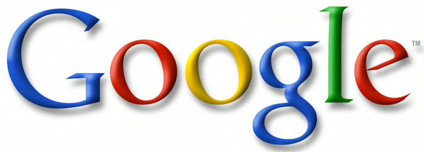
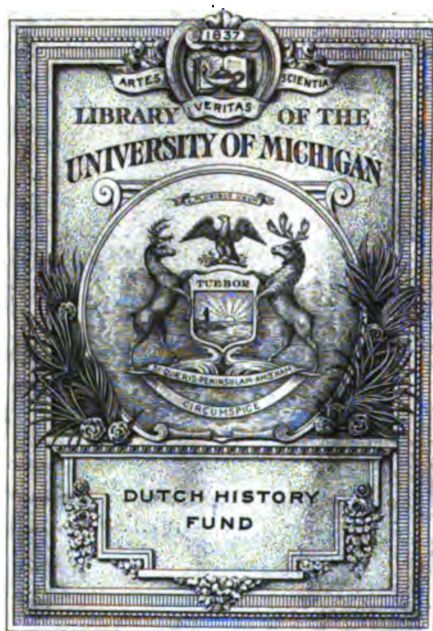

1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE
DUTCH HISTORY
FUND

MENGELWERK.

HEDENDAAGSCHE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN,

WAAR IN DE

BOEKEN EN SCHRIFTEN,

DIE DAGELYKS IN ONS VADERLAND EN ELDERS UITKOMEN, OORDEELKUNDIG TEVENS EN VRYMOEDIG VERHANDELD WORDEN.

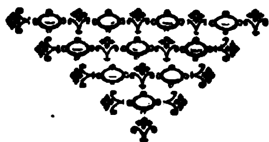
BENEVENS

MENGELWERK,

tot Fraaije Letteren, Konsten en Weetenschappen betrekkelyk.

Eerste Deels, Tweede Stuk.

Met Plaaten.

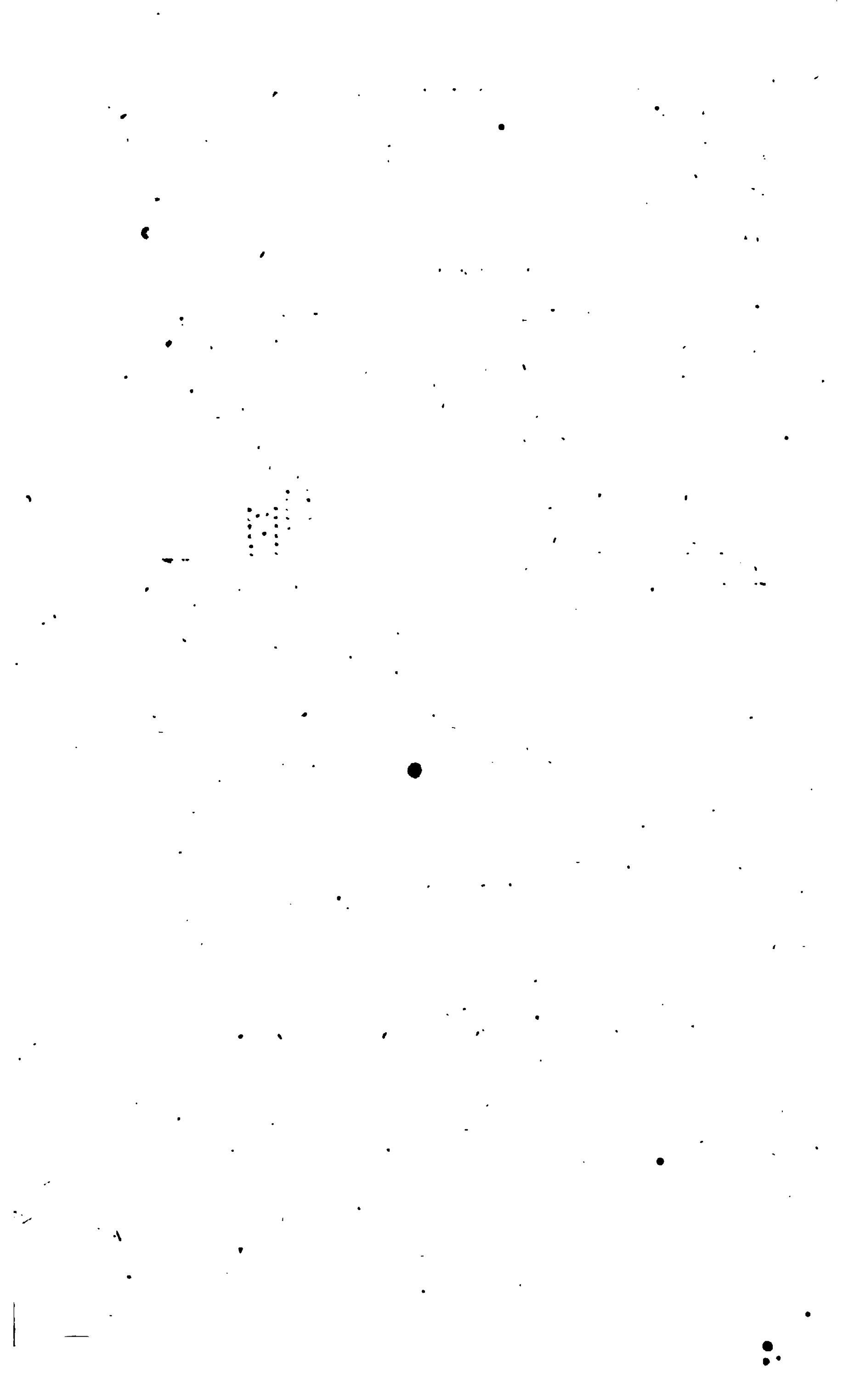
Te AMSTERDAM,

By A. VAN DER KROE,

en

By YNTEMA EN TIEBOEL.

MDCCLXXII.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

HET GEBRUIK DER REDE, IN DEN GODSDIENST IN 'T ALGEMEEN, VERDEEDIGD.

Als tot verstandige spreke ick: oordeelt gy het gene ick segge, 1 Cor. X: 15.

DE Mensch is, buiten alle tegenspraak, bedeeld met een voortreffelyk vermogen, gemeenlyk *de Rede* genaamd; waar door hy in staat gesteld is, om, als een verstandig schepsel, rechte denkbeelden te vormen van verscheide voorkomende dingen; die opgemaakte denkbeelden onderling recht te vergelyken; en daar uit, naar gelang van de klaarheid dier denkbeelden, met eene mindere of meerdere zekerheid, of waarschynlykheld, by wettige gevolgtrekking, recht af te leiden, wat hem als waar of waarschynlyk aan te neemen, of als valsch of onwaarschynlyk te verwerpen zy (*a*). Zo zeker als dit is, even zo onbetwistbaar is 't, dat het gebruik van dit vermogen in 't Burgerlyke, in 't bestuuren onzer tydlyke omstandigheden, niet alleen nut, maar ook in den volstrektsten zin noodzaaklyk is: indiervoege dat hy, die dit verwaarloost, met de uiterste billykheid te berispen

(*a*) In 't afgetrokkene verstaat men veel al, door 't woord *Rede*, *de rechte opzigtlyke overeenkomst der zaaken met malkanderen*; en van daar is *redeneren* die werkzaamheid der Ziele, welke zig verledigt tot het nagaan deezer overeenkomste, bestaende, gelyk de *Holl. Spect.* II D. N. 35, zeer wel zegt, *in denkbeelden met malkander te vergelyken*, waar mede zyne breedere omschryving in den aanvang van dat Vertoog zeer wel overeenstemt. De Mensch verkrygt door opmerkzaamheid en ondervinding, het zy uit de Natuur, het zy door de Openbaaring, eene reeks van denkbeelden, welker waarheid onbetwistbaar is: zo dra hem nu andere denkbeelden voorkomen, dan hy tot nog ontvangen heeft, en welken uit zich zelven niet baarblyklyk zyn, gebruikt hy het redelyke vermogen dat hy bezit, om die denkbeelden met de voorgaanden te vergelyken, en uit die vergelykinge af te leiden, wat tegenstrydig, wat valsch, wat waarschynlyk, wat zeker is; en deeze werkzaamheid der ziele noemen wy *redeneeren*. Vergel. SHARP 's *Serm. Vol. VII. Serm.* 1. en D. KLEMAN *Geestkunde* bl. 93 en 98.

pen zy, als iemand die zich zelven, door zyn eigen schuld, ongelukkig maakt, by gebrek van verstandig te redeneeren over zyne bedryven, en over die van anderen welken tot hem betrekkelyk zyn. Tot dus ver zyn alle Menschen na genoeg van het zelfde gevoelen: maar als men deeze gedagten overbrengt tot den Godsdienst, vindt men des aangaande zeer verschillende denkbeelden. Vraagt men, of *de Rede*, die ons moet bestuuren in het Burgerlyke, ons ook even zo, naar den aart der zaake, moet geleiden in den geopenbaarden Godsdienst? zo is het voorstellen dier vraage alleen genoegzaam; om ons haatlyk te maaken by zommige Menschen, die het woord *Rede* naauwlyks mogen hooren noemen, wanneer men van 't Godsdienstige spreekt (*a*). Men vindt 'er die de Rede ten deezen opzigte niet alleen onnut, maar ook zelfs ten uitersten schadelyk agten; waarom zy ook, even als Mahomet van de Turken, hier van de Christenen eischen, dat zy, zonder eenig beredeneerd onderzoek, alles zullen aanneemen het geen zy leeren; dat zy gelooven zullen zonder, ja zelfs tegen alle redeneering (*b*). Anderen, wat gemaatigder denkende, willen wel eenig gebruik der Rede toestaan, in zaaken die afhangen van en gepaard gaan met natuurlyke beginselen; maar in zaaken, die enkel afhangen van de Openbaaringe, *Verborgenheden* genaamd, sluiten ze alle gebruik der Rede buiten; en veelen neemen hier met de eene hand, het geen zy met de andere geeven: schoon ze somtyds met lof spreeken van de Rede, hebben ze egter geduurig in den mond, dat het redeneeren dikwils gevaarlyk zy; en stemmen min of meer overeen met hun, die zeggen, dat het menschlyke vernuft, als bedorven, buiten den Godsdienst geweerd moet worden (*c*). In 't algemeen schynen ze gezamenlyk van gevoelen te weezen, dat het Geloof uitmuntender wordt, ter eere van God, naar maate het leeringen omhelst, waar voor onze Rede minder vatbaar is. Doch anderen, en my met hun, komen zodanige denkbeelden en handelingen ten hoogste vreemd voor; nademaal de overweeging van den aart der Rede en dien der Openbaaringe zulks met de duidelyk-

(a) Zie WERENFELS *Woordenstryd der Geleerden. H.* VII.
(*b*) Zie GROTIUS *Waarb. van den Ch. Godsd. B. VI. H. II. The Independent Whig.* Vol. II. p. 31, 32. *Les Oeuvres de St.* EVREMOND *T. II. p.* 190, 191. *T. IV. p.* 130.
(*c*) Zie MARESII *Orat. de usu & abusu rationis. Zedemeester der Kerklyken* N. 40. *Misantrope II D. bl.* 453.

lykste bewyzen veroordeelt, en het tegengestelde aan alle onbevooroordeelden middagklaar doet zien. Hier van overtuigd, zyn wy van oordeel, dat men de voorgestelde vraag, zonder eenige twyfel met *Ja* heeft te beantwoorden; als onwrikbaar verzekerd, dat het Redegebruik niet buiten den Godsdienst mag gesloten worden; en dat het onze pligt is over alle de deelen van den geopenbaarden Godsdienst, het zy dat ze met natuurlyke beginselen verknogt zyn, of enkel van de Openbaaring afhangen, en *Verborgenheden* genaamd worden, naar den aart der zaaken te redeneeren; om, door een beredeneerd onderzoek, van alles wat ons geopenbaard is, rechtmaatige denkbeelden van 't geopenbaarde te verkrygen, zo veel ons mogelyk zy.

Eene betooging der gegrondheid van dit gevoelen kan dienen, om ons opmerkzaamer te maaken op het beminlyke van onzen Christelyken Godsdienst, als een redelyken dienst des Allerhoogsten in den naam zynes Zoons; en tevens ter aanmoediginge strekken, om onze Rede naarstig aan te kweeken en recht te gebruiken, ter eere van God, en ter zaligheid onzer Zielen, door Jesus Christus. Dit bedenkende, heb ik my bepaald, om dit onderwerp op nieuw eens aandagtig na te gaan, en te beproeven, of myne poogingen ook eenigermaate ter bevorderinge van dat heilzaame einde konnen dienen. In de overweeginge hier van heb ik het raadzaam geoordeeld trapswyze voort te gaan, met eerst te handelen over het gebruik der Rede in den Godsdienst in 't algemeen, en vervolgens over het gebruik der Rede omtrent de Verborgenheden; waar aan ik veelligt eene derde Verhandeling zal hegten; ter overweeginge van de gronden, waar op het min of meer verwerpen der Rede by sommigen steunt; en ter aantooninge dat 'er zeer veel woordenstryds, in 't behandelen van dit geschil, onder de Godgeleerden plaets heeft. ——— Naar dit voorstel bepaalt zich de tegenwoordige Verhandeling, tot het gebruik der Rede in den Godsdienst in 't algemeen; waar omtrent ik vertrouw te konnen bewyzen: I. dat men onmogelyk alle gebruik der Rede in den Godsdienst kan verwerpen, zonder zig schuldig te maaken aan de hoogste ongerymdheid; en II. dat dit voorstaan van het gebruik der Rede gewettigd wordt door de Leer der Openbaaringe.

I. Zo dra ik, ten bewyze van het eerste voorstel, de pen op 't papier zette, kan ik niet nalaaten myne verwondering te betuigen, dat redelyke schepsels zo laag spreeken, als men dikwils hoort, van hun uitmuntendste vermogen; voor al in zaaken, die den dienst van een redelyk Weezen, gelyk God is,

betreffen: met opzigt tot eene Openbaaring, die tot ons spreekt als weezens, welken, boven alle andere ondermaansche schepsels, verheven zyn, door de voortreffelykheid onzer Rede: met betrekking tot eenen Godsdienst, die ons bekend gemaakt is, niet om de natuurlyke vermogens onzer zielen, waar mede de goede en wyze Schepper ons begiftigd heeft, te verzwakken, maar om die te volmaaken. 't Doet my ten uiterste vreemd, dat 'er menschen gevonden konnen worden, die in 't Burgerlyke den mensch beschouwen als een redelyk, maar in 't Godsdienstige als een redeloos weezen; of stellen, dat het redelyke weezen, de mensch, moet redeneeren over zyn lichaamlyk en tydlyk bestaan, maar zyne Rede geenszins gebruiken, omtrent die gewigtiger zaaken, die tot zyn geestlyk en eeuwig welzyn betrekking hebben. Daar loopt in dit alles zulk eene reeks van onnatuurlyke denkbeelden en baarblyklyke tegenzeglykheden t'zamen, dat men wel moge zeggen, dat niemand deeze stelling in volle kragt met overtuiging kan toestemmen, zo lang hy een gezond oordeel bezit. —— Trouwens, ik twyfel in geenen deele, of alle de zodanigen, die min of meer tegen dit gebruiken der Rede zyn, en daar door wel eens uitdrukkingen voortbrengen, die alle redeneering in den Godsdienst ondermynen, zyn egter by zig zelven overtuigd, dat men hier alle gebruik der Rede niet kan verwerpen. Hunne uitdrukkingen gaan zekerlyk in drift verder dan hunne overtuigde denkbeelden, de zaak is al te klaar, dan dat iemand in weezenlyke overtuiginge, tot dat uiterste konne vervallen; gelyk eene korte beschouwing van dit onderwerp ons duidelyk zal toonen.

1. Wat Geloof is 'er toch zonder het gebruik der Rede? 'Er is immers geen mensch, die gelooven kan het geen hy wil: hoe vrywerkende men den wil ook moge stellen, ons verstand moet eerst overtuigd worden, wy moeten eerst ten minste eenige reden hebben, eer wy eene zaak als waar konnen aanneemen of als valsch verwerpen: die dit zonder reden doet, kan nooit zig zelven verantwoorden over zyne blinde keuze. Dit zo zynde, hoe zal dan iemand zonder redeneering de Openbaaring als Godlyk omhelzen, of eenen Ongeloovigen overtuigen? Dit kan gewislyk nimmer geschieden (*a*).

2. Als nu iemand overtuigd is van de Godlykheid der Openbaa-

(*a*) Zie WERENF. *Opuscula. T. I. p.* 161, 162. CONRADI *Redenv. over het gebruik der Rede*, *bl.* 17——24. CLAYTON's *Vindication of de Old and New Test. P. II. p.* 38——40.

baaringe, hoe zal hy die zonder redeneeringe verstaan? moet hy de woorden van Gods Afgezanten zo maar opneemen, als ze daar liggen, in hunne bloote klanken? Neen voorwaar, dit kan niet zyn! Want, behalven de duistere plaatsen, die eene beredeneerde opheldering uit verscheiden weetenschappen behoeven, zo zyn 'er veele uitdrukkingen, die dus opgenomen lynrecht met elkanderen stryden: veelen zyn dan zeer dubbelzinnig, en laaten ons in 't onzekere. 't Is derhalve, om den zin der Openbaaringe wel te verstaan, hoognoodig naauwkeurig agt te geeven op de bepaalde betekenis der uitdrukkingen in den t'zamenhang, en de plaatsen met elkanderen te vergelyken; dat onmogelyk geschieden kan, zonder redeneeringe (a).

3. Verstaat vervolgens iemand de omhelsde Openbaaring, hoe zal hy den Godsdienst daar in aanbevolen betragten, zonder redeneeringe? De daaden van ons menschen zyn door de menigvuldige nevensgaande omstandigheden genoegzaam oneindig verscheiden; ten minste zo dat ze niet wel allen in eenig geschrift bepaald konnen worden, en zeker in de Openbaaring, welke wy bezitten, niet bepaald zyn. De Openbaaring geeft ons algemeene leefregels, die wy, in de vergelyking onzer betrekkingen, op onze byzondere omstandigheden moeten overbrengen; het welk nooit geschieden kan, dan door redeneering. Het Euangelie, by voorbeeld, gebiedt my zomtyds de vervolging te ontwyken, dan dezelve gewillig te ondergaan, zonder juist te bepaalen, wanneer en waarom: hier wordt my eene wet gegeeven van milddaadigheid en regtvaardigheid; maar niet bepaald hoe ver dit gaa, en hoe ik my in veele byzondere gevallen hebbe te gedraagen: ik moet, naar den eisch der Openbaaringe, maatig leeven; maar dezelve schryft my de regels der maatigheid in alle voorkomende omstandigheden geenszins voor. Het is gevolglyk volstrekt noodig, dat ik redeneer, zal ik de voorgestelde pligten behoorlyk in betragting stellen.

4. Trouwens dat dit omhelzen, verstaan en betragten der Godlyke Openbaaringe het gebruik der Rede eischt, staaft ons de handelwyze aller Godgeleerden, zelfs van dezulken, die zig het sterkste tegen het gebruik van de Rede in den Godsdienst schynen aan te kanten. Men vindt in hunne Schriften, ter overtuiginge van de Ongeloovigen, altoos min of meer eenig redenverband, volgens hunne manier van denken.

(a) Zie CONRADI als boven, *bl.* 24—29.

ken. Men hoort hen onderling twisten over de klaarheid of duisterheid, en de volmaaktheid of onvolmaaktheid der Openbaaringe; dat, buiten tegenspraak, het gebruik der Rede vooronderstelt; vermits een Openbaaring nooit als klaar of duister, volmaakt of onvolmaakt, kan voorkomen, dan ten opzigte der Rede; die ons de onderlinge betrekking der zaaken door vergelyking doet beschouwen. Is 't eindelyk, dat ze anderen wederleggen, het zy in 't Stuk der Leere, of der Zeden, men ziet hen gestadig op hunne manier de Rede gebruiken, om de valschheid, de ongerymdheid of tegenzeggelykheid der gevoelens hunner tegenstreeveren te toonen. En zeker met het hoogste regt; nadien het geheel onmogelyk is, iemand zonder redeneering te overtuigen van dooling; alzo men de uitdrukkingen der Openbaaringe, als reeds gezegd is, niet kan verklaaren zonder redeneering; en iemand, die zig slegts aan den blooten klank der woorden houdt, de ongerymdste denkbeelden uit de Openbaaringe kan voorstaan, gelyk de ondervinding maar al te veel geleerd heeft; van waar het bekende zeggen, *geen Ketter zonder Letter*: weshalve het onwederleggelyk hoognoodig zy te redeneeren, om de dooling tegen te gaan.

Men kan gevolglyk geen Openbaaring als Godlyk aanneemen, noch verstaan, noch betragten; men overtuigt geen Ongelooyigen; men handelt niet over de voortreffelykheid der Openbaaringe; men wederlegt geen Dwaalgeesten, zonder redeneeringe; en men zou zig derhalve aan de hoogste ongerymdheid schuldig maaken, indien men het gebruik der Rede geheel uit den Godsdienst wilde verbannen (*a*). Het is ook zo ver van daar, dat de Openbaaring, die wy bezitten, zulke denkbeelden zou begunstigen, dat dezelve in tegendeel het gebruik der Rede in den Godsdienst niet alleen ten duidelykste vooronderstelt, maar ook wel uitdrukkelyk ten allerkragtigste bevestigt, 't welk ik my voorgesteld had in de tweede plaatse te toonen.

II. Eene gansche menigte van plaatsen uit de Boeken der Openbaaringe, zo des Ouden als des Nieuwen Verbonds, zou ik gereedlyk konnen bybrengen ten breedvoerigen betooge, dat de Openbaaring alleszins onze redeneering vooronderstelt, tot ons spreekt als redelyke Schepsels, en ons allerwegen ten sterkste aanspoort om onze Rede te gebruiken (*b*); dan, om

niet

(*a*) Zie *The Independent Whig. Vol. II. p.* 28—31.

(*b*) Zie in *de Voorreden* voor eene *Verhandeling van de Menschelyke Reden*, gedrukt te Rotterdam 1683.

niet te breed uit te weiden, zal ik my, als genoeg voor het tegenwoordige oogmerk, bepaalen, tot het melden van zodanige plaatsen, die ons de leer- en handelwyze van Jesus en deszelfs Apostelen, ten bewyze van het gezegde, onder 't oog brengen. Want was dit waarheid, dat men de Rede in den Godsdienst moest verwerpen, dan behoorde deeze grondslag, voor al in de eerste verkondiging van 't Euangelie, dat niet alleen den Jooden, maar ook den Heidenen, dus ver aan 't Redelicht gewoon, gepredikt stond te worden, ten klaarste bekend gemaakt te zyn, als hebbende eenen algemeenen invloed op den geheelen inhoud der Leere. Dan, in stede van de Leer der waarheid op zodanig een wyze te verkondigen, eischt onze Godlyke Leermeester in tegendeel, dat wy redeneeren, en hy tragt ons door redeneering te overtuigen. Hierom spreekt hy van 't *ondersoecken der Schriften*, als den weg ter kennisse, Joh. V: 39; stelt zyne Leer bloot voor het onderzoek van allen *die Gods wil willen doen*; en eischt dat men deswegens *een regtvaerdigh oordeel sal oordeelen*, Joh. VII: 17 en 24. Hy wil, dat men de waarheid zyner Godlyke zendinge uit zyne wonderwerken zal afleiden, en alle andere omstandigheden, die ten betooge daar van strekken, naauwkeurig nagaan. Men leeze slegts, Joh. V, VIII en X, mitsgaders, Matth. VII en XXII; om Jesus, zo deswegens, als in 't Leerstuklyke en 't Zedelyke, te hooren redeneeren. Men lette op de natuur zyner voorstellingen, Matth. XVI: 6—12; en men zal duidelyk bemerken, dat Jesus als eenigzins moeilyk wordt, om dat zyne aanhangers niet meer redeneeren; zo dat hy daar over klaage en het beschuldige. En dit eigenste voetspoor houden ook de verdere eerste verkondigers van 't Euangelie. Klaagt niet de Schryver aan de Hebreen, over het verwaarloozen hier van, Heb. V: 11—14? wanneer hy betuigt, dat zy, *die leeraars behoorden te zyn van wegen den tyt, wederom van noode hebben, dat men haer leere, welcke de eerste beginselen zyn der woorden Gods*; en wil, *dat sy door de gewoonheyt de sinnen geoeffent hebben, tot onderscheydinge beyde des goets ende des quaets.* Steunt niet hier op de taal van Paulus? Eph. V: 15, 17. *Siet dan hoe gy voorsichtelick wandelt: niet als onwyse, maer als wyse. Daerom en zyt niet onverstandig, maer verstaet welcke de wille des Heeren zy.* En 1 Cor. XIV: 20. *Broeders en wort geen kinderen in 't verstant: maer zyt kinderen in de boosheyt, ende wort in 't verstant volwassen.* Als Paulus, 1 Th. V: 20—22, de Thessalonicensers vermaent; *veracht de prophetien niet: Beproeft*

alle dingen: behoudt het goede: Onthoudt u van allen schyn des quaets: en Joannes eenstemmig daar mede schryft, *gelooft niet eenen yegelicken geeste, maer beproeft de geesten, of sy uyt Godt zyn: want vele valsche Propheten zyn uytgegaen in de werelt:* wordt 'er dan van de Christenen niet geeischt, dat zy redeneeren, over de hun voorgestelde Leeringen? Gewislyk, indien de Apostels bedoeld hadden, het gebruik der Rede te weeren, zo waren nooit de redelyke Bereërs met lof gemeld, Hand. XVII: 11, als zulken, welken *edelder dan die te Thessalonica waren, als die het woort ontfingen met alle toegenegentheyt, ondersoeckende dagelicks de Schriften of dese dingen alsoo waren.* Zulk een getuigenis gegeeven aan menschen, die hun redelyk vermogen in den Godsdienst gebruiken, is voorwaar het egte kenmerk van eenen *redelicken Godtsdienst*, gelyk Paulus den Christelyken noemt, Rom. XII: 1; die de Leer doet steunen op redelyke gronden, en 't onderzoek der Rede aanpryst; als tragtende zig, volgens 2 Cor. IV: 2, *door openbaringe der waerheyt aengenaem te maken by alle conscientie der menschen*; om dus, naar de taal van Petrus, 1 Pet. II: 2. een iegelyk *seer begeerig te doen zyn na de redelicke onvervalschte melck*, op dat zo een ieder, gelyk die Apostel beveelt, 1 Pet. III: 15, bekwaam worde *ter verantwoordinge aan een yegelick die hem reeckenschap afeischt van de hoope die in hem is, met sachtmoedigheyt ende vreese.* Dus denkende, maakt een Apostel als Paulus 'er werk van, om zyne Leer op eene redelyke wyze te betoogen; de redelykheid zyner voorstellinge ter overtuiginge der Christenen aan te toonen; en de bondigheid zyner Leere voor hun eigen oordeel bloot te stellen, zeggende 1 Cor. X: 15, *als tot verstandige spreke ick: oordeelt gy het gene ick segge.* Hy ziet de Geloovigen aan als redelyke weezens, bedeeld met een gezond verstand, bekwaam om de voorgestelde denkbeelden met elkanderen te vergelyken, en daar uit af te leiden, wat waar wat valsch zy: hy wil dat ze dit hun vermogen zullen aanwenden, alles naauwkeurig nagaan en oplettend overweegen, eer ze het zelve toestemmen: geevende dus, als iemand, die op de gegrondheid zyner Leere vertrouwt, het geleerde over aan een oplettend onderzoek, in de verzekeringe, dat ze als redelyke weezens hier door ten volle overtuigd zullen worden.

Zo spreekt de leerwyze van Jesus en deszelfs Apostelen niet ter weeringe, maar ter aanspooringe van 't gebruik der Rede. 't Is waar zommigen meenen eenige plaatsen in de schriften der Apostelen te vinden, die toonen dat het gebruik der Rede ongeschikt is tot, ja schadelyk in 't onderzoeken der Godlyke Waar-

Waarheden. Maar indien wy eens toestonden, dat eenige plaatsen in haare bloote klanken beschouwd dit leerden; wat dan? wy hebben ook aan de andere zyde zodanige plaatsen, die het redeneeren in ons vooronderstellen, en van ons afeischen. Daar zyn dan slegts twee wegen open; of men moet zeggen, dat de Openbaaring met zig zelve strydt, het welk ten uitersten ongerymd is; of men moet die strydige plaatsen met elkanderen vergelyken, en, door eene aandagtige overweeging van de betekenis der spreekwyzen in haaren t'zamenhang, derzelver zin naspooren, om te onderzoeken, hoe die plaatsen met elkanderen overeen te brengen zyn. Doch zo dra iemand dit doet, maakt hy gebruik van zyne Rede, dat, volgens zommiger zeggen, daar ter plaatse verbooden is. En indien dit waarheid zy, zo blyft 'er niets overig dan te zeggen, dat de Openbaaring ons strydige bevelen geeft; dat wy moeten redeneeren en niet redeneeren ten zelfden tyde, aangezien het eene zo wel als het andere in de Openbaaring geleerd wordt. Dan zodanig iets te stellen, was Gods Wysheid en der Openbaaringe oneer aandoen. *Het zy ver*, mogen wy wel zeggen met den eerwaarden AUGUSTINUS, *dat God in ons zou haaten, dat geen, waar door hy ons heerlyker dan de dieren gemaakt heeft* (*a*). Ook is het voor den oplettenden wel dra blykbaar, dat 'er in de Openbaaring waarlyk geen jota of tittel te vinden is, dat de Rede, Gods dierbaar geschenk, eenigzins zou tegen zyn, of het gebruik daar van afkeuren. (*b*)

Als Paulus, 1 Cor. I, II en III, spreekt van de *menschlyke wysheyt* in tegenoverstellinge van het *Euangelium door Godts Geest geopenbaert*, en ons Col. II: 8, vermaant ons te wagten van *de Philosophie en de ydele verleydinge*, zo heeft hy zekerlyk het oog niet op *de rechte Philosophie*, die, gelyk onze hooggeagte Kanttekenaars op de laatste plaats schryven, *een gave Godts is*, *ende selfs een instrument ofte middel is, dienstig om Godts woort beter te verstaen ende te verklaren*; maar hy bedoelt de verkeerde Philosophie van dien tyd, eene *valschelick genaemde wetenschap*, waar van hy wil dat wy *eenen afkeer* zullen *hebben*, 1 Tim. VI: 20. Door het *bedencken des vleeschs*, *dat vyantschap is tegen Godt*, verstaat Paulus, Rom. VIII: 7, ongetwyfeld, niet onze redeneering, die ons onze verpligting ter gehoorzaamheid aan Gode toont, maar de zinlykheid onzer zondige lusten, die zo wel vyandschap

(*a*) AUGUST. *Ep.* CCXXV.
(*b*) Zie *Verhandeling van de Menschelyke Reden*, *bl.* 55—63.

ſchap is tegen onze Rede, als tegen onzen God. En in dien zelfden zin heeft men des Apostels woorden, 1 Cor. II: 14, *de natuerlicke menſche en begrypt niet de dingen die des Geest Godts zyn*, te verſtaan. Dit kan niet zeggen; een mensch die zyn oordeel wel gebruikt kan 't Euangelie niet gelooven; dit ware ongerymd te denken. Maar de *natuurlicke menſche*, of liever, naar de kragt van 't Griekſche woord ψυχικὸς, *de dierlicke menſche*, (*a*) die naar de zinlykheid zyner dierlyke lusten leeft, zonder verdere redeneering, gelyk het gedierte des velds, die kan de Euangeliſche waarheden niet verſtaen, hy is niet vatbaar voor het Euangeliſche onderwys, zo dat hy bewoogen worde om die Leer geloovig aan te neemen. Wanneer de Apostel, 2 Cor. X: 5, ſpreekt van *alle gedachte gevangen te leyden tot de geboorſaembeyt Christi*, drukt hy daar mede zeker niet uit, het tegengaan eener bondige redeneeringe, gegrond op onveranderlyke beginſels, die ons in overtuiging de Euangelieleer doet aanneemen; maar het overwinnen van dwaaze overleggingen en ſchynſchoone valſche redeneeringen, die de Apostel niet kon t'onderbrengen, dan door den mensch te beweegen tot eene beter redeneering, Als hy eindelyk, 2 Cor. V: 7, betuigt, *wy wandelen door geloove ende niet door aanſchouwen*, geeft hy, buiten tegenſpraak, daar mede niet te kennen, dat het geloof ſtaat tegen over redeneering, maar tegen over zien. Het geloof eens Christens, met opzigt tot de toekomende zaligheid, waar van Paulus hier ſpreekt, op onwrikbaare reden gegrond, ſteunende op de verzekering van Gods onveranderlyke waarheid en getrouwheid, is, naar luid van Heb. XI: 1, *een vaste grond der dingen die men hoopt, ende een bewys der ſaken die men niet en ſiet*. Een Christen, door reden overtuigd, gelooft zaaken, die hy niet ziet, en wel met zo veel zekerheid, dat hy zynen ganſchen wandel naar dat geloof inrigte.

In ſtede dan dat de Openbaaring iets zou behelzen, het welk ons verbiedt te redeneeren, leert zy in tegendeel, ons te wagten voor alle verkeerde redeneeringe, en de Rede als verſtandige ſchepſels te gebruiken: des het eene onloochenbaare waarheid zy, dat de Rede ons in 't Godsdienſtige in 't algemeen zo wel moet beſtuuren als in 't Burgerlyke.

(*a*) Vergelyk, 1 Cor. XV: 44, 46. — Jac. III: 15. en Jud. V: 19. Zie ook s. v. TIL over deeze plaats.

UITWERKING EN GEVOLGEN VAN EEN DOORGESLOKTE SPELDE.

(*Uit het Fransch.*)

ZEkere Gobert, gebooren te Metz, 's avonds te zeven uuren, in zyn kamer alleen zynde, den 18 Oktober, 1770, en bezig om zyn hair te tooijen, een zwarte speld van middelmaatige dikte, maar twee duimen en ééne lyn lang, in zynen mond hebbende, hadt het ongeluk dezelve door te slokken, zonder dat hy kon zeggen waarom. Deeze zette zich terstond vast aan het onderste van de Amandelen. Hy liep schielyk om hulp te zoeken. In korten tyd beroofde de schrik hem van zyn verstand; hy kende niemant, zelfs niet de genen welke hy tot zyne hulpe geroepen hadt, hy woelde en schreeuwde: „ dat steekt my, dat versmoort my, ik ben dood". De speld was reeds gezakt tot aan den ingang van de slokbuis. Door een prey hem in de keel gestooken, om braaking te verwekken, hadt men dezelve wederom wat hooger doen ryzen: doch wyl ze niet naar buiten kwam, deedt men hem eenige olie doorzwelgen, welke hem eenigzins scheen te verligten, en gelegenheid gaf om hem te bed te leggen, 't gene de geweldige beweegingen en een soort van gehuil tot nog toe belet hadden. Een Heelmeester gekoomen zynde kon hem niet verligten, noch met een prey, noch met een kaarsje, enz. alles verwekte hem braaking. Te tien uuren kwam een Geneesheer; gaf een voorschrift van een klisteer, en twee oncen Manna in helder vleeschnat gesmolten. De nagt was vry bedaard; hy hadt weinig pyn, en sliep nog wat. De speld zat nu beneden in de slokbuis: met de punt, zo 't scheen, naar boven, en stak hem dan aan de regter dan aan de linker zyde, zo dat de Lyder geloofde dat ze hem de huid doorboorde. Men wilde hem een' pap van ryst doen neemen enz. doch dan hadt hy het erger: zelfs van vleeschnat, gerstenwater, en in 't algemeen, alle vogt; de olie alleen scheen zyne pyn te verzagten. Des morgens, den 19, stelde men hem voor wat te gaan; hy deedt het met eenige overhelling naar de regter zyde. Op deezen dag was het met hem als voren, hy kon geen voedzel gebruiken: de nagt was wat geruster, doch de speld stak hem aan de linker zyde, en scheen vast te zitten. De Heer CROISILLE, Apotheeker, het *Journal de Medecine* &c. aangehaald hebbende, vondt men, in het Stukje van July 1766, de

de behandeling van een doorgeslokte spelde, door den Heer LE THUAL, Chirurgyn te Bayeux. De zaaken in denzelfden staat zynde, deedt men hem den 20, 's avonds te zeven uuren, na dat hy te vergeefs gepoogd hadt iet anders te neemen dan de olie, en een weinig broods, welk hy bezogt hadt te eeten, weder uitgebraakt hadt, doch verkeerdelyk, twee lepelen vol groene kool, aan reepen gesneeden en in boter half gaar gekookt neemen. Terstond hier op gebruikte hy één grein van het braakmiddel in een glas water, waar van hy een half vierendeel uurs hier na braakte: vervolgens deedt men hem nog, met geweld, twee lepelen vol kool, één grein braak-steen, en een weinig laauw water drinken: dan dit greep hem geweldig aan; vier persoonen hadden werk om hem op zynen stoel te houden, schoon wel by zyn verstand: te vergeefs zogt men hem te beweegen tot drinken. Na wat minder dan een vierendeel uurs geraakte hy aan 't braaken: de speld rees weer op in de keel, en stak hem zo, dat hy eenig bloed opgaf. Hier na zeide hy, datze weer naar beneden gevallen en hy nu geneezen was. Men dagt dat het de uitwerking was van het overval welk nog duurde, en een goed uur aanhieldt. Doch bedaard zynde, bleef hy zeggen, dat hy geen pyn gevoelde en de speld verdweenen was; men vondtze echter niet in het gene hy gebraakt hadt. Te tien uuren 's avonds zette men hem een klisteer met vier greinen braaksteen: de nagt was zeer goed, en de volgende dag, de 21 insgelyks. Hy wandelde, at, en voelde niet dan eene geringe moeilykheid in de ademhaaling. Drie eenvoudige klisteeren werden hem, op deezen dag, gezet: de nagt was zeer gemaklyk. Eindelyk, den 22, moetende afgaan, voelde hy aan beide zyden van den aars, een vry heftige pyn; en de drekstoffen doorzoekende vondt men de speld, wat gekromd. De vreugd welke hy hier uit genoot deedt hem den geheelen dag loopen; doch 's avonds voelde hy ter linker zyde, op de plaats waar de speld hem gestooken hadt, eene pyn byna als hem de speld, toen hy 'er nog zat, hadt veroorzaakt. Om dat deeze pyn toenam, werdt hy 's avonds, den 23, den 24, 's morgens, op den middag en 's avonds, in den avond van den 25, en 's morgens, zich merklyk beter bevindende, nog eens voor de zesdemaal adergelaaten; waar op alle pyn verdween. Hy dronk ook het water van Nanci en ryst-water. Hy was zeer wel tot den 10 November, wanneer hy een' reize gedaan hebbende naar Dieppe, waar hy sterk gewerkt en zich vermoeid hadt, dezelfde pyn en even heftig weerom kreeg.

Twee

Twee aderlaatingen in den tyd van vier uuren namen dezelve weg; daar bleef echter eenige ongesteldheid en opspanning van de maag' over: men gaf hem de ballem van Canada, waar van hy één drup in wat gepoederde suiker gebruikte, den 26 November, welke hem benaauwd maakte, en somtyds, eene walging deedt aankoomen. Hy nam dezelve evenwel 's anderen daags wederom, en nog twaalf dagen, zonder iet anders 'er van gewaar te worden dan het weggaan van de pyn; zo dat hem nu, den 3 February 1771, niets meer van dit toeval is overgebleeven.

Brief van den Graave van TRESSAN *aan den Heer* GALLOT, Med. Doctor van Montpellier, OVER DE KEIZERLYKE SNEEDE.

(*Uit het Fransch.*)

IK heb, *Myn Heer*, met het grootste vermaak geleezen uwen Brief aan den Heer BOUGOURD in het *Journal de Medecine*. Gy zegt daar in, dat de Heelmeester, die de Keizerlyke Sneede gedaan hadt, waar van Gy berigt geeft, U heeft verzekerd, in Berry, een Chirurgyn gekend te hebben, die deeze Keizerlyke Operatie zevenmaal aan dezelfde Vrouw hadt te werk gesteld. Het geval is ten vollen waar, en ik kan U betuigen, dat ik, in 't jaar 1728, terug koomende van Limousin, waar myn regiment toen was, ter goeder tyd kwam te Grassay, in Berry, de huiswaardin aldaar my gezegd hebbende dat een' vrouw van die plaatse nu voor de zevende maal de Keizerlyke Operatie ondergaan hadt, vervoegde ik my by den Priester, die het geval bevestigde, en my by deeze vrouw bragt. Ik vond haar te bed, zeer vrolyk, zonder koorts, zynde de vyfde dag na de Operatie. Haar kind was gezond en sterk, zy hadt 'er vier in leven, en de drie anderen waren allen gestorven aan ziekten, welken een groot deel in de eerste vier jaaren wegsleepen.

De bekwaame Heelmeester welke zo gelukkig geopereerd hadt, was naar Chateauroux, en het speet my zeer dat ik geen' gelegenheid had hem te zien, en de nodige ophelderingen uit hem te hooren. Ik vernam alleen uit deeze vrouw, dat de Operatie altyd gedaan was aan de linker zyde, en de Chirurgyn, in 't snyden, de oude lidteekens altyd gemyd hadt, en zich in de twee laatste Operatien genoodzaakt vindende de snee-

sneede te maaken naby de *witte Streep* (*), waar van deeze vrouw den naam en plaats zeer wel kende, de bewerking wat pynlyker was geweest, en drie of vier dagen traager geheeld was. Ik was wel zeer begeerig om het verband van het versche lidteeken te zien, maar de afwezendheid van den Chirurgyn belette my dit. Deeze vrouw, levendig, geestig in haaren staat, en moedig, zeide my openhartig, dat zy haaren man lief hadt; en van hem bemind werdt, en na de eerste Operatie ondervonden hebbende, dat zy een levend kind ter wereld kon brengen, haar hart en conscientie haar bewoogen hadden zich over te geeven om dit op nieuw te beproeven.

By myne terugkomst te Gallien, verhaalde ik dit geheele geval aan den Heer LE CAT, die voornam naar Grasfay te gaan, om deeze zonderlinge vrouw te zien, dan zyne reize van zes maanden tot zes maanden uitstellende, vernamen wy, met wezendlyk leedwezen, dat die bekwaame Heelmeester in den winter van 1728 tot 1729 gestorven zynde, deeze ongelukkige vrouw, wederom zwanger, te vergeefsch weinig ervaare Chirurgyns tot haare hulpe verzogt hadt, die de Operatie niet hadden durven ondernemen, en zy by gebrek van hulpe overleeden was.

Toen men in overleg was om dezelfde Bewerking te doen aan Mevrouwe DUMOULIN, te Parys, gaf ik getuigenis van alle deeze gevallen, welken strekten om Mevr. DUMOULIN, en de Heer SOUMAIN, die eindelyk de Operatie deedt, van alle mogelyk goed gevolg te verzekeren.

Het grootste gevaar van deeze Operatie ontstaat byna altoos uit het al te lang uitstel eer men 'er toe besluit; men doet dit niet voor dat de kragten zyn verspild, en de Baarmoeder alle haare kragt van intrekking heeft verlooren, en zelfs dikwils met stuipen aangedaan is, zo dat de Scheede, door de vrugtelooze poogingen van den Vroedmeester, als men het waagt de Keizerlyke Sneede, als een laatsten toevlugt, te doen, nutteloos wordt voor de moeder en het kind, reeds koudvuur gekreegen heeft, gelyk zeer haast geschiedt. Het zou derhalve van veel aanbelang zyn voor alle vrouwen, die erkenden niet wel gemaakt te zyn, zich door een bekwaam man, in de eerste maanden van haare zwangerheid, te laaten onderzoeken, en vast te stellen, zich schielyk aan de Operatie over te geeven, zo dra het beslist was, dat de onregelmaatige gesteldheid der beenderen van het Bekken den doorgang van het kind onmooglyk maakt. In de daad 'er is geene vergelyking tusschen de

oogen-

(*) *Linea alba.*

oogenbliklyke pyn der infnydingen en die van een moeilyken arbeid; en een vrouw die zich overgeeft om dezelve te ondergaan, heeft het voordeel van de voorbereiding, en zelfs het perfoneel belang welk een Heelmeester heeft om een berugte Operatie gelukkig uit te voeren. Zo hy bekwaam is, moet hy op alles acht geeven, en gelyk Gy, *Myn Heer*, zeer wel aanmerkt; de linker zyde kiezen boven de regter, om de lever; ten minften als de onregelmaatigheid der darmbeenderen van de linker zyde niet te veel opheft eenige deelen welken men moet ontzien. Wat belangt de fteeken der hegtinge aan het lichaam van de Baarmoeder, in de Operatie waar van gy fpreekt, ik merke dezelven aan, niet alleen als onnut, want de Baarmoeder trekt zich van zelfs in, maar ook als zeer gevaarlyk, om datze zenuwagtige deelen treffen, en maaken dat 'er verettering moet koomen om de draaden te doen vallen, met eenige mindere of meerdere affcheidinge van de Baarmoeder; het gene de geneezing langwyliger en gevaarlyker doet worden. Gy hebt derhalve, groote reden, *Myn Heer*, te zeggen, dat men de konst van deeze Bewerking kan volmaaken door eene befchouwing onderfteund door de ondervinding, waar toe men zou moeten byeenvoegen de verfchillende berigten gepaard met de verfchillende gefchapenheden der perfoonen welken men geopereerd hadt; dan zou alle gefchil over de mogelykheid of groote roekeloosheid van den Chirurgyn ophouden. De Beenkunde is het welke moet beflisfen wat behoort gedaan te worden. Men moet geen nieuwe mirakelen der natuure verwagten of eifchen: de konst moet hier het hulpmiddel zyn; in een bekwaam en ervaaren Heelmeester moet eene Operatie, welke meer verfchriklyk dan gevaarlyk is, en ophouden zou het een of het ander te zyn, zo men 'er eene volmaakter Theorie van formeerde, niet als moorddaadig aangemerkt worden.

(Onderteekend.) De Graaf van TRESSAN, *Luitenant-Generaal van de Armeën des Konings, Lid van de Acad. R. des Sc. van Parys, London, Berlin, Edinburg, Montpellier, enz. enz.*

A Nogent-l'Artaux. 6 Mai 1770.

VERHANDELING OVER DE NATUUR DER VOGELEN IN 'T ALGEMEEN.

(Volgens BUFFON.)

HEt woord Natuur heeft in onze Taal, gelyk ook in de meeste oude en hedendaagsche spraaken, twee zeer verschillende betekenisfen. De eerste is daadlyk en algemeen: wanneer wy dus spreeken van de enkelvoudige Natuur, maaken wy daar van eene foort van denkbeeldig weezen, waar aan wy gemeenlyk, als aan eene oorzaak, alle de bestendige uitwerkzels en verschynzels der wereld toeschryven. De tweede is lydelyk en byzonder, wanneer wy, by voorbeeld, gewaagen van de Natuur der Menschen, der Dieren, der Vogelen betekent het woord of liever behelst het in zich de geheele som der hoedanigheden, met welke de Natuur, in de eerste betekenis genomen, Menschen, Dieren en Vogelen begaafd heeft. In deezer voege drukte de daadlyke Natuur, weezens voortbrengende, hun een byzonder character in, 't welk hunne byzondere lydelyke Natuur uitmaakt, en ten grondslage strekt van 't geen wy hunne Natuurlyke gesteldheid, hun Instinct noemen, als mede van alle hunne andere Natuurlyke hebbelykheden en bekwaamheden.

Wy zullen hier alleen handelen van de Natuur der Vogelen, en, schoon, dezelve, in zekere opzigten, ons min bekend is dan die der Viervoetige Dieren, nogthans de voornaamste hoedanigheden daar van tragten op te speuren, en onder de egte gedaante te vertoonen, dat is, afgemaald met de kenmerktekenende en algemeene trekken, welke dezelve zaamenstellen.

Aandoening, of liever de bekwaamheid van voelen; Instinct, 't welk niets anders is dan de uitwerking van die bekwaamheid; en natuurlyke geschiktheid, niets meer dan een hebbelyk gebruik van het Instinct, bestuurd en zelf voortgebragt door 't gevoel, zyn, in veele opzigten, het zelfde niet in onderscheidene Weezens. Deeze inwendige hoedanigheden hangen af van de zintuiglykheid in 't algemeen en inzonderheid van de geschiktheid der zinnen; en zyn betreklyk, niet alleen tot haare meerdere of mindere maate van volmaaktheid; maar ook tot den rang van meerderheid, welke, in de zinnen, die maate van volmaaktheid of onvolmaaktheid geeft. In den Mensch, in wien alles oordeel en rede behoort te zyn,

is de zin des Gevoels volmaakter dan in de Dieren, die min Oordeel dan Aandoening hebben; daar en tegen is de Reuk volkomener in de Dieren dan in den Mensch: naardemaal Gevoel de zintuig des verstands is, en Reuk die van Aandoening alleen konne weezen. Doch vermids weinigen eene nauwkeurige onderscheiding maaken tusschen 't geen Denkbeelden en Aandoeningen, Kennis en Gevoel, Rede en Instinct van elkander onderscheidt, zullen wy ter zyde stellen wat wy redenkavelen en oordeelen noemen; en ons bepaalen, om met elkander te vergelyken de verschillendheden voortgebragt, door de Aandoening alleen, en om de oorzaaken van het onderscheid des Instincts op te speuren, 't welk, hoewel in 't oneindige veranderd in het ontzaglyk groot getal der Dieren, die alle daar mede begaafd zyn, egter blykt bestendiger, eenpaariger, geregelder, min grillig, en min onderhevig te zyn aan dwaaling, dan de Rede in de eenige soort, welke gelooft dat vermogen in bezit te hebben.

De Zintuigen, de eerst werkende vermogens van Instinct in alle Dieren, met elkander vergelykende, zullen wy schielyk bevinden, dat de Gezigtzin uitgestrekter, leevendiger, duidelyker en onderscheidener is in de Vogelen over 't algemeen dan in de Viervoetige Dieren. Ik zeg met voordagt, in 't algemeen: nademaal men zommige Vogels schynt te moeten uitzonderen, die, gelyk de *Uilen*, minder zien dan eenige Viervoetige Dieren. Doch indien deeze Vogels over dag zeer slegt zien, zyn ze 's nagts zeer scherp ziende, en 't is alleen door eene uitsteekende gevoeligheid in het werktuig des Gezigts, dat zy, by helder licht, 'er geen dienst van hebben, 't welk dient ter staavinge van onze gemaakte aanmerking: want de volmaaktheid eens zintuigs hangt voornaamlyk af van de maate der gevoeligheid, en, 't geen ten blykbaaren bewyze strekt, dat het oog der Vogelen, met de daad, volmaakter is, bestaat hier in dat de Natuur van 't vormen van 't zelve meer werks gemaakt heeft. Men vindt, gelyk elk weet, twee Vliezen meer in de Oogen van alle Vogelen, dan in die der Menschen, het een uit- het ander inwendig. Het eerstgemelde is geplaatst in den grooten ooghoek, en mag een tweede ooglid heeten, doorzigtiger dan het eerste; de Vogels kunnen 't zelve, naar welgevallen, beweegen, en zy bedienen 'er zich van om het Hoorn-vlies te zuiveren en glad te houden; het strekt tevens om de overmaat des lichts te maatigen, en gevolglyk om de te groote gevoeligheid der Oogen te gemoet te komen. —— Het tweede is geleegen in den grond van het Oog, en blykt een uitbreiding te weezen van den Gezigtzenuw, die te onmiddelyker de in-

drukzels des lichts ontvangende, daarom ook te eer aangedaan en gevoeliger moet weezen dan in andere Dieren: en 't is deeze teergevoeligheid, welke het Gezigt der Vogelen volkomener en uitgeſtrekter maakt. Een *Havik* ziet uit de hoogte twintigmaalen verder een Leeuwerik op den grond, dan een Man of Hond in ſtaat zou zyn dien te bemerken. Een *Kuikendief*, zo hoog gevloogen, dat dezelve uit ons Oog is, ziet van daar kleine *Haagdisſen*, *Veldmuizen*, *Vogeltjes*, en kipt de zodanige uit, welke hy ten buit verkiest, en deeze wyduitgeſtrektheid van den Gezigtszin gaat vergezeld van eene daar aan geëvenredigde helderheid en nauwkeurigheid: naardemaal het Oog teffens zeer buigzaam en zeer gevoelig is: het Oog wordt rond of plat, het bedekt of ontdekt, vernauwt of verwydt zich, en neemt dus, beurtlings, zeer vaardig en ſpoedig alle noodige vereischten aan, om volkomen, in onderſcheidene maaten van licht, en op alle afſtanden, te zien.

Het Zintuig des Gezigts het eenige zynde, 't welk de denkbeelden van beweeging veroorzaakt, het eenige waar door wy onmiddelyk de afſtanden, die afgeleid moeten worden, kunnen vergelyken; en de Vogels van alle Dieren de vlugſte en tot de beweeging geſchiktst zynde, is het niet te verwonderen, dat zy het Zintuig, 't welk te hunner beſtuuring en geleide ſtrekt, in den volkomenſten en zekerſten trap bezitten. In zeer korten tyd kunnen zy eenen grooten weg afleggen, en moeten overzulks de uitgeſtrektheid en de eindpaalen zien. Wanneer de Natuur aan de Vogelen de ſnelheid der vlugt geevende, hun kortzigtig geſchaapen hadt, zouden die twee hoedanigheden tegen elkander over geſtaan hebben: noit hadt de Vogel gebruik durven maaken van zyne vlugheid, of het durven waagen na om hoog te ſtreeven; de vrees voor ongeziene toevallen en ongemakken, deedt hem traaglyk vliegen. De ſnelheid alleen, met welke men een Vogel ziet vliegen, kan tot een genoegzaam kenmerk dienen van de uitgeſtrektheid zyns gezigts, de betreklyke uitgeſtrektheid naamlyk. Een Vogel wiens vlugt zeer moedig, rechtſtreeks, en ſteevig is, ziet zeker verder dan een ander van dezelfde gedaante, die langzaamer en ſchuinſcher vliegt; en, indien de Natuur oit Vogels voortbragt, welke kortzigtig en zeer ſnel van vlugt waren, deeze ſoorten zouden omgekomen zyn, door die ſtrydigheid van hoedanigheden, welker eene niet alleen het gebruik van de andere belet, maar ook den Vogel aan ontelbaare gevaaren bloot ſtelt: waar uit wy mogen afleiden, dat Vogels, wier vlugt het kortst en traagst is, ook het bepaaldſte Gezigt hebben: gelyk wy zien kunnen in zommige Viervoetige Dieren, boven

al

al in dat foort, 't welk den naam van *Luiaard* draagt, die zeer langzaam voortgaat, en wiens oogen gesllooten en neergeslaagen schynen.

Het denkbeeld van beweeging en alle de andere denkbeelden, die 't zelve vergezellen of daar uit worden afgeleid, als die van betrekkelyke snelheden, van de grootheid der ruimten, van de evenredigheid der hoogten, diepten, en de oneffenheden der oppervlakten zyn, derhalven, klaarder en onderscheidener in een Vogel dan by de Viervoetige Dieren; en de Natuur schynt ons deeze waarheid te hebben willen aanwyzen door de evenredigheid, welke zy gesteld heeft tusschen de grootte van het Oog en van den Kop: want in de Vogelen zyn de Oogen, naar evenredigheid, veel grooter dan in den Mensch of het Viervoetige Gedierte; zy zyn niet alleen grooter maar beter voorzien, hebbende, gelyk wy reeds aanmerkten, twee Vliezen meer dan wy bezitten, en zyn dus te aandoenlyker; en hier door het Zintuig des Gezigts uitgestrekter, onderscheidener, en vaardiger in 't Gevogelte dan in de Viervoetige Dieren zynde, zal ook het inwendig Zintuig der Aandoeningen, in dezelfde evenredigheid, meer worden aangedaan: zo dat het Instinct der Vogelen, te dier oorzaake, zal verschillen van dat der Viervoetige Dieren.

Een tweede oorzaak, welke deeze eerste ondersteunt, en te wege brengt, dat het Instinct der Vogelen van dat der Viervoetige Dieren onderscheiden is, hebbe men te zoeken in de Hoofdstoffe waar in zy leeven, en waar door zy kunnen zweeven, zonder de Aarde aan te raaken. De Vogel weet, misschien beter dan de Mensch, alle de graaden van den wederstand der Lugt, van de lugtsgesteltenis op onderscheide hoogten, van de betrekkelyke zwaarte en andere byzonderheden. Hy voorziet beter dan wy doen, de veranderingen van die beweeglyke Hoofdstoffe, en gaat, om dezelve aan te wyzen, onze Barometers en Thermometers te boven. Duizendmaalen en meer heeft hy de proeve genomen van zyne sterkte tegen den Wind, en noch dikwyler vindt hy zich daar door geholpen, om snelder en sterker te vliegen. De *Arend* in zyne vlugt zich boven de wolken verheffende (*), kan schielyk uit den hevigsten storm in

(*) Men kan bewyzen dat de *Arenden*, en andere Vogels, die hoog vliegen, veel hooger dan de wolken zich verheffen, zelf wanneer zy uit eene vlakte de vlugt neemen, en zich van de bergen niet als ladders bedienen: want zy zweeven zo hoog dat ze uit ons gezigt geraaken. Nu is het eene bekende waarheid, dat een voorwerp,

in de ſtilſte kalmte komen, en het genot hebben van eenen helderen hemel, terwyl andere Dieren, door de duisternis omvangen, de ongemakken des Onweders gevoelen. Hy kan, in vier-en-twintig uuren, van Lugtſtreek veranderen, en zyne vlugt over onderſcheide Landen neemende, zich daar van eene ſchildery vormen, waar van de Mensch geen denkbeeld kan verkrygen. Onze ontwerpen, de vrugt van eenen langduurigen en nauwlettenden arbeid, geeven ons ſlegts onvolmaakte denkbeelden van de ongelykheid der oppervlakten, welke zy afbeelden. De Vogel, die het vermogen bezit, om zich in het rechte gezigtpunt te plaatzen, ſchielyk en achtereenvolgende op verſcheidenerlei wyze daar over te vliegen, ziet 'er meer van in eenen oogſlag, dan wy in ſtaat zyn te doen, zelf met alle de hulpmiddelen der Kunst. Het Viervoetig Gedierte, als 't ware bepaald tot de plek gronds, waar 't zelve geboren is, heeft alleen kennis van zyne vallei, gebergte, of vlakte, het heeft geen begrip van eene zamenſtelling van oppervlakten, geen denkbeeld van groote afſtanden, noch ook de begeerte om dezelve door te trekken. Te deezer oorzaake zyn groote reizen en uittogten zo zeldzaam onder de Viervoetige Dieren als gemeenzaam onder het Gevogelte. Het is deeze trek, gegrond op de kennis van afgeleegene plaatzen, op het vermogen 't geen zy in zich vinden, om derwaards, in korten tyd, heen te gaan, op het voorkomend begrip van de veranderingen in den dampkring en de aannadering der Jaarſaiſoenen, welke hun bepaalt, om te zamen, en met algemeene toeſtemming te vertrekken. Zo ras hun leeftogt begint te ontbreeken, zo ras de koude of hitte hun overlast baart, zyn ze bedagt op hunnen uittogt. Zy ſchynen eerst by een te vergaderen om hunne Jongen by zich te brengen, en hun dezelfde begeerte, om van lugtſtreek te veranderen, in te boezemen; eene begeerte, welke zy nog niet kunnen verkreegen hebben door eenig bezef, of voorgaande ervaarenis. De Vaders en Moeders vergaderen hun Gezin om 't zelve, geduurende den togt, te

werp, door het daglicht verlicht, niet uit ons oog verdwynt dan op een afſtand van 3436 maalen den middellyn des voorwerps; en dat, gevolglyk, indien wy veronderſtellen dat een Vogel rechtſtandig is boven een Man, die denzelven beſchouwt, en dat de middellyn zyner vleugelen vyf voeten is, deeze Vogel niet uit het oog verdwynen kan dan op den afſtand van 17180 voeten, een hoogte die de hoogte der Wolken, inzonderheid der Onweers-wolken, verre te boven gaat.

te geleiden, en 'er geschiedt vervolgens eene algemeene monstering van alle de Gezinnen, niet alleen om dat alle de Opperhoofden het zelfde oogmerk hebben; maar om dat zy, door deeze vermeerdering van bende, zich in staat bevinden, om hunne vyanden het hoofd te bieden.

En deeze begeerte om van Lugtstreek te veranderen, welke gemeenlyk tweemaalen in 't jaar, te weeten in de Lente en den Herfst, vernieuwd wordt, is eene soort van behoefte zo dringende, dat dezelve zich in gevangene Vogels ontdekt, door eene groote onverduldigheid, welke zy betoonen. Deeze begeerte is een der sterkste aandoeningen in het Instinct der Vogelen. Zy zoeken twee keeren in 't Jaar, op allerlei wyzen, en door allerlei listen, in vryheid te geraaken, en moeten niet zelden die poogingen met den dood bekoopen: terwyl zy, op andere tyden, den staat van gevangenis met geduld schynen te draagen, en zelf daar in vermaak te vinden, wanneer zy, in den Teeltyd, met hunne Gade opgeslooten zitten. —— Wanneer de tyd des optogts nadert, zien wy niet alleen dat de Vogels, die in vryheid leeven, zich verzamelen en benden maaken, maar zich ook oefenen door groote vlugten te doen eer zy den grootsten togt onderneemen. De omstandigheden van dit optrekken zyn ook zeer verschillende in de onderscheide soorten van Vogelen. Alle Trekvogels verzamelen niet in benden, eenige gaan alleen, andere met hun Wyfje en Gezin, nog andere in kleine hoopen. Maar, laaten wy, voor tegenwoordig, in dit onderwerp niet dieper treedende, liever onze naspeuringen voortzetten, over het Instinct en de Natuur der Vogelen.

De Mensch, die alle zintuiglyke weezens te boven gaat, heeft het Zintuig des Gevoels en mogelyk dat des Smaaks volkomender dan eenig ander Dier; maar hy schiet by de meesten te kort in de drie andere Zintuigen; en door alleen de Dieren met elkander te vergelyken, schynt het dat de meeste Viervoetige Dieren een scherper en uitgestrekter Reuk hebben, dan de Vogels. Want wat men ook moge zeggen van den Reuk van den *Kraay* en den *Gier*, *enz.* dezelve moet verre onder doen, voor den Reuk van den *Hond*, den *Vos* enz. Hier over kunnen wy gemaklyk oordeelen uit het maakzel des Zintuigs. Veele Vogels hebben geen Neusgaten, dat is, geene openingen boven den Bek, zo dat zy geen Reuk kunnen gewaar worden, dan door de inwendige kloove in den Bek: en in die welke met Neusgaten voorzien zyn, en dus beter dan andere ruiken, zyn de Reukzenuwen, naar evenredigheid, kleinder, minder in getal dan in de Viervoetige Dieren: weshalven het

Zintuig des Reuks alleen eenige uitwerkzels, die zeldzaam voorvallen, en niet veel byzonders in zich hebben, kan voortbrengen, terwyl in den *Hond*, en andere Viervoetige Dieren, dit Zintuig de bron en eerste oorzaak schynt te weezen van hunne bepaalingen en beweegingen. In deezer voege, is het Gevoel in den Mensch, de Reuk in 't Viervoetige Gedierte, en 't gezigt in het Gevogelte, het voornaamste Zintuig, dat is, met andere woorden, het volmaaktste, en 't geen aan deeze onderscheidene weezens hunne heerschende aandoeningen geeft.

Naast het Gezigt schynt in de Vogelen het Gehoor te moeten gesteld worden, dit Zintuig komt in volkomenheid daar aan 't naaste. Het is niet alleen volmaakter dan de Reuk, de Smaak en 't gevoel in den Vogel; maar ook volkomener dan het Gehoor der Viervoetige Dieren. Dit blykt uit de gemaklykheid, met welke de meeste Vogels klanken, opeenvolgende klanken, ja zelf woorden, aanleeren en herhaalen; dit blykt uit het vermaak 't geen zy vinden in geduurig te zingen; en onophoudelyk wildzang uit te slaan, inzonderheid wanneer zy 't gelukkigst, dat is, wanneer zy in den paartyd, zyn. De werktuigen van Gehoor en Stem buigbaarder, en met meer vermogens voorzien zynde, kunnen zy 'er veel meer gebruik van maaken, en doen het met de daad, dan de Viervoetige Dieren. De meesten deezer zyn zeer stilzwygend, en hunne Stem, die zy zelden laaten hooren, is meest altoos ruw en onaangenaam. In die der Vogelen vinden wy eene zoetheid, eene lieflykheid en zamenstemming. —— 't Is waar, 't geluid van zommige Vogelen schynt onverdraagelyk, inzonderheid als men 't zelve met dat van andere vergelykt; maar deeze soorten zyn weinig in getal, en de grootste Vogels, die de Natuur op gelyke wyze als de Viervoetige Dieren schynt behandeld te hebben, door hun tot een Stem alleen een zeker geschreeuw te geeven, 't welk, te ruwer, te harder en sterker schynt, naar gelange 't zelve minder evenredigheid hebbe met de grootte van het Dier. Een *Pauw*, die geen honderste gedeelte van de grootte van een *Os* kan haalen, doet zich op een veel grooter afstand hooren; een *Nagtegaal* vervult met zyne klanken eene zo groote ruimte, als een luide Menschenstem. Deeze verbaazende uitgestrektheid, deeze kragt van hunne Stem hangt geheel af van derzelver vorming, terwyl de aanhoudenheid van hun zingen of stilzwygen uit hunne inwendige Aandoeningen alleen ontstaat: twee stukken, welke wy afzonderlyk moeten overweegen.

De Borstspieren van een' Vogel zyn vleeziger en sterker dan die van een Mensch, of eenig ander Dier, en dus kan hy, met

met veel meer ſnelheid en kragt, zyne Vleugels beweegen dan een Mensch zyne armen: en daar de kragten tot het beweegen der Vleugelen veel grooter zyn, is ook de uitgeſtrektheid van den vleugel grooter, en de zwaarte veel minder met betrekking tot de kloekheid, en de zwaarte van het lichaam des Vogels. Dunne en tedere beenderen, weinig vleesch, ſterke ſpieren, pennen en vederen, die dikmaals twee, drie, ja viermaal den middellyn van 't lichaam haalen, maaken den vleugel van een Vogel uit, en heeft alleen de wederwerking van de lugt noodig, om het lichaam op te beuren, en kleine beweegingen, om het in dien vliegenden ſtand te houden. De meerdere of mindere gemaklykheid in 't vliegen, de onderſcheide maaten van ſnelheid, de rigting van beneden na boven, en van boven na beneden, hangen af van alle de uitkomſten deezer zamenvoeging met elkander vereenigd. Vogels met lange vleugels en ſtaarten, en naar evenredigheid klein van lichaam, vliegen 't vlugst en 't langst. De zodanigen, in tegendeel, die als de *Vogelſtruis* en de *Kaſuaris* korte vleugels en ſtaarten en zwaare lichaamen hebben, kunnen zich zeer bezwaarlyk opheffen, of zelf van den grond komen.

De kragt der Spieren, het maakzel der Vleugelen, de ſchikking der Vederen, en de ligtheid der Beenderen, zyn de natuurlyke oorzaaken van het vliegen, 't welk de borst van den Vogel zo weinig ſchynt te vermoeien, dat hy zelf, onder het vliegen, aanhoudend geluid ſlaat. De rede hier van is, dat de Borst in de Vogelen, met alle de daar in-en byzynde deelen, ſterker en uitgeſtrekter is, zo in als uitwendig, dan dezelve in andere Dieren gevonden wordt; en gelyk de borstſpieren buitenwaards geplaatst breeder zyn, zo is ook de Lugtpyp grooter en ſterker, doorgaans na beneden uitloopende in eene groote holte, welke de zwaarte des geluids verdubbelt.

De Longen, grooter en uitgeſtrekter dan die der Viervoetige Dieren, hebben verſcheide aanhangzels, zakswyze gevormd, eene ſoort van bewaarplaatzen voor de lugt; deeze maaken het lichaam van den Vogel nog ligter, daar zy tevens veel lugt geeven, die tot vermeerdering van het geluid dient. Een zeer klein onderſcheid, eene eenigzins grooter uitſpanning in de vaste deelen van het werktuig, geeft aan den *Jakhals*, een Dier van middelbaare grootte, eene ſtem zo gemaklyk, ſterk en doordringende, dat hy dien bykans geduurig doet hooren, tot op meer dan een myl afſtands, ſchoon het maakzel zyner Longen even eens is als dat van andere Viervoetige Dieren: hoe veel te meer dan moet dit zelfde uitwerkzel plaats hebben in de Vogelen, waar een groote toeſtel van werktuigen gevonden,

den wordt tot het vormen van klanken, en in welke alle de deelen van de Borst blyken geschikt te zyn om sterkte en duurzaamheid aan de Stem te geeven (*).

(*) In de meeste Watervogelen, wier geluid zeer sterk is, geeft de Lugtpyp wederklank. De oorzaak hier van is, dat de spleet aan het einde van den Lugtpyp, en niet aan den ingang geplaatst is, gelyk in den Mensch. 't Zelfde mag men zeggen van den *Haan*. In *Eenden* en andere Watervogels bestaan de werktuigen van den Stem in een inwendig Strottenhoofd, op de plaats waar de stam zich in twee takken verdeelt, in twee vliesagtige deelen, gelyk de rieten van een Hobo, welke aan het beneden deel vereenigd zyn, met het begin der twee eerste takken van de Lugtpyp; in verscheide halvemaanswyze gekromde vliesjes, boven elkander geplaatst; in de voornaamste takken van de vleezige Long, die maar de helft van de holte vervullen, laatende voor de lugt een vrye doortogt door de andere helft der holligheid: in andere vliezen verscheidenerlei wegen heen geschikt, zo in 't middelste als in het benedenste gedeelte van de Lugtpyp, eindelyk in een meer of min sterk vlies byna overdwars geplaatst, tusschen de twee armen van het been, onder den naam van het *Brilswysbeen* bekend, bepaalende aan die zyde eene tamelyk ruime holligheid, welke altoos aan het bovenste en binnenste deel van de Borst gevonden wordt. *Mem. de l'Academ. des Scienc*, L'An. 1753.

(Het Vervolg in 't eerstkoomende Stukje.)

LOF VAN DEN LANDBOUW EN VAN DE DOOPSGEZINDEN.

(*Les Soirees Helvetiennes, Alsaciennes, & Fran-comtoises, in 8vo* Amst. 1771. pag. 40—49.)

DE Volkrykheid van een land hangt af van den overvloed; de overvloed van eene goede beteeling der gronden; de goede beteeling van de goede zeden en de goede wetten des Volks. Zie daar de rede, waarom het dierbaar Slib van den Meriam niet dan eene nuttelooze vrugtbaarheid verschaft, terwyl de natuurlyk dorre hoogten van Canton met oogsten en weiden bedekt zyn; omdat namelyk de oevers van den Meriam bewoond worden door Volkeren, waar in alle lust en vernuft verplet is door den yzeren scepter der willekeurige heerschappy van Siam; terwyl China bloeit onder het zagt bestier van een Keizer, die zelf aan de wetten gebon-

bonden is, en wiens hand zig niet verontwaardigt den ploeg te dryven. Men loopt geheele Provintiën door van het Ryk des grooten Mogols, eer men zo veel menſchen heeft gevonden, als men in een enkel Dorp van China aantreft.

Dit beginzel, door alle Volkeren en tyden bevestigd, heeft voor my eene nieuwe klaarheid en zekerheid gekreegen door eenige kleine byzonderheden welke ik gelegenheid gehad heb na te gaân. Het was ſteeds aan eene naarſtiger bewerking en beterer beteeling, dat ik in den Elzas de Valeijen door de Doopsgezinden bewoond, onderſcheiden konde. Ik beſchouwde de Heuvels en Landeryen, voor dat ik in de kabanen trad, en als ik die Heuvels en Landeryen beter beteeld vond, dan ik elders bemerkte, wist ik altoos, zonder dat ik de ſchoenen zonder gespen, of de rokken zonder knoopen nog gezien had, met zekerheid, dat het Doopsgezinden waren aan welken dezelve behoorden.

De rede is klaar; deze lieden zyn wys genoeg om de nuttigſte, en gevolgelyk de eerwaardigſte, aller beroepen als eerwaardig te beſchouwen; een Landbouwer is by hen in agting, en naarmaate hy beter Landbouwer is, ryst die agting hooger. Een Vader van verſcheiden kinderen is daarenboven niet ſlegts een geagt, maar ook een ryk man, onder hun; want daar de Landbouw behartigd wordt, is het altoos voordeelig wel voorzien te zyn van handen, die werken kunnen en willen; naarmaate een Vader des Huisgezins meer armen tot zyn dienst heeft, behoeft hy ſlegts meer land te ontginnen of den grond meer en dieper om te zetten; yder kind dat eet wint zyn beſtaan, en doorgaands meer dan zyn beſtaan.

Schoon deze goede lieden in den Elzas een deel uitmaaken van een Volk, 't welk nog met zodanige vooroordeelen is bezet, die een verderfelyken invloed op den Landbouw hebben, leeven zy egter op zig zelven, en maaken één lighaam met malkanderen uit. Niet om eenig gezag te bejaagen, maar om de goede beginzels op te houden, waar aan zy de zuiverheid hunner zielen, de deugdzaamheid hunner zeden, en de ſterkte hunner armen verſchuldigd zyn. Zy ſchynen de afgelegenſte ſtreeken van het Voighrſche gebergte voor hunne wooningen te verkiezen. Aldaar, meer met de Natuur leevende, zyn zy ook nauwer aan malkanderen verknogt, en leeven by gevolg gelukkiger, gelyk zy onberispelyker blyven. Het is in de Woestynen, die zy in vrugtbaare Velden veranderen, dat zy hunne laage wooningen, in evenredigheid van het getal hunner huisgezinnen, nederſlaan. Die wooningen zyn eenvoudig, gelyk zy zelve zyn, maar zy zyn met ver-

 nuft

muft gebouwd. Aan de zwakheden der Natuur onderworpen; willen zy de ongemakken der menfchelykheid niet vermeerderen door eene fchuldige verwaarloozing, en zig daar door blootftellen om den Hemel te befchuldigen over de fmarten, die zy, even als wy, alleen aan hunne dwaasheid of luiheid zouden te wyten hebben. Eene bedding van keyfteenen, of andere dergelyke voorzorg, verheft altoos hunne hutten boven een vogtigen en als dan gevaarlyken grond. Die hut tegen het zuidoosten, open, geniet van het krieken van den dag af, de ftraalen, die de zon haar toezendt, en die wy dwaasfelyk buiten onze huizen keeren. De Venfters, dikwils geopend, geeven een vryen doortogt aan de lugt, die tevens de longen van het kind dat nog in de wieg ligt, en van den ouden Grootvader, die 'er met genoegen op zit te ftaaren, op eene heilzaame wyze verfrischt. Nooit blyft de mest onder die venfters liggen; zy befchouwen een mesthoop met rede als eene bewaarplaats om het land te verryken, en, niet als een poel om een langzaam vergif in de lugt en wooningen over te brengen. Het is onder deze daken, dat de verwonderde reiziger alle de bekoorlykheden der oude herbergzaamheid aantreft. Hier biedt men hem een beter melk en kaas aan, dan hy elders gevonden heeft, om dat de beesten beter behandeld worden; die melk vloeit in aarden vaten, maar die vooraf in zeer zuiver water wel gezuiverd worden. Het is eene jonge dogter, dikwils fchoon, altoos bevallig en zinnelyk, die u dit geregt aanbiedt; zy bloost niet, om dat zy nooit iets onbetaamelyks vermoed heeft, maar zy heeft een fchoone roode kleur, om dat zy zeer gezond is. Zy flaat de oogen niet neder, om dat zy niets vreest, maar zy doet ze nederflaan, door den eerbied welken de waare zedigheid inboezemt; des avonds vindt men een bed van het fynfte ftroo, maar met fchoon linnen befpreid, gereed; men flaapt gerust in den boezem der herbergzaamheid en der opregte deugd, en men verlaat den volgenden dag die gelukkige hutten niet dan met wederzin, vooral zo men naar eene ftad reist.

De Doopsgezinden zyn overal dezelfde; men heeft ze zagtaardig, vriendelyk, menschlievend in den Elzas gezien, en 't is van die zelfde Secte, dat een Eerwaardig Hollander, die vyftig jaaren aan 't hoofd der Regeering van Amfterdam geweest was, my verzekerd heeft, dat hy geduurende die vyftig jaaren, nooit op de publieke registers eene enkele zwaare befchuldiging tegen een Doopsgezinden hadt kunnen vinden. Hy voegde 'er inderdaad by, dat hy, van alle de verfchillende Sekten, welke een fchuilplaats in de moerasfen

der

der vereenigde gewesten kwamen zoeken, niet eene kende, daar hy niet het zelfde van konde zeggen. Het verhaal van één geval, zal de lofſpraak der Doopsgezinden ondertusſchen voltooijen, eene lofſpraak door de liefde der waarheid, en het belang in de deugd, alleen opgegeven.

In 't jaar 1759, commandeerde de Graaf DE STAINVILLE een aanmerkelyk *Detachement*, en trok de Heer BULEAU, een Pruiſisch Officier, tegen. De Franſche troepen hadden eene levendige actie boven de Abtdy van *Jacbein* in het land van *Waldek*, waar in zy zegepraalden. De Franſche troepen gaven zig over aan alle de vreugd, welke eene overwinning voortbrengt, en boezemden allerwege den ſchrik in, welke de Landlieden in zulk eene gelegenheid noodwendig bevangt. In dit gewoel ontmoet de Heer STADLER, *Aide de Camp* van den Graaf de STAINVILLE, eenig land zoekende om paardenvoer te bekoomen, een Doopsgezinden. Hy belast hem aanwyzing te doen, waar hy het noodige voer ontdekken konde? De man verſchoont zig met eene bedaardheid even verre af van de onbeſcheidenheid als van vrees. Men dwingt hem, hy gaat voort, en belast dat men hem volge.

De Heer STADLER trok, op zyn geleide, een klein Bosch door, en bemerkte, dat hy reeds verſcheiden landen, met garst beſlagen, was voorbygetrokken, zonder dat de Doopsgezinde hem des verwittigd hadt. Hy vroeg 'er hem de rede van; toen ſtapte de Gryzaard nog eenige treeden voort, en zeide hem; „ die andere landeryen behooren my niet toe; dit is het myne, zend my een ſikkel, en zeg my hoe veel gy noodig hebt".

Ongelukkig voor Frankryk zyn 'er geene Doopsgezinden in 't hart van 't Koningryk, en in de uiterſte Provintiën; daar zy in toegelaaten worden, zyn 'er ſlegts weinigen; daar zyn 'er naar evenredigheid meer in Montbéliard een klein land aan den Elzas grenzende. Zy zyn daar vryer, en doen 'er gevolgelyk meer nut, ſchoon zy een ondankbaarer grond te verſcheuren hebben. Zy voegen overal het overleg en vernuft by de naarſtigheid; de gewoonte maakt ze in alle opzigten bekwaamer om de aarde te behandelen, en het vernuftig maakzel van eenigen hunner werktuigen vermeerdert nog den ſpoed, de naarſtigheid en behendigheid waar mede zy gewoon zyn te werken. Zy hebben byzonderlyk eene machine voor het doorſnyden van hun land geſchikt, en dienende om het water daar af te tappen of te laaten overloopen naarmaate de omſtandigheden vorderen; welke machine alle andere Natiën van hen behoorden over te neemen; maar nog eens, 't is ongelukkig voor Frankryk, en voor de meeste Natiën, dat zy zo weinig Doopsgezinden hebben.

AL-

ALGEMEENE KWAKŻALVERY.

(Zie *Questions sur l'Encyclopédie*, *Tom. III. pag.* 255—261.

IK zal de aanmerkingen, welke men gemeenlyk over de kwakzalvery der Geneesheeren maakt, niet herhaalen: ik zal 'er eenige, min gewoone, over dat beroep, en andere beroepen, by voegen.

Het verblyf der Geneesheeren is in de groote Steden, daar zyn 'er byna geenen op het Land; de reden is klaar; de meeste en de rykste zieken woonen in de groote Steden; de ongeregeldheden, de onmaatigheid, de sterke gemoedsbeweegingen, maaken de menschen daar meer ziek. DUMOULIN, niet de Regtsgeleerde, maar de Geneesheer, die zulk een goed Practizyn was als de ander, heeft stervende gezegd, dat hy twee groote geneesmiddelen naliet, een goed dieet, en zuiver water.

In 1728, ten tyde van LASS, den berugtsten der kwakzalveren van het eerste soort, vertelde een ander kwakzalver, VILLARS genaamd, aan eenige vertrouwde vrienden, dat zyn Oom, die byna honderd jaar geleefd hadt, en die niet dan door een toeval was gestorven, hem het geheim hadt nagelaaten van een watertje, waarmede men het leven honderd vyftig jaar rekken konde, mits dat men eene maatige levenswyze hieldt. Als hy eene begraafenis voorby zag gaan, haalde hy de schouders op; „ zo de overledene, zeide hy, van myn watertje gedronken hadt, hy zou niet zyn, daar hy thans is". Zyne vrienden, aan welken hy 'er edelmoedig van mededeelde, en die de voorgeschreeven levenswyze een weinig in agt namen, vonden 'er zig zeer wel by, en roemden 'er op: het wierdt allengs meer bekend, hy verkogt de fles voor zes gulden, en de aftrek was verbaazend. Het was water uit de Seine met een weinig *Nitrum*. Zy ondertusschen, die ongesteld zynde daar van gebruikten, en de voorgeschreeven leefregel daar by volgden, inzonderheid zo zy van eene natuurlyk goede gesteldheid waren, kreegen, in korten tyd, eene volmaakte gezondheid weder. Hy verweet anderen, dat zy door hunne eigen schuld ziek bleeven. 't Is uwe schuld zeide hy, zo gy niet volkoomen herstelt. Gy zyt onmaatig geweest, gy hebt de behoorlyke onthouding niet, maar geeft uwe smaak en wellust toe; verbetert u van die twee gebreken, en gy zult ten minsten

hon-

honderd vyftig jaaren leeven". Zommigen verbeterden zig, het fortuin van dien goeden kwakzalver vermeerderde gelyk zyne agting. De Abt *de Pons*, de Geestdryver, stelde hem verre boven den Marschalk *de Villars*; die doet de Menschen dooden, zeide hy, en gy doet ze leeven.

Men wist eindelyk, dat het water van *Villars* niets dan Rivier-water was; men wilde het niet meer hebben, en men liep naar andere kwakzalvers.

Het is zeker, dat hy goed gedaan hadt, dat 'er niets anders tegen hem te zeggen was, dan dat hy het Seine-water wat duur verkogt hadt. Hy bragt de menschen tot maatigheid, en hier in was hy boven den Apotheker ARNOUD, die Europa met zyne Pakjes tegen de Beroerte vervuld heeft zonder eenige deugd, aan te pryzen.

Ik heb een Geneesheer van Londen gekend, BROWN genaamd, die in de Barbades praktizeerde. Hy hadt eene Plantagie en Negers; men ontstal hem eene aanmerkelyke som; hy verzamelt zyne Negers; „ myne Vrienden, zeide hy hen, de groote Slang is my dezen nagt verscheenen, hy heeft my geopenbaard, dat de dief op dit oogenblik een papegaays veder op den neus zal hebben!". De schuldige brengt aanstonds zyn hand naar zyn neus; „ gy zyt de dief, ging de meester voort, de groote Slang wyst my u aan"; hy deedt hem bekennen, en kreeg zyn geld weder. Men kan zulk eene Charlatanerie niet veroordeelen, maar men moet met Negers, of huns gelyken, te doen hebben, om ze met vrugt te werk te kunnen stellen.

SCIPIO, *de eerste* Afrikaan, die *groote* SCIPIO, zeer verschillende voor het overige van Doctor BROWN, hieldt veel van zyne Soldaaten te overreeden, dat hy door de Goden aangeblaazen wierdt. Die groote kwakzalvery was al van voor langen tyd in gebruik geweest. Kan men SCIPIO berispen, dat hy 'er zig van bediend heeft? Hy was misschien die man, die de meeste eer deedt aan de Romeinsche Republiek; maar waarom gaven hem de Goden in om geene rekening te willen doen?

NUMA deedt beter; hy moest eene party Roovers beschaaven, en een Senaat, die het moeijelykste deel van die roovers was om te bestieren. Zo hy zyne Wetten aan de verzamelde TRIBUS als zyne Wetten hadt voorgesteld, zouden de moordenaars van zyn voorzaat hem duizend zwaarigheden gemaakt hebben. Hy vervoegt zig aan *de Godin Egeria*, die hem een Stelzel van Wetten geeft uit naam van *Jupiter*, hy wordt zonder tegenspreeken gehoorzaamd, en regeert gelukkig, zyne in-

stel-

ſtellingen zyn goed, zyne kwakzalvery is wettig; maar zo eenig heimelyk vyand het bedrog ontdekt hadt, zo men hadt gezegd, laat ons een bedrieger verdelgen, die den naam der Goden misbruikt om de menſchen te misleiden, liep hy gevaar van met *Romulus* ten hemel gezonden te worden.

Het is waarſchynlyk, dat *Numa* zyne maatregels zeer wel nam, om dat hy de Romeinen ten hunnen voordeele bedroog met eene bekwaamheid, overeenkomſtig met den tyd, de plaatſen, en den geest der eerſte Romeinen.

Mahomet was twintigmaal op het punt van te mislukken, maar eindelyk ſlaagde hy met de Arabieren van Medina, en men geloofde hem een Boezemvriend te zyn van den Engel *Gabriël*. Zo iemand heden in Conſtantinopel kwam verkondigen, dat hy de gunſteling was van den Engel *Raphaël*, zeer verre in waardigheid boven *Gabriël* verheven, en dat men in hem alleen gelooven moest, hy zoude openlyk *geëmpaleerd* worden. Het is de groote zaak van de Charlatans hun tyd wel waar te neemen.

Hadt SOCRATES ook niet een weinigje kwakzalvery met zyn *Demon*, of gemeenzaamen Geest? En met de nauwkeurige verklaaring van *Apollo*, die hem tot den wysten der menſchen maakte? Hoe heeft ROLLIN in zyne Historie, volgens dit orakel, kunnen redeneeren? Hoe heeft hy de jonge Lieden niet doen begrypen, dat het enkel Charlatanery was? SOCRATES verkoos zyn tyd maar kwalyk; hadt hy dezelfde kwakzalvery honderd jaaren vroeger gebruikt, zoude hy mogelyk Athene geregeerd hebben.

Ieder hoofd eener Sekte in de Wysgeerte is een weinig Charlatan geweest; maar de grootſte Charlatans waren mogelyk die, welke naar de heerſchappy ſtonden. CROMWELL was de verſchriklykſte van alle onze Charlatans. Hy verſcheen juist in den eenigen tyd, waar in hy konde gelukken; onder *Elizabeth* zou men hem opgehangen; onder *Carel* den II, zou men hem uitgelagchen hebben. Hy kwam gelukkig in den tyd, waar in men de Koningen moede was, en zyn Zoon volgde hem op in een tyd, toen men zyn genoegen hadt van *Protectors*.

De Kwakzalvery der Weetenſchappen en Geleerdheid.

De Weetenſchappen konden niet wel zonder Charlatanery blyven. Men wil zyne gevoelens doen aanneemen; de fyne Doctor wil den ſchranderen Doctor overtreffen, de wyze Doctor wil al de vorige Doctors overtreffen, hy is de wyze man, hy

hy wil alleen regeeren. Elk bouwt zyn Systema van Natuurkunde, van Overnatuurkunde, van Schoolsche Theologie; elk doet zyn best om zyne Waar aan den man te helpen. Men heeft Uitventers, die 'er mede omloopen; zotten die koopen, of gelooven; beschermers, die grootsch zyn op hun Patroonschap.

Is 'er eene grooter kwakzalvery, dan de woorden in de plaats van de zaaken te stellen, en te vorderen, dat anderen gelooven het geen gy zelf niet grooft?

De een maakt draaikolken van eene fyne, getakte, gehaakte, gedraeide Stof, de ander stelt tot eerste beginzels zyner Stof dingen, die geen Stof zyn, en zegt, dat duizend millioenen wezentjes, die elk afzonderlyk geene uitgebreidheid of vastheid hebben, een lighaam kunnen maaken. Hy stelt eene *Harmonia præstabilita*, waar door het lighaam de klok slaat, als de Ziel het uur aanwyst, maar waar door zy beiden door dezelfde veeren, raderen, en gewigten bepaald worden, tot het beginzel onzer Zedelyke, zo wel als Natuurlyke werking. Die harsenschimmen vinden eenige jaaren lang haare Voorstanders; als deze Panácées hunne kragt verlooren hebben, om dat men 'er zyn genoegen van heeft, en omdat zy uit de mode raaken, koomen 'er andere kwakzalvers op het tooneel; zy verbannen de zaaden der levendige en groeijende schepzels uit de wereld; zy stellen alles uit *georganiseerde* klompjes saamen; zy zeggen, dat de Zee de Bergen heeft voortgebragt, en dat de menschen voormaals Visschen zyn geweest.

Hoe veele kwakzalvery heeft men niet in de Historie gebragt, 't zy door den Lezer door wonderen te verbaazen, 't zy door de menschelyke kwaadaartigheid door schimpschriften te kittelen, 't zy door de families van Tyrannen door schandelyke Lofspraaken te vleijen.

Het ongelukkig soort van wezens, 't welk boeken maakt om brood te koopen, is het allerkwakzalveragtigste van allen: maar het zyn kwakzalvers die men met medelyden moet beschouwen, en die men een stuk behoorde toe te werpen, om te voorkoomen, dat zy geen Vergif voor Orvietan verkoopen. Zo lang zy groote Boeken door extracten tot kleinen brengen, of kleinen door vreemde lappen en invullingen tot groote maaken, zo lang zy niets van zig zelven geeven, kan men hunne kwakzalvery door de vingeren zien, elk moet leeven! Maar als zy zelve gaan schryven, en inzonderheid als zy zig met de Theologie bemoeijen; als Zieketroosters leerstukken verhandelen, of Voorleezers de Zedekunde onder handen neemen, dan wordt de duisternis zo groot, dat 'er het gezond ver-

verstand zelf in verdwaalt, en de kwakzalvery zou voor Apollo zelven gevaarlyk worden.

Wy hebben ten minsten vyfmaal honderd duizend zotte boeken in Europa, die op zyn best niets dan kwakzalvery bevatten; een onoverkoomelyke hinderpaal, naar 't schynt, voor waar vernuft en geleerdheid! Maar geen nood; zy gaan allen in één oogenblik voorby, gelyk de geheimen om het vel wit, de hairen zwart te maaken, en het leven duizend jaaren te verlangen.

BESCHOUWING DER VYF TAFEREELEN

VAN

JOSEPHS LEEVEN, (*)

AFGEBEELD DOOR DEN KONSTSCHILDER

J. V. D. . . . .

Op het Tafereel van den verkocht wordenden Joseph.

WAt schreit ge, ô Jongeling? Wat doet gy door uw klagten
'T Gebergt weergalmen en de lucht?
Gy ziet uw Broeders, wreed, uw droef geween verachten,
Zy stoppen 't Oor, wanneer gy zucht!
Is dan de Broedermin gantsch uit uw hart geweeken,
ô Jacobs kroost? Waar toe spoort wreewle Nyd u aan?
Is dan uw hart versteend, en baat geen teder smeeken?
Wat heeft dit kind U toch misdaan?

Elen-

(*) Deze Versjes zyn ons medegedeeld door een Heer, by ons bekend, en die ons verzekert, dat het eigen en natuurlyke Vrugten zyn van den geest eens Jongelings van veertien Jaaren oud; die daar en boven in de Griekſche, Latynsche en Fransche Taalen en andere fraaije Weetenschappen, een opmerkelyken voortgang gemaakt heeft. Wy hebben op 't verzoek van dien Heer niet kunnen weigeren, dezelven hier een plaatsje in te schuiven. Misschien wordt de jonge Dichter daar door aangespoord om zyne poogingen in te spannen ter voortbrenging van iets volkoomeners.

Elendig Jongeling! men let niet op uw traanen!
Beminde Telg van Izaaks Zoon!
Men wyst u af! Helaas! „ Wat kunt ge, Onnoosle, waanen?
„ Zie daar uw' Meester: dit 's uw loon.
„ Volg hem, en hoop niet meer uw' Vader weer te aanschouwen,
„ Noch Broeder Benjamin. Dit lot verstrekt ten straf
„ Van uw hoogmoedigheid, die ge op een Droom dorst bouwen".
Dus byt m' u toe, en wyst u af!

Wreed Onheil, dat u treft, wel waard dat elk 't beschreie!
Gelyk een slechte Slaaf verkocht;
Uit 's Vaders arm geroofd, in wreede slavernye!
ô Ysselyke, ô verre tocht!
Doch, Jongeling, schep moed, droog af uw schreiende Oogen:
Hy, die 't Heelal beheerscht, ziet ook op u ter neer:
Haast zien wy u, door zyn oneindig Alvermoogen,
Hersteld in vryheid, als weleer!

Heeft nu een zwaare bui van droevige Onweêrsvlaagen
De lucht betrokken; zie in 't kort,
Een' schoonen Morgenstond van heil en vreugde daagen,
Als gy ten Throon verheven word!
'k Zie reeds, door 's Hemels gunst, uw deugden ryk bestraalen;
Hy, die zyn hoop alleen op de Almacht heeft gesteld,
Zal altyd, hoe verdrukt, toch eens weêr zegenpraalen
Van droefheid, Nyd, en van geweld.

Op het Tafereel van Josephs Droomuitlegging.

Geen ydle hoop van Wichelaaren,
Van Droomuitleggers, steekeblind,
Zal u, ô Faraö, dit Nagtgezicht verklaaren,
Waar door gy u bekommerd vind.
Maar hy, die 't Al regeert, en op zyn' wenk doet beeven,
Oneindig, en geducht in macht,
Zal u, door Josephs mond, welhaast te kennen geeven,
Wat hy, in 't duister, voor u bragt.

God zond u Joseph, om uw landen
Te hoeden voor den Hongersnood:
Verlos dien Gunsteling des Hemels uit de banden,
Waar in de wreew'le Nyd hem floot.
Doe zyn Onnoozelheid, zyn Deugd, en Godsvrucht praalen:
Hy zy een Zuil van uwen Throon:
Zoo zal Gods zeegen u, uw Ryk, en Volk bestraalen,
Zoo breid ge uw Scepter uit, en kroon!

Op het Tafereel van Josephs Broeders in Egipte.

Hoe word uw Ziel door angst bestreeden,
Geslacht van Jacob, hoe uw hart
Door fellen schrik en vrees benard?
Men luistert niet naar alle uwe eeden,
En woorden, daarge, in vreemde macht,
Gelyk Verspieders word geacht.

Des Hemels Gramschap, niet te tergen,
Straft u door dees bekommernis;
Haar Slagen zyn altoos gewis,
Waarvoor zich niemand kan verbergen.
Zy treft, hoe langer ze uitstel gaf,
Daarom, met des te zwaarder straf!

Word Simeön in Slaafsche banden
Gekneld; herdenk hoe Rachels zoon,
(Waar voor gy thans ontfangt het loon)
Wierd weggesleept naar verre landen,
Gedoemd, door uw te fellen haat,
Tot slaverny, den wreedsten staat!

Op het Tafereel van Josephs ontdekking aan zyne Broeders.

Zoo word de zuivre deugd verheven,
De Onnoozelheid ten Throon gevoerd,
Terwyl, die haar verdrukten, beeven,
Door 't bang Geweeten fel ontroerd!
Zie Josephs Broeders, straks verbolgen;
Als boschgedrogten, die, op bloed,
En spieren aazende, verwoed
Hun weerelooze prooi vervolgen,
Hem vallen, beevende, te voet!

't Geweeten, dat zich niet laat blinden,
Erinnert hen, hun boos bestaan,
Hun snood en eereloos verbinden,
Om Joseph wreed te doen vergaan;
Doch Benjamin, bedaard van zinnen!
Als niet geweeken van de deugd,
Omhelst zyn Broeder gantsch verheugd,
Hem koomt geen Euveldaad te binnen,
Die hem bepaalt in deeze vreugd.

Ach!

Ach! hoe verschillend is het leeven
Van hen, die boos, of deugdzaam zyn!
Het geen aan deezen vreugd kan geeven,
Veroorzaakt geenen smart en pyn.
Gelukkig zyn de blyde dagen,
Van hem, wiens steeds gerust gemoed,
Dat voor alle Ondeugd afkeer voed,
In weldoen schept zyn welbehaagen,
Hoe fel bestreên door tegenspoed!

Op het Tafereel van de Ontmoeting van Joseph en zyn' Vader.

ô Zegenryke blyde dag,
Die, na zoo veele droeve jaaren,
Na zoo veel druk u wedervaaren,
In 't eind u eens verheugen mag;
ô Jacob! nu gy dus uw' Zoon moogt wedervinden,
Dien gy verlooren had geschat;
Uw Joseph, dien zoo teêr beminden,
Op wien ge uw hoop gevestigd had!
Wat vreugd! nu gy aldus hem weder moogt ontmoeten,
Daar 't alles voor hem nederbukt,
Nog naauw de ketenen ontrukt!
Elk knielt ter neêr voor zyne Voeten!

En gy, ô Jóseph, wat geluk
Ontmoet gy, nu ge uw' gryzen Vader,
En waarde Broeders, hier te gader
Omhelst, bevryd van allen druk!
Wat heil! nu gy, beproefd door zoo veel tegenheden,
In 't eind, uw deugden, sterk betoond,
Die u aan 's Konings Zy doen treden,
Ziet door des Hemels gunst beloond:
Nu gy uw haaters zelfs, door weldaân moogt verbinden!
ô Zielverrukkend, heilryk lot!
Hy, die alleen betrouwt op God,
Zal een zoo heerlyke uitkomst vinden.

W. B.

DE ONVOLMAAKTHEID DER TEDERSTE LIEFDE.

Eene Indiaansche Geschiedenis.

(*Uit het Fransch van den Heer* D'ARNAUD.)

MEn hangt in zyne oordeelen en gevoelens van het oordeel van anderen af, dit heeft zelfs plaats in die zaaken, waar in wy niet slegts het best bevoegd zyn, maar waarin wy ook het meest belang hebben, om uit onze eigen oogen te zien; in die zaaken zelve zeg ik, worden wy door het oordeel van anderen bepaald, en de volgende geschiedenis zal ons deze waarheid, zo wel als dat wy in de zuiverste liefde zelve de voldoening van eenige andere hartstogten, de voldoening onzer eigeliefde, bedoelen, duidelyk leeren.

Salem beminde *Fatmé* tederlyk, en die schoone was even zeer op hem verliefd. Hy was een voortreffelyk Jongman, hadt honderd beminlyke hoedanigheden, maar hy had zig in 't hoofd gebragt, dat zyne schoone hem om zyne geboorte, rang, rykdommen, agting en meer andere toevallige voordeelen, meer dan om zyne wezenlyke volmaaktheden beminde; *Fatmé* mogt hem het tegendeel verzekeren; *Salem* kwam altoos tot zyne naargeestige mymeringen en vraagen weder, en leefde ongelukkig.

Zyne liefde, zyne jeugd en de onafscheidbaare losheid van dien ouderdom, beletteden hem niet het gezelschap der wyzen te zoeken; een derzelver, die zig door zyn geest en kundigheden meest onderscheidde, en die *Nirsa* geheten was, beminde *Salem* zeer; hy hadt hem in zekeren zin een nieuw leven gegeeven; hy hadt hem die afdwaalingen ontrukt, waar zyne eerste stappen hem in gestort zouden hebben. Hy beminde hem ook gelyk zyn besten Vriend, gelyk zyn Vader.

Hy kwam by dien jongman, vondt hem in eene diepe mymering bedolven. „ Wat deert u waarde *Salem*, zeide hy, gy schynt mymerende, zoudt gy over eenig stuk van Wysbegeerte peinzen? welke wolken verdonkeren den bloei van uw leven? ach *Salem* spreek tot uw Vriend, open hem uwe Ziel, een drift verteert u, en, in den ouderdom van twee en twintig jaar, kan het geene andere dan die der liefde zyn"! —— „ Ja, agtenswaardige *Nirsa*, ik zoude u beledigen, ik zou de vriendschap, ik zou het vertrouwen beledigen, zo ik u de minste geheimen van myn hart verborg; dat harte behoort u, *Nirsa*, ik bemin, en gy weet niet wat my in dit oogenblik ontroert; ik wilde om myn zelfs wil, ik wilde volmaakt bemind worden, ik wilde voor *Fatmé* alles zyn in het Heelal; men zegt my dat ik het ben, voegt *Salem* daar met een zagter stem by, de *Bramin* aanziende". ——— „ Hoe myn Zoon, zyt gy nog zo weinig in de kennis van ons we-

wezen gevorderd? Daar is, myn waarde *Salem*, geene zuivere liefde, die in zig zelve bestaat, die zig met haare eigene zelfstandigheid voedt; het zyn die harsenschimmen, die schitterende droomen, die u niet verleiden moeten; u boven al niet, wien ik vermaak geschept heb de oogen te openen aangaande de zwakheden van het menschelyk geslagt, ik zal u meer zeggen, *men bemint niet dan om anderen, en der menschen oordeel wegens het geen zy behaaglyk of onbehaaglyk vinden, bepaalt zig altoos naar het oordeel hunner bekenden*; het is derhalven onmoogelyk dat gy voor *Fatmé* alles zoudt zyn in het Heelal. Het spyt my om de eer van het Menschdom, en om de begoogeling van het vermaak, u dit te moeten zeggen, maar het is eene waarheid die niet dan al te klaarblykelyk, al te zeker, al te tastbaar is". ——

„ Gy maakt my wanhoopig, wyze Vader, ging *Salem* voort, myn geest neemt alles aan wat gy zegt: en dat maakt myn ongeluk; maar myn hart, *Nirsa*, myn hart stelt zig hier tegen; het spreekt my voor *Fatmé*. Zy is zo schoon!". —— „ Wel nu myn Vriend, hervatte de *Bramin*, het is haare schoonheid die gy gelooft te beminnen; maar de schoonheid, myn Vriend, is bedrieglyk. *Fatmé* bedriegt zig zelve, ik zoude daar over veel kunnen praaten; gy zoudt my hooren: de waarheid zoude in uwe ziel overgaan, en gy zoudt uwe liefde behouden. Eén oogwenk van *Fatmé*, ik stem het toe, is overtuiglyker, magtiger, dan alle onze gesprekken; maar, myn waarde *Salem*, zult gy u aan de ondervinding overgeeven"? —— „ Wat zegt gy, myn Vriend; myn Meester"? —— „ Dat ik u gemakkelyk zal toonen dat *Fatmé* u niet voor u zelven bemint. Wat zeg ik, zy bemint om haarent, of, zo gy wilt, om anderer wil. Ik moet altoos tot die ongelukkige waarheid koomen; bepaal u; hebt gy moeds genoeg om verlicht te willen worden? Gy moet ter goeder trouw spreeken".

Salem was op die woorden in een wreede verslagenheid gevallen; hy was onverduldig om eene waarheid te doorgronden, die hy op het punt was te verwerpen. Hy riep uit: „ Ja ik ben wel overtuigd dat *Fatmé* my niet bemint gelyk ik wenschte"! En een oogenblik daar na riep hy uit den grond zyns harte. „ Zy bemindt my zo tederlyk..."! — „ Bepaal u, myn waarde *Salem*, vervolgde *Nirsa*, ik zal u overtuigen".

Welk eene verschrikkelyke gesteldheid voor een Minnaar! welk een oproer in de ziel van *Salem!* Eindelyk valt hy voor de voeten van den *Bramin*, gelyk een man die door smart van zyn verstand beroofd is.... „ Wel nu wreede, ontruk my myne dwaaling die ik haat, die ik aanbid, maak my den ongelukkigsten der menschen". — „ Ik zal u den wysften maaken": antwoordt *Nirsa*. En *Salem* krygt aanstonds door de magt van den geleerden *Bramin*, die door de lugtgeesten begunstigd wierdt, nog nieuwe bevalligheden, een zekere konst om te behaagen, een vleijender toon. Hy wierdt het model der minnaars, en vereenigde alle de bevalligheden, alle de

bekoorlykheden voor de oogen van *Fatmé*; maar door dezelfde betoovering, want het was eene der grootste betooveringen, moest *Salem* zig lelyk, onaangenaam, zonder geest, en zonder aanzien voor alle andere vertoonen. *Salem* ging in zekeren zin niet dan voor zyne Meestres bestaan; dog het was hem verbooden dat geheim te openbaaren tot op het oogenblik dat hy *Nirsa* zoude wederzien.

Salem, vervoerd door de driften die tegen malkanderen aanwerkten, loopt naar *Fatmé* toe. „ Gy bemint my, schoone *Fatmé*, kan uwe liefde eene beproeving doorstaan"! ——— „ Ag, zyt gy weder tot de zelfde dwaasheid, als dezen morgen, vervallen? In der waarheid gy doet my byna van smart sterven. Wat wilt gy dat ik doe om u gerust te stellen"? ——— „ *Salem* zeide by zig zelven, welk een vreugd, welk eene overwinning voor my, zo *Nirsa* zig bedroogen hadt!

Fatmé hadt *Salem* noit zo veel bemind, hy hadt noit zo veele bevalligheden in haare oogen; zy gaan naar de gezelschappen. *Fatmé* hoort overal zeggen dat *Salem* lomp en verveelend geworden is, dat hy zo lelyk is dat men bang van hem zoude worden; als hy zyn mond open deedt, zag men malkanderen aan, en men zeide, het is zonderling hoe ruuw hoe onbeschoft hoe lomp hy geworden is. ——— *Salem* hadt evenwel nooit meer vuur en verbeelding gehad, en *Fatmé* hadt daar alle de bekoorlykheden van gevoeld. De kleederen van *Salem* scheenen geene bevalligheid meer te hebben. Zy waren van het lompste fatsoen, de naarste kleur; zyne Olyfanten, zyne Palanquins, zyne Juweelen wierden niet meer gelyk voorbeelden bygebragt, of, zo men daar van sprak, was het om daar mede te lagchen, in één woord, men beschouwde hem gelyk een wezen even onbevallig door zyne in- als uitwendige vertooning. „ Wel hoe Mevrouw, zeiden de toonvoerende snapsters van *Agra* tegen *Fatmé*, ik begryp niet hoe eene vrouw gelyk gy op een zo onverdraagelyk man als *Salem* verliefd heeft kunnen worden; merkt gy niet dat hy ysselyk lelyk is? Hy heeft niet het minste denkbeeld van geest. Het is de verveeling zelve. Men noemt hem den aap van het Hof". *Het is een afgryzen!*

Fatmé verloor geene dier trekken, zy kwamen allen in haar hart, en maakten daar diepe wonden; *Salem* volgde, om zo te zeggen, de bewegingen van haare ziel; hy vondt haar gemelyk, grillig, koel, dit vermeerderde van oogenblik tot oogenblik; zy was minder opregt, minder driftig in de uitdrukkingen van tederheid, minder bezig met de zorg om aan *Salem* te behaagen. Hy verrast haar, in eene diepe droefgeestigheid gedompeld; hy beeft. .. „ Wat deert u schoone *Fatmé*?". — „ Niets." — „ Maar eene donkere wolk benevelt uw voorhoofd"... „ (Daar op laat zy een traan op haar boezem vallen,) gy schreit myne aanbiddelyke Mees-

Meestres, wat kan een traan uit de schoone oogen van *Fatmé* doen vloeijen? Ag! gy bemint my niet meer"! —— „Hoe, altoos uwe buitenspoorigheden, kan men geen verdriet hebben zonder op te houden u te beminnen"? —— „Hoe, gy zoudt verdriet hebben; terwyl gy my den troost van daar deel in te neemen, zoudt benyden?". —— „Laat my alleen, *Salem*, gy maakt my wanhoopig: gy zyt de wreedste aller Mannen: het schynt dat gy de geheimen van myn hart bespiedt". —— „Maar zo ik u waard ben, moet gy dan geheimen voor den tedersten aller Minnaars hebben? Nog eens, het zyn uwe traanen die u verraaden. *Fatmé* schreit en ik weet den oorsprong haarer traanen niet"! —— „Wat wilt gy van my *Salem*, de Wereld is my onverdraagelyk, haatelyk"! —— „Ag, wat belang hebt gy in de Wereld? Gy bemint my, ik aanbid u". —— „Hoe (vervolgt *Fatmé* de traanen afdroogende, die haar nog schooner nog treffender maakten,) omringt te zyn van lieden die vermaak scheppen om my te pynigen, ag.... gy weet hoe dierbaar gy my zyt. Ik kan niet lyden dat men zig toelegt om u te veragten". —— „My veragten? Ag wat deeren my alle die Gesprekken, ja het gansche Heelal, zo ik het geluk heb van aan de schoone *Fatmé* te behaagen"? —— „Buiten twyfel vereenigt gy voor myne oogen alle talenten om te behaagen, maar.... ik ben verontwaardigd, dat anderen niet zien gelyk ik zie". —— „Gy hebt my altoos gezegd, dat gy my voor my zelven bemint, (antwoordde *Salem* met traanen in de oogen".) —— „Wie zegt u thans het tegendeel? Gaa *Salem*, gy wordt lastig, men kan niet met u leeven, ik ben wel ongelukkig, enz.

Fatmé hadt die laatste woorden nauwlyks uitgesprooken, schreit nog, zugt, stoot haar Minnaar te rug, die haar tederlyk de handen kuste, en gaat zig in een Kabinet opsluiten, zonder *Salem* te willen hooren.... Ag *Nirsa*, *Nirsa*, riep hy uit, ik vrees dat gy gelyk zult hebben"! *Fatmé* hadt ondertusschen *Salem* nooit beminnelyker gevonden; maar hy wierdt het allengs minder voor de oogen van anderen. *Fatmé* stondt ondertusschen eeuwigduurende spotternyen over haare keuze uit; het oogenblik naderde, waar in haare verkiezing aan de verwaandheid stondt opgeofferd te worden, en dit zyn geene geringe vernederingen voor de eigenliefde.

Wy slaan eene oneindige menigte kleine gevallen over, wy zullen ons vergenoegen met te melden, dat *Salem*, schoon tederer, driftiger, bekoorlyker dan ooit, veele hardheden en gestrengheden van *Fatmé* uitstondt. Het oogenblik naderde waarin hy niet meer aan het uitwerkzel der bedreigingen van *Nirsa* twyfelen konde, toen hy dit briefje ontving.

„*Het is dwaas malkanderen meer te plaagen; vraag my geene rekenschap van myne gevoelens, ik weet die nauwlyks zelve, ik agt u altoos zeer beminnelyk; maar ik voel dat ik u niet meer bemin; geene verwyten bid ik u; ik heb lang geworsteld om u de-*

deze bekentenis te spaaren, zy is my ontvallen, ik wagt beuschheid van u, wy zullen malkanderen niet zien; maar maak evenwel staat op myne agting".

FATME.

Salem hadt dat doodelyk geschrift nauwlyks gelezen, of hy was reeds voor de voeten van die trouwlooze. „ Ondankbaare, roept hy uit in traanen smeltende, zie daar dan het einde van die liefde, welk eeuwig zou duuren? Wat heb ik u gedaan? Wat is myn misdaad? Heb ik die aangenaamheden niet meer als voorheen"? ——— „ Ja gy hebt die, ik heb het u geschreven; maar *Salem!* is het genoeg beminnelyk te zyn om bemind te worden? Wat is het wreed van zonder ophouden zyn keus en smaak te zien wederstreeven"! —— „ Ik verstaa u; gy verklaart u genoeg, ik mishaag aan myne medeminnaars, aan veragtelyken". —— „ Ag! aan de geheele Wereld". —— „ Wat is de geheele Wereld voor twee Minnaars"? —— „ Maar men moet een weinig voor dezelve leven". —— „ Ag! trouwlooze gy hebt myn doodvonnis uitgesprooken, neen gy bemint my niet voor my zelven, de sluijer is verscheurd, gy zegepraalt, wreede *Nirsa!*".

Salem zou, in weerwil van het verbod van den *Bramin*, *Fatmé* van de noodlottige betoovering onderrigt hebben, toen de wyze Gryzaard verscheen. „ —— Wel nu, myn waarde *Salem*, zult gy nog langer de speelpop der droomen dezer aarde zyn? Zyt gy verlicht? En, zig tot *Fatmé* keerende, Mevrouw, gy waart beide in de verblindheid, gy, wanneer gy hem eene liefde onafhankelyk van de andere driften beloofd hebt; en hy, wanneer hy in die tederheid geloofd heeft die boven de kragt van den menschelyken geest is. Volg myn raad laat dit kleine voorval u niet verdeeld maaken: verbindt u door nieuwe banden zonder dat het eenig gevolg heeft. Ik heb u beide de waarheid doen kennen; thans eindig ik de betoovering die *Salem* zo verschillend vertoonde van het geen hy inderdaad was. De geheele Wereld zal de oogen van *Fatmé* hebben"!

Fatmé hadt *Salem* nooit zo veel bemind. Zy was zelfs op hem verzot; maar zy dorst hem niet zeggen dat zy hem beminde, zonder eenige andere hartstogt, zonder haare verwaandheid te voldoen, en *Salem* vergat nooit de proef van den *Bramin*.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

HET GEBRUIK DER REDE IN DE VERBORGENHEDEN, IN DE OPENBAARING ONTDEKT.

1 Tim. III. 16.

De verborgentheyt der Godtſaligheyt is groot.

IN eene voorgaande Verhandeling gezien hebbende, dat men onmogelyk alle gebruik der Rede in den Godsdienst kan verwerpen, zonder zich aan de uiterſte ongerymdheid ſchuldig te maaken; als mede dat de Leer der Openbaaringe dit ons voorſtaan van het gebruik der Rede bevestigt; ſtaat ons, volgens het diestyds gemaakte beſtek, in deze Verhandeling bepaalder agt te geven, op het gebruik der Rede in de *Verborgenheden* in 't byzonder. Men vindt 'er naamlyk, als reeds aangemerkt is, die wel eenig gebruik der Rede toeſtaan, in zaaken, welken af hangen van, en gepaard gaan met natuurlyke beginſelen; maar alle gebruik der Rede wel zouden willen buiten ſluiten, in zaaken, die enkel van de Openbaaring af hangen, en welken den naam van *Verborgenheden* draagen. „ Deezen, zegt men, zyn geen voorwerpen onzer Rede; 't „ zyn Verborgenheden, die men moet gelooven; waar omtrent „ men de Rede geenzins heeft te gebruiken". Dan dit denkbeeld, onder hoe ſchoonen ſchyn het ook voorgeſteld moge worden, is, naar ons inzien, niet minder ongegrond, dan dat, het welk het gebruik der Rede in den Godsdienst in 't algemeen wil wraaken; het welk ons beweegt om het zelve in 't byzonder tegen te gaan, en het gebruik der Rede, ook in de Verborgenheden, te verdeedigen.

Om dit ten klaarſte te doen, zal 't noodig zyn, dat wy eerst agt geeven, op de betekenis van het woord *Verborgenheid*; en dan voorts naſpooren, wat het te zeggen zy, *de Verborgenheden te gelooven zonder redeneeren*; waar op we vertrouwen in ſtaat te zullen weezen, om te toonen dat het gebruik der Rede in de *Verborgenheden in 't byzonder* zo min ge-

weerd kan worden, als in den *Godsdienst in 't algemeen*, zonder tot de uiterste ongerymdheid te vervallen.

I. Wat het eerste betreft, dat 'er Verborgenheden in de Openbaaringe voorgesteld zyn, is overbekend door een aantal van plaatsen, die van dezelven gewag maaken. Het is zelfs de zeer gebruikelyke benaaming van den hoofdinhoud der Euangelische Openbaaringe, het groote werk der Verlossinge en Zaligheid, door Jesus Christus; waar van Apostel Paulus met zo veel nadruk zegt, 1 Tim. III. 16. *Buiten alle twyffel de verborgentheyt der Godtsaligheyt is groot.* Eene verborgenheid, welke, volgens de daar aan gehegte verklaaring, hier in bestaat; *Godt is geopenbaert in den vleesche, is gerechtveerdight in den Geest, is gesien van de Engelen, is gepredickt onder de Heydenen, is gelooft in de werelt, is opgenomen in heerlickheyt.* Dit is, naar de taal van dien zelfden Apostel, Rom. XVI. 25, 26. *de verborgentheyt, die* [van] *de tyden der eeuwen versweegen is geweest: maer nu geopenbaert is, ende door de Prophetische Schriften, na het bevel des eeuwigen Godts, tot gehoorsaemheyt des geloofs, onder alle de Heydenen bekend is gemaeckt.* Eene verborgenheid, die grooter zaaken in zich vervat, dan het Menschlyk Verstand immermeer zou hebben konnen bedenken; 't welk dien Apostel, 1 Cor. II. 7—10. doet betuigen; *wy spreken de wysheyt Godts* [bestaende] *in verborgentheyt, die bedeckt was, welcke Godt te voren verordineert heeft tot onser heerlickheyt, eer de werelt was: 't gene de ooge niet en heeft gesien, ende de oore niet en heeft gehoort, ende in 't herte des menschen niet en is opgeklommen, 't gene Godt bereyt heeft dien die hem lief hebben: doch Godt heeft* [het] *ons geopenbaert door synen Geest.*

De beschouwing en vergelyking deezer gansch nadruklyke voorstellingen doet ons terstond zien, dat Apostel Paulus, in de aangehaalde plaatsen, door 't woord *Verborgenheid* aanduidt, eene geopenbaarde leering; zo verheven, dat wy, buiten eene Godlyke Openbaaring, derzelver kennis niet zouden hebben konnen erlangen. 't Is eene *verborgentheyt, die* eertyds *bedeckt* en *versweegen was, maer nu geopenbaert ende bekent gemaeckt is;* zo dat wy derzelver kennis verschuldigd zyn, aan de Openbaaring, waar mede God ons begiftigd heeft. —— En in deezen zin is 't, dat de Heilige Schryvers dit woord gemeenlyk gebruiken, met betrekking tot zulke leerstukken, die wy nooit door redeneering konden ontdekken, en ter welker kennisse eene Godlyke Openbaaring noodig is: om dat ze zaaken behelzen, die afhangen van Godts vrymagtig albestuur, of althans niet verknogt zyn met aan ons

ons bekende natuurlyke beginzelen; weshalve ze ons onbekend moesten blyven, tot dat het Gode behaagde dezelven te openbaaren. Van zodanig eene natuur is de geheele Leer der Genade van God den Vader, ter zaliginge van 't strafwaardige Menschdom, door zynen Zoon Jesus Christus, in medewerking van den Heiligen Geest: waarom dezelve genoemd wordt, *de verborgentheyt van Godts Koninckryck*, *des Euangeliums*, *van Godts wille*, *van Godt*, *van Christus*, *van Godt ende den Vader*, *ende van Christus* (*a*). Zo draagt inzonderheid de roeping der Heidenen ter zaligheid, zonder inzigt op op de handhaaving der Mosaische Wet (*b*), de volle herstelling der Jooden in Gods gunst, met het ingaan van de volheid der Heidenen (*c*), de eenheid van Jesus met zyne Gemeente (*d*), en de verandering der leevend overgebleevenen ten dage der opstandinge (*e*), den naam van *Verborgenheid*; overmits we deeze zaaken alleen leeren door de Openbaaring; zonder welke zy ons nog verborgen zouden weezen, en door welke ze ons *verkondigt*, *geopenbaert ende bekent gemaeckt zyn*, om ons daar omtrent *te verlichten*, op dat de *verborgentheyt* ons niet *onbekent* zy, gelyk Apostel Paulus hier van spreekende getuigd.

Het woord *Verborgenheid* slaat dan, in deeze betekenis, niet zo zeer op den tegenwoordigen als wel op den voorleeden tyd, in betrekking tot welken deeze leerstukken alzo genoemd worden. Voorheenen waren 't derhalve, eigenlyk gesproken *Verborgenheden*, maar nu zyn 't *Geopenbaarde Leeringen*; want *het is ons*, naar de taal van Jesus, Matth. XIII. 11. en Marc. IV. 11. *gegeven* die *te verstaen* en *te weten*; *de verborgentheyt*, [van] *de tyden der eeuwen verswegen*, *is nu geopenbaert ende bekent gemaeckt*; zy is *verkondigt*, om *alle te verlichten*, [datse mogen verstaen] *welke de gemeynschap der verborgentheyt* zy, *die van* [alle] *eeuwen verborgen is geweest in Gode*, zo Paulus zegt, Rom. XVI. 25, 26 en Eph. III. 8, 9: die daarom zich zelven, benevens zyne Amptgenooten noemt, *uytdeelers der verborgentheden Godts*, 1 Cor. IV. 1 en zegt, *ick en wil niet*, *broeders*, *dat u dese verborgentheyt onbekent zy*, *ziet ick segge u eene verborgentheyt*, Rom. XI. 25. en 1 Cor. XV. 51. Eene *Verborgenheid* is gevolglyk, in

(*a*) Marc. IV. 11. Eph. VI. 19. I. 9. III. 4. 1 Cor. IV. 1. Col. II. 2. IV. 3.
(*b*) Eph. III. 3——11. Col. I. 26——28. Rom. XVI. 25. 26.
(*c*) Rom. XI. 25. (*d*) Eph. V. 32. (*e*) 1 Cor. XV. 51.

in dien zin, een geopenbaard Leerstuk, dat voorheen verborgen, en niet dan door Openbaaring te kennen was; in welke betekenis de uitdrukkingen van de *verborgentheyt*, *diepe en verborgene dingen*, *te openbaeren*; *nieuwe dingen*, *verborgene dingen*, *ende die men niet geweten heeft*, *te doen hooren*; *verborgen reden te openen*, *verborgentheden uyt te storten van oudts her*, en *dingen voort te brengen*, *die verborgen waren van de grontlegginge der werelt* (*a*), dikwerf voorkomen, om te kennen te geeven, dat men iets openbaar maakt, het welk of geheel onbekend, of ten minste niet behoorlyk in agt genomen, en als onbekend was.

Doch buiten deeze betekenis, betrekkelyk tot den voorleeden tyd, wordt het woord *Verborgenheid* ook zomtyds gebruikt met opzigt tot den tegenwoordigen tyd, in de volle kragt der natuurlyke beduidinge; ten aanzien van zulke zaaken, die tot nog verborgen of bedekt, tot nog niet geopenbaard of bekend gemaakt zyn; en waar van wy des geene kennis hebben. Dit is de eige kragt van 't Grieksche woord Μυστήριον *Mysterion*, waar mede de Grieken gewoon zyn te benoemen, alle de Godsdienstige *Geheimen*, welken niemand wist, dan de zogenaamde Ἐπόπται *Epoptai* of beschouwers, die in deeze Geheimen ingelyfd waren, met een uitdrukkelyk gebod van stilzwygendheid, op dat ze voor 't Gemeen verborgen zouden blyven. Overeenkomstig hier mede, noemde men de verhevenste of diepzinnigste leerstukken der oude Wysgeeren ook Μυστήρια *Verborgenheden*; doordien ze dezelven niet openlyk leerden, maar alleen aan hunne vertrouwde Leerlingen bekend maakten; spreekende en schryvende over deeze onderwerpen niet in 't openbaar, dan op eene zo ingewikkelde of geheimzinnige wyze, dat het van andere niet wel verstaan konde worden. En dus geeft het Grieksche woord Μυστήριον, of ons Nederduitsch *Verborgenheid*, in 't algemeen te kennen, alle zodanige zaken, die wy anders, in onze taal, gewoon zyn *Geheimen* te noemen (*b*). In dien zin vinden we dit woord ook door de Heilige Schryvers gebruikt, wanneer ze spreeken van zaaken, die verzweegen en ons onbekend zyn. Zo leezen we van de

(*a*) Amos III. 7. Jez. XLVIII. 6. Dan. II. 19, 22, 28, 29, 30, 47. Ps. XLIX. 5. LXXVIII. 2. Matth XIII. 35.

(*b*) Zie over de afleiding en betekenis van 't woord Μυστήριον, LEICH. *Crit. Sacr.* SCHWARTZ. *Comment. Ling. Gr.* en meer diergelyke Schriften.

de *Verborgentheden des herten en der wysheyt*. Dus draagt Gods geheime raadsbesluit, de byzondere bestiering zyner Voorzienigheid; in 't uitdeelen van geestlyke en lichaamlyke zegeningen, met meer zaaken van die natuur, den naam van *Verborgentheid*. Op die wyze stelt Paulus *het hebben van de gave der prophetie*, en 't *weten van alle de verborgentheden ende alle de wetenschap* by elkander; en zegt, *dat iemant, die een* [*vreemde*] *tale spreeckt*, *van niemant en verstaen wort*; daer hy *met den Geest verborgentheden spreeckt* (*a*). Zo wordt *verbergen* en *openbaren* in de Schriften dikwerf tegen over elkander gesteld (*b*); en van daar vindt men geheimzinnige zaaken, die zonder naderen uitleg niet te verstaan zyn, meermaals *verborgentheden* genaamd (*c*): des het woord *Verborgenheid* in dien zin iets aanduide dat ons onbekend is.

II. Het woord *Verborgenheid* heeft dan twee betekenissen; het betekent iets, dat nog onbekend is, of iets dat ons voorheen onbekend was, maar nu bekend gemaakt is. Wanneer dan iemand zegt, „dat men de Verborgenheden moet „ gelooven, en zyne Rede daar omtrent geenszins heeft te „ gebruiken"; zo valt de vraag, in welke deezer twee betekenissen hy 't woord *Verborgenheid* verstaa?

Verstaat hy 't in den zin van iets *dat ons nog onbekend is*, dan staat hier over 't algemeen aan te merken, dat de spreekwyze, *men moet verborgenheden*, geheimen die ons onbekend zyn, *gelooven*, eene uitdrukking is zonder zin, zo 't woord *gelooven* zyne egte betekenis behoudt: *men moet over verborgenheden*, zaaken die ons onbekend zyn, *niet redeneeren*, zou beter aangaan; alzo het zinloosheid zyn zou te willen redeneeren over iets, daar men geen kennis van heeft. Voor 't overige komt my de geheele uitdrukking, *men moet verborgenheden*, ondoorgrondelyke geheimen, zaaken die ons onbekend zyn, *gelooven zonder te redeneeren*, onverstaanbaar voor. Zulk eene tael bevat voor my de grootste verborgenheid, zo ze niet iets tegenstrydigs behelze: indien de uitdrukking, naar de kragt der woorden, iets zal betekenen, zal

(*a*) Ps. XLIV. 22. Job XI. 6. XXIX. 4. Ps. XXV. 14. Spr. III. 32. Amos III. 7. Openb. X. 7. 1 Cor. XIII. 2. XIV. 2.
(*b*) Gen. XVIII. 17. 2 Kon. IV. 27. Matth. XI. 25. Luk. IX. 45. XVIII. 34. 2 Th. II. 6—8.
(*c*) Dan. II. 19, 22, 23, 27, 28, 29, 30, 45, 47. IV. 9. Openb. I. 20. XVII. 5—7. Vergel. Luc. IX. 45. XVIII. 34.

zal ze zo veel zeggen; als dat men gehouden kan zyn van iets, daar men geen kennis van heeft, te bevestigen dat het is, zonder rede te hebben voor die bevestiging; het welk zig zelven tegenſpreekt. Zulk eene taal is ook ver van die der Openbaaringe: deeze, als reeds gezien is, ſpreekt van *de verborgentheden te weten, ende te verſtaen*; het welk zekerlyk te kennen geeft, dat men 'er over kan redeneeren, indien men eenig verſtaanbaar denkbeeld hegte aan de woorden *weten* en *verſtaen*: als die onbetwistbaar aanduiden, dat ons ten minſte eenig denkbeeld der zaake gegeeven is, het welk ons, gelyk we vervolgens nader zullen zien, min of meer in ſtaat ſtelt om 'er over te redeneeren. Dusdanig eene uitdrukking is ook gantsch ſtrydig met de natuur van 't Geloof; als beſtaande in *eene overtuigde toeſtemming gegeeven aan zekere voorgeſtelde waarheid*; van welke wy gevolglyk eenig denkbeeld hebben, aangezien het onmogelyk is, iets als waarheid toe te ſtemmen, waar van wy geheel onkundig zyn. Het blykt dus ten klaarſte, dat *Verborgenheden*, in den zin van ondoorgrondlyke geheimen, van zaaken die voor ons onbekend blyven, in zo verre ze ons onbekend zyn, zo min voorwerpen van ons Geloof als van onze Rede genoemd konnen worden: waarom wy van dergelyke zaaken met de woorden van Mozes, Deut. XXIX. 29. zeggen; *de verborgene dingen zyn voor den HEERE onſen Godt: maer de geopenbaerde zyn voor ons ende voor onſe kinderen, tot in eeuwigheyt, om te doen alle de woorden deſer wet.*

Men moet gevolglyk het woord *Verborgenheid*, zal de voorgemelde uitdrukking een verſtaanbaaren zin behelzen, hier opneemen in die betekenis, dat het aanduide een Leerſtuk, het welk voorheen verborgen was, dat niet dan door de Openbaaring gekend kon worden, en nu door dezelve bekend gemaakt is. Dit geopenbaarde Leerſtuk nu, zegt men, *moet men gelooven*, het zelve in overtuigde toeſtemming als eene zekere waarheid aanneemen; *en zyne Rede daar omtrent geenszins gebruiken*, 'er geenszins over redeneeren. Dit is de eisch van veelen; een eisch, die ons gansch ongegrond voorkomt; en welken men, naar ons inzien, niet kan aandringen, zonder tot de uiterſte ongerymdheid te vervallen; 't welk ons beweegt om de verkeerdheid deezer ſtellinge nog wat nader aan te toonen.

III. 't Is uit het voorgezegde buiten kyf, dat het Euangelie ons niet voorgeſteld heeft, iets te gelooven dat nog verborgen is, maar zulke zaaken als zekere waarheden aan te neemen, die voorheen verborgen waren, en welken God nu geo-

geopenbaard heeft; in hoedanigen zin Paulus, 1 Tim. III. 9. ook ſpreekt van *de verborgentheyt des geloofs te houden*, dat is ſtandvastig te blyven in 't geloof van *de verborgentheyt der Godtſaligheyt*, der Euangeliſche Leere; in welke ons bekend gemaakt is, het geen tot dien tyd verborgen was; waarom ze genoemd wordt, *de openbaaring der verborgentheyt die bedeckt was*, *welcke Godt ons geopenbaert heeft door ſynen Geest*, Rom. XVI. 15. en 1 Cor. II. 7—10.

Deeze geopenbaarde Verborgenheid nu, die de Rede niet heeft konnen ontdekken, en welker kennis wy alleen aan de Openbaaring verſchuldigd zyn, is van die natuur, dat dezelve ſtryde tegen alle bondige redeneering; of ze is van zodanigen aart, dat wy dezelve, haar door Openbaaring kennende, door de Rede Gode betaamelyk konnen vinden; of ze is eindelyk zo geopenbaard, dat wy dezelve niet in alle deelen volkoomen begrypen, ſchoon wy 'er niets in vinden, dat tegen eene bondige redeneering ſtrydt. De eerſte ſoort van Verborgenheden is zekerlyk niet in de Openbaaring; vermits ze 'er volſtrekt onmogelyk plaats in kan hebben, gelyk het vervolg buiten tegenſpraak zal doen zien; maar Verborgenheden van de tweede en derde ſoort komen ons, als bekend is, meermaals voor in de Openbaaring; en de Rede vindt gene de minſte zwaarigheid, om daar omtrent werkzaam te zyn, ten einde wy dezelven, zo ver ze geopenbaard zyn, verſtaan en gelooven mogen. Alles wat God openbaart is het voorwerp der verſtandelyke beſchouwinge van redelyke Weezens, op dat zy, wien 't geopenbaard is, zulks mogen kennen, zo ver het geopenbaard is. Is 't ten vollen geopenbaard, dan konnen wy, door redeneering, 'er een volmaakt denkbeeld van verkrygen; zo niet, dan hebben wy ons te vergenoegen met eene min volledige kennis; ons bepaalende aan de Openbaaring; als bewust, dat wy 'er niet meer van konnen weeten, dan 'er geopenbaard is; aangezien onze kennis van die Verborgenheid enkel afhangt van de Openbaaring. En even zo ver gaat dan ook ons Geloof omtrent die Verborgenheid, in de verzekeringe, dat God, die niet liegen kan, dezelve geopenbaard heeft; welke kundigheid ons tot ene ontegenzeggelyke rede verſtrekt, om dezelve te gelooven, zo ver het Gode behaagd heeft ons die te openbaaren.

Het komt dan, in 't geval van Verborgenheden, maar aan, op het onderzoeken, of eene zekere Verborgenheid, die ſommigen oordeelen, of voorgeeven, door Openbaaring ontdekt te zyn, daadlyk door dezelve bekend gemaakt zy

 of

of niet, en hoe ver! In zodanig een geval nu, kan men op de bovengemelde wyze niet zeggen, *dat men de Verborgenheden moet gelooven zonder redeneeren*, zo men niet tot de uiterfte ongerymdheid wil vervallen. Om dit ten klaarfte te bemerken, heeft men zig, uit de voorgaande Verhandeling, flegts te herinneren, dat men onmogelyk verzekerd kan zyn, van de Godlykheid der Openbaaringe; noch dezelve verftaan, noch de verkeerde denkbeelden uit de Openbaaringe afgeleid kan wederleggen, dan door redeneering: dit in aanmerking genomen zynde, is de ongerymdheid der bovengewraakte ftellinge terftond middagklaar.

Iemand ftelt my een Leerftuk voor als eene Verborgenheid; op 't aanhooren hier van is natuurlyk de eerfte vraag, hoe dezelve aan hem bekend zy geworden; of *door eene onmiddelyke Openbaaring*, of *door 't beoefenen der gefchreeven Openbaaringe?* — Zegt hy 't eerfte, dan moet ik, eer ik die Verborgenheid gelooven kan, redeneeren, over de Godlykheid zyner zendinge, uit de bewyzen, die hy daar voor aan de hand geeft; mitsgaders over den zin der uitdrukkingen die hy gebruikt; vermids ik, zonder deeze redeneering, geen zekerheid der Openbaaringe, en geen kundigheid van 't Leerftuk kan hebben. Langs dien weg verzekerd zynde, en den zin van 't voorftel verftaande, kan ik de geopenbaarde waarheid eerst gelooven als van Gode afkomftig, zo ver hy dezelve openbaart; maar 't geen hy zwygt of niet ontdekt, blyft voor my verborgen, en is dus als eene voor my onbekende zaak geen voorwerp van myne Kennis noch Geloof. — Zegt hy 't laatfte, beroept hy zich op de gefchreeven Openbaaring, betuigende dat die Verborgenheid daar en daar ter plaatfe geleerd wordt; dan moet ik, eer ik die Verborgenheid gelooven kan, redeneeren over den zin van die plaatfen der Openbaaringe, op welken hy zig beroept; nadien 'er geen andere weg is, om den zin dier plaatfen te verftaan. Vind ik nu hier die Verborgenheid geopenbaard, dan geloof ik dezelve als van Gode afkomftig, zo ver ik die door myne redeneering uit de Openbaaring verftaa, zo ver ik dezelve geopenbaard konne vinden; doch het geene deswegens aldaar niet aangeduid word, dat my dus verborgen blyft, en gevolglyk onbekend is, kan zo min een voorwerp van myn Geloof als van myne Kennis zyn (*). — Indien ik op deeze wyze niet mag handelen, ftaa ik bloot voor alle bedrog en verleiding; als ik in zodanig een

(*) Zie CONRADI *Redenv.* bl. 11, 15, 16.

een geval indiervoege niet mag redeneeren, zal ik maar alles moeten aanneemen, 't geen iemand onder den naam van eene Verborgenheid voordraagt, en met bloote klanken der Openbaaringe, zonder den zamenhang der plaatſen of iets dergelyks in agt te neemen, voordraagt; dat zekerlyk de ongerymdheid zelve zou zyn.

Zegt iemand, *dat ik niet genoeg geloof, dat 'er in de Openbaaring, aangaande die Verborgenheid, nog meer wordt voorgeſteld, dan ik geloof*; kan ik dan, zo ik eenig verſtand hebbe, wel anders doen, dan vraagen, wat, en waar ter plaatſe? Moet ik dan, een gepast antwoord ontvangende, niet weder redeneeren over den zin van dat nadere voorſtel; en zien, of my zodanig iets ter aangeweezer plaatſe geleerd worde? Indien men my zulks ontzegt, zo zal moeten volgen; dat ik de bloote klanken der woorden, zo als ze my voorgezegd worden, ſlegts zal hebben aan te neemen, 't welk een ieder gewislyk als ongerymd veroordeelt: of ik zal, zonder eenige redeneering, maar moeten gelooven, dat de zin, welken zodanig iemand aan die plaatſen geeft, de waare is: 't geen niet wel geſchieden kan, of ik moet eerst door redeneering overtuigd zyn, van de onfeilbaarheid van dien perſoon, in 't uitleggen der Openbaaringe.

Hier in heeft zekerlyk de Latynſche Kerk een voorregt boven anderen; met het ſtaande houden van de onfeilbaarheid der Kerke. Die zig van de gegrondheid deezer ſtellinge overtuigd houdt, gelooft, volgens zyne manier van denken, om deeze rede, en hy kan niet anders, dat de Kerk den waren zin opgeeft. Dit is eene voldoende rede voor hem, om de *Transſubſtantiatie* te gelooven, zo dra de onfeilbaare Kerk het zegt, en de bloote klanken van Jeſus, *dit 's myn lichaem*, in dien zin aandringt. Maar zo lang wy van iemands onfeilbaarheid niet overtuigd zyn, konnen wy geene verklaaring, die hy van den zin der Openbaaringe geeft, als de waare erkennen, zonder daar over te redeneeren; te meer daar men anders de leering van een feilbaar mensch ten minſte gelyk ſtelt met de leering van God; zo men al geen gevaar loopt van ze zelfs hooger te agten; 't welk de Rede wraakt, en de Openbaaring verbiedt. De Latynſche Kerk kan 't gevolglyk van my niet eiſchen, voor dat ik, door redeneering, overtuigd ben, van haare onfeilbaarheid: en een Proteſtant kan 'er, volgens zyne grondſtelling van de feilbaarheid aller menſchen, niet na ſtaan, zonder zig zelven tegen te ſpreeken.

Dit nogtans is by zommigen zeer gemeen. Men heeft eenige beminde Leerſtellingen, die men anderen gaarne ſchynt te

 wil-

willen opdringen, of waar omtrent men hen het tegenspreeken zou wenschen te beletten. In zodanig een geval hoort men dikwils; *het is eene Verborgenheid, men moet hier gelooven en niet redeneeren.* Die Leerstellingen worden dan quanswyze gestaafd, met eenige plaatsen der Openbaaringe; en men poogt dezulken, die 'er anders over denken, te beletten, om die plaatsen in een anderen zin te verstaan, om dat ze de beweerde Verborgenheid leeren (*). By hen, die zig alzo gedraagen, zal de zin der uitdrukkinge, *gy moet niet redeneeren over de Verborgenheden*, eigenlyk hier op uitkomen; *gy moet niet redeneeren over de Verklaaring, die wy maaken van de Openbaaring der Verborgenheden.* Dan tot zulk een eisch heeft de eene mensch geen regt op den anderen, voor dat hy zyne onfeilbaarheid bewyze; en die hier toe overslaat, overschreedt de paalen, welke Rede en Openbaaring eenen ieder gesteld hebben. Volgens deezen tog heeft men, als uit het gezegde blykbaar is, niet te spreeken van ongeopenbaarde Verborgenheden als van Geloofszaaken; mitsgaders van de geopenbaarde Verborgenheden niet verder te spreeken, dan ze ontdekt of bekend gemaakt zyn; en eindelyk daar van tot een ieder Mensch te spreeken, als tot een redemagtig Weezen; gedagtig aan de les van Petrus, 1 Pet. IV. 11. *Indien yemant spreekt, [die spreke] als de woorden Godts;* en 't voorbeeld van Paulus, 1 Cor. X. 15, daar hy zegt: *Als tot verstandige spreke ick: oordeelt gy het gene ick segge.*

Ik weet wel, dat 'er gevonden worden, die zeggen, *het oordeelen over den zin der plaatsen in de Openbaaring, die ons de Verborgenheden leeren, staan wy toe aan de Rede; maar over de Verborgenheid zelve moet men niet redeneeren.* Doch dit is eene vergeefsche uitvlugt, want hoe zal ik de Verborgenheid erkennen, indien ik dezelve niet vinde, in die plaatsen der Openbaaringe, zo als, naar myn inzien, de Rede derzelver zin ontvouwt.

Ja maar, zegt men, *dat gy deezen zin in die plaatsen niet vindt, spruit daar uit voort, dat gy de geleerde Verborgenheid oordeelt te stryden met de Rede; en dit doet u besluiten, die plaatsen in eenen anderen zin te verstaan: zo redeneert gy over de Verborgenheid zelve, dat geen plaats behoort te hebben, om dat 'er uwe Rede niet vatbaar voor is.* Hoe meer men dit nagaa, hoe duidelyker zich de ongerymdheid vertoone. Iemand zegt

(*) Zie den *Zedem. der Kerkl. bl.* 303, 304. WERENF. *Op. T. I. p.* 201. CONRADI *Redenv. bl.* 27, 28.

zegt my, daar ter plaatſe wordt eene Verborgenheid geleerd; ik lees de plaats, en vind dat ik dezelve in een goeden zin kan verſtaan, overeenkomſtig met den ſtyl der Heilige Schriften, en volgens den zamenhang. Dien zin vind ik redelyk, Gode betaamelyk en overeenkomſtig met de Leere der Openbaaringe in andere plaatſen. Die zogenaamde Verborgenheid, welke men uit deeze plaats wil bewyzen, vind ik, of geheel onverſtaanbaar, of ſtrydig met alle redeneering, of gansch niet overeenkomende met Gods Natuur, of de Leer der Openbaaringe in andere plaatſen. Wat ſtaat my nu te doen? Moet ik den eenen zin volgens, of den laatſten, tegen myne redeneering, kiezen? Ongetwyfeld den eerſten, want den laatſten kan ik niet als den waaren zin dier plaatſe omhelzen. De Openbaaring tog kan my geen Verborgenheid leeren, die ſtrydig is met haar eigen Onderwys op andere plaatſen. God immers kan my niets openbaaren, dat met zyne Natuure ſtrydt. En hoe zou 't my mooglyk zyn iets als waar te erkennen, dat ſtrydig is met myne redeneering! daar ik met geene mogelykheid iets als waar kan aanneemen of als valsch verwerpen, zonder daar voor ten minſte eenige rede te hebben. Indien deeze handel niet regtmaatig is, kan men my alles als Verborgenheden opdringen; men kan aan deeze en geene plaatſen den ongerymdſten zin geeven, en op alle bewyzen van ongerymdheid antwoorden, dat het eene Verborgenheid is, over welke men niet moet redeneeren. Zo zulk een gedrag niet de ongerymdheid zelve zy, dan is 'er geen ongerymdheid in de waereld; en langs dien weg kan iemand alles ſtaande houden, wat hy beweeren wil, zonder zig bloot te ſtellen voor tegenſpraak (*).

Vraagt iemand op dit alles; *wel, kan God geen zaaken openbaaren, die ſtryden met de Rede, en ons verbinden om dezelven te gelooven?* Ik antwoord, hem eerbiedigende als een Verſtandig Weezen, neen: want de Rede is ons van God gegeeven, om ons waarheid en valschheid te doen onderkennen. De Rede is wel niet bekwaam om alle mogelyke waarheden uit te vinden, maar om ons regt te doen oordeelen over de mogelyke waarheid of weezenlyke valschheid eener Stellinge, die ons verſtaanbaar wordt voorgedraagen; waar toe wy geen ander middel hebben dan onze Rede (†). Dit zo zynde kan God, met eerbied geſproken, ons, die hy als redelyke ſchepſels geſcha-

(*) Zie WERENF. *Op. T. I. p.* 167, 168, 201.

(†) Zie CONRADI *Redenv. bl.* 5. CLAYTON'S *Vind. P. II. p.* 17, 18. SHARP'S *Serm. Vol. VII. p.* 7—9.

schapen heeft, niet verbinden om iets te gelooven, dat tegen de Rede strydt, zonder het werk zyner handen te verydelen. Daar de Rede zo wel eene bestendige gift van God is als de Openbaring, konnen ze elkander niet bestryden, of God zou zich zelven in zyne bestendige giften tegenspreeken; dat van een onfeilbaar volmaakt verstandig Weezen nooit te wagten is. Ja, zo min als God zig zelven kan verloochenen, zo min kan hy door de Openbaaring iets valsch maaken, dat volgens de Rede waar is; of, 't geen op het zelfde uitkomt, eene stelling, die gisteren valsch was, heden, in de zelfde betrekking of wyziging, waar doen zyn: nademaal de weezenlyke waarheid of valschheid niet afhangt van toevalligheden, maar onveranderlyk is, als steunende op de natuur en de betrekking der dingen zelve (*). Het is ook buiten tegenspraak, dat geen mensch *tegenstrydigheden* als *tegenstrydigheden* gelooft; dewyl hy dan te gelyk zou gelooven, dat de zaak waar, en dat ze valsch is; het welk onmogelyk plaats kan hebben (†): maar de menschen gelooven zomtyds tegenstrydigheden; om dat ze de tegenstrydigheden niet zien; en zig zelven wys maaken, dat de tegen hen aangedrongen tegenstrydigheid slegts in schyn bestaat (‡).

Zegt iemand eindelyk, uit dat inzigt, *de Verborgenheden, waar over wy niet geredeneerd willen hebben, stryden niet met de Rede; maar ze schynen u slegts daar mede te stryden, om dat uwe Rede daar voor niet vatbaar is*; en daarom, *gy moet hier over niet redeneeren*; zo staat in aanmerking te neemen, dat een van beiden hier waarheid is. Wy zyn in staat om te oordeelen, of eene strydigheid weezenlyk is, dan of

(*) Zie TURRET. *S. S. interpretandi Meth.* p. 200——203, 311, 312. SHARP's *Serm.* Vol. VII. p. 13——18. Het geen in de geopenbaarde Godgeleerdheid waar is, is ook waar overeenkomstig met de natuurlyke Wysbegeerte; maar de laatste heeft dikwils de bewyzen niet, deeze verleent haar de eerste. Zie MARESII *Orat. p.* 964, 965. CONRADI *Redenv. bl.* 27, 56. CATTENB. *Spicil.* L. I. C. XI. §. X.

(†) „ Men kan wel iets op iemands gezag gelooven, schoon men anders niet weeten zou, of het zo was, dan niet was: maar 't geen ik gelooven zal dat waar is, moet my ten minste niet voorkomen onmogelyk te zyn. Het geen ik niet zie dat waarachtig is, kan ik wel gelooven; maar het geen ik zie dat niet waarachtig is, dat kan ik niet gelooven". C. Ç. H. V. D. AA, *Vier Predikatien. bl.* 78.

(‡) Zie WERENF. *Op. T. I. p.* 445, 450, 462.

of ze flegts in fchyn beftaat, of wy konnen daar over geenzins oordeelen. Zo 't laatfte, dan konnen wy 'er niet over redeneeren; maar dan konnen wy ook niet bepaalen, wat in dit geval waar of valsch is, en 'er dus in 't geheel niets van gelooven. (*) Zo 't eerfte, gelyk wy vertrouwen, dat men ontwyfelbaar zal zeggen, dan hebben wy te redeneeren, of de voorgeftelde zogenaamde Verborgenheid weezenlyk of alleen in fchyn ftrydig zy met de Rede. Daar benevens houdt men dus ftaande, dat die Verborgenheden niet ftryden met de Rede: doch hoe zal men my daar van overtuigen, dan door redeneering? 'Er is my althans geen andere weg bekend om dit te toonen, dan door die Verborgenheden te vergelyken met de denkbeelden, welken wy als reedelyke weezens hebben; en dus zal men zelf moeten redeneeren over die Verborgenheden. Ook is deeze weg, zo veel ik weete, alleen voor my open, om te zien, van hoedanigen aart de my voorkomende ftrydigheid zy; zo dat men my, op deezen grondflag, noodzaake, om over die Verborgenheden te redeneeren. —— Of zou iemand ftout genoeg zyn om te eifchen, *dat ik dit maar aanneeme op zyn zeggen?* In zodanig een geval zou ik moeten betuigen; onder zulk een flaafsch jok mag myne vrygebooren ziel niet bukken: neen voorwaar! het is myn pligt, als een verftandig weezen, dat God vreest en waarheid zoekt, alles in eene zuivere oprechtheid na te gaan, om my van de waarheid of valschheid, waarfchynlykheid of onwaarfchynlykheid eener menschlyke voorftellinge, zo veel my mogelyk is, te verzekeren door redeneering, als het eenige middel dat God my ten dien einde gegeeven heeft. Ik moet wel voorzigtig zyn, en niet dra zeggen, dat iets ftrydt met de Rede, aangezien de bepaaldheid van 't menschlyk verftand: maar als ik, na een oplettend onderzoek, het zelve duidelyk daar mede ftrydig vindt, kan ik het zelve, om de bovengemelde reden, niet als Godlyk aanneemen. Men kan derhalve, ten opzigte van eene weezenlyke of fchynbaare ftrydigheid der Verborgenheden met de Rede, niet te veel maar wel te weinig redeneeren: het weinige redeneeren zal ons eene fchynbaare tegenftrydigheid ligt weezenlyk, of eene weezenlyke wel eens fchynbaar doen noemen; maar voort redeneerende zullen wy tot eene gegronder kennis komen, die ons zal doen zien, de weezenlykheid of fchynbaarheid der ftrydigheid, en dus een vasten grond-

(*) Zie WEERENT. *Op. T. I. p. 167.*

grondslag verleenen, die zonder redeneering nimmer te verkrygen is (†).

De geheele zaak komt gevolglyk ten laatste hier op uit. Verborgenheden als Verborgenheden, dat is, als onbekende zaaken, zyn geen voorwerpen van ons Geloof. God heeft verscheiden zaaken geopenbaard, die voor alle redeneering verborgen, en door dezelve onnavorschbaar waren; daar onder zyn 'er wel, die eenigzins duister zyn, die wy niet volkomen in alle deelen begrypen, maar geenen die stryden met de Rede. Voor zo ver nu als ze geopenbaard zyn, zyn 't geen Verborgenheden meer, maar ontdekte waarheden, die onder onze redeneering vallen, naar maate dat ze geopenbaard zyn. Van deeze gelooven wy zo veel, als wy door 't gebruik der Rede in de Openbaaring konnen vinden, dat is, wy gelooven *al het geen God ons heeft bekend gemaakt, en gegeeven te verstaan, van de verborgenheden*; weshalve wy omtrent de Verborgenheden zo wel gebruik maken van onze Rede, als omtrent andere Leerstukken en Zedepligten in de Openbaaring voorgesteld: het welk, als uit het gezegde blykt, geen redelyk mensch ten kwaade kan duiden of veroordeelen, zonder zich schuldig te maaken aan de uiterste ongerymdheid.

(†) Zie CONRADI *Redenv. bl.* 29. WERENF. *Op. T. I. p.* 200—202. *Holl. Spect. IV D. bl.* 7.

WAARNEEMINGEN AANGAANDE DE PULS, WELKE DIENEN OM HET ONDERSCHEID TUSSCHEN JONGETJES EN MEISJES TE KUNNEN KENNEN, BY ZWANGERE VROUWEN VOOR DE VERLOSSING.

Door den Heer DE LA BROUSSE, Med. Doctor van de Universiteit van Montpellier, Lid van het Koninglyk Genootschap der Weetenschappen van dezelfde Stad, en Geneesheer te Aramon.

(Uit het Fransch.)

IK zal toonen dat de 48ste *Aphorismus* van het Vde Boek van HIPPOCRATES byna altyd waar is, en hy reden heeft gehad om te zeggen: *Fœtus qui mares sunt dextrâ, fœminæ sinistra magis sunt.* Ik zal deeze plaatse tragten te bevestigen door my-

myne ondervindingen, en zelfs de kundigheid hier van te vermeerderen.

I. *Waarneeming*. Mevrouw Mechirl verzogt my haar puls te voelen: zy was nu in de agtste maand van haare zwangerheid. Ik zeide haar dat zy het kind droeg in de linkerzyde. Zy was verwonderd dat ik haar de waarheid zeide, en my gelyk geevende, voorzeide ik haar, dat zy een dogter zou baaren. Zy antwoordde my, dat zy het geloofde, om dat zy dezelfde merkteekenen hadt gehad als zy anderen ter wereld hadt gebragt. Zy werdt verlost den 25sten Oktober van het jaar 1768 van een' dogter als ik haar voorzegd had.

II. *Waarn.* Ik voorzeide, byna op denzelfden tyd, een' dogter aan Catherine Capelle, op dezelfde wyze: het is waar, zy voelde de zwaarte van haar kind meer in de regter dan linker zyde. Haar puls verzekerde my egter, dat zy van een dogter bevallen zoude, gelyk ook geschiedde den 22sten Oktober van het zelfde jaar.

III. *Waarn.* Op den tyd van omtrent zeven maanden voelde ik de puls van Monete, de vrouw van Gaburre: ik voorzeide haar een' dogter, welke ter wereld kwam den eersten van April laatst.

IV. *Waarn.* Ik voorzeide ook een dogter aan de vrouw van Castel. Zy deedt een val, welke haar kind het leven kostte. Dit ongeluk maakte geene verandering aangaande de waarheid myner voorzegging.

V. *Waarn.* De vrouw van Bonneau reikte my den arm toe om haare puls te voelen: zy was bykans in de agtste maand van haare dragt. Ik voorspelde haar een' dogter: zy beviel, en regtvaardigde myne voorzegging.

VI. *Waarn.* De vrouw van Saint Jean zeide my, dat zy haar kind noch in de eene noch in de andere zyde voelde; dat zy het droeg in 't midden van den buik. Ik onderzogt of de puls van beide zyden gelyk ware: ik vond de linker zwakker: ik voorzeide haar een' dogter, zy was nu in de agtste maand van haare zwangerheid; myne voorspelling werdt op zyn tyd bewaarheid.

VII. *Waarn.* Ik eischte de puls te voelen van de vrouw van Durand, den tuinier: ik zeide haar, dat zy haar kind droeg in de regter zyde. Zy was verwonderd dat ik dit geraaden had. Ik voegde 'er by, dat zy een Zoon zou hebben; zy bragt hem ter wereld den 31sten Oktober van het laatste jaar.

VIII. *Waarn.* Het is waar, dat ik aan de vrouw van Brou voorzegd hebbende dat zy bevallen zou van een Zoon, my bedro-

drogen vond, wyl zy een' dogter ter wereld bragt op den 17den December laatst. Deed ik niet onvoorzichtig mynen regel te volgen, op een' tyd als ik deeze vrouw wegens een' koorts uit zinkingen behandelde?

IX. *Waarn.* Ik bedroog my ook, de puls voelende aan de Vrouw van Augustin Chiro, op het einde der negende maand van haare dragt. Zy werdt twee dagen hier na verlost van een kind 't welk myne voorzegging tot leugen maakte. Had ik niet, met reden, konnen vermoeden, dat het kind reeds gekeerd ware, en dat in de bloedvaten van deeze vrouw eenige ontroering zou zyn ontſtaan door ombuiteling van de vrugt, of de ſchielyke verlosſing, waar toe zich de natuur gereed maakte?

X. *Waarn.* De dogter van Bremond liet my haar puls voelen, welke ik aan de regter zyde zeer zwak vond. Ik zeide haar dat zy een ſterke jonge zou ter wereld brengen. Zy antwoordde, dat zy dit verlangde, en dat zy met veel ongemak haar kind droeg in de regter zyde. Zy baarde ook een' zoon, den 14den Oktober van het laatſte jaar.

XI. *Waarn.* Ik voorzeide Marguerité Luca een zoon, waar van zy alle zwaarte in de regter zyde voelde: zy betuigde my dat zy de jongetjes altyd aan die zyde gedraagen hadt. Beide zeiden wy de waarheid, want zy kwam in de kraam van een zoon, den 5den December laatst.

XII. *Waarn.* De vrouw van Jouve, een bakker, welke ik de puls voelde in de derde maand van haare zwangerheid, beviel den 12den February 1769 van een zoon, welken ik haar van te voren beloofd hadt.

XIII. *Waarn.* Ik voorſpelde insgelyks een zoon aan de vrouw van Joſeph Tromplan, een werkman van onze ſtad, en ik had waarheid gezegd: zy verloste den 22ſten van de boven gezegde maand.

XIV. *Waarn.* Jeanne Feraud verheugde zich zeer, wanneer ik haar verzekerde, na gedaan onderzoek, dat zy een zoon zou hebben, 't gene ook zo uitviel, den 12den April laatst.

XV. *Waarn.* Ik verzeekerde eene Mevrouw, in de negende maand van haar dragt, dat zy een zoon ter wereld zou brengen. Ik bedroog my, zy baarde een' dogter. Doch deeze vrouw was ſedert 14 Maanden in droefheid geweest, en naauwlyks een dag zonder te ſchreyen. De droefheid heeft meer dan eens den omloop van haar bloed ontſteld: en de natuur behoudt haar evenwigt niet, wanneer ze gedrukt wordt. Ook viel zy in de kraam van een' dogter, op

op haar tyd, welke men voor een kind van zeven maanden zou aangezien hebben.

XVI. *Waarn.* De Vrouw van Caverne, een Hoedemaaker, zeide my, dat zy haar kind, geduurende de zes eerfte maanden van haare zwangerheid, in de regter zyde hadt gedraagen, maar dat het, federt twee en een halve maand, van plaats was veranderd, om dat zy, uit welvoeglykheid, genoodzaakt was een dogtertje, omtrent drie maanden oud, op den regter arm te draagen, het welk de verandering van dit kind naar de linker zyde zou konnen veroorzaakt hebben. Ik verzogt haar puls te voelen; en ik bemerkte dat de klopping der flagader aan de regter zyde de zwakfte ware, niet tegenftaande deeze vrouw, by toeval, haar kind droeg in de linker zyde. Ik befloot haar te zeggen dat zy een zoon zou ter wereld brengen; ik teekende het geval aan, en het werdt bewaarheid op den 28ften Mey laatst.

Ik zou vreezen myne Lezers te verveelen als ik hier meer van myne waarneemingen byvoegde. Ik denk het zal genoeg zyn, myne aanmerkingen hier nevens te geeven, en deeze myne ontdekking gemeen te maaken.

1. Men zal, uit een getal van dertig waarneemingen, aangaande dit onderwerp, zien, dat ik altyd, voor de Verlosfing gezegd hebbe, of de zwangere vrouwen, welker puls ik betast hadt, een zoon of dogter zouden baaren; doch dat het altyd is geweest na de zesde maand tot op het eind van de negende, wanneer ik myne ondervindingen maakte. Ik geloove niet dat men dit vroeger kan onderkennen, om dat de vrugt niet zwaar genoeg weegt om meer naar de eene dan andere zyde over te hangen. [De Auteur zegt, evenwel, in een ander gefchrift, na dit uitgegeeven, dat het vroeger kan gefchieden, en dat het hem gelukt is in de derde maand der zwangerheid.]

2. Drie maalen heb ik my in myne voorzeggingen bedroogen, onder dertig vrouwen, in omftandigheden boven aangeweezen, de eerfte was op het eind van een verkouwe koorts, en men weet, volgens den beroemden BORDEU, dat de puls van de aangedaane zyde, in ziekten, altyd fterker is dan de andere, welke minder lydt, en dat deeze vrouw haar kind heeft konnen draagen aan de zyde, welke meest lydende was; en de puls derhalve vol zynde, het kind geplaats was in de zyde, welke zwakst was, want deeze onderfcheiding heb ik nodig om my te bepaalen. Ik heb ook de reden gegeeven van myn IXde en XVde Waarneemingen.

Ik denke datze geene uitzondering op den algemeenen regel konnen maaken.

3. Men kan, uit het gene ik voorstelle, besluiten, dat zwangere vrouwen dikwils haare kinderen niet in een van de zyden voelen weegen, doch dat in gevallen, waar in de vrugt gedrongen wordt, de jongetjes meest altyd overvallen naar de regter zyde, en de meisjes naar de linker, en dit doet veel zwangere vrouwen weeten of zy een' dogter dan één zoon zullen ter wereld brengen, inzonderheid als zy reeds veel kinderen gehaald hebben. Ik kenne een' Mevrouw die verzekerd is wat zy draagt, en altyd het uur van haare verlossing voorzegt.

Men zal zeggen, waarom vallen de jongetjes eer naar de regter, en de meisjes naar de linker zyde? Ik laat het voor de Natuurkundigen deeze vraage optelossen.

Ik kan egter met eenige hedendaagsche Geneeskundigen zeggen, dat het lichaam zich verdeelende in twee halve zyden, onze regter zyde doorgaans de sterkste is, 't zy door opvoeding, of gewoonte; dat de puls altyd voller of ontroerd is aan een lydend deel, om dat de natuur in de weer is om zich te ontheffen, dat die van zwangere vrouwen, in tegendeel, zwakker is aan die zyde waar de vrugt gedraagen wordt, uit hoofde van haare zwaarte, welke den omloop van het bloed drukt en belemmert.

De jongetjes moeten noodzaaklyk naar de regter zyde overvallen, om dat deeze bekwaamst is om hen te draagen; en de meisjes, welker vezelen zwakker zyn, en 't lichaam minder zwaarte heeft, zoeken een deel met haar overeenkomstig. Het gewigt van de vrugt, op de zyde drukkende, moet ook een drukking in de puls doen gewaar worden, van dezelfde zyde waar zy zich bevindt, en bygevolg kan een Geneesheer, die de puls zwakst voelt aan de linker zyde, in een' zwangere vrouw, welke anders gezond is, gerust een' dogter voorspellen; en, wanneer de regter puls de zwakste is, zal het tegendeel gebeuren.

VERHANDELING OVER DE NATUUR DER VOGELEN IN 'T ALGEMEEN.

(Volgens BUFFON.)

(Vervolg en Slot van bl. 24.)

HEt schynt my bewyslyk toe dat de Stem der Vogelen niet alleen sterker is dan die der Viervoetige Dieren, in evenredigheid van de grootte der Lichaamen; maar ook volstrekt en zonder eenig opzigt op de grootte. Gemeenlyk hoort men het geschreeuw van onze tamme en wilde Viervoetige Dieren niet verder dan tot op den afstand van een halve, of drie vierde van een myl; en dit geluid slaan zy in het dikste gedeelte van den Dampkring, en dus in dat gedeelte 't welk meest geschikt om in het Geluid voort te zetten: terwyl de Stem der Vogelen, die uit de hoogere gewesten der Lugt ons in de ooren klinkt, in een dunner midden gevormd wordt, waar grooter kragt noodig is in 't zelfde uitwerkzel hervoort te brengen. Het is uit de proeven met de Lugtpomp bekend, dat het geluid afneemt, naar maate de Lugt dunner wordt, en ik heb door eene waarneeming, die ik geloof dat nieuw is, bevonden hoe zeer het onderscheid van deeze verdunning ook plaats vindt ik de open lugt. Ik heb dikwyls geheele dagen doorgebragt in bosschen, waar men genoodzaakt is, elkander van verre toe te roepen, en met aandagt te luisteren na het geklank des hoorns, de Stem der Menschen, en 't geblaf der Honden. Ik merkte op, dat op 't heetste van den dag, dat is van tien tot vier uuren, dezelfde stemmen en klanken alleen op eenen kleinen afstand konden gehoord worden; en dat, men verder hoort in den morgenstond, 's avonds en boven al des nagts; de stilte van den nagt doet 'er niets toe: dewyl buiten het geluid eeniger kruipende Dieren en Nagtvogelen, 'er geen het minste geraas in die bosschen was. Ik nam desgelyks waar, hoe men, op alle uuren van den dag en nagt, by vriezend weer, op grooter afstand hoort dan by 't schoonste weer in eenig ander jaargetyde. Een ieder kan zich van de zekerheid deezer waarneeminge overtuigen: om de proeve wel te neemen, moet men heldere en stille dagen uitkiezen, ten einde de wind in de bovengemelde voortzetting van 't geluid geene verandering maake. Ik heb herhaalde keeren bevonden, dat ik, op den vollen dag, slegts op zeshonderd schreeden dezelfde stem kon hooren, welke ik, omtrent zes uuren in den morgen of avond, op twaalf- of vyftienhonderd schreeden hoor-

de; dit groot verschil kon ik niet toeschryven aan eenige andere oorzaak dan aan de meerdere dunheid der Lugt, op den middag dan in den avond of morgenstond. En, daar deeze maate van verdunning meer dan de helft onderscheid maakt in den afstand op welken het geluid digt by 's aardryks oppervlakte, en dus in het benedenste en dikste gedeelte van den dampkring, kan gehoord worden, laaten wy dan eens bedenken hoe groot het verlies des klanks moet weezen in de hoogere deelen, waar de lugt, naar evenredigheid van de hoogte, dunner wordt, en veel dunner dan de hitte des daags hier beneden te wege brengt. —— De Vogels, wier geluid wy om hoog hooren, dikwyls zonder ze te zien, zyn dan tot eene hoogte opgesteegen, welke 3436 maalen hunne middellyn haalt, de afstand op welken het menschlyk oog de voorwerpen verliest. Laaten wy dan veronderstellen dat de Vogel met zyne uitgespreidde vleugelen een voorwerp maakt van vier voeten middellyns, zo zal hy niet uit ons gezigt wyken dan op de hoogte van 13, 744 voeten; en neemen wy een troep van drie- of vierhonderd groote Vogels, als *Oyevaars*, *Kraanvogels*, *Ganzen*, *enz.*, welker stem wy dikwyls hooren zonder ze te zien, zo kan niet ontkend worden dat de hoogte, tot welke zy zyn opgeklommen, nog veel grooter is: dewyl de troep, wat digt by een vliegende, een voorwerp van veel grooter middellyn uitmaakt. Dus zal een Vogel, door zich drie mylen ver in den dampkring te doen hooren, en door klanken te vormen in een middenstoffe, die derzelver kragt vermindert en meer dan de helft van derzelver voortzetting wegneemt, een stem hebben viermaal sterker dan een Mensch of een Viervoetig Dier, die zich ten versten anderhalf myl by 's aardryks oppervlak konnen doen hooren: en in deeze vergelyking is misschien eer te weinig dan te veel voor de Vogelen gesteld; want, behalven het reedsgezegde, is 'er nog eene byzonderheid, welke wy in aanmerking moeten neemen: en dient om zulks te staaven. Te weeten de klank, in 't midden van de lugt gevormd, moet, in het voortzetten een rond vervullen van welken de Vogel het middelpunt uitmaakt, daar de klank, by de oppervlakte der aarde gegeeven, maar een half rond vervult, en een gedeelte van den klank, 't welk op den grond wederstuit, werkt mede tot de voortzetting van die op en zydwaards gaat. Dit is de rede waarom men zegt dat de Stem opklimt, en dat van twee Persoonen, die tegen elkander spreeken, de een van den top eener hooge plaatze, de ander van den grond, hy die op den top is veel

lui-

luider moet schreeuwen dan de ander, indien hy even verstaanbaar zal weezen.

Wat de aangenaamheid van de Stem, en den lieflyken zang der Vogelen betreft, hier omtrent moeten wy aanmerken dat dit deels eene natuurlyke, deels eene verkreegene bekwaamheid is. Hunne vaardigheid in het onthouden en herhaalen van klanken brengt niet alleen te wege dat zy ze van elkander ontleenen, maar dat zy ook dikmaals de buigingen en toonen van de stem der Menschen en hunne Speeltuigen overneemen. Het is niet vreemd, dat, in alle bevolkte en beschaafde Landen, de Vogels, in 't algemeen, uitmunten, door hunnen bekoorelyken en lieflyken zang, terwyl in de woestynen van *Africa* en *America*, waar zy alleen met Wilden verkeeren, geene andere dan schreeuwende Vogels gevonden worden, en 'er naauw eenige weinige soorten voorkomen wier stem lieflyk en bevallig is. Hebbe men dit verschil enkel aan den invloed der Lugtstreeke toe te schryven? De uitersten van Hitte en Koude brengen, in de daad, zeer byzondere hoedanigheden in de natuur der Dieren te weege, en vertoonen zich uitwendig door sterke kleuren. Viervoetige Dieren, wier huid gevlekt en met tegengestelde kleuren voorzien, met ronde vlekken gesprenkeld, of langwerpige banden gestreept is, als *Panthers*, *Luipaarden*, *Zebras*, *Civetkatten*, zyn alle Dieren uit de heetste Gewesten; meest alle de Vogels van dezelfde Landschappen schitteren in onze oogen, door de leevendigste kleuren; daar, in gemaatigder Lugtstreeken, de tinten zwakker, doffer en ligter zyn. Van de drie honderd soorten van Vogelen, welke wy in onze Lugtstreeke mogen tellen, zyn de *Pauw*, de *Haan*, de *Wielewaal*, de *Putter*, de *Ysvogel*, bykans de eenige op welke wy kunnen roemen wegens verscheidenheid van kleuren, daar de Natuur aan de pluimadie der Vogelen van *America*, *Africa* en de *Indien*, de kragten van haar penceel schynt uitgeput te hebben. Deeze Viervoetige Dieren, wier huid, zo schoon, deeze Vogels wier pluimadie dus vercierd is met de rykste en volste kleuren, zyn tevens aanmerkelyk wegens hun ruwe stem zonder buiging, harde en wanluidige toonen en schriklyk schreeuwen. —— Wy kunnen niet twyfelen of de invloed der Lugtstreeke is de voornaamste oorzaak deezer uitwerkzelen, maar mogen wy, als eene tweede oorzaak, hier niet by voegen den invloed der Menschen? In alle Dieren, die in Huisdieren veranderd zyn, of in een gevangen staat gehouden worden, vindt men niet dat de natuurlyke en oorspronglyke kleuren verbeteren, indien ze veranderen, neemen zy af, en worden flaauwer. Hier

van ontmoet men ontelbaare voorbeelden in Viervoetige Dieren en Tam Gevogelte. *Hoenders* en *Duiven* hebben, wat de kleuren betreft, meer verscheidenheden, dan *Honden* of *Paarden*. De invloed van den Mensch over de Natuur strekt zich veel verder uit dan men doorgaans denkt. Hy heeft bykans volkomen magt over de neiging, de grootte, en de kleur der Dieren, welke, onder zyn opzigt, voortgebragt en in onderdanigheid gehouden worden: deeze magt is minder over andere, die, schoon vry, met hem dezelfde lugtstreek bewoonen. De Mensch heeft, om 'er meer vrugts van te trekken, in elk Land de oppervlakte der aarde veranderd. De Dieren, die daar vallen, en genoodzaakt zyn daar hun bestaan te zoeken, leeven in dezelfde Lugtstreek, en op dezelfde aarde, die door de Menschen veranderd is, en moeten, gevolglyk, ook veranderingen ondergaan. Zy hebben noodwendig zekere hebbelykheden aangenomen, die een gedeelte hunner natuure schynen uit te maaken; andere hebben zy aangenomen door vreeze, welke hunne geaartheden verbasteren; andere door navolging, andere eindelyk door opvoeding, naar zy voor dezelve meer of min vatbaar waren. Door den ommegang met Menschen is de *Hond* zeer toegenomen; zyne natuurlyke woestheid is geleenigd, en heeft plaats gegeeven aan de zagtere aandoeningen van dankbaarheid en verbintenisse aan zynen Meester: dewyl de Mensch, door hem voedzel te verschaffen, zyne behoeften vervulde. In dit Dier ontstaan de sterkste neigingen uit Reuk en Smaak, twee Zintuigen, die men mag vereenigen, en de heerschende aandoeningen uitmaaken van den *Hond* en andere Vleeschvreetende Dieren, van welke hy alleen verschilt door eene aandoenlykheid, die wy in hem hebben opgekweekt. Een natuur zwakker, tammer, min vraatagtig dan een *Tyger*, *Luipaard*, of *Leeuw*, eene buigzaamer gesteltenis, schoon met even sterke neigingen voorzien, is verzagt geworden door de minzaame streelingen en den ommegang met Menschen, wier invloed op andere Dieren, nogthans, zo groot niet is: dewyl eenige eenen halstarrigen aart blyven behouden, voor geene vriendlyke bejegeningen vatbaar; en anderen, als gansch ongevoelig, of te wantrouwend of te vreesagtig zyn; en zy alle, op hunne vryheid gesteld, den Mensch ontvlieden, hem niet anders dan voor een Dwingeland of Verwoester aanziende.

De Mensch heeft minder te zeggen over de Vogelen dan over de Viervoetige Dieren, dewyl zy van natuure meer verschillen, en min vatbaar zyn voor de gevoelens van verbintenis

en gehoorzaamheid. De Vogels, welke wy Huisvogels noemen, zyn niet hooger dan als Gevangenen aan te merken; zy doen ons geen dienst terwyl zy leeven; wy trekken alleen nut van hunne voortteeling en van hun dood; zy zyn slagtoffers, welke wy vermenigvuldigen en aan ons gebruik opofferen. Hun Instinct van dat der Viervoetige Dieren verschillende, en geen betrekking tot het onze hebbende, kunnen wy, noch rechtstreeks, noch van ter zyde, hun eenige overeenkomstige aandoening inboezemen: wy kunnen alleen invloed hebben op het werktuiglyke, en zy kunnen niet anders dan werktuiglyk weder geeven, wat zy van ons ontvangen hebben. Een Vogel wiens oor keurig genoeg is om eenige aaneengeschakelde klanken of woorden te vatten en te onthouden, en wiens stem buigzaamheids genoeg heeft om ze onderscheiden te herhaalen, ontvangt deeze woorden, zonder ze te verstaan, en brengt ze voort, gelyk hy ze ontvangen heeft; schoon hy de woorden elk den byzonderen klank geeft, spreekt hy niet; naardemaal deeze klankvorming niet van het beginzel der spraake af hangt, en 't enkel eene navolging daar van is, niets uitdrukkende van 't geen 'er inwendig in het Dier omgaat, geen van zyne aandoeningen te kennen geevende. De Mensch heeft, derhalven, in de Vogelen zekere natuurlyke vermogens, eenige uitwendige hoedanigheden, als die van het gehoor en de stem, gewyzigd; maar zyn invloed schiet verre te kort, om iets op de inwendige hoedanigheden te doen. Eenige Vogels heeft men tot de Jagt opgekweekt, en zelf geleerd den prooi met zich te rug te brengen, andere heeft men genoeg getemd om ze gemeenzaam te maaken, en de hebbelykheid doen krygen om op hunne gevangenis gesteld te weezen, en den persoon, die hun oppast, te kennen; maar alle deeze gevoelens zyn zeer los en onbestendig, in vergelyking met die welke wy aan Viervoetige Dieren, met beter uitslag, in korter tyd, en in grooter menigte, mededeelen. Hoe weinig is de gemeenzaamheid van een *Kanaryvogel* te vergelyken met de getrouwheid van een *Hond*, de kunde van een *Vogelstruis* met die van een *Olifant*; welke Vogel, in de daad, de verstandigste en bedagtzaamste van alle schynt? 't zy hy, de *Olifant* der Vogelen in grootte zynde, en dit voordeel van aandoenlykheid in de Dieren aan de kloekheid van gestalte gehegt is, of dat hy minder een Vogel zynde dan andere, door zich niet van den grond te kunnen verheffen, in de natuur der Viervoetige Dieren deelt?

Indien wy nu de Stem der Vogelen in aanmerking neemen, zonder den invloed der Menschen daar op 'er by te voegen; indien wy, in de *Papegaay*, den *Goudvink*, de *Spreeuw*, de

klanken welke zy geleerd hebben, afzonderen van die hun natuurlyk eigen zyn; en indien wy eenige opmerking verleenen aan zodanige Vogels, welke zich in vryheid en eenzaamheid bevinden, zullen wy ontdekken, dat hunne Stem niet alleen verandert, naar hunne aandoeningen; maar dat deeze ook uitgezet, versterkt en verwisseld wordt naar de tyden en omstandigheden, ja nu eens geheel ophoudt, en weder als op nieuw voortkomt? De Stem van alle hunne vermogens een der vaardigste zynde, en welker beoefening hun het minst kost, bedienen zy zich daar van in zulk eene maate dat zy dezelve schynen te misbruiken: maar 't zyn de Wyfjes niet, welke zich, gelyk men ligt zou denken, daar aan schuldig maaken. Onder de Vogelen zyn ze stilzwygender dan de Mannetjes; zy slaan, egter, ook geluid van vrees of pyn; en kunnen haar ongenoegen of bekommernis, inzonderheid omtrent haare Jongen, uitdrukken; doch het zingen schynt haare bezigheid niet te weezen, ten minsten niet van de meesten onder haar; terwyl dit in de Mannetjes eene der hoedanigheden is, die zeer leevendige aandoeningen opwekt. Zingen is het natuurlyk uitwerkzel van eene zagte beweeging, de aangenaame uitdrukking van een teder verlangen, 't welk maar half voldoening ontvangen heeft. Het Mannetje van den *Canaryvogel* in de Broedkouw, de *Groeneling* in de Haagen, en de *Boom-Leeurik* in de Bosschen, zingen gelykerhand hunne liefde-deuntjes met een verheven stem, waar aan het Wyfje alleen beantwoord, door eenige weinige klanken van toestemming. In eenige soorten juicht het Wyfje den zang van 't Mannetje toe, met een gelyken zang; doch die altoos zagter en zo vol niet is. De *Nagtegaal*, met het Voorjaar overkomende, zingt eenigen tyd niet, hy houdt zich stil tot hy zich aan een Wyfje verbonden heeft; zyn zang is in 't eerst kort, onvast, en afgebrooken, als of hy nog geene volkomene zekerheid van de liefde zyner gade heeft; zyn stem begint eerst helder door te klinken, en nagt en dag roert hy den schellen gorgel, wanneer hy de wederliefde van het Wyfje gesmaakt heeft, en zy, belaaden met de vrugt der liefde, bezig is in moederlyke voorzorgen, dan betoont hy eene gereedheid om deel te neemen in haaren arbeid; hy helpt het nest bouwen; hy zingt noit sterker en aanhoudender, dan wanneer hy haar ziet in de moeite van het eijerleggen, en afgemat door lang en geduurig broeden; hy bezorgt haar niet alleen al dien tyd voorraad; maar doet zyn best om den tyd te korten, door het verdubbelen zyner liefkoozingen, en het hooger opheffen van streelende minnedeuntjes; en, 't geen ten bewyze strekt, dat dit zingen in de

daad,

daad, en geheel, van de Liefde afhangt, is, dat het daar mede ophoudt. Zo ras het Wyfje de Jongen gekipt heeft, zingt het niet meer, en, omtrent het einde van Juny, zwygt het Mannetje mede ſtil; men hoort onder hun niet dan eenige hårde klanken, gelyk aan het gekras van een Kruipend Gedierte, en zo verſchillende van den voorgaanden zang, dat men nauwlyks konne gelooven hoe zulke toonen van eenigen Vogel, veel min van een' *Nagtegaal*, geſlagen worden.

Dat zingen, 't welk alle jaaren ophoudt en vernieuwd wordt, en maar twee of drie maanden duurt; die ſtem, welker zoetluidende toonen, alleen in den paartyd, gehoord worden, en die naderhand veranderd en uitgebluscht wordt, als de vlam en gloed van een verteerd vuur, wyst aan dat 'er eene natuurlyke betrekking is tusſchen de werktuigen der Voortteelinge en der Stemme: eene betrekking, welke zich op 't nauwkeurigst en kragtigst toont in de Vogelen. 't Is eene bekende zaak, dat, in den Mensch, de Stem niet volkomen is voor dat hy manbaare jaaren bereikt hebbe, dat deeze in de Viervoetige Dieren, als zy ritzig zyn, dubbel ſterk en vervaarlyk worden. De volheid der zaadvaten, de overvloed van werktuiglyk voedzel, verwekt eene groote prikkeling in de teeldeelen, met welke die van de keel en de ſtem overeenkomen. In de Vogelen zyn die veranderingen nog grooter: deeze deelen worden niet alleen aangeprikkeld of veranderd door dezelfde oorzaaken, maar zy ſchynen geheel te niet te raaken om weder vernieuwd te worden. De ballen, die, in den Mensch en de meeste Viervoetige Dieren, bykans op alle tyden dezelfde zyn, neemen in de Vogelen af, en zyn, naa dat de paartyd voorby is, bykans niet te vinden. Op de wederkomst van denzelven komen zy op nieuw te voorſchyn, en worden grooter dan de evenredigheid van het lichaam ſchynt te gehengen. Het zingen, dat op bepaalde tyden ophoudt en wederkeert, toont ons de betreklyke veranderingen in de Keel der Vogelen; en wy zouden hier wel mogen aanmerken, dat, indien 'er dan geene nieuwe voortbrenging ſtand grypt, 'er eene groote uitſpanning in de werktuigen van de ſtem plaats heeft, welke alleen zo lang duurt, als de herſtelling van de deelen der voortteelinge.

De Mensch ſchynt ook eenigen invloed te hebben over deeze aandoening der Liefde, de diepst geworteldſte in de ganſche natuur; ten minſten heeft hy den duur daar van verlangd, en de uitwerkzels verdubbeld, in Viervoetige Dieren en zodanige Vogelen, als hy tot Huisvogelen gemaakt heeft. Zy zyn niet, gelyk die in volle vryheid leeven, aan één Jaarſaiſoen, aan één tyd van ritzigheid, bepaald. De *Haan*, de *Duif*, de

Eend paaren, gelyk de *Paarden*, de *Schaapen* en de *Honden* in alle saisoenen: daar de wilde Viervoetige Dieren en Vogels, onder den enkelen invloed der Natuure, zich bepaald vinden aan één of twee saisoenen, en noit op andere tyden zoeken te paaren.

Laaten wy nu toonen dat de Vogels alle andere Dieren in geschiktheid tot Beweeging overtreffen. Eenige als de *Paradysvogel*, de *Meeuw*, de *Ysvogel enz.* schynen altoos in beweeging te zyn, en noit, dan voor zeer weinig oogenblikken, te rusten; veele speelen en vegten in de lugt, en schynen vliegende te paaren, alle vangen zy in de vlugt hun prooy zonder wendingen te maaken, of zich stil te houden; terwyl een Viervoetig Dier genoodzaakt is staan te blyven, zich te keeren, en, op 't oogenblik dat hy zynen prooy vangt, is het in zynen loop gestuit. De Vogel kan, derhalven, in den staat van beweeging, verscheide zaaken verrigten tot welker volvoering een Viervoetig Dier moet rusten; hy kan desgelyks veel meer dingen, in korter tyd, doen, daar hy sneller, aanhoudender en langduuriger in beweeging blyft. Alle deeze zamengevoegde oorzaaken hebben invloed op de natuurlyke hebbelykheden van den Vogel, en brengen het haare toe, om zyn Instinct van dat der Viervoetige Dieren te onderscheiden.

Om eenig denkbeeld te geeven van den duur en aanhoudenheid van de beweeging der Vogelen, als mede van de evenredigheid des tyds die zy gebruiken, en der verheid, welke zy afleggen, zullen wy hunne snelheid vergelyken met die der Viervoetige Dieren in hunne grootste natuurlyke of gedwongene togten. Het *Hart*, het *Rendier* en de *Eland*, kunnen op éénen dag 40 mylen afleggen. Het Rendier, eene sleede trekkende, loopt op één dag 30 mylen, en kan dit eenige dagen agter elkander uithouden. Een *Kameel* reist 300 mylen ver in acht dagen. Een *Paard* op harddraaven afgerigt, loopt, als het zeer vlug en sterk is, in zes of zeven minuuten, ééne myl: doch zyne snelle voortgang neemt schielyk af, en hy kan het niet veel langer op dien voet uithouden. Men brengt het voorbeeld by van een Man, die, in elf uuren en 32 minuuten, 72 mylen reedt; 21 maalen van Paard verwisseld hebbende. Dus kunnen de beste *Paarden* geen vier mylen in één uur loopen, en niet meer dan 30 op één dag. Dan de snelheid der Vogelen is veel grooter, want in minder dan drie minuuten, is een groote Vogel, als een *Kiekendief* of *Arend*, wiens middellyn meer dan vier voeten haalt, uit ons gezigt: waar uit men mag opmaaken, dat een Vogel meer dan 750 *Toises* (een *Toise* is een maat van zes voeten,) in één minuut af-

aflegt, en dus in één uur 20 mylen ver vliegt. Gemaklyk kan hy, derhalven, 200 mylen elken dag afleggen, tien uuren vliegende, 't welk dus verscheiden rust-tyden op den dag stelt, en den geheelen nagt daar voor schikt.

De Heer ADANSON zag en vong, op de Kusten van *Senegal*, verscheide *Zwaluwen*, den negenden October aldaar aangekomen, dat is acht of negen dagen naa hun vertrek uit *Europa*. PIETRO DELLA VALLE zegt, dat in *Persie* de Duif, die Brieven bestelt, in één' dag verder gaat, dan een Man te voet in zes dagen zou doen. Men verhaalt van een *Valk* van *Hendrik* den II, Koning van *Frankryk*, die, te *Fontainebleau* om te jaagen opgeschooten, den volgenden dag te *Malta* gevangen wierd, en kennelyk was aan den ring, welken hy droeg; en van een *Valk* van de Canarische Eilanden, aan den Hertog van *Lermos* gezonden, die van *Andalusie*, in zestien uuren, op het Eiland *Teneriffe* wederkeerde, en in dien tyd gevolglyk een weg van 250 mylen aflei. De Heer HANS SLOANE verzekert ons, dat, op *Barbados*, de *Meeuwen* in troepen tot op den afstand van twee honderd mylen vliegen, en den zelfden dag wederkeeren. Het afleggen van een weg van 130 mylen is genoeg beweezen uit de mogelykheid van eenen van 200: en ik geloof dat wy, uit alle de opgegeevene gevallen, vrylyk mogen besluiten, dat een hoogvliegende Vogel elken dag vier of vyfmaalen verder kan gaan dan de snelste Viervoetige Dieren.

Alles werkt mede tot de gemaklykheid van de beweeging der Vogelen. Voor eerst de Pennen der Vleugelen, welker zelfstandigheid zeer ligt, welker oppervlakte breed, en welker buizen hol zyn; verder de schikking van die Pennen, de rondheid der Wieken van boven en derzelver holheid beneden, haare vastheid en de kragt der spieren, die ze in beweeging brengen; en eindelyk de ligtheid des lichaams, van 't welke de stevigste deelen, als de Beenderen, veel ligter zyn dan die der Viervoetige Dieren: want de holligheden in de Beenderen der Vogelen zyn naar evenredigheid veel grooter dan die van het Viervoetig Gedierte, en de platte Beenderen, die geene holligheden hebben, zyn dunner en ligter. Het geraamte van een *Pellikaan* was, volgens de opgave van de Ontleedkundigen der Academie te *Parys*, maar drie-en-twintig Oncen zwaar, schoon 't zeer groot was. De ligtheid der Beenderen vermindert zeer de zwaarte van het Lichaam der Vogelen: het geraamte van een viervoetig Dier en een Vogel, waterweegkundig tegen elkander opgewoogen zynde, zal het blyken, dat het eerstgemelde soortlyk veel zwaarder is dan het laatste.

Een

Een tweede zeer aanmerkelyk uitwerkzel, 't welk mede aan de natuur der Beenderen mag worden toegeschreeven, is de duur van het leeven der Vogelen, welke, over 't algemeen, langer is en dezelfde regels en evenredigheden niet volgt, als men in de Viervoetige Dieren ontdekt. In deezen, gelyk ook in den Mensch, is de duur des leevens geëvenredigd aan den tyd van den groei des lichaams, en ze zyn, over 't algemeen gesprooken, in staat ter voortteeling, wanneer zy 't grootste gedeelte van hunnen groei weg hebben. In de Vogelen gaat de groei sneller toe, en zy zyn eer gereed ter voortzetting van hun geslacht. Een jonge Vogel maakt, zo ras hy uit den dop komt, gebruik van zyn Pooten, en kort daar naa van zyne Vleugelen: by de geboorte gaat dezelve loopen, en vliegt in een maand of zes weeken. Een *Haan* is op de vier maanden ter voortteelinge in staat, en heeft zyn volkomen wasdom niet voor hy één Jaar oud is. Kleiner Vogels krygen hun volkomen groei in vier of vyf maanden. Zy groeien dan schielyker en teelen eerder voort dan viervoetige Dieren, en nogthans leeven zy, naar evenredigheid, veel langer: want de geheele duur des Leevens in den Mensch, en het viervoetig gedierte, zes of zevenmaal langer zynde dan hun geheele groei, zo zou volgen dat een *Haan* of *Papegaai*, die slegts één jaar groeien, maar zes of zeven jaaren leevens hadden: daar ik het tegendeel van gezien heb in verscheide voorbeelden, *Sysjes* die veertien of vyftien jaaren oud waren, *Haanen* van twintig, *Papegaaijen* van meer dan dertig jaaren. Ik wil zelf wel gelooven dat hun leeven de evengemelde perken overschreedt (*), en hou my verzekerd, dat die langleevenheid, in Dieren zo teder, en zo onderhevig om door de geringste ongesteldheden verdelgd te worden, niet wel aan eenige andere oorzaak is toe te schryven, dan aan de gesteltenis hunner Beenderen, welker zelfstandigheid losser en ligter is dan die der Viervoetigen, ook langer vol holligheden blyft, zo dat de Beenderen niet zo schie-

(*) Een geloofwaardig Man verzekerde my, dat een *Papegaay*, omtrent veertig jaaren oud, een ei gelegd hadt, zonder by een Mannetje, ten minsten van haare soort, geweest te zyn. Men zegt dat een *Zwaan* drie honderd, een *Gans* en *Pelikaan* tachentig jaaren geleefd heeft. De *Arend* en de *Rave* worden ook voor zeer lang leevende Vogels gehouden. ALDROVANDUS verhaalt van een *Duif*, die twee en twintig jaaren bereikt, en niet met broeden opgehouden hadt, dan de zes laatste jaaren haars leevens. WILLOUGHBY zegt, dat de *Sysjes* veertien, en de *Goudvinken* drie en twintig, jaaren leeven, &c.

ſchielyk verharden of verſtopt geraaken als in de viervoetige Dieren. Deeze verharding van de zelfſtandigheid der Beenderen is, in 't algemeen, de oorzaak van den natuurlyken dood; deeze komt zo veel traager als de Beenderen min vast zyn, 't welk de rede is, dat meer Vrouwen dan Mannen eenen zeer hoogen ouderdom bereiken; om dezelfde rede leeven de Vogels langer dan de viervoetige Dieren, en de Viſſchen langer dan de Vogels; want de Beenderen der Viſſchen zyn van eene nog veel ligter zelfſtandigheid, en welke de rekbaarheid langer behoudt dan die der Vogelen.

BRIEF van den Heer OL. FRYXEL, *Probts te Wåsbårad* in de Zweedſche Provincie *Wermeland*, van dato 17 Juny 1771.

OVER HET WINTERVERBLYF DER ZWALUWEN (*).

MYN HEER!

RAakende het bekende geſchil, onder de Liefhebbers der Natuurlyke Historie, wegens de verblyfplaats der Zwaluwen in den Winter, kan ik niet nalaaten UE mede te deelen, het geen my onlangs voorgekomen is.

Toen ik den voorleeden vierden Pinxterdag ter Kerke ging, ontmoette ik de Vrouw van den Inſpector *Moſel*, en vernam uit haar, dat het Ys den voorgaanden dag uit het *Bottwiks Meir* was weggeraakt; by welke gelegenheid zy my tevens verhaalde, dat men toen iets zeldzaams gezien had. Volgens haar berigt had men, kort na dat het Ys weg was, veele Zwaluwen uit het Water zien opkomen. Haar voorſtellende, dat men mogelyk mis gezien had, en 't veelligt niets anders geweest was, dan 't gewoone plompen dier Vogeltjes op het Water; zo betuigde zy wel ernſtig, dat zy zelve, benevens haar Man, twee Kinderen, de Knegt en de Meid, de Zwaluwen inderdaad uit het Water hadden zien opkomen. Om dit naauwkeuriger te weeten, vervoegde ik my, den 31ſten May, naar *Bottwik*, by een inham van 't *Winer Meir* gelegen, ten huize van den voornoemden Inſpector, die my voorts het volgende berigt gaf.

Op

(*) Wy hebben deezen Brief, ons ter hand gekomen zynde, niet wel eene plaats konnen weigeren, of 't ook gelegenheid mogte geeven ter nadere onderzoekinge.

Op den derden Pinxterdag, of den 21sten May, 's morgens te 6 uuren, buytens huis komende, vernam ik een groot gewemel en geluid van Zwaluwen, komende van den kant van 't Meir; wel dra werd ik eene ongewoone menigte van dat Gevogelte op myne Landheining gewaar; en ik zag ze vervolgens by troepen uit het Meir opvliegen. Zy floegen zig neder ten deele op een Heuvel aan 't Water, en ten deele op myne Heining, [die ongeveer 15 Ellen van 't Water was.] Wanneer ik myn gezigt over de oppervlakte van 't Water liet gaan, zag ik 'er niet eene enkele, maar zeer veelen, uit het zelve opkomen. Myne oogen in 't eerst mistrouwende, vestigde ik dezelven op eene plaats, daar ik nog geen Zwaluwen gezien had; ook daar zag ik ze duidelyk boven komen. Ik floeg myne oogen hier op, om 'er met nog meer naauwkeurigheid op te letten, op eene andere plaats; en 't was even het zelfde, de Zwaluwen kwamen 'er insgelyks boven. Dit heb ik wel acht à tienmaal gedaan, en telkens werd ik meerder overtuigd, dat zy daadlyk uit het Water opkwamen.

Toen ik hem op dat berigt verder vroeg, in welker maniere zy opkwamen? kreeg ik ten antwoord. —— Van eenigen zag ik eerst den Bek, en den Kop; naauwlyks boven het Water zynde begonden zy te gaapen en te quetteren, en zo my dagt, [ik geef het berigt in die orde op, als ik het uit hem ontvangen heb,] gaven ze in 't eerst wat fterker, en daar na wat fchorrer geluid. Van anderen zag ik eerst eene der Zyden of Vlerken, van fommigen den Rug, van etlyken de Staarten, of ook wel de witte Buiken. Opkomende lagen zy eerst een oogenblik ftil, maar ze begonden eerlang een weinig te fpartelen, en wierpen zig op; maar ze vielen dikwils terftond weder naar beneden. Eenigen vloogen evenwel omtrent ter lengte van eene Elle, eer ze neder vielen; anderen zweefden in 't rond; en meest allen vloogen ze al duizelende: haare vlugt verlengende vielen ze in 't kort wederom nederwaards; doch vloogen telkens oogenbliklyk weder op, en naderden dus den Oever. Hier zetteden ze zich gemeenlyk ter neder, maar fommigen vloogen als ylhoofdig weder te rug; doch ze kwamen wel ras, in 't gezelfchap van anderen, weder op den Oever; van waar zy voorts op den Heining vloogen; die zy dermaate bedekten, dat dezelve als zwart ware, door de menigte van Zwaluwen. Hier bleeven ze zitten, en waren gansch niet fchuw. Ook zaten zy niet alleen boven op de Heining, maar veelen hingen daar benevens aan de zyden, rondfomme by ryen en gelederen bo-

boven elkander; eenigen met den Kop naar boven, en anderen benedenwaarts.

Na dat ik dit, (vervolgde de Inspector zyn verslag,) staande en heen en weder gaande, een langen tyd had aanschouwd, ging ik by myn Arbeidsvolk; een wyl tyds daar na te rug keerende, zag ik de Zwaluwen in eene nog grooter menigte uit het Water opkomen. Dit bewoog my myne Vrouw te roepen, welke gevolgd werd door twee Kinderen, van zeven en negen jaaren oud. Haar gevraagd hebbende, of zy geen Zwaluwen van onder het Water zagen opkomen? was haar antwoord; ja voorzeker, de eene na de andere, ja eene menigte te gelyk. Ze bleeven eenigen tyd staan zien naar de Zwaluwen, die uit het Water opkwamen, en naar die, welke den bovengemelden Heuvel en de Heining bedekten. Vervolgens keerde ik weder naar het Werkvolk; en Moeder, en Kinderen, door de koude gedreeven, gingen in huis; van waar zy, een Venster geopend hebbende, zulks mede zagen; [alzo het huis maar omtrent dertig Ellen van het Meir staat.]

Wyders vroeg ik, beiden den Inspector en zyne Huisvrouw, of het niet maar een gewoon plompen der Zwaluwen geweest was? maar ze gaven beiden ten antwoord, dat eene naauwkeurige opmerking hen al te klaar van de waarheid van 't bovengezegde verzekerde; te meer, alzo ze, zig over eene zo zeldzaame vertooning verwonderende, 'er door opgeleid werden, om 'er van te spreeken, als een afbeeldzel van de Opstanding der Dooden. Voorts getuigde de Inspector nog, dat hy, tusschen 8 en 9 uuren, van 't Werkvolk te rug komende, nog meer Zwaluwen, hoewel niet zo veel te gelyk, had zien opkomen; maar dat de Heuvel en de Heining toen wel met eenige duizenden Zwaluwen overdekt was (*); waar van sommigen eene witte en anderen eene geele Borst hadden.

By eene nadere ondervraaging van Man, Vrouw, Kinderen en Dienstboden, heb ik vernomen, dat zy de Zwaluwen hadden zien opkomen, uit het Biesgewas, dat toen met het hooge Water geheel bedekt, en nog niet weer opgewassen was, op den afstand van acht à tien Ellen van den Oever; dat ze ook eene party hadden zien opkomen voor aan, uit eene diepte van twee Ellen; anderen uit het midden, en anderen uit den buitensten kant, en ook sommigen, naar oogenschyn wat verder, uit eene diepte van vyf Ellen. Dat ze

(*) De Heiningen bestaan hier uit Sparren, die, tusschen twee recht op staande Sparren, enkel en schuins op elkander liggen.

ze dit befpeurd hadden in een omtrek van omtrent 500 Ellen, recht voor het huis van den Infpector in het Oosten; maar dat ze verder Zuid-Noord- en Westwaards geene Zwaluwen hadden zien opkomen. De Lugt, zeiden ze, was nevelig, maar de Nevel verdween met de Zon, en 't werd mooi ftil Weer; zo dat ze zig te minder bedriegen konden. Met den middag zagen ze geen meer Zwaluwen dan naar gewoonte; na dat de opgekomen menigte, ten deele hoog, ten deele laag, landwaards in gevloogen was.

Daar benevens had de Meid, aan den anderen kant der Heining ftaande, opgemerkt, dat de Zwaluwen uit het Water opkomende, niet vlug maar traaglyk, den Oever naderden; als mede dat ze, op den Heining komende, nat waren, en zig fchuddeden. De Infpector had, uit vreeze dat ze weg zouden vliegen, de Heining zo naby niet willen naderen, maar betuigde gezien en gehoord te hebben, dat ze zig zeer fchuddeden. Ook werd my gezegd, dat men daar omtrent, eenige dagen te vooren, maar weinig Zwaluwen gezien had. En een Boer, *Swen Torftenfon*, daar omftreeks woonende, en hier koomende, verhaalde, dat zyn overleeden Schoonmoeder, die op zyne Boerdery gebooren was, en daar veele jaaren gewoond had, mede eens gezien had, dat 'er eene menigte van Zwaluwen van onder het Water opkwam, en zig op de dorre en ftevige biezen ter neder floeg.

Eenige dagen laater ondervroeg ik twee Arbeiders op het Landgoed *Hult*, raakende dit onderwerp. De een verhaalde my, dat hy insgelyks, op den bovengemelden tyd, Zwaluwen van onder het gebroken Ys had zien opkomen: als mede, dat hy, omtrent drie jaaren geleeden, met anderen ter deezer plaatfe visfende, eene Zwaluw in 't Visnet gevangen had: dat dezelve, t'huis voor 't vuur geleid zynde, wel dra vlug wierd, en begon te vliegen; 't geen, volgens zyn zeggen, aldaar niet zelden gebeurde. De ander meldde my, dat hy mede op dien derden Pinxterdag, eene menigte van Zwaluwen van onder het Water had zien opkomen, ter plaatfe daar het biesgewas den voorleeden Herfst geftaan had. Ze waren, zeide hy, van onderfcheiden foorten, zo wel wit als rood onder den Hals, plaatften zig op de Heining, waren nat, en fchuddeden en plukten zig rondfomme.

Zie daar het geen ik deswegens heb konnen ontdekken, en der moeite waardig oordeelde UE. te berigten; alzo ik geen rede heb, om aan de geloofwaardigheid der getuigen te twyfelen; die, zo ver zy hunne jaaren hebben, bereidvaardig zyn, om het gegeeven berigt, des noods, met eede te bevestigen.

AAN-

AANMERKINGEN OVER DE BLASPHÉMIE.

(*Uit het Fransch.*)

BLasphemie is een Grieksch woord, 't welk een aanval op iemands goeden naam betekent. Men vindt Blasphemia in dezen zin by DEMOSTHENES, en waarſchynlyk by anderen. Van daar, zegt MENAGE, koomt het Franſche woord *Blamer*, en het Nederduitſche Basterd-woord *Blameeren*. *Blasphemie* wierdt in de Griekſche Kerk niet gebruikt, dan om *eene belediging*, GOD *zelven aangedaan*, uit te drukken. De Romeinen gebruikten deze uitdrukking nooit, waarſchynlyk niet geloovende, dat men Gods eer ooit te na konde koomen, of GOD beledigen, gelyk men de menſchen beledigt met hunne eer te krenken.

Daar is byna geen gelykluidend woord, om het denkbeeld van Blasphemie uit te drukken; *Heiligſchennis* zegt iets meer; men zal van een mensch, die den naam van GOD ydelyk gebruikt, die in de vervoering zyner toorn by Gods naam, gelyk men 't uitdrukt, gezwooren heeft, zeggen. „ Het is „ een Blasphemateur of Godtslasteraar"; Maar men zal niet zeggen, „ het is een Heiligſchender". Een Heiligſchender is een mensch die de Kerk te na koomt, die de geheiligde dingen rooft, de Altaaren om verre werpt, de inkomſten der Geestelyken verkort, of hen niet beleefd genoeg groet.

De groote Heiligſchenders zyn by alle volkeren altoos met den dood geſtraft geworden, inzonderheid zy die de openbaare rust, die veelal aan den vastgeſtelden Godsdienst verbonden was, verſtoorden; behalven het belang dat de Burgerſtaat hier in hadt, kenden en behartigden de Geestelyken altoos hunne byzondere belangen te wel, om die weerbarſtigen ongeſtraft te laaten.

Meer dan één Roomsch Schryver heeft de verwaarloozing der Heilige dagen en Zondagen, onder de misdaaden van gekwetſte Goddelyke Majeſteit, gerekend: zy hadden 'er ten minſten moeten byvoegen, dat die verwaarloozing dan van eene blykbaare veragting vergezeld moest zyn; want de enkele verwaarloozing kan eene Zonde zyn, maar ſluit zekerlyk geenzints de misdaad van gekwetſte Goddelyke Majeſteit in. Het is ongerymd het ſpotten met GOD en Godsdienst, het beſteelen eener Kerk, of het ſchaaken eener Non, in denzelfden rang te ſtellen met het verzuim van op een Feestdag den Vesper by te woonen.

De Blasphemiën in de dronkenschap, in den toorn, in eene vervoering van eenige andere hartstogt, uitgesprooken; zelfs zulke, welke iemand in de hette van eene twistreden ontvielen, zyn door wyze Wetgeevers altoos zagter beoordeeld geworden. De Fransche wetten veroordeelen de Godslasteraars voor de eerste reis tot eene enkele boete, de tweede reis tot eene dubbele, de derde reis tot eene driedubbele, de vierde reis tot eene vierdubbele, de vyfde reis tot de kaak, op de zesde reis brandde men hen de bovenlip met een gloeiend yzer af, en de zevende reis moest hen de tong worden uitgesneeden. De Fransche Blasphemateurs moeten toen wonderlyk hardnekkig of zeer dom zyn geweest. Maar 't zyn wetten van 1666.

De straffen der Godslastering zyn bykans altoos willekeurig. Dit is een groot gebrek in onze Regtsgeleerdheid. Maar dit zelfde gebrek opent eene deur voor de Genade en het Medelyden. En dit medelyden, die genade, is een soort van Regtvaardigheid; want het zou afgryzelyk zyn eene onbedagte vervoering der Jeugd, als een voorbedagte Godloosheid, als Fenyngeeving of Vadermoord te straffen. Een doodvonnis voor eene misdaad, welke niet dan eene ligte straf ter verbetering verdient, is niets anders dan een moord, met het zwaard der Geregtigheid gepleegd.

Laat ons ook aanmerken, dat men niet zelden in het eene Land als Godslastering gestraft heeft, het geen in een ander Land voor Godsdienstigheid werdt gehouden.

Een Koopman van Tyrus in de Haven van Canope aangeland, zal ontstigt hebben kunnen zyn, van een uyen, een kat, een bok, in eene Godsdienstige plegtigheid te zien omdraagen. Hy zal onbetaamelyk hebben kunnen hooren spreeken, van *Isbeth*, van *Osbireth*, en van *Horeth*. Hy zal misschien zyn hoofd hebben afgewend, en zal zig niet op zyne knien geworpen hebben, als hy de Procesfie van de menschelyke Teeldeelen, veel grooter dan in den natuurlyken staat vertoond, zag voorbydraagen. Hy zal zyn gevoelen deswegen 's avonds onder een vrolyken maaltyd gezegd, hy zal zelfs een liedje gezongen hebben, waar mede de Tyrische Matroozen zig meermaalen vermaakten om de Egyptische ongerymdheden te bespotten, en dat hy hen op 't Schip hadt hooren zingen. De Meid van de Herberg zal dat gehoord hebben; haar Geweeten heeft haar niet toegelaaten die afgryslyke misdaad te verbergen. Zy loopt, zo dra zy uit kan gaan, den misdaadiger aanbrengen aan den eersten *Shöen*, die

het

het Beeld der waarheid op zyn borst draagt; en men weet hoe verschillend het Beeld der waarheid gemaakt is. De Regtbank der *Shöen*, of *Shotim*, veroordeelt den Tyrischen Godslasteraar tot een ysselyken dood, en *confisqueert* zyn Schip. Die zelfde Koopman wierdt te Tyrus als een der Godsdienstigste persoonen van Phenicie geagt.

Numa ziet, dat zyne kleine bende Romeinen een troep Latynsche Vrybuiters was, die Oost en West weg steelen wat zy vinden, Schaapen, Runderen, Gevogelte, jonge Dogters. Hy zegt hen, dat hy met de Nymph *Egeria* in eene rots gesprooken heeft, en dat de Nymph hem wetten uit naam van *Jupiter*, voor de Romeinen, heeft gegeeven. De Raadsheeren beschouwen hem eerst als een Godslasteraar, en dreigen hem, met het hoofd om laag van de Tarpejische Rots te werpen. *Numa* maakt zig een vermogende Party. Hy wint eenige Raadsheeren, die met hem in de Grot van Egeria gaan. Die Nymph spreekt en bekeert hen, zy bekeeren den geheelen Raad en 't Volk. Welhaast is *Numa* niet alleen geen Godslasteraar meer, maar wordt elk die aan zyne openbaaring, die aan het bestaan en de verschyning der Nymph twyfelt, voor zodanig gehouden.

Het is beklaagelyk in onze tyden, dat, het geen Godslastering is te Rome, te Loretto, te San Gembaro, Godsdienstigheid is te Londen, te Amsterdam, te Stokholm, te Berlyn, te Koppenhage, te Bern, te Bazel, te Hamburg; of wil men het liever dus hebben uitgedrukt, het is te beklaagen dat het geen Godsdienstigheid en loffelyke yver is in de laatstgemelde plaatsen, in de eersten voor Godtslastering wordt gehouden; maar het is nog meer te beklaagen, dat men in de zelfde Stad, in de zelfde Straat, en zomtyds in het zelfde huis, malkanderen over en weder als Godslasteraars beschouwt.

Van tienduizend Jooden, die te Rome zyn, is 'er niet een, die den Paus niet aanmerkt als het Hoofd der geenen, die Blasphemeeren; en wederkeerig merken de honderdduizend Christenen, die Rome bewoonen, in de plaats der twee millioenen *Joviaanen*, of aanbidders van *Jupiter*, die deze Stad ten tyde van *Trajanus* vervulden, de Jooden als Godslasteraars aan, en zy gelooven vastelyk, dat de Jooden des Zaturdags in hunne Synagogen alleen te saamen koomen om te Blasphemeeren.

Een Kordelier geeft den tytel van Godslasteraar gereedelyk aan een Dominikaan, die zegt dat de Heilige Maagd in Erfzonde geboren is, schoon de Dominikaanen eene Bul van den Paus hebben, die hen vergunt in hunne Kloosters de *Conceptio maculata*, of de *bevlekte Ontfangenis* der H. Maagd, te lee-

leeren, en schoon zy, behalven deze Bulle, de uitdruklyke verklaaring van *Thomas Aquinas* voor zig hebben.

De eerste oorsprong der scheuring in drie vierde gedeelten van Zwitzerland, en in een gedeelte van Nederduitschland voorgevallen, was eene kibbelery in de groote Kerk te *Frankfort* tusschen een Kordelier, wiens naam ik my niet herinner, en tusschen een Dominikaan *Vigand* genaamd.

Beiden waren zy dronken, naar het gebruik van dien tyd. De dronken Kordelier, die preekte, dankte GOD in zyn Sermoen, dat hy geen Jakobiner was, zweerende, dat men de Godslasterende Jakobiners, die geloofden, dat de H. Maagd in Erfzonde geboren, en alleen door de verdiensten van haar Zoon daar van bevryd was, moest uitroeijen. De dronken Jakobiner zeide hem hard op; „ Gy liegt het, en gy zyt zelf een „ Godslasteraar". De Kordelier treedt de Preekstoel af, met een groot yzeren Crucifix in de hand, daar hy zyn Party geweldig mede aftouwt, hem byna dood op de plaats laatende liggen.

Het was, om deze belediging te wreeken, dat de Dominikaanen eene menigte Mirakels in Duitschland en Zwitzerland deeden, zy beweerden dat de waarheid van hunne Leer door deze Mirakels beweezen wierd. Eindelyk vonden zy middel om te Bern, de wondtekens van onzen Heer en Zaligmaaker JESUS CHRISTUS aan een hunner Leekebroeders, *Jetzer* genaamd, in handen en voeten te drukken. Het was de H. Maagd zelve, die hem deze operatie deedt; maar zy leende daar toe de hand van den Onder-Prior, die een vrouwen gewaad hadt aangetrokken, en zyn hoofd met een Zon, of Straalen der Heiligen, omringd. Het arme Leekenbroertje geheel bebloed op het Autaar der Dominikaanen te Bern, aan 's volks Godsdienstige eerbied ten toon gesteld, schreeuwde eindelyk Moord en Heiligschennis; de Munnikken, om hem te stillen, deeden hem met allen spoed communiceeren, en gaven hem eene hostie met bytend sublimaat bepoederd; de overmaatige scherpte deedt hem de hostie weder uitspuwen. De Munnikken beschuldigden hem toen voor den Bisschop van Lausanne van eene afgryslyke Heiligschennis. De Berners verontwaardigd over dit bedryf, beschuldigden zelf de Munnikken; vier hunner wierden, op den 31sten May 1509, te Bern aan de Poort van Marsilly verbrand.

Dus eindigde deze haatelyke Historie, welke eindelyk de Berners bepaalde, om een Godsdienst aan te neemen, waar door zy van de Kordelieren, en de Jakobinen beiden verlost wierden.

Het

Het getal van dergelyke bedriegeryen is oneindig; maar de grond van 't geschil, het welk men daar mede bedoelt te beslisfen, is niet altoos zo alleruiterst beuzelagtig, schoon dikwils zot genoeg.

De Jesuiten hebben honderd jaaren lang staande gehouden, dat de Jansenisten Godslasteraars waren, en hebben het met duizend *Lettres de Cachet* beweezen. De Jansenisten hebben in meer dan vierduizend Boekdeelen geantwoord, en betoogd, dat het de Jesuiten waren, die Blasphemeerden. De Schryver der *Gazette Ecclesiastique* beweert, dat alle fatzoenlyke lieden tegen hem Blasphemeeren, en hy Blasphemeert van boven van zyne Vliering tegen alle fatzoenlyke lieden. De drukker dier Kerkelyke Courant Blasphemeert tegen hem, en klaagt, dat hy van honger sterft; dus sterven, Schryver en Drukker beiden van honger. My dunkt dat het beter ware beschaafd te zyn en niet te Blasphemeeren.

Eene zaak, die zo opmerkelyk als troostende is, moet ik niet verzuimen te herinneren; te weeten dat nooit by eenig volk van den Aardbodem, de grootste Afgodendienaars niet uitgesloten, eenig Mensch als Blasphemateur beschouwd is, om dat hy in een Opperften, Eeuwigen en Almagtigen GOD geloofde. Het was ongetwyfeld niet om de erkentenis van deze waarheid, dat men *Socrates* den wilden wyn deedt drinken, dewyl het leerstuk van een Opperften GOD in alle de mysteries van Griekenland wierdt voorgedraagen. *Socrates* wilde zig in die mysteries niet laaten inwyën, en 't was eene Party, tegen hem gesmeed, waardoor hy omkwam. Men beschuldigde hem van de ondergeschikte Goden niet te erkennen; het was wegens dit Artykel, dat men hem als Godslasteraar beschouwde en behandelde.

Men beschuldigde de eerste Christenen op denzelfden voet, maar de Voorstanders van den Heidenschen Godsdienst, de Joviaanen, die den eersten Christenen Godslastering voorwierpen, wierden eindelyk zelve onder *Theodosius* den IIden als Godslasteraars veroordeeld.

This side to day, and the other to morrow burnt.
Die heden heeft vervolgd, wordt morgen ligt verbrand!

Het is, met dat alles, geene goede wyze van argumenteeren. Het ware beter geweest dat de Christenen de Afgodendienaars bekeerd hadden, dan dat zy hen veroordeelden, en 't ware beter dat zy nog heden malkanderen poogden te overtuigen, en, by mangel daar van, verdroegen en beminden, dan dat zy malkanderen over en weder voor Godtslasteraars schelden, en onder dien schriklyken naam vervolgen.

DE ZEGEPRAAL DER DEUGD OVER ONGEOORLOFDE LIEFDE, VERTOOND IN HET GEDRAG DER GRAAVINNE VAN SALISBURY JEGENS KONING EDUARD DEN IIIden.

(Uit het Engelsch.)

EDUARD, Koning van *Engeland*, Vader van den beroemden EDUARD, die, onder den naam van Prins van WALLES, de *Franschen* by *Poitiers* floeg, en hunnen Koning JOAN gevangen nam: EDUARD, zeg ik, Vader van dien EDUARD, verwekt in zyn eerste Huwelyk met de Dogter des Graaven van HAINAULT, vondt zich in eenen langduurenden oorlog ingewikkeld, niet alleen tegen de *Franschen*; maar ook met de *Schotten*, zyne nabuuren, die, zyne verlegenheid bemerkende, hun best deeden om zich meester van een gedeelte zyner Staaten te maaken. Hier door vondt de Koning zich genoodzaakt den Generaal WILLIAM MONTAGUE, met eene groote krygsmagt, te zenden ter beveiliging zyner grensplaatzen.

MONTAGUE verdreef den vyand, en verdiende, door duizend treflyke Daaden, den Tytel van Graaf van SALISBURY, welken zyne Majesteit hem toevoegde, vergezellende die belooning met zyne toestemming om de Dogter van zynen eersten Staatsdienaar te trouwen, welke eene der grootste Schoonheden zyns Hofs was. Eenige dagen naa de voltrekking des Huwelyks, zondt de Koning hem na *Vlaanderen* met den Graaf van SUFFOLK. Deeze togt liep ongelukkig af. De twee Graaven werden gevangen genomen en na *Frankryk* gevoerd, en de *Schotten*, zich verbeeldende dat het Kasteel van SALISBURY in geen staat van tegenweer was, belegerden 't zelve weldraa, en bragten een Leger op den been, met 't welke zy in het hart van *Engeland* zogten door te dringen; doch zy bereikten hun oogmerk niet: want de Graaf hadt, by zyn vertrek, alles in zo goede orde gelaaten, en derwyze op alle mogelyke voorvallen gelet, dat de bezetting de belegeraars, met een zeer groot verlies, afsloeg.

De Koning, van deezen inval verwittigd, toog met een krygsbende die plaats te hulp. Op weg zynde, kreeg hy kundschap dat de belegering was opgebrooken; doch niet verre van het Kasteel af zynde, wilde hy niet te rug trekken zonder de Graavinne van SALISBURY te zien, en haar te troosten wegens de ontsteltenis door de *Schotten* haar veroorzaakt. Deeze beleefdheid kwam hem duur te staan.

De Graavinne, berigt ontvangen hebbende van de eere die de Koning haar wilde aandoen, ging den Koning te gemoete, vergezeld van haare Jongvrouwen, onder het geleide van de dappere manschap, die haar zo kloekmoedig verdeedigd hadt. Wat men,

ten

ten dien dage, kostlyk en grootsch kende, diende tot haaren opschik; en dit, gevoegd by de blydschap over 't ontkomen gevaar, zette aan haare schoonheid eenen nieuwen luister by, welke nog best uitstak door de zedige bevalligheden haarer houding.

Op deeze wyze vertoonde zy zich aan EDUARD, die haar schooner vondt dan iemand hem oit voorgekomen, en vreeslyker dan de vereenigde kragten der *Franschen* en *Schotten*. Naa dat de eerste pligtplegingen gedaan waren, sprak hy haar, met de allerbevalligste houding, in deezer voege aan. „ Ik geloof, Mevrouw, dat, zonder alle deeze dappere mannen, die u zo manhaftig verdeedigd hebben, in de wapenen te brengen, het volkomen genoeg, te uwer verdeediging, zou geweest zyn, u zelven op de wallen van het Kasteel te vertoonen: uwe vyanden, uwe bevalligheden eerbiedende, zouden u nimmer hebben durven aanvallen; ten minsten zoudt gy grooter indruk gemaakt hebben op hunne harten, dan hunne wapenen op dit Kasteel zouden hebben kunnen doen".

De Graavinne gaf, bloozende, den Koning dit antwoord. „ Ik kan bezwaarlyk gelooven, dat ik veilig zou geweest zyn op die plaats, waar uwe Majesteit zich verbeeldt dat ik my hadt moeten vertoonen: want daar de *Schotten* twaalf uuren agter een, zonder ophouden, het Kasteel beschooten, waar in zy wisten dat ik was, mogt ik veilig vastftellen dat ik niets van hunne beleefdheid hadt te wagten".

De Koning, uit dit antwoord bemerkende, dat de Graavinne liever over een ander onderwerp dan galantery wilde spreeken, zeide: „ Kom, Mevrouw, laaten wy gaan zien welke bressen de vyanden op het Kasteel gemaakt hebben, die, misschien, ligter zullen kunnen hersteld worden, dan die van welke ik bemerk dat gy niet wilt hooren".

Een prachtigen maaltyd hadt de Graavinne doen gereed maaken, die opgedischt werd zo ras zyne Majesteit in het Kasteel kwam. Hy at zeer weinig, zo zeer was hy ingenomen met de verdiensten van het bekoorelyk Voorwerp, en de ontroerenissen welke deeze nieuwe drift in zyn hart verwekten: want, behalven de zwaarigheden, welke hy voorzag in het vermeesteren van het hart der Graavinne, bezefte hy duidelyk hoe de edelmoedigheid hem verboodt toevlugt tot zyn gezag te neemen, om de Vrouw te verleiden van een' Man, wiens diensten eene geheel andere belooning vereischten, en tegenwoordig onder de vyanden gevangen zat. „ Zal ik, sprak hy by zichzelven, zyne moeilykheden verzwaaren door hem te berooven van 't eenige, 't geen hem verligting kan geeven? Neen, ik wil aan deeze drift geen bot vieren. De Deugd der Graavinne moet, te deezer gelegenheid, my ter Deugd aanzetten, en versterken tegen den indruk, welke haare bekoorelykheden op my gemaakt hebben".

Dit was de gesteltenis van den Vorst, wanneer de Graavinne, verwonderd over zyne mymering, en niet voldaan, dat hy zo weinig

gegeeten hadt, zich verbeeldde, dat zulks mogelyk daar uit voorkwam dat het onthaal hem niet aanſtondt; zich by hem, op eene zedige en ongemaakte wyze, verontſchuldigde, zeggende, „ haar best gedaan te hebben; maar dat zy niet gewoon zynde een zo groot Monarch aan haar tafel te zien, zyne Majeſteit verzogt het haar ten goede te willen houden, inzonderheid op een tyd wanneer de wanordes, door het beleg veroorzaakt, haar en de haaren niet weinig van de ſtreek gebragt hadden".

„ Hier aan, antwoordde de Koning, diep zugtende, hier aan hapert niets, 't is eene ongeſteldheid myns harten waar over ik te onvrede ben". ——— De Graavinne, weinig gewoon aan de taal der Galantery, verſtondt niet wat hy meende: en denkende dat hy vol was van wraake tegen de *Schotten*, wegens het geen zy beſtaan hadden, bragt hem onder 't oog, hoe hy rede hadt om die belediging te vergeeten, en zich wel te vrede te houden over eene overwinning welke hem zo weinig bloeds gekost hadt.

„ Ach, Mevrouw, ſprak de Koning, van tafel opſtaande en de Graavinne by de hand na het venſter leidende, ik kan het niet langer wederhouden; myne kragt begeeft my: en ik heb alles gedaan om de kwaal, die ik lyde, en welke gy alleen kunt geneezen, te wederſtaan". ——— „ Ach, riep zy uit, denkende dat de Koning in de daad eenig groot ongemak voelde, zeg my uwe kwaal, kon ik, met het uitſtorten van myn bloed u helpen, ik zou het tot den laatſten Druppel ſtorten voor u, myn Vorst, myn Weldoender, myn Verlosſer"!

„ Hier zal uw bloed, gaf zyne Majeſteit hier op ſchielyk ten antwoord, van geen dienst zyn; het is my al te dierbaar om geſtort te worden, of dat uw perſoon in 't minst gevaar zou komen; alles wat ik begeer is uw medelyden, en, indien het waarheid is, dat myne behoudenis u dierbaar zy, zo moet een weinig tederheids van uwe zyde het Kwaad, 't geen uwe oogen my gedaan hebben, vergoeden. De Edelmoedigheid verpligt u daar toe. Ik ben hier gekomen om u te verdeedigen tegen eene ſtoute onderneeming; en, ter belooning van myne goedhartigheid en betoonde dienſten, vind ik my verſlaagen en overwonnen door de onwederſtaanbaare kragt uwer bekoorelykheden". Hy zou nog langer op deezen trant voortgegaan en de verbaasde Graavinne niet gedagt hebben hem in de rede te vallen, hadt hy zelve niet afgebrooken door met eene driftige houding te zeggen: „ Hoe, Mevrouw, gy antwoordt my niet ——— ſpreek, indien het u behaage ——— want het is uit uw ſchoonen mond dat ik het vonnis van myn leeven of dood verwagt"!....

„ Ik beken, ſprak de Graavinne, dat het zeggen van uwe Majeſteit my met verwondering vervuld heeft; en dat ik, niet weetende hoe het te moeten opvatten, niet anders doen kan dan zwygen, en zou tot nog gezweegen hebben, hadt uwe Majeſteit my niet bevolen het ſtilzwygen af te breeken. ——— Neen, myn Heer, ik

ik ben nog ten uiterften ontfteld. Kunt gy op den zelfden dag zo groot eene belediging met zo veel betoon van goedheid paaren; en my, ten koste van myne eer, doen betaalen de eer die ik geniet van uwe Majefteit aan myne tafel te ontvangen? Hebt gy vergeeten, myn Heer, hoe zeer myn geheele Geflacht altoos ten uwen dienfte geweest is! en kan uw edelmoedig hart u doen denken, om het verleiden van de Egtgenoote eens Mans, die nu in de ketenen uwer vyanden zugt? Ach, vergun my veel liever het verlies zyner vryheid te betreuren? ftaa my toe zyn afweezen te befchreien, zonder myne fmart bitterder te maaken, door voorflagen te doen, na welke ik niet zou luisteren met dezelfde bedaardheid, indien iemand anders dan myn Vorst ze my hadt durven voorftellen. Nogthans, myn Heer, hoe Oppermagtig gy zyt, is uwe magt beperkt, en, daar gy een volftrekt antwoord begeert, moet ik u zeggen, zonder het ontzag 't geen ik u verfchuldigd ben te fchenden, dat gy my van 't leeven, en alle de geneugten aan 't zelve verbonden, moogt berooven; maar dat gy niet in ftaat zyt my die onfchuld te doen verzaaken, zonder welke het leeven, en alle de geluksgoederen deezer wereld, by my veragtlyk zouden weezen; en my alleen kan troosten te midden van alle de ongemakken en verdrietlykheden, welke uw toorn op my zou kunnen doen nederftorten. Maar kan myne onfchuld den toorn van uwe Majefteit verwekken? Behoorden, in tegendeel, de hoedanigheid van Vader uwer Onderdaanen, de dienften myner Bloedverwanten, die van mynen Egtgenoot, zyne gevangenis, met één woord alles u niet verpligten om my te ftraffen, indien ik in ftaat was om de eene te onteeren, door ongetrouw te zyn aan de andere. Ik moest, derhalven, denken, dat het alleen was om my te beproeven dat uwe Majefteit dus tegen my fprak; nogthans is deeze beproeving eene doodlyke kwelling voor my, naardien dezelve eene twyfeling aan myne Deugd influit".

By dit zeggen ftortte de Graavinne eenige traanen: en de Koning, zeer aangedaan over haare moeilykheid, betoverd door haare bekoorelykheden, en nog meer door haare Deugd, ging, zonder eenig antwoord te geeven, in de Kamer voor hem gereed gemaakt, ten einde hy daar de ontfteltenis, waar in het zedig en geestig antwoord der Graavinne hem gebragt hadt, mogt verbergen. Hy verwonderde zich over de bondigheid haarer antwoorden, haare ftandvastigheid, en kon niet nalaaten te erkennen, dat zy de Rede op haare zyde en de zyne het fpoor verlaaten hadt.

Hy deedt alles wat hy kon om van zyne verbysteringen te rug te komen, en bragt het overige van den dag, en den volgenden nagt, in de grootfte ontroering van geest door. En eindelyk, buiten ftaat om zyne drift te overwinnen, of tot het befluit te komen om die te voldoen door misdaadig geweld, geloofde hy dat de vlugt het veiligst was 't geen hy kon kiezen: en, orde op zyn vertrek gefteld hebbende, vermydde hy de Graavinne te zien tot op het oogenblik, dat hy wegging.

Affcheid van haar neemende, verzogt hy haar medelyden met hem te willen hebben: en te denken om 't geen hy haar den voorgaanden dag gezegd hadt. Hier op antwoordde die deugdzaame Mevrouw, „ dat zy altoos de vuurigfte gebeden zou ftorten voor zyne Majefteit, en fmeeken dat hy over alle zyne vyanden zo in- als uitwendige mogt zegepraalen".

Terwyl zyne Majefteit de plaats verliet, die zo ongelukkig voor hem geweest was, en zyne gedagten geheel en al liepen op deeze nieuw ontftooke drift, en de middelen om die te onder te brengen of te voldoen, ontving de Graavinne de droeve tyding van het overlyden haars Egtgenoots. Deeze was uit zyne gevangenis ontflagen, maar, ziek wordende als hy op reis was na zyne beminde Wederhelft, ftierf hy onder weg.

De Graavinne betreurde den dood haars Mans bitterlyk, en keerde, haare zaaken befchikt hebbende, tot het huis des Graaven VARUCCIO haaren Vader: want dewyl zy geene Kinders hadt, kwam het Graaffchap van SALISBURY weder tot de Kroon.

De Koning, haare wederkomst te *Londen* verftaan hebbende, verbeeldde zich dat het goed geluk hem begunftigde, en nieuwe hoope fcheppende, liet hy af van eene drift te wederftaan, die hem zo veel onrusts gebaard hadt. Maar het gedrag der Graavinne deedt hem fpoedig die ydel opgevatte hoope vaarwel zeggen: want bevindende dat hy zyn aanzoek als voorheen herhaalde, fneedt zy alle gelegenheid om haar te zien volftrekt af, en veroordeelde zich vrywillig tot een afgezonderd leeven: waar toe haare weduwlyke ftaat haar een fchoonfchynend voorwendzel verleende: maar dit voegde niet zeer aan eene Weduw van zes en twintig jaaren, die tevens eene der fchoonfte Vrouwen was.

Terftond bevroedde de Koning haar oogmerk, en deedt alles wat hy kon om haar in 't openbaar te doen verfchynen, en gaf ten dien einde de allerheerlykfte vermaaklykheden; doch hy hadt noit het genoegen dat zy daar aan deel nam; en niets was magtig haar te trekken uit het huis haars Vaders, die, als eerfte Staatsdienaar, doorgaans in *Londen* zich onthieldt.

Zo geregeld een gedrag kon den Koning niet voldoen, die, verdrietig over zo langduurig een' wederftand, bemerkte dat zyn deugd aan 't waggelen geraakte, zo dat hy den raad van een Vertrouweling, die meer zyn eigen belang dan de voorfchriften van een nauwgezet geweeten in agt nam, volgende, befloot zyne drift te voldoen. Egter wilde hy, eer hy tot het uiterfte kwam, nogmaal, de toevlugt neemen tot ootmoedig fmeeken, en als zodanig deedt hy door zynen Vertrouwden een Brief aan de Graavinne ter hand ftellen. — Zy las denzelven zonder de minfte ontroering, en zeide daar op: „ Myn Heer het behaage u den Koning te boodfchappen dat hy de moeite wel moge fpaaren van my weder over dit onderwerp te fchryven; het antwoord door my hem op het Kasteel van *Salis-*

bu-

Jury gegeeven, is het eenige dat hy van my te wagten hebbe". Meer kon de Vertrouweling van haar niet verwerven.

De Koning, niet voldaan over deeze boodſchap, en niet weetende wat maatregels te neemen, beval hem den Vader der Graavinne te gaan haalen, die, gereed om den wil zyns Meesters uit te voeren, terſtond kwam. Hy vondt den Koning te bedde liggen, die, zo ras de Graaf VARUCCIO was binnen getreeden, hem belastte de deur wel vast te ſluiten, en naast zyn bedde te gaan zitten. Hier op, met een verſlaagen gelaat, hem aanziende, ſprak hy: „ Myn Heer, weetende dat gy van eene beproefde trouwe zyt, is het my een hoogſten aangenaam met u alleen te mogen ſpreeken over eene zaak, daar myn leeven, myn rust, myn geluk van af hangt. Ik verwagt van u niet alleen raad, maar ook byſtand; niemand, dan gy alleen, kan my helpen, en indien gy het my weigert blyft 'er enkel over dat ik toevlugt neem tot het geen de wanhoop my inboezemt".

„ Waarom, ſprak de Graaf VARUCCIO, zo verſlagen van geest, en waarom zou uwe Majeſteit die verſlaagenheid botvieren, indien het in myn vermogen is u te helpen? Kunt gy twyfelen aan mynen yver en genegenheid? Wat moet ik doen? Spreek, myn Koning, en denk vry dat ik niets te zwaar zal vinden om u die bedaardheid van geest, van welke gy beroofd zyt, weder te geeven, al moest ik daar om my zelven, en alles wat my in deeze wereld dierbaar is, opofferen! Ja, dus vervolgde hy, zyne regterhand opſteekende, ik zweer by al wat heilig is, dat ik gereed ben alles te zullen doen, wat uwe Majeſteit my gebiedt, hoe groot een gevaar ik ook loop"!

„ Uw belofte, antwoordde de Koning, ſchenkt my het leven weder. Ik twyfelde noit iets in 't minſte aan uwen yver. Maar ik dagt my niet geheel te mogen verlaaten op een byſtand, welken ik, in zeker opzigt, van u niet durfde verzoeken, en dien gy my, nogthans, kunt toeſtaan zonder uw leeven of dat uwer Bloedverwanten in gevaar te ſtellen". Hier op verhaalde hy hem, zeer onthutst en ſtootende in zyn ſpreeken, alles wat tusſchen hem en de Graavinne was voorgevallen.

Terwyl de Koning dit verhaal deedt, kon VARUCCIO niet nalaaten alle blyken van ſchrik en verwondering te geeven. „ Myn Heer, zeide hy op eene afgebrooke wyze, ik deed een eed, zo roekloos als de gelofte van JEPTHA. Myn yver om uwe Majeſteit dienst te doen heeft my vervoerd. 't Is waar ik dagt niet dat uwe Majeſteit my oit op eene proeve van deezen aart zou ſtellen; en dat gy, niet te vrede met de eer myner Dogter te belaagen, my zoudt gebruiken om de ſchande op myn Geſlacht te laaden, en gelooven dat ik de ſchande zou indrinken, door de hoop op belooning, en het vooruitzigt op een hooger ſtaat, welke een hart als het myne niet kan verlokken. ——— Het ontzag, aan de Koninglyke waardigheid verſchuldigd, duldt niet dat ik uwe Majeſteit alles zegge wat myn

zuiver hart opgeeft. Maar zonder een oogenblik in twyfel te hangen. Ik zal myn Eed houden hoe onbedagt ook gezwooren, en myne Dogter alles zeggen wat ik met mogelykheid kan, om haar over te haalen tot het beantwoorden uwer liefde. Ik zal tot haar spreeken niet als een Vader; maar als een Vertrouweling van uwe Majesteit: doch ik betuig tevens, dat gy niet moet verwagten, dat ik, na alles gezegd te hebben wat gy kunt wenschen, geweld zal gebruiken of iets anders doen dan uw Persoon vertoonen. Ik hoop haare Deugd zal voor myne welspreekenheid niet bezwyken; doch was ik ongelukkig genoeg om haar over te haalen, door de onwaardige rol welke uwe Majesteit my oplegt, in dat geval zou ik het regt, 't geen my als Vader toekomt, gebruiken, en haar naar verdiensten bestraffen. —— Dit, myn Heer, zyn myne gevoelens, bewaar uwe belofte, en geschenken voor laage Zielen. Bedenk hoe gy, in den laatsten Oorlog tegen de *Schotten*, zeker Lord verweeten hebt, hoe hy van een Barbier een Graaf geworden was, door uwen Vader in zyne Minnaryen behulpzaam te weezen. Dusdanig een verwyt zal my noit kunnen gedaan worden. Het edel bloed, dat my in de aderen speelt, zal my altoos verheevener gevoelens inboezemen, met versmaading nederziende op grootheid van staat, wanneer ik dien niet kan verkrygen dan ten koste van myn eer„! De Graaf ging, als hy deeze laatste woorden sprak, weg, en verliet den Koning in de grootste verlegenheid en ontsteltenisse.

Hy vervoegde zich terstond tot zyne Dogter, haar op deeze wyze aanspreekende! „ Myne Dogter, gy zult den zeldzaamsten voorslag hooren, die immer een Vader aan eene Dogter deedt, inzonderheid zulk een Vader als ik ben, die altoos de eer ter harte nam, en hooger stelde dan den grootsten staat. Weet dan, myne Dogter, dat ik niet tegenstaande de gevoelens, in welke ik u heb opgebragt, en met vermaak in uw hart gedrukt; en schoon ik u liever zag sterven dan die verzaaken, my deezen dag, tot myn ongeluk, in de noodzaaklykheid gebragt zie om u, van 's Konings wege, een Liefdes verklaaring te doen, en u, tegen myne eigene neiging, te raaden om de tederheid van deezen verliefden Vorst te beantwoorden, die u, benevens den grootsten staat, de bestendigste liefde aanbiedt. Een eed, al te onbedagt gedaan, verpligt my, by u, ten zynen voordeele, te spreeken, en zelf u te bidden om aan zyne genegenheid te voldoen. Maar ik ben niet verder verbonden, en het staat u vry te handelen, gelyk gy raadzaam oordeelt. Ik beloofde u tot het toestemmen te verzoeken; maar geenzins u te beveelen of te dwingen. Derhalven smeek ik u, myne Dogter, om aan myne eed te voldoen, dat gy 's Konings verzoek inwilligt; zyn leeven hangt 'er van af, en dit behoort u dierbaar genoeg te weezen, om uwe eer daar aan op te offeren'.

„ Nimmer, antwoordde de Gravinne, verwagtte ik een' voorslag van dien aart te zullen hooren, en nog veel minder uit den mond van mynen Vader. Is het mogelyk dat de Koning eene zo vreemde keu-

keuze van een Vertrouweling kon doen, en u den onwaardigen last opleggen, van welken gy u nu gekweeten hebt? Maar, myn waarde Vader, voegde zy 'er nevens in traanen uitbarftende, kunt gy één oogenblik twyfelen aan myne oogmerken; en fchoon gy in ftaat geweest zyt om het my aan te raaden, zult gy zien dat ik eer het leeven, 't geen ik van u ontvangen heb, zal afleggen, dan de denkbeelden van Eer, door u my ingeboezemd, verzaaken. Zeg den Koning wat ik hem zelven en anderen verklaard heb, dat ik liever het leeven derve dan ophoude eene Vrouw van Eer te weezen. Indien myne ftandvastigheid hem vertoorne; indien ze hem misdaadig voorkome, ben ik gereed om door 't ondergaan der zwaarfte ftraffen zulks te boeten; maar zyne magt ftrekt zich niet uit over myne Eer, noch over myn Geweeten, en ik zou veel liever myne toeftemming tot myn dood geeven, dan zyne misdaadige begeerten inwilligen. Dit, myn Vader, is myne laatst en volftrekt befluit".

De Graaf VARUCCIO, ten hoogften voldaan over dit antwoord zyner Dogter, omhelsde haar tederlyk, en haar verhaald hebbende hoe de Koning hem, by verrasfing, gebragt hadt tot het doen van dien eed, ging hy na dien Vorst om hem verflag te doen, wegens den uitflag van den last hem aanbevolen; hem, op zyn geweeten betuigende, dat hy 'er zich van gekweeten hadt, en niet alleen zyne Dogter geraaden hadt om zich aan 's Konings wil te onderwerpen; maar ook niet nagelaaten haar des te fmeeken. Daar benevens verzekerde hy hem dat alle zyne raadgeevingen en fmeekingen vrugtloos geweest waren, en gaf hem van woord tot woord het antwoord, zo even van de Graavinne ontvangen.

In het afwagten van zyne komst, hadt de Koning zich in de grootfte verlegenheid gevonden, en nieuwe poogingen gedaan, om zyne hartstogt te overwinnen. Hy vondt dat de redenen van VARUCCIO zeer regtmaatig waren, en fchaamde zich op de gedagten, dat hy hem een' zo fchandelyken last hadt opgelegd. Maar, wanneer hy bemerkte vrugtloos tot dat uiterfte gekomen te weezen, was hy niet langer meester van zich zelven, hy verloor het geduld met het verliezen der hoope, en zich aan raadloosheid overgeevende, zeide hy alles wat de hevigst ontvlamde drift hem inboezemde.

De Graaf, voorziende dat dit ftuk hier mede geen eind zou neemen, en bemerkende dat zyn dienst daar in niet meer zou noodig weezen, zeide: „ Myn Heer, ik heb volbragt 't geen ik op my genomen heb; en hoop dat uwe Majefteit, op haare beurt, de belofte my gedaan, om my alles wat ik eischte te zullen fchenken, zal geftand doen. Ik eisch om geen fchatten om geene eerampten, voor iemand van myn jaaren is de rust alleen begeerlyk: weshalven al de gunst, die ik verzoek, daar op uitkomt, dat ik het overige myner dagen op myn landgoed moge doorbrengen". ——— De Koning willigde dit verzoek in, en hy vertrok den zelfden dag met zyne vier Zoonen, laatende zyne Vrouw, Dogter, en overige Familie te *Londen*.

Het viel den Koning niet moeilyk, de beweegreden van dit weg gaan

gaan te doorzien, en te denken dat de Graaf geen deel altoos in deeze zaak wilde hebben; dat hy, verzekerd van de Deugd zyner Dogter, haar aan zich zelven hadt overgelaaten, niet in ſtaat zynde haar in beter handen te vertrouwen, ten einde het blyken mogt, dat zy Meestresſe was over haar eigen gedrag en handelingen, en dat niemand hem iets kon wyten van haar gedrag omtrent zyne Majeſteit.

Toen was het dat deeze verliefde Vorst, alle hoop verlooren hebbende, niet langer eenige maat hieldt, en, geheel door zyne drift overmand, liet hy de zorg der Ryksbelangen, en de vermaaken, waar aan hy zeer overgegeeven geweest was, vaaren; zo zeldzaam een gedrag verwonderde het geheele Hof, en dewyl 's Konings liefde nu geen geheim was, klaagden de Hovelingen zeer over de ſtrafheid der Graavinne, en den ongelukkigen ſtand, waar in zy zyne Majeſteit gebragt hadt. Eenigen zeiden dat ze verdiende geſtraft te worden, en anderen, 's Konings drift koesterende, gaven voor, met voldoende bewyzen te kunnen toonen, dat hy, om zich voldoening te verſchaffen, gebruik kon maaken van zyn gezag, en door geweld zyn geluk bevorderen, indien het hem onmogelyk was door tederheid en minzaamheid haar te winnen.

De Koning, overgehaald door geſprekken zo ſtreelende voor zyne ziedende drift, en door dezelve geheel vervoerd, beſloot die te voldoen: maar, eer hy tot gewelddaadige middelen overſloeg, wilde hy die trotſche Schoone nog eens op eene andere wyze aanzoeken, en voor de laatſte reize waarſchuwen: naa welke zy moest verwagten, behandeld te zullen worden als een plaats, die zich op genade of ongenade moet overgeeven. Hy belastte een zyner Geheimſchryveren van Staat, zyne eiſchen aan de Graavinne voor te ſtellen, en zyne verdere oogmerken aan haare Moeder te ontdekken.

De Secretaris kweet zich letterlyk van den opgelegden last. De Graavinne was niet in 't minst ontſteld, en nog op dezelfde kloekberaadene wyze voortvaarende, ſprak zy den Afgezant op deeze wyze aan: „ Dat de Koning, indien hy het beſtaanbaar oordeelde met de wetten des Ryks, van zyn eigen geweeten, en dagt het voor GOD te kunnen verantwoorden, haare goederen, vryheid en leeven mogt weg neemen; maar dat zy gereed was, dat alles aan haare Eere op te offeren". Dit zeggende ging zy in haare kamer, laatende den Secretaris by haare Moeder, die zich ligter liet verſchrikken, en beevende op alles wat deeze Bekendmaaker van 's Konings wil haar deedt vreezen voor alle de uitwerkzels van 's Vorſten wraak, verzogt eenigen tyd te mogen hebben om haare Dogter te ſpreeken, en beloofde haar te beweegen, om aan de begeerte zyner Majeſteit te voldoen.

Haar verzoek toegeſtaan zynde, ging zy na de Kamer van haar Dogter, en wanneer zy alleen waren, ſprak zy, een vloed van traanen ſtortende: „ Geloof my, myne waarde Dogter, een Minnaar, die eene Kroon draagt, moet niet behandeld worden als een ander perſoon: Vorſten bezitten altoos een regt om ons te doen weeten dat zy onze Meesters zyn. Dit zult gy deezen dag ondervinden, zo gy niet

niet wykt voor de dringende noodzaaklykheid, en u zelven schikt om toe te staan 't geen gy niet kunt keeren. Door dit te doen zyt gy in staat om den val uwer Familie te voorkomen, en de schriklyke storm, die ons over 't hoofd hangt, af te weeren. Het is een droevig ding voor my in de noodzaaklykheid te weezen u een raad te geeven strydig met de deugdzaame gevoelens, welke ik u van uwe vroegste jeugd af inboezemde. Ja, ik zweer u dat ik u deezen raad geef, in spyt van my zelve; ik zou dien niet geeven, zag ik eenigen kans om uwe eer te behoeden voor het geweld, 't geen men u zoekt aan te doen: nog eens, wy moeten ons naar tyden en omstandigheden schikken, en voor geweld bukken. Kan ik eene Krygsmagt op de been te brengen om u te verdeedigen tegen hun, die dit huis komen bestormen, om u geweldaadiger hand weg te neemen? Helaas! ik kan niets tegen hun aanwenden dan myne traanen, die zy zullen versmaaden. Zullen myne Vrouwen ons beschermen tegen gewapende Mannen, dit te denken is belachlyk. Dus, myn dierbaar Kind, is 'er geen waarschynlykheid, dat wy in staat zullen weezen uwe eer te verdeedigen, en dit zo zynde, geloof ik dat ik u, zonder myne eere te bevlekken, mag raaden op uwe hoede te weezen tegen andere onheilen, die ons dreigen; dewyl gy niets uitwerkt door dezelve over ons te brengen".

De Graavinne, die aandagtig geluisterd hadt na alles wat haare Moeder in 't midden bragt, brak hier, door haar snikken, het gesprek af, en viel, overstelpt van het knellends hartzeer, in zwym voor haars Moeders voeten neder. Deeze ontstelde des grootlyks, zy riep om hulp, en haare aangewende zorge hadt schielyk het gewenschte uitwerkzel. Zy bragten de Schoone weder by zich zelve, die, haar hart met nieuwen moed versterkt hebbende, zich tot haare troostlooze Moeder keerde, en, met een oog zonder traanen en een bedaard gelaat, sprak: „ Wees gerust, Mevrouw, men zal niet zeggen dat ik gebooren werd om den val myner Familie te berokkenen, en eene altoos vlietende bron van traanen voor u te openen. Het is veel billyker dat ik alleen dit ongeluk draage, 't welk my beschooren schynt. Ik moet, gelyk gy gezegd hebt, my naar den tyd schikken, voor geweld en noodzaaklykheid wyken, en draagen 't geen ik niet kan vermyden. Ik heb beslooten den Koning te gaan zien, om, door die daad, myne Familie te bevryden van de uitwerkzels zyner wraake. Droog uwe traanen af, en laaten wy schielyk heenen gaan om voor te komen, dat hy geene bevelen geeve om my met geweld te haalen".

Hier op omhelsde de Moeder, grootlyks bekoord door haars Dogters inschiklykheid, waar aan zy zeer gewanhoopt hadt, haar tederlyk, en met haar in een Koets gaande, zonder ander gezelschap dan twee haarer Kamerjufferen, reeden zy, in aller yl, na 's Konings paleis; waar zy eerst vraagden na den Secretaris van Staat, die, weinig uuren geleeden, ten haaren huize geweest was. Deeze Staatsdienaar, zeer verheugd haar te zien, liep terstond na den Koning om haar aan te dienen, en zeide, wanneer hy ze tot den Koning inbragt:

„ Hier

„ Hier breng ik uwe Majesteit een gezelschap na welke zy lang verlangd heeft ".

De Koning tradt toe om de Juffrouwen te groeten, en ontving ze op 't allerbeleefdst : waar op de Moeder, haare Kamerjuffers hebbende doen uitgaan, hem beevende dus aansprak. „ Myn Heer! ik breng hier myne Dogter met my om vergoeding te doen voor alle de onrust, welke zy uwe Majesteit veroorzaakt heeft. Ik verzoek, gy zult dit vergeeten, en niet op 't overige der Familie verhaalen ". ——— „ Wees verzekerd, antwoordde de Vorst, 't geen gy deezen dag te myner begunstiginge gedaan hebt, wischt al het voorledene uit, en ik ben meer dan schadeloos gesteld, voor alle de gestrenghe. den van uwe Dogter uitgestaan, door haare vrywillige vernedering, om my te zien; dewyl dit my ontheft van de wreede noodzaaklykheid om dwang te gebruiken. Ik hoop dat geen uwer oit rede zal hebben om zich des te beklaagen, maar in tegendeel om daar over wel vergenoegd te weezen". De oude Mevrouw vertrok, en liet haare Dogter by den Koning.

Op dit oogenblik was het hart van den verliefden Vorst geheel in vreugde, hy voerde de schoone Graavinne alles teder en verliefd te gemoet, en, zich voor haare voeten nederwerpende, zette hy voor eenige oogenblikken het character van een Koning ter zyde, om dat van den smeekendsten Minnaar aan te neemen.

Wanneer hy, in 't einde, zich niet langer kon bedwingen en zyne drift wilde voldoen, verzogt de Gravinne hem, dat hy haar eerst een kort gehoor geliefde te verleenen, en sprak hem in deezer voege aan. „ Gy moogt vrylyk gelooven, myn Heer, dat ik hier niet gekomen ben om my tegen uwen wil aan te kanten, of u verder te vertoornen door mynen wederstand. Neen, myn Heer, ik ben in uwe magt; het is myn lot, en myne naaste Bloedverwanten toonden zich gereed my daar aan over te leveren, schoon zy integendeel geneegen waren om my te versterken in de gevoelens van Deugd, welke zy my dwingen te verzaaken. Maar uwe Majesteit zal wel overtuigd weezen, dat myne Deugd alleen my strafschuldig gemaakt heeft in uwe oogen, niets is zekerder dan dat ik, overtuigd van uwe braafheid en verdiensten, honderd maalen wenschte, dat het onderscheid tusschen ons minder was, ten einde ik een middel mogt vinden om u genoegen te geeven, zonder my aan misdryf schuldig te maaken. Neem het my niet kwaalyk, Myn Heer, dat ik, dus myne gevoelens voor u opengelegd hebbende, ook de uwe verzoek te mogen weeten, om verzekerd te weezen of gy my de eere aandoet van my weezenlyk te beminnen, dan of gy alleen ten oogmerk hebt uwen lust te boeten, en, verstoord over myne weigering, het een punt van eere maakte over mynen wederstand te zegepraalen. Myne kieschheid vordert deeze opheldering, welke ik verzoek dat gy my niet zult weigeren".

De Koning verklaarde hier op, dat hy haar meer beminde dan hy oit iemand bemind hadt? „ Het is niet met woorden, hervatte de Graa-

Graavinne, dat gy my kunt overtuigen; maar met daaden. Ik heb eene gunst van uwe Majesteit te verzoeken, zweer my dat gy my die zult toestaan, dan, en niet eer, zal ik van uwe Liefde verzekerd weezen". De Koning zwoer, by al wat hem heilig en dierbaar was, dat hy de Graavinne alles zou geeven wat zy verzogt, al was het de helft zyns Koningryks, volgende hier in het gedrag van AHASUERUS, jegens de Koninginne ESTHER; doch hoe groot was zyne verbaasdheid, wanneer hy, verbonden door een eed, dien hy niet kon schenden, zag dat de Graavinne, met een lach en een houding vol vertrouwen, een dolk van onder haare kleederen haalde, dien ze altoos by zich gedraagen hadt, zedert 'er gesprooken was van haar geweld te zullen aandoen, en die in de hand houdende, sprak zy: „ Myn Heer, de gunst die ik van u heb te verzoeken, is dat gy niets tegen myne Eer onderneemt. Gy kunt het nu niet doen zonder uw eed te verbreeken, in welk geval ik onschendbaar dien eed zal houden, welken ik, op myne beurt, zweer om deezen dolk in myn hart te drukken. Het is uw' zaak, Myn Heer, hier eene keus te doen, en my te zeggen welke van deeze twee gy wilt dat volvoerd worde"! Deeze woorden uitende, knielde zy neder, en poogde door haare traanen hem te beweegen tot het geen regt was.

De Hemel begunstigde haaren wensch: want de Koning, bewoogen dat hy zo veel Deugds en Moeds in het hart der Graavinne vondt, zeide, naa eenigen tyd verrukt gestaan te hebben: „ Staa op, Mevrouw, ik kan zo veel Deugd niet langer wederstreeven. Gy zegepraalt over my, ik heb besslooten deezen dag uwe zegepraal volkomen te maaken, door uwe Deugd te bekroonen. Dit is de eenige weg, welke my open staat om myne Liefde te voldoen, zonder myn' eed te verbreeken, en u ongenoegen te verwekken: op die wyze alleen kan ik gelukkig worden, en ik moet omtrent u niet anders handelen; dewyl gy waardig zyt den throon te beklimmen. Bereid, derhalven, u zelven om met my over *Engeland* te heerschen, gelyk gy over myn hart heerscht"!

Hierop deedt de Koning de Lords binnen komen, en tevens gezonden hebbende om de Moeder der Graavinne en de twee Hofjuffrouwen, gelastte hy hun allen de Koningin te groeten, aan wier vinger hy een zeer schoone Diamantring stak, naa haar een kus gegeeven te hebben als een merkteken zyner verbintenisse. Voorts beval hy een Bisschop, daar tegenwoordig, een Man van groote geleerdheid en zeer geagt, zich gereed te maaken om den zegen over dit Huwelyk uit te spreeken, naa het vergaderde gezelschap berigt gegeeven te hebben van het geen tusschen hem en de Graavinne was voorgevallen: aan 't zelve den dolk toonende, die te recht een getrouw getuige van haare Deugd mogt genaamd worden.

De Graavinne bedankte den Koning, in de aller aandoenlykste bewoordingen, voor die gunst zo groot als onverwagt. De Moeder betuigde haare dankbaarheid, door een vloed van traanen, die de blydschap haar in overvloed deedt storten: allen die 'er zich tegen-

woordig bevonden waren zeer ontroerd door dit teder tooneel: 'Er werden Hovelingen afgevaardigd na den Vader en Broeders der Graavinne, om by deeze Egtverbintenis tegenwoordig te weezen. De Koning omhelsde hun met zo veel tederheids, als of de een zyn Vader was en de andere zyne Broeders waren. Hy beschonk hun met rykdommen en eerampten. Het Huwelyk werd eerst heimlyk bevestigd, de blaakende drift van den Vorst liet hem niet toe na de openbaare voltrekking te wagten. Deeze was vastgesteld op den eersten July. Alle de Grooten des Ryks waren op- ontbooden om in hunne onderscheide rangen ten Hove te verschynen en by de Krooning der Koninginne tegenwoordig te weezen, die, 's avonds te vooren, *incognito*, uit 's Konings paleis na haars Vaders huis gebragt zynde, van daar na de Abtdy van *Westmunster* gebragt werd, waar zyne Majesteit zich op nieuw aan haar verbondt, en haar openlyk voor Koningin verklaarde.

Haare krooning volgde op deeze openbaare Huwelyks-verbintenis, waar op zy na het paleis gebragt werd, als Koningin gekleed en gekroond, gevolgd door alle de Lords en de Dames, die tot het Hof behoorden, 't welk de luisterrykste vertooning maakte welke men zich kan verbeelden. Hier op hoorde men het vreugdegeroep des Volks, en, door eene zeldzaame ommekeer, vonden zy, die eenigen tyd te vooren het gedrag der Graavinne berispt hadden, zich nu genoodzaakt haare deugd hulde te doen door haar duizend lofstuitingen toe te voegen. De Vrouwen en Jonge dogters waren volyverig bezig om de straaten, door welke zy zou heen gaan, met bloemen te bestrooien: ook waren deeze straaten met de schoonste tapyten vercierd en de lugt weergalmde van het vreugde-geroep. „ Lang leeve de Schoone Koningin, die, door haare „ Deugd, de Kroon verworven heeft" ! — Eenige dagen hadt men niet dan Feesten en Bals: 't was op een van deeze Bals dat EDUARD de Orde van den Kousseband instelde, die in *Engeland* voor zeer uitsteekende gehouden wordt; zo dat de aanzienlykste Personadien het zich eene zonderlinge eere rekenen, het livrey van die schoone Koningin te mogen draagen, en dat met haare Kousseband (*) begiftigd te mogen worden, geen gering voorwerp hunner eerzugt is.

En, HONI SOIT QUI MAL Y PENSE, hier uit mag een gevolg getrokken worden, voordeeliger voor de Graavinne, dan men ten voordeele van PORUS getrokken heeft: want indien men gezegd heeft van dien braaven *Indiaan*, dat de Deugd behaagt schoon overwonnen; mogen wy hier besluiten dat de Deugd onoverwinnelyk is, daar die van de Graavinne over alle aanslagen gezegepraald, en haar den weg ten throon gebaand heeft. Een groot voorbeeld om allen uit te noodigen tot het navolgen van zulk eene zegevierende Deugd!

(*) Die haar ontviel op een van deeze Bals, en door den Koning werd opgeraapt.

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,

in *November* 1771.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

	Barometer.			Therm.			Winds Streek.			Weder-
D.	*'s morg.*	*'s midd.*	*'s av.*	*mo.*	*mi.*	*av.*	*'s morg.*	*'s midd.*	*'s av.*	*Gesteldh.*
1	30. 4	30. 3½	30. 2	43	52	47	Z	Z	Z	Helder.
2	— 1	— 0½	— 0½	42	56	47	——	——	——	—— Betr.
3	29. 11½	29. 11½	29. 10	49	52	53	Z W	Z W	Z W	Reg. Held.
4	— 9¼	— 10	— —	49	49	45	W	W	N W	Buijig Hag.
5	30. 0	30. 0	30. 0	49	44	43	N W	N W	——	——
6	29. 10	29. 9	29. 7	39	45	42	W	W	Z	——
7	— 7½	— 8½	— 11	40	45	40	N t W	N	N O	— Hagel.
8	30. 0	30. 1	30. 3	38	43	39	N	N	N	—— ——
9	— 3½	— 3½	— 3½	40	47	40	N W	W	Z	— Held.
10	— 3	— 3	— 2	43	44	37	Z W	Z W	Z W	Betr. Held.
11	— 1	29. 11	29. 10	33	43	43	Z	Z	Z	Hel. Vorst.
12	29. 8½	— 7½	— 7	45	54	52	——	——	——	Bet. H. R.
13	— 8	— 9	30. 0	50	51	42	N	N W	N W	Mist Held.
14	30. 1½	30. 2½	— 3½	38	46	38	N W	——	——	Held. Ryp.
15	— 2½	— 1½	— 1¼	35	43	41	Z	Z	Z	——
16	— 1¼	— 1¼	— 1	43	49	44	Z	Z t W	Z t W	Betr. Reg.
17	29. 11½	29. 11	— 2½	44	49	43	Z W	Z W	N W	—— ——
18	30. 5½	30. 6	— 6	40	44	35	N O	N O	N O	—— Held.
19	— 3½	— 2½	— 2	43	46	46	W	Z W	Z W	—— Reg.
20	— —	— 3½	— —	42	45	41	N	N	N W	Buijig.
21	— 2½	— —	— 3	36	42	38	——	N t O	——	— Hag. Sn.
22	— 1	— 0½	29. 11½	38	45	45	N W	N W	W	— Reg.
23	29. 10½	29. 10	— 10	46	46	44	W	W t N	N W	Reg. Held.
24	30. 0½	30. 1	30. 3	40	42	38	N t W	N t O	N t O	Buijig.
25	— 3	— 1½	— 0¾	35	42	47	Z O	Z O	N W	Betr. Reg.
26	— 0½	— 1	— 1	48	50	48	N W	N	N	——
27	— 1½	— 2	— 3	47	47	46	——	N W	N W	Mist Vogt.
28	— 3	— 3½	— 3½	46	49	46	——	——	Z O	——
29	— 2½	— 1½	— 1	44	47	39	Z O	Z O	——	Betr. Held.
30	— 0	— 0	— 0¼	34	40	36	Z W	Z W	Z W	Ryp M. H.

Hoogste Barometer d. 30. 6
Laagste Barometer d. 29. 7 } middelb. d. 30. 0½

Hoogste Thermometer gr. 56
Laagste Thermometer gr. 33 } middelb. gr. 44½

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,

in December 1771.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo.	mi.	av.	Winds Streek. 's morg.	's midd.	's av.	Weder. *Gesteldh.*
1	30. 0½	30. 0½	30. 0½	37	41	44	Z W	Z W	Z W	Mist.
2	— 0½	— —	— 0	37	46	40	Z	Z	Z	Helder.
3	29. 10½	29. 9½	29. 9	38	45	37	—	—	—	Betr.H.M.
4	— 8	— 7½	— 7½	41	43	39	Z O	O	O	Mist.
α5	— 7½	— 8½	— 8½	40	43	40	O	O	N O	—Noordl.
6	— 8	— 7½	— 7	39	46	38	Z O	Z O	Z O	Helder.
7	— 5	— 4½	— 6	39	49	44	—	Z Z O	Z	— Betr.
8	— 7	— 7½	— 7½	41	43	44	Z	Z W	Z W	Mist Betr.
β9	— 5	— 3½	— 3½	45	45	49	Z	Z	—	Storm. R.
10	— —	— 7	— 9¼	45	50	42	Z W	W	W	Wol.Held.
11	— 9	— —	— 8	44	52	51	—	Z	Z W	Reg.Mist.
12	— 6	— —	— 9½	53	50	46	—	Z W	W	Storm. H.
13	— 10	— 11	— 11½	42	44	40	W	W	N W	Helder.
14	— 11	— 10½	— 8½	34	43	36	Z W	Z W	Z W	—Ryp W.
15	— 7½	— 6	— 1½	38	44	44	Z t O	Z t O	Z t O	Reg. Stor.
16	28. 11	28. 11	— 0	42	49	44	Z	Z	Z	Wol. Betr.
17	29. 0½	29. 1	— 2½	40	47	43	—	Z t O	N O	Mist.
18	— 4	— 5	— 6	43	46	38	N W	N W	N W	— Held.
19	— 6	— —	— —	37	44	40	Z	Z	Z	Held.Betr.
20	— 7	— 6½	— 4	41	44	44	—	Z t W	Z W	Betr.R.W.
21	— 5	— 6	— 3½	46	50	47	W	W	—	Hel. W.R.
22	— 2	— 2½	— 5	44	46	38	—	Z W	Z	— —
23	— 7	— 7	— 4½	35	38	41	W t N	Z	—	Mist Reg.
24	— 3	— 2½	— 4	44	47	39	Z	Z W	Z W	Reg. Hel.
25	— 6	— 6½	— 9	36	41	41	Z W	Z	Z W	Hel. M.R.
26	— 10	— 10½	— 10	36	45	43	—	—	Z	Mist Reg.
27	— 7¼	— 6	— 7½	45	49	43	Z	Z	Z W	Reg. Betr.
28	— 9½	— 10	— 11½	39	44	36	W	W	N W	Helder.
29	30. 0½	30. 1	30. 2	31	37	34	—	—	Z W	Mist Vorst.
30	— 3	— 2½	— 2½	33	36	37	N O	N O	N O	— Wolk.
31	— 2½	— 2¼	— 2¼	34	37	33	O	—	—	Betr.Held.

Hoogste Barometer d. 30. 3 }
Laagste Barometer d. 28. 11 } middelb. d. 29. 7

Hoogste Thermometer gr. 53 }
Laagste Thermometer gr. 31 } middelb. gr. 42

α Den 5 deezer heeft men te *Plymouth* een zwaaren Orkaan uit het Zuiden gehad, en den 7 en 8 zwaaren Storm, omtrent de Engelsche kust.

β Den 9, 's namiddags ten 6 uuren, was de Barometer 29 Engelsche duimen en 3 linien.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

BESCHOUWING DER GRONDEN, WAAR OP HET MIN OF MEER VERWERPEN DER REDE, BY ZOMMIGEN, STEUNT; EN ONTVOUWING VAN DEN WOORDENSTRYD, WELKE HIER OMTRENT DIKWILS PLAATS HEEFT.

Betuygbt voor den Heere, dat sy geenen woordenstryt en voeren. 2 Tim. II. 14.

OM aan ons voorgenomen bestek te voldoen, en deeze onze Verhandelingen over het gebruik der Rede in 't Godsdienstige ten eynde te brengen, zullen wy ons thans nog verledigen, tot het nagaan der gronden, waar op het min of meer verwerpen der Rede steunt, en ter overweeginge van den woordenstryd, welke hier omtrent dikwils plaats heeft.

I. Wat het eerste aangaat, de gronden, op welken men zig vestigt, zyn voornaamlyk vier in getal; doch ze zyn allen van dien aart, dat ze onbestaanbaar zyn met de waarheid, of niets ter zaake doen.

1. De eerste is, *de bedorvenheid van het Menschlyke vernuft:* „ door den val onzer eerste Ouderen, zegt men, zyn „ we verduisterd in 't Verstand, en dus als blinden, met be„ trekkinge tot den Godsdienst: weshalve wy over het Gods„ dienstige niet hebben te redeneeren; nademaal onze Rede „ daar over oordeelt, als een blinde over de coleuren".

Het ontknoopen van dit verwarde denkbeeld in deszelfs t'zamenhang zou hier te veel plaats vereischen, om 'er ons mede op te houden: ook is zulks in deezen geheel onnoodig, vermids het niets ter zaake doet (*). De vraag is niet, hoe ver een mensch, buiten Openbaaring, door redeneering konne vorderen? hoe ver een mensch, zonder de Godlyke hulp, door redeneering zou mogen vorderen? Dit komt niet te passe, daar wy spreeken van menschen, die onder de Openbaaring, en den invloed der Euangelische Genade, leeven. De vraag is, of het Vernuft van zulke menschen in den aart zo be-

(*) Zie CONRADI *Redenv. over het gebruik der Rede*, bl. 11-15.

bedorven is, dat zy over het Godsdienstige niet beter konnen oordeelen, dan een blinde over de coleuren? Men vraagt niet, of zulke menschen, door vooroordeelen, hartstogten en verkeerde neigingen, onbekwaam konnen worden, om wel te redeneeren? maar of hun vernuft in den aart zo bedorven is, dat ze geheel onbekwaam zyn, om hunne Rede wel te gebruiken? Houdt iemand dit laatste staande, wil hy leeren, dat de mensch, onder het genot der Euangelische bedeelinge leevende, niet konne redeneeren over den Godsdienst, om dat zyne Rede uit den aart daar toe onbekwaam is; zo moet ik met ronde woorden zeggen, dat my met dusdanig eenen over dit stuk in geenen deele staat te redeneeren. Het zou immers de uiterste dwaasheid zyn, te redeneeren met zulk eenen mensch; myne redeneering, hoe wél gegrond, moest gemeenlyk valsch weezen voor zyn bedorven vernuft; en alle redeneeringen van zyn bedorven vernuft moesten doorgaans valsch zyn; zo dat hy, my door redeneering zoekende te overtuigen, dat zyn vernuft bedorven is, ook in deezen waarschynlyk valsch redeneere: des wy elkander nooit konnen overtuigen. Langs dien weg kan ook iemand alles dryven wat hem behaagt, op alle wel beredeneerde wederlegging heeft hy slegts te antwoorden, *gy kunt daar over niet redeneeren, uw vernuft is bedorven*; het welk een ander, op zyne beurt, even gereed op hem kan overbrengen; zo dat dezulken met elkanderen niet konnen handelen over den Godsdienst, of ze moeten zig, zonder onderzoek, aan elkanders gevoelen overgeeven (*).

De ongerymdheid deezer stellinge in dien zin is te handtastelyk, om 'er langer op stil te staan. Dit beweegt ook de meesten, om dezelve te verzagten; leerende dat des menschen vernuft wel niet geheel, maar eenigermaate bedorven is; zo dat wy ook zomtyds, in zommige gevallen, op eene bondige wyze konnen redeneeren; maar dat wy, uit kragte der verdorvenheid, ons niet konnen verlaaten op onze redeneering, en het derhalve gevaarlyk is, de Rede in den Godsdienst te gebruiken. Als iemand zig dus laat hooren, zo valt de vraag, of 't ons mogelyk zy, te konnen onderscheiden, of wy bondig redeneeren dan niet? —— Zo neen, dan leidt deeze stelling den mensch tot eene onherstelbaare twyfeling aan alles wat hy beredeneert (†). Dan weet de mensch niets in den Godsdienst met eene genoegzaame zekerheid; dan moet hy altoos twy-

(*) Zie den *Zedem. der Kerkl. bl.* 298, 303, 304.
(†) Vergel. CONRADI *Redenv. bl.* 14—16.

twyfelen, of hy den waaren Godsdienst omhelze, de Openbaaring verstaa en betragte; vermids zulks, gelyk alvoorens getoond is, niet geschieden kan, dan door redeneeren. — Zo ja, konnen wy zulks onderscheiden, dan is 'er geen gevaar in 't redeneeren; en de bedorvenheid van ons vernuft is niet van die natuur, dat ze ons behoore te beweegen, om niet te redeneeren in den Godsdienst. „ Ja maar, zegt men, dat „ onderscheiden hebben wy niet door de Rede, maar door de „ Openbaaring, en de verlichting onzes Verstands, waar mede „ God ons bedeeld heeft, buiten dit zou zulks niet konnen ge„ schieden". Ik antwoord, wat de mensch in een ander opzigt al of niet konne verrigten, behoort niet tot ons tegenwoordige onderwerp. Wy spreeken van zulke menschen, die leeven onder de Openbaaring, en de verlichting des Verstands, welke God geeft; en met betrekking tot de zodanigen mag men dan niet zeggen, dat 's menschen vernuft te bedorven is, om te redeneeren in den Godsdienst, of dat het uit kragt der verdorvenheid te gevaarlyk is; alzo dit het laatstgezegde lynrecht tegenspreekt.

2. Een tweede grondslag, waar op veelen bouwen, is deeze. „ Men moet, zeggen zy, van de Openbaaring, als een „ werk des Geestes, niet oordeelen door de Rede, maar door „ den Geest". In deeze stelling verstaat men, door den *Geest*, eene werkzaamheid des Allerhoogsten, in den mensch, die geene de minste gemeenschap heeft, met ons redelyke vermogen; of men wil 'er door aanduiden, die verlichting van ons Verstand, welke God ons schenkt, op dat wy de Openbaaring recht verstaan. Bedoelt men het eerste, zo spreekt men van iets, waar van de Openbaaring geen melding maakt, als een gewoon middel ter kennisse van den Godsdienst; zo dat ook dit byzondere hun bekend gemaakt moete zyn, door zodanig eene inblaazing, waar over een ander niet kan redeneeren: weshalve my ook zulk eene inblaazing noodig zy, eer ik hier aan eenige toestemming kan geeven: en dus behoort ook deeze, die zo spreekt, tot het getal der geenen, met welkén men over den Godsdienst niet kan redeneeren. Dit denkbeeld baant ook den weg, even gelyk het voorgaande, in zyn uiterste genomen, tot het staande houden van alle gevoelens die men wil, zonder ooit der tegenspraake onderworpen te zyn: iemand heeft slegts een gevoelen ter baane te brengen, en de waarheid daar van te doen steunen op die inblaazing, welke een ander even ligt voor het tegengestelde gevoelen kan voorwenden, zonder dat men immer een van beiden door redeneering konne tegenspreeken.

Men duide het my niet kwaalyk, wanneer ik betuige geen geloof te ſlaan, aan zulke inblaazingen, als het middel ter kennisſe van den geopenbaarden Godsdienst, waar over ik niet kan redeneeren. De leer van Johannes, 1 Joh. IV. 1, verbiedt my uitdrukkelyk zulks te denken; wanneer hy my vermaant, *niet eenen yegelicken geeste te gelooven, maer de geesten te beproeven, of zy uit Godt zyn:* het welk my ontegenzeggelyk verzekert, dat niemand my, uit kragte zyner voorgewende Godlyke inblaazinge, het gebruik der Rede mag verbieden; nademaal 'er, zonder redeneeren, geen *beproeven van geesten* plaats kan hebben. Trouwens dat zodanig iets het middel niet is, 't welk God geſchikt heeft, om ons den Godsdienst te leeren kennen, zonder de Rede te gebruiken, ſtaaft ons de natuur der Openbaaringe allerwege, door ſteeds onze redeneering te vooronderſtellen, als voorheenen getoond is. Voegt hier by, dat de Openbaaring ons aanſpreekelyk ſtelt voor onze kennisſe, en de daar uit volgende daaden in 't Godsdienſtige; het welk geen plaats kon hebben, zo 't ons onmogelyk ware daar over te redeneeren; indien wy geleid moesten worden, door eene Godlyke inblaazing, die, zonder eenige gemeenſchap te hebben met onze Rede, ons den Godsdienst moest leeren kennen (*).

Men heeft dan, buiten tegenſpraak, in de gemelde uitdrukking, door den *Geest* te verſtaan, de werkzaamheid des Allerhoogſten, ter verlichtinge van ons Verſtand, welke God ons ſchenkt, op dat wy de Openbaaring recht verſtaan. Dan dus ſpreekende behoort men den *Geest* en de *Rede* niet van een te ſcheiden, of tegen elkander te ſtellen, maar te zamen gepaard te doen gaan: dewyl dan de werkzaamheid des Allerhoogſten niet ſtrekt, om onze Rede te vernietigen, maar om die te verſterken (†). Dit zo zynde, dan is het zeker, dat zulk een mensch zeer wel kan, en gevolglyk moet redeneeren over het Godsdienſtige, in beantwoording aan die verlichting, waar mede God hem begenadigd heeft. En van zodanig een mensch ſpreeken wy in deezen, als meermaals gezegd is, van iemand, die leeft onder de Openbaaring, en de verlichting van het Verſtand, welke God ons ſchenkt.

3. Behalve deeze twee grondſlagen, die betrekkelyk zyn tot het redeneeren in *den Godsdienst in 't algemeen*, is 'er nog een derde, waar op zommigen ſteunen, ter weeringe van het ge-

(*) Zie den *Zedem. der Kerkl.* No. 41.

(†) Zie CONRADI *Redenv. bl.* 8, 21—24. Conf. WERENF. *Op. T. I. p.* 162.

gebruik der Rede in *de Verborgenheden in 't byzonder*; „ in „ zaaken, zegt men, die niet verknogt zyn met natuurlyke be„ ginfelen, maar afhangen van de Openbaaring, moeten wy „ geleid worden door de Openbaaring, en niet door de Rede". Dat wy in Leeringen, die wy nimmer door redeneering hadden konnen weeten, wier kennis wy alleen aan de Openbaaring verschuldigd zyn, het geleide der Openbaaringe, en niet dat der Rede op zich zelve, hebben te volgen; dat is te zeggen, te gelooven het geen de Openbaaring bekend maakt, schoon de Rede ons nimmer tot zulke denkbeelden gebragt zou hebben, spreekt van zelf. Het zou tog zeer ongerymd zyn iets te verwerpen, het welk God, die niet liegen kan, geopenbaard heeft; om dat wy 't niet konden weeten door redeneering (*); dit is in 't voorgaande reeds getoond, en gevolglyk doet deeze stelling in dien zin hier niets ter zaake.

Is dan ook het oogmerk deezer stellinge, om *de Rede* en *de Openbaaring*, gelyk in de voorige *de Rede* en *den Geest*, zo van een te scheiden, dat ze geen gemeenschap hebben, of die twee tegen over elkander te stellen? Zou dan de zin zyn? „ Gy moet de Verborgenheden maar aanneemen, zo als ze „ in de Openbaaring uitgedrukt staan, zonder daar over te rede„ neeren". Is dit het bedoelde oogmerk, dan spreekt men van iets dat onmogelyk is, of 't welk op de hoogste ongerymdheid uitloopt; gelyk een ieder kan afneemen, uit het geen in de voorige Verhandelingen gezegd is. In de eerste is boven alle tegenspraak getoond, dat het volstrekt onmogelyk is de Openbaaring geloovig te omhelzen, en die te verstaan; midsgaders de verkeerde denkbeelden, welken uit de Openbaaring afgeleid worden, te wederleggen, zonder redeneering. En in de laatste heb ik baarblyklyk doen zien, dat het met de Verborgenheden even zo gesteld is, als met de andere deelen van den Godsdienst: dat men eene Verborgenheid niet kan gelooven zonder dezelve te verstaan, zo ver als men haar geopenbaard vindt; dat men dezelve niet kan verstaan, zonder te redeneeren; en dat de Openbaaring niets kan behelzen, het welk strydt met onze redeneering, en derhalve van redelyke schepselen niet geloofd kan worden. Wy hebben daar benevens aangemerkt, dat iets, schoon niet strydig, wel kan schynen te stryden met de Rede voor hem, die niet behoorlyk, of niet ver genoeg redeneert; maar dat men wel door redeneerende, zo veel mogelyk is, altoos gewaar kan worden, of eene strydig-

(*) Vergel. CLAYTON's *Vind. of the O. and N. Test. P. II. p.* 41, 42, 107, 108.

digheid weezenlyk zy, dan of ze flegts in fchyn beftaa; en dat dit redeneeren ook de eenige weg is, om zulks te konnen weeten: zo dat de Openbaaring van Verborgenheden, die de Rede niet heeft konnen ontdekken, de Rede niet buiten fluiten, maar in tegendeel vereifche. Zo dit geen plaats hadde, zou moeten volgen, gelyk ook reeds aangeweezen is, en 't welk in deeze ftelling, naar den laatften zin, eenigermaate fchynt opgeflooten te zyn, dat men, in 't ftuk der Verborgenheden, de bloote klanken der Openbaaringe, zonder redeneering, flegts had aan te neemen: waar uit dan zou voortvloeien, dat men, zonder onderzoek, iemands gevoelen zou hebben toe te ftemmen, zo dra hy leerde, dat hier of daar ter plaatfe, naar luid der bloote woorden, eene Verborgenheid geleerd wordt; waar over men, als eene Verborgenheid, niet behoort te redeneeren; het welk ontegenzeggelyk de hoogfte ongerymdheid is.

Wil men eindelyk met deeze ftelling ook zeggen; „ dat „ wy, eene Verborgenheid in Gods Woord geopenbaard vin„ dende, dezelve hebben aan te neemen, fchoon wy dezelve „ niet in alle deelen volkomen verftaan, hoewel 'er voor ons „ verftand eenige duisternisfen en zwaarigheden overblyven: dat „ men dus de Openbaaring hebbe te volgen, fchoon de Rede „ niet alles konne nagaan, wat de zaak betreft, die daar in „ wordt voorgefteld". Heeft men dit op het oog, zo was 't te wenfchen, dat men zig van den beginne dus klaar uitdrukte; dewyl men, op die wyze fpreekende, het zelfde zegt, dat wy in deeze Verhandelingen reeds gezegd hebben, en met het gebruik der Rede beftaat. Men heeft over de Verborgenheden, gelyk over de andere deelen van den Godsdienst, te redeneeren, zo ver ons mogelyk is, zo ver wy dezelven geopenbaard vinden: blyven 'er dan nog duisternisfen en zwaarigheden over, dat benadeelt de waarheid der zaake zelve niet; en ontftaat maar uit het gemis van meerdere kundigheden desaangaande; vermids de Openbaaring ons geen verdere denkbeelden heeft verleend, of wy althans voor ons dezelven niet hebben konnen opfpeuren.

4. Uit kragt van dit laatfte gezegde, meenen zommigen ten vierde, nog een grondflag te hebben, om zig te kanten tegen het gebruik der Rede in de Verborgenheden: „ de „ Openbaaring, zegt men, leert ons Verborgenheden, als ge„ loofswaarheden, die wy niet konnen begrypen, en over wel„ ken wy gevolglyk niet konnen redeneeren". Deeze grondflag, met welken zommigen zeer veel op hebben, is in geenen deele beter dan de bovengemelden te agten, gelyk eene nadere

beschouwing ons duidelyk zal doen zien. In de voorgaande Verhandeling hebben wy reeds opgemerkt, dat Verborgenheden als Verborgenheden, dat is, als ondoorgrondlyke geheimen, geen voorwerpen van ons geloof zyn; maar als geopenbaarde waarheden, zo ver ze ons door de Openbaaring bekend zyn gemaakt. By aldien men nu, in deeze uitdrukking, door 't woord *begrypen* verstaat, kundigheden der zaaken te bezitten, en in dien zin wil leeren, *dat men meer moet gelooven, dan men kan begrypen*, dat is, dat men zaaken moet gelooven, waar van men geen denkbeeld heeft, waar van men onkundig is; zo stelt men zeker iets, dat met de waarheid niet bestaan kan, als uit het gezegde in die Verhandeling duidelyk is af te neemen: overeenkomstig met het welke een ieder, die oprecht met zig zelven handelt, door eene innerlyke meewustheid bevindt, dat het geheel onmogelyk is iets te gelooven, daar men niets van weet.

Verklaart men dan, om deeze ongerymdheid te ontgaan, het woord *begrypen*, door eene zaak volkomen in alle haare deelen te bevatten, leerende dus, *dat men meer moet gelooven dan men kan begrypen*, dat is, dat men zaaken moet gelooven, waar van wy geen evenredig denkbeeld bezitten; zo dat wy dezelven niet volkomen in alle haare deelen konnen doorgronden; dan leert men, schoon de boven gebruikte spreekwyze, van *meer te gelooven dan men begrypt*, onzes agtens, als duister, gebreklyk en dubbelzinnig niet goed te keuren zy; dan leert men, zeg ik, die spreekwyze op de laatste manier verklaarende, eene waarheid die buiten verschil, en welke in de laatste Verhandeling ook als onbetwistbaar voorgesteld is. Maar dan doet deeze grondslag mede al weder niets ter zaake; en strekt in geenen deele ter afwendinge van het gebruik der Rede; als ten klaarste blykt, uit het geen wy by die gelegenheid gezegd hebben. De Verborgenheden tog zyn, volgens het aangeduide, geen voorwerpen van ons geloof, dan voor zo ver God dezelven geopenbaard heeft, wy ze derhalven konnen begrypen, en 'er gevolglyk over konnen redeneeren: voor 't overige hebben wy het onbegrypelyke, als niet geopenbaard, maar verborgen, als een ondoorgrondlyk geheim, daar te laaten; zonder deswegens iets te bepaalen, of uit kragt hier van te gelooven.

Men gelooft, (om dit nog eens met een kort woord ten stot op te helderen,) men gelooft nooit iets, dat men niet begrypt, dat is, waar van men geen denkbeeld heeft, waar van men niets verstaat: maar men gelooft, en in 't Natuurlyke en in 't Godsdienstige, een zeer groot aantal van zaaken, waar

van wy verſcheiden byzonderheden, en voornaamlyk het *Hoe*, zelfs in geenen deele begrypen (*); van waar die onbegrypelykheden dan ook geen voorwerp des geloofs zyn. Men gelooft, dat eene zaak beſtaat, of dat eene voorſtelling naar waarheid is, ſchoon men alle de byzonderheden, en het *Hoe* daar van, niet begrype, noch gevolglyk geloove. Een voorzigtig mensch wagt zig daarom altyd van iets valsch te verklaaren, om dat hy het niet begrypt: hy houdt alles voor waarſchynlyk, het geen hy niet anders kan begrypen; en hy neemt alles voor zeker aan, waar voor hy gronden van zekerheid heeft, ſchoon hem in de byzonderheden eenige duisternisſen voorkomen, die hy niet doorzien, en eenige zwaarigheden overblyven, die hy niet ontknoopen kan (†). Zo redelyk handelt hy des ook met de Openbaaring. Hy vindt zommige zaaken zeker geopenbaard; in andere gevallen komt het hem waarſchynlyk voor, dat de Openbaaring deeze of geene waarheid leert: hy vindt zommige voorſtellingen gansch klaar, en andere min of meer duister in de Openbaaring. Van die allen gelooft hy zo veel, als hy door redeneering uit de Openbaaring begrypt: maar zyn geloof gaat niet over zaaken, waar van de Openbaaring zwygt; die hy uit dezelve niet kan afleiden door redeneering, die hy niet begrypt, waar van hy geen denkbeeld heeft: want indien hy iets geloofde, daar hy geen denkbeeld van had, (zo men zulks eens als mogelyk vooronderſtelde,) dan zou hy zelf niet weeten wat hy geloofde; dat zich zelven tegenſpreekt. Iemand tog maakt zig altyd eenig denkbeeld, het zy dan zeker of waarſchynlyk, klaar of duister, van 't geen hy gelooft; als zynde het *niet* in allen gevalle geen voorwerp van onze werkzaamheid.

II. Wanneer men al het dus ver gezegde, raakende de gronden, waar op het min of meer verwerpen der Rede by zommigen ſteunt, oplettend nagaat, bemerkt men ligtlyk, dat 'er in dit verſchil, over het gebruiken der Rede, een merkelyk misverſtand plaats heeft; nademaal die zogenaamde gronden of baarblyklyk ſtrekken ter uiterſte ongerymdheid, of anders dienen, om het zelfde te leeren, het geen zy voorſtaan, die het gebruiken der Rede verdeedigen: het welk onmogelyk kon zyn, zo hier geen misverſtand plaats had, maar 'er een weezenlyk geſchil ware. En inderdaad, zo wy deeze Leer beſchouwen, in afzigt van de Latynſche Kerk, die de onfeilbaarheid

(*) Zie den *Patriot of Duytſchen Zeden*. *II D. bl.* 147—149.
(†) Zie WERENF. *Op. T. II. p.* 168.

heid haarer Kerke beweert; en van de Geestdryveren, die eene Godlyke inblaazing, welke geen gemeenschap heeft met ons redelyke vermogen, voorstaan; zo is dit gansche verschil niets anders dan een woordenstryd. —— Buiten de hier opgenoemde aanhangers van de Leer der Latynsche Kerke, en die der Geestdryveren, zyn alle menschen, die een gezond Verstand bezitten, en dit stuk oplettend nagaan, in deezen met ons van dezelfde gedagten. Hoe sterk zy ook menigwerf in drift zig mogen uitdrukken, over de bedorvenheid van 't menschlyke vernuft, en van daar zig hevig aankanten tegen hen, die altyd willen redeneeren in den Godsdienst; wanneer ze in bedaarden gemoede zyn, leeren ze en doen ze het zelfde, het geen ik in deeze Verhandelingen getoond heb, dat men als redelyke weezens behoort te leeren en te doen. De zaak is ook, als uit de voorige Verhandelingen ten duidelykste blykt, in zig zelve te klaar, dan dat iemand, die oplettend is, in bedaarden gemoede anders zou konnen denken: te meer, daar we 't met elkanderen eens zyn in de gronden, waar op het gebruiken der Rede steunt; waar uit men terstond kan opmaaken, dat hier niet wel iets anders dan een woordenstryd plaats kan hebben: het welk ik, ten slot deezer Verhandelingen, nog kortlyk wat nader onder 't oog zal tragten te brengen. —— Zie hier deswegens een aantal van onbetwistbaare grondstellingen.

1. De Mensch is bedeeld met het vermogen van te konnen redeneeren.

2. De Openbaaring is gegeeven, niet aan redelooze weezens, maar aan 't redelyke schepsel, den Mensch, om hem in zyne redelyke kundigheden te versterken, en daar benevens te begiftigen met hooger kundigheden, dan hy, door het gebruik der Rede alleen, kon verkrygen.

3. De Mensch heeft in 't redeneeren, even als in alle andere bedryven, Gods ondersteunende hulp noodig.

4. De Mensch door deeze hulp versterkt, verlicht in 't Verstand, is, geoefende zinnen hebbende, bekwaam, om wel te konnen oordeelen over zaaken van den Godsdienst.

5. De Rede toont den Mensch, dat hy alles moet gelooven, wat God geopenbaard heeft, het zy klaar het zy duister, zo dra hy 'er maar eenig denkbeeld van heeft.

6. God kan geen Verborgenheden openbaaren, die waarlyk stryden met de Rede; en dus inderdaad aanloopen tegen de gezonde redeneering van zulk een Mensch, wiens verstand, door Gods ondersteunende hulp, verlicht is.

7. Eindelyk, het is den Mensche onmogelyk te gelooven,

 dat

dat eene zaak is, zonder te begrypen, *dat ze is*; maar hy kan wel gelooven, *dat ze is*, zonder volmaakt in alle deelen te begrypen, *hoe dezelve is*.

In alle deeze grondstellingen komen wy met elkanderen overeen; en ze zyn ongetwyfeld van dien aart, dat ze den mensch moeten beweegen, om zyne Rede te gebruiken, zo wel in 't Godsdienstige als in 't Burgerlyke; des een ieder, uit kragt deezer erkende gronden, zyne toestemming moete geeven, aan 't geen tot dus ver beweerd is. Dit zou ook genoegzaam nooit eenige zwaarigheid ontmoeten, was 't niet, dat 'er hier en daar gevonden wierden, die eenige byzondere gevoelens omhelsden, welken zy oordeelen dat in Gods Woord geopenbaard zyn; terwyl anderen van gedagten zyn, dat ze nimmer in de Heilige Schriften geleerd konnen worden, als zynde, naar hun inzien, lynrecht strydig met eene gezonde redeneering. In zulk een geval komt het 'er op aan, om die algemeene grondstellingen over te brengen, tot die byzondere gevoelens; en de eersten, zig in de engte vindende, laaten zig daar door niet zelden vervoeren, om hunne grondstellingen tegen te gaan, en het gebruik der Rede te verwerpen; op dat zy hun aangenomen gevoelen mogen staande houden; zynde dus wel eens tegen de Rede, om dat de Rede tegen hen is. De eerste oordeelt zodanig een Leerstuk geopenbaard, en derhalve niet strydig met de Rede; terwyl de ander het zelve als strydig met de Rede veroordeelt, en daar uit afleidt, dat dit de zin der Openbaaringe niet kan zyn. Dan dit verschillende denkbeeld behoorde nimmer gelegenheid te geeven, om het gebruik der Rede te veroordeelen; want dat ontstaat niet uit te veel, maar uit te weinig, of niet naauwkeurig genoeg redeneeren; het zy over den zin der Openbaaringe, of over de Tegenstrydigheid zelve. Men bepaalt zomtyds den zin der Openbaaringe, zonder dat men genoegzaame agt geeft, op de natuur der zaake, de kragt der woorden, den t'zamenhang, het bedoelde des Schryvers en wat dies meer zy. Men noemt zomtyds iets tegenstrydig, zonder behoorlyk te letten op alle de denkbeelden, die 'er voorkomen; en of ze niet in een bepaalden zin met elkanderen over een te brengen zyn: men is zomtyds niet aandagtig genoeg, om na te gaan, of we wel genoegzaame kundigheden van de zaak hebben, om 'er bepaald van te spreeken, en dus te zeggen, of dezelve strydig zy dan niet. Dog deeze gebreken, gelyk een ieder bemerkt, moet men niet toeschryven aan het redeneeren, maar aan 't gebrek der redeneeringe, waar aan men zig schuldig maakt, en gevolglyk behoorde men in zulke gevallen het redeneeren niet te

wraa-

spraaken, maar, zo veel mogelyk was, elkander te onderrigten, om over die onderwerpen beter te redeneeren. Maar in omstandigheden van die natuur is, niet zeldzaam, de drift voor of tegen het betwiste gevoelen zeer sterk gaande, en dit geeft dan, door onvoorzigtige gesprekken, wel eens gelegenheid, om het gebruik der Rede, dat men anders goedkeurt en handhaaft, te veroordeelen. Maar eigenlyk gesproken, ziet dan de Voorstander der zogenaamde Verborgenheid zynen Tegenstreever aan, als bedeeld met eene Rede die bedorven is, door vooroordeelen, hartstogten en zondige neigingen: zodanig eene Rede schryft men dan toe aan het geheele bedorven Menschdom; welks Rede, in dien staat van verdorvenheid, men gansch onvatbaar voor zaaken van den Godsdienst beschouwt; en daar op volgt het verwerpen der Rede, als onbekwaam om te oordeelen over den Godsdienst; waar tegen de ander met allen yver beweert, dat men de Rede in zaaken van den Godsdienst behoort te gebruiken. —— Dan dus doende is men door drift het spoor geheel byster, en de een verstaat gansch wat anders door 't woord Rede, dan de ander daar mede bedoelt. De vraag is niet, of de Rede, dus beschouwd, bekwaam is, om wel te oordeelen over Godsdienstige zaaken? Zeker neen; dat lydt geen geschil. Maar de vraag is, of een Verstand, door regels en oefening beschaafd, niet bouwende op blootc inbeeldingen en vooroordeelen, maar op een ernstig en onzydig onderzoek, en daar uit afgeleide klaare bewyzen; of zulk eene Rede, door Gods ondersteunende hulp verlicht, daar toe al of niet bekwaam zy? De vraag is, of een mensch, dus met de Rede bedeeld, op het leezen der Openbaaringe, den zin der Openbaaringe niet door redeneering konne verstaan? of hy langs dien weg waare of valsche denkbeelden, uit de Openbaaring afgeleid, niet konne schiften, met minder of meerder zekerheid, of waarschynlykheid, naar maate dat de Openbaaring zig desaangaande met meerder of minder klaarheid uitgedrukt hebbe? en derhalve, of zodanig een mensch niet altyd de Rede in den Godsdienst moge en moete gebruiken? En dit vertrouw ik zal een ieder, die een gezond Verstand heeft, en bedaard van zinnen is, ongetwyfeld gereedlyk erkennen (*); des men wel moge zeggen, dat hier in der daad geen geschil zy, dan in woorden; 't welk dikwils ten hoogsten top gebragt wordt, als men zig door drift laat vervoeren.

Het

(*) Zie CONRADI *Redenv.* Bl. 11, 12.

Het ware te wenschen, dat alle Godgeleerden dit meer en meer ter harte namen, om langs dien weg dit zogenaamde verschil, het welk meermaals veele onlusten in de Kerk baarde, en dat niet weezenlyk is, maar alleen in een woordenstryd bestaat, uit den weg te ruimen: waar aan wy hoopen, dat onpartydige en bescheiden Godgeleerden steeds de hand zullen leenen; en waartoe wy het onze, zo veel in ons is, ook door het opstellen deezer Verhandelingen, gepoogd hebben toe te brengen.

Voor 't overige staat ons, met het afloopen deezer Verhandelingen, nog te melden, dat de geleerde *Werenfels*, in zyn leeven diergeschat Hoogleeraar in de Protestantsche Hooge School te Bazel, wiens vreedzaame Schriften eens ieders aandagtige leezing overwaardig zyn, deezen Woordenstryd reeds in 't daglicht heeft gesteld, in zyne *Theologische Verhandelingen II D. bl.* 498 en verv. (*) als mede dat de beroemde *Hollandsche Spectator*, wiens oordeelkundige papieren, voor menschen van onderscheiden vatbaarheid, een onbetaalbaar nut bezitten, in zyn *tweede Deel No.* 35, deeze waarheid middagklaar ontvouwd heeft: des wy de oplettende leezing dier Geschriften, die ons in dit stuk van geen geringen dienst geweest zyn, ten ernstigste aanpryzen.

(*) Zie ook WERENFELS *over de Woordenstryden* H. VII.

WAARNEMING OVER EENE STOMHEID EN DOOVHEID VEROORZAAKT DOOR WORMEN IN DEN ONDERBUIK.

Door G. L. RENAUD, *Medicinæ Doctor te Groningen.*

OP den 3 December 1771 wierd ik geroepen by een jongetje 7 jaaren en 9 maanden oud, en vond hem zwak en koortzig; door de Ouders wierd ik onderrigt dat hy reeds eenigen tyd daar aan onderhevig was geweest, zomtyds met Stuiptrekkingen vergezeld: dog het voornaamste, waar over men my raadpleegde, was, dat hy zes dagen, voor dat ik hem bezogte, eensklaps stom en doov was geworden, waar van ik ook schielyk overtuigd wierd; want met hem tragtende te spreken, en myne stem zoo veel doenlyk was verheffende, konde ik niet merken dat hy daar eenige aandoening van gewaar wierd, en het was my niet mogelyk, zo min als de Ouders, een enkeld woord uit hem te krygen.

Ik

Ik was in het begin zeer verwonderd over deze zo ongewoone toevallen, en tragtte uit de berichten van de Ouders (zo veel ik konde) na de ongemakken, waar aan dit kind te vooren was onderhevig geweest, te vernemen; welke verstaan en alle te zamen wel overwogen hebbende, scheen het my niet onwaarschynlyk toe, dat deze stom- en doovheid nergens anders door veroorzaakt wierde, dan door eene verzameling van Wormen in den Onderbuik.

Ik oordeelde het derhalven dienstig den lyder buikzuiverende en wormverdryvende middelen voor te schryven, en belastte dat deszelfs buik 's morgens en 's avonds met het *Ung. ad Vermes* zoude gesmeerd worden.

Den 8 dito vernam ik van de Ouders dat hy drie lange ronde wormen door den afgang hadde geloosd; ik vond de koorts toen verminderd en de stuiptrekkingen waren ten eenemaal verdweenen, dog de andere beide toevallen waren byna nog in denzelfden staat, behalven dat hy scheen te tragten eenige woorden (dog onverstaanbaar) voort te willen brengen.

Ik liet met het gebruik van de bovengenoemde middelen aanhouden, waar door hy in het vervolg, by ééne ontlasting, zo veele wormen heeft geloosd, dat de bodem van de pot, welke hy gebruikte, daar door ten eenemaal overdekt was. Zedert dien tyd zyn de toevallen allengskens verminderd, en het gebruik van de spraak en 't gehoor wedergekomen, zo dat hy thans, terwyl ik dit schryve, (behalven dat hy zig nog wat zwak bevind) ten vollen hersteld is, sprekende en horende zo goed als te vooren.

Hoe het nu mogelyk zy, dat Wormen in den Onderbuik deze toevallen hebben kunnen veroorzaaken, is den Geneeskundigen uit het beloop en de vereeniging der Zenuwen bekend; dog dit hier breder uit te leggen zoude deze Waarneming te langwylig maken.

Myn oogmerk is alleen maar geweest deze Waarnéming bekend te maken, om te toonen, hoe noodzakelyk het zy, voornamentlyk in het behandelen van de Ziekten der kinderen, bedagt te zyn op de aanwezigheid der wormen, veelmaals byzondere toevallen voortbrengende; welke men dikwyls aan andere oorzaken toeschryve.

Groningen den 7 January 1772.

KOFFY, HOE BEST TE BEREIDEN OM TE DRINKEN.

(Uit het Fransch.)

IS de wyze van de Koffy te bereiden, zonder dezelve te branden, beter dan de gewoone manier? De Heer ROUSTAN, Lid van het Huishoudelyk Genootſchap te Bern, heeft op deeze vraag geantwoord. De drank, zegt de Heer ROUSTAN, van de Koffy, getrokken als Thé, is, buiten twyfel, de beste. Hy bevat dan het ligtſte en vlugſte van deeze boonen, in plaats dat door de branding veel van zyn byzondere geür vervliegt. Het is zeker, dat de Koffy, door de branding, veel van haar gewigt verliest, op een unce byna altyd twee drachmen. Het is derhalve niet onnut, eene manier bekend te maaken, op welke het verlies veel minder, en de drank gezonder is. Men moet nemen een drachme wel gezuiverde Koffy-boonen, dezelven in twee pinten waters een half kwartier uurs laaten kooken, en dan het vogt 'er afgieten, 't welk dan nog van een citroen-kleur is. Na dat men het wat heeft laaten bezinken, wel toegedekt zynde, drinkt men het, na dat 'er wat ſuiker bygedaan is. Deeze drank is veel gemaklyker gereed te maaken dan de andere. Hy heeft een vry aangenaamen ſmaak; verſterkt de maag, verbetert raauwigheden, verligt merkelyk het hoofd, verzagt zeer de ſcherpheid van de pis, en ſtilt een hardnekkigen hoest. De gewoone manier heeft alle deeze voordeelen niet. Daarenboven kon de Koffy, welke voor de eerſte reize gediend heeft, voor een tweede en derde gebruikt worden; doch men moet ze niet lang op een groot vuur laaten kooken, want dan is deeze drank minder aangenaam; de kleur wordt groen, en laat een bezinkzel na, op den bodem van de kan, van de zelfde kleur.

De branding, moet men bekennen, heeft egter ook haare nuttigheid: zy maakt den drank beter voor de maag, zy geeft in de daad eenige kragt aan dit ingewand, door het vlug beginzel welk 'er in is. Deeze aanmerking, en andere van gelyke natuur, maaken tegenwerpingen tegen de nieuwe manier. De gewoone manier, zal men zeggen, ontwikkelt zekerlyk de beginzelen van dit gewas beter, 1. door het omwindzel welk dezelve ingeſlooten houdt, door het vuur te vernietigen; 2. door de doorzweetgaten te openen en te verwyden, door een aanmerkelyke hitte. Deeze tegenwerpingen zyn vernuftig; men kan 'er egter op antwoorden, met te zeggen, indien de trekking de beginzels niet zo wel ontwikkelt, de branding dezelve te veel ontbloot, en dat hier door ontſtaan ſlaapeloosheid, onrustigheid, hoofdpyn, ja ſtuipen. Ik heb iemant gekend, die ze doorgaans driemaal nam tegen ſcheele hoofdpyn;

zy

zy genoot eenigen tyd verligting; doch de Koffy maakte zo veel aandoening op haare zenuwen, dat de pyn naderhand veel heftiger wierdt. Ik zal derhalven niet ontveinzen, dat gebrande Koffy de maag versterkt, dan, het zal niet minder waar zyn, dat de nieuwe manier gezonder is. De kieschheid van smaak, weet ik, zal de voorkeuze geeven aan de oude, maar de rede is voor de andere. Doch men moet geen van beiden te ver trekken, elke manier heeft haare bepaaling. 1. De Koffy, volgens de nieuwe wyze bereid, moest voor gewoon gebruik verkooren worden, zy zou de gezondheid minst benadeelen. 2. Menschen die een traagen omloop van bloed, een vogtige en koude gemaatigdheid, dik bloed, doffen inborst, weinig geest, een verslymde maag hebben, en slaapzugtig van hoofd zyn, zullen wel doen, zich aan de oude manier te houden. 3. De nieuwe zal de zulken, die slaapeloos zyn, minder hinderen. 4. Als men reeds verhit is, waarom zal men deeze overmaatige hitte nog vermeerderen? de weinige hitte, welke de drank, volgens de nieuwe manier, verkregen heeft van het vuur of van de Koffy, schynt derhalve, voor zodanige gestellen, de beste.

EEN BEPROEFD MIDDEL VOOR EEN KWAADE BORST.

ALle de openbaare Nieuwspapieren hebben met ophef gesproken van de ontdekking van een geneesmiddel voor ongemakken op de borst, welk het geval heeft aangeweezen: zie hier hoe men het verhaalt. Een officier, een kwaade borst hebbende, liet op een komfoor met vuur, in zyn' kamer, die wel geslooten was, *Pik* en *Geel Wasch*, van elks evenveel, smelten, om eenige flesfen digt te maaken. Na dat hy den damp van deeze gesmolte stoffen, eenigen tyd, hadt ingeademd, vondt hy zyn ongemak op de borst wat verligt. Deeze opmerking bewoog hem deeze rooking eenige dagen te vervolgen: hy kreeg in 't kort merklyke verandering, en werdt eindelyk volmaakt hersteld. Men voegt hier by, dat de Proef met het zelfde middel genomen was op een Soldaat, in het Hospitaal van Dourlach, die wanhopig geoordeeld, en nogtans volkomen geneezen werdt; en in 't vervolg veele lyders, welker longen zelfs verzwooren, en door de Geneesheeren opgegeeven waren, op deeze wyze hersteld zyn. Het vertrek waar in men deeze rooking te werk stelt, moet zeer digt geslooten zyn; men moet de damp by trappen inademen, heen en weder wandelende.

VER-

VERGELYKING VAN HET GEVOGELTE MET HET VIERVOETIG GEDIERTE.

(volgens BUFFON.)

WAnneer wy het Gevogelte vergelyken met de viervoetige Dieren zullen wy verfcheiden overeenkomften ontdekken, die ons de eenpaarigheid van het algemeene plan der Natuure voor oogen ftellen. Onder de Vogelen vindt men, even als onder de viervoetige Dieren, eenige vleeschetende foorten; en andere voor welke Vrugten, Graanen, en Planten een genoegzaam voedzel verfchaffen. Dezelfde natuurlyke oorzaek, welke het, voor Menfchen en Dieren, noodzaaklyk doet worden om vleesch en ander kragtig voedzel te gebruiken, werkt ook in de Vogelen. De Vleescheetende hebben maar ééne Maag, en zwakker ingewanden dan die Graanen of Vrugten ten fpyze gebruiken. De Krop, in de laatstgemelde, want ze ontbreekt in de eerstgenoemde, komt overéén met de Pens der Herkauwende Dieren. Zy kunnen van ligt en mager voedzel leeven: dewyl ze in ftaat zyn om eene groote menigte te neemen en hun Krop te vullen, en dus, 't geen aan de hoedanigheid ontbreekt, door de hoeveelheid, goed te maaken. Zy hebben twee blinde Darmen en eene zeer fpieragtige en fterke Maag, dienende om de harde deelen der Graanen, welke zy doorzwelgen, te verbryzelen, terwyl de Roofvogels min uitgeftrekte Ingewanden en gemeenlyk geen Krop of dubbelde blinde Darm hebben.

Hunne geaartheid en leevenswyze hangen zeer veel af van hunne neigingen. De Vogels met Viervoetige Dieren vergelykende, dunkt my dat de edele en grootmoedige *Arend* de *Leeuw*; de wreede en onverzaadelyke *Gier* de *Tyger* is; dat de *Kuikendief*, de *Buizet* en *Kraay*, die fmaak in bedorven vleesch en krengen vinden, de *Hyenas*, *Wolven* en *Jakhalzen* zyn; dat men de *Valken*, *Havikken* en andere Jagtvogels, voor de *Honden*, *Vosfen*, *Onzas* en *Losfen* mag houden; dat de *Uilen*, die alleen by nagt zien en jaagen gelyk ftaan met de *Katten*; en de *Reigers* en *Pelikaanen*, die op Visch aazen, met de *Beevers* en *Otters*. De *Pauwen*, *Kalkoenen*, en alle de Vogels met Kroppen verbeeldden ons de *Osfen*, *Schaapen*, *Geiten* en andere Herkauwende Dieren. Zo dat men eene fchaal van Neigingen maakende, en eene Schildery maalende van de verfchillende leevenswyzen, onder de Vogelen dezelfde overeenkomften en dezelfde verfcheidenheden als onder de Viervoe-

voetige Dieren zal aantreffen —— Misschien hebben de onderscheidingen meer verschils: dus, by voorbeeld, schynen de Vogels een byzonderen voorraad ten leevensonderhoud te bezitten. De Natuur heeft hun alle de Insecten, welke de Viervoetige Dieren niet eeten, tot spyze geschonken. Vleesch, Visch, Tweeslagtige Dieren en Kruipende Dieren, Insecten, Vrugten, Graanen, Zaaden, Wortels, Kruiden, alles wat leeft of groeit strekt hun tot voedzel: en wy zullen zien dat zy, wat de keuze betreft, onverschillig genoeg zyn, en menigmaal 't gebrek van de eene soort, door het kiezen van eene andere, vervullen.

Het zintuig de smaak is, in de meeste Vogelen, bykans van geene betekenis, ten minsten schiet hun smaak by die der Viervoetige Dieren verre te kort. En zy wier Gehemelte en Tong min kiesch zyn dan die der Menschen, hebben niettemin, deeze leden gevoeliger en buigzaamer dan de Vogels, wier Tongen meestal kraakbeenagtig zyn: want onder alle Vogels vindt men 'er bykans geenen dan die vleesch eeten, wier Tong zagt en van dergelyk eene zelfstandigheid is als in de Viervoetige Dieren. Deeze Vogels zullen, gevolglyk, fynder van smaak zyn dan de andere, en zo veel te meer als zy blyken meer Reuks te hebben, en de scherpheid des Reuks de plaats van de grofheid des Smaaks vervult; maar dewyl, in alle Vogels, de Reuk zwakker en de Smaak stomper is, dan in de Viervoetige Dieren, kunnen zy maar weinig proeven: dus zien wy ook dat de meeste enkel doorzwelgen zonder oit te proeven. Het kauwen, 't welk een groot gedeelte uitmaakt van 't genot des Smaaks, ontbreekt hun: en, om alle deeze redenen zyn ze zo weinig keurig op hun voedzel, dat ze zomtyds, door geen onderscheid te maaken, vergiftige dingen inzwelgen.

Het is, over zulks, onkundig en onbedagt gehandeld met zommige Natuurkundigen de onderscheide soorten van Vogelen, naar hunne Leevenswyze, te verdeelen. Dit denkbeeld was beter toe te passen op de Viervoetige Dieren: dewyl hun Smaak fynder is, en hunne Neigingen bestendiger zyn; schoon men met rede van de Viervoetige Dieren, zo wel als van de Vogelen mag zeggen, dat de meesten, die in het Ryk der Planten hun voedzel zoeken, of andere schraale spyzen eeten, ook vleesch kunnen nuttigen. Wy zien dat de Hoenders, Kalkoenen, en andere Vogels, die onder de Graanetende behooren, na Wormen, Insecten, en stukjes Vleesch met meer greetigheid zoeken dan na Koorn. De *Nagtegaal*, die alleen by Insecten leeft, wordt ook met gehakt vleesch gevoed. *Uilen*, die natuurlyk vleeschvreetend zyn, en 's

nagts byna niets anders kunnen vangen dan Vledermuizen en andere Muizen, vallen ook aan op *Keevers*, die in 't duister vliegen. —— De gekromde Bek is, gelyk zy, die overal eindoorzaaken zoeken, willen, geen vast kenmerk van trek tot vleesch, noch een werktuig bepaaldlyk geschikt om het van een te scheuren: vermids de *Papegayen*, en verscheide andere Vogels met kromme Bekken, aan Vrugten en Graanen de voorkeus boven Vleesch schynen te geeven. Meest alle Vogels, die ons voorkomen alleen van Graanen te leeven, werden desniettegenstaande, in hunnen eersten tyd, met Insecten gevoed. Niets is, derhalven, losser en ongegronder dan deeze Verdeeling der Vogelen, ontleend van hunne leevenswyze of het onderscheiden voedzel 't welk zy nuttigen. Wy zullen noit in staat zyn om de natuur van een weezen te bepaalen door één enkeld kenmerk, of ééne enkelde natuurlyke hebbelykheid. Wy zyn genoodzaakt 'er veele by elkander te voegen: want hoe veelvuldiger de kenmerken zyn, des te minder onvolmaaktheids zal onze schikking hebben, en niets kan dezelve volmaaken, dan de historie en beschryving van elke soort in 't byzonder.

Naardemaal het kauwen aan de Vogelen ontbreekt, en hun Bek slegts, in zekere opzigten, de kaaken der Viervoetige Dieren verbeeldt, en maar zeer onvolkomen het werk der tanden verrigt, zyn ze genoodzaakt heele Graankorrels, of die slegts halfgebrooken, door te zwelgen; en, niet in staat zynde om ze met den Bek te kneuzen, zouden zy ze ook niet kunnen verteeren, en 'er gevolglyk geen voedzel van ontvangen, was hunne Maag van dezelfde gesteltenis als die van de Dieren met tanden. Graaneetende Vogels hebben Maagen van eene zelfstandigheid hard en vast genoeg om het voedzel te vermaalen. Het is of zy telkens tanden in hun Maag bragten, waar het vermaalen en verbryzelen veel sterker toegaat dan in Viervoetige Dieren, en zelf in vleeschvreetende Vogelen, die geen zo harde en sterke, maar een slappe buigzaame Maag hebben, gelyk andere Dieren. Men heeft waargenomen dat deeze wryving, in de Maag der vleeschvreetende Vogelen, diepe groeven gemaakt en bykans drie vierde van 't gewigt van verscheide stukken gelds, door een *Vogelstruis* ingeslokt, verteerd hadt.

Gelykerwys de Natuur aan de Viervoetige Dieren, die dikwyls te water gaan of koude Landstreeken bewoonen, met bont bekleed en dik hair gegeeven heeft, zo zyn ook alle de Watervogels en die het Noorden bewoonen, met eene groote menigte Vederen en zeer fyn Dons voorzien. Hier uit mogen wy oordeelen over het Land huns

verblyfs en de Hoofdstoffe waar in zy zich meest onthouden. Onder alle lugtstreeken zyn de Watervogels bykans even eens met Vederen bekleed, en hebben naby den staart eenige tepeltjes, of bewaarplaatzen van eene olieagtige stoffe, van welke zy zich bedienen om hunne Vederen te bestryken en te vernisfen, 't welk gevoegd by de digtheid der Vederen zelve, te wege brengt dat het water 'er niet kunne doordringen, en by de oppervlakte afrolt. De Landvogels misfen deeze tepeltjes geheel, of ze zyn by hun veel kleinder.

Vogels die meest naakt zyn, gelyk de *Vogelstruis* en de *Kasuaris*, worden alleen in heete Landen gevonden; die van koude Gewesten zyn wel gekleed en gedekt. Hoogvliegende Vogels hebben alle hunne Vederen noodig, om de koude in de hooger lugt te wederstaan. Wil men een *Arend* beletten dat hy niet te hoog en uit het gezigt vliege, men behoeft hem slegts eenige Vederen onder uit het lyf te trekken, en dan zal hy de koude te zeer gevoelen om zo hoog te streeven.

Alle Vogels zyn aan het ruien onderworpen, gelyk de Viervoetige Dieren aan het uitvallen van het hair. t'Elken jaare verliezen zy het grootste gedeelte hunner Pluimadie, en dezelve wordt vernieuwd; zelfs zyn de uitwerkzels dier veranderinge in hun veel merkbaarder dan in de Viervoetige Dieren. De meeste Vogels hebben, in den ruityd, veel te lyden en zyn alsdan ziek: eenige sterven 'er aan, en geen hunner legt geduurende dien tyd. De bestgevoedde *Hen* scheidt dan uit met leggen. Het werktuiglyk voedzel, 't welk voorheen diende tot de voortteeling, wordt verteerd, en is meer dan noodig tot het voeden van deeze nieuwe vederen, en dit zelfde werktuiglyk voedzel vloeit niet weder over voor dat die vederen den vollen groei bekomen hebben. Gemeenlyk beginnen de Vogels te ruien op 't einde van den Zomer, of met het begin van den Herfst, de vederen groeien tevens aan, en het voedzel, 't geen zy, in dat Jaarsaisoen, overvloedig vinden, wordt, voor een groot gedeelte, verteerd in den groei deezer nieuwe Pluimadie, en 't is niet voor dat dezelve geheel den waschdom hebbe, by de komst der Lente naamlyk, dat de overvloed van voedzel, geholpen door de mildheid van het Jaargetyde, hun tot minnen noopt. Dan komen alle de Planten te voorschyn, de Insecten, dus lang door koude verstyfd, verryzen uit hun winterslaap; de Aarde schynt met leeven gansch en al vervuld: die heuchlyke tydsverwisseling, welke zo veel invloed

op 't Gevogelte inzonderheid heeft, schenkt aan 't zelve nieuwe kragt en leeven, zich vertoonende in hunne vuurige minnaryen en het vermenigvuldigen van 't geslacht.

Iemand zou veelligt gelooven dat het den Vogelen zo eigen is te vliegen als den Visschen te zwemmen en aan het Viervoetig Gedierte te loopen, nogthans doen 'er zich in alle deeze opzigten uitzonderingen op, omtrent deezen algemeenen regel. Eenige Viervoetige Dieren, als de *Vledermuizen*, vliegen en loopen niet; anderen, als de *Robben*, en *Walrussen*, kunnen alleen zwemmen, of als *Bevers* en *Otters*, die veel bezwaarlyker gaan dan zwemmen; nog anderen, eindelyk, als de *Luiaard*, konnen nauwlyks voortgaan — Desgelyks vinden wy onder de Vogelen de *Vogelstruis*, de *Kasuaris* enz. die niet kunnen vliegen, maar moeten loopen; anderen, gelyk de *Pinguins*, de *Zeepapegayen* enz. vliegen en zwemmen, maar kunnen niet loopen; nog andere, als de *Paradysvogels*, loopen noch zwemmen, en beweegen zich alleen vliegende.

Het blykt dat het Water den Vogelen eigener is dan den Viervoetigen Dieren: want, eenige weinige soorten uitgezonderd, vermyden alle Landdieren het water, en zwemmen alleen, wanneer ze, door vrees of honger, gedrongen worden: daar, onder de Vogelen, een groot en wyduitgestrekt geslacht, in veele soorten verdeeld, in 't Water 't meeste vermaak vindt, en zich noit aan Land vervoegt dan uit noodzaaklykheid en om aan eenige byzondere behoeften te voldoen, als, by voorbeeld, om hunne Eijeren buiten het bereik des waters te leggen. En 't geen ten uitmaakende bewyze strekt, dat het water den Vogelen eigener is dan den Landdieren, is, dat 'er slegts drie of vier Viervoetige Dieren zyn die tusschen de Vingeren der Pooten vliezen hebben; terwyl men meer dan driehonderd soorten van Vogelen telt met gevliesde Pooten, die hun bekwaam maaken tot zwemmen. De ligtheid hunner vederen en beenderen, als mede de gedaante hunner lichaamen, brengt veel toe om dit nog gemaklyker te doen worden. De Mensch zwemt misschien van alle Dieren het bezwaarlykst: dewyl de gedaante zyns lichaams volstrekt strydig is met die beweeging. Onder het Viervoetig Gedierte zyn de zodanigen, die verscheide maagen en groote ingewanden hebben, geschikter om te zwemmen dan andere: vermids deeze groote inwendige holligheden hunne lichaamen ligter maaken. De Vogels, wier Pooten eene soort van riemen, wier lichaamen lang en rondagtig zyn als een Schip, en daar benevens zo ligt dat ze noit dieper zinken dan noodig is tot het recht ophouden, vinden zich, uit hoofde van alle deeze byzonderheden, bykans zo ge-

schikt

schikt om te zwemmen als te vliegen: ja deeze bekwaamheid tot zwemmen vertoont zich zelve eer: want wy zien dat de *Duikers* zich te water begeeven lang voor dat zy bestaan te vliegen.

By de Viervoetige Dieren, inzonderheid, die niets kunnen vast houden met hunne pooten, en niets dan gehoornde hoeven of lange nagels hebben, schynt het zintuig des gevoels met dat van den smaak in den mond vereenigd. Hier alleen kunnen zy de lichaamen vasthouden, en de gedaante ontdekken, door 'er de Tong, het gehemelte en de tanden aan te brengen, en dus is dit gedeelte de voornaamste zitplaats zo van hun Gevoel als van hun Smaak. In de Vogelen is het Gevoel van dat gedeelte niet volmaakter dan in de Viervoetige Dieren; dewyl hunne tong en gehemelte min aandoenlyk zyn: doch zy overtreffen de laastgemelden door 't gevoel hunner vingeren, om dat dit zintuig daar meest huisvest: want in 't algemeen maaken zy meer gebruik van hunne vingeren dan de Viervoetige Dieren, zo om de lichaamen vast te houden als om ze te voelen; dewyl, nogthans, het binnenste gedeelte hunner vingeren allerwegen bedekt is met een harde en eeldagtige huid, kan het gevoel niet fyn, en de gewaarwordinge, daar uit voortkomende, by gevolge niet zeer onderscheiden weezen.

De rang der zinnen, overzulks, gelyk de Natuur dezelve schynt vastgesteld te hebben, is, ten opzigte van de onderscheide Dieren hier in aanmerking komende, dusdanig. In den Mensch heeft het Gevoel den voorrang; hier op volgt de Smaak; het Gezigt komt in de derde plaats; het Gehoor is het vierde, en de Reuk het laatste, of minst volmaakt zintuig. ——— In de Viervoetige Dieren zit de Reuk voor, de Smaak volgt daar op, of liever maaken deeze twee zinnen by hun 'er maar één uit, het Gezigt is het derde, het Gehoor het vierde en 't Gevoel 't laatste. —— In de Vogelen bekleedt het Gezigt de eerste, het Gehoor de tweede, het Gevoel de derde, en de Smaak benevens de Reuk de laatste plaats. De heerschende aandoeningen, in elk deezer weezens, volgen dezelfde orde. De Mensch wordt 't sterkst door 't Gevoel, het Viervoetige Gedierte door de Reuk, en 't Gevogelte door 't Gezigt aangedaan. Het meerendeel hunner verkiezingen en bepaalingen hangt af van dit overheerschende zintuig. Die van de andere zinnen zwakker en min talryk zynde zullen zich aan de eerste onderwerpen, en slegts in de tweede plaats invloed hebben. Naar 's Menschen Gevoel aandoenlyk en diepgaander is, heeft hy de vermogens van denken en opmerken; de Viervoetige Dieren hebben sterker neigingen dan de Menschen; de aandoe-

doeningen der Vogelen zyn vlugger en zo uitgestrekt als de zin des Gezigts.

Maar men vindt een zesden zin, die, schoon by tusschenpoozen werkende, wanneer hy werkt, over alle de andere schynt te gebieden, overheerschende aandoeningen, de heevigste beweegingen, en de inwendigste genegenheden hervoort te brengen. Dit is de zin der Liefde. Niets evenaart de kragt haarer indrukken in Viervoetige Dieren, niets is dringender dan haare behoeften, niets geweldiger dan haare begeerten. Zy zoeken elkander, met den grootsten vlyt, en verzamen met eene soort van woede. In de Vogelen bespeurt men meerder tederheids, sterker aankleeving, en een grooter trap van zedelykheid in humne Liefde; schoon zy mogelyk natuurlyker wyze heftiger tot den minnehandel genoopt worden dan de Viervoetige Dieren. Onder de laatstgemelden kan men nauwlyks eenig voorbeeld van huwelyks kuisheid bybrengen; en nog minder van de zorge der Mannetjes voor humne jongen; terwyl, onder de Vogelen, de vóorbeelden van het tegendeel in de daad zeldzaam zyn: naardemaal, uitgenomen onze Huisvogelen en eenige andere soorten, zy alle zich vereenigen door eene bestendige verbintenis, welke ten minsten zo lang duurt als de opvoeding der Jongen.

Behalven de behoefte van vereeniging, veronderstelt elke Huwelyksverbintenis een noodzaaklykheid van onderlinge overeenkomst voor de geenen die zich verbinden, en voor 't geen, 'er uit staat te volgen. De Vogels vinden zich genoodzaakt, om, tot het leggen haarer Eijeren, een nest te bouwen, 't welk het Wyfje dus uit noodzaaklykheid begint, en waar in het verliefde Mannetje haar uit beleefdheid helpt, en, daar zy beiden aan dit werk bezig zyn, krygen zy eene gehegtheid aan elkander. Vermenigvuldigde zorgen, onderlinge behulpzaamheden, gemeene ongerustheden, versterken deeze gehegtheid, welke nog kan vermeerderd en duurzaamer gemaakt worden, door eene tweede noodzaaklykheid; hier in bestaande, dat zy hunne eijeren niet moeten koud laaten worden, noch de vrugt hunner liefde, voor welke zy reeds zo veel zorge gedraagen hebben, verlaaten. Het Wyfje niet kunnende uitgaan, neemt het Mannetje die post waar, en zoekt voedzel: zomtyds ook bekleedt hy haar plaats, of zet zich nevens haar, om de warmte van het nest te vermeerderen, en in de ongerustheden van haaren stand te deelen. De verbintenis, welke de Liefde volgt, blyft in al haar kragt, geduurende den broeityd, en wordt nauwer ten tyde dat de Jongen voor den dag komen. Dit is een ander genot en vermaak, 't welk teffens nieuwe banden

legt,

legt. De opvoeding verschaft nieuw werk, waar in het Mannetje en het Wyfje elkander helpen. De Vogels vertoonen ons, derhalven, alles wat 'er in een eerlyk huishouden omgaat. Liefde gevolgd van eene onscheidbaare verbintenis, en zich naderhand uitstrekkende tot eene onderlinge zorge voor het gezin. Dit alles stamt af, gelyk wy zien, uit de noodzaaklykheid om te gader bezig te weezen in de onvermydelyke zorgen en gemeenen arbeid. En bespeuren wy niet desgelyks, dat deeze noodzaaklykheid van vereenigden arbeid, onder ons Menschen, alleen gevonden wordende by lieden van een laageren rang, die van den eersten, daar van ontheeven zynde, niet zelden ongetrouw en onverschillig jegens elkander gevonden worden?

Onder de Viervoetige Dieren ontdekt men niets meer, dan louter natuurlyke liefde en verbintenis; ik wil zeggen, dat 'er geene duurzaame overeenstemming is tusschen het Mannetje en het Wyfje: dewyl hunne vereeniging geene voorgaande overeenkomst veronderstelt, ook vordert dezelve geen onderlingen arbeid of volgende zorgen; gevolglyk kan 'er onder hun geen Huwelyk weezen. Het Mannetje gaat, na het voldoen der minnedrift, van het Wyfje af, en tot andere, of om zich te herstellen: hy is geen Egtgenoot, geen Vader des Gezins; want hy erkent Vrouw noch Kinders. Zy zelve zich van verscheidene hebbende laaten dekken, verwagt noch de bezorging, noch de hulp van iemand, zy alleen blyft belast met de zorge voor het kroost en de Opvoeding: zy heeft geene gehegtheid dan aan haare Jongen, en deeze duurt zelf langer dan by de Vogelen: en naardemaal dit schynt af te hangen van de noodzaaklykheid der Moeder voor de Jongen, die zy uit haar eigen lichaam voedt, is deeze hulp ook te langer noodig voor de meeste Viervoetige Dieren, welke langzaamer in hun groei zyn dan de Vogels; hier om houdt deeze verbintenis langer aan. —— 'Er zyn verscheide soorten van Viervoetige Dieren, by welke dit gevoel niet verdoofd wordt door nieuwe minnaryen; en wy zien dat het Wyfje de zorg heeft voor de Jongen van twee of drie werpen. Onder de Viervoetige Dieren treft men ook eenige soorten aan, onder welke de verbintenis van het Mannetje en Wyfje zo lang duurt als zy de Jongen groot maaken. Dit bespeurt men in *Wolven* en *Vossen*. De *Reebok* mag gehouden worden als een zonderling voorbeeld van Huwelykstrouw. In tegendeel zyn 'er eenige soorten van Vogelen, als de *Roode Patryzen* of *Veldhoenders*, wier liefde niet langer aanhoudt dan tot de lust geboet is; maar deeze uitzonderingen maaken geen inbreuk op den algemeenen regel, dat de Na-

Natuur den Vogelen in het ſtuk der liefde meer ſtandvastigheids gegeeven heeft, dan aan het Viervoetig Gedierte.

En 't geen tot nog nader bewys ſtrekt, dat deeze Huwelyksverbintenis onder de Vogelen alleen een gevolg is van de noodzaaklykheid des onderlingen arbeids beſtaat hier in, dat, die geen nest maaken, ook niet trouwen, en in 't wilde paaren. Hier van kunnen wy een gemeenzaam voorbeeld zien in onze Huisvogelen. Het Mannetje betoont alleen meer agts te ſlaan op de Wyfjes dan by de Viervoetige Dieren: dewyl hier de tyd der minne niet bepaald is, kan hy langer zich tot het zelfde Wyfje vervoegen, de tyd om Eijeren te leggen is langer, en komt dikmaals weder, en de Eijeren weggenomen zynde, dringt de broedtyd minder, en de Wyfjes begeeren alleen te broeden, wanneer de kragten ter voortteelinge verzwakt, en bykans uitgeput zyn. Voegt by alle deeze oorzaaken de weinige gelegenheid, welke deeze Huisvogels hebben, om, te hunner veiligheid en afzondering, een nest te bouwen, den overvloed waar in zy leeven, de gemaklykheid om voedzel te bekomen, of 't zelve altoos op dezelfde plaats te vinden, en alle de andere gemakken, die de Mensch hun bezorgt, waar door zy ontſlagen worden van ongerustheid, zorg en arbeid, welke de andere voelen en met elkander deelen. Alle deeze byzonderheden in aanmerking genomen zynde, kunnen wy onder de Vogelen de eerſte uitwerkzels zien van weelde, en de kwaade gevolgen des overvloeds, losbandigheid naamlyk en ledigheid.

In de Vogelen nu, wier zeden wy bedorven hebben door ze op te pasſen, als mede die hunne zeden onbedorven bewaarden; dewyl zy genoodzaakt zyn t'zamen te werken, en voor zich zelven te zorgen, is de bron der Liefde of de zelfſtandigheid, welke deeze aandoening te wege brengt, en daadlyk doet werken, veel overvloediger dan in de Viervoetige Dieren. Een *Haan* is volkomen genoegzaam voor twaalf of vyftien Hennen, en bevrugt, door ééne enkele trede, alle de Eijeren, die elk haarer in den tyd van twintig dagen legt; hy kan, derhalven, volſtrekt geſprooken, dagelyks de Vader worden van drie honderd kinderen. Eene goede *Hen* kan honderd eijeren leggen in één ſaiſoen van de Lente tot den Herfst. Hoe groot is, over zulks, het verſchil tusſchen deeze vermenigvuldiging en die der vrugtbaarſte Viervoetige Dieren! Het ſchynt dat al het voedzel, waar mede deeze Vogels overvloedig voorzien wórden, in zaadſtoffe verandert, alleen tot hun vermaak dient, en geheel ter voortteeling ſtrekt. Zy zyn eene ſoort van Werktuigen, welke wy opwinden, en geſchikt maaken

ken ter voortteelinge. Wy vermeerderen hun getal verbaazend door ze zamen te houden, door ze ryklyk te voeden, en hun van allen zorg, moeite en arbeid, voor hun leevens behoeften te ontheffen: want de wilde *Haan* en *Hen* teelen, in den natuurstaat, even eens voort als de *Patryzen* en *Kwartels*, en schoon de Vogels, van het geslacht der Hoenderen de vrugtbaarste zyn, bepaalt hunne vrugtbaarheid zich tot achttien of twintig eijeren; en hunne minnaryen houden zich aan één saisoen, wanneer zy in den staat der natuure leeven. —— 't Is waar, 'er mogen twee tyden van paaren en eijerleggen zyn, onder warmer en beter lugtstreeken; zelfs onder ons bespeuren wy verscheide soorten, die twee of driemaal in één Zomer leggen; doch dan is het getal der eijeren kleinder in alle deeze soorten, en de tyd van broeden by zommigen korter. Hoewel dus de Vogels kragtiger ter voortteeling zyn dan de Viervoetige Dieren, zyn ze in de daad niet veel vrugtbaarder. *Wilde* en *Tamme Duiven* leggen maar twee eijeren; groote Roofvogels maar drie of vier; de meeste andere vyf of zes; en geene dan de *Hennen* en andere van het geslacht der Hoenderen, als *Pauwen*, *Kalkoenen*, *Phaisanten*, *Patryzen* en *Kwartels* leggen een grooter getal.

Schaarsheid, zorg, ongemak, en noodzaaklykheid van arbeid, verminderen in alle weezens de kragten en de uitwerkzels der voortteelinge. Zy vermenigvuldigen naar maate zy wel gevoed en opgepast worden: indien wy 't oog vestigen op die aan zich zelven overgelaaten en blootgesteld zyn aan alle de ongemakken, die eene volstrekte onafhanglykheid vergezellen, zullen wy bevinden, dat zy, steeds met behoefte, ongerustheid en vreeze, moetende worstelen, alle de vermogens ter voortteelinge zo veel niet aanwenden als zy kunnen. Zy schynen zelf de uitwerkzels voorzigtig te beleggen, en te evenredigen aan de omstandigheden van hunnen staat. Een Vogel zyn nest gebouwd, en omtrent vyf eijeren gelegd hebbende, is alleen op derzelver bewaaring bedagt; het overige van 't saisoen brengt hy door met broeden en het opvoeden der Jongen, en 'er worden geen andere eijeren gelegd: maar indien, door eenig toeval, de eijeren gebrooken zyn of het nest beschadigd is, bouwt hy schielyk een ander, en legt weder drie of vier eijeren; wanneer het zelfde ongeluk nogmaals gebeurt, zal het nest weder gemaakt, en het eijerleggen herhaald worden. Dit tweede en derde leggen hangt, derhalven, eeniger maate af van den wil des Vogels. Wanneer het eerste leggen gelukt, en zo lang het duurt, geeft hy zich niet over aan de beweegingen der Liefde en andere inwendige aandoeningen,

welke aan nieuwe eijeren het groeiend leeven kunnen geeven, noodig tot derzelver aanwas en uitwerping: maar indien de dood het gezin in de geboorte, of omtrent dien tyd verwoest heeft, volgt de Vogel deeze genegenheden weder op, en toont door een nieuw voortbrengzel, dat de kragten ter voortteelinge alleen opgeschort en niet uitgeput waren, en hy zich niet onthieldt van de voorafgaande vermaaken, dan om te voldoen aan den pligt der natuure de zorg voor 't gezin. Pligt heeft hier, derhalven, de overhand over Drift, en Verbintenis der Liefde: en het blykt dat de Vogel meer magts heeft over deeze laatste aandoening dan over de eerste, welke hy ten minsten altoos by voorkeuze opvolgt. 't Is alleen door dwang, dat hy de verbintenis aan de Jongen laat vaaren, en vrywillig weigert hy de vermaaken der Liefde, schoon wel in staat om dezelve te genieten.

Gelyk de zedelykheid in Liefde dus zuiverder is in de Vogelen, dan in de Viervoetige Dieren, zo zyn by hun de middelen, om die hartstogt te voldoen, eenvoudiger. Zy hebben maar eene wyze van paaren; terwyl men dit in allerlei standen waargenomen heeft in Viervoetige Dieren, dus verschillen hier in de *Kameel*, de *Olyphant*, de *Stekelvarkens* en *Aapen* van elkander en van alle andere.

Wanneer wy nu alle de kundigheden, tot hier toe voorgedraagen, ons in één gezigtpunt voor oogen stellen, zullen wy bevinden, dat het inwendig gevoel, het *Senforium* van den Vogel, voornaamlyk is opgevuld met beelden door het zintuig des Gezigts verwekt; dat deeze beelden oppervlakkig, maar zeer uitgebreid zyn, en de meeste betrekking hebben tot beweeging, afstanden en ruimten; dat de Vogels, een geheel Landschap zo gereedlyk overziende, als wy onzen gezigteinder beschouwen, in hunne harssens een landkaart mede voeren van de plaatzen die zy gezien hebben; dat de gemaklykheid, om ze op nieuw over te vliegen, een der bepaalende oorzaaken is van de veelvuldige reizen en uittogten. —— Wy zullen desgelyks ontwaar worden, dat zy, vry aandoenlyk zynde voor het zintuig des Gehoors, alle schielyke gerugten hun zeer sterk aandoen, met vreeze vervulken, en op de vlugt jaagen; terwyl men ze kan lokken door zagte en zoete klanken, en door fluitjes roepen; dat de werktuigen der stemme, zeer sterk en buigzaam zynde, de Vogels niet nalaaten daar van zich te bedienen, om daar door hunne aandoeningen uit te drukken, en tekens daar van te geeven, doende zich van verre hooren; dat zy desgelyks zich beter kunnen uitdrukken dan de Viervoetige Dieren, meer tekens hebbende, dat is meer

bui-

buigingen van ftem; dat zy, in ftaat om iets gemaklyk te vatten, en langer de indrukken van klanken te behouden, het werktuig van deezen zin zich verheft als een Inftrument 't geen als 't ware vermaak vindt in weder te klinken; maar dat deeze klanken, medegedeeld, en welke zy werktuiglyk herhaalen, geen betrekking hebben tot de inwendige aandoeningen; dat de zin des Gevoels, hun maar onvolmaakte aandoeningen geevende, zy maar weinig onderfcheide denkbeelden hebben van de gedaante der lichaamen, fchoon ze zeer klaar de oppervlakte befchouwen; dat zy door het zintuig des Gezigts, en niet door dat des Reuks, op eenigen afftand gewaarfchouwd worden van de tegenwoordigheid der dingen, die hun tot voedzel kunnen dienen, en dat zy meer gebrek dan honger hebben, en meer verflindend zyn dan lekker. —— Wy zagen, dat zy, in ftaat zynde om gemaklyk de handen der Menfchen te ontkomen, en zelf hun gezigt te ontvliegen, te dier oorzaake, eene wilde geaartheid moesten hebben, en al te onafhangelyk weezen, om in een ftaat van Huisdieren te treeden; dat zy vry zynde en meer afgefcheiden van en ontheeven aan de heerfchappy der Menfchen dan de Viervoetige Dieren, minder verbysterd worden, in den loop hunner natuurlyke hebbelykheden; dat zy uit deezen hoofde, volgens eigen beweeging, verzamelen, en de meesten hunner eene weezenlyke geneigdheid ter zamenleevinge bezitten; dat zy, gedrongen om te gader de zorge voor het geflacht te draagen, en zelf vooraf te werken aan het vervaardigen der nesten, eene fterke gehegtheid aan elkander verkrygen, welke hunne heerfchende neiging wordt, en zich naderhand uitftrekt tot hunne Jongen; dat dit zagt en teder gevoel geweldige driften verzagt, en ook die der Liefde maatigt, en ter oorzaake ftrekt van die kuischheid, en zuiverheid hunner zeden, en de heuschheid hunner geftelteniffe; dat, hoe wel ze ryker voorraad van Teel-ftoffe bezitten dan andere Dieren, zy naar evenredigheid daar van minder verfpillen, zich noit fchuldig maaken aan buitenfpoorigheid, en weeten hunne vermaaken aan hunnen pligt te onderfchikken; dat, ten befluite, deeze foort van Dieren, welke de Natuur in vrolykheid fchynt voortgebragt te hebben, des niettegenftaande mag aangemerkt worden, als een ernftig en eerlyk geflacht, van 't welk men met goede rede zedelyke Fabels mag ontleenen, en nutte voorbeelden haalen.

AANMERKINGEN OVER HET GELD.

(*Questions sur l'Encyclop. Tom. II. pag.* 103——112.)

HEt woord Geld fluit tegenwoordig in de bezitting van alles, wat wy tot eenig oogmerk noodig hebben. Gy bevindt u in eenige verlegenheid, welke die wezen moge; men zal u beklaagen, om dat gy geen *Geld* hebt, of men zal vraagen; „ heeft die Man geen *Geld*"? Gy verzoekt iemand om hulp, en hy zal u antwoorden; Ik heb geen geld. *Harpagon* vraagt aan Meester *Jaques*: zult gy my wel trakteeren; ja antwoordt deze, als gy my geld geeft.

Men vraagt dikwils, welk is het rykste Land van Europa? dat is te zeggen, in welk land is het meeste geld? om dat het geld de vertoonende waarde van allerhande Koopwaaren, ja van allerhande dingen zonder uitzondering is. Men vraagt om die zelfde rede, welk Land is het armste? en als dan vertoonen zig eene menigte Landen als om stryd; Westphalen, Limousin, Tirol, Walliserland, de Grauwbunders, Schotland, Ierland, een gedeelte van Zwitserland, maar boven al de Onderdaanen van zyne Heiligheid.

Als men eenige bepaaling van het rykste Land wil maaken, staat men in beraad tusschen Frankryk, Spanje en Holland, 't welk in 1600 geen geld hadt.

In vroeger tyden, in de dertiende, veertiende en vyftiende Eeuwen was het de Provintie, alwaar de Kancelery van den H. Stoel was, daar men, buiten alle tegenspraak, het meest gereed geld moest zoeken, gelyk daar inderdaad ook de meeste handel in geestelyke waaren gedreeven wierdt. Voor hoe veel verkoopt gy dat? mogt men toen in vertrouwen aan de Geestelyke Kooplieden vraagen; en zy antwoordden aan hunne gemeenzaame Vrienden; dat hangt 'er van af, naar maate het Volk zotter is.

Geheel Europa verrykte toen, met zyn gereed geld, het Roomsche Hof, 't welk daar voor, in uitwisseling, *Paternosters*, *Agnus Dei*, *volkoomen* of *gedeeltelyke Aflaaten*, verlof- of ontslag-brieven, bevestigingen, ontheffingen, benedikties leverde, en zelfs Excommunicaties verkogt tegen de zulken, die niet wel genoeg stonden by het Roomsche Hof, of niet ryk genoeg waren om die Excommunicaties met nog hooger sommen af te koopen, en tegen de eerste Koopers zelve te wenden.

De Venetiaanen verkogten niets van dat alles, maar zy voer-

den

den den geheelen Indischen handel over Alexandrie. Men hadt geen Peper of Kaneel dan door hen. Het geld, 't welk niet naar de Pausselyke Kanceleryen wierdt gezonden, kwam tot hen; de Toskaanen en Genueezen kreegen 'er een klein gedeelte van. Alle andere Ryken en Staaten waren zo arm in geld, dat Karel de VIIIste verpligt was de Juweelen van de Hartogin van Savoije te verpanden en te beleenen, om Napels te gaan veroveren, dat hy welhaast weder verloor; de Venetiaanen bezoldigden sterker legers dan het zyne; één Venetiaansche Noble hadt meer goud in zyn Coffre fort, en meer Zilverwerk op zyn tafel, dan de Keizer *Maximiliaan*, bygenaamd *Pochi danari*.

De zaaken veranderden, toen de Portugeezen op de Indiën gingen handelen, en toen de Spanjaarden zig met zes of zeven honderd man van Mexico en Peru hadden meester gemaakt. Men weet, dat toen de Handel van Venetië, en die van andere Italiaansche Steden geheel verviel, Philippus de IIde, Meester van Spanje, van Portugal, van de Nederlanden, van de beide Siciliën, van het Milaneesche, van vyftien honderd mylen van de kusten van Asia, en van de Goud-en Zilver-mynen van America, was de eenige ryke Vorst in Europa. De Spionnen, welken hy in Frankryk gewonnen hadt, knielden voor de dubbele Pistoolen van Zyne Catholyke Majesteit; terwyl de weinige Angelots en Carolussen, die in Frankryk circuleerden, hunnen eerbied niet gaande maaken konden, om dat zy ze byna nimmer zagen; men wil dat America en Asia hem ten naasten by tien millioenen ducaaten jaarlyks opbragten. Hy zoude inderdaad Europa met zyn Goud hebben kunnen koopen, zonder het Staal van Henrik den IVden, en de Vlooten van Koningin Elisabeth.

Men haalt in de *Dictionaire Encyclopedique*, op het Artykel *Argent*, de *Esprit des Loix* aan, waar in gezegd wordt: „ Ik heb verscheiden maalen hooren klaagen over de verblindheid van den Raad van Franciscus den Isten; die *Christophorus Columbus*, toen deze de ontdekking der Indien voorstelde, voor 't hoofd stiet. In der waarheid, zegt men, men koos, misschien uit onvoorzigtigheid, eene zeer wyze Party ".

Wy zien uit de groote magt van *Philippus*, dat de gewaande Raad van *Franciscus* den Isten zulk eene wyze party niet zou gekoozen hebben; maar zonder dat aan te dringen, hadt de *Dictionaire Encyclopedique* met al zo veel regt, dunkt my, mogen aanmerken, dat *Franciscus* de Iste nog niet geboren was, toen men wil, dat hy de aanbiedingen van *Christophorus* Co-

Columbus moest aangenomen hebben. Deze Genuees landde in America in 't jaar 1492, en *Franciscus* de Iste wierdt in 1494 geboren, en beklom den Throon eerst in 1515.

Laat ons hier de inkomsten van *Henrik* den IIIden, en *Henrik* den IVden, en van Koningin *Elizabeth* met die van *Philippus* den IIden vergelyken; de gewoone Subsidie van Elizabeth was van honderd duizend ponden sterling; en, met de buitengewoone, beliepen haare inkomsten in een gemeen jaar, omtrent viermaal honderd duizend. Maar zy moest dat meerdere gebruiken, om zig tegen *Philippus* den IIden te verdedigen; zonder eene alleruiterste zuinigheid ware zy bedorven geweest, en Engeland met haar.

Het inkoomen van *Henrik* den IIIden beliep, wel is waar, dertig millioenen livres van zyn tyd; die som was by de som, welke *Philippus* de IIde uit de Indiën alleen trok, als drie tegen tien; maar niet een derde van dit geld raakte in de koffers van *Henrik* den IIIden, die zeer verspillend was, veel bestolen wierdt, en by gevolg niet veel hadt. *Philippus* de IIde was dan door het artikel van de Indiën alleen tienmaal ryker dan hy.

Wat *Henrik* den IVden betreft, het is niet der moeite waardig zyne schatten met die van *Philippus* den IIden te vergelyken. Tot aan den Vrede van *Vervins* hadt hy niet dan het geen hy ter leen konde opneemen, of met het punt van zyn degen winnen, en hy, die naderhand de eerste Koning van Europa wierdt, leefde inderdaad, tot dien tyd toe, als een doolend Ridder.

Engeland was altoos zo arm geweest, dat Koning *Eduard* de IIIde de eerste was, die gouden munt deedt slaan.

Men vraagt, wat 'er van het goud en zilver geworden is, 't welk geduurig van Mexico en Peru naar Spanje wordt gebragt? Het komt in de zakken der Franschen, der Engelschen, der Hollanderen, die den Handel van Cadix onder Spaansche naamen dryven, en die hunne Manufactuuren naar America zenden. Een groot gedeelte van dat geld gaat naar Oost-Indiën, om de kruideryen, het Katoen, het Salpeter, de Suiker Candi, de Thee, de Chitsen en Lywaaten, de Diamanten, en de Chineesche poppen te betaalen.

Men vraagt vervolgens, wat 'er van alle de schatten der Indiën geworden is? Ik antwoord; dat *Schach Thamas Koulikan* of *Schach Nadir*, die van den grooten Mogol, met zyne Juweelen, heeft weggevoerd. Maar, dringt men aan, waar zyn die Juweelen, dat goud, dat zilver, welken *Schach Nadir* naar Persien heeft overgebragt? Een gedeelte is geduurende de bur-

ger-

gelyke oorlogen in den grond begraven; terwyl Roovers een ander gedeelte gebruikt hebben, om zig Partyen te maaken; want, gelyk Cæsar zeer wel zegt; „ Met geld heeft men Sol„ daaten, en met Soldaaten rooft men geld".

Uwe nieuwsgierigheid is nog al niet voldaan; gy wilt weeten waar de schatten van *Sesostris*, van *Cresus*, van *Cyrus*, van *Nabuchodonosor*, en inzonderheid van *Salomo* beland zyn; inzonderheid van *Salomo*, zeg ik, als die twintig milliards, zegt men, voor hem alleen, in zyne schatkisten hadt.

Ik kan u niet anders zeggen, dan dat alle die schatten over, en onder de aarde, en in de zee verspreid zyn. Ten tyde van Cyrus en Cresus hadden de Gaulen, de Duitschers, de Deenen, de Poolen, de Russen, niet ééne Sesthalf in de zak; veele Steden zyn verwoest, en met dezelve veele schatten verlooren; veele andere in de zee bedolven; het vergulden onzer kleederen en Huisgeraaden heeft veel goud, om zo te spreeken, vernietigd, en doet dat dagelyksch, en daar ligt te Lorette, en elders, nog veel in den grond begraaven.

Hoe deeden de Romeinen onder hunnen grooten Romulus, den Zoon van Mars en van eene Non, en onder den devooten Numa Pompilius? Zy hadden een Jupiter van eiken hout, kwalyk uitgehouwen, hutten voor Paleizen, een handvol hooi, op de punt van een stok, voor standaard, en niet ééne dertien d'half in de zak; onze Stalknegts, onze Lakeijen hebben gouden en zilvere Horlogies, welken de zeven Koningen van Rome, de *Camillussen*, de *Manliussen*, de *Fabiussen* niet zouden hebben kunnen betaalen.

Zo eene ryke Koopmans vrouw deze aanmerkingen by toeval eens leezen mogt, zal zy eene vervaarlyke veragting voor de Romeinen der drie eerste eeuwen opvatten, en zy zal zeggen, dat zy met een *Manlius*, met een *Curius*, een *Fabius*, en al die kaale Jakkers, die hunne bezoeken te voet deeden, en geen geld genoeg in de zak hadden, om een deftige party *l'ombre* te speelen, geen gezelschap zou willen houden.

Hun geld was koper; het diende tevens voor wapenen en voor munt. Men vogt en men betaalde met koper. Drie of vier ponden koper, elk van twaalf oncen, was de prys voor een Runderbeest; men kogt, op die zelfde wyze, het noodige op de markt, gelyk men tegenwoordig daar zyne noodwendigheden koopt; en de Menschen hadden, gelyk van alle tyden, voedzel, dekzel en kleederen. De Romeinen, armer dan hunne buuren, bragten ze t'onder, en strekten hun grondgebied, geduurende den tyd van byna vyf honderd jaar, geduurig verder uit, voor dat zy zilveren munt sloegen.

De

De Soldaaten van *Gustavus-Adolphus* hadden in Zweeden geene andere dan kooperen munt voor hunne zoldy, voor dat zy veroveringen buiten 's Lands gingen maaken.

De Koophandel kan altoos geschieden, indien men slegts een onderpand of vertooning van waarde heeft voor de dingen die men begeert, en van anderen ontvangt. Het koomt 'er niet op aan, dat het onderpand, of de vertooning van waarde, welken men voor zyne levensbehoeften geeft, koper of zilver zy, mits dat de handeldryvende partyen van weerskanten in de waarde overeenkoomen; men zou 'er zelfs schelpen of andere dergelyke dingen toe kunnen gebruiken, gelyk men 'er die in zommige landen toe gebruikt. Het goud en zilver hebben eindelyk de overhand gekreegen, en zyn algemeen voor tekens van waarde aangenomen, onder andere oorzaaken, om dat deze metaalen de minst overvloedigé zyn.

Het was in Asia, dat de eerste munten van deze beide metaalen te voorschyn kwamen, om dat Asia de wieg van alle konsten was.

Men gebruikte geen geld, geene munt-specien, in den Trojaanschen Oorlog, men woog daar het goud en zilver. *Agamemnon* heeft misschien een Schatbewaarder, maar zekerlyk geen Muntmeester, gehad.

Verscheiden onbedagte Geleerden hebben tegen den *Pentateuchus* ingebragt, dat dezelve eerst moet geschreeven zyn geweest in den tyd, toen de Jooden eenig gemunt geld van hunne buuren begonden te krygen, om dat in meer dan eene plaats van sikels gesprooken wordt. De dwaaling is uit de *Versio vulgata* herkomstig. *Abraham*, die geene land-eigendom in Canaän hadt, kogt daar een akker en graf om zyn Vrouw te begraaven, voor *vier honderd sikelen zilvers, onder den Koopman gangbaar*, dus drukt het onze Overzetting uit, daar men in de *Vulgata* leest; *Quadringentos siclos argenti probatæ monetæ publicæ, vier honderd sikelen zilvers goede gangbaare munt* (*). Dom CALMET waardeert deze som op vier hondert agt-en-veertig *livres* zes *sous* en negen penningen, volgens de oude rekeningen vry los gemaakt, toen het *Mark* zilver op zes-en-twintig *livres* was; maar gelyk het marc zilver de helft waardiger in geld is geworden, zoude men de gemelde rekening ook de helft moeten verhoogen. Gelyk men in deze tyden geen gemunt zilver of goud hadt, dat aan het woord *pecunia* of geld beantwoordt, zo moeten wy in die rekeningen altoos de verschillende waarde van het zilver met be-

(*) Gen. XXIII. 16.

betrekking tot ons geld, op verſchillende tyden, in aanmerking neemen.

Wy zouden hier kunnen ſpreeken van de rykdommen, dewelke *David* aan *Salomo* in gereed geld naliet. Zommigen brengen dezelve tot een-en-twintig, of tot twee-en-twintig *Milliards Tournois*; anderen tot vyf-en-twintig. Daar is geen Theſaurier, of *Teſterdar* van den Turkſchen Sultan, die de Schatten van Salomo nauwkeurig kan berekenen; maar de Studenten en halfgeleerden hebben daar geene moeite mede.

Ik zal niet ſpreeken van de ontelbaare veranderingen, die het geld, nadat het eerst begonnen is geſlagen te worden, ondergaan heeft; het is op verſchillende wyzen gemunt, gewaardeerd, opgeſtapeld, verſpild, beſnoeid, geſtolen, en het is, in welken ſtaat het geweest zy, ſtandvastig de liefde en hoogſte wensch van 't menſchelyk geſlagt geweest. Men bemint het zodanig, dat 'er in de meeste Christen Landen nog eene oude Wet in wezen is, dat 'er geen goud of zilver ten Lande mag uitgevoerd worden.

Die wet onderſtelt een van deze twee zaaken; of dat dit Land vervuld is met volſlagen zotten, die zig buiten nood of nut van hun geld in vreemde Landen zoeken te ontlasten, of dat men zyne ſchulden aan de Vreemdelingen niet moet betaalen. Het is evenwel boven alles zeker en duidelyk, dat geen Mensch zot genoeg is om zyn geld zonder rede weg te geeven, en dat men, het geen men den Vreemdeling ſchuldig is, moet betaalen, 't zy in wisſelbrieven, 't zy in koop waaren, 't zy in gereed geld. Even zeker en klaar is het, dat geen Volk de gerieflykheden, die hen van andere Landen worden toegevoerd, kan, of ten minſten wil ontbeeren. Dus wordt deze wet niet meer uitgevoerd, ſedert dat men de oogen heeft beginnen te openen; en het is nog niet lang, dat men dezelve geopend heeft, zelfs zyn zy nog niet algemeen geopend.

Daar zou veel over het gemunt geld te zeggen zyn; gelyk als over de onbillyke en belagchelyke vermeerdering der Speciën, waardoor een Staat aanmerkelyke ſommen verliest; over het verhoogen van de ingebeelde waarde van het geld, waardoor een Staat zig ten koste der Ingezetenen zoekt te verryken, en waardoor hy zig dikwils in den grond boort; dewyl vreemde Natien dus gelokt worden, om dat ligte geld na te maaken, en met dubbel voordeel in dat Land te koomen beſteeden; eindelyk over zeer veele andere valſche en verderfelyke uitvindingen tot het geld betreklyk. Daar zyn verſcheiden goede Schriften over dit onderwerp voor handen. Het is ge-

gemaklyker over het geld te schryven, dan het te hebben; zy, die het niet hebben, behelpen zig zomtyds met 'er over te praaten, en zy die geld winnen, scheeren de gek met hen die 'er slegts over praaten konnen.

In 't algemeen bestaat de konst van regeeren hier in, dat men zo veel geld weet te krygen, als men kan, van het grootste gedeelte der Ingezetenen, om het aan een ander en kleiner gedeelte te geeven.

Men vraagt, of het moogelyk is, een Koningryk, welks grond in 't algemeen vrugtbaar is, te vernielen? Men kan antwoorden, dat dit onmoogelyk is, dewyl men, sedert den Oorlog van 1689, tot aan het einde van 1769, waar in wy dit schryven, byna zonder tusschenpoozing, alles wat moogelyk was, heeft aangewend, om Frankryk volstrektelyk te vernielen, en dit egter niet heeft kunnen uitwerken. Het is een sterk lighaam dat tagtig jaaren lang de koorts met verheffingen heeft gehad, en dat al dien tyd onder handen van Kwakzalvers geweest is, maar 't welk egter in 't leven blyft, en zal in 't leven blyven, en zig herstellen, zodra 'er een goed Geneesheer slegts eenige jaaren lang zyne wyze en voorzigtige konst aan te werke stelle.

DE ZWITSERSCHE HERBERGEN.

(*Uit het Fransch* (*).)

WAt is de herbergzaamheid eene schoone zaak! wat waren de ouden agtenswaardig door dezelve te betragten! ach! hoe veel beter waren de ouden dan wy!

Ik gaf my aan deze denkbeelden over; ik verlustigde 'er my in; ik ontving het bezoek van een Vriend, wien ik dezelve mededeelde; hy begon te lagchen; „ Hoe, vroeg ik hem, „ zult gy dan ontkennen, dat de Herbergzaamheid eene „ deugd, eene groote deugd is, en welker oeffening verscheiden andere deugden medevoert? Onderstelt de Herbergzaamheid geen vertrouwen, edelmoedigheid, vriendelykheid, goede order, oplettenheid? Moet men niet onderstellen dat een herbergzaam Volk tevens zuinig en milddaadig is"? — „ Uwe Ouden, zeide hy, hadden geen geld, of „ wis-

(*) *Soirées Helvet. Alsac. en Fran-Comt.* Paris chez *Delalain* 1771. pag. 368. enz.)

„ wisselbrieven, en moesten by gevolg herbergzaam zyn, of „ altoos t' huis blyven, dewyl het byna onmoogelyk was dat „ zy al het brood, 't welk zy voor zig zelven, en al het „ hooy 't welk zy voor hunne Paarden noodig hadden, me- „ de sleepen konden. Wy steeken eenige ronde Penningen in „ de Zak, en dezelve verschaffen ons brood, en Paarden- „ voer, en alle verdere gerieflykheden; maar zy, die ronde, „ draagbaare Stukjes niet hebbende, leenden malkanderen „ op hoop van weder te ontvangen; zy waren herbergzaam „ uit nood, niet uit deugd. De zuivere Herbergzaamheid is, „ ongetwyffeld eene schoone zaak, maar die uwe ouden even „ weinig kenden, als men die in onze logementen kent."

Ik stond wat verzet over het bewys van myn Vriend, en zag toen geen kans om hem bondig te wederleggen; maar ik heb op myne reis door Zwitserland dikwils om het zelve gedagt, ik heb dikwils gewenscht myn Vriend by my te hebben, om hem, door het nypen der Herbergiers, te dwingen den Ouden hunne verschuldigde eer te laaten toekoomen.

Myn voet op de grenzen van het gemelde Land zettende, zeide ik tot my zelven; „ Nu zal ik het Menschdom „ geregtvaardigd zien. Ik ga reizen onder een vry en so- „ ber Volk, en 't welk, door die twee oorzaaken, in de „ ruimte is. De vryheid moet hunnen geest veredeld, de „ maatigheid hunne behoeften bepaald hebben; en hunne „ ruimte zal hen in staat stellen om die deugden te oeffe- „ nen, welke daar mede verbonden zyn; de Herbergzaam- „ heid, byzonderlyk, kan niet missen haaren zetel in Zwit- „ serland te hebben."

Ik kom te *Bazel*; ik neem myn intrek in de *drie Koningen*; alles vertoont zig daar bekoorlyk; ik wierd in myne denkbeelden bevestigd; „ Men heeft, zig hier toegelegd, zeide „ ik, om den Vreemdelingen hun verblyf zo aangenaam als moo- „ gelyk te maaken; hier straalen die beginzels door, welke ik „ altoos geloofd heb, dat onder een herbergzaam Volk moes- „ ten plaats hebben; 't is waar, ik zal 'er eenige erkentenis „ voor moeten betaalen, maar ik ben ten minsten verzekerd, „ dat men ten opzigte van die betaaling, zo wel als in het ont- „ haal, heuschelyk zal handelen!"

Het is eene aangenaame zaak zig te rust te begeeven met een goed gevoelen van zyns gelyken; ik verliet de tafel van den Hospes in de drie Koningen niet, dan om my, in dit herbergzaam huis, op een zeer goed bed neder te leggen, 't

't welk, by de vorige oorzaak gevoegd, my den nagt zeer aangenaam deedt doorbrengen.

Hoe was myn hart van erkentenis vervuld, toen men my den volgenden morgen, op 't uur van myn vertrek, de rekening kwam brengen. Ik ontving het papier met voorneemen om die rekening niet na te zien, en flegts het facit op te neemen. Ik floeg myn oog daar op, ik verbeeldde my eerst, dat ik de Zwitferfche Cyffers niet wel leezen konde; ik vroeg 'er na, en bevond, dat de talletters hier dezelfde waren als elders, en dat ik hier, in het fober Zwitferland, in éénen dag zo veel had verteerd, als waar voor ik in het geldzugtig en geldfpillend Frankryk, agt dagen lang, in een zeer deftige herberg ruim zoude hebben kunnen leeven. Ik ftond verbaasd, ik keek den bedienden aan, ik vroeg nogmaals, ik herrekende, ik las de rekening ten tweeden, ten derdenmaale over, ik begreep 'er niets van; ik betaalde, en vertrok, wel ziende, dat ik de hut van *Philemon* en *Baucis* nog niet gevonden had.

Daar zyn geene, dan kwaadaartige geesten, die zig vermaaken met anderen kwalyk te zien handelen, en 't geen hen vermaakt, bedroeft een goedhartig Mensch. Ik ben een goedhartig Mensch, en 't was met een wezenlyken fpyt, dat ik die wreede gierigheid van mynen Zwitfer eindelyk voor my zelven moest erkennen; ik verlangde een tegenftrydig voorbeeld aan te treffen. Ik twyffelde zelfs niet, of het zoude zig welhaast aanbieden. „ Heb ik geen ongelyk gehad, zeide ik tot my „ zelven, van my op die wyze te vertoonen als ik gedaan heb? „ En is deze onvoorzigtigheid niet misfchien de voornaamfte „ oorzaak van 't geene gebeurd is? Ik ben niet ryk, en men „ heeft my egter daar voor moeten aanzien, om dat ik zo „ gekleed was, en zo veel gevolg by my had; ik heb myn „ Avondmaaltyd tienmaal te duur betaald in de drie Koningen, maar misfchien heeft de edelmoedige Hospes tien „ menfchen, dien eigen avond, voor niet gefpysd".

Ik verminderde myn gevolg, ik reisde voortaan als een Philofooph of een Schilder; en deze vertoonen nooit het wapen van groote fchatten: ydele voorzorg! Met al myn eenvoudig voorkoomen ben ik fteeds overtuigd geworden, dat de fobere, de deftige, de herbergzaame Zwitfers veel geldzugtiger zyn, dan de geldzugtige, verfpillende, en beuzelagtige Franfchen. Ik heb in alle herbergen eene alleruiterfte ongelykheid tusfchen de betaaling en den dienst gevonden; ik heb dat oordeel nooit gemaakt, dan na dat ik niet alleen alles wél gewikt en berekend,

kend, maar zelfs de byzondere omſtandigheden van zulk een plaats in aanmerking genoomen had. Men vertelt, dat zommige Waarden in Holland, wanneer men zig onvernoegd toont over hunne rekening, altoos een of meer posten als vergeeten in petto hebben, by de vorige rekening voegen, en het eene met het andere tot den laatſten duit toe doen betaalen, als toch verwagtende dat deze Gasten niet weder koomen zullen. Ik heb daar zelf geene ondervinding van, maar wel dat dit letterlyk waar was; zo dra ik in Zwitſerland iets wilde korten, als dan miste de Waard zelden zyne rekening te verhoogen, en ik nooit my myner dwaasheid te beklaagen.

Dit miśbruik was nog veel grooter op het platte land, en in 't hart der Gebergten, dan in de Steden, ſchoon ik my vastelyk gevleid had, daar eindelyk eens billykheid en beſcheidenheid te zullen vinden. Men kan zig inderdaad nauwelyks verbeelden, tot welke uiterſten deze geest van wreede hebzugt, en geweldige knevelary in de Gebergten worde voortgezet. Men ſtaat ten uiterſten verwonderd van alle de ſtreeken, al de roofzugt, al de onbillykheid der groote Steden, door eene lange weelde bedorven, in de grootſte maate te vinden onder de ruwſte menſchen, die men nauwelyks verwagten zoude, dat het gebruik van 't geld kenden, en die het inderdaad niet noodig ſchynen te hebben; men zou my misſchien kwalyk neemen, dat ik tot zulke beuzelagtige byzonderheden koome, als ik verpligt zou zyn te doen, om my regt te doen verſtaan; maar ik kan evenwel dit ééne geval niet voorby. Ik heb te *Grindelvald* voor een pint melk en een ſtuk kaas vyftien guldens moeten betaalen. En dit kwam my nog veel beter koop voor, dan de ſtokſlagen, die veertig goedhartige bergliedden de vertooning maakten van my, op de koop toe, gul te willen ſchenken, zo ik niet goedſchiks vertrok; ik zou veele zodanige trekken kunnen bybrengen, zo ik niet vreesde myne Lezers en my zelven zo zeer met de rekeningen der Waarden te verveelen, als zy dezen verryken.

Ik reken doorgaans weinig; ik vrees nog minder van inhaaligheid of bekrompenheid beſchuldigd te zullen worden, terwyl ik anderen van knevelary en vrekheid beſchuldig. Ik beklaag myn geld niet, dat my myne reizen gekost hebben; zy hebben my meer gegeeven, dan zy my ontnoomen hebben; kundigheden voor goud, eene goede ruiling ongetwyffeld. Maar ik kan zonder ſmert niet herdenken, dat zulk eene verregaande laagheid, zulk eene veragtelyke baatzugt, als namelyk de Vreemdelingen te villen, om van eenige penningen, hen onbil-

billyk afgetroggeld geld; een lui bestaan te zoeken, dat zulk een laag en veragtelyk gedrag geduld wordt, onder zulk een agtenswaardig en beminlyk Volk als de Zwitsers; en dat de Regeering geen order stelt op iets, het welk niet slegts onbillyk is in zig zelven, maar waar door de geheele Natie gevaar loopt in haare agting te lyden, om dat veele Vreemdelingen, door de Zwitsersche Waarden genepen, die behandeling t'onregt op rekening der Zwitsers in het algemeen stellen.

BEDENKINGEN OVER DE HEILLOOZE GEVOLGEN, ONTSTAANDE UIT HET GEREED GEEVEN VAN CREDIT.

(Uit het Engelsch.)

TOt zo hoog een toppunt is de weelde opgesteegen, dat iemand het ligt voor eene onmogelykheid zou houden, dat dezelve hooger kon opklimmen, indien het dagelyks toeneemen daar van niet duidelyk toonde hoe het gansch bederf des Volks alleen den voortgang kan stuiten. De Adel leeft pragtiger dan de inkomsten toelaaten; de Kooplieden verteeren meer dan zy winnen; de Kunstenaars en Handwerkslieden gaan veel verder dan hunne verdiensten. Is dit kwaad niet zo algemeen, dat de ongelukkigen, die elk voor zich zelven verdorven worden door dien schadelyken invloed, min te beschuldigen zyn dan de Wetgeevende Magt, die toelaat, dat dit verderf zich verspreidt, en den val des Staats bewerkt? Waarlyk het is veel eer een Volks-, dan een byzonder belang. Ik beken, het komt den Ingezeten op zyn goederen, vryheid, en somtyds ook op zyn leeven te staan. Maar dan is 'er een einde aan zyn lyden. Doch de Staat behoudt, wanneer dezelve door oproeren omgekeerd, door 't bederf van zeden verwoest, en door 't verval der leden ten val gebragt is, steeds een nypend gevoel van die elenden; en kwynt, zonder de opbeurende hoope van oit eenige verligting te zullen verkrygen. Elk dit overweegende zal moeten toestemmen, dat de ongelukkigen, die ten gronde geraakten door den heilloozen invloed van dit kwaad, niet zo zeer te beschuldigen zyn.

Waar is de Man, die alleen den sterken en alles mede rukkenden stroom des verderfs kan wederstaan? Waar is de Man magtig om wederstand te bieden aan de vereenigde verzoekingen der ydelheid en snoode voorbeelden? Waar is de Man, die aan eene Vrouw welke hy bemint, of misschien vreest, het redelyk verzoek kan weigeren om met haare buuren gelyk te staan, wanneer ze hun niet in staat of middelen overtreffen? Brengt een Man in, om, wat zulk eene Vrouw eischt, niet toe te staan; „ dat hy slegt by kas is, en groote sommen te betaalen „ heeft;" zyne Vrouw zal geenzins nalaaten hem zyn *Credit* te herin-

inneren en dat de Galanterykramer, de Uitdraager, de Juwelier enz. hem vaardig en met plaisier op rekening zullen verkoopen. Zyne eigene trotsheid valt haar toe en onderschraagt het bewys, door de noodzaaklykheid te toonen, om te doen gelyk anderen doen, ten einde zyn *Credit* niet lyde door zyn overleg in 't huishouden; en niemand denke dat zyne zaaken aan den grond zitten. En, staa my toe hier aan te merken, dat deeze noodzaaklykheid niets minder dan ingebeeld is in onze dagen: naardemaal iemands voorkomen, en de verteering welke hy maakt, dikmaals de grondslagen zyn van het *Credit*, 't welk men hem geeft. Ik heb gezien dat veele zedige Persoonen, die zich niet boven hunnen staat wilden kleeden, die hulp en aanmoediging misten, welke anderen kreegen door een prachtiger opschik. Het is een zeer zeldzaam stuk, en nogthans volkomen waarheid, dat de zelfde lieden die overtuigd zyn, dat de staat, welken zy voeren, hun vermogen verre overtreft, egter gereed zyn om te gelooven dat anderen ryk zyn, dewyl zy kostelyke kleederen draagen en in hunne huizen alles naar den eersten zwier hebben.

Weelde is, over zulks, de oorzaak van veeler val. Doch wat is de natuurlyke oorzaak van den aanwas der weelde? Niets anders dan dat men zo gereed en gemaklyk *Credit* verleent en verkrygt.

Indien elk verpligt was zyne kleederen te betaalen, voor dat hy ze mogt draagen, hoe veelen zouden dan, die nu niet te vrede zyn dan met het fynste Laaken, en zelf daar mede niet, of het moet vercierd weezen met zyden koort, met zilveren of gouden pasfementen, zich genoodzaakt vinden een eenvoudig ruw kleed van minder stof te draagen, wanneer de Winkelier en de Kleermaaker geen *Credit* gaven? Hoe veelen, wier groote Huizen ryklyk vercierd zyn met kostlyk Glaswerk, Porcelein, Behangzels en Tapyten, Kabinetten van vreemd hout gemaakt *enz.*, zouden wel te vrede weezen met een klein Huis, een eiken Tafel, Bureau en verder gemeen Huisraad, indien de Verkoopers dier waaren, by het overleveren van de goederen, betaaling vorderden? Dan zou het voorbeeld van een Nabuur niemand aanzetten om boven zyn' staat te leeven. Zyne Vrouw mogt aandringen, „ dat Mejuffrouw **** zulke zyde stof„ fen draagt, en nogthans niet beter is dan zy." Haar Egtgenoot zou haar tot een onwederleglyk bewys te gemoet voeren, „ Zy is „ niet beter dan gy, doch haar Man is ryker dan ik ben; ik kan „ zulke kosten niet draagen; ik heb geen geld over." En, om zyn onvermogen in het voldoen van haar verzoek te toonen, hadt hy alleen zyn ledige geldkist te openen, haar de onbetaalde rekeningen te laaten zien, en hoe het by zyn Kassier staat: en dan, indien een volstrekte onmogelykheid eene zwakke en ydele Vrouw de verspilling niet kan afraaden, en haar verpligten om paalen te zetten aan haare begeerten, zal dezelve, ten minsten, haaren Egtgenoot te rug houden van eene gevaarlyke toegeevenheid.

De zelfde grootsheid, welke de Mannen, doch inzonderheid de

Vrouwen, na openlyke plaatzen voert, met oogmerk om zich daar te laaten zien, zou hun beletten 'er te verschynen, 't welk dikwyls met hun staat en omstandigheden niet overeenkomt. Die Vrouwen, welke niet als andere kunnen verschynen op Concerten, Assemblés en Masquerades, zouden 'er niet zo zeer op gesteld weezen om op deeze plaatzen van ydele praalzugt zich te vertoonen, en veel eer t'huis blyven, om de kwelling te ontgaan van anderen daar kostlyker gekleed te zien dan in haar vermogen is. Zy zouden, ingevolge hier van, haare huislyke zaaken, door haare geduurige uithuizigheid jammerlyk verwilderd, ter harte neemen, en de pligten van eene Vrouw en Moeder volbrengen.

Lieden van allerlei rang en staat bleeven dan binnen behoorelyke paalen. Weetende dat zy de noodzaaklykheden deezes leevens alleen voor gereed geld kunnen krygen; en geen geld hebbende, behalven 't geen hun inkomen of winst oplevert, zouden zy het niet verspillen in plaisierpartyen, herbergen, en speelhuizen; en in alles zich naar hunne noodwendige behoeften schikken; men zou hunne tafels niet gedekt zien met dezelfde overdaad en weelderige dartelheid; men zag hun geen ongehoorden prys geeven voor vroegste gemeene Spyzen, of die van hun versmaaden, als ze algemeen, goedkoop en gezondst zyn: hunne gezondheid werd niet bedorven door Lekkernyen: 't gebruik van heilzaam en dagelyks voedzel en eene spaarzaame leevenswyze zou weder algemeen in zwang geraaken; gezondheid, sterkte, rust en voorspoed ter belooning van een geregeld huishouden strekken.

VERGELYKING TUSSCHEN ALEXANDER EN EEN STRAATROOVER.

(Uit het Engelsch van den Heer HAWKESWORTH.)

De Mensch, schoon hy als een redemagtig Weezen goed gevonden heeft, zich een Heer der Schepping te noemen, is nogthans dikwyls de vrywillige Slaaf van Vooroordeel en Gewoonte; de algemeenst aangenomene begrippen zyn dikwyls ongerymd, en de heerschende beginzels der daaden belachlyk.

Het mag, egter, toegestaan worden, dat indien, in deeze gevallen, de Rede altoos bleek overdwarst te zyn door de hevigheid der Drift, indien het Toekomende was opgeofferd aan het Tegenwoordige, en de Hoop om 't genot verzaakt, zulks niet zeer te verwonderen zou weezen. Maar dat een Mensch ongerymde gevolgen trekt, strydig met zyn onmiddelyk belang, dat hy, zelf met gevaar zyns leevens, de ondeugden in eenigen toestaat, welke hy in anderen op het zwaarste en schandelykste straft, is ten hoogsten te verwonderen; dit is zulk een blyk van de zwakheid onzer Rede, en de feilbaarheid onzes oor-

oordeels, dat het ons moet doen overhellen om met dankerkentenisse dat bestuur, 't welk van Boven is, aan te neemen.

Maar 't is vreemd dat de eene Mensch onsterflyk gemaakt is, als een GOD, en een ander als een Guit ter doodstraffe verweezen, wegens daaden die het zelfde beginzel en 't zelfde gevolg hebben, enkel om dat ze in de omstandigheden verschillen. Tot vergrooting van deeze vreemdigheid dient, dat dit verschil altoos zodanig geweest is als strekte om de ongerymdheid te vermeerderen; en dat de daad, welke iemand aan schande en dood bloot stelt, alleen een verzwaaring van misdaadigheid en verderflyker gevolgen moet hebben, om hem het voorwerp van eerbied en toejuiching te doen worden.

BAGSHOT, de Straatroover, door grof speelen onder zyne makkers, den roof van een week verlooren hebbende, laadde zyne pistoolen, steeg te paard, en sloeg den weg na *Kent* op, met een vast besluit om niet weder te keeren voor dat hy zyne beurs weder gevuld hadt. Weinig mylen van *Londen*, juist als hy de klok van een dorp negen uuren hoorde slaan, ontmoette hy twee Heeren in een Postchais, die hy deedt stil houden. Een der Heeren hielt hem terstond een Pistool toe, en tevens kwam een knegt aanryden met een donderbus. De Roover, bemerkende dat hy hestigen wederstand zou ontmoeten, week van de Postchais af, en loste een zyner pistoolen op den knegt, die terstond dood van zyn paard viel. De Heeren waren nu uit de chais gesprongen; maar de voorbaarigste ontving een slag op 't hoofd met het agterste van het even afgeschoote pistool, en tuimelde ter zyde af. De ander, te vergeefsch op den Roover gevuurd hebbende, poogde hem uit den zadel te ligten, 't welk gelukte, maar terwyl zy met elkander worstelden, trok de Straatroover een mes en doorstak zyn party. Hier op ging hy met die bedaardheid, eigen aan een held, die gemeenzaam is met gevaaren, tot het berooven van de zakken des vermoorden; de ander, weder bekomen zynde, vondt zich genoodzaakt het bevel, van alles wat hy by zich hadt over te geeven, te gehoorzaamen. Wanneer dus de Overwinnaar het geld ter belooning zyner stoutheid gekreegen hadt, besloot hy geen deel van de eere die in zyne hand was af te staan; zich derhalven wendende tot den Heer, dien hy beroofd hadt, bespotte hy hem met de toejuiching zyner bewuste meerderheid; hy verhaalde hem dat hy nimmer persoonen beroofde die zich beter aanstelden; en als een schatting verschuldigd aan de verdiensten der dooden, en een teken van zyne agting voor den leevenden, wierp hy hem een schelling toe, ten einde hy niet opgehouden zou worden aan het tolhek.

Hier op steeg hy weder te paard en reedt na *Londen*. Maar by het tolhek, hieldt een koets, die tol betaalde, hem op; en door het licht van de flambouw, agter op de koets, ontdekte hy dat zyne kleederen zeer met bloed besmet waren. Deeze ontdekking bragt hem in zulk eene verlegenheid, dat hy poogde door te ryden; dit werd hem belet, en zyn voorkomen vry duidelyk doende vermoeden, wat hem daar toe aanzette, werd hy gegreepen en vast gehouden.

In

In de koets bevonden zich twee Juffrouwen, en een Heertje van omtrent vyf jaaren oud. De Juffrouwen ontstelden grootlyks, wanneer zy vernamen, dat 'er een persoon gegreepen was, dien men dagt, schuldig te weezen aan roof en moord. Zy deeden, door de sterkste nieuwsgierigheid gedreeven, verscheide vraagen; doch men sloeg 'er weinig agt op, tot dat 'er een Heer kwam aanryden, die, haare verlegenheid ziende, zyn bystand aanboodt. De oudste der twee Juffrouwen verhaalde hem, dat haare Egtgenoot, de Heer HARRY FREEMAN, op weg was wederkeerende van *Gravesend*, werwaards hy zich begeeven hadt om een éénigen Zoon, uit de *Indien* t'huis gekomen, naa een afweezen van zes Jaaren, te ontvangen; dat zy en haare Schoondogter hem kwamen te gemoet ryden; doch verschrikt waren door de vrees, dat hun eenig onheil overgekomen was van den Man, zo even by het Tolhek gevangen genomen. Hun aandagt werd nu schielyk na de andere zyde van de koets gewend door het Kind, dat in eene vervoering van vreugde uitriep: „ Daar is myn Grootvader ". Deeze, in de daad, was de overgebleevene van de drie door BAGSHOT aangevallen. Hy was op zyn Knegts paard gesteegen, en reedt zagtjes aan de zyde van de chais, waar in hy het lyk van zynen Zoon gezet hadt, wiens weezen geheel met bloed bemorst was, en in wiens weezenstrekken de doods benauwdheden nog te leezen waren. —— Wie kan het hartzeer, den schrik, de wanhoop uitdrukken, waar mede een Vader deeze vertooning voor 't oog bragt van eene Moeder en eene Huisvrouw, die met al de tederheid en drift van Ouder- en Huwelyksliefde, een Zoon en Egtgenoot, die langen tyd over zyn afweezen getreurd, en de vreugde zyner wederkomste door hun te gemoet gaan vervroegd hadden, en met ongeduld wagtten om de vrugt zyner liefde, noit door hem aanschouwd, hem te toonen.

Ik zal 't niet onderneemen dit droevig tooneel te beschryven, 't geen my de traanen niet zouden hebben toegelaaten te aanschouwen. Laat het genoeg zyn te vermelden, dat het die uitwerking hadt op allen, die 'er by tegenwoordig waren, dat de Moordenaar zeer bezwaarlyk leevend in de gevangenis geraakte: en ik vertrouw dat weinigen der Leezeren deezer Geschiedenisse met smerte zouden verneemen, dat hy op staande voet van een gescheurd ware.

Maar, laaten zy, voor dat zy zich geluk wenschen wegens eene aandoening, welke altoos regt en onregt onderscheidt, door eene van zelf opkomende goed- of kwaadkeuring, my zeggen met welke aandoeningen zy leezen van een jong Vorst, die aan 't hoofd van een heir, in 't welke ieder een held werd door zyn voorbeeld, over bergen en door wildernissen trok, om nieuwe Landen aan te vallen, en Koningen van den throon te bonzen; die bykans tallooze Krygsmagten nedervelde, en Steden, altoos voor onverwinnelyk geagt, vermeesterde. Volgen zy hem op dit pad van slagting niet met eene schrikkende goedkeuring? Weiden zy niet uit in zynen lof, wanneer

zy

zy zien hoe hy de vreedzaame velden, door nyvere eenvoudigheid bebouwd, van bloed doet ſtroomen, en verwoest overlaat aan de Weduw en Wees van de vermoorde bezitters? Vereenigen zy zich niet om den Sterveling te vergoden, die alleen overwon om roem, en de Koningryken door hem bemagtigd weder te geeven?

Op deeze vraagen vertrouw ik, dat het meerendeel des Menschdoms een bevestigend antwoord zal geeven; en, nogthans, kan 'er niets ongerymder weezen dan hunne verſchillende bevattingen van den Held en den Straatroover.

Het gedrag van BAGSHOT en ALEXANDER hadt, in 't algemeen, dezelfde beweegredenen, en ſtrekte tot dezelfde einden; zy zogten beiden een byzondere voldoening ten koste van anderen; en elke omſtandigheid, waar in zy van elkander verſchillen, is zeer ten voordeele van BAGSHOT.

BAGSHOT hadt, met het verlies van zyn laatſten ſchelling, het vermogen om eenige begeerte, ſchuldig of onſchuldig, te voldoen, verlooren; en het weder verkrygen daar van was het oogmerk waarom hy uitging.

ALEXANDER bezat, toen hy uittoog, om de wereld te vermeesteren, alles wat BAGSHOT hoopte te verkrygen, en meer; alle zyne lusten en driften waren voldaan, zo verre de voldoening daar van mogelyk was; en daar de kragt der verzoekinge altoos geagt wordt, naar evenredigheid, de misdaad te verkleinen, was ALEXANDERS misdryf baarblyklyk grooter dan dat van BAGSHOT: dewyl men niet kan voorwenden, dat hy zich in een gelyke verzoeking bevondt.

Maar, ſchoon ALEXANDER geen gelyken kans ſtondt om de middelen, ter bevordering van zyn eigen geluk, te vermeerderen, bragt hy veel ſchriklyker en uitgeſtrekter onheil der Maatſchappye toe. BAGSHOT doodde twee Mannen, en ik heb den moord in alle zyne gevolgen verhaald, met het vermelden van zulke omſtandigheden, als doorgaans de aandoeningen opwekken, die dikwyls ſluimeren, by de verhaalen van algemeen treffende ongelukken. ALEXANDER bragt mogelyk een millioen Menſchen om hals. En wie in aanmerking neemt, dat elk hoofd voor hoofd van dit getal eenige byzondere verbintenisſen hadt, welke, door zynen dood, verbrooken werden; deeze een Vader, Moeder, of Vrouw met wien hy zyne traanen mengelde in 't neemen van afſcheid, en die met bekommerde harten zyne wederkomst te gemoet zagen; geene mogelyk een Kind; dat hy door zyner handen arbeid moest voeden en door zyne dapperheid beſchermen, zal zien, dat ALEXANDER een grooter pest voor de Maatſchappy, dan BAGSHOT, en een millioenmaal meer den galg verdiende dan hy.

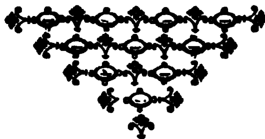
Men zou het, misſchien, ongerymd vinden eenig onderzoek te doen op de deugden van BAGSHOT; en, egter, heeft men de deugd niet onbeſtaanbaar geoordeeld met het gedrag van ALEXANDER. Deeze Vorst gaf, zegt men, een blyk van grootmoedigheid, door zyn veragten

van-

van 't gevaar; doch, dewyl BAGSHOT's gevaar even vrywillig en dreigend was, heeft men niet te twyfelen of hy was even groot van Ziel. ——— ALEXANDER fchonk de gewonne Koningryken weder; doch wat bleef, naa het vermeesteren van een Koningryk, hem over om te fchenken? Aan een Vorst, wiens Land hy, zonder tot vyandlykheid gepord te weezen, aangetast, en van de dierbaare zegeningen des Vredes beroofd hadt, gaf hy de heerfchappy over de Weduwen en Weezen der door hem verflaagene Mannen weder, de fchinftering van afhanglyke grootheid, en het kenmerk van Koninglyke onderwerping. · Verdient BAGSHOT niet dezelfde eere, wegens het te rug geeven van één fchelling aan den Heer dien hy befpot, en wiens Zoon hy dood geftooken hadt? —— ALEXANDER vermoordde de Vrouwen niet in de Tent van DARIUS; BAGSHOT bragt den Heer, door hem van alles beroofd, en niet in ftaat om hem wederftand te bieden, niet om 't leeven.

Wordt dan BAGSHOT regtmaatig in de gevangenis geworpen, onder een wild geroep van bedreigingen en vervloekingen: laat dan ALEXANDER, die de Meesters der Rede eeuwen lang verheeven hebben, niet langer dier zegepraal waardig geagt worden.

Naardemaal de verkryging van eere doorgaans een beweegmiddel is om het leeven te waagen, is het van groot belang die alleen aan de Deugd te fchenken; en, daar de eer wordt gefchonken door de ftemme des gemeens, is het van gelyk belang, de Ondeugden, die men voor Deugden heeft opgevat, van haar masker te berooven. De ongelukkigen, die het heir van een Tyran uitmaaken, zyn door dwaasheid in den dienst van roof en moord getreeden; en dat de Menfchen zich verbeelden eere in te leggen door het vermoorden van elkander, enkel om de eerzugt te ftreelen met een nieuwen Tytel, dunkt my een ondoorgrondelyke verborgenheid. Het is niet zo zeer om de ondeugd te ftraffen, als om elende voor te komen, dat ik wensch dezelve altoos met fchande gebrandmerkt te zien: want zelf de welgelukkende ondeugd eindigt in fmerte en te leurftelling. Traanen waren de eenige vrugten die ALEXANDER van alle zyne overweldigingen trok: en wie onmaatige wenfchen wil voldoen, zal met even weinig voordeels arbeiden, als hy die een zeef met water zoekt te vullen.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

AANMERKINGEN OVER DE ATHEISTEN EN ATHEISTERY.

(Gedeeltelyk overgenoomen uit de *Dictionaire Encyclop.* Art. *Athée.*)

ATHEIST is eene verduitschte uitdrukking van ATHEUS, of ΑΘεος, welk woord saamgesteld is uit de α *privativum*, gelyk men spreekt, de ontkennende A, en uit Θεος, God; Atheist zegt derhalven letterlyk, EEN MENSCH ZONDER GOD, en dit woord wordt, gelyk men weet, gebezigd, om de zodanigen te betekenen, die het bestaan eener Godheid loochenen. Men heeft dikwils die menschen voor *Atheisten* gescholden, die in eenen God geloofden, en denzelven naar hun beste geweeten poogden te dienen; dit was inzonderheid in de duistere eeuwen, en is helaas! nog wel eens, het loopje van bedriegelyke Geestelyken, om hen, die zy vreesden dat hunne listen ontdekken, of de duisterheid en ongerymdheid hunner leerstellingen aanwyzen zouden, by 't Volk gehaat te maaken, en uit den weg te ruimen. Die zelfde soort van Geestelyken integendeel erkenden, om eene tegenstrydige reden, maar welke op het zelfde punt, hun gewaand belang, hun gezag, en heerschlust uitliep, zodanige lieden, die door hun gedrag op de duidelykste wyze toonden, dat zy in geen God geloofden, of eenig werk van zyn Dienst maakten, maar die de Leerstukken, welke zy voorschreeven, eerbieden, of scheenen te eerbieden, erkenden, zeg ik, dezulken in veele landen en eeuwen, voor regtzinnige Belyders en waare Geloovigen. De beschaafdheid, de meerdere en algemeene kundigheden onder een Volk, zyn de beste middelen om dit kwaad te stuiten.

Men heeft beweerd, dat 'er onmoogelyk Godverzaakers konden zyn, en dat 'er inderdaad ook geene gevonden werden; men heeft van een anderen kant staande gehouden, dat derzelver getal vervaarlyk groot ware. De eersten hebben de Godverzaakers beschouwd als bespiegelende Wysgeeren, die geen Mensch benadeelen, en die, even als andere menschen, regt hebben op de bescherming der Maatschappy; de anderen mer-

ken ze aan als Pesten van de Maatſchappy, als vyanden van 't Menschdom, en tegen welken men niet te veel geſtrengheid kan oeffenen. Die verſchillende gevoelens hebben veele andere voortgebragt, en hebben aanleiding gegeeven tot verſcheiden vraagen, welken men, voor zo verre het wezenlyke betreft, tot deze drie brengen kan. Te weeten, men mag vraagen; *Voor eerst*, welke die geenen zyn, die men met regt Atheisten of Godverzaakers kan noemen. *Vervolgens*, of 'er inderdaad Godverzaakers in de wereld zyn, of ooit geweest zyn. *Eindelyk*, of een Godverzaaker, door zyne enkele hoedanigheid van Godverzaaker, een misdaadig mensch zy, een voorwerp, daar de burgerlyke wetten tegen behooren te waaken, en die verdient geſtraft te worden?

Wat het *eerſte* betreft; men moet niet ſlegts de zodanigen voor Godverzaakers houden, dewelke ontkennen, dat deze wereld het gewrogt zy van een' onbegonnen Schepper, of ook dezulken, alleen, die zyn beſtaan ontkennen, maar ook hen, die dat beſtaan van een eeuwig, oneindig, goedertieren God vrugtloos maaken, om zo te ſpreeken, door de betrekkingen te loochenen, welke tusſchen ons en het Opperwezen plaats hebben. Schoon men immers het beſtaan van een Wezen, van de wereld, daar wy een gedeelte van uitmaaken, en daar wy toe behooren, ten eenemaal onderſcheiden erkenne; ſchoon men toeſta, dat dit Wezen de Schepper en Oorſprong van deze wereld, in den uitgeſtrektſten zin van 't woord, geweest is, byaldien men egter alle betrekkingen tusſchen ons en het zelve weg neeme, by aldien men ter zelfder tyd, dat men het aanwezen van dezen eerſten oorſprong des Heelals erkent, beweert, dat wy niets met onzen Maaker te doen hebben, dat hy zig geheel niet met ons bemoeit, dat ons lot geene de minſte verandering ondergaat, 't zy wy zyne gunst en goedkeuring al of niet verwerven; wanneer men dit tevens leert, zeg ik, zo ontſlaat men in denzelfden adem, waar mede men zegt, daar is een God, den mensch van alle gehoorzaamheid aan, van alle vrees voor, van alle erkentenis jegens denzelven, en het is ten onzen opzigte even eens, als of men zeide, daar is geen God; want inderdaad is 'er in het onderſtelde Systema geen God voor ons. Dat een Wezen al of niet beſta; mits dat het zelve geen invloed hebbe op myn noodlot, dat het zelve zig geheellyk met myn gedrag niet bemoeije, dat ik nimmer het voorwerp zyner oplettenheid, zyner zorgen, zyner goed-of afkeuring ben, is voor my volſtrektelyk het zelfde. Het zy men derhalven het aanweezen van een God regtſtreeks loochene, of dat men den grond, om zo te ſpreeken, van zyn be-

ſtaan

staan ten onzen opzigte vernietige, door de betrekkingen tusschen den Schepper en zyne redelyke Schepzelen weg te neemen, men doet of men beweert in de daad dezelfde zaak, men staat, ten opzigt der uitwerkzelen, het zelfde Systema voor, men ontkent de Godheid, men is een Atheist, men is zonder God, men verdelgt allen grond van Godsdienst, alle eerbied, alle vrees, alle vertroosting, alle hoop, alle verpligtingen, welke het geloof in eenen Schepper, Onderhouder, Bestierder, Wetgeever, en Regter der menschen kan te weeg brengen. Dit is derhalven eene wezenlyke Godverzaakery, en zy, die zo denken, moeten volgens de eenpaarige en standvastige wyze van oordeelen, onder alle menschen aangenoomen, tot den rang van Atheisten gebragt worden. Wy kunnen hen, volgens de natuurlyke en juiste bepaaling des woords, in den beginne voorgesteld, geen anderen naam geeven.

Maar zonder het bestaan van God regtstreeks te loochenen, of zonder het zelve nutteloos voor ons te maaken, kan men daarenboven ook de Godverzaakery van ter zyde leeren; door eene onveranderlyke noodlottigheid voor te staan, door de vernietiging der Ziel met die des lighaams te beweeren, of andere zodanige leerstellingen te gelooven en aan te dringen, dewelke door haare onvermydelyke gevolgen, schoon zig niet zo gereedelyk vertoonende, even eens strekken om allen Godsdienst den bodem in te slaan, om alle betrekkingen tusschen God en ons te verbreeken, alle Voorzienigheid van des Scheppers zyde, alle gehoorzaamheid en erkentenis van onzen kant te vernietigen. Dezelfde reden, welke wy straks, ter bevestiging van het eerste gedeelte onzer bepaaling hebben bygebragt, en ten dezen einde breedvoeriger hebben bygebragt; strekken even eens om dit tweede gedeelte aan te dringen, en buiten alle tegenspraak te stellen.

Maar eindelyk zyn 'er menschen, die zodanige leerstukken, welke ons, met rede, toeschynen, regtstreeks tot de Godverzaakery te moeten leiden, met een dwaalend, maar opregt geweeten, of liever, door eene ongelukkige verdraeijing en verwarring van denkbeelden, maar met een eerlyk hart voorstaan, en terwyl zy, byaldien zy overeenkomstig met zig zelven voort redeneerden, Atheisten schynen te moeten worden, met hunne dwaalingen egter een onbegonnen Schepper, Onderhouder en Bestierder der wereld, een Belooner der Goeden, en een Straffer der Kwaaden erkennen; zodanige Menschen in den rang van Godverzaakers te plaatzen, of Atheisten te noemen, zou de uiterste onbillykheid en eene haatelyke heerschlust of vervolgzugt wezen. Zy zyn het in de groote zaak met

ons eens, en het is niet dan al te gemeen, dat de menschen met zig zelven, in hunne redeneeringen zo wel als daaden, stryden; dat zy waare gevolgen uit valsche beginzelen, of valsche gevolgen uit goede beginzelen afleiden; dat zy zodanige gevolgen als ongegrond verwerpen, welke ons voorkoomen op de blykbaarste wyze uit hunne Leerstellingen te moeten voortvloeijen, en dit alles in de opregtheid hunner harten beredeneeren. Wil men derhalven allen, die niet bestaanbaar in den Godsdienst redekavelen, die niet juist denken en oordeelen, en dat wel naar onze gedagten, niet veroordeelen en verketteren, wil men zig zelven niet tot regter over het Geweten zyner Medemenschen opwerpen, zo moet men gewisselyk zulke menschen, hoedanig hunne gronden dan ook wezen mogen, niet onder Atheisten betrekken.

Edog behalven de Leerstellige of bespiegelende Godverzaakers, kan men dezulken ook nog als Atheisten beschouwen, dewelke zonder eenige redeneering, zonder eenig onderzoek, maar eeniglyk door het uitwerkzel van ééne of meer woeste en ongeregelde driften verlangd hebben, dat 'er geen God mogt wezen, om niets met hem te maaken te hebben, om niet verpligt te zyn hem te vreezen of te eeren, om geenen Regter te hebben, wiens wetten zy behoeven te onderhouden, en wiens straffen zy te dugten hebben. Men noemt deze menschen, *Praktikaale* of *Daadelyke Atheisten*.

Maar men moet tot dezen rang niet brengen een andere soort van lieden, die, by gebrek van noodige onderrigting, niet slegts in 't geen den Godsdienst, maar ook in 't geen de gemeenste kundigheden betreft, die door eene allerongunstigste opvoeding, waar in hunne verstandelyke vermogens geheel niet ontzwagteld zyn, geen denkbeeld hebben van een Opperwezen, daar zy nooit van hebben hooren spreeken, en God niet kennen, om dat men hen nooit tot denzelven heeft doen opzien. Deze Lieden ontkennen zyn bestaan niet, zy zyn daar alleenlyk onkundig van, zy volgen, in alle hunne bedryven, den leiddraad hunner driften en behoeften; men moet ze meer als dom dan als boos en snood beschouwen, meer beklaagen dan beschuldigen; eene genoegzaame ontzwagteling hunner vermogens, eene behoorlyke onderregting, in tyds te werk gesteld, zou hen op den regten weg hebben kunnen leiden; Men oordeelt hen te streng met hen Atheisten te noemen.

Ik koom tot het *tweede Stuk*, dat ons te onderzoeken staat. Zyn 'er inderdaad Atheisten in de wereld, en kunnen zy 'er wezen? Wy moeten hier eene noodige onderscheiding maaken.

Wat het bestaan dier Volkeren betreft, die geen denkbeeld

van

van een God zouden hebben, of gehad hebben, en die, zonder deszelfs aanweezen te loochenen, nooit aan hem hebben gedagt, om dat niemand hen die allergewigtigfte waarheid voordroeg, daar zyn gewisfelyk fterke redenen, waarom wy in twyffel mogen trekken, of zy 'er ooit geweest zyn, en derhalven nog zyn. Het is aan den eenen kant geheel niet waarfchynlyk, het is niet overeenkomftig met de menfchelyke Natuur, dat een geheel Volk dit grootsch, dit verbaazend Toneel van het Heelal geduurig voor oogen zoude hebben, de opvolgingen van dag en nagt, den loop van Zon en Maan en Sterren, de veranderingen der Saifoenen, de verfcheiden voortbrengzels van land en zee, of rivieren en meiren, befchouwen en genieten; dat het zulk een onverbreekelyk verband van oorzaaken en uitwerkzelen, van oogmerken en gewrogten, als waar door het Heelal te zaamen hangt, ik zeg niet gade flaan, maar geduurig ondervinden en voelen zouden, zonder dat een of meer leden van het zelve hunne gedagten tot eene onzigtbaare oorzaak, tot een Opperbeftierder, verheffen zouden! Het is niet overeenkomftig met de menfchelyke Natuur, dat zy zo dikwils Onweders en Stormwinden gezien zullen hebben, zonder dat zy door hunne hartstogt van vrees zelve zyn aangefpoord om hooger te denken, en aan den eenen kant te beeven voor eene onzigtbaare werkoorzaak van die akelige verwarringen, aan de andere zyde te hoopen, dat die zelfde goede Geest, die hen zo lang het fchoone Weder heeft gefchonken, en zo veele andere blyken zyner gunst getoond, hen ook nu weder in zyne befcherming neemen zal. Het goede Weder volgt op den Donder en Stormwinden; de Natuur lagt hen weder, als te voren, vrolyk toe, zy zien hunne wenfchen vervuld, hunne gebeden verhoord, en eene natuurlyke drift van erkentenis paart zig met hun belang en vrees voor volgende onweders, om dat goede Wezen, door wien zy ondervinden, dat zy beftaan, te eeren en te dienen, om het, in nood, wederom met een goeden uitflag te kunnen aanroepen. Dit zeg ik, zyn aan den eenen kant aanmerkingen, welke even duidelyk door de Rede aan de hand gegeeven, als door de ftandvastige ondervinding van alle onbefchaafde Volkeren, bevestigd worden. Die Volkeren, ik erkenne het, denken weinig, dat is te zeggen, hunne opmerking bepaalt zig tot weinige noodzaakelyke voorwerpen, maar onder die weinige voorwerpen zyn 'er geene daar zy meer mede te doen hebben, dan met het geduurig veranderend Toneel der Wereld, met de verwisfelingen der fayfoenen, de opvolgingen van ftilte en ftormen, en van de onzigtbaare hand, waar door

zy verwardelyk, maar spoedig, begrypen, dat dit alles bestierd moet worden. Aan den anderen kant is het zeker, dat alles, wat men ons berigt heeft wegens Volkeren zonder Godsdienst, van genoegzaame bewyzen is ontbloot, en enkel steunt op verhaalen, zonder genoegzaame kennis, zonder behoorlyk onderzoek gedaan; op verhaalen van Lieden, die de taal dezer Volkeren niet verstonden, die hunne zeden niet kenden, die niet wisten, welke denkbeelden zy aan zekere bedryven hegtten, met welke oogmerken zy zekere tekenen maakten, zekere klanken voortbragten; op verhaalen van Reizigers, die hen slegts in het voorbygaan gezien, en nooit lang genoeg onder hen gewoond hebben, om eene getrouwe beschryving van hen te geeven; van Reizigers zelfs, die slegts hunne kusten bezogt hebben, en even weinig in staat waren, om zig nauwkeurig van hen te doen verstaan, als hunne woorden en tekenen in dier voegen altoos te verklaaren, als zy daar mede bedoelden. Men weet thans met een volkoomen zekerheid, dat de Canadiaanen, de Hurons, de Brasiliaanen, de Caraïben, de Caffers, de Hottentotten, en alle de Volkeren, met welken men omgang genoeg gehad heeft, om hunne taal en zeden te leeren kennen, denkbeelden hebben van eene Godheid, van eene Voorzienigheid, van een toekoomend leven, en, uit hoofde van dit alles, eenen Godsdienst onderhouden. Niets is minder beweezen dan de Godverzaakery der Geletterden in China. De beschuldiging tegen hen gemaakt is alleenlyk gegrond op gevolgen, die men uit eenige overnatuurkundige beginzelen afleidt, welke beginzels de Chineesen aanneemen, zonder de gevolgen te voorzien, welke onze Europische zendelingen daar uit trekken zouden, en welke gevolgen zy inderdaad niet even eens daar mede verbonden agten.

Maar terwyl het bestaan van geheele Atheistische Volkeren of Maatschappyen meer dan twyfielagtig is, gaat het zekerer, dat 'er verscheide byzondere menschen gevonden worden, die het geloof in eenen God en in de Voorzienigheid verwerpen. Daar zyn ongetwyffeld Atheisten, dewyl zommigen daar voor uitkoomen, eer stellen in deze gewaande wysheid, dezelve in hunne Schriften voordraagen en aanpryzen, en de Verdediging der Godverzaakery openlyk op zig neemen. Het getal dier menschen is ondertusschen kleiner dan men gemeenlyk denkt, en men moet zig boven alles wagten, van het zelve, door eenen blinden verstandeloozen yver voor den Godsdienst, te vergrooten. Het leerstuk, dat 'er een God is, die ons zyne heilryke Wetten ten onzen nutte alleen heeft voor-

ge-

geschreeven, die agt op ons geeft, die voor ons waakt en zorgt, en die ons eeuwig gelukkig wil en zal maaken, zo wy zyne Vriendelyke en Vaderlyke oogmerken niet weêrbarstig verydelen; dit Leerstuk, zeg ik, is al te troostryk voor yder mensch in het byzonder, en van al te veel belang voor de Maatschappy in 't algemeen, dan dat de Atheistische Schryvers ooit veele Leerlingen maaken, ooit eene School opregten zullen.

Wat de zulken betreft, die zig voor Godverzaakers uitgeeven, omdat zy wenschen dat 'er geen God ware, en welken men *Praktikaale* of *daadelyke Atheisten* noemt, derzelver getal is zekerlyk grooter dan dat der bespiegelende; maar men kan ze niet dan oneigenlyk onder de Godverzaakers brengen; met welk eene stoutheid zy zig voor dit verschriklyk Systema verklaaren, men zou zig bedriegen, zo men meende, dat zy het waarlyk gelooven. Zy braveeren de Godheid meer dan dat zy dezelve loochenen; zy haaten dezelve meer dan dat zy derzelver bestaan kunnen wraaken; zy zouden dezelve gaarne vernietigen, en zy kunnen het zo verre niet brengen, dat zy het denkbeeld haarer vreesselyke tegenwoordigheid uit hunnen geest verbannen; konden zy het zo verre brengen, hunne haat zou verminderen, zy zouden onbezorgd in hunne ongeregeldheden voortvaaren; nu integendeel vergiftigt dit onwillig geloof, geduurig bestreeden, en geduurig zegepraalende, hunne meeste vermaaken die zy veroordeelen, en dus nooit regt genieten. Zy zyn derhalven geene Atheisten dan met woorden en wenschen, men moet hen eer booswigten dan Godloochenaars noemen. De reuzen van de fabel, die den Hemel wilden bestormen, Lucifer die zig der gehoorzaamheid van den Eeuwigleevenden en Almagtigen zogt te onttrekken, en de Dwaazen, die in hun herte zeggen, *daar is geen God; de Heere hoort onze redenen niet, hy merkt niet op onzen daaden*, zyn allen van deze soort, het zyn rampzaligen omdat zy Godloos zyn, en rampzaligen, omdat zy nog Godloozer wenschten te zyn. Hunne onheilige spotredenen, de afgryslyke uitersten, daar zy zig toe laaten vervoeren, wanneer zy dit oordeelen straffeloos voor de menschen te kunnen doen, zyn geenzints een bewys voor hunne overtuiging dat 'er geen God zoude zyn, maar veel eer poogingen om die overtuiging te verkrygen, veel eer doodstuipen van een Zieltoogend geweten, dat altoos weigert te sterven. Hoe zouden die ongelukkigen tog aan eene beredeneerde overtuiging koomen, daar zy niets, tot dit onderwerp betreklyk, onderzogt hebben! Hunne Godverzaakery heeft hunne zedelyke ongeregeldheden niet

voortgebragt, maar die Godverzaakery is daarentegen een louter uitwerkzel hunner zedelyke wanorders; de ondeugd heeft by hen de ongodsdienstigheid doen geboren worden; de Atheistery is een soort van wykplaats, daar zy zig gehoopt hebben te kunnen bevryden voor de slagen van hun folterend geweten, 't welk hen zelfs daar vervolgt, en martelt; zy voelen zig niet dan te dikwils door schaamte, door vrees, door wroeging, in 't midden hunner schuilplaatsen overvallen, wanneer het denkbeeld van die Godheid, welke zy dugten en haaten, waar voor zy beeven, zonder 'er zig voor te kunnen verbergen, zig hunnes ondanks op eene levendiger wyze dan naar gewoonte vertoont, en hen onder het gewigt van derzelver vervaarlyke tegenwoordigheid verplettert, geene drogredenen, geene onheilige spotternyen zyn hier tegen bestand, en geen heul of troost in die onzalige oogenblikken voor handen; onzalige oogenblikken, zeg ik, want geen ysselyker staat dan dezen kan ik my voor een Mensch verbeelden; en deze oogenblikken moeten noodwendig wederkoomen, zo dikwils eenige tegenspoed, eenige ziekte, eenig onverwagt toeval hen aan zig zelven wedergeeft, hunne driften doet zwygen, en hen dwingt een opmerkend oog op het toekoomende te slaan; akelig toekoomende, het welk aan hunnen verbysterden geest niets dan de verschriklykste moogelykheden vertoont; alle de Godsdienstige denkbeelden hunner jeugd worden als dan wakker, en koomen met zo veel te meer kragt te voorschyn, als zy zig, aan den eenen kant, de sterke poogingen die zy gedaan hebben om dezelve te verstikken, en de beweegredenen, welke hen daar toe dreeven, duidelyker herinneren, en, aan den anderen kant, geen beredeneerd beginzel in zig vinden, waar mede zy zig wegens de valsheid dier denkbeelden overtuigen kunnen. Dit zyn derhalven, ik herhaal het nogmaals, de ongelukkigste menschen, die ik ken, en derzelver getal is egter vrees ik, al te groot, inzonderheid als men 'er alle de zodanigen onder betrekt, die voorbedagtelyk en met opgeheeven handen zondigen; maar het zyn eigenlyk geene Atheisten, het zyn kranken, dood-kranken, maar hunne ziekte heeft haaren zetel meer in het Hart dan in den Geest.

(*Het Vervolg by de naaste gelegenheid.*)

EEN

EEN BUITENGEWOON GEVAL VAN DRIE SPELDEN INGESLOKT DOOR EEN MEISJE, EN UIT HAAR' SCHOUDER WEDER UITGEKOOMEN, DOOR Dr. LYSONS van GLOUCESTER, IN EEN BRIEF AAN FRANK NICHOLLS, M. D. L. *van het* K. G. (*).

ELeanor Kaylock, een kloeke sterke meid, twintig jaaren oud, werdt in het Ziekenhuis te Gloucester ingelaaten, den 29 Mey 1766, wegens een' pyn in haar zyde, ontstaande van drie spelden, welke zy, nu drie vierde deelen jaars geleden, hadt doorgeslokt. De gelegenheid hier toe was deeze. In de keuken haar werk hebbende, kreeg zy, terwyl zy de pot schuimde (haar mond open staande en drie spelden 'er in) een gedeelte van den waasfem in, waar door zy genoodzaakt werdt te zwelgen, en de spelden naar beneden in den slokbuis geraakten, waar zy agt weeken bleeven zitten, niet tegenstaande de verscheide behandelingen waren aangewend omze wegteneemen; eindelyk werdenze naar beneden gedrukt door een balyn met een spons, een werktuig welk de Heelmeesters hier toe in gebruik hebben.

Terwyl de spelden in de keel zaten, werden de deelen ontstooken en zwollen, hier op volgde heesheid, met groote pyn en moeilykheid in de ademhaaling: maar weinig voedzel, en alleen het gene vogtig was kunnende gebruiken, werdt zy zo zwak dat zy niet uit haar bed kon koomen. Na dat de spelden weggestooten waren konde zy wederom vaste spyzen neerzwelgen, en kwam zo verre tot herstelling van kragten, dat zy weder kon uitgaan en haar' vorigen dienst waarneemen. Zy was gehuurd voor ondermeid in de keuken van een Heer, doch werdt schielyk genoodzaakt haar post over te geeven, en verligting te zoeken, om dat alle meer dan gemeene beweeging haare pyn vermeerderde, en haar zwaare stuipen veroorzaakte, welken haar agt of negen uuren bybleeven. Toen zy in 't Ziekenhuis kwam, zat zy wel in 't Vleesch, hadt een goede roode kleur, en was volmaakt gezond, uitgenomen de volgende ongemakken.

Zy hadt een' pyn in haar regter zyde, beneden de onwaare ribben, welken zy eerst hadt gevoeld onmidlyk op het verstooten van de spelden in de slokbuis, en dezelve duurde nog toen zy in 't Hospitaal kwam, doch was heftigst

(*) *Philosoph. Transact.* Vol. LIX.

tigst als zy het bovenste van haar lichaam voorwaards om bewoog naar de linker zyde, of haar' regter arm opligtte. Op haar' inkomst, en van den tyd af dat de spelden weggestooten waren, duurde de heesheid, welke zy terstond, na het invallen van de spelden in haar keel, hadt gekreegen; zy spoog dikwils bloed, en hadt een geweldigen hoest, waar door, zo wel als door eenigen arbeid of sterke beweeging, de pyn in haar' zyde zeer verzwaarde, en zy moçst neervallen, zonder vermogen om in minder tyd dan een uur weder op te staan. Onder deeze toevallen hadt zy altyd pyn in 't hoofd, voelde ongesteldheid der maage, en gaf dikwils bloed op.

In het Hospitaal zynde, deedt de heftige pyn haar stuipen krygen, door welken de *Musculus rectus superior* van het regter oog zo geweldig werdt getrokken, dat, niet tegenstaande het oog open ware, de oogappel door het ooglid geheel bedekt wierdt; en na een van deeze aanvallen veertien dagen zo bleef. Het linker oog werdt ook op gelyke wyze omgekeerd, doch duurde maar ééne week. Als deeze stuiptrekkingen aflieten, kreeg zy haar gezicht nog in eenige dagen niet weder, waarschynlyk om dat de Gezicht-zenuw gedrukt was; doch het linker herstelde zich altyd schielyker dan het regter, om dat het door de stuiptrekkingen niet zo sterk werdt aangedaan. Geen' der andere Spieren scheenen aangedaan, dan alleen onder de overvallen.

De spelden in den Slokdarm hangende, kon geen Heelmeester weeten hoe zyne werktuigen te bestieren, om dat 'er geen zekere aanwyzing was waarze zaten. En de hulp van een Geneesheer kon alleen wat verzagten, door aderlaatingen, pynstillende en slibberige middelen, naar vereisch der toevallen. Op deeze wyze ging alles voort tot het begin van Augustus, wanneer zich een klein pynlyk gezwel, van grootte als een mans duim, op den regter schouder vertoonde, doch binnen een' week weder verdween, zonder tot verettering te koomen. Hier na kwam een dergelyk klein gezwel op den linker schouder, 't welk grooter werdt, en door bewerking van Mr. CRUMP, den wagt houdenden Heelmeester, tot verettering gebragt, en door hem geopend werdt, den 20 August. en waar uit zich een groote lepelvol etter ontlastte. Den volgenden dag, het verband afneemende, kwam 'er nog meer etter uit, en te gelyk één van de spelden. Mr. CRUMP beproefde met een tentyzer om een van de anderen te vinden, doch hy konde niet: den volgenden dag kwamen 'er echter de twee andere spelden ook uit. De spelden waren alle van gelyke lengte, vyf vierde deelen van een duim. De wond waar uit dee-

deeze ſpelden waren te voorſchyn gekoomen, was op het bovenſte gedeelte van het Schouderblad. Na dat het meisje geneezen was, en uit het Hospitaal zou gaan (den 4 Septemb.) vergeleek Ik haar' ſchouder met de ontleedkundige Plaaten der Spieren van COWPER; en, zo naa als Ik kon gisſen, was de wond op den vleeſchigen buik van de *Trapeſius*. En de pyn in de zyde was de Lyderes by gebleeven zo lang als de ſpelden nog in de wonde waren, dan verliet haar zo dra ze ontlast waren, zo wel als de hoest en de opgeeving van bloed. Wyl zy in het Hospitaal den meesten tyd hadt moeten zitten, en zig zo ſtil houden als mogelyk was, waren haare Stonden achter gebleeven: doch haare bloedſpuwing kon hier aan niet toegeſchreeven worden, om dat zy dezelven, voor haare inkomſte, geregeld hadt gehad, en echter bloed opgegeeven, van dat de ſpelden in den Slokdarm weggeſtooten waren, 't welk was eenige maanden voor dat zy in het Ziekenhuis kwam.

Het zou een' aangenaame voldoening geeven, den netten weg van deeze ſpelden aan te wyzen van den Slokdarm tot haaren uitgang door den linker ſchouder. Uit den hoest en de bloedſpuwing zou ligt iemant denken, dat 'er de Long door beledigd ware geworden. Uit de pyn onder de korte ribben zou 't ſchynen, dat het Midderif aangedaan ware. Nogtans kan men met reden ſtellen, dat geen' van deeze deelen zyn gekwetst geweest; maar dat de ſpelden, door de zelfſtandigheid van den Slokdarm geſtooten zynde, tot in de Spieren van den hals en ſchouder, van daar doorgedrongen zyn tot het deel waar uit ze zyn te voorſchyn gekoomen.

Het eerſte opmerklyk toeval na de wegſtooting der ſpelden uit den Slokdarm, was, dat de Lyderes onmidlyk hier op een' pyn voelde in haar regter zyde, beneden de korte ribben, welke hevigst was als zy haar boven lyf naar de linker zyde omdraaide, of haar regter arm opligtte. Indien de ſpelden, uit den Slokbuis geſtooten, de Spieren *Serrati*, *Rhomboides* en *Trapeſius* van de regter zyde doorgegaan zyn, moest dit toeval noodzaaklyk gebeuren. Want de *Serrati* Spieren zynde van de ademhaaling, en de *Serratus ſuperior posticus* aan de tweede, derde, vierde, vyfde en zesde ribben vast, en de *Serratus inferior posticus*, aan de tiende, elfde en het uiterſte van de twaalfde ribbe gehegt zynde, zal 'er pyn in de zyde ontſtaan door de geſtadige werking tot ademhaaling. En het werk van deeze Spieren zynde de ribben op te heffen, en den arm naar beneden te trekken, zal de pyn in de zyde op het hevigst gevoeld worden, als de regter arm opgeligt wordt; want dan zullen de uiteinden van deeze Spieren meest geſpan-

nen

nen zyn. Want schoon een Spier een' wond ontvangen hebbe in haar vleeschigste gedeelte, zal de aandoening hier door veroorzaakt zich het kragtigst doen ontwaar worden in dat gedeelte, 't welk meest gespannen is.

De Spier *Rhomboides* gelegen op de *Serratus superior*, en de *Trapesius* op deeze, en alle naauw met malkander verknogt, door middel van het vak-vlies, moeten ze alle door de ademhaalinge eenigermaate aangedaan worden. En het werk van de *Rhomboides* en *Trapesius* zynde den arm naar beneden en naar achteren te trekken, zal de pyn in de zyde verzwaaren, als de regter arm en het bovenlyf voorwaards naar de linker zyde gedraaid worden.

Ondersteld, wy hebben de waare oorzaak van de pyn in de zyde opgespeurd, koomt de hoest naast hier aan in overweeging. En deeze zal bevonden worden te ontstaan uit dezelfde oorzaak als de hoest van iemant die de Pleuris heeft, met dit onderscheid alleen, dat in den eenen het borstvlies en de tusschenribbige Spieren een inwendige Ontsteeking hebben, waar door de ademhaaling belemmerd wordt; in den anderen de prikkeling wordt veroorzaakt door een vreemd lichaam. De uitwerkingen zyn in beiden dezelfde, de ademhaaling belemmerd zynde, zoekt de natuur zich te verligten door een hoest, welke de prikkeling en Ontsteeking van de belemmerde deelen vermeerdert; en deezen porren wederom te heftiger tot hoesten; en het een dus door het ander verzwaard wordende, lydt de Long dikwils zulk een geweldige schudding, dat een bloedvat berst, en bloed uit de Long wordt opgegeeven, gelyk in het tegenwoordig geval.

Die nu zyne gedagten laat gaan over de gemeenschap van het derde paar Zenuwen met de Tusschenribbige, de Hartzenuw en de te Ruggaande, te zamen met de andere zenuwen hier van afhanglyk, zal de oorzaak van de geweldige kramptrekking op de oogen ligt begrypen, zo wel als de ongesteldheid der maage, en de algemeene stuipen, als voornamelyk veroorzaakt door de Tusschenribbige zenuw aan de regter zyde. En men moet aanmerken dat schoon de *Motores oculorum* van beiden aangedaan waren, het regter oog evenwel de zwaarste stuipen leedt.

Uit de toevallen van dit ongemeen voorval, mag men met reden besluiten, dat de drie spelden alle gelyklyk uit de Slokbuis gedreeven zyn in de Spieren *Serrati* van de regter zyde, welken terstond eenige prikkeling of aandrift gemeen gemaakt hebben aan de Tusschenribbige zenuw; waar uit de pyn in de zyde ontstondt, en vervolgens de ongesteldheid der maage,

en

en ſtuiptrekkingen van de oogen en andere deelen. En de oorzaak welke de pyn in de regter zyde hadt verwekt, op het verſtooten van de ſpelden uit de ſlokbuis, bleef werken tot dat de drie ſpelden door den linker ſchouder ontlast waren, want zo lang duurde de pyn in de regter zyde.

De dikte van de twee *Serrati*, de *Rhomboides* en *Trapeſius* zou men mogen denken was te groot voor ſpelden, vyf vierde deelen van een' duim lang, om door alle te gelyk door te dringen. Doch als men bedenkt dat één van de ſpelden uitkwam, wanneer nog geen van de twee anderen met een ſtilet konde gevoeld worden, mag men onderſtellen, dat één' van de drie de *Rhomboides* en *Trapeſius* is doorgedrongen, terwyl de twee anderen in de *Serrati* waren blyven zitten, zo lang tot dat de eerſte by de *Trapeſius* ontlast ware, waar na zy den zelfden gang volgden, en door dezelfde opening uitkwamen.

Dus zou men een zeer aanneemlyke verklaaring konnen geeven van dit buitengewoon geval, als de ſpelden uit den regter ſchouder waren uitgekoomen, maar zy werden uit den linker ontlast. Door de genen die meenen, dat de zenuwen met malkander gemeenſchap hebbende, de oorzaak en de uitwerking hier door voortgebragt aan de tegenoverzyde van het lichaam kan wezen, zullen zeggen, dat de ſpelden uit de ſlokbuis geſtooten zyn in de Spieren van de linker zyde, ſchoon de pyn in de regter gevoeld wierdt. Dan, dit zal niet algemeen toegeſtaan worden. Ook kan Ik niet begrypen, waarom een gezwel, volmaakt gelyk aan het gene waar uit de ſpelden naderhand ontlast werden, op den linker ſchouder, op den regter ontſtaan, zonder verettering zou verdwynen.

DE NATUURLYKE HISTORIE DER ARENDEN.

(volgens BUFFON.)

MEn heeft drie ſoorten van *Arenden*; de *Groote*, of de *Goud-Arend*; de *Gemeene Arend*, en de *Kleine* of *gevlakte ruigpootige Arend*.

De *Goud-Arend* is de grootſte onder het geſlacht deezer Vogelen. Het Wyfje haalt, in de langte, drie en een halve voet, van 't einde des Beks tot dat van de Nagelen gemeeten; de uiteinden van de uitgeſpreide Vleugels ſtaan acht en een halven voet van elkander af; de zwaarte is zestien of achttien ponden. Het Mannetje is kleinder en weegt doorgaans omtrent twaalf ponden. Hun Bek is zeer ſterk en gelyk aan hoorn van

van eene ligtblaauwe kleur. De Nagels zyn zwart en scherp, de agterste, die de grootste is, vindt men by eenige vyf duimen lang. De Oogen zyn groot; maar in eene diepe holte geplaatst, en door het bovenste gedeelte van het ooghol als met een luifel bedekt. De Kring der Oogjes van eene heldere geele kleur, schitterend en vuurig. Zy zyn vet, bovenal in den Winter; hun vet is wit; en het vleesch, schoon hard en taay, is zo onsmaaklyk niet als dat van andere Roofvogels.

Deeze soort van *Arenden* wordt gevonden in *Griekenland*, in *Frankryk*, op het Gebergte van *Bugey*, in *Duitschland*; omstreeks *Dantzik*, op het *Carpattische* en *Syreneesche Gebergte*, en op de Bergen in *Ierland*. Men treft ze desgelyks aan in *Klein Asie* en *Persie*: want de oude *Persiaanen* hadden voor de *Romeinen* den *Arend* op hunne Veldtekenen. En deeze *Groote* of *Goud-Arend*, de *Aquila Fulva*, was JUPITER toegeheiligd. Uit het getuigenis der Reizigeren blykt dat dezelve voorkomt in *Arabie*, in *Mauritanie* en verscheide andere Landschappen van *Africa* en *Asia* tot *Tartarye* toe. Maar men ontmoet ze niet in *Siberie*, of eenig ander Gewest in het Noorden van *Asia*. Dezelfde aanmerking gaat ook door ten opzigt van *Europa*: want wy vinden 'er meer van deeze soort, die allerwegen zeldzaam is, in onze Zuidelyker dan in onze Noordelyker Landen: en daar zyn 'er geen boven den zesenvystigsten graad Noorderbreedte: ook niet in *Noord-America*, schoon men 'er den *Gemeenen Arend* aantreft. Hier uit blykt dat de *Groote Arend* niet kan leeven in eene koude Lugtstreeke.

Veel van de eigenschappen des *Leeuws* heeft de *Arend*. Hy bezit groote sterkte, en is daarom de Koning der Vogelen, zo wel als de *Leeuw* die der Dieren. Hy is den *Leeuw* ook gelyk in grootmoedigheid, zy veragten beiden de kleinder Dieren, en versmaaden de beledigingen hun door dezelve aangedaan: hy laat, even als de *Leeuw*, de slegtste stukken van den gevangen prooy aan 't minder Gevogelte over, en, hoe sterk ook gepraamd door den Honger, valt hy noit op stinkende krengen. Gelyk de *Leeuw*, bemint hy de eenzaamheid, is een inwoonder der Woestyne, waar hy niet toelaat dat andere Vogels komen. Door de Natuur gelykerhand tot den stryd en roof gevormd, zyn ze vyanden van in maatschappy te leeven: wild, stoutmoedig en ontembaar. Noch *Arend*, noch *Leeuw* kan getemd worden, of zy moeten zeer jong zyn.

De Bek en de Klauwen van den *Arend* zyn haakswyze gekromd en schriklyk. Zyne gedaante wyst zyn aart uit: zyn Lichaam is gedrongen en sterk; zyn Pooten en Vleugels

gels zyn vol kragt; zyn Beenderen zyn breed en hard; zyn Vleesch is vast; zyne Vederen zyn hard; zyne Houding is vorstlyk en grootsch; zyne Beweegingen zyn vaardig en afgebrooken, zyne Vlugt is snel. Hy vliegt hooger dan eenige andere Vogel: waarom de Ouden hem den Vogel des Hemels noemden, en de Wichelaars hem voor den Boode van JUPITER hielden.

De *Arend* heeft een zeer scherp Gezigt; maar zyn Reuk komt niet in vergelyking met dien van den *Gier*. In het opspeuren en nazetten van zyn' prooy moet hy, derhalven, op 't gezigt af: wanneer hy dien gegreepen heeft, verlaagt hy zyn vlugt, om de zwaarte te onderzoeken, en legt dien op den grond eer hy denzelven wegvoert. Schoon zyne Vleugels zeer sterk zyn, heeft hy, door de onbuigzaamheid zyner Pooten, vry veel werks om zich van den grond te heffen, inzonderheid als hy met de vangst belaaden is. *Haazen*, *Lammeren*, *Ganzen* en *Kraanvogels* voert hy gemaklyk mede: maar wanneer hy grooter Viervoetige Dieren, als *Rheen* en *Kalveren* aantreft, eet hy terstond, ter plaatze waar ze hem ten prooye vallen, hun Vleesch, en drinkt het Bloed, neemende een gedeelte mede na zyn Nest. —— Dit is gansch plat en niet hol, gelyk dat van meest alle andere Vogelen; en doorgaans gebouwd tusschen twee rotzen in eene drooge en ontoeganglyke plaats. Men wil dat een en het zelfde Nest een *Arend* al zyn leeven dient, en, in de daad, het is een stuk dat veel arbeids kost, en op den duur gebouwd schynt. Het is als een vloer gemaakt met stokken van vyf of zes voeten daar rondsom, dwars aan deeze stokken zyn buigzaame takken gehegt en door elkander gevlogten, van boven tot beneden, de tusschenruimte wordt vast gemaakt en opgevuld met ruigte en hei. Dit Nest is vry breed, en sterk genoeg, niet alleen om den *Arend*, zyn Wyfje en het Jong, maar ook een grooten voorraad van spyze te kunnen draagen. In het midden van dit Nest legt het Wyfje de eijeren; doch maar twee of drie, op welken men wil dat zy dertig dagen zit te broeden. Drie *Jonge Arenden* vindt men zelden in 't Nest: doorgaans broedt ze 'er maar één of twee uit. Men wil dat, wanneer de Jongen wat gegroeid zyn, zy 'er één dat zwak of zeer vraatagtig is doodt: gebrek alleen kan haar tot dit onnatuurlyk bedryf aanzetten. De Vader en Moeder niet genoeg hebbende om hun eigen honger te stillen, vinden zich genoodzaakt hun Gezin te verkleinen: ook dryven zy de Jongen, zo ras zy in staat zyn voor zichzelven te zorgen, van 't Nest, en laaten ze nimmer toe daar in weder te keeren.

De

De Pluimadie van den *Jongen Arend* is zo sterk en leevendig niet als die van een' volwassen Vogel. Dezelve is, in 't eerst wit, dan bleek geel, en vervolgens ligt bruin na 't roode trekkende. Deeze helderheid van kleur neemt af, en helt na 't witte, door gebrek aan voedzel, door opgeslooten te zitten, en den ouderdom. De *Arenden*, mogen wy op 't gezag van verscheide Natuurkundigen afgaan, leeven honderd Jaaren.

Zy eeten allerlei Vleesch, zelf dat van hunne eigene soort; en, indien zy geen Vleesch kunnen krygen, zullen zy ook Brood, Slangen, Haagedissen enz. ten voedzel neemen. Ongetemd zynde, vallen zy aan op Honden, Katten, en Menschen. Het geluid 't welk zy slaan is helder, doordringend, klaagend en lang uitgehaald. Zy drinken zeer zelden, en mógelyk nimmer, wanneer zy zich in vryheid vinden: in den natuurstaat is 't waarschynlyk dat het bloed van den Prooy hunnen dorst lescht.

Het geslacht van den *Gemeenen Arend* is zo zuiver en onvermengd niet als dat van den *Grooten Arend*, en van een laager en onedeler rang. Men ontmoet hier twee soorten, de *Bruine* en de *Zwarte Arend*. Door de volgende byzonderheden is dit Geslacht van het voorgaande onderscheiden. De *Bruine* en *Zwarte Arend* zyn altoos kleinder dan de *Goud-Arend*. De kleur is in den *Grooten Arend* altoos dezelfde; maar by den *Gemeenen Arend* aan veranderingen onderhevig. In de stem doet zich ook een merkelyk verschil op: de *Groote Arend* verheft dezelve dikmaals, en op een klaagenden toon; maar de gemeene zwygt meest altoos. De laatstgemelde laat ook een vry sterke toegenegenheid tot de Jongen blyken, en geleidt ze by 't eerste uitvliegen; terwyl de *Groote Arend*, gelyk wy vermeld hebben, hen uit het Nest dryft, en voor zichzelven laat zorgen, zo ras zy kunnen vliegen.

Zekerlyk zyn de *Bruine* en de *Zwarte Arend* van dezelfde soort; de eigenste kenmerken, uit welken de Natuurkundigen een weezenlyk onderscheid zullen opmaaken, toonen zulks. Zy zyn beide bykans van dezelfde grootte. Zy zyn beide Bruin, de een is enkel donkerder dan de ander. Beide hebben zy een weinig roods of rosagtigs op 't bovenste gedeelte van den Kop en den Nek, wat wits aan den wortel der groote Vederen. De Kring der Oogen is in beide van een Hazelnootenkleur, en de huid, die het grondstuk van den Bek bedekt, helder geel. De Bek van beiden blauwagtig, de Vingeren geel en de Nagels zwart. Met één woord, zy zyn geheel aan elkander gelyk, uitgenomen de ligter of donkerder bruine

kleur:

kleur: 't welk verre is van genoegzaam te weezen, om 'er twee onderscheide soorten van te maaken: de *Bruine* en *Zwarte Arend* komen, derhalven, onder den zelfden naam van den *Gemeenen Arend.*

ARISTOTELES, wiens nauwkeurigheid onze verwondering verdient, noemt deeze soort Ἀετὸς λαγωφόνος dat is de *Haazen doodende Arend.* Want, schoon de andere *Arenden* ook *Haazen* dooden, zyn deeze Dieren de geliefde prooy van den *Gemeenen Arend.* PLINIUS, en andere *Romeinsche Schryvers*, noemt deezen *Arend*, *Valeria*, zo veel als *valens viribus*, merkwaardig wegens zyne sterkte: welke meerder schynt dan die der andere *Arenden*, naar evenredigheid van de grootte.

Het Geslacht der *Gemeene Arenden* is talryker en wyder verspreid dan dat der *Grooten.* De laatstgemelden kunnen alleen leeven in de heete en gemaatigde Lugtstreeken van de Oude Wereld; de *Gemeene Arend*, in tegendeel, verkiest koude Landen, en wordt zo in de Nieuwe als in de Oude Wereld gevonden; als in *Frankryk*, *Savoije*, *Zwitzerland*, *Duitschland*, *Poolen*, *Schotland*, en by *Hudsons-bay* in *America.*

De derde soort is de *Gevlakte* of *Kleine ruigpootige Arend.* Het lichaam van deezen Vogel kan niet wel twee en een halven voet haalen: de Vleugels zyn klein naar evenredigheid van het lyf, en derzelver uiteinden staan omtrent vier voeten van elkander. De *Latynen* noemen deezen Vogel *Aquila planga*, of *Aquila clanga*, zo veel als de *klaagende*, de *schreeuwende Arend.* En te regt voegt hem deeze bynaam: want hy slaat dikmaals een sterk en klaagend geluid. Men heeft hem ook *Anataria* bygenaamd; om dat hy voornaamlyk jagt maakt op *Eendvogels* en *Morphna:* dewyl hy een donker bruine Pluimadie heeft. Verscheide witte plekken zyn 'er aan de Pooten en onder de Vleugels, ook is een witagtige streep op den hals. Deeze *Arend* laat zich gemaklyker temmen dan de andere *Arenden*, zynde zo stout en moedig niet. Een Kraanvogel is 't grootste Dier waar op hy aanvalt: doorgaans leeft hy van Eendvogels, en ander Klein Gevogelte en Rotten. —— Deeze soort, hoewel niet talryk, ontmoet men op veele plaatzen van het vaste Land. In *Europa*, *Asia*, en *Africa*, zelf aan de *Kaap de Goede Hoop.* Maar ik weet niet dat dezelve oit gezien is in *America:* want de Vogel door de Reizigers den *Arend* van *Oronoko* geheeten, schoon deeze hem gelykt in de verscheidenheid van Pluimadie, behoort tot eene andere soort.

Indien de *Kleine Arend*, die veel leerzaamer en ligter is dan de twee andere, en min gevaarlyk voor zyn Meester,

desgelyks moeds genoeg bezat, zou men dien ongetwyfeld tot de Jagt gebruikt hebben; maar hy is zo lafhartig van aart, als klaagend en schreeuwend van stem.

Wy zullen hier nog eenige aanmerkingen over den *Arend* nevens voegen, zo betreffende zyn vryen en natuurlyken staat, als wanneer hy gevangen is en opgesloten.

Het Wyfje, 't welk van de *Arenden*, even als van alle andere *Roofvogelen*, grooter, stoutmoediger en listiger is dan het Mannetje, schynt deeze laatstgemelde hoedanigheden te verliezen, wanneer het gevangen is. Men geeft, om ze tot de Jagt op te brengen, de voorkeus aan de Mannetjes: en men heeft opgemerkt, dat zy, by 't aannaderen van het voorjaar, als de paartyd begint, zoeken weg te vlieden om eene gade op te spooren. Indien men 'er, op dien tyd, mede jaagt loopt men gevaar om ze te verliezen; of men moet hen den lust beneemen door braaf te doen purgeeren. Desgelyks heeft men waargenomen, dat, indien een *Arend*, van de hand vliegende, naar den grond gaat, en vervolgens in een rechte lyn zich opwaards begeeft, dit ten teken strekt dat hy voor heeft de vlugt te neemen. Hy moet dan terstond te rug geroepen, en op goed voedzel onthaald worden. Maar, indien hy draait over zyns Meesters hand, zonder zich op een grooten afstand van hem te verwyderen, is dit een blyk van zyne verbintenis, en dat hy geen oogmerk heeft zyne vryheid te zoeken. Men heeft ontdekt dat een *Arend*, tot de Jagt opgevoed, *Havikken*, en ander klein Roofgevogelte doodt. Dit doet hy niet in zynen natuurstaat; dan valt hy 'er nooit op aan met oogmerk om ze te dooden en te eeten; maar om hun een prooy te betwisten en te ontneemen.

In den staat der vryheid gaat de *Arend* nimmer alleen op de vangst uit, dan in gevalle het Wyfje haare Eijeren of haare Jongen niet kan verlaaten. Naardemaal de vangst dan overvloedig is by de wederkomst der Vogelen, krygt hy ligt genoeg voor zyne nooddruft en die van 't Wyfje. Op alle andere tyden van het Jaar schynen het Mannetje en het Wyfje met elkander op de Jagt te gaan; men ziet ze altoos zamen, of op een kleinen afstand van elkander. De bewoonders van 't Gebergte, die veel gelegenheid hebben om deeze Vogels gade te slaan, zeggen ons, dat de een het geboomte doorvliegt, en het Gevogelte daar in ontrust, terwyl de ander op een tak of rots gezeeten, de verjaagde bende waarneemt, en maakt 'er zyn deel van te krygen. Zy vliegen dikmaals tot zo verbaazend eene hoogte, dat ze uit het oog geraaken, nogthans kan men, op zo groot een

af-

afstand, hunne stem duidelyk hooren, die uit de hoogte gelykt naar 't blaffen van een' kleinen Hond.

De *Arend* kan, niettegenstaande zyne groote vraatagtigheid, langen tyd zonder voedzel leeven, bovenal wanneer hy gevangen is, en weinig beweeging maakt. Ik heb, uit den mond van een geloofwaardig Man gehoord, dat een *Gemeene Arend*, in een Vossen kuil gevangen, vyf weeken leefde, zonder eenig voedzel te nuttigen, en alleen de laatste vyf dagen scheen te verzwakken; wanneer zy hem doodden, om het arme Beest niet langer te laaten kwynen.

Schoon de *Arenden*, doorgaans bergagtige en eenzaame plaatzen beminnen; vindt men ze zelden in de wildernissen van kleine Schiereilanden of kleine Eilanden. Zy bewoonen het vaste Land van de Oude en de Nieuwe Wereld: om dat de Eilanden doorgaans zo wel niet van gedierten voorzien zyn. De Ouden hadden opgemerkt, dat men noit *Arenden* gezien hadt, op het Eiland *Rhodes*: en zy zagen het als een wonderteken aan, dat, wanneer de Keizer TIBERIUS op dat Eiland zich onthieldt, daar een *Arend* kwam, en op zyn huis ging zitten. De *Arenden* doen alleen de Eilanden aan op hunnen weg na grooter en uitgestrekter Gewesten; zy houden 'er zich niet op, noch leggen Eijeren. En wanneer de Reizigers spreeken van *Arenden*, wier Nesten men gevonden heeft aan het Strand, en op de Eilanden, zyn dit de *Arenden* niet van welke wy thans gesprooken hebben; maar *Buizerds* en *Zee-Arenden*, die eene gansch andere soort uitmaaken, en meer van Visch, dan Vleesch leeven.

Het denkbeeld van een *Arend* doet ons eenigermaate op dezelfde wyze aan als het character van een onverzaagd, hoogmoedig en onvermoeid Oorlogsheld, wiens verwoestende oogmerken ons met schrik vervullen; maar over wiens moed en dapperheid wy niet kunnen nalaaten ons te verwonderen.

Aan de Heeren Schryveren der Hedendaagsche Vaderlandsche Letteroefeningen.

Myn Heeren!

IN 't 13 Stuk van 't V Deel UEds. Mengelwerks der Nieuwe Vaderlandsche Letter-Oefeningen, eenige zaaken, de Caspische Zee betreffende, vindende, en thans gelegenheid hebbende, om den Schryver des Briefs daar omtrent iets naders te onderrig-

rigten, zo neeme ik de vryheid deezen UEds. toe te zenden; in verwagting dat dezelve door UEds. in UEds. Mengelwerk zal geplaatst worden. Ik ben, enz.

PHILOLOCUS.

EGT BERIGT OMTRENT DE CASPISCHE ZEE.

Ik durf den Heer N. N. geen Autheuren aanhaalen, in welke hy zyn nieuwsgierigheid zou kunnen boeten, dewyl hy dezelve doorbladert ſchynt te hebben, en met deeze Berigten niet te vreeden is; dewyl my voorts onbewust is, welke Schryvers hy aanhaalt, moet ik alle de Geographiſche Schryvers daar laaten, en my wenden, tot de Natuuronderzoekers, die zyn Ed. volgens het Berigt van de Heeren Schryvers der N. Vaderl. Letteroef. niet ſchynt doorbladert te hebben; dan zie hier, hoe zig zeker verſtandig Schryver deswegens uitdrukt.

De Caspiſche Zee heeft byna alle de Natuurkundige Vernuften in engte gebragt; dewyl zy niet vatten, hoe dezelve, niet tegenſtaande een altyd duurende toevloed van groote Rivieren, nogtans geen de minſte blyk toont van zyn uitvloed, of verknogtinge met andere Zeeën. De zaak waarlyk ſchynt my zoo duister niet te zyn, dat men geen reden van die verborgene uitwerkingen zou kunnen bybrengen.

Ik vooronderſtel, door een veelvuldige ervarentheid bevonden te zyn, dat de meeste, ja alle de Zeeën, die men heeft konnen naſpeuren, door *verborgene onderaardſche buizen*, met malkander wederzyds gemeenſchap hebben. De Caspiſche Zee nu is, voor de Sondvloed, met den Oceaan, dewelke, volgens bewyzelyke vooronderſtellingen, alle de woestynen, de vlakke en zandige Valeijen en plaatſen van Tartaryen overſtroomde, door de Straat, digt aan den mond van de Wolga, vereenigd geweest; gelyk niet weinigen met my gelooven. Maar, toen de weekere aardſche deelen van de groote Caucasſiſche Keten der Bergen, door die overſtroomingen van de Sondvloed, afgeſcheurt werden, zal de Zee, aldaar ſtand houdende, mogelyk niet al te diep vervuld zyn geweest; en hier door zal de diepſte Boeſem van de Caspiſche Zee, terwyl de overige wyd en zyd verſpreide Zee, een grooten hoop aardſe deelen, derwaards geſleept heeft, tot deezen dag toe, gelyk een Meir, ten èenemaal geſlooten zyn gebleeven. Dewyl dezelve nu, van onheugelyke Tyden af, een grooten overvloed van Rivieren heeft ontvangen, en men nooit gezien heeft, dat hy eenige Rivier wederom uitgeeft, en taal nog teken van vermeerdering of overvloeijing doet blyken; zo is zulks een zeer klaarblykelyk

lyk teeken, dat hy met den Oceaan of Naburige Zeeën, door verborgene holen, gemeenſchap houd. Vraagt men hoe, en waar zulks gebeurt? Wy zullen 't Lezer aanſtonds doen zien.

Zy heeft twee doorgangen. Voor eerst, ontlast zy zig, door de onderaardſche Holen van *Georgien* en *Mingrelien*, in de *Swarte Zee*; zo dat het gantſche land tusſchen de *Swarte* en *Caspiſche Zee*, met groot regt, eene brug van onder doorvallende wateren kan genoemd worden. Blyken zyn hier van geen gebrek. *Paradia* de Perſiaan verhaalt, ten opzigte van de Caspiſche Zee, dat hy in de Zee-plaatſen, die omtrent Magzellia zyn, opgemerkt heeft, dat de Swarte Zee, als door groote opſiedingen, brandend heet is geweest; ook wyst hy de oorzaak daar van aan, met deeze woorden: „ Door eene „ lange waarneeming heeft men ondervonden, dat, zo wanneer „ de Oostewinden in de Caspiſche Zee geweldiglyk waaijen, dat „ dan op denzelven tyd, in de Swarte Zee, dusdanige opzwel„ lingen der Zee meer als na ouder gewoonte, met eene groote „ beweginge van de gantſche Zee, gezien worden; en dat 'er „ daarenboven, wanneer de Westewinden lang blaazen in de „ Swarte Zee, dusdanige beroeringen in de Caspiſche Zee be„ merkt worden; 't welk voorwaar een openbaar teken is, dat „ deeze Zeeën, door verborgene, en zeer wyde en woeste door„ gangen, malkander door eene overhandſe beweeging aan„ doen". Ook geeft hy nog meer andere bewyzen aan de hand.

De tweede onderaardſche doorgang der Caspiſche Zee is die, door welken hy met de Perſiſche Golf gemeenſchap onder de Aarde heeft. 't Bewys hier voor is, de Draaiſtroom van den boezem die op Perſien aanſpoelt, twee dagen Reizens van Balſora; in welken de Zee, met eene ongemeene verminderring, word ingeſlokt; tot dat 'er eindelyk, de wateren weder gekeerd zynde binnen hunne Oevers, nog taal nog teken van den Draaiſtroom te zien is.

Eene zaak, waar van geen andere reeden is, als eene aan een houdende gemeenſchap met de Caspiſche Zee; die, als zy, door de kragt der winden bewoogen zynde, een groot gedeelte haarer wateren na de Swarte Zee heeft voortgeſtuwt, haar gebrek van water weder tragt te vervullen, uit den Perſiſchen boezem; waar uit zy 't water, door de genoemde onderaardſche doorgangen, na zig trekt; waar door dan noodzakelyk een Draaiſtroom ontſtaan moet. Maar als de Swarte Zee, door de felheid van de Westewinden bewoogen zynde, het zig aanbevoolen pand van wateren aan de Caspiſche Zee wederom levert; zo herſtelt deeze dan, als zy haare volheid bekomen heeft, wederom aan den Perſiſchen boezem den over-

vloed (*) van het Water, dat zy tot zig getrokken heeft. Zie daar, op welke kragtige bewyzen men beweert, dat de genoemde Zeeën met malkanderen gemeenschap hebben; en hoe de Caspische Zee daar door in staat is, om een overvloed van Rivieren te ontvangen. En 't is niet alleen de Caspische Zee, die onderaardsche holen heeft, maar 'er zyn verscheide andere Zeeën, die zig op deeze wyzen ontlasten. Wonderen der Natuur, voor welken men verstomt moet staan.

Ik twyffel niet, of de Hr. N. N. die over deeze zaak verlegen scheen, zal zig thans voldaan vinden, 't is wonder, dat hy zyne opmerking juist op de Caspische Zee gehad heeft, daar tog verscheide andere dingen veel meer wonderbaarlykheid behelzen als die Zee; neem eens de Brandende Bergen, hoe die gemeenschap met de Zee hebben, &c. Dog dit zy genoeg gezegd; ik hoop den Hr. N. N. hier mede voldaan te hebben; en is hy 'er niet mede te vreden, zo kan hy 't zelf gaan onderzoeken.

(*) Men moet in agt neemen, dat de Schryver van gevoelen is, dat de Zondvloed de Bergen gemaakt heeft.

REIZE NA DEN BERG ETHNA, EN WAARNEEMINGEN OP DENZELVEN, GEDAAN *door den Heer* W. HAMILTON, *Afgezant des Konings van Engeland*, TE NAPELS.

„ WY hebben in het Mengelwerk der *Nieuwe Vaderl.* „ *Letteroefeningen* (*), onzen Leezeren een Berigt „ medegedeeld eener geweldige uitbarsting van den Berg *Vesu-* „ *vius*, waargenomen door den Heer W. HAMILTON; eene Reis „ van denzelfden Heere, na den Berg *Ethna* gedaan, aantreffen- „ de, dagten wy zulks een zeer geschikt Stukje voor ons te „ weezen, te meer dewyl het veele byzonderheden in zich „ vervangt door geen voorgaande Bezoekers diens Bergs ont- „ dekt, of, voor zo verre wy weeten, opgetekend".

Op den vier-en-twintigsten Juny des Jaars 1769, ging ik uit *Catanea*, met Lord FORTROSE, en den Kanunnik REMPIO, een verstandig Man, de eenige uit de Stad, die kennis heeft van den Berg *Ethna*, welks natuurlyke Historie hy thans onder handen heeft, ik doortrok het benedenste gedeelte van 't gebergte, genaamd *Region Piémontoise*; 't zelve brengt overvloe-

(*) Zie de *N. Vad. Letter-Oefen.* II Deel, II St. bladz. 226.

vloedig wyn en vrugten voort. De omkring van dit Landschap, welke het grondstuk uitmaakt van den grooten vuurbraakenden Berg, haalt meer dan honderd *Italiaansche mylen*. In weerwil van de gevaarlykheid der plaatze, is dit gedeelte zeer bevolkt, bedekt met Steden, Dorpen en Kloosters. *Catanea*, zo dikwyls verwoest door de uitbarstingen van den Berg *Ethna*, en, omtrent het afloopen der voorgaande Eeuwe, omgekeerd door een Aardbeeving, is herbouwd en tegenwoordig eene aanzienlyke Stad, in welke men ten minsten vyf-en-dertig duizend Inwoonders telt, ongetwyfeld is het de groote vrugtbaarheid van de plaatzen naby de vuurbraakingen gelegen, die ze zo sterk doet bewoonen.

Naa omtrent vier uuren geklommen te hebben, kwamen wy by een klein Klooster der *Benedictynen de St. Nicolas de l'Arena*, omtrent dertien mylen van *Catanea*, en één myl van de vuurbraaking, waar uit, in den Jaare 1669, de groote uitbarsting geschiedde. Wy bragten den nagt in dit Klooster door: de uitgeworpe Steenen en Asche van den Jaare 1669 hebben een berg gevormd, die één myl hoog is, en onder aan den voet drie mylen in den omtrek haalt. De *Lava* of vuurvloed, welke toen voortkwam, en op welke men nog geene tekens van groeizaamheid bespeurt, heeft veertien mylen in de lengte, en, op veele plaatzen, zes in de breedte: dezelve strekte zich uit tot *Catanea*, vernielde een gedeelte der muuren, en bedolf een Amphitheater, en veele andere gedenkstukken van de oude grootheid dier Stad: die vuurvloed drong diep genoeg in zee, om een schoone en veilige haven te maaken; doch welhaast werd dezelve gedempt, door een nieuwen vloed van dezelfde brandende stoffe, een geval 't welk tot nog de inwoonders van *Catanea*, die geen haven hebben, zeer moeit. Men heeft naderhand geene zo merkwaardige en groote uitbarstingen gehadt; maar men beschouwt de ontwyfelbaare kenmerken van veele voorgaande die veel verschriklyker geweest zyn.

Twee of drie mylen rondsom den Berg door die uitbranding veroorzaakt, is alles onbebouwd en met asche bedekt. Met den tyd zal de berg zo vrugtbaar weezen als die in de nabuurschap, welke mede door uitbarstingen gevormd zyn. Indien men den tyd dier uitbarstingen, met zekerheid, kon bepaalen, zou men 'er, by gevolgtrekking, uit kunnen afleiden, hoe veel tyds 'er noodig was om aan de uitgeworpe stoffe de groeizaamheid te geeven. De Bergen daar door opgeworpen ziet men in een zeer onderscheiden staat: die ik voor de nieuwste hield, waren alleen met asch bedekt; andere van vroeger tyd met kleine planten en kruiden voorzien; en de

oudste met de grootste boomen welke ik immer zag. Ik geloof dat de formeering der laatstgemelden veel vroeger is dan de oudste Geschiedenissen, welke van den Berg *Ethna* spreeken. — Aan den voet des Bergs, door de vuurbraaking in 't Jaar 1669 gevormd, is een gat, waar in wy, door middel van een touw, in verscheide hoolen nederdaalden: zy strekten zich zeer verre uit, wy durfden het niet waagen heel verre te gaan: de koude was 'er streng, en een geweldige wind bluschte menigmaal eenige onzer flambouwen uit. Het is waarschynlyk, dat deeze hoolen den vuurvloed behelsden, welke zich, gelyk ik reeds gezegd heb, tot aan *Catanea* uitstrekte: men vindt meer van deeze onderaardsche holligheden in het andere gedeelte van den Berg *Ethna*, eenige dienen tot verzamelplaatzen van sneeuw, welke men in *Sicilie* en op *Maltha* gebruikt. Ik geloof dat men 'er nog andere zou ontdekken, indien men ze zogt, boven al omtrent en onder den vuurmond, uit welken de groote vuurvloeden gevloeid zyn: want de ongelooflyk groote menigte van stoffe, die men beneden ziet, veronderstelt noodwendig groote ledige plaatzen opwaards.

Naa den morgen van den *Vyf-en-twintigsten*, in deeze waarneemingen besteed te hebben, toogen wy dwars over het tweede Gewest van den Berg *Ethna*, *Selvosa* geheeten; niets gaat het zelve in schoonheid te boven: van alle kanten ziet men de bergen, of de brokken der bergen door verscheide oude uitbarstingen veroorzaakt, eenige zyn omtrent zo hoog als de *Vesuvius*; een boven alle, (gelyk ons de Kanunnik, onze Leidsman, die denzelven gemeeten hadt, verzekerde,) was bykans een myl hoog, en vyf in den omtrek aan den voet; ze zyn alle, en ook de vrugtbaare valeien tusschen beiden, meer of min, zelf tot in de vuurmonden, bedekt met Eikenboomen, Kastanjeboomen, en Dennenboomen, grooter dan ik ergens elders gezien heb. Dit gedeelte van den *Ethna* was reeds ten tyde der Tyrannen van *Syracuse* beroemd, om 't hout 't welk 't zelve uitleverde; en de Koning van *Napels* krygt van daar zyn meeste Timmerhout. Uit het geen ik reeds gezegd heb van den tyd, die 'er noodwendig moet verloopen tusschen de uitbarsting en den tyd, op welke de geweezene vuurvloed bekwaam is om den groei aan gewassen te geeven, kunnen wy eenigzins nagaan dat deeze Vuurbraakende Berg zeer oud moet weezen. In de streeken, welke wy doortrokken, vonden wy meest Kastanjeboomen, die, schoon ze zeer hoog waren, niet in vergelyking kwamen met eenige in een gedeelte van het Gewest *Selvosa*, bekend onder den naam van *Carpinetto*. Ik heb van veelen gehoord en inzonderheid van onzen Kanunnik, die

den

den grootſten Boom aldaar gemeeten heeft, genoemd *le Chataiginer de cent chevaux*, die meer dan acht-en-twintig *Napelſche* ellen in den omtrek haalde (*). Deeze Boom is hol; doch naast denzelven ſtaat 'er een die gezond, en bykans zo dik is. Ik ging deeze Boomen niet zien: twee dagen waren 'er tot deeze reis noodig, en het weer was zeer heet. Op dit gedeelte des bergs weidt het beste Hoornvee van gansch *Sicilie*: de Hoorns der Beesten op dit Eiland ſcheenen ons tweemaal zo groot toe, als die van 't Hoornvee op andere plaatzen: de Beesten zelve zyn van eene middelbaare geſtalte. —— Wy gingen vervolgens na de laatſte Vuurbraake van den Jaare 1766, welke meer dan vier mylen in 't vierkant het houtgewas, waar van wy zo even ſpraken, verwoestte. De Berg, door deeze uitbarſting veroorzaakt, is vol van zwavel en zouten, volkomen gelyk aan die men op den *Veſuvius* aantreft.

Omtrent vier uuren naa dat wy het Klooster van *St. Nicolas de l'Arena* verlaaten hadden, bereikten wy de grenzen van het derde Gewest *Laneta* of *Scoperta* geheeten. De lugt was 'er zeer koud. Naar gelange wy die plaats naderden, zagen wy den groei allengskens afneemen; van de grootſte Boomen kwamen wy tot de kleinſte Kreupelgewasſen en Planten, eigen aan de Noordlyke Lugtſtreeken. Ik ontdekte eene menigte van Geneverboomen en Tamarinden: onze Leidsman onderrigtte ons dat men hier, als het jaar verder gevorderd is, ontelbaare keurlyke Planten aantreft, en op eenige plaatzen Rhabarber en Saffraan in overvloed vindt. In de Historie van *Catanea*, door CARRERA, is een Lyst van alle de Planten op den Berg *Ethna*.

Wanneer de nagt aankwam, ſtelden wy onze tent toe, en ſtookten een groot vuur; de koude was zo ſtreng, dat wy, zonder vuur en zeer warme kleederen, ongetwyfeld zouden omgekomen weezen. Den Zes-en-twintigſten ten één uur vervorderden wy onzen weg na den grooten vuurmond. Wy gingen door de ſneeuw, welke de diepe valeien vervulde; deeze ſmelt noit, dan in gevalle 'er eenige vuurvloed vloeie uit den mond der groote openinge, 't welk zelden gebeurt, de groote uitbarſtingen komen doorgaans uit het middelſte gedeelte; de ontvlamde ſtoffe vindt, (zo als ik my verbeeldde) doortogt op eenige zwakke plaatzen, langen tyd eer zy zich kan verheffen tot de verbaazende hoogte van het opperſte gedeelte; de groote mond op den top ſchynt alleen tot een ſchoorſteen van den Vuurbraakenden Berg te dienen. Op veele plaatzen is de ſneeuw

(*) De *Napelſche Canne* is 64 Franſche duimen lang.

ſneeuw bedekt met eene laag uitgeworpe aſche; dewyl de Zon deeze, op eenige plekken, doet ſmelten is de oppervlakte gevaarlyk; maar dewyl wy, behalven onzen Leidsman, een Boer by ons hadden in deeze valleien zeer bedreeven, kwamen wy, zonder eenig ongeluk, een uur voor den opgang der Zonne, aan den voet van den kleinen aschberg op den top van den Berg *Etbna*; deeze Berg rust op een langzaam afloopende vlakte, van omtrent negen mylen in den omtrek: de rechtſtandige hoogte is één myl, en vry ongenaakbaar, doch niet zo ongenaakbaar als de *Veſuvius*, en in de laatſte dertig jaaren geformeerd. Veele perſoonen van *Catanea* hebben my gezegd hoe 't hun heugde, dat zy niet anders dan een wyden mond in 't midden van die vlakte gezien hadden. —— Tot dus verre was het klimmen gemaklyk genoeg en zonder veel vermoeienis toegegaan, want de kruin van den Berg *Etbna* is dertig mylen van *Catanea*, (waar men reeds begint op te klimmen,) en wanneer de Sneeuw ons niet in den weg was, konden wy, op onze Muilezels, tot den voet van den kleinen Berg komen veel hooger dan de Kanunnik onze Leidsman oit gegaan was. Dewyl ik zag dat deeze kleine Berg in allen deele geleek naar den top van den *Veſuvius*, die vast en hegt is, ſchoon de rook uit alle de openingen uitdampt, maakte ik geen zwaarigheid om op de hoogte van den vuurmond te klimmen, en myne metgezellen volgden my. De hobbeligheid van den weg, de hitte der lugt, de zwaveldampen en de geweldigheid des winds, die ons dikwyls noodzaakte om voor over te gaan liggen, ten einde wy niet overhoop geſmeeten zouden worden, maakten dit laatſte deel van onzen togt ongemaklyk en onaangenaam. Onze Leidsman verzekerde ons, dat men doorgaans in dit hoog gedeelte van 't gebergte meer winds hadt dan tegenwoordig.

Kort naa dat wy gezeeten waren op het hoogſte van den Berg *Etbna*, ging de Zon op, en verſchafte ons een vertoon, welks heerlykheid alle beſchryving overtreft. De Gezigteinder allengskens verlicht wordende, ontdekten wy 't grootſte gedeelte van *Calabrie* en de Zee die 't zelve beſpoelt; de Straat van *Mesſina*, de Eilanden *Lipari* en *Stromboli*, met zyn rookenden kruin, (ſchoon meer dan zeventig mylen van ons af,) ſcheen onder onze voeten te liggen; wy zagen het geheele Eiland *Sicilie*, met zyne rivieren, ſteden, havens *enz. enz.* als of wy een Landkaart voor oogen hadden. Het Eiland *Maltha* is laag van grond; daar was een nevel in dat gedeelte van den gezigteinder, zo dat wy het niet wel konden zien; onze Gids verzekerde ons, dat hy het voorheen zeer onderſcheiden gezien

zien hadt, 't welk ik gaarne wilde gelooven, vermids wy, in andere deelen van den gezigteinder, welke niet nevelagtig waren, op een veel verder afstand konden zien: daarenboven hadden wy, eenige weeken geleeden, by 't inzeilen der Haven van *Maltha*, uit ons schip, den top van den *Ethna* zeer duidelyk gezien; eindelyk konden wy, gelyk ik naderhand op eene zeer nauwkeurige kaart gemeeten heb, op dien tyd een omtrek van meer dan negen honderd mylen beschouwen. De pyramiedswyze schaduwe des bergs bedekte het geheele Eiland, en reikte tot in de zee.

Ik telde vier-en-veertig kleine bergen in dit middelste gewest aan de zyde van *Catanea*, en een grooter getal aan den anderen kant, alle van eene kegelagtige gedaante; ieder hadt zyn vuurkolk, waar van 'er veele, zo binnen in als buiten om, bedekt waren met groote boomen; ik heb deeze bergen klein genaamd, in vergelyking van derzelver moeder *Ethna*: op alle andere plaatzen zouden zy groot gelyken. De toppen deezer Bergen, die ik voor de oudste reken, zyn vlak, en de vuurkolken, gevolglyk, veel uitgestrekter en min diep dan die der Bergen, door nieuwere uitbarstingen veroorzaakt, die hunne pyramiedswyze gedaante geheel behouden hebben; eenige zyn, door den tyd, zo zeer veranderd, dat ze geen blyk van een vuurkolk opleveren, dan een soort van holte in hun rondagtige hoogte; andere hebben alleen een tweede of derde gedeelte van hun kegelswyze gestalte behouden, de andere deelen zyn 'er misschien van afgescheurd door aardbeevingen, die hier zeer dikwyls voorvallen; alle, ondertusschen, van welk eene gedaante zy ook zyn mogen, zyn duidelyk voortgebragt door uitwerpingen, en ik geloof dat men, naa een behoorelyk onderzoek, verscheide zonderlinge gedaanten van Bergen, in andere deelen der Wereld, aan dergelyke werkingen der Natuure zou toeschryven.. Ik merkte op, dat deeze Bergen in 't algemeen ketenswyze geschikt waren: zy hebben doorgaans eene breuk aan den eenen kant, even eens als de kleine bergjes, veroorzaakt door de uitbarsting van den *Vesuvius*, waar men 'er acht of negen ziet: deeze breuke is veroorzaakt door de vuurstroomen, die zich met geweld een opening maaken. Overal waar men een Berg ziet van eene regelmaatige kegelagtige gedaante, met een kolk op den top, en een gebrooke zyde, mag men veilig besluiten dat dezelve gevormd is door eene uitbarsting: naardemaal op den Berg *Ethna* en *Vesuvius* de Bergen, door uitbarstingen veroorzaakt, zonder uitzondering met deeze beschryving overeenkomen.

Naa dat wy onze oogen verzadigd hadden met het straks ge-

gemelde verrukkend gezigt, gingen wy den grooten vuurkolk bezigtigen, dezelve hadt, zo veel ik kon gisſen, twee en een halve myl in den omtrek, wy oordeelden het niet veilig of raadzaam, dien rond te gaan en te meeten: dewyl, op eenige plaatzen, de oppervlakte ons zeer zwak toeſcheen. Het binnenſte van den vuurkolk, welks korst uit zout en zwavel beſtaat, gelyk die van den *Veſuvius*, heeft de gedaante van een omgekeerden kegel, en de diepte komt bykans overeen met de hoogte van den kleinen berg, die den grooten Vuurbraakenden berg kroont: de rook die, in overvloed, uit de zyden en van beneden voortkwam, belette ons tot beneden toe te zien: maar deeze, by wylen, door den wind verdreeven zynde, zag ik dien omgekeerden kegel zich tot zo verre intrekken, dat ze niet meer dan een punt geleek. Naa deeze herhaalde waarneemingen durf ik zeggen, dat, in alle Vuurbraakende bergen, de diepte der vuurkolken zeer naby zal overeenkomen met de hoogte van den kegelagtigen berg van asſche, die doorgaans den kruin omringt: ik merk alle de Vuurkolken aan als eene ſoort van opgehange tregters, onder welke diepe hoolen en kolken zyn.

Men kan gemaklyk rede geeven van de formeering deezer kegelswyze Bergen met hunne vuurkolken, door den val der ſteenen en der asſche, ten tyde der uitbarſtinge opgeworpen. De rook van den *Etbna*, hoewel zwavelagtig, dagt my zo ſtinkend en onaangenaam niet als die van den *Vezuvius*; maar onze Leidsman onderrigtte my, dat de hoedanigheid daar van veranderde, naar de ſtoffe die als dan beneden in beweeging was: dezelfde byzonderheid bemerkt men ook op den *Veſuvius*. De lugt was zo zuiver en dun op den top van den Berg *Etbna*, en byzonder op de bovenſte gedeelten, dat wy bezwaarlyk konden adem haalen, de zwavelagtigheid ter zyde geſteld zynde.

Den Vier-en-twintigſten ſtondt de Barometer aan den voet van den *Etbna* op 27 graaden en 4 lynen. Den Zes-en-twintigſten op den hoogſten top des Bergs, op 18 graaden en 10 lynen. De Thermometer was aan den voet des Bergs op 24 graaden, en by den Vuurkolk op 56. Het weer was geheel niet veranderd, wy hadden op den Vier- en Zes-en-twintigſten eene even ſchoone en heldere lugt. De Kanunnik REMPRO verzekerde my dat de regtſtandige hoogte van den *Etbna* drie *Italiaanſche mylen* haalde.

Naa drie uuren op den vuurkolk doorgebragt te hebben, daalden wy af, en gingen op een verheeve vlakte, omtrent één myl van den Berg dien wy verlieten; wy vonden daar eenige puin-

puinhoopen: deeze plaats wordt de *Tooren der Philosophen* geheeten, men zegt dat EMPEDOCLES dien bewoond hebbe: voorts een weinig verder voortgaande op de ſtraks gemelde hellende vlakte, zagen wy de overblyfzels van een ſchriklyken heeten waterſtroom, die, in den jaare 1555, met het uitbarſten van een vuurvloed uit den grooten vuurkolk kwam: gelukkig nam deeze ſtroom den weg niet na de bewoonde gedeelten van den Berg. Het algemeen gevoelen is, dat deeze uitbarſtingen van water voortkomen van eene gemeenſchap des Brandenden Bergs met de Zee; doch ik geloof veel eer dat ze alleen veroorzaakt worden door het regenwater in de inwendigſte holligheden verzameld.

Wy zagen, van deeze plaats, den ganſchen loop van een ouden vuurvloed, de grootſte in uitgeſtrektheid van alle die men kende: dezelve liep in zee naby *Faormina*, 't welk dertig mylen van den vuurkolk af is. Deeze uitwerping heeft, op sommige plaatzen, vyftien mylen in de breedte; de uitvloeden van den Berg *Ethna* hebben doorgaans vyftien en twintig mylen in de langte, zes of zeven in de breedte, en vyftig of meer voeten in de diepte: hier uit kan men afneemen de verbaazende hoeveelheid van ſtoffe, in die uitbraakingen van deezen Berg uitgegeeven, en welke groote holligheden daar binnen moeten zyn.

De uitgeſtrektſte vuurvloed van den *Veſuvius* is niet langer dan zeven mylen, de werkingen der Natuur op den eenen en den anderen Berg komen met elkander over een; maar die van den Berg *Ethna* zyn, mag ik my dus uitdrukken, op een grooter ſchaal. De aart en hoedanigheid hunner Vuurvloeden is dezelfde; doch ik geloof, dat die van den *Ethna* zwarter, en in 't algemeen losſer zyn, dan die van den *Veſuvius*. —— Op de deelen van den *Ethna* van ons doorwandeld, zag ik geen van die beddingen Puimſteen, welke men veel omſtreeks den *Veſuvius* aantreft, en de oude Stad *Pompeia* bedekken; maar onze Gids berigtte ons dat men ſoortgelyke op andere gedeelten van dit gebergte vindt. Ik zag eenige laagen van die ſteen, welken men te *Napels Tufſteen* noemt; welke *Herculanum* bedekt, en een groot gedeelte uitmaakt van den grond omtrent *Napels*: Het is, (gelyk ik, by de proeve, bevonden heb) een mengzel van kleine Puimſteenen, van Asch, en brokken van Uitvloeden, door den tyd verhard, en op 't punt om eene ſoort van Steen te vormen. Om kort te gaan ik heb, (wat de ſtoffe der Uitwerpzelen betreft), niets op den Berg *Ethna* gevonden, 't welk de *Veſuvius* niet voortbrengt, en zeker is 'er een grooter verſcheidenheid in de ſtoffe der Vuurſtroomen van den

laatst-

laatstgemelden Berg. Beiden hebben zy overvloed van vuursteenen en kristallisatien, of veel eer glaswordingen. Voor tegenwoordig is 'er eene veel grooter hoeveelheid van zwavel en zouten op den top van den *Ethna* dan van den *Vesuvius*. Maar dit verandert naar de maat van gistende en opbruischende stoffe beneden, en onze Leidsman verzekerde my, dat hy, op andere tyden, meer gevonden hadt op den *Ethna*. In onze te rug reis na *Catanea* wees de Kanunnik ons een Bergje aan, bedekt met wyngaarden, 't welk door den vuurvloed in den Jaare 1669 ondermynd, en een halve myl verplaatst was van de plaats, daar 't zelve voorheen lag, zonder dat de wyngaarden hier van eenige schade leeden.

By zwaare uitbarstingen van den Berg *Ethna*, heeft men dikwyls uit den rook, welken de groote Vuurkolk opgaf, weerlichten en ketting-blixemen van vuur gezien. De Ouden hadden dit verschynzel opgemerkt (*); en ik ontdekte het mede, als ik in den Jaare 1767 de uitbarsting van den *Vesuvius* waarnam.

Tot aan den Jaare 1252, is de dagtekening van de Uitbarstingen van den Berg *Ethna* zeer onvolkomen: doch naa dien tyd heeft men den sluier van St. *Agatha* gesteld, tegen het geweld der stroomen van de Vuurvloeden, in gevalle van groote uitbarstingen: de wonderwerken, welke men toeschreef aan dien invloed, heeft men zorgvuldig opgetekend, en wy hebben daar door de dagtekeningen der Uitbarstingen. De overblyfzels van den H. *Januarius*, te *Napels*, hebben denzelfden dienst gedaan aan de Liefhebbers der Natuurlyke Historie. Ik bevind uit de dagregisters der Uitbarstingen van den Berg *Ethna*, dat dezelve zo onregelmaatig en onzeker is in haare werkingen als de *Vesuvius*; de laatste Uitbarsting viel voor in den Jaare 1766.

In het wederkeeren na *Napels*, hadden wy eene stilte van drie dagen tusschen de Eilanden *Lipari*; dit verschafte my gelegenheid om duidelyk te ontdekken, dat ze alle gevormd waren door Uitbarsting. Een derzelven, *Volcano* geheeten, is in denzelfden staat als *Solfatara*; *Stromboli* is een Vuurbraakende Berg nog in volle kragt, en by gevolge in gedaante nog het pyramidaalste van alle die Eilanden. Wy zagen geduurig steenen, geheel en al gloeiende uit den vuurkolk opwerpen, en hoe eenige vuurvloeden van de zyden voortkwamen, en in Zee liepen. Deeze Vuurbraakende Berg is van den *Ethna* en *Vesuvius* daar in onder-

schei-

(*) SENECA Lib. II.

fcheiden, dat dezelve geduurig vuur, en zelden uitvloeden oplevert; niet tegenftaande deeze geduurige Uitbarftingen is dit Eiland, aan de eene zyde bewoond, door omtrent honderd huisgezinnen.

VERSCHEIDE LEEVENSBYZONDERHEDEN VAN DEN WYDBEROEMDEN AVICENNA.

(Getrokken uit de *Catalogue Raifonné* van *Arabifche Hand-Schriften* in de Boekery van het *Escuriaal* en de *Nighiaristan.*)

ABou-Ali-Albusfein-ben Abdoullach, *ben-Sine*, AVICENNA, geheeten, de Prins der *Arabifche Wysgeeren* en *Natuurkundigen*, was te *Asfena*, eene Plaats, in de nabuurfchap van *Bokhara* gebooren, [in den Jaare CCCLXX der *Hegira*, dat is, DCCCCLXXX Jaaren naa CHRISTUS]. Zyn Vader kwam van *Balkh* in *Perfien* en was te *Bokhara* getrouwd. AVICENNA bevlytigde zich in zyne vroegfte jeugd op de beoefening van den *Koran* en de Fraaije Letteren. Hy deedt wel haast blyken, dat hy wat groots ftondt te worden: de voortgangen, welke hy maakte, waren zo verbaazend, dat hy, nog maar tien jaaren bereikt hebbende, de verborgenfte betekenisfen van den *Koran* volkomen verftondt.

Abou-Abdoullach, geboortig van *Napoulous* in *Syrie*, onderwees, ten dien tyde, te *Bokhara*, met zeer grooten roem de Wysbegeerte. AVICENNA leerde van hem de eerfte beginzels der Redeneerkunde: maar welhaast eenen wederzin krygende van den traagen tred, dien men op de Schoolen houdt, zette hy het 'er op om zich zelven te oefenen, en las alle de Schryvers, die over de Wysbegeerte gefchreeven hadden, zonder eenig ander behulp dan die der gefchreevene Uitleggingen. De Wiskunde hadt by hem niet minder bekoorelykheden: en naa de zes eerfte voorftellen van EUCLIDES geleezen te hebben, ging hy de andere zelve uitwerken, maakte 'er zich volkomen meester van, en prentte ze alle in zyn geheugen.

Gedreeven door eene fterke begeerte om allerlei Weetenfchappen te kennen, bevlytigde hy zich ook op de Geneeskunde. Overtuigd dat deeze Godlyke Kunst ruim zo veel in de Beoefening als in de Befpiegeling beftaat, liet hy geene gelegenheden, om de Zieken te bezoeken, voorby gaan: en beleedt naderhand veel meer door de ondervinding dan uit alle de Boeken geleerd te hebben.

Hy

Hy hadt nu zestien jaaren bereikt, en was reeds beroemd als een eerst Licht zyner Eeuwe. Op deezen ouderdom besloot hy de beoefening der Wysbegeerte te hervatten; welke hy, ter oorzaake van die der Geneeskunde, gestaakt hadt: en bragt anderhalf jaar door in dien moeilyken arbeid, zonder zich in al dien tyd een enkelen geheelen nagt den slaap te gunnen. Voelde hy zich door den slaap vermeesterd, of door studeeren uitgeput, een glas wyns verfrischte zynen afgematten Geest, en gaf hem nieuwe kragt om zyne studien voort te zetten; in spyt hier van sloot de slaap zomtyds, voor eene korte poos, zyne oogen; doch hy hadt het geluk om als dan zich de dingen, waar op hy even gedagt hadt, te herinneren.

Eén en twintig jaaren oud zynde, vormde hy het grootsch ontwerp, om alle de voorwerpen van Menschlyke kennis in één Werk te vervangen, en voerde dit uit in zyne *Encyclopedie* van twintig deelen, waar aan hy den naam gaf van de *Nutheid der Nuttigheden*.

Verscheide groote Vorsten hadden gevaarlyke krankten gekreegen, en *Avicenna* was de eenige die hunne kwaalen kon ontdekken en geneezen. Zyn roem nam dagelyks toe, en alle de Koningen van *Asie* wilden hem by hun ten Hove houden.

Mahmoud, de Zoon van *Sebuktbegbin*, de eerste Sultan van het Vorstendom *Samanides*, was toen de magtigste Vorst van 't *Oosten*. Zich verbeeldende dat eene blinde gehoorzaamheid aan hem zou beweezen worden, door allen zonder onderscheid, schreef hy eenen Brief op eenen bevelenden trant aan *Mamoun*, Sultan van *Kharism*, hem gelastende *Avicenna*, die zich, met verscheide andere Geleerde Mannen, aan 't Hof diens Sultans onthieldt, te zenden. De Wysbegeerte, eene Vriendin van de vryheid en onafhangelykheid, ziet met versmaading op dwang en verbintenis neder. *Avicenna*, gewoon om van de Grooten met aanzien en ontzag bejegend te worden, kon de bevelende wyze van *Mahmoud*, in hem ten Hove te ontbieden, niet verdraagen: en weigerde derwaards te gaan: doch de Sultan van *Kharism*, die voor de wraak van *Mahmoud* vreesde, noodzaakte den Wysgeer, nevens de andere opontboodene Geleerden, na dien Vorst toe te gaan.

Avicenna geliet zich als of hy daar aan wilde gehoorzaamen; maar in stede van na *Garna* te trekken, nam hy den weg na *Georgie*. *Mahmoud*, die zich beroemd hadt, in het vooruitzigt, van dien voornaamsten der Geneesheeren aan zyn Hof te hebben, was grootlyks verstoord over deeze vlugt. Hy liet aftekeningen van 't gelaat deezes Wysgeers, met Craijon gemaakt, na alle de Vorsten van *Asie* afgaan, met bevel om hem, zo hy

aan

aan hun Hof kwam, na *Gazna* te zenden: Maar AVICENNA hadt het geluk om alle de nafpeuringen, op hem gedaan, te ontkomen. Hy kwam in de Hoofdſtad van *Georgia*, waar hy, onder eenen vercierdèn naam, veele verbaazende geneezingen verrigtte.

CABOUS regeerde toen in dat Land. Een Neef van den Sultan, dien hy teederlyk beminde, zeer gevaarlyk ziek geworden zynde, ontboodt men de bekwaamſte Geneesheeren; doch geen hunner kon zyne kwaal ontdekken of hem eenige geneëzing aanbrengen. Eindelyk ontboodt men AVICENNA. Hy hadt de pols van den Prins niet gevoeld, of hy hieldt zich verzekerd, dat deeze kwaal, uit eene hevige liefdedrift, welke de lyder niet durfde openbaaren, ontſtondt. AVICENNA gelastte den Perſoon, die 't opzigt hadt over de verſcheidene vertrekken van het Paleis, deeze alle in orde op te noemen. Een heviger beweeging in de pols van den Prins, op 't hooren vermelden van een deezer vertrekken, verraadde een gedeelte zyns geheims. Voorts beval hy den Oppasſer alle de Slavinnen, die zich in dat vertrek onthielden, op te noemen. Op den naam van eene deezer Schoonheden, kon de jonge CABOUS zich niet langer wederhouden: eene buitengewoone klopping van de pols volmaakte de ontdekking van 't geen hy te vergeefsch poogde bedekt te houden. AVICENNA, nu ten vollen verzekerd, dat deeze de oorzaak was van 's Prinsſen ongeſteldheid, verklaarde dat zy alleen hem kon geneezen. Hier toe werd des Sultans toeſtemming vereischt, en deeze was nieuwsgierig om den Geneesheer zyns Neefs te zien. Nauwlyks aanſchouwde hy hem, of hy ontdekte in 't gelaat die zelfde trekken als uitgedrukt waren in het gecraijoneerde portrait, hem door MAHMOUD gezonden: doch CABOUS, wel verre van AVICENNA te dwingen om na *Gazna* te keeren, hieldt hem eenigen tyd by zich, hem groote eere bewyzende en geſchenken doende.

Onze wysgeer trok vervolgens na het Hof van *Nedſmedderlé*, Sultan van den Stam der *Bouiden*. Tot eerſten Lyfarts van dien Vorst aangeſteld zynde, wist hy dermaate in zyne gunst te dringen en zyn vertrouwen te verwerven, dat hy tot de waardigheid van *Groot-Vizier* verheeven werd. Doch hy bekleedde niet lang die aanzienlyke post. Eene al te groote geſteldheid op vermaaken, inzonderheid van Liefde en Gastmaalen, deedt hem teffens zyn ampt en de gunst zyns Heeren misſen.

Zints dien tyd gevoelde *Avicenna* alle de bitterheden des wederſpoeds, die hy zich zelven, door zyn verkeerd gedrag, hadt op den halze gelaaden. Hy zwierf om als een vlugteling, en vondt zich dikwyls genoodzaakt van verblyfplaats te veranderen, om zyn leeven te beveiligen. Hy hadt zekere ſtellingen voor den dag gebragt en beweerd, die den zin van den *Koran* ſcheenen te wederſpreeken, en tegen hem als hoogst ſtrafbaare misdryven werden ingebragt. Onze Wysgeer, die *Alfarabi* (*) voor zynen Meester hieldt, hadt alle de begrippen diens Mans omhelsd. En 't was uit deezen hoofde, dat Doctor *Algarali* in zyn Boek getyteld, *Een beboedmiddel tegen de Dwaaling*, hun beiden van Godloosheid beſchuldigt; om dat zy meer geneegen ſcheenen de grondregels en begrippen der Wysgeeren, dan de beginzels van den *Koran*, te volgen. *Benchounah*, een beroemd Geſchiedboeker, verklaart, nogthans, dat verſcheide *Muſulmanſche Doctors* beweerd hebben, dat *Avicenna*, voor zynen dood, zyne dwaalingen heeft afgezwooren. Hy ſtierf te *Hamadan*, in den ouderdom van acht en vyftig Jaaren, in het CCCCXXVIII Jaar van de *Hegira*, en het MXXXVIII Jaar naa CHRISTUS.

Zyne volkomene kennis van de Geneeskunde ſtelde hem niet ſchootvry voor de kwaalen die het Menschdom treffen. Hy werd, in zynen leevensloop, door verſcheide ziekten overvallen, en in 't byzonder was hy aan 't Kolyk onderhevig. Zyne overmaatige geſteldheid op vermaaken, en zyne zwakheden, deeden een' Dichter, die een Grafſchrift op hem vervaardigde, zeggen; „ dat de diepe kennis der Wysbegeerte „ hem geene goede Zeden geleeraard, en die der Geneeskun- „ de hem niet onderweezen hadt in de kunst, om zyne eigene „ Gezondheid te bewaaren ".

Niemand ſtelde met meer gemaks zyne werken op dan *Avicenna*; hy ſchreef, 'er zich toe gezet hebbende, doorgaans vyf-

(*) *Alfarabi*, de bynaam van *Abouriuarsr-Mohammed-Tarkhani*, werd door de *Arabieren* dus geheeten; om dat hy geboortig was uit de Stad *Tarab*, welke dezelfde is als *Ottzar*. Men gaf hem ook den bynaam van *Muallem-Sani* of *Tweeden Meester*: om dat de *Muſulmannen* ARISTOTELES voor den *Eerſten* houden. Men agtte *Alfarabi* voor den geleerdſten Man zyner Eeuwe. Eenige *Muſulmanſche Doctors* hebben hem van Godverzaakery beſchuldigd; en *Algarali* telt hem met zynen Leerling *Avicenna* onder de Wysgeeren, die de Eeuwigheid der Wereld geloofden, ſchoon zy eenen eerſten Beweeger ſtelden; 't welk de *Mahometbaanen* voor volſlage Godverzaakery houden.

vyftig bladzyden op een dag, zonder vermoeienis. De Leeraars van *Chiras* eene Verzameling van tegenwerpingen gemaakt hebbende, tegen een zyner Bovennatuurkundige werken, zonden dezelve tot hem door *Casem* te *Ispahan*. Deeze geleerde Man daar, met het vallen van den avond, komende, vervoegde zich by *Avicenna*, en zat by hem in een druk onderhoud tot middernagt. *Casem* vertrokken zynde, schreef hy een antwoord op de tegenwerpingen der Leeraaren van *Chiras*, en voleindigde 't zelve voor den opgang der zonne. Hy gaf het terstond aan *Casem* over, hem verklaarende alle mogelyke spoed gemaakt te hebben, om hem niet langer te *Ispahàn* op te houden.

Avicenna verkreeg, naa zynen dood, zo groote agting, dat hy, tot de Twaalfde Eeuwe toe, in de Studie der Wysbegeerte en Geneeskunde, den voorrang kreeg van alle zyne Voorgangeren. Zyne Werken alleen werden op de Schoolen, ook in *Europa*, gebruikt. Zyn styl is duidelyk, leevendig, cierlyk, deftig en bondig. De Geneeskunde is aan hem de ontdekking van de *Cassia*, de *Rhabarber* en de *Tamarinden* verschuldigd: van hem hebben wy ook de kunst van *Zuiker* te maaken geleerd.

Hy was ongetwyfeld een der eerste vernuften, en zo algemeen als 'er oit een bestondt. Dichter, Redenaar, Wysgeer, Godgeleerde, Wis-Starre-Genees-Letter-en Staatkundige: hy beoefende alle deeze Weetenschappen, en slaagde gelykerhand in alle. De tytels zyner Werken alleen wyzen de vrugtbaarheid zyns geests, en de rykheid zyner vindinge uit. En wy zullen, in aanmerking neemende, dat hy maar acht en vyftig jaaren bereikte, en een groot deel daar van in een zwervend leeven sleet, als mede dat hy zeer overgegeeven was aan vermaaken en wellusten, nauwlyks kunnen begrypen, hoe hy tyd tot het opstellen van zo veele Werken kon vinden. Een ter loops inzien van het Register zyner Werken, zal ons van deeze waarheid verzekeren.

Van de Nutheid en het voordeel der Weetenschappen. XX Boeken.
Over de Onschuld en Schuldigheid. II Boeken.
Over de Gezondheid en Geneesmiddelen. XVIII Boeken.
Van de Middelen om de Gezondheid te bewaaren. III Boeken.
Regels der Geneeskunde. XIV Boeken.
Starrekundige Waarneemingen. I Boek.
Over de Wiskundige Weetenschappen.
Theoremas of Wiskundige en Godgeleerde Betoogingen. I Boek.
Over de Arabische Taal en derzelver Eigenschappen. X Boeken.
Wegens 't Laatste Oordeel.

Over den Oorsprong der Ziele en de Opstanding der Lichaamen;
Van het einde 't welk wy ons moeten voorstellen in Aanspraaken, en Wysgeerige Bewysaanvoeringen.
Betooging van de lynen in de Sphera.
Verkorting van EUCLIDES.
Over Eindigheid en Oneindigheid.
Van de Natuur en Bovennatuurkunde.
Over de Dieren en Gewassen, &c.
De Encyclopedie.

DE MENSCH IS NIET VOOR DE EENZAAMHEID GESCHIKT (*).

(Uit het Fransch.)

VAn waar koomt toch dat onwillig vermaak, dat met de akeligheid van sombere plaatsen verknogt is? Wat is de rede, dat de Mensch genoegen vindt, om in een duister bosch in te dringen, in eene donkere Spelonk néer te daalen, alles te ontvlieden, wat hem waard is, de aarde, om zo te spreeken, te verlaaten, en dat geene te zoeken, 't welk hy boven alles vreest, namelyk afgescheiden en alleen te zyn?

Indien de ongelukkigen alleen dit soort van vreemde wellust zogten, zoude eene naare overeenkomst dezer plaatzen met de gesteldheid hunner Ziel, de oorzaak verklaaren van die aantreklykheid, welke de woestynen schynen te hebben, en van die voorkeur, welke zy aan de eenzaamste en akeligste streeken geeven; men zoude daarenboven zeggen mogen, dat die ongelukkigen in de woestynen de oorzaaken hunner ongelukken ontvlugten, of waanen te ontvlugten; dat de Eenzaamheid, welke zy verkiezen, de holen die hen verbergen, de afgronden, in welken zy vermaak scheppen tusschen hen en het overig gedeelte der wereld te stellen, hen alleen behaagen, om dat zy hen onttrekken aan het gezigt van, en aan de gemeenschap met die wereld, welke zy haaten, om dat zy 'er te veel in geleeden hebben.

Maar neen? De bekoorlykheid der Eenzaamheid strekt haare regten over alle Menschen uit. De ongelukkige die zugt, de gelukkige Sterveling, die genooten heeft en nog verlangt, ondervinden even eens haare zoetigheden; en, op de geheele aarde, is het aan de misdaad alleen, dat zy onbekend zyn.

Welk is de oplossing van dit raadzel? Is het eene te rug tred naar een staat, die natuurlyker is voor den Mensch, dan de Maatschappy? Zoude het waar zyn, dat de oorspronkelyke staat van den Mensch is al-

(*) Soirees Helv. Alz. & Fran-comt. p. 273—301. Paris chez Delalain 1771.

alleen te zyn? Zou de gezelligheid ook eene gemaakte, een konstdrift zyn, gelyk zo veele andere? Neen! neen! Men ftelle zig gerust. Het is in de Eenzaamheid zelve, dat hy, die dezelve meest bemint, welhaast overtuigd wordt, dat hy niet voor de Eenzaamheid gebooren is. Uit den grond van die woestyn, die hem betovert, roept hem eene ftem naar de Wereld, die hy ontvliedt, te rug. Van den top des bergs, alwaar het Schouwtoneel der Natuur hem verrukt, en alle zyne vermogens bezig houdt; alle zyne begeerten fchynt te kunnen vervullen, werpt de Mensch, die zig het meest van zyn Vaderland te beklaagen heeft, even als die welke de grootfte reden heeft om 'er van voldaan te zyn, een fmartelyk en teder oog op het zelve, en het hemelfche vermaak dezer bekoorlyke Eenzaamheid zou welhaast in een afgryslyk verblyf, in eene waare Hel, veranderen, zo hy de hoop niet hadt van haast weder onder Menfchen te zullen zyn.

Maar dat vermaak der Eenzaamheid, dat oogenbliklyk vermaak ten minften, waar fpruit dat uit voort? Waarom worden wy getrokken naar die plaatfen, alwaar de ftilte, de duisternis, de fomberheid ons nog meer alleen doen zyn, om zo te fpreeken? Eene natuurlyke ingeeving, eene duistere gewaarwording of vooruitzigt, 't welk ons, zonder dat wy het onderfcheidenlyk hooren of zien, eene wykplaats voor onze tegenwoordige ongeneugten belooft, 't welk ons verwardelyk, als eene andere wereld, een nieuw beftaan toezegt, en verzekert, dat wy alles, wat ons thans belemmert, ontvloden, een volkoomener genot van ons zelven, en van eenig gevoelen, eenige drift, eenig vermaak, die ons thans bezig houden, zullen hebben, en die byzondere geneugte, daar wy naar wenfchen, naar onze zin ongeftoord genieten zullen.

Een blinde heeft een fyner gehoor dan andere menfchen. Waarom? Om dat hy die aftrekkingen, welke de oeffening van dit Zintuig verfchaft, minder heeft, en de veeren en werktuigen van zyn gehoor dus met meer oplettenheid en geftadigheid oeffent en volmaakt. Even eens verkrygt de eenzaame Mensch, om dat hy alle de aftrekkingen, die de gezellige Wereld te gelyk verfchaft, minder heeft, eene meerdere gevoeligheid voor eenig byzonder voorwerp, dat hem bezig houdt, of waar mede hy zig verlangt bezig te houden. Gelyk nu ons meerder of minder vermaak moet fpruiten uit onze meerdere of mindere aandoeningen, gelyk onze meerdere of mindere gevoeligheid derhalven de grondflag of de bron van ons genoegen is, zo haaken wy natuurlyk naar 't geen die gevoeligheid vermeerdert, en dezelve tevens eene volkoomen voldoening belooft; en haaken wy daar naar, zonder dat wy 'er de redenen onderfcheidenlyk van weeten.

Twaalf Perfoonen van verfchillende karakters, van verfchillende jaaren, en in geheel verfchillende Zielsgefteldheden, zullen zig beurtelings gaan verbergen in de Grot, waar in ik my thans voor eene poos verlustig. Zy zullen daar allen, alle de wellust der afzonde-

ring smaken, en zullen egter in den geheelen loop hunner gepeinzen, niet eene enkele gedagte gemeen hebben. Van die twaalf Mymeraars; zal de een een teder vader, de ander een getrouw vriend, een derde een verliefd minnaar, een vierde een ongelukkig egtgenoot, een vyfde een verrukt digter, een zesde een bespiegelend wysgeer, een zevende een staatzugtige ontwerper, enz. zyn, allen zullen zy aldaar zyn, het geen zy zyn, en willen zyn, maar zy zullen het 'er volkoomen, zy zullen het 'er meer dan elders, zy zullen het 'er geheel zyn, zy zullen hunne aandoeningen en bespiegelingen zuiver en ongestoord genieten, en dat is het wat zy verlangen.

De eenzaamheid, die zy beminnen, zal dan een gunstiger toneel voor hunne betovering zyn, maar dit toneel is onderscheiden van hunne betovering zelve. Die betovering zal inderdaad niet gegrond zyn dan op de gevoelens, welke zy in meerder rust overdenken en genieten, of welke zy geregelder, langer, en ongestoorder toegeeven zullen. Maar die gevoelens zelve worden voortgebragt door de Maatschappy; 't is steeds uit de Maatschappy, dat al ons genoegen moet geboren worden; 't zyn de herinneringen, 't is de hoop, 't zyn harsenschimmen of wezenlykheden, die tot den gezelligen staat betrekking hebben, waar mede wy ons in onze afzondering vermaaken, of wenschen te vermaaken. Het vermaak van afgescheiden te zyn van de Menschen is dan wezenlyk op de verkeering der Menschen zelve gegrond; „ hadt die verkeering niet onmiddelyk te voren plaats gehad, en stondt zy niet onmiddelyk daar na weder plaats te hebben, wy zouden een afgryzen hebben van een oogenblik alleen te zyn ".

Neen gewisselyk, het is niet om alleen te zyn, dat de Mensch geschapen is. Ik bemin de woestynen; de stilte der afzondering behaagt my, en in de duisterheid der Grotten, en in de digtste bosschen; en in de diepste Spelonken geeft myn gevoelig hart zig zo veel, als dat van iemand, over aan de overpeinzing. Maar welke zyn de voorwerpen dier overpeinzingen, die my bekooren? De Menschen, daar ik mede te doen gehad heb, maar die ik thans ontvlugt. Wat houdt die aangenaame mymeringen gaande? Schepzels, die afweezig zyn, en die ik wensch tegenwoordig te zyn, zelfs in het oogenblik, dat ik dezelve vermyde.

Zie daar my geheel alleen! Een rots dient my voor zitplaats; een waterval stort by my langs van de steilte neder, en deszelfs geluid is, behalven dat der winden, het eenigst, dat ik hoor in de valey, die myn gezigt beperkt. Nooit is eenig ander Mensch dan ik, tot hier toe, doorgedrongen, en niemand zal my hier koomen stooren. Alle myne denkbeelden verzamelen zig in myn hoofd, alle myne gevoelens bepaalen zig tot het gevoeligste deel van myn hart. Ik ben als eenzaam in het Heelal, en die eenzaamheid behaagt my. Ja! maar om dat dezelve welhaast zal eindigen; ja! dank hebbe het geheugen

gen van den vriend, wien ik ga wedervinden, van de zuster die my bemint; van de moeder, die zig reeds ongerust maakt over myn afwezen; van de meesteres, die om my zugt, en welker bekoorlykheden zig voor myne verbeelding vertoonen met dezelfde levendigheid, als op den dag zelf, dat ik haar zag.

Poog, zo gy wilt, buiten dezen kring van denkbeelden te gaan; ftrek de Spheer uwer overdenkingen verder uit, maar poog u in de overdenkingen nooit van de wereld af te zonderen, gy zoudt dat vrugtloos poogen; neen! Sombere geesten, overnatuurkundige harsenen, vliegt zo hoog als gy wilt, verwydert u zo ver gy kunt, maar gy zult altoos met my moeten te rug koomen tot het punt van waar gy begonnen zyt; gy zult allen altoos zien, dat het vermaak van alleen te zyn, voor u, gelyk voor my, niets anders is, dan de opmerking op de genietingen der faamenleeving die gy gehad hebt, of verwagt.

Laat ons NEWTON, zo 't u behaagt, op myne verlaaten woeste rots plaatfen! Hy is het voortaan die mymert op den fteen, daar ik my ftraks bevond, ja! het is de groote NEWTON, zo wel gefchikt om met zich zelven alleen te kunnen leeven, om het Menschdom, om de Maatfchappy, te kunnen ontbeeren; wat doet NEWTON? De Hemelen rollen boven zyn hoofd; hy befchouwt ze; hy ftaart; eene flikkering van Hemelsch licht ontdekt hem derzelver verband en faamenhang in het verfchiet; oplettend om die gewigtige ontdekking verder na te fpooren, wenscht onze Wysgeer zig zelven geluk, dat hy alleen is; hy zegent de ftilte, die hem omringt, en die hem het vervolg zyner Goddelyke befpiegelingen onverhinderd toelaat. Hy beeft op de verfchyning van iets dat hem zoude kunnen aftrekken, en het hoogfte geluk is thans voor hem, alleen te zyn. Maar het *Problema* is opgelost, en NEWTON brandt reeds van verlangen, om die oplosfing mede te deelen aan Menfchen, die 'er vermaak en nut uit kunnen trekken, hy reikhalst om wezens te vinden, daar hy over zo gewigtige ontdekkingen mede fpreeken kan.

NEWTON heeft, even als gy en ik, en alle de anderen, in de afzondering die vryheid, die gerustheid voor afwendingen gesmaakt, welke hem toeliet zig meer in zig zelven te bepaalen, meer bezig te houden met het gevoel, dat toen alle zyne vermogens wegnam; maar na dat hy op de *Tarpejifche* rots heeft uitgemymerd, verlangt hy, even als gy en ik, den dorpel van het huis te naderen, daar de zynen hem verwagten.

De woeftynen zyn fchoon, de bergen verheven! Gelukkig hy die dezelve als Wysgeer kan bewoonen, maar gelukkig hy boven al, die dezelve als Wysgeer een korten tyd bewoond hebbende, als een goed Mensch verlaat, en als zodanig tot de zynen wederkomt. Wat is het inderdaad aangenaam in het midden dier fteile rotfen, dier Hemelhooge Bergen, dier fombere bosfchen, dier een-

zaame woestynen, wat is het, in het midden van dit alles, aangenaam een weg te vinden, die u weder t'huiswaard leidt! wat is het aangenaam zyns gelyken weêr te zien!

Die troostryke waarheid, dat de Arend gemaakt is voor het zwerk, de Tyger voor de bosschen, de Walvisch voor de zee, de Nagtuil voor de duisternis, en de Mensch voor de saamenleeving, die troostryke en zekere waarheid herinnert my de historie van een Man, wien de Hemel van eene zeer gevoelige gesteldheid geschapen hadt, en die door zyne gevoeligheid ongelukkig leefde, tot dat hy wys wierdt.

Zaïd was van die geaardheid, waar door wy zo deugdzaam kunnen zyn, maar waarin de hartstogten tevens zo veel vat op ons hebben; van die geaardheid, die ons het goede doet zoeken, maar die deze zugt dikwils tot uitersten brengt.

De getrouwe vertooning van een hart, dat niets zogt te verbergen, en dat niets te verbergen hadt, was op het voorhoofd van *Zaïd* te leezen: men zag in zyne oogen hoe zeer hy door de trotsheid of wreedheid der Grooten, of door het ongeluk der elendigen, moest getroffen worden, en welk een vermaak of afgryzen het gezigt of verhaal van eene voortreffelyke daad of misdaad in zyne aandoenlyke Ziel moest verwekken.

De levendige vrolykheid vervulde de eerste jaaren zyner jeugd; zo lang hy meende, dat het geen een Mensch zeide, en dagt dezelfde zaak was, zo lang eene ongunstige ondervinding hem niet overtuigd hadt, dat hy den menschen al te veel eer deedt met ze naar zig zelven te beoordeelen, hadt de bedwelming van 't vermaak en vertrouwen hem steeds ondersteund, en eene vreugde voortgebragt, daar dezelve niet was, of onderhouden en gevoed, daar 'er zig de minste vertooning van opdeedt. Maar een Mensch met een opmerkzaam hoofd en gevoelig hart, die in de wereld leeft en ondervinding krygt, kan die lang vrolyk, lang gelukkig leeven?

Zaïd hadt tot dus verre nog maar alleen gevoeld. De eerste valsheid, die hem voorkwam, bragt hem aanstonds aan 't opmerken; die opmerking was bitter; zy sleepte andere opmerkingen na zig; elk derzelver ontdekte hem iets dat hem bedroefde; het eerste bedaard gezigt, dat hy op de Menschen vestigde, drong door derzelver vermomming heen; hy bloosde voor hen; hy hadt van nu af een voorgevoel, dat de woorden *Wantrouwen*, *Ontveinzing*, *Baatzugt*, *Gierigheid*; *Onbarmhartigheid*, *Wreedheid*, *Bedrog*, en dergelyken, welken hy als overtollig beschouwd hadt in de taal zyner broederen, eene wezenlyke betekenis hadden. Op dat denkbeeld zwol zyne borst, en de traanen vloeiden uit zyne oogen, en verbeeten het vel zyner wangen, zonder hem te vertroosten. De zoete gerustheid ontvloodt zyn hart; de gulle glimlag verliet zyne lippen. *Zaïd* begon de Menschen te kennen.

Wel-

Welhaast ſpanden die geduurige ſtrydigheid van byzondere belangen met het algemeen belang, die geduurige ſtrydigheid van het nuttige eener zaak, of uitvinding, of verrigting met het werk dat men daar van maakte, die algemeene verwaarloozing van 't geen wezenlyk heilzaam is, en die dwaaze zugt om het nuttelooze aan te moedigen en agting te bewyzen; welhaast ſpanden de voorſpoed der dwaazen en ſnooden, de behoeftigheid der wezenlyke talenten, de verwaarloozing of vervolging der deugd, en het duidelyk gezigt van 't algemeen ongeluk des Menschdoms, 't welk hier noodwendig uit moest geboren worden, welhaast ſpanden alle deze beſchouwingen zeg ik ſaamen, om het karakter van *Zaïd* geheel te veranderen.

Hy was nu niet meer vrolyk, maar hy was edelmoedig; ondankbaare voorwerpen vergiftigden voor hem het vermaak van wél te doen; hy raakte zelf in bekrompenheid; de onbeſcheidene en trotſche behandeling zyner weldoeneren verdrukte hem onder den last der gunſten en verwytingen.

Toen verliet hem de bedaardheid zo wel als de vrolykheid, die zyne ziel reeds lang verlaaten hadt. Zyn toorn ontbrandde; eene diepe droefgeestigheid maakte zig van hem meester, en ondermynde zyne gezondheid; eene naare gemelykheid was 'er het onafſcheidbaar gevolg van, en *Zaïd* was onkenbaar voor zig zelven.

Die nevels klaarden egter nu en dan een weinig op, daar kwamen heldere, daar kwamen zelfs vrolyke dagen, als de Natuur van tyd tot tyd hunne regten eens poogde te herneemen; „ Wel aan zeide „ *Zaïd*, in een der gunſtige wederkomſten van zyn oorſpronkelyk „ karakter, wel aan, ik heb kwalyk gezien en geoordeeld; het „ geluk is niet in de draaikolken dezer bedriegelyke wereld te vin„ den; dit is het misbruik der ſaamenleeving, en niet de ſaamenlee„ ving zelve, waarvoor de Mensch door de Natuur geſchikt is. Het „ waar genoegen moet in het ſtille huisſelyke leven gezogt wor„ den, het ontvliedt de groote tooneelen. Ik heb een Vader, ver„ volgt hy, ik eerbied, ik bemin hem, minder nog, omdat ik hem „ mynen oorſprong verſchuldigd ben, dan omdat hy deugdzaam is; „ ik zal meer met myn Vader leeven, myne kinderlyke zorg zal „ hem eenige vergoeding verſchaffen voor het verlies van andere „ vermaaken, daar hy door zyne hooge jaaren onvatbaar voor „ wordt, hy zal door my gelukkiger worden, welk eene vermeer„ dering van geluk voor my! Ik heb een broeder, de Hemel heeft „ den band gevormd, die ons vereenigt, eene tederheid van keus, „ eene broederlyke oplettenheid zal denzelven verſterken, en nau„ wer toehaalen; de Menſchen worden door hunne eigenbaat ver„ deeld, de Natuur heeft myn broeder en my voor die oorzaak van „ tweedragt beveiligd, met ons broeders te maaken, met ons den„ zelfden Vader, met ons een broederlyk hart te geeven, wy zul„ len malkanderen hartelyk beminnen, en het zelfde belang hebben, „ om onzen ouden Vader een gemaklyken ouderdom te bezorgen.

„ Ik heb een minnaares; zy is schoon; zy is inzonderheid teder; Ik ben
„ van haare genegenheid verzekerd. Ik heb zelfs een Vriend, ja ik heb
„ een Vriend! en zoude ik my nog van 't lot des Menschdoms beklaa-
„ gen! Neen Hemel! Ik dank u dat gy my hebt laaten geboren worden".

Op die vertroostende overdenkingen en voorneemens, herneemt de Ziel van *Zaïd* gedeeltelyk de vreugde weder, die zy verlooren hadt; de wolken van droefgeestigheid verdwynen, en de inwendige vrede maakt hem meer voldaan over allen, daar hy mede te doen hadt. Zyne gemelykheid hadt plaats gemaakt voor eene algemeene vriendelykheid, zelfs jegens hen, daar hy geene rede hadt om voldaan over te zyn, zodra hy dezelve ziet, kondigt de opslag zyner oogen hen reeds van verre aan, dat hy hen vergeeft. Hy vergeeft den kwaaden om de goeden, hy wil weder de Vriend van 't Menschdom zyn, om zyn Vader gelukkig te maaken, om met zyn Broeder te leeven, om zyne Minnaares te beminnen, om de omgang van zyn Vriend te genieten.

Hy hadt zig tot nu toe in de Hoofdstad opgehouden, zyns Vaders verblyf was slegts weinige mylen van daar; alles was gereed om zig derwaards te begeeven, toen hy op 't onverwagtst een Brief ontving, dat de dierbaare oude Man overleden was. Hy vliegt naar huis; hy verneemt, dat drie onkundige Geneesmeesters zyn dood, waarschynlyk door kragt van kwalyk voorgeschreven geneesmiddelen, verhaast hebben, hy stampvoet, valt zig zelven aan, gilt wanhoopig door het huis, slaat een verwoed gezigt ten Hemel; ——— Ach! *Zaïd*; de Hemel is doof! uw beklag ydel, de slag verschriklyk, daar is niets anders op dan lyden.

Maar de Hemel, die ons aan het lyden onderwierp, gaf ons ook het gelukkig onvermogen om de aandoening onzer smarten te behouden; naarmaate dezelve geweldiger zyn, woeden zy zelfs dikwils eerder uit, en zo de tyd ons niet gelukkig maakt, hy doet ons ten minsten minder ongelukkig worden.

Zaïd was een Mensch, en derhalven aan de algemeene wet der Menschelykheid onderworpen, hy leedt lang en veel, omdat hy zeer aandoenlyk was; maar de tyd verminderde zyn lyden, omdat het aan den tyd gegeeven is, alles te verminderen.

Zaïd hadt nog eene minnaares, een vriend, een broeder en eene bezitting, welke hy met dien broeder moest verdeelen. De billykste verdeeling kwam hem voor, dat elk van het goed hunnes Vaders nam en gebruikte, zo veel hy tot zyne redelyke behoeften van nooden hadt. Maar men sprak hem van eene *formeele* scheiding en verdeeling; hy bewilligde daar in, en wierdt somber; men moest daar vreemden toe gebruiken; zy maakten of vonden duisterheden; hunne schroomagtige bepaalingen, en bekrompen vooruitzigten, hunne geduurige redeneeringen van *bedrog*, van *zekerheid*, van de *wet*, van *beschryven*, van *zegels*, verveelden *Zaïd* tot der dood; hy liet hen begaan, en vertrouwde zyn broeder de zorg, om voor

zy-

zyne belangen, zo wel als voor zyn eigen, te waaken; die broeder waakte; de verdeeling was gemaakt, en *Zaïd* hadt nauwelyks de helft van 't geen hem behoorde.

Zaïd bemerkte het, en was 'er wanhoopig over wegens zynen broeder. „ Ach! hadt my eenige vreemde bedrogen, zeide hy, „ hadt my één dier wet-wyze en voorzigtige lieden, alleen zonder „ medeweeten van mynen broeder, opgeligt, wat ware het in verge- „ lyking van dezen slag: het zoude my gesmart hebben een slegt „ Mensch te ontdekken, maar ik heb 'er reeds veelen ontdekt; thans „ helaas! heb ik myn broeder voor zodanig leeren kennen, thans „ heb ik geen broeder meer. ——— Maar laat ik my nogmaals „ poogen op te beuren; ik heb eene minnaares en een vriend, ik „ zal hen, zo 't moogelyk zy, nog tederer, dan voor heen, bemin- „ nen, myne genegenheid zal in hunne lieve Persoonen geheel *ge-* „ *concentreerd* wezen; ik vlieg derwaards". De minnaares van *Zaïd* was op 't land, hy begeeft zig op 't eigen oogenblik op weg; „ verschoon my myn vriend, sprak hy, vertrekkende, by zig zel- „ ven, dat ik u niet vooraf omhelze; myn verlangen naar u en „ *Zipea* is even groot, maar ik heb u laater gezien, ik spoed naar „ *Zipea*, ik brand om haar tegen myne borst te drukken".

Zaïd trok voort met de vertroostende gepeinzen, hoe gelukkig hy, in 't midden zyner ongelukken, was, met zulk een dierbaaren schat, zulk eene minnares, zulk een vriend, te bezitten, en overleidde hoe hy het geluk der eene, en van den ander bevorderen konde, toen hy, op het Landgoed van *Zipea* gekoomen, zig door een verborgen weg, dwars door een kreupelbosch gehakt, regtstreeksch naar haar huis begaf; aan 't einde van dit smal laantje, was een klein prieël, daar hy de meeste en aangenaamste uuren met zyne beminde hadt doorgebragt; zyn hart verdubbelde deszelfs kloppingen, toen hy 't zelve naderde; het konde het ontvangen bloed niet schielyk genoeg uitstorten, om plaats voor 't nieuw aangevoerde te maaken; hy gaat niet meer, hy loopt, hy vliegt, om dat lieve prieël in 't voorbygaan eens te bezoeken, en daar de eerste hulde, om zo te spreeken, aan zyne minnaares te bewyzen. „ Hier „ heb ik haar het eerst gezien, zeide hy, hier heb ik haar myne „ eeuwige liefde gezwooren, hier heb ik haar zo dikwils aangebee- „ den, hier zal ik met haer, en mynen vriend, in 't vervolg geluk- „ kig zyn, hier zullen wy eene snoode wereld, een valschen, be- „ driegelyken wetgeleerden, vergeeten" .... hy treedt binnen.... Regtvaardige Hemel .... zyne minnaares .... ontsteld .. spraakeloos .... zyn vriend aan haare voeten .... haare knieën omhelzende .... verstyfd van schrik of schaamte.... Een driedubbele gil vervult de lugt en klinkt door 't heele bosch: een akelig stilzwygen, eene naare ongevoeligheid, eene volstrekte verstyving, volgen 'er onmiddelyk op. De wroeging, de verwondering, schaamte, de smart hebben drie wezens, in één oogenblik, uit de grootste verruk-

king

king van vreugd, in een ftaat van wezenloosheid gebragt, en in fteen veranderd. De woede begon by *Zaïd* egter weder gevoel en leven te verwekken; zy zoude over alle andere aandoeningen zelfs gezegepraald, en hem tot uiterften vervoerd hebben; hy bemerkte het, een overblyfzel van agting en liefde vermengde zig met zyne wraak, en hy vertrok zonder een woord te fpreeken, uit eene plaats, welke hy nooit dagt weder te zien.

Nu was hem zyn leven tot last; hy gaat langen tyd voort, zonder te weeten werwaards hy zyne treeden rigt, zonder oogmerk, zonder bepaald denkbeeld, zonder toorn, zonder gevoel. Een algemeene verfcheuring, om zo te fpreeken, van zyne tedere Ziel is alles wat hem zyn beftaan doet bemerken. Die fmartelyke verrukking, die pynlyke verdooving, die onverdraagelyke ongevoeligheid houden eindelyk met zyne kragten op. *Zaïd* valt ter aarde neder, en 't is niet dan langen tyd daar na, dat zyne oogen zig openen voor een vloed van traanen, die uit dezelve ftroomt.

Thans verzamelen zig alle de ongelukken zyns levens in één punt, en drukken hem met eene afgryzelyke zwaarte. Alles, wat hy reeds begonnen hadt te vergeeten, vernieuwt zig met alle de kragt van het tegenwoordige; fmartelyke omftandigheden, welke hy te voren of niet, of niet zo volkomen, hadt opgemerkt, troffen hem met alles wat zy verdrietig bevatten; de pynigingen van heden vereenigen zig met die van zyn vorig leven, en maaken een keten met het toekoomende, die van het begin tot aan deszelfs einde, uit niets dan te loorftellingen, kwelling, verdriet, trouwloosheid, verraad, wanhoop, is faamgefteld.

Niets koomt hem thans billyk voor, dan uit te vaaren tegen 't Noodlot, om dat hy nog te veel Godsdienst hadt, om de Voorzienigheid zelve regtftreeksch te befchuldigen; zyne murmureeringen zyn inderdaad egter tegen haar gerigt. Niets vertoont zig zo zeker voor zyn ontroerden Geest, dan dat alle Menfchen booswigten zyn, dat alles wat Maatfchappy heet, eene vermenging van bedrog, valsheid en elende is; dat men de Menfchen meer dan de Tygers en Wolven vlieden moet, en dat, zo 'er moogelykheid is, voor een eerlyk Man, om zyn rampzalig beftaan te torfen, zulks in de Eenzaamheid bezogt moet worden.

Het denkbeeld van Eenzaamheid en Afzondering hadt vat op zynen Geest. „ Hebben, zeide hy, alle myne kwellingen haaren „ oorfprong niet uit de inftellingen der Maatfchappy, en de verkee- „ ring met Menfchen! ware ik alleen geweest, zoude ik niet gerust „ en gelukkig hebben kunnen leeven! ja! het is onmoogelyk niet „ rampzalig te zyn, ten zy men in de bosfchen leeft; 't is on- „ moogelyk het leven te draagen, zo men geen minder wreede „ en haatelyke Schepzelen dan de Menfchen rondom zig heeft; „ ik ga ze voor altoos verlaaten, en ik zal nog gelukkig wor- „ den".

Zaïd

Zaïd begaf zig, by voorraad, naar een klein landgoed, 't welk in een afgezonderden oord gelegen, en door geringe huislieden bewerkt wierdt, om aldaar nader te overleggen, hoe en waar hy zig der Menschelyke verkeering geheel onttrekken zoude. Hy hieldt zig daar eenigen tyd op, en vondt 'er eenige verzagting tegen de verscheurende denkbeelden van zyn gestorven Vader, zyn onregtvaardigen Broeder, zyn verraderschen vriend, en zyne ontrouwe minnaares, welke denkbeelden hem steeds voor den geest zweefden: het was hem een troost hier een ruwer maar eerlyker, een onkundiger maar opregter soort van stervelingen aan te treffen. Allengs egter bemerkte hy, dat huisselyke geschillen, kleine kuiperyen, laage baatzugt, bedekte trouwloosheid ook in deze harten, zo wel als in die der stedelingen, woonden, en dat zo zig dezelve minder vertoonden, zulks alleenlyk daar aan toe te schryven was, om dat de gelegenheden, om zig te vertoonen, minder waren, om dat hunne hartstogten, minder ontwikkeld zynde, minder levendig werkten, en om dat hy hunne zeden niet nauwkeurig genoeg gekend hadt, om de springveeren hunner gesprekken en daaden steeds op 't eerste gezigt te ontdekken; dat zy evenredig flauwer hartstogten voor het verheven en edele hadden, naarmaate dezelve minder of langzaamer tot het laage en ongeregelde werden opgewekt, en dat zy juist zo veel minder deugdzaam waren, als zy in minder ondeugden vielen. Het waren derhalven, over het geheel, geene agtenswaardiger Schepzels, dan die, welken hy verlaaten hadt. Hy poogde 'er zig geheel van te ontslaan; hy zworf dagelyksch door het gebergte, om zyne mymeringen onbelemmerd in te volgen, en, zo 't moogelyk ware, een plaats te vinden, daar hy door niemand der stervelingen ontdekt zou kunnen worden, of ongenaakbaar voor dezelve wezen. Hy klouterde dus de ontoegankelykste steilten op, of drong door de digtste kreupelbosschen door, en vervolgde op zekeren dag zynen ongebaanden weg zo verre, dat hy geheel verdwaalde, en buiten staat was, de hut van zynen Landman weêr te vinden. De nagt begon te vallen, hy was uitgegaan om te klaagen, en zyne smart te voldoen, maar zyn lighaam vorderde op zyne beurt voedzel en rust.

Hy bevondt zig ondertusschen zonder spys, zonder dekzel, in eene diepe valei van barre rotsen omringt; eene ruischende beek, die langs hem voorby vliedt, is al de beweeging die hy verneemt; dat geluid behaagt hem, de geheele plaats zou hem behaagd hebben, hadt hy een middel geweeten, om 'er uit te koomen. Maar de onmoogelykheid daar van ziende, kon hy zig niet van traanen wederhouden. „ Ik heb gewenscht alleen te leeven, zeide hy, maar....
„ alleen te sterven.... Neen, trouwlooze *Zipea*, valsche vriend,
„ onbillyke broeder, veragtlyk Menschdom, ik heb my van u willen
„ verwyderen; maar .... ik ben verlooren... Goed, ik zal dus het
„ einde myner smarten vinden .... maar ..... alleen te sterven ....

„ van

„ van honger te sneeven ..... dat is een lot, 't welk de Mensche-
„ lykheid doet yzen ..... dat is een lot, 't welk even akelig is
„ voor den beschaafden, als voor den wilden Mensch. .... Ik
„ beklaag my niet buiten eene Wereld te zyn, welke ik haat .....
„ neen dat beklaag ik my niet..... maar een Mensch moet ten min-
„ sten vrugten hebben om te leeven, huisvesting om zig voor de
„ ongemakken der lugt te beschutten, kleederen om zig te verwar-
„ men, geweer om zig tegen de wilde Dieren te verdedigen; ....
„ De Wilde heeft zyn boog en pylen; ... Ik heb niets".

Zaïd begon nu zyne wanhoop uit te gillen, en zyne stem, door het gebergte klinkende, verstrekte den eerlyke landlieden, die allen uitgetrokken waren om hem te zoeken, tot een geleide, werwaards zy hunne treeden rigten moesten, zy drongen niet zonder de uiterste moeite en lyfsgevaaren door tot zyn verblyf, en 't was met geene minder moeite en gevaaren, dat zy hem tot hunne wooning te rug bragten.

Hy begaf zig te bed, maar zyn geest was door dit voorval te sterk getroffen, de aandoeningen, welke hy gevoeld hadt, waren te heftig geweest, dan dat zy hem eene ongestoorde rust vergund zouden hebben.

Hy verbeeldde zig in zynen droom, de gemelde plaats te verlaaten om een boog en pylen te gaan haalen, en, weder derwaards keerende, de Wereld en het Menschdom voor altoos Vaarwel te zeggen. Hy gaf alles wat hy nog bezat aan den vriendelyken Landman, en zyne herbergzaame buuren, en streefde met zyne eenvoudige wapenen naar zyne wildernis. Hy bereikte dezelve, maar bedagt nu eerst, dat hem levensmiddelen ontbreeken konden, in geval hy geen Wild genoeg kon opdoen, om zyne behoeften te vervullen. In diepe gepeinzen over dit verzuim, ontdekt hy een hol, en by den ingang van het zelve eenige Harders die daar hunne kudden dreeven; „ Al
„ weder menschen! riep hy uit, zal ik dan altoos met dat haatelyk
„ geslagt te doen moeten hebben; maar welaan deze zullen ten
„ minsten de laatsten zyn die ik zie, dit hol zal my aan hun, en hen
„ aan myn gezigt onttrekken". Hy begeeft 'er zig in, in weerwil van de waarschouwing der Harders, dat het van eene eindelooze diepte was; hy dringt door eene dikke duisternis onvertsaagt voort, onverschillig waar hy mogt belanden, zo hy slegts buiten het bereik der menschen ware. Hy ontdekt eindelyk van verre een flauw licht, het wordt helderer naar maate hy voortgaat; de hoop herleeft van eindelyk een gewenscht verblyf voor eene eeuwige ballingschap gevonden te hebben. Hy bereikt het einde van de spelonk; wat ziet hy; een geheel nieuw, een allerbekoorlykst toneel van zaaken; een Eden, 't welk nog schooner wordt naar maate hy verder voortgaat, boomen die hem een voorraad van de schoonste vrugten aanbieden, een choor van vrolyk pluimgediert, een overvloed van klein Wild, dat zig byna met de hand laat vangen, een helderen hemel, en water

als

als kristal; hier ontbrak derhalven niets aan onzen droomenden Wysgeer, hier hadt hy niets te vreezen, en konde hy alles genieten; hier hadt hy inzonderheid niet te dugten dat hy menschen ontmoeten zoude; de valei was door een keten hemelhooge en ongenaakbaare bergen van het overige der wereld afgescheiden; het hol was de eenige weg, door welken men 'er in koomen konde, en geenen Mensch zoude ooit de lust bevangen, om het zelve door zulk eene eindelooze duisternis, en met eene byna zekere onmoogelykheid van behoud, door te trekken. Zie daar dan nogmaals alle de wenschen van *Zaïd* vervuld.

Het denkbeeld ondertusschen, dat 'er geen andere weg was om herwaards te koomen, dan welken hy zo roekeloos hadt doorgetrokken, deedt hem naar de rots spoeden, waar door hy het eerste licht ontdekt hadt; hy vondt de rots, maar de ingang was geslooten door eene andere groote rots, die van den naast by zynden berg afgebrooken, en voor die opening derwyze gerold was, dat 'er nu volstrekt geene moogelykheid overbleef, dat hy ooit het Menschdom weder zien, of dat eenig Sterveling hem genaaken konde.

Geniet nu *Zaïd*, geniet nu u zelven; alle uwe wenschen zyn vervuld; blyf alleen en leef gelukkig! Helaas! De naarste wanhoop vervult zyne Ziel; .... op den grond uitgestrekt, verscheurt hy zyne eigen leden; ... zyne oogen drukken beurtlings de hevigste woede, de geweldigste wraak, de bitterste smarten, en de naarste wanhoop uit...... Hy staat op, hy bekloutert de neergerolde rots, hy ziet rondom, hy daalt, hy springt neder, hy ziet onder den bultigen steen, hy ziet hy voelt denzelven aan alle kanten, hy schreit, hy gilt, hy zwygt; zyne kragten komen weder, en zyn lyden vangt op nieuws met dezelve aan. Eindelyk den Hemel, dwars door een vloed van traanen beschouwende, gilt hy, met opgereezen hairen, met wringende handen, met snikkende woorden; de volgende klagten uit.

„ Wat heb ik begonnen! wat heb ik van my zelven vermoed! ....
„ Hoe! geen hertred, geene uitkomst? Het is dan voor altoos! ....
„ Ja voor altoos! ... Myne Medemenschen, myne Broeders, waar
„ zyt gy? ... Wanneer dit water, welks geruisch my verveelt,
„ t'eenigen dage myn beeltenis te rug kaatst, helaas! zullen dat dan
„ de eenige menschelyke trekken zyn, die ik ooit meer zal beschou-
„ wen. ... Ik ben dan tegenwoordig in denzelfden staat als of de
„ Hemel geen ander Wezen van myn soort in het Heelal geschapen
„ hadt. Ik ben een monster in het oog van alle de wezens die my
„ omringen! ... Menschen, myns gelyken! Hoe zal ik niemand
„ van u weder zien! ... En ik heb dat gewild! en ik heb geloofd,
„ dat de stem des Hemels, dat de zugt voor opregtheid en deugd
„ my zulks raadde! Onverstandige Barbaar! Woeste, verblinde Ster-
„ veling! Ongelukkige die ik ben! Myne Vrienden, myne bloed-
„ verwanten, myne broeders, mannen, vrouwen, kinderen, myne

„ vyan-

„ vyanden zelve, waar zyt gy? .... Ja! myne vyanden koomt
„ gy vryelyk de eerste toeloopen, dat ik u vergeeve, dat ik u om-
„ helze, en dat het vuur van haat, zo het ooit in myne borst ge-
„ smeuld, dat de wraak, die ooit in uw hart gebrand mogte heb-
„ ben, door myne tegenwoordige traanen voor altoos worden uitge-
„ bluscht! ... Myn Broeder, koom, koom herwaards, gy zult
„ bloozen, ik zal alles vergeeten, en gy zult van uwe verkeerdheid
„ herkoomen; ik ben wel herkoomen van myne verkeerdheid, van
„ myn menschenhaat, ik bemin myn Evenmensch, ik bemin u
„ myn Broeder; ... Myn Vriend, verradersch Vriend ..: myne
„ Minnaares, trouwlooze Minnaares, ... ja! koomt ook gylieden
„ herwaards, ... ja! zo gy my niet meer bemint, bemint dan
„ malkanderen, ik zelf zal u vereenigen, gy zult my ten minsten
„ uit erkentenis beminnen .... Neen! koomt gy lieden niet, gy
„ hebt my verraaden.... Het zy zo, geeft my evenwel een redelyk
„ wezen, daar ik mede spreeken dat ik ten minsten beschuldigen
„ kan..... Beschuldigen, neen! Ik zal u nooit beschuldigen, gy
„ zult my maar hooren, ik zal u hooren, wy zullen malkanderen
„ zien; de eene Mensch zal den anderen zien; ik zal niet geheel
„ alleen zyn! ô Maatschappy! ô Ongelukkige! die haar gebied-
„ ontkent... ô Maatschappy neem my weder aan".

Op dit laatste woord, wordt hy door een onverwagt gedruis in zynen slaap gestoord; hy springt op; hy ziet; hoort een gil van verwondering en vreugd; .... antwoordt met een gil van verbaasdheid, die alle zyne denkvermogens en aandoeningen eensklaps wegneemt; hy stort neder ... waar? ..... in de armen zyner minnaares, niet eene ontrouwe minnaares, maar de deugdzaamste, de tederste der Vrouwen.

Men brengt hem, na weinig oogenblikken, uit zyne bezwyming weder, duizend vraagen en betuigingen ontmoeten en verdringen malkander over en weder, zonder dat het moogelyk is, dat een van beide partyen daar in langen tyd een antwoord tusschen plaatse: de eerste aandoening eindelyk bedaart, men begint geregeld te spreeken, en men berigt *Zaïd*, dat zyn broeder met een grievend berouw, vervuld over het onregt dat hy hem gedaan hadt, en daar hy zig door eene ligtenkooy, welke hy niet gekend hadt, toe hadt laaten overhaalen, hem ten Zuiden van 't Koningryk was gaan zoeken, terwyl zyne Minnaares den tegenoverstaanden kant was ingeslaagen; dat zy, uit de oorzaak van zyn verhaast vertrek, de gevolgen hadt gevreesd en poogen te voorkoomen; dat zyn vriend in eene vervoering haar eene algemeene liefde-verklaaring hadt poogen te doen, maar dat hy, zodra zy hem zyne betrekking onder 't oog bragt, daar vergiffenis over hadt verzogt, en, om niet weder in 't zelfde gevaar te koomen, zyn afscheid voor eenigen tyd van haar genoomen hadt: dat *Zaïd* hem in dit edelmoedig bedryf verrast, en het zelve onbillyk hadt uitgelegd; dat zyn vriend

hem

hem met allen yver opzogt, en niets meer verlangde, dan zyne vereeniging met de beminde zyner Ziel te bevorderen, door hem de helft van zyn goed te schenken.

Dit alles vernam *Zaïd*, deels uit den mond zyner minnaares, deels uit dien van haar gevolg, en nog duidelyker na zyn vertrek en by zyne aankomst in zyne geboorteplaats. Hy vondt zyn Broeder edelmoedig, zyn Vriend getrouw, zyne Minnares de tederheid zelve.

Zaïd wierdt weder gelukkig en beminde het Menschdom. Hy hadt nu geleerd; —— dat een Mensch struikelen en vallen, en weder op staan en zig verbeteren kan; —— dat men de zwakke stervelingen niet volmaakt moet begeeren; —— dat alle Menschen een mengzel van deugden en gebreken zyn; —— dat wy hen altoos van de beste zyde beschouwen, en niet ligt kwaad van hen vermoeden moeten; —— dat wy, niettegenstaande die struikelende, vallende, worstelende, zwakke, vermengde deugd, met onze medemenschen gelukkig leeven kunnen; —— dat wy hen verdraagen, en met hen leeven moeten, dewyl wy buiten hen elendig zyn; —— dat eene volstrekte afzondering de rampzaligste aller staaten is; en dat eene korte afzondering daarom alleen behaagt, omdat wy ons in dezelve, onbelemmerd, met onze geliefdste aandoeningen bezig houden, die altoos de Maatschappy ten doel hebben, of daar eindelyk op uit loopen.

BERIGT WEGENS HET STOLPIAANSCH LEGAAT.

DE Heeren Bezorgers van 't Legaat van wylen den Heere J. STOLP te Leiden, in hunne Vergadering van den 15 Febr. 1772. eene Zedekundige Stoffe uitzoekende, door welker beste Verklaaring de Eer-Prys van den Gouden Penning ter Waarde van 250 Gld. Hollandsch zoude mogen behaald worden, hebben goed gevonden, de Geletterden te noodigen, om dit, zedert eenigen tyd meermaals geopperd, Vraagstuk toe te ligten: „ *Sitne homini innatus aliquis sensus, quo dirigatur „ ad dignoscendum, & impellatur ad faciendum, bonum morale?*" dat is: „ *Of in den Mensch een ingeschapen zin of zedelyk gevoel plaats „ hebbe, waar door hy bestuurd worde ter onderscheiding, en aan- „ gespoord ter verrigting, van 't zedelyk goed?*"

Dien 't behaagt zig hier in te oeffenen, worden verzogt hunne Verhandelingen te schryven in het Latyn of Nederduitsch, niet meer dan 40 Bladzyden Letter-Druks beloopende; en *franco*, voor den 1 July 1773, toe te zenden aan den Professor *D. van de Wynpersse*, thans Secretaris van het Stolpiaansch Genoodschap; als mede hunnen Naam en Woonplaats op te geeven in een verzegeld Briefje, ten Opschrifte hebbende eene Zinspreuk, die men ook aan 't hoofd van 't Werk zelve schryven zal. De Prys zal den 13 October 1773. toegeweezen worden; en teffens alleen dat Briefje, 't geen tot de best gekeurde Verhandeling behoort, geopend, maar de overige Briefjes ongeopend verbrand worden.

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,

in January 1772.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo.	mi.	av.	Winds Streek. 's morg.	's midd.	's av.	Weder. Gesteldh.
1	30. 1½	30. 1½	30. 2	39	40	34	N O	N O	N O	Mist.Held.
2	— 2	— 2	— 2½	32	39	33	——	W	——	—— ——
3	— 1½	— 0	29. 9½	37	43	40	N W	N W	Z W	— Reg.
4	29. 9	29. 10	30. 0½	38	39	32	N O	N O	N O	Buijig Sn.
5	30. 1	30. 0½	29. 11½	29	33	35	N W	Z W	Z W	Vorst ——
6	29. 10	29. 8½	— 4	38	38	37	W	W	Z	Regen W.
7	— 1½	28. 11	28. 8½	36	36	33	Z W	Z	N W	— D.Hag.
α 8	28. 8	— 7	— 8	31	33	33	——	W	W	Sn. Storm.
9	— 10½	29. 0	29. 4	33	36	36	W t N	W t N	N W	Buijig
10	29. 6½	— 7½	— 8½	33	37	37	W	Z W	W	Held.Betr.
11	— 6	— 4	— 4	38	39	44	Z t O	Z t O	Z t O	Regen
12	— 3	— 3	— 6	45	47	42	Z W	W t Z	W	Mist Reg.
13	— 9	— 10	— 11½	39	45	38	N W	N W	N N W	Buijig.
14	30. 1	30. 1½	30. 1½	38	40	37	N N W	N N W	——	——
15	29. 11	29. 9	29. 4	37	41	33	Z O	Z O	Z O	Betr. Sn.
β 16	28. 11	28. 10	28. 11	28	27	25	O	O	O t N	Sn. Storm.
17	29. 0	29. 0½	29. 2	27	29	28	N O	N O	N O	Wol.Held.
18	— 3½	— 4½	— 6½	27	32	26	W	Z W	Z W	Sn.Held.
19	— 7¼	— 8	— 8	20	27	27	O Z O	O Z O	O Z O	H. Wolk.
20	— 8½	— 9	— 9½	27	30	30	O	Z O	O	Betr.
21	— 9½	— 9¼	— —	32	33	33	——	O	N O	— Vogt.
22	— 8	— 8	— 8½	33	36	35	N O	N O	——	Mist. Sn.
23	— 9	— 9	— —	33	35	33	——	——	——	— Betr.
24	— 7	— 6½	— 6	32	35	35	O	——	——	— Sn.
25	— 5½	— 5½	— —	33	35	31	Z O	Z O	Z O	—— ——
26	— —	— —	— 5½	32	34	32	W	N O	N O	——
27	— 4½	— 3	— 2½	31	35	35	N O	——	——	Betr. V.
28	— 3	— 4	— 5½	34	35	32	O	O	Z O	Sneeuw.
29	— 5½	— 5½	— 6	32	37	30	Z W	Z W	Z W	—Betr.H.
30	— —	— 6	— —	24	33	23	W	W t Z	W t Z	Sn. Held.
γ 31	— —	— 4	— 2	20	26	26	Z O	Z O	O	H. Wolk.

Hoogste Barometer d. 30. 2½ }
Laagste Barometer d. 28. 6¼ } middelb. d. 29. 4⅜

Hoogste Thermometer gr. 47. }
Laagste Thermometer gr. 16½ } middelb. gr. 31¾

α Den 8 's avonds om 6 uuren was de Barometer op het allerlaagste, zynde 28. 6¼ Engelsche duimen.

β Te Coppenhagen in Denemarken den 16 stond de Thermometer van Reaumur op 9 graden onder 0, zynde gelyk aan 11¾ graden volgens Fahrenheit.

γ Den 31 's morgens om 10 Uuren daalde de Thermometer op het allerlaagste, zynde 16½ graad volgens Fahrenheit.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

AANMERKINGEN OVER DE ATHEISTEN EN ATHEISTERY.

(Vervolg en Slot van bl. 142.)

WAt de *bespiegelende Atheïsten* betreft; die de eenige waare Godverzaakers zyn, dezelve zyn zeer zeldzaam. Zo eenige Philosophen van oud Griekenland tot deze verbystering van verstand vervallen zyn, derzelver getal is gewisselyk weder veel kleiner, dan men het zomtyds maakt, en niets is onbillyker, dan 'er eenen THALES van *Mileten*, eenen ORPHEUS, eenen SOCRATES, PLATO, ARISTOTELES, ZENO, en de meesten hunner Discipelen mede te beschuldigen. Zo men hunne leerstellingen met eene gezonde oordeelkunde nagaat, en onpartydig beredeneert, zal men overtuigd worden, dat zy, die hen op den rang der Godverzaakeren gesteld hebben, dezelfde misdaad in hunne redeneerwyze begaan, als wy, ten opzigte van de Chineesche Geletterden, hebben opgemerkt. Dat is te zeggen, dat men uit zekere beginzelen, welken zy aannamen, gevolgen afleidt, die zy daar niet mede verbonden; onze denk- en redeneerwyze, onze overnatuurkunde is geheel verschillende van die der oudheid, men moet de leerstellingen der oude Wysgeeren niet naar onze maar naar hunne wyze beredeneeren, en hen niet ligt eene leerstelling toeschryven, dan welke zy met zo veele woorden, en wel woorden, welker betekenis wy volmaakt verstaan, voordraagen.

Men vindt onder de Romeinen niet één Atheïstisch Philosooph: die onder de hedendaagschen gevonden worden zyn, voornamelyk, te zoeken onder die Schryvers, welke na de herstelling der Weetenschappen en fraaije Letteren gebloeid hebben. Men zag in de XIIde eeuw, en vervolgens, AVEROËS, POGGIO den *Florentyner*, CALDEREN, PIERRE ARETIN, BEMBUS, BRUNO, CARDANUS, CESALPINUS, CAMPANELLA, CREMONIN, POMPONA, FAURELLI, VANINI, HOBBES, POLITIANUS, VIVIANI, SPINOSA, MATTHIAS KNUTZEN, CASIMIR LESZINSKY, te voorschyn koomen, allen van Atheistery beschuldigd, en allen, zo men 'er slegts twee van uitzondert, zonder genoegzaamen grond beschuldigd; ten opzigt van zommigen

was 'er geheel geen grond; anderen hadden 'er aanleiding toe gegeeven door ongodsdienstige gesprekken, en ongebonden zeden: JOANNES TOLAND kan als een Discipel van SPINOSA beschouwd worden, en zints korten tyd heeft men verscheiden werken zien verschynen, welker naamlooze Schryvers vry duidelyk doen zien, dat zy voor hebben de Godverzaakery op de puinhoopen van allen Godsdienst te bouwen. Men kent vry algemeen een werkje van deze soort, waar van de tytel is; *l'Origine du Despotisme Oriental*; of *de Oorsprong der willekeurige Regeeringe in het Oosten*, waar in de Schryver, door eenige trekken uit de Historie genoomen, en door een grooter getal andere welken hy versiert en onderstelt, gelyk als algemeene verbrandingen, verschriklyke overstroomingen, algemeene vernielende rampen enz. poogt te bewyzen, dat de Godsdienst en de willekeurige Regeering, dewelke, volgens dezen Schryver, altoos te saamen gepaard zyn, haaren oorsprong gehad hebben in drukkende omstandigheden, daar geheele Volkeren in betrokken waren, en daar bekwaame Staatkundigen gebruik van hebben weeten te maaken, om de verslagen geesten der domme stervelingen onder 't jok te brengen. Een ander Schryver heeft in een Werkje, waar van de tytel is: *le Monde & son Origine*; of, *De Wereld en haar Oorsprong*; voornaamelyk gepoogd de bewyzen, voor de eeuwigheid der Wereld, en van het menschelyk geslagt op de aarde, vast te stellen en aan te dringen, zonder dat hy juist het bestaan van eenen Schepper ontkent. Een ander Werk, onder den tytel van *Contagion Sacree, ou Histoire naturelle de la superstition*: dat is; *Heilige besmetting, of natuurlyke Historie van het Bygeloof*, poogt te bewyzen, dat niets minder nuttig is dan te spreeken van een God, en dat niets schadelyker is voor de Maatschappy dan een Godsdienst, hoedanig dezelve dan ook wezen moge; dat alle ongelukken, die het Menschdom drukken, hunnen oorsprong in den Godsdienst hebben; dat de grootste dienst, welken men den Stervelingen zou kunnen doen, wezen zoude, alle denkbeelden van Godsdienst, alles wat 'er naar zweemt, uit de Maatschappy te weeren, en het woord GOD, met alle anderen van dien aart, uit de taal te verbannen. Minder beslissend heeft men dit gewigtig onderwerp behandeld in een Werkje, 't welk men *Histoire des Ajaoniens* heeft genoemd, waar in men het twyffelagtig schynt te stellen, of eene Maatschappy gelukkiger zoude zyn met of zonder geloof in eenen God, met of zonder Godsdienst, maar waar in de Schryver egter duidelyk genoeg toont voor het laatste, de ontkennende stelling, te zyn; ten nadere blyke waarvan

hy

hy eene Verhandeling agter dit kleine Boek geplaatst heeft, om te bewyzen, dat de schaamte ons niet natuurlyk eigen is, en waarin hy eene taal voert, en Schilderyen voordraagt, die een zedig mensch niet zonder bloozen leezen of zien kan.

Daar zyn andere Schryvers en Werken, die de Godverzaakery niet regelregt voordraagen, schoon zy zodanige leerstellingen bevatten, waar uit dezelve, naar het oordeel van veelen, noodwendig moet voortvloeijen; zy worden dikwils op den rang der Atheisten geplaatst; ik wil hen daar egter, om de gemelde reden, niet onder betrekken; ik vrees hen zelfs te verongelyken met hunne naamen en werken tevens met die der Godverzaakeren te noemen, naamen en Werken die zeer beroemd zyn, en, in andere opzigten, met agting en erkentenis voor hunne goede diensten aan de Geleerdheid gedagt moeten worden; maar daar is onlangs een Werk verscheenen, onder den tytel van *Systeme de la Nature*, 't welk vooral gedagt moet worden. De Schryver, in het zelfde voetspoor treedende, op dezelfde gronden bouwende, en waarschynlyk met dezelfde pen schryvende, als de Auteur van de *Contagion Sacree*, *ou Histoire Naturelle de la Superstition*, legt, even als in het vorig Werk, voor basis, en geeft voor beweegreden op, die hem tot schryven heeft aangespoord, dat de Godsdienst niets dan kwaad heeft gedaan onder 't Menschdom; dat het denkbeeld van een God nutteloos en schadelyk is; hy poogt te bewyzen, dat 'er geen God is, dat 'er slegts een eeuwig, volmaakt, werkzaam wezen zy, noodzaakelyk in zig zelven, in zyne eigenschappen, en in zyne uitwerkzelen, en dit wezen is de *Natuur*. De Schryver, een Man van verstand, heeft de fouten van het Systema van *Spinosa*, 't welk in den grond met het zyne overeenkoomt, zoeken te verhelpen, en de tegenwerpingen voor te koomen, welken hy geoordeeld heeft, dat daar tegen in te brengen waren.

Het is derhalven zeker dat 'er Godloochenaars geweest zyn, en nog zyn; Godloochenaars in den eigenlyken zin, namelyk *bespiegelende Atheisten*; Menschen, die door redeneering poogen te bewyzen, dat 'er geen God is. Maar men mag vraagen, of het moogelyk zy, dat zy van de waarheid hunner verzekeringen ten dezen opzigte overtuigd zyn? Als men in aanmerking neemt, hoe verschillend de menschen door dezelfde waarheden en beginzelen getroffen worden, niet slegts in Godsdienstige en Overnatuurkundige zaaken, maar zelfs in Historische en Natuurkundige stukken; als men be-

bedenkt, dat, in duizend gevallen, de een voor zekere waarheid aanneemt, het geen den anderen als eene blykbaare valsheid voorkoomt, zal men reeds beginnen over te hellen, om de bespiegelende, de redeneerende Godloochenaars het voorregt te vergunnen, dat zy, even als andere dwaalgeesten, van hunne rampzalige doolingen in goeden gemoede overtuigd kunnen zyn. Een enkel denkbeeld, kwalyk begreepen, of verkeerdelyk in onzen geest geplaatst, en ter zelfder tyd diep in denzelven ingedrukt, kan eene reeks van andere denkbeelden, redeneeringen en dwaalingen voortbrengen, die wy nauwelyks begrypen kunnen hoe verre ze uitloopen, of welke gedrogtelyke stelzels ze voortbrengen zullen. Wy zien dit dagelyks gebeuren, wy zien de Menschen in dwaalingen vallen, welke een onbevooroordeelden geest niet minder ongerymd, en met hunne beginzelen strydig voorkoomen, dan het Systema der Godverzaakery strydig is met alle gronden van bespiegelende en proefondervindelyke Natuurkunde, en met alle regels van het gezond verstand. Hier mengen zig de driften onder, waardoor wy allen duizendmaalen in onze redeneeringen gezwaaid worden, zonder dat wy het weeten of vermoeden; de zugt om byzonder te zyn, om zig een naam te maaken, om voor een sterken Geest gehouden te worden, heeft veele ongerymde stelzels voortgebragt; laaten wy ons voor onbillyke oordeelen wagten; laaten wy het aan het onbedriegelyk oordeel van den Alweetenden Hartekenner overlaaten te bepaalen, hoe veel deel deze zugt, hoe veel deel de vrees, of eenige andere hartstogt in de beklaagelyke dwaalingen der *bespiegelende Atheisten* hebbe?

Wat hier ondertusschen van wezen moge, zeker is het, dat 'er, aan den kant der Godverzaakery, niet een eenig bewys is, geschikt om een waarheidlievenden Geest te overtuigen, en de verschynzels van 't Heelal op een redelyken voet te verklaaren, even min als 'er eenig wezenlyk voordeel uit te hoopen is, waar door een gelukzoekend hart derwaards kan overhellen, of waardoor dit Systema zig, als voordeelig voor het Menschdom, zou kunnen aanpryzen. Wat nut doet my de Godverzaakery ten opzigt myner kundigheden? Kan ik door dit middel eene netter of vollediger Natuurkunde krygen? kan ik nauwkeuriger redenen geeven van de verschynzels, welke ik in 't Heelal ontdek? integendeel, „ Ik vinde zonder God, zegt de Heer *de Voltaire* „ ten dezen opzigte, niets dan een onbegrypelyken afgrond. „ Het woord *Natuur* is voor my niets dan een woord; „ maar een verstandige werkmeester geeft my reden van 't „ geen myn verstand niet doorziet; met dit behulp begryp

„ ik

„ ik iets, zonder het zelve dwaal ik in eene ſtikke duister-
„ nis, zonder een God heb ik geen denkbeeld van order,
„ oogmerk, of ſchikking; zonder een God koomt het myon-
„ moogelyk voor dat alles zo wel op malkanderen pasſen, zo
„ geregeld ſaamenhangen zoude, als ik duidelyk zie, dat het
„ Heelal in alle zyne deelen doet". Wat is inderdaad verwarder, duisterer, wanhoopiger, dan de beſchouwing onzer eigen lighaams- en ziels-vermogens, zonder eenen God? Wanneer een Atheist my zegt; eene blinde Natuur heeft u voortbragt; geene wyze en vrye oorzaak heeft uw leven en verordening bepaald; gy zyt uit den ſchoot der aarde voortgekoomen, en zult in denzelven wederkeeren; wat leert, wat onderregt hy my? wat denkbeelden heldert hy my op? verre van daar. „ Het Schouwtoneel der Natuur, zegt de *Burger*
„ *van Geneve*, zo levendig, zo treffend, zo aangenaam voor
„ hen, die eenen God erkennen, is doodsch en naar in de
„ oogen van een Godverzaaker; en in dezen grooten keten,
„ in deze ſchoone harmonie van wezens, waar in alles ſaa-
„ menhangt, alles van eenen wyzen Maaker ſpreekt, bemerkt
„ hy niets dan een blind geval, dan verwarring en deelen,
„ dan uitwerkzels zonder oorzaak. Van hoe veele troost en
„ zoetheden is hy niet beroofd, aan wien de Godsdienst ont-
„ breekt; welk een vermaak verſchaft dezelve, als wy hem
„ opregtelyk gelooven en volgen! welk eene verligting in on-
„ ze mocijelykheden, welk eene verzagting onzer ſmarten!
„ Hoe worden wy tot loffelyke bedryven aangenoopt door
„ het denkbeeld, dat wy ſteeds den allereerwaardigſten aan-
„ ſchouwer en belooner onzer goede poogingen aan onze zy-
„ de hebben! welk een prikkel ter deugd, welk eene veilige
„ ſchuilplaats, welk een bron van genoegen! welk een ſchild
„ tegen de vrees des doods"! Op de duidelykſte wyze gemaakt en verordend voor de Deugd, hoe zullen wy dezelve egter betragten? hoe zullen wy aan deze verordening onzer Natuur voldoen, zo wy God niet tot Wetgever, tot Getuige, tot Regter, hebben! —— Op de duidelykſte wyze gemaakt en verordend om in de Maatſchappy te leeven, en het welzyn myner medemenſchen, daar ik als één lighaam mede maak, te bevorderen, hoe zal ik, in de Godverzaakery, een prikkel vinden om myn byzonder geluk aan dat der geheele Maatſchappy op te offeren? „ *Bayle* heeft zeer wel beweezen, zegt de reeds aangehaalde J. J. ROUSSEAU, dat de
„ Geestdryvery verderfelyker is voor eene Maatſchappy, dan
„ de beſpiegelende Godverzaaking; dit is onbetwistbaar; maar
„ het geen hy niet gezegd heeft, en met geene mindere waar-

„ heid hadt kunnen zeggen, is, dat de Geestdryvery, schoon „ bloeddorstig en wreed, egter eene grootsche en sterke drift is, „ die het hart van den Mensch verheft, die hem den dood „ doet veragten, die hem verbaazende poogingen doet aan- „ wenden, en welke men alleenlyk wysselyk heeft te bestie- „ ren, om haar tot de verhevenste deugden te leiden; terwyl „ integendeel de ongodsdienstigheid, met den mensch tot het „ tegenwoordige te bepaalen, hem aan dit leven vasthegt, „ hem verslapt en verwyfd maakt, de ziel verlaagt, alle harts- „ togten in een bekrompen zelfbelang doet uitloopen, en, on- „ zen Geest in een veragtelyk *eigen ik* besluitende, allengs de „ grondslagen der saamenleeving, eene edelmoedige liefde „ voor Land en Volk, eene verheven zugt naar lof en roem, „ ondermynt; —— zo de Godverzaakery der Menschen „ bloed niet vergiet, laat zy dit minder na uit liefde voor den „ vrede, dan uit onverschilligheid voor waarheid en valsheid, „ voor nut en nadeel. Die gewaande wyzen bekreunen zig „ niet, hoe de zaaken gaan, mits dat zy in hun Kabinet ge- „ rust blyven. Hunne beginzels zyn niet de Menschen te „ dooden, maar zy beletten ze geboren te worden, door de „ goede zeden, de bron der voortteeling, te vernielen, door „ de Menschen van alle verpligting en verbintenis te ontslaan, „ door hen te ontheffen van de wet, daar alle andere men- „ schen onder liggen, namelyk aan de oogmerken van hunnen „ Schepper te beantwoorden, en door alle hunne neigingen „ en daaden te bepaalen tot zig zelven, tot een bekrompen „ baatzugtig eigenbelang zo verderfelyk voor de voortteeling „ als doodelyk voor de deugd. Die wysgeerige onverschillig- „ heid gelykt naar de gerustheid van een Staat onder eene „ Despotieke Regeering; het is de gerustheid des doods, ver- „ derfelyker dan de oorlog zelve". —— Wat zouden die Philosophen zelve, die allen Godsdienst poogen te vernieti- gen, worden, zo zy het eenmaal zo verre brengen konden, om dien uit het harte der Menschen uit te roeijen! zo zy een- maal slaagden om dien teugel te verbreeken, onder welken zy voorgeeven dat het domme gemeen zugt! Ach! zy zouden het zig eerlang beklaagen der Wereld zulk eene verschriklyke wys- heid te hebben medegedeeld, zy zouden beeven in 't midden hunner verlichte Schaare, en duizendmaal wenschen, dat zy zig weder onder het zelfde domme, bygeloovige, maar eer- lyke, Godsdienstige, gemeen bevinden mogten, dan onder de wysgeerige, maar losbandige, baatzugtige, ongodsdiensti- ge Schepzels, welken zy 'er van gemaakt zouden hebben. Wy mogen gewislyk denzulken, die nog gelukkig genoeg zyn, om

ee-

eenen God, getuige, regter, en belooner hunner daaden te erkennen, met de woorden van *Rousseau* wel toeroepen. „ Schuwt hen, die onder voorwendzel van de Natuur te verklaaren, en het Bygeloof te weeren, troostlooze Leerstellingen in der menschen harten zaeijen, en welker schynbaare twyffeling veel beslissender en stouter is, dan de vastfellingen hunner partyen. Onder het trotsche voorwendzel, dat zy alleen de wyze, de opregte, de eerlyke lieden zyn, terwyl alle anderen zig zelven misleiden, anderen bedriegen, of zig van anderen laaten bedotten, onderwerpen zy zwakke Zielen aan hunne vermetele beslissingen, doen hen de onbegrypelyke samenstellen, in hunne verbeelding gesmeed, voor de waare beginzels der dingen aanneemen. Schuwt hen, als uwe ergste vyanden; alles, wat het Menschdom voor heilig en eerwaardig houdt, omkeerende, vernietigende, met voeten treedende, ontslaan zy de boozen van de teugels, die hen wederhouden konden, en beneemen den Goeden alle aanmoediging ter deugd en loflyke bedryven; zy ontrukken den elendigen den eenigen steun en toevlugt, die hen overschoot, en dompelen hen in een onherstelbaar ongeluk; zy laaten den toom aan alle woeste driften los, zy verbannen de wroeginge der misdaaden, vermeerderen de zedeloosheid, bevorderen de verwarring en 't verdriet, en geeven nog voor, de Weldoeners van 't menschelyk geslagt te zyn! Nooit, zeggen zy, is de waarheid voor de menschen nadeelig; ik geloof dit met hen, en het is een duidelyk bewys, dat, het geen zy leeren, de waarheid niet is".

Na deze zo ernstige aanmerkingen kan men den bespiegelende en leerstellige Atheisten geen wyzeren raad geeven, dan die, welken de Heer *de Voltaire* geeft aan den Schryver van het *Systême de la Nature*; „ Ik heb u een zeer gewigtige bedenking voor te draagen, zegt hy. Ik ben overtuigd, dat gy in eene groote dwaaling zyt, maar ik ben even zeer verzekerd, dat gy dwaalt als een eerlyk Man; gy wilt, dat men deugdzaam leeve zonder een God te erkennen; dat Philosophisch geschil zal slegts tusschen u en eenige weinige Philosophen, door Europa verspreid, plaats hebben; het overig gedeelte des Menschdoms zal 'er niet van hooren spreeken. Het gros van 't Volk leest onze Schriften niet. Ik denk met u, dat de Geestdryvery een Monster is, veel gevaarlyker dan de wysgeerige Atheistery. *Spinosa* heeft als een braaf Man geleefd; *Chatel* en *Ravillac*, beiden bygeloovige Devooten, vermoordden *Henrik den IVden*. De „ wys-

„ wysgeerige Atheist is byna altoos een bedaard Wysgeer, de „ Geestdryver is altoos onrustig en woelziek; maar de Atheist „ van 't Hart, de Atheistische Vorst, zou de geesfel van 't „ menschelyk geslagt kunnen zyn. —— Het ongeluk der „ wysgeerige Atheisten is, dat zy Atheisten van 't Hart, „ snoode menschen, maaken. *Chiron* voed *Achilles* op, hy „ geeft hem het merg van Leeuwen te eeten; Achilles zal „ t'eenigen dage het lighaam van *Hector* rondom de muuren „ van Troje sleepen, en twaalf onschuldige gevangenen aan „ zyne wraak opofferen. God bewaare ons voor eenen af- „ gryslyken Priester, die, met den helm op 't hoofd, en 't „ harnas aan 't lyf, in den ouderdom van zeventig jaaren, „ met zyne drie bebloede vingeren de dolle Excommunicatie „ van eenen Koning van Frankryk durft tekenen! Maar God „ bewaare ons insgelyks voor eenen wreeden en barbaarschen „ Despotas, die, in geen God geloovende, zig zelven tot een „ God, en wel tot een kwaadaartigen God, zoude willen „ maaken; die zig de post, daar hy toe verheven is, onwaar- „ dig zou maaken, met 'er de geheiligste pligten van te ver- „ waarloozen, en zelfs met voeten te treeden; die zyne „ vrienden, zyne bloedverwanten, zyne getrouwste Dienaars, „ zyn geheel Volk aan zyne driften zoude opofferen. Die „ twee Tygers, de een met een geschooren kruin, de ander „ met een Kroon op 't hoofd, zyn even zeer te vreezen; door „ welken teugel zullen wy hen kunnen bedwingen? — Zo „ het denkbeeld van, en geloof in, eenen God de *Titussen*, de „ *Trajanen*, de *Antonynen*, de *Marcus Aureliussen* heeft „ voortgebragt, hoe verschillende hunne begrippen van die „ van andere Wysgeeren wezen mogen, en zo 'er het tegen- „ deel van den anderen kant volstrekt te vreezen is, zo men „ van die zyde niets dan woede en yslykheden heeft te wag- „ ten, meene ik myn zaak, of liever de zaak van 't Mensch- „ dom, genoeg beweezen te hebben".

Ik ga over tot het derde Stuk. Zo het beweezen is, dat de Godverzaaker een Systema zoekt vast te stellen, 't welk ten uitersten nadeelig is voor 't Menschelyk geslagt, moet dan de Burgerlyke Maatschappy denzelven als een misdaadig Lid, als eenen schuldigen, vervolgen en straffen? Om deze vraag te beantwoorden, moet men den *Praktikaalen* van den *Bespiegelenden* Godverzaaker onderscheiden. De eerste is een Verstoorder van de gemeene rust, een vyand der wetten, en der goede order, een gevaarlyk Onderdaan, die de Maatschappy in wanorde brengt, derzelver banden verbreekt; een onverlaat zonder overtuiging, zonder kennis, zonder ander oogmerk dan

dat

dat om de ongebondenheid en misdaaden te begunſtigen. De burgerlyke wetten moeten gewisſelyk tegen zulk eenen zorgvuldig waaken, even als tegen alle andere Onderdaanen, die de gemeene rust verſtooren, het gezag der Staatsbeſtierderen wraaken, en noodwendig wanorders veroorzaaken moeten. Maar het is niet even eens met *Beſpiegelende* Godverzaakers gelegen. Zo zy hunne gevoelens niet verſpreiden, zyn zy aan God alleen rekenſchap van hunne gedagten verſchuldigd; de zaak verandert van gedaante, zo dra zy zig tot Leermeesters opwerpen, en hunne begrippen door redenen of geſchriften poogen voort te planten, zo dra zy Proſelieten willen maaken, den Godsdienst poogen te vernietigen, en de Godverzaakery op deszelfs puinhoopen te vestigen. Als het uitgeeven van Schriften, die de Ongodsdienſtigheid aanpryzen, eenmaalen door den Souverein is afgekeurd, om dat dezelve die Leer onbeſtaanbaar oordeelt, of liever bevindt, met de rust der Maatſchappy, zo dra die Leer, om deze reden, door de wetten verboden is, wordt het verſpreiden derzelve eene oproerigheid, ſchoon men zelfs zo veele zedigheid en gemaatigdheid in zyne Schriften toonde, als men deze vereischten in die Werken, die ſedert eenigen tyd zyn uitgekoomen, weinig heeft betragt. Byaldien dan iemand door Godverzaakende geſchriften of geſprekken, het wettig gezag van den Souverein, ter handhaaving der uitwendige rust aangeſteld, braveert en vertreedt, en als een oproerige geſtraft wordt, aan wien moet hy zig deswegen beklaagen? Het is niet over zyne Godverzaakery, dat de wetten hem ſtraffen; die misdaad betreft ſlegts ieder Mensch voor zig zelven, dit is een ſtuk van 't Geweeten, daar de wetten niets mede te maaken hebben; elk mag en moet vry gelooven wat hem als waarheid voorkoomt, maar het is zyne wederſpannigheid, 't is het aantasten der vastgeſtelde wetten zyner Maatſchappy, 't is het omkeeren van alle wetten der ſaamenleeving, waar over hy vervolgd wordt. Dit wordt eene publieke zaak, dit wordt, naar de uitſpraak van den grooten MONTESQUIEU, eene blykbaare misdaad, daar de wetten zig mede bemoeien moeten. Ik zal ſluiten met eene fraaije plaats uit een Geſchrift, dat men niet verkiest te noemen, in het Aanhangzel op een voortreffelyk wysgeerig Werkje, onmiddelyk voor dat ik dit ſchryf, uitgegeeven, onder den Titel, *Gods oneindige Grootheid ſchitterende in het oneindig getal van Werelden*, en my gelukkig ter hand gekoomen, om myn dierbaar geloof in eenen God niet ſlegts kragtdaadig te verſterken, en te verlevendigen, en myn hart met den allerdiepſten eerbied voor hem te vervullen, maar ook om

my gelegenheid te geeven met de volgende plaats te eindigen, welke ik woordelyk daar uit overschryf.

„ Gy begrypt wel, dat 'er onder ons niet een enkele God- „ verzaaker gevonden wordt; niet uit vrees van zig te open- „ baaren; wy zouden hem beklaagenswaardig genoeg vinden, „ om hem geene andere straf, dan die van zyne eigen schan- „ de, en eene billyke veragting aller braave lieden, aan te „ doen, wy zouden hem alleen naar een afgelegener oord ver- „ zenden, wanneer hy, door de dwaasheid van zyne akelige „ dwaalingen te willen voortplanten, en ons de duidelykste, „ de troostrykste, de heilzaamste aller waarheden, den grond „ van al ons geluk, te willen ontrooven, zig den vyand der „ Maatschappy betoonde. Maar eer wy daar toe kwamen, „ zouden wy hem de Hemelen doen aanschouwen, wy zou- „ den 'er een *Cours* van Proef-ondervindelyke Natuurkunde „ op laaten volgen, en hy zoude, zo hy wél by zyne zinnen „ ware, zig overgeeven aan eene blykbaarheid, waar aan geen „ Redelyk Mensch kan wederstaan. Daar zyn zo veele ver- „ wonderlyke betrekkingen in deze weetenschap, die zo verre „ van malkanderen af schynen, en ter zelfder tyd zo eenvou- „ dig zyn, zo dra men ze ontdekt heeft; daar zyn zo veele „ wonderen opgehoopt in dezelve, die te voren in haaren „ boezem verhoolen lagen, maar zig thans in een helderen „ dag vertoonen; de Natuur eindelyk hangt met zo veel „ konst aan een, alles past zo geregeld, zo verwonderlyk op „ malkander, alles draagt zulke blykbaare tekenen van over- „ leg, van oogmerk, van schikking en vernuft, dat elk, die „ het aanweezen van een wyzen Schepper ontkennen wilde, „ niet slegts als een dwaas, maar als een kwaadaartige en „ hoogst ongelukkige dwaas beschouwd worden zoude, en „ de geheele Bloedverwandschap, ja alle de bekenden van „ zulk een Mensch zouden zig in diepen rouwe kleeden, om „ hunne alleruiterste droefheid zynent wegen uit te drukken; „ maar, dank zy den Hemel! gelyk niemand onder ons de „ dwaasheid heeft van door enkel byzondere gevoelens te wil- „ len schitteren, en roem te zoeken in het geen regelregt te- „ gen het algemeen gezond verstand des Menschdoms aan- „ loopt, zo zyn wy het allen eens in dit allergewigtigste punt; „ en, dit vast houdende, volgen alle de pligten, die ons, en „ voor ons zelven, en met malkanderen, aangenaam kunnen „ doen leeven, die ons in der tyd en in eeuwigheid gelukkig „ kunnen maaken, van zelve hier uit voort.

„ Men heeft my wel verteld van Chineesche Mandaryns, „ die eene zuivere Zedeleer voordraagen en betragten, en zig

„ ge-

„ geheel aan het gemeene welzyn toewyen zouden, zonder nogtans in een God te gelooven. Dit koomt my voor, op 't minst, eene gevaarlyke deugd te moeten zyn; ik zou 'er my weinig op durven betrouwen; onze grondregel is; *Vreest* GOD, *en daar na vrees niets, dan Hem, die* GOD *niet vreest*".

Brief van den Heer HOULSTON, Engelsch Geneesheer,

OVER DE HARSIGE STERKWERKENDE PURGEER-MIDDELEN, EN HOE DEZELVEN IN DERZELVER AL TE HEFTIGE WERKING GEMAKLYK EN VAARDIG TEGEN TE GAAN.

DE buikopenende Harsſen maaken een kragtig middel, veelmaalen in de Geneeskunde gebruikt, door bekwaame mannen in de konst, ja ook door Kwakzalvers, die de Geneeskunde oefenen zonder bekwaamheid en zonder titels. Gemaklyk zynde om in te neemen, wegens het weinige welk maar nodig is, om te werken, wordenze met zo veel vertrouwen door de marktſchreeuwers gegeeven, dat de Lyders dezelven neemen zonder tegenzin, doch dikwils met veel berouw van de zodanigen die 'er de droevige gevolgen van ondervinden. Niet ſmeltbaar in water of waterige vogten, (ten minſten zo ze niet vooraf eenige voorbereiding ondergaan hebben) zetten zy zich vast aan den binnenſten rok der maage en darmen, en prikkelen dezelven dikwils dermaaten, dat 'er zwaare buikpynen, geſtadige neigingen om aftegaan, en overmaatige afgangen volgen, waar door de Lyder niet zelden in groot gevaar geraakt. Een bekwaam Geneesheer moet derhalve bedagt zyn, als hy dezelven voorſchryft, deeze uitwerkingen voor te koomen, door dezelven te doen neemen by wyze van een *Oleo-ſaccharum*, welke hen ſmeltbaar doende worden in water, maakt, dat men 'er geen kwaad van te vreezen hebbe.

Terwyl ondertusſchen de gevaarlyke uitwerkingen van deeze harsſen, van tyd te tyd gezien worden, door de roekelooze wyze waar op de aapen der Geneesheeren ze voorſchryven, en men dikwils toevlugt moet neemen tot een Artz om 'er hulp tegen te zoeken; hebbe ik geoordeeld het menschdom eenen dienst te zullen doen, een middel gemeen te maaken, 't welk, eenvoudig en gemaklyk, in ſtaat is de kwaade gevolgen afteweeren.

Voor eenige jaaren heeft de Heer CLOSS, beroemd Geneesheer in Holland, [in 's Hage], een klein Werkje uitgegeeven over

over het leggen van blaartrekkende middelen in de vroegste toevallen der Kinderpokjes (eene handelwyze welke van zeer goed gevolg is geweest:) aan het einde van welk Werkje hy eenige waarneemingen heeft gevoegd met betrekking tot de Geneeskunde, en onder anderen eene over de geneesmiddelen welken het onderwerp maaken van deezen brief, waar van hy bekent denkbeeld verkreegen te hebben door den Heer DIEZ, Geneesheer van de Keizerlyke Legers.

Wanneer in den laatsten oorlog voeragie ontbrak in het Keizerlyk Leger, gekampeerd in Saxe, was men genoodzaakt de paarden te voederen met de jonge scheuten van harsige boomen, welken men in de nabyheid vondt. Zy werden in 't kort ziek. De Heer DIEZ, een bekwaam Geneesheer, zogt de oorzaak van derzelver ziekte in de nieuwe voeragie, en ontdekte wel haast, datze geen anderen oorsprong hadt dan de harsige zelfstandigheid welke ze bevatte. Hy gaf de paarden brandewyn, om deeze hars te doen smelten, en hy genasze in korten tyd. De Heer CLOSS dit in opmerking neemende, en door eigen ondervinding reeds bewust, dat de sterkwerkende natuur van de harsige purgeermiddelen byzonderlyk afhangt van dat derzelver hars niet ontbonden wordt door de waterige vogten, welken zy in onze maag en darmen ontmoet, oordeelde, door middel van geestige vogten, de kwaade uitwerkingen van deeze buikopenende middelen te zullen konnen tegengaan, alsze nog maar geene Ontsteeking voortgebragt hebben. Hy nam 'er de eerste proef van op een man, die door twaalf greinen hars van Jalappe, en ook zo veel van de Scammonie, zeer heftige buikpynen hadt gekreegen, (zonder tot afgang te koomen, niet tegenstaande hy 'er veel thee op gedronken hadt), zo dat hy byna scheen te sterven. De Heer CLOSS gehoord hebbende welk een purgeermiddel hy gebruikt hadt, deedt hem brandewyn, doch in kleine maate, geeven; en terstond kreeg hy verligting. Het middel met kleine giften aangehouden, hadt hy het nog geen driemaal genomen, of zyne pynen waren meerendeels gestild: hy kreeg negenmaalen afgang, en veel; en hier mede was alles geëindigd.

Men zal hier misschien tegen inbrengen, dat 'er niets nieuws is in dit middel, en men gewoon is brandewyn te geeven in buikpynen. Ik sta toe dat het, by ongeluk, niet dan al te gemeen is; dan, ik zal 'er byvoegen, dat een onbezonnen en ligtvaardig gebruik van geestige vogten tegen zodanige pynen, in 't algemeen, niet minder gevaarlyk, dan de voordeelen zeker zyn, wanneer men dezelven ter regter tyd gebruikt, en

waar

waar het geval, of de natuur van het ontlastmiddel, welk men heeft genomen, zodanigen vereischt.

De beroemde TISSOT „ zegt (in zyne *Raadgeeving*) dat „ men ten uiterften op zyn hoede moet zyn, tegen heete en „ geestryke middelen in buikpynen, en dat zodanige dezelven „ niet alleen erger maar doodlyk kunnen doen worden: en „ menze derhalve noit moet geeven. Men vermoort in Ko- „ lykpynen, door de winden altyd met geestryke vogten te „ willen verdryven. Hy begrypt het winderig Kolyk genoeg- „ zaam als het eenige geval, waar in men eenige geurige wyn „ kan geeven . . . en dit, als de pyn byna geweeken is, als „ 'er geen hette of koorts is, en men de maag verzwakt voelt". Ik twyffele ondertusfchen niet, of hy keurt de geestige vogten goed in gevallen van buikpyn door harfige purgeermiddelen veroorzaakt; dan, om de werking van zodanige vogten te bevestigen, en te doen zien hoe onfchadelyk derzelver gebruik zy, zal ik twee gevallen aanhaalen, waar in ze my volkomelyk wel gelukt zyn.

In 't jaar 1769, te Rome zynde, ging ik om te foupeeren in een huis, waar ik een jonge dogter te bed vond, federt twee dagen zeer ongemaklyk zynde. Men zeide my, dat men haar, twee dagen te voren, een purgatie hadt gegeeven. Ik onderzogt, ten eerften, van welke natuur het middel was geweest; men antwoordde, het niet te weeten: ik begreep egter dat het de helft was geweest van eene der pillen, welken de Jefuiten te Rome verkoopen aan menfchen, dieze, om de gemaklykheid van het inneemen, en de maatigheid van den prys, gebruiken om ontlasting te maaken. Ik dagt ten eerften om het weinige dat ingenomen was, en deszelfs uitwerkzelen, dat het hars inhadt. Het meisje was zeer zwaar gepurgeerd, met heftige buikpyn, welke nog aanhieldt, zo wel als de neiging om aftegaan. Behalve de pyn voelde zy een groote zwaarte op de maage. De nagt was zeer ongemaklyk geweest: zy was ongerust; voelde een' toeneeming van hette, en wat koorts. Twee Geneesheeren hadden haar gepoogd te verligten; zy hadt ryklyk warmen drank gedronken, ook Limonade en olie, doch alles zonder vrugt. Zy vraagde my om raad, ik beloofde haar fchielyke verligting; en dit gefchiedde ook. Ik liet haar een weinig warme Mallaga wyn gebruiken. Zy begon denzelfden te neemen met 'er een befchuit in te weeken; en, wyl zy 'er zich wel by bevondt, dronk zy den wyn met vermaak. Onder de ontbinding van de hars, een geweldige hette in de maag gevoeld hebbende, kon ik haar kwaalyk beweegen een weinig water te drinken; het welk aan-

ftonds

ſtonds de bezetting en andere toevallen deedt weeromkoomen, welken wederom terſtond overgingen door op nieuw eenigen wyn te neemen. De ontbinding van de hars, door den wyn, werkte op verſcheide herhaalingen, als een ontlastmiddel, dan de pynen van deeze Lyderes verdweenen zo, dat zy nog aan tafel kwam om te eeten.

In 't jaar 1768, zag ik te Lintz, in opper Oostenryk, een Officier van het regiment van Plunket, die na dat hy een gift van de poeders van d' Ailhaud genomen hadt, naar zyne gewoonte, meer dan zestig afgangen hadt gehad met ondraaglyke pyn. Deeze pyn met perſinge duurde nog. Daar was maar weinig beweeging in zyn puls; en hy was in de twee dagen, na dat hy deeze poeders gebruikt hadt, neergeſlagen en verhit. Nademaal alles aanduidde, datze een buikopenende hars inhadden, zag ik zeer klaar, waar van alle deeze ongemaklykheden ontſtonden; en 't was my geen' moeite 'er een middel tegen te geeven. Ik ried hem een weinig van de uitmuntende wyn van Bude, by vervolg, te neemen, en 'er toe weder te keeren als hy 'er zich wel by bevondt. Hy volgde mynen raad, en alles was terſtond geſtild. Ik heb in veel dergelyke gevallen de goede uitwerkingen van een ontbindend geestryk middel ondervonden, en ik heb het ook menigmaal de toevallen, door het poeder van de Ailhaud verwekt, zien wegneemen; een' bereiding, waar van ik meer dan eens zeer ſchaadelyke en zelfs doodlyke toevallen hebbe gezien, 't zy uit derzelver natuur, of gebrek van oplettendheid der genen die het gereed maaken, en de hars niet altoos fyn genoeg poederen, 't zy eindelyk uit een al te algemeen gebruik, en met te weinig onderſcheiding gegeeven. Ik zal hier een woord byvoegen, het gene met regt en reden tegen deeze poeders hebben geſchreeven, de Heeren TISSOT, BARBEU, DUBOURG, THIERRY en anderen, vrienden van het menschdom. Ik zal het met te meer vermaak doen, om dat, het gene ik zal zeggen, raakt een' perſoon, die, zelf bedrogen, medegewerkt heeft om anderen te bedriegen door zyn brief, welken d' Ailhaud gevoegd heeft in zyne Verzameling welke hy heeft in 't licht gegeeven.

De Heer de Saint-Fief, Kapitein in het regiment van Plunket, ſtorf te Lintz in Juny 1766. Hy hadt, voor een ziekte op de borst, zeer veel van de poeders van Ailhaud gebruikt, om dat hy, by ongeluk, te groot een vertrouwen op dit middel hadt. Hy hadt 'er zich van beginnen te bedienen, veele jaaren te voren, in een tyd, als hy zeer gevaarlyk lag aan een' verzweering in de long. De natuur werdt

meester: de verzweering brak open; en hy herstelde, na dat hy een groote menigte etters hadt opgegeeven. Deeze verandering, alleen door de natuur uitgewerkt (gelyk zeer dikwils geschiedt,) werdt aan het middel toegeschreeven; hy hieldt 'er van tyd tot tyd mede aan, en scheen, op 't oog, geneezen. Toen ik Lintz doortrok, en men my verzogt hem te gaan zien, was hy stervende, en ten eenenmaale uitgeteerd. Hy hadt een groote bezetting op de borst, met een doove pyn: de ademhaaling was zeer bekrompen, de puls zeer klein, beneepen en driftig. Hy hadt al sedert eenigen tyd, een gestadigen buikloop, met heftige pyn en persing, gehad: men kon hem egter niet beweegen zyne nadeelige poeders natelaaten. In den staat waar in hy gebragt was, kon ik hem niet anders raaden dan eenige dingen tot verligting, als Klisteeren enz. De kwaade uitwerkingen van de poeders duurden tot zyn laatste oogenblikken, gelyk ik na zynen dood gehoord hebbe.

Ik stelde voor het lichaam te openen; en het is in myn byzyn gedaan door den Heer HOCHSTEIN, Chirurgien *aide-major*. Het gene ik opmerkelykst vond, was, 1. een' groote beurs of zak, wit, taai en dik, naar leder gelykende, welke het grootste gedeelte van de long innam, aan de eene zyde, en den etter hadt ingehouden, welke de Lyder met zyne fluimen hadt opgegeeven. 2. De maag en darmbuis waren langs heen met kleine zweeren bezet, welken een zeer stinkende stoffe uitgaven; zweeren welken my voorkwamen als een beklaaglyk bewys der uitwerking van zyn geliefd geneesmiddel.

Ik had moeten aanmerken, dat de afgangen, welken hy met ongehoorde pyn loosde, veel etter en merklyke brokken van het binnenste vlies der darmen inhadden. Men kon de besmetlyke lugt 'er van niet verdraagen.

Ik heb de eere te zyn, enz.

EEN ZWEER MET ZONDERLINGE TOEVALLEN VERZELD.

Door den Heer MANGIN, Oud Chirurgyn van het Hotel-Dieu, *en* Chirurgyn van den Hertog de la VAUGUYON.

(*Uit het Fransch.*)

HEt is niet zeldzaam zweeren te zien met uitgroeijing van voos vleesch, voornaamlyk als 'er eenig byzonder ge-

gebrek in de vogten is; dan, ik weet niet dat de Schryvers aangemerkt hebben, dat zodanige ſcheidingen des geheels ſomtyds verzeld gaan met aanmerklyke zwelling der peezen, welken 'er door ontbloot zyn. Hier van zal ik een voorbeeld opgeeven.

In Mey 1768, kwam in 't Hotel-Dieu van Parys zekere *Deloy*, vyf-en-twintig jaaren oud, van een ſterke geſteldheid, met een groote zweer aan den boven-voet, zich uitſtrekkende naar buiten en naar achter tot boven het gewrigt van het Scheenbeen met de Koot. Deeze zweer was het gevolg van een ettergezwel, drie maanden te voren ontſtaan; en de Lyder wist geen andere oorzaak dan een te ſterke kragt met danſen gedaan te hebben. De peezen van de voorſte Scheen-ſpier, van de lange Uitſtrekker, de Kuitbeen-ſpieren, en de pees van Achilles waren bloot, zo wel als de laatſte beenderen van den navoet; maar een' omſtandigheid, welke ik waardig oordeelde in opmerking te neemen, was de zeer groote gezwollenheid van alle die peezen. De pees van Achilles was als een vuist dik, en de anderen naar gelang; zo dat deeze peezen de geheele oppervlakte van de zweer beſloegen. De vezelen deezer peezen raakten elkander niet meer, zy lieten eenige tusſchenwydten tusſchen zich over, welken door een voosvleeſchige zelfſtandigheid van een bleekroode kleur gevuld waren. Uit de zweer lekte, in plaats van etter, een weiagtig vogt en zonder zamenhang. Ik oordeelde de groote opzwelling der peezen niet te moeten tegengaan, dan door verdroogende plaatsmiddelen, gelyk droog plukzel; en ſchoon 'er wel anders geen teeken van Scheurbuik ware, liet ik den Lyder een Scheurbuiks wyn gebruiken; het welk van een zeer goed gevolg was; want men zag weinige dagen hier na de peezige vezelen zich aaneen ſluiten, door de inkrimping van het vooze vleesch, 't welk ſcheidde, en bygevolg de peezen in grootte wederom verminderen. De verettering begon nu ook een betere gedaante te krygen, zo dat de peezen in een' maand tyds haar gewoone grootte wederkreegen; zy werden met goed vleesch gedekt, en zo ook de twee laatſte beenderen van den navoet: de verettering was naar wensch. In de plaats van droog plukzel gebruikte ik Gerſten-water met Roozen-honig; en na drie maanden was alles geſlooten.

NATUURLYKE HISTORIE VAN DEN KAALEN BUIZERT, EEN VOGEL DOORGAANS TOT HET GESLACHT DER ARENDEN GEBRAGT, EN ZEE-AREND GEHEETEN.

(volgens BUFFON.)

IN 't Grieksch draagt deeze Vogel den naam van Ἁλιάετος; in 't Latyn dien van *Aquila Marina*. De Italiaanen noemen hem *Anguista Piombina*; de Duitschers *Fisch-adler* of *Fisch-Ahr*; de Poolen *Orzelmarsky*; de Franschen, naar de *Bourgondische* uitspraake, *Craupêcherot*, 't welk zo veel zegt als *Krayvisscher*, een naam, welken de Landlieden van die Landstreeke schynen overgehouden te hebben, gelyk veele andere woorden, van het verblyf der *Engelschen* onder hun, ten tyde der regeeringe van *Carel den V* en *Carel den VI*; en dit is de rede waarom GESNER zegt, dat deeze Vogel den naam droeg van *Cropescherot*; de Engelschen noemen hem *Bald-Buizard*.

De Naamlystmaakers geeven hem den naam van den *Visch* of *Zee-Arend*; schoon deeze Vogel, naa eene behoorelyke overweeging der byzonderheden aan denzelven eigen, geen *Arend* moge heeten, komt hy egter nader aan de *Arenden* dan aan andere Roofvogels. Dezelve is veel kleinder en heeft op verre naa dat edel voorkomen, noch die houding, en de gedaante noch de vlugt van den *Arend*. Ook verschilt hy 'er zeer van in geaartheid, en neigingen; tot zyn voedzel gebruikt hy bykans niets anders dan Visch. Niettegenstaande alle deeze verscheidenheden heeft ARISTOTELES den *Kaalen Buizert* onder de *Arenden* geteld, en spreekt 'er in deezer voege van. „ De vyfde soort van *Arenden* „ is de *Haliætus*, (dat is de *Zee-Arend*,) met een bree- „ den en dikken Hals, kromme Wieken, en een breeden „ Staart. Hy onthoudt zich op de Oevers en Zee-Kusten, „ het gebeurt dikwyls dat hy, zyn prooy niet kunnende me- „ devoeren, mede na de diepte getrokken wordt, en daar „ zyn graf vindt" (*). —— Het zal niet oneigen of vergeefsch zyn hier aan te merken, dat de *Grieken* alle Roofvogels, die over dag vliegen, onder de algemeene benaamingen van *Aëtos*, *Gryps* en *Hierax*, dat is *Arend*, *Gier* en *Havik* begrypen; in deeze drie geslachten maakten zy nauw-

(*) ARISTOT. *Animal.* Lib. IX. Cap. XXXII.

nauwlyks eenige onderscheiding, door byzondere benaamingen: dit was buiten twyfel de rede waarom ARISTOTELES den Vogel, van welken wy thans spreeken, onder de *Arenden* plaatste.

Ik kan niet begrypen waarom RAY, over 't algemeen een geleerd en nauwkeurig Schryver, ons wil verzekeren dat de *Haliætus* en de *Ossifraga*, de *Beenbreeker*, een en dezelfde Vogel is. ARISTOTELES onderscheidt ze zeer duidelyk, en handelt 'er over, in twee onderscheide Hoofdstukken. De eenige reden die 'er RAY van geeft bestaat hier in, dat de *Kaale Buizert* al te klein is om onder de *Arenden* geteld te worden; doch dat het zo niet is met de *Haliætus*. Hy nam niet in aanmerking dat de *Kleine Arend*, van welke men 't zelfde kan zeggen, desniettegenstaande onder de *Arenden*, zo wel als de *Haliætus*, door ARISTOTELES onder de *Arenden* gesteld is: en dat de *Haliætus* onmogelyk de *Ossifraga* kan zyn: naardien hy alle de onderscheidenheden optelt. Deeze aanmerking was noodzaaklyk: dewyl de dwaaling van RAY aangenomen en herhaald is door veele Schryvers, en byzonder door de *Engelschen*.

Deeze Vogel leeft, gelyk wy reeds hebben aangemerkt, meest van Visch, welke hy in 't water, zelf in eene diepte van eenige voeten, vangt, en de Visch-reuk, dien zyn vleesch heeft, strekt tot een allerzekerst blyk dat Visch zyn doorgaand voedzel is. Men heeft zomtyds gezien dat deeze Vogel meer dan een uur op een boom zat by een Visch-plaats, tot dat hy een grooten Visch in 't oog kreeg om 'er op neer te stryken en in zyne klauwen mede te neemen. Zyne Pooten zyn kaal en doorgaans blauwagtig van kleur: zommigen nogthans hebben die geelagtig, de zwarte Nagels zyn vry groot en zeer scherp: de Pooten en Vingeren zyn zo styf dat ze niet wel buigen kunnen. Van onderen is hy geheel wit, de Kop breed en dik. Hy verschilt, over zulks, van den *Arend* daar in, dat het beneden gedeelte zyner Pooten ongevederd is, en hy den achter Klauw veel korter heeft, daar deeze in den *Arend* de allerlangste is; hy is ook onderscheiden door de zwartheid van den Bek, welke die der *Arenden* verre te boven gaat; en door de blauwheid welke men bespeurt aan de Pooten, de Vingeren en de Huid, welke het grondstuk van den Bek bedekt; alle welke deelen in de *Arenden* uit den geelen zien. Hy heeft daarenboven geen halve vliezen tusschen de Vingeren van den slinker Poot, gelyk de Heer LINNÆUS zegt, want de Vingers van beide de Pooten zyn even ontbloot van vliezen of lobben. Het is een Volksdwaaling dat deeze Vogel met den eenen Poot

zou

zou zwemmen en met den anderen Visch vangen; en die algemeene misvatting heeft den Heer LINNÆUS tot den gemelden misslag doen vervallen. Voor hem hadt KLEIN 't zelfde gezegd van den *Beenbreeker* of *Grooten Zee-Arend*, en hy beging dezelfde fout; want zy hebben geheel geen gewebden of gevliesden Poot. De algemeene oorsprong deezer dwaalingen moet gezogt worden in ALBERTUS MAGNUS, die schreef dat deeze Vogel den eenen Poot hadt als een *Havik* en den ander als een *Gans:* 't welk niet alleen valsch is, maar ook ongerymd; en aanloopende tegen alle eenpaarigheid in de werken der Natuure: wy kunnen niet nalaaten ons te verwonderen als wy zien dat GESNER, ALDROVANDUS, KLEIN en LINNÆUS, wel verre van zich tegen die onwaarheid te verzetten, daar aan kragt geeven, byzonder ALDROVANDUS, die ons zoetlyk vertelt, dat dit niet zeer onwaarschynlyk is: dewyl ik weet, laat hy 'er stellig op volgen, dat 'er *Waterhoenders* zyn, wier eene Poot gepalmd, en de ander gescheiden is: een geval zo valsch als het ander tot welks opheldering hy 't zelve byhaalt.

Ik verwonder my, egter, niet dat ARISTOTELES deezen Vogel *Haliætus* of den *Zee-Arend* noemt; maar staa grootlyks verbaasd dat oudere en laatere Dierbeschryvers onbeschroomd deeze benaaming van hem overneemen, en ik durf zeggen dat zy het onbedagt gedaan hebben: want de *Haliætus*, of *Kaale Buizert*, bemint de Zee-kusten niet boven andere streeken. Hy wordt dikmaaler gevonden midden in het Land omstreeks de Rivieren, Meiren en versche Wateren. Hy is misschien overvloediger in *Bourgondie*, in 't midden van *Frankryk*, dan op een der Zee-kusten. *Griekenland*, een Land vol versch water zynde en overal kort aan Zee gelegen, zo kan ARISTOTELES in zyn Land hebben waargenomen, dat deeze Vischeetende Vogels, om prooy te zoeken, zich na de Zee-kusten begaven, en hun daarom den naam van *Zee-Arenden* gegeeven: maar, indien hy in 't midden van *Frankryk*, *Duitschland*, *Zwitzerland* of eenig Gewest verre van Zee gelegen gewoond hadt, daar zy zeer gemeen zyn, zou hy ze veel eer *versch water Arenden* geheeten hebben. ——— Deeze aanmerking was noodzaaklyk om te toonen dat 'er goede en dringende reden zyn om den naam van *Zee-Arend* niet aan te neemen, en den onderscheidenden naam van *Kaale Buizert* in stede te stellen, welke zal voorkomen dat men hem met de *Arenden* niet verwarre.

ARISTOTELES verzekert ons dat het gezigt van deezen Vogel zeer sterk en doordringend is. „ Hy noodzaakt, zegt hy, „ zyne Jongen steeds tegen de Zon op te zien: en doodt de

„ zodanigen wier oogen dien glans niet kunnen verdraagen". Deeze byzonderheid, welke ik niet in ſtaat geweest ben te bewaarheden, komt my niet zeer gelooflyk voor, ſchoon dezelve vermeld of liever herhaald is door verſcheide andere Schryvers, en men dezelve algemeen op alle *Arenden* toegepast en elkander verteld heeft, dat zy allen hunne Jongen leeren met onverdraayde oogen de Zon te aanſchouwen. Het komt my voor eene moeilyke zaak te weezen, de waarheid deezer waarneeming te ſtaaven. Daarenboven ſchynt ARISTOTELES, op wiens getuigenis men hier afgaat, niet recht onderrigt geweest te zyn wegens de Jongen van deezen Vogel. Hy zegt dat dezelve 'er ſlechts twee uitbroedt, en vervolgens dat Jong doodt, 't welk niet in ſtaat is om tegen de Zon op te zien. Maar wy weeten met zekerheid dat het Wyfje dikwyls vier Eijeren legt, en zelden minder dan drie, dat zy alle Jongen groot maakt; en in ſtede van ſteile rotzen en hooge bergen als de *Arenden* te bewoonen, zich liever in laage en moerasſige gronden onthoudt, naby vischryke Meiren en Wateren. Desgelyks komt het my vry zeker voor dat het de *Osſifraga*, of *Beenbreeker* en, de *Haliætus* of *Kaale Buizert* niet is, waar aan wy het vangen van Zeevogelen, door ARISTOTELES daar aan toegeſchreeven, moeten toeeigenen: want de *Kaale Buizert* legt zich meer op visſchen dan jaagen toe; en ik heb noit gehoord dat dezelve zich op eenen merklyken afſtand van den oever begeeft om *Meeuwen* en andere *Zee-Vogels* te agterhaalen: het blykt, in tegendeel dat hy meest van Visch leeft. Zy die dit ſlag van Vogels openden, vonden niets anders dan Visch in de maag, en het Vleesch, dat zeer naar Visch ruikt, ſtrekt tot een onlochenbaar blyk dat Visch het doorgaande voedzel uitmaakt. De *Kaale Buizert* is doorgaans zeer vet, en kan, even als de *Arenden*, verſcheide dagen vasten, zonder daar door eenigzins ongemak te hebben of te vermageren. Hy heeft min ſterkte dan de *Arend*, en kan gemaklyker getemd worden: men wil dat ze op de Vischvangst kunnen worden afgeregt, gelyk andere Vogels op de Jagt.

In deezer voege de getuigenisſen der Schryveren bygebragt hebbende, ſchynt het my toe dat de *Kaale Buizert* een der talrykſte ſoorten van groote Roofvogels is; en vry algemeen, door geheel *Europa*, gevonden wordt, van het Noorden tot het Zuiden, van *Zweeden* tot in *Griekenland:* ook komt dezelve voor in warmer Gewesten, als in *Egypten* tot *Nigritie* toe.

De Leden van de Academie te *Parys* hebben de *Kaale Buizert* of de Vrouwlyke *Haliætus* beſchreeven, en by meeting be-

bevonden, dat zy twee voet en negen duimen haalde, van de punt des Beks tot het uiterste van den Staart gemeeten, dat de tippen der Vleugelen zeven en een halven voet van elkander stonden. Eenige andere Natuurkundigen schryven slegts twee voeten langte aan het lyf en vyf en een halven voet aan de uitgestrektheid der Wieken toe. Dit groot verschil zou iemand ligt doen denken, dat deeze Academisten niet den *Kaalen Buizert*, maar een grooter Vogel, beschreeven hebben. Nogthans deeze beschryving, met de onze vergelykende, kunnen wy nauwlyks twyfelen of het is dezelfde Vogel: want van alle Vogels van deeze soort is de *Kaale Buizert* de eenige die onder de *Arenden* kan betrokken worden; het benedenste gedeelte van wiens Dyen en Pooten blauw en wiens Bek volkomen zwart is; die lange Dyen heeft en wiens Pooten klein zyn naar evenredigheid van het lyf. —— Ik denk, over zulks, met de Heeren van de Academie, dat hunne Vogel de rechte *Haliætus* van ARISTOTELES, dat is onze *Kaale Buizert*, is, en dat zy een der grootste Wyfjes van deeze soort ten voorwerpe hunner waarneemingen hadden.

De inwendige deelen van den *Kaalen Buizert* verschillen weinig van die der *Arenden*: de evengemelde Academisten hebben geen aanmerkelyk onderscheid waargenomen dan alleen in de Lever, die veel kleinder was in den *Kaalen Buizert*, in de twee Cæcums van het Wyfje, die ook zo groot niet waren; in de plaatzing van de Milt, die in den *Arend* onmiddelyk aan de regter zyde van de Maag vast is, daar men dezelve in den *Kaalen Buizert* onder de rechter kwabbe van de Lever vindt: in de grootte der Nieren, die in den *Kaalen Buizert* ten naasten by waren als in andere Vogelen, welke ze naar evenredigheid van andere Dieren vry groot hebben, daar ze klein zyn in den *Arend*.

DE BROOD-BOOM.

(Uit het Fransch.)

DE *Brood-boom* groeit op de Philippynsche Eilanden, en voornaamlyk op de Eilanden *Gaam* en *Tenian*, gelyk de Cocos in de Indiën groeit. Die twee Boomen alleen, zo men dezelve in andere Klimaaten kon doen voortteelen, zouden genoeg zyn om het Menschdom spys en drank te verschaffen.

De *Brood-boom* is grooter en verhevener dan onze gewoone Appelboomen; de bladen zyn zwart, de vrugt is geel, en

van omtrek als de grootste Kalville-appel; zy heeft een dikken en harden bast, het binnenst is een soort van wit en malsch deeg, 't welk den smaak heeft der beste wittebrooden met melk gebakken; maar men moet dit merg of deeg versch eeten; het kan maar vier-en-twintig uuren goed gehouden worden; waar na het droog wordt, verzuurt, en een onaangenaamen smaak krygt; maar in vergoeding van dit nadeel draagen deze Boomen agt maanden in 't jaar vrugten, die bekwaam zyn geplukt te worden. —— De Inboorlingen hebben geen ander voedzel; zy zyn ondertusschen allen groot, sterk, welgemaakt, tamelyk lyvig, van eene bestendige gezondheid, zodanig als uit het enkel gebruik van een heilzaam voedzel natuurlyk moet voortkoomen; en het zyn Negers, welken de Natuur met dat heilzaam geschenk begiftigd heeft!

De Reiziger DAMPIER is de eerste die 'er van gesprooken heeft. Daar zyn nog eenige Officiers voor handen van het Esquader van den Lord Admiraal ANSON, die, toen deze daar geankerd heeft, deze vrugt geproefd en gegeeten, en van een voortreffelyken smaak gevonden hebben; zo deze Boom verplant wierdt, gelyk de Coffy-boom verplant, en in veele Landen overgebragt is, zou dezelve ten grooten deele de plaats kunnen vervullen der uitvinding van *Triptolemus*, die zo veele zorgen en arbeid na zig sleept. Men moet een geheel jaar wagten, en men moet dat geheele jaar zwaar werken, voor dat men het Koren kan doen groeijen, en 'er Brood van maaken; en niet zelden is al dat wagten vergeefsch, en al die arbeid vrugtloos.

De Tarwe is zekerlyk niet het voedzel van het grootste gedeelte der Wereld. De Maïs, de Casſave, voeden geheel Amerika. Daar zyn geheele Provinties in Frankryk, alwaar de Boeren niet dan Kastenjebrood eeten, het welk voedzaamer is, en een beter smaak heeft, dan dat van Rog of Garst, daar zo veele Menschen zig mede voeden, en het geen veel beter is, dan het Munitie-brood, 't welk men aan de Zoldaaten geeft. Geheel Zuid-Afrika is onkundig wegens het gebruik van Brood. Die groote Indische Archipel, *Siam*, *Laos*, *Pegu*, *Cochinchina*, *Tunquin*, een gedeelte van *China*, *Japan*, de Kusten van *Malabar* en *Koromandel*, de Oevers van den Ganges, verschaffen Ryst, welker teelt veel gemaklyker is dan die van de Tarwe, en welke de Tarwe te dier oorzaak doet verwaarloozen. De Tarwe is volstrekt onbekend in een streek van vyftien honderd mylen op de Kusten der Ys-Zee. Dit voedzel, daar wy aan gewend zyn, is zo dierbaar onder ons, dat de enkele vrees van daar gebrek aan te zullen hebben, het on-

onderwerpelykste Volk tot oproerigheid vervoert; de Korenhandel is een der voornaamste voorwerpen van de oplettenheid der Regeering; het is een deel van ons wezen; en egter verspilt men die allerwezenlykste bezitting dikwils op de allerbelagchelykste wyze.

De Styfzel en de Poeijer verslinden een onwaardeerbaaren schat van de allerfynste en beste Tarwe, om het linnen eene onaangenaame hardigheid, en het hair onzer vlasbaarden en jonge schoonen eene onnatuurlyke vertooning van gryzen ouderdom te geeven.

Men merkt in het *Dictionaire Encycl.* te regt aan, dat het gewyde Brood, 't welk men doorslikt zonder dat het voedzel geeft, in Frankryk vier millioenen livres alle jaar bedraage; dus is Engeland, door dit Artykel alleen, alle jaaren vier millioenen livres ryker dan Frankryk.

HET SMEER-BOOMPJE.

(*Uit het Fransch van den Heer* DUREY.)

MEn geeft in Amerika den naam van *Chandel-berri-tree*, of *Bai-berri-tree*, of Smeerboom, aan een soort van Heester, welker bessen een smeer bevatten, daar men kaarsen van kan maaken. Deze Heester groeit menigvuldig in laage en vogtige gronden; zy schynt byzonder wel te tieren aan de Zeestranden. Het boompje is bedekt met bessen, waar uit eene witte en meelagtige zelfstandigheid uitwaasemt, of liever doorvloeit; men plukt die besjes op het einde des jaars, als wanneer zy ryp zyn; men werpt ze in een ketel, die men met kookend water vult; het vet smelt en verheft zig op de oppervlakte van 't water; men doet het koud geworden vet, 't welk naar talk of wasch gelykt, en dat van een vuile groene kleur is, in een afzonderlyk vat; men zuivert het, en het krygt dan eene vry schoone groene kleur. Dit Smeer is duurder dan de gewoone talk, en minder duur dan het wasch.

Om 'er kaarsen van te maaken, vermengt men het met een gedeelte gewoone talk, dan zyn dezelve minder onderworpen om af te loopen. De arme lieden maaken vry veel gebruik van dit groeijend Smeer, 't welk zy zelve verzamelen, daar zy het andere moeten koopen.

Men maakt 'er ook Zeep van, en Savonetten, die een vry aangenaamen reuk hebben.

De Heelmeesters bedienen 'er zig ook van, om zalven te vervaardigen.

Een Koopman van Philadelphia, zondt eene vry groote hoeveelheid van dit Smeer in de Roomsch-Catholyke landen van Amerika, in hoop van het daar gemaklyk te slyten tot het maaken van Wasch-of Kerk-Kaarsen; maar de Priesters wilden het niet gebruiken, misschien om dat het in een ketterschen grond gegroeid, of door Ketters gewonnen was, of met een kettersch Schip wierd overgebragt.

In Carolina maakt men 'er ook een soort van Zegellak van.

Men verzekert eindelyk dat de wortel van 't zelfde boompje een goed middel is tegen het vloeijen van het tandvleesch; het is ten minsten een middel, daar de Wilden gebruik van maaken.

Wat het Wasch-boompje betreft, dat is genoeg bekend. Hoe veele nuttige Planten zyn 'er voor het Menschelyk geslagt allerwegen door de wereld verspreid. Wat heeft de Natuur veele, die wy niet bezitten, om dat wy ze ontbeeren kunnen, aan de Oost-en West-Indiën geschonken, daar men dezelve waarschynlyk meer noodig hadt; maar kan men dat zelfde van de Kina zeggen? Wat is die dierbaare bast allerwegen in de Wereld noodzaakelyk, ten minsten allerhoogst dienstig. Gewisselyk de Kina alleen weegt alle de Goudmynen van Peru verre in waarde over; wat zeg ik, zy is misschien de eenige vergoeding voor het nadeel, 't welk de ontdekking dier Goudmynen ons heeft toegebragt, als waar by wy niets anders gewonnen hebben, dan dat alles duurder is geworden.

HET KARAKTER VAN KEIZER OCTAVIUS AUGUSTUS.

(*Questions sur l'Encyclopedie*, 2de Partie, pag. 342—353.)

MEn heeft dikwils gevraagd, met wat regt, onder wat tytel *Octavius*, Burger van de kleine Stad *Veletri*, bygenaamd *Augustus*, de eerste Meester was van een Ryk, 't welk zig uitstrekte van den berg Taurus tot aan den berg Atlas, en van den Euphraat tot aan de Seine. Het was niet in hoedanigheid van bestendigen Dictator; die Tytel was al te noodlottig geweest voor *Julius Cæsar*. *Augustus* voerde dezelve slegts elf dagen; de vrees van omgebragt te zullen worden, gelyk zyn Voorzaat was geweest, en de raadgeevingen van *Agrippa* deeden hem andere maatregels neemen. Hy ver-

eenigde allengskens alle de waardigheden der Republiek in zyn Persoon. Dertien Burgermeesterschappen; het Tribunusschap, ter zyner gunste van tien tot tien jaaren vernieuwd, de naam van Prins van den Senaat, die van Imperator, die eerst niets meer dan Bevelhebber des Legers betekende, maar waar aan men een uitgestrekter gezag wist te verbinden, dit waren de Tytels, die zyne magt scheenen te wettigen. De Senaat verloor niets van zyne Eer, en behieldt zelfs altoos zeer groote regten. Augustus verdeelde met denzelven alle de Wingewesten of Provintien des Ryks, maar hy behieldt de voornaamsten voor zig zelven; eindelyk, meester van het geld, en van de Troepen, was hy inderdaad Souverain.

Het geen nog vreemder moet voorkomen is, dat daar Julius Cæsar na zyn dood in den rang der Goden was geplaatst, Augustus reeds een God wierd by zyn leven. Het is waar, dat hy niet geheel en al God was te Rome, maar hy was het in de Provintiën, hy hadt daar Tempels en Priesters. De Abdy van Eney te Lijon was een fraaije Tempel van Augustus. Horatius spreekt tot hem in dezer voegen,

Jurandasque tuum per nomen ponimus aras.

„ wy regten Altaaren op, waar op wy by uwen naam zweeren.

Dat wil zeggen, dat 'er onder de Romeinen zelve Hovelingen waren, die genoeg wisten te vleijen, om kleine Altaaren in hunne huizen te hebben, welken zy aan Augustus toewydden, Hy wierdt dan inderdaad by zyn leven reeds vergood, en de naam van God wierdt de tytel of toenaam van alle de volgende Keizers.

Caligula verheftte zig zonder moeite tot een God; Hy deedt zig in den tempel van Castor en Pollux aanbidden; zyn standbeeld wierdt tusschen deze tweelingen in gesteld; men offerde hem Pauwen, Faisanten, Numidische Hoenders, tot dat men hem eindelyk zelven offerde. *Nero* hadt den naam van God, voor dat hy door den Raad veroordeeld wierdt, om door de handen van slaaven te sterven.

Men verbeelde zig niet, dat deze naam van God onder deze Monsters betekende, het geen hy onder ons betekent. De Godslastering kon zo ver niet gaan; *Divus* wilde net het zelfde zeggen als *Sanctus*.

Daar is een zeer groote afstand van de lyst der *Proscripties* en het vuile Epigramma tegen Fulvia, tot aan den rang van Godheid. Daar wierden elf Saamenzweeringen tegen dezen God gesmeed, zo men de gewaande Samenzweering van *Cinna*

 me-

mede rekent: maar niet eene gelukte, en van alle die dwaazen, die zig Goddelyke eerbewyzen aanmaatigden, was Augustus ongetwyffeld de gelukkigste. Hy was wezenlyk die geen, waar door de Romeinsche Republiek omkwam; want Cæsar was maar tien maanden Dictator geweest, en Augustus regeerde meer dan veertig jaaren.

DE ZEDEN VAN AUGUSTUS.

Men kan de Zeden van Augustus niet dan uit de Stukken kennen, en die Stukken moeten onbetwistbaar zyn. Het is eene zekere zaak, dat deze man, zo sterk gepreezen van de Hersteller der zeden en der wetten geweest te zyn, langen tyd een der schandelykste Ligtmisfen der Romeinsche Republiek was. Zyn Epigramma op Fulvia, gemaakt na de ysselykheden der *Proscripties*, toont dat hy even weinig agting hadt, voor het betaamelyke of fatzoenlyke in zyne uitdrukkingen, als hy billykheid of menschelykheid hadt in zyn gedrag.

Quod futuit glaphyram Antonius, hanc mihi pœnam
Fulvia constituit, se quoque uti futuam.
Aut futue aut pugnemus, ait: quid! quod mihi vitâ
Charior est ipsâ mentula, & Signa canant.

Dat haatelyk Epigramma is een der sterkste bewyzen van de schandelyke zeden van Augustus. SEXTUS POMPEJUS verweet hem de onteerendste vuiligheden. *Effeminatum insectatus est.* *Antonius* verklaarde, voor het Driemanschap, dat Cæsar, oudoom van Augustus, hem om geene andere rede voor zyn Zoon hadt aangenoomen, dan om dat hy voor zyne onnatuurlyke wellustigheid gediend hadt. *Adoptionem avunculi stupro meritum.*

LUCIUS CÆSAR deedt hem het zelfde verwyt, en beweerde zelfs, dat hy de laagheid van Ziel zo verre hadt uitgestrekt, van zyn lighaam voor eene vry aanmerkelyke som aan *Hirtius* te verkoopen. Zyne onbeschaamdheid ging zedert zo ver, dat hy eens Burgermeesters Vrouw, in 't midden eener avondmaaltyd, aan haaren Man onttoog; hy ging eenigen tyd met haar naar een geheim Kabinet, en geleidde haar vervolgens weder aan de tafel, zonder dat Hy, of de Dame, of haar Man deswegen bloosden.

Wy hebben nog een Brief van *Antonius* aan *Augustus* in deze woorden bevat. *Ita valeas, ut hanc Epistolam cum leges, non inieris Testullam, aut Terentillam, aut Russilam, aut Salviam,*

viam, aut omnes. Anne refert ubi, & in quam arrigas. Het is niet oorbaar die vuiligheden over te zetten.

Niets is bekender, dan dat ſchandelyk Feest van vyf Makkers zyner Vermaaken met zes voornaame Dames van Rome. Zy waren als Goden en Godinnen gekleed, en zy volgden 'er alle de onbeſchaamdheden, door de Fabelkunde uitgevonden, van na.

Dum nova Divorum cœnat adulteria.

Eindelyk, men duidde hem openlyk op het Toneel aan, met dit berugte Vers.

Videsne, ut Cinædus orbem digito temperet.

„ Ziet gy hoe een Moesjanker de wereld met zyn vinger re-
„ geert"!

Bykans alle Latynſche Autheuren, die van OVIDIUS geſprooken hebben, berigten, dat Augustus de onbeſchoftheid niet hadt van dien Romeinſchen Ridder in ballingſchap te verzenden, die zekerlyk een veel beter mensch was dan hy zelf, dan alleen, om dat hy door denzelven betrapt was in eene bloedſchandige gemeenſchap met zyne Dogter *Julia*, en dat hy zyn Dogter zelve niet weg zondt dan uit minneyver. Dit is des te waarſchynlyker, om dat Caligula openbaar te kennen gaf, dat zyne moeder geboren was uit eene bloedſchande van Augustus en Julia. Dit berigt ons SUETONIUS in het leven van *Caligula*.

Men weet, dat Augustus de Moeder van Julia hadt verſtooten op denzelfden dag, als zy van deze Dogter beviel, en hy ontnam dien eigen dag *Livia* aan haar Man, ſchoon deze zwanger was van *Tiberius*, een ander Monſter, dat hem naderhand is opgevolgd. Zie daar den braaven Man, aan wien de vleiende HORATIUS zeide

Res Italas armis tuteris, moribus ornes,
Legibus emendes &c.

Men heeft de uiterſte moeite om niet met verontwaardiging vervuld te worden, om niet op te ſtuiven, als men aan 't hoofd der Herderszangen van VIRGILIUS leest, dat Augustus een der grootſte Goden is, en dat men niet weet, welke plaats hy zig t'eeniger tyd zal verwaardigen in den Hemel te neemen; Of hy in de lugt zal regeeren, of dat hy de beſchermer van Steden zal zyn, of wel het gebied over de Zeën neemen.

An

An Deus immensi venias maris, ac tua nautæ
Numina sola colant, tibi serviat ultima Thule.

Ariosto spreekt verstandiger, en met meer bevalligheid tevens, wanneer hy in zyn verwonderlyken vyf-en-dertigsten Zang zig dus uitdrukt.

Non fu si Santo ni benigno Augusto,
Come la tromba di Virgilio suona;
L'aver avuto in Poësia buon gusto,
La Proscriptione iniqua gli perdona, &c.

„ Augustus was zo goedertieren en heilig niet als Virgilius „ hem afschildert, maar hy hadt smaak in Poëzie, hy hadt „ kennis van Verzen, en dat heeft den Digter zyne afgryslyke „ Proscripties doen vergeeten". Dus drukt Voltaire het uit.

Tyran de son Pays, & Scelerat habile,
Il mit Perouse en cendre, & Rome dans les fers;
Mais il avait du gout, il se connut en vers.
Auguste au rang des Dieux est placé par Virgile.

DE WREEDHEDEN VAN AUGUSTUS.

Zo zeer als Augustus zig langen tyd aan de buitensporigste losbandigheid overleverde, zo bedaard en beredeneerd was integendeel zyne afgryslyke wreedheid. Het was in 't midden der feesten en maaltyden, dat hy de Proscripties belastte; Daar wierden byna drie honderd Raadsheeren *geproscribeerd*, of Vogelvry verklaard, zo dat elk dezelve straffeloos om hals mogt brengen, en zy konden dat lot des te minder ontgaan, dewyl zy daarom op de lyst der *geproscribeerden* gesteld wierden, om dat zy eenen der Driemannen, die de oppermagt in handen hadden, en op wiens wenken de Zoldaaten vloogen, in den weg leefden, en dezen op hen loerden. Twee duizend Roomsche Ridders, en meer dan honderd Huisvaders, die van duisteren naam maar ryk waren, en welker misdaad alleen in hunne bezitting bestondt, ondergingen 't zelfde noodlot. *Octavius* en *Antonius* lieten ze niet ombrengen, dan om hun geld te hebben, en zy waren hier in volmaakt overeenkomstig met de Struikroovers en Moordenaars, die op Galg en Rad ten toon gesteld worden.

Octavius gaf, onmiddelyk voor den Oorlog van Perousa, aan zyne oude Soldaaten alle de landeryen der Burgers van Mantua en Cremona. Dus beloonde hy de moord door de Vrybuitery.

Het

Het is niet dan al te zeker, dat de Weteld geplunderd en verwoest wierdt van den Euphraat tot in het hart van Spanje, door een Man zonder schaamte, zonder wet, zonder eer, zonder vroomheid, door een Guit, een ondankbaaren, een gierigaart, een bloeddorstige, een barbaar; gerust in de snoodste euveldaaden, om dat hy zyn geweeten hadt afgeschroeid, en niets van de Wetten vreesde, maar die in een welgeregelden staat de doodstraf ondergaan zoude hebben, voor de eerste dier misdaaden, welken hy straffeloos heeft opgestapeld.

Men gelooft gemeenlyk, dat Augustus zagter wierdt, toen hy de misdaad niet meer noodig hadt, en toen hy zag, dat hy, nu volstrekt meester zynde, geen ander belang hadt, dan dat van regtvaardig te schynen. Maar hy koomt my voor altoos meer wreed en onbarmhartig dan goedaartig geweest te zyn. Want na den slag van Actium deedt hy den Zoon van *Antonius* vermoorden aan den voet van het Standbeeld van *Cæsar*, en hy hadt de barbaarsheid van den jongen *Cesarion*, Zoon van Cæsar en Cleopatra, wien hy zelf voor Koning van Egypten erkend hadt, het hoofd voor de voeten te leggen.

Op zekeren dag vermoed hebbende dat de Pretor *Gallius Quintus* met eenen Ponjaard onder zyn rok ter gehoor gekoomen was, liet hy hem, in zyne tegenwoordigheid op de pynbank brengen, en in de boosheid, waar door hy vervoerd wierdt van zig, door dezen Raadsheer, Tyran te hooren noemen, haalde hy hem zelf, zo men *Suetonius* gelooven mag, de oogen uit het hoofd.

Men weet dat Cæsar, zyn Vader by aanneeming, groot genoeg van Ziel was, om aan bykans alle zyne vyanden te vergeeven; maar ik zie niet, dat Augustus eenen enkelen vergeeven heeft. Ik twyffel zeer aan zyne voorgewende zagtmoedigheid jegens *Cinna*. *Tacitus* of *Suetonius* zeggen niets van dat geval. *Suetonius* byzonderlyk, die van alle de Zaamenzweeringen van Augustus spreekt, zoude niet in gebreke zyn gebleeven, van de voornaamste derzelver eenige melding te doen. Het zonderlinge gedrag ook, van *Cinna* Burgemeester te maaken, ter vergelding van de haatelykste trouwloosheid, zoude aan alle de gelyktydige Historieschryvers niet ontsnapt zyn. *Dio Cassius* meldt 'er niet van dan volgens *Seneka*, en dat stuk van Seneka gelykt meer naar eene Declamatie, dan naar eene Historische waarheid. Daarenboven, *Seneka* stelt het toneel in Gallien, en *Dio* te Rome. Zie daar eene tegenstrydigheid, die genoegzaam alle twyffeling wegneemt, en alleen voldoende is om dit voorval zelfs van alle waarschynlykheid te ontblooten. In geene onzer Romeinsche Historien, in

den

den haast en zonder keuze ſaamgeflanst, is dit gewigtig ſtuk behoorlyk onderzogt. De Historie van *Laurent Echard* is den kundigen voorgekoomen zo vol fouten als verminkt te zyn. De Geest van onderzoek heeft de Schryvers zelden geleid.

Het kan zyn, dat Cinna door Augustus, wegens eenige ongetrouwheid, vermoed of overtuigd is geweest, en dat Augustus, na de opheldering, hem de ydele eer van het Burgermeesterſchap geſchonken heeft, maar het is geenszins waarſchynlyk, dat Cinna zig door eene Samenzweering van de opperſte magt heeft meester willen maaken, daar hy nooit een Leger hadt gecommandeerd, geen ſteun hadt aan eenige party, en, met één woord, geen zeer aanmerklyk Man was in het Ryk. Daar is geene waarſchynlykheid altoos, dat een enkel Hoveling van den tweeden rang de dwaasheid hebben zoude van een Souverain, die den throon twintig jaaren bezeten, en daarenboven erfgenaamen hadt, daar van te willen afbonzen; en het is even onwaarſchynlyk, dat Augustus hem Burgemeester gemaakt zou hebben, onmiddelyk na de Saamenzweering.

Zo het geval van Cinna waar is, ſchonk Augustus hem geene vergiffenis dan zyns ondanks overwonnen, door de redenen of het lastig aanhouden van *Livia*, die een grooten invloed op hem gekreegen hadt, en die hem overtuigde, zegt *Seneca*, dat de vergiffenis hem voordeeliger zou zyn dan de ſtraf. Het was dan niet dan uit ſtaatzugt, dat men hem eens de zagtmoedigheid zag oeffenen; het was zekerlyk niet uit edelmoedigheid.

Hoe! zou men het eenen Rover, die zig met het goed van anderen verrykt heeft, die in vrede de vrugt zyner roveryen geniet, zou men het dien voor edelmoedigheid toerekenen, zou men het hem dank weeten, dat hy niet dagelyks de Zoons en Dogters der *geproſcribeerden*, wanneer zy als Slaaven voor zyne voeten leggen en hem naar de oogen zien, ja wanneer zy hem aanbidden, om hals brengt! Hy was een voorzigtig Staatkundige, na dat hy een Barbaar geweest was; maar het is opmerkelyk, dat de Nakomelingſchap hem nooit den naam van *Deugdzaam* gaf, gelyk als aan *Titus*, aan *Trajanus*, aan de *Antoninen*. Daar drong zelfs eene zekere gewoonte door in het vervolg van tyd, dat men namelyk, in de Complimenten, welken men den Keizers by hunne komst tot de Kroon maakte, hen toewenschte, dat zy *gelukkiger* mogten zyn dan *Augustus*, en *beter* dan *Trajanus*.

Het ſtaat dan heden vry Augustus als een behendig en gelukkig Monſter te beſchouwen.

Lo-

Lodewyk Racine, Zoon van den grooten *Racine*, en Erfgenaam van een gedeelte zyner talenten, schynt zig een weinig te vergeeten, wanneer hy, in zyne aanmerkingen over de Digtkonst, zegt; „ dat *Horatius* en *Virgilius* Augustus bedorven, „ dat zy hunne konst uitputteden, om Augustus door hunne „ lofspraaken te vergiftigen". Die uitdrukkingen zouden iemand natuurlyk doen gelooven, dat de buitenspoorige loftuitingen, door die twee fraaije Geesten, zo laag verspild aan Augustus, eene natuurlyk goede geaardheid bedorven hebben. Maar *Lodewyk Racine* wist zeer wel, dat Augustus een zeer slegt mensch, een ondeugend karakter was, onverschillig voor deugd en misdaaden, zig even eens van de ysselykheden der laatste als van de vertooning der eerste bedienende; eeniglyk oplettend op zyn eigen belang; de aarde niet met bloed bespoelende, of dezelve den vrede geevende, de wapenen tot geen ander oogmerk gebruikende, geene wetten, geen Godsdienst, aanmerkende, geene vermaaken zelve genietende, dan alleen om zig meester van allen, en van alles te maaken, en alles aan zig zelven op te offeren. *Lodewyk Racine* doet alleenlyk zien, dat Virgilius en Horatius slaafsche Zielen hadden.

Hy heeft ongelukkiglyk al te veel gelyk, wanneer hy aan *Corneille* verwyt, van zyn *Cinna* aan den Financier *Montauron* te hebben opgedraagen, en aan dien Ontvanger gezegd te hebben. *Het geen gy met Augustus gemeen hebt, is inzonderheid die edelmoedigheid met dewelke, enz.* Want eindelyk, schoon Augustus de ondeugendste der Romeinsche Burgers geweest is, moet men egter erkennen, dat de eerste der Keizers, de meester, de bevrediger, de wetgeever der toen bekende aarde, volstrekt niet gelyk gesteld moest worden met een Financier, Commis van een Controlleur-Generaal in Gallien.

Dezelfde *Louis Racine* de laagheid, daar *Corneille* toe gekoomen is, en de lafheid der eeuw van Horatius en Virgilius billyk veroordeelende, verheft wonderlyk een passage van Massillon. „ *On est aussi coupable, quand on manque de Verité aux Rois, que quand on manque de fidelité, & on auroit du établir la même peine pour l'adulation, que pour la revolte*". „ Men is even schuldig met onopregt tot de Vorsten te spreeken, als met hen ongetrouw te zyn, en de vleiery verdient „ geen minder straf als de wederspannigheid".

Vader *Massillon*, ik vraag u verschooning; maar ik vind die trek verbaasd oratorisch, verbaasd preekend, verbaasd sterk uitgedrukt. De *Ligue* en de *Fronde* hebben, zo ik my niet bedrieg, meer kwaad gedaan, dan de *Prologues* van *Quinault*. Men

Men kan met geen rede ter wereld *Quinault* veroordeelen, om als een oproerigen gerabraakt te worden. Vader *Masfillon! Est modus in rebus*, en dit is juist het-geen dikwils ontbreekt aan Declamateurs en Preek-maakers.

AANMERKINGEN OVER DEN INVLOED DER TYDEN VAN DE RIDDERSCHAP OP DEN WAPENHANDEL, DE VERKEERING MET DE SEXE EN DE SCHRYFWYZE.

(Overgenomen uit MILLAR's *Obfervations concerning the Distinction of Ranks in Society.*)

DE verkryging van een' uitgeftrekten eigendom in Land, de Jaloefy, ontftaande uit de onderfcheiding van rangen, en de Twisten, welke ligt ryzen uit de nabyheid van groote onafhanglyke Gezinnen, blyken zeer aanmerkelyke gevolgen gehad te hebben onder de onbefchaafde Volken, die, omtrent de vyfde Eeuwe, in het *Romeinfche Ryk* in drongen, en zich naderhand neder floegen in de onderfcheide Landfchappen, door hun bemagtigd.

Naardemaal deeze Volken klein waren, en zy een uitgeftrekt Land gekreegen hadden, verfpreidden de verfcheide Stammen of Gezinnen, waar uit zy beftonden, zich over 't Land, en konden elk zeer wyduitgeftrekte Staaten bezitten. Byzondere Hoofden der Gezinnen werden groot en magtig, naar gelange van de vermeerdering hunner Rykdommen, die hun in ftaat ftelden om een talryken fleep van Afhangelingen te onderhouden. Geen kennis hebbende van Kunften of Befchaafdheid, en niet gebragt onder de gehoorzaamheid van een geregeld Landbeftuur, leefden zy in geduurige vyandlykheden en roveryen, natuurlyk ontftaande onder onafhangelyke ftammen van onbefchaafde Volken, en die men mogt verwagten uit den grooten Rykdom en nayverige Eerzugt der Nabuurige Bezitteren. In deeze gefteldheid bleeven zy bykans duizend jaaren, ftaande welke dezelfde oorzaaken volhardden, in 't hervormen van 's Volks zeden en character, en zodanige gebruiken en Inftellingen voortbragten, van welke wy geen voorbeeld vinden in eenige andere Eeuw of in eenig ander Land.

De grootfche denkbeelden van Krygseere, en de Romanesque Liefde en Galantery, waar in deeze Volken zo zeer uitftaken, blyken gelykerhand ontleend te zyn uit deeze byzondere omftandigheden.

De

De Mannen van dien tyd, meest altoos in den Oorlog bezig zynde, kreegen zodanige hebbelykheden als hun grootlyks bekwaam maakten om onverschrokken te zyn voor gevaaren, en in staat om de moeilykheden en zwaarigheden te verduuren, waar aan zy zich gestaadig vonden blootgesteld. In hunne veelvuldige onderneemingen, hadden zy dikwyls gelegenheid om hunne kragt en dapperheid te vertoonen, en elkander den loef af te steeken in de volvoering van die Krygsverrigtingen, welke de verwondering en toejuiching hunner Medegenooten weg droegen. Ten deezen opzigte uit te munten was, derhalven, het poogen van een ieder; en, onder de zodanigen, die na een hooger rang en invloed dongen, stelde men zulks zelf boven het vooruitzigt om zich met buit te verryken. Zy vogten alleen om Wapenroem te verkrygen, en gelieten zich alle mindere uitzigten als laag en onedel te agten. Zy versmaadden het, laage middelen te gebruiken om de overwinning te behaalen, of een' vyand, door hun te ondergebragt, te beschimpen en te verdrukken. Volgens deeze begrippen van Eer richtten zy hunne geheele wyze van vegten in, en stelden zekere regels vast, welke de Edellieden volgden in alle hunne Krygsverrigtingen, waar van zy niet mogten afwyken, of zy bezoedelden hun character, met eene onuitwisbaare vlek.

Vermids de aandagt deezer Volken zo algemeen op den Kryg gevestigd was, hadden hunne vermaaken en spelen, in Vredes tyd, daar betrekking toe, en strekten om hun tot den Kryg bekwaam te maaken. Die tot onderscheide Stammen of Gezinnen behoorden, waren gereed om op hunne dapperheid te stoffen, en, wanneer zy zich in geene weezenlyke vyandelykheden vonden ingewikkeld, waren zy gewoon elkander uit te daagen tot strydoefeningen, in welke zy hunne bedreevenheid, kragt en moed konden vertoonen. Van hier de Steek-en Tornooyspelen. Die afbeeldzels van den Oorlog, dikmaals vertoond door Mannen van rang en aanzien, en welke verder strekten om die kiesche nauwgezetheid op kleinigheden, doorgaans in gebruik onder de Krygslieden, aan te kweeken.

Uit hoofde van deeze overheerschende geestgesteltenis der tyden, werd de kunst des Oorlogs de beoefening van elk die als een Heer wilde voor den dag komen. De Jeugd trok men vroeg tot den wapenhandel op, de Jongelingen hadden eene soort van leertyd onder Mannen van rang en ervaarenis. De jonge Schildknaap werd met de daad een Dienaar van den Aanvoerder, aan wien hy zich verbonden hadt, en wiens hel-

dendeugden hem ter spiegel van navolging dienden. Hy leerde vlug en vaardig zodanige oefeningen verrigten, als tot cieraad of dienst strekten, en zogt tevens die bekwaamheden te verkrygen, welke aan zyne bediening voegden. Men leerde het hem als een pligt aan te zien, den onbeschoften te beteugelen, den verdrukker te wederstaan, den zwakken en hulploozen te verdeedigen, zich openhartig en beleefd zelf tegen den vyand, en zedig en vriendelyk jegens allen, te gedraagen. Naar gelange van de vorderingen door hem gemaakt, werd hy in rang en waardigheid verheeven, met nieuwe tytels en kentekens van onderscheiding bekroond, tot hy eindelyk de waardigheid van Ridder verkreeg, eene waardigheid na welke zelf de grootste Koningen dongen: dewyl men 't bezit daar van aanmerkte als een teken van de volkomenste krygskundige opvoeding, en dat iemand die hoedanigheden, welke toen in 't algemeen hoog geschat en geëerbied werden, in eene zeer groote maate verkreegen hadt.

De gesteltenis der tyden bragt ook mede, dat ze de drift tusschen de beide Sexen aanzette en opwakkerde. Men kon niet wagten dat die ryke Opperhoofden, die zo dikmaals geschillen hadden, en steeds tegen elkander in de wapenen waren, zouden willen gehengen, dat 'er eenige gemeenzaamheid stand greep tusschen de leden hunner byzondere Gezinnen. Geweeken in hunne eigene sterkten, en omringd door hunne talryke Leenmannen, zagen zy hunne Nabuuren aan als beneden hun in rang, of als vyanden, tegen welken zy steeds op hunne hoede moesten weezen. Zy gedroegen zich omtrent elkander met die pligtpleegende beleefdheid, welke de wetten der Ridderschap vorderden: doch tevens met die omzigtigheid en agterhoudenheid, welke zy, uit hoofde hunner eigene veiligheid, noodwendig moesten in agt neemen. —— De jonge Ridder, na het Tornooyspel gaande, zag op eenen afstand de Dogter van een Opperhoofd, die het spel aanrigtte; en het was niet dan met zeer veel moeite, dat hy toegang tot haar kon verwerven, om de gevoelens in hem gaande gemaakt te ontdekken. Hy werd, door haare Bloedverwanten, ontvangen met eene koelheid, welke ten blyke strekte van hunne ongezindheid om eene verbintenis met hem aan te gaan. De Jongvrouw hadt men den hoogmoed haars Geslachts ingeboezemd, en doen denken, dat niemand haare liefde waardig was, dan die eenen uitmuntenden rang bekleedde. Haare genegenheid vlot en vaardig te betoonen zou haar voor altoos veragtlyk gemaakt hebben in 't oog haarer Bloedverwanten; en 't was alleen door

eene

eene langduurige oppasfing en de dienstvaardigste eerbiedenisse, dat de Minnaar op eenige gunste van zyne Beminde kon hoopen.

De onbeschaafdheid dier dagen, en de beledigingen waar aan de Inwoonders, inzonderheid die der zwakkere Kunne, zich steeds vonden bloot gesteld, gaven de heerlykste gelegenheden aan de hand, om de krygsbekwaamheden te vertoonen; en de Ridder, die t'huis niets te doen hadt, vondt zich aangemoedigd om van plaats tot plaats te trekken, en van Hof tot Hof te gaan om avontuuren te zoeken; door welke hy zyn wapenroem zogt voort te zetten, en zich aan te pryzen by de Schoone op welke hy verliefd was, vegtende met een ieder, die het durfde waagen haare schoonheid, deugd of bekwaamheden te betwisten. Wanneer dus zyne gedagten bestendig gevestigd waren op het zelfde voorwerp, en terwyl zyne verbeelding aangestookt werd door de afweezigheid en herhaalde te leurstellingen, spande alles zamen om die bekoorlykheden, welke hem gevangen genomen hadden, te vergrooten, en zyne Liefdedrift rees ten hoogsten toppunte op; deeze, vereenigd met de zugt na roem, werd het hoofdroerzel zyns gedrags, en gaf een byzonderen zwaay aan alle zyne gevoelens en denkbeelden.

Naardemaal zich verscheide Persoonen in den zelfden staat bevonden, werden zy natuurlyk door dezelfde gevoelens gedreeven. Mededingers na elkanders Krygsroem waren ook dikwyls Medevryers om, gelyk MILTON het uitdrukt, *de gunst te winnen van haar die aan allen behaagde*; en dezelfde nayver welke hun aanporde, om den voorrang in 't eene opzigt te verwerven, zette hun niet min sterk aan om dien, in 't andere opzigt, te verkrygen. Hunne geschiktheden en wyze van denken geraakten in de mode, en verspreidden zich allengskens, door de kragt der opvoedinge en des voorbeelds. Verliefd te weezen zag men aan voor een der noodzaaklykste vereischten in een Ridder: hy stelde 'er niet min roems in om zyne standvastigheid en trouwe aan zyne Zielsvriendinne te toonen, dan om zyne krygsbekwaamheden aan den dag te leggen. Hy nam den naam aan van haar Slaaf of Dienaar. Hier door onderscheidde hy zich in elk gevegt, waar in hy werd ingewikkeld, en de overwinning rekende men niet min tot haare dan tot zyne eere te strekken. Indien zy hem een geschenk gegeeven hadt, om, in het strydveld, tot een teken van haar te draagen, merkte men zulks aan als een vast onderpand der overwinninge, en als strekkende om hem onder de sterkste

verpligting te leggen, om hem waardig der ontvangene eere te doen handelen (*).

De opregte en getrouwe Liefdedrift, de reeds aangegaane afweezige verbintenis, die doorgaans het hart van elk Held innam, en waar van hy by alle gelegenheden betuiging deedt, bragt doorgaans eene groote zuiverheid van zeden voort, en een diepen eerbied voor de Vrouwlyke Sexe. Perſoonen, die 'er hunne zaak van maakten om de agting en eere van eene byzondere Jongvrouw, welke zy ten dienſte ſtonden, te verdeedigen, werden daar door zeer omzigtig en kiesch, om op geenerlei wyze het character van eene andere te ſchenden, en zich bloot te ſtellen aan den regtmaatigen haat van hem, die haar beſchermde. —— Eene Jongvrouw, die zo verre afweek van de vastgeſtelde grondregels dier Eeuwe, dat zy de wetten der kuischheid ſchondt, werd door elk verlaaten, veragt en beſpot; maar zy die de ſtrikte voorſchriften van Deugd beſtendig aankleefden, en haare eere onbezwalkt hielden, zag men aan voor weezens van een hooger rang. De Liefde tot God en der Jufferſchappe was een der eerſte lesſen, die men een Jongeling, tot den kryg geſchikt, inboezemde. Hy werd zorgvuldig onderweezen, in alle handelingen, welke, volgens de aangenomene denkbeelden van Galanterie en beſchaafdheid, met de uiterſte naauwkeurigheid bepaald waren. Dikmaals ſtelde men hem onder 't opzigt van eene eerwaardige Vrouwe van rang en aanzien, die, in dit byzonder opzigt, voor zyne opvoeding zorge droeg, en aan welke hy rekenſchap moest geeven van alle zyne aandoeningen, gedagten en bedryven. Door eede was hy verbonden om de eer der Jufferſchappe te handhaven, en haar tegen allen overlast te verdeedigen; en de onheuſche Ridder, die zich tegen haar ruwelyk gedroeg of het waagde haar te beledigen, werd het voorwerp van algemeene verontwaardiging en wraake, en behandeld als de algemeene vyand van alle, die de waare en rechtſchaape beginzels der Ridderſchappe opvolgden (†).

Deeze begrippen van Liefde en Galanterie, als mede van Krygsroem, die tot zulk eene hoogte opklommen, en zo algemeen verſpreid waren onder deeze Volken, dat ze zich vertoonden in alle de vermaaken en uitſpanningen des Volks, had-

(*) *Memoires ſur l'ancienne Chevalerie, par* M. DE LA CURNE DE ST. PALAYE.

(†) *Idem. Ibid.*

hadden ook eenen noodwendigen en zeer aanmerkelyken invloed op hun Geest en den smaak hunner Letteroefeningen. Men mogt verwagten dat de Menschen behaagen zouden scheppen in 't verhaal van dat geene, 't welk zy met vermaak zagen volvoeren, en de eerste Schryvers waren een soort van Dichterlyke Geschiedschryvers, die hun best deeden om de Gebeurtenissen, welke hunne verbeelding troffen, en zy waardig oordeelden voor de vergetelnisse te bewaaren, op te cieren.

Van deeze soort waren de Barden, die men wil dat, omtrent de Elfde Eeuwe, met hunne Speellieden de Feesten en Vermaaken der Vorsten bywoonden, en, onder het geklank der Speeltuigen, veele kleine Dichtstukjes, van hun eigen opstel, zongen, waar in zy de heldhaftige gevoelens zo wel als Liefde en Minnaryen van die tyden beschreeven (*).

Zy werden gevolgd door de Romanschryvers, die een lange en meer aaneengeschakelde reeks van avontuuren verhaalden, waar in zy de uitsteekendste voorbeelden van dapperheid en edelmoedigheid, van geduld en moed, van agting tot de Jongvrouw, en voor belanglooze liefde en onschendbaare trouwe, ten toone spreidden. Onderwerpen allergeschiktst om de verbeeldingskragt te verhitten, en de verheevenste schrystoffe te verschaffen; doch die dikwyls mishandeld werden door de onbedreevenheid der Schryvers, en die verregaande geneigdheid tot vergrooting, en gesteldheid op het wonderbaare, welke in deeze tyden van duisternis en bygeloof heerschten. Deeze werken, mogen wy, niet tegenstaande alle de misslagen welke in dezelve gevonden worden, aanzien voor doorsteekende overblyfzels van den *Gottischen smaak*, welks gelyken men in de schriften der Oudheid niet aantreft, en tevens voor nutte verhaalen, die eenige hoofdtrekken der Geschiedenisse bevatten, gepaard met eene getrouwe Schilderye van de zeden en gewoonten dier gedenkwaardige tyden.

Deeze zelfde aanmerking mogen wy eenigermaate toepassen op het Heldendicht, 't welk volgde, en met meer naauwkeurigheid, voorzien met de bevalligheden der Dichtkunste, dezelfde Heldhaftige gevoelens, en Romansche Minnaryen, eigen aan de Eeuwe der Ridderschappe, beschreef (†).

Wan-

(*) *Histoire du Theatre Francois, par* M. DE FONTENELLE.

(†) *Orlando Furioso* —— *Gerusalemme liberata* —— *Fairy Queen.*

Wanneer de aanleg en verbetering der openbaare Toneelen het Toneelſpel deedt gebooren worden, werdt het op dezelfden trant volvoerd; en de eerſte Treurſpeelen, die geene Godsdienſtige ſtoffen tot onderwerpen hadden, vertoonden de Liefde als het groote beweegrad van alle bedryven; als 't beginzel van de hoope en vreeze, waar door de Hoofdperſoonadien zich gedreeven voelden, als mede van die jammeren en elenden waar zy zich vervolgens vonden in gewikkeld.

De eerſte afwyking van deezen algemeenen ſmaak in het zamenſtellen van Werken, tot vermaak geſchikt, ontdekte men in *Italie*, waar de herleeving der Letteren reeds vroeg vergezeld ging van het verlaaten der *Gottiſche Zeden*. De bevordering van Kunſten en Handwerken in dat Land gaf gelegenheid tot eene andere Geestneiging: en de geaartheden der Handelaaren en Kooplieden, die de voornaamſte Steden bewoonden, verſpreidden zig wel haast over allen, die met hun verkeerden. ——— Hier by mogen wy voegen den invloed der Geestlykheid, die in grooten getale na *Rome* toevloeide, als de plaats, waar de Kerklyke bevorderingen best te verkrygen waren: en die, gansch andere beginzels, dan die des Krygs, omhelsd hebbende, hunne gevoelens onder het meerendeel des Volks verſpreidden.

Het vroegtydig verval van den Krygsgeest onder de *Italiaanen* bleek duidelyk, uit den wanſmaak van het Tweegevegt; die geliefde wyze om byzonderen wraak te koelen; terwyl men de kunſtiger, maar tevens lafhartiger handel, om Vergif te mengen in plaats ſtelde. Hunne Schryftrant veranderde desgelyks, naar de omſtandigheden des Volks, 't welk ſmaak begon te krygen in de boertige beſchryvingen des gemeenen leevens, en van losbandige zeden, welke wy ontmoeten in de Vertellingen van ARIOSTO en BOCCACIO, zo rechtſtreeks aangekant tegen de deftigheid en eerbaarheid der voorgaande tyden, en duidelyk blyken den oorſprong ontleend te hebben van de Monnikken; een gevolg zynde van de neigingen en hebbelykheden, welke natuurlyk voortvloeiden uit hunne bepaalde en onnatuurlyke leevenswyze.

In de andere Landen van *Europa*, waren de zeden, door de Ridderſchap ingevoerd, dieper geworteld, en door de gewoonte ſteevigheid verkreegen hebbende, zien wy dat ze nog eenen aanmerklyken invloed behouden op den ſmaak en de gevoelens der tegenwoordige Eeuwe. Wanneer eene verandering van omſtandigheden, meer dan het onnavolgbaa-

baare belachlyke van CERVANTES, hadt toegebragt om de oude Romans te doen verwerpen, werden zy opgevolgd door die ernstiger verdichte Geschiedenissen, welke, als nog in *Frankryk* en *Engeland* met genoegen ontvangen worden, en op eene gemaatigder trant dezelfde denkbeelden van Krygsroem, Liefde en Minnary voordraagen, die in de Schriften van vroegeren tyde heerschten. De mode dier tyden houdt ook nog stand in onze ernstigste en deftigste Toneelstukken; en het is zeer onlangs dat wy uit het voorbeeld van een' voornaam Schryver (*) geleerd hebben, dat een Treurspel, waar in geen Liefdensgeval kwam, met eenen gelukkigen uitslag kon volvoerd worden.

(*) De Heer DE VOLTAIRE.

WYSGEERIGE BEDENKINGEN OVER DE LIEFDE EN VRIENDSCHAP.

(*Uit het Fransch.*)

IN den uitgestrektsten en bovennatuurkundigen zin bestaat de *Liefde* in het genoegen, 't geen wy gevoelen over 't geluk van een' ander, gegrond op het vermaak, 't welk het gezigt zyner volmaaktheden ons verschaft. Het eerste gedeelte deezer bepaalinge komt uit op de *Liefde der goedwilligheid*, het ander slaat op de *Liefde des welbehaagens.* Deeze laatstgemelde gaat de eerstgenoemde voor, en is 'er de oorzaak en grondslag van. Want treffen wy iemand aan, die meer goede hoedanigheden bezit dan de Menschen over 't algemeen doen; wy scheppen terstond vermaak in hem te zien; en dit vermaak in hem te beschouwen, zyn gezelschap, behaagt ons, en 't genoegen, 't welk wy daar uit trekken, doet ons de bron, waar uit het voortkomt, dierbaar worden. Niet gaarne van onze vermaaken beroofd wordende, begeeren wy de in stand blyving van dat voorwerp; wy wenschen niet alleen, dat de volmaaktheden, die ons zo veel genoegen opleveren, in hem volduuren; maar ook dat zy vermeerderen; ten einde de vermaaken, daar uit tot ons afvloeiende, zich, in dezelfde evenredigheid, vermenigvuldigen. Dit wil, met andere woorden, zoggen, wy wenschen zyn geluk, en wy zyn 'er over verheugd wanneer het hem ten deele valt: want het geluk is niets anders dan het genot van volmaaktheid, en een weezenlyk goed. ——— Maar dewyl onze denkbeelden van volmaaktheid zeer veel van eene byzondere gesteltenisse afhangen, en, onder de verscheidene volmaaktheden, de zodanigen ons het gevoeligst aandoen, die eene byzondere overeenkomst hebben met de hoedanigheden, welken wy zelve bezitten, brengt de overeenstemming tusschen de hoedanigheden van een'

een' ander en onze eigene, meer toe om de *Liefde* in ons op te wekken, dan de enkele volmaaktheid op zich zelve beschouwd. In alle de neigingen, in alle de beweegingen onzer ziele heeft iets wederkeerigs tot ons zelven altoos min of meer plaats, schoon ik zeer verre ben van te gelooven, dat men dit voor ons eenigst roerzel te houden hebben.

Zodanig is de *Liefde* in den algemeenen zin; in een bepaalder betekenisse, maaken *Liefde* en *Vriendschap* flegts byzondere takken of wyzingen uit van die algemeene aandoening.

De *Vriendschap* is eene bedaarde en geregelde beweeging der ziele, het lichaam heeft 'er geen deel in, en zy moet, over zulks, niet gerekend worden onder de Driften, maar onder de Aandoeningen. Want welk ander onderscheidend kenmerk kan men stellen tusschen de Driften en Aandoeningen: dan dat ze de eerste heevige beweegingen der ziele zyn, verwekt door de verwarde vertooningen der uiterlyke zinnen, en gepaard met eene buitengewoone beweeging des bloeds; en de laatste bedaarde beweegingen der ziele, veroorzaakt door de voorstellingen des verstands of van den zedelyken smaak, en die geene onrust in de ziel noch in het lichaam te wege brengen.

De *Vriendschap* is, overzulks, eene Aandoening; en de *Liefde* eene Drift, gelyk wy vervolgens breeder zullen zien.

De *Vriendschap*, gegrond op de hoedanigheden van den geest en van het hart, is haare oorsprong verschuldigd aan de hoogagting en eene soort van overeenstemming, ontstaande uit de overeenkomst van geaartheden en eigenschappen, *enz.* Doch, gelyk de zamenstemming veel meer kragts heeft en oneindig aangenaamer is dan ééntoonigheid: zo wordt die gelukkige overeenkomst der gemoederen veel eer uit de zamenstemming, dan uit de gelykheid, gebooren. Twee even leevendige geaartheden zullen veel moeite hebben om vereenigd te blyven. Twee even vadzige zielen zullen in eene soort van kwyning en koelheid vervallen, en zamen zo veel vermaaks niet smaaken, als wanneer de loomheid van de eene de te groote leevendigheid van de andere maatige, en deeze, op haare beurt, de loomheid opwekke, en een vermaak verschaffe, 't welk eene andere traage niet zou hebben kunnen opleveren.

Wat de *Liefde* betreft, zy heeft, zo wel als de *Vriendschap*, de agting en de overeenstemming, van welke wy gesprooken hebben, ten grondslage: de een en de ander behooren 'er volstrekt toe, en, ten deezen opzigte, is zy haare geboorte verschuldigd aan de hoedanigheden van den geest en van het hart. Maar by deeze oorzaaken voegen zich andere; de onderlinge en kragtige aantrekking welke de Natuur in beide de Sexen gelegd heeft, en de indruk, die de schoonheid op de zinnen maakt, verwekken in de ziel ongestuime en verwarde beweegingen, en brengen in het bloed eene werking voort, die ons de *Liefde* doet stellen onder de geweldigste en blindste Driften. Zonder deeze twee laatste oorzaaken zou de *Liefde*, of de genegenheid, tusschen twee persoonen van verschillende Sexen, volstrekt dezelfde

zelfde weezen als tusſchen twee perſoonen van dezelfde Sexen. Zodanig is, myns bedunkens, de oorſprong; dit zyn de grondſlagen en de weezenlyke eigenſchappen der *Liefde* en *Vriendſchap*; derwyze dat de onderſcheidene beweegingen der ziele en de verſchillen de aandoeningen zamenloopen om de een en de ander te veroorzaaken. ——— Wat het oogmerk aanbelangt, zy ſtrekken beide, eensdeels, om in ons gelyke en wederkeerige gevoelens te wege te brengen, anderdeels, en om zich met de beminde perſoon te vereenigen, zo door de banden van dit gevoel zelve, als door die eener nauwe en gewoonlyke verkeering. Tot dus verre hebben de *Liefde* en de *Vriendſchap* alles gemeen, en bedoelen het zelfde. Maar in ſtede dat de *Vriendſchap* van zelve het hier by laat berusten, gaat de *Liefde* veel verder. Daar de hoedanigheden van den geest en van het hart de eenige oorzaaken niet zyn, waar uit zy hervoortkomt, voldoet eene vereeniging, die deeze alleen ten voorwerpe heeft, daar niet aan. De aantrekking door de Natuur beide de Sexen in geſchaapen, en de indruk der ſchoonheid op de zinnen, eiſchen ook voldoening, en deeze boezemen de *Liefde* de trek in tot zinnelyke geneugten: en zy zyn het ook die te meer ſtrekken om die Drift uitzinnig en woedende te maaken, wanneer ze jalours wordt omtrent haar voorwerp: want anderzins is de jaloursheid niet alleen tot de *Liefde* bepaald. Wenſchen wy niet dat onze Boezemvrienden ons boven alle anderen ſtellen, en kunnen wy niet zeggen, dat wy, ten deezen opzigte, zomtyds een weinig jalours zyn, en dat, indien wy anderen niet geheel buiten het hart onzes vriends willen ſluiten, wy hen ten minſten dikwerf de eerſte plaats misgunnen?

Laaten wy wederkeeren tot het oogmerk der Liefde. Wy hebben gezien dat de zinnelyke geneugten daar van een gedeelte uitmaaken: maar hoe nauw vereenigd het oogmerk, waar toe eene zaak ſtrekke, en boven al een gevoel, eene drift, ook in zynen aart konne zyn, is het daar aan zo weezenlyk eigen dat 'er geene maatiging, geene omſtandigheid die Drift *voor een gedeelte* van haar oogmerk kan doen afzien, zonder dezelve te verwoesten; boven al wanneer dit gedeelte des oogmerks ſtrydt met een character haar zo eigen, als dat van eerlykheid, zuiverheid en deugd, als zy heerscht in eene braave ziele, en zy, die 'er het voorwerp van is, een aanmerkelyk deel heeft in dezelfde hoedanigheden van verſtand en deugd. Want indien de gevoelens onderſcheide kleuren aanneemen, mag ik my dus uitdrukken, naar de verſchillende characters der geenen in welken ze verwekt worden; zy ontleenen niet minder van het character des voorwerps, 't welk dezelve verwekt, en dit is boven al waar van de *Liefde*, die tot een haarer voornaamſte uitwerkzels heeft, om in ons een begeerte te verwekken om te behaagen, en ons gelykformig te maaken aan haar die wy beminnen.

Verder heb ik gezegd *een gedeelte van het oogmerk:* dewyl wy gezien hebben, dat de *Liefde* in alle de oogmerken der *Vriendſchap*

schap deelt, en deeze noit strydig kunnen weezen met de hoedanigheden der *Liefde* in de deugdzaamste gemoederen, zou zy dan geen stand kunnen houden in geval men daar van afzie?

Kunnen wy, zonder de *Liefde*, welke men ons ingeboezemd heeft, te vernietigen, of geheel van natuur te doen veranderen, geen afstand doen uit beweegredenen van eer, regtvaardigheid, deugd en Godsdienst, van dat gedeelte des oogmerks, waar toe dezelve ons wilde brengen, en tegen die beweegredenen aanloopt? Zo veel te meer als wy dus doende ons schadeloos stellen door een ander gedeelte deszelfden oogmerks, 't welk met die der *Vriendschap* overeenkomt, geevende aan die laatste genieting eene helderheid, de zagte en geruste voldoening, de zuivere en aangenaame bekoorlykheid, die alleen uit de Deugd kan voortkomen, en tevens ons tot waarborgen strekkende tegen de onrust, de zatheid, de wansmaak, het verdriet, of zelf het naaberouw, welke ongemakken niet dan te dikwyls de genieting, welke wy afslaan, vergezellen of volgen. —— Gy ziet, de *Liefde* wint hier aan den eenen kant wat ze aan den anderen verliest: en zeker zou de winst het verlies zeer verre overtreffen, indien de afstand, waar van ik spreek, zo geheel, zo volkomen was, als zy behoort te weezen.

Laaten wy ondertusschen opmerken, welk eene *Liefde* in het geval, 't welk ik veronderstel, zou stand houden. —— In de eerste plaats blyven de oorsprong en de grondslagen dezelfde. Alle de hoedanigheden der schoonheid, en volmaaktheid in het lichaam, in den geest en in de ziele, die de *Liefde* deeden ontstaan, werken zamen om dezelve te onderhouden. —— Ten anderen wat de beweegingen der ziele, of de aandoeningen betreft, die zich vereenigen om agting, overeenkomst en genegenheid zo van goedwilligheid als welbehaagen te verwekken, en in 't algemeen alles wat zy gemeen heeft met de Vriendschap; de onderlinge aantrekking tusschen de beide Sexen, en de eerste indruk der schoonheid op de zinnen, zullen desgelyks overblyven: dewyl het, myns inziens, de noodzaaklyke uitwerkzels zyn van de gesteltenis onzer ziele, welke wy niet kunnen vernietigen; alleen hebben wy het in onze magt den voortgang daar van te stuiten en de onwettige daadlykheden voor te komen. —— Verder behoudt zy zelfs haare byzondere hoedanigheden: want daar de indruk op de zinnen voltduurt, zullen ook de beweegingen der ziele verward en onrustig zyn, en het bloed in beweeging gebragt worden. —— Wat eindelyk het oogmerk aanbelangt, alles wat zy, ten dien opzigte, gemeen heeft met de *Vriendschap*, houdt standt. De begeerte naamlyk tot de tegenwoordigheid van het beminde voorwerp; de zugt om de genegenheid daar van te winnen en 'er de eerste plaats te bekleeden, naast de zodanigen, die, volgens regt en pligt, boven ons gesteld zyn, en, met uitsluiting van alle andere, ons met haar te verbinden door eene innerlyke vereeniging van geest en hart, en in die vereeniging te genieten alle de vermaaken, alle de zoe-

tig-

tigheden, welke de beminnelyke hoedanigheden haarer ziele en zelf de beschouwing der aantreklykheden haarer schoonheid, ons kunnen doen smaaken.

Zult gy naa dit alles nog zeggen dat eene Drift, die haaren oorsprong behoudt, als mede alle de gronden waar op dezelve rust, alle de aandoeningen, die zamenloopen om ze te vormen, en alle haare hoedanigheden, zelf die 'er byzonder aan eigen zyn, en een groot gedeelte van haar oogmerk, vernietigd is? Boven al wanneer ik toestem dat het veel moeite kost dien afstand te onderhouden zo als dezelve behoort te weezen; dat wil zeggen niet alleen vry van poogingen te doen, en ontwerpen te smeeden, maar ook van begeerten, tot de gedagten, tot de verbeelding toe. Want om een deugdzaam gevoel recht te smaaken, moeten alle de bekwaamheden der ziele dier genietinge waardig weezen.

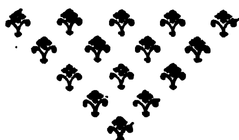
Deeze moeite, die tweestryd wyzen die niet uit, dat het beginzel, door een vreemd vermogen verdrukt, maar niet weggenomen is? Doch valt deeze offerande zo zwaar, dezelve is volstrekt noodzaaklyk, men heeft des geene keuze; zonder dezelve zouden wy aan de deugd, aan den Godsdienst, aan alles wat heilig is, moeten vaarwel zeggen, of besluiten om onze drift uit te dooven. Ik hoop dat ik geen oogenblik zou in twyfel hangen, indien ik my in dat geval bevond, ik wensch het ten minsten van geheeler harte; maar het tegenovergestelde zou dat niet schriklyk weezen, en zou men niet alles doen om het te ontwyken? Ondertusschen ben ik verzekerd dat alle overweegingen van eene louter menschlyke Deugd hier te kort zouden schieten. De Godsdienst en deszelfs ondersteuningen, wetten en beweegredenen, ons onophoudelyk voor den geest gesteld, kunnen ons alleen doen besluiten zulke poogingen aan te wenden en ons bekwaam maaken om ze uit te voeren. En, indien ik my niet bedriege, zal de ondervinding toonen dat 'er geen heilzaamer raad is dan die ROUSSEAU gegeeven heeft, wanneer hy ST. PREUX deeze taal doet voeren. „ Om myne drift voor JULIA te „ bedwingen, heb ik het Opperweezen tusschen haar en my gesteld; „ welk sterveling zou dus eenen scheidsmuur durven verbreeken." Zodanig is het denkbeeldig begrip 't geen ik van eene *Deugdzaame Liefde* vorm, hoedanig ik dezelve bespiegelend beschouw, en men zich, myns oordeels, moest voorstellen als het oogmerk van alle onze wenschen en poogingen.

Wat de *Zinnelyke Liefde* en de *Huwelyks Liefde* betreft. De eerstgenoemde is eene dolle drift, die ons, als blinden, medesleept, alle banden verbreekt, en waarin de ongeregeldheid der zinnen de overhand heeft, schoon ziels- en gemoeds gaven tot een zeker punct hebben kunnen mede werken om ze te verwekken, geevende aan de schoonheid een betoverend, sterk, duurzaam en steeds nieuw vermogen; 't welk de grootste lichaamsbevalligheden, zonder dezelve, noit zouden gehad hebben. Voorts niets dan zinnelyke geneugten bedoelende, offert hy daar aan alles op, tot de verwoesting

van

van een gedeelte der hoedanigheden, die hy in zyn Afgod eert, naamlyk die van het hart, en ſtelt ons gelyk met de Dieren des velds.

In de *Huwelyks Liefde* vereenigt zich de *Zinnelyke Liefde* met de *Deugdzaame Liefde.* Op eene wettige wyze voldoening kunnende erlangen, behoeft zy geene banden te verbreeken. Het genot wordt gemaatigd, de *Deugdzaame Liefde* zuivert en heiligt 't zelve, en alles komt in die bedaardheid en in die orde, welke Aandoeningen van Driften onderſcheidt. Dit is ten minſten het geval, wanneer de *Huwelyksliefde* meer gegrond is op de hoedanigheden van den geest en het hart, dan op de bevalligheden der ſchoonheid, hoewel deeze 'er ook haar aandeel in hebben. Als dan is ze ook beveiligd voor wanſmaak en wederzin, zy vereenigt met de Vriendſchap, alle de aandoeningen der Liefde, en is opgeklommen tot het hoogſte toppunt van volmaaktheid, 't welk die Drift, eene Aandoening geworden zynde, kan bereiken.

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

VERHANDELING OVER DE VERBORGENHEDEN IN DEN GODSDIENST.

(*Uit het Fransch.*)

ONder de *Christenen* geeven de *Verborgenheden* oorzaak van veel geschils en verdeeldheids: eenigen zullen de *Verborgenheden* geheel en al uit den Godsdienst verbannen; anderen niet vergenoegd met die dezelve kan hebben, schynen 'er vermaak in te scheppen om het getal te vermeerderen, en ze, in 't oneindige, te vermenigvuldigen, — welk eene zyde moeten wy, in dit geschil, kiezen? Is 'er geen middelweg tusschen deeze twee verregaande uitersten? Laaten wy dit beproeven in deeze Verhandeling; en, ten dien einde, in de

I. plaats; zien, welke onderscheide betekenissen het woord *Verborgenheid* hebbe; ten

II. onderzoeken, in welken zin men konne zeggen, dat 'er *Verborgenheden* in den Godsdienst zyn; en hoedaniger wyze men verpligt is zich daar aan te onderwerpen; en, eindelyk, ten

III. uit de voorgestelde beginzelen eenige algemeene bedenkingen afleiden, over het gedrag, 't welk de *Christenen*, ten opzigte van de *Verborgenheden*, moeten houden.

I. Het woord *Verborgenheid* betekent, in 'talgemeen, *eene verborgene zaak*; maar dewyl eene zaak, op verscheide wyzen, voor ons verborgen kan zyn, geeft men die benaaming aan onderscheide zaaken; die alle niet even verborgen, of voor ons even duister zyn.

1. Die Waarheden, welke de Openbaaring ons ontdekt, en ons onbekend waren, zo lang wy de Rede alleen ter Leidsvrouwe hadden, draagen den naam van *Verborgenheden*: dus wordt de Roeping der *Heidenen* eene *Verborgenheid* genaamd (*); naardemaal voor den tyd dat CHRISTUS zy-

(*) *Rom.* XVI. 25. *Eph.* I. 9. III. 4. 9. *Colosf.* I. 26.

zynen Apostelen beval het *Euangelie* aan de geheele Wereld te prediken, het oogmerk van GOD, om zich, door zynen Zoon, aan alle Menſchen te openbaaren, een onbekend en verborgen ſtuk was. De H. PAULUS de *Christenen* leeraarende, dat alle Menſchen niet geſtorven zullen zyn, wanneer JESUS CHRISTUS komt om de Wereld te oordeelen, noemt die Leer eene *Verborgenheid* (*): vermids zulks eene byzonderheid was van het laatſte Oordeel, tot dien tyd toe den Menſchen onbekend; zy wisten ze niet voor dat PAULUS dezelve verkondigde. In deezen zin wordt het woord *Verborgenheid* meest gebruikt in de Schriften des *Nieuwen Verbonds*.

2. Men geeft den naam van *Verborgenheid* aan die Leerſtellingen van den Godsdienst, welke ſlegts onvolkomen de onderwerpen aan ons verſtand voorſtellen, en waar van wy geene alzins klaare en onderſcheide denkbeelden hebben. In dien zin kan men zeggen, dat de handelwyze der Godlyke Voorzienigheid eene Verborgenheid is: om dat, ſchoon wy verſcheide dingen weeten van de wyze waar op de Voorzienigheid het Heelal beſtuurt, 'er nogthans zeer veel aan ontbreekt, dat wy alle de regels, die zy volgt, kennen.

3. De naam van *Verborgenheid* wordt ook toegevoegd aan 't geen voor ons duister en onbekend is, ten opzigte van den Godsdienst: wy weeten, by voorbeeld, niet wanneer GOD het licht der *Euangelieleere* zal laaten opgaan by die Volken, welke nog in de duisternisſen des *Heidendoms* zitten, dit zeggen wy is voor ons eene *Verborgenheid*; wy zyn onkundig van den tyd des Jongſten Gerigts, en erkennen dit voor eene *Verborgenheid*: wy weeten niet op welk eene wyze GOD de zodanigen zal oordeelen, die tot deeze of geene dwaaling, welke ons gevaarlyk toeſchynt, vervallen zyn, dit is voor ons eene *Verborgenheid*: 't is ons onbewust welke rede GOD gehad hebbe om zyn *Euangelie* eerder aan 't eene dan het andere Volk te laaten verkondigen; wy bebetuigen, ten aanziene van dit onderwerp, met den H. PAULUS, *O diepte des Rykdoms, beide der Wysheid en der Kennisſe Gods! Hoe ondoorzoeklyk zyn zyne oordeelen en onnaſpeurelyk zyn zyne wegen?* (†)

4. De Godgeleerden geeven den naam van *Verborgenheid* aan zekere Leerſtukken, die zy zeggen boven het bereik der Rede te zyn, en welke de Rede niet kan begrypen: in dien zin heet het Leerſtuk der Drieeenheid, en dat der Vleeschwording, eene *Verborgenheid*.

5. 'Er

(*) 1 *Cor.* XV. 51. 52. (†) *Rom.* XI. 33.

5. 'Er zyn Godgeleerden, die zich van dit woord bedienen om Leerstukken aan te duiden, die niet alleen onbevattelyk; maar zelf tegenstrydig zyn: zo wordt de Leer der *Transubstantiatie* door de *Roomschgezinden* met den naam van *Verborgenheid* bestempeld.

6. Eindelyk wordt het woord *Verborgenheid* gebezigd om de Waarheden van den Godsdienst in 't algemeen aan te duiden. Het schynt, dat de Heilige Schryvers 'er zich zomtyds in dien zin van bedienen: zo zegt CHRISTUS tot zyne Jongeren, *'t is u gegeeven de Verborgenheden des Koningryks der Hemelen te weeten* (*). Hy wil zeggen, de Waarheden van myn Euangelie, die voor de rest des Menschdoms nog verborgen zyn. PAULUS schryft, *alzo houdt ons een ieder Mensche als Dienaars van* CHRISTUS, *en Uitdeelers der Verborgenheden* GODS (†), dat is, der Waarheden, welke JESUS CHRISTUS den Stervelingen ontdekt, en nog aan 't grootste gedeelte des Menschdoms onbekend zyn: en wederom, *wy spreeken de Wysheid Gods bestaande in Verborgenheid*, *die bedekt was* (§); dit betekent, wy prediken eene uitmuntende Leere, welke GOD ons geopenbaard heeft, 't meerendeel van welker Waarheden de Menschen niet kenden; dit zyn de zaaken, die, gelyk hy zich vervolgens laat hooren, *de ooge niet gezien*, *de oore niet gehoord heeft*, *en in 't harte des Menschen niet zyn opgeklommen*.

Jooden en *Heidenen* zaten in zulke dikke duisternissen van onkunde en dwaaling, dat de meeste Waarheden, tot de eenvoudigste, welke de Apostels leeraarden, voor hun *Verborgenheden*, nog onbekende zaaken, waren; wier kennis zy den Afgezanten van CHRISTUS moesten dankweeten. Dit 's de rede, waarom zy zomtyds den naam van *Verborgenheid* geeven aan alle Waarheden door hen verkondigd: dewyl die onbekend waren by de Volken onder welken zy predikten — Het woord *Verborgenheid*, in deezen algemeenen Zin opgevat zynde, is de geheele Godsdienst vol *Verborgenheden*; alle waarheden, hoe eenvoudig, hoe geschikt ook naar onze bevatting, moeten dan dien naam draagen: doch hier over handelen wy tegenwoordig niet; de vraag is of men het woord, in de andere betekenissen door ons opgegeeven, genomen, kan zeggen, dat 'er *Verborgenheden* in den Godsdienst zyn; en dit is het tweede Stuk, 't welk wy nu moeten onderzoeken.

II.

(*) *Matth.* XIII. 11. (†) 1 *Cor.* IV. 1. (§) 1 *Cor.* II. 7. enz.

II. 1. Indien wy door *Verborgenheid* verſtaan de Waarheden, welke de Openbaaring ons ontdekt, en ons het licht der gezonde Rede alleen bezittende onbekend waren, gaat het vast, dat 'er verſcheide *Verborgenheden* van dien aart in den *Christelyken Godsdienst* zyn: by voorbeeld, de Waarheden, dat JESUS CHRISTUS de Zaligmaaker der Wereld is, dat hy zyn leeven in eenen nederigen en veragten ſtaat heeft doorgebragt, en aan het Kruishout geeindigd; dat hy uit den dooden opgeſtaan en ten Hemel opgevaaren is; dat hy den Heiligen Geest over zyn Apostelen uitſtortte; dat hy komen zal om de geheele Wereld te oordeelen, en dat de dooden zullen opgewekt en voor zynen Regterſtoel geſteld worden. Deeze, en verſcheide andere Waarheden van dien aart, zyn ſtukken, die de Rede ons niet leeraart, en wy alleen aan 't *Euangelie* verſchuldigd zyn, en dus zo veele *Verborgenheden*, ons door het *Euangelie* ontdekt; doch hier ſtaat aan te merken, dat, naa deeze Openbaaring, die *Verborgenheden* niet langer als *Verborgenheden* kunnen worden aangemerkt; ze zyn 't niet meer, wy kennen ze zo volkomen als andere ſtukken ons door de Rede geleeraard: die geheimenisſen zyn geen geheimenisſen meer, nu 't GODE behaagd heeft ze voor ons te ontſluiten: en 't heeft geene zwaarigheid altoos in, de *Verborgenheden* van dien aart, welke ons in de Schriften des *Nieuwen Verbonds* voorkomen, te omhelzen. De Godlykheid dier Boeken eens beweezen zynde, moeten wy alle Waarheden, daar in duidelyk en klaar voorgeſteld, aanneemen, ſchoon de Rede, op zichzelve gelaaten, ons tot die Waarheden niet opleidt.

2. Wanneer wy door *Verborgenheid* Leerſtukken verſtaan, welke ons ſlegts onvolmaakte denkbeelden opleveren van de onderwerpen, die zy ons voor den geest brengen, is het zeker, dat 'er verſcheide *Verborgenheden* van die ſoort in den Godsdienst voorkomen. Alle de volmaaktheden en Eigenſchappen van GOD, alle zyne Werken, onze eige Natuur, zyn, in deezen zin, *Verborgenheden*: van alle die zaaken hebben wy ſlegts onvolmaakte denkbeelden. 't Geen de Heilige Bladeren ons zeggen is niet genoegzaam, om ons die groote onderwerpen volkomen te doen kennen. *Wy kennen*, zegt de H. PAULUS, *nu maar ten deele, en zien door eenen Spiegel in een duistere rede* (*). 'Er is bykans in alle zaaken, die den Godsdienst ten voorwerpe hebben, eene verlichte en donkere zyde; en dus heeft men bykans overal *Verborgenheden*: doch hier ſtaat te letten, dat wy van deeze verborgene Leerſtellingen niet

(*) 1 *Cor.* XIII. 9. 12.

niet verpligt zyn iets te omhelzen, dan 't geen klaar en voor onze bevatting gefchikt is: wy hebbenze alleen van de verlichte zyde te befchouwen, wy behoeven, wy kunnen ze, van den donkeren kant niet zien —— Laten wy deeze aanmerking door een voorbeeld ophelderen. Men kan de *Eeuwigheid* voor eene *Verborgenheid* houden; in de Eeuwigheid zyn verfcheide zaaken voor ons onbevattelyk: hoe is 't mogelyk dat 'er aan eene oneindige duurzaamheid iets worde toegevoegd? indien een Weezen van alle Eeuwigheid beftaan heeft, fchynt het een oneindig getal van jaaren, een oneindig getal van dagen beftaan te hebben: zyn 'er dan zo veel jaaren en en dagen in de ongemeete duurzaamheid? Dit zyn zwaarigheden, die ons, ten aanziene van dit onderwerp, zeer belemmeren; dit is de duistere zyde van deeze Leerftelling, waar omtrent wy niets kunnen bepaalen: maar van den anderen kant is 'er in de Eeuwigheid van GOD iets duidelyks, waar van wy ons gereedlyk een denkbeeld kunnen vormen: naamlyk dat GOD altoos beftaan heeft en dat hy altoos beftaan zal: dat hy geen begin noch einde kent; en zo veel moeten wy van dit ftuk gelooven. 't Is onze pligt, ten opzigte der *Verborgenheden* van deeze foort, 't geen ons klaar voorkomt te omhelzen, en wat het overige betreft ons oordeel op te fchorten, onze onkunde te belyden.

3. Begrypen wy onder den naam van *Verborgenheid*, 't geen in den Godsdienst voor ons duister is en onbekend, zo gaat het vast, dat 'er, gelyk wy reeds aanmerkten, onder de zaaken tot den Godsdienst behoorende, verfcheide zyn, die wy niet weeten; doch deeze maaken geen gedeelte van den Godsdienst uit, zy zyn ons niet geopenbaard; zy behooren dus niet tot de Openbaaring ons gefchonken, en kunnen gevolglyk geene voorwerpen van ons Geloof weezen.

4. Wil men met het woord *Verborgenheid* gansch onbevatbaare Leerftellingen aanduiden, van deeze foort zyn 'er geene *Verborgenheden* in den Godsdienst. 't Is zelf eene handtastlyke tegenzeggelykheid te verklaaren, dat een Leerftuk geopenbaard en tevens eene *Verborgenheid* is. Te zeggen dat GOD ons gansch onbevatbaare Leerftellingen openbaart, is even 't zelfde als te zeggen, dat GOD ons denkbeelden geeft van zaaken, waar van wy geen denkbeelden kunnen hebben, en waar van hy ons weezenlyk geene denkbeelden fchenkt: 't welk volftrekt onmogelyk is. Hadt men Leerftellingen van dien aart in den Godsdienst, het zou ons ondoenlyk weezen ze te gelooven: want eene Leerftelling te gelooven, is de denkbeelden, die wy daar van hebben,

te omhelzen; maar men heeft geen denkbeeld altoos van een gansch onbegrypelyk Leerstuk; en dus kunnen wy de denkbeelden daar van niet zamenvoegen, en 't zelve, gevolglyk, niet gelooven.

5. Van teggenzeggelyke Leerstellingen, moeten zy het zelfde betuigen als van de onbegrypelyke; 't is eene soort van voorgewende *Verborgenheid*; welke geene plaats kan hebben in eene Godlyke Openbaaring; 't is onmogelyk, dat GOD, die ons de Rede geschonken heeft, ons door zyn woord zaaken leere, rechtdraads strydig met die, welke hy ons door duidelyke redekavelingen ontdekt. Het zou ons zelfs onmogelyk weezen zulk slag van Leerstukken aan te neemen: want gelooven is, gelyk wy gezegd hebben, het zamenvoegen van denkbeelden; nu kunnen de denkbeelden, welke men voorgeeft in een tegenstrydig Leerstuk te vereenigen, noit vereenigd worden, zy verwoesten elkander. Indien iemand beweerde, dat één en het zelfde Lichaam ten zelfden tyde te *Rome* en te *Parys* ware, zouden wy zulks niet kunnen gelooven. Ik kan door zwakheid, door inschiklykheid, door weinig te letten op 't geen men my voorstelt, zeggen, dat ik myne toestemming aan dusdanig een voorstel geeve; ik kan de woorden zamenvoegen, maar myn geest kan de denkbeelden daar in begreepen niet vereenigen: dezelve kan het denkbeeld van een Lichaam op zekeren tyd te *Parys* bestaande niet knoopen, met het denkbeeld van het zelfde Lichaam, ten zelfden tyde te *Rome* in weezen: met te zeggen dat het te *Rome* is, ontkent men dat het te *Parys* zy; met te zeggen dat het te *Parys* is, ontkent men dat het te *Rome* is: de twee denkbeelden, die men wil zamenpaaren, stooten elkander om ver.

III. De beginzels, dus verre door ons vastgesteld en ontvouwd, geeven ons gelegenheid om 'er de volgende algemeene bedenkingen, ten opzigte van ons gedrag omtrent de *Verborgenheden*, uit af te leiden.

1. Uit het gezegde blykt hoe wy de Leerstellingen, ons als *Verborgenheden* voorgehouden, moeten aanneemen; dat, indien men ons klaare denkbeelden geeft van 't geen men ons wil doen gelooven, en duidelyk toont, dat die denkbeelden in 't Woord van GOD begreepen zyn, behooren wy ze ongetwyfeld te omhelzen, ook dan wanneer onze Rede ze ons niet hebbe kunnen ontdekken. De Schriftuur zegt, by voorbeeld, dat de Dooden ten geenen dage zullen worden opgewekt: wy kunnen gemaklyk de denkbeelden, welke de Schriftuur daar van opgeeft, begrypen: wy moeten het gelooven, schoon

schoon onze Rede ons tot die Waarheid niet opvoere. Maar wanneer men ons onbevatbaare of tegenstrydige Leerstellingen als *Verborgenheden* voorstelt, moeten wy ons niet laaten misleiden door den naam daar aan gegeeven; wy behooren ze onbeschroomd te verwerpen, 't is niet in onze magt ze aan te neemen. Ons staat alleen wel ernstiglyk te onderzoeken, of het Leerstuk, waar van men spreekt, waarlyk onbevatbaar is; men geeft dikmaals onvoorzigtig dien naam aan Leerstukken, welke niet tot dien rang behooren. Men zegt, by voorbeeld, dat het Leerstuk der Vleeschwording onbegryplyk is, maar men bedriegt zich; was het zodanig, wy zouden het niet kunnen gelooven. — Dit Leerstuk komt hier op uit; dat de Godheid zich zo nauw met den Mensch JESUS CHRISTUS vereenigd hebbe, dat men alle de heerlyke Lessen door CHRISTUS gegeeven, alle de verbaazende en wonderdaadige bedryven, welke hy gedaan heeft, konne aanmerken, als lessen en daaden van GOD zelve, die in hem was, door hem sprak, door hem wrogt, en zich door hem openbaarde; dit alles laat zich gereedlyk bevatten. 't Is waar men begrypt niet op welk eene wyze GOD in hem wrogt, of welke eigenlyk de natuur is dier vereeniging van de Godlykheid met de Menschlykheid: maar dewyl de Openbaaring ons niet verpligt, om daar van onderscheidene denkbeelden te vormen, zo zyn wy ook niet gehouden daar van meer te gelooven, dan wy uit de Openbaaring onderscheiden begrypen.

2. Het bygebragte toont, hoe men zeer ten onregte gemaatigde Godgeleerden beschuldigt, als vyanden van de *Verborgenheden*: het blykt, uit het geen wy overeenkomstig met hunne begrippen gezegd hebben, dat wy geene *Verborgenheden* verwerpen, die met de daad tot den Godsdienst behooren. Zy erkennen zo zeer als iemand, dat 'er in de Natuur van GOD verscheide zaaken zyn oneindig verre boven ons bepaald en zwak begrip; zy ontvangen met eerbied, 't geen de Leer der Openbaaringe by de Voorschriften der Rede voegt; doch zy onderwerpen zich niet met gesloote oogen, aan de besluiten van Menschen, die Leerstellingen, alleen in hunne verbeelding gesmeed, voor *Verborgenheden* willen doen doorgaan. Tegen deeze gewaande *Verborgenheden* kanten zy zich aan, en niet tegen die welken de Godsdienst met de daad in zich behelst. Vervuld met de diepste eerbied voor de Waarheden, welke het *Euangelie* hun leeraart, kunnen zy niet dulden, dat men de zuiverheid daar van bevlekke, door 'er duistere, ongerymde, en tegenstrydige Leerstellingen by te voegen; men zou met veel meer regts de strengere Godgeleerden kunnen ten laste leggen,

dat zy vyanden der *Verborgenheden* zyn. Men doet met de daad der weezenlyke *Verborgenheden* groot ongelyk aan, wanneer men ze paart, gelyk dikmaals door hun geschiedt, met afgetrokkene Leerstellingen, vol zwaarigheden en tegenstrydigheden, die den Godsdienst veragtlyk maaken, en twyfelingen omtrent de waare *Verborgenheden* verwekken; die, den Godsdienst in een ongunstig licht stellende, de hoogagting daar aan verschuldigd verminderen, en twyfelingen wegens de waarheid veroorzaaken. —— Daar benevens schynt de gereedheid met welke deeze Godgeleerden, over alle soorten van onderwerpen, spreeken, dat zy veel minder *Verborgenheden* erkennen, dan zy, die door hun als vyanden der Openbaaringe beschuldigd worden. Vraagt men, by voorbeeld, op welk eene wyze GOD de Menschen ter Zaligheid voorbeschikt heeft, een gematigd Godgeleerde zal u antwoorden, dat hy van die zaak niets anders weet, dan dat GOD besloten heeft de zodanigen, die waarlyk in CHRISTUS JESUS gelooven, te zaligen, en die hem weigeren aan te neemen, te veroordeelen. Hy zal toestemmen, dat hy 'er niets meer van weete, dat dit stuk voor hem eene Verborgenheid is: maar een strenger Godgeleerde zal zich met zo weinig niet vergenoegen, hy zal u het allergeheimste van deeze Verborgenheid ontdekken, u zeggen wat het eerste, wat het tweede besluit, en zo vervolgens, van GOD geweest hebbe: men zou waarlyk tot de gedagten komen dat hy *Gods Raadman* geweest ware, zo weinig zwaarigheids vindt hy in dit geval, zo vlot en vaardig maakt hy vaststellingen, over 't geen anderen zo duister zo ingewikkeld, zo ondoorgrondelyk voorkomt. —— Vraagt men welk het lot der *Heidenen* zal weezen, die het geluk niet genooten van JESUS CHRISTUS te kennen; hoe 't zal gaan met de zodanigen, die tot deeze of geene dwaaling vervallen zyn? Een gematigd Godgeleerde antwoordt, dat hy zulks aan 't oordeel van GOD, den eenigen Wetgeever, die behouden kan en verwerpen, overlaate; dat hy geen lichts genoeg hebbe, om het lot der dwaalenden te beslissen, dat dit voor hem eene *Verborgenheid* is: maar een strenger Godgeleerde, wel verre van die *Verborgenheid* te erkennen, zal terstond het vonnis, 't welk zy ten Jongsten dage te wagten hebben, uitspreeken, en ze zonder genade veroordeelen. —— Wanneer men 'er behoorlyk agt op geeft, zal men zien, hoe een gematigd Godgeleerde zyn oordeel over ontelbaare zaaken opschort, en erkent dat ze voor hem *Verborgenheden* zyn: terwyl een strenger Godgeleerde over alles oordeelt, en verscheide *Verborgenheden*, die de bepaaldheid zyns begrips hem moest doen erkennen, ter zyde stelt.

3. Ee-

3. Eene derde aanmerking, die zich hier aanbiedt, bestaat daar in, dat hoe verborgener, duisterder en moeilyker een Leerstuk zy om te bevatten, het ook van zo veel te minder belang ter Zaligheid is: waarlyk, eene Leerstelling is in den Godsdienst gewigtig, naar maate dezelve invloed hebbe op onze Heiligmaakinge; doch een Leerstuk, gansch en al met duisternissen omgeeven, kan maar weinig ons hart raaken; daar het ons maar weinig, en dan nog geen zeer onderscheide denkbeelden oplevert, kan het slegts eenen geringen invloed op ons maaken. —— Wy mogen hier nog byvoegen, dat, indien 'er, onder de Leerstukken van den Godsdienst, gansch onbegrypelyke *Verborgenheden* waren, die *Verborgenheden* van geen aanbelang zouden weezen: dewyl ze aan onzen Geest geen onderscheide denkbeelden verschaffen, kunnen zy daar op niet werken, en, by gevolge, niets toebrengen tot onze Heiligmaaking of ons Geluk.

4. Eene vierde aanmerking, welke wy moeten maaken, komt hier op uit, dat wy zeer omzigtig behooren te weezen, in het oordeel 't geen wy over de *Verborgenheden* van den Godsdienst vellen. Men moet niets vast stellen, dan 't geen de Rede en de Schriftuur ons, op eene klaare en onderscheide wyze, leeren. In dit geval zyner Verbeelding bot te vieren, over alles te willen oordeelen, is niets anders dan zich in een bykans onvermydelyk gevaar te brengen, om misslagen te begaan; men wandelt dan om in een donker land, zonder licht om het rechte spoor te ontdekken: indien men weigert stil te staan, loopt men gevaar om af te wyken, alle oogenblikken te struikelen, en in dwaaling te storten.

5. Uit onze beginzels vloeit ten vyfden, dat wy veel moeten over 't hoofd zien in de zodanigen, die, ten opzigte van de Verborgenheden, in eenige dwaaling vallen; zy zyn, in de daad te beschuldigen van onvoorzigtigheid en ligtvaardigheid; zy doen kwalyk met het te waagen iets te bepaalen omtrent die stoffen, zonder lichts genoeg te hebben, om 'er met grond over te oordeelen; doch de stukken, waar in zy struikelen, zyn van eenen moeilyken aart, het valt niet gemaklyk 'er nauwkeurige en bepaalde denkbeelden van te vormen; de duisterheid der zaake vordert, dat men toegeevenheid gebruike; indien het klaare en blykbaare Waarheden betrof, waar omtrent het gemaklyk valt zich te bepaalen, men zou eenigzins rede hebben om hun te berispen, over 't kwaad gebruik 't geen ze van hunne vermogens maaken. Men heeft niets te zyner verontschuldiginge in te brengen, wanneer men mistast omtrent eenvoudige stukken, die onder het bereik onzer vatbaarheid

vallen; dan hoe duisterder een onderwerp is, hoe gemaklyker men kan doolen in zyn oordeel; en gevolglyk moeten wy toegeevenheid en inschiklykheid gebruiken omtrent hun, die het ongeluk hebben, om van de waarheid af te wyken, ten aanziene van onderwerpen, zo zeer aan misvatting en dooling bloot gesteld.

6. Ten zesden voegen wy deeze aanmerking by de voorgaande, dat het de moeilyke en afgetrokke Leerstellingen in den Godsdienst niet zyn, die het meest onze aandagt moeten trekken, en het sterkst van ons beoefend worden; dusdanige Leerstellingen zyn van weinig nuts, van weinig aangelegenheids: wanneer wy 'er op gedagt hebben van den morgen tot den avond, is 'er nog maar luttel uitgevoerd, om onzen geest op te helderen of ons hart te verbeteren; wy zyn 'er niet veel wyzer of beter door geworden; meer behooren wy ons toe te leggen op duidelyke Waarheden, die onder ons begrip vallen, die eigenlyk tot den Godsdienst behooren. De beoefening deezer Waarheden is het, die, door de verlichting van ons verstand, ons hart kan heiligen; deeze en de betragting van onzen pligt behoort onze weezenlyke bezigheid uit te maaken. Hier moeten wy den heerlyken stelregel volgen, welken wy vinden *Deut.* XXIX. 29. *De verborge dingen zyn voor den* HEERE *onzen* GOD; *maar de geopenbaarde voor ons en voor onze Kinderen, om te doen alle de woorden der Wet.*

Maar de Menschen hebben doorgaans een te groote genegenheid voor de *Verborgenheden*, om het oor te leenen aan de Lessen van gemaatigdheid, straks voorgeschreeven. Zy willen *Verborgenheden* hebben, om 'er zich op te oefenen, en de kragt van hun vernuft te toonen. Om hun te geneezen van die zugt voor het afgetrokkene en duistere, waar omtrent zy zich vrugtloos bezig houden, moet men hun onderwerpen voor den Geest brengen, meer naar hunne bekwaamheid geschikt, waar op zy zich met vrugt kunnen toeleggen. Zeer veele van deeze soort kan men hun opgeeven; 'er zyn, by voorbeeld, in de Zedekunde, verscheide keurige stoffen, waar omtrent men weinig gedaan heeft, dit zyn *Verborgenheden* die met nut nagespoord en ontdekt kunnen worden; het zou zeer heilzaam weezen, daar over nette en nauwkeurige denkbeelden te vormen, om zich niet belemmerd te vinden, wat men, in zekere gevallen komende, te doen en te laaten hadt. In 's Menschen hart zyn verscheide diepten nog te peilen. *Het hart is bedrieglyk*, zegt de Schrift, *wie zal het kennen*? Doorgaans kennen wy ons zelven niet zeer volkomen; en wy moeten ons benaarstigen om ons zelven zo volmaakt te kennen, als

als ons mogelyk is; wy moeten onze pogingen aanwenden, om de gesteltenis van ons hart te ontdekken, te weeten, welke driften daar in veel al het meest heerschen, welke voorwerpen 'er den diepsten indruk op maaken, en de togten van 't zelve beroeren: wy moeten de zelfbedriegeryen, waar door wy de hebbelykheden dagelyks dieper en dieper doen wortelen, opspeuren en uitrooijen: dit zyn *Verborgenheden der ongeregtigheid*, die onze aandagt en onzen arbeid waardig zyn.

Men vindt in de onderscheide lichaamen, die dit Heelal uitmaaken, ontelbaare blyken van de Wysheid des Scheppers, welke, door de geringe aandagt, daar aan verleend, geen indruk op ons maaken. Dit zyn *Verborgenheden* der Natuure, die verdienen onderzogt te worden. Wy moeten onze verlustiging zoeken, in het nagaan van alles wat ons omringt, om de kenmerken van Wysheid, voor aandagtige oogen daar in te ontdekken, op te merken, om dus vervuld te worden met gevoelens van eerbiedige verwondering, over de Volmaaktheden van het Opperweezen.

Daar zyn in de handelwyze van GOD met zyne Kerke gehouden, daar zyn in de gunstbewyzen, welke hy door CHRISTUS JESUS, over de Menschen heeft uitgestort, *Verborgenheden* van Wysheid, Liefde, Goedheid, Genade, Heiligheid en Magt, waar over wy ons niet genoeg kunnen verwonderen. Apostel PETRUS leert ons, *dat de Engels begeerig zyn in die zaaken in te zien*: en wy behooren geene minder begeerte te hebben, om ons regtmaatige begrippen te vormen van de Wysheid, de Goedheid en de Magt GODS, doorstraalende in het groot heilwerk onzer Verlossinge. Wy kunnen 'er ons geen te verheevene denkbeelden van vormen, noch de gevoelens van verwondering en dank-erkentenisse, voor 't geen GOD te onzer behoudenisse gedaan heeft, te sterk opwekken. Hoe verheeven een begrip wy ook gevormd mogen hebben van GODS Liefde te Onswaards in JESUS CHRISTUS betoond, 'er is altoos veel onzer opmerkinge ontschooten, 't geen eene tweede overdenking ons zal ontdekken. Wy zullen steeds in de Liefde van GOD *Verborgenheden* gewaar worden, die onzen Geest werkzaamheid verschaffen; wy moeten gedurig dit gewigtig onderwerp overweegen, om, waar het mogelyk, met alle de heiligen te bevatten, *welke de breedte, langte, diepte en hoogte is der Liefde van* CHRISTUS, *die allen verstand te boven gaat*. Dit zyn *Verborgenheden* onzer bespiegeling overwaardig; en die, oneindig beter verdienen ons bezig te houden, dan die afgetrokkene en bovennatuurkundige *Verborgen-*

he-

beiden, welke, zo nutloos, den Geest der Godgeleerden afmatten, en dikmaals bitterheden, verdeeldheden en vyandschappen onder hun verwekken.

BERIGT VAN EEN GEVAL WAAR IN HET HOOFD VAN HET SCHOUDERBEEN WERDT AFGEZAAGD, NADERHAND EEN GROOT STUK VAN HET BEEN AFSCHEIDDE, EN NOGTANS DE VOLKOOMEN BEWEEGING VAN HET LID BEHOUDEN BLEEF. DOOR MR. WHITE, Chirurgyn *te Manchester* (*).

Edmund Pollit van *Sterling*, by *Cockey Moor*, in die Provincie, zestien jaaren oud, van een kropklierige gesteldheid des lichaams, werdt den 6 April 1768 in het Hospitaal van Manchester ingelaaten. Het berigt welk ik, hem aangaande, ontving, was, dat hy, voor omtrent veertien dagen, schielyk hadt gekreegen een heftige Ontsteeking in zyn' linker Schouder, welke het koud vuur dreigde, doch eindelyk in een groot ettergezwel overgegaan, en met een lancet geopend was, eenige dagen voor zyne komst hier. De opening was naby den okzel, op den onderften rand van de *Pectoralis major*; en door dezelve konde ik het hoofd van het Schouderbeen, geheel ontbloot van zynen beurs-band, onderscheidenlyk voelen. De etter, welke stinkend en veel was, hadt zich een weg naar beneden, by het midden van het Schouderbeen, gemaakt, en was nog door een andere opening, even beneden de *Processus acromion*, uitgeborsten; door welke het hoofd van het schouderbeen gemaklyk gezien kon worden. De geheele arm en hand waren gezwollen tweemaal zo dik als natuurlyk, en hy konze niet gebruiken. Hy leedt veel pyn, en de inslurping van de etter hadt een uitteerend koortsje veroorzaakt, met nagt-zweeting, buikloop, een snelle Puls, en verlooren eetlust, waar door hy zeer was vermagerd.

In deeze gevaarlyke omstandigheden scheen 'er geen andere toevlugt dan tot een' Operatie. De gemeene, in deeze gevallen van den arm in het gewrigt met het schouderblad aftezetten, liet zich vreeslyk aanzien, zo aangaande de bewerking als ten opzichte van de gevolgen. Ik stelde hierom de volgende Operatie voor, waar van ik veele voordeelen verwagtte, en deed dezelve op den 14 van dezelfde maand.

Ik

(*) *Philosoph. Transact.* Vol. LIX.

Ik begon myne infnyding by de opening onder de *Processus acromion*, en zo naar beneden tot op het midden van het schouderbeen, waar door al het ondergelegen been voor 't gezicht kwam. Toen vatte ik den elleboog van den Lyder, en drong het hoofd van het schouderbeen gemaklyk uit zyn hol, en bragt het geheel buiten de wond, zo dat ik het geheele hoofd schielyk in myn linker hand greep, en hield, tot dat ik het met een gemeene zaag, tot de afzetting gebruiklyk, had afgezaagd, na alvorens een stuk van een kaart-blad tusschen het been en de huid gestooken te hebben. Ik had de voorzorg gebruikt van een helper, waar op ik kon vertrouwen, met een drukdoek te plaatsen juist boven het sleutelbeen, om den loop van het bloed in de slagader te stuiten, zo ik het ongeluk mogt hebben van dezelve door het mes te raaken of te verscheuren; doch daar geschiedde niets dergelyks, en de Lyder verloor niet meer dan twee of drie Uncen bloeds, zynde alleen een klein slagadertje, 't welk gedeeltelyk om het gewrigt loopt, gekwetst, en dit werdt gemaklyk gestopt.

Hy was na de Operatie vry gemaklyk, en hadt den volgenden nagt een goede rust; de ontlasting verminderde van dag tot dag, de zwelling nam langzaamerhand af, zyn' eetlust kwam weerom, en alle toevallen van zyn uitdroogend koortsje verdweenen. Na vyf of zes weeken bemerkte ik dat de deelen, waar uit het been was weggenomen, een merklyke vastheid hadden verkreegen, en hy kon eenig zwaar gewigt met zyne hand opligten. Ten einde van twee maanden bevond ik dat een groot stuk van de geheele zelfstandigheid van het been, 't welk door de etter bloot geraakt, en naderhand de aandoening van de lugt ondergaan hadt, stondt om van het gezonde te scheiden, en ik nam het met een tangetje gemaklyk weg. Na deeze scheiding liep de wond schielyk toe, en den 15 August. ging hy henen, zynde volmaakt geneezen. Dees arm by den anderen vergeleeken, was nog geen geheelen duim korter; hy heeft 'er het volkoomen gebruik van, en kan niet alleen den arm tot alle hoogten opligten, maar ook in de rondte beweegen zo wel als oit. De gedaante van den arm is niet veranderd; en uit het gebruik welk hy 'er van heeft, uit de vertooning voor het oog, en de aanraaking of het gevoel, meene ik gerustelyk te mogen zeggen, het hoofd, de hals, en een gedeelte van het lichaam van het schouderbeen zyn wezenlyk hergroeid.

Ik maakte geen gebruik van spalken, eenig werktuig of banden, onder de geneezing, om het lid bepaaldelyk in zekeren stand te houden; ook werdt de arm niet verbonden in het bed,

maar

maar terwyl de Lyder op een ftoel zat, en, zo dra hy het kon verdraagen, overend ftaande, met zyn lichaam voorover hellende, op dat het verband bewaamelyk zou konnen aangelegd worden, 't welk alleen beftondt in het gene noodzaaklyk was om de middelen op de wonde te houden; en aan deeze handelwyze fchryve ik toe de behoudenisfe der beweeging van het lid, het gene op geen andere manier kon bewerkt worden; maar het gewrigt zou waarfchynlyk ftyf geworden zyn en *Anchylofis* gemaakt hebben, indien men het geen vrye fpeeling hadt gelaaten.

AANMERKINGEN.

Ik verhoopte uit deeze Operatie wel veele voordeelen boven die der afzettinge van het lid by het fchouderblad, dan het gevolg ging myne verwagting nog verre te boven. Ik vleidde my geenzins met de hope van een beweeglyk lid, of dat de lengte van het deel zo naby zou behouden worden, wyl 'er een verlies was van meer dan vier duimen van de geheele zelfftandigheid van het been, zonder eenig ander been tot onderfteuning, gelyk in den onderarm en het been; en de flegte ftaat van den arm, ten tyde der Operatie, my belette gebruik te maaken van eenig gereedfchap om den arm uitgeftrekt te houden. Ik onderftelle dat de zwaarte van den arm, in dit geval, een behoorlyk tegenwigt heeft gemaakt tegen het zamentrekkend vermogen der Spieren, want de arm was alleen gehangen in een gemeene flinger, en de Lyder niet in 't bed gehouden.

Grootlyks verwonderde het my zo veel fterkte en vastheid in de deelen te vinden, datze baarblyklyk eene hergroeijing van het been vertoonden, voor dat het onderfte gedeelte was gefcheiden, of even voor het hadt begonnen los te worden. Deeze beenige zelfftandigheid kon niet voortkoomen van het fchouderblad, want de gewrigt-holte van dit been was niet van haar kraakbeen ontbloot; konze dan afkoomen van het einde van het gezonde been, voor dat het bedorven gedeelte zich hadt begonnen af te fcheiden? of zyn 'er eenige vaten welken de beenige ftoffe voeren, en in de plaats van het verloorene nederleggen? Ik zal hieromtrent niets volftrektelyk bepaalen, doch helle meest naar het laatfte gevoelen.

Is het niet waarfchynlyk, dat 'er eene hergroeijing van het kraakbeen gefchiedt zo wel als van been? want het is bekend aan allen, die eenigzins in de Ontleedkunde zyn opge-

geleid, dat de einden van fommige beenderen, welken met geen anderen zamengevoegd worden, met kraakbeen bedekt zyn; doch het ontbreekt nooit aan de einden en in de holligheden van beenderen, welken tot de beweeging geschikt zyn; en ik kan niet begrypen hoe de beweeging hier zo volkoomelyk kon behouden worden zonder middel van kraakbeen; als ook zonder een beursband of iet hier aan gelyk, om het lidvogt en het been in zyne plaatse te houden.

Nademaal deeze Operatie de eerste is van deeze natuur' welke gedaan, of ten minsten openbaar gemaakt is, dagt ik dat de beschryving derzelve zou konnen dienen tot bevordering van de Konst. De schrandere Chirurgyn GOOCH heeft in de daad drie voorbeelden beschreeven van afgezaagde hoofden der beenderen in zamengestelde ontwrigtingen. In één van dezelven werden de onderste hoofden van het Scheen- en Kuit-been afgezaagd, in een ander van de korte Arm-pyp, en in een derde van het tweede beentje des duims, maar deeze verschillen in veele opzichten van het tegenwoordig geval.

Ik geloove dat deeze Operatie doorgaans te verkiezen zal zyn boven de afzetting van den arm in het gewrigt met het schouderblad, als deeze laatste gedaan wordt om beenbederf van het hoofd van het schouderbeen; en wyl de behoudenis van een lid altoos van de uiterste aangelegenheid is, en welke van een iegelyk Heelmeester, in wien eenige menschelykheid is, ten allen tyde zal gewenscht worden, en byzonderlyk waar (gelyk in dit geval) het geheele lid en deszelfs werkingen volkoomenlyk behouden worden, de geneezing op geene wyze vertraagd wordt, en het gevaar der Operatie onbetwistbaar minder is. Want schoon de afzetting dikwils volstrekt noodzaaklyk zy, en menigmaal van weinig gevaar of gevolg, wanneer alleen een gedeelte van een lid wordt weggenomen; doch waar het geheel verlooren wordt, wordt het gevaar ongelyk grooter, en het verlies onherstelbaar.

Ik heb deeze Operatie menigmaal gedaan op doode lichaamen, waar in de deelen geen verderf hadden, en vond 'er noit eenige moeilykheid in; en uit de doorsnyding der deelen had ik geen' reden om aan een goed gevolg te twyfelen in een leevend onderwerp, waar de banden en spieren slapper zyn, en de etter, tusschen het been en de bekleedzels ingedrongen, minder snydingen nodig maakt.

Op

Op gelyke wyze heb Ik ook, in een dood onderwerp, een insnyding gemaakt aan de buitenzyde van het Heup-gewrigt, en de sneede naar beneden vervolgd tot onder den *Trochanter*; de beurs-band dan doorgesneeden, en de knie naar binnen bewoogen zynde, werdt het hoofd van het Dy-been uit zyne holte gedreeven en gemaklyk afgezaagd; en Ik twyfele niet of deeze Operatie kan op een leevend onderwerp gedaan worden, met vooruitzicht van een goeden uitslag.

De Koninglyke Akademie der Heelkonst te Parys heeft een prys gesteld op de Vraage; Of de afzetting van de Dye in haar gewrigt met het *Os innominatum* oit aan te raaden zy: dan was Ik in de noodzaaklykheid van deeze Operatie te doen, of die welke Ik nu beschreeven hebbe, Ik zou geen oogenblik in twyfel staan wat te verkiezen.

EEN ROODELOOP, WAAR OP, NA EENIGEN TYD, VOLGDE UITLOOP VAN DREKSTOFFEN DOOR DE ROEDE, EN DE DOOD VAN DEN LYDER.

Door den Heer GUILLET, Heelmeester te Vendôme.

(Uit het Fransch.)

IN November 1770 werd Ik geroepen te Serge, onder het Stift van Mans, by een Marschalk, vier-en-dertig jaaren oud. Hy hadt reeds een jaar een aanhoudende koorts gehad, die ten einde van vier maanden gevolgd was van een Roodeloop, welke eene Ontsteeking hadt verwekt in den onderbuik, met pyn in de lendenen, voornaamlyk aan de linker zyde, en vermindering van pisloozing; welke echter door de baden hersteld was. In Augustus 1770, hadt de Lyder zich merklyk beter bevonden; doch hadt van tyd te tyd pyn in den onderbuik; en deeze was vermeerderd door een ingekoomen voorwerp van verdriet, en kon door geene middelen gestild worden; hier by kwam moeilyke Afgang, vermindering van Pis en slaaploosheid.

Veertien dagen na de opkomst van deeze toevallen, kreeg hy eene ontlasting van bloed uit den endeldarm, welke vier of vyf uuren duurde, den afgang bevorderde en de toevallen stilde. Deeze ontlasting van een zwart en dik bloed, het welk uit de inwendige speenaderen scheen te koomen, kwam omtrent alle veertien dagen weerom.

Bykans twee maanden voor zynen dood, welke voorviel; agt

agt dagen na dat ik hem bezogt had, loosde hy drekſtoffen door de Roede, zonder dat men bemerkt hadt dat hy pis door den aars kwyt raakte.

De drekſtoffen hielden, agt dagen, op door de Roede te koomen na die bloedingen, namen haren weg wederom door den aars, en waren hard. Naderhand namen zy weder loop door de Roede, tot aan de voortkomst van een nieuwe bloeding.

Hy kreeg een uitwendige Waterzugt, en ſtorf agt dagen na dat ik hem had gezien, en gelyk ik voorzegd had.

Ik opende het lichaam, in tegenwoordigheid van de Heeren, CAMBRAY, Chirurgyn te Mondoubleau, en CERF, Heelmeester van Serge. Ik vond veel water in het Vetvlies, en omtrent twee pinten in den buik uitgeſtort. Het Net en de Darmen waren in een natuurlyken ſtaat, behalven de Regte. Dit gedarmte bevond ik, aan het voorſte gedeelte, dik, hard en vereeld, en maakende, om zo te ſpreeken, een zelfde lichaam, met het achterſte gedeelte der blaaze van de linker zyde, en het onderſte gedeelte van de Pisleider derzelfde zyde, welke op deeze plaatſe geheel verſtopt was. In het midden van den ſamenhang des darms met de blaaze was eene opening welke gemeenſchap met beiden hadt. Deeze opening was byna een halven duim groot: haare wanden waren vereeld; en hier door gingen de drekſtoffen in de blaaze; de pis liep niet in den darm over, om dat deszelfs opening hooger was dan die der blaaze.

De regte darm was niet geſtopt, hy was vry tot aan den aars.

Aan het onderſte en achterſte gedeelte van deezen Darm, waren eenige aderſpattige verhevenheden, welken zeer groot waren.

De linker nier was bykans geheel blaasagtig, en opgevuld met veel pis, en zo ook de Pisleider van dezelfde zyde, welke zeer verwyd was door de opgehouden pis, welke de blaaze niet hadt konnen ingaan. De regter nier was minder opgezet dan de linker, om dat de pis ten deele nog haaren loop hadt behouden. De regter Pisleider was boven by het nier-bekken zeer naauw. In het zelfde bekken was omtrent een glas pisſe.

De blaaze vond ik ledig en ingekrompen, zonder ſteen of graveel: het achterſte gedeelte van de linker zyde was vereeld, en ſcheen geene werking meer gehad te hebben, hierom hadt hy pis en drekſtoffen door de Roede geloosd zonder gevoel 'er van te hebben.

Deeze waarneeming leert ons welke gevolgen een verouderde Roodeloop kan hebben, de goede uitwerking van eene vloeijing der Aanbeijen in een' Ontsteeking van den regten darm en de blaaze, en hoe weinig men verwagten kan van geneesmiddelen in zulke moeilyke en wanhopige gevallen.

KORTE OPGAVE EENER VERHANDELINGE VAN DEN HEER MERIAN, WAAR IN HY DE DUURZAAMHEID EN INDRUK VAN VERMAAK EN PYN MET ELKANDER VERGELYKT.

(*Histoire de l'Academie Royale de Sciences enz. à Berlin* Vol. XXII.)

De Heer MERIAN onderzoekt, in deeze Verhandeling, welk van beide, Geneugte of Smerte, in den aart het Duurzaamst is, en welke van die twee Aandoeningen, over 't algemeen, de ander in Kragt overtreffe. Geen deezer Gemoedsaandoeningen kan, of ten aanziene van den duur, of ten opzigte van den indruk, het voorwerp van uitrekening worden. Want schoon wy in staat zyn om met onze Barometer en Thermometer, de zwaarte der lugt en de hitte af te weegen, heeft men tot nog geen *Pathometer*, (om een nieuw woord te deezer gelegenheid te smeeden,) uitgevonden, waar mede wy de nette maat van Pyn of Ongemak of van Vreugde en Vermaak kunnen afmeeten. —— Onze Wysgeer waagt het, nogthans, het gewigt en de maat onzer Geneuglyke en Smertlyke Aandoeningen, by vergelyking, op te maaken, en te bepaalen, welke de meerderheid hebbe: en het doet ons leed te moeten verklaaren dat deeze, volgens zyne opgaave, aan de laatstgemelde moet worden toegekend.

Wat de Duurzaamheid betreft, de bepaling van den Heer MERIAN steunt op deeze bedenking, dat de Pyn een allerfynste en nauwkeurigste verdeelster van den tyd is, en ons denkbeeld van Duurzaamheid altoos uitbreidt; terwyl 't Vermaak, gelyk de ondervinding elk Mensch onbetwistbaar leert, het zelve steeds doet inkrimpen. De voorbyglippende oogenblikken van Vermaak worden door de Smerte in jaaren hervormd, en dus verbaazend vergroot. —— Gy, by voorbeeld, geniet het uitgeleezenst Vermaak. Ik bevind my met eene pynlyke kwaale bezogt. Voor u is de tyd kort; by my van eene allerverveelendste langte. De uurwyzer, die in uw oog de wyzerplaat is rondgevloogen, scheen my toe zeer traaglyk daar over heen te kruipen. Zonder alle geregelde tydmaaten van natuur

of kunst, verklaart gy dat uw Vermaak zeer kort geduurd heeft, en ik klaag dat myn Verdriet vervaarlyk lang aanhieldt; en wy hebben beiden gelyk. Met één woord, het blykt duidelyk, dat de gelukkige en de elendige den tyd afmeeten met Slingers van zeer onderscheidene langte, en dat de laatstgenoemde de langste gebruikt.

Daarenboven, door de aanhoudenheid, verandert de Pyn nauwlyks oit van hoedanigheid, en nimmer van natuur, maar blyft Pyn tot aan de uiterste perken van aandoenlykheid: terwyl de Vermaaken, van allerlei aart, tot zekere hoogte opklimmende, zatheid, onverschilligheid, ja wansmaak hervoortbrengen (*). Vermaak by vermaak gevoegd; inzonderheid wanneer het van denzelfden aart is, levert dikwyls eene ontkennende hoeveelheid uit, en neemt, in steede van aan te winnen, blykbaar af, tot dat de gansche som te niet loope, ja brengt, in 't einde, den verzaadigden genieter op den oever der Smerte. Eenige weinige schielyk rondloopende uuren zullen ongetwyfeld een einde maaken aan alle genietingen, hoe aangenaam ze ook mogen weezen; terwyl ons leeven en onze gevoeligheid alleen den duur van Pyn bepaalen.

Het tweede stuk, de onderscheide Kragt en Indruk van Geneugte of Smerte, wordt mede door den Heer MERIAN in dier voege opgelost, dat de Pyn het Vermaak daar in overtreffe. Wilt gy, is zyne taal, elks byzondere Kragt en Indruk ontdekken, stel ze tegen elkander over, en gy zult wel haast zien, wie de overwinning weg draage. Noemt my de Vermaaken op die u, als het lichaam geweldige Pyn lydt, of wanneer gy u door knellenden wederspoed gedrukt voelt, kunnen opbeuren. Alle hebben zy hunne bekoorelykheden verlooren, zy zyn u laf, ja walchlyk, geworden. —— Waar, in tegendeel, is het Vermaak, 't geen de aanvallen van geweldige Pyn kan wederstaan? Zo ras deeze komt vermeestert ze ons geheel en al, en vernietigt alles wat naar Genoegen zweemt. Ik daag u uit één Vermaak te noemen, 't welk in staat is de Kiespyn te verdryven; maar ik zal u duizend ongemakken opgeeven, ten vollen magtig om de uitgeleezendste Genietingen van kragt te berooven.

De doorgaande handelwyze des Menschdoms, merkt de Heer MERIAN verder op, verschaft ons ontelbaare bewyzen, dat de Pyn sterker indruk maakt dan het Vermaak. De Wetten zyn voornaamlyk haare kragt verschuldigd aan de straffen op der-

(*) Aartig zegt de Heer SEARCH. „ In de rekening van Vermaak, „ maaken twee en twee niet altoos vier ".

derzelver overtreeding gesteld; en zouden weinig vermogen, indien ze alleen vermaak en genoegen beloofden. —— Verder zou de allervuurigste Minnaar zyne liefdedrift voelen verkoelen, wanneer men hem het vol genot van zyne Beminde voorstelde onder deeze voorwaarde, dat hy slegts voor één of twee minuuten eene buitengewoon zwaare pyniging moest ondergaan, of zich met gloeiende tangen laaten knypen. —— 'Er zyn, 't is waar, eenige daaden der Menschen, welke met den gestelden regel niet schynen te strooken. De Wynzuiper gaat zitten om zyn ongeregelden lust te voldoen, in de volkomene zekerheid, dat hy het uur twee drie, 't welk hy onder zyn vles doorbrengt, op morgen, met ziekte en hoofdpyn, van een veel langer duur, zal moeten betaalen. Maar indien, gelyk Vader MALEBRANCHE opmerkt, een dag hoofdpyns noodwendig moest voorgaan in stede van volgen, dan zou de Dronkaart een voorbeeld van Maatigheid worden.

NATUURLYKE HISTORIE VAN DEN GROOTEN ZEE-AREND.

(Volgens BUFFON.)

De groote *Zee-Arend* wordt van de Grieken φήνη, van de Latynen *Ossifraga*, van de Italiaanen *Aquilastro anguista barbata* geheeten; in 't Hoogduitsch draagt hy den naam van *Grosser basen Abr*; in 't Fransch *Orfraie*, in 't Engelsch *Osprey*, in Poolsch *Orzel-lomignat*; de Silesiers noemen hem *Skast*. De oude Latynsche naam *Ossifraga*, of *Beenbreeker*, is daar van ontleend, dat men waargenomen hadt hoe deeze Vogel, met zyn bek, de beenderen der Dieren ten prooi gevangen, stukken brak.

Onze Naamlystmaakers geeven hem den naam van den *Grooten Zee-Arend*: hy is in de daad bykans zo groot als de *Gouden Arend* (*), en schynt naar evenredigheid langer van Lichaam; doch de Wieken zyn korter: want de *Zee-Arend* haalt drie en een half voet in de lengte van het einde des Beks tot het uiterste der Klauwen gemeeten, de uitgespreide Vleugels nauwlyks zeven voeten; terwyl by den *Grooten Arend*, wiens lichaam doorgaans maar drie voeten, en twee of drie dui-

(*) Zie de Beschryving van deezen *Arend* in onze *Hedend. Letter-Oef.* I D. 2de St. bladz. 147.

duimen is, de uiterften der Wieken acht, en zomtyds negen voeten van elkander ftaan. Deeze Vogel is, van wegen zyne grootte, dus zeer aanmerkelyk, en ook zeer gemaklyk van anderen te kennen en te onderfcheiden. Voor eerst, door de gedaante en kleur der Klauwen, die glinfterend zwart zyn, en een halven Cirkel uitmaaken; ten tweeden, door de Pooten, die aan 't benedenfte gedeelte kaal en met kleine fchubben van eene helder geele kleur bezet gevonden worden; ten derden door een Baard van vederen onder den Strot, 't geen hem den naam van *Baard-Arend* doet krygen.

Meest altoos aast de *Zee-Arend* omtrent de zeekusten, en dikwyls ook dieper landwaards in, by meiren, vyvers en vischryke rivieren. Groote Visfchen vallen alleen in zyn fmaak; hy valt ook op anderen buit aan, en kan, groot en fterk zynde, gemaklyk Ganzen, Haazen, ja zelfs Lammeren en Geitjes, bemagtigen.

ARISTOTELES verzekert ons, dat het Wyfje van den *Zee-Arend* niet alleen de uiterfte zorge draagt voor haare eigene Jongen; maar ook dezelfde genegenheid laat blyken, jegens andere jonge *Arenden*, door de Ouden uit het nest geftooten, welke zy opkweekt als haare eigene. Ik vind niet, dat deeze byzonderheid, die waarlyk vreemd genoeg, en door alle Dierbefchryvers na verteld is, door iemand genoegzaame bevestiging van waarheid gekreegen heeft; en 't geen my 'er zeer aan doet twyfelen, is, dat deeze Vogel maar twee eijeren legt, en doorgaans maar één haarer Jongen opkweekt, waar uit men, by gevolge, mag opmaaken, dat zy het al te moeilyk zou vinden een groot gezin op te pasfen en te voeden. — 'Er zyn, nogthans, in de *Historie der Dieren* van ARISTOTELES, maar weinig ftukken, die geen proef kunnen houden, of ten minften niet wat waarheids in zich hebben. Verfcheide byzonderheden, die my even verdagt als deeze voorkwamen, heb ik zelve bewaarheid gevonden: waarom ik de zodanigen, die gelegenheid hebben om deezen Vogel waar te neemen, wel wil verzoeken, de waarheid of valschheid deezer byzonderheid te toonen.

Meer andere dingen vermeldt ARISTOTELES van deezen Vogel, die nader bewys behoeven. Hy zegt de *Zee-Arend* is zwak van Gezigt, zyne oogen zyn als met een nevel overtoogen. Dit blykt de voornaame rede te zyn, welke hem bewoog om de *Osfifraga* van de *Arenden* te onderfcheiden, en in eenen rang te brengen met de *Uilen* en andere Vogels, die by dag blind zyn. Zullen wy uit de ftukken hier over oordeelen, zo zal men dit niet alleen voor verdagt; maar valsch moeten houden;

den: want allen, die den *Zee-Arend* hebben waargenomen, merken aan, dat hy by nagt scherp genoeg ziet om prooi, en zelf om Visch te vangen; doch bemerkten niet, dat het Gezigt van deezen Vogel zwak was, of dat hy flegt by dag ziet. In tegendeel ontdekt hy op eenen vry verren afstand den Visch, op welken hy voor heeft neer te stryken: hy zet met een stoute vlugt de Vogels, ten prooi uitgekipt, agter na: en, schoon hy min sterk vliege dan de *Arenden*, ontstaat zulks veel eer uit de kortheid der vleugelen, dan uit de zwakheid van Gezigt. De agting, egter, verschuldigd aan den bovengemelden Wysgeer, bewoog den beroemden ALDROVANDUS, om de Oogen van den *Zee-Arend* zeer naauwkeurig te onderzoeken; en hy bevondt, dat de opening des Oogappels, die gemeenlyk alleen door het hoornvlies gedekt is, daarenboven in deezen Vogel bedekt was door een zeer dun vlies; een klein netvlies over 't midden van den Oogappel vormende. Hy merkt wyders aan, dat het beletzel, door deeze ooggesteltenis veroorzaakt, vergoed scheen te worden door de volmaakte doorschynendheid van den kring rondsom den Oogappel, welk gedeelte in de andere Vogelen duister of donker gekleurd is. Zo houdt dan de aanmerking van ARISTOTELES proef, in zo verre hy gezegt heeft, dat de oogen van den *Zee-Arend*, als met een dunnen nevel bedekt zyn: doch hier uit volgt niet noodzaaklyk, dat deeze Vogel minder ziet dan andere: dewyl het licht overvloedig genoeg kan inkomen, door den volmaakt doorschynenden kleinen kring rondsom den Oogappel. Alles wat men uit deeze schikking des Oogs kan opmaaken, is, dat de *Zee-Arend* door dit vlies een duistere vlek ziet op 't midden van alle voorwerpen; en beter zydwaards dan recht vooruit kan zien. Zyne bedryven, nogthans, toonen niet, gelyk wy reeds aanmerkten, dat hy een flegter Gezigt dan andere Vogels hebbe. 't Is waar, hy zweeft zo hoog niet als de *Arend*, zyn vlugt is ook min snel, en hy zet zyn prooi niet na op zulk een grooten afstand: waar uit men mag opmaaken, dat zyn Gezigt in scherpheid en doordringenheid voor dat der *Arenden* moet wyken; doch 't gaat tevens vast, dat hy niet gelyk de *Uilen* door 't daglicht wordt verbysterd: naardemaal hy zo wel by dag als by nagt op de vangst uitgaat (*), boven al in den morgenstond en in de scheemering.

Daar-

(*) Ik heb berigt ontvangen, zegt de Heer SALERNE, uit den mond van ooggetuigen, dat de *Zee-Arend*, by nagt, visch vangt, en men als dan het gedruis, 't welk hy in 't water vallende maakt, op eenen ver-

Daarenboven zullen wy, het maakzel van het Oog des *Zee-Arends* en dat der *Uilen* en andere *Nagtvogelen* met elkander vergelykende, ontdekken, dat het zeer verschille, en dus de gevolgen daar uit voortvloeiende zeer onderscheiden moeten weezen. Deeze Vogels zien slegt of geheel niets by dag, alleen uit oorzaake dat hunne Oogen al te aandoenlyk zyn, en zy slegts eene zeer geringe hoeveelheid lichts noodig hebben, om wel te kunnen zien. Hunne Oogappel is volkomen open, en heeft dat kleine vlies niet, 't welk men by den *Zee-Arend* aantreft. De Oogappel in alle *Nagtvogels*, in *Katten*, en eenige andere Viervoetige Dieren, die in 't donker zien, is rond en groot van omtrek, wanneer dezelve niets meer ontvangt dan de indruk van een zwak licht, en dat der schemeringe; dezelve wordt, in tegendeel, rechtstandig langwerpig in *Katten*, en wordt na het middelpunt rondsom ingetrokken in *Nagtvogels*, zo ras een sterk licht de oogen aandoet. Deeze zamentrekking bewyst duidlyk, dat deeze Dieren alleen gebrekkig zien, om dat hun gezigt te scherp is, en slechts weinig lichts behoeft; terwyl andere zich van het volkomen daglicht kunnen bedienen, en, naar maate het lichter is, des te beter zien. De *Zee-Arend* zou, overzulks, met het vlies op den Oogappel, meer lichts dan andere noodig hebben, was 'er geene vergoeding voor dit gebrek. Doch 't geen ARISTOTELES geheel verontschuldigt, wegens het rekenen van de *Zee-Arend* onder de *Nagtvogelen*, is, dat dezelve, zo wel by nagt als by dag, op roof uitgaat. Hy ziet slegter dan de *Arend* in helschynend licht, en misschien slegter dan de *Uil* in 't donker: maar bedient zich, van deeze zonderlinge schikking van 't oog, hem byzonder eigen, en zo onderscheiden van die der *Dag-* als die der *Nagtvogelen*, op 't voordeeligste.

Zo veel waarheids als ik gevonden heb in de meeste byzonderheden door ARISTOTELES opgegeeven, in zyne *Historie der Dieren*, zo veel onwaarheids is my voorgekomen in zyne *Verhandeling over de Wonderen*. Hier ontmoet men niet zelden stukken volkomen het tegenovergestelde behelzende van 't geen hy in zyne andere Werken verhaalt. Waarom ik overhel om te gelooven, dat dit Werk over de *Wonderen* niet vervaardigd is, door dien Wysgeer, en hem niet zou toegeschreeven zyn, indien iemand de moeite genomen hadt, om de begrippen daar in voorgesteld, en boven al de gebeurtenissen, te

ver-

verren afstand, kan hooren. Die zelfde Heer verhaalt, dat de *Zee-Arend*, als hy neder strykt, om zyn prooi te vangen, een gedruis maakt 't geen verschriklyk is, inzonderheid des nagts. *Ornithol*, p. 6.

vergelyken met die hy beweert en vermeldt, in zyne *Historie der Dieren*. PLINIUS, wiens geheele *Natuurlyke Historie*, wat het hoofdzaaklyke aanbelangt, geheel uit ARISTOTELES is overgenomen, heeft zo veel twyfelagtige en valsche stukken niet opgegeeven, dan alleen uit oorzaake, dat hy ze, zonder onderscheid, overschreef uit verscheide Verhandelingen aan ARISTOTELES toegeëigend, die vermengende met de gevoelens van volgende Schryveren, meest al gegrond op Volks-vooroordeelen. —— Hier van kunnen wy een voorbeeld opleveren, zonder ons van het Onderwerp, 't geen wy thans behandelen, te verwyderen. Wy zien dat ARISTOTELES, de soort van HALLÆTUS of *Kaale Buizert*, in zyne *Historie der Dieren*, zeer wel beschryft en onderscheidt, die maakende tot het vyfde soort van zyne *Arenden*; van welke hy zeer onderscheidende kenmerken opgeeft; doch teffens vinden wy, in de *Verhandeling der Wonderen*, dat de *Haliætus* van geen geslacht is, of geene soort op zich zelve uitmaakt. PLINIUS hier op afgaande en dit opcierende, zegt niet alleen, dat de *Haliæti*, of *Kaale Buizerts* geen geslacht hebben, als voortkomende uit de vermenging van *Arenden* van verschillende soorten; maar dat ook de Vogels, voortkomende uit de vermenging van *Kaale Buizerts*, geen *Kaale Buizerts*, maar *Zee-Arenden* zyn: welke *Zee-Arenden*, zegt hy, voortteelen met *Kleine Gieren*: die, dus gaat hy voort, *Groote Gieren* voortbrengen, welke het vermogen van voortteeling niet meer hebben (*).

Hoe veele ongelooflyke dingen zyn 'er begreepen in deeze plaats! Hoe veel ongerymdheden, strydig met de eenpaarige werking der Natuure, komen 'er in voor! Want laaten wy, om de paalen van de vermenginge der Natuure, zo ver geoorlofd of mogelyk is, uit te zetten, en de gunstigste verklaaring aan deeze plaats te geeven, eens, voor een oogenblik, veronderstellen, dat de *Kaale Buizerts* in de daad niets anders zyn, dan halfflachters, voortgesprooten uit de vermenging van tweeërlei soort van *Arenden*. Deeze halfflachters zullen vrugtbaar weezen, gelyk de halfflachters van eenige andere Vogelen, en onderling eene tweede soort van bastaarden voortbrengen, die de soort van *Zee-Arenden* naby komen, indien de eerste vermenging geweest is tusschen een *Zee-Arend*, en eenen anderen *Arend*. Dus verre zyn de Wetten der Natuure niet volstrekt geschonden; maar als hy verder zegt, dat van deeze *Kaale Buizerts* voortgekomene *Zee-Arenden*, *Kleine Gieren* voortspruiten, die *groote Gieren*, onbekwaam ter voortzetting van

(*) PLINIUS, *Hist. Nat. Lib. X. Cap.* 3.

van 't geslacht, verwekken, voegt hy drie volstrekt ongelooflyke zaaken by twee die zeer bezwaarlyk kunnen geloofd werden. —— En schoon in PLINIUS veele dingen voorkomen, die blykbaar los te nedergesteld zyn, kan ik niet van my verkrygen te denken, dat hy de Schryver van deeze drie ongelooflyke byzonderheden is, en het komt my veel waarschynlyker voor, dat het laatste gedeelte van deeze plaats geheel veranderd is. Zeker gaat het dat de *Zee-Arenden* noit *Kleine Gieren*, of die bastard *Kleine Gieren Groote* onvrugtbaare *Gieren* voortteelen. Elke soort, elk ras van *Gieren* verwekt zyns gelyken; 't zelfde mag gezegd worden van elke soort van *Arenden*, als mede van den *Kaalen Buizert* en den *Zee-Arend*, en de tusschensoorten, die voortgesprooten mogen weezen van de vermenging der *Arenden*, hebben standhoudende rassen gevormd, die door voortteeling, even gelyk de andere, in weezen blyven en vermenigvuldigen. In 't byzonder zyn wy wel verzekerd, dat het Mannetje van den *Kaalen Buizert*, met zyn Wyfje, Jongen teelt aan hun gelyk, en dat, indien de *Kaale Buizerts Zee-Arenden* voortbrengen, dit niet kan geschieden door onderlinge vermenging; maar door vermenging met de *Zee-Arenden*. De vereeniging van een Mannetjes *Buizert*, met een Wyfjes *Zee-Arend*, zou gelyk weezen aan die van een' *Bok* met een *Schaap*. Het Jong zou een *Lam* weezen: dewyl het Schaap in de voortbrenging de overhand zal hebben, en een *Zee-Arend* het voortbrengzel van de andere vermenging: dewyl de Wyfjes in 't algemeen hier het heerschend soort uitmaaken; en de vrugtbaare halfslachtige Dieren, doorgaans, tot de vrouwlyke zyde overhellen: dit zelf gaat door omtrent de onvrugtbaare halfslachtige Dieren.

't Geen de mogelykheid deezer vermenging, en voortteeling van den *Kaalen Buizert* en den *Zee-Arend*, te geloof lyker doet worden, is de gelykaartigheid der neigingen, aart en gedaante dier Vogelen: want, hoewel zy in grootte aanmerkelyk verschillen; de *Zee-Arend* bykans de helft zwaarder zynde dan de *Kaale Buizert*, hebben zy veel overeenkomsts in hunne afmeetingen: daar ze beiden korte Wieken en Pooten hebben, naar evenredigheid van de langte des Lichaams, en 't benedenste gedeelte der Pooten vederloos. Beider vlugt is zo hoog en snel niet als die der *Arenden*; beiden maaken zy meer werks van de Vischvangst dan van de Jagt: en onthouden zich meest aan 't water en vischryke plaatzen. Beide komen zy veelvuldig voor onder gematigde Lugtstreeken; maar de *Zee-Arend*, als de grootste, legt maar twee eijeren, en de *Kaale*

Buizert vier (*). De Huid, die het grondstuk van den Bek en der Pooten bedekt, is doorgaans in den *Kaalen Buizert* blauwagtig, doch, by den *Zee-Arend*, de een en ander helder zwaar geel. Ook doet 'er zich eenig onderſcheid op in de ſchikking van de kleuren der Pluimadie; maar alle deeze kleine verſchillendheden beletten niet, dat zy zich met elkander kunnen vermengen: en de reden, uit de overeenkomst afgeleid, doet my vast stellen dat het geslacht daar van voortkomende vrugtbaar is; en dat een Mannetjes *Kaale Buizert* met een Wyfjes *Zee-Arend*, een *Zee-Arend*, maar dat een Wyfjes *Kaale Buizert* met een Mannetjes *Zee-Arend*, een *Kaale Buizert* verwekt; en dat deeze bastaarden, 't zy *Zee-Arenden*, 't zy *Kaale Buizerts*, meest al de natuur van hunne Moeder behouden; ſlegts weinig van den Vader hebbende: waar door zy van de echte *Zee-Arenden* en rechtſchaape *Kaale Buizerts* verſchillen. By voorbeeld, men ziet zomtyds *Kaale Buizerts* met geele pooten, en *Zee-Arenden* met blauwe; ſchoon deeze doorgaans by den eerstgemelden blauw, en by de laatstgenoemden geel zyn. Deeze verwisſeling van kleur kan voortkomen, uit de vermenging der twee ſoorten. Desgelyks heeft men *Kaale Buizerts* gezien, gelyk die door de Leden der *Akademie van Parys* beſchreeven is (†), die veel zwaarder en grooter waren dan andere, en van den anderen kant ook *Zee-Arenden* veel kleinder dan de rest van hunne ſoort, wier kleinheid noch aan Sexe, nog aan ouderdom kan toegeſchreeven, en waar van niet wel ee-

(*) De *Zee Arend*, *Osſifraga* geheeten, bouwt zyn nest op de hoogste eikenboomen; dit nest is zeer ruim, zy legt 'er ſlegts twee groote eijeren in, die rond, zwaar en vuil wit van kleur zyn. Eenige jaaren geleeden, vondt men in het Perk van *Chambord* een dier nesten. Ik zond de eijeren aan den Heer DE REAUMUR; doch het nest kon niet weggenomen worden. Onlangs ſtoorde men een dergelyk nest te *St. Laurent-des-Eaux*, in het bosch van *Priac*, in 't welk maar een Jong was, 't geen de Postmeester dier plaatze wilde opvoeden. Te *Bellegarde*, in het woud van *Orleans*, werd een *Zee-Arend* gedood, welke dien nagt de grootste Snoeken gehaald hadt uit een vyver, eertyds den Hertog van *Antin* toebehoorende. Een dergelyke werd te *Seneley* in *Solbgne* gedood, juist toen hy bezig was, by klaaren dag, met een grooten *Karper* op te haalen.... De *Kaale-Buizert* maakt zyn nest in 't riet, aan den waterkant groeijende. Zy legt vier witte langwerpige eijeren, en leeft van Visch. *Ornithologie* de *Salerne*, p. 5. en 7.

(†) Zie de Beſchryving van den *Kaalen Buizert* in de *Hedendaagſche Letteroefeningen*, I Deel, 2de Stuk, bladz. 201.

eene andere rede gegeeven kan worden, dan de vermenging met een kleinder soort, dat is van den *Kaalen Buizert* en den *Zee-Arend*.

Deeze Vogel van de grootste soort zynde, en dus weinig voortteelende, legt 's jaarlyks maar twee eijeren, en kweekt dikwyls slegts één jong op, waar door deeze soort nergens talryk is, schoon ze op veele plaatzen voorkomt. Men vindt ze naamlyk in alle deelen van *Europa*; ook schynt ze in de *Nieuwe Wereld* huis te houden, en vry menigvuldig gevonden te worden in de Meiren van *Noord-America* (*).

(*) De volgende plaats uit de *Voyage au Pays des Hurons* par SAGAR THEODAT. p. 297. schynt tot de *Zee-Arend* gebragt te moeten worden. „ Men vindt 'er ook veele *Arenden*, welke zy in „ hunne taal *Sondagua* heeten. Zy bouwen doorgaans hunne nesten aan den waterkant, of op eene steilte, of op de toppen der „ hoogste boomen, zo dat het zeer moeilyk valle 'er by te komen. Wy stoorden nogthans verscheide nesten; doch vonden „ 'er niet meer dan twee jonge *Arenden* in. Ik dagt 'er eenige „ van op te kweeken, wanneer wy op den weg waren van het „ Land der *Hurons* na *Quebec*; doch het medesleepen daar van „ vry lastig vallende, en geen visch of iets anders hebbende om ze „ te voeden, staken wy ze in de pot; zy smaakten lekker: want ze „ waren jong en malsch".

VERHANDELING, OVER EEN DER VOORNAAMSTE OORZAAKEN, DIE IN DE TEGENWOORDIGE EEUWE HET DOEN VAN GROOTER VORDERINGEN, TOT DE VOLMAAKING VAN KUNSTEN, WEETENSCHAPPEN, EN FRAAIJE LETTEREN BELEMMEREN, EN VERHINDEREN.

(*Oeuvres du Philosophe Bienfaisant.*)

Quid verum atque decens curo & rogo, & omnis in hoc sum.

HORATIUS.

INdien het waarheid is dat Kunsten en Weetenschappen, als mede alle de Takken der fraaije Letteren, nimmer zo hoog gestegt wierden en noit beter geoefende en gewenschter bekwaamheden vorderden dan in de Eeuwe, welke wy beleeven, wat strekt dan ter oorzaake, dat onze Kennis nog binnen zeer enge perken bepaald schynt, en dat wy niet in staat geweest zyn om die toppunten van volmaaktheid te beklimmen, welker berei-

reiking ons belang is, en met welker bereiking onze hoogmoed zich ſtreelt?

Den ſtaat der Letteren, voor derzelver herleeving, in aanmerking neemende, is het geenzins te verwonderen, dat ze door zommigen veragt, en in 't algemeen verwaarloosd zyn. Het Bygeloof, uit onkunde gebooren, en 't welk, op zyne beurt weder Onkunde hervoort brengt, hieldt onze Voorouders af van alles, wat kon ſtrekken om hun verſtand en vernuft uit te breiden en te volmaaken. ——— Van den anderen kant bragt de trotſche hoogmoed, uit Oorlogszugt oorſpronglyk, hun in den waan dat het beneden hunne waardigheid was andere Laurieren te mengen onder die, welke zy in hachelyke gevegten behaald hadden. De Letteren bezaten toen geene aantrekkende bekoorelykheden. De uitſteekendſte voortbrengzels waren niet anders dan Kronyken van Romanesque bedryven, en Legendes eener doolende Ridderſchap, vol verdichte wonderen; en, indien wy eenige eenzaamleevende Menſchen, geplaagd door de verdrietlykheden van een werkloos leeven, uitmonſteren, gaven weinigen zich aan deeze ſoort van Letteroefening over.

Het getal der Geletterden vermeerderde, wanneer BESSARION, LASCARIS, en verſcheide andere *Grieken*, ons goede voorbeelden opleverden en de Bronnen van een goeden ſmaak ontdekten. Doch daar het noodig was, om daar toe te komen, een begin te maaken, met zich onbekende taalregels eigen te doen worden, ſpreekwyzen op te zoeken en die te vergelyken, den regten aart der uitdrukkingen te kennen, derzelver zamenvoeging te leeren, en 'er zich, om zo te ſpreeken, op toe te leggen om te tekenen, eer men aan 't Schilderen de hand ſloeg, zyn veelen onzer Voorvaderen, door een overblyfzel der Gottiſche ongevoeligheid, afgeſchrikt van zich op deeze kleinigheden, hoe noodwendig ook, te bevlytigen: en, ſchoon eenigen door eigen aandrift gedreeven, hier hunne poogingen inſpanden, maakten de meesten weinig werks van dien ſchoonen dag, welke begon aan te breeken. Zy zagen ſlegts eenige flauwe flikkeringen, en konden die met moeite van den geweeken nagt der onkunde, waar over zy zich mogelyk bedroefden, onderkennen.

Het was eerst langen tyd daar naa, te weeten omtrent het begin der Zestiende Eeuwe, dat men in het opdaagen van dien gelukkigen dag, de waardye der Fraaije Kunſten erkende, en aan dezelve grooter agting bewees, naar maate zy tot de volkomenheid voortgingen met een ſnellen en min beſchroomden tred.

Toen

Toen bestondt men, om den voortgang nog beter te bevorderen, tot de oorsprongen van het Schoone op te klimmen, door de beginzels en voortkomst der denkbeelden na te gaan, derzelver overeenkomst met en betrekking tot elkander op te speuren, die zamen te voegen, en uit elkander af te leiden, en door deeze zamenschakeling meer kragts en glans te geeven dan zy ontvingen van eene verbeelding, gewoon alles zonder schikking of keuze op een te stapelen —— Ten dien tyde waagde het Vernuft den stouten stap om de paalen der Kunst te overschreeden, en tot de Natuur door te dringen, om dezelve te beter te treffen, en vercierde de grondtrekken der Schilderye, over welke zo langen tyd gearbeid was, met de bevalligste kleuren, door de streeken van een Penceel vol vuur en leeven.

Wy moeten, egter, bekennen, dat, niettegenstaande deeze hoogagting, welke de Letteren eindelyk verwierven, dezelve geenzins zo hoog gewaardeerd of zo algemeen beoefend werden, als in onze dagen. De Grooten en Ryken zagen ze met versmaading aan. Het getal der MECENASSEN was klein, en de AUGUSTUSSEN, wier lof zy uittrompetten, sloegen 'er slegts het oog van goedkeuring in 't voorbygaan op.

In deezer voege staat het 'er thans niet mede geschaapen. Men eert de Kunsten en Weetenschappen op plaatzen, waar zy voorheen geen Tempels of Altaaren hadden: haar werden offeranden toegebragt in de Paleizen, in de Kerken, in 't midden des Legers, en by den Throon der Vorsten. Dagelyks verschynen zy in de aanzienlykste Gezelschappen, zonder aanzien van rang of waardigheid en geboorte. Men zou bykans zeggen dat het Vernuft ons een nieuw bestaan geeft, en een dubbel genot deezes leevens verleent. Gelyk de *Grieken* oudtyds, in hunne Tuinen, Gaanderyen, Badstooven, en op openbaare Feesten, van de Wysbegeerte handelden, zo spreekt men heden ten dage overal van de Weetenschappen en Fraaije Letteren: en, indien eenigen, uit eigene keuze en waare zugt, dezelve liefde toedraagen, maakt de rest het zelfde vertoon, enkel om dat het de Mode is.

Te deezer oorzaake is het dat veele Jongelingen, die nog nauwlyks het stof der Schoolen hebben afgeschud, zich als eerste Vernuften en Oordeelkundigen opwerpen, en, nog niet op eigen beenen kunnende staan, zich als Mannen willen doen gelden. —— Van hier de overvloed van allerlei werken, die ons, by aanhoudenheid, overstroomt; maar welk eene schaarsheid te midden van dien overvloed! Het Vernuft is algemeener verspreid; dan het schynt die meerdere uitgebreidheid

heid van oppervlakte gekreegen te hebben ten koste van de dikte en de vastheid. Wat zyn, uitgenomen eenige Werken over de Natuurlyke Historie, de Staatkunde, en den Koophandel, die onzer Eeuwe tot eere strekken, de meeste Werken, die wy Werken van Vernuft noemen? Welk een verschil doet zich op in de hedendaagsche voortbrengzels en die onzer onmiddelyke voorgangeren?

Wy hebben, zo wel als zy, vinding, orde, leevendigheid, verhevenheid en nauwkeurigheid, maar wy verkwisten onze Rykdommen, welke zy beter en zorgvuldiger besteedden. Onze gedagten bedriegen meer door eene valsche flikkering, dan dat zy zich door de waarheid aanpryzen: of, indien zy waar zyn, beneemen wy ze de kragt, door den waan dat wy in staat zullen weezen om ze in eene beschaafder en fraaijer gedaante te vertoonen. Boven manlyke en natuurlyke schoonheden geeven wy de voorkeuze aan vernuftige wonderspreuken, schitterende afbeeldingen, vernuftige slagen, denkbeelden, welker fynheid ontaart in uitgeplooze scherpzinnigheden, en die ons alleen verwonderen, om dat ze ons laaten raaden naar 't geen niet uitgedrukt is. De denkbeelden onzer Voorgangeren hadden Spieren en Zenuwen; de onze hebben wat meer bevalligheids. Met één woord eene uitpluizende smaak verdooft thans het Vernuft, en onze Kunst is mager geworden, door met geweld teder te willen weezen.

Van waar komt het dan dat de Letteren, onder ons zo zeer geagt en geliefd, dien opgang niet gemaakt hebben, welke men daar van met rede mogt hoopen? —— Ik geloof dat men de oorzaak hier van voornaamlyk moet zoeken in eene blinde verwaandheid, die ons vervoert om bekwaamheden in ons zelven te veronderstellen, die men niet bezit, en dikwyls zelf bekwaamheden, die geen de minste overeenkomst hebben met de geestneiging ons door de Natuur geschonken.

't Is waar deeze verwaandheid is, door alle tyden heen, vry algemeen geweest; doch noit denk ik algemeener dan tegenwoordig. 't Is tevens waar, dat 'er niets strydiger kan weezen met de bevordering van Fraaije weetenschappen dan eene moedbeneemende beschroomdheid: en dat de beste talenten in in de aarde begraaven zullen blyven, zonder eene soort van vertrouwen, hoop geevende op eenen gelukkigen uitslag: nogthans zal een ieder toestemmen dat dit vertrouwen redelyk moet weezen, en niet ontaarden in eene zelfbedriegende onverschrokkenheid. Laaten wy, aan onze Letterkundigen, een weinig vooringenomenheids met zich zelven toestaan, genoeg mogelyk om hun tot den arbeid aan te spooren, en de moeilykheden

den daar van te gemaklyker te doen verduuren; maar laaten wy ons wagten in hun eene zelfliefde te wettigen, die alles onderneemt, en, tegen de Natuur aanwerkende, zich, zonder vrugt, verhovaardigt op talenten door dezelve niet geschonken, terwyl zy, door afgeperste werken vol wanvoeglykheden, den smaak bederven, alle goede regels 't onderst boven keeren, en de sterkste hinderpaalen der bevorderinge van waar Vernuft in den weg zetten.

Zou men niet mogen zeggen dat het tegenwoordig met onze Geleerden gesteld is als met eenige Krygshelden, wier dapperheid in onvoorzigtigheid verbastert? en dat het niet min gemeen is, onder de eerstgemelden, de zodanigen aan te treffen, die zich tot Weetenschappen, hunne bekwaamheden te boven gaande, begeeven, dan onder de laatstgenoemden, die zoeken uit te munten door Krygsverrigtingen, boven hun vermogen? Wie hunner is het meest te laaken, de Letterkundige Heer, die, onkundig van de bepaaldheid zyns vernufts, het zelve laat streeven tot eene gevaarlyke, zo geene vrugtlooze, hoogte, of de Krygsman, wiens stoutmoedigheid, hoe onbedagt ook, desniettegenstaande zomtyds gelukkig is, door de buitenspoorigheid tot welke hy ze voort laat hollen, of door de behendigheid, welke zyne dwaaze drift gelukkig te hulpe komt? Het spreekt van zelve.

Het bedryf des Letterhelds is nog te min te verschoonen. Hy moet tot zyne zaak, even als tot alle andere leevensstaaten, eene soort van roeping hebben; en 't geen het zeldzaamst, maar teffens noodzaaklyk is, eene roeping tot een' byzonderen tak van Letterkunde of Weetenschap, waar toe hy zich schikke. En, indien dit zo is, kan men zich dan eene keuze verbeelden waar in het noodiger is zyne kragten ten opzigte van de taak, welke men op zich neemt, te wikken en te weegen? En een behoorlyk onderscheid te maaken tusschen de bekwaamheden, die men waarlyk bezit met die welke men waant te bezitten?

Laaten wy ons niet diets maaken, dat de Natuur zo kwistig is in het uitdeelen van de gaaven des verstands, als onze hoogmoed zich veellicht verbeeldt. Zy weet zeer wel hoe gevaarlyk ze zyn, en tevens dat men ze gereeder misbruikt dan andere goederen, door haar geschonken. Nimmer vindt men in één Mensch, die kostlyke en dikmaals gevaarlyke geschenken, en zelden bezit iemand 'er verscheide te gelyk. Men zou bykans zeggen dat de Natuur schroomagtig is met ze te verspreiden; en dat zy dezelve, ten welweezen des Menschdoms, niet kunnende te rug houden, aan de Menschen in 't algemeen

uitdeelt, en wil dat van deezen toevertrouwden schat elk zyn deel neeme, en daar mede ten algemeenen voordeele werke; en ontslagen van alle de gebreken, welke de hoogmoed baart, en de hindernissen, welke zy veroorzaakt, zich daar van bediene, om het Ryk der schoone Kunsten te vestigen en uit te breiden.

De Regeeringloosheid, waar in dit Ryk ten deezen dage vervallen is, regtvaardigt maar al te zeer deeze wyze voorzorgen der Natuure. Zy ziet daar geene Onderdaanen dan die zich verbeelden hoedanigheden te bezitten, welke hun ontbreeken, die op hunne verdiensten pochen en als Bevelhebbers willen handelen. De paalen, welke zy aan de bekwaamheden gesteld heeft als zo veele erfdeelen, die paalen worden dagelyks weggenomen, en elk dringt, naar zyne zinnelykheid in tot posten, die hem 't meest behaagen, zonder het regt van eigendom of van overwinning.

In deezer voege ziet men, dat veelen der geenen, die maar eene geringe maate van Vernuft ontvangen hebben, zich de doordringenheid en schranderheid van een eerst Vernuft aanmaatigen. Dus zal de enkele Uitschryver, die niets meer doen kan dan de gedagten uit een ander overneemen, waanen een Oorspronglyk Schryver te weezen: hy is gelyk aan een Bloem, die, door de koude Noordewinden toegeslooten, gelooft, op het minste schynzel der Zonne, 't geen hem bestraalt, zonder hem te verwarmen, te zullen opengaan. Hoe veele Redenaars vindt men niet, die alleen de kunst verstaande om eenige grootsch klinkende woorden zamen te voegen, en de ooren met zo ydele klanken te streelen, als JUNO uitslaat in de ENEAS, na den rang der Schryveren dingen, wier werken, zo veel verwonderlyker als zy min kunstig schynen, uitwyzen dat de Opsteller een oorspronglyk vernuft was, die de gevoelens van zyn hart uitdrukt, die aan de regtmaatigheid en leevendigheid zyner denkbeelden de kragt, de cierlykheid, de stoutheid en verhevenheid zyner spreekwyzen verschuldigd is!

Ja zelf, hoe smert my dit te moeten zeggen, ontdekt men dat Oorspronglyke Schryvers buiten hunnen kring gaan. Men zag hier van, in den aanvang deezer Eeuwe, een doorsteekend voorbeeld. Een Schryver, die vloeiend, leevendig en cierlyk in ondicht schreef, een vyand was van uitweidingen, en kort zonder duisterheid, eenvoudig zonder tot lompheid te vervallen, die, der zaaken meester, de kunst bezat om de Rede te verfraaijen en beminnelyk te maaken, veragtte HOMERUS, en zocht in de Dichtkunst roem te behaalen. Men ziet zelve, in deeze kunst, de zodanigen die den tede-

ren

van ANACREON kunnende volgen, in weerwil van de koelheid huns vernufts, ALCEUS in zyn hooge vlugt willen naftreeven.

Ik zou hier kunnen aanmerken hoe de SOPHOCLES en de TERENTIUS, van onzen tyd, na de agting ftaan van ARCHIMEDES, EUCLIDES, van DESCARTES en NEWTON. Maar het reeds bygebragte is genoeg om te toonen, dat bykans alle onze fraaije Vernuften, in den kring hunner kennisfe, zich al te beperkt oordeelende, zich, zo als 't geval wil, werpen in verfcheide draaykolken, die hun omringen, waar zy geen leidsman hebbende dan een ydele praalzugt, en alleen afgaande op 't geen hun heete begeerte na roem hun inboezemt, tegen hunne gedagten aan, by 't Gemeen in geene opmerking komen, of 'er van behandeld worden met eene onverfchilligheid, voor hun zo treffend als de verägting zelve.

En hoe zou 't mogelyk weezen zich voordeelig te onderfcheiden door bekwaamheden, welke men niet heeft; daar men nauwlyks tot de volmaaktheid kan geraaken met die, welke men bezit?

PINDARUS is, naar 't oordeel van HORATIUS, een onnavolgbaar Dichter. Grootsch in zyne Ontwerpen, ftout in zyne Vercieringen, heeft hy tevens kragt van ftyl, en de bevalligheden eener vloeiende gemaklykheid. Maar PINDARUS weet zyne weelderigheid niet te befnoeijen, geene denkbeelden te laaten vaaren, of zich in zyne vaart te ftuiten als het noodig is. Ik ben ook van gevoelen dat HORATIUS hem min zogt te pryzen, dan te berispen over verveelende langwyligheid en vervoering, wanneer hy hem vergelykt by een vloed, die, door ftormwinden aangezet, de dyken doorbreekt, en zich, met geweld voortrukkende, allerwegen verfpreidt. Deeze overftroomt te gelyk de lachende velden, en de droogfte ftreeken, en fleept onverfchillig ftoppels en fchoone bloemen mede.

TERENTIUS fchreef zuiver, zonder moeilykheid en als zonder 'er zich toe te zetten. Een minnaar van de eenvoudigheid, geeft hy zich noit toe in niets betekenende uitweidingen. Alles wat hy denkt brengt hy te pasfe met fmaak en redesbeleid. Men zou zeggen dat zyn vernuft, in weerwil van het fchitterende en het fyne, alleen de bloem is van gezond verftand. Maar TERENTIUS heeft te veel van het ernftige, weinig van de kennis der zeden, en nog minder van de verfcheidenheid; zyne heerfchende Characters zyn zelden zo gemengeld als zy behooren, het ontbreekt hem aan bykomende trekken, die ze fterker zouden hebben doen affteeken, en 't geen nog meer te bevreemden is, hy verzuimt meest altoos tegenovergeftelde cha-

ractens in te voeren, die hem zouden hebben kunnen dienen om het belachlyke der zeden, welke hy ten tooneele voert, te doen gevoelen.

Hoe veel andere voorbeelden zou ik hier kunnen te berde brengen om aan te toonen welk eene bezwaarlykheid 'er is om met die talenten zelve, welke iemand onbetwistbaar bezit, te komen tot dien trap van uitmuntenheid, dien men met recht zou verwagten? Zeer gereed zou het vallen hier te gewaagen van de duisterheid, welke in PERSIUS heerscht, van de breedſpraakigheid in CICERO's ſchriften, de bovenmaatige verkwisting van OVIDIUS, en de *Patavinitas* van TITUS LIVIUS, (een gebrek, 't welk de *Romeinen* in hem vonden, en beſtond in de doorſtraalende blyken dat hy van *Padua* afkomſtig was.)

'Er valt niet aan te twyfelen; daar zyn weinig Schryvers van de Oudheid zelve, van die Mannen, die eerst aan de Wereld van de wonderbaare vermogens van 's Menſchen geest blyk gegeeven, en daar door het regt gekreegen hebben om onze voorbeelden te weezen; daar zyn weinig van die vernuften, of zy vervallen zomtyds tot bezwykingen en laagheden, dat men op hun kunne toepasſen het zeggen van ALCMENE, wanneer zy, in een kleine lykbus, de asſche van haaren Zoon HERCULES droeg; *Huc ille decrevit Gigas* — *Tot deeze kleinte is die groote en ſterke Held verminderd.*

Indien het dan waarheid is, dat de gelukkigſte talenten al de uitgeſtrektheid van de loopbaane hun voorgeſteld niet kunnen afloopen; hoe zullen zy dan kunnen uitblinken op een loopbaane, waar de draayboom voor hun geſlooten is, en tot welke de Natuur hun niet roept?

De verdeelingen zyn gemaakt. Elke geest heeft zyne byzondere geſchiktheid. Het is met alle Menſchen, die denken, gelegen als met de verſcheidenheid der weezenstrekken: gelyk die verſcheidenheid zich opdoet zelf in die weezens, welke elkander 't meest gelyken, is het ook gelegen met de geesten die 't meest naar elkander zweemen. Laaten wy 'er byvoegen, dat het met de characters van den Geest even als met die trekken gelegen is, waar van de minstgeregelde eens by elkander komende, daardoor te mismaakter worden; en de ſchoonſte veel min bevallig, indien het mogelyk ware 'er min leelyke by te zetten.

Wat zouden wy denken van eenen CORREGIO, wanneer hy voorhebbende de Kinderſpelen van Cupido's, of de vrolykheden van den Wyngod te ſchilderen, de grootſche trekken van eenen MICHAEL ANGELO of een RUBBENS, hadt aangeno-

nomen? Wat zouden wy zeggen van eenen TITIAAN, als hy, in zyne edele en stoute losse trekken, ondernomen hadt de schroomagtige netheid van eenen CARLINO DOLCI te volgen? Kunnen wy ons verbeeldden dat een LA FONTAINE oit den roem zou verkregen hebben, welken hy nu bezit, indien hy het grootsche, het verheevene van CORNEILLE hadt willen voegen by zyne bevallige keurlykheid? En zou CORNEILLE zich niet vernederd hebben, indien hy den styl welke LA FONTAINE zo eigenaartig den Dieren in den mond ligt, in de plaats van zynen verheven styl gevolgd hadt?

Het is met de talenten even als met de smaaken gelegen, die, gelyk ze doorgaans onderscheiden, ook bykans alle onbestaanbaar met elkander zyn. Zeldzaam ziet men eene leevendige en speelende verbeelding, vereenigd met een vast en bondig oordeel. Zeldzaam bespeurt men, in den zelfden geest, nauwkeurigheid met rykheid, kragt met kiesheid, behoedzaamheid met stoutheid, en edelheid met eenvoudigheid vereenigd. De rede hier van doet zich gereedlyk op. Al te veel eenzelvigheid zou 'er in de wereld heerschen, indien de schoonheden niet verspreid en als op zich zelven gesteld waren. Het is noodig dat 'er verscheidenheid van voorwerpen gevonden wordt; 't is noodig, dat, door de mengeling der schaduwen en eene opeenvolgende reeks van zeldzaamheden, het geheel bevalliger, en by gevolge aandoenlyker en treffender worde. Zonder deeze trapswyze opklimmingen, dikwyls geheel volmaakt in zichzelven, en elkander naderende, zou 'er geen orde in de Wereld zyn; dewyl alles gelyk zou weezen: geen smaak zou 'er plaats vinden, vermids men geene keuze zou kunnen doen. Van hier die onderscheide rangen van geesten en vernuften, die noodwendig een gedeelte uitmaaken van de heerlyke schikking des Heelals, en die nog noodzaaklyker onderling eene geschiktheid, een character en uitdrukking, en niets gemeen hebben dan die dunne keten, die dezelve vereenigt ter volmaaking des geheelen werks.

Dat, derhalven, een ieder blyve waar de Natuur hem geplaatst heeft. Laaten wy het opperste verstand, 't welk heerscht in dit grootst en heerlykst tafereel, eerbieden. Welk eene belachlyke verwarring zou daar in heerschen, indien wy in staat zynde om de grondtekening te veranderen, het licht en de schaduwen te verplaatzen, zodanige Persoonen, die in 't duister en verre weg wykende moeten staan, voor aan schikten, en de zulken, die in den heldersten dag moeten voorkomen, op de plaats der anderen voegden? —— Wat de Natuur zelve

 niet

niet kan doen, poogen wy steeds te verrigten, en, schoon het volmaaktste ontwerp uit haare hand gekomen zy, doen wy wat in ons is, om het haarer onfaalbaar wyze oogmerken en heerlyke penceelstreeken onwaardig te maaken.

Behoeven wy ons, na dit alles overwoogen te hebben, te verwonderen over het verval der Letteren in eene Eeuwe als de onze, waar in bykans alle Mannen van vernuft zich van tyd tot tyd verbeelden, gaven en bekwaamheden te bezitten, welke van hun vreemd zyn, en agten bevoegd te weezen tot alles wat zy willen onderneemen. Op het zien onzer verwaandheid zou men zeggen dat de bekwaamheden, voorheen zo zeldzaam, ons te gemoete kwamen, en wy niets te doen hadden dan uit te kiezen en te omhelzen wat ons aanstaat.

Dit is oorzaak van zo veele beuzelagtige en verminkte stukken, van zo veele werken, die niet meer dan enkele geraamten zyn, waar in men alleen eenige phosphorike flikkeringen van vernuft, mag ik die spreekwyze gebruiken, bespeurt, een licht zonder hitte, zonder kragt, en gelyk HORATIUS zegt: *Studium sine divite venâ* — *Ydele poogingen zonder Geest.*

Wat zal men zeggen van de meeste onzer zelf hoogstgeschatte werken? In eenige onzer Geschiedschryvers ontmoet ik te veel afschilderingen van zeden, en al te weinig naspeuringen: eene menigte van onnutte grondregels en weinig gewigtige gevallen: een groot aantal tusschenredenen, uitweidingen, en stukken die niet tot het werk behooren, en, uit de gebreklykheid der overgangen, duidelyk blyken, van zeer bezwaarelyk te hebben kunnen geplaatst worden. In stede van getuigen te zyn, die getrouw verhaalen en ter neder stellen, komen zy, als Wysgeeren, met uitgewerkte verhandelingen voor den dag, terwyl hunne huppelende styl, die afgebroken en egter niet beknopt is, eene cierlyke wartaal mag heeten, die niets aandoenlyks, niets treffends in zich heeft.

In onze Romans, (want dat zyn de Schriften, op welke onze Eeuw roem draagt,) moet ik bekennen bespeurt men niet, gelyk eertyds in de *Cyrus* en de *Cassandra*, de lastige, verveelende Legenden van doolende Ridders; maar in de zamenraaping van al te vrye verdichtzelen, of te gemeene voorvallen, bespeur ik eene schaamtlooze Galanterie, of eene over en weder overgehaalde tederheid: eene smaaklyk voorgestelde en daar door te gevaarlyker vrygeestery van een bedorven hart, of het bovennatuurkundig schitterend vertoon der gevoelens van een hart, tot de fynste deelen toe ontleed.

Ik durf andere Werken door de Mode gekroond, en door

de dwaasheid begunſtigd, niet aanroeren. Myn oordeelen zou veelligt voor lasteren worden opgenomen; en men zou mogelyk niet willen bekennen, dat ik regt heb om zulk een oordeel te ſtryken.

Laat ik, egter, niet ontveinzen 't geen men reeds voorheen gezegd heeft, en 't geen de Kunſtenaars van onzen tyd zelve toeſtemmen. Laat ik niet ontveinzen dat het, in onze Eeuwe, 'er omtrent mede gelegen is als in die van LUCANUS, de twee SENECA'S en PLINIUS *den Jongen*, wanneer men niet langer ſmaak vondt in VARRO, TITUS LIVIUS, HORATIUS en VIRGILIUS, mogelyk om dat men ze niet kon evenaaren; het Verſtand, dat op zich zelve weinig betekent, werd de ſpeelpop, en men tragtte alleen om het te doen flikkeren, 't geen zonder veel arbeids geſchiedt. Het was toen voor 't eerst, zints de regeering van AUGUSTUS, dat men de kragtige taal van 't gezond verſtand deedt plaats ruimen voor eene gedrongene keurigheid, zinſpreukigen en byſchriftigen ſchryftrant, een net afgemeeten ſtyl, en met één woord de Kunst boven de Natuur deedt gelden.

En 't geen de veronderſtelde gelykvormigheid nog volkomener maakt, beſtaat hier in, dat men op dien tyd ſteeds van ſmaak ſchreeuwde, ſchoon dezelve zeer bedorven was, terwyl men 'er voorheen, wanneer dezelve eene groote maate van zuiverheid hadt, bykans niet van ſprak. Past dit ook niet op onzen tyd? In de Eeuw van *Lodewyk den* XIV was de ſmaak goed, en men hieldt zich te vrede met dat gewaar te worden, zonder de regels fyn uit te pluizen. Tegenwoordig, hoewel dezelve veel gezuiverder ſchynt, kan men 'er veel min op boogen, en de yver om daar over te ſpreeken is een ſoort van woede, en eene algemeene ziekte geworden. Hadt men in den bloeiendſten tyd onzer Letterkunde, zulke ganſche zwermen van valſche Keurmeesters? Matigden de Hovelingen, de Vrouwen, de Petits-Maitres, en Lediggangers zich het regt aan, om over allerlei ſlag van geleerdheid te oordeelen? Vermaakte men zich met eene geringe taalfout, een kleine misſtelling in de woordſchikking, een nieuw gewaagde uitdrukking, en een kwalyk geſtelde ſpreekwys uit te pluizen? Noodzaakte die bygeloovige geest van zuivering de Schryvers, om meer netheids dan vuurs in hunne denkbeelden te brengen; meer op de rolling eener ſpreekwyze dan op de kragt te letten? Drong die zuiverheid hun om hun ſtyl droog, dor en kragtloos te maaken, en als te ontzenuwen; en om denzelven tot dien trap van volkomenheid te brengen, dat de vyl, niet meer ter beſchaavinge

kun-

kunnende doen, niets deedt dan verzwakken, en denzelven eer belachlyk dan fraai worden?

Hier ondertusſchen zyn de Schryvers heden ten dage toe gebragt: en waar uit ontſtaat zulks anders dan uit de verwaandheid, die hun aanzet tot het verwaarloozen hunner weezenlyke bekwaamheden, en dringt om andere in plaats te ſtellen; eerst meer ſchitterende, daar naa die moeilyker te verkrygen zyn; deeze worden kostbaar geſchat door derzelver zeldzaamheid, geene dierbaarder gerekend uit hoofde van het heerlyker vertoon. De bloemen, welker zaaden zy met zich brengen, en die zy met veel vlyts gekweekt hebben van hun tederſte kindsheid af, gaan nauwlyks open, of zy veragten ze, en gaan andere zoeken op de ſteilſte rotzen, niet dan met moeite en veel gevaars te beklimmen: maar hebben zy het geluk om die te verzamelen, welke nuttigheid brengen ze hun toe? Gevoed door de zuiverſte invloeden van eenen altoos helderen hemel, kunnen zy iets anders dan verſlensſen, wanneer ze overgebragt worden in een dikker en onzuiverder lugt, dan waar in zy geteeld werden? Laaten wy onverbloemd ſpreeken en vrylyk zeggen, dat 'er niets ſlegter, niets nutloozer kan bedagt worden dan verkeerd geplaatſte bekwaamheden. Wy kunnen ze naar onzen ſmaak niet ſchikken, en zy zich niet naar onze geestneiging plooijen. Men vindt 'er niets van die beminnelyke eenvoudigheid, welke altoos als een der eerſte bevalligheden geagt wordt, en is verſteeken van het middel om ze te behouden, daar ze van de oorſpronglyke ſchikking verwyderd zyn.

Wat gebeurt 'er? Men ſtelt de Schoonheden van de eene bekwaamheid, in plaats van de ſchoonheden van eene andere. Men verwart en verbastert alles. De fraaiheid van ſtyl neemt men in ſtede van de kragt der redekaveling; heevige gemoedsroeringe in ſtede van eene geregelde ſchikking; eene kieſche nauwkeurigheid in ſtede van eene edele ſtoutheid der beelden. De Welſpreekenheid trekt het kleed eener Verhandeling aan, en eene Verhandeling doet zich voor in het gewaad der Welſpreekenheid; de ongebonde ſtyl zoekt, gelyk die van EMOPLUS in PETRONIUS, het flikkerende en vloeiende van de Verzen; de Dichtſtukken gaan op den eenpaarigen voet van Ondicht; het Treurſpel deelt grondregels uit, en ontroert niet; het Blyſpel wordt ernſtig, en zoekt traanen te verwekken; het Heldendicht, van verċieringen ontbloot, beſtaat in een Geſchiedkundig verhaal; en de Geſchiedenis wordt omhangen met de optooizels van 't Heldendicht. Wat zal ik meer zeggen. Men

Men ontdekt de Kunst, daar dezelve zich verhoolen moest houden; men pronkt met cieraaden op, daar de eenvoudigheid behoort ſtand te grypen; men verſchikt en verwart alles in de Natuur, die men moest volgen. Geestig ſtrykt HORATIUS dit door.

Qui variare cupit rem prodigaliter unam,
Delphinum ſylvis appingit, fluctibus aprum.
——— ——— ——— Een derde wil verryken
Zyn werk met weitsch ſieraad, en ſchildert een' Dolfyn
Wanſchiklyk in het bosch, in zee een Everzwyn.

PELS.

Het zyn, derhalven, onze Schryvers, die, door hunne belachlyke bekwaamheid tot alles, eerst den ſmaak bedorven hebben. Behooren zy zich dan te verwonderen over die menigte van onkundige Oordeelaars, voor welke hunne Schriften regelmaaten geworden zyn, en die, geene andere kennende, zich genoodzaakt vinden daar van niet af te wyken! Is het dan zo vreemd, dat die Regters, welke zy zelve gemaakt hebben, die min kiesch dan lastig vallen, en aan welke de werken van de Natuur 't meest vervreemd best behaagen, niets van hun vorderen, dan waar op zy zelve den ſtempel gezet hebben, wilde buitenſprongen, ſtoute trekken, belachlyke cieraaden, met den winkelhaak en pasſer, om zo te ſpreeken, afgemeeten! Met één woord, wie ſtaat verſteld over 't verval der Letteren, in eene Eeuw, waar in zy, die dezelve beoefenen, zich meer bekwaamheden aanmaatigen dan zy hebben, en veel al zelf bekwaamheden, die geheel niet ſtrooken, met de hoedanigheden van hunnen geest!

Non enim ex quovis ligno fit Mercurius.

DE DEUGDZAAME HOVELING.

Een Oostersch Verhaal.

DE Caliph *Mahadi*, uit den ſtam der *Abasſiden* geſprooten, was een Liefhebber van Letteren en Vermaaken. *Jacoub*, die, gelyk zyn Heer, ſmaak vondt in fraaije Kunſten en Weetenſchappen, deelde van alle Hovelingen het diepst in zyne gunſte. *Jacoub* zong allerverrukkendst, en bezat eene ongemeene leevendigheid en vlugheid van geest. Wanneer de Vorst eenig vermaak nam, was het

smaakloos zonder de betoverende stem van *Jacoub*, en de aartige slagen zyns Vernufts. De gemeenzaamheid ging zo verre, dat hy dikwyls in het Vrouwentimmer (den *Harem.*) werd toegelaaten. Want de Caliphs waren toen nog zo jalours niet, als de Oostersche Vorsten naderhand geworden zyn; daar die drift onder de *Musulmannen* steeds is toegenomen.

Op zekeren dag steeg *Jacoub*, met zynen Oppervorst gemiddagmaald hebbende, te paarde om na huis te keeren. Hy deedt een val en brak zyn been. De Caliph, kundschap gekreegen hebbende van dit ongeluk, gaf, te dier gelegenheid, zyne droefheid daar over zo zeer te kennen, en betoonde eene zo aanhoudende en angstige zorge voor de herstelling zyns Vriends, dat hy den nyd opwekte van allen die het geluk niet hadden om hunnen Heer dermaate te behaagen als *Jacoub.* Veelen hunner beslooten het verderf deezes Gunstelings te berokkenen. Zy namen allerlei maatregels om hem by den Vorst verdagt te maaken. Terwyl het been van *Jacoub* genas, verloor hy de gunst en het vertrouwen zyns Meesters. Want ten Hove hebben de afweezenden, meer dan op eenige andere plaats, altoos ongelyk.

De Caliph kreeg verscheide berigten, dat *Jacoub* heimlyke diensten bewees aan het Geslacht der *Abliden*, 's Vorsten Mededingers en Vyanden. Wanneer deeze oude Gunsteling hersteld was, liet *Mabadi* geen 't minste wantrouwen blyken, hy betoonde, in tegendeel, vertrouwen op hem te stellen als voorheen; en sprak hem, op zekeren dag, in deezer voege aan: „ *Jacoub* ik moet u een zaak, die „ my bekruipt, ontdekken. Ik vervloek en vrees *Mehemet*, uit het „ Geslacht der *Abliden*. Ik heb het nimmer durven waagen hem uit „ *Bagdad* te verbannen. —— Ik moet van hem ontslaagen wor„ den".

Jacoub stelde zyn' Heer voor oogen, dat *Mehemet*, een Man zonder Vrienden, en ontbloot van gezag en invloed, eer een voorwerp was van Medelyden dan van Wraake. —— „ Dit maakt my niet, „ antwoordde de Caliph, hy ontrust my, en moet aan myne veilig„ heid worden opgeofferd. In 't openbaar durf ik hem niet met den „ dood straffen; dan zouden te veelen van medelyden over zyn lot „ geraakt worden. Ik draag het aan u op, my van hem te ontslaan. „ Ik heb hem hier, en zal hem u in handen leveren. —— Bedenk „ dat de rust uws Meesters van u afhangt. Maar zo gewigtig een „ dienst moet wel beloond worden. Ik geef u die schoone Slaa„ vinne, die gisteren avond met ons at, en u scheen te behaagen, „ en by dat geschenk zal ik twintig duizend stukken Gouds voe„ gen".

De Gunsteling beantwoordde dit met uitdrukkingen van dankerkentenisse: wel voorziende dat verdere weigeringen niets zouden betekenen. De Caliph gaf terstond bevel dat de Slaavinne, met het ongelukkig slagtoffer zyner wraake, hem zou gegeeven, en de twintig duizend stukken Gouds, den prys des bloeds, hem betaald worden.

JA-

JACOUB, meer bezorgd voor de behoudenis van MEHEMET, dan vermaakt met het bezit der schoone Slaavinne, nam ze beide mede na zyn Paleis. Nauwlyks waren zy 'er in getreeden of MEHEMET, die sterk vermoedde wat 's Keizers toeleg was, viel den Hoveling, dien hy voor den Uitvoerder der Vorstlyke wraake aanzag, te voet. —— „ Verbeeld u niet, sprak JACOUB, dat myn Meester eenigen „ toeleg heeft op uw leeven; en het zou nog grooter zwakheid in „ u weezen u te verbeelden, dat hy zo zeer zou mistasten om my „ te verkiezen tot het werktuig uws doods; 't is waar uw hoog- „ moed, uwe voorwendzels, baaren hem onrust. Gy moet my „ zweeren, by de Ziel des Propheets, en by die van den hoog agt- „ baaren ALI, van wien gy afstamt, dat gy het nimmer in de gedag- „ ten zult krygen om MAHADI te ontthroonen, of eenige Party tegen „ hem op te rigten".

MEHEMET, zich gelukkig agtende met 'er zo gemaklyk af te komen, deedt den eed hem afgevraagd. Hier op vervolgde JACOUB. „ Ik heb u nog eene andere voorwaarde voor te stellen, hier in „ bestaande, dat gy u noit weder te *Bagdad* zult vertoonen. Doch „ daar gy iets moet hebben om van te kunnen leeven, schenkt myn „ Meester u deeze som". En dit zeggende, gaf hy hem de twintig duizend stukken Gouds, zo even van den Caliph ontvangen.

De wyze waar op hy deeze zaak behandeld en afgedaan hadt, kwam terstond MAHADI ter ooren. Want de schoone Slaavinne, hem op eene schynbaar edelmoedige wyze gegeeven, diende alleen tot een Verspiedster. De verbitterde Caliph zondt onmiddelyk om den gewaanden Verraader. Zo ras deeze verscheen, vroeg de Vorst, in grammen moede. „ Hoe hebt gy u gekweeten van den last u opgelegd?" —— JACOUB wilde hem verhaalen, met de getrouwheid van een Onderdaan, en de openhartigheid van een Vriend, hoe hy gehandeld hadt. Maar de Vorst viel hem in de reden, zeggende, „ Snoo- „ de, gy hebt het Slagtoffer u toevertrouwd laaten ontkomen"! —— *Ik beken*, antwoordde de getrouwe Hoveling, *ik heb het gedaan. Het was myn pligt u te bevryden van het pleegen eener misdaad, waar in gy my medepligtig wilde maaken, en om het werktuig niet te weezen van uw argwaan en wreedheid. De Voorzienigheid heeft u over ons gesteld om de zwakken te beschermen; en gy hebt niet meer regts, dan de geringste uwer Onderdaanen, om naar willekeur iemand het leeven te beneemen. Het komt u toe den misdaadigen te straffen; niet om het bloed der onschuldigen te doen stroomen.*

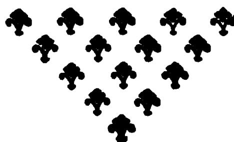
De Vorst, getroffen door den moed van JACOUB en de kragt zyner woorden, nam hem, van dat oogenblik af, weder aan in zyne gunste, met dit zeggen, 't welk de grootste lofspraak was, doch voegende aan zo groote verdiensten. „ Dus lang heb ik u slegts aangemerkt, „ als een aangenaam Hoveling: maar nu vind ik dat gy een waar „ Vriend, een edelmoedig Man zyt. Gy hebt de bescherming der

„ on-

„ onschuld boven uw belang gesteld; gy hebt my eene heilzaame „ waarheid geleerd met gevaar van uw leeven. Uwe rondborstige, „ doch eerlyke raad heeft myne Ziel verlicht. Voortaan zal ik „ myne onbepaalde Magt, door de wetten van Rede en Geweeten, „ beperken. Myne Jalousy of haat zal nimmer de onvervreemdbaare regten des Menschdoms schenden. Ik zal, egter, niet in „ twyfel hangen om strenge straffe te oefenen over allen, die, in het „ toekomende, het durven waagen u by my zwart te maaken. Ik „ heb een allerovertuigendste Proeve van uwe belanglooze verkleefdheid aan myne belangen, en aan de opregtheid. Uwe Vyanden „ moeten myne Vyanden weezen; daar 'zy de Vyanden zyn van een „ goed Staatsbestuur en van de Deugd.

ONTMOETING TUSSCHEN DEN GRAAF VAN ROCHESTER EN DOCTOR BARROW.

De Graaf van ROCHESTER, op zekeren dag in het Perk wandelende met anderen van dezelfde losbandigheid, zag Doctor BARROUW, een Kerkelyken, en den grootsten Wiskunstenaar van zynen tyd, alleen wandelende in diepe gepeinzen; hy neemt voor, hem aan te spreeken en iets aartigs te zeggen; naa hem toetreedende maakt hy eene diepe buiging, zeggende: *Goeden dag, Doctor, ik ben uw Dienaar tot aan het middelpunt der Zwaarte.* BARROW, die hem kende en zyn oogmerk ontdekte, groette hem koeltjes weder met deeze woorden. *Ik ben de uwe tot aan de Tegenvoeters.* De Graaf stondt een oogenblik stil en bragt meer dingen van dien aart voort, de Doctor bleef hem niets schuldig: eindelyk zeide de Graaf: *Ik ben uw Dienaar tot in het diepste der Helle;* waar op de Doctor antwoordde, *In dit geval zal Mylord my toestaan dat ik hem daar laate.* Hy verliet hem met dit zeggen, en vervolgde zyne wandeling.

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,

in February 1772.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo.	mi.	av.	Winds Streek. 's morg.	's midd.	's av.	Weder. Gesteldh.
1	29. 1	29. 1¼	29. 1½	29	32	31	N O	O t N	Z O	Sn. H. Sn.
2	— 1½	— —	— 1	32	42	35	Z	Z	Z	Held. Reg.
3	— 0½	— 2	— 4	34	38	33	Z	W t N	W	Buij. H. Sn.
4	— 6	— 7½	— 8½	32	38	30	W	W t N	W t N	——
5	— 7	— 5½	— 5	32	38	29	Z O	Z O	Z O	Sn. B. H.
6	— 6¾	— 7	— 9½	23	33	25	N t O	N t O	N t O	Held. Mist.
7	— 9½	— 9½	— 10	27	34	38	Z W	Z W	Z W	Betr. Reg.
8	— 11	30. 0	30. 0½	40	44	40	W	Z W	Z W	— Helder.
9	30. 0	29. 11¼	29. 9	39	41	36	Z W	——	Z	Reg. B. H.
10	29. 6½	— 6½	— 5	34	41	43	Z	——	——	H. B. Reg.
11	— 7¾	— 10	— 10	39	43	36	N t W	N W	N W	Helder.
12	— 8	— 6½	— 4½	34	41	40	Z	Z	Z	Betr. Reg.
13	— 4½	— 4½	— —	38	45	41	Z W	Z W	Z W	— Mist.
14	— —	— —	— —	38	43	49	——	——	——	Mist.
15	— —	— —	— 5	38	46	39	O	——	W	— R. Buij.
16	— 7	— 7½	— 7	32	40	33	W	W	Z O	Held. Ryp.
17	— —	— 7	— 6½	32	40	37	O	O	O	— Sn.
18	— 6½	— 6½	— 5½	35	37	34	N O	N O	N O	Betr. —
19	— 5½	— 5½	— 5	35	40	37	O	O	O	— Held.
20	— 5	— 5	— 5½	35	42	40	——	Z O	Z O	H. B. M.
21	— 5½	— 5¾	— —	38	41	37	Z W	Z W	Z W	R. Wolk.
22	— —	— 5	— 2½	36	41	38	W t N	——	Z O	B. Sn. R.
23	— 0½	28. 11	— 3½	36	38	36	Z W	——	N t W	R. Storm.
24	— 5	29. 6	— 7	34	36	32	N t W	N O	N O	Sn. Betr.
25	— 7	— —	— 2	33	41	46	O t Z	O t Z	Z	Held. Reg.
26	— 0½	— 0½	— 3	47	49	43	Z W	Z W	W	Storm. R.
27	— 6½	— 6	——	39	41	40	O	Z O	Z O	Mist Reg.
28	— 2½	— 4	——	42	48	50	W	W	Z W	Betr. Reg.
29	— —	— 1½	— 4½	48	58	44	Z W	W t Z	W t Z	—— ——

Hoogste Barometer d. 30. 0½	}	middelb. d. 29. 5¾
Laagste Barometer d. 28. 11		
Hoogste Thermometer gr. 58.	}	middelb. gr. 40½
Laagste Thermometer gr. 23.		

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTERDAM,

in Maart 1772.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo.	mi.	av.	Winds Streek. 's morg.	's midd.	's av.	Weder. Gesteldh.
1	29. 8	29. 9½	29. 11½	41	45	39	N	N O	N O	Wol.Held.
2	30. 0½	30. 0½	30. 0¼	37	44	37	O	O N O	O N O	Helder.
3	29. 11	29. 10	29. 9½	34	43	40	—	Z O	Z O	Betr. W.
4	— 8	— 6¾	— 6	40	51	44	Z t O	Z t O	Z t O	— Held.
5	— 5½	— 6¼	— 8	43	47	42	Z Z O	Z Z O	Z W	Reg.Betr.
6	— 9¾	— 11	— 11¾	39	44	41	W	W	W	Mist —
7	30. 0¼	— 11¾	—	41	48	40	Z t O	Z t O	Z t O	Betr. H.
8	29. 11	— 10¼	— 9¾	40	43	39	N O	O	O	— —
9	— 9½	— 9½	— 9	39	42	39	N	N W	N W	—
10	— 8¼	— 8¼	— 8¼	38	41	38	—	N N O	N N O	— Reg.
11	— 9	— 9½	— 10	37	39	36	N O	N O	N O	—
12	— 10	— 10	— —	32	34	32	—	—	—	—
13	— 10¼	— 10½	— 10½	31	34	30	—	—	O N O	—
14	— —	— 9½	— 9½	29	32	29	—	—	N O	— Sn. W.
15	— 8¾	— 8	— 7½	27	34	29	O N O	O N O	O N O	W. B. —
16	— 6	— 4½	— 3	29	34	31	O	O	O	Betr. W.
17	— 1¾	— 2¼	— 2¼	34	46	40	Z O	Z O	Z	— Reg.
18	— 4	— 5	— 6	39	45	36	Z W	Z W	Z W	—
19	— 7	— 7	— 7	33	49	37	N	Z O	Z O	M. Held.
20	— 7	— 6½	— 6	42	54	48	Z	Z	Z	Held.Reg.
21	— 5¼	— 4½	— 4	44	56	49	—	—	—	M.H.Betr.
22	— 3½	— 3	— 2½	49	58	52	—	—	Z t O	Held.Reg.
23	— —	— —	— 2¾	47	54	49	Z W	W	N W	—
24	— 3¼	— 3½	— 3½	42	51	43	—	Z W	Z W	—
25	— 4	— 4½	— 5	42	49	42	W	W t N	W t N	—
26	— 5½	— 6	— 6	45	51	48	Z	Z W	Z	Held.Reg.
27	— 6	— 6½	— 4½	47	54	42	W t Z	—	N O	—
28	— 4½	— 5½	— 6½	50	54	47	Z W	W	W	Reg. W.
29	— —	— 3	— 1	48	53	54	Z	Z	Z	H.Reg.W.
30	— 2	— 2½	— 3	47	52	47	Z W	Z W	N W	Betr. —
31	— 6	— 8	— 8½	44	46	39	N W	N W	N N W	Helder.

Hoogste Barometer d. 30. 0½ }
Laagste Barometer d. 29. 1 } middelb. d. 29. 6¾

Hoogste Thermometer gr. 58. }
Laagste Thermometer gr. 27. } middelb. gr. 42½

M E N G E L W E R K,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

PROEVE OVER DE OVEREENKOMST, DIE 'ER IS TUSSCHEN DE WYZEN WAAR OP DE VOLMAAKTHEID EN HET GELUK DER MENSCHEN BEVORDERD WORDT, VOLGENS DE BEDEELINGEN DES NATUURLYKEN EN GEOPENBAARDEN GODSDIENST.

(Uit het Engelsch.)

DE Volmaaktheid van verstandige Weezens is gelegen in de Vatbaarheid der Ziele, of in dat beginzel waar door de denkbeelden van het voorledene en het toekomende zich vermengen met die van het tegenwoordige, en ééne algemeene aandoening verwekken; waar in het goed en kwaad zo volmaakt zamenvloeit, en zo nauw vereenigd wordt, dat men dit midden alleen bemerke. Indien, by gevolge, het Geluk de overhand heeft op dat tydstip, wanneer wy deeze volkomene bevatting hebben, en elk deel daar van gezegd mag worden by ons tegenwoordig te weezen, zyn wy in de beschouwing van 't zelve alleen bewust van vermaak, zynde het verdriet weggegaan en verzwolgen met zo veel vermaak, als aan 't zelve evenredig was. Hier door wordt het Geluk van een' bestendiger aart, en byzondere toevallen hebben minder vermogen om een gevoelen van smerte te veroorzaaken.

Indien wy eenige reden hebben om te denken, dat ons Bestaan, over 't geheel genomen, draaglyk en gelukkig is; en de Mensch onsterflyk zynde, ons geluk over 't geheel, oneindig moet weezen, schoon het bepaald en eindig zy op eenigen byzonderen tyd, wordt de overdenking daar van zo groot en verheeven, dat de volkomene bevatting dier zaake het gevoel van eenige tegenwoordige onheilen, te meer opweege en zulk eene kragt byzette aan alle onze geneuglyke aandoeningen, als niet kan nalaaten onzen tegenwoordigen staat onuitspreeklyk veel verkieslyker te maaken, dan dezelve anderzins zou hebben kunnen weezen.

Zodanig is de gesteltenis der Menschlyke natuure, en van dien aart de invloed der dingen die ons omgeeven op deeze wereld, dat die Vatbaarheid der Ziele noodwendig, met de

ondervinding van elken dag, uitgebreid worde. ——— Kinders zyn alleen gevoelig voor het tegenwoordige: op het oogenblik dat men een daadlyk ongemak wegneemt, vinden zy zich volkomen te vrede; zy vinden zich niet ontrust door het herdenken van 't voorledene, of het vooruitzigt op het toekomende. Allengskens worden de denkbeelden, die dikmaals ten zelfden tyde tegenwoordig geweest zyn voor de bevatting, vereenigd, derwyze dat een derzelve niet konne voorkomen, zonder de andere mede te brengen, en dus eene zamengevoegde bevatting te maaken. Door dit middel begint de *Verwagting* in het Kind gaande te worden; maar nog is het Kind onverduldig tot het de begeerde zaak geniete, van het oogenblik af, dat, door de tusschenkomst van eene bygevoegde omstandigheid, het denkbeeld van vermaak in 't zelve opryst. Het duurt doorgaans eenige maanden, eer de Kinders het minste teken van geduld toonen om na iets te wagten. De duidelykste blyken, dat men zich gereed maake om hun voedzel te geeven, dienen alleen om hunnen honger te prikkelen, en hunne onverduldigheid, om dien te voldoen, te vermeerderen: en zy zyn niet te vrede voor dat zy de spys in den mond hebben.

In deezen staat, derhalven, of by onze intreede in dit leeven, worden wy meestal, door zinnelyke gewaarwording, of den daadlyken indruk der uitwendige voorwerpen, gedreeven. Maar wanneer de voetstappen van deeze indrukken, de *Denkbeelden*, in onze harssenen overgelaaten zyn, die opgewekt kunnen worden door andere Denkbeelden daar mede vereenigd, zo dat wy in staat zyn om begrippen van zaaken te vormen, zonder de tegenwoordigheid van weezenlyke voorwerpen, kunnen deeze, zo wel als de voorwerpen zelve, invloed op ons hebben. En naardemaal de voorraad onzer denkbeelden, zonder bepaaling toeneemt, en geduurende ons geheele leeven ophoopt, moeten wy gestaadig meer en meer onder derzelver invloed staan: en de tegenwoordigheid van uitwendige voorwerpen zal min vermogen hebben om ons tot werkzaamheid aan te zetten, of in ons de aandoening van vermaak of smerte te verwekken; dat is, met andere woorden, wy worden van dag tot dag verstandiger, en onze louter zinnelyke bevatting neemt af.

Wanneer onze voorraad van denkbeelden groot geworden is, en, gevolglyk, derzelver onderlinge vereenigingen vry uitgestrekt en gemeenzaam zyn, zal, indien de omstandigheden, welke wy bevonden hebben dat altoos eene genoeglyke aandoening voorgingen, ons voorkomen, die genoeglyke aandoening

ning verflond by voorraad gefmaakt en verbroegd worden: wy zien dezelve als zeker vooruit, en hebben 'er een weezenlyk genot van, fchoon het voorwerp nog niet tegenwoordig is. Als, in dit geval, de daadlyke voldoening komt, maakt dezelve maar luttel verandering in 't geen wy gevoelen, en ftrekt flegts een gering toevoegzel tot ons vooruitgefmaakt genoegen, 't welk nu voornaamlyk van de denkbeelden afhangt, die fteeds toeneemen, en tot welke de uitwendige aandoeningen van tyd tot tyd minder evenredigheid krygen.

De waarfchynlyke verwagting van Geluk heeft eene dergelyke uitwerking: en van hier het groot vermogen der *Hoope*, om de rampen deezes leevens te verminderen, en ons op te beuren onder den last van zwaarigheden en beproevingen. Indien wy langen tyd op iets gehoopt hebben, zal het geluk, door ons genooten in de menigvuldigmaalen herhaalde befchouwing, het genot verre overtreffen, daar dit enkel en oogenblikkelyk is, en daar en boven vergezeld gaat met het ongenoeglyk denkbeeld, dat wy het nu reeds weg hebben. —— Om dezelfde reden zal de vrees voor Ramp, met den tyd, ontrustender en zwaarder vallen, dan het gevreesde kwaad zelve. De Man, die door een fchielyk toeval een zyner leden verliest is veel gelukkiger dan hy, die, ter ftraffe verweezen, het verlies van dat lid eenige maanden vooruitziet. Desgelyks, indien twee Perfoonen in de gevangenis geworpen zynde, een hunner, zonder eenig vooruitzigt eener zo aangenaame gebeurtenisfe, daar uit op vrye voeten gefteld wordt, terwyl de ander wist dat hy alleen daar voor dien zelfden bepaalden tyd gezet was, zal de eerstgemelde een veel verrukkender blydfchap te dier gelegenheid voelen; de laatstgenoemde hadt het denkbeeld daar van voor zynen geest ftaande, al den tyd zyner gevangenisfe, dit verzagtte de bitterheid daar van, en hy heeft niet gevoeld wat de knelling was van onzekerheid, noch de bitterheid der wanhoope gefmaakt.

Wanneer het alleen de denkbeelden betreft, en geen denkbeelden en gewaarwordingen beide, zal de invloed van Hoop en Vrees nog veel onderfcheidener ontdekt en de natuur van deeze Bevatting der Ziele nog beter begreepen worden. Laaten wy dan, in ftede van gevallen te neemen waar in wy perfoonlyk deel hebben, het geval ftellen van eene Vrouw, een Kind, of eenig ander Bloedverwant, of Vriend, die wy hartlyke genegenheid toedraagen, en in wier vreugd en fmert wy deelen. Indien wy hun in de gevangenisfe zien, en wy, naa in de vreeze geleefd te hebben, dat hunne gevangenisfe al hun leeven zou duuren, byzonder berigt krygen, dat zy losgelaa-

ten en in zeer gelukkige omſtandigheden zullen geſteld worden, binnen weinig dagen, weeken of maanden, kunnen wy, ſchoon het ons niet vry ſtaa onze kundigheid van dit gunſtig lot hun mede te deelen, hun met eene bykans onvermengde vreugde beſchouwen: naardemaal het toekomende in onze denkbeelden als tegenwoordig is, en de aangenaamheid daar van in ons begrip vergroot door de ſtrydigheid met den daadlyken toeſtand in welke zy zich bevinden: deeze, ſlegts voor een korten tyd zynde, wordt door ons over 't hoofd gezien, en als niets gerekend; dezelve heeft geen vermogen om ons genoegen te verſtooren.

Byaldien myn Kind ſtout en ongehoorzaam is, en ik begryp dat pyn en kwelling hem goed zal doen, kan ik, zonder zeer verſtoord te zyn, eene ſoort van genoegen ſcheppen in 't zelve te ſtraffen, en heb maar weinig of geen medelyden met hetgeen hy lydt, ſchoon hy, voor een tyd, zich in benauwdheid en pyn bevinde, en my voor geſtreng houde —— In tegendeel wanneer ik voor uit zag dat hy, binnen weinig dagen, weeken of maanden, een zyner leden zou moeten verliezen, zou ik hem dien tusſchentyd met een ſmertlyk medelyden aanzien, hoe gelukkig en vrolyk hy zelve ook mogt weezen; ja die vrolykheid zelve, ontſtaande uit onkunde van het lot 't welk hem dreigde, zou myne ſmerte vermeerderen.

Het uitwerkzel is bykans het zelfde, indien men, ten opzigte van ons zelven, de indrukzels der zinnen agter wege laate en een geval neeme dat enkel het verſtand raakt. Veronderſtel, by voorbeeld dat myn character ten onregte ſlegt afgemaald, en ik, voor een' tyd, als een der ſnoodſte guiten gerekend worde. Zal ik dan, verzekerd zynde, dat, binnen kort, myne onſchuld zo duidelyk zal blyken, dat niemand des het minſte twyfele, middelerwyl ontrust en vol kwelling weezen over die aangewreeve blaam? Neen. Ik zal dezelve nauwlyks gevoelen; naar veel eer my inwendig verheugen wegens de aanſtaande zegepraal myner onſchuld, en een' onbezweeken moed toonen, tot dat die donkere wolk van tegenwoordige bezwaarenis voorby is. —— Men moet, egter, toeſtemmen dat het gevoel der ſchande, in dit geval, meer of min zal weezen, naar de maate van de Vatbaarheid welke onze Ziel verkreegen heeft, en ook dat wy in ſtaat zullen zyn de onregtmaatige veragting langer of korter te draagen in dezelfde evenredigheid. Dezelfde aanmerking hebbe men ook te maaken ten aanzien der bovengemelde gevallen. Dus kunnen wy, door dit vermogen van Bevatting, het eene denkbeeld of gevoel met een ander vergelyken, 't zy ze van dezelfde of van verſchillende ſoort

zyn.

zyn. Met dit behulp wordt een braaf Mensch, zyner Deugdzaamheid bewust, van tyd tot tyd, ongevoeliger voor 't geen anderen in hem berispen, vertroostende zich zelven met de goedkeuring van zyn eigen hart, en de volkomene overtuiging, dat hy in de gunst ſtaat van zynen Maaker; tot dat, naa eene genoegzaame ondervinding, dit rechtmaatig begrip der dingen hem, wat zyn eigen Perſoon betreft, bykans geheel onverſchillig maake omtrent alles wat de Wereld van hem konne denken of zeggen.

Eene zekere maate van deeze Vatbaarheid der Ziele, omtrent de rechte voorwerpen werkzaam, is voldoende om iemand zyn geheele leeven door deugdzaam te maaken. Om hier toe te komen heeft hy alleen noodig eene onderſcheidene en gereede bevatting van alle de ſlegte gevolgen der Ondeugd en alle de heilzaame uitwerkzels der Deugd. Want zo ras wy, door dit uitgebreid vermogen van byeenvoeging, de Ondeugd zien met alles wat dezelve vergezelt en volgt als *één onverdeeld ſtuk*, en de Deugd desgelyks beſchouwen met alle de zegeningen daar aan verbonden als *één geheel*, is de voortreflykheid der Deugd, over 't geheel genomen, zo groot, dat niemand een oogenblik kan in twyfel hangen, waar aan hy de voorkeuze moet geeven. 't Is alleen door eene gedeeltlyke beſchouwing der dingen dat wy bedroogen, misleid en in onze keuze verbysterd worden — Wanneer, ingevolge van eenigen tyd met dit klaar en beſtendig inzigt der dingen te handelen, een deugdzaam gedrag ons hebbelyk geworden is, verdwynen de lasten en moeilykheden van eenen Deugdzaamen wandel geheel en al, en worden in het gevoel van een veel grooter goed, 't geen wy daar door voor ons zelven verkrygen, verzwolgen. In dit geval zullen wy zelf de vermaaken der Ondeugd met afſchrik beſchouwen: vermids wy het denkbeeld van de veel grooter onheilen, daar aan ten nauwſten verbonden, 'er nimmer kunnen afſcheiden.

In zaaken waar aan wy zeer gewoon zyn, is deeze Vatbaarheid der Ziele en zamenvoeging van denkbeelden zeer gereed en volkomen. Iemand, die veel bezig is in den handel en rekeningen, en dagelyks te doen heeft met winst en verlies, wordt daar door even eens aangedaan als de balans der voordeelen hem zou aangedaan hebben, indien hy noit van de byzondere ſommen gehoord hadt. Iemand, hier in minder bedreeven, zal als 't ware voelen dat zyne Ziel tusſchen beiden hangt, en langer die onderſcheidene uitwerkzels gewaar worden.

Dit vermogen der hebbelykheid om eene volmaakte vereе-

eeniging van byeengevoegde denkbeelden voort te brengen, is allermanmerkelykst in gevallen, waar de uitwendige zinnen in deelen. De Maan, naby den gezigt-einder, ſchynt veel grooter dan by den middaglyn; maar dit is nergens anders aan toe te ſchryven dan aan de uitwerking der hebbelykheid; deeze heeft ons dikmaals de ſchynbaare grootte doen vergelyken met die der naby gelegene voorwerpen: want men weet dat het beeld, 't welk dezelve op het netvlies maake, dezelfde grootte heeft; waarom ook een Kind, of iemand geheel zonder ondervinding, daar tuſſchen geen onderſcheid ziet. Ja 't is blykbaar, uit de wetten der Gezigtkunde, dat alle voorwerpen oorſpronglyk ons als op dezelfde vlakte voorkomen, en het alleen door ondervinding en hebbelykheid komt, dat wy het denkbeeld van afſtand of eenige afmeeting krygen, uitgenomen die van langte en breedte. Desgelyks is het waarſchynlyk dat alle voorwerpen elk Mensch dubbeld voorkomen, tot wy door ondervinding dien misſlag ontdekken, en leeren de indrukken, gemaakt op twee aan elkander beantwoordende punten van het netvlies, tot een voorwerp te brengen. Egter, is ons *oordeel* (want dit is het oorſpronglyk blykbaar alleen) zo volſtrekt dat de Maan grooter is by den gezigt-einder, en dat het vertoon van twee voorwerpen, weezenlyk, niet meer dan één is; dat wy ons zo verlegen vinden om reden daar van te geeven. Misſchien zouden wy dusdanige aanmerkingen mogen maaken ten opzigte van onze andere *Zintuigen*.

Alle deeze opgenoemde gevallen zyn opmerkenswaardige voorbeelden van de kragt der zamenvoeginge, en bewyzen eene mogelykheid, dat niet alleen een *Denkbeeld*, maar ook eene gewaarwording kan ophouden ons toe te ſchynen, wat ze oorſpronglyk was: ja, dat het zo nauw verknogt kan worden aan en zo geheel verlooren worden in de zamengevoegde denkbeelden, dat het ons niet mogelyk zy, het weder tot den voorgaanden ſtaat te brengen.

Een ander ſtuk, onzer opmerkinge waardig, beſtaat hier in dat dit verbaazend uitwerkzel te wege gebragt wordt in een bepaalden tyd en zeer vroeg in ons leeven: want niemand kan zich den tyd herinneren, dat hem de voorwerpen anders voorkwamen dan zy nu doen.

Strekken deeze eenvoudige maar tastlyke bewysſtukken niet om ons te overtuigen, hoe mogelyk het is, dat eenige denkbeelden, welke ook, zo geheel door byeenvoeging vereenigen, dat de zamenſtellende deelen van het geheel volſtrekt zullen verdwynen en noit meer gezien worden in het zelfde licht, waar in wy ze oorſpronglyk beſchouwden. Dus mogen alle denk-

denkbeelden van smert, eindelyk zich volkomen vereenigen, met die der vermaaken, welke zy vergezeld hebben, of aan welke zy ten dienste stonden; en wanneer eenmaal de algemeene zamenvoeging, gegrond op de verbintenis van goed en kwaad, van vermaak en smerte, door de geheele natuur waargenomen, volkomen vastgesteld is; (gelyk de vastistelling van de overeenkomende punten op het netvlies,) zal zelf de onverwagtste vertooning van kwaad niet in staat weezen, om de Ziel aan te doen, met het denkbeeld van iets, dan 't geen recht en over 't geheel wenschlyk is; even eens gelyk de twee beelden, in elk oog één, hoe onverwagt ook ingedrukt, niet in staat zyn, om zelfs voor een oogenblik, by verrassing, ons het denkbeeld van twee voorwerpen te geeven; schoon dit altoos het geval was in onze kindsheid, en zonder de zamenvoeging der denkbeelden tot nog zou gebleeven zyn. —— Indien dit onze Zielen komen tot den volmaakten staat, waar op ik hier het oog heb, zullen alle de Werken van GOD, en alle de schikkingen zyner Voorzienigheid, ons steeds voorkomen, gelyk zy aan het OPPERWEEZEN doen, als volmaakt en oneindig goed, zonder het minst merkbaare inmengzel van kwaad.

Hoe veel tyds 'er noodig zy om dit alles uit te werken, kunnen wy met geen de minste zekerheid gissen, ik laat staan bepaalen: want, schoon wy ons niet kunnen herinneren, dat de voorwerpen ons anders voorkwamen dan zy nu doen; moeten wy nogthans besluiten, dat daar toe eene vry aanhoudende werkzaamheid vereischt wordt: naardemaal deeze byeenvoeging van zigtbaare denkbeelden, van dien tyd af dat wy eenig begrip van voorkomende zaaken hadden, telkens, als wy onze oogen openden, moet zyn ingedrukt. Tydlyke onheilen en rampen van allerlei soort moeten wy in alle gevallen klaar en overtuiglyk zien, dat, onder het bestuur van eenen oneindig goeden GOD, by den eindelyken uitslag, tot heil strekken; en de overtuiging hier van moet herhaald, gevoeld en weder gevoeld worden, eer onze denkbeelden volkomen, algemeen, en gereedlyk vereenigen: weshalven wy, door de gedurige verwyderingen, en het onwis en onvolmaakt gezigt der dingen, in deezen tegenwoordigen staat, hier maar weinig kunnen vorderen, en dit moeten uitstellen, tot onze verkeering in een beter Wereld.

De bovengemelde stukken stellen, egter, in het volste daglicht, hoedanig de natuurlyke voortgang en wat het uitwerkzel is van de Byeenvoeging der denkbeelden in 's Menschen Ziele. Wy zien welke een streek zy houden, en het blykt niet

dat 'er paalen aan kunnen gesteld worden. Wy moeten, derhalven, in gunstiger omstandigheden, (en daar in zullen wy ons ongetwyfeld bevinden in eene andere wereld,) steeds naderen tot deeze Volkomenheid van bevatting; en langs deezen weg is de Tyd het eenig vereischte, om den Mensch te doen opstygen tot eene hoogte van voortreflykheid en geluk, waar van wy voor tegenwoordig ons maar zeer gebreklyke denkbeelden kunnen vormen. En hoe onvolmaakt en gebrekkig wy dit thans ook beschouwen, wy mogen ons nu reeds verwonderen, over 't geen wy eens zullen weezen!

Door 't behulp deezer overweegingen, kunnen wy ons eenigermaate een begrip vormen van dat geen, waar in de verheevenheid bestaat van weezens van hooger rangen, wier verstandige vermogens de onze overtreffen. De byeenvoeging hunner denkbeelden kan uitgestrekter weezen, en de byeengevoegde denkbeelden kunnen zich vaardiger en volmaakter vereenigen in hunne Zielen, dan in de onze; en het gevolg hier van zal weezen, dat de denkbeelden, in grooter ruimte opgezameld, zo voor als naa het tegenwoordig oogenblik, teffens in hunne Zielen tegenwoordig zyn: dit zal den invloed der denkbeelden steeds grooter, en die der zintuiglyke gewaarwording (of wat 'er, daar mede overeenkomstig, in hun plaats hebbe,) minder maaken dan by ons: waar door hunne natuuren zuiverder verstandig zyn dan de onze.

Hier uit mogen wy ook, indien 't geoorlofd is gissingen over zulk een verheeven onderwerp in 't midden te brengen, een flauw denkbeeld vormen van de onbegryplyke Grootheid en Volmaaktheid des ALLERHOOGSTEN. Want, dewyl 'er een weezenlyke zamenhang is van alle dingen in het geheele stelzel der Natuure, hoe ver van elkander verwyderd de deelen ook mogen weezen, wat tyd en plaats betreft, kan deeze zamenhang in eenen opslag zo volkomen doorzien worden, door Hem die het Plan daar van vormde, en die het geheel en al bestuurt, dat men moge zeggen, dat 'er niets voorledens noch toekomends in zyne denkbeelden is: maar dat by Hem de geheele duuring, zonder onderscheid, tegenwoordig is. By Hem, derhalven, is één dag als duizend jaaren, en duizend jaaren als één dag; de twee uitersten zyn zo volkomen vereenigd en zo gelykerhand tegenwoordig, dat de tusschenruimten, hoe verschillende ze ook zyn, in beide de gevallen, te gelyk verdwynen.

Wy zien dan den weg, welke de GODHEID heeft afgebaakend tot het volmaaken van verstandige weezens, langs welken wy kunnen naderen tot de Uitmuntenheid en Gelukzalig-

heid

heid der Godlyke Natuure. Wy moeten langs hoe min onder den invloed der zintuiglyke gewaarwordingen ſtaan, en langs hoe meer ons door zamengevoegde Denkbeelden laaten leiden. De Byeenvoeging van zamengehegte Denkbeelden moet ſteeds volkomener en uitgeſtrekter worden, tot dat voorledene, tegenwoordige en toekomende dingen, op grooter en grooter afſtanden, het onderwerp onzer Beſpiegeling, en de bron van ons Geluk worden. Voor de volduuring van deezen voortgang is zorge gedraagen in de vorming onzer Zielen, en in alle de invloeden voor welke wy ons vinden blootgeſteld. Alle de voorwerpen met welke wy verkeeren, alle de gebeurteniſſen aan welke wy onderhevig zyn, ſtrekken om denzelven te begunſtigen.

Laaten wy nu in overweeginge neemen, of iets dergelyks zich voordoet in het Stelzel der Openbaaringe; daar, zo de gewoone als de buitengewoone handelwyzen der Voorzienigheid, het zelfde voorwerp hebben ten onzen opzigte, beide geſchikt zynde om het Menschdom te verheffen, te verbeteren en te zegenen. Laaten wy naſpeuren of zy op eene aan elkander beantwoordende wyze ingerigt zyn; zo dat wy dezelfde hand in beide ontdekken, en hier uit een waarſchynlyk bewys haalen voor de Openbaaring.

Wat my betreft ik beken, dat 'er, myns bedunkens, eene zeer groote overeenkomst is tusſchen beide deeze bedeelingen van GOD aan het Menschdom, en het bewys daar uit, ten voordeele der Openbaaringe ontleend, behaagt my zeer. Want in deeze buitengewoone bedeelingen van GOD aan het Menschdom, waar van wy in de Boeken der Heilige Schriftuure berigt vinden, ontdekken wy een allerheerlykſten toeſtel, ter bereiking van dit groot einde, ter uitbreiding van de bevatting des Menschlyken Gemoeds, en om ons ten hoogſten toppunte van volmaaktheid en voortreflykheid op te voeren.

Eene Ziel te hebben vervuld met het denkbeeld, dat dezelve in een' ſtaat van Zedelyk Beſtuur geſteld is, en dat in onze daaden groote en verreziende gevolgen liggen opgeſlooten, is van zeer groote nutheid in dit opzigt, en dit vinden wy was de geſteltenis van ADAM, zo als hy uit de hand zyns MAAKERS kwam. Het ſtondt hem vry van alle de Boomen in den Hof *Eden* te eeten, uitgezonderd van eenen, welks vrugt hy, onder ſtrenge bedreigingen, niet mogt ſmaaken. In deeze omſtandigheden, vondt hy zich in de noodzaaklykheid om toe te zien, en agt te geeven op de verder afgelegene gevolgen zyner daaden. Hy zag, (gelyk men 't doorgaans begrypt,) een Onſterflyk Beſtaan te gemoete, indien hy het gegeeven bevel

gehoorzaamde, en voorzigtig het voldoen zyner lusten regelde; en in tegendeel den Dood, wanneer hy ongehoorzaam was, en onbeteugeld zyne driften opvolgde; ongetwyfeld was hy onderrigt van de meening deezer bedreiginge.

Indien wy in aanmerkinge neemen van welk een belang het is wyduitgestrekte inzigten te hebben, en onze aandagt gevestigd op voorwerpen, die niet oogenbliklyk tegenwoordig zyn; zullen wy zien hoe veel deeze zyne toestand, ten opzigte van het vermeerderen zyner bekwaamheden, te schatten was boven een' staat, in welken hy vry gelaaten ware zyne lusten op te volgen, zonder eenige kunde van het gevolg, uitgenomen 't geen hy kon leeren door de traag voortgaande ondervinding. Hoe meer wy denken op dit onderwerp, hoe grooter dit voordeel in ons oog zal worden. Het Menschdom zou, zonder eenig voorbehoedzel en bystand van deezen aart, eeuwen lang een weinig beter dan de Dieren des velds hebben kunnen weezen.

Wanneer het voorwerp van dit Proefgebod, het onthouden naamlyk van het eeten der Vrugt eens Booms, beuzelagtig schyne, moeten wy den kindschen staat van den eersten Mensch in overweeginge neemen, en bedenken aan welke gevaarlyke buitenstappen hy zich kon schuldig maaken, en wy zullen zien dat deeze omstandigheid zeer eigenaartig is. Zou het niet zeer ongerymd geweest zyn hem te verbieden te steelen, overspel te bedryven, of het waarneemen van een der Tien Geboden van de zedelyke Wet op te leggen. Wat is natuurlyker, wat gemeener by ons, dan onzen Kinderen te verbieden, deeze of geene soort van spyze te neemen; of dingen te doen die hun meest voorkomen, en waar door zy zich zelven of anderen kunnen schaaden. Zy zyn niet in staat om, in andere opzigten, te overtreeden of om hooger bevelen te verstaan. —— Wy hebben geen berigt van alle de bepaalingen onzen eersten Ouderen opgelegd; maar kunnen niet twyfelen, of zy waren alle van eene heilzaame natuur, 't zy hun zulks bekend ware of niet. Wy geeven onzen Kinderen altoos de reden niet op van de bepaalingen, onder welke wy hun stellen: dewyl zy niet altoos bekwaam zyn om ze te verstaan. Het verbod, om van zekere byzondere vrugt te eeten, is het eenige door MOSES vermeld; vermids dit het geval was waar in ADAM overtradt: maar, voor zo verre wy het inzien, kon GOD hem even uitdruklyk verboden hebben, van eene steilte af te springen, of zich in 't water te werpen; en de verbode vrugt kan hem zo natuurlyk schadelyk geweest zyn, als een dier beide gevallen.

Het

Het is geenzins onwaarschynlyk, dat iets duisters zich vermengd hebbe in zo oud eene Geschiedenisse als die van den *Val*; en de tegenwoordige staat van den Mensch was, ongetwyfeld, en *voorzien* en *beoogd* by onzen Alwyzen Schepper, als voor ons over 't geheel de beste: maar ik denk dat men met rede niets kan inbrengen tegen de voornaamste omstandigheden in het verhaal van MOSES, wegens de wyze op welke wy daar toe kwamen. —— En naardemaal dit den Mensch voorstelt, als het bestaan ontvangende, onder het bezef van een *Zedelyk Bestuur*, is zulks veel overeenkomstiger met de denkbeelden van de Wysheid en Goedheid GODS, veel gunstiger voor het Menschdom, en veel zamenstemmender met de natuurlyke zorge die hy gedraagen heeft, om de bevatting des Menschlyken Gemoeds uit te breiden, daar door onze natuur te volmaaken, en onze gelukzaligheid te bevorderen, en ook verre verheven boven den staat, in welken LUCRETIUS, en de overige *Epicuristen*, den Mensch op deeze wereld invoeren; naamlyk met geen grooter voordeel om voor uit te zien, zyne oogmerken uit te breiden, en zyne gelukzaligheid te vermeerderen, dan de laagste weezens der dierlyke Scheppinge.

In het vonnis over den Mensch, naa den Val gestreeken, zien wy dat de gelegenheid is waargenomen, om den Mensch op nog afgelegener voorwerpen, de gedagten te doen vestigen; een bemoedigend, schoon duister, uitzigt werd hem geopend in de belofte, *dat het Zaad der Vrouwe het Serpent den kop zou vermorselen*.

De onderhandeling van het OPPERWEEZEN met het Menschdom volduurde in de Aardsvaderlyke Eeuwen; doch nam geen hooger character aan, dan daar de Menschen, in dien tyd, vatbaar voor waren. In gevolge hier van konden hunne bevattingen van een *Zedelyk Bestuur* klaarder en bepaalder worden, en hunne denkbeelden van pligt en verpligting, (te gelyk met hunne verwagting van gevolgen beantwoordende aan hunne daaden,) meer vastheids en zekerheids krygen: zo dat zy opgeleid wierden, om zich min te laaten bestuuren, door het vooruitzigt van tegenwoordig vermaak of voordeel dan eertyds.

Het lot van iemands Kinderen en Naakomelingschap is altoos voor den Mensch een voorwerp van groote aangelegenheid, en moet inzonderheid zodanig geweest zyn in de vroegste eeuwen der Wereld, wanneer de geheele Aarde voor hun open stondt, en elk kans hadt om den Stigter van een groot en magtig Volk te worden. Deeze waren, over zulks, de inzigten, waar op de ALMAGTIGE de aandagt der Aardsva-

vaderen wilde vestigen, en hunne verpligting tot deugd aandringen. ABRAHAM ontving de belofte, dat hy *een Vader veeler Volken zou zyn*, en dat, *in zynen Zaade alle de Geslachten der Aarde zouden gezegend worden.* Met vooruitzigten was zyne Ziel dermaate uitgebreid, en zyn geloof op het toekomende zo sterk, dat hy zyn Vaderland verliet, te vrede en gelukkig in het lot, om als Vreemdeling te verkeeren in het Land, 't welk zyne Naakomelingschap zou bezitten.

In het geheele beloop der *Joodsche Geschiedenisse*, strekten herhaalde wonderwerken en voorzeggingen, om steeds de uitzigten van dat Volk, op groote en vergelegene gevolgen gevestigd te houden. En deeze, te gelyk met de onderscheide denkbeelden, welke zy hadden van den oorsprong der wereld en derzelver vroegste geschiedenissen, hunne kennis van den oorsprong huns eigen Volks, en van de geduurige tusschenkomsten des ALLERHOOGSTEN ten hunnen behoeve, zette aan hunne bevattingen eene waardigheid by, en eene grootheid aan hunne vooruitzigten, welke by de *Heidensche Volken* geene plaats vondt. —— Daar was eene majesteit en staatlykheid, in de Plegtigheden der *Jooden*, in hunnen Tempel en Tempeldienst, die alles wat men by de *Heidenen* aantrof verre te boven ging; en vergezeld gaande met rechtmaatige en verhevene denkbeelden van den éénen waaren GOD, moest zulks natuurlyk dienen, om eene verhevenheid by te zetten aan hunne Godsdienstige begrippen, en aan de indrukken daar van een grooter kragt te geeven, dan by andere Volken kon plaats hebben. Overeenkomstig hier mede vonden wy, in alle de dichtstukken der *Heidensche Dichteren*, ter eere van hunne Goden opgesteld, geene trekken, die eenige gelykheid hebben met den geest van de manlyke Godsvrugt, die de Psalmen van DAVID bezielt.

Geduurende het veelvuldig vervallen der *Jooden* tot de Afgodery, heeft GOD hun, by aanhoudenheid, Propheeten toegeschikt, om hun de verbintenis, welke zy aan hunnen Maaker hadden, te herinneren; en hun de verwagting van zyne gunste of ongenade voor oogen te houden, en daar door in hunne gemoederen den invloed van groote en afgelegene voorwerpen te bewaaren.

Wanneer zy, door de *Babylonische Gevangenisse* geheel geneezen waren van hunne overhelling tot de Afgodery, en dus die geduurige tusschenkomsten van het OPPERWEEZEN min behoefden, werden hunne gemoederen tot die langduurende opschorting van wonderwerken toegerust, door de zeer onderscheidene Voorzeggingen van JESAIAS, DANIEL en MALEACHI,

aan-

aangaande de toekomende en heerlyke tyden onder den MESSIAS. Het Jaar zyner verschyninge werd door DANIEL bepaald, en schoon dit niet gedaan was op zulk eene wyze, dat zy 't zelve, met eene volkomene juistheid, konden berekenen, diende zulks, egter, genoegzaam om hunne aandagt daar op te vestigen; en, in de daad, zy kwamen met hunne rekeningen den waaren tyd zo naby, dat, ten tyde van onzen Zaligmaaker en niet lang daar voor, onder 't geheele *Joodsche Volk*, eene brandende verwagting van den toekomenden Verlosser de gemoederen vervulde.

In dit tydvak, derhalven, tusschen de *Babylonische Gevangenisse* en de Geboorte van CHRISTUS, werden den *Jooden* veel grooter vooruitzigten voorgesteld, dan de andere Volken een denkbeeld van konden hebben. En zo kragtig was de daadlyke invloed deezer begrippen, dat zy, ten tyde der *Makkabeen*, een heldenmoed en kloekhartigheid betoonden in de verdeediging van hunnen Godsdienst, en het lyden voor den zelven, die hunne *Heidensche Vervolgers* moest versteld doen staan. —— Ook vondt onze Zaligmaaker onder hun zulke denkbeelden van eenen toekomenden staat, en van eene Opstanding, (hoe zy 'er ook aan kwamen, en hoe onvolkomen en duister ze ook mogten weezen,) als in staat waren om veelen te doen denken en handelen, op eene wyze, verre verheven boven de beroemdste *Grieksche* en *Romeinsche Wysgeeren*.

Werd dus de aandagt der *Jooden* gevestigd op, en leevendig gehouden door het vooruitzigt op groote en afgelegene voorwerpen, hoe veel meer is dit het geval der *Christenen*, by welken *het Leeven der Onverderflykheid aan het licht gebragt is door het Euangelie*. De *Christlyke Bedeeling* is de laatste door GOD den Menschdomme geschonken, en het schynt niet wel mogelyk te weezen meer zorge te draagen, om de uitzigten en bevattingen van 's Menschen gemoed uit te breiden, ten einde zy het oog vestigen op groote en toekomende voorwerpen, en deeze eenen overheerschenden invloed te doen hebben op tegenwoordige en tydlyke dingen.

(Het Vervolg en Slot by de naaste gelegenheid.)

EEN

EEN ZEER ZONDERLINGE VOLKOMEN DARMBREUK MET HAARE GEVOLGEN.

Door den Heer GAULMIN DE LATRONCAI, Dr. en Med. de la Faculté de *Monpellier &c. te Pithiviers en Gatinois.*

(*Uit het Fransch.*)

ZEkere *Lambour*, vier of vyf en twintig jaaren oud, te Grou, parochie van Ondreville en Gatinois, kreeg, in Oktober 1769, een gestadige koortse. Zyne pogingen om te braaken, en andere toevallen welken deeze koorts verzelden, bewoogen de la Marre, zyn' Heelmeester, hem een braakmiddel te geeven. Dit veroorzaakte kragtige werking, deedt hem veel wormen loozen, bragt de koorts tot bedaaring, en gaf den Lyder groote verligting. Hy vleidde zich, van dit oogenblik af, met een schielyke herstelling. Ondertusschen ontdekte hy eene zwelling ter regter zyde van den balzak, waar door zyne hope in leed en ongerustheid veranderde. Men verzuimde geene middelen welken in zodanige gevallen te pas komen; aderlaatingen, verzagtende klisteeren, pappen, weekmaakende stoovingen, olieagtige dranken werden gebruikt, eer men de herstelling beproefde, gelyk men veele dagen, met verscheide herhaalingen deedt, doch telkens vrugteloos. De staat van den Lyder verergerde; en vier dagen hier na liet men my roepen. Ik vond hem met alle toevallen van eene verstropping. Ik onderzogt het gezwel; aan de gelykheid en veerkragt kwam het my voor een Darmbreuk te zyn: ik bezogt ook de terugbrenging te vergeefs; het geen my te meer verwonderde, om dat ik den ring der spieren slap vond. Ik was verzet, beken ik, en wist zo terstond niet te bedenken, wat het ware het gene zich tegen de herstelling aankantte; of my zelven te voldoen aangaande de oorzaak der toevallen van de verstropping, welke ik voor my had. Na eenige oogenblikken overlegs, dagt ik, dat, schoon de breuk versch ware, het buikvlies, welk de breukzak maakt, het gedarmte verstropte, en aan de byliggende deelen gehegt was. Ik zag geen andere redding dan door de Operatie. Ik stelde dezelve de nabestaanden voor als het eenig middel om den Lyder te behouden, en deedt hen begrypen, wyl hier van al-

alles afhing, het hun pligt en belang ware, een bekwaam' man hier toe te verkiezen. Zy namen toevlugt tot den Heer Rose, Heelmeester te Nemours, wiens handigheid in 't algemeen bekend is. Hy deedt nog, door eenen zyner medebroeders, de herstelling beproeven, doch dezelve ook niet gelukkende, begaf hy zich tot de Operatie.

Wy vonden een aanmerklyke vasthegting, eene verstropping, veroorzaakt door het buikvlies het gene den breukzak maakte. Deeze verstropping, waar van wy vooraf bedenking gemaakt hadden, scheen onze oplettendheid te verdienen, en zal ze verdienen van alle oefenaaren van onze konst. Het buikvlies maakte vyf kneepen, welken, zo de een als de andere, het gedarmte verstropten. (Ik twyfele of men oit een zodanige verstropping gezien of 'er van geleezen hebbe.) Deeze omstandigheden, de Operatie moeilyk maakende, waren oorzaak datze lang duurde: zy werdt echter zeer wel ten einde gebragt. Drie uuren hier na hadt de Lyder een ruimen afgang, 't gene hem bevrydde van een buikopenende drank, welke men hem reeds hadt voorgeschreeven.

Ik ging henen met een goede hope, en verzogt de nabestaanden my nader kennisse te geeven. Na drie dagen kwam men my zeggen, dat de bal van die zyde waar men de Operatie gedaan hadt, gezwollen, zwart was, en een kwaaden reuk van zich gaf. Zeer verwonderd over dit nieuw toeval, ging ik 'er zelf naar zien. Wy waren genoodzaakt de Zaadvaten te binden, en den bal weg te neemen. Voorts gaven wy het verband over aan de Heeren Bigé en la Marre. De Lyder is wezenlyk tot een goede gezondheid hersteld.

Deeze Waarneeming toont 1. Het gevaar van al te ligtvaardig een braakmiddel te geeven. De pynen voor 't hert waren alleen veroorzaakt door wormen in de eerste wegen. Middelen tegen de wormen zouden den Lyder meer nut gedaan hebben, al was 'er geen' Darmbreuk met derzelver gevolgen geweest; 2. Dat de verstropping niet altyd afhangt van den ring der spieren. 3. Dat de schielyke vasthegting, en het ongemak van den bal, alleen konnen toegeschreeven worden aan de trekkingen, drukkingen en knypingen welken men hadt gemaakt, door de inbrenging zo dikwils te beproeven.

WAARNEEMING *van den Heer* BRILLOUET, *den Zoon*, oud Chirurgyn van des Konings Legers, WEGENS EEN GALSTEEN MET DEN AFGANG UITGEDREEVEN.

JUffrouw Cheribin van Chantilly, agt-en-zestig jaaren oud, van een flap en waterig gestel, doch evenmaatig en levendig, kreeg in 't begin van Maart 1769, ligte zwakheden der maage en Kolykpynen; ongemaklyke jeukingen en onrustigheden over het geheele lichaam. Men gebruikte hier tegen eenige bittere en buikopenende middelen. Haare ongemaklykheden vermeerderden trapswyze, en werden in de volgende Mey ondraaglyk.

Haar puls vond ik klein, en flaauw; haare huid droog en aardagtig, de oogen ingevallen en doof, de spieren van het aangezicht flap; welk alles de zwaarte van de ziekte vertoonde. Pyn voor 't hart, braaking, een gestaadige pyn omtrent het lichaam van de tweede lendenwervel, traage en kleiagtige afgang; veel pis met zetting als geklopte steen, en drabbig, waren de toevallen; en deeden my denken dat de kwaal bestondt in eenig gebrek aan de lever.

Om my hier van te verzekeren liet ik de Lyderes op den rug leggen, om 'er naar te voelen; en geene spanning of hardheid ontdekkende, deed ik haar overend zitten; en in deezen stand, betastte ik wederom de lever naar de regter lenden; het welk haar zwaare pyn in de lendenen veroorzaakte. Deeze pyn verminderde, als ik de lever, om zo te spreeken, opligtte naar den bovenbuik. De Lyderes hadt het erger, als zy overend zat, en als zy op de regter zyde lag dan op de linker. Op den rug liggende, de dyen en de buik wat opgeheeven, hadt zy 't gemaklyker. Deeze verschillende uitwerkingen, in verschillende standen, drongen my 'er de oorzaak van te onderzoeken. Ik verbeeldde my dezelve te begrypen in een' verkorting van de galbuis, veroorzaakt door een meer dan gemeene uitzetting van de galblaaze, of door eenige steenen in haar ontlastbuis. Deeze verkorting, den twaalfvingerigen darm naar de lever trekkende, kon den uitweg van de maag benaauwen, oorzaak geeven tot de pyn voor 't hart, en een vaste pyn aan de banden, welke dit ingewand aan de lichaamen der lendenwervelen verbinden.

Uit dit laatste toeval vermoedde ik dat 'er een galsteen zou

zou wezen, my herinnerende dat hy het overheerende was geweest in een ongemak van de lever.

Om hier tegen te werken, maakte ik terstond gebruik van verdunnende en bevogtigende middelen: ten einde van veertien dagen bragtenze eenige toegeeflykheid in de vaste deelen, en verminderden een weinig de pyn. De afgangen werden wat galagtig: hierom liet ik de Lyderes verscheide glazen aftrekzel van Rhabarber in water neemen, aangezet met het zout van Glauber. Ik ried haar openende soupen te gebruiken, driemaal op een dag, en in de tusschentyden hui. Om de drie dagen nam zy de Rhabarber, welke ruime en nutte afgangen verwekte.

Den 12 Juny, loosde zy, door den weg van den afgang, een galsteen, lang vyf lynen, en zestien in den omtrek. Dees steen bestondt uit bruine, geele en zwarte laagen, en woog drie en veertig greinen. Een van deszelfs einden was rond, effen en glad, en donker bruin; het ander was gelyk en plat, men ontdekte hier aan verscheide kringswyze laagen van verschillende kleuren, hoedanige men ziet aan 't weeke hout van boomen.

Ik nam toevlugt tot de yzeragtige mineraale wateren van Chantilly, in plaats van de openende soupen, welken de Lyderes moede was: dit middel was van uitwerking. Den 28 loosde de Lyderes een steen gelyk de voorgaande, en zich met de platte zyde volmaakt aan denzelven zamenvoegende: het ander einde was van een kegelagtige gedaante, ingedrukt met effene en gladde facetten, welken my toescheenen door de raaking van andere steenen geschuurd te wezen. Dit tweede stuk, zes lynen lang, woeg vyftig greinen; de twee stukken te zamen een drachme en een en twintig greinen.

Na de loozing van deezen steen vondt de Lyderes zich zeer verligt. Den 2 July gebruikte zy een middel, 't welk haar een steen deedt kwyt worden met ongelyke facetten. Den 6 loosde zy nog een' anderen, is volmaakt hersteld den volgenden 20 September, en geniet sedert dien tyd een volkomen gezondheid.

De Heer VALMONT DE BOMARE, een beroemd Natuurkundige, hadt de Juffrouw Cherubin veelmaalen bezogt; en de steen door haar geloosd, oordeelde hy een plaats te moeten hebben in het Kabinet der Natuurlyke Historie van S. A. S. Mgr. den *Prins van Condé*, te Chantilly.

NATUURLYKE HISTORIE DER GIEREN.

(Volgens BUFFON.)

AAn den *Arend* heeft men den eersten rang onder de Roofvogels gegeeven: niet om dat zy sterker en grooter zyn dan de *Gieren*; maar uit hoofde hunner edelmoediger geaartheid of mindere wreedheid. De *Arenden* zyn dapper, stout in hunne onderneemingen, en betoonen zo grooten lust tot den oorlog als begeerte tot den roof. De *Gieren*, in tegendeel, schynen zeer eigenaartig onderscheiden te kunnen worden, door eene verslindende vraatzugt: zy vallen nauwlyks ooit op leevende Dieren aan, dan wanneer zy zich aan doode krengen niet kunnen verzadigen. De *Arend* tast zynen vyand of prooi aan, durft alleen dien vervolgen, bevegten en bemagtigen; de *Gieren*, in tegendeel, vereenigen zich, als zy tegenstand vinden, hoe weinig die ook zyn moge, in troepen als lafhartige moordenaars, en zyn eer een bendé van roovers dan Oorlogshelden, eer vleesch-vreetende dan Roofvogels: want, te dier gelegenheid, is 'er geen of hy maakt hulpe te krygen, en zy stellen de kragten van veelen tegen één te werk; alle zyn ze zo greetig gesteld op doode krengen, dat ze dezelve tot de beenderen afknaagen: bederf en stank, wel verre van hun te verwyderen, lokt hun aan. *Havikken*, *Valken*, zelfs de kleinste Vogels betoonen meerder moeds; want zy gaan alleen op de Jagt, en de meesten hebben eenen afkeer van dood vleesch, en vlieden weg van 't bedorven aas. Als men de Viervoetige Dieren met de Vogelen vergelykt, schynt de *Gier* in zich te vereenigen, de sterkte en de wreedheid van den *Tyger*, met de vuige geaartheid en vraatzugt van den *Jakhals*, die desgelyks in hoopen voorttrekken om bedorven vleesch in te slingeren en doode lichaamen op te graaven; terwyl de *Arend*, de dapperheid, de edelaartigheid, de grootmoedigheid van den *Leeuw* eigenaartig vertoont.

Wy mogen, derhalven de *Gieren* eerst van de *Arenden* onderscheiden door dit verschil hunner natuurlyke geaartheid, en een opslag van het oog zal ons wyders het onderscheid toonen. Hunne Oogen staan niet inwaards, gelyk die der *Arenden*; hun Kop is kaal, en zo ook bykans de gansche Hals, bedekt met een soort van dons, of hier en daar gansch niet fraay verciert met hairen, daar alle deeze deelen in de *Arenden*

den wel bedekt zyn met Vederen. De gedaante der Klaauwen verschilt mede: die der *Arenden* maaken bykans een halven cirkel, dewyl zy zelden op den grond rusten; die der *Gieren* zyn korter en minder gekromd. Daarenboven vindt men aan den binnen kant der Wieken een zagt dons, 't welk men by andere Roofvogels niet aantreft: het deel onder den Keel is veel eer met hair dan met vederen begroeid. Hunne houding is ook veel meer geboogen dan die van den *Arend*, die stoutmoedig bykans recht over einde staat, terwyl de *Gier* half horizontaal staande, de laagheid zyns characters door de gekromde gestalte zyns lichaams aanduidt. De *Gieren* zyn daarenboven wel te kennen, en op eenen afstand van andere Roofvogels te onderscheiden: vermids zy de eenige Roofvogels zyn die in troepen vliegen, dat is by meer dan één paar te gelyk: zy zyn zwaar van vlugt, en kunnen zich niet dan met moeite van den grond opbeuren, genoodzaakt zynde drie of vier poogingen te doen eer zy in staat zyn op te vliegen.

De *Perenopteros* is de eerste soort van *Gier* die wy byzonder in overweeging zullen neemen. Ik heb deezen naam van de *Grieken* ontleend, om dien Vogel van alle anderen te onderscheiden. Hy is geheel geen *Arend*, of, indien wy 't gevoelen der Ouden willen volgen, maakt hy den laagsten trap van onderscheiding uit, tusschen deeze twee soorten van Vogelen, den *Gieren* veel nader komende dan den *Arenden*. Theodorus Gaza geeft hem den *Latynschen naam* van *Subaquila*; doch andere Schryvers, inzonderheid Aldrovandus, denkt dat de naam van *Vulturina aquila* hem veel beter voege. 't Is egter, zeker dat beide deeze naamen even goed op deezen Vogel passen. Aristoteles, die denzelven onder de *Arenden* telt, bekent zelve, dat hy veel eer van 't geslacht der *Gieren* is, daar hy alle de kwaade hoedanigheden van den *Arend* bezit, zonder een eenige van zyne goede eigenschappen te hebben; naardemaal hy voor de *Kraaijen* vlugt en zich van dezelve laat jaagen, log en laf is in het nazetten van zyn prooi, zwaar in 't vliegen, altoos schreeuwende, altoos hongerig en gezet op dood aas. De Vleugels zyn korter dan die van de *Arenden*, doch de Staart is langer. De Kop is ligt blauw van kleur, de Hals wit en kaal, dat wil zeggen, gelyk de Kop met een wit dons bedekt, met een halskraag van witte styve vederen beneden aan den Nek in de gedaante van een kraag. De Regenboog der oogen is roodagtig geel. De Bek en de kaale huid, die het grondstuk bedekt, is zwart; maar het kromme einde van den Bek is witagtig. Het benedenste gedeelte der Pooten is vederloos en loodkleurig. De Klauwen

zyn zwart, en korter en rechter dan die der *Arenden*. Daarenboven is zeer aanmerkelyk eene bruine hartgelykende Vlek op de borst beneden den Kraag: deeze bruine Vlek is omringd of liever geboord met een smalle witte streep. Over 't algemeen is deeze Vogel van eene onbevallige en onevenredige gedaante; en onbehaagelyk door het geduurig uitvloeien van een vogt uit de Neusgaten en twee andere openingen op den Bek, die snotterigheid uitlaaten. De Krop steekt vooruit, en op den grond zynde houd hy steeds de Vleugels uitgebreid; eene houding die niet alleen aan deeze soort, maar aan meest alle *Gieren* en eenige andere Roofvogels eigen is. Eindelyk gelykt hy den *Arend* alleen in grootte: want hy gaat in kloekheid van gestalte den *Gemeenen Arend* te boven, en komt den *Grooten Arend* zeer naby, doch zyne Wieken hebben die langte niet. De *Perenopteros* schynt zeldzaamer te weezen dan andere soorten van *Gieren*; men vindt ze egter in het *Pyreneesche* en *Alpische* Gebergte, en op de Bergen in *Griekenland*: doch nergens zyn ze talryk.

In de tweede plaats stellen wy den *Griffioen*. Eenige Natuurkundigen hebben deezen den naam gegeeven van den *Rooden*, *Geelagtigen* en *Rossen Gier*: doch daar geen deezer benaamingen nauwkeurig en onderscheidend genoeg is, hebben wy den naam van *Griffioen* behouden. Deeze Vogel is veel kloeker dan de *Perenopteros*: de uitersten der Wieken staan acht voeten van elkander: het Lyf is veel breeder en langer dan dat van den *Grooten Arend*, inzonderheid als men 'er de Pooten by rekent, die meer dan een voet lang zyn, en den Nek die zeven duimen haalt. Hy heeft, gelyk de *Perenopteros*, beneden aan den Nek een halskraag van witte vederen; de Kop is met dergelyke vederen bedekt, die een kleine Kuif van achteren maaken: beneden welke de oorgaaten komen; de Nek is bykans geheel vederloos; de Oogen, die noch uitpuilend noch ingezonken zyn, hebben groote Oogleden, beiden beweegbaar en met ooghairen; de Regenboog van 't oog is schoon orangeverwig; de Bek lang en gekromd zwart aan 't grondstuk en 't einde, en blauwagtig in 't midden: verder is deeze Vogel aanmerkelyk door eene groote holte in 't boovenste gedeelte van de Maag, welke geheel met hair voorzien is, dat van den omtrek zich na het middelpunt uitstrekt. Dit hol bekleedt de plaats van den Krop, die noch uitsteekend noch hangend is, als in den *Perenopteros*; de huid van 't lichaam, welke omtrent den Nek, de Ooren, Oogen &c. bloot komt, is donker grys, en blauwagtig. De grootste Pennen der Wieken zyn twee voeten lang, en de schacht heeft meer dan een duim

duim in den omtrek; de Klauwen zyn zwart, maar kleinder en minder gekromd dan die der *Arenden.*

Ik geloof met de Leden der *Paryſche Academie*, dat de *Griffioen*, in de daad, de *Groote Gier* van ARISTOTELES is; doch dewyl zy geene reden voor deeze hunne meening bybrengen, en het ſchynt dat ARISTOTELES maar twee ſoorten, of liever twee geſlachten van *Gieren*, ſtelt, de *Kleine* witagtiger dan de *Groote*, die geene vaste gedaante heeft, dunkt het my meer dan waarſchynlyk, dat dit geſlacht van den *grooten Gier* zamengeſteld is uit meer dan eene ſoort, die 'er even goed toe kunnen gebragt worden: want hy heeft alleen de ſoort *Perenopteros* byzonder aangeweezen; en, daar hy geene andere van de groote *Gieren* beſchryft, mag men met rede twyfelen, of de *Griffioen* dezelfde is met zyn *grooten Gier.* —— De *gemeene Gier*, die volkomen zo kloek van geſtalte, en 'er overvloediger is dan de *Griffioen*, kan even goed voor deezen *grooten Gier* genomen zyn: waarom wy denken, dat de *Academisten* ongelyk hebben, wanneer zy iets zo twyfelagtig en onzeker opgeeven, als eene vaste waarheid, zonder eenigen grond voor deeze hunne verzekering by te brengen, die niet dan by toeval waar kan weezen, en alleen beweezen worden, door aanmerkingen en vergelykingen, welke zy niet maaken. Ik zal myn best doen om dit gebrekkige aan te vullen, door de redenen op te noemen, welke my bewoogen om vast te ſtellen, dat onze *Griffioen*, weezenlyk, de *groote Gier* der Ouden is.

Het ſchynt my toe dat de *Griffioenen*, twee verſcheidenheden hebben, de eerſte door de Natuurkundigen den *Rosſen Gier*, en de tweede den *goud-Gier* geheeten. Het verſchil tusſchen deeze twee Vogels, welker eerſte de *Griffioen* is, is niet groot genoeg om 'er twee onderſcheidene ſoorten van te maaken: want beide hebben ze dezelfde grootte; en over 't algemeen bykans dezelfde kleur: beider Staart is kort in evenredigheid met de Wieken, die zeer lang zyn, en hier door zyn ze onderſcheiden van andere *Gieren.* Deeze gelykvormigheden zyn door andere Liefhebbers der Natuurlyke Historie zo verre in aanmerking genomen, dat zy den *Rosſen Gier*, een bloedverwant van den *Goud-Gier*, noemden. —— Ik hel ook over om te gelooven, dat de Vogel, door BELLONIUS, onder den naam van den *Zwarten Gier* beſchreeven, van dezelfde ſoort is met den *Griffioen* en den *Goud-Gier*; want deeze *Zwarte Gier* heeft dezelfde grootte, als mede den Bek en Pooten van dezelfde kleur als de *Goud-Gier.* Wanneer wy, derhalven, deeze drie verſcheidenheden tot ééne ſoort brengen, zal de *Griffioen* de minst zeldzaame van de groote *Gieren* weezen, en, by gevol-

volge, die, welken ARISTOTELES byzonder op 't ooge heeft; en 't geen dit vermoeden ftyft is, dat, volgens BELLONIUS, deeze groote *Zwarte Gier*, veel in *Egypte*, *Arabie*, en op de Eilanden van den *Archipel* gevonden wordt, en over zulks vry gemeen in *Griekenland* moet geweest zyn.

Wat hier van ook zyn moge, my dunkt, dat de *Gieren* in *Europa* voorkomende, tot vier foorten kunnen gebragt worden; naamlyk de *Peronopteros*, de *Griffioen*, de *Gier* eigenlyk zo geheeten, en de *Gekuifde Gier*, welke genoeg verfchillen, om ze tot onderfcheide foorten te brengen.

De *Groote Gier* is de derde foort, deezen Vogel heeft BELLONIUS zeer oneigen den *Grooten aschkleurigen Gier* genoemd, welken naam de meeste Vogelbefchryvers, naa hem, daar aan ook gegeeven hebben: fchoon hy eer *Zwart* dan *Aschkleurig* is. Hy gaat in kloekheid van geftalte den *Gemeenen Arend* te boven; doch is wat kleinder dan de *Griffioen*, van welken hy ligt valt te onderkennen. Voor eerst, door den Nek, die met een langer en dikker dons bezet is, van dezelfde kleur met de vederen op den rug. Ten tweeden, door eene foort van witte Dos, welke van beide zyden des Kops neerwaards hangt, en zich in twee deelen uitftrekt na het benedenfte gedeelte van den Nek, en wederzyds een breede zwarte ftreep heeft, beneden welke een witte kleine kraag is. Ten derden, door de Pooten, by den *Gier* met bruine vederen overdekt, daar in den *Griffioen* de Pooten geel of witagtig zyn: en, eindelyk, door de Toonen, die geelagtig, terwyl die der *Griffioenen* donker of aschkleurig zyn.

De *Gekuifde Gier* maakt de vierde foort uit, en is kleinder dan de drie bovengemelde; doch groot genoeg om onder de groote *Gieren* te mogen geteld worden. Wy kunnen 'er niets beters van zeggen dan 't geen GESNERUS, de eenigfte onder alle Natuurkundigen die verfcheide van deeze Vogelen gezien heeft, daar van fchryft. De *Gier*, zegt hy, welken de *Duitschers* den naam van *Hasengier* geeven, heeft een zwarten Bek, aan 't einde gekromd, leelyke Oogen, een groot en fterk Lichaam, breede Vleugels, een langen rechten Staart, een donker roode Pluimadie, en geelagtige Pooten. Wanneer hy op den grond of te roesten zit, zet hy de hoofdvederen overeinde, die als dan twee hoornen gelyken; doch deeze bemerkt men niet wanneer hy vliegt. De uitgefpreide Wieken haalen omtrent zes voeten: hy loopt zeer fterk, en elke ftap is omtrent vyftien duimen. Allerlei foort van Vogelen vervolgt hy als zyn prooi, ook maakt hy jagt op Haazen, Konynen, jonge Vosfen en vangt ook Visch. Van wegen zynen wilden aart, kan hy niet

niet getemd worden; hy vervolgt zyn prooi niet alleen met vliegen, daar op nederstrykende uit den top eens hoogen booms of van eene hooge rots; maar agterhaalt dien ook met loopen. Hy vliegt met groot gedruis. Zyn nest bouwt hy in 't digst der bosschen op de hoogste boomen. Hy eet vleesch, de ingewanden der Dieren en ook krengen. Schoon zeer vraatagtig van aart, kan hy geen veertien dagen zonder voedzel leeven. Twee van deeze Vogels werden, in de maand January des Jaars 1513, in den *Elsas* gevangen; en men vondt 'er in 't volgende jaar eenigen in een nest, toegesteld op een zeer hoogen Eikenboom, niet verre van de Stad *Misen*.

Alle *groote Gieren*, als de *Perenopteros*, de *Griffioen*, de *Gier* eigenlyk zo geheeten, en de *Gekuifde Gier*, brengen maar weinig Jongen voort, en maar ééns in 't jaar. ARISTOTELES zegt, dat ze doorgaans slegts één of twee eijeren leggen. Zy bouwen hunne nesten op zo hooge en ontoeganglyke plaatzen, dat men ze zeer zeldzaam aantreft. Op hooge en woeste gebergten moet men ze alleen zoeken; zy bewoonen, gedurende de zagte en aangenaame Jaarsaisoenen, deeze eenzaame plaatzen: en komen niet na beneden voor dat sneeuw en ys de bergtoppen begint te bedekken, in den Winter zoeken zy warmer lugtstreeken op: want het schynt, dat de *Gieren* meer voor de koude vreezen dan de *Arenden*, en uit deezen hoofde zyn ze zeer zeldzaam in 't Noorden. In *Zweeden*, schynen ze geheel niet gevonden te worden, noch ook in de omliggende Landstreeken: dewyl LINNÆUS, in zyne optelling van alle de Vogelen in *Zweeden*, geheel niet van *Gieren* gewaagt. Nogthans is 'er eene soort van kleine *Gieren* in *Noorwegen*. De *Gieren* zyn talryker in warme Gewesten, als in *Egypte*, in *Arabie*, op de Eilanden in den *Archipel*, en verscheide Landschappen van *Africa* en *Asie*. Men maakt daar veel gebruiks van de huid der *Gieren*, het leder is bykans zo dik als dat van jonge Geitjes, en bedekt met een fyn digt warm dons, waar van men uitsteekend bontwerk vervaardigt.

Wyders schynt het my toe, dat de *Zwarte Gier*, welken BELLONIUS beschryft, als zeer gemeen in *Egypte*, van dezelfde soort is met den eigenlyk genaamden *Gier*, door hem den *Aschkleurigen Gier* geheeten; en dat ze niet van elkander moeten afgezonderd worden: dewyl, volgens ARISTOTELES, het geslacht van den *Grooten Gier* veelvuldig is, of verscheide soorten in zich vervangt.

Men vindt eene menigte van vreemde Vogelen, die naar onze *Europische Gieren* gelyken, en onder deezen munt boven allen uit, een Vogel van *Zuid-America*, door de *Euro-*

peaanen aldaar den *Koning der Gieren* geheeten. Deeze is zeker de schoonste Vogel van deeze soort, en een weezenlyke *Gier*: want hy heeft den Kop en den Nek vederloos, 't welk het allerduidelykst en onderscheidendst kenmerk van dit Geslacht uitmaakt. Deeze *Gier* is niet van de grootste soort, de langte van het lyf haalt slegts twee voeten, en twee of drie duimen, gemeeten van den Bek tot den Staart. Hy heeft na genoeg de grootte van eene *Kalkoensche Hen*. De Vlerken zyn naar evenredigheid zo groot niet, als die van andere *Gieren*, schoon dezelve zich, ingeslagen zynde, tot het einde van den staart uitstrekken, welke geen acht duimen lang is. De vry sterke en dikke Bek is eerst recht, en alleen aan 't einde haakswyze gekromd. In eenigen vindt men dien geheel rood, in anderen alleen aan 't uiteinde van die kleur, en zwart in 't midden. Het grondstuk van den Bek is omringd en bedekt met eene oranjekleurige Huid, die breed is, en van wederzyden na den top des hoofds oploopt. In deeze Huid zyn de Neusgaten geplaatst, van eene langwerpige gedaante, tusschen welke deeze Huid zich verheft, als eene getande en beweeglyke Kam, nu aan deezen dan aan geenen kant over vallende, naar de beweeging, welke de Vogel met den Kop maakt. De Oogen zyn omringd met een scharlaken kleurige Huid, en de Regenboog der oogen heeft een schoone paerelkleur. De Kop en de Nek zyn gansch zonder vederen, en overdekt met een vleeschkleurige Huid aan 't bovenste gedeelte van den Kop, hooger rood aan 't agterste gedeelte en zagter van vooren. Een smalle streep van zwart dons loopt af van 't agterhoofd, van waar zich te wederzyden onder de Keel een rimpelige Huid uitstrekt, die bruinagtig van kleur is, met een weinig rood en blaauw in 't agterste gedeelte, en met kleine streepjes van een zwarte Wolligheid. De zyden van den Kop zyn bekleed met een zwart dons, en tusschen den Bek en de Oogen, agter de hoeken van den Bek, ziet men aan wederzyden eene bruine purpere vlek. Aan 't bovenste van den Nek vertoont zich, aan beide kanten, een smalle lange streep van zwart dons, en de tusschenruimte tusschen die streepen is donker geel. Het bovenste van den Hals is aan de zyden rood gekleurd, welke roode kleur na beneden allengskens in geel verandert. Onder het kaale deel van den Hals is eene soort van Kraag, gevormd van zagte, vry lange donker aschverwige vederen. Deeze Kraag, welke den Hals geheel omringt, en tot op de Borst afhangt, is zo groot, dat de Vogel, zich uitrekkende, den Nek en een gedeelte van den Kop daar in kan verbergen, dit heeft sommigen bewoogen, om den naam van *Monnik* aan

dee-

deezen Vogel te geeven. De Vederen aan de Borst, Buik, Schenkels en onder den Staart zyn wit, eenigzins met een gloed; die van het Lyf en het bovenste gedeelte van den Staart zyn, by eenigen wit, by anderen zwart. De andere Staartpennen zyn altoos zwart, gelyk ook de Slagpennen der Vleugelen, doorgaans met groenagtige randen. De kleur der Pooten en Klauwen is in alle deeze Vogelen niet dezelfde. De Pooten van zommigen zyn geelagtig of vuilwit, en de Klauwen zwartagtig; van anderen zien de Pooten en de Klauwen uit den rooden: de Klauwen zyn in allen zeer kort en weinig omgekromd.

Deeze soort van *Gier*, de schoonste Vogel, die ergens kan gezien worden, is, in andere opzigten, niet zuiver of edelaartig. Hy valt niet dan op de zwakste Dieren aan, en eet alleen Rotten, Haagedissen, Serpenten, ook aast hy op den Drek van Menschen en Beesten: 't geen oorzaak is dat hy een zeer leelyken stank van zich geeft, en de Wilden zyn vleesch niet willen eeten.

UITTREKZEL EENER MEMORIE VAN DEN HEER LE ROI AAN DE KONINGLYKE ACADEMIE DER WEETENSCHAPPEN VOORGELEEZEN, WEGENS HET LUGTVERSCHYNZEL, *op den* 17 *July* 1771 GEZIEN.

EEn oud Wysgeer verklaarde, dat men verpligt was zich op de Natuurkunde toe te leggen, al ware het alleen om ons te ontheffen van de ydele vrees en de noodlooze bekommernissen, welke zekere verhevelingen en verschynzels anderzins verwekken: hy hadt waarlyk reden voor dit zeggen; want zonder deeze kennis vinden wy ons steeds bloot gesteld om ontroerd en verschrikt te worden, door verschynzels, die zich vertoond hebben zo lang de wereld gestaan heeft. Eene Vuurige Kloot loopt over *Parys* heen, deeze brengt eenigen in verwondering, verre de meesten schrikken, en de gansche Stadt spreekt 'er van. Men geeft, zelf onder dat gedeelte der Inwoonderen, die niet tot het gemeene Volk behooren, honderd vreemde gissingen op, wegens de oorzaak van dit verschynzel. Men opent de Dagregisters en Aantekeningen der Natuurkundigen, en de verwondering bedaart; men ziet dat een verschynzel, 't welk allen opgetoogen hieldt, door alle tyden heen is waargenomen.

Alles, wat ons over dit slag van onderwerpen meer lichts

 kan

kan geeven, van zeer veel belang zynde, willen wy onzen Leezeren een vry breedvoerig Uittrekzel mede deelen van eene *Memorie*, door den Heer LE ROI aan de Koninglyke Academie der Weetenschappen voorgeleezen, over een Lugtverschynzel den 17 July des voorleden Jaars, gezien.

De groote verschynzels der Natuure ontglippen zelfs de kennisneeming niet der onbeschaafdste Volken, die zich 't minst tot het beschouwen van de wonderen des Heelals verledigen. De geschiedenis strekke hier tot getuige. De Ouden hebben den Vuurkloot gekend, dezelve is door ARISTOTELES, SENECA en PLINIUS beschreeven. Onze oude Kronyken gewaagen 'er dikwyls van; doch op eene wyze, welke de kenmerken draagt van de onkunde en het bygeloof dier tyden.

Dewyl men, in die dagen, uit alle Lugtverschynzelen, welke eenig ongemeen voorkomen hadden, 's Hemels gramschap en ongenade spelde, zo zag men in de Vuurklooten niets anders dan schitterende Zwaarden, vliegende Draaken, die vuur en vlam braakten, en andere niet min schriklyke vertooningen: en deeze vuurige vliegende Draaken; (want dien naam gaf men 'er doorgaans aan,) misten noit, gelyk men zich gereedlyk verbeeldde, den Dood van eenig Vorst, Oorlog, Hongersnood, of Pest te voorspellen.

Naa deeze algemeene aanmerkingen gaat de Heer LE ROI over om het Verschynzel zelve te beschryven: hier zullen wy hem woordlyk volgen. „ Op den 17 July des Jaars 1771, „ omtrent half elf uuren 's avonds, was de lugt gansch hel„ der, uitgenomen eenige wolken aan den gezigt-einder in „ het Westen; men zag in een oogenblik in het Noordwesten, „ een licht gelyk aan dat van een groote *vallende Star*, zo „ als men 't noemt, dit vergrootte naar gelange het nader „ kwam, en vertoonde zich welhaast in de gedaante van een „ Kloot, en vervolgens met een' Staart voorzien. Deeze „ Vuurbal, een gedeelte des Hemels doorloopen hebbende, „ bykans van het Noord noord Westen, tot het Zuid zuid „ Oosten, met eene verbaazende snelheid, en in eene richting „ zeer na de aarde hellende, vertraagde in zyne beweeging, „ en de gedaante werd gelyk aan een zo genoemden *Hollandschen* glazen *Traan* of *Knaptraan*; hier op verspreidde de„ zelve een allerhelderst licht van eene schitterende witheid, „ gelyk aan gesmolten metaal. Het bovenste gedeelte ver„ toonde zich omringd met Vuurvlammen, die deels aan 't „ lichaam des Vuurbals vast, deels daar van afgescheiden „ scheenen; de Staart, rood aan de kanten, hadt hier en daar

„ de

„ de kleuren van den Regenboog. De Vuurbal als een vaste
„ plaats genomen hebbende, nam eene min langwerpige ge-
„ daante aan, als een Peer, en scheen in 't midden te zieden,
„ en rook uit te werpen. Hier op borst de Vuurbal aan stuk-
„ ken en verspreidde een groot getal lichtende deelen, gelyk
„ aan de Lugtballen van een Vuurwerk: deeze Lugtballen
„ veroorzaakten een zo sterk en schinsterend licht, dat de
„ meeste aanschouwers den glans niet konden verdraagen, en
„ dagten het volgend oogenblik zich in den stikdonkersten
„ nagt te bevinden".

Wanneer men nog deezen Vuurbal door onzen dampkring zag zweeven, kon men nauwlyks gelooven, dat dezelve van de *Engelsche Kust* kwam, waar dezelve gevormd was; ondertusschen is 'er niets zekerder. Deeze verheveling rees daar op, liep over *Picardie* en *Normandie*, bykans tot vlak boven *Parys*, en ontlastte zich omstreeks *Melun*.

Twee minuuten naa de uitbarsting, of daaromtrent, hoorde men een ongewoon geraas, door eenigen vergeleeken by een Donderslag, dien men van verre hoort rommelen, door anderen by het instorten van een Gebouw, en door zommigen by het geluid 't geen een zwaar geladen wagen op Straat maakt. Dit geraas werdt gevolgd door een ander, dat helderder van geluid, doch zwakker was, en alleen gehoord werd in de huizen van *Melun*.

Omtrent op den zelfden tyd als men te *Parys* het eerstgemelde geluid hoorde, was 'er eene beweeging in de lugt, welke de glazen deedt rinkelen en het huisraad beweegen, in de deelen van de Stad die Zuid-zuid-Oost gelegen, en inzonderheid die hoog waren als het *Observatorie*.

Men hieldt die voor het uitwerkzel eener Aardbeevinge; dit is eene dwaaling: de losbarsting dier Vuurklooten gaat meest altoos met zulke beweegingen vergezeld. Hier van zyn veele voorbeelden. De Heer LE ROI brengt 'er een te berde in onze dagen voorgevallen. In den Jaare 1756 borst zulk een Vuurbal boven de Stad *Aix* en *Provence*; de beweeging daar door veroorzaakt was zo sterk, dat het grootste gedeelte der huizen schudde, dat 'er schoorsteenen nedervielen. De verschrikte Inwoonders schreeven zulks aan eene Aardbeeving toe, doch den volgenden dag wierden ze beter onderrigt, en door de Lieden van het Land verzekerd, dat zy een Vuurkloot hadden zien nederdaalen, die boven de Stad los borst.

Deeze geweldige beweeging zal niemand verwonderen, die de grootte, welke deeze Vuurballen zomtyds hebben, bedenkt.

denkt. Volgens den Heer LE ROI zou deeze omtrent 500 *Toises* of 3000 voeten middellyns gehad hebben. Hy spreekt van andere die nog veel grooter waren.

Wanneer wy van een' zo grooten klomp vuurs hooren, zou men zich ligt verbeelden, dat deeze Vuurballen ons met een veel zwaarder ramp dreigen dan de Blixem. Welk een Stad kan een' algemeenen brand, en eenen volstrekten ondergang ontkomen, wanneer eene dergelyke Vuurkloot binnen haare muuren nedervalt? Maar de Heer LE ROI verzekert ons, en uit de natuur deezer Vuurballen en uit het geen men van derzelver verschyningen heeft waargenomen, dat ze noit geheel en al op aarde nedervallen, of, gelyk hy het uitdrukt, *als vuurige licbaamen*. Indien ze nederkomen is het by gedeelten, die door de uitbarsting van de Verheveling afgescheiden worden, of voorheen reeds daar rondsom zweefden (*).

De uitbarsting dier Vuurballen heeft iets zonderlings, 't welk men nog niet heeft opgemerkt en nogthans der opmerkinge wel verdient. Te weeten dat ze bykans altoos vergezeld gaan van twee opeenvolgende slagen, de een zeer sterk, de ander veel zagter, gelyk wy gezegd hebben, spreekende van de twee slagen, welke men rondsom *Melun* hoorde. De oorzaak hier van is, gelyk de Heer LE ROI toont, zeer eenvoudig. Wanneer deeze Vuurklooten barsten, heeft men bykans altyd twee uitbarstingen, de een van den ganschen Vuurbal, de andere van de deelen, (overblyfzels van de eerste uitbarsting,) die op hun beurt los raaken: deeze twee losbarstingen moeten noodzaaklyk twee slagen veroorzaaken, die men daar naa hoort (†).

Kan

(*) Nietteegenstaande alle de vertellingjes welke men verspreid heeft van Persoonen te *Parys* en te *Vanvers*, door den Vuurkloot van den 17 July, gebrand, die geen grond van waarheid altoos hebben, schynt men, door de onlochenbaarste blyken van het tegendeel, niet te kunnen twyfelen, of veele Vuurdeeltjes zyn op aarde nedergekomen, of ten minsten in de benedenste deelen van den dampkring gedaald, onder het voortloopen of het uitbarsten van dien Vuurkloot; dit Vuur was zeer gering en geleek best naar de ligte Vlam van brandende geestige Vogten.

[(†) De bepaaling van juist twee slagen komt ons te bepaald voor; de losgebrooke deelen kunnen ieder op zich zelven slaan, en dus een veel grooter getal van slagen veroorzaaken. Wy herinneren ons, te deezer gelegenheid, dat het groote Licht, door MONTANARIUS in

den

Kan men zich nauwlyks verbeelden dat deeze Verhevelingen zo groot zyn: de snelheid van derzelver beweeging is niet min zeldzaam. De Vuurbal, over welken wy thans in 't byzonder spreeken, liep met zulk eene snelheid, dat dezelve meer dan 6 mylen in één Seconde voltrok, hebbende, in minder dan 10 Seconden, een boog van meer dan 60 mylen aan den Hemel beschreeven, naamlyk den afstand tusschen de *Engelsche Kust* en de Landen omstreeks *Melun*, waar dezelve in stukken sprong. —— Desgelyks is de hoogte dier Vuurklooten een nieuw voorwerp van verbanzing, wanneer men die met de hoogte der wolken vergelykt: want daar de laatste niet meer dan 3600 *Toises* bereiken: beweegen zich deeze Vuurballen in veel hooger deelen van den dampkring. Die, van welken wy thans spreeken, was in 't eerste van zynen loop, omtrent 41076 *Toises* of 18 Mylen hoog, en hadt, wanneer hy borst, nog de hoogte van meer dan 9 Mylen.

Men behoeft zich, over zulks, niet te verwonderen, dat men deeze Vuurkloot op zo wyd van een gelegene plaatzen gezien heeft, als te *Londen*, te *Granville*, te *Limoges*, te *Moulins*, te *Lyon*, te *Dyon*, te *Joinville*, te *Reims*. &c. En om geen twyfel aan de verbaazende hoogte over te laaten, doet ons de Heer LE ROI te recht opmerken, dat men niet alleen den glans van dien Vuurkloot in die onderscheide Steden waargenomen, maar het lichaam van deeze Verheveling zelve gezien heeft; zodat men de gedaante onderkende en de grootte opmaakte. Het enkel licht daar van heeft men op veel verder afstand ontdekt: men zag het naamlyk te *Sarlat* en daar omstreeks, omtrent 120 Mylen van *Parys*. Deeze grootte en hoogte diens Vuurbals geeft ons de oplossing van het denkbeeld, dat veelen zich verbeeld hebben, dat dezelve by hun los borst.

De groote afstand der plaatzen, op welken men dien Vuurkloot waarnam, verschaft eene gewigtige waarneeming voor de Natuurkunde: wegens de groote uitgestrektheid van Landen, waar men op den zelfden tyd het zelfde weer kan hebben. Want uit de waarneemingen van dit Verschynzel blykt, dat op den 17 July 's avonds, omtrent half elf, de lugt helder geweest hebbe, in eene Landsuitgestrektheid van 200 Mylen middellyns.

Ver-

den Jaare 1676, te *Boulogne* waargenomen; 't welk waarschynlyk dusdanig een Vuurbal geweest is, overal, waar het recht boven was, een kraakend gedruis verwekte, en te *Livorne* een geluid als van verscheide Kanonschooten liet hooren.]

Verre de meeste Waarneemers verwonderden zich over deeze omstandigheid van de helderheid des Hemels, toen men dit Verschynzel zag, en spraken 'er van als eene byzondere zaak. Dan de Heer LE ROI merkt aan, dat deeze omstandigheid, welke zo veelen in verwondering bragt, een noodzaaklyk vereischte is, zonder 't welke men die Verhevelingen niet ontdekt. Want de Vuurballen vormen zich in veel hooger gewest dan dat der wolken, en kunnen dus niet gezien worden, wanneer de lugt daar mede bezet is: of zo men 'er dan iets van ziet, is het alleen de schinstering van den glans daar door verwekt, gelyk dikwyls voorvalt. In de daad een Vuurbal vertoont zich dikwyls op onderscheide plaatzen, terwyl andere dezelve niet bemerken, of alleen de schinstering ontdekken; uit hoofde van de wolken, die, in de lugt dryvende, den Vuurbal verbergen. ——— Dit is oorzaak van de groote verbaasdheid, wanneer men vervolgens het geraas der losbarsting hoort. In gevolge hier van denkt de Schryver deezer Memorie, dat deeze Verschynzels menigwerf oorzaak zyn van die ongewoone slagen, welke men hoort op vollen dag, en welke men, niet weetende waar aan toe te schryven, verkeerd voor donderslagen houdt.

Deeze gissing is te waarschynlyker; dewyl deeze Vuurballen zeer gemeen zyn. Zy komen op alle uuren van den dag en den nagt, in alle Jaarsaisoenen, zonder onderscheid. Men zou mis hebben zich verbeeldende, dat ze de uitwerkzels waren van Hette; en daarom meer in den Zomer dan in den Winter gezien wierden. De Waarneemingen wyzen het tegendeel uit, en toonen, dat ze min in het eerstgemelde dan in het laatstgenoemde saisoen voorvallen. 't Zy dit afhange van eene oorzaak ons onbekend; 't zy dat de lange winternagten ze dikwyls zigtbaarder maaken dan in den Zomer.

Desgelyks zou men zich bedriegen als men stelde, dat ze eene byzondere rigting hadden in hunne beweeging. Zy beweegen zich in allerlei rigtingen van boven na beneden, van beneden na boven, van het Zuiden na het Noorden, van het Noorden na het Zuiden, van het Oost na het West, &c. &c. Maar alle die zich met zulk een snelle vaart beweegen, als wy voorgesteld hebben, daalen altoos in eene zeer schuinsche rigting na de Aarde.

De Heer LE ROI maakt eene zeer keurige aanmerking over de gelykvormigheid, welke die Verschynzels hebben met de *Staartsterren*: deeze is zo groot, dat men gereed met dien Heer zal toestemmen, dat deeze aan de Ouden gelegenheid gegeeven hebbe, tot het denkbeeld om die Starren aan te zien

als

als ondermaansche lichaamen tot onzen dampkring behoorende.

Naa het voordraagen van de voornaamste omstandigheden waargenomen, by de verschyningen van Vuurklooten, en voornaamlyk van die men *vliegende Vuurballen* genoemd heeft, voegt de Heer LE ROI daar nevens. „ De verbeelding wordt „ bevreesd, wanneer ze agt geeft op Vuurklompen van eene „ zo verbaazende grootte, en die zich, met zulk eene snel„ heid, beweegen: men begrypt niet hoe, in zo hooge ge„ westen, als die waar ze gevormd worden, zich zo ontzag„ lyk eene hoeveelheid van brandbaare stoffe kan bevinden en „ verzamelen? Hoe dezelve in streeken, waar de koude veel „ strenger is dan in onze hardste winters, kunnen ontbranden? „ Welke de natuur zy van de stoffe, die een vuur van zo ligt „ een aart voortbrengt, en 't welk ondertusschen by het uit„ barsten zulk een geweldigen slag maakt?" enz. enz.

In weerwil van de zwaarigheden, door dusdanig eene optelling van vraagstukken veroorzaakt, zal men misschien vraagen, welke zyn de oorzaaken van die Lugtverschynzelen? De Heer LE ROI verklaart, „ niet te weeten dat eenig „ Natuurkundige daar over iets waarschynlyks gezegd heb„ be, indien men den beroemden HALLEY uitzondert, (wiens „ veronderstelling egter aan duizend zwaarigheden onderhe„ vig is;) en zeer verwonderd te weezen, als hy hoort „ zeggen, dat de oorzaaken daar van zeer wel bekend zyn „ aan de Natuurkundigen". Wat hem betreft, hy bekent vol uit dat hy ze niet weet: hoe geweldig zouden onze Boeken over de Natuurkunde inkrimpen, als elk Natuurkundige die zelfde edelmoedigheid hadt, in het bekennen zyner onkunde! „ Laaten wy, dus gaat hy voort, ons wederhouden „ van Verschynzels te verklaaren, ten opzigte van welke wy „ zo weinig weeten; laaten wy Waarneemingen verzamelen, „ en wagten tot zy ons stofs genoeg verschaffen om het uit„ leggen der oorzaaken te onderneemen. De Dampkring is „ een groot scheidkundig Werkhuis, waar in duizend ver„ schillende vermengingen geschieden, van welker uitwer„ kingen wy maar eenige weinige weeten. Van den tyd „ moeten wy de andere verwagten. En wy mogen hier aan„ merken, dat men zeer goeddunkelyk de hoogte van den „ Dampkring bepaald, en dus al te ligtvaardig verondersteld „ heeft, dat eene menigte van Verhevelingen aan welke wy „ nog maar weinig kennis hebben, zich kan vormen in veel „ hooger Gewesten".

Hy

Hy besluit zyne *Memorie* met deeze woorden. „ Hoe „ meer vorderingen wy in de Wysbegeerte en de Weeten- „ schappen maaken, hoe wy de Ouden nader komen, ge- „ lyk een myner beroemdste Medebroederen heeft opge- „ merkt: het zou zeer vreemd weezen, en misschien is die „ tyd niet verre af, dat men eindelyk de waarheid ontdek- „ te en kende, van 't geen zy in vroegere dagen bybrag- „ ten over dat Vuurgewest, boven dat der Wolken ge- „ plaatst, en dat dit Gewest met de daad de plaats is, „ waar zich de *vallende Starren*, en *Vuurklooten* en andere „ *Vuurige Verhevelingen* vormen".

DE ZEEROOVERYEN DER OUDE NOORDSCHE VOLKEN.

(Overgenomen uit MALLET's *Introduction a l'Histoire de Danemarc.*)

ONder de *Oude Noordsche Volken*, zegt de Heer MALLET, hadt het woord Eer, waar aan men zo verschillende denkbeelden gehegt heeft, eene bepaalde betekenis, en duidde alleen aan het veragten van Gevaaren. Van hier is het, dat, in de oude Kronyken, meer dan één Held het zich tot eene Eere rekent de onzaglykste Zeeroover van het *Noorden* te zyn; en dat dikwyls de Zoons van groote Heeren en Koningen in hunne Jeugd Kruistogten deeden, om zich beroemd te maaken en ten eenigen dage des Landbestuurs waardig te worden. Dit vinden wy zeer dikmaals, naa dat HAROLD HARFAGRE zich eens meester gemaakt hadt van geheel *Noorwegen*, 't welk voor zynen tyd in verscheide kleine Koningrykjes verdeeld was. Verscheide Prinssen, Hertogen en Graven, zich dus uit hunne Landen en bezittingen verstooten vindende, weeken na *Ysland*, de *Orcades*, de *Eilanden* van *Faro* en *Schotland*, en van waar zy, de Zee met hunne Schepen bedekkende, alle de Kusten van *Scandinavia* bestookten; en men met geene veiligheid kon zeilen. ADAM VAN BREEMEN, die door *Denemarken* reisde, eenigen tyd, naa dat de *Christelyke Godsdienst* daar te Lande ontvangen was, geeft eene zeer aandoenlyke beschryving van de verwoestingen, welke zy in dat Ryk hebben aangerigt. Zy waren niet min de schrik van 't *Noorden* dan van *Frankryk* en *Engeland*. De Kusten van *Denemarken*, *Zweeden* en *Noorwegen* moesten steeds nauw bewaakt worden. Zy namen dermaate toe, dat, by sommige gelegenheden, en boven al onder de Regeering van Koning REGNER LODBROG, de *Deenen* mogelyk talryker te Zee dan te Land waren; zo dat het gansche Volk, volgens het berigt van een oud Geschiedschryver, reikt

als Bootsgezellen gekleed ging, ten einde elk, op het eerst gegeeven teken, gereed mogte weezen om Scheep te gaan.

Zo ras een Prins den ouderdom van achttien of twintig jaaren bereikt hadt, verzogt hy doorgaans zyn Vader om eene kleine weltoegeruste Vloot, om met zyne Naavolgers een kans te waagen, waar in zy roem en buit konden behaalen. De Vader prees dusdanig een zugt in zyn Zoon, als ſtrekkende ten teken van moed in zyn hart ontbrandende. Hy gaf hem Schepen; de Vlootbevelhebber en de Vlootelingen maakten een Verbond van niet weder te keeren, dan bekranst met de kroon der overwinninge en belaaden met buit. Een Volk, van 't welk zy eenige belediging ontvangen hadden, werd het eerſte voorwerp hunner wraake, en dikwyls was het hun hoofdoogmerk het een of ander gewest, 't welk anderen Zeerooveren ter ſchuilplaatſe diende, te overweldigen. Wanneer de Vlooten van twee onderſcheide Volken elkander op den togt ontmoetten, gaf zulks eene onvermydelyke gelegenheid tot een Scheepsſtryd.

De overwonne party werd doorgaans gedood, ſchoon zomtyds de overwinnaars zich vergenoegden met hun tot ſlaaven te maaken: en niet zelden gebeurde het door eene zonderlinge edelmoedigheid, welke de zugt tot roem in ſtaat was hervoort te brengen in gemoederen, anderzins zo wreed, dat ze, wanneer de vyand, die hun tegen kwam, minder Schepen hadt dan zy, een gedeelte hunner Schepen lieten afzakken, ten einde zy, met gelyke magt vegtende, de overwinning niet aan de overmagt des getals zou kunnen worden toegeſchreeven. Veelen hunner keurden het ook laag en lafhartig den vyand by nagt te overvallen —— Zomtyds oordeelden de Opperhoofden het best 't geſchil door een gevegt te beſlisſen; in welk geval zy op 't naast by gelegen ſtrand aan Land traden: indien een hunner ontwapend werd of de nederlaag kreeg, weigerde hy doorgaans genade te ontvangen, en liet zich den doodſteek geeven: maar, wanneer hy zich kloekmoedig verdeedigd hadt, ſchonk de overwinnaar hem het leeven, verzogt zyne vriendſchap en nam hem aan voor een Medebroeder, en zy gingen, met plegtigen eede, eene eeuwig duurende Vriendſchap aan. Ten teken deezer verbintenisſe maakten de twee helden insnydingen op hunne armen of handen, en beſmeerden hunne wapens met het bloed, of dronken 't zelve in een kop gemengd; en hunne hoofden met eene zoode bedekt hebbende, zwoeren ze teffens dat de eerſte hunner die ſneuvelde niet ongewrooken zou ſterven. Veele deezer Zeeroovende Prinsſen, door voorſpoed en gewoonte aan dit beroep verbonden, verlieten 't zelve nimmer; doch ſtelden 'er hunnen roem in, dat zy het overige gedeelte huns leevens aan boord hunner Schepen doorbragten. Wy leezen zomwylen by hunne oude Geſchiedſchryvers, hoe zy roemden noit in een Huis geſlaapen, en nimmer in vrede, by 't vuur zittende, bier gedronken te hebben.

De Schepen deezer Zeerooveren waren altoos ryklyk voorzien met wapenen, als ſteenen, pylen, touwen, waar mede zy kleine

Vaartuigen omkantelden, en haakende yzers om ze aan boord te klampen. Elk der Vlooteiingen was in 't zwemmen fix bedreeven: en daar hunne gevegten zelden verre van 't Strand voorvielen, redde zich de overwonne party menigmaal met de vlugt. Elke Vloot hadt haare byzondere plaatzen, havens en voorraadschuuren; en veele Steden in 't *Noorden* zyn haaren tegenwoordigen voorspoed verschuldigd aan de inkomsten, welke zy trokken door aan die Zeeroovers tot schuilplaatzen te strekken. Zodanig was het gesteld met *Lunden*, 't geen, volgens ADAM VAN BREMEN, groote schatten, door de Zeeroovers daar op gelegd, in zich bevatte. Langen tyd moedigden de Koningen zelve hun aan, en deelden in den buit, door hun de vryheid te geeven om in hunne Havens te landen.

De wyze op welke de Landen in *Denemarken* en *Noorwegen* uitgedeeld zyn toont duidelyk, dat alles daar werd ingerigt tot dit eenig einde om eene sterke Zeemagt te krygen. Elke verdeeling, 't zy grooter of kleinder, ontleende den naam van het getal der Schepen, die dezelve in staat was uit te rusten, en deeze naamen houden op eenige plaatzen nog stand. In de Geschiedenis van *Deenemarken* kunnen wy zien welke belastingen ten dien einde op elk Landschap gelegd zyn, en het getal der Schepen waar uit hunne Vlooten bestonden. In den beginne waren zy van weinig aanbelang; doch naar gelange de Opperhoofden, die de Zeeroovery by de hand namen, daar door ryker en magtiger wierden, zag men de *Noordlyke Zeën* bedekt met Vlooten van één of twee honderd ja meer Schepen. Wy leezen van een Vloot bestaande uit zeven honderd Zeilen, onder bevel van HAROLD BLAATAND, Koning van *Deenemarken* en een *Noorweegschen* Graaf HACON. Dit getal is niet grooter dan wy 't menigmaal aantreffen in laateren tyde; daarenboven gaat het vast dat de Schepen, waar uit die talryke Vlooten bestonden, klein waren. De eersten, waar van wy byzonder gewag ontmoeten, waren eene soort van twaalfriemde Barken; vervolgens werden ze zo groot gemaakt, dat ze honderd of honderd en twintig Man voerden, deeze waren zeer gemeen in de Elfde en Twaalfde Eeuwe. De *Noordsche Koningen* bouwden ook somtyds Schepen van eene buitengewoone grootte; doch dezelve dienden eer om vertooning te maaken dan ten oorloge. Zodanig was dat van HAROLD HARFAGRE, een groot Schip, waar van de Kronyken met verwondering spreeken, 't welk den naam van den *Draak* voerde. Koning OLAVE TRYGUESSON hadt 'er een van dezelfde soort, de *Lange Serpent* geheeten: de Kronyken zeggen dat het lang, wyd, hoog en van eene allerhegtste bouwagie was: een Houten Serpent praalde op den achtersteeven, die gelyk ook de voorsteeven verguld was. Men hadt 'er vier en dertig roeibanken in, en men hieldt het voor het schoonste en grootste Schip oit in Noorwegen gezien.

Niet altoos bepaalden zich deeze Zeeroovende Krygstogten tot de verwoesting van dit of dat Landschap aan Zee gelegen, of eenige Scheepsstryden: gevallen van geen verder aanbelang, dan deeze

die

die alleen de zodanigen troffen, welke 'er by leeden, worden door de Naakomelingschap ras vergeeten; wy zullen met dezelve op te haalen ons niet ophouden, maar verrigtingen van meerder aangelegenheid te neder stellen.

'T Is bekend dat, in de vyfde Eeuwe, de *Britten*, niet in staat om zich te verdeedigen tegen de Noordlyke Inwoonders van hun Eiland, de hulp der *Deenen* en *Saxen*, hunne Bondgenooten, zogten. De oude *Saxische Kronyk*, door GIBSON uitgegeeven, berigt ons dat het Volk, 't geen na Brittanje overging en zich daar neder zette, uit drie onderscheide Landschappen herkomstig was. Een gedeelte waren de *Oude Saxen*, dat zyn de Inwoonders van *Neder Saxen*, een ander gedeelte de Angelen of *Engelschen*, die den streek van 't Hertogdom *Sleeswyk*, niet verre van *Flensburg*, tot nog *Angelen* geheeten, bewoonden, en gevolglyk *Deenen*. Eindelyk trok ook na *Brittanje* eene groote menigte *Jutten*, een naam tot nog gegeeven aan de ingezetenen van *Jutland*. De *Saxen* vermeesterden de Landschappen, naar hun *Essex*, *Westsex*, *Sussex* en *Middlesex* genaamd. „ De *Angelen*, zegt dezelfde „ Kronykschryver, lieten hun eigen Land geheel woest liggen en „ zo blyft het nog. Dit Land ligt tusschen *Saxen* en *Jutland*. „ Hunne Aanvoerders waren HENGIST en HORSA, die hun afkomst „ rekenden, gelyk alle onze Koningen doen, van ODIN. Van de „ *Angelen* stammen af alle de Inwoonders van de *Oostlykste* en „ *Zuidlykste gedeelten van Engeland*, gelyk ook die van *Mercie* „ en *Northumberland*. De *Jutten* of *Jutlanders* kreegen alleen „ *Kent* en het Eiland *Wight* in bezit". Schoon dus dit Volk nog niet bekend was onder den naam van *Deenen*, blykt het dat ten minsten twee derde der Vermeesteraaren van *Groot-Brittanje* uit *Deenemarken* kwam: zo dat wanneer de *Deenen*, omtrent drie of vier honderd jaaren, daar naa, *Engeland* weder aanvielen, en ten laatsten, omtrent het einde der Tiende Eeuwe, vermeesterden, den oorlog voerden met de afstammelingen hunner eigene Voorvaderen.

Een byzonder voorval diende om dien geest van roof en overmeestering, waar van dit Eiland reeds zo bittere vrugten gesmaakt hadt, op nieuw te ontsteeken. HAROLD HARFAGRE de overwinning van *Noorwegen* omtrent den Jaare Achthonderd en Zeventig voltooid hebbende, en begeerende die rust aan de zodanigen zyner Onderdaanen, als de zeekusten bewoonden, te bezorgen, welke zy zelve hunnen Nabuuren niet wilden vergunnen, verboodt alle Zeeroovers van *Noorwegen*, onder bedreiging van de strengste straffen, eenige vyandlykheden tegen hun eigen Land te pleegen. Maar, in weerwil van dit verbod, waagde een *Noorweegsche Graaf* ROLF of ROLLO geheeten, uit de oude Koningen van *Noorwegen*, zo men wil, afkomstig, een aanslag op het Landschap *Viken*, en keerde van daar niet weder voor dat hy veel Vee buit gemaakt hadt. HAROLD, die zich in de Nabuurschap bevondt, werdt zeer verbitterd op ROLLO, daar hy het gegeeven bevel als onder zyn oogen over-

tradt, en veroordeelde hem terstond tot eene eeuwige ballingschap buiten *Noorwegen.* Te vergeefsch wierp de Moeder van deezen ongelukkigen Jongeling zich aan de voeten des Konings neder, vergiffenis voor haaren Zoon smeekende, zingende, naar de gewoonte deezer tyden, verzen die in de Kronyken bewaard zyn, en op deezen zin uitkomen. „ Is de naam van ons geslacht haatlyk geworden by u? Gy dryft uit dit Land een der grootste „ Mannen, die het heeft voortgebragt, het pronkjuweel des *Noorweegschen Adels.* Ach! waarom hitst gy den Wolf op om de „ kudden te verslinden, die weerloos in de velden loopen? Dugt, dat „ hy, woedend geworden zynde, ten eenigen tyde u groot onheil „ zal berokkenen!" De Koning bleef onbeweeglyk, en ROLLO bemerkende dat hem voor altoos alle hoope, om in zyn eigen Land te rug te keeren, benomen was, ging met zyne Vloot na de *Heberides*, de Eilanden ten Noordwesten van *Schotland* gelegen, werwaards de bloem des *Noorweegschen Adels* gevlugt was, zints den tyd dat HAROLD het geheele Koningryk bemagtigd hadt. Hier werd hy met open armen ontvangen door deeze Helden, wier brandende zugt tot wraak en overwinning alleen na een Opperhoofd wagtte, om eene groote onderneeming te waagen. ROLLO aanvaardde die waardigheid, en zich van eene groote magt omstuwd ziende, steevende hy na *Engeland*, 't welk langen tyd aan alle kanten bloot gelegen hadt voor de geweldenaaryen der *Noordsche Volken.* Maar de groote ALFRED hadt eenige jaaren geleden op dit gedeelte van het Eiland zodanige schikkingen gemaakt, dat ROLLO, naa verscheide vrugtlooze aanslagen, wanhoopte, daar zo veel vastigheids te zullen krygen, als het verlies, in zyn eigen Land geleden, kon vergoeden. ——— Hy wendde daar op voor, eenen bovennatuurlyken droom gedroomd te hebben, die hem een beter geluk in *Frankryk* beloofde, en diende om den moed in zyne medegenooten te ontsteeken. De zwakheid des Staatsbestuurs in dat Ryk, de verwarring die 'er heerschte, strekten tot vaster grondslagen om eenen voordeeligen uitslag te verwagten.

De *Seine* tot *Rouaan* opgezeild zynde, bemagtigde hy terstond de Hoofdstad van dat Landschap, toen *Neustria* geheeten: hier zyn wapen-voorraadplaats houdende, toog hy voort na *Parys*, 't welk hy belegerde. Deeze Oorlog eindigde met een volkomen afstand van *Neustria*, 't welk CAREL *de Eenvoudige* genoodzaakt was aan ROLLO en zyne *Normannen* te geeven, om den Vrede te krygen. ROLLO ontving dit voor zich en zyne Naakomelingen, als een Leen-Hertogdom, onderhoorig aan de *Fransche Kroon.* Het gedrag van deezen nieuwen Hertog by Koning CAREL geeft ons eene leevendige Schildery van de zeden deezer *Normannen:* want ROLLO wilde den eed als Leenman by zynen Heer niet afleggen, dan door den Koning de hand te geeven, en weigerde volstrekt hem de voet te kusfen, gelyk de gewoonte toen mede bragt. Het hadt veel moeite in hem te beweegen, dat een zyner Krygs-

kneg-

knegten deeze plegtigheid in zyn ſtede verrigtte; doch hy, die ROLLO deezen dienst deedt, ligtte ſchielyk 's Konings voet zo hoog op, dat hy hem deedt agter over buitelen: een onbeſchoftheid waar om men alleen lachte; zo zeer vreesde men de *Normannen*, zo weinig ontzags hadt men voor CAREL.

Kort daar op werd ROLLO overgehaald om den *Christlyken Godsdienst* te omhelzen, en hy liet zich, met veel plegtigheids, door den Aardsbisſchop van *Rouaan*, in de Hoofdkerk dier Stad, den Waterdoop toedienen. Zo ras hy zich in het volkomen bezit van *Normandye* geſteld zag, deedt hy zulke uitmuntende deugden blyken, als ſtrekten om dit Landſchap gelukkig te maaken, en die verdienden dat men zyne voorheen gepleegde mishandelingen vergat. Door een Godsdienſtig, verſtandig en edelmoedig gedrag betoonde dit Opperhoofd der Zeerooveren zich, naast ALFRED, de grootſte en menschlievendſte Prins van zynen tyd. Wel verre van *Normandye* als een overmeesterd Land te behandelen, beſteedde hy al zyn vlyt om het te doen bloeien. Dit Land was door de geduurige ſtrooperyen der *Scandinaviers*, zo woest en onbebouwd geworden, dat ROLLO in 't eerst zich daar niet kon onthouden; en CAREL vondt zich genoodzaakt hem *Bretagne* voor een tyd in te ruimen, tot dat *Normandye* in ſtaat was onderhoud aan de nieuwe Bezitters te verſchaffen. Niettemin werd het, de vrugtbaarheid van den grond en den arbeid daar aan beſteed ryklyk vergoedende, binnen weinig jaaren een der ſchoonſte ſtreeken van *Europa*. Dus heeft die Prins, naderhand bekend onder den naam van ROLLO of ROBERT den I, deeze bezitting zynen Afſtammelingen nagelaaten, welke zy twee honderd jaaren daar naa vermeerderden, door het bemagtigen van *Engeland*.

RAADGEEVINGEN EN LEEVENSREGELS, VAN NABI-EFFENDI, EEN BEROEMD DICHTER ONDER DE TURKEN, DIE OMTRENT HET LAATST DER VOORGAANDE EEUWE BLOEIDE, AAN ZYNEN ZOON VOORGESTELD.

(*Uit het Arabisch.*)

MYN ZOON!

HEt eerſte en voornaamſte Stuk, waar op een Man bedagt moet weezen, is de Godsdienst; deeze behoort het behartigen zyns Wereldlyken geluks voor te gaan: het voldoet niet onderregt te zyn van de groote Waarheden daar in begreepen; deeze Waarheden hebbe men te betragten.

Heilig den morgenſtond uwer Rede aan de beoefening der Weetenſchappen; zy zyn van beſtendigen dienst in dit leeven, zy vormen het hart, beſchaaven het gemoed, en onderwyzen den Mensch

 in

in zyne pligten. Door dezelve klimt een Mensch in eere en waardigheden op; zy vermaaken en verlustigen ons in voorspoed, en verleenen ons, in tegenspoed, den opbeurendsten troost. Maar te vergeefsch zoudt gy, zonder u gestadig te bevlytigen, verwagten de Weetenschappen te zullen verkrygen: zy zyn de Dogters des arbeids, door arbeid alleen kan men dezelve magtig worden.

Tragt uwen geest met allerlei soort van Kundigheden te verryken. In veelvuldige gevallen deezes leevens zyn ze ten hoogsten noodzaaklyk. Hoe onmeetelyk groot is het onderscheid tusschen eenen Geleerden en eenen Onkundigen! Het helderst licht met de dikste duisternis, het leeven met den dood vergeleeken, drukt slegts flauw uit het verschil tusschen eenen Verstandigen en Verstandeloozen. Onkunde is de vergiftigde bronwel waar uit alle rampen, die deeze wereld overstroomen, voortvloeien: blind bygeloof, ongodsdienstigheid, en woestheid welke de Kunsten verdelgt, voert zy met zich; schande, verägting en laagheid van Ziel volgen haar.

De *Arabische Taal*, die taal zo ryk in uitdrukkingen, en tevens zo oud, dat ze in oudheid de Wereld evenaare; die taal welke ABRAHAM en zyn Zoon ISMAËL spraken, en van die Aardsvader af tot ons gekomen is, en haare zuiverheid behouden heeft, moet het eerste voorwerp uwer Oefeningen weezen. Maar gy moet al uw tyd daar aan niet te koste leggen. De Taalen zyn als 't ware enkel de toegangen, die ons leiden tot den Tempel, waar in de Weetenschap woont.

Laaten de Godlyke en Menschlyke Wetten de voorwerpen uwer overdenkinge weezen. En bevlytig u, deeze Weetenschappen u eigen gemaakt hebbende, op de Redeneer- en Natuurkunde.

Voed uwen geest door het leezen der beste Schryveren. Kan een Vogel, zonder Vleugelen, het waagen in de ruime lugt te vliegen? De kostbaare Oester, die de Parels uitlevert, wordt niet gevonden op de oppervlakte des waters: deeze moet, te midden van duizend gevaaren, uit de diepte der Zee gevischt worden.

De misleide flikkering der Rykdommen verblindt en verbystert de oogen van zwakke en gierige Stervelingen; laat dezelve u niet betoveren. Zy haaken onophoudelyk na dingen, welke zy niet bezitten, en hun onverzaadbaar hart strekt steeds ten prooije, aan duizend noodlooze begeerten. Laaten hunne ongelukken u waarschuwen, u wys doen zyn, en leeren dezelve te vermyden.

De Rust en het Geluk des leevens bestaat in vergenoegd te weezen met zyn lot. De Almagtige, die u 't zelve verleende, is niet onkundig van uwe behoeften. Stel uw betrouwen op de Godlyke Voorzienigheid, zy waakt over u. Waarom is de Mensch zo zeer gesteld op Goud en Zilver? Deeze Metaalen kunnen noch zynen dorst lesschen, noch zynen honger verzadigen. Zy zyn onmagtig de plaats van 't gemeenste voedzel te bekleeden. Te vergeefsch zou de Landman een ryken oogst verwagten van een Veld met Goud en Zilver bezaayd. Die twee Metaalen zyn geene weezenlyke Rykdom-

dommen; ten hoogsten genomen, dienen zy slegts tot tekenen daar van.

Wees niet voorbaarig en zeer zorgvuldig in het doen van Beloften; doch houdt dezelve, wanneer gy ze gegeeven hebt, heilig. Beloften zyn, by een eerlyk Man, schulden, die betaald moeten worden.

Onthou u van schertsen; dit strekt dikwyls tot een steen des aanstoots voor hem, die 'er het voorwerp van is. Hy die zynen schertzenden en boertenden aart bot viert, wordt de geesfel der Zamenleeving, en veelligt van allen gevreesd en geschuwd. Offer nimmer iemand op aan de zugt om iets geestigs te zeggen, dit doorboort, als een scherpgepuntte pyl, het hart der geenen op welken het gemunt is. ——— Niet dat ik, als een strenge Tugtmeester, alle onschuldige boert wil verbannen. Fyne en kiesche jokkerny is de saus der verkeeringe: maar hoe weinigen weeten die toe te maaken, of 'er de behoorelyke maat in te gebruiken.

Bewaar uwe lippen geheel zuiver van Agterklap. 't Is laag en snood op iemand, die afweezig is, en zich niet kan verdeedigen, aan te vallen. Men heeft, in 't algemeen, eenen afkeer van een' Kwaadspreeker; het gezelschap van iemand, daar voor bekend, wordt geschuwd, niemand denkt veilig te weezen voor de schichten zyner vergiftige tonge.

Alle Menschen zyn gelyk; Deugd alleen, en geen Rang of Middelen, maakt tusschen hun eenig onderscheid. Laat niemand de meerderheid van uwen Rang bemerken. Betoon u gemeenzaam en gespraakzaam omtrent ieder een. Waare Grootheid is Menschlievend. Gewen u niet een stuursch gelaat te toonen, of een uitzigt te hebben, 't welk de Hoogmoed van uw eigen hart en de verагting van anderen te kennen geeft. Dat uw gelaat, wel verre van schrik en ontzag te verwekken, vreugde en gerustheid aanbrenge, en dat de goedaartige gesteltenis uwer Ziele daar op te leezen zy. Voer geene harde taal tot de zodanigen die van u afhangen, noch eisch van hun eenige andere diensten dan die zy kunnen volbrengen. Koester geen haat of wrok in uwen boezen tegen uwen Naasten; u zelven kwelling te baaren, en wraak te huisvesten, is hetzelfde als aan uw eigen geluk een scheidbrief te geeven. De edelste wraak, dien gy over aangedaane beledigingen kunt neemen, is hem, die u verongelykt heeft, niet na te volgen. Vermydt boven al den Toorn, en de ongeregeldheden die denzelven vergezellen. Deel in de rampen en onheilen uwer Vrienden, en tragt dezelve, door uwe edelmoedige zorgen, te verligten. Wees mild in hun te verpligten door uwe goede diensten: doch gebruik spaarzaam, wanneer gy hun noodig hebt, de beleefdheden welke zy u betoonen: draag zorg om hun noit tot een last te zyn. Dit is de eenige weg om Vriendschap te bewaaren.

Agterhoudenheid, wanneer men ze niet te verre uitstrekt, is zomtyds van dienst in den doorgaanden leevenswandel, en komt boven al te passe omtrent de Snooden. Wy zyn niet verpligt de geheimste gedagten onzer Ziele voor hunne verkeerde oogen

 bloot

bloot te leggen. Te veel openhartigheids in onzen handel met de zodanigen zou onze rust kunnen ſtooren, en de vrede onzes leevens verbreeken.

Vervoeg u niet, als een laaghartige tafelſchuimer, aan de tafels der Grooten. De tyd gaat, gelyk een ſnelſtroomende rivier, met onverbeeldlyke ſnelheid, voort, zonder oit weder te keeren, en wordt in de grondlooze diepte der Eeuwen verſlonden. Welk eene verregaande blindheid, of liever welk eene onbegrypelyke dwaasheid zou het weezen, dien te verkwisten, en ons hof te maaken by Menſchen, die onze eerbewyzen met een ſmaadlyk air ontvangen.

Het beste middel om een Geheim te bewaaren is, het aan niemand te ontdekken. 'Er zyn, nogthans, omſtandigheden, waarin iemand blyde is zyne hartsgeheimen aan eenen Vriend te mogen openbaaren: doch men moet voorshands zyne trouwe wel beproefd hebben, om ons op zyne beſcheidenheid te kunnen verlaaten.

Vlied de zodanigen die alleen op vermaaken en uitſpanningen geſteld zyn, wier gemoed zo ligt als onſtandvastig is.

Te groote Ligtgeloovigheid en te verregaand Wantrouwen zyn twee gebreken, die u even zeer ſtaan te vermyden. Men moet niet blindeling alles wat 'er gezegd wordt gelooven, noch ook aan alles wat men hoort twyfelen. De lamp der onderſcheidinge behoort ons te verlichten, en te toonen wat de Waarheid is.

Stop uwe ooren tegen Lofſpraaken. De meeste komen voort uit het laag en veragtlyk beginzel van vleiery, of baatzugt. Wat den lof der Boozen betreft, nimmer behoort gy na denzelven te luisteren, zy zwaaijen u noit dien wierook toe, dan om uwe Deugd te bezwalken, en u tot misdaaden te verlokken.

Gaa noit ergens, dan waar gy met een goed inzigt genoodigd zyt; gaa, in 't byzonder, alleen in huizen, in welke de Eerbaarheid woont. Laaten de Gezelſchappen, die gy houdt, ſchoolen van Deugd niet van Ondeugd weezen.

Daar is eene juiste middelmaat tusſchen Stilzwygenheid, en eenen al te grooten overvloed van Woorden. Wy ſchuwen den Zwyger, en de onophoudelyke Snapper is een dwingeland der Verkeeringe. De Natuur heeft ons maar ééne Tong en twee Ooren gegeeven, om te toonen dat we meer moeten hooren dan ſpreeken. Wees kort in uwe vertellingen; om behaagelyk en aangenaam te ſpreeken, moet men veel in weinig woorden zeggen, en, vermaakende, onze lesſen aan anderen mededeelen.

Spreek tot een ieder op eene voegzaame en inneemende wyze; antwoordt nimmer met ſcherpheid. Anderen hunne Gebreken en Misſlagen te verwyten, is het ampt van Zedemeester in de gezelſchappen op zich neemen. Zelden vergeeven 't u de Menſchen, dat gy hun vernedert. Maak geen al te groot vertoon in den ommegang van de uitſteekenheid uws vernufts, het is eene groote kunst anderen gelegenheid te geeven, om hun vernuft te laaten blyken. Hunne Zelfliefde wordt daar door geſtreeld, en zy zyn over ons voldaan,

wan-

wanneer zy over zich zelven te vrede zyn. Wees toegeeflyk omtrent de zodanigen, die in verstand en bekwaamheid zich beneden u' gesteld vinden. God heeft aan alle Menschen dezelfde talenten niet geschonken.

Geef u zelven niet over om de duistere en kromme paden des Bedrogs te betreeden. Dit is het deel van laage en lafhartige Zielen. Beter waar het tot het ander uiterste over te slaan, en voor een Eenvoudigen versleeten te worden. Bedrog is eene doemwaarde ondeugd, en doet hem, die 'er zich aan overgeeft, in den poel des verderfs storten. De Booze boezemt ons het bedrog in, en zoekt ons deelgenooten zyns ongeluks te maaken. De Leugentaal woont op de lippen des Bedriegers, en hy opent zynen mond niet dan om bedrog te pleegen. Hy strooit overal de zaaden van tweedragt; doch wordt schielyk gestraft over zyne snoode bedryven. Het voorwerp van algemeenen haat en veragting geworden zynde, bekroont geen gelukkige uitslag zyne onderneemingen. En daar hy elks vyand is, tragt elk zyne snoode streeken te ontwyken, en aan den dag te brengen. Zyne dagen worden door ongerustheden verbitterd, en hy eindigt vol schande zyn leeven. Gy kent het Spreekwoord. „ Dat de „ Man des bedrogs vroeg of laat valt in den kuil voor anderen ge„ graaven". Bedrog, Leugen en Laster zyn drie Monsters uit den afgrond opgedolven, om verwoesting op Aarde aan te rigten. De goederen, het leeven, en de eer onzer Medemenschen, zyn heilige panden, door den Almagtigen ons toevertrouwd; te onderneemen, die te schenden, is eene schriklyke heiligschennis.

DE BEMOEIAL.

(*Uit het Engelsch.*)

GEen veragtlyker Character is 'er dan dat van iemand, die, schoon te lui, om zyne eigene zaaken ter hand te neemen, zeer nauwkeurig gade slaat, wat anderen doen. Deeze *Bemoeial* houdt een Regtbank, en werpt zich op tot Regter over elks bedryven. Hy besteedt al zyn tyd met in alle huizen te loopen, in alle gezelschappen in te dringen, in alle gesprekken deel te neemen, om dus stoffe te verzamelen, geschikt om voor zyne Regtbank te brengen; waar op hy een vonnis van vryspraake of veroordeeling strykt.

Zyn hoofd is een volkomen winkel van alle nieuwigheden, gy kunt van hem alles te hooren komen, dat niet weetenswaardig is. Heeft *Delia* eene Egtverbintenis aangegaan, hy zal u de geheele geschiedenis van haaren Egtgenoot verhaalen, van zyn ouderdom, zyne middelen, zyne Familie, den dag waar op het Paar getrouw wierd, hunne kleeding, van de Bruiloft, en andere omstandigheden omtrent den Bruidegom en zyne Bruid. En, zonder dat gy 't behoeft te vraagen, zal *Bemoeial* u onderrigten wat hy van 't Huwelyk denkt.

By

By hem zo wel, als in den Courant, kunt gy te weeten komen wie 'er Bankroet gegaan is, hoe groot een bankroet hy gemaakt hebbe, en waar uit het voortkomt; ik moet 'er by voegen, dat gy meer uit hem dan uit den Courant kunt verneemen: want hy zal u onderrigten wie aan de beurt ligt; doch in dit laatste heeft hy niet zelden misgetast. ——— Wanneer gy in de Nieuwspapieren ziet dat iemand overleeden is, by hem kunt gy best te weeten komen wat de overledene nalaat, en welk eene beschikking hy 'er over gemaakt heeft. Hy kan u berigten, op welk een wyze de Testateur zyne middelen verkreeg, en of hy waardig was op zyn bed, dan of hy verdiende aan den galg te sterven. Met één woord, indien gy nieuwsgierig zyt, om te weeten wat iemand verdient, wat hy kan opbrengen, hoe veel hy verkwist, of zulk een Huwelyk door zal gaan of niet, of deeze Doctor, Regtsgeleerde, Koopman of Handwerksman, wel of kwalyk zal slaagen, gy kunt omtrent dit alles by den *Bemoeial* te recht raaken.

Wanneer wy zyn onvermoeiden vlyt in aanmerking neemen, kunnen wy ons niet verwonderen over zyne uitgestrekte kennis. Hy spaart moeite noch kosten om zyne nieuwsgierigheid te voldoen. Hy staat meest altoos voor Zonnen-opgang op, ten einde hy de Nieuwspapieren konne leezen, eer iemand anders in 't Koffyhuis komt; hy spilt veel gelds met het eene Koffyhuis uit het ander in te loopen om alles op te zamelen; het overige van den morgen besteedt hy in ogtend bezoeken by de Dames aan het Toilet, of by den eenen of anderen jongen Heer, terwyl hy onder de handen van den Friseur zit, by welke gelegenheden hy zeer gewigtige ontdekkingen doet. Zomtyds vindt gy hem bezig met nauwkeurig op te speuren, wat deeze en geene Geneesheeren doen; op een anderen tyd ontmoet ge hem in de Pleitzaal, om te zien of zyne Kennisſen onder de Regtsgeleerden hunne zaak behartigen, en of zy iets te doen hebben. Dikwyls vertoont hy zich op de Beurs, het oog houdende op twee of drie Kooplieden, die hy denkt dat schielyk zullen verdwynen, in hoope van de eerste te zullen weezen, om hier van zyne en hunne kennisſen te verwittigen. Hy heeft menigmaal drie uuren langer dan hy dagt in *Vauxhall* zich opgehouden, om zeker te gaan of eene minnaary, door hem ontdekt, op goeden voet stondt dan niet. Eens vond ik hem aan eene zwaare Koorts gevaarlyk krank liggen, die hy zich door het doen van zulke ontdekkingen op den halze gehaald hadt; doch hy verklaarde dat 't hem niet rouwde zo lang gegluurd te hebben, in de dikst beplantste hoeken dier wandelplaatze, schoon hy daar door de Koorts gekreegen hadt; naardemaal hy verzekerd geworden was, wegens het geen hy lang vermoedde, van 't geen 'er omging tusschen Myn Heer JOHN L***, en Mejuffrouw M****. ——— Een Vriend van onzen *Bemoeial* kogt een Landgoed in *Yorkshire*, hy was niet te vrede voor dat hy daar van alle byzonderheden wist, en om 'er agter te komen deedt hy eene reis derwaards, en tevens onderzoek op alles, zo nauwkeurig als of

hy

hy zelve beslooten hadt het te zullen koopen. Terwyl hy hier mede bezig was, vondt hy zich gedrongen na *Kent* te trekken; want hy vernam dat iemand, aan wien hy eenigzins kennis hadt, by *Tunbridge* een huis zou bouwen, en hy kon niet rusten eer de tekening van 't zelve hem getoond, en hy, wegens alle byzonderheden, ten naauwkeurigste, onderrigt was. Daar de *Bemoeial* elk een aanziet als zyner oplettendste aandagt waardig, oordeelt hy zich ook bevoegd om over alle daaden te oordeelen. Deeze Man doet, zyns agtens, zeker verkeerd om dat hy dienst neemt in 't Leger, schoon hy alleen gist naar de beweegredenen; en even zo keurt hy het af, dat een ander den Krygsdienst verlaat. Hy staat verwondert dat zeker Heer zich niet schaamt een Koets aan te leggen; naardemaal hy niet kan begrypen hoe hy zo veel gelds kan gewonnen hebben. Een ander wil hy in 't gekkenhuis plaatzen, om dat hy een Huis gebouwd heeft, hoewel hy geheel niet weet, wat 'er al gespaard en gewonnen is, geduurende een reeks van jaaren. Ik kon my onlangs niet van lachen onthouden, over de wyze op welke hy zyn gevoelen verklaarde, wegens een nieuwlings getrouwd Paar. Zeker Persoon vroeg in 't gezelschap hoe lang zy getrouwd geweest waren? *Bemoeial*, zonder op de vraage te antwoorden, verklaarde, met een ernsthaftige houding, als iemand die het stuk wel gewikt en gewogen hadt; „dat hy dit Huwelyk niet „ kon goedkeuren".

Wanneer Menschen van deezen stempel hunne nieuwsgierigheid binnen behoorelyke perken omschryven, en hunne reize na *Duncaster*, en spoedige te rugkeering na *Kent* alleen geschiedt, om hunne greetigheid na wat nieuws te voldoen, mogen zy onbelemmerd voortgaan in dit hun werk. Maar hunne gevoelens en oordeelvellingen, die zy ten allen tyde zo vrymoedig uiten, maaken hunne onbeschofdheid dikwyls snood, en altoos onaangenaam. Indien de *Bemoeial* in uw huis komt, niet om te zien hoe gy vaart, maar wat gy doet, verdient hy geen vriendelyk onthaal. Wanneer hy overal, waar hy komt, vertelt wat hy t'uwent gezien heeft, moet gy hem noit weder noodigen; en als hy onder alle uwe bekenden, wat in uw gezin omgaat, bedilt en afkeurt moet gy in het toekomende uw deur altoos voor hem sluiten. Doch als hy het waagt een vonnis ten nadeele van uw character te stryken, of u veragtlyk zoekt te maaken in de oogen der zodanigen, wier goed gevoelen gy hoog waardeert, dan moet gy hem behandelen als een Kwaadspreeker en Agterklapper.

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,

in April 1772.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo.	mi.	av.	Winds Streek. 's morg.	's midd.	's av.	Weder. Gesteldh.
1	29. 8	29. 7½	29. 7	40	47	40	N O	O	O	Helder.
2	— —	— 9½	— 10½	39	43	39	O	—	—	—
3	— 11½	30. 0	30. 1	41	45	39	—	N O	W	—
4	30. 1	30. 1	—	44	49	43	W	W t N	W t N	—
5	— —	30. 0½	29. 11½	45	54	48	Z W	O	O	— Betr.
6	29. 10	29. 10	— 10½	45	59	49	Z O	Z O	Z O	—
7	— —	— 10½	— 9	49	56	54	Z W	W	Z W	Regen.
8	— 8	— 6½	— 6	51	53	51	—	Z W	—	Betr. Reg.
9	— 5½	— —	— 10	49	48	41	—	W	N	Reg. Betr.
10	— 11½	30. 1	30. 1	41	46	44	N	N O	N O	Betr.Held.
11	30. 0	29. 10½	29. 8	43	53	47	Z O	Z W	Z W	— Reg.
12	29. 5½	— 5½	— 5	41	59	51	Z	Z	—	—Wolk.-
13	— 5	— 6	— 7	49	60	47	Z W	Z W	N	H. Wolk.
14	— 8½	— 9	— 9	45	52	48	N O	N O	N O	Betr.Held.
15	— —	— 8½	— 8	48	59	53	O	O	O	— — Reg.
16	— 7½	— 6½	— 4½	46	58	43	W	Z W	N	R. Storm.
17	— 8	— 11½	— 11½	41	44	41	N	N O	N t W	Betr.Held.
18	— 9½	— 8	— 7½	41	49	47	W	W	N	H. R. Sn.
19	— 8	— 8½	— 9	39	43	39	N t O	N t O	N t O	— Sn.
20	— 10	— 10½	— 11	41	45	39	N	N	N	—
21	— 11	— —	— 10½	44	49	45	W	W	W	— Reg.
22	— 10½	— 11	30. 1	46	49	45	N W	N	N	Betr.Held.
23	30. 2	30. 3	— 3	45	50	43	N	—	—	—
24	— —	— 1¼	— 1	47	53	48	Z W	Z W	N	Held.Reg.
25	— 1½	— 2	— 2	45	50	43	N	N	—	— Betr.
26	— 2	— 1	— 0	43	51	43	—	—	—	Betr.Held.
27	29. 11	29. 10	29. 10½	43	50	43	N O	N O	N O	—
28	— 10	— —	— 10	43	50	41	—	N W	N W	Helder.
29	— —	— 8½	— 7	43	50	47	—	N O	N O	— Betr.
30	— 6	— 6	— 6½	49	57	50	O	—	—	Reg.Held.

Hoogste Barometer d. 30. 3
Laagste Barometer d. 28. 4½ } middelb. d. 29. 9¾

Hoogste Thermometer gr. 60.
Laagste Thermometer gr. 39. } middelb. gr. 49½

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

VERKLAARING

van

2 Petr. I. vs. 5. 6. 7.

—— *Voegt by uw Geloove Deugd, en by de Deugd Kennisse, en by de Kennisse Maatigheid, en by de Maatigheid Lydzaamheid, en by de Lydzaamheid Godzaligheid, en by de Godzaligheid Broederlyke Liefde, en by de Broederlyke Liefde, Liefde jegens allen.*

HEt is met deeze woorden gelegen als met ontelbaare andere plaatsen in de Heilige Schrift, die aan onkundigen, in den eersten opslag, duister, verward, of van geringe beduidenisse voorkoomen, maar ondertusschen, met meerdere aandagt overwogen, duidelyk blyken, klaar, verheeven, en zelfs fraay en cierlyk te weezen. —— Als men deze woorden leest, zo is 'er in den eersten opslag geen zamenhang ter Wereld in te vinden, het schynt alles in dezelve verward, en ongeregeld, dezelfde denkbeelden herhaald, en derwyze voorgesteld, als ze zig, zonder eenige keus of overdenking, allereerst aan des Apostels geest vertoonden. „ *In het Geloove*, „ zegt men, is reeds *de Kennis opgeslooten:* wy kunnen niet „ gelooven dan dat wy kennen, hier belast ons de Apostel „ egter de *Kennis by het Geloof* te voegen; en op de zelfde wy„ ze kunnen wy geene pligten betragten, dan die wy vooraf „ hebben leeren kennen, en gaat *de Kennis* derhalven in de „ order onzer denkbeelden voor *de Deugd;* hier integendeel „ wordt die natuurlyke Order wederom, naar 't schynt, ver„ keerd, en ons belast *om by de Deugd Kennis* (in plaats van „ by *de Kennis Deugd*) te voegen. *In de Deugd* dringt men „ verder aan, zyn alle de volgende byzonderheden, als *Maa„ tigheid, Lydzaamheid*, en alle de andere reeds begreepen, „ hoe wordt hier dan wederom bevolen om *dezelve* by de Deugd „ te voegen, of waarom worden ze derwyze voorgedraagen, „ dat men 'er geen de minste order in kan bespeuren, of ee-

„ nige reden geeven, waarom de Apostel, by voorbeeld, de „ *Lydzaamheid agter de Maatigheid*, liever dan deeze agter „ die gevoegd hebbe? of waarom hy *de Godzaligheid*, die de „ grondslag is der Christelyke *Lydzaamheid*, na dezelve ver„ kieze te stellen, daar ze natuurlyker wyze moest voor gaan?"

Een oplettend Bybelleezer heeft deeze zwaarigheden by zig zelven zekerlyk wel eens gemaakt, of moet dezelve althans gereedelyk erkennen, nadat ik ze hem aldus heb aangeweezen, en natuurlyker wys verlangen dat dezelve uit den weg geruimd en opgeklaard mogen worden. —— Ik meen derhalven aan zulke leergierige Christenen wezenlyken dienst te zullen doen; met deeze woorden kortelyk op te helderen; den juisten zamenhang van denkbeelden, de geduurige opklimming zelfs van gedagten, die daar in plaats hebben, aan te wyzen, en de kragt en fraayheid der Lesse te doen zien.

Dit alles nu zal zig klaar vertoonen, als wy des Apostels oogmerk in deeze vermaaning, en in zynen geheelen brief, in aanmerking neemen; en dat oogmerk blykt vry duidelyk geweest te zyn; „ om de Christenen, die in de verstrooijing waren, tot stand„ vastigheid, in de belydenis en beleeving van den Christe„ lyken Godsdienst, op te wekken." *Dezen tweeden brief*, dus drukt hy zig met den aanvang van het derde Hoofdstuk uit: *Dezen tweeden brief schryve ik aan u, op dat gy gedagtig zyt aan de woorden, die van de Heilige Propheeten te voren gesproken zyn, en aan ons Gebod, die des Heeren en Zaligmaakers Apostelen zyn* (*a*). Dus begint hy ook zyne vermaaning alhier met de Geloovigen eerst onder 't oog te brengen, „ dat zy door Gods gunst van alles voorzien waren, wat tot „ eene standvastige en onbezweeken volharding van den Chris„ telyken Godsdienst nodig was, en dat zy, *getrouw volbar„ dende tot den einde toe, de Kroon der eeuwige heerlykheid „ te wagten hadden*,' *Zo ook gy*, vervolgt hy in het 5de vers (want dus moet men het zelve met de voorige gezegden van den Apostel samenvoegen; dit kan de Grondtext zeer wel lyden, en anders is 'er geen samenhang ter Wereld, in des Apostels redeneering:) *Zo ook gy tot het zelve alle naarstigheid toebrengende, voegt by uw Geloove Deugd, en by de Deugd Kennis enz.* „ En deeze byzonderheid, dat de Apostel de „ Geloovigen tot eene standvastige belydenis en beleeving van „ het Christendom in hunne verdrukkingen zoekt op te wek„ ken, is de Grondslag van myne geheele verklaaring, waar„ om ik verzoek dit wel in 't oog te houden.

Zy

(*a*) 2 *Petr.* III. vs. 1. 2.

Zy waren reeds Christenen, zy hadden het Geloof; maar dit was niet genoeg, *de zulken* alleen *die volbarden zouden, tot den einde toe, zouden Zalig worden* (*a*), en zy derhalven, *die ſtonden* moesten wel ter degen *toezien*, *dat zy niet kwamen te vallen*, dewyl het *beeter was den weg der Geregtigheid niet gekend te hebben, dan, dien gekend hebbende, weder af te vallen van het Geloove* (*b*). Wat ſtondt hen in deezen dan te doen? Zy moesten *by hun Geloove voegen Deugd.* Maar welk eene Deugd? Eene ſtandvastige aankleeving aan alle de voorſchriften, een onbezweeken moed in de betragting van alle de geboden des Euangeliums, in weêrwil van alles, wat hen tot *afval* mogt verlokken. *Gy dan geliefden* (*c*), zegt hy, *wagt u dat gy niet door de verleiding der gruwelyke Menſchen mede afgerukt wordt, en vervalt van uwe ſtandvastigheid*, want *veele zullen hunne verderfenisſen navolgen, door welke de weg der waarheid zal gelasterd worden* (*d*). Dus was het dan niet genoeg dat zy thans *het Geloove* hadden, en Christenen waren, dus was het zelfs niet genoeg, dat zy, *den naam van Christus noemende* (*e*), in het algemeen *afſtonden van alle ongeregtigheid* (*f*), maar zy moesten ook *ſtandvastig, onbezweeken, en altoos overvloedig zyn in het werk des Heeren* (*g*), dus *moesten zy waaken, ſtaan in het Geloove, zig manlyk houden en ſterk wezen*, dus moesten zy *behouden wat zy hadden, op dat niemand hunne Kroon name* (*h*). In één woord, dus moesten zy *by hun Geloove voegen Deugd en ſtandvastige volharding.*

Maar eene enkele blinde aankleeving aan de waarheid, zonder verſtand en reden, is iets, dat met den aart van onzen Redelyken Godsdienst ten eenemaal ſtrydt. Zouden die verſtrooide Christenen derhalven *by hun Geloove Deugd voegen*, zouden zy *tot den einde volharden en dus Zalig worden* (*i*), dan wierdt 'er ook vereischt, dat zy hunne overtuiging op goede gronden vestigden, dan moesten zy *by hunne Deugd voegen Kennis*, dan moesten zy zig al geduurig oefenen in de heilzame Gronden van hunnen dierbaaren Godsdienst, *volwasſen poogen te worden in het verſtand* (*k*), en *de Beginzelen der Leere van Christus nalatende, tot de volmaaktheid poogen voort te vaaren* (*l*).

Dit

(*a*) *Matth.* XXIV. vs. 13. (*b*) 2 *Pet.* II. vs. 21. (*c*) 2 *Pet.* III. vs 17.
(*d*) 2 *Pet.* II vs. 2. (*e*) 2 *Tim.* II. vs. 19.
(*f*) 1 *Corin.* XV. vs. 58. (*g*) 1 *Corin.* XVI. vs. 13.
(*h*) *Openb.* III. vs. 11. (*i*) *Matth.* XXIV 13.
(*k*) 1 *Corin.* XIV. vs. 20. (*l*) *Hebr.* VI. vs. 1.

Dit was volstrekt noodzakelyk tot de standvastigheid, die hen d' Apostel aanpryst, en wel voornamelyk in deze tyden, nu zy *altoos bereid moesten zyn om rekenschap te geeven van de hoop, die in hen was met zagtmoedigheid en vreeze* (*a*). In deeze tyden nu, dat zy met spotters te doen hadden, die, om hunne standvastigheid aan 't wankelen te brengen, tegenwierpen, *waar is de belofte zyner toekomste? Want van dien dag af, dat onze Vaders ontslaapen zyn, tot nu toe blyven alle dingen alzo gelyk van het begin der Scheppinge* (*b*). Zulke en dergelyke tegenwerpingen moesten zy weeten op te lossen, en daarom *by hunne Deugd voegen Kennis*.

Maar hoe ligt maakt de Kennis opgeblaazen! en hoe nodig was het derhalven, om

By de Kennisse te voegen Maatigheid, op dat die verstrooide Christenen *zig uitgevende voor wyzen, niet dwaas wierden door de verleiding hunner harten* (*c*), gelyk die spotters daar hy van gesprooken hadt. „ Poogt derhalven, wil hy zeggen, niet „ *wys te worden boven het geen men behoort wys te zyn, maar* „ *wys te worden tot maatigheid:* zoekt in geene ondoorgron„ delyke geheimen in te dringen, nog den Almagtigen in het „ beoordeelen der Wereld wetten voor te schryven, maar u „ zelven aan zyn aanbiddelyk welbehaagen onderwerpende, „ wagt zyne schikkingen geduldig af," en

Voegt dus by *uwe Gemaatigde*, dat is, *welgeregelde Wysheid, Lydzaamheid*. Dit volgt weder zeer natuurlyk op het vorig denkbeeld. De Christenen moesten in Gods ondoorgrondelyke geheimen niet zoeken in te dringen, nog *den tyd zyner toekomste* vast te stellen, maar de *langmoedigheid des Heeren voor Zaligheid agten* (*d*), en zig gelaaten aan zyn goedvinden onderwerpen.

Deze aanhoudende Lydzaamheid, egter, in 't midden der zwaarste vervolgingen, was waarlyk een harde zaak; wat middel tog om zig zelven altoos zo volkoomen te bezitten?

By de Lydzaamheid te voegen Godzaligheid; een diepen eerbied en blaakende liefde jegens het Opperweezen; want God ongeveinsd beminnende, en van denzelven teergeliefd, zouden zy *zig verblyden en verheugen kunnen in de Vervolgingen, om dat hun loon was groot in de Hemelen* (*e*), ja zy zouden leeren *roemen in de verdrukkingen, weetende dat de verdrukking lydzaamheid werkt, en de lydzaamheid bevinding, en de* be-

(*a*) 2 *Pet*. III. vs. 15. (*b*) 2 *Pet*. II. vs. 3.
(*c*) *Rom*. XII. vs. 3. (*d*) 2 *Pet*. III. 15.
(*e*) *Matth*. VII. vs. 21.

bevinding hoope, en dat de hoop niet beschaamt om dat de liefde Gods in hunne harten uitgestort was, door den Heiligen Geest die hen was gegeeven (*a*).

Maar hoe zouden nu de Geloovigen dezen diepen eerbied, liefde, en Godzaligheid aan het Opperweezen betoonen? op deeze wyze alleen, dat zy

By de Godzaligheid Broederlyke liefde voegden, want *indien iemand* hunner *zeide, ik hebbe God lief, en hy haatede zyn Broeder, die was een leugenaar, want zynen Broeder, dien hy gezien hadt, niet liefhebbende, hoe kon hy God lief hebben, dien hy niet gezien hadt, en dit gebod hadden zy van hem, namelyk dat die God lief heeft, ook zynen Broeder moest lief hebben* (*b*). Even natuurlyk was hier eindelyk

De liefde jegens allen mede verbonden. Hoe zoude een Christen immers, die het heil van zynen toestand kent, niet ernstig poogen om alle Menschen daar aan deel te doen verkrygen. Hoe zoude hy die weet, dat *Christus voor allen gestorven is* (*c*), de voordeelen van zynen dood ook niet tot allen zoeken uit te strekken? Hoe zoude hy eindelyk die den *naam van Jesus belydt* (*d*), niet door algemeene *liefde toonen een Discipel* van dien liefderyken Meester *te zyn*, of weigeren om, *by zyne Broederlyke liefde, liefde jegens allen te voegen.*

Dus vertoont zig des Apostels vermaaning in eene geleidelyke order, dus hangen zyne denkbeelden geregeld samen, en men kan door de opheldering die ik my vleie aan deeze woorden gegeeven te hebben, thans licht en cieraad bespeuren, daar zig straks niet dan verwarring en wanorder scheen op te doen.

(*a*) *Rom.* V. vs. 3—5. (*b*) 1 *Joan.* IV. vs. 20, 21.
(*c*) 2 *Corint.* V. vs. 15. (*d*) 1 *Joan.* IV. vs. 15.

PROEVE OVER DE OVEREENKOMST, DIE 'ER IS TUSSCHEN DE WYZEN WAAR OP DE VOLMAAKTHEID EN HET GELUK DER MENSCHEN BEVORDERD WORDT, VOLGENS DE BEDEELINGEN DES NATUURLYKEN EN GEOPENBAARDEN GODSDIENSTS.

(Vervolg en Slot van bladz. 285.)

EEn rechtschaapen *Christen* is, gelyk zyn groote Meester, *niet van deeze Wereld*; maar een *Hemelburger.* Hy merkt zich zelven aan *als een Vreemdeling hier op Aarde en*

wandelt door Geloove, niet door aanschouwen. Hoe arm, hoe veragt hy hier leeve, hy weet dat hy een Erfgenaam is van eene *onverderflyke en onverwelklyke erfenis*, die voor hem in den Hemel bewaard wordt. Zyn lichaam moge door den ouderdom vervallen, door ziekte en ongemakken kwynen, of de mishandelingen van wreede beulen ondergaan, hy verheugt zich in het vast geloof, en de onwrikbaare verwagting, eener onverderflyke Opstandinge ten laatsten dage, en dat, *wanneer* CHRISTUS, *die de Opstanding is en het Leeven, zal geopenbaard worden, hy ook met hem in heerlykheid zal verschynen.*

Welk eene verheevenheid, welk eene grootsheid van denkbeelden heeft hier plaats! Hoe kragtig moet dit Geloof dienen om ons de *Wereld te doen overwinnen*, en ons te verheffen boven haare bekooringen en bedreigingen. Met deeze uitgebreide vatbaarheid der Ziele, welke de toekomende gevolgen zyner bedryven hem onmiddelyk onder de oogen brengt, is het onmogelyk dat een waar *Christen* zyne dagen doorbrenge in overgegeevenheid aan zondige najaagingen en genietingen, als welke hy ziet dat zyne Hoope op de zalige onsterflykheid vernietigen; hy moet noodwendig meer en meer verliefd worden op die gesteltenisse, dat gedrag, 't welk eigenlyk iemand tot een *Christen* maakt, en hem van die heerlyke verwagtingen verzekert. *Gelyk hy, die hem* tot deeze heerlyke voorregten *geroepen heeft, heilig is, zo zal hy ook heilig weezen in al zynen wandel.* Hy zal dagelyks zyn best doen om *die heiligheid van hart aan te kweeken, zonder welke hy weet dat niemand den Heer zien kan.* Met deeze hoope vervuld, is hy in staat om alle de tegenheden en rampspoeden deezes leevens, *als ligte, niet noemenswaardige, en haastvoorbygaande verdrukkingen aan te zien*, die geheel niet kunnen opweegen tegen *het eeuwig gewigt van heerlykheid*, 't welk hem wagt op het geduldig verdraagen dier rampen en in het volharden in goed doen.

Deeze verhevenheid boven tegenwoordige en tydlyke dingen, welke wy verkrygen door het aankweeken van de beginzelen des *Christendoms*, is ten hoogsten redelyk, zynde van dezelfde natuure met die welke wy ons eigen maaken door de ondervinding, en noodwendig geboren wordt uit de gesteltenis onzer Zielen, en de omstandigheden, in welke de Voorzienigheid ons op deeze Wereld geplaatst heeft: want het is alleen de volmaaking van de byeenvoeging dier denkbeelden, welke een weezenlyk verband met elkander hebben, en het vereenigen van de verscheide deelen van een ge-

geheel, en van dingen, die alleen door den tyd van elkander onderscheiden zyn.

Indien men hier mede vergelyke die verhevenheid van gevoelens, welke op andere gronden rust, die der *Stoicynen*, by voorbeeld, zal de uitmuntenheid van den *Christlyken Godsdienst* middagklaar blyken. Een *Stoicyn* geeft voor *Pyn* te veragten: dewyl dezelve, volgens zyne willekeurige bepaaling der dingen, geen *Kwaad* kan genaamd worden, en niet van hem zelven afhangt. Zich diets gemaakt hebbende, schoon zonder eenigen grond, dat het geluk van elk Mensch, in alle gevallen, uit hemzelven moest ontstaan, (met uitsluiting zelf van het GODLYK WEEZEN,) agt hy het ongerymd over eenig ding te klaagen, 't welk hy zelve niet kan helpen. Klaagen sluit het denkbeeld van ongeluk in: en dit kan, volgens zyne veronderstelling, noit plaats hebben, zonder iemands eigen toestemming. Indien zyne Vrouw of Kind zich in knellenden nood of doodsgevaar bevindt, ziet hy, of poogt het ten minsten te doen, zulks met de grootste bedaardheid en de gevoelloosste onverschilligheid aan, verzekerd dat ziekte, pyn en dood niet behooren tot de dingen in zyne magt gesteld, en dat de Lyders zelve niet ongelukkig zyn: naardemaal die wederwaardigheden niet vermyd kunnen worden, en hy weet dat zyn Vrouw of Kind daar voor natuurlyk bloot stondt. Wanneer hy sterft, verwagt hy dat zyne Ziel, een afgescheurd deeltje van de algemeene Ziel uitmaakende, daar in weder verzwolgen zal worden, en voor eeuwig de bewustheid van zelfbestaan verliezen.

Dit is eene schets van het beroemd Wysgeerig Stelzel van ZENO, 't welk gezegd wordt zo veele groote Mannen verwekt te hebben; doch het is zeker niet op de natuur gegrond. De beginzels van 't zelve kunnen nimmer weezenlyk gevoeld worden, en alle de uitwerkzels daar van, met zo veel ophefs vermeld, hebbe men aan zelfbedrog of hardnekkigheid toe te schryven.

Hoe gansch anders, hoe veel natuurlyker denkt en handelt een *Christen* in de bovengemelde gevallen! Hy tragt de baarblyklykheid der zinnen niet te lochenen, hy neemt zyne toevlugt niet tot harssenschimmige onderscheidingen: en niet beweerd hebbende dat *Pyn geen Kwaad is*, vindt hy zich niet in de noodzaaklykheid, om zich te gedraagen als of hy 'er geen gevoel van hadt. Hy stemt toe dat *het lyden deezer tyd geene oorzaak is van vreugde, maar van droefheid:* maar hy agt het *niets, in vergelyking met de beer-*

 lyk-

lykheid, *die ſtaat geopenbaard te worden*; hy draagt ze, daarom, geduldig, ter zaake van den Godsdienst; in de vaste verwagting van een heerlyk loon in de *Opſtanding der Regtvaardigen*. —— Ziet hy zyne Vrienden in nood, hy heeft geene beginzels welke hem noopen, om zyn natuurlyk medelyden te verdooven; maar, integendeel, zodanige, die hem aanmoedigen om daar aan vrylyk bot te vieren: en deeze aandoeningen zullen ongetwyfeld ſtrekken om zich te vaardiger en beter te hunner hulpe te kwyten. Teffens zal hy niet in gebreke blyven om zyne Vrienden aan te maanen tot de Pligten van Christlyk geduld en kloekmoedigheid, ſteeds het verheven leerſtelzel des *Christendoms*, wegens de nietigheid van deeze Wereld, en de ondergeſchiktheid van dezelve aan eene andere en betere aandringende. Wanneer hy ſterft geeft hy zich niet toe in het buitenſpoorig, doch met de daad troostloos, denkbeeld, van verzwolgen te zullen worden in de Algemeene Ziel: maar hy gelooft dat hy, in zyn eigen Perſoon, uit den dooden zal verryzen, wanneer hy zyne eigene onderſcheidene bewustheid weder zal krygen; behouden en leeven onder het toevoorzigt van dien GOD, wiens Goedheid hy ondervonden en wiens Vriendſchap hy verkreegen heeft, wanneer hy alle zyne Vrienden op nieuw zal kennen, en zich met hun in alle eeuwigheid verheugen.

Vestigen wy het oog op de *Beginzels der Zedekunde* in de *Heidenſche Wereld*, wy zullen ras ontdekken hoe duidelyk de Openbaaring hier in den voorrang heeft. De uitzigten der *Heidenen* waren, ten aanziene van dit onderwerp, zeer bepaald, en vorderden die vatbaarheid der Ziele niet, welke noodig is tot het betragten van die Pligten, die in de *Joodſche* en *Christlyke Openbaaringen* worden afgevorderd. De groote Pligten van Godzaligheid, beſtaande in het Vreezen en Liefhebben van GOD, in het gerust vertrouwen op zyne Voorzienigheid, waren, in zeeker opzigt, in oude tyden buiten de Landpaalen van *Judea* onbekend. En wat kan blykbaar meer ſtrekken, om de vatbaarheid en de bekwaamheden van 't Menschlyk gemoed uit te breiden, dan het bezef van 't geen wy verſchuldigd zyn aan den Maaker en Beſtuurder der Wereld?

Terwyl de aandagt der *Heidenen* geheel was ingenomen door zigtbaare dingen, werd die der zodanigen, welke zich met eene Godlyke Openbaaring bedeeld vonden, zelf de onvolmaaktſte, gevestigd op hunnen onzigtbaaren Oorſprong. Zy merkten de genietingen deezes leevens aan als gaaven zyner goedheid, en alle de gebeurtenisſen als voorvallende volgens

de

de wyze schikking zyner Voorzienigheid. Dus was het vermogen van 't byeenvoegen der denkbeelden in staat gesteld, om voor hunne Zielen die van groote en verafgelegene voorwerpen te vertegenwoordigen, en die invloed hadden op hunne gevoelens en hun gedrag bestuurden. Hier door waren de bevattingen der *Aardsvaderen*, hoe bepaald ook, veel uitgestrekter, en gevolglyk hunne Zielen veel verstandiger dan die der *Heidensche Wereld*.

't Is waar dat alle *Heidenen* tot Bygeloof overhelden, en dat, op een groot gedeelte hunner verrigtinge, het denkbeeld van onzigtbaare Werkers, invloed hadt; maar, (om niet te zeggen, 't geen zeer waarschynlyk is, dat hun Godsdienst, in dit opzigt, een bedorven namaakzel was van den Aardsvaderlyken,) alle de Goden waar van zy eenig denkbeeld hadden, ten minsten met welken zy zich ophielden, waren *Plaatslyke Godheden*, bloot staande voor den invloed van laage en gemeene driften, bepaald in hunne vermogens en werkingen. Het was, over zulks, niet mogelyk dat hunne Godgeleerdheid hun zulke verheevene denkbeelden inboezemde, als de *Jooden* konden opmaaken uit het leezen der Boeken van MOSES; waar in wy het denkbeeld vinden van éénen GOD, den Schepper en Heer van Hemel en Aarde, die de wetten der Natuure heeft vastgesteld en bestuurd, die het toevoorzigt heeft over alles wat in de Wereld geschiedt, de Koningryken geevende aan die het Hem behaagt: een Weezen van vleklooze reinheid, en een Vriend en Voorstander van alle Braaven. Zo verre waren de begrippen, welke de *Heidenen* van hunne Goden hadden, beneden de bevattingen der *Jooden* van hunnen JEHOVAH, den Heer des Hemels en der Aarde, die hun uit *Egyptenland* en den Huize der dienstbaarheid hadt opgevoerd, verdelgende hunne vyanden in de *Roode Zee*, en hun den tyd van veertig jaaren voedende met brood uit den Hemel, dat zy zich nauwlyks eenig denkbeeld konden vormen van eenige der verhevenste uitdrukkingen, welke ons in de gewyde Boeken der *Jooden* voorkomen, als, *Gy zult den* HEERE *uwen* GOD *lief hebben met geheel uw harte*, en veele andere, die de gevoelens van de zuiverste en uitsteekendste Godsvrugt te verstaan geeven.

Indien een Volk verheevene en grootsche denkbeelden koestert, zal men ze zeker by hunne Dichters aantreffen; maar hoe laag en kruipende is de gewyde Dichtkunde der *Heidenen*, in vergelykinge met de Psalmen van DAVID! De Dichtstukken van HOMERUS, HESIODUS of van CALLIMACHUS, ter eere van de *Grieksche Godheden* opgezongen, kunnen nauwlyks zon-

der lachen geleezen worden; maar het Boek der *Psalmen*, (welks grootste gedeelte geschreeven is, langen tyd voor dat de Werken van een deezer *Griekſche Dichteren* in weezen waren, en door Perſoonen, die veel min gezien en gereisd hadden dan zy,) kan men niet leezen zonder de grootste ernst, en ze zyn nog in ſtaat om de gevoelens van de verhevenste en vuurigste Godsvrugt, die nogthans altoos redelyk blyft, in het gemoed te verwekken, zy geeven ons de hoogste en alles overtreffende begrippen van de oneindige Magt, Wysheid en Goedheid des ALLERHOOGSTEN. —— Dit verſchil tusſchen de Dichtſtukken der *Jooden* en *Grieken*, zo zeer ten voordeele der eerstgemelde ſtrekkende, is zo groot, dat, myns bedunkens, daar van geene voldoende rede kan gegeeven worden, zonder de veronderſtelling van Hemelſche openbaaringen. In 't ſtuk van vernuft, hebben de *Grieken* buiten tegenſpraak den voorrang; en verſtonden de kunst van opſtellen en ſchikken veel volmaakter. Wat was dan de oorzaak van hunne zigtbaare minderheid in het andere ſtraks gemelde opzigt? Deeze hebbe men zeker daar in te zoeken, dat de *Joodſche Godgeleerdheid* aan dat Volk denkbeelden verſchafte van een Weezen, oneindig boven hun verheeven; de beſchouwing van 't welke met die zyner Werken en Voorzienigheid, ſtrekte om hunne bekwaamheden te vermeerderen en te verheffen: terwyl de Godgeleerdheid der *Heidenen* hun geene denkbeelden opleverde van Weezens, die veel boven de Kinderen der Menſchen verheven waren. De Goden der *Grieken* en *Romeinen* beſtonden meest uit Menſchen van dezelfde beweeginge als zy, en ſchoon men ſtelde dat hunne vermogens naa de vergoding toenamen, ſtrekte dit niet tot verbetering hunner driften en zeden, deeze bleeven dezelfde als voorheen, in zo verre dat de vermeerdering van Magt alleen diende tot het verſchaffen van voldoening aan de laagste lusten en neigingen. Deeze Godgeleerdheid kon, derhalven, die edele drift van geest niet inboezemen, welke de *Joodſche Godsdienst* veroorzaakte, maar moest veel eer ſtrekken om hunne bekwaamheden te verlaagen.

Die uitgeſtrekte en volkomene *Goedwilligheid* en *Liefde*, welke in het *Nieuwe Verbond* zo diep wordt ingeſcherpt, behelst in zich veel uitgebreider gevoelens, eene grooter volmaaking van de verſtandige vermogens, dan die beperkte Goedwilligheid, waar van de *Heidenſche Zedekundigen* ſpreeken, en die zich nauwlyks oit verder uitſtrekte dan tot het liefhebben zyner eigene Landsgenooten, die den Slaaven de voorregten der Menschlyke natuure weigerde, en hun niet hooger aanzag

dan

dan als het eigendom hunner Meesteren. Maar, in 't oog van een *Christen*, is *Jood* en *Griek*, *Barbaar* en *Schyth*, slaaf en vrye, even dezelfde. De zo hooggeroemde banden van byzondere Vriendschap zyn niet verbindender dan de onderlinge Liefde, welke CHRISTUS zynen Naavolgeren beveelt. Maar daar byzondere Vriendschap, by de *Grieken* en *Romeinen*, de volmaaking en bykans het toppunt aller Deugden was, wordt de *Broederlyke Liefde* der *Christenen* alleen aangemerkt als een Tak van eene uitgestrekter Goedwilligheid, en leid ons op tot de Liefde van het geheele Menschdom.

Het is blykbaar dat CHRISTUS en de Apostels, meer dan een der *Heidensche Wysgeeren*, hebben aangedrongen op de Pligten der Vergenoegdheid, het Vertrouwen op de Voorzienigheid, Zagtmoedigheid, Lydzaamheid, Verdraagzaamheid, en het vergeeven van Ongelyken: en deeze Deugden vereischen zeker eene grooter vatbaarheid der Ziele dan eenige andere der Zamenleevingspligten. Kinders zyn ligt geraakt, hun toorn ontvlamt schielyk, en het is hun onmogelyk hun haat en wraaklust te bedekken; doch naar maate de Menschen in jaaren toeneemen, in ervaarenheid vorderen, en dus ook in verstand, worden zy bekwaamer om beledigingen te verdraagen, hun wraaklust te bedwingen of geheel te onder te brengen; dewyl zy in staat zyn om de verder afgelegene gevolgen hunner driften en daaden op te merken, en de gevoelens, verwekt door deeze uitgestrekte inzigten, maatigen en overmeesteren, die, welke door de tegenwoordige aandoeningen verwekt worden.

De *Christenheid* bevordert, derhalven, door het wyder uitstrekken dier Pligten, de Volmaaking des Verstands. Om als een *Christen* te handelen, moet iemand waare grootheid van Ziel en edelmoedigheid bezitten, en een zelf bestuur magtig weezen, zo verre verheeven boven het vermommen der wraake, 't welk zommigen magtig zyn, eenige jaaren te doen, als dit de onbeteugelde gereedheid der Kinderen om zich te wreeken overtreft. Dit vereischt eene veel regtmaatiger kennis der dingen, meer ervaarenheids, meer vooruitzigts.

In deezer voege blykt het Stelzel der *Christenheid*, volmaakt, met dat der Natuure overeen te stemmen. Dit veronderstelt eene aaneenschakeling van bedeelingen, in welke 's Menschen gemoed werkzaam geweest is, en de verbetering daar van bevorderd is op eene wyze overeenkomstig met die, op welke 't zelve daadlyk werkt en dagelyks vorderingen maakt. Gelyk de eene geschiedt volgens de gewoone Voorzienigheid van 't OPPERWEEZEN, zo is de andere zodanig als men met rede zou verwagten van zyne byzondere en buitengewoone bedeelingen.

Bei-

Beide deeze Stelzels beoogen het zelfde groote oogmerk, en in beide wordt het zelfde einde bereikt door dezelfde middelen. Want, waarlyk, het eenig werktuig hier gebezigd, is dat groot en uitgestrekt beginzel, de *Byeenvoeging der Denkbeelden*, zo merkbaar in 's Menschen gemoed, en welke, volgens de verwonderenswaardige stelling van Dr. HARTLEY, het beginzel is van alle deszelfs andere eigenschappen, en de grond van alle onze bekwaamheden.

Het is door dit beginzel van Byeenvoeging dat onze inzigten uitgebreid zich op verder afgelegene voorwerpen vestigen; maar voorwerpen die een weezenlyk verband hebben met de tegenwoordige. En 't is eene hebbelykerwyze gevestigde aandagt, op deeze bygevoegde omstandigheden onzer bedryven, die daar aan een invloed geeft als of zy tegenwoordig waren. Naardemaal de Deugd, met alle haare gevolgen in dit leeven, over 't geheel, verkieslyk is, worden wy door dit beginzel van Byeenvoeging opgeleid om haar te verkiezen en te betragten, zonder eenige andere opleiding, dan die der Natuure en der algemeene Voorzienigheid; doch dewyl de Deugd, met alle die uitgestrekter gevolgen, waar van de Openbaaring ons berigt geeft, nog oneindig verkieslyker wordt, vinden wy ons door dat zelfde beginzel van Byeenvoeging opgeleid, om haar met grooter vaardigheid te beminnen en standvastiger te betragten, om dat wy, door 't behulp van deeze verligtingen, ons verleend door de buitengewoone Voorzienigheid des ALLERHOOGSTEN, in de ontdekkingen van zynen wil aan 't Menschdom, zien dat de Deugd eene zaak is waar in wy grooter belang hebben, dan wy immer anderzins, op ons zelven gelaaten zynde, zouden te weeten gekomen zyn.

EEN BUIK-WATERZUGT DOOR DE PARACENTHESIS GENEEZEN.

Door den Heer DAQUIN. Med. Doct. van de Universiteit *van Turin*, en Geneesheer van 't Hotel-Dieu *van Chambery in Savoye.*

EEn Meisje van dertien of veertien jaaren, van een zwak gestel, kwam in 't Hotel-Dieu, klaagende over zwelling van den buik, welke zy zeide maar sedert weinig tyds gemerkt te hebben. Ik vraagde haar naar de oorzaaken, waar uit deeze zwelling zou konnen ontstaan zyn, dan ik kon uit haar antwoord geen andere ontdekken dan slegt voedzel, het gewoone van behoeftigen. Ik onderzogt de zwelling, en een merkbaare schom-

schommeling overtuigde my, dat 'er een tamelyk groote uitstorting was in de holte van den buik, welke haar de ademhaaling zelfs zwaar en moeilyk maakte, als zy op den rug lag. De beenen waren egter niet gezwollen, en de puls klein, zaagswyze, en niet sneller dan deezen ouderdom natuurlyk is. Haare pis was, gelyk in dusdanige gevallen doorgaans, weinig: zy sliep nog zes of zeven uuren op een nagt. Zy at wel, en niet tegenstaande dit was zy zo vermagerd, dat zy scheen uit te teeren.

Ik besloot tot de Doorbooring: en om haar hier toe te bereiden, gaf ik haar een buikopenend middel, uit gelyke deelen van de Waterdryvende *Tinctuur* van *Minet*, en de Syroop van de *Rhamnus*, een mengzel waar van ik my meermaalen, met goed gevolg, in de Waterzugt bediend had. Den derden dag werdt zy geopereerd: drie pinten helder geel water werden afgetapt, het welk nog geen kwaade hoedanigheid scheen aangenomen te hebben, ten minsten, zo veel ik uit het gezicht en de reuk kon afleiden. Op de bewerking volgde een geruste slaap van vyf uuren, en de bezwaarlykheid der ademhaaling, veroorzaakt door de opzetting van het Middenrif, verdween door de ontlasting van het water. Ik liet de Lyderes haare rust, geduurende twee dagen, haar een bekwaamen levensregel voorschryvende: ik verbood, onaangezien haar groote vermagering, allerleie soupe, en inzonderheid meelige; en hier na liet ik haar, veertien dagen, 's morgens en 's avonds, een slikbrok neemen, bestaande uit Salpeter, de Scilla en de Syroop van de vyf wortelen, met een gerstendrank, welke wat pisdryvend was. Na het gebruik van deeze middelen, welken veel water afdreeven, kwamen de kragten en een goede gedaante zichtbaar weerom: de puls verhief zich, de Stonden kwamen te voorschyn, en dit voor de eerstemaal, en zy vorderde van tyd te tyd in gezondheid.

Deeze Waarneeming dient tot voorstand van de Operatie der Doorbooring in een gelyk geval. In de daad, als 'er een groote hoop waters in den buik is, schynt het my bezwaarlyk het zelve te ontlasten, door een weg te baanen voor de natuure, welke, dikwils zwak en traag, zich nergens toe schikt. En zodanig een weg kan zich alleen openen door den afgang, de pisloozing, of de zweetgaaten. Ik weet, dat het niet onmooglyk is, en dat men steeds waterzugtigen door zodanige wegen geneest; doch ik weet ook dat ze langwylig en min veilig zyn. De *Paracenthesis*, in tegendeel, vervult de beide inzigten, *cito & tuto curandum*, mids men zich niet te lang ophoude met inwendige geneesmiddelen, en ik zou haar byna een speci-

cifique noemen in deeze kwaale, als men ze ter regte tyd deed, *Principiis obsta*. Men heeft minder vyanden te bestryden, als het water geloosd is; en men kan zich te beter verzekeren van den regten staat der ingewanden, om de behoorlyke middelen aan te wenden. Ik zou, om myn gevoelen te staaven, het zelve van veele praktizyns, zo ouden als hedendaagschen, konnen aanhaalen; doch zal my vergenoegen met het eenige van MUNDINUS, die in de buik-waterzugt de Doorbooring aanraadt, als het gereedste en veiligste middel tegen deeze ziekte (*).

(*) [Het is zeer waarschynlyk, dat de *Paracenthesis* meermalen van een volkomen geneezing zou gevolgd worden, indien ze niet in 't begin verzuimd, en te laat te werk gesteld wierdt.]

HET NUT VAN EEN FONTANEL ALS DE STONDEN VAN DEN GEWOONEN WEG AFWYKEN. *Door den Heer* VIDAL, Med. Doctor van de Stad en het Koninglyk Hospitaal *te Guerrande.*

(*Uit het Fransch.*)

DE Stonden der Vrouwen koomen traag, bezwaarlyk en weinig, wanneer het lichaam geen bloeds genoeg heeft, of het zelve te zwak omgedreeven wordt; het bloed der Stonden wordt te rug gehouden, en opgehoopt in de vaten van de Baarmoeder, 't zy derzelver uiteinden te veel gefronseld, geslooten of te vast zyn; 't zy door een stuipagtige geslootenheid van de Baarmoeder, of eenig gebrek van dit deel, of eindelyk dat het bloed te dik is, en een' aanmerklyke volbloedigheid in 't lichaam maakt, welke zich eenig deel kan openen, en een uitgang maaken; de uiteinden der kleine vaten van zeekere deelen onder het uitloopen verscheurende, voornaamlyk als zich daar eenig plaatslyk gebrek bevindt.

Mevrouw D... dertig jaaren oud, van een tedere gemaatigdheid, zeer wel gesteld, geene ziekten onderhevig, dan wel somtyds eens krampagtige pynen in den rug, in de gewrigten en het hoofd, hadt sedert agt maanden, telkens op den tyd van de natuurlyke Stonden, welke ongeregeld, meerder of minder, maar altyd te gering waren, een' bloedspuwing gehad, welke deeze uitloozing evenaarde: de stuipen, benaauwing, hoest, een heftige en vaste pyn, in 't voorste van de borst, gingen vooraf en kondigden deeze uitberfting aan.

De

De herhaalde aderlaatingen op den voet, de verzagtende en bevogtigende middelen werden gepaard en vervangen door openende, fmeltende en maatiglyk verdunnende; doch alles te vergeefs. De vrees voor gevolgen deedt haar my roepen. Ik nam toevlugt tot voetbaden, en een fontanel op de Dye, welke de ontlasting der natuurlyke Stonden herftelde, en de afwyking van den gewoonen weg allengs verminderde.

Een fontanel een' loozing maakende van waterige, etterige en dikwils ook wel bloedige ftoffe, vermindert langzaamerhand den overvloed der vogten, en van het bloed welk in de vaten ophoopt. De volbloedigheid, welke verfcheide toevallen, den uitloop der Stonden voorgaande of verzellende, veroorzaakt, wordt verminderd naar maate van deeze gemaatigde uitloozing. De vaten van de Baarmoeder, niet zo gefpannen of uitgezet, zullen meerder' werking doen op de vogten, meer kragt oefenen om de beletzelen welken 'er zyn te boven te koomen, en de aanperfing, welke de afgeweeke Stonden doen op deelen, waar naar toe zy afwyken, verminderen, ten minfte als een fcherp en ziltig bloed of *lympha*, zo onbekwaam om de verfcheurde vaten weder te doen heelen, niet reeds een merklyke ontaarting gemaakt hebben, door de langduurigheid der kwaale.

Naauwkeurige en herhaalde waarneemingen, over de uitwerkingen van een fontanel, hebben my geleerd, datze, in zeekere gevallen, even nuttig is in eene opftopping dan afwyking der Stonden. Men moet 'er een bekwaame leef-regel, overeenkomftig met den ftaat en het bloed der Lyderesfen, nevens voegen.

Brief van Mr. J. MOULT *aan* Dr. PERCIVAL, van Manchester, L. v. h. K. G. AANGAANDE EEN NIEUWE MANIER OM DE SALEP TE BEREIDEN (*).

DEwyl het Staaltje Salep, voor eenigen tyd by u gelaaten, uwe goedkeuring heeft ontmoet, in zo verre, dat Gy het waardig oordeelde aan het Koninglyk Genootfchap te vertoonen, zende Ik u nu myne behandeling van de gemeene *Orchis*, wortelen van ons eigen land, zo datze volmaakt gelyk zyn aan die welken ons uit Turkye worden aangebragt. En zo de gemeenmaaking van eenig nut kan zyn, zal Ik my voldaan houden voor de moeite welke Ik genomen hebbe in de Proeven, welke hier toe nodig waren.

De

(*) *Philofoph. Transact.* Vol. LIX.

De wortelen, waar van Ik tot nu toe gebruik gemaakt hebbe, zyn die van de *Orchis moris mas foliis maculatis* van PARKINSON, de *Cynosorchis moris mas* van GERARD, en de *Cynosorchis major*; schoon uit een staal van de *Orchis palmata major mas* van GERARD, welk Gy hebt onder de Salep, blykt, dat derzelver wortel even bekwaam is tot het zelfde oogmerk als de andere. De beste tyd, om de wortels te vergaderen, is, als het zaad gemaakt is, en de steel begint te vallen; want dan is de nieuwe bol, waar van de Salep gemaakt wordt, tot volkoomen grootte gekoomen, en kan van de oude, waar van de kragt door den voorgaanden groei verspild is, onderkend worden, door een witte knop, uit den top derzelve opschietende, welke het spruitje is der plant van het volgende jaar. Dees nieuwe wortel, van den steel gescheiden zynde, moet in water gewasschen, en een dun huidje, 't welk den zelven omvangt, met een klein schuijertje, 'er afgestreeken worden; of het kan, door denzelven in heet water te steeken, 'er met een linnen doek afgenomen worden.

Als men dus een genoegzaam getal van wortelen gereinigd heeft, moetenze, op een dunne plaat gespreid, in een bakkers oven gezet, en daar in zes, agt of tien minuuten gelaaten worden; in deezen tyd zullen zy hunne melkagtige witheid verlooren, en eene doorzichtigheid als van hoorn gekreegen hebben, zonder in grootte verminderd te zyn. Tot deezen staat gekoomen zynde, kunnen zy op een' andere plaats' gelegd worden, om droog en hard te worden, 't gene in weinige dagen zal geschieden; en, in een geringe warmte, in eenige uuren. Op beiderleie wyze heb Ik het gedaan met goed gevolg.

De *Orchis*, boven gemeld, koomt van zelf voort in dit gedeelte van ons Land, en door het geheele Koningryk. Zy tiert best in een droogen, zandigen en schraalen grond. Wyl de bekooming van deezen wortel zo gemaklyk is, hope Ik dat dit de kweeking van een zo nuttig Gewas zal aanmoedigen, zo dat hy van den hoogen prys afraake, welke denzelven alleen bepaalt voor gegoedde lieden, tot een' zo maatigen, dat hy van een gemeen gebruik worde, als andere soorten van meel en bloem; en hier door een waardig byvoegzel by de tegenwoordige eetwaaren. Deszelfs eigenschap om het water te verdikken is tot die van fyne bloem naby als 2 ½ tot 1, met dit onderscheid, dat de Lil van het poeder van Salep helder en doorzichtig, daar die van fyne bloem troebel en wit is.

Ik ben, enz.

BE-

BERICHT VAN DEN HEER JACOB VAN DER HAAR, *Lid van de Holl. Maatschappye der Weetenschappen te Haarlem, Heel- en Hand-Arts in 's Hertogenbosch.*

NA dat de Heer KALM, voor twintig jaaren, en na hem veele Periodique Schryvers, van het Noord-Americaansch Smeer-Boomtje, waar van men aldaar Kaarsfen maakt, gesprooken hadden, 't welk de Engelschen *Chandelberry Tree*, de Franschen *Arbre au Suif* en LINNÆUS *Myrica Cerifera* noemen; was ik eenigzins verwonderd, dat dit by de Heeren Schryvers van de Hedendaagsche Vaderlandsche Letter-Oeffeningen in hun Mengelwerk. (I. D. bl. 207.) herhaald wierd. Zoo ik my niet bedriege, is dit, of ten minsten een soortgelyk Heestergewas, alomme in Nederland, onder den Naam van *Gagel*, by de Latynen van *Myrtus Belgica*, *Myrtus Hollandica* en *Myrtus Brabantica* bekend.

DODONÆUS geeft 'er, bladz. 1213, eene goede afbeelding van, en 'er word eene groote menigte van dit gewas op de laage Vuchtsche Hei, maar even agter het Fort Yzabelle, te 's Hertogenbosch, en op veele andere Plaatsen, gevonden. Wanneer men daar van, in den Zomer, de zoogenaamde Beziën of Zaad-huisjes afplukt, en ze met de Vingeren wryft, kleeven deeze laatsten, van wegens het dik, vet en graan-agtig Smeer, 't welk eenigzins na Laurier-oly ruikt en gelykt, aan elkander; en wanneer de gemelde Zaad-knoppen met water worden gekookt, ontbint zig de Smeer- of waschagtige Stoffe in 't zelve, en levert, koud geworden, een vuil groen, dog eenigzins aangenaam ruikend Wasch, 't welk, door herhaalde smelting en bleeking, wel zuiverer dog geenzins geel nog wit word; en misschien is ook dit, in Noord-America, de reeden geweest, dat de Roomsche Geestelyken de Kaarsfen, van deeze Smeer- of Wasch-Stoffe gemaakt, in hunne Kerken niet hebben kunnen of mogen branden; dit althans is zeeker, dat het Noord-Americaansch Heester of zoogenaamde Smeer-boomtje, alomme, in Europa gevonden, dog niet na waardy gekend word.

NATUURLYKE HISTORIE DER VALKEN.

Volgens BUFFON.

WAnneer men de lysten onzer Naamlystſchryveren in de Natuurlyke Historie opſlaat, zou men ligt in het denkbeeld vallen, als of 'er onder de *Valken* zo veele verſcheidenheden waren als onder de *Duiven*, *Hoenders*, en andere *Huisvogelen*, 't welk, egter, verre van de waarheid af is. De Mensch heeft geen invloed gekreegen op den aart deezer Vogelen. Hoe nuttig de *Valken* ook mogen weezen, tot de vermaaken der Menſchen, hoe geſchikt om den hoogmoed der Vorſten te ſtreelen, die op de Jagt geſteld zyn, niemand is in ſtaat geweest om ze op te brengen, of te doen voortteelen. — 't Is waar, de wilde en woeste geneigdheid deezer Vogelen heeft men weeten te temmen door kunst en onthouding; zy koopen, om zo te ſpreeken, het leeven vry door de beweegingen, welken zy, op 't gegeeven woord, maaken, en elke beet voedzel, die zy verkrygen, is altoos het loon van eenigen gedaanen dienst; zy worden gebonden en toegedekt, van licht en voedzel beroofd, om leerzaamer en afhanglyker te worden, en by hunne natuurlyke vuurigheid de aandrift van behoefte te voegen; maar zy doen dienst, door nooddwang en hebbelykheid, zonder eenige genegene verbintenis; zy blyven gevangenen; doch nimmer worden ze recht tam of gemeenzaam; enkele Vogels op zich zelven zyn in ſlaaverny., terwyl de ſoort altoos vry blyft, en buiten 't bereik van 's Menſchen beheerſching. Weinigen geraaken, en niet zonder zeer groote moeite, in den ſtaat van dienstbaarheid, en niets valt bezwaarlyker dan de genegenheden en de huishouding deezer Vogelen, in den ſtaat der Natuure, te ontdekken.

Door dien zy de ontoeganglykſte rotſen van de hoogſte gebergten bewoonen, zelden beneden op den grond komen, en een zeer hooge en onvergelyklyk ſnelle vlugt hebben, kunnen wy maar zeer weinig met zekerheid zeggen van hunne natuurlyke geaartheden. Alleen heeft men waargenomen, dat zy, om de Jongen op te brengen, ſteeds rotſen uitkiezen, die op 't Zuiden gelegen zyn; dat zy in de ontoeganglykſte en ongenaakbaarſte holten nestelen; dat zy doorgaans vier eijeren leggen in de laatſte maanden van den Winter; dat zy niet lang broeden, vermids de Jongen omtrent half Mey reeds volwasſen zyn; dat zy van kleur veranderen, naar 't onderſcheid

der Sexe, den Ouderdom en de verscheide ruityden; dat de Wyfjes veel grooter zyn dan de Mannetjes; beide slaan zy een schreeuwend onaangenaam en bykans onafgebrooken geluid, op den tyd, wanneer zy hunne Jongen uitdryven, om dezelve buiten de plaats hunner geboorte te jaagen; 't geen zy, even als de *Arenden* doen door de harde noodzaaklykheid, welke de banden der Gezinnen en der Maatschappye verbreekt, als 'er niet genoeg is om elk zyn deel te geeven, of wanneer het onmogelyk is, genoeg voorraads te vinden, om in de zelfde landstreeke zich te onthouden.

Mogelyk heeft de *Valk* weezenlyk den grootsten moed, naar maate van zyne sterkte. Hy schiet, zonder omwendingen te maaken, loodrecht op zyn prooi neder, daar de *Havik*, en de meeste anderen van ter zyde aankoomen. Te welker oorzaake de *Havik* ook gevangen wordt in netten, waar in de *Valk* zich noit laat verstrikken. Hy valt recht neder op den Vogel, zyn prooi, in 't midden van de netten voorgezet, doodt dien, eet denzelven op de eigenste plaats op, of is de Vogel groot voert hy hem weg, rechtstandig opvliegende, indien hy niet te zwaar is. Zyn 'er *Phaisanten* omstreeks, hy kiest deeze boven alle andere. Op een troep *Phaisanten* ziet men den *Valk* schielyk nederstryken, als of hy uit de wolken kwam; dewyl hy van zo verbaazend eene hoogte neder daalt, en in zo korten tyd, dat zyne verschyning altoos onvoorzien en onverwagt is. Dikwyls valt hy den *Kuikendief* aan, 't zy om zyn eigen moed te oefenen, of den Kuikendief den prooi te ontzetten; doch schynt hem veel eer te beschaamen, dan met hem te oorlogen; hy behandelt hem als een lafhartige, dryft hem in 't rondt, stoot hem met versmaading; maar laat hem 't leeven behouden: niet om dat de *Kuikendief* zich zo slegt verdeedigt; maar waarschynlyk om dat hy geen smaak in 't vleesch van dien lafhartigen vindt.

Alle deeze byzonderheden worden bevestigd door Lieden, die in de nabuurschap van hooge bergen in *Dauphiné*, *Bugey* en *Auvergne* in *Frankryk*, en aan den voet van het *Alpische Gebergte* woonen. Men heeft van *Geneve*, aan den Koning van *Frankryk*, jonge *Valken* gezonden, welke men in de maand April daarom streeks gevangen hadt, en voor de maand Juny de vereischte grootte, en genoegzaame sterkte kreegen. Nog jong zynde, noemt men ze *Roode Valken*: dewyl zy dan donkerder van kleur zyn dan vervolgens, wanneer zy veel witter worden: twee jaaren oud zynde, hebben zy nog eene menigte van bruine plekken op de borst en den buik: op het

derde jaar verminderen deeze plekken, en de witte pluimadie vermeerdert.

Naardemaal deeze Vogels overal de hoogste rotzen zoeken, en de meeste Eilanden daar van ryklyk voorzien, en deels scherpe klippen zyn, vindt men 'er veele op *Rhodes*, *Cyprus*, *Malthe*, en andere Eilanden van de *Middelandsche Zee*, als mede op de Eilanden omtrent *Schotland*, en boven al op *Ysland*; maar het is zeer waarschynlyk dat zy, naar het verschil der lugtstreeken, veele verscheidenheden opleveren, van welke wy noodwendig eenig gewag moeten maaken.

De *Valk* heeft doorgaans de grootte van eene *Hen*, en haalt in de langte en in de hoogte achttien duimen. De Staart is meer dan vyf duimen lang. De Wieken uitgespreid staan omtrent drie en een halven voet van elkander af, en strekken ingeslaagen zich uit tot het einde van den Staart. Ik bepaal niets van de Kleur; dewyl deeze verandert op de verschillende ruityden, naar dat de Vogel in ouderdom toeneemt. De Pooten der *Valken* zyn meesten tyds groenagtig: die de Pooten en het Wasch aan den Bek geel hebben, worden van de Valkeniers *Geelgebekte Valken* geheeten, voor de slegtste gehouden en verworpen. Zy gebruiken de *Mannetjes Valk*, die een derde kleinder is dan het *Wyfje*, om *Patryzen*, *Aakſters*, *Gaaijen*, *Merels*, en dergelyke te vangen: terwyl zy zich van het Wyfje bedienen om jagt te maaken op *Haazen*, *Kuikendieven*, *Kraanvogels*, en ander groot Gevogelte.

De soort van *Valken*, zo even voorgesteld, is vry gemeen op de *Orcadische Eilanden*, in *Wales*, in zommige deelen van *Ierland*, in *Frankryk*, *Zwitzerland* en *Duitschland*. Het blykt dat 'er in *Duitschland*, en zomtyds in *Frankryk*, eene soort van *Valken* voorkomt van de evengemelde onderscheiden; naamlyk de *Ruigpootige Valken met een witten Kop*, door den Heer FRISCH, doch te onregt, de *Gier* geheeten. „ Deeze „ *Ruigpootige Gier*, zegt hy, is, van alle Roofvogels met „ kromme bekken, die over dag vliegen, de eenigste die ve„ deren heeft tot beneden aan de Pooten; de *Berg-Arend* „ heeft dergelyke Vederen, doch zy strekken zich alleen tot „ op de helft der Pooten uit. Eenige Nagt-Roofvogels, als „ *Uilen* hebben ze tot op de Toonen; doch die Vederen zyn „ eer eene soort van dons. Deeze *Gier* maakt op alles jagt; „ doch wordt noit by Krengen gevonden ".

De rede hier van bestaat daar in dat deeze Vogel geen *Gier*, maar een *Valk* is, gelyk de bovengemelde, en die geene verscheidenheid zou uitleveren, verschilde hy daar van niet met de daad, door den witten Kop en het kenmerk van gevederde Poo-

Pooten te hebben. Dit kenmerk ſchynt my eene ſoortverſchillendheid aan te duiden; of ten minſten een teken te weezen van eene ſtandhoudende verſcheidenheid, een onderſcheiden ras onder de *Valken* uitmaakende.

Een tweede verſcheidenheid levert ons de *Witte Valk* op, deeze wordt in *Rusland*, en misſchien in andere noordlyke Landen gevonden. Eenigen zyn geheel wit en zonder vlekken, uitgezonderd aan 't einde der ſlagpennen, die zwartagtig zyn. Anderen van die ſoort vindt men 'er die geheel wit zyn; uitgenomen eenige zwarte vlekken op den Rug en Wieken, en bruine ſtreepen op den Staart. Deeze *Witte Valk* van dezelfde grootte zynde als de onze, en alleen in witheid verſchillende, de kleur welke de Vogels zo wel als andere Dieren, doorgaans in de Noordſche Landen aanneemen, mogen wy, met grond vermoeden, dat het enkel eene verſcheidenheid is in de gemeene *Valken*, veroorzaakt door den invloed der Lugtſtreeke. Het gaat, egter, vast, dat 'er op *Ysland Valken* gevonden worden van dezelfde kleur als de onze; doch wat grooter, en met langer wieken en ſtaarten voorzien. Dewyl zy, naar onze *Valken* gelyken in meest alle byzonderheden, en 'er alleen van verſchillen in zommige mindere kenmerken, is 'er geen rede om ze van de gemeene ſoort af te zonderen. —— Dit zelfde mag gezegd worden van de *Edele Valk* (*Gentilis*), door meest alle Natuurkundigen aangezien, als onderſcheiden van den *Gemeenen Valk*; daar hy met de daad dezelfde is. De naam *Gentilis* of *Edel* wordt 'er niet aan toegevoegd, dan wanneer zy wel geleerd, goed van geſtalte en fraai van gedaante zyn. Te welker oorzaake onze oude Schryvers, over het houden van *Valken*, maar twee voornaame ſoorten van *Valken* telden, den *Edelen* of onzen *Gemeenen Valk* en den *Pelgrim*, of *Uitheemſchen Valk*; alle de overigen aanmerkende als verſcheidenheden van een deezer beide ſoorten.

Eenige *Valken* komen, in de daad, uit vreemde Landen en vertoonen zich zonder ſtand te houden, of worden in het doortrekken gevangen: zommigen uit het Zuiden aanvliegende verliezen op *Malta* hunne vryheid. Deeze zyn veel bruinder dan onze *Europiſche Valken*; nu en dan heeft men in *Frankryk* en *Duitschland* die ſoort gevangen. Om die rede mag deeze *Valk* den naam van de *Reizende Valk* wel draagen, als veel verder weg trekkende: want dit is dezelfde *Valk*, als EDWARDS beſchryft en afbeeldt, onder den naam van den *Zwarten Valk van de Hudſons Baay*, hem van daar toegezonden. —— Het zal niet ondienſtig weezen hier op te merken, dat de *Pelgrim Valk*, door BRISSON beſchreeven, in 't geheel

geen vreemde *Valk* of een Trekvogel is; maar volkomen dezelfde is met onze *Valk*. Weshalven de ſoort van den *gemeenen* of *reizenden Valk*, ons tot hier toe alleen bekend is, door den *Valk* van *Ysland*, welke ſlegts eene verſcheidenheid van de gemeene ſoort uitmaakt; en door den *Zwarten Valk* van *Africa*, die 'er genoeg van verſchilt, boven al in kleur, om aangemerkt te worden als tot eene andere ſoort behoorende.

Uit de boven bygebragte aanmerkingen blykt. —— *Voor eerst*, dat in *Frankryk* maar ééne enkele ſoort van *Valken* is, die haar nest bouwt op 't gebergte, en op rotsagtige plaatzen; dat deeze zelfde ſoort gevonden wordt in *Engeland*, *Duitschland*, *Zwitzerland*, *Poolen* en Noordwaards op tot *Ysland* toe; in *Italie*, *Spanje*, op de Eilanden van de *Middellandſche Zee*, en mogelyk Zuidwaards tot aan *Egypten*. — *Ten tweeden*, dat de *witte Valk* niet meer is dan eene verſcheidenheid van deeze ſoort voortgebragt, door den invloed der Noordſche Lugtſtreeke. — *Ten derden*, dat de *Ruigpootige Valk*, *met een witten Kop*, eene verſcheidenheid is of een beſtendig ras in dezelfde ſoort. — *Ten vierden*, dat men de *Edele Valk* niet voor eene verſchillende ſoort van onzen gemeenen *Valk* te houden hebbe. - *Ten vyfden*, dat de *Pelgrim* van eene onderſcheidene ſoort is, welke men als vreemd moge aanmerken, en misſchien eenige verſcheidenheden in zich bevat, als de *Valk* van *Barbarye* van *Tunis*. 'Er zyn, derhalven, wat ook de Naamlystmaakers mogen zeggen, niet meer dan twee ſoorten van *Valken* in *Europa*; de eerſte is natuurlyk eigen aan onze lugtſtreek, en teelt onder ons voort; de ander is een Trekvogel, dien wy als een vreemdeling mogen aanzien.

Naa dus alle de *Valken* tot twee ſoorten gebragt te hebben; naamlyk de *Gemeene* of *Edele Valk*, en de *Pelgrim* of *Uitlandſche Valk*, zal het niet oneigen weezen, de verſchillendheden aan te wyzen, welke onze oude Valkeniers in derzelver natuur vonden, en in derzelver opvoeding in agt namen. De *Edele Valk* ruit in het begin van Maart, en zelfs vroeger; de *Pelgrim* ruit niet voor de maand Augustus. Hy is voller van ſchouders, grooter van oogen, die dieper ingezonken ſtaan; de Bek is breeder, de Pooten zyn langer en beter verdeeld dan die van den *Edelen Valk*.

De *Nestvalken* worden, in 't *Engelsch*, *Nias* geheeten, een woord ontleend van 't *Franſche* woord *Niais*, 't welk zo veel zegt als *onnozel*; wanneer men ze als te jong uit het nest neemt vallen zy dikwyls lastig, door het onaangenaam geſchreeuw 't welk zy aanrigten, en het is bezwaarlyk dezelve op te brengen. Men moet ze daarom niet uit het nest neemen

voor

voor dat ze reeds merkelyken groei hebben; of indien iemand ze wil verveeren, moeten ze niet veel gehandeld, en in een nest zo gelyk mogelyk aan het eigene gelegd, en met *Beeren-vleesch* gevoed worden, welk vleesch zeer gemeen is in veele gebergten, waar men die Vogels vangt; heeft men dit niet, men kan zich van Hoendervleesch bedienen; verwaarloost men deeze voorzorgen, hunne Wieken zullen niet groeien, hunne Pooten loopen gevaar van te breeken, of te verlammen. De *jonge Valken* in de maanden September, October en November, gevangen, zyn de besten, en laaten zich gemaklykst opkweeken: die men laater in den Winter of in de volgende Lente vangt, en gevolglyk negen of tien maanden bereikt hebben, zyn reeds aan de vryheid te zeer gewoon, om de slaaverny geduldig te draagen, en zonder grooten wederzin dienstbaar te blyven: daarenboven is niemand oit van hunne trouwe en gehoorzaamheid verzekerd, zy verlaaten hunnen Meester dikwyls, als men zulks minst verwagt.

Alle jaaren worden de *Pelgrims*, in de maand September, op de Eilanden gevangen, als zy over dezelve heen trekken, of in de klippen naby de Zeekusten. Zy zyn natuurlyk vlug van aart, bekwaam tot alles, leerzaam, en laaten zich gemaklyk afrigten. Men kan ze de geheele maand Mai en Juny laaten vliegen: dewyl zy laat ruien; doch zo ras de ruityd begint, zyn ze in 't kort vederloos. De Landen waar deeze *Valken* gevangen worden, zyn niet alleen de Kusten van *Barbarye*; maar alle de Eilanden in de *Middelandsche Zee* geleegen, en boven al *Candia*, van waar men eertyds ons de beste *Valken* bragt.

Vermids de Kunsten niet tot de Natuurlyke Historie behooren, zullen wy hier in geen breedvoerig verslag treeden, van de Kunst om *Valken* tot de Jagt op te brengen; 't zal nogthans niet geheel vreemd van ons onderwerp weezen, des eenig verslag te geeven. Men maakt een aanvang met ze te voorzien van strikken aan de Pooten, (*Jets* by de *Franschen* genaamd,) aan welker einde een ring is met 's Eigenaars naam getekend. Hier by voegt men kleine Bellen, dienende om de plaats waar de Valk zich bevindt, als hy op de Jagt is afgedwaald, aan te wyzen. Hy wordt steeds op de hand gedraagen en wakker gehouden. Betoont hy zich stout en onleerzaam, of tragt hy zich te verweeren, men steekt den kop in 't water. Verder wordt hy door honger en afmatting gedrongen zyn kop met een Kaper, die over de oogen komt, te laaten dekken. Dit houdt dikwyls drie op een volgende dagen en nagten aan. Het gebeurt zelden, dat, naa verloop van deezen tyd,

 de

de behoefte welke den Valk dringt, en de berooving van het licht, hem niet alle denkbeelden van vryheid doen vergeeten. Men oordeelt dat de Vogel zynen wilden aart heeft afgelegd, wanneer hy gereedlyk den Kop laat toedekken, en ongedekt de spyze hem, van tyd tot tyd aangebooden, aanneemt. Het herhaalen deezer Lessen geeft allengskens grooter hoope van eenen goeden uitslag. Dewyl gebrek het beginzel is van afhanglykheid, tragten zy dit te vergrooten, door de maag te zuiveren, den *Valk* kleine pilletjes van hennip ingeevende, die zyn honger aanprikkelen. Voorts wordt deeze opgewekte eetlust voldaan, en de Vogel gewent aan die hem plaagt.

Wanneer deeze eerste lessen wel gelukt zyn, en de Vogel eenen leerzaamen aart betoont, wordt hy buiten in een Tuin gebragt, ongedekt neder gezet, en door het voorhouden van spyze geleerd op de hand te springen. Hier op genoegzaam afgerigt zynde, oordeelt men het tyd hem aan een leevend voorwerp, of iets dat naar 't leeven gelykt, en tot den Lokvogel te gewennen. Deeze is een afbeelding van een Prooi, eene verzameling van Pooten en Wieken, welke de Valkeniers gebruiken, om de Valken te lokken en op de Vogels af te rigten, en waar op de spys ligt. Zo ras de *Valk* daar by stil houdt, en een bek vol neemt, hebben zommige Valkeniers de gewoonte om den Lokvogel weg te haalen; doch door deeze handelwyze loopt men gevaar, van wederzin in den *Valk* te verwekken. De zekerste weg is hem, wanneer hy gedaan heeft wat men van hem eischte, ryklyker te laaten eeten als eene belooning zyner leerzaamheid. Deeze Lokvogel is het aas, 't welk den *Valk* moet beweegen om weder te keeren, als hy hoog in de lugt is opgesteegen; doch zou hier toe niet genoegzaam weezen, zonder de Stem van den Valkenier, die hem waarschuwt aan die zyde te wenden; en deeze lessen vorderen eene veelvuldige herhaaling.

Het is volstrekt noodig de byzondere geaartheid van elken *Valk* zorgvuldig in opmerking te neemen, dikwyls te spreeken tot dien 't minst na de stem schynt te luisteren; die niet greetig op den Lokvogel afkomt te laaten vasten; die niet gemeenzaam genoeg is te doen waaken, en hem den Kap dikwyls op te zetten, die zich afkeerig toont van deeze soort van onderwerping.

Wanneer de gemeenzaamheid en leerzaamheid van den *Valk* in den Tuin genoegzaam geoefend is, brengt men hem in 't open veld; doch altoos vast gemaakt aan een touw van omtrent zestig voeten lang. Daar ontdekt, en op eenigen afstand geroepen zynde, toont men hem het lok-aas, 't welk van

Vleesch

Vleesch moet weezen; als hy 'er op aankomt mag men vrylyk toelaaten, dat hy een goed deel daar van op eet. Den volgenden dag wordt dezelfde les herhaald, tot hy eindelyk, van zo verre, als de langte van het touw toelaate, op den Lokvogel aankome. Dan wordt het tyd om den *Valk* af te rigten op het wild, 't geen men voor heeft hem te laaten jaagen, en 't is noodig herhaalde keeren hem te onderrigten, hoe daar mede te leeven. Men gebruikt hier toe tam gedierte. Dit is de laatste les, en moet herhaald worden, tot men genoegzaame zekerheid hebbe, dat het wel zal gelukken. Hier op maakt men het touw los, en geeft hem de vrye vlugt.

Een goede *Valk* moet, volgens de opgaave van den Heer LE ROI, Valkenier des Konings van *Frankryk*, voorzien zyn van een ronden Kop, een korten dikken Bek, een langen Hals, een wel gespierde Borst, lange Dyen, korte Pooten, breede Voeten, leenige Vingeren, die lang en vast zyn in de gewrigten; als mede van sterke en kromme nagelen, en lange wieken. Deeze tekens van sterkte en moed zyn dezelfde in Wyfjes en Mannetjes. Een allerduidelykst kenmerk van de deugd eens *Valks* bestaat hier in, dat hy, op de hand in den wind op gedraagen, zich steeds tegen den wind onverzettelyk houde. De Pluimadie van een *Valk* moet donker en eenkleurig zyn; de groene kleur van de voeten is een goed teken; die het wasch aan den Bek en de voeten geel, en eene gevlakte Pluimadie hebben, worden minder geagt dan de anderen. Zwarte *Valken* worden 't meest gezogt, doch, van welk eene kleur zy ook mogen weezen, zyn de stoutmoedigste en vuurigste de besten. Men vindt laffe en luie *Valken*, en ook die door geenerlei middelen zich laaten temmen. Deezen beiden mogen wel als onnut verworpen worden.

De ouderdom der *Valken* is op het tweede jaar, dat is, op den eersten ruityd zeer onderscheiden te kennen; doch naderhand valt het bezwaarlyk dezelve nauwkeurig te ontdekken. Onafhanglyk van de kleurveranderingen, kunnen zy tot den derden ruityd toe onderscheiden worden, door de kleur der Pooten en het wasch aan den Bek. 'Er is geen weezenlyk onderscheid tusschen de *Valken* van verscheide Landen, dan alleen in de grootte. Die uit het *Noorden* komen zyn doorgaans zwaarder, dan die in het *Alpische* en *Pyreneesche gebergte* vallen. De laatstgemelden worden uit de nesten gehaald, de andere als Trekvogels in alle Landen gevangen. Zy komen over in October en November, en keeren te rug in February en Maart.

BERIGT WEGENS DE ZEDEN DER RUSSISCHE GEESTLYKHEID, EN EENIGE GEBRUIKEN DER RUSSISCHE KERKE.

Door den Heer JOHN GLEN KING, D. D. Lid van de Koninglyke Maatschappy, en van die der Oudheden; Kapellaan der Britsche Kooplieden te Petersburg.

Aan de Heeren Schryveren der Hedendaagsche Vaderlandsche Letteroefeningen.

MYNE HEEREN!

„ IK hou my verzekerd dat Uw Maandwerk open staat voor „ de Waarheid, en gereed is om daar aan regt te doen. „ Dit spoorde my aan om deezen met het kleine inleggende „ Stukje voor uw *Mengelwerk* te zenden. Toen ik onlangs „ in uwe *Nieuwe Vaderlandsche Letteroefeningen* (*), het „ Berigt las van den *Godsdienst der Russen*, overgenomen uit „ *Abbé* d'AUTEROCHE's *Voyage en Siberie*, kon ik niet nalaa„ ten te lachen, en tessens my te bedroeven over den staat der „ *Russische Geestlykheid* daar in afgemaald; en dagt, dat die „ Schryver zyne trekken wat sterk gemaald hadt. Ik sloeg den „ eenen en anderen over dit stuk na, en vond de Berigten „ vry eenpaarig, 't geen my versterkte in het slegt denkbeeld „ van de Geestlykheid daar te Lande. Doch in *The Monthly* „ *Revieuw for. Feb.* 1772. een Berigt leezende van een Werk „ getyteld: *The Rites and Ceremonies of the Greek Church in* „ *Russia; containing an Account of its Doctrine, Worship, and* „ *Discipline, by* JOHN GLEN KING, &c. vond ik in een stuk, „ daar uit aangetoogen, een vry gunstiger Berigt van deeze „ Geestlyken, als mede van eenige gebruiken der Kerke hun„ ner zorge toevertrouwd. Ik laat het hier nevens gaan, „ en teken my, in de verwagting van het eerlang geplaatst „ te zien.

Myn Heeren!

UL. Begunstiger,

L. S.

De Eerwaarde KING geeft ons dit berigt van de *Russische Geestlykheid.*

‘ Ik kan met waarheid zeggen van allen, met welken ik omgegaan heb, en ik geloof het, in 't algemeen van de ove-

(*) Zie *N. Vaderl. Letter-Oeffen.* V D. 2de Stuk, bladz. 269 *enz.*

overigen, dat de Geestlyken van den hoogsten Rang in *Rusland*, tegenwoordig, Menschen zyn wier Opregtheid, Zedigheid, en waare Eenvoudigheid van Zeden, tot cieraad zou gestrekt hebben van de eerste Eeuwen des *Christendoms*. —— Hunne Leevenswyze is, naar den regel van hunne Orde, daar zy allen Monniken zyn, zeer streng; en dewyl deeze hun belet in de Wereld te verkeeren, is het geenzins te bevreemden, dat weinigen die vryheid in 't voorkomen hebben, welke eene geduurige ommegang met de Wereld alleen kan geeven; doch hunne zeden zyn beleefd, schoon zy een strikt leeven leiden. Door de vooroordeelen der Opvoeding ingenomen, zyn zy, misschien, wat partydig voor de Plegtigheden hunner eigene Kerke, 't welk, indien niet pryslyk, ten minsten eene vergeeflyke dwaaling is; doch zy zyn zeer verre van eenen dwaazen Geloofsyver, of te denken dat 'er geene zaligheid zou weezen, buiten de gemeenschap hunner Kerke.

'Men moet bekennen, dat, in den aanvang deezer Eeuwe, maar al te veelen onder de Geestlyken van den eersten rang, bykans tot die zelfde diepte van onkunde, en dezelfde buitenspoorigheid in 't drinken vervallen waren, waar in men thans de laagere en onkundigste Geestlyken ziet. Dit was toen in gebruik, en de gewoonte deedt de Dronkenschap nauw langer voor eene ondeugd houden. Dit schandelyk en nadeelig gerugt is in alle Landen overgewaaid, en slegte indrukken ééns gemaakt, laaten zich zeer bezwaarlyk uitwisschen. Maar geen Menschen kunnen voorbeeldelyker sober en maatig in spys en drank weezen, dan de *Russische Geestlyken* van rang tegenwoordig zyn.

'Wat hunne Geleerdheid betreft, men mag zeggen dat de kring hunner Letteroefeningen vry beperkt is, geheel bepaald zynde tot het geen hun Beroep en Ampt raakt. Geen Godgeleerde van dit Land heeft zich oit doen uitmunten, door zyne bedreevenheid, in de Natuur- Wis- Schei- Dicht- Zang- Bouw-of Schilderkunde, of staat bekend als iemand die groote vorderingen maakte in de Regtsgeleerdheid, of de Natuurlyke Historie, of, met één woord, in eenigen tak van Beschaafde Geleerdheid, die in andere Landen Mannen van opvoeding, en wier omstandigheden het toelaaten, tot eene uitspanning verstrekken. — In 't algemeen verstaan zy de *Grieksche* en de *Latynsche taal*, en eenigen ook het *Hebreeuwsch*: zy zyn vry bedreeven in de Kerkvaders, in de Kerklyke Geschiedenissen en de Oudheden. Door dien zy zeer yverig en nauwlettend zyn, in het waarneemen van den openbaaren Eerdienst, en alle hunne Amptsverrigtingen, die zeer veel tyds weg neemen, blyft

blyft 'er maar weinig tyds over voor de Verkeering en Uitspanning.

'Ik wil niet beweeren, dat 'er op dit geschetste character der *Russische Geestlykheid* geene uitzonderingen zyn; want waar vindt men die Orde onder de Stervelingen, in welke geene uitzonderingen vallen? Of wie is 'er onder de Menschen vry van alle onvolmaaktheid? In het afbeeldzel hier door my opgegeeven, heb ik getrouw de waarheid gevolgd; 't is niet meer dan billyk dus eene regtmaatige opgave te doen; en 't is hoogst onbillyk, braave Mannen van verdiensten in 't algemeen te brandmerken, als een wellustige, luie en onkundige hoop. —— Wat my betreft, wanneer ik zulke algemeene berigten lees by eenen Reiziger door eenig Land welk ook, schryf ik ze altoos toe aan zyne ingenomenheid met zich zelven, en mangel van beter onderrigting, of aan zyne onvoorzigtigheid, om de gevoelens van anderen, zo als ze daar leggen aan te neemen, zonder gelegenheid te hebben om te onderzoeken, op welken grond dezelve steunen.

'De menigvuldige valschheden en belachlyke vertelzeltjes, van de *Griekſche Kerk* in *Rusland* uitgestrooid, verzekeren my dat dit onderwerp tot nog weinig bekend is. En wy zullen geene rede hebben om ons over dit groot aantal van onegte berigten te verwonderen, als wy in overweeging neemen, dat het groot gedeelte der verhaalen, welke wy hebben, ons gegeeven zyn door Reizigers, die noch de *Russische Taal*, noch het onderwerp, waar over zy schreeven, verstonden; die in eene Kerk gingen, rondsom keeken, en t'huis gekomen een verhaal opstelden van 't geen zy, volgens hunne verbeelding, gezien hadden; dikwyls eene toevallige omstandigheid voor een vast aangenomen gebruik opvattende, en niet zelden 't geen zy zagen verkeerd begrypende. Het gevolg hier van is geweest, dat hunne misslagen, in den aanvange niet wedersprooken of aangetoond, aangegroeid en vermenigvuldigd zyn, door na geschreeven, en uit de eene in de andere taale overgezet te worden. Dus heeft onze Landsgenoot Mr. PERRY, door Czaar PETER DEN GROOTEN overgehaald, om als Ingenieur by hem te dienen, het goedgevonden, een lang verhaal te geeven van de Plegtigheden der *Russische Kerke*, welk verhaal eene aaneenschakeling is van misslagen en ongerymdheden. De Opsteller van het Werk *Ceremonies & coutumes religieuses de tous les peuples du monde* heeft de dwaalingen van PERRY, OLEARIUS, LE BRUN en anderen overgeschreeven. Hy, wien in het schryven van *The Universal History*, *Rusland* ten deele was gevallen, geen beter handleidingen hebbende, kon

kon niet gelukkiger slaagen dan zyne Voorgangers: wat hy ten opzigte van den Godsdienst mededeelt, is meest al uit OLEARIUS overgenomen, en derhalven van het begin tot het einde nauwlyks ééne bladzyde waarheid. De Schryvers van dit hoogst nuttig Werk schynen met groote zorge de geloofwaardigste berigten, welke zy konden vinden, over alle onderwerpen door hun behandeld, opgespeurd en nagezogt te hebben; doch zy vonden zich uit de natuur van zo uitgestrekt eene onderneeming genoodzaakt, zich te bedienen van 't geen 'er voor handen was: en hier uit mogen wy, op goeden grond, besluiten, dat, om eene beschryving van de *Griekscbe Kerk* op te stellen, nog voorraad ontbrak.

'Ik zou eene al te groote uitweiding maaken, indien ik alle de misslagen in de Beschryvingen van *Rusland*, ten opzigte van den Godsdienst voorkomende, wilde aanwyzen en wederleggen: doch het zal niet oneigen weezen, ten bewyze van het bovengezegde, een en ander der tastlykste ongerymdheden by te brengen. Zy verhaalen ons, dat een der hoofdvereischten in eenen, die na de Heilige Bediening staat, daar in geleegen is, dat hy bekwaam zy om menigmaalen in éénen adem de woorden *Hospodi pomilui*, *Heer wees ons genadig*, te herhaalen (*); die misslag ontstaat hier uit; deeze verzugting wordt agter eenige Gebeden menigwerven herhaald, zomtyds twaalf, ja ook wel dertig, veertig of vyftig maalen: de Geestlyken, die den dienst verrigten, zyn dikwyls, om voortgang te maaken, gewoon zeer schielyk deeze woorden te raffelen; maar dit is duidelyk een misbruik, en wordt dus zeer ten onregte een hoofdvereischte genoemd. —— Zy berigten ons mede dat de *Russische Kerk* maar drie Sacramenten heeft, den Doop, het Avondmaal, en het Laatste Oliezel (†), en slaan dus over de Zalfolie, de Zondbelydenis, het Huwelyk, en de Ordening, welke de *Griekscbe Kerk* onder haare *Sacramenten* rekent. —De Verhaalen der Plegtigheden van Doopen, Trouwen en Begraaven, zyn vol ongerymdheden en valschheden. Ten opzigte van de gebruiken, by 't begraaven, zegt men dat een *Pasport* (een Vry geleibrief,) in de hand des overledenen gegeeven wordt, ondertekend door den Biegtvader en een Bisschop, welks opschrift luidt aan St. NICOLAAS (‡), of, zo an-

(*) PERRY's *State of Russia. Ceremonies & coutumes religieuses.*
(†) *Universal History*, Vol. XXXV. 8vo.
(‡) PERRY.

anderen willen, aan St. PETRUS (*), en een verzoek behelst, om, op het zien van deezen Brief, de deur des hemels voor den brenger te openen. Was dit naar waarheid opgegeeven, men mogt wel ſtellen, dat het denkbeeld der *Griekſche Kerke*, wegens eenen toekomenden ſtaat, zo buitenſpoorig was als dat dier *Indiaanen*, die den dooden een Boog en Pylen mede geeven, om daar van gebruik te maaken in de andere wereld; heeft men anders ons een juist afbeeldzel gegeeven van de zeden deezer woeste Volken; misſchien is een Boog en Pyl hun gewoone opſchik, en 't is gebruiklyk in meest alle Landen, om de dooden in hun beste gewaad te begraaven, gelyk dit ook by ons in zwang ging, tot eene Acte van het Parlement, om de Wolmanufactuur te begunſtigen, belaste dat de dooden in wolle zouden begraaven worden. Dit Pasport, gelyk die Schryvers het gelieven te noemen, is nogthans niets anders dan een Papier, waar op twee gebeden ſtaan; het eene opgeſteld in den eerſten Perſoon, 't geen men veronderſtelt het Gebed des afgeſtorvenen geweest te zyn, om vergiffenis van zonden opgezonden: het andere is een Gebed van vergiffenis, 't welk de Priester, wiens naam 'er in gevoegd is, veronderſteld wordt gebeden te hebben, voor dat de begraaven wordende perſoon ſtierf. Zy worden beide by 't graf geleezen, om het Volk ten bewyze te ſtrekken, dat hy in het rechtzinnige Geloof der Kerke geſtorven is. Dan hier ſtaat boven al aan te merken, dat het gebruik van dit papier geenzins door de Kerk is voorgeſchreeven, het wordt enkel toegeſtaan aan de zodanigen, die het op zommige plaatzen verzoeken, op andere is die gewoonte geheel onbekend: en dus heeft de onkunde der Reizigeren, het Bygeloof en de Misbruiken des gemeenſten Volks afgemaald, als Leerſtukken van de Kerk.

' Niet oneigen zal het weezen, dat wy hier kortlyk byvoegen wat de Eerw. KING gedaan heeft om in zyn Werk, dit dus verre gebrekkig gedeelte van de Geſchiedenis der Kerke te verbeteren. Hy leerde, om de Plegtigheden en Gebruiken der *Rusſiſche Kerk* te beſchryven, de *Slavoniſche taal*, de taal in welke de dienst verrigt wordt, ten einde zyne berigten uit Boeken in den Kerkdienst gebruiklyk egt mogten weezen. De omſtandigheid waar in hy zich geſteld vondt, verſchafte hem gelegenheid om deeze Plegtigheden by te woonen: welke anderzins zwaar om te verſtaan zouden gevallen zyn, aan ie-

(*) *Univerſal History.* CRULL's *Account of the ancient and preſent State of Muscovy.* OLEARIUS 's *Travels.*

iemand aan zo weinig Plegtigheden gewoon, als in de *Engelsche Kerken* verrigt worden. Men zal, zegt hy, misschien vreemd vinden, dat ik onder de voordeelen ook tel, dat ik een Vreemdeling was; en nogthans gaat het vast, dat voorwerpen, die, door derzelver nieuwigheid, eenen diepen indruk maaken, dikwyls zonder opmerking worden over 't hoofd gezien, door Lieden daar aan gewoon; daar een Vreemdeling natuurlyk de meening en het oogmerk nagaat van alles, wat met de Gebruiken zyns Lands niet overeenkomt. —— In de opgave van de Leer der *Griekscbe Kerke*, blyft de Eerw. KING alleen staan op de Leerstellingen aan die Kerk byzonder eigen. —— Om een klaar denkbeeld te geeven van de Gebruiken en Plegtigheden, beschryft hy de Kerken, de Kerkcieraaden, de kleederen der Geestlykheid, en de Heilige Gereedschappen, die alle, in wel uitgevoerde Plaaten, worden afgebeeld. —— Verder vermeldt hy in 't breede den gewoonen Kerkdienst, en de voornaamste buitengewoone verrigtingen. Dewyl meest alle laatere Schryvers, om dit Stuk op te helderen, zich bediend hebben van GOAR's *Eucbologion*, merkt onze nauwkeurige Schryver aan, dat deeze zomtyds niet nauwkeurig is: dewyl hy alle de Plegtigheden der *Oosterscbe Kerke*, met die der *Westerscbe*, wilde doen zamenstemmen; hy was een der Zendelingen, door de Maatschappy *de Propaganda Fide*, na 't *Oosten* gezonden: een der hoofdoogmerken zyner Zendinge was de *Griekscbe Kerk* met de *Latynscbe* te veréénigen, en niets kon kragtiger dienen om hier in te slaagen, dan de eerste te overtuigen, dat zy alle de Plegtigheden der laatste hadt, alleen onder verschillende naamen.

De Heer KING, die dus de Schryvers aan verkeerde opgaven en onnauwkeurigheid schuldig aanwyst, doet aan verdiensten regt, en erkent de waardy van anderen, die voor hem dergelyk een werk ondernamen, als hy schryft. ‘ Onze geleerde Landsgenoot BINGHAM wordt door de *Russiscbe Geestlyken* in groote agting gehouden; en het is, in de daad, te verwonderen, dat hy, alleen door leezen, zo ver gekomen is tot een recht begrip der zaake. Hadt hy de gelegenheid mogen genieten om de *Oosterscbe Kerken* te zien, hy zou, met eenen opslag van het oog, veele dingen vernomen hebben, die hy nu, met oneindige moeite, uit boeken haalde, en zomtyds, gelyk dit niet wel anders kon weezen, in eenige stukken van geringe aangelegenheid mistastte. Ik heb hem daarom, onder de laatere Schryvers, meest geraadpleegd, als mede het uitmuntend Werk MOSHEIMS *Kerklyke Gescbiedenissen*, door de Heer MACLAINE vertaald, en ten algemeenen gebruike gemaakt.

De onvermoeide arbeid van Dr. COVEL kwam my ook te ſtade, doch daar hy met het byzonder oogmerk ſchreef, om de Leer der Tranſubſtantiatie in de *Oosterſche Kerk* te onderzoeken, was zyn plan veel bepaalder dan het myne. Mr. SMITH's *Account of the Greek Church*, ſchoon nauwkeurig genoeg zo ver het gaat, is al te kort en te verward, om van merklyken dienst te zyn. —— Daarenboven heb ik my bediend van de beste en goedgekeurdſte *Rusſiſche Schryvers*, inzonderheid *de Catechismus* van THEOPHANES *Aardsbisſchop van Novogorod*, een Man van oordeel, gemaatigdheid en geleerdheid, en de *Regeling op 't Geestlyke*, behelzende het Plan van Kerktugt, door PETER DEN GROOTEN ontworpen, meest op den raad en met behulp van den even gemelden Aardsbisſchop; een werk van veel oordeels, en dubbel leezenswaardig; dewyl het ons teffens een treffend afbeeldzel geeft, van den ongelukkigen ſtaat der duisternisſe en des bygeloofs, waar in de Geestlykheid zo wel als het Volk gedompeld lag, eer die uitmuntende Beſchermgeest, tot roem zyns Volks gebooren, te voorſchyn kwam. Hier moet nog bygevoegd worden eene Verhandeling, opgeſteld door den beroemden Vader PLATO, Onderwyzer des Groot Hertogs in den Godsdienst, en in de Latynſche taal, Archimandrit van het Klooster der Drieëenheid, en Lid van het Heilig Synode, in den Jaare 1765 uitgegeeven, onder den Tytel *Rechtzinnige Leer*, of Kort Begrip van de *Christlyke Godgeleerdheid*, ten dienſte van den Vorst geſchreeven, een zeer beredeneerd en verſtandig Werk, der uitneemende bekwaamheden en der geleerdheid van den Opſteller waardig[c].

BERIGT VAN HET PLAN IN ENGELAND, GEVORMD OM DE ONDERSCHRYVING DER NEGEN-EN-DERTIG ARTIKELEN, EN DE LITURGIE DER ENGELSCHE KERKE AF TE SCHAFFEN, EN HET VOORGEVALLENE DESAANGAANDE, IN HET HUIS DER GEMEENTEN, *op den* 16 *February* 1772.

VAn te veel belangs in zich zelve, en te veel uitzigts op het toekomende, om 'er geene byzondere melding van te maaken, is de beweegenis nu korteling in *Engeland* ontſtaan, wegens het Onderſchryven van de bekende *Negen en Dertig Artikelen*; een ſtuk waar omtrent veele braave Mannen voor lang reeds zwaarigheid maakten, en de geleerde Bisſchop BURNET, de Verklaarder van die Geloofsbelydenisſe der *Engelſche Kerke*, zich in zyne *Inleiding* dus laat hooren. „ Zommigen hebben geoordeeld, dat deeze Artykelen

„ al-

„ alleenlyk Artykelen van *Eenigheid en Vrede* zyn; dat ze een „ ſtandaard der *Leere* zyn, die men niet tegen te ſpreeken of te be„ rispen heeft; dat de Zoonen der Kerke alleen verpligt zyn ſtille„ kens daar in te rusten, en dat derzelver onderſchryving niet meer „ is dan eene algemeene overeendraaging (*Compromiſe*) van deeze „ Artykelen, op dat 'er dus daar omtrent geen kyvaadie of twisting „ moge plaats hebben. Hier door meenen ze, dat, ſchoon iemand „ in zyn gevoelen van dat geene, 't welk de duidelyke zin dier Ar„ tykelen blykt te zyn, mogt verſcheelen, hy, egter, met een goed „ geweeten, dat onderſchryven kan, indien het Artykel hem zodanig „ voorkomt, dat het, ſchoon hy het onwaar mogt agten, egter van „ dat gevolg niet ſchynt te zyn, of men kan 'er mee verdraagen, „ en 't zelve niet tegenſpreeken. Ik zal nu niet onderzoeken, of 't „ niet beter ware, een Mensch te laaten aan de behoorelyke vryheid „ van zyne gedagten, en dat de onderſchryving niet hooger liep, „ zynde het, in veele gevallen, eene groote ſtrafheid, zommige „ zeer verdienſtige Perſoonen, door het afeiſchen van eene Onder„ ſchryving aan zo meenige byzonderheden, omtrent zommigen van „ welke zy niet ten vollen voldaan zyn, van den dienst der Kerke „ af te ſnyden. Ik merk nu alleen aan, wat het gewigt der Onder„ ſchryvingen, die men onder ons afeischt, insluit, en niet wat men „ grondiglyk zou mogen wenſchen, dat het mogt insluiten (*)".

Wy zullen onzen Leezeren eerst den Aanleg van dit Werk, en vervolgens de daadlyke Voorſtelling aan het *Huis der Gemeenten* onder 't oog brengen (†).

Het is algemeen bekend, dat men reeds eenige maanden geleeden een Plan ontworpen heeft, om by het Parlement ontſlag te verzoeken, in 't ſtuk van de Onderſchryving der *Negen en dertig Artykelen* en *de Liturgie* der Kerke van *Engeland*, en men, in *Londen*, verſcheide zamenkomſten hieldt om te raadpleegen over de wyze, om zulk een ontſlag te verwerven.

Op de eerſte algemeene Zamenkomst, den zeventienden van July des voorleeden Jaars, kwam men overéén, dat de tegenwoordig zynde Perſoonen de volgende Verbintenis zouden ondertekenen.

„ Wy ondergetekende bekennen, dat het oogmerk van onze „ tegenwoordige Zamenkomst ſtrekt, om verandering te ver„ werven in het onderſchryven van de *Liturgie* en de *Negen* „ *en dertig Artykelen* der Kerke van *Engeland*; en dat wy „ ons voorſtellen, op alle wettige en regtmaatige wyzen het „ gemelde einde te bereiken".

Dee-

(*) Zie G. BURNET *Godgeleerdheid, begreepen in de Verklaaring der XXXIX Artykelen.* Inleiding.

(†) Wy hebben, wat den Aanleg betreft, ons bediend van *The London Magazine*, For Dec. 1771, en wat de Voorſtelling raakt van *The Univerſal Magazine*, For Feb. 1772.

Deeze Verbintenis werd, vervolgens, onderschreeven, door verscheide Heeren uit de Godgeleerden, de Regtsgeleerden, en de Geneesheeren, en men nam terstond eenpaarig deeze drie Besluiten.

Voor eerst. „ Dat men het doen van verzoek by het Parlement „ voor de wettigste en rechtmaatigste wyze keurde, om het voor„ gemelde einde te bereiken".

Ten tweeden. „ Dat men Elf Heeren, (toen benoemd,) aan„ stelde, om een Verzoekschrift te vervaardigen, 't welk, op de „ naast volgende algemeene Zamenkomst, zou voorgeleezen en „ onderzogt worden".

Ten derden. „ Dat men den Vyf en-twintigsten van September „ bepaalde, tot de tweede algemeene Zamenkomst, en op de„ zelve het Verzoekschrift, door de daar toe Gelastigden vervaar„ digd, te overweegen".

Op deeze tweede Zamenkomst werd het ontworpen Verzoekschrift tweemaalen geleezen, algemeen goedgekeurd, en door de daar tegenwoordig zynde Heeren getekend. ——— Voor de bepaaling, om dit ontslag by het Parlement te bewerken, geeven zy deeze redenen. Dewyl zy begreepen, dat de Onderschryving door de Wet gelast zynde, het niet in de magt der Bisschoppen stondt, of tot de Bisschoppen en Kerklyken by een vergaderd behoorde, den Eischeren het bedoelde Ontslag te bezorgen — en wel in 't byzonder, naardien het bezwaar, waar over zy klaagden, niet alleen de Kerklyken betrof; maar ook de Regtsgeleerden en de Geneesheeren, en anderen der Leeken, wier Ampisverrigtingen geheel ontheeven schynen van al zulk bedwang, en geene verbintenis altoos hebben met eenig soort van Kerklyk Regtsgebied.

Men moge ons reden vraagen, wegens het verzoeken van Ontslag in dit tegenwoordig Tydsgewrigt; men moge ons tegenwerpen, dat wy onderdaanig behooren te wagten op de tusschenkomst, of de zamenstemming en verzoeken, van onze Kerkhoofden. ——— Hier op dient ten antwoord en oplossing; dat, daar de bezwaaren over welke wy klaagen, byzonder onze eigene bezwaaren zyn, men ze ook reeds lang erkend en 'er over geklaagd heeft, voor dat de tegenwoordige onlusten in den Staat reezen: als mede, dat de Voorstanders van deeze onderneeming, om die bezwaaren weg te neemen, alle beweegredenen, om voor dit stuk zo rondborstig uit te komen, die niet onmiddelyk ontstaan uit een bezef van Pligt, en die, naa de sterkste proeve door te staan, de goedkeuring niet wegdraagen, volstrekt wraaken. ——— Bewust van de zuiverheid hunner oogmerken, tragten zy geene byzondere Party op hunne zyde te trekken, zy verzoeken den bystand van elk eerlyk en braaf Man, en zullen dien met vreugde ontvangen.

Naa zulk eene betuiging mogen wy nog verder in overweeginge gee-

geeven, dat de tyd waar op men een bezwaar voelt, en daar over klaagt, altoos een geschikte tyd is voor *Protestanten* en *Engelschen*, om het weeren van 't zelve te verzoeken. ——— Dat het tegenwoordig verzoek zich zelven moet staande houden, niet door de Waardigheid of het getal der Persoonen die het doen; maar door de inwendige regtmaatigheid en billykheid van 't zelve. ——— Als mede, dat, in elken welgeregelden Burgerstaat, de Wethouderschap onder eene steeds standhoudende verpligting ligt, om agt te geeven op, en verligting te bezorgen in de Godsdienstige bezwaaren der Onderdaanen; schoon zulk een Verzoek van de minste des Volks geschiedde.

Ten aanziene van het gedrag onzer Kerklyke Opperhoofden, hebben de Verzoekers een eerbiedig stilzwygen in agt genomen: alleen bezorgd om zich zelven als getrouwe Dienstknegten van GOD te gedraagen, door het volbrengen van hun eigen pligt, maatigen zy, in hun verzoek, 't zich niet aan, anderen te laaken of te pryzen. Indien zy, nogthans, bestraft worden wegens dit hun openlyk te voorschyn treeden, en het aanneemen van het Character van Verzoekers, in stede van het stilletjes berusten, in 't geen de wysheid der Kerkvoogden redelyk en regtmaatig oordeelden, moeten zy eindelyk bekennen, dat het verzogte Ontslag aan de Wethouderschap, in de daad, zeer eigenaartig van de Bank zou voorgesteld weezen. En het mag verder toegeschreeven worden aan den yver van Mannen, wier harten vervuld zyn met eene teder gevoelige deelneeming, in de waare belangen van den Godsdienst, dat zy verklaaren, hoe, naa zo veele billyke en aandoenlyke Tegenvertoogen in druk uitgegaan, het zeer redelyk was te verwagten, dat de Bisschoppen der Kerke van *Engeland*, reeds voor lang, het volvoeren van dit waarlyk Protestantsche Ontwerp op zich zouden genomen hebben. Maar de tyd van alle redelyke stilzwygende berusting verstreeken zynde, is het nu de pligt geworden van elk Vriend der Christlyke Vryheid, naar de maate zyner vermogens, werkzaam te weezen in eene zaak, welke de bevordering der *Euangelie Waarheid*, en de eer van zynen Meester zo onmiddelyk betreft.

Op den zesden February 1772. heeft de Heer WILLIAM MEREDITH, vergezeld van Mr. PITT, het volgende verzoekschrift van eenigen der Geestlykheid, verzoekende om Ontslag van de Ondertekening der *Negen en dertig Artykelen*, ingeleverd.

Aan de eerwaardige Leden van het *Huis der Gemeenten van Groot-Brittanje* in het Parlement vergaderd.

Nederig verzoekschrift van eenigen der *Geestlyken* van de *Kerk van Engeland*, van eenige *Regtsgeleerden* en *Geneesheeren* en anderen, wier Naamen hier onder geschreeven zyn.

De Voordraagers van dit Verzoekschrift begrypen, dat zy zekere

 reg-

regten en vrydommen bezitten, welke zy van GOD alleen hebben, en alleen aan zyn gezag onderworpen zyn —— Dat hier toe behoort het vry gebruik van hun Rede en Oordeel, waar door zy gebragt zyn tot en bevestigd in het Geloof van den *Christlyken Godsdienst*, gelyk dezelve begreepen is in de Heilige Schriften —— Dat zy het voor eenen grooten zegen houden te leeven onder eene Staatsgesteltenis, welke, in haare oorspronglyke beginzelen, hun verzekert van de volkomene en vrye belydenisse huns Geloofs, als gestaafd hebbende het gezag en de genoegzaamheid der Heilige Schriftuure, „ in alle stukken ter Zaligheid noodzaaklyk: zo dat „ het geen daar in niet geleezen wordt, of daar uit niet kan beweezen worden, niemand als een Geloofsstuk mag afgevorderd, of als „ noodig ter Zaligheid aangemerkt worden" —— Dat zy begrypen niet alleen een natuurlyk Regt te hebben, maar ook door deeze oorspronglyke beginzels der Hervorminge van Paapery, op welke de Kerk van *Engeland* gegrondvest is, daar in bekragtigd te zyn, om in het onderzoek der Schriftuure voor zichzelven te mogen oordeelen, wat daar uit kan beweezen worden of niet. —— Dat zy zich, egter, voor geen gering gedeelte, verstooken vinden van het genot deezes onschatbaaren voorregts, door de Wetten ten opzigte van de Ondertekening vastgesteld, als door welken den Voordraagers van dit Verzoek, wordt afgevorderd te erkennen, dat zekere Geloofs-Artykelen en Geloofsbelydenissen, door feilbaare Menschen opgesteld, alle en een ieder derzelven in 't byzonder, overeenkomen met de Schriftuure.

Overzulks verzoeken zy ontheeven te mogen worden, van zulk een bedwang huns Oordeels, en hersteld in het ontwyfelbaar Regt, 't welk zy als Protestanten bezitten, om de Schriftuur voor zichzelven te verklaaren, zonder gebonden te zyn aan eenige Menschelyke Uitleggingen derzelve; en dat men hun niet langer afverge, door Onderschryving of Verklaaring, de waarheid te erkennen van eenige Geloofsopstellen, behalven de Heilige Schriftuur zelve.

Verder verklaaren zy Verzoekers, dat zy niet alleen bezwaard worden door de Onderschryving, gelyk men dezelve nu vordert, (welke zy niet anders kunnen aanzien dan voor een inbreuk op de Regten, die hun als Menschen en als Leden van een Protestantsch Land toekomen,) maar zy begrypen, met het uiterste leedweezen en grievendst hartzeer, dat die Onderschryving een groote hinderpaal is tegen de verspreiding van den waaren *Christlyken Godsdienst*, aangezien dezelve strekt, om alle verdere naspeuring van den zin der Heilige Bladeren te weeren, of ten minsten den moed daar toe te beneemen, om de Gemeenschappen te verdeelen, en onderlinge tweedragt tusschen de Medeprotestanten te verwekken —— " dewyl dezelve den Ongeloovigen stoffe verschaft om de Kerklyken te lasteren en te smaaden, door hun af te maalen, (wanneer zy het verschil hunner begrippen bemerken, ten opzigte van die eigenste Artyke-

tykelen, omtrent welke men overeenkwam, om 't verschil van begrippen te vermyden,) als schuldig aan verdraaijing en het plooijen van hun Geloof, naar 't best overeenkomt met baatzugtige| oogmerken of tydlyke inzigten —— ''' vermids dezelve den Paapisten en andere kwaalykgezinden, omtrent onze vastſtelling in den Godsdienst, geleegenheid geeft om deeze aan te zien als onbeſtaanbaar en ſtrydig met zichzelven; daar zy twyffelagtige en onzekere Leerſtellingen toelaat en bekragtigt, op den zelfden tyd als zy de Heilige Schriftuur alleen erkent voor zeker en genoegzaam ter Zaligheid, —— '''' naardemaal dezelve ſtrekt, (en het kwaad dagelyks toeneemt,) om de vastgeſtelde Kerk zelve te verdeelen, een gedeelte daar van, dat niets meer doet dan het Proteſtansch Regt, om alle Menschelyke Leerſtellingen te onderzoeken, en aan de Schriftuur te toetzen, onderhevig te maaken aan de ſmaadredenen van den Predikſtoel en in geschrift afgegeeven, door een ander gedeelte, 't welk de Artykels door hun ondertekend, van gelyk gezag met de Schriftuure zelve schynt te oordeelen —— ''''' en eindelyk daar dezelve zwaarigheden en gemoedsbekommernisſen verwekt, by bedagtzaame en waardige Mannen, ten opzigte van het aanvaarden van den Dienst en het gerust volbrengen van hun Beroep.

Dat, wyders, het Kerklyk gedeelte der Inleveraaren van dit Verzoekschrift, wier post het voornaamlyk is, en die door den Staat meer onmiddelyk aangeſteld zyn, om de waarheid, gelyk dezelve in JESUS is, te verdeedigen en ſtaande te houden, zich onder een groot bedwang bevinden in hunne poogingen tot dat einde, door verpligt te zyn den Vyanden der Openbaaringe gelyk te geeven, in het veronderſtel dat de éene waare zin der Schriftuure begreepen is in de thans vastgeſtelde Geloofsbelydenisſe; of anders het verwyt te moeten hooren, dat zy van hunne Ondertekening afwyken, en in verdenking vallen van onopregtheid, en geoordeeld worden kwaalyk gezind te zyn omtrent de Kerk: waar door hun dienst by hunne Gemeenten, zoo wel als de gelukkige uitſlag hunner poogingen tegen de Vyanden van het *Christendom* in 't algemeen, grootlyks gedwarsboomd en verhinderd worden.

Dat de zodanigen onder de Verzoekers, als opgebragt zyn om de Regtsgeleerdheid, of de Geneeskunde te beoefenen, het niet anders kunnen aanzien dan als eene verregaande ſtrengheid, verpligt te zyn, (gelyk zy allen zyn, op een onzer Univerſiteiten (*), zelf by hunne eerſte Intekening tot Leden, in een leeftyd zo weinig bekwaam en ryp tot naspeuringen en bepaalingen van dat gewigt,) hunne ongeveins-

(*) Eer iemand op de Univerſiteiten van *Cambridge* en *Oxford* eenige Waardigheid verkrygt, moet hy de Artykelen onderschryven; op de laatstgemelde Hoogeschool, vordert men dit by de eerſte Inschryving. Hoe onnoodig dit is wyst het Voorschrift van de Univerſiteit te *Dublin* uit, waar men van die Ondertekening niets weet. *London Mag.* als boven.

veinsde en opregte toestemming met Onderschryving te geeven, aan verscheide Godgeleerde Voorstellen, ten opzigte van welke hunne byzondere begrippen van geen gevolg altoos kunnen zyn, zullen zy anderzins regt hebben in de gemelde Faculteiten bevorderd te worden; wel inzonderheid daar de loop hunner Letteroefeningen, en het waarneemen van het oefenend gedeelte, hun geen middelen aan de hand of tyd geeven om te onderzoeken, of, en in hoe verre, zulke voorstellen over een komen met het Woord van GOD.

Dat zommigen der Inleveraaren van dit Verzoekschrift reden hebben, om niet alleen hun eigen, maar ook het waarschynlyk ongeluk hunner Zoonen te beklaagen, als die, in een ouderdom, wanneer zy nog geen bekwaamheid hebben om behoorelyk op te merken, wanneer hun oordeel nog niet ryp is, zo de tegenwoordige wyze van Ondertekenen stand houdt, zullen verbonden worden, in stukken van het uiterste gewigt, aan stellingen van tyden veel onkundiger dan zy beleeven.

Eindelyk, dat, dewyl het eerste der drie Artykelen, voorgesteld in den Zes-en-dertigsten *Canon der Kerke van Engeland*, om onderschreeven te worden, eene erkentenis behelst van Zyns Majesteits Oppergezag in alle Kerklyke en Burgerlyke zaaken, de Verzoekers nederig denken, dat alle zekerheid, welke men zich voorstelt door het onderschryven der gezegde Artykelen te verkrygen, ten vollen en kragtdaadig verkreegen wordt, door de Eeden van Verbintenis en Oppermagt, die afgenomen worden van elk Diaken en Priester by hunne Ordening, en van elk die op de Hoogeschoolen eenige waardigheid beklimt. Niettemin zyn de Voordraagers van dit Verzoek gereed en geneegen, om alle verdere verzekering, welke men noodig mogt oordeelen, te geeven van hunne genegenheid tot den Koning en 's Konings bestuur, van hunne verbintenis en pligtmaatige onderwerping aan de Vaststelling in de Kerk en den Burgerstaat, van hunnen afkeer van den Onchristlyken geest des *Pausdoms*, en van alle de grondregelen des *Roomschen Hofs*, welke strekken om het Geweeten in banden te knellen, of de Burgerlyke en Godsdienstige vryheid van een *Protestantsch* Volk te ondermynen.

Dit alles in overweeging genomen zynde, leveren zy dit Verzoekschrift nederig over, aan de Leden van dit Aanzienlyk Huis, in de hoope van ontlast te zullen worden, van eene verpligting, zo strydig met het regt 't geen een ieder bezit om voor zich zelven te oordeelen, zo vol gevaars voor den waaren Godsdienst, en zo geschikt om veele Godvrugtige en nauwgezette Mannen, en nutte Leden van den Staat, in ongelegenheid te brengen; en, in die hoope van Ontslag, onderwerpen zy hunne zaak, naast GOD, aan de Wysheid en Regtvaardigheid van

een

een *Britsch Parlement*, en de Godsvrugt van een *Protestantschen Koning* (*).

By de Overgave van dit Verzoekschrift liet de Heer Spreeker zich dus hooren.

Wanneer ik dit Huis onderrigt, dat het Onderwerp van dit Verzoekschrift, 't welk ik in handen heb, de Godsdienst is, eene zaak van den ernstigsten en gewigtigsten aart, en 't zelve werd ondertekend door Twee honderd en vyftig deftige en agtbaare Mannen, oordeel ik het onnoodig eenige andere drangreden te gebruiken, om uwe goedgunstige gehoorverleening te verzoeken. Daar ik altoos bezorgd geweest, en altoos geneegen geweest ben om verzagting van Volks-bezwaarnissen te bevorderen, kon ik, te deezer gelegenheid niet nalaaten te voorschyn te treeden om de tedere Geweetens, ja ik durf zeggen, de beledigde waarheid te hulp te komen.

De *Negen en dertig Artykelen* der Kerke van *Engeland* werden opgesteld in een tyd, toen de geest van vry onderzoek, toen edelmoedige en uitgebreide begrippen, nog in hunne kindschheid waren. Die onderwerplyke en slaafsche neiging van Ziel, het egte kenmerk des Pausdoms, die ingewikkelde gehoorzaamheid, welke dezelve voorschryft, hieldt nog 's Menschen geest gevangen en gekneld. De Vorst, of zyn Gemoedsbestuurder, of zyn Aardsbisschop, of de Kerkhoofden, schreeven een Geloofs-Artykel voor; en de rest der Kerk-

(*) In dit Verzoekschrift wordt alleen van de *Negen en dertig Artykelen* gesprooken: dan in het Plan, volgens de Opgave van het *London Magazine*, laaten zy zich ten opzigte van de *Liturgie* dus hooren. „ Wat de „ Ondertekening van de Liturgie betreft, wy kunnen niet dan klaagen, „ dat de Wethouderschap het voegelyk oordeele, den eisch eener goedkeurende Onderschryving te doen voldaaren, ten opzigte van eene wyze „ van Eerdienst, welker gebruik door straffen is vastgesteld, die genoeg „ zyn om de gehoorzaamheid af te vorderen. Straffen heeft men zeker „ voor de eigenlyke staavingen eener wet te houden. Onderschryving en „ verklaaring doen 'er niet toe. —— Het is daarom het oogmerk der „ Verzoekeren, ook Ontslag te begeeren van het Ondertekenen der *Liturgie* „ van de *Engelsche Kerke*. —— *Voor eerst*. Dewyl zulk eene Onderschryving niet alleen eene toestemming insluit aan de Leerstellingen, welke „ men zegt begreepen te zyn in dit Opstel van openbaaren Eerdienst, en „ dus onderhevig is aan dezelfde zwaarigheden, als de Onderschryving der „ Artykelen zelve; doch daarenboven vergezeld gaat van de bykomende „ onvoeglykheden, daar uit ontstaande, dat zulke Leerstellingen 'er nog „ duisterder en onbepaalder in voorkomen. —— *Ten tweeden*, om dat zulk „ een eisch van Ondertekening, volstrekt, alle verbetering moet weeren „ van een *Liturgie*, die, hoe voortreflyk ook in het hoofdzaaklyke, beweezen is in veele deelen gebrekkig, en berispenswaardig te zyn: want „ die Onderschryving stelt de zodanigen, die ten eenigen tyde van verbetering spreeken in de handhaaving van den Openbaaren Eerdienst, bloot „ aan de beschuldiging van Onbestendigheid: men zal aandringen dat zy, „ door hun plegtig Ondertekenen, hunne volkomene goedkeuring daar „ aan gaven ".

Kerklyken ontvingen het mogelyk met wederzin; doch zonder des te durven klaagen, veel min zonder zich daar tegen te durven aankanten. Is het dan niet redelyk te veronderstellen, dat de *Negen en dertig Artykelen* zo volmaakt niet zyn als zy konnen weezen? Is het niet natuurlyk te besluiten, dat zy dien geest van vryheid, van edelmoedigheid niet ademen, welke zy zouden hebben kunnen verkrygen, waren zy behoorelyk onderzogt en overwoogen geweest, gelyk andere stukken, in den Grooten Raad des Volks? My dunkt wy mogen, *van vooren*, dit gevolg trekken, zonder iets anders dan het opstellen dier Artykelen zelve in aanmerking te neemen.

Maar, wanneer wy een stap verder gaan, deeze Artykelen leezen, en met bedaardheid overweegen, hoe veel sterker wordt dan het bewys daar tegen? Verscheide van die Artykelen zyn volstrekt onverstaanbaar, en in de daad tegenzeggelyk en ongerymd. De Rede, het gezond Verstand, door welker behulp wy alleen over de Openbaaring kunnen oordeelen, komen 'er tegen op; en ik durf de vryheid neemen van te zeggen, dat 'er geen Geestlyke in *Engeland* is, die dezelve geheelenal in den letterlyken en spraakkunstigen zin gelooft, gelyk dit van hen gevorderd wordt, door de natuur der Ondertekening. Is het dan geene zwaare verdrukking, dus tedere geweetens te bezwaaren, of geheel van de Kerk te verwyderen en af te houden? My komt de zaak in dat licht voor; en, dewyl ik weet dat dit Huis altoos gereed moet weezen om de bezwaaren der Onderdaanen weg te neemen, en ze in de daad, in dit geval, moet wegneemen, zullen ze oit weggenomen worden, zo dunkt my, dat de Voordraagers van dit verzoek zich zeer eigen en regtmaatig tot dit Huis vervoegd hebben.

Was de voorgestelde Hervorming een stuk van eenen beuzelagtigen en nietigen aart, vondt men in ons Geloofs-opstel geene Stellingen en Leerstukken, van eenen schadelyken invloed op de Zamenleeving, ik zou min yveren. Maar men ontmoet 'er verscheide, die te verwerpen zyn, niet alleen als men ze uit het punt van Godsdienst en bespiegeling beschouwt, maar ook wanneer men ze in 't licht van oefenende Zedekunde plaatst. Te deezer oorzaake wenschen veelen onzer schranderste en geoefendste Godgeleerden, heldere flonkerlichten der Kerke, de Steunpylaaren der Hervorminge, en van den Protestantschen Godsdienst, *dat wy 'er van ontslaagen waren.* Van hier de klagten by de eerste invoering ontstaan, en zints altoos gereezen. Op deezen grond steunt ook het tegenwoordige Verzoekschrift, 't welk, was het niet nagelaaten om redenen het Huis wel bekend, in stede van Twee honderd en vyftig Ondertekenaaren, de naamen van Duizenden zou draagen.

Doch vergun my den hoofdinhoud open te leggen. —— Geloofsopstellen en Belydenissen zyn, volgens het begrip der Inleveraaren van dit Verzoekschrift, louter menschlyke Schriften, en dus overweldigingen van het Regt, 't geen een ieder heeft om voor zich zelven

te

te oordeelen; een Regt 't welk geen Mensch kan afstaan, zonder GOD te beledigen, zyn Geweeten geweld aan te doen, en zich schuldig te maaken aan verdraeijing en geveinsdheid. ——— De Schriftuur behelst de Wet van GOD, en is dus onfeilbaar en van eene onvermydelyke verpligting voor ieder *Christen*. Laat te deezer oorzaake de Schriftuur de eenige Eed, de eenige Geloofsbelydenis weezen, welker onderschryving gevorderd wordt van de Leeraaren van het Euangelie, of van Lieden van eenigen anderen rang. —— Maak een einde aan de gewoonte om jonge Studenten op onze Hoogeschoolen Artykels te doen onderschryven, om welke te onderzoeken zy daar komen, en niet om ze te ondertekenen. Op eene Hoogeschool zyn ze voor de Intekening gehouden die plegtigheid te verrigten op hun zestiende jaar, op eene andere nog vroeger. Is dit de weg niet om hun te doen denken, dat alle Ondertekeningen, alle Eeden, enkele staatlykheden zyn, die niets heiligs, niets weezenlyks in zich hebben? Zeker dusdanig eene handelwyze is weinig geschikt, om hun goede Leden der Maatschappye te maaken. Al waren 'er geene andere redenen, behalven deeze ééne byzonderheid, aangevoerd in het Verzoekschrift, deeze alleen dunkt my moest genoegzaam weezen, om het uwer aandagt waardig te maaken, en ieder te beweegen om het voor te stellen. Ik bied het, derhalven aan, om door den Klerk geleezen, en vervolgens door deeze Groote Vergadering overwoogen te worden.

De Heer ROGER NEWDIGATE bragt dit antwoord tegen het Verzoekschrift in 't midden.

Heer Spreeker!

De Heer, die de tegenwoordige beweegenis maakt, noemt de Verzoekers *agtbaare Mannen*. Maar in welk opzigt zyn zy agtbaar? Zeker niet wat hun aantal betreft: in dit opzigt beschouwd, zyn ze ligter dan een stofje aan de weegschaale. Ontleenen zy hunne *agtbaarheid* van hun characters? Dan verlang ik geen beter bewys van de ongerymdheid dier stellinge dan dit Verzoekschrift. Want wat bedoelen zy daar mede? Het herroepen van de proeven der Regtzinnigheid, welke zy niet alleen beleeden, doch ook bezwooren hebben te gelooven. De meesten deezer Mannen hebben „ onder„ schreeven, beloofd, en hunne toestemming verklaard " ten aanziene van Stukken, waar omtrent zy nu hunne Ondertekeningen, Beloften en Verklaaringen voor van geener waarde willen gehouden hebben. ——— Wat moet de Wereld denken van zodanige Geestlyken, van Menschen, die om aan de druiven te geraaken, in den wyngaard kwamen door heggen en doornen, waar mede dezelve omtuind was, en nu alle omtuining zoeken neder te werpen, en den wyngaard geheel open te laaten? Het noodwendig besluit hier uit op te maaken, is geen ander dan dat 'er Godgeleerden zyn, die door

geene banden, hoe heilig ook, kunnen gebonden worden, by welken Schriftuur, Kerk, Geweeten en Eer, minder weegt dan tydlyk belang. —— Hoe durven Menſchen van deezen Stempel voor dit Huis verſchynen, inzonderheid daar zy het loon hunner ongeregtigheid nog blyven behouden? Ik hoor niet, dat iemand hunner zyne Waardigheden in de Kerk verlaaten hebbe, hoe zeer zy ook de beginzels, op welke de verkryging der Waardigheden ſteunt, verzaaken. Dit, nogthans, ſchynt den weg, welken zy, als *Christenen* van een nauwgezet geweeten, hadden moeten inſlaan. De gemeene eerlykheid behoorde hun geleerd te hebben, het brood der Kerke niet te eeten: terwyl zy, de oude Vrouw in de Fabel volgende, den Vogel, die gouden eijeren legt, dooden.

Wanneer wy het gedrag van deeze Heeren gade ſlaan, moeten wy toeſtemmen, dat onze Voorvaders niet zonder reden Belydenisſen en Geloofsopſtellen gemaakt hebben. Indien zy het geweeten van zulke ligtveranderlyke Menſchen niet verbinden, zy zullen ten minſten op hunne vrees werken. De voorzigtigheid zal hun eenige paalen zetten, en de Natie bevryden van overſtroomd te worden, door een vloed van Godloosheid en Godslastering. ——— Indien gy deeze Inſtelling wegneemt, kan ik niet zien hoe de Staat één oogenblik kan beſtaan. Burgerlyke en Godsdienſtige vastſtellingen zyn derwyze zamen geſchakeld en in één gelyfd, dat, wen de eerſte vallen, de laatſte geen ſtand kunnen houden. Zy ſchynen my toe zo nauw aan een verknogt te weezen als Ziel en Lichaam. En in de daad, wat is de Godsdienst anders dan de Ziel, die het lichaam van den Staat leeven geeft? Wat Burgerſtaat 'er oit beſtondt, dezelve oordeelde de Godsdienſtige verbintenisſen noodzaaklyk om ſtaande te blyven. De *Deisten* zelve erkennen, dat het Geloof in toekomende belooningen en ſtraffen, een der hegtſte banden van de Maatſchappye uitmaake. Maar hoe kan 'er kragt gegeeven worden aan eenig Stelzel van Godsdienst, zonder eenigen openbaaren Zetregel, zonder eenige algemeene Maate, vastgeſteld, als een grondſlag tot de verbintenis tusſchen Kerk en Staat? Het tegenovergeſtelde denkbeeld is ongerymd en onmogelyk; en kon noit opkomen dan in ongeſtelde harsſenen.

Veronderſtel, egter eens, dat dit alles op geenen grond ſteunt, veronderſtel dat geen algemeen Kenmerk van Geloof noodzaaklyk is, dat het Gemeenebest konne beſtaan, ſchoon niet alleen de Leeken, maar ook de Geestlyken, alle grilligheden, die in hun monſterbaarend brein opkomen, aanneemen, nogthans denk ik gemaklyk te kunnen bewyzen, dat dit Huis geen de minſte toeſtemming kan geeven aan dit Verzoekſchrift, indien men 'er niet in voor hebbe alle wet en regtvaardigheid te ſchenden. De Koning heeft, meer dan ééns, niet alleen verklaard, maar op de openlykſte en ſtaatlykſte wyze gezwooren, onze vastſtelling in Kerk en Staat, ongeſchonden te bewaaren. Door den Eed by de Krooning is hy verpligt „ zo veel in zyn vermogen is de Wetten van GOD, de waare Belydenis van het Euangelie en den Proteſtantſchen Hervormden Godsdienst, te verdedi-

„ digen". Kan hy deeze woorden afzweeren, en dit zyn de eigen woorden van den Eed? Kan hy, ter bewilliging van eenige verkeerde opvattingen zyner Onderdaanen, zyne eigene handelwyze, door de heiligste en onschendbaarste van alle Godsdienstige verrigtingen gestaafd, vernietigen? Gy zult hem, door zulk een voorstel, niet beledigen; en, waart gy kwalyk beraaden genoeg om het te doen, hy zou zeker veel eer zyne Kroon in Zee smyten, dan zich schuldig maaken aan zo oneerlyk eene verbreeking zyns woords. Verbeeld gy u, dat ik my zelven ontslaagen zou agten van eene verbintenis door my aangegaan? Gy kunt my niet aanzien als zo ontbloot van allen Godsdienst. Eeden raaken het geweeten, 't zyn verrigtingen tusschen GOD en onze harten, en derzelver kragt kan door menschlyk gezag niet worden weggenomen. De Koning zal zekerlyk het stuk in dat licht beschouwen. —— Ik wenschte dat de Voordraagers van dit verzoek het ook gedaan hadden. Waren zy zo voorzigtig, zo nauw van geweeten geweest, zy zouden geene oorzaak gegeeven hebben, tot den twist deezen dag verwekt. —— Dit, nogthans, is de eenige Wet niet, welke het ingeleverde Verzoekschrift tegen staat. De Acte van Vereeniging is eene nog onoverkomelyker zwaarigheid. Volgens die vaststelling, kan het geen bepaald is omtrent den Godsdienst, in een van beide de Koningryken, niet veranderd worden, of zy moeten eerst weder gebragt zyn in den Stand, waar in zy zich bevonden, voor dat die Vereeniging plaats greep. Laat het Parlement van *Schotland*, en het Parlement van *Engeland* eens weder afgezonderde lichaamen uitmaaken, en dan moogt gy spreeken van een tweede Hervorming. Eer men dien stap gedaan heeft, is het ondoenlyk; gy kunt geen de minste verandering in de Kerk van *Engeland* te wege brengen. De *Unie* zo wel als de *Magna Charta*, hou ik voor een onveranderlyk besluit, verbindende ten allen tyde, en in alle omstandigheden, gelyk de Wetten der *Perſen* en *Meden*. Over 't geheel, ik hou my verzekerd dat de Acte van Vereeniging alle verzoeken van deezen aart, ontoelaatelyk gemaakt heeft; en in die overtuiging begeer ik, dat de Klerk de plaats, welke ik op 't oog heb, voorleeze.

De Klerk leest.

„ Naa het overlyden van haare Majesteit Koninginne ANNA, zal
„ de naaste Vorstlyke Opvolger, en vervolgens voor altoos elke Ko-
„ ning of Koningin, het Koninglyk Bewind van het Koningryk van
„ *Groot-Brittanje* aanvaardende, by zyne of haare Krooning, in
„ tegenwoordigheid van allen die deeze Plegtigheid helpen volvoe-
„ ren, of anderzins by dezelve tegenwoordig zyn, een Eed doen,
„ en onderschryven dat zy zullen verdeedigen, en ongeschonden
„ bewaaren, de gesteltenis der Kerke van *Engeland*, en de Leer,
„ Eerdienst, Tugt en Bestuur derzelve, gelyk die door de Wet is
„ vastgesteld, in de Koningryken van *Engeland*, *Ierland*, het Her-
„ togdom *Walles*, en de Stad *Berwick* aan de Rivier *Tweed*, en
„ de daar toe behoorende Landstreeken".

Be-

Behalven deeze Aanspraak van den Heer ROGER NEWDIGATE, werden 'er meer Vertoogen te deezer gelegenheid gedaan. Maar deeze by het Verzoekschrift gevoegd, is genoeg om te toonen wat men van den eenen en anderen kant inbrengt. Wy zullen in 't vervolg onzen Leezeren den verderen voortgang van dit zo aanmerkelyk voorval, in de Kerklyke Geschiedenis van *Engeland*, opgeeven.

BERIGT

VAN HET

BATAAFSCH GENOOTSCHAP DER PROEFONDERVINDELYKE WYSBEGEERTE TE ROTTERDAM.

HEt *Bataafsch Genootschap der Proefondervindelyke Wysbegeerte te Rotterdam* heeft, den 18 Mey 1772, deszelfs eerste algemeene Vergaderinge gehouden. Na dat dezelve door den President Directeur den Heere SALOMON DE MONCHY, *Stads Med. Doctor en Professor Honorarius te Rotterdam*, geöpend was met eene Redevoeringe: *over de geringe oorzaaken uit welken het* Verval *en de* Wederöpkomst *der Kunsten en Wetenschappen ontstaan zyn, en de gewigtige zoo wel als duurzaame gevolgen, die zy gehad hebben*, zoo heeft het Genootschap geöordeeld:

Dat aan het voorstel ter verbeteringe der Rivierkundige stellingen, door het zelve uitgegeeven den 13 November 1770, het best voldaan heeft de Verhandeling, die tot Zinspreuk heeft *Quærendo*, waar van de Schryver, by het openen van het Billet, is gebleken te zyn de Heer PHILIP RENARD, *voorheen Consul van Hunne Hoog Mogende in Spanjen*; waarom ook de Prys van de daar op gestelde *gouden Medaille* denzelven is toegewezen.

Dat de Vraag: *Welk is het bekwaamste Middel om, door het afleiden van het overtollig Bovenwater, by eene opene Rivier, de Dyken langs de* Lek *en* Waal, *en vooral den* Noorder-Lek-Dyk *boven* Dams, *voor Doorbraaken te bevryden, en het Water langs de* Nieuwe Maas *voor by den* Briel *naar Zee af te brengen, zoodanig dat de eerstgemelde Rivieren voor Schepen, die 4 of 5 voeten diep gaan, bevaarbaar blyven?* Voorgesteld den 14 July 1770, door geen der ingekomene Verhandelingen voldoend beantwoord is, om 'er een Prys aan te kunnen toewyzen.

Dat geene der medegedeelde ontdekkingen of uitvindingen van dat belang is, dat dezelve den Prys heeft kunnen wegdragen.

Vervolgens heeft het Genootschap besloten.

De gemelde Vraag van 1770 thans voor de tweedemaal, onder uitbiedinge van denzelfden Prys eener *gouden Medaille* ter zwaarte van 30 Dukaaten, voor te stellen om beantwoord te worden voor den 1 Maart 1773; begeerende, dat de Schryvers in het beantwoorden

den dezer Vraage byzonderlyk in 't oog houden, dat in dezelve niet enkel bedoeld wordt het bewaaren van de *Noorder Lek Dyken* voor Doorbraaken, maar tevens dat al, of wel het meeste, Water van de *Lek* voorby *Rotterdam* en den *Briel* afgeleid worde; waar op de Schryvers der voorige Antwoorden niet genoeg gelet hebben.

Tot eene nieuwe Vraag nu voor te stellen: *Welke en hoedanige verbeteringen zyn 'er te maaken omtrent den Vorm en Toestel der Vaten, Fornuizen of Stookplaatsen en Vuurgangen, als mede omtrent de Soorten, den Aanleg en de Bestuuringe der Brandstoffen in alle die Trafyken onzes Lands, en in allerley andere gevallen, waar in vogten moeten heet gemaakt, gekookt, en in den vereischten graad van hitte onderhouden worden, om dit op de spoedigste, gemakkelykste, minstkostbaare wyze en met den besten uitslag te doen?* beloovende den Prys van eene *gouden Medaille* ter zwaarte van 30 dukaaten aan den Schryver, die voor den eersten Maart 1774. het best voldoende Antwoord op deze Vraage aan het zelve toezenden zal, verwagtende, dat de Schryvers hunne opgegeevene verbeteringen, zoo veel mogelyk is, door Proefondervindingen zullen staaven.

En dat de Antwoorden op de Vraage: *Dewyl de Rivieren de Merwe van Loevestein af, de oude en Nieuwe Maas voor by den Briel, sedert een reeks van Jaaren, zoo zeer vernaauwd en ondiep geworden zyn, dat de vrye uit- en invaart der Zee-Schepen, door het Zeegat van de nieuwe Maas, 'er merkelyk door belemmerd worden; welke is het beste Middel, om dezelven te verbeteren, en vooral de ondiepte der Krab by de Lint weg te neemen, of ten minsten haar die wydte en diepte, welke zy nu heeft, te doen behouden?* in plaatse van voor den 1 Mey 1773, voor den 1 Maart 1773, aan het zelve moeten toegezonden worden.

Daar na heeft het Genootschap verkooren tot

LEDEN CONSULTANTEN.

De Heeren, JAN HOPE, *Schepen en Raad der Stad Amsterdam.*

DAVID DE GORTER, *Philos. & Med. Doctor, oud Professor in de Genees- en Kruidkunde, Lyf Arts van hare Ruskeizerlyke Majesteit.*

A. PERRENOT, *Raad en Rentmeester van het Graafschap Kulenburg.*

ANDREAS BONN, *Med. Doctor, Hoogleeraar in de Ontleed- en Heelkunde aan het Illustre Atheneum te Amsterdam.*

TOT LID CORRESPONDENT.

De Heer D'AUXIRON, *Capitaine à la suite de la Legion de Lorraine à Paris.*

TOT LEDEN.

De Heeren, ISAAC BOUDEWYNSEN, *Med. Doctor te Middelburg.*

HERMANNUS BEZOET, *Med. Doctor te Rotterdam.*

JOHANNES MAY, *Koopman te Amsterdam.*

JAN WYNGAARD, *Lector in de Ontleed- Heel- en Vroedkunde, Stads Heel- en Vroedmeester te Deventer.*

Ver-

Vervolgens heeft de Heer WILLIAM MAY, *Kapitein ter Zee en Lid Consultant van het Genootschap*, aan de Vergaderinge medegedeeld en aangewezen, *eenige aanmerklyke verbeteringen, zoo ten aanzien der beweginge als ten opzigte van het gebruik der Azimuth* Compassen *op Zee.*

De Heer GUALTHERUS VAN DOEVEREN, *Med. Doctor en Professor te Leiden, Lid Consultant van het Genootschap*, heeft aan de Vergaderinge vertoond: *Eenen ongewoonen grooten Steen en eenen kleinderen, den eersten gevonden in de Blaas en den anderen in den Waterweg in het Lyk van eenen Jongman, aan eene Verzweeringe der Nieren overleden; benevens de Afteekeningen van de gestalte- nis der Nieren, Pisleideren, Blaas en Waterweg; zynde betreklyk tot eene overgeleverde Verhandeling over de nieuwe manier van het doorboren der Blaze, door verscheiden waarnemingen bevestigd.*

Verders zal het Genootschap, om het één of de twee jaaren, naar goedvinden, een dergelyken Prys uitdeelen aan hem, die volgens deszelfs oordeel, geduurende dien tyd, de nuttigste *Ontdekking* of *Uitvinding* in een van de gemelde Takken der Proefondervindelyke Wysbegeerte gedaan zal hebben, mits dezelve van belang zy, en de Auteur dezelve aan het Genootschap, om ze door het zelve gemeen te maaken, medegedeeld hebbe.

Ingevalle hy, die zoodanige Ontdekking of Uitvinding zal gedaan en aan het Genootschap medegedeeld hebben, wegens gebrek aan geld of tyd, buiten staat ware, om de Proeven, die ter bevestiginge van dezelve vereischt worden, in 't werk te stellen, zal het Genootschap, zulks goedvindende, zelf de noodwendigheden daar toe vervaardigen en de onkosten 'er van op zig neemen: voor zoo verre naamelyk deszelfs Fondsen in dezen toereikende zyn zullen.

De *Vraagen* zullen ook mogen beantwoord worden door de Leden, die over dezelven niet *geadviseerd* zyn, dog de Prys zal alleen toegewezen worden aan het best voldoend Antwoord van den genen, welke geen Lid van het Genootschap is.

De *Antwoorden* op de *Vraagen* en de medegedeelde *Ontdekkingen* moeten niet met den eigen naam der Schryveren, maar met eene *zinspreuk* geteekend, en met een verzegeld Billet, 't welk dezelfde zinspreuk tot Opschrift heeft, en waar in der Schryveren naam en Adres gemeld zyn, zeer leesbaar, in 't *Nederduitsch*, *Fransch*, *Engelsch*, *Hoogduitsch* of *Latyn* geschreven, verzegeld en *franco*, voor den bepaalden tyd, gezonden worden aan den *Eersten Secretaris* van het Genootschap den Heere L. BICKER, *Medicinæ Doctor*, *Lid van de Hollandsche Maatschappye der Wetenschappen te Haerlem*, en *van de Keizerlyke Academie der Natuur-Onderzoekeren.*

De Auteurs zullen de *Verhandelingen*, op welken zy een Prys behaald hebben, niet mogen laaten drukken, dan met goedvinden van het Genootschap, en 'er geen gebruik van maaken, voor dat het Genootschap dezelven zal hebben uitgegeeven; welk laatste mede zal plaats hebben omtrent alle andere *Verhandelingen*, *Ontdekkingen*, *Proe-*

Proeven en *Waarneemingen*, die men het zelve heeft ter hand gesteld, en welken het zelve, van wien zy ook aangeboden worden, altoos met genoegen zal aanneemen, om, wanneer zy goedgekeurd zyn, onder deszelfs *Verhandelingen* uit te geeven, mits zy met de eigen naamen der Schryveren onderteekend zyn, zullende het Genootschap geen ontfangene Schriften te rug geeven, en aan zig de vryheid behouden, om dezelven geheel, of ten deele, of in 't geheel niet, te doen drukken.

BEKENDMAKING.

DE Bestuurders van het Dichtlievend *Kunstgenootschap*, onder de Zinspreuk:

KUNSTLIEFDE SPAART GEEN VLYT,

in 's Graavenhaage opgericht, hebben, ter bevorderinge van den bloei der Vaderlandsche Dichtkunde, goedgevonden, een Gouden *Eerpenning*, bestempeld met het Zinnebeeld van het gemelde Genootschap, uit te schryven voor den Dichter van het beste Nederduitsche Dichtstuk inhoudende:

DEN LOF DER DANKBAARHEID.

De Kunstminnaars, welke naar dezen Eerprys gelieven te dingen, (waarvan niemant, dan alleen de Bescherm-Heeren en Bestuurders van dit Genootschap word uitgeslooten) zullen gehouden zyn, de opgegeevene Stoffe niet te bekrompen te bewerken, noch boven de drie honderd Regels uit te breiden, en hunne Vaarzen in goed leesbaar schrift en bekwaam om ter Persse gelegt te worden, voor den eersten January 1773, *Franco* toe te zenden aan *H. C. Gutteling*, Boekhandelaar in *'s Hage*; alsmede hunne Naamen en Woonplaatsen op te geeven in een verzegeld Briefje, hebbende tot Opschrift dezelfde Zinspreuk, als waarmede het Dichtstuk zal ondertekend zyn.

En om de Beöefenaars der Nederduitsche Dichtkunde nog meer aan te moedigen, hebben de bovengemelde Bestuurders besloten den Maaker van het Dichtstuk, 't welk naast by het bestgekeurde komen zal, met een Zilveren Penning, van gelyke Grootte en Munt als de Gouden Medaille, te vereeren.

De Toewyzing, zoo als ook de Uitdeeling dezer Eerpryzen, is bepaald op den eersten Mei 1773: wanneer alleenlyk de Briefjes der twee best geoordeelde Dichtstukken geopend, maar de overigen ongeöpend verbrand zullen worden.

WAAR-

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,

in May 1772.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

D.	Barometer. 's morg.	Barometer. 's midd.	Barometer. 's av.	Therm. mo.	Therm. mi.	Therm. av.	Winds Streek. 's morg.	Winds Streek. 's midd.	Winds Streek. 's av.	Weder. Gesteldh.
1	29. 8	29. 10	30. 0½	47	53	44	N O	N O	N O	Betr. Held.
2	30. 2	30. 3	— 3½	45	51	45	—	—	—	Helder.
3	— 4	— 4½	— 4½	45	56	47	—	—	—	—
4	— 4½	— 4	— —	48	57	49	—	—	—	—
5	— —	— —	— 3½	49	61	50	N	—	—	Mist Held.
6	— 3	— 2	— 1½	51	54	49	N O	—	—	Betr.
7	— 0½	— 0	— 0	49	59	48	—	—	—	Held. W.
8	— 0	— 1	— 1½	49	55	45	—	—	—	— Noordl.
9	— 0½	29. 11½	— 1	45	49	43	N	N t W	N	— Wolk.
10	— —	30. 0	— 0	43	50	42	N W	N W	—	—
11	29. 11½	29. 11	29. 11	45	53	47	N O	N O	N O	Betr. Held.
12	— 11	30. 0	30. 0	50	61	50	—	—	—	—
13	— —	29. 10½	29. 10½	51	55	47	—	—	N	Held. Betr.
14	— 10½	— 11	— 11¾	47	52	46	N W	N W	N W	Betr. Held.
15	— 11¾	30. 1	30. 2	47	50	46	N t W	N t W	N t W	Reg. Betr.
16	30. 2	— 2	— —	47	58	50	N	N	W t N	Helder.
17	— 1	— 0½	— 1½	56	56	49	W	W	N O	Betr. Reg.
18	— —	— 1½	— —	49	56	46	N N O	N N O	N	Reg. Held.
19	— 1½	— 1	— 0	50	57	48	O	O	Z O	Betr. Held.
20	29. 11	29. 10¾	29. 10½	50	59	53	Z O	Z O	O	—
21	— 10½	— 9½	— 9	52	61	55	O	O	N O	H. Wolk.
22	— 8½	— 11	30. 1	54	59	50	—	N O	N	Buijig.
23	30. 1	30. 1	29. 11	54	64	55	N	O t Z	O t Z	H. Wolk.
24	29. 8	29. 7	— 7	58	60	53	Z O	Z O	Z O	— Reg.
25	— 7	— 6½	— 6	57	57	55	Z	Z W	Z W	Reg. D.
26	— 6	— 7	— 9	55	61	54	Z W	—	W t N	— Held.
27	— 9	— 10	— 11	52	53	50	N	N	N	Betr.
28	30. 0	30. 0½	30. 0½	52	56	52	—	N W	N W	Helder.
29	— 0½	29. 11½	29. 10½	52	63	57	Z W	Z	Z	— Wolk.
30	29. 9½	— 9½	—	61	70	58	Z	Z W	N	— — W.
31	— 10½	— 10½	—	58	63	55	N O	N O	N O	Regen.

Hoogste Barometer d. 30. 4½ }
Laagste Barometer d. 29. 6 } middelb. d. 29. 11½

Hoogste Thermometer gr. 70. }
Laagste Thermometer gr. 42. } middelb. gr. 56

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

KORTE PROEVE, OM AAN TE WYZEN, WELKE DE BESTE EN BEKWAAMSTE MIDDELEN ZYN, OM ONS TOT DEELGENOTEN TE MAKEN VAN EEN GELUK, DAT BESTENDIG IS.

IN eene voorgaande Verhandeling heb ik aangewezen, dat alle Menschen in hun gansche bedryf en handelingen, niets anders op het oog hebben, dan alleen, om zich zelven gelukkiger te maken, dan zy zyn; schoon zy inderdaad veelal, om dit allergewigtigst oogmerk te bereiken, verkeerde wegen inslaan, en zeer dwaaslyk werken. Het besluit, 't geen ik uit dien algemeenen trek, om gelukkig te zyn, heb opgemaakt, was, dat 'er waarlyk zo iets zyn moest, 't geen de uitgestrekte begeertens onzer Zielen volkomen kan verzadigen.

Dit gaf my in eene tweede Verhandeling aanleiding, om te onderzoeken, waar in dat onschatbaar Geluk gelegen zy, het geen ik in dit Vertoog aangetoond heb te bestaan in de *Waarheid zelve*. Ik heb myn werk gemaakt, om in die verhandeling *het nauw Verband, dat 'er tusschen 's Menschen waar Geluk, en de Waarheit plaats hebbe*, zo duidelyk, als my mogelyk was, te betogen. En thans zal ik my bevlytigen om in deze korte Proeve aan te wyzen, *welke de beste, en eenigste middelen zyn, om ons tot eenen Staat van Geluk te brengen, die van eene onveranderlyke Bestendigheit vergezeld gaat.*

Dat de Menschen bekoord worden door de dingen dezer Weereld, is eene zaak, die voorwaar geene groote verwondering behoeft te baren; derzelver aantrekkelykheden zyn zo innemend, en schitteren dermate in onze oogen, door hare bekorelyke gedaante, dat het hart, zo gevoelig geraakt, zo sterk bewogen, wel dra vermeesterd, een trek van begeerlykheit ontwaar word, die onoverwinnelyk, ten eenemaal onweerstaanbaar is; en inderdaad, men zou de Menschelykheit moeten uitschudden, indien men zig gevoelloos wilde maken voor deze indrukzels. Het schynt dus als of de Mensch geschapen was, tot de genieting der tydelyke dingen en derzelver vermakelykheden; en deze om van den Mensch genoten te

te worden; zo namentlyk dat de een voor den anderen, en zy dus beiden voor elkanderen gemaakt schynen. Om die reden kan ik derhalven geenzins gelooven, dat men het zeggen van den Apostel Johannes; „ En hebt de Weereld niet lief, „ noch het geen in de Weereld is. Want zo iemant de Wee- „ reld lief heeft, de Liefde des Vaders is niet in hem," in dien zin te begrypen hebbe, als of men alles, wat ons in de Weereld voorkomt, met een oog van veragting beschouwen moeste, om dat alles der onbestendigheid onderworpen is. Indien dit de meening des Apostels ware, zou die hartelyk geliefde Leerling van Kristus ons een bevel geeven, dat strydig was tegens de meening van zynen Grooten Meester, en dat tevens rechtstreeks aanliep tegens eene natuurlyke Neiging, welke de Vinger Gods in de Menschelyke Natuur heeft ingedrukt; en van ons wel gebruikt zynde dient, om God, den Almagtigen Schepper, in zyne Werken te verheerlyken. Dog dat dit geenzins de meening van den Apostel geweest zy, blykt klaar uit het volgende, 't geen deze woorden onmiddelyk vergezeld; hier mede verklaart hy, wat men door de Weereld verstaan moete, en wat het zeggen wil dezelve niet lief te hebben; want het geen men in de Weereld niet lief mag hebben, waarop men zyn eenig Geluk niet moet tragten te bouwen, „ is de Begeerlykheid des Vleesches, de Begeerlykheid „ der Oogen, en de Grootheid dezes Levens"; dat is alle Vleeschelyke wellustigheid; onbetamelyke begeerte naar Schatten; en alle verfoejelyke Hoogmoed en Opgeblazenheid. Tegens deze gevarelyke en verderfelyke Verleiders vermaant ons de Apostel; om ons zorgvuldig voor derzelver verleidingen te wagten; en dat is het, dat wy in de Weereld geenzins mogen liefhebben, waar voor wy in tegendeel eenen haat en afkeer behooren te voeden, om dezelve bestendig te vlieden, als de allergevaarlykste Verleiders, die het op 's Menschen verderf hebben toegelegd. Hy geeft 'er den algemeenen naam van Weereld aan, zeker, om geene andere reden, dan dat ver de grootste hoop der Menschen deze aanzien als het voornaamste in de Weereld, alleen hunner betragtinge waardig; terwyl zy zaken van eene edeler natuur veragten, en hunne bejaging niet waardig kennen.

Dan niet slegts, dat het 'er ver van daan zy, om de Weereld met derzelver volheid veragtelyk, en met een oog van verontwaardiging te beschouwen, meen ik zelfs, dat eene zekere bepaalde begeerlykheid en trek naar de Weereld, ten eenemaal geoorlofd en onzondig zy. Ik zal dit Stuk niet uithalen; alleen merk ik aan, dat het alwyze oogmerk

merk van den oneindigen Schepper niets anders kan geweest zyn, in het voortbrengen van zo vele Millioenen van Wezens, dan dat we door de beschouwing van dezelve den indruk zouden ontwaar worden, die zy natuurlyk op Wezens, gelyk wy Menschen zyn, zo gevoelig voor de aandoeningen, maken moeten; op dat wy, door een regt gebruik van dezelve, en eene betamelyke betragting aldus zouden worden opgeleid, langs een geregeld pad, tot Hem, die de Eeuwige Bron en Oorsprong aller Wezens is. Tot zulk een betamelyk gebruik moesten wy Menschen onze vermogens aanleggen; en op zulk eene wyze de dingen der Weereld te betragten is niet misdadig; zelfs niet de trek en de begeerte om ze in eenen zekeren bepaalden trap en mate te genieten.

Dan dit is de groote zaak, daar het op aan zal komen. De Weereld wekt veelal verkeerde begeertens in 's Menschen harte, en doet hem pogingen aanwenden, ter bejaginge van zulke dingen, die hem ten eenemaal onwaardig zyn; hoe zeer ook dezelve tot veel edeler, tot veel voortreffelyker oogmerken geschikt zyn. Men moet zich hier in nochtans niet vergissen, als of 'er geschapen Wezens zyn zouden, verordend om den Mensch te verleiden. Het kwaad is in ons; en naardien wy zelve onze vermogens verkeerd gebruiken, mitsgaders de zaken misbruiken, die alleen tot een matig gebruik geschikt zyn, zo zyn wy ook voor die bedryven verantwoordelyk. De reden, waar uit zulk eene verkeerde handelwys voortspruit, is, dat wy, door de Zonde verdorven, omtrent de Voorwerpen, die ons bejegenen, veelal verkeerd redeneren. En dat de Mensch zich zelven dan al dikwils door het verkeerde, door het kwaade, door de Zonde laat misleiden en wegslepen, is eene zaak, die ons zo wonderbaarlyk niet eens moet voorkomen; uit aanmerking dat wy, onze Natuur verdorven zynde, zeer ligt, aangaande de Voorwerpen die ons gestadig omringen, en in wier midden wy ons zelven geplaatst vinden, verkeerd en dwaaslyk redeneren. Dat men zyne ware belangens dus zeer vaak uit het oog verliest, kan by den verkeerden Mensch, wiens redenering door het kwaad der Zonde zo zeer bedorven is, heel ligt plaats hebben. Maar dat men moedwillig, opzettelyk en welberaden, zyne belangens met voeten schopt, is eene zaak die ten eenemaal onbegrypelyk schynt. Nochtans ontbreekt het niet aan zulken, die 'er roem op dragen; die opentlyk, by alle gelegenheden, het kwaad, door hen bedreven, uittrompetten. En ondertusschen

ſchen is het zeker, dat zy hun waar belang opofferen, aan eene Glory, die eene reeks van verſchrikkelyke ongelukken en gedugte rampen ten gevolge heeft. Van dat de Zonde den Grondſlag des Menſchen verdorven heeft; van dat de Zonde bedreven is, heeft het kwaad in de Weereld geheerscht; en het heeft altoos zyne onderſcheiden trappen by de Stervelingen gehad. Men heeft 'er van de oudſte, van de eerſte tyden af gevonden, die nog zo veel dapperheid ſchenen behouden te hebben, dat zy dien verderfelyken Vyand, het kwaad, met eene Mannelyke kloekmoedigheid het hoofd dorſten bieden. Maar men heeft 'er ook van alle tyden zulken gehad, die met opgeſteken hoofden den hoogſten trap van Ondeugd dorſten plegen; die de ſchandelykſte misdaden tot eene overmate van baldadigheid dorſten uitgieten, en, zich de ſchande niet bekreunende, Menschlyke en Godlyke Wetten met ſnoode voeten traden. De Eer, de goede Naam zyn ontwyfelbaar de laatſte ſterktens, die van den Mensch verdedigd worden: dog als dezen door de overmagt van ſmaadheden overweldigd zyn, word de Mensch wel dra geheel door den geweldigen vloed des verderfs meê geſleept, en wend zelfs de grootſte pogingen aan, om alle de indrukzels van Deugd, Eer, van Menſchelykheid, door den Vinger Gods, natuurlyk als eene uitdrukkelyke Wet in onze harten gegraveerd, ten eenemaal uit te wisſchen. Dit is voorwaar de hoogſte trap van ſnoodheid, waar toe de Mensch kan komen; om dat 'er dan geene beletzels meêr zyn om het kwaad der Zonde tegen te houden; dan alleen de openbare ſtraffen; welke veeltyds nog kragteloos zyn, om den baldadigen Zondaar in zyne gruwelyke Wanbedryven te ſtuiten.

Het is dierhalven eene onweêrſprekelyke Waarheid, dat van alle tyden het kwaad onder het Geſlagt der Menſchen geheerscht hebbe. Dan het is niet minder zeker, dat het zelve kwaad niet altyd een en denzelven trap van hoogte bereikt hebbe. Een en dezelve gebreken heerschten ook niet altoos op dezelve wyze, en in de eigen maat en trappen. Ieder Eeuw heeft zyne byzondere gebreken gehad; dit kunnen onze Voorvaders getuigen; en onze Nakomelingen zullen door zich zelven deze Waarheid bevestigen. Maar laten wy de Oudheid raadplegen, en de Jaarboeken van onheuchelyke tyden inzien, dan zullen wy bevinden, dat wanneer het kwaad zodanig de overhand had genomen, dat het de eer, en den goeden naam, de laatſte ſlagboomen om het zelve te beteugelen, had ter neder geſlagen, en zich met een opgeheven hoofd vrymoedig dorst verheffen; wanneer het met eenen losbandigen Voet alle Deugden vertrapte;

te; wanneer het de pligten verbrak, de Wetten hoonde, en de allerheiligste banden van verbintenisse aan stukken scheurde; dat dan ook, daar zulke ondeugden heerschten, het welzyn en geluk der Natie waggelde; en naar gelang het kwaad toenam, het gevaar van ongeluk grooter wierd, tot dat eindelyk het gansche Gebouw van het geluk zulker Natie op eenmaal in een onherstelbaar verderf stortte. Wanneer het kwaad onder Gods oud geliefde Volk tot een ten hoogen top gestegen was, dan zag men hun gelukzon dalen, en een drom van Rampen vielen hen aan; hun welvaart, hun geluk, maakte plaats voor straffen en gerigten. Het beloofde Kanaän zagen zy voor hunne oogen, terwyl de uitgetogen uit Egipten, om hunne bedreven misdaden, op een zeer klein getal na, in de Woestyn moesten sterven; waar in zy een tyd van veertig jaren waren geweid; geweid in eene huilende Wildernisse, in de dorre, de onvrugtbare en nare Woestenye van Arabien; alleen om hunne ongehoorde weêrspannigheid en Zonden wille; en na een lang en verdrietig omzwerven, door onbezaaide en zandige Landen, na het uithouden van menigvuldige gevaren, verdrietelykheden en ongemakken, kwamen zy eindelyk na zo veel tobbens in de ruste. Wanneer deze Natie daar na tot een byzonder en afgezonderd Volk gemaakt was, zag men meêr dan eens, dat hunne snoodheden, en wanbedryven de oorzaken waren, waarom hun Gemeenebest verwoest, hunne gewenschte dingen geroofd, en zy zelven gevankelyk wierden weggesleept. En beschouwen wy dit zelve Volk nog in onze dagen, dan ook zullen zy voor myn gezegde ten onwraakbaren bewyze strekken. Een tyd van by de agttien honderd jaren hebben zy reeds als ballingen de Weereld omgezworven; een gevolg zekerlyk van hunne gruwelyke wanbedryven. Verbazende tyd! voorwaar zo opmerkelyk, dat zy elks aandagt moet opwekken en gaande maken! Nimmer heeft hunne gelukzon zo lang getaand; eene zeventigjarige gevankenis kan hierby in geene aanmerking komen. Lieve God! wat mag dat Volk bedreven hebben, dat zy van hunnen Goedertieren Formeerder zo hard en zwaar worden gekastyd! geen wonder, Hemel en Aarde komt tegens Hen op tot getuigen. Hy, die den Hemel heeft uitgespannen als eenen dunnen doek, en de Aarde gegrond; welk tot hun eigen behoud zyn Throon en Majesteit verliet, en in het Vleesch verscheen, hebben zy smadelyk verworpen, vervolgd, en aan den veragtelykften, den schandelykften dood overgegeven! Geen wonder dan, dat hunne straf zo langduu-

rig, zo zwaar is. Geen wonder, dat zy van den top des Geluks zyn gestort, in een poel van jammeren, van veragting en elenden! Een ongeluk, dat zo lang duurt, om dat de misdaad zo groot, zo ongehoord is, dat ze voorwaar door eene reeks van eeuwen niet kan uitgewischt worden. Want is het zeker, dat het Geluk, het welzyn van eenen Staat op zyne fundamenten begint te waggelen, wanneer het kwaad der Zonde hand over hand toeneemt; en, dat, als het kwaad tot eene zekere bepaalde hoogte geklommen is, dat dan het Gebouw van het Geluk instort; dan moet de straf, die altoos naar de misdaad geëvenredigd is, ook des te duurzamer wezen, naar gerade de overtredingen grooter en zwaarder zyn.

Tot staving van myn gezegde, dat het geluk van eenen staat gebouwd is, op de deugden eener Natie, en dat deszelfs verderf door de Ondeugden onvermydelyk wordt; kan ook het oude en Weereldberoemde Rome, ten onwraakbaren bewyze verstrekken. Toen de mate vol was van hare Ongeregtigheden; toen de Trotsche in zonden uitstak onder alle Volken der Aarde; toen de boosheden zich verheften met opgeheven hoofden; toen men stoutmoedig allerlei ondeugden en wanbedryven dorst plegen; toen wierd die Heerscheresse der Weereld een jammerlyk slagtoffer van hare begane misdaden, en deerlyk door barbaarsche Volkeren verwoest. Toen Athene bloeide, was het kwaad nog in een geringen trap en mate: maar zo dra de Ondeugden toenamen, nam het Geluk der Atheners af, en eindelyk is het ook in een onherstelbaar verderf gestort, zo dra de Snoodheden ten hoogsten toppunte waren opgestegen. Deze gevolgen nu die plaats hebben, in betrekking eener Natie, tot een gansch Volk, heeft geen minder plaats tot elk Lid der Maatschappy in het byzonder: daarom, dewyl het geluk van elk een gevaar loopt, die zich aan de leiding en inspraak zyner verdorven neigingen overgeeft, zal een gansch Gemeenebest het naast aan zynen ondergang neigen, alwaar alle de Leden ondeugend zyn; en het zal vast en zeker eene menigte van ongevallen onderworpen worden; ten zy de Leden het kwaad der misdaden verbeteren, door het standvastig opvolgen en betragten der Deugd. En elk Mensch, die ondertusschen zyn pligt in de zamenleving veronagtzaamt, moet wel gedenken, dat hy voor zyn eigen perzoon altoos in gevaar blyft, om ongelukkig te worden, en zich eenmaal eene menigte jammeren, eene menigte elende op den halze te laden. Om deze reden oordeelde ARISTOTELES. „ Dat niemand immer regt „ kon gezegd worden gelukkig te zyn, dan die alle zyne be„ dryven werkte uit den zuiveren grond van ware Deugd;

„ wel-

„ welke de voornaamste steun en vastigheid is van een ieders „ Geluk; en waar op het welzyn van eenen Staat moet ge- „ bouwd zyn, zal dezelve standvastig en onbewegelyk bly- „ ven". ——— Een van de voornaamste middelen derhalven om eenen bestendigen gelukstaat te verkrygen, is het betragten van de Deugd; welke de steun en vastigheid van een ieders geluk is. Zy mag daarom niet geheel uit de harten der Burgeren verbannen wezen; zal het welzyn van een Staat duuren; om dat zy de grond is, op welke vele steunpilaren van eenen Staat rusten. Wanneer een Mensch het pad der Deugd verlaat, dan is zyn Geluk geen enkel ogenblik in zekerheid; telkens loopt hy gevaar, om het te verliezen; en eene standvastige volharding, in het plegen van Ondeugden, eindigt gewis ten laatsten in het Verderf. „ De Godloosheid, was daar- „ om het zeggen van zekeren Wysgeer, heeft tot een onver- „ mydelyk gevolg, dat zy des menschen leven elendig, en „ ongelukkig maakt; daarentegen bezorgd ons de Deugd het „ duurzaamst en bestendigst geluk".

Dan waar in zal de Deugdsbetragting bestaan moeten, die onzen Staat een wezentlyk geluk kan byzetten? De verligte Apostel Petrus zal 'er ons eenige byzonderheden van opnoemen, die wezentlyk zyn, en die een waar Navolger van onzen Grooten Meester Kristus niet ontberen kan. Deugden, die derzelver betragters ontwyfelbaar den hoogsten trap van Gelukzaligheid kunnen doen genieten. Hy wil dat men niet slegts met zyn Geloove omhelzen zal die Waarheden, welke de Euangelisten en Apostelen ons van Kristus getuigen; hy wil dat men niet alleen deze heuchelyke waarheid blymoedig toestemme; dat men in een opregt Geloofsvertrouwen tot den Heiland toevlugt neme, en Hem erkenne als onzen eenigen Verlosser en Zaligmaker: maar by dat Geloof moeten wy eenen deugdzamen wandel voegen, benevens eene genoegzame kennis, welke gepaard moet gaan met Matigheid, met Broederlyke Liefde, met eene Algemeene Liefde, en Liefde tot God, die de bron is van alle Gelukzaligheid.

Wy moeten dan niet alleen geloven in Kristus, en aan het Euangelie, maar wy moeten ook deugdzaam zyn, gelyk ik reeds getoond heb, willen wy een gegronde hoop op eenen Gelukstaat vestigen; willen wy ons zelven waarlyk gelukkig maken. Uit liefde tot de Deugd, moeten wy niet slegts het kwade haten; maar zorgvuldig zelfs alle gelegenheden daar toe vermyden, en in het midden der Zonde en Ongeregtigheid ons zelven onbesmet weten te bewaren. Dit heet dan over kolen gaan zonder zich te branden. Dan het denkbeeld van Deugd

is zo uitgebreid, als de onderwerpen verschillen, en de omstandigheden verscheiden zyn, waar omtrent, en op welken wy uit deugdzame grondbeginzelen werken moeten. De voornaamste grond en reden van ons aanzyn, waarom wy Schepzelen gedeeltens van het Geheel-Al uitmaken, schynt inderdaad niet anders geweest te zyn, dan om tot dien staat te geraken, die voor onze Natuur de geschiktste is; die ons gemoed de bedaardste kalmte schenkt; en bygevolg, die voor ons de allerwenschbaarste is. De Alwyze Schepper kan geene andere oogmerken gehad hebben, in het voortbrengen van Redelyke Wezens, dan, om ze zo gelukkig te maken, als met mogelykheid geschieden kan. Al wat nu zulk eene wezentlyke zaak uitwerkt, is goed; of, om het met een ander woord uit te drukken, dat heet by my Deugd; om dat het den Mensch doet beantwoorden aan het einde zyner Scheppinge, en strekt tot volmaking van zynen Gelukstaat; daarentegen alles wat hier tegen aan loopt; dat onze Natuur niet past; dat onze Ziel, ons Gemoed, onrustig maakt, en dat allerwenschbaarste beroerd, is kwaad; en bygevolg dit alles is Ondeugd. Indien men nu alle de bedryven en daden der Stervelingen aan dezen Regel toetst, behoeft men geen oogenblik in twyfel te blyven hangen, om te bepalen, wat Deugd of Ondeugd zy; want alle onze byzondere handelingen vergelykende, met dat geen, dat beantwoord aan de eindens en oogmerken, waarom wy bestaan, dat een Redelyk Wezen natuurlyk is, zynen staat niet ontrusten kan, en wenschbare gevolgen op het einde heeft, die door het Euangelie worden goedgekeurd en aangeprezen; dat komt uit een goed, uit een deugdzaam Grondbeginzel, en veroorzaakt by gevolge, dat onze daden en bedryven deugdzame daden zyn. Derhalven moet men alle de natuurlyke en noodzakelyke gevolgen hier van voor Deugden houden; en alles wat tegens dien Regel aanloopt voor Ondeugden. Een Mensch, die in dezen zin de Deugd betragten wil, heeft zich dien algemeenen Regel dan maar voor te schryven, om zynen ganschen Levenskoers daar naar in te rigten, als in welken te volgen, de betragting der Deugd gelegen is. Dan is het niet mogelyk, dat ons geluk ten eenemaal kan instorten; naardien wy hier door de genieting van een allerwenschbaarst goed deelagtig worden. Men begrypt tog heel ligt, dat volstrekt ongelukkig te worden, en tevens een allerwenschelykst Goed te bezitten, eene tegenzeggelykheid insluit, die elk een gereedelyk in het oog loopt. Het is dierhalven de Ondeugd, en die alleen, welke ons ongelukkig maakt, om dat zy ons weerhoud, en gestadig belet, om aan die eindens en oog-

oogmerken te beantwoorden, tot welken wy geſchapen, en als redelyke Wezens in de Weereld verſchenen zyn: terwyl overeenkomſtig die oogmerken te leven, alleen in ſtaat is, om ons een geluk te bezorgen, 't geen voor de Menſchelyke Natuur het allerwenſchelykst is.

Dan het zal hier de plaats zyn, zo 't my toeſchynt, om eene ſchynbare tegenwerping, welke my ligt zou kunnen gedaan worden, op te losſen; hier in beſtaande. Hoe is dat mogelyk, zal men zegggen: dat de Deugd onzen Gelukſtaat zou beves-tigen, en de Ondeugd dien om ver ſtooten; daar de bevinding zo vaak het tegendeel leert. Daar men het veeltyds den Godloozen wel, en den Deugdzamen kwalyk ziet gaan. Daar de ongelukken, de jammeren en elenden niet zeldzaam den Goeden aanvallen, terwyl ondeugende Menſchen gelukkig in de Weereld leven. 't Is ontwyfelbaar zo, men ziet al veel gebeuren, dat brave Menſchen in de Weereld, met de zwaarſte rampen en tegenſpoeden te worſtelen hebben; terwyl het den Godloozen aan alle kanten wel gaat; terwyl de eene voorſpoed op de andere volgt, zonder dat het hun veel moeite en zweet kost; daar ondertusſchen brave Lieden, alle hunne pogingen geſtadig verydeld zien, en al wat zy aanwenden, voor eenen vrugteloozen arbeid hebben te rekenen. Dan men vergunne my, voor ik deze tegenwerping oplosſe, de volgende Vraagen te doen.

Is ook al wat men in 't gemeen voor gelukkig houd, wel waarlyk Geluk? Is de ſtaat dier menſchen, welken men in de Weereld alles ziet meê loopen, daarom de wenschbaarſte? Is voorſpoed naar de Weereld wel altyd het verkiesbaarſte? Indien men op deze Vragen een bevestigend antwoord gaf, en men ſtemde 't toe, dat men voorſpoed naar de Weereld boven alles te ſtellen had, als een goed alleenig onzer bejaginge waardig, dan zou men voorwaar toonen weinig van de Menſchenkunde te verſtaan.

Daar is een ſtaat in de Weereld, die by velen den naam draagt van een ſtaat van Geluk; terwyl het echter niets meer is, dan een ſchyn Geluk. Al wat de menſchen in de oogen ſchittert, al wat eene grootſche vertooning maakt, werkt door deze uitwendigheden kragtig op de inbeelding der Stervelingen. Men verbeeld zich doorgaans, dat aan zulk eene pragtige vertooning iets verknogt is, dat nog oneindig verre onze gedagten en inbeeldinge overtreft. Men ziet Menſchen, die tot eenen hoogen ſtaat in de Weereld zyn opgeklommen. Men vindt by anderen eene pragt, die de oogen doet ſchemeren, die de lusten opwekt, en de begeerlykheden gaande maakt.

Vergulde Koetzen; eene menigte Bedienden, prágtige Kleedingen zyn ontwyfelbaar vertooningen, die den Gemeenen Man geweldig in 't oog loopen; welke daar van eene verbeelding vormt, als van eenen ſtaat, die de gezegendſte, de gelukkigſte op aarde is. Dan die Vertooningen bedriegen den meesten tyd. Hoe hooger in top gerezen, hoe onbepaalder gezag, hoe meer kwelling men vaak beproeven moet. De grootſte luister gaat den meesten tyd vergezeld, van het onlydelykst hartzeer en verdriet. Wat zal men zeggen, van de Grooten der aarde Prinſen en Vorſten, zulken die over een gansch Ryk of Landſchap het beſtier voeren? Zal men dezulken daarom gelukkig noemen? Alle Verſtandigen kunnen het geluk op den Throon niet vinden. „ SELEUCUS was zeer dikwils gewoon „ te zeggen, dat het maar aan zeer weinigen bekend ware, „ met hoe vele zorgen en moeite Koningen en Vorſten beladen zyn. THEMISTOCLES getuigde, wanneer hem twee „ wegen ter verkiezing wierden voorgeſteld, den eenen loopende naar het Graf, en den anderen tot den Throon der „ Regering, dat hy den eerſten ver voor den laatſten zou verkiezen, uit aanmerking van den zwaren last der Regering. „ Men vroeg eens CHRISIPPUS, waarom hy in geene bediening van het Gemeenebest wilde komen? De reden die ik „ daar voor heb, zeide Hy, is gewigtig; dewyl de beſtiering „ met de grootſte zorg en moeite vergezeld gaat; zo men „ kwalyk regeert, haalt men der Goden Gramſchap over zyn „ hoofd, en regeert men wel, den haat der Onderdaanen". Dit deed den wyzen SOLON zeggen: „ Dat het onmogelyk „ ware, dat de geen, die over eene groote menigte regeerde, „ 'er niet velen beledigde". Wie kent de zorgen, met welke een Vorst beladen is; over 't geen Hy dag en nagt moet aanwenden, tot behoud en beſcherming zyner Onderdanen, indien Hem het welzyn van zyn Volk ter harte gaat? Hoe veel ſlaafſchen arbeid moet hy niet ondergaan? Hoe veel zorg, hoe veel onrust, kost hem de Regering niet, vooral, wanneer een Vorst zynen pligt wil behartigen, en de Liefde zyner Onderzaten hem niet ten eenemaal onverſchillig is; hoe veel zweets, hoe veel kommers, hoe veel wakens, moet hy niet geſtadig aanwenden, zo hy het behoud, het heil zynes ganſchen Koningryks, niet uit het oog wil verliezen?

Dan hoe drukkender, hoe zwaardere lasten men op de Schouders heeft, des te meer onrust, moeite, kwelling, hartzeer en verdriet. Geen oogenblik rust beneemt den Mensch ook de gelegenheid, om eenige zoetigheden des Levens te kunnen ſmaken, die in een middelbaren ſtaat genoten worden.

De

De Vorst zit nog daarenboven op eene hooge en gevarelyke plaats; aan den kant eener vervarelyke steilte, waar van het hart ysen moet, wanneer men het met aandagt na denkt; hoe geweldig moet zulk een val niet zyn, als men uit zo ontzaggelyk eene hoogte stort in den Afgrond, die 'er onder ligt! Hoe vreesselyk is de Val, dien de Vorst doet, als hy eens uit zynen Rykszetel gestooten word. Hoe hooger, hoe gevarelyker; ligt begint het gezigt te draijen, en een onvermydelyke, een verschrikkelyke Val is vaak het jammerenswaardig uiteinde. Voorbeelden van vroegere en latere tyden zou ik overvloedig kunnen aantrekken, van Vorsten, die, uit den Ryksstroon gestooten, als ballingen hebben moeten omzwerven; of die de rampzalige slagtoffers hunner Vyanden, of wispelturige Onderdanen, zyn geworden. Wie tog, die niet geheel onbedreeven is in de Weereldsche Geschiedenissen, is niet ten overvloede van deze waarheid overtuigd, dat de Grooten der Wereld, zo iemand, het meeste aan de wispeltuurige nukken eener ongestadige Fortuin onderhevig zyn?

„ Salomo had Knegten te paarde gezien, en wederom Vor„ sten, gaande als Knegten op de aarde. De hoogmoedige „ Vorst van Babels magtige heerschappye, die zich verhefte „ boven alle de Vorsten der Aarde, en, door eenen verwaten „ hoogmoed bezield, een Godlyk gezag wilde voeren over „ zyne Onderdanen; die, ten toppunte van luister gestegen, „ meende onbewegelyk op zynen Rykszetel gevestigd te zyn, „ stort eensklaps uit alle zyne heerlykheid van de hoogte in „ den afgrond der laagste verngting neder, en word met de „ redelooze Dieren gelyk gesteld. De trotsche Sanherib, die „ gezegd had: ik hebbe met myne menigte wagenen beklom„ men de hoogten der bergen, de zyden Libanons, en ik zal „ zyne hooge Cederboomen, en zyne uitgelezen Denneboo„ men afhouwen, en zal komen tot zyne uiterste hoogte, in „ het woud zynes schoonen Velds. Ik hebbe gegraven, en „ de wateren gedronken, en ik hebbe met myne Voetzolen „ alle de rivieren der belegerde plaatzen verdroogd. Dien zel„ ven Trotschaard wierd op éénmaal, door eenen enkelen „ Engel des Almagtigen, honderd vyf en tagtig duizend Man„ nen afgeslagen, en na het ontvangen dezer verschrikkelyke „ nederlaag, wierd hem, onder het oefenen van zynen ver„ foeijelyken Afgodsdienst, door zyn eigen Zonen, het Moord„ zwaard door het hart gedreven. Koning Belzazar, terwyl „ hy vrolyk met zynen Hofstoet onder den wyn zat, ziet, in „ het midden der vreugde, de Vinger Gods eenige Letteren „ op den Wand teekenen, die hem het hart ontroeren; zo-

„ dat

„ dat de banden zyner lendenen los wierden, en zyne kniën „ tegens elkanderen ſtietten. Wat was het gevolg? die trotſche Majeſteit verwisſelde dien zelven nagt nog, als de Godsman Daniël de gedugte Letteren had uitgelegd, in een roerloos en in een veragtelyk Lyk." Met hoe vele vroegere en latere voorbeelden zou ik dit nog kunnen ſtaven, en daar door aantoonen, dat 'er geene gevarelyker noch wisſelvalliger plaatzen zyn, dan de Vorſtelyke Throonen, die ook, wanneer zy ſchynen onbewegelyk gevestigd te zyn, op het alleronverwagtst inſtorten, en hoe verſchrikkelyk is dan de Val, dien de Monarch uit zynen Rykszetel doet.

Dit alles toont, en dit is het geen ik hier voornamentlyk bedoele, dat men veelal verkeerd voor eenen ſtaat van Geluk aanziet zulk een', die 'er dikwils het verst van af is. Dan, zegt men, het bezitten van Schatten, het ophoopen van magtige Geldſtapels is zeker een aardsch geluk, dat wezentlyk is, dat alles overtreft, en dus billyk aangemerkt mag worden als onzer uiterſte bejaging waardig. Zalig zyn tog de bezitters. Het kan ontwyfelbaar niet ontkend worden, dat het Geld, onder de beſchaafde Natiën, eene zekere waarde verkregen heeft, wegens eene willekeurige ſchatting en prys, die men daar op ſtelt; wegens een bepaald en vastgeſteld gebruik, dat 'er de Menſchen van weten te maken, en het dus te doen dienen, om onze noodruftigheden te verzorgen; des het met één woord in dien ſtaat, zo als de zaken nu zyn, tot levensonderhoud onontbeerlyk geworden; en volſtrekt noodzakelyk zy, ter verkryginge en uitwerkinge van zeer veel nuttige zaken, en tot vele gemakken des levens, welke op eenen ſtaat van geluk ongetwyfeld eenen magtigen invloed hebben. Zal dan de Man, die groote ſchatten bezit, nu hy zyne penningen als een Goudberg heeft opgeſtapeld, wel iets meêr kunnen ontberen om gelukkig te zyn? zou men nog kunnen twyfelen, dat iemand met alle die ſchatten nochtans ongelukkig kan blyven? Ja zekerlyk, zulk een Mensch kan met dit alles ongelukkig zyn, 'er word nog geheel iets anders vereischt om gelukkig te wezen. Daar is eene zekere weltevredenheid, eene zoete en bedaarde kalmte der Ziele, die den ſtaat van 's Menſchen waar geluk uitmaakt; en waar deze niet gevónden word, is de Mensch, met alle zyne groote bezittingen een allerongelukkigst, een allerrampzaligst Schepzel. Deze gerustheid des gemoeds is voor alle ſchatten die 'er in de Weereld zyn; voor alle de Koninglyke Pragt, Heerlykheid of hoog gezag niet te koopen, noch te bekomen. De grootſte Vorst kan by zyn Aanzien, Heerſchappy en Gezag een knagend en

wroe-

wroegend geweten hebben, dat alle geluk vergiftigd; dat hem ongelukkiger en rampzaliger maakt, dan den allergeringsten zyner Onderdanen. Een Rykaard zal dikwils zyne onlesbre heblust met alle de schatten van het Goudryk Peru'niet verzadigen; en word in het binnenst, in het tederst zyner ingewanden, van een Worm onophoudelyk geknaagd, die hem een onlydelyk hartzeer baart, en veelal, door louter gebrek, in het midden zyner onnoemelyke schatten verteert. Hy is al veel de Rampzaligste aller Stervelingen.

Ondertusschen zien de meeste Menschen deze twee, Grootheid en Rykdom, aan, voor de Bronnen van 's Menschen ware Gelukzaligheid; terwyl ze door de uitwendige vertooning misleid, den schyn voor het wezen aanzien; en voor den gelukkigsten staat houden dien, waar in men de grootste uitwendige vertooningen maken kan. Dog zy verliezen, dusdoende, inmiddels uit het oog, dat het waar geluk niet bestaat in eene schaduwe: maar iets wezentlyks is, daar alle Schatten en Rykdommen, alle Pragt, Majesteit en Luister voor zwigten moeten. En dit geluk, schoon het ook nog zo eenvoudig moge zyn, nog zo gering voor het oog schyne, bestaat alleen, in die stille weltevredenheid des gemoeds, waar door het zelve in die bedaarde, die geruste kalmte blyft, die de ware en zuivere wellustigheden der Ziele uitmaakt.

Dus blykt het, dat al wat men in 't gemeen den naam van Geluk geeft, al dikwils dien schoonen naam niet verdiend, maar denzelven ten eenemaal onwaardig is. Het zal derhalven nu niet zeer moeijelyk vallen, om te begrypen, dat Deugdzame brave Menschen al dikwils, zonder ongelukkig te zyn, die goederen in de Weereld kunnen missen; die, schoon ten onregte, nochtans by ver de grootste Weereld, den naam van Geluk verkrygen. Deugdzame Menschen kunnen aan vele aardsche goederen gebrek lyden, en echter gelukkig zyn. Zy kunnen, dat meer is, bezogt worden door menigerleie rampen en ongevallen: zy kunnen versmaad, vervolgd en verjaagd worden. Zy kunnen in kerkers, in boeijen gesmeten, op eene verschrikkelyke, op eene ysselyke, op eene ontmenschte wyze, gefolterd worden. Zy kunnen zelfs tot den allersmadelykste n, tot den allerveragtelyksten dood veroordeeld worden, en nochtans de gelukkigste aller Stervelingen blyven. Het is ook al veeltyds het Lot der Regtvaardigen, veelerleie verdrukkingen te moeten lyden. De Brieven der Heilige Apostelen zyn vol van zulke voorbeelden. Trouwens de beste aller Leermeesteren had het zynen Leerlingen voorspeld. Gy zult om mynes naams wille veelerleie verdrukkingen lyden.

den. Gy zult versmaad, in den Kerker geworpen, en gedood worden. Maar ver was het 'er van daan, dat zy daarom zouden ongelukkig zyn. Hun gemoed hield, in het midden dier folteringen, de bedaardste kalmte. De eerste Bloedgetuige zal voor allen ten bewyze verstrekken. Tot het laatste ogenblik zynes levens bleef die zelve bedaarde kalmte zynen boezem bezielen. Hy bad met eene onafbeeldelyke gerustheid des gemoeds voor zyne Vyanden. Eene daad, welke volstrekt onmogelyk door eén Sterveling, die waarlyk ongelukkig is, kan verrigt worden. Zo blyven zelfs de Vromen, welke door geen knagend geweten geprangd, noch gekneld worden, in het midden van de alleruitstekendste wederwaardigheden gelukkig; terwyl het geluk, waar van zy in den tyd reeds aanvankelyk deelgenooten worden, maar een flauwe voorsmaak is van dat onuitsprekelyk, dat eeuwig genot van Zaligheid, dat hun eerst te genieten staat, na het afleggen van dit tydelyk leven. Aldus kunnen brave deugdzame Menschen in de Weereld met vele tegenheden worstelen; vele wederwaardigheden kunnen op hen van alle kanten aanvallen; vele tegenspoeden, jammeren en elenden kunnen, naar de Weereld, het ongelukkig lot dier Menschen zyn; terwyl zy, in het midden der verdrukkingen, in het midden dier tegenheden, (tegenheden voorwaar hard en zwaar voor het Vleesch!) terwyl zy nogtans, in het midden van alle die ongevallen, gelukkig blyven. Zo kunnen ook aan den anderen kant velen, die voorspoed naar de Weereld genieten, terwyl zy in het midden van den overvloed, voorspoed, en alle tydelyke welvaard, arm zyn, de ongelukkigste, de beklagelykste aller Schepzelen blyven. En dit is zeker vroeg of laat hun onvermydelyk lot, wanneer zy de deugd versmaden, de ondeugd beminnen, hunne losbandige driften den ruimen teugel vieren, en leven naar het goeddunken hunner bedorven neigingen. Zy vestigen naamlyk, zonder een vooruitgezigt op een beter, al hun vertrouwen op goederen, die vergankelyk zyn; die voorby gaan als eene gedagte; en in het gemoed niets nalaten, dan de wrange nasmaak van vergiftige, van verderfelyke Vrugten; Vrugten van een leven, doorgebragt in het volgen van de ondeugd, in het versmaden van alle pligten en Deugdsbetragting.

(Het Vervolg en Slot by de naaste gelegenheid.)

AAN-

AANMERKINGEN OVER DE UITWERKINGEN VAN HET OPIUM, UITWENDIG GEBRUIKT.

Door M. RICHARD DE LA PRADE. M. D. van de Univerfiteit van Montpelier, de Geneeskunde oefenende, *a Viverols en Auvergne.*

(Uit het Fransch.)

IK wierd in de maand September 1770 geroepen met den Heer DEBRIE, by eene Dame van 52 jaaren, zynde van eene Rotkoorts aangetast. De voornaamfte toevallen waren eene zwaare hoofdpyn, walging, flaapeloosheid, eene pyn in de rechter Schouder; de pols verhefte zich, en was onregelmatig. Na het toedienen van de algemeene hulpmiddelen, vonden wy goed de Lyderes te doen rusten, het welk ze in verfcheide dagen niet gedaan hadt. Wy fchreven by gevolg voor een ftillend *Julapium.* Men hadt alle rede om te denken dat ze dit drankje met genoegen zoude neemen: maar wy werden in onze verwachting bedrogen, ze trilde en beefde op den naam alleen van een flaapverwekkend middel, zeggende dat ze niet wilde ondergaan het droevig lot van haare Moeder, die men met *Opium* vermoord had.

Niets kunnende verwinnen, zo ftelden wy haar voor, van de aangedaane Schouder te laaten wryven, met amandeloly, en *fperma ceti*, om de fterke pynen, die ze in dat deel gevoelde, te verzachten: waartoe ze haare toeftemming gaf. Wy lieten, onder dit fmeerfel, mengen 60 druppen *Laudanum liquidum*: hier door kwam ze tot rust. Wy herhaalden dit middel het welk altyd van het zelfde gelukkig gevolg was. Wy vermeerderden dagelyks de gifte van het *Laudanum:* men heeft meer dan 300 druppen in eene wryving gebruikt, zonder dat de Lyderes 'er eenig kwaad gevolg van gevoeld heeft. Ze was 'er zo fterk aan gewoon, dat ze geduurende drie maanden, welke haare ziekte duurde, niet konde flapen, als door hulp van dit ftillend middel, uitwendig gebruikt.

Alle Geneeskundigen byna fchynen tot hier toe het *Opium*, of de verfcheidene bereidfelen 'er van uitwendig niet gebruikt te hebben, dan alleen tot verzachting, ontbinding en rypmaaking: men had evenwel opgemerkt, dat het de pynen die de zin-

zinkingen verwekken, de tandpynen &c. verzachte; maar men heeft het nooit als een uitwendig smeersel, met oogmerk om slaap te verwekken, gebruikt; de uitwerkingen die ik 'er van zag aan de Dame daar ik van spreeke, deeden my eenige aanmerkingen maaken over de wyze van zyne werking. Volgens de bespiegeling, die ik daarvan gemaakt hebbe, was ik niet meer verwonderd dat het dezelfde uitwerkingen voortbragt, het zy uit- of inwendig gebruikt.

Het is by alle de Ontleedkundigen aangenoomen, dat de Zenuwen by alle de Dieren zyn, het onmiddelyk werktuig van het Gevoel; zo dikwyls als men, door welke oorzaak het ook zy, het vermogen van gewaarwording, waar mede de Zenuwen voorzien zyn, vermindert, en doet ophouden, zal het Dier slaapen, zo lang als de oorzaak aanhoudt te werken; schoon men nog niet volkomen verzekerd is, aangaande de wyze van de werking der slaapverwekkende middelen, is het evenwel waarschynlyk, dat zy de slaap te weeg brengen, door het verzwakken of verdooven van het leevensbeginzel (*Principe vital*), of, het geen op het zelfde uitkomt, door het vermogen van gewaarwording der Zenuwen te verminderen (*a*). Als men bygevolg een Deel met *Opium* wryft, word daar door het vermogen van 't Gevoel der Zenuwen van de huid verminderd; en, door de gemeenschap, die de een met de ander heeft, is de verdooving, die daar op volgt, medegedeeld aan hunne oorsprong, daar van daan dan de slaap. Ik heb willen weeten of de ondervinding overeenstemde met deeze redeneering, de volgende Aanmerkingen zyn genoegzaam betoogende.

Eene Vrouwe van omtrent 40 jaaren was, door blootgesteld te zyn aan een heete Zonneschyn, aangedaan, met zwaare slapeloosheid; de hoofdpyn, welke dezelve gevoelde van het begin van haare ziekte, wederstond alle de hulpmiddelen van de Kunst. Ik liet haar de slaap van het hoofd wryven met *Laudanum*; de hoofdpyn verminderde, en zy kwam tot ruste. Ik liet de wryving alle twee dagen herhaalen: ten einde van 3 weeken kwam de slaap wederom, zonder eenige hulp van de Kunst noodig te hebben. — Een melancolyk Mensch, ten naasten by vyftig jaaren oud, sliep daags geen twee uuren; de kwellingen des Geestes, welke hem in deezen staat gebragt hadden, tastten hem by dagen en nagten aan. Ik liet hem langs de hals- en rug wervelen wryven met *Laudanum*; hy sliep daar op zes a zeven uuren naa malkanderen: men heeft dit mid-

(*a*) Zie WHYTT, *Verhandeling over de Zenuwziekten.*

middel met het zelfde gevolg aangehouden; en men bezorgt hem, nog tot heden toe, daar door den ſlaap.

Het is onnoodig meer andere Waarneemingen by te brengen, welke ſaamen niet anders als dezelfde zaak zouden bewyzen. Men ziet maar al te veel ſlachtoffers van kwalyk beſtierde ſlaapmiddelen. Zoude het dan geen voordeel zyn voor het menſchelyke geſlachte van zich te bedienen, als het geval het vereischt, van een middel het welke de ſlaap kan verwekken, zonder onderworpen te zyn aan één van de ongemakken welke zich opdoen in de tegengeſtelde geneeswyze? gelukkig, indien het geen ik gezegd hebbe, van eenig nut kan zyn.

BRIEF VAN DEN HEER PIETSCH, *M. D. te Altkirch in de Elzas*, AANGAANDE EENE ONTSTEEKING IN DE OOGEN ONTSTAAN UIT EEN BEDERF IN DE TANDEN.

(Uit het Fransch.)

Myn Heer!

LEezende, in uw *Journal* van de Maand July 1769, een Brief van Mr. BEAUPREAU aan Mr. COCHOIS, over de nederzetting (*depot*) van etter in de Kaakbeenige holte (*ſinus maxillaris*,) waarin die Auteur zegt, dat geduurende de behandeling van die ziekte 'er meermaalen een ontſteeking in en om het oog van den Heer *Sorel* ontſtaan waren, herinnerde ik my eene Waarneeming die de nauwe betrekking die 'er plaats heeft tusſchen de oogen en de tanden aantoont, dezelve bewyst dat de aandoening van dit Deel dikwyls ziekten doet ontſtaan in de oogen: welke de laatstgemelde ongemakken niet geneezen, voor dat de tanden, die 'er oorzaak van zyn, uitgetrokken worden. Zie daar de Waarneeming, welke deeze waarheid bevestigt.

In de Maand July 1759 werd ik geroepen by een' Herbergier welke te Straatsburg woonde, in het *Hotel de Lion*, om te zien zyn Zoon, byna 12 jaaren oud, welke ſedert meer dan agt maanden een ongemak aan de oogen had. Ik vond dat in beide de oogen een ontſteeking (*Opthalmie*) plaats hadde, met dat onderſcheid, dat het regter oog meer aangedaan was dan het linker; ik onderzocht naar de oorzaak van dit ongemak, en konnende geene voldoenende oorzaak ontdekken, die daar toe gelegenheid gegeeven had, zo onderzochte ik van binnen den mond van het Kind, alwaar ik in het

onderste Kaakbeen, naar de linker zyde, de achterste Kies ontdekte tot den wortel toe weggegeeten te zyn; in het midden was eene *fungeus* uitwas ter grootte en van gedaante als een middelmaatige Kers; aan het bovenste Kaakbeen in de tegenovergestelde zyde waren de twee achterste Kiezen insgelyks weggegeeten. Ik deed hen begrypen de noodzaakelykheid van die tanden uit te trekken, en te beginnen met die van de linker zyde; dit werd den zelfden dag uitgevoerd: ik beval verder het geen ik dienstig oordeelde voor de oogen. Ik kwam den derden dag wederom, en vond de roodheid en zwelling van het linker oog zeer verminderd; ik haalde den Vader over om in myne tegenwoordigheid de twee bedorve tanden van de andere zyde ook te doen uittrekken; hem verzekerende dat deeze bewerking dezelfde uitwerking zoude te weeg brengen, op het rechter oog: het welk geschiedde. Ik zach den zieken naar verloop van agt dagen wederom, en vond hem volkomen geneezen, zonder dat hy gebruik gemaakt hadde van de oogwaters, welke ik hem voorgeschreven had. Ik ried den Vader aan van het Kind te doen purgeeren, om te beletten dat 'er geene nieuwe opstapeling (*congestion*) van vochten in de oogen mogte ontstaan; hy verwaarloosde deeze voorzorge: maar niettegenstaande dat, heeft die jonge zich zedert dien tyd altyd wel bevonden, en is tien maanden daarna met zyn' Vader vertrokken naar zyn Vaderland.

De nauwe betrekking welke 'er plaats heeft tusschen de tanden en de oogen ontstaat van de nabyheid, en de vereeniging, van hunne Zenuwen; die, welke 'er plaats heeft tusschen de hondstanden en de oogen is het allergevoeligste: het is om die reden dat zommigen het gevaarlyk houden dezelve uit te trekken, maar dit is eene ydele bekommering: want, wanneer men een van deze tanden uittrekt, zo scheurt men op denzelfden tyd de Zenuw af, dus heeft 'er niet meer plaats dan de schudding geduurende de bewerking, welke zich aan het oog mededeelt, en welke geene kwaade gevolgen kan hebben, ten zy 'er eene aangeboorene geschiktheid (*dispositie*) zy, en dat eenig gebrek in het bloed daarmede te zaamen loopt.

De voortreffelykheid van de eenvoudige wyze welke Mr. BEAUPREAU voorstelt, om de nederzakkingen van de holte in de Kaak te behandelen, is op de ondervinding gevestigd; ik zoude zulks kunnen bewyzen door verscheide gevallen, getrokken uit myn Praktyk, indien ik niet vreesde deezen Brief te zeer te vergrooten, en myn tyd te verliezen met het bewyzen van eene zaak, waarvan de waarheid reeds genoeg bevestigd is.

BRIEF

BERIGT VAN DOMINICO CIRILLO, *M. D. Professor in de Natuurlyke Historie, op de Universiteit van Napels, aan Dr.* WILLIAM WATSON, *Lid van de Koninglyke Maatschappye*, EENIG BERIGT GEEVENDE VAN DEN MANNA-BOOM EN VAN DE TARANTULA.

London 4 Febr. 1770.

MYN HEER!

NAardemaal zommige voortbrengzels van onze warme *Napelsche Lugtstreeke* uwe nieuwsgierigheid scheenen gaande te maaken, om de byzonderheden, tot eenige van dezelve behoorende, te verneemen, en ik gelegenheid gehad heb om, in den Jaare 1766, in het Koningryk van *Napels* en *Sicilie*, dezelve te onderzoeken, zal ik tegenwoordig u myne aanmerkingen over twee zeer weetenswaardige en gewigtige Stukken, mededeelen, naamlyk den *Manna-Boom* en de *Tarantula*. Tot myn ongeluk, heb ik myne Papieren niet by my, die my in staat zouden stellen, om u een volkomener en voldoender berigt te geeven; Ik vlei my, egter, in staat te weezen, om het voornaamste en hoofdzaaklykste te vermelden.

De *Manna-Boom*, by de Plantkundigen doorgaans *Ornus* geheeten, is eene soort van *Esschenboom*, en men vindt hem by LINNÆUS onder den naam van *Fraxinus Ornus* (*). Ik zal weinig zeggen van de plantkundige beschryving deezes Booms, dewyl dezelve door alle Schryvers is opgegeeven; en alleen aanmerken, dat deeze soort van *Fraxinus* zeer gemaklyk onderscheiden wordt van den Gemeenen *Fraxinus* of de *Fraxinus excelsior*, door de Bladeren, die aan 't uiteinde rond zyn, *subrotunda*, *integerrima*. Deeze Boom groeit zelden tot eene aanmerkelyke hoogte op, of verkrygt eene groote zwaarte, doorgaans is dezelve van tien tot twintig voeten hoog, de Stam haalt veel al vyf of zes duimen middellyns, de Takken zyn vry talryk en zonder orde uitgegroeid. Deeze afmeetingen veranderen, nogthans, indien de *Manna-Boomen* niet digt op een geplant zyn, en dus te vryer kunnen groeien. De *Manna-Boom* is gemeen, niet alleen in *Calabrie* en *Sicilie*; maar ook op den beroemden Berg *Garganus*, gelegen naby de oude Stad *Sypontum* aan de *Adriatische Zee*, en wordt, door HORATIUS, als op dien Berg wassende, beschreeven, als hy zingt.

Aut

(*) LINNÆUS *Sp. Plant.*

Aut Aquilonibus querceta Gargani laborant,
Aut foliis viduantur orni.

In alle de Bosfchen, omftreeks *Napels*, vindt men den *Manna-Boom* zeer veelvuldig; maar, uit gebrek aan aankweeking, brengt dezelve noit eenig *Manna* voort, en is veel eer een kreupel-gewas dan een Boom. —— De wyze waar op men het *Manna* van den *Ornus* inzamelt, fchoon gansch eenvoudig, is niettemin zeer kwaalyk begreepen van allen, die door het Koningryk *Napels* reisden, en onder anderen fchynen zy overeen te ftemmen in het berigt, dat het beste en zuiverfte *Manna* vergaderd wordt van de bladeren deezes Booms; maar dit is een gevoelen, overgenomen van de leer der Ouden, en als eene onwederfpreekbaare waarneeming omhelsd, zonder de Natuur te raadpleegen. Ik zag noit *Manna* van deeze foort, en allen, wier werk het is *Manna* te verzamelen, kennen geen' *Manna* van de Bladeren des Booms.

Het *Manna* is doorgaans van tweeërlei foort; niet om dat de inwendige waarde verfchilt; maar alleen om dat ze op een onderfcheide wyze vergaderd worden. Om het *Manna* te verzamelen maaken zy, die het opzigt hebben over de Bosfchen daar de *Orni* ftaan, in de maanden July en Augustus, wanneer het Weer zeer droog en warm is, eene lange infnyding, en neemen den Bast omtrent drie duimen in de langte, en twee in de breedte, af, zy laaten de gemaakte wonde open, en allengskens loopt 'er *Manna* uit, en wordt doorgaans fchielyk verdikt tot eene behoorelyke ftyfte, aan den bast des Booms hangen blyvende. Dit *Manna*, 't welk verzameld wordt in mandjes, en bekend is onder den naam van *Manna grassa*, brengt men op eene drooge plaats; dewyl vogtige en natte plaatzen dezelve fchielyk weder vloeibaar zouden doen worden. Deeze eerfte foort is dikwyls in lange, onregelmaatige ftukken van eene bruinagtige kleur, vol ftof en andere vuiligheden. —— Maar wanneer zy zeer fyn *Manna* willen hebben, voegen zy aan de infneede van den bast, dun ftroo of kleine takjes van kreupelhout, zo dat het Manna, in het uitloopen, op deeze daar geftelde lichaamen ftort, en wordt verzameld in eene foort van regelmaatige pypjes, 't welk daar aan den naam geeft van *Manna in cannoli*, of *Pypjes Manna*. Deeze tweede foort is meer geagt, en wordt altoos boven de andere gekeurd, om dat ze zuiver en helder is. —— Men heeft eene derde foort van *Manna*, welke men zeldzaam aantreft, en die ik gezien heb na myn vertrek uit *Calabrie*: dezelve is zeer wit gelyk zuiker; maar dewyl ze eer voor eene zeld-

zeldzaamheid, dan voor iets van weezenlyken dienst gehouden moet worden, zal ik 'er niets meer van zeggen.

De twee gemelde soorten van *Manna* ondergaan geene bereiding, hoe genaamd, eer zy uitgevoerd worden: nu zyn ze eens zuiver, inzonderheid het *Manna grassa*, dan eens zeer stoffig en onzuiver: maar die van *Napels* hebben geen belang in het vervalschen van het *Manna:* dewyl zy altoos meer voorraads bezitten dan zy tot de verzending behoeven: en, indien het *Manna* in de Pakhuizen bewaard wordt, lydt hetzelve dikwyls groot nadeel van de Zuide winden, overvloedig in ons werelddeel. De veranderingen van het weêr brengen zomtyds eene schielyke verandering te wege, in den tyd wanneer het *Manna* moet vergaderd worden: en te deezer oorzaake is het *Manna*, in regenagtige Zomers, zeer schaars en slegt.

Wat het gebruik betreft, 't geen wy van het *Manna* in de Geneeskunde maaken, dit is van weinig betekenis: want ze kan niet alleen gebruikt worden als een zuiverend middel: dewyl men dan, om 'er eene maatige werking van te verwagten zeer veel teffens zou moeten ingeeven: men schryft het egter gemeenlyk aan Kinderen voor, die het, om den zoeten smaak, te gereeder inneemen; zomtyds geeft men ook *Manna* in verkoudheid en tegen 't hoesten. De meeste Geneesheeren te *Napels* bedienen zich dikwyls van Manna en Zouten om open lyf te houden in 't begin van veele koortzen, wanneer 'er eene verstopping is in de eerste wegen. In geen byzonder geval geeven wy eenigen voorrang aan het *Manna*, en merken hetzelven eer aan als een stuk des Koophandels, dan als een zeer dienstig Geneesmiddel.

Naa dit kort berigt van het *Manna* gegeeven te hebben, zal ik u nog iets van de *Tarantula* zeggen: dewyl ik gelegenheid gehad heb om de uitwerkzels van dit Diertje te onderzoeken, in het Landschap *Taranto*, waar hetzelve in grooten overvloed gevonden wordt. Maar ik vrees u niets anders te zullen kunnen berigten, dan dat de verbaazende geneezing van den beet der *Tarantula*, door de Muzyk, geheel bezyden de waarheid, en eene enkele vond is van lieden, die een duitje zoeken te krygen door te dansen, wanneer zy zeggen dat de toevallen van den beet der *Tarantula* beginnen. Ik twyfel geenzins of de hitte der Lugtstreeke brengt zomtyds veel toe om hunne verbeelding te verhitten, en tot eene bysterzinnigheid te vervoeren, welke eenigermaate door de muzyk kan geneezen worden. Men heeft verscheide proeven met de *Tarantula* genomen; en noch Menschen noch Beesten hebben,

naa den beet, eenig ongemak gehadt dan eene zeer kleine ontfteeking in het gewonde deel, gelyk aan die, welke voortkomt uit den fteek van een *Scorpioen*, en van zelve weg gaat, zonder eenig kwaad in 't geheel te veroorzaaken.

In *Sicilie*, waar de Zomer heeter is dan in eenig deel van het Koningryk *Napels*, is de *Tarantula* noit gevaarlyk, en men gebruikt de Muzyk nimmer tot geneezing van de gewaande toevallen op den beet volgende. Het moet, in de daad, een ieder bevreemden, dat een Man van verftand, en een Geneesheer van zo groote geleerdheid als BAGLIVI, zich heeft kunnen vergenoegen met de vertelling van die ongefteldheid, en dat hy, in ftede van zich, door proeven, van de waarheid der zaake te overtuigen, liever de moeite heeft willen neemen om dit verfchynzel uit te leggen. Maar zelfs de Wysgeeren fchynen zeer op wonderbaare zaaken gefteld te weezen, en zy tragten dezelve, fchoon ze tegen alle rede aanloopen, waar te maaken, en 'er de oorzaak van op te fpeuren.

Van jaar tot jaar verliest deeze wondervreemde kwaale geloof, en ik ben verzekerd, dat ze, binnen kort, geheel geen geloof zal vinden. De Geneesheeren te *Napels* befchouwen allen de *Tarantula* in het zelfde licht, inzonderheid naa de uitgaave van een fchrander Boek over dit onderwerp, door den geleerden Dr. SERAO, die, door verfcheide proeven, beweezen heeft, dat de beet van de *Tarantula* noit eenige kwaade uitwerkzels voortbragt, en de Muzyk 'er nimmer iets mede te maaken hadt.

De Natuurlyke Historie, en de befchryving van deezen Spin, is u zo wel bekend, dat ik het geheel overtollig oordeele tot eenige byzonderheden, hier omtrent, te komen.

Ik hoop, binnen weinig maanden, in ftaat te zullen zyn, om u eenige myner Waarneemingen over den Berg *Etna*, en verfcheide weetenswaardige ftukken, de Natuurlyke Historie van *Sicilie* en *Calabrie* betreffende, te zenden. Terwyl ik, intusfchen blyf,

Uw allerverpligtfte en ootmoedigfte Dienaar,

DOMINICO CIRILLO.

N A-

NATUURLYKE HISTORIE VAN DEN GROOTEN HOORN-OF ARENDS-UIL, BY ONS SCHUIFUIT GEHEETEN.

(Volgens BUFFON.)

AAn *Jupiter* hebben de Dichters den *Arend*, en aan *Juno* den *Grooten Hoorn-Uil* toegeheiligd. Deeze, in de daad, is de *Arend* des Nagts, en de Koning onder dat geslacht van Vogelen, 't welk het daglicht schynt te schuwen, en niet te vliegen, voor 't zelve is ondergegaan.

De *Schuifuit* schynt, in 't eerste voorkomen, zo groot en sterk als de *Gemeene Arend*, doch is, in de daad, veel kleinder, en de evenredigheden van het lyf zyn geheel en al verschillende: de Pooten, het Lyf en de Staart zyn veel korter dan die der *Arenden*: de Kop is veel grooter; maar de Wieken zyn veel korter; haalende, uitgespreid zynde, slegts omtrent vyf voeten.

Deeze *Uil* is gemaklyk te kennen door zyne Grootte, door zyn vervaarlyken Kop, de diepe hoolen waar in zyn Ooren staan, en door de twee Pluimen boven op den Kop, die twee en een halven duim hoog zyn; door zynen korten, zwarten en krommen Bek; door zyne groote, palstaande en doorschynende Oogen, groote zwarte Oogappelen, omringd met een oranjekleurigen kring; door zyn gelaat omzet met hairen, of liever kleine witte los hangende vederen, die uitloopen in een omkring van andere kleine gekrulde vederen; door zyn zwarte, zeer sterke en veel gekromde Nagelen; door zyn zeer korten Hals; door zyn Pluimadie die donker rood is, met zwart en geele vlekken van boven, en geel van onderen met zwarte vlekken, en gedwarsstreept met bruine randen op eene verwarde wyze; door zyne Pooten bedekt met een dik dons, en roodagtige vederen tot aan de Nagelen; en eindelyk door zyne veelvuldig schriklyk schreeuwen, *Huibou*, *Houbou*, *Boubou*, *Poubou*.

Hy heeft zyne woonplaats in de rotzen, of oude verlaate toorens in 't gebergte geleegen. Hy komt zeldzaam in de vlakten neder, en rust niet gaarne op geboomte, maar veel liever op afgeleegene Kerken en oude Kasteelen. Zyn prooi bestaat doorgaans in jonge Haazen, Konynen, Mollen, Muizen, welke laatste hy geheel inslokt, hy verteert het vleeschagtige gedeelte, ontlast zich van het hair, de beenderen, de huid, door 't zelve, by kleine balletjes, uit te braaken. Hy eet ook Vledermuizen, Slangen, Haagdis sen, Padden, Kikvorschen,

en voedt 'er de Jongen mede; deezen opkweekende is hy zo onvermoeid in 't jaagen, dat het nest van voorraad ruim en ryklyk voorzien is, en hy zamelt meer by een dan eenige andere Roofvogel.

„ Ik heb tweemaalen, zegt de Heer FRISCH, eenige van deeze *Uilen* leevende gehad, en een langen tyd gehouden. Ik gaf hun Vleesch en Osſenlever te eeten, waar van zy zomtyds groote ſtukken opſlokten. Wanneer men deezen Vogel Muiſen voorwierp, dan verbrak hy met zyn bek de ribben en andere beenderen, en zwolg de een naa den ander in, zomtyds tot vyf toe. In weinig uuren was het hair en de beenderen in de Maag in kleine gedeelten verzameld, wanneer hy die ten bek uitwierp. By gebrek van ander voedzel, eet hy alle ſoorten van Riviervisch, kleine en middelbaare: naa de beenderen op dezelfde wyze als die der Muiſen gebrooken, en in de maag gekookt te hebben, bragt hy die in de keel, en wierp ze uit. Hy wilde niets drinken; 't geen ik ook waargenomen heb in eenige Roofvogels, die by dag vliegen. Zy mogen het zonder drinken ſtellen; doch wanneer zy gemaklyk water kunnen bekomen, zullen zy het neemen maar als ſteelswyze, en zich verſchuilende".

Deeze Vogels worden, van wegen hunne zonderlinge gedaante, in de Menagerien gehouden. In *Frankryk* is deeze ſoort zo talryk niet als die van andere *Uilen*, en het is niet zeker, dat zy een gansch jaar door daar te lande blyven; zy bouwen, nogthans, zomtyds hun nest in holle boomen, doch meermaalen in de ſpleeten der Rotzen, of de holen van hooge en oude wallen. Het nest deezer Uilen haalt omtrent drie voeten over kruis gemeeten, en is zamengeſteld uit dunne takjes van droog hout, doorvlogten met leenige wortels van planten, en van binnen met bladeren bedekt. Men vindt doorgaans maar één of twee, en zeldzaam drie Eijeren in dit nest; de kleur deezer Eijeren is omtrent gelyk de Pluimadie deezer Vogelen, en ze zyn grooter dan Hoender-Eijeren. De Jongen zyn zeer vraatagtig, en de ouden zeer afgerigt op de Jagt, die zy in ſtilte volbrengen, en veel vaardiger dan men zou denken, dat hunne zwaarlyvigheid toeliet. Zy vegten dikwyls met *Buizerts*, en behaalen veeltyds de overwinning; zich meester maakende van den buit, door den overwonnen vyand gevangen. Zy kunnen het daglicht beter verdraagen dan andere Nagtvogels: want zy gaan vroeger in den avond uit, en keeren laater in den morgenſtond t'huis.

De *Schuifuit* ziet men zomtyds aangevallen door een ganſchen hoop *Kraaijen*, die hem navliegen, en by duizenden om-

omringen, hy ſtaat hun aanval uit, maakt grooter geſchreeuw dan zy doen, en verſtrooit ze eindelyk, dikmaals den een of ander uit den hoop mede neemende, als het daglicht aanbreekt. —— Schoon hunne vleugels korter zyn, dan die der meeste Vogelen van eene hooge vlugt, zweeven zy egter tot eene aanmerkelyke hoogte, boven al in de ſcheemering: doch zy vliegen doorgaans laag, en niet tot een verren afſtand op andere tyden van den dag.

Men bedient zich van deezen *Uil*, waar men *Valken* houdt, om den *Kuikendief* te lokken, en na beneden te doen daalen. Men maakt een Vosſenſtaart aan den Uil vast, om daar door zyne gedaante te zeldzaamer te doen worden. Hy vliegt digt by den grond langs, gaat in 't veld zitten zonder op een boom te rusten; de *Kuikendief*, die hem op eenen afſtand gewaar wordt, ſchiet by hem neder, niet om aan te vallen of te veg- ten, maar als 't ware om zich over hem te verwonderen, en blyft 'er lang genoeg zitten om door den Jaager geſchooten, of door de Roofvogels, die men op hem los laat, gevangen te worden. —— De meeste Kweekers van *Phaiſanten* houden ook een deezer Vogelen, dien zy altoos plaatzen by een kouw op een kruk in eene open plaats, ten einde *Roeken* en *Kraaijen* zich rondsom hem verzamelen, en zy een groot getal kunnen ſchieten van deeze ſchadelyke Vogelen, die de jonge *Phaiſanten* zeer ontrusten; en op dat de *Phaiſanten* niet verſchrikken, ſchiet men de *Kraaijen* met een windroer.

Ten opzigte van de inwendige deelen deezer Vogels, heeft men opgemerkt, dat de Tong kort en vry breed is, de Maag ruim, het Oog beſlooten in een kraakbeenigen rok van gedaante als een kap, en de Harsſenen bedekt met een enkel dekzel, dikker dan dat van andere Vogelen, die, gelyk de Viervoetige Dieren, twee vliezen hebben welke het Brein overdekken.

Het blykt dat 'er in deeze ſoort eene eerſte verſcheidenheid is, welke eene tweede ſchynt in te ſluiten. Beide worden ze gevonden in *Italie*, en zyn aangeweezen door ALDROVANDUS. De eene mag den naam draagen van den *Hoorn-Uil met zwarte Wieken*, en de tweede *de Hoorn-Uil met kaale Pooten* genaamd worden. De eerstgemelde is, in geenerlei opzigt, onderſcheiden van den *Gemeenen grooten Hoorn-Uil*, dan alleen in de kleuren, die donkerder of zwarter zyn op de Wieken, den Rug en den Staart, en de laatstgenoemde, welke, door de bruinder kleur, deezen geheel gelykt, is enkel onderſcheiden door de kaalheid aan de Dyen en Pooten, waar op men

flegts weinig vederen vindt: ook hebben ze beiden dunner en zwakker Dyen dan de *Gemeene groote Hoorn-Uil.*

Behalven deeze twee verscheidenheden, die men in onze Lugtstreek aantreft, zyn 'er andere in afgelegener Landen. De *witte Laplandsche Hoorn-Uil* met zwarte plekken, door LINNÆUS, als een onderscheide soort aangemerkt, schynt alleen eene verscheidenheid uit te maaken, door de koude der *Noordsche Lugtstreeke* veroorzaakt. Het is eene doorgaande en bekende waarneeming, dat de meeste Viervoetige Dieren, in zeer koude Gewesten, natuurlyk wit vallen, of wit worden. Dit zelfde mag men zeggen van eene groote menigte Vogelen. Deeze *Uil*, in de *Laplandsche gebergten* gevonden, is wit, met zwarte vlekken, en verschilt in kleur alleen van den *Gemeenen grooten Hoorn-Uil*: en men hebbe denzelven, over zulks, flegts aan te merken als eene enkele verscheidenheid in deeze soort.

Deeze Vogel, zo min hitte als koude vreezende, wordt gevonden op het vaste Land in 't Noorden en in 't Zuiden, en niet alleen treft men 'er dezelfde soort aan, maar ook de verscheidenheden van die soort. De *Jacurutu* van *Brasil*, door MARCGRAVE beschreeven, is volstrekt dezelfde Vogel als onze *Gemeene groote Hoorn-Uil*; die uit het Land van *Magellaan* verschilt niet genoeg van onzen *Europische Schuifuit*, om eene onderscheidene soort op te leveren. Dit zelfde mag men zeggen van den Uil, door den Schryver van de *Reize na Hudsons Baay* beschreeven. Hy noemt dien den *Grooten gekroonden Uil*, en zegt dat dezelve zeer gemeen is in de Landen omstreeks *Hudsons Baay*, dat het eene zeer zonderlinge Vogel is, wiens Kop omtrent de grootte heeft van een Kattenkop, dat het geen men zyne Hoorns noemt vederen zyn, die boven den Bek uitkomen, waar ze met wit gemengd zyn, en allengskens bruinagtig rood worden met zwarte vlekken.

Dezelfde aanmerking gaat door ten opzigte van den *Uil*, door den Heer EDWARDS beschreeven, onder den naam van den *Virginischen Arends-Uil*. „ Ik maakte, zegt hy, eene „ Tekening van deezen *Uil*, toen ik dien leevend by my te „ *Londen* hadt: en ik bezit een anderen opgezetten, my uit „ *Hudsons Baay* gebragt, welke my toescheen van dezelfde „ soort met den *Virginischen* te weezen, zynde van dezelfde „ grootte, alleen door eenige schaduwen van kleur verschil„ lende. De vederen, die de Hoorns uitmaakten, namen haar „ begin aan den wortel van den Bek". — Ik zal eene aanmerking in 't midden brengen op deeze beschryving: betreffende de vederen, die aan den wortel van den Bek beginnen en niet

by

by de Ooren, 't welk men veelligt zou houden voor een kenmerk, om deezen *Americaanschen Vogel* aan te zien, als eene standhoudende verscheidenheid opleverende, in de soort van den *grooten Hoorn-Uil*; en dat, deeze verscheidenheid zo wel in *Europa* als in *America* gevonden wordende, niet alleen bestendig maar algemeen is, en een byzonder Gezin in deeze soort. ——— Wy kunnen zien uit de Afbeeldingen van drie *groote Hoorn-Uilen*, gegeeven door ALDROVANDUS, dat in de eerste alleen, dat is de *gemeene groote Hoorn-Uil*, de vederen van de Ooren voortkomen; en dat in de andere, welke egter verscheidenheden zyn, in *Italie* gevonden, de vederen van deeze Hoorns niet voortkomen by de Ooren, maar aan den wortel van den Bek, even als in den *Virginischen grooten Hoorn-Uil*, door EDWARDS beschreeven. ——— Het blykt, derhalven, dat de Heer KLEIN al te voorbaarig was in zyne bepaaling, wanneer hy zegt, dat deeze *groote Virginische Hoorn-Uil* een geheel onderscheide soort van de *Europische* uitmaakt: dewyl de Hoorn-vederen aan den wortel van den Bek staan, daar die in onzen *Hoorn-Uil* by de Ooren een begin neemen. Hadt hy de Afbeeldingen van ALDROVANDUS, en die van EDWARDS met elkander vergeleeken, hy zou bevonden hebben, dat dit zelfde onderscheid, 't welk slegts eene verscheidenheid oplevert, zo wel in *Italie* als in *Virginie* voorkomt: en dat in 't algemeen de Hoorn-vederen in deeze Vogelen niet juist by de Ooren een begin neemen, maar veel eer boven de Oogen, en by het bovenste gedeelte van het grondstuk des Beks.

Voor wy van dit onderwerp afstappen, zal het der moeite waardig en hier de plaats zyn, ten aanzien van de Vogelen, die by nagt op roof uitgaan, aan te merken, dat hunne Oogen eene zo tedere gevoeligheid hebben, dat ze door de helderheid van den dag verbysterd, en door de Zonnestraalen geheel verdonkerd worden. Zy verlangen een zagter en gemaatigder licht, gelyk dat der morgen en avond schemering. Dan komen zy uit hunne schuilhoeken te voorschyn, om op de jagt te gaan, of liever roof te zoeken: en hier in slaagen zy gelukkig: want zy vinden, op dien tyd, andere Vogels en kleine Diertjes in slaap, of zich daar toe gereed maakende.

Nagten, wanneer de Maan schynt, zyn voor hun schoone dagen, dagen van vermaak, dagen van overvloed: op welken zy verscheide uuren agter een jaagen, en grooten voorraad verzamelen. Min gelukkig is voor hun de tyd van donkere Maan: dewyl zy dan nauwlyks meer dan één uur in de morgen en avondschemering hebben om voedzel te zoeken: want wy moeten ons niet verbeelden, dat het Gezigt deezer Vogelen, het

geen zo volkomen dienst doet by flauw licht, het zonder licht in 't geheel kan ftellen, en in den ftik donkerften nagt. Wanneer de Nagt gekomen is, houden zy op met zien, en verfchillen ten deezen opzigte niet van andere Dieren, als *Haazen*, *Wolven* en *Herten*, die 's avonds uitgaan na de wouden, om fpyze te zoeken of te rooven. Deeze Dieren zien, in de daad, beter by dag dan 's nagts; terwyl het Gezigt der Nagtvogelen over dag dermaate verdonkerd is, dat zy genoodzaakt zyn zich op dezelfde plaats te houden zonder uit te gaan; en worden zy hier toe gedwongen, zy wagen het niet ver, en doen flegts korte en laage vlugten, uit vreeze van zich te zullen befchadigen. Andere Vogels, hunne vrees en verleegen toeftand bemerkende, vliegen toe, en beledigen hun van alle kanten. De Nagtvogel zit ftil, verbysterd, hoort de beweeging en het gefchreeuw, en geeft 'er geen antwoord op dan met een zeer gemeene houding, en het belachlyk draaijen van den kop, de oogen en het lichaam. Hy duldt zelf dat men hem befpringe en byte, zonder zich te verweeren. De kleinfte Vogeltjes, de zwakfte zyner Vyanden, zyn de ftoutfte en hardnekkigfte in het plaagen. —— Het is op deeze begekking en natuurlyken afkeer, dat men de kunst om Vogels met fluitjes te lokken, en met den Lymftang te vangen, gegrond heeft. Het is genoeg een Nagtvogel ergens te plaatzen, of zyn ftem na te bootfen om de Vogels te lokken, ter plaatze waar de lymftangen liggen. Om in deeze vangst wel te flaagen, moet men ten minften één uur voor Zonne ondergang beginnen: want, wanneer men langer wagt, zullen dezelfde kleine Vogeltjes, die by dag met de grootfte ftoutheid den Nagtvogel komen tergen, van hen met de grootfte verlegenheid wegvliegen, zo ras de duisterheid hem toelaat zich te beweegen, en zyne kragten te werk te ftellen.

DE KENSCHETS VAN CESAR, DOOR EEN PHILOSOOPH ONTWORPEN.

(Overgenomen uit OPHELLOT DE LA PANSE's *Melanges Philosophiques.*)

INdien, naa het verloop van Achttien Eeuwen, de Waarheid, zonder aanftoot te geeven, mag te voorfchyn treeden, dan ftaat het eenen Philofooph vry, op de volgende wyze CESAR te laaken, zonder hem te lasteren, en te pryzen zonder hem verleegen te doen worden.

CESAR hadt ééne bovendryvende drift. Deeze was de Zugt na roem; hy bragt veertig jaaren zyns leevens door, in het zoeken na gelegenheden om die hartstogt te koesteren, en te voldoen. Zyne Ziel, geheel door Eerzugt ingenomen, ſtondt niet bloot voor andere aandoeningen. Hy lei zich op de Letteren toe; maar beminde ze niet met eene vuurige drift: dewyl hy geen tyd hadt om den voornaamſten Redenaar in *Rome* te worden. Hy pleegde ſchandlykheden met een goed deel van de *Roomſche Jufferſchap:* maar zyn hart hadt geen deel in de vuurige begeerten zyner zinnen. In de armen van CLEOPATRA, dagt hy om POMPEJUS: en deeze zonderlinge Man, die het verſmaadde een deelgenoot in het bewind der Wereld te hebben, zou zich geſchaamd hebben, voor een oogenblik, de ſlaaf van eene Vrouwe te weezen.

Men moet zich niet verbeelden, dat CESAR een Oorlogsheld geſchaapen was, gelyk SOPHOCLES en MILTON Dichters gebooren waren. Waar hy onder de *Sybariten* ter wereld gekomen, hy zou de wellustigſte en verwyfdſte van alle Mannen geweest zyn. Waar hy in onze dagen in *Penſylvanie* gebooren, hy zou de weerloosſte van alle *Quakers* geweest, en de rust der Nieuwe Wereld niet verſtoord hebben.

De Gemaatigdheid, welke hy, naa het behaalen der overwinningen, betoonde, heeft men hemelhoog verheeven; doch hier door gaf hy blyk van de ſchranderheid zyns verſtands, niet van de goedheid zyns harten. Is het niet duidelyk voor elk opmerkzaamen, dat het vertoon van zekere deugden noodig is, om het werktuig der Staatkunde in beweeging te helpen? Wilde hy dat *Rome* hem de behaalde overwinningen zou vergeeven, hy moest den ſchyn van Goedertierenheid laaten blyken. Doch welk eene grootheid van Ziel ſteekt 'er in eene Edelmoedigheid, welke op de aanmaatiging des Oppergezags volgt?

Terwyl de Natuur CESAR met een verheven Character beſchonk, gaf zy hem ook dien geest van Volſtandigheid, welke 't zelve nuttig maakt. Hy was tot geene jaaren van onderſcheid gekomen, of hy verwonderde zich over SYLLA; hy haatte hem, en wenschte hem nogthans te volgen. Vyftien jaaren oud zynde, maakte hy reeds het ontwerp om *Dictator* te worden. Dus hadt de *Preſident* MONTESQUIEU, in zyne vroege jeugd, het denkbeeld van den Aart der Wetten.

Natuurlyke begaafdheden en zedelyke oorzaaken wrogten zamen, om zyn Character ſterkte te geeven. Natuurlyk geſchikt om te gebieden, bezat hy een deftig voorkomen. Hy was meester van die zagte en inneemende Welſpreekenheid,

zo

zo uitsteekend bekwaam om gemeene Zielen in te neemen, en welke eenen magtigen invloed heeft op de geoeffendste. Zyne zugt tot vermaak was eene verdienste by de Schoone Sexe: en Vrouwen, die, zelf in een Gemeenebest, de Mannen kunnen regeeren, hebben een alleruitgestrektst gezag in verbasterde tyden. De Juffrouwen van die dagen lieten zich bekooren door het vooruitzigt van eenen *Dictator* te hebben, vatbaar voor haare aantreklykheden.

Te vergeefsch zogt CATO eenigen tyd de Vryheid zyns Lands te bewaaken en te beschermen. Hy kon tegen CESAR niet op. Wat betekende de Welspreekenheid, de Wysbegeerte en de Deugd van deezen Voorstander des Gemeenebests, daar deeze te stryden hadden met een Man, die het vermogen bezat, om de Vrouw van elk Burger, wien hy op zyne zyde wilde overhaalen, te verleiden; die, met een heeten yver na roem vervuld, traanen stortte; om dat hy, op zyn dertigste jaar, gelyk ALEXANDER, de wereld niet overwonnen hadt; en die, op volstrekte Oppermagt gesteld, liever de eerste Man, op een gering Dorpje, wilde weezen, dan de tweede in *Rome?*

CESAR genoot het geluk van onrustige tyden, tyden van burgerlyke onlusten te beleeven; wanneer de gemoederen der Menschen ligt aan 't gisten geraaken; wanneer de gelegenheden, om groote daaden uit te voeren veelvuldig voorkomen; wanneer Mannen van Bekwaamheid alles, en zy, die alleen op hunne Deugd kunnen roemen, niets zyn. Hadt hy honderd jaaren vroeger geleefd, hy was een onbekende Landman gebleeven, en, in stede van aan de Wereld wetten voor te schryven, zou hy niet in staat geweest zyn 'er eenige opschudding in te veroorzaaken.

Ik durf hier een denkbeeld ter baane brengen, 't geen wonderspreukig in de ooren zal klinken van hun, die zwak genoeg zyn, om over de Menschen te oordeelen, uit het geen zy volvoeren, en niet uit het beginzel, 't welk het beweegrad hunner daaden is. CESAR, MAHOMETH, CROMWELL en KOULI-KHAN zyn, als 't ware, in één en dezelfde vorm gegooten. Zy allen voegden by 't verstand die diepe doorsleepenheid, welke 't zelve zo veel kragts byzet. Zy allen hadden eene blykbaare meerderheid over die hun omringden; zy waren bewust van deeze hunne meerderheid, en maakten dat anderen die erkenden. Zy waren allen Onderdaanen gebooren, en werden gelukkige Overweldigers. Was CESAR een *Persiaan* geweest, hy zou *Indie* vermeesterd hebben: in *Arabie* was hy de Grondvester van eenen nieuwen Godsdienst geworden; in *Londen* hadt hy zyn Koning vermoord, of den dood des Vor-

sten

ften te wege gebragt, onder den fchyn van eenen wettigen handel. Hy heerschte met roem over Menfchen, door hem tot Slaaven gemaakt; in het eene opzigt is hy te befchouwen als een Held, in het ander als een Gedrogt. Dan het zou, waarlyk, zeer ongelukkig weezen voor de Maatfchappy, indien het bezit van uitfteekende vermogens elk Lid des Burgerftaats regt gaf, om de rust daar van te ftooren. — Overweldigers vinden zich omringd van Vleiers, zy misfen Vrienden: de Vreemdelingen zien hun met ontzag aan; de Onderdaanen klaagen en bukken zich neder; het is in hunne eigene Gezinnen, dat de Menschlykheid haare Verdeedigers en Wreekers vindt. CESAR werd door zyn Zoon vermoord, MAHOMETH door zyne Vrouwe vergeeven, KOULI-KHAN door zynen Neef omgebragt, CROMWELL alleen ftierf op zyn bedde, dewyl zyn Zoon RICHARD een Philofooph was.

CESAR, de Dwingeland zyns Vaderlands; CESAR, die de Volvoerders zyner misdryven van kant hielp, als zy in hunne onderneemingen niet flaagden; CESAR, eindelyk, de Man van elks Vrouw, en de Vrouw van ieders Egtgenoot, wordt door eene menigte van Schryvers voor een Groot Man gehouden. Dan het is de Wysgeer alleen, die onderfchèid weet te maaken tusfchen Beroemdheid en Grootheid. De Bekwaamheden van deezen zonderlingen Man, en het geluk, 't welk hem fteeds vergezelde, tot het oogenblik dat hy den doodfteek ontving, hebben de fnoodheid zyner daaden, als met een kleed, bedekt?

Om dat de Opvolgers van CESAR zynen Naam zich toeëigenden, moeten wy niet befluiten, dat zy hem voor een Held hielden, zy merkten hem alleen aan als den Grondvester eener Alleenheerfching. Deeze Naam was geen kenteken van grootheid van Ziel, maar van Magt. De Beheerfchers van *Rome* fchroomden den Tytel van KONING te voeren: dewyl deeze, in het denkbeeld des Volks, te veel beduidde. Zy namen dien van CESAR aan, welke die bepaalde meening niet hadt, en dus werden de CESARS grooter dan de KONINGEN.

Daarenboven voerden de Beheerfchers van *Rome* den naam van AUGUSTUS, en wy kunnen ons, met geene mogelykheid, verbeelden, dat zy, dit doende, zich voorftelden eerbewys te betoonen aan de nagedagtenis van dien verfoeilyken Vorst. Kon die volmaakte Wysgeer, die ANTONINUS opvolgde, OCTAVIUS CEPIAS tot een voorbeeld zyns gedrags neemen? Welk eene overeenkomst, welk eene gemeenfchap is 'er tusfchen de verheeve Ziel van een Vorst, de Leerling van ZENO, en het wreed gemoed van eenen Tyran, wiens verwoestende Staatkunde de veragtlykfte flaaven gemaakt hadt van die *Romeinen*, wier

wier Vaders door hem op de ſlagtbank geleid waren? Hadt hy den naam van AUGUSTUS noodig? Voerde hy dien niet van MARCUS AURELIUS?

Ik heb groote hoogagting voor verſtand en bekwaamheden: doch, indien 'er een CESAR opſtondt, in een onzer hedendaagſche Gemeenebesten, ik zou de Overheden raaden hem op te hangen. Vertoonde zich zodanig iemand in *Frankryk*, het zou zeer voorzigtig weezen hem in de *Bastille* te zetten. Hy kon geene beſcherming vinden, dan onder eene volſtrekte Alleenheerſching, en daar door mogt hy een uitmuntend Opperhoofd weezen.

NAHAMIR, OF DE GEREGTVAARDIGDE VOORZIENIGHEID.

Een Arabisch Vertelzel.

EEn klein gebochgeld, éénoogig, kreupel Man, en die daarenboven maar ééne hand hadt, bedelde by de poorten van Bagdad: hy konde zig niet beletten van in klagten en murmureeringen uit te barſten, en de wyze Voorzienigheid te beſchuldigen. Als hy iemand van eene voordeelige houding, op een wagen zag voorby ryden, riep de gemelyke Bedelaar uit: „ waarom heb ik ook dat „ edel en ſtaatig voorkomen niet? Wat heeft die Mensch, zo gunſtig „ behandeld door de eeuwige Wysheid, toch gedaan, om een zo „ regt, en zo inneemend lichaam te hebben? Terwyl een verſchrik„ lyke bochgel my naar de aarde houdt gekromd! Als eene Vrouw door haar doorzigtige ſluier twee oogen, ſchitterender dan die der *Houris*, vertoonde, liet hy niet na te zeggen:

„ Zie daar eene Vrouw! van welke ik het lot benyde, zy heeft „ twee ſchoone oogen, en ik ben éénoogig; daarenboven is het oog „ dat my overblyft de moeite niet waard, om den Hemel voor het „ zelve te danken. Met welk een hoogmoed betreedt die *Satrape* „ de aarde niet! hy heeft het gebruik van zyne twee beenen om te „ wandelen, en zyne onbeſcheidene weelde te voldoen; en ik elen„ dige, die de verſchillende hoeken der Stad behoorde te kunnen „ doorkruisſen, om 'er een Aalmoes te verzoeken, ik ben kreupel, „ en ſleep met moeite myne behoeftigheid voort; die Knevelaar, die „ ten ongelukke van *Bagdad* geboren is, heeft twee goede en wel „ gevingerde handen, die de Imposten, welke hy in den naam van „ den Bevelhebber der Geloovigen, inzamelt, voor het grootſte ge„ deelte in zyne koffers brengen; terwyl de ongelukkige *Nahamir* „ maar eene kwynende hand heeft, die hy dikwyls toereikt aan die „ menigte Schelmen, die in den overvloed en rykdom leeven. Myn „ noodlot is wel verſchriklyk; is 'er een Schepzel meer overlaaden

„ met

„ met ongeluk, of is 'er wel iemand die meer lydt dan ik? Men „ mag wel zeggen, dat de Voorzienigheid het alles ten besten „ fchikt! Helaas! wanneer zal de dood myn ongelukkig beftaan „ vernietigen"!

Een Gryzaard, die een edel en ontzag verwekkend voorkomen hadt, ging voorby *Nabamir:* hy hadt eenige van zyne klagten gehoord; en fprak tot hem. „ Myn Vriend, volg my, het zal u niet „ berouwen my gehoorzaamd te hebben".

Nabamir, hoe kreupel hy ook zyn mogt, volgt den Gryzaard, die, onder een Palmboom, den Armen Man naast hem deedt neder zitten.

„ Uwe murmureeringen zyn my niet ontgaan, zeide de Gry„ zaard, verhaal my eens uwe Historie; zo ik u niet kan verligten, „ vlei ik my, dat ik u ten minften zal kunnen troosten". Men fmaakt reeds een foort van voldoening, als men van zyne ongelukken fpreekt.

Nabamir nam de gelegenheid waar, en begon op deze wyze het verhaal zyner ongelukken. „ Myn naam is *Nabamir*. Ik ben het „ eenige en droevige overblyfzel van vyf-en-twintig Kinderen van „ *Abousfin*, dien ryken Koopman van Damas, wiens rykdom „ een fpreekwoord geworden was; en ik beedel tegenwoordig aan „ de Poorten van die zelfde Stad, waar myne Voorouders, in een „ wreeden hongersnood, den overvloed verfpreidden. Ik had in „ myn Jeugd een verheeven en fraai postuur, goede fchouders; ik „ ging regt, myne beenen waren wel gevormd; ik had twee heldere „ en doordringende oogen, en twee handen, die 'er drie in behen„ digheid en in kragt te boven gingen: voeg by die voordeelen „ eenen overvloed, waar van de bronnen nooit fcheenen te moeten „ uitdroogen. Zo ben ik in de Wereld gekoomen...." „ Myn Vriend „ (viel de Gryzaard hem in de reden,) ik wagt van u een opregte „ bekentenis; voelde gy niet een geheimen hoogmoed, wanneer „ gy u zelven met anderen vergeleekt? En was die vergelyking „ van uw gelukkig, met hun ongelukkig lot, niet eene weêromftui„ ting op uw geluk, en dat het zelve vermeerderde? Zeide gy niet in „ uw harte; ik ben regt; ik heb fchoone oogen? enz." ——— „ Het „ is waar, agtenswaardige Gryzaard, ik kan het u niet ontveinzen; „ ik voedde een geheimen hoogmoed, die elken dag nieuwe voort„ gangen maakte, maar die hoogmoed wierdt geene wreedheid. Ik „ trouwde eene jonge en fchoone Vrouw, die een groot huwelyks„ goed mede bragt, ik kreeg 'er zes Kinderen by, die my allen door „ een onverwagten dood ontrukt zyn. Helaas! zo eenigen, zo flegts „ een enkele my overgebleven ware, zoude het my in myne armoe„ de verligten, het zou myne traanen afdroogen, ik zoude myn „ boezem voor het zelve openen, het zou myn klagten en myn ge„ kerm hooren, ik zou Vader zyn: dit is een troost, een vermaak, „ dat de Fortuin, hoe wreed zy ook zyn moge, aan den ongeluk„ kigften der menfchen niet betwist. Myn Vrouw, die ik aanbad,

 „ volg-

„ volgde myne kinderen in 't graf. Alle de banden, die my aan de
„ andere menschen verbonden, moesten gebroken worden; ik moest
„ alleen het gewigt myner ongelukken draagen. Op het einde van
„ eene lange Ziekte, kwam een bochgel my mismaaken; ik moest,
„ om dat ik een nagt op myn Terras had doorgebragt, een Oog min-
„ der hebben; ik zie twee Lieden saamen vegten, ik vlieg hen te
„ hulp, en ik breek myn been; maar het geen u het meest zal ver-
„ wonderen, ik geef een *Sequin* aan een elendigen, die my om een
„ Aalmoes vraagt; hy haalt van onder zyn kleed een Sabel, en slaat
„ myn arm af; ik verbeeldde my de geheele maate myner ongelukken
„ beproefd te hebben, die de Hemel, in zyn toorn, over dezen
„ Aardbol verspreidt. Ik had reeds verscheiden Banqueroutten door-
„ gestaan; ik ging my van de Wereld afzonderen, vergenoegd met
„ een middelmaatig Landgoed, dat ik bezat, en op het welke ik
„ myn bestaan gevestigd had; ik maakte my een Philosophisch Schil-
„ dery van dit leven; ik zag my zelven verre van de menschen afge-
„ scheiden, genietende het gezigt van myn Tuin, die maar een half
„ Morgen groot was, en waar binnen ik al myne begeerten zogt te
„ bepaalen; ademende de lieflyke uitvloeizels der bloemen, en dan-
„ kende mynen Schepper voor zyne goedheden. Eindelyk aan de
„ bezigheid van my zelven overgeleverd, bood ik myne laatste zugten
„ dien God aan, waar van de besluiten voor ons met een ondoordring-
„ baare duisternis zyn omzwagteld; hy ontrukt my die droevige en
„ eenige toevlugt, die myne volstrekte Schipbreuk belettede; Vrek-
„ kige en ontaarde Bloedvrienden hebben beschermingen by den
„ Cadi; hy begunstigt hunne onregtvaardigheid en wreedheid; die
„ geringe overblyfzels van myn voorleden Fortuin werden my ont-
„ rukt... Ik viel in alle de afgryslykheden der behoeftigheid, over-
„ laaden met ouderdom en met zwakheid; kunnende het den Hemel
„ niet vergeeven van my in zulk een afgrond van smarten gestort te
„ hebben.

„ Zie daar dan myn Vriend, hernam de Gryzaard zeer bezadigd,
„ zie daar dan het onderwerp uwer klagten en murmureeringen"!
—— „ Wel by Mahomet, wat wilt gy meer? Gy schynt my een
„ zonderling Mensch! Oud, gebochgeld, éénoogig, kreupel, daar
„ en boven maar eene hand hebbende, stervende van honger, vindt
„ gy die gesteldheid niet wreed, niet ysselyk genoeg? Moet ik de
„ Voorzienigheid nog pryzen? — Zekerlyk zyt gy hem tallooze
„ dankbetuigingen schuldig. —— Maar is het uw oogmerk om
„ myne elenden te verzwaaren? Uw voorkomen beloofde my eene
„ gevoelige Ziel! — Het is om dat ik gevoelig ben, en u uw geluk
„ wil toonen... — Myn geluk!.. Onze kreupele Man was zo-
danig door verontwaardiging bewoogen, dat hy, vergeetende maar
één been te hebben, een sprong agter uit deedt. — „ Ja, uw ge-
„ luk, onwyze Sterveling! hoor, ken de waarheid, en doe regt aan
„ die eeuwige Wysheid, die u van verblindheid en dwaasheid durft
„ beschuldigen".

Na-

Nabamir beschouwt den Gryzaard aandagtelyk; en vindt in zyne trekken iets bovennatuurlyks en hemelsch. De Gryzaard vervolgt.

„ Ik gaa u nauwkeurig onderzoeken, en uw bestaan op verschil-
„ lende wyzen beschouwen. —— Een gunst van de Opperste Wel-
„ dadigheid heeft u het weezen geschonken. De Hemel kon u,
„ met uwe Broeders, in de duisternis van 't graf hebben laaten
„ blyven; hy heeft u bewaard van die soort van verbanning, en het
„ heeft hem behaagd van u te onttrekken aan het wreede noodlot,
„ dat uw geslagt is overgekoomen. Zie daar dan een teken van de
„ blykbaare goedheid van den Hemel, waar voor gy my toeschynt
„ weinig erkentenis te hebben. —— Hoe het bestaan?.. ——
„ Hoe nu, rekent gy voor niets het voorregt van te zyn? Maar hoor!
„ gy had, in uwe Jeugd, een fraai postuur; beef voor 't vreeslyk
„ lot, 't welk dat gering voordeel u zou veroorzaakt hebben. De
„ Vrouw van een Cadi moest u in den Bairam zien, de welgemaakte
„ Mannen behaagden die Vrouw, die uitwendige hoedanigheid zou-
„ de haar getroffen hebben, zy zoude verliefd op u geworden zyn,
„ zoude u aangezogt hebben; gy zoudt bezweeken, en men zou u
„ geëmpaleerd hebben. —— Zie daar dan een geregtvaardigde
„ bochgel: God zy 'er over gepreezen. En myn linker Oog, zult gy
„ my overtuigen dat ik zeer gelukkig ben, van dat te missen?
„ —— Zekerlyk, myn Vriend; op 't oogenblik dat gy uw Oog
„ verlooren hebt, overpeinsde de goedaardige Calif, of hy u de
„ eer niet aandoen zoude van u te stellen, onder 't getal der roem-
„ ryke Dienaaren van zyne vermaaken; zo gy dan twee Oogen ge-
„ had hadt, zoudt gy het veragtelyk getal der Gesneedenen vermeer-
„ derd hebben, en naar myne gedagten is het beter éénoogig dan
„ een Gesneedene te zyn; wat denkt gy daar van?... Wel nu, dat
„ is myn Oog; maar myn been, ik wagt daar van... —— Nog
„ al dankbetuigingen aan het Opperste Weezen; erinnert gy u eene
„ steilte, waar op gy al uwe leden zoudt gebrooken hebben zonder
„ uw houten been, dat u weêrhouden heeft? —— Het is waar,
„ dat ik 'er my iets van te binnen breng. — Dat gy 'er u iets van te
„ binnen brengt... ô Ondankbaare menschen! nauwlyks erinnert
„ gy u de Wonderwerken, die ten uwen voordeele gedaan worden,
„ en gy houdt niet op van de Voorzienigheid met uwe klagten te
„ vermoeijen; op het minste toeval dat u gebeurt. —— *Toeval?* in
„ waarheid, dat is regt de naam! Gy noemt zo veele verschriklyke
„ ongelukken *Toevallen?* 't Zy zo, ik sta u toe al wat gy wilt;
„ gy spreekt gelyk de Propheet *Ali*; maar hoe zult gy myn arm
„ verontschuldigen? En in welke gelegenheid heb ik ze verlooren?
„ Wanneer ik de behoeftigheid hielp! —— De Hemel heeft u ook
„ rykelyk beloond, beroovende u van dien Arm dien gy beklaagt;
„ gy zult niet vergeeten hebben, dat men u op zekeren dag op het
„ Feest van *Hussein* beledigde? —— Ik erinner my dat ik my 'er
„ niet van heb kunnen wreeken? — Wel nu! zo gy het gebruik van

 „ dien

„ dien Arm, welke u ontbreekt, gehad hadt, zoudt gy uw Zabel uit-
„ gehaald hebben? Kunt gy daar aan twyfelen? En men zoude u
„ met duizend steeken om hals gebragt hebben. —— Gy zyt een
„ zonderling Mensch, gy zult my welhaast doen gelooven, dat ik
„ één der gunstelingen der Voorzienigheid ben. Ik geef u myn pos-
„ tuur, myn oog, myn been, myn arm over; maar, zo my ten
„ minsten myne Vrouw overgebleeven ware! — Zy zou haar eer ver-
„ raaden hebben, en gy zoudt wanhoopig geworden zyn! —— En
„ myn Kinderen! —— Zy moesten het verderf van 't Ryk veroor-
„ zaaken! — En myne Armoede! — Uw noodlot, zo gy ryk ge-
„ bleeven waart, was, van een hatelyk gebruik van uwe rykdommen
„ te maaken, van uw hart te verharden, van u aan alle de uiter-
„ sten over te leveren, van, in één woord, tot een afgryzen aan 't
„ Menschelyk geslagt geworden te zyn? —— De Hemel heeft my
„ alles ontrukt; wat heeft hy my gelaaten? — De Deugd; gy hebt u
„ niets te verwyten, gy hebt geene wroegingen, gy hebt maar onge-
„ lukken; wanneer gy u zelven onderzoekt, hebt gy niet te bloo-
„ zen; wat zeg ik, God verheft u boven die Stervelingen, die gy de
„ zwakheid hebt te benyden; zo gy maar een stuk brood, met traa-
„ nen besproeid, eet, het heeft u geene misdaaden gekost; misschien
„ wekt het uwe eetlust meer op, dan alle die pragtige geregten
„ konnen doen, die het gehemelte van zo veel Ryken verstompen,
„ verscheurd door eindelooze wroegingen, en die een onverzadely-
„ ken dorst hebben, welken de traanen en het bloed der ongeluk-
„ kigen, opgeofferd aan de Fortuin, niet lesschen kunnen. Maar ik
„ heb u nog niet getoond de ontzaglyke wegen der Godheid; dat
„ uwe oogen geopend worden, en dat zy met een oogwenk het
„ Schouwspel van 't Heelal zien!

De Gryzaard lag zyn hand op de oogen van *Nabamir*; en hy zag regtmaatige Koningen en wettige Vorsten van den Throon afgebonsd en met voeten getreeden, door schandelyke overweldigers; Ryken met schande bedekt, verteerd door zelfs-verveeling, en kwynende op hunne verzamelde schatten, of door Roofzugt vermoord; Vrouwen zonder schaamte, die, weinig vernoegd met het bed van haar Man te bezoedelen, hem verwurgen, of zonder meedelyden vergeeven; Kinderen die, doof voor de stem van het bloed, het mes in den Vaderlyken boezem stooten; Steden verwoest door verscheidene plaagen; Koningryken geheel overgegeeven aan de verdelging; het geheele Heel-al een verschriklyk schouwspel van misdaaden en ongelukken. — „ Wel! nu, durft ge „ u nog beklaagen! roept de Gryzaard uit"; en zyn rimpels verdwynen eensklaps. De Majesteit van een God vertoont zig op zyn gelaat; zyn houding verheft zig gelyk eene pragtige Cederboom; uit zyne oogen straalt een vuur, een Engel, in één woord, van den hoogsten rang vertoont zig in al zyne heerlykheid. *Nabamir* buigt zig neder in 't stof. De Engel zeide tot hem; „ lyd ge-
„ dul-

„ duldig; na uwen dood zult gy een nieuw leeven beginnen, waar „ het grootst geluk u wagt; gy zult eene Vrouw hebben die eene „ wonderbaare schoonheid zal zyn; tedere en onderworpen Kinde- „ ren, die hun Vader waardig zyn; ontzachlyke rykdommen die „ uw hart niet zullen bederven. En gy zult een onsterfelyken „ naam nalaaten". *Nabamir* wilde nog iets zeggen: De Engel verdween, en *Nabamir* toen hy voor de laatste maal geklaagd hadt, keerde weder tot de Poorten van Bagdad bédelende, en dankende den Hemel met al zyn hart, dat hy oud, gebochgeld, éénoogig, kreupel en éénhandig was, en dat alles om den grootsten roem van God, en van zyn waardige Dienaars Mahomet en Ali.

PROEVE OVER DE VERKEERING IN 'T ALGEMEEN.

(*Uit het Engelsch.*)

IK heb waargenomen dat weinig Onderwerpen zo zeldzaam, of ten minsten zo gansch oppervlakkig behandeld zyn als de Verkeering der Menschen in 't algemeen; en, in de daad, ik weet 'er weinig zo bezwaarelyk naar behooren te behandelen, en waar over zo veel schynt gezegd te kunnen worden.

Verre de meeste dingen, die de Menschen najaagen om het geluk des algemeenen en byzonderen leevens te bevorderen, hebben wy door ons vernuft, of door onze dwaasheid dermaate uitgeploozen en verfynd, dat ze bykans allen denkbeeldig bestaan: een waar Vriend, een goed Huwelyk, een volmaakt Staatsbestuur, en eenige andere stukken van dergelyken aart, vereischen zo veel hoedanigheden, elk in haare soort zo goed, en zo wel ondereen gemengd, dat de Menschen, reeds Eeuwen geleden, gewanhoopt hebben, de ontwerpen daar van gemaakt tot volmaaktheid te brengen. ——— Maar in de Verkeering is het anders gelegen, of ten minsten het behoorde zo te zyn: want hier hebben wy alleen eene menigte van dwaalingen te vermyden, die, schoon ze van eenige zwaarigheden vergezeld gaan, binnen 's Menschen bereik en onder zyne magt zyn; maar, gebruikt hy dezelve niet, zo blyft eene gelukkige Verkeering even zeer eene harsenschim als de straks gemelde zaaken. My dunkt derhalven dat het rechte middel om te weeten wat tot eene goede Verkeering behoort, gelegen is in de kennis van de misslagen en dwaalingen die daar in stand grypen, waar uit dan een ieder Grondregels kan opmaaken, om zich naar te gedraagen: dit te doen vereischt geen meer bekwaamheids dan de Menschen doorgaande bezitten, of, zonder eerste vernuften en blokkende verstanden te weezen, kunnen verkrygen. Want de Natuur heeft elk Mensch het vermogen geschonken om draagelyk, ja aangenaam in de Verkeering

te weezen; hoewel zy dat om uit te munten niet aan allen verleende: en 'er worden honderden gevonden tot beide bekwaam, die door zeer weinige gebreken, welke zy in een half uur zouden kunnen verhelpen, nu lastig zyn in den Ommegang.

Ik vond my opgewekt, om myne gedagten over dit Onderwerp op 't papier te ftellen, door het fmertlyk bezef, dat een zo nut en onfchuldig vermaak, zo gefchikt voor Menfchen van allerlei rang en ouderdom, en 't welk allen zo zeer in hunne magt hebben, dermaate verwaarloosd en misbruikt wordt.

Het zal noodig zyn, in deeze myne Proeve, de Dwaalingen en Gebreken die dagelyks voorkomen, en allen in 't oog loopen, zo wel als die men zeldzaamer aantreft, op te tekenen; aangemerkt 'er weinige zo duidelyk of erkend zyn, of de meeste Menfchen loopen gevaar van 'er nu en dan toe te vervallen.

By voorbeeld. Niets wordt algemeener gewraakt en afgekeurd dan de dwaasheid van te veel te fpreeken; nogthans heb ik zelden vyf Menfchen by elkander gezien, of 'er was een onder de hoop met dit gebrek behebt, tot misnoegen van 't overige gezelfchap. Maar onder allen, die zich te buiten gaan in veelheid van woorden, haalt niemand by den voorbedagten Praatvaar, die met alle omzigtigheid en bedaardheid aanvangt; eene voorreden maakt, tot verfcheide uitweidingen vervalt, iets aantreffende 't geen hem eene andere gefchiedenis in de gedagten brengt, welke hy belooft u te zullen verhaalen als deeze gedaan is: tot zyn onderwerp wederkeerende, kan hy den naam van deezen of geenen Perfoon zich niet herinneren, houdt zyn hoofd peinfende vast, en klaagt over de zwakheid van zyn geheugen: het geheele gezelfchap zit middelerwyl met ongeduld te wagten; in 't einde zegt hy het doet tot de zaak niet en gaat voort. En om de maat der verdrietigheid vol te meeten, blykt het, by 't flot der zaake, eene vertelling te weezen, die eenigen van 't gezelfchap reeds vyftig maalen gehoord hebben; of, ten besten genomen, een gering voorvalletje den verteller overgekomen.

Een andere algemeene misflag in de Verkeering is die der zodanigen, die altoos van zichzelven fpreeken. Eenigen zullen, zonder des verlof te vraagen, de gefchiedenis van hun Leeven verhaalen, de lyst hunner Ziekten opgeeven met de toevallen en omftandigheden, welke dezelve vergezelden; of optellen welk ongelyk zy in pleidoyen geleeden, en welke te leurftellingen zy in hunne vryeryen ontmoet hebben. Anderen gaan beftendiger te werk, en wagten zorgvuldig de gelegenheid af, om in hun eigen lof uit te weiden. Zy zullen iemand tot getuigen roepen om in de gedagten te brengen, dat zy altoos wel gezegd hadden wat in deeze en geene gevallen het gevolg zou weezen; maar dat niemand hun wilde gelooven: zy hadden reeds in den beginne dien Man geraaden en getoond hoe 't zou afloopen; maar hy wilde zyn eigen zin doen. Nog anderen

zyn

zyn grootsch op het vertellen hunner eigene gebreken; zy maaken het wonderlykst slag van Menschen uit: zy kunnen niets bedekken; zy bekennen, dit is eene dwaasheid; zy hebben daar door zich reeds menigmaal benadeeld, en de schoonste bevorderingen moeten missen: maar, schoon gy hun de geheele wereld wilde geeven, zy kunnen het niet helpen; zy hebben iets in hunne geaartheid dat van alle bedekking en bedwang geheel vreemd is, en eenige andere onduidlyke hoedanigheden van den zelfden stempel.

Elk Mensch is in zyn eigen oogen een Persoon van groote aangelegenheid, en hy denkt veelligt dat anderen hem even zo aanzien, zonder dat hy oit deeze eenvoudige en gereede aanmerking maake, dat het geen hem betreft, by anderen van geen meer aanbelang is dan dat van anderen by hem; en hoe luttel dit betekene, kan hy genoegzaam bemerken.

Als eenig gezelschap by elkander is heb ik dikmaals opgemerkt, hoe twee Persoonen, by toeval ontdekkende dat ze in de zelfde plaats School gelegen of op de Academie geweest zyn, voorts den ganschen avond het overig gezelschap het zwygen opleggen, en veroordeelen om te luisteren, hoe deeze twee elkanders geheugen ververschen, met het ophaalen der snaakeryen door hun en hunne Tydgenooten uitgevoerd.

Ik ken een aanzienlyk Officier, die eenigen tyd met een verwaand en onverduldig stilzwygen zit, vol verigting van alles wat 'er gesprooken wordt, in 't einde verzoekt hy, op 't onverwagtst, gehoord te mogen worden, en spreekt, met weinig woorden, het vonnis uit over de verhandelde zaak; daar op keert hy weder tot zichzelven, en verwaardigt het gezelschap met geen enkel woord, tot dat zyne geesten weder dezelfde hoogte beklommen hebben.

'Er zyn eenige gebreken in de Verkeering, waar aan geenen zich zo zeer schuldig maaken als Mannen van vernuft, en nimmer erger dan wanneer zy by elkander zyn. Indien zy hunnen mond geopend hebben, zonder iets geestigs voort te brengen, oordeelen zy dit verlooren woorden. 't Is eene pyniging, zo voor de Toehoorders als voor zich zelven, te zien hoe zy op hunne luim leggen om eene gelegenheid aan te grypen, hoe zy zich steeds bedwingen en dat met zo weinig vrugt. Zy moeten iets zeldzaams, iets ongehoords voor den dag brengen om zichzelven te voldoen en aan hun charaćter te beantwoorden, anders zou het byeengekomen gezelschap te leur gesteld weezen, en hun met andere Menschen gelyk stellen. Ik heb gezien dat men twee Mannen van vernuft met voordagt by den anderen deedt komen, om het gezelschap te vermaaken, waar zy zich zeer belachlyk aanstelden, en al de lacherny tot hun' eigen' koste kwam.

Onder myne kennisfen is een vernuftig Man noit te vrede, dan wanneer hy het hoogste woord mag voeren, en als voorzitter handelen; hy verwagt noit onderrigt of van anderen onderhouden te worden,

maar zoekt zyne eigene bekwaamheden te vertoonen; hy zoekt goed gezelſchap, maar geene goede Verkeering, en gaat dus meest om met de zodanigen die met genoegen naar hem kunnen luisteren, en zich over hem verwonderen. Misſchien was 'er nimmer ſlegter Onderhoud, dan omtrent zestig jaaren geleden in Wills Koffyhuis, in 't welke de fraaije vernuften (dus wilden zy genaamd worden) byeen kwamen; deeze waren vyf of zes Heeren, die Tooneelſpelen of ten minſten Voorafſpraken voor dezelve geſchreeven, of de hand hadden in 't een of ander Mengelwerk, en daar elkander onderhielden over hunne beuzelagtige opſtellen, met zulk een houding, als of het de edelſte poogingen der Menschlyke natuure waren, en als of het lot der Koningryken van hun afhing; zy vonden zich doorgaans omringd van een greetig luisterend aantal Studenten, die, op eenen voeglyken afſtand ſtaande, deeze Orakels hoorden, en na huis keerden, vol verагting van hunne zaaken, het beoefenen der Regtsgeleerdheid en der Wysbegeerte, en geheel ingenomen met een hoop beuzelingen onder den naam van Oordeelkunde en Fraaije Letteren. ——— Door dit middel waren veele Poëten van dien tyd geheel vervuld met Pedantery: want, myns bedunkens, is dit woord niet eigenlyk gebruikt, dewyl Pedantery beſtaat in het al te dikwyls en ongepast opdringen van onze kundigheden in gemeenzaame geſprekken, of dezelve al te hoog te ſchatten; in gevolge van deeze bepaaling kunnen lieden van het Hof en het Leger, zich zo wel aan Pedantery ſchuldig maaken als de Wysgeer en de Godgeleerde; de Vrouwen begaan dit zelfde gebrek, wanneer zy te breedvoerig ſpreeken over haare kanten, linten, waaijers, opſchik en porceleinen. Om welke rede, ſchoon het tot de voorzigtigheid, zo wel als tot eene goede opvoeding behoore, met iemand te ſpreeken over onderwerpen, waar in zy 't best bedreeven zyn, zulks nogthans eene vryheid is, die een verſtandig Man nauwlyks durft neemen: dewyl men, behalven de beſchuldiging van Pedantery, noit iets daar door vordert.

Boertery maakt het kieschſte gedeelte der Verkeeringe uit; maar, gelyk het onder ons gebruiklyk is, alles wat te duur wordt te vervalſchen en te vermengen, zoo hebben wy ook hier mede gehandeld, en dezelve veranderd in 't geen men ſchamperheid noemt en beledigend is; wanneer 'er eene kostbaare mode opkomt, houden de zodanigen, wier omſtandigheden die kosten niet toelaaten, zich te vrede met iets dat 'er naar gelykt. Onze hedendaagſche ſnaaken meenen zich wonder in 't raljeeren te kwyten, wanneer zy 'er een in 't gezelſchap uitpikken en hem ten doel hunner ſpotterny neemen. Men zal zien hoe iemand in die kunst bedreeven daar toe den minst weerbaaren kiest en het gelach op hem wendt. De Franſchen, van welken wy het woord raljeeren ontleenen, hebben van dit ſtuk een geheel ander denkbeeld, en dit hadden wy ook in de beſchaafde Eeuwe onzer Voorvaderen. Raljery was iets te zeggen, 't geen in den eerſten opſlag een verwyt ſcheen, maar altoos

door

door een onverwagten geestigen draei op het tegendeel, en ten voordeele van den geraljeerden, uitkwam. Zeker is het een der beste regelen in de Verkeering noit eenig ding te zeggen, 't welk iemand van 't gezelschap met rede kan wenschen, dat wy het gezweegen hadden; niets kan strydiger weezen met de einden, tot welke men zamenkomt, dan dat elk onvoldaan over zich zelven na huis keert.

'Er zyn twee misslagen in de Verkeering, die zeer ongelyk schynen en nogthans uit den zelfden wortel voortkomen, en even zeer moeten mispreezen worden. Ik meen, dat men gaarne anderen in de rede valt en noode lydt, dat anderen het ons doen. De twee hoofdoogmerken der Verkeering zyn de zodanigen, met welke wy omgaan, te onderwyzen, of dat voordeel zelve te ontvangen. Wie dit wel bedenkt kan niet gemaklyk tot een deezer twee dwaalingen vervallen: naardemaal men moet veronderstellen, dat wanneer iemand in gezelschap spreekt, hy zulks doet voor anderen en niet voor zich zelven; weshalven de gemeene welvoeglykheid ons leert, anderer aandagt niet te dwingen, als zy die niet gaarne verleenen: en, aan den anderen kant, hem, die de aandagt heeft ingenomen, des niet te ontzetten: dewyl wy dusdoende op de ruwste wyze te verstaan geeven, dat wy ons zelven boven hen waardeeren.

Men vindt Menschen te wel opgevoed om u in de reden te vallen; maar die, 't geen ruim zo slim is, eene overmaat van ongeduld laaten blyken, en toonen met smerte op de wagt te leggen, tot dat gy gedaan hebt: dewyl hun iets is ingevallen, 't geen zy wel wenschten mede te deelen. Middelerwyl letten zy geheel niet op 't geen 'er gesprooken wordt, zy passen zorgvuldig op om het geen ze in voorraad hebben niet te strooijen, dit neemt al hunne aandagt in: en stellen zich buiten staat om eenige andere aanmerking te maaken, die ruim zo goed zou weezen, en beter te passe komen.

Daar is eene soort van onbeschofte Gemeenzaamheid, by eenige Lieden onder hunne gemeenzaamste kennissen in gebruik, welke zy ook in uitgebreider Verkeering invoeren, en voor onschuldige vryheid of lugthartigheid willen doen doorgaan; dit is iets gevaarlyks in onze Noordsche Landen, waar het weinig toevoeglyke en beschaafde, 't geen wy bezitten, enkel door kunst gemaakt is, en zo ligt weder tot de oude barbaarschheid vervalt. Dit was, onder de *Romeinen* de geestigheid der slaaverny; wy vinden 'er in PLAUTUS verscheide voorbeelden van. Deeze Gemeenzaamheid schynt onder ons ingevoerd te weezen door CROMWELL, die, door de heffe des Volks te bevorderen, dezelve onder de Hof-vermaaken plaats gaf: en als wy in aanmerking neemen, dat alles toen het onderst boven gekeerd was, kon het zeer voeglyk stand grypen; daarenboven behoorde dit tot een streek der Staatkunde uitgedagt om het punt van Eer, voorheen tot zulk een uiterste gebragt, dat men het minste misspreeken, onder Heeren van rang, door een tweegevegt besliste, te belachen.

Zommige Menfchen munten uit in het vertellen van Gefchiedenisfen, en zyn met een goeden voorraad daar van voorzien, van welke zy zich, by gelegenheid, in alle Gezelfchappen, kunnen bedienen, en dit is, in aanmerking genomen zynde tot welk eene laagte de verftandige Verkeering ebt, geene veragtlyke bekwaamheid; doch dezelve ftaat bloot voor twee onvermydelyke gebreken: het eene dat men dikwyls herhaalt, het ander dat men fchielyk uitgeput is; waarom hy, die deeze bekwaamheid in zich zelven hoog fchat, noodwendig een goed geheugen moet hebben, of dikmaals van Verkeering verwisfelen, om de bekrompenheid van zyn voorraad niet aan den dag te brengen; want zy doen zelden nieuwen op, maar teeren van de hoofdfom af.

Lieden, zeer bekwaam om in 't openbaar te fpreeken, zyn zelden aangenaam in byzondere Gezelfchappen, 't zy deeze bekwaamheid hun natuurlyk is, of dat zy dezelve door 't gebruik verkreegen hebben. Eene natuurlyke wyze van zich uit te drukken, hoe wonderfpreukig het ook moge fchynen, komt doorgaans voort uit fchaarsheid van vinding en woorden, waar door Menfchen, die een zeker bepaald getal van denkbeelden hebben over elk onderwerp, en bepaalde fpreekwyzen om dezelve te verftaan te geeven, die alleen gereed vinden en 'er zich van bedienen: hierom zyn Geleerden, en die de rykheid der taale verftaan, doorgaans ongefchiktst om voor de vuist te fpreeken, of zy moeten door de gewoonte vrymoedigheids genoeg verkreegen hebben; zy vinden zich verward door de veelheid der ftoffe, de verfcheidenheid van denkbeelden en woorden, en zyn verleegen eene keuze te doen; het eerstgemelde is geen gebrek in den gemeenzaamen ommegang, daar het fpreeken op den toon van een Redenaar zeer ondraaglyk valt.

Niets maakt den Mensch ongefchikter voor eene genoeglyke Verkeering, dan dat hy een Snaak wil weezen; om dit Character te onderfteunen, draagen zy zorg een genoegzaam aantal Naavolgers en Verwonderaars te hebben, die hun ten dienst ftaan; zy vinden 'er wederzyds hunne rekening by, daar ze elkanders Eigenliefde ftreelen. Doch hier door krygen de eerften zulk een Air van meesterfchap, en worden de laatften fnapagtig, dat geen van beiden wel te dulden is.

Ik zal hier niet reppen van Menfchen door twistgraagte bezeten, of door zugt tot tegenfpreeken gedreeven, van Leugenaars, van verftrooiden van gedagten, die altoos op iets anders denken dan waar van gefprooken wordt: dewyl allen, die aan een deezer ongemakken, zich onderhevig vinden, zo ongefchikt zyn voor Gezelfchappen als die in 't Gekkenhuis zitten.

Dus heb ik, myns bedunkens, de meeste gebreken in de Verkeering, die onder myne opmerking gevallen of my te binnen gefchooten zyn, nagegaan, uitgenomen eenige die byzondere Perfoonen eigen zyn, en andere te groot om hier vermeld te worden, als het voe-

voeren van onkuifche en godlooze taal; want ik had alleen voor, te handelen over de misflagen der Verkeeringe in 't algemeen; en niet over de onderwerpen des Onderhouds, dit zou een eindloos werk weezen. Dan het opgegeevene toont genoegzaam, hoe zeer de Menschlyke natuur verlaagd is, door 't misbruiken van dat vermogen, 't welk ons, op zo voordeelig eene wyze, anderzins van de Schepzelen hier beneden onderfcheidt; en hoe weinig wy de Verkeering tot ons voordeel aanwenden, die een der grootfte, der duurzaamfte, onfchuldigfte en nutfte vermaaken des leevens kon zyn, en by mangel hier van ons moeten vergenoegen met de laager vermaaken van kleeding, ftaatlyke bezoeken af te leggen, of ons bezig te houden met de fchadelyker uitfpanningen, als fpeelen, drinken, onbetaamelyke Minnehandelingen, waar door Heeren en Juffrouwen naar Lichaam en Ziel bedorven worden, en alle denkbeelden van liefde, eer, vriendfchap en edelmoedigheid verlooren hebben, als welke, onder den naam van zotheden, reeds eenigen tyd geleeden, buiten gebruik geraakt zyn.

Deeze verbastering der Verkeeringe, met de fchadelyke gevolgen daar aan verbonden, hebbe men, onder andere oorzaaken, toe te fchryven aan de gewoonte, om de Juffrouwen uit onze Gezelfchappen te weeren, buiten dat 'er gefpeeld, gedanst of van liefde gehandeld wordt. Ik denk dat de Welleevenheid en befchaafdheid in *Engeland*, ten hoogften toppunte gefteegen was, in het vreedzaame gedeelte der Regeeringe van Koning CAREL den I, en de Gefchiedenis leert ons, dat de wyze van Verkeering toen gansch zeer van de tegenwoordige verfchilde. Verfcheide Juffrouwen van aanzien, wier naamen by de Dichters van dien tyd gedagt worden, hadden aan haare huizen bezoeken, waar in de fchranderfte Geesten, van beide de Sexen, den avond doorbragten met fpreeken over Onderwerpen, die ter baane gebragt werden; en fchoon wy gereed zyn, om de verhevene *Platonifche denkbeelden*, welke zy van Liefde en Vriendfchap hadden of voorgaven, te verfmaaden en te verdenken, geloof ik dat hunne kiefche begrippen op rede fteunden, en dat een weinig van het Romanesque geen kwaad inmengzel is om de waardigheid der Menschlyke Natuure te verheffen, zonder welke dezelve ligt verbastert, en vervalt tot alles wat fchandelyk, ondeugend en laag is. Indien de Juffrouwen al van geen meer dienst waren in de Verkeering, dan dat zy ons wederhielden van onzedige en onbetaamelyke taal, tot welke de Noordfche Volken ligt vervallen, men moest ze toelaaten. Het vermogen der Sexe blykt in dit opzigt duidelyk aan die Heeren, die op een gemaskerd Bal zo zeer bekwaam zyn in 't fpreeken, maar in tegenwoordigheid van Juffrouwen, wier eer en deugd bekend is, zwygen en als buiten hun element zyn.

Men treft eenige Menfchen aan, die denken dat zy zich wel kwyten, en het Gezelfchap genoeg voldoen, wanneer zy gevallen van geen belang vertellen, die dagelyks gebeuren. Dit heb ik gemeen-

meenzaamer onder de *Schotten*, dan onder eenig ander Volk, aangetroffen, die zeer bezorgd zyn om geen de minste omstandigheid van tyd of plaats te vergeeten; iets 't geen volstrekt niet te dulden zou weezen, was het niet dat het eenigzins verleevendigd werd, door de vreemde wyze van uitdrukkingen, en gebaaren aan dat Volk eigen.

Het is geen misslag in Gezelschap veel te spreeken: maar dit lang te doen is een gebrek; want indien het meerder getal der geenen die een Gezelschap uitmaaken, natuurlyk stilzwygend of zeer schroomagtig en agterhoudend is, zal de Verkeering kwynen, indien ze niet dikwyls verleevendigd wordt, door een hunner die nieuwe Onderwerpen in 't midden brengt, mits hy 'er niet over uitweidde; maar tyd geeve tot antwoorden en wederantwoorden.

PROEVE OVER DE VLEIERY.

(*Uit het Engelsch.*)

MEn heeft my wel gezegd, dat de eerste indrukzels diepst gaan. Ik vind dit, door de ondervinding, bewaarheid; de Indrukzels my, op myn derde Jaar, gegeeven, zyn op myn veertigste nog niet uitgewischt. Hoe leevendig komen my die reeds lang verloopene dagen te binnen! ——— Om geen langer inleiding te gebruiken, myne Minne heeft my eerst geleerd te Vleien. De goede oude Vrouw bestondt het noit my te wasschen of te reinigen, zonder de zoete en streelende uitdrukkingen. „ Dat is een lief Kind, laat my „ dat zoete aangezigtje wasschen; dat 's een allerliefst Schepzeltje" en meer andere zuikerzoete woordjes van denzelfden aart.

Toen ik wat ouder werd, bemerkte ik hoe men my noit iets belastte, zonder wat Vleiery by het bevel te voegen. Myne Schoolmatres leerde my zeggen „ A dat is A", en moedigde my aan met de woorden; „ Dat 's een lieve Jongen". —— Myn Vader, myne Moeder en verdere Bloedverwanten, spraken tot my in denzelfden styl. Myn oude Grootvader ook, hoe klaar kan ik my nog dien Grysaart verbeelden! stak dikwyls de hand in den zak, als ik, onnozel Kind, hem vroeg waarom hy altoos het hoofd schudde, en gaf my duiten „ om dat ik een braave Jongen was". —— Deeze lofspraaken, schoon alleen woorden die door 't gebruik juist die bepaalde betekenis niet hadden, gelyk ik zints leerde, gaven my groot vermaak; en ik vond my altoos geneegen om hen, die my dezelve toevoegden, te beminnen. Ik was schrander, ik dagt anderen te kunnen regeeren, door het zelfde middel, waar door zy my beheerschten; en ik vond my, in die gevolgtrekking, niet bedroogen; schoon ik toen niet veel gelegenheids hadt, om 'er Proeven van te neemen.

Ik

Ik had een Tante, die ongelukkig genoeg was van geen Man gekreegen te hebben; en zy werd daarom, gelyk gebruiklyk is, eene Oude Vryster geheeten, eer de tyd haar tot eene Oude Vrouw gemaakt hadt. Oude Vrysters wanhoopen zelden, voor zy haar drie en zestigste jaar bereikt hebben. Dit is oorzaak dat wy dikwyls Juffrouwen van vyftig jaaren gekleed zien als jonge Juffertjes van zestien. Myne Tante behoorde tot deeze soort. Het gebeurde eens, dat ik by haar speelde, juist zo als zy aan haar Toilet zat, om, door Kunst, de verwoestingen, welke de tyd in haar aangezigt hadt aangerigt, te herstellen. Ik riep, zonder het te meenen, (want zeker ik kon het niet in ernst denken, „ Tante wat hebt gy een mooije „ neus! uw hand is witter dan myne"! —— Ik had deeze woorden niet gesprooken, of zy vatte my in haare armen en stikte my bykans met haar kussen. Elken dag, naa dat gelukkig oogenblik, bewees zy my nieuwe blyken van haare gunst, en sprak groot van my; steeds zeggende; „ dat ik zeer gepaste aanmerkingen maakte, die men van „ een Kind van myne jaaren niet zou verwagten". —— Ik stond versteld over deeze verandering. Zy hadt my te vooren onverschillig zo niet met leede oogen aangezien. En waarlyk weinig oude Vrysters, gelyk ik naderhand heb opgemerkt, zyn zeer op Kinderen gesteld. Ik bevroedde, egter, wel dra, dat ik door myne Vleiery my in haare gunst hadt ingedrongen. En ik besloot toen reeds de Vleiery tot het heerschend beginzel van myn gedrag, in het toekomende, aan te neemen.

Wanneer myn Vader oordeelde, dat ik den ouderdom bereikt had om ter Schoole besteld te worden, bragt hy my op een dier Schoolen, waar de Jongens, in korten tyd, de bekwaamheid verkrygen, om alles te doen wat men kan bedenken. Doch ik moet het geen *School* noemen; de Meester die verheevener gedagten koesterde, zag dit voor eene te gemeene benaaming aan, en hadt, om allen misslag hier omtrent voor te komen, met groote gouden Letteren boven den ingang gezet, *De Academie.* —— Maar, om van deezen buitenstap te rug te keeren, ik bevond wel haast dat de Kunst van Vleien niet onbekend was aan myne Onderwyzers. Wanneer myn Neef *Thomas*, of myne goede Tante *Debora*, my kwamen zien, en naar gewoonte vraagen, hoe het met my ging, hoorden zy gewis, op de wydluftigste wyze, myne goede hoedanigheden ten Hemel toe verheffen. De Ondermeester betuigde „ dat *Willem* de beste Jongen „ was, die oit zyn oogen zagen". De Vrouw van den Schoolmeester vatte my onder den Kin, zeggende. „ Hy ziet 'er schoon „ uit, het zal zeer wel gaan". De Meester zelve was gewoon deeze Lofreden te voeren, terwyl hy my op 't hoofd drukte en sterk aankeek. „ 't Is waarlyk te verwonderen! Zo veel vorderings in zo „ weinig tyds! De Natuur is hem gunstig geweest! —— En zeker, ik doe veel moeite aan hem, dat doe ik, ook is de Jongen „ altoos aan zyn werk". —— Deeze en meer andere loftuitingen werden

werden my toegevoegd, wanneer myne Vrienden my bezogten. Maar, helaas! naa dat ik zo groote gedagten van my zelven gevormd hadt, myne Vrienden waren niet vertrokken, of ziet ik ſtond met andere Jongens gelyk, en niettegenſtaande alle myne groote begaafdheden, myne friſſe gedaante, en alles wat men meer tot myn lof gezegd hadt, moest ik arme Schelm ſtokſlagen verdraagen, en kreeg, van den morgen tot den avond, geen anderen naam dan dien van Domoor. ——— Ik troostte my zelven zo goed ik kon. Ook had ik niet veel rede om my over die gegeevene lofſpraaken te bedroeven, dewyl myne Vrienden, hoewel bedroogen, zeer in hun ſchik waren; en ik een halven Kroon kreeg, daar ik anders misſchien ſlegts een Schelling, of mogelyk maar een Kus zou ontvangen hebben.

Het ging myn Meester met zyne Vleiery zo wel, dat ik my verſterkt vondt in het beginzel; my door myne Minne en Tante, &c. ingeboezemd. Ik beſloot, daarom, myne kunst onder myne Schoolmakkers te werk te ſtellen. ——— Ik ſlaagde wonder gelukkig; maar was genoodzaakt veel omzigtigheids en beleids te gebruiken; en my toe te leggen, om de heerſchende neigingen en driften van elk te ontdekken. Noit prees ik een ſtuurſchen Jongen als goedaartig; maar prees hem in die byzonderheid waar in hy genoegen ſchepte, van wegen zyne ernsthaftigheid en deftigheid. Noit prees ik den luiaart over zyn vlyt en naarſtigheid in 't leeren, neen: deeze veragtte hy; maar prees hem als leevendig en vrolyk van aart. Om kort te gaan, ik kittelde elk op die plaats, waar hy kitteligst was. Trof ik iemand aan met grootschheid behebt, ik verleende dezelve ryklyk voedzel. ——— De voordeelen, welke ik, door dit gedrag, verwierf, zyn ontelbaar. Ieder zag my aan als zyn byzonderen Vriend; en dit beoogde ik ook met myne Vleiery. Ontſtonden 'er geſchillen, beide de partyen ſtemden overeen om het aan my te laaten verblyven; dewyl elk zich verbeeldde my op zyne zyde te hebben. In deezer voege had ik, als 't ware, gezag over allen, 't welk myn' hoogmoed niet luttel ſtreelde. Ik werd van allen bemind en gevierd. Niemand bragt oit iets ten mynen laste in. ——— Ik moet bekennen ik leerde op dit School veel wysheids, doch niet uit de Boeken; ten deezen opzigte, ik moet het tot myn ſchande bekennen, was ik een Domkop. Myne wysheid was de wysheid niet van een beſpiegelend Wysgeer, maar van een Man die de Wereld verſtaat.

Ik merkte het School reeds vroeg aan als een Copy van de Wereld, alle de gebreken en gekheden van dat groote Origineel zyn daar in 't Miniatuur geſchilderd. En ſchoon de Schildery klein is, wordt 'er elk Character naar 't leeven verbeeld. ——— De tyd was nu gekomen, dat ik my in den grooten Oceaan der Wereld zou begeeven, en ik ſtreelde my met de gedagten van een geheim te bezitten, 't welk my veilig door alle klippen en barningen heen zou

ſtuu-

ſtuuren. Men hadt my van myn wieg af verteld, dat ik tot den Krygsdienst geſchikt was. Van het School afgenomen zynde, dagt ik dat nu eindelyk dit gelukkig tydperk verſcheenen was. Hoe verrukte my het vooruitzigt van den Degen en de Monteering: maar behalven deeze vond ik my door bekooringen van meerder aanbelangs getrokken. Ik dagt de Krygsdienst zou my het ruimſte veld openen, om myn zugt tot avontuuren te voldoen.

Maar te midden van myne te vroeg opgevatte en ſtreelende hoop, en alle die heuchlyke vooruitzigten, beſtelde myn Vader my, ô grievendſte van alle ſmerten! by een Koopman in *Cheapſide*. Naa eenigen tyd, egter, berustte ik in myn lot. Doch hoe laag was ik gedaald. Al de ontwerpen, door my gevormd, verdweenen, en myn gouden vleikunst ſcheen my niet te ſtaade te zullen komen, ik verbeeldde my nu niets anders te doen te hebben dan het boek te houden en den winkel waar te neemen. Deeze gedagten vielen my lastig. Het vleien was my nu natuurlyk eigen geworden, en de Natuur laat zich geen wetten ſtellen, of geheel uitrooyen. De meesten die in onze Winkel kwamen waren Vrouwen, deeze omſtandigheid gaf my eenige hoop. Rechtſtreekſche vleiery van iemand in myn ſtaat wist ik zou al te zeer naar gemeenzaamheid ſmaaken. Ik vond my, derhalven, genoodzaakt met veel omzigtigheids myne zaaken te beleggen. Terwyl ik 't een en ander voor den dag haalde, was ik gewoon, op een vleienden toon, aan te merken; „ dat zulk een Patroon, of zulk „ een Kleur, zeer goed zou weezen voor eene Juffrouw, die noo„ dig hadt eenig hulpmiddel te gebruiken om eene ſlegte kleur „ wat te gemoet te komen; maar gy Mejuffrouw. —— Wat „ dunkt u hier van?" —— Dit miste my nimmer. De Juffrouw was gekitteld, vervoegde zich voor den Spiegel, ſchikte haar Kapzel, verſtak eene ſpelde, en kogt het aangepreezene. Door dusdanige kunstjes maakte ik losſe klanten vast, behaagde aan die ſteeds gewoon waren by ons te koopen, vermeerderde myns Meesters neering, en deedt niemand kwaad.

Zeven jaaren ſleet ik op deeze wyze. Ik zal my niet inlaaten om elke byzonderheid myns leevens, geduurende dat tydsverloop, te verhaalen, dit zou vry eenzelvig weezen; genoeg is het alleen te zeggen dat deeze ſtreek noit miste —— Juist met het eindigen myner leerjaaren ſtierf myne Tante DEBORA, en hadt my een ſchoon legaat gemaakt, groot genoeg voor my om myne zaaken aan te vangen. Dank, dank zy myne Kunst! Ik moest niet vergeeten te vermelden, dat zy eene Oude Vryster ſtierf, niettegenſtaande haare bevallige neus en witte handen.

Ik kogt een Winkelhuis en zette myn Winkel op; maar ik ontbrak nog een noodig Meubel, zonder 't welk men zegt dat iemand noit recht gezeten is, of, met andere woorden, ik had eene Vrouw noodig, en beſloot eene Egtgenoot te zoeken. In myn oogmerk om

om te trouwen, ik zal voor de vuist spreeken, offerde ik zo wel op 't altaar van PLUTO als op dat van CUPIDO. Naa eenigen tyd kreeg ik een ryk Weeuwtje in 't oog; zy was reeds merkelyk in jaaren gevorderd; wat haar Persoonlyke begaafdheden betreft, die preezen haar niet sterk aan. Eene korte wyl by haar verkeerd hebbende, bemerkte ik dat zy tot de Juffrouwen behoorde, die geen ingewikkeld geloof geeven aan den Spiegel. Dit was genoeg voor my om te weeten hoe ik de zaak moest aanleggen. Ik betuigde haar, op 't dierste, dat haare oogen onwederstandlyk waren, dat haar wangen de roozen tartten, ik zwoer —— met één woord, naa eene korte vryery, had ik de Juffrouw en tien duizend ponden. Ik leefde gelukkig in mynen nieuwen staat. —— Maar 't bitter lot liet my dien zegen weinig tyds behouden. Myne Vrouw stierf. Vrede heb haar Geest! —— Ik ben weder getrouwd, en tot op deezen dag geniet ik het gezelschap van myne waarde Egtgenoote. Ik won haar hart door haare oogen te pryzen. Deeze overwinning behaalde ik ten koste van myne opregtheid —— doch laat dit een geheim blyven.

Met stilzwygen gaa ik duizenden van gevallen voorby, waar in ik myn talent van vleien, met eenen allergewenschten uitslag, te werk stelde: dan ik moet u nog het laatste en gewigtigste verhaalen. In den loop myns handels kreeg ik kennis aan een ouden Man, behoorende tot dat slag van lieden, die onbedenklyke schatten op een stapelen, op eene wyze welke niemand weet. Ik besloot het hart van myn nieuwen Vriend te peilen, het was niet noodig in een diep onderzoek te treeden ter ontdekking, dat de Gierigheid reeds lang alle andere ondeugd, drift en genegenheid verdoofd hadt. Deeze ontdekking gaf my den draad van 't kluwen in handen. Ik haalde by een alle de aanmerkingen welke ik, in Leerredenen of in gesprekken, gehoord hadt tot lof van Zuinigheid en Maatigheid; hier over weidde ik, by alle gelegenheden, uit. Ik sprak van de verschriklyke duurte aller leevensnoodwendigheden, en klaagde over de weelde en verkwisting van den tegenwoordigen tyd, die ik zeer leelyk afschilderde. Wanneer ik, op zekeren tyd, my over dit onderwerp zeer breedvoerig en heevig uitliet, stondt hy van zyn Stoel op, en sloeg, met een drift niet gemeen aan lieden van een zo koel gestel als noodig is om een Gierigaart te weezen, my op den Schouder, betuigende, „ dat ik de eerlykste, voorzigtigste, „ en verstandigste Man was, dien hy oit ontmoette." —— Binnen weinig weeken stierf de Grysaart, en liet my zyne goederen na.

Dus heb ik groote middelen verkreegen —— dus myn leeven doorgebragt, vry van die vyandlykheden en onlusten, welke Menschen van eenen wederspreekenden en nydigen aart zich altoos op den halze haalen —— dus heb ik de Liefde en de Agting verworven van allen, die ik ken. Myne vleikunst heeft my gelukkig gemaakt, en, ik verbeeld my, ook het geluk van anderen bewrogt ——

Ik heb het geluk vermeerderd van allen, met welken ik in kennis geraakte, door hunnen hoogmoed te streelen. Wanneer het in myn magt stondt, heb ik in dien bitteren Kelk des leevens iets geworpen, 't welk noit mist om dien te verzoeten. Zelfsgoedkeuring naamlyk. —— Nogthans, ik beken het; heb ik dit dikwyls gedaan ten koste van de waarheid —— Ik beken het —— en bekentenis is een teken van Bekeering, en Bekeering pleit om Vergiffenis. En nu, boven afhangelykheid verheven zynde, heb ik, om myne misdaad te boeten, ernstig voorgenoomen, niemand te pryzen dan die het verdient en lofwaardig is.

BERIGT.

HEt Genootschap, onder de Zinspreuk: *Floreant Liberales Artes* de ingekomene Antwoorden, op de Vrage: *Omtrent het verboogen en verbreeden der Nederlandsche Zee-Stranden enz.*, tegens den eersten Mai 1772, ter beantwoording voorgesteld, met alle naauwkeurigheid en onzydigheid, onderzocht hebbende, heeft geen zodanig uitgewerkt gevonden, dat het in alle opzichten aan de uitgestrektheid van hun oogmerk en der Vraage voldoet, één echter, ten Opschrift voerende: *De Zee kan geen tegenstand verdraagen*, draagt in zo verre de algemeene goedkeuring weg, dat het Genootschap, wanneer de Schryver dier Verhandeling kon goedvinden, zyne Aanmerkingen en Waarneemingen, met dezelfde naauwkeurigheid, omtrent de Stranden der Zuiderzee op te geven, als omtrent die der Noordzee is geschied, ten hoogste bereidwillig is den gestelden Prys van 30 Gouden Ducaaten aan denzelven uit te deelen: Indien echter gemelde Schryver hiertoe geene genegenheid mogt hebben, verzoekt het Genootschap, dat hy zynen Naam gelieve te openbaaren, op dat zyne Verhandeling, in eenige opzichten aan het oogmerk der Vraage voldoende, ten nutte des Vaderlands, het Gemeen worde aangebooden.

Vervolgens is voorgesteld, om tegens den eersten Mai 1773 te beantwoorden, deeze Vraage: *Welke Deugden en Ondeugden hebben het Menschdom door alle Eeuwen meest beheerst? en is het Hart der Menschen van tyd tot tyd verergert, verbetert, of is't in alle gelyk gebleeven.*

En word by deezen opgegeeven, om tegens den eersten Mai 1774 te beantwoorden, de navolgende Vraage:

Welke is de reden, dat zommige onzer Provintien (in deezen tegenwoordigen tyd van Vrede) met haare Finantien, zo zeer ten achteren geraaken, dat zy bezwaarlyk haare Quotaas kunnen opbrengen; en welk is het beste en geschiktste Middel, om dezelve te herstellen en te verbeteren, zonder daar door de Ingezetenen meer lasten op te leggen, maar in het tegendeel hun daar van zo veel mogelyk te ontheffen.

Hen die deeze Vraagen voldoende beantwoorden, wordt eenen Prys van 30 Gouden Ducaaten belooft.

De Antwoorden moeten in leesbaar Schrift, in het Latyn, Fransch of Nederduitsch gezonden worden aan den Boekverkooper *G. Warnars*, in de Kalverstraat t' Amsterdam, geteekent, met eene Zinspreuk, en met byvoeging van een verzegeld Biljet, waarin de Naamen en Woonplaatsen der Schryveren zyn uitgedrukt.

WAARNEEMINGEN
omtrent de
LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,
in Juny 1772.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo.	mi.	av.	Winds Streek. 's morg.	's midd.	's av.	Weder. Gesteldh.
1	29. 10	29. 9½	29. 9	56	59	56	O t N	N W	N t W	Betr. Reg.
2	— 8½	— —	— 10½	56	57	54	N t W	N	N	Reg. Betr.
3	— 11	30. 0½	30. 0½	56	62	56	W t N	N W	Z W	Helder.
4	— —	29. 10½	29. 8	59	60	63	Z W	Z W	—	Betr. Reg.
5	— 7½	— 8	— 9	59	64	58	—	—	—	— Held.
6	— 10	— 10½	— —	58	56	59	—	W	W	Reg. W.
7	— 10½	30. 1	30. 1½	59	60	59	W	N W	Z W	Wolk. R.
8	30. 2½	— 4	— 5	58	62	56	N W	—	N	Helder.
9	— 5	— 2	— 2	61	69	62	Z	Z W	W	— Reg.
10	— 2½	— 2½	— —	58	66	59	N W	W	Z W	—
11	— 1½	— 1½	— 3	58	60	58	N O	N	N	Reg. Held.
12	— 3	— 4	— 4	57	67	57	N	N O	N O	Helder.
α 13	— 4	— —	— —	54	67	59	N O	—	—	Betr. Held.
β 14	— 3½	— 3	— 2½	61	66	62	—	—	—	Helder.
15	— 1½	— 1	— 0	62	70	63	W	W	W	—
16	29. 11½	29. 11½	— —	62	72	67	—	N O	N O	— Wolk.
17	30. 0	30. 0¼	— 0½	67	74	66	O	O	O	— -- R.
18	— 1½	— 1½	— 1½	63	68	66	—	W	N O	Betr. Held.
19	— —	— —	— 1¼	64	72	67	Z W	Z W	Z W	Helder.
20	— 1¼	— 1	— 0½	69	75	71	N O	N O	O	Betr. Held.
21	29. 11½	29. 11½	— 0	69	68	64	Z	W	W	Dond. R.
22	30. 1½	30. 2½	— 2	66	70	66	W	—	—	Helder.
γ 23	— 2½	— 2¼	— 1½	67	77	71	Z t O	N O	N O	— Wolk.
δ 24	— 1½	— 1	— 0½	71	78	75	O	W	W	—
25	— 1¼	— 2¼	— 2¼	68	72	70	W	—	—	—
ε 26	— 2¼	— 1½	— 0	71	78	74	Z W	W	N O	— D. R.
27	29. 11½	29. 11¼	29. 9½	72	70	72	—	N W	Z W	D. Buijig.
28	— 9½	— 9¼	— —	70	75	68	—	Z W	W	Wolk. R.
29	— 10½	— 10½	— 11½	66	70	65	W	W	N W	Helder.
30	30. 0½	30. 1½	30. 1½	62	67	61	N	N	—	— Wolk.

Hoogste Barometer d. 30. 5 }
Laagste Barometer d. 29. 7½ } middelb. d. 30. 0¼
Hoogste Thermometer gr. 87. }
Laagste Thermometer gr. 54. } middelb. gr. 70½

α Den 13 namiddag ten 4 uuren 77 gr.
β Den 14 namiddag ten 4 uuren 78 gr.
γ Den 23 namiddag ten 4 uuren 80 gr.
δ Den 24 namiddag ten 4 uuren 86 gr.
ε Den 26 namiddag ten 4 uuren 87 gr.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

KORTE PROEVE, OM AAN TE WYZEN; WELKE DE BESTE EN BEKWAAMSTE MIDDELEN ZYN, OM ONS TOT DEELGENOOTEN TE MAKEN VAN EEN GELUK, DAT BESTENDIG IS.

(*Vervolg* en *Slot* van Bladz. 378.)

LAat ons nu, na de schynbare tegenwerping, in het voorgaande gedeelte onzer Proeve bygebragt, uit den weg geruimd en opgelost te hebben, laat ons nu, den Apostel op het spoor volgende, de verdere Deugdsbetragting, welke hy van ieder mensch afvordert, of liever de Deugd in haare ganssche uitgestrektheid beschouwen; zo als zy noodzakelyk is om te betragten, ter verkryginge eener wezentlyke Gelukzaligheid. Hy vordert, by het Geloof van eenen Kristen, Deugd in 't algemeen; ten bewyze dat een Geloof, 't welk niet van de betragting der Deugd vergezeld gaat, geen Geloof; of slegts een dood Geloof is. Hy voegt wyders by de Deugd Kennisse; ten bewyze dat deze een zo noodzakelyke vereischte is, tot de Oefening van het Geloof, en tot de betragting der Deugd, dat zy daar toe volstrekt onontberelyk zy; want wat is eene Ziele zonder wetenschap? voorwaar, het is eene bloote schaduwe zonder Lighaam. De Kennis is in een zeker opzigt eene betragting van de Deugd; en tot de uitoefening van het Geloof een allernoodzakelykst vereischte. Want wat zal men gelooven, zo men geene genoegzame kundigheid bezitte, en bygevolg geene overtuiging hebbe van de zaken, die de voorwerpen van ons Geloof zyn moeten; waar omtrent het zelve verkeerd, en van welker waarheid het Gemoed overtuigd behoort te zyn? De Kennis, of een zekere trap van kundigheid, moet den grond van onze toestemming, van ons Geloof, uitmaken. Dan deze Waarheid is zo klaar, dat zy genoegzaam in ieders oogen schittert, om dat elk redelyk mensch gereedelyk zyne toestemming weigert, tot dat hy zulk eenen trap van kundigheid der zaken bekomt, die hem een genoegzamen grond schynt te verleenen, om 'er zyn Geloof op te bouwen; of tot dat hy ten minsten zo veel verzekering ont-

vangt, dat hy 'er, zonder gevaar, zyne toeſtemming aan geven kan. Dog met opzigt op een Kristen, en voor zo ver als de kennis moet medewerken, om zyn geluk uit te breiden, heeft men in aanmerking te nemen omtrent welke voorwerpen dezelve verkeeren moet. Daar zyn oneindig veel zaken, die een Kristen behoort te kennen; waar omtrent hy ten minſten niet ten eenemaal onkundig mag zyn. Deze Kennisſe, waar aan zo veel gelegen is, dat hy ze in 't geheel niet mag ontberen, zonder het uiterſte gevaar te loopen van Schipbreuk te lyden aan zyn wezentlyk geluk, is, zyn God in Kristus te kennen: het oneindig Opperwezen te kennen, als een Drieëenig God, zo als Hy zich in het Euangelie aan ons geopenbaard heeft. Dat deze Kennis zo noodzakelyk zy, dat niemant dezelve mag ontberen, is alleen daarom, om dat zy kundigheden in zich bevat, die eenen onmiddelyken invloed hebben op ons geluk. Om het met één woord te zeggen: indien wy niet weten, dat Kristus de eenige Weg, de Waarheit en het Leven is, om tot eenen beledigden God te gaan, en met hem bevredigd te worden: zo wy niet weten, dat wy door den Heiligen Geest kragtdadig moeten bewerkt, en bekwaam gemaakt worden, om door Kristus by den Vader verzoening wegens onze groote en menigvuldige wanbedryven te verwerven; dan hebben wy voorwaar geenen grond, om 'er eenig weezentlyk heil op te bouwen; en hebben wy daar geenen grond toe, wy zullen dan bevinden dat wy het wezentlyk geluk ook derven.

Dan hoe noodzakelyk eene genoegzame kundigheid ten dezen opzigte zy, vertrouw ik dat ieder ligt bevroeden zal, die niet geheel onverſchillig omtrent zyn eigen Perzoon verkeert. Dan dit is 't niet alleen. Men behoort daar nevens niet minder overtuigd te zyn wegens de noodzakelykheid eener Kennisſe, aangaande de pligten, die wy het oneindig Opperwezen, die wy onzen evenmensch, en ons zelven verſchuldigd zyn. Het is eene onvermydelyke pligt, God te dienen, te vreezen, te eeren, en hem boven alles lief te hebben. Geen mensch kan het Juk dier noodzakelyke pligtsbetragtinge van zynen halze afſchudden. 't Zy men van eenen hoogen, of lagen ſtaat zy; 't zy men in eenen voorſpoedigen of tegenſpoedigen ſtaat leve, 't zy men ryk of arm, een heerſcher of een ſlaaf zy; ieder mensch is aan zynen oneindigen Maker dezen grooten pligt van Liefde en Gehoorzaamheid verſchuldigd. En opzigtelyk tot zynen evenmensch mag hy ook niet onkundig zyn, van 't geen hy hem verpligt is. Kristus, onze groote Leermeester, die nimmer kon falen in zyne onderwyzingen, wiens lesſen

God-

Godlyk waren, en die leerde als gezaghebbende, en niet als de Schriftgeleerden; die voor noch na hem nooit iemant hebben zal, die alzo kan onderwyzen, naardemaal Hy een Godlyk Perzoon was; deze grootste der Leermeesteren leert ons, met twee woorden, den korten inhoud van alle de pligten eenes Kristens; 't is „ God lief te hebben boven alles, en onzen „ Naasten even als wy ons zelven beminnen". Dit is de korte inhoud van de gansche Wet, en het Euangely. Dan dewyl wy geene dier pligten naar behooren kunnen uitoefenen, zo men omtrent zich zelven niet oplettend zy, zo wy ten opzigte van onze eigen perzoonen vele pligten verwaarloozen, door een flordig gedrag, door wanbedryven, die eenen onmiddelyken invloed op ons eigen bestaan hebben; zo dienen wy om die reden ook overtuigd te zyn, hoe de pligten, welke wy God en onzen Naasten bewyzen, gegrond moeten zyn op een betamelyk gedrag voor ons zelven. Het word van den Apostel uitgedrukt door Matigheid; en 't geheele verband dier pligten word op eene andere plaats voorgesteld, door „ Regtvaardig, Matig en „ Godzalig te leven in deze tegenswoordige Weereld".

't Is zeker, dat de Matigheid eene sierlyke Deugd is, en voor een Kristen ter betragtinge onvermydelyk. Dog het woord Matig zal hier insluiten alle die pligten, die wy ons zelven verschuldigd zyn; waar door wy onze driften en begeerlykheden aan band en teugel leggen, en over dezelven te heerschen, in plaats van derzelver slaven te worden. Met een woord, wy moeten onze kwade harstogten weten te dwingen; onze lusten tegen te gaan, en onze zondige begeertens in te toomen. De groote Paulus noemt het „ een dooden van de leden die op aarde zyn", het geen hy verklaart hier in te bestaan: „ van zich niet te bevlekken met de „ smet van Hoererye, onreinigheid, schandelyke bewegingen, „ kwade Begeerlykheid; en Gierigheid, welke is Afgodery". Petrus vermaant 'er op eene andere plaats zyne mede Geloofsgenooten van, en drukt zich aldus uit: „ Geliefde, ik vermane u, als Inwooners en Vreemdelingen, dat gy u ont„ houd van de Vleeschelyke Begeerlykheden, welke kryg „ voeren tegens de Ziele". De onmatigheid is voorwaar ook niets anders, dan de wortel van alle kwaad. Een mensch, die zich aan de Wellustigheden dezes levens overgeeft, word niet alleen veeltyds een jammerlyk Slagtoffer van dezelve, een elendige Slaaf der Zonden; maar hy word daarenboven vaak een arm en rampzalig Schepzel. Hy haalt zich hier in den tyd reeds een last van Rampen op den hals, onder wier ge-

wigt hy als een geketende slaaf gebukt gaat; die hem dikwils al zeer vroeg overvallen. Veeltyds doen zy hem, wanneer hy nog in de eerste vaag van zyn leven is, een kwynend, een allerverdrietigst, en jammerlykst leven doorbrengen; een leven dat hem een last is, en van alle de natuurlyke zoetigheden beroofd, die het anders den mensch aanbrengt. Dan deze elenden en jammeren zyn nog maar flauwe voorsmaken van de jammeren, die 'er volgen, by het afleggen van dit tydelyk leven. Eene Euwigheid, eene ontzaggelyke Euwigheid, (wiens hairen ryzen niet te berge!) eene rampzalige Euwigheid staan ze in te treden, waar in de uitgezogtste jammeren en elenden eerst eenen aanvang nemen; die een onlydelyk hartzeer in het gemoed verwekken, en de rampzalige ziel door een rustelozen worm knagen, met eene pynelyke wroeging, waar van de denkbeelden alleen de Ziel eene yzing aanjagen. Derhalven vermaant ons de Apostel tot Matigheid, niet zonder den grootsten grond en de gewigtigste reden; naardien zy zulk eenen magtigen invloed heeft, en op ons tydelyk, en op ons euwig geluk.

Deze Deugd nu moet een Kristen gepaard doen gaan met Broederlyke Liefde, met Liefde jegens allen. De Liefde is eene der schoonste en beminnelykste Deugden. Hierom vloeit het Euangelie over van Vermaningen, die den Mensch tot de Liefde aanzetten. Het is ook de eenige band, welke Wezens, met Verstand en Kennisse begaafd, op het allernauwst met malkanderen vereenigt; zonder welke de Weereld in een' bajert, in eene woesteny, zou verkeeren. Wy kunnen voorwaar ook geene enkele Deugd uitoefenen, zo wy de Liefde nalaten. Hierom vermaant Paulus de Kristenen zo ernstig tot het oefenen van dezen pligt, „ en boven dat alles, zegt hy, doet aan de Liefde, welke is de „ band der Volmaaktheid". Daarom laat de Apostel Johannes zig te regt aldus hooren. „ Die zegt dat hy in het „ ligt is, en zynen Broeder haat, die is in de duisternisse „ tot nog toe: die zynen Broeder lief heeft blyft in het „ ligt: maar die zynen Broeder haat is in de duisternisse, „ en wandelt in de duisternisse, en weet niet waar hy henen gaat; want de duisternisse heeft zyne oogen verblind". Schoon wy dierhalven ook een Geloof hadden, dat wy zelfs bergen verzetten, en wy hadden de Liefde niet, het zou ons luttel voordeel aanbrengen. Deze pligt, de pligt van Liefde, zyn wy aan alle Menschen verschuldigd, geene uitgezonderd; wy moeten den barmhartigen Samaritaan gelyk zyn, die zyn pligt duizendmaal

be-

beter wist en betragtte dan de opgeblazen Farizeën. Ja deze pligt word in het Euangely zelfs zo ver uitgestrekt, dat wy moeten beminnen, die ons haten, en zegenen de genen, van welken wy gevloekt worden. Van zo veel aanbelang is de Liefde, dat wy schier op elke bladzyde van het Euangelie, en de brieven der Apostelen, worden opgewekt, om tog boven alles de Deugd van Liefde te oefenen. Bestaat ook de gansche Wet en het Euangelie in deze twee Geboden, God en den Naasten te beminnen; is dat het fundament, op welk onze gansche Godsdienst rust, dan is het ook geen wonder, dat wy zo aanhoudend, zo nadrukkelyk door de Godsmannen worden aangemaand, om tog boven alles deze beminnelyke Deugd, in al onzen handel en wandel, uit te oefenen. Hoe nadrukkelyk vermaant Paulus de Gemeente te Ephezen: „ Zyt dan navolgers Gods, „ als geliefde Kinderen, zegt hy; en wandelt in de Liefde, „ gelykerwyze ook Kristus ons lief gehad heeft, en zich zelven voor ons heeft overgegeven, tot eene offerande en „ slagtoffer Gode, tot een welriekenden reuk ". Dezelve drangrede als Paulus, gebruikt ook de geliefde van onzen liefderyken Heiland, wiens brieven niets dan Liefde ademen, en zo innemend geschreven zyn, dat zy, op het enkel gezigt, het hart in Liefde doen ontvlammen; dezelve drangreden gebruikt hy ook, om ons boven al tot de Broederliefde aan te manen, zeggende: „ Geliefde, laat ons malkanderen „ lief hebben; want de Liefde is uit God; en een iegelyk die „ lief heeft, is uit God geboren, en kent God; die niet lief „ heeft, heeft God niet gekend; want God is Liefde. Hier „ in is de liefde jegens ons geopenbaard, dat Hy zynen eenigen Zoon gezonden heeft in de Weereld, op dat wy „ zouden leven door hem. Hier in is de Liefde, niet dat „ wy God lief gehad hebben: maar dat hy ons lief gehad, „ en zynen Zoon gezonden heeft tot eene verzoeninge voor „ onze Zonden. Geliefde, indien God ons alzo lief gehad „ heeft, zo zyn wy ook schuldig malkanderen lief te hebben"; en dan moesten zy niet slegts liefhebben met den monde, of met woorden, maar met de daad en waarheid. Geen gepaster noch sterker drangreden kon de Apostel gebruiken, om de Zielen meêr te doen ontvonken in zuivere Broederliefde, dan die hy ontleent van de alles overklimmende Liefde, die God zelve bewyst aan zyne redelyke Schepzelen. Dat tog is een graad van Liefde, die alle denkbeelden te boven gaat; dat de God van Hemel en Aarde, na dat hy door het Menschdom zo schandelyk en zo menig-

nigvuldigmalen is beledigd, uit den hoogen Hemel een Perzoon zend van eene Godlyke Majefteit; dat hy zynen eigen Zoon in 't Vleesch zend, om de fchuld te betalen voor zulken, die zynen euwigen toorn waardig waren. Hoe fterk moet zulk eene beweegreden derhalven de Kristenen, als ware Navolgers van hunnen grooten Meester, daar ze dus een voorbeeld van de alleruitftekendfte Liefde jegens hen voor zich hebben, niet aanfporen, om op het allernauwfte vereenigd te zyn met malkanderen, en met hun Hoofd Jezus Kristus, even op die zelve wyze, als de Leden verbonden zyn met het Lighaam. Zy moeten des met elkanderen van zuivere Liefde doordrongen, ééne Ziel, één Lighaam uitmaken. Zie daar, hoe veel Werks de Apostelen zich gaven, om deze Deugd aan te prediken, hoe zy de allerkragtigfte drangreden, en uitftekenfte voorbeelden niet fpaarden, om dezen pligt aan te dringen. En 't geen nog verder gaat; zy leerden dezen pligt tevens door hun eigen voorbeeld. Zy oefenden deze Liefde op de alleruitftekendfte wyze. En inderdaad wil men aan zich zelven liefde bewezen hebben, men dient allereerst de voorbeelden daar van aan anderen te geven; wy hebben geen regt op de Liefde van onzen evenmensch; wy hebben geen regt, om die van hem te vorderen; zo wy zelven in gebreke blyve, om ze aan hem te bewyzen. Zo wy derhalven de Liefde willen aanpryzen, zo wy ze van anderen willen geoefend hebben; wy moeten dan het voetfpoor van Kristus en zyne Apostelen volgen, met zelven de Liefde te oefenen, liefderyk te zyn jegens allen in 't algemeen, en boven al jegens hen, die met een allerbyzonderften band aan ons verknogt zyn, aan onze Broeders, aan de Kristenen die met ons één Geloof, ééne Leer hebben, en één Lighaam uitmaken, waar van Kristus Jezus, onze eenige Heiland en Zaligmaker het Hoofd is.

Deeze pligt immers was niet flegts toen, maar is ook nu een pligt der Kristenen; en gebruikten de Apostelen zulke gewigtige drangredenen, om hunne tydgenooten tot de Broederlyke Liefde op te wekken; de ware Liefhebbers van God moeten ook in onze dagen, door dien zelven prikkel geftadig worden aangefpoord, tot het oefenen van dien noodzakelyken Kristelyken pligt. En voorwaar, men kan geen fterker fpoorflag hier toe uitdenken; dan ons tot een voorbeeld ter navolginge voor te ftellen, *de nauwe Liefdens-Vereeniging, met welke de eerfte Kristenen verbonden waren.* Geen Vriendfchap, geen Bloed- noch Naverwandfchap, kon een enger band van vereeni-

niging leggen, dan die der eerste Kristenen. Vuur, noch staal waren vermogende middelen genoeg, om dezelve van een te scheuren. Brandstapels, noch stroomen bloeds, konden deze ontvonkte Liefde in de harten doen smooren. Al het geweld, al de woede, werkten niets anders uit, dan dezelve veel vaster en sterker te grondvesten. Geen wonder, hunne harten waren doordrongen van die Liefde, daar Salomo van spreekt; „ die sterker is dan de Dood, en die vele stroomen van wate„ ren niet kunnen uitblusschen". Zulk eene nauwe vereeniging kon niet anders, dan hun geluk op eenen vasten grond vestigen. Want schoon zy ook zo vele verdrukkingen naar de Weereld leden, de wreedste vervolgingen moesten uitstaan, en velen de ysselykste folteringen ondergingen; zy hadden en behielden in alles nogtans een blank Geweten, eene geruste Conscientie, en behielden boven al, in alle omstandigheden, die zoete kalmte der Ziele, die hen, in 't midden van hun zwaarste lyden, de gelukkigsten op aarde maakte. En geen wonder voorwaar! Zy waren van alles zo klaar overtuigd, zy hadden de Werken van hunnen grooten Leermeester onder het gezigt gehad, met Hem omgegaan, zo vele schoone Lessen, Voorzeggingen en Leerredenen van Hem gehoord; zy waren zo volkomen overtuigd van de Godlykheid des Euangelies, dat in het zelve de eenige Weg, de Waarheid en het Leven geopenbaard wierd, dat zy alle Lyden, smaadheid en vervolging, om Kristus, den Grondlegger van hunne Leer, niets agten, ziende op de vergeldinge des Loons, dat eeuwig gewigte van Geluk, dat gewigte van Zaligheid, dat zy na dit Leven zeker te verwagten hadden. Deze treffelyke voorbeelden moeten dan alle Kristenen ook nu aanzetten, om die groote, die allernoodzakelykste pligt, de Liefde, nimmer uit het oog te verliezen. Hunne vereeniging moet zo vast, zo nauw zyn, dat ze door geene wederwaardigheden der Weereld, kan verbroken worden. Dan zullen zy bevinden, dat zy zelfs in het midden van alle ongevallen, tegenspoeden en rampen gelukkig zyn; dewyl zy, na het eindigen der dagen, zullen bekroond worden met de Kroone der Regtvaardigen, die aan het einde der strydbaane is opgehangen; dewyl zy dan zullen genieten een Eeuwig gewigte van Heerlykheid, een geluk, dat nooit oogen gezien, nooit ooren gehoord heeft, noch nimmer in eens Menschen harte is opgeklommen.

Dan eindelyk, alle deze Deugden en Pligten, in welker betragting des menschen waar Geluk ligt opgesloten; alle die noodzakelyke pligten zyn voorwaar geene Deugden, zo ze niet voortvloeijen uit die algemeene Bron, den Godsdienst. —

Een Mensch, in wiens harte geene vreeze Gods is, die eene alles bestierende Voorzienigheid ontkent, of die maar uit weereldsche inzigten dezelve belydt, die een veragter is van den Godsdienst, is onbekwaam tot het regt betragten dezer Deugden. Hy die zonder Godsdienst leeft, leeft zonder eenige Grondbeginzels, en word derhalven ook niet sterker bewogen tot het betragten van eenige Deugd, dan tot het plegen van de Ondeugd, en zo hy te rade gaat met zyne Neigingen en Begeerlykheden, met zyne verdorven Hartstogten, en vleeschelyke Wellusten; dan moet hy gewis de Ondeugd verre boven de Deugd verkiezen; om dat de Deugd, in haar eerste voorkomen, die beminnelykheid niet vertoont, welke zy inderdaad bezit: ze heeft dan in tegendeel eene zoort van onbevalligheid en gestrengheid, die dezulken afschrikt. En by aldien hy al deze of gene Deugd mag uitoefenen, men zal bevinden, dat het in hem dien schoonen naam ten eenemaal onwaardig is; want zulke bedryven, die eenen schyn hebben van Deugd, zullen of voortvloeijen uit eene zekere gesteldheid, uit het temperament van den Perzoon, die ze oefent, of zy zullen eenige weereldsche belangen, of inzigten bedoelen, en op het oog hebben: maar den waren grond, waar uit zy moeten voortspruiten, zullen zy voorwaar ten eenemaal missen. Wat zal een Mensch, die geene gronden van Godsdienst bezit, buiten de straffen, door de Wetten tegens het plegen van misdaden bepaald, weêrhouden in het uitgieten van alle gruwelstukken? Wat zal hem weerhouden in het plegen der verschrikkelykste Ongeregtigheden, als zy maar buiten het gezigt, buiten het bereik van de oogen der menschen blyven? Zal die gedugte Overaltegenswoordigheid van God zyne hand te rugge houden van het kwaad, of zynen voet bedwingen, dat hy zich niet haaste tot de Ongeregtigheden? Immers neen. Hy die geenen Godsdienst bezit, die geene vreeze Gods in zynen boezem heeft, denkt om geene Overaltegenswoordigheid Gods. Hy meent, hy kan alles verrigten, zonder dat het aanschouwd word. God ziet het niet, Hy merkt het niet, zyn de overleggingen zynes harten. Dierhalven lydt het geene tegenspraak, dat hy niet eene eenige dier Deugden, uit zuivere Grondbeginzels, kan verrigten. Dan de noodzakelykheid van den Godsdienst zal van een ander soort van Menschen zeer ligt begrepen worden; die alle hunne Deugdsbetragtingen, uit die eene bron, doen voortkomen; die alle Deugden verrigten uit dat grondbeginzel, dat zy God vreezen, dat zy waarlyk Godsdienstige menschen zyn, dat zy Gods Overaltegenswoordigheid eerbiedig dugten, en met het allerdiepst ontzag voor dezelve zyn aangedaan; dat zy de

On-

Ondeugd verfoeijen, uit aanmerking, dat God 'er een' haat en afkeer af heeft, en om dat zy hunnen Goedertierenen Weldoener niet willen vertorenen, die gewis over de Zonde zyn ongenoegen moet doen blyken; en de Deugd betragten zy in hare volle uitgeftrektheid, uit aanmerking, dat het betragten van Deugd, den God des Hemels welbehagelyk is, wien zy zorgvuldig myden, de geringfte reden van misnoegen te geven, maar voor Hem altoos zoeken welbehagelyk te wandelen alle de dagen hunnes levens. De noodzakelykheid van den Godsdienst kan van geen Mensch ontkend, noch tegengefproken worden; want is 'er eene Almagtige oorzaak, die Hemel en Aarde gemaakt heeft, zo vloeit het ook van zelve, uit aanmerking van de Oneindigheid van zulk een Wezen, dat wy afhankelyke Schepzelen, begaafd met dat fchoone voorregt de Rede, dat ons de waarde der zaken leert kennen, en beoordeelen, dat wy dit allergedugtst Wezen eeren, vreezen en dienen, om dat wy alles wat wy bezitten, van het zelve ontvangen hebben, en zyne gunst te rug trekkende, alles verliezen, wat wy bezitten, of ooit bezeten hebben. Ik zal over de wyze van Godsdienst in dit Vertoog, voor het tegenswoordige, niet handelen. Ik meen dus in dit alles genoegzaam te hebben doen zien, dat wy Kristenen gerust kunnen zyn in onzen Godsdienst; uit aanmerkinge van de treffelyke voorbeelden, ons door de eerfte Kristenen nagelaten; onder wier gezigt hun groote Leermeester onzen Godsdienst gevestigd, en met Godlyke Werken bekragtigd heeft. Laat ik 'er nu nog alleen maar byvoegen, dat het onder de bedeeling der Euangelieleere, de zuivere Kristelyke Godsdienst alleen zyn moet, uit welken alle betragtingen van Deugd moeten voortvloeien; en dat deze ook de eenigfte ware bron is, uit welke zy regt kunnen voortkomen; om dat het deze is, die ons zo ernftig tot de betragting aller Deugden aanzet; en allerbyzonderst, om onzen Schepper boven alles te beminnen, en hoog te agten; terwyl wy daar benevens, om te betoonen dat wy God niet flegts met den monde, maar met het harte beminnen, zo uitdrukkelyk worden aangefpoord, tot de oefening van Broederlyke Liefde, en Liefde jegens allen.

Laat ons dan dit Godlyk bevel gehoorzamen, met af te leggen allen haat, alle tweedragt, alle twist; laten die ondeugden geftadig en ftandvastig van ons geweerd worden. Dat wy elkanderen in liefde verdragen, nooit onzen Broeder haten, om dat hy in eenigen opzigte zyne gedagten anders leid, dan wy gewoon zyn te doen. Laten wy het voorbeeld volgen van onzen Hemelfchen Meester, die zo liefderyk was, dat Hy,

gescholden wordende, zelfs niet weder schold; die voor zyne Doodvyanden, ô onnagaanbare lydzaamheid! ernstig bad. Hoe veel te meer zullen wy, dit nadenkende, ons derhalven opgewekt vinden, om onze Evenmenschen, om onze Broeders lief te hebben. Dan, om eindelyk te besluiten, het is de zuivere Kristelyke Godsdienst, welke bestaat in het uitoefenen dier deugden, ons van den Apostel, dien wy op het spoor gevolgd zyn, voorgeschreven, die den Mensch den hoogsten trap van Geluk doet bereiken; die hem reeds aanvankelyk in dit Leven een gelukkig Schepzel kan maaken, oneindig gelukkiger, dan de Beminnaars der Weereld zich verbeelden kunnen. Het is de Kristelyke Godsdienst alleen, die bekwaam is, om in het harte van hun, die denzelven geloovig omhelzen, die denzelven met hun geheele hart beminnen, de onwankelbaarste hoop en verwagting te verwekken, op een toekomstig geluk, dat onzer Ziele, die altoos zal aanwezig blyven, eens zeker ten deel zal vallen; zo dat 'er geen de minste schyn van twyfeling aan een gelukkig lot na dit leeven overblyve. Het is de Kristelyke Godsdienst, die het Gemoed vervult met eene verwagting op goederen, die deze aardsche oneindig overtreffen zullen; vervult met een vertrouwen, dat men eens dien Grootsten aller Leermeesteren, Kristus Jezus, die heldere Zonne der Geregtigheid, zal aanschouwen; die Zon, welke eens eenen korten tyd op Aarde, met zo veel luister geschitterd heeft; maar die in den Hemel in vollen glans eeuwig zal uitblinken; wanneer de zynen aldaar verzadigd zullen worden, met eene euwige Vreugde, met een eindeloos Geluk, met onuitsprekelyke Zaligheden!

C. V. D. G.

WAARNEEMING OVER DE TOEVALLEN VEROORZAAKT DOOR PRUIMSTEENEN, ZYNDE LANGER DAN NEGEN MAANDEN IN DE MAAG GEBLEVEN. Door Mr. DEVILLAINE, *Heelmeester te Champagnole, en Franche-Comte.*

(*Uit het Fransch.*)

IK werd den 10den Juny laatstleeden geroepen by een Zieken te *Mouton*, een dorpje, behoorende onder het Kerspel St. Germain; *Marie Villermer*, oud twee en veertig jaaren, bediende zich van deeze gelegenheid, om my raad te plegen over een toeval van braken, waar mede ze meer dan negen Maanden was gekweld geweest. Het verhaal, welk haar Man my

my gaf van haaren ſtaat, ſcheen my toe te vereiſchen, dat ik haar ging zien. Waarom ik my naar haar toe begaf, en vond deeze elendige Vrouw in een bedroefden ſtaat; haar gezicht geleek eer naar een dood dan een levendig Mensch. Ik onderzochte aanſtonds, naar het geen 'er vooraf was gebeurd; zy zeide my, dat ze altyd voor deezen gezond en wel geſteld was geweest, maar dat ze dachte het verlies van haare gelukkige geſteldheid verſchuldigd te zyn, aan bittere moeijelykheden, welke, in haar laatſte Kraam, de Zuiveringen en de Stonden geſtopt hadden. Haar droevige omſtandigheid vereischte wel een ſpoedige hulp, maar de bekrompenheid van haare middelen lieten niet toe veele kosten aan te wenden tot herſtelling van haare gezondheid, waar by nog kwam, dat 'er in de omtrek van haare woonplaats geene Geneesheeren woonden. Haare ziekte raakte met hysterike toevallen vergezeld. Verſcheide jaaren lang had ze 'er zwaare aanvallen van doorgeſtaan, en niets was in ſtaat van haaren ſtaat te verzachten. Geduld en een ſtille onderwerping waren tot nog toe haare beste middelen geweest. Het was in September 1770, dat deeze Vrouw, welke tot hier toe niet braakte, dan in de aanvallen van haar ongemak, begon gekweld te worden met eene aanhoudende braking, welke het minſte dat maar in de Maag kwam veroorzaakte. Onderricht zynde aangaande deeze byzonderheden, dachte ik den ſtaat der Ingewanden van den buik te moeten onderzoeken. Ik ontdekte door het gevoel in den bovenbuik, dicht by het zwaartachtig kraakbeen, onregelmatige hardigheden, welke men niet konde drukken zonder haar hevige pynen te veroorzaaken; het zelve gaf my gelegenheid te vermoeden, dat het braken van een andere oorzaak als van eene hysterike aandoening afhing. Dewyl de ſtaat van deeze ongelukkige een aanhoudende oplettendheid vereischte, welke de afgelegenheid van myn verblyfplaats my niet zoude toelaaten haar te geeven, zo beſloot ik haar te doen overbrengen naar myne woonplaatſe. Na eenige dagen ruste, in welke ik my vergenoegde van haar te brengen, tot het gebruik van Room uit gerſte en ryst gemaakt, nam ik voor my met ernst toe te leggen op haare geneezing. Een witte tong, bittere mond, en dik troebel water, ontwyfelbaare tekens van een ongemak in de eerſte wegen, kwamen my voor, het gebruik van ontlastende middelen aan te duiden: het welk haare ver gaande zwakheid ſcheen te verhinderen. Ik geloofde evenwel veilig, een ontlastend braakmiddel (*eau de Casſe émétiſée*) te kunnen wagen: het gevolg 'er van ging myne verwagting te boven, maar hoe groot was myne verwondering, wanneer ik onder de verrotte

en

en ſtinkende ſtoffen, een groot getal Pruimſteenen vond. Desniet tegenſtaande, hielden evenwel de toevallen aan, en de knobbels, welke ik gevoeld hadde, waren maar zeer weinig in hun omtrek verminderd. Ik vond het noodig haar eenige rust te geeven, om zich weder te herſtellen van de vermoeijing van het braakmiddel. Ik gaf haar wederom, na eenige dagen, een Purgeer-braakmiddel (*catartico-emetique*), waar van de uitwerking dezelfde was, als in het eerſte geval. Door het gebruik van het een en het ander ontlastte ze zestig Pruimſteenen van een verſchillende grootte, maar van couleur als Ebbenhout: ze wierd daar en boven 'er nog verſcheide door den afgang kwyt. Ik was niet weinig verwonderd, vragende myne Lyderesſe naar den tyd, wanneer ze deeze Vruchten, waar van ik de overblyfzels zag, gegeeten hadt, dat dezelve my antwoordde, dat ze zich niet herinneren kon 'er ſedert de maand September van gegeeten te hebben. Het lang verblyf, het welk deeze vreemde lighaamen in de maag gehad hadden, deed my vreezen van te zullen moeten beſtryden, de gevolgen van de verzwakking van dit werktuig; dog ik was niet weinig verwonderd, wanneer ik ten einde van eenige dagen zag, dat 'er niet meer was overgebleven, dan een ligte zwakheid en kleine toevallen van *vapeurs*. Een wel geſchikte eetregel, de baden, het gebruik van openmakende Dranken, de Koortsbast, vereenigd met antihysterike middelen, en de Koffy, hebben dezelve ten naasten by verdreven. Het is de vraag, of 'er geen onweer zal volgen, met verloop van eenigen tyd, op deeze vleijende ſtilte?

EEN SLAGADERBREUK IN DE DYE, DOOR EEN OPERATIE VOLKOMEN GENEEZEN, EN HET GEBRUIK VAN HET BEEN BEWAARD. Medegedeeld door Mr. BURCHAL, *Heelmeester te Manchester*. Geleezen den 22ſten April 1765.

(*Medical Obſervations and Inquiries.*)

ISaac *Ashton*, van *Rowland in Derbyshire*, een lustig ſtout Kaerel, zynde vyf-en-twintig jaaren oud, werd als Lyder toegelaaten onder myn opzicht, in het Ziekenhuis te Manchester, op den 28ſten Febr. 1757, om een Slagaderbreuk in de ſlagader van de Dye veroorzaakt, wat meer dan drie Maanden geleeden, door het volgende toeval: met zyne Vrouw zittende, nam hy ongelukkig een ſcherppuntige Schaar op om daar mede af te knippen een Nagelwortel: hy liet de Schaar val-

vallen, en schielyk zyn Knien saamen voegende, om te beletten dat de Schaar op den grond zoude vallen, drong hy de punt van de Schaar in zyne Dye, en kwetste de Slagader. Daar kwam aanstonds een weinig bloed uit het gestooken bloedvat uitspatten: tog de bloeding was schielyk gestuit, en de uitwendige wond genas in een dag of twee. Daar vertoonde zich in het vervolg eene kleine zwelling in de Dye, welke by trappen grooter, en eenigzins pynlyk werd, men liet Mr. BARKER van *Bakewel*, een uitmuntend Heelmeester, haalen: welke na verscheide middelen te vergeefsch te hebben aangewend, en vindende dat de zwelling nog merkelyk grooter en pynlyker was geworden, hem raadde om raad en hulp te vraagen van de Heelmeesters te *Manchester*. Ik besloot aanstonds uit zyn eigen Verhaal, en op het onderzoek van de zwelling, dat het een Slagaderbreuk was, en op den 4den van den volgenden Maart deede ik de Operatie. Hebbende den Been-slagader boven door het *Tourniquet* beveiligd, maakte ik een insnyding in de geheele lengte van de zwelling, zynde op zyn minst zeven duimen, na dat ik de samen geronnen klonten bloed, tot de hoeveelheid van een pond en meer hadde weggenomen, liet ik het *Tourniquet* losser draaijen, waar op het bloed aanstonds met veel heftigheid kwam guizen uit het gekwetste vat: dit ontdekte duidelyk, waar van daan het bloed kwam. Ik liet aanstonds het *Tourniquet* weder naauwer toedraijen, en het na gebleven bloed, komende uit de ontbloote slagader met een spons, in warm water bevochtigd, opzuigen, het welk de kwetzing van de slagader zichtbaar maakte; zynde van grootte in zyn middellyn, om toe te laaten, de dikte van een Kraaije pen.

Ik bragte vervolgens een naald met een draad, omtrent een halven duim boven en beneden de opening van de gewonde slagader, en beveiligde beide de deelen van het bloedvat door dezelve te binden, zonder de slagader af te snyden. Ik vulde de wond op met plukzel, en bedekte het zelve met breede wieken met geele *basilicon* besmeerd, waar over ik een zacht gemakkelyk verband plaatste. Den 6den Maart ontstond 'er een kleine bloeding, het welk my verplichtte van het Verband los te maaken. Ik bemerkte, dat de bovenste binding te slap was, waarom ik als te vooren een naald met een draad bragt rondom de slagader, tog een weinig hooger dan de eerste reis: ik bevatte tevens tusschen het bindzel, een klein stuk van een samengerolde Pleister, uit vrees van de slagader anders te zullen doorsnyden; ik deed het zelfde uit verdere voorzorg in het benedenste deel, en leide het verband aan als te vooren, daar ontstond naderhand geen de minste bloeding;

de

de wond droeg zeer wel: en het beschadigde deel van de flagader viel in een korten tyd met het bindzel af, de uitwendige wond was gesloten, en geneezen in zes weeken, en de Lyder werd den 17 April (*) daar aan volgende, zynde volkomen geneezen, van het Hospitaal ontslagen.

Manchester den 1 Febr. 1765.

JAMES BURCHALL Heelmeester.

(*) Men heeft gevoeglyk geoordeeld, om tot voldoening van het Publiek hier by te voegen, een Uittrekzel uit de Minuten van het Geneeskundig Genootschap. „ Den 13 Jan. 1766. Dr. HUNTER „ bezorgde het Genoodschap het genoegen van te zien ISAAC „ ASHTON van *Derbyshire*, tegenwoordig te Londen, welke een flag„ aderbreuk gehad heeft in zyn Dye, en na de bewerking het ge„ bruik van zyn been behouden heeft. Van de gedaante en plaats „ van het lidteeken, en van de *variceuse* oppervlakkige aders in dat „ been, zo wel als van het verhaal, het welk de Lyder zelf gaf van „ de toevallen, byzonder van de koudheid van het been voor eeni„ gen tyd na de Operatie, twyfelde het Genootschap niet, of de „ groote flagader zelf was afgebonden geweest, en dat de ader, die „ dezelve verzelt, waarschynlyk mede in de binding was begrepen „ geweest, niet tegenstaande dit alles had ze het genoegen te zien, „ dat hy wel konde gaan, en dat het been byna zo sterk, en van zo „ veel dienst was als het ander, het welk hen bevestigde in hunn' „ gevoelen, dat de gemeenmaking van dit geval nuttig zoude zyn".

NATUURLYKE HISTORIE VAN DEN WITTEN-OF KERK-UIL.

Volgens BUFFON.

DE *Witte* of *Kerk-Uil*, wordt in 't Grieksch Ἐλεός, in 't Latyn *Aluco*, in 't Hoogduitsch *Kirck-eule*; geheeten; hy draagt ook den naam van *Schelver-uil*, dewyl hy eene soort van kap op 't hoofd heeft; van *Paarel-uil*, uit hoofde van de ronde plekjes naar Paarlen gelykende, met welke zyne Pluimadie vercierd is; de *Engelschen* noemen hem *Screech-owl*; de Franschen *Effraie*, van wegen het droevig en verschrikkend geluid 't welk hy slaat, ook *Chouette de Clochers*: dewyl de Toorens, dikwyl, de plaatzen zyns verblyfs uitmaaken; ook is hy by ons bekend onder den naam van *Steen-Uil*.

Men mag deeze *Uil* onder de Huisvogelen tellen: naardemaal hy zich doorgaans, in 't midden van volkryke Steden, op Toorens, daken van Kerken en hooge Gebouwen onthoudt,

houdt, en die tot zyne verblyfplaatzen, over dag, verkiest. Deeze verlaat hy in den ſcheemer-avond. Zyn geſchreeuw, 't welk hy onophoudelyk maakt, gelykt zeer naar 't ſnorken van een Mensch, die met open mond ſlaapt. Als hy vliegt, en wanneer hy zit te rusten, ſlaat hy een naar en beklaaglyk geluid, 't geen gevoegd by het denkbeeld zyner verblyfplaatzen, omtrent Kerkhoven en Kerken, en de donkerheid van den nagt, Vrouwen, Kinderen, en bygeloovige Mannen, die in verſchyningen, voorſpooken en voortekens veel ſtellen, een verbaazenden ſchrik verwekt. Zy houden den *Kerk-Uil* voor een Lyk-vogel en een Boode des doods. Wanneer hy op een huis gaat zitten, en een geſchreeuw maakt, eenigzins verſchillende van 't gewoon geluid denken zy, dat hy een der bewoonderen ten grave roept.

De *Kerk-Uil* is, door de ſchoonheid zyner Pluimadie, ligt van andere *Uilen* te onderkennen. Hy heeft omtrent dezelfde grootte als de *Taankleurige Uil*, is kleinder dan de *Kat-Uil* en grooter dan de *bruine Uil*. Hy is een voet of dertien duimen lang van den punt des Beks, tot het uiterſte van den Staart gemeeten. Het bovenſte gedeelte des lyfs is geelagtig, met grys en bruin geſchaduwd, en witte vlekken gemengd; het benedenſte gedeelte is wit met zwarte vlekken. De Oogen zyn omſlooten met een kring van witte vederen; zo fyn als het dunſte hair. De Regenboog is ſchoon geel; de Bek wit uitgenomen aan het einde, 't welk donker is. De Pooten zyn bedekt met een wit dons, de Vingers wit en de klauwen bleek zwart. —— Men vindt 'er andere, die, ſchoon van dezelfde ſoort, in den eerſten opſlage, eene andere ſoort ſchynen uit te maaken. Hun borst en buik zyn helder geel, en voorts zwart gevlekt gelyk de eerstgemelde. Nog andere zyn op die plaatzen geheel wit zonder eenige zwarte plek; en eindelyk treft men 'er aan, die daar geheel geel zyn, en geen vlekken hebben.

Ik heb verſcheide van deeze *Uilen* leevend gehad. Zy laaten zich zeer gemaklyk vangen, door een net te zetten voor de holen, welke zy in oude gebouwen bewoonen. Zy kunnen tien of twaalf dagen leeven in eene Vogelkooy, maar weigeren volſtrekt eenig voedzel te neemen, en ſterven naa het verloop van dien tyd. Over dag houden zy zich op den grond der Vogelkooi zonder zich te beweegen; in den avond klimmen zy op den ſtok, en ſchynen, door hun ſchreeuwen, de Vogels van hunne ſoort te roepen. Ik heb waarlyk dikmaals gezien, dat andere *Uilen*, op het geroep van den gevangenen, afkwamen; zy plaatſten zich boven op de Vogelkooi, beantwoordden het geſchreeuw van hun gevangen makker, en

lie-

lieten zich in een net vangen. Nimmer hoorde ik in de Vogelkouw hun krasſend geluid ſlaan; dit doen zy alleen, wanneer zy vliegen en in vryheid zyn. Het Wyfje is wat grooter dan het Mannetje, de kleuren van 't zelve zyn ook ſterker en onderſcheidener. De Pluimadie van den *witten Uil* is ſchoonder dan die van eenigen anderen Nagtvogel.

Deeze ſoort is talryk en vry gemeen in alle deelen van *Europa*, zy wordt zo wel in *Zweeden* als in *Frankryk* gevonden, ook bewoont zy *Noord*-en *Zuid-America*. Marcgrave heeft deezen *Uil* in *Braſil* gezien, en 'er ons een berigt van gegeeven, in zyne Historie van de Vogelen diens Lands; de Inboorelingen noemen hem *Tuidara*.

De *Kerk-Uil* legt zyne Eijeren niet, gelyk de *Kat-Uil* en *bruine Uil*, in de nesten van andere Vogelen; maar in de muurgaten, de daken van huizen en holen van boomen, zy verzamelen hier toe geen ruigte van bladeren of planten. Vroeg in de Lente, omtrent het einde van Maart, of het einde van April, is de tyd, wanneer zy Eijeren leggen; deeze zyn doorgaans vyf in getal, zomtyds zes of zeven, langwerpig van gedaante en wit van kleur. Zy voeden de Jongen met Inſecten en Muizen. Zy zyn in den beginne wit, en goed om te eeten, als zy drie weeken oud zyn, want zy zyn vet en wel doorvoed. De Oude zuiveren de Kerken van Muizen. Zy drinken of eeten liever dikwyls de olie uit de lampen, boven al wanneer dezelve dik geworden is. Zy ſlingeren Muizen en kleine Vogeltjes geheel in, en ontlasten zich van het hair, de vederen en beenderen door die uit te braaken. Hun afgang is wit en vloeibaar, gelyk die van alle Roofvogelen.

In het warme Jaarſaiſoen trekken zy 's avonds na de digt by gelegene bosſchen, maar keeren 's morgens weder tot hunne gewoone verblyfplaats, waar zy tot den avond ſlaapen. Dan tuimelen zy als 't ware uit hunne holen, en vliegen, op die onagtzaame wyze tot op den grond. Wanneer de Koude ſterk knelt, vindt men zomtyds vyf of zes deezer *Uilen*, in het zelfde gat te gader nestelende in hooi en ſtroo. In de Koornſchuuren zoeken zy eene ſchuilplaats, eene gemaatigde lugt, en voedzel: want in den Winter onthouden zich de Muizen daar meest. In den Herfst bezoeken zy ſterk de plaatzen, waar ſtrikken gezet zyn om *Snippen* en *Lysters* te vangen. Zy dooden de gevange *Snippen*, welke zy vinden, en eeten ze terſtond op; maar de *Lysters*, en ander klein Gevogelte, voeren zy weg; zomtyds eeten zy dezelve geheel en al op; maar doorgaans plukken zy de grootſte, voor zy ze opeeten. Deeze

laatst-

laatstgemelde eigenschappen, gelyk ook die van schuins, en met een onvaste streek te vliegen, zonder met de wieken geraas te maaken, zyn gemeen aan den *Kerk-Uil*, den *Kat-Uil*, den *Bruinen* en *Taankleurigen Uil*.

NAUWKEURIG EN EGT BERIGT VAN HET OVERVLOEIJEN VAN HET MOERAS TE SOLWAY; BENEVENS EENE VERHANDELING OVER DIT VERSCHYNZEL. Briefswyze medegedeeld aan de Schryvers van *the Universal Magazine*.

Carlisle 15 Dec. 1771.

MYNE HEEREN!

GY hebt zekerlyk, in de Nieuwspapieren, verscheide berigten geleezen van het Moeras, 't welk by ons zo groot eene overstrooming veroorzaakt heeft, en zult natuurlyk eenig berigt van een zo zonderling verschynzel verwagten. Dit zou ik u reeds ter hand hebben doen komen, indien ik had durven afgaan op de vertellingen my deswegens ter oore gekomen; doch ik bemerkte welhaast my daar op niet te moeten verlaaten, en heb geen eerder tyd kunnen vinden om het zelve te zien. De schade daar door toegebragt aan het Landgoed van Mr. GRAHAM is zeer aanmerkelyk, niet minder dan duizend *Acres* van het beste Land aldaar zyn 'er door verwoest. Doch deeze overvloeijing, enkel als een natuurlyk verschynzel beschouwd, is niet zonder voorbeeld, en het valt niet bezwaarlyk daar van rede te geeven.

Het Moeras te *Solway* is geleegen op het bovenste gedeelte van een vry hoogen heuvel, ten minsten die daar voor zou doorgaan in *Surry*, schoon niet in *Cumberland*. Dezelve legt omtrent een Myl ten Noord-Westen van *Long-town*, is tusschen de twee en drie mylen lang, en half zo breed. Het benedenste gedeelte des heuvels schynt niets anders geweest te zyn dan eene groote menigte Modder, zo zeer doordrongen van water van de wellen, die 'er op verscheide plaatzen gevonden worden, dat dezelve vry vloeibaar is geworden. Het heeft altoos, zelf in de droogste Zomers, zo veel van het moerassige dat het nauwlyks veilig is voor iets zwaarder dan een Jager met zyn roer zich daar op te betrouwen. In den tyd van Koning HENDRIK den VIII, kwam 'er een groot gedeelte van de *Schotsche Legermagt*, onder het be-

wel van OLIVER SINCLAIR ſtaande, in om, en men heeft my verhaald, dat, niet veele jaaren geleeden, eenige putdelvers het geraamte vonden van een Ruiter met zyn Paard in volle wapenrusting.

Tot dus lang is de korst van vaster aarde, waar in deeze vloeibaare ſtoffe beſlooten was, ſterk genoeg geweest om de drukking te wederſtaan; doch de kragt daar van, als mede de vloeibaarheid, grootlyks toegenomen zynde door de onlangs gevallen zwaaren regen, baande het zich een uitgang aan den oostkant, aan welke zyde het waarſchynlyk verzwakt was, door de gegraavene putten. Eens een doorbraak gemaakt hebbende, vergrootte die ſchielyk, en veroorzaakte eene overſtrooming van Modder in de valei rondſom den heuvel. Deeze valei is twee honderd Roeden breed en bykans veertig diep. Beneden vloeit een Beek, die, nu verſtopt zynde, in een Meir veranderd is. De overſtrooming van Modder de valei vervuld hebbende, ſtrekte zich vervolgens uit over het ſchoone vlakke veld, 't welk op één myl naa tot aan de Rivier *Esk* komt.

Naardemaal dit ongeluk in den middernagt gebeurde, werden de Ingezeetenen van de Dorpen op de vlakte, gelyk gy ligt kunt denken, in de grootſte ontſteltenis gebragt, en konden, voor de dag aanbrak, niet gisſen wat 'er gaans was. Eenigen ontwaakten door het groot en buitengewoon geraas, 't welk de Overſtrooming, in het voortrukken, maakte; anderen ontdekten het niet voor dat dezelve hunne huizen vervulde; ja zommigen, heeft men my gezegd, niet eer voor dat zy het in hunne bedden voelden. Geen Mensch heeft 'er nogthans het leeven by verlooren; maar zeer veel Vee's, 't welk op de ſtalling ſtondt, verſtikte. Het geval van eene Koe, behoorende aan Mr. GRAHAM, verdient byzonder gemeld te worden. Zy was de éénige van acht, op den zelfden ſtal ſtaande, die behouden bleef, naa zestig uuren tot den hals toe in modder en water geſtaan te hebben. Daar uit gered zynde toonde zy begeerte tot eeten; doch water wilde zy niet aanroeren, en kon het zonder ſchrik niet zien. Zy hadt bykans alle de toevallen van volſlaage watervrees. Men heeft my berigt dat ze weder tot water gewend is, en waarſchynlyk zal herſtellen.

De Dorpen in de vlakte, van welke ik geſprooken heb, zyn niet zo groot als de Dorpen doorgaans. Zy beſtaan gemeenlyk uit een Landhuis en eenige daar omliggende hutten. Van deeze Dorpen is 'er één of twee geheel weg; van andere kan men alleen het Dak zien, en alle, dertien

of

of veertien in getal, zyn ze onbewoonbaar. Het grootste gedeelte van de vlakte, waar op ze ftonden, was cierlyk omtuind; deeze haagen, schoon acht of negen voeten hoog, zyn nu gansch onzigtbaar, uitgenomen op die plaatzen tot welke de overstrooming zich maar even heeft uitgeftrekt.

Ondertusschen is het Moeras zelve, 't welk voorheen eene effene vlakte uitmaakte, op den top des heuvels, nu eene valei, op welks bodem een ftroom van zwarte vloeibaare aarde met eene verbaazende snelheid ftroomt. De oppervlakte van den heuvel neemt allengskens af, naar maate de modder, die denzelven onderfteunde, zich ontlast; ook is de heuvel geheel in ftukken geborften, welke ftukken, op sommige plaatzen zo ongeschikt door elkander leggen, dat ze het vertoon van ruïnen maaken. Eenige van deeze brokken vallen in den ftroom, en worden 'er van medegevoerd, en over de vlakte verspreid, 't welk daardoor zich gevlekt vertoont, als de huid van een Luipaard, alleen dat de grond zwart is en de plekken bruin zyn: de hei en andere kruiden, welke daar op groeijen, 'er op blyvende.

De Overftrooming gaat nog fteeds verder en verder voort, zonder eenig teken dat de voorraad tot dezelve zou uitgeput zyn; en heeft nu bykans de Oevers van de Rivier *Esk* bereikt. Dewyl deeze Rivier een snellen loop heeft is het te hoopen, dat deeze een groot gedeelte van den Modder zal mede fleepen, inzonderheid indien de winter-regens dezelve zo zeer doen ryzen, dat ze buiten haare oevers treedt; doch met dit alles zal 'er een zeer groote menigte blyven liggen, 't welk Eeuwen noodig zal hebben om weg te geraaken.

Eene korte Verhandeling, wegens de Overftrooming van het Moeras by Solway.

Geen gedeelte der Natuurkunde heeft de aandagt en de opmerking der Weetgraagen meer bezig gehouden, dan de oorsprong der Meiren, en aan welke byzondere oorzaak men het dryven der Eilanden en Moerassen moet toeschryven. Ik heb VARENIUS en eenige andere Schryvers over dit Onderwerp nageslaagen, en zend u eenige bedenkingen, des betreffende, toe.

Ik zie elke Zee aan als een diepe uitgeftrekte holte, gevuld met water, voortkomende uit den grooten Oceaan, welks diepte geen loodlyn kan peilen of afmeeten: niet dat deeze verbaazende verzameling van water grondloos is: maar uit

hoofde van de geduurige beweeging deezer rustelooze hoofdstoffe, door de sterke stroomen, en de meenigte van Dieren, die, als 't ware in de onderscheide deelen van die zo zeer verschillende uitgestrektheid, zwemmen.

Het is aangemerkt dat harde Lichaamen, zonder bedwang, in dezelfde plaats blyven; maar dat Lichaamen van eene vloeibaare natuur, als Water en Lugt, welke laatstgemelde achthonderd maalen ligter is dan 't eerstgenoemde, zich allerwegen heen verspreiden, zo zy niet wederhouden worden door eene andere harder stoffe. Ik hel over om te gelooven, dat de wateren van den Oceaan en van de Zeën, de strikste regelen der Wiskunde volgen, zo wel als de Lichtstraalen, die zuiverder dan de Lugt zyn; en de grootste regelmaatigheid in agt neemen; en dat de gedaante van de verscheide deelen der Aarde, gemeenschap hebbende door onderaardsche kolken met het water, in staat is om het water het overvloeijen te beletten: of dat de evenredigheid van het water om aan te vullen, en de holte om het te ontvangen, nauwkeurig het wiskunstig voorstel wegens de Cylinders volgt, dat gelyke Cylinders in eene wederkeerige rede tot elkander staan, gelyk hunne Basissen en Hoogtens (*). Stelt een vat van zes voeten hoog, en twee voeten middelyns, 't welk gemeenschap heeft met een ander van één voet middellyns maar twaalf voeten hoog; dan zal de hoogte in het langste tot het korste zyn, als de middelyn van het kortste tot den middellyn van het langste; in welk geval 'er een evenwigt zal plaats hebben, want 12 staat tot 6 als 2 tot 1. (†).

Deeze wederhouding kan ontstaan uit de vasthoudenheid van het Kanaal, (onder dit woord begryp ik alle verborgene doortogten onder den grond) of door den invloed van de Maan op het water, die door haare werking en drukking 't zelve op zekere bepaalde hoogte houdt.

Hoe groot ook eene Zee moge weezen, zy heeft nogthans een verbaazend getal Kanaalen te vervullen, en kreeg dezelve geen toevoer van den Oceaan, de verscheide Zeën, de *Middellandsche* zelve, de grootste van alle, zouden schielyk uitgedroogd weezen, niet tegenstaande de groote Rivieren, die 'er zich steeds in ontlasten: en niet genoegzaam zyn om te vergoeden 't geen 'er dagelyks door de hitte der Zonne uitdampt, gelyk Dr. HALLEY, in de *Philosophical Transactions*, beweezen heeft.

Geen Stof is 'er zonder porien; zelf de hardste rots moet, zal

(*) EUCLIDES XII. B. Prop. 15.
(†) KEIL *Introd. ad Physicam.* Theorem. XV. Lect. X.

zal dezelve bestand weezen tegen het uitdroogen der Zonne, door water bevogtigd worden; alle metaalen behoeven ook eenigzins den onderstand des waters. —— Alle Stof is in zeker opzigt het zelfde, alleen verschilt de gedaante, de schikking, de zamenvoeging, en de grootte. Dus worden de waterdeeltjes, door de Zee uitgewaasemd, in de gedaante van dampen in de lugt opgevoerd. Deeze nieuwe gedaante kan uit niets anders ontstaan dan uit de verandering van plaats en schikking deezer deeltjes. Door het uitspannen en dunner worden krygen de waterdeeltjes verscheide tusschenruimtens, die zo veele leedige plaatzen, of met de zuiverste lugt gevuld, zyn; zo dat die Stof, meer plaats beslaande dan voorheen, opwaards ryst, even gelyk kurk, in water geworpen, opdryft. De dampen blyven ook niet stil voor dat ze in eene middelstof komen van dezelfde zwaarte, waar zy, betreklyk in rust zynde, Wolken van duizenderlei gedaante vormen. Wanneer door de Winden de Lugt ligter gemaakt is, moeten de Dampen, dezelfde maate van zwaarte houdende, noodwendig nederdaalen, en in het vallen, door den wederstand der Lugt, verdikt worden, en dus in kleinder omtrek gebragt, verliezen zy de voorgaande gedaante, en in eene menigte van niet zamenhangende deeltjes op aarde nederkomende, maaken zy 't geen wy Regen noemen: het grootste gedeelte daar van wordt door de Rivieren in Zee weder uitgestort; een gedeelte dringt door den droogen grond, en dient tot voedzel van Boomen, Planten en Kruiden &c. in welk alles de Wysheid van de hand des Opperwerkmeesters en Albestuurders duidelyk te ontdekken is!

De groote Overstrooming nu van het Moeras te *Solway* mag deels toegeschreeven worden aan de openingen der Aarde, door welke het water uit het *Iersche Kanaal* wordt voortgezet; deels aan de menigte van regenwater van het Gebergte *Cheviot* en andere hooge heuvels, door welker afstroomingen de Rivier *Esk* in zeer korten tyd sterk zwelt: en dewyl de grond, zo aan den *Engelschen* als aan den *Schotschen* kant, vry vlak is, hebbe men zich niet te verwonderen, dat zulk eene Overstrooming zich zeer verre heeft uitgestrekt.

De stroom in 't Kanaal van *St. George* is altoos sterk, dewyl dezelve begint van den grooten *Atlantischen Oceaan*, waar de *Noord-* en *West-Zee* zich vereenigen, en door een smal Kanaal, gemaakt door de opening tusschen den Uithoek van *Cantire* en *Belvast*, met eene groote snelheid inrukt; 't welk, volgens de natuurlyke eigenschap des waters, een onbegrypelyk sterke stroom veroorzaakt in zulke Baaijen en Openingen, als langs de kust gelegen zyn, door dit water bespoeld. ——

Lieden, die het land wel kennen, verzekeren, dat in de bedding van de Rivier *Esk* openingen gevonden worden, van drie of vier voet middellyns, zommige van één en ook van een half voet: welke alle gelyk gevuld worden, en eene verbaazende opzwelling veroorzaaken, zelf dan wanneer het water op 't laagst is.

Het verplaatzen van het Moeras heeft duidelyk deeze oorzaak. Alle Moerasſen beſtaan uit gevallen en gerot hout met aarde, derwyze vermengd, dat het één vast lichaam uitmaake: zy kunnen dus, voor eenigen tyd, op 't water dryven, zonder dat de vereenigde deelen van elkander geſcheiden worden, derzelver zamenhegting kan dit eene wyl verdraagen; doch niet lang de aanhoudende drukking van zulke ſterke en geweldige inbreuken uitſtaan.

UITTREKZEL VAN EEN DAGREGISTER EENER REIZE RONDS OM DE WERELD, MET HET SCHIP ENDEAVOUR, IN DE JAAREN MDCCLXVIII—MDCCLXXI, TER OPHELDERINGE VAN DE KENNIS DER NATUURKUNDE, OP 'T VERZOEK VAN DE KONINGLYKE MAATSCHAPPY ONDERNOMEN; BEHELZENDE EEN BERIGT VAN HET EILAND OTAHITEE.

De naſpeuringen en ontdekkingen op deeze Reize gedaan, zyn geheel bepaald tot het Zuider halfrond, en wy vinden 'er allerbyzonderst en nauwkeurigst in beſchreeven een Eiland, vyftien mylen lang en veertig in den omtrek. Dit Eiland, 't welk de Bevelhebber van den *Dolphin*, een Schip van twintig ſtukken, voorheen *King George's* Eiland genaamd hadt, wordt, door de Inboorelingen *Otahitée* geheeten, en beſtaat uit twee Schiereilanden door de Landengte aaneen gehegt. Hier was het dat de Heeren, die uitgegaan waren, om ontdekkingen in de Natuurkunde te doen, eene ſterkte oprigtten om te veiliger het voorbygaan van Venus voorby de Zon, welke zy moesten afwagten, waar te neemen; ten zelfden tyde ſtelde het Scheepsvolk de tenten op 't Strand, plaatzende wagthuisjes, om op hunne goederen en werktuigen te pasſen, en hielden 'er een marktplaats om met de Inboorelingen te handelen.

Volgens 't berigt des Schryvers van het Dagverhaal, is de grond van het Eiland, op de hoogſte deelen, droog, en beſtaat uit rood Leem, 't welk een zeer diepe laag maakt; doch de

de laagten zyn overdekt met een vrugtbaaren zwarten grond. —— Het Eiland ſtaat onder het bewind van een enkel Opperhoofd, wiens gezag onbepaald is, en die Afgevaardigden aanſtelt, om, in de onderſcheide Landſchappen, de goede orde te onderhouden, en zodanige belasting te verzamelen, als door lang gebruik hem toegeſtaan zyn. En, hoewel 'er geene byzondere Wetten onder hun zyn vastgeſteld, vindt men nogthans, door lange gewoonte, zekere ſtraffen gehegt aan eenige misdryven. Dus, by voorbeeld, worden zy, die kleederen of wapens ſteelen, doorgaans gedood, of door ze op te hangen of in Zee te werpen; maar zy, die lyftogt ſteelen, krygen alleen Stokſlagen. Volgens deeze ſchikking veranderen zy wyslyk de ſtraf der zelfde misdaad uit verſchillende beweegredenen bedreeven: misſchien oordeelende, dat hy, die Kleederen of Wapens ſteelt, dit doet om dat hy grootsch of gierig is, hoedanigheden, welke waarſchynlyk altoos den Dief zullen byblyven, tot verſtooring van de rust der Maatſchappye; maar dat hy, die uit honger ſteelt, daar toe wordt aangedreeven door een der dringendſte behoeften van de natuur, en niet weder dat misdryf zal pleegen, of dezelfde nood moest wederkomen, 't welk waarſchynlyk niet dikwyls zal gebeuren.

De Inboorelingen van *Otahitée* zyn ongelyk van geſtalte, eenigen haalen zes voeten en drie duimen, anderen niet meer dan vyf en een half voet; doorgaande, egter, zyn ze rustig en kloek van geſtalte maar niet ſterk: hunne gewrigten buigzaamer zynde dan die van de tederſte Vrouw, welke ik immer gezien heb. Van de vroegſte kindsheid af gewennen zy zich tot danſen, naar 's lands wyze, welk beſtaat in hevige wringingen en gebaaren, gepaard met verſcheide buigingen hunner lichaamen en leden, 't geen belet dat zy eene ſterkte krygen geevenredigd aan hunne grootte. Zittende bukken zy doorgaans zeer voor over; maar wandelende gaan zy recht over einde, zelf wanneer zy hooge jaaren beklommen hebben.

Hun kleur is bruin; maar veel ligter dan die der Inboorelingen van *America*, eenige weinigen onder hun zyn bykans zo blank als de *Europeaanen*, verſcheide hebben rood hair, ſchoon het doorgaans zwart en rechthangend is. —— Hunne kleederen zyn van linnen door hun zelven gemaakt, uit een groeijende zelfſtandigheid voortgebragt door een boom, dien wy de *Linnenboom* noemden. Deeze kleederen veranderen in gedaante na de wyze op welke zy gedraagen worden: omſtandigheden, die, ſchoon met zulk een ſtrikte nauwkeurigheid in *Europa* in agt genomen, by hun afhan-

gen van grilligheid, het weer, de koude, de hitte, den regen, *enz.* Over dag hebben zy altoos een dekkleed over de ſchaamdeelen; en in droog aangenaam weder draagen zy een ſtuk dun linnen, omtrent twee ellen lang, met een gat in de midden, waar zy 't hoofd doorſteeken en hun los over de Schouders heen hangt; maar in huis werpen zy dit kleed doorgaans van den nek en agter over den rug. De Vrouwen rekenen het voor een allerheerlykst cieraad de ſchaamdeelen te bewinden, met zo veele linnen windzelen, die zy zo ſterk om hun middel en rondsom het bovenſte hunner dyen binden, dat het hun in 't wandelen zeer hindert. Lieden van beiderlei Sexe prikken hun vleesch omtrent en beneden de heupen, op veele plaatzen, met ſcherpgepunte beentjes; deeze prikkelingen vullen zy met een donker blauwe of zwarte verwe, welke altoos blyft, en de huid, op die plaatzen miskleurt, dezelve zwart maakende. Dit is onder hun een doorgaand gebruik en wordt *Tat - tow* geheeten, een woord 't welk zy naderhand gebruikten om de letters, welke zy ons zagen ſchryven, aan te duiden: dewyl zy volſtrekt geene letters hebben. De Mannen hebben lang hair, 't welk zy op den kruin des hoofds zamenbinden, en met vogelpluimen opcieren; doch het hair der Vrouwen is kort, en hangt in krullen by den nek nederwaards, en beide de Sexen draagen dikwyls ſtukken uit linnen van hun eigen maakzel, om 't hoofd geſlingerd, omtrent op de wyze van een Tulband. De Vrouwen maaken, met veel moeite, lange ſmalle lokken van menſchen hair, 't welk zy krullen, en binden deeze ten cieraad over hunne voorhoofden: zo kragtig en algemeen zyn de opwellingen der pronkery! Zy draagen, gelyk ook de Mannen, Oorringen van Paarlen, maar geen arm- of halsbanden.

De Mannen hebben, daar in ongelyk zynde aan de oorſpronglyke *Americaanen*, lange baarden, welke zy zorgvuldig in verſcheide gedaanten geſneeden draagen. En, niettegenſtaande MOSES de beſnydenis heeft voorgeſteld, als door de Godheid aan ABRAHAM opgelegd, tot een onderſcheidend teken, geſchikt voor hem en zyne nakomelingen de *Jooden*, is dezelve by de Inbooreling en van dit Eiland in gebruik, reinheids halven.

Schoon zy maar luttel gevorderd zyn in beſchaafdheid en welleevendheid, vindt men reeds onder hun Heeren en Dienstknegten; zo natuurlyk leiden de hartstogten de menſchen Kinderen op tot het ſtaan na heerſchappye; en zo gereedlyk brengt het verſchil tuſſchen hunne Lichaams- en Zielsbekwaamheden

te

te wege, dat eenigen dezelve tot vernederinge van de rest verkrygen, die hun onderworpen worden. Meest alle Vryen van *Otahitée* hebben verscheide van deeze Slaaven in hunne huizen, die de behendigste dieven en zakkenrolders der geheele Wereld zyn, gelyk wy dikwyls, tot onze schade, ondervonden; nogthans moeten wy bekennen, dat zy niet overgegeeven oneerlyk waren: want zo dikwyls zy dingen gestoolen hadden, die hun van geen dienst waren, 't welk menigmaal gebeurde, bragten zy dezelve vrywillig aan de Eigenaars weder, of op plaatzen, waar men ze bykans onvermydelyk moest vinden. Dus, by nagt, zeer heimelyk en behendig middel gevonden hebbende, om ongemerkt in onze Legerplaats te komen, en een Quadrant weg te neemen, 't welk wy volstrekt noodig hadden tot het doen der Waarneemingen, het voornaamste oogmerk onzer reize; naa het eenige dagen gehouden, onderzogt, en voor hun van geen dienst bevonden te hebben, werd een hunner tot ons gezonden, om ons te berigten, dat hy een zyner Landsgenooten gezien hadt, die het wegnam en verborg onder zekeren boom, welke hy beschreef, doch hy verklaarde den Dief niet te kennen; op de aangeweeze plaats komende, vonden wy het Quadrant, een weinig mishandeld, maar 't was ligt te herstellen.

De Vrouwen op *Otahitée* zyn aangenaam van weezenstrekken, wel gemaakt, leevendig van aart en wellustig: zy houden de kuischheid ook voor geene Deugd: want veelen van ons scheepsvolk namen zich Wyven voor dien tyd onzes verblyfs. De Inboorelingen gaan met elkander huwelyks-verbintenissen voor al hun leeven aan; doch met deeze byzondere omstandigheid, dat, zo ras een Man eene Vrouwe getrouwd heeft, hy uitgesllooten is van het gezelschap der Vrouwen en ongetrouwden van zyne eigene Sexe, op hunne feesten, en genoodzaakt met zyne slaaven te eeten. Te deezer oorzaake verhaasten zy zich niet met Trouwen; maar volgen hunne ongeregelde wellusten op, tot dat een Meisje zwanger wordt, wanneer de Vader, in gevolge van eene oude gewoonte, genoodzaakt is haar te Trouwen.

De Bevelhebber des Eilands mag maar éénе Vrouw hebben, hoewel hy veele Bywyven heeft. De woeste Staatkunde, welke hier heerscht, eischt, dat alle zyne natuurlyke Kinderen, terstond naa hunne geboorte, gedood worden, ten einde de wanorde, wegens de opvolging, voor te komen. Het kenteken van Oppermagt wordt *Maro* geheeten, en bestaat in eene soort van rooden gordel, dien hy om den middel draagt. Wanneer de *Erei*, of het Opperhoofd, het eerst bekleed wordt met dit

merkteken zyner agtbaarheid, gaat die plegtigheid vergezeld van een groot feest, 't welk drie dagen duurt. De *Erei*, met den *Maro* omgord zynde, wordt voortaan door zyne Oppassers gevoed, die de spyze tusschen hunne vingers neemen, en hem in den mond steeken; die, by elken mond vol, in de melk van kokusnooten indoopende.

Men mag het getal der Inwoonderen van *Otahitée* op zeventig duizend begrooten. Zy gelooven in eenen Opperſten God, dien zy *Maw-we* heeten; doch zy ſtellen nevens hem een oneindig getal mindere Godheden van hem voortgeſprooten, en die, over de onderſcheide deelen der Scheppinge het opzigt hebben. *Maw-we* is het weezen dat de Aarde ſchudt, of de God der Aardbeevingen. Zy hebben, egter, geen vastgeſtelde Godsdienstoefening; en noch de Voorſchriften der Natuure, noch die der Rede, hebben hun getoond, dat het nut is uitwendige Eerdienst aan de Godheid toe te brengen. In tegendeel agten zy haar wel te verre verheven boven de Schepzelen, om door hunne verrigtingen aangedaan te worden. Zy hebben, 't is waar, eenige begraafnis plegtigheden, en andere gebruiken, tot welker verrigting eene zekere rang van Lieden verordend is, ſchoon die plegtigheden geene regtſtreekſche betrekking tot de Godheid hebben: deeze Lieden noemden wy Priesters; maar misſchien niet zeer eigenaartig. —— Zy hebben eenig denkbeeld van een toekomend leeven op een ander Eiland, werwaards zy verwagten, naa den dood, overgevoerd te zullen worden; doch het ſchynt dat zy dien toekomenden ſtaat niet aanzien, als een ſtaat van vergelding van 't geen in dit leeven gedaan is: naardemaal zy gelooven, dat elk hoofd voor hoofd denzelfden rang zal bekleeden, als tegenwoordig, 't zy Bevelhebber, Heer, of Slaaf. —— Zy gelooven, dat de Starren voortgeteeld worden door de Zon en de Maan, en denken dat de Taaning de tyd hunner vermenging is. —— Zy ſtellen desgelyks, dat het grootſte gedeelte der Aarde, op eenen grooten afſtand, oostwaards geleegen is, dat hun Eiland daar van werd afgebrooken, en de Godheid het door de Zee trok, eer hy beſloot het te plaatzen. Doch, ſchoon dit Volk geene byzondere wyze van Godsdienst-oefening heeft, hebben wy dikwyls waargenomen, dat zy, eetende, een klein ſtukje van hun voedzel afſneeden, en in eene verhoole plaats ſtaken, als eene offerande aan *Maw-we*.

Wanneer 'er onder het Volk eenige geſchillen ontſtaan, wegens den eigendom, blyft de vermogendſte in 't bezit, maar de geringere beklaagt zich by den *Erei*, die, uit een ſtaatkundig

dig inzigt, om de gelykheid onder zyne Onderdaanen te bewaaren, het doorgaans aan den armſten der ſtrydende partyen toewyst.

Hunne Lykplegtigheden zyn zeer zonderling: het doode lichaam wordt gebragt in een huis, ten dien einde niet verre van de gewoone verblyfplaats des Gezins gebouwd, en neder gelegd op een vloer, eenige voeten boven den grond verheeven, overdekt met een fyn kleed: dan komt 'er een zeker ſoort van Priester *Heavah* geheeten, omhangen met een mantel, bedekt met glinſterende veeren, doorgaans vergezeld van twee zwart gemaakte Jongens; hy beſtrooit het lichaam met bloemen en Bamboes-bladeren, en brengt geſchenken van visch en ander voedzel, welke hy ter zyden van het Lyk plaatst; twee of drie dagen loopt hy, in de nabygeleegen wouden en velden, rond, en elk verbergt zich op zyne aankomst. De Bloedverwanten bouwen ondertusſchen een opgeſlaagen hut, digt by 't huis, waar in het Lyk ligt, hier komen zy by elkander, en de Vrouwen beweenen den dooden, door 't aanheffen van Treurgezangen, krabbende en wondende haare lichaamen op verſcheide plaatzen. Vervolgens gaan zy in Zee of in de Riviere haare wonden afwasſchen, en keeren weder om zich te krabben en te ſchenden, 't welk drie dagen aanhoudt. Naa dat het lichaam bedorven is, en de beenderen bloot komen, wordt het geraamte geplaatst in een pyramide, tot dat einde gebouwd. In een afgelegen gedeelte van het Eiland, ontdekten wy een deezer Pyramiden, veel grooter dan alle de overige, opgetrokken van ruwe ſteenen, waar in naastdenkelyk de beenderen van eenen voornaamen Vorst of Held begraaven lagen; boven op den top zag men de bekken van verſcheide groote Vogels en Vischgraaten, waarſchynlyk tot geſchenken aan den overledenen opgeofferd.

Een groot gedeelte van *Otahitée* is bebouwd en beplant met Kokusnooten, Weegbrees, Bananous, Linnen-en Brood-boomen, Yams, en Aardappelen, gelyk aan de *Europiſche*, uitgenomen dat ze wat bitter van ſmaak zyn. Hun dierlyk voedzel beſtaat uit veelerlei Visch, welke zy op verſcheide wyzen en zeer behendig weeten te vangen: deeze eeten zy dikwyls rauw, eene wyze van doen, welke eenigen van ons Volk volgde, die het niet onſmaaklyk vonden; zy eeten ook Varkensvleesch, en hebben eene groote menigte van deeze Dieren; doch zy keuren het Honden-vleesch boven dat van alle andere Beesten. Men vindt by hun ook wilde Endvogels, zeer weinig van die in *Europa* verſchillende. Zy braaden, of liever zy bakken hun vleesch in een onderaardſche Oven in den

grond

grond gegraaven, met een ſteenen vloer, hier in ſtooken zy vuur, en leggen 'er verſcheide loſſe ſteenen op; wanneer zy alle heet genoeg geworden zyn, wordt het vuur en de asch weggenomen, en het vleesch, met bladeren omwonden, in de oven geplaatst, terſtond met de heete ſteenen bedekt, en met aarde bedolven: op deeze wyze is het heerlyk bereid, en behoudt volkomen alle ſappigheid: Zy hebben geen zout, maar gebruiken, in ſtede van 't zelve, zeewater. Zy zyn onmaatige eeters, en neemen groote monden vol teffens. In ſtede van Brood, eeten zy Yams, Aardappels &c. als mede eene groote melk- en meelagtige vrugt, welke gebakken zynde, in gedaante en ſmaak, zeer naar Brood zweemt. Zy vervaardigen eene ſoort van gebak, uit het wit aan de binnen zyde van de Kokusnoot en Bananous, welk hun doorgaans tot ontbyt en avondeeten dient. Hun gewoone drank is water, en de melk van Kokusnooten. Sterke dranken zyn by hun onbekend, uitgenomen een drank, gemaakt uit peper, welke hier groeit, gegist in water: doch deeze is zo ſchaars, dat bykans geenen, dan de voornaamſten, dien drinken.

Niemand onder hun geeft voor, eenige meer dan gemeene kennis van de Geneeskunde te bezitten. Zy hebben maar weinig ongemakken en ziekten; en tegen deeze eenige algemeene geneesmiddelen, welke zy, by ondervinding, nuttig oordeelen, zonder de wyze van werking te weeten of te onderzoeken.

Hunne Speeltuigen beſtaan uit een groote Trommel, en eene ſoort van Fluit, van riet gemaakt, met drie gaten, op welke zy door de neus blaazen? Hunne vischhoeken zyn van verſcheidenerlei grootte; om de kloekſte ſoorten van Visch te vangen, bedienen zy zich van zeer ſterke uit zwaar vast hout en wel gemaakt. Zy hebben ook kleinder hoeken, desgelyks van hout vervaardigd, met beenen punten doorgaans geweerhaakt. Behalven deeze hebben zy veelerhande zeer kleine hoeken van onderſcheide gedaanten, uit paarlemoer vervaardigd. Hunne vischlynen zyn van de vezelen van boombast toegeſteld, gelyk meest al hun Touwwerk.

Hunne bylen maaken zy, door een ſcherpen harden ſteen, naar groen marmer, of liever naar toetſteen gelykende, aan een houten handvatzel te binden, zy hebben de meeste overeenkomst met een kleine tuinbyl. De boogen, welke de *Otahiteërs* gebruiken zyn rondagtig, en loopen van het midden na het einde ſchuins af, omtrent vyf en een half voet lang, van ligt, doch zeer buigzaam, hout; de pylen van een ſterk ſoort van riet of Bambo, en zomtyds gepunt met zeer hard hout, of ook wel met een ſcherpen vischgraat, zy hebben ook eene ſoort

ſoort van werpſpietzen van hout gemaakt, doch gepunt even gelyk hunne pylen; welke zy met eene groote behendigheid werpen.

De Inbooorelingen van *Otahitée* gaan wel, met hunne Canoes, na de Eilanden ten Oosten gelegen, welke wy, in onzen togt derwaards, ontdekt hadden, om daar handel te dryven, wagtende op den goeden wind, welke omtrent drie maanden in elk jaar gunſtig waait. Met de Inwoonders dier Eilanden, verruilen zy hun linnen en anderen voorraad voor paarlen, en fyn wit hair, van een byzonder ſoort van honden, en waar mede zy doorgaans hunne borstplaaten vercieren.

Kort naa onze aankomst op *Otahitée*, bevonden wy dat aan dit Eiland, eenige maanden geleeden, een Schip geweest was met een *Spaanſche Vlag*, gelyk de Inwoonders ons berigtten, naa dat wy hun alle de *Europiſche Vlaggen* getoond hadden. Op *Batavia* ontdekten wy, dat het de Heer BOUGAINVILLE geweest was, die onlangs weder keerde van eene reize rondsom de Wereld, op 't bevel en op kosten van het *Franſche Hof* ondernomen. Uit het berigt der Inboorelingen bleek, dat de *Franſchen* zich vreedzaam gedraagen hadden, tot dat eenige *Otahiteërs* de kleederen ſtoolen van drie der Scheepslieden, die zwommen, en hun om hals bragten, waar op de andere Scheepslieden, op de *Indiaanen* aanvallende, 'er één doodden, en één gevangen van het Eiland afvoerden.

Op den 4den van Juny was de lugt buitengemeen helder, en dus deedt onze Starrekundige eene zeer nauwkeurige waarneeming van den overgang van *Venus*, over den ſchryf der Zonne, en kort daar naa begonnen wy ons gereed te maaken tot het verlaaten van het Eiland, en het voortzetten van onze reis.

Geduurende ons verblyf hebben de Heeren BANKS en SOLANDER, die onvermoeid waren in hunne naſpeuringen van 't geen tot de Natuurkunde behoorde, eene groote menigte van nog onbeſchreeve Planten, Visſchen, Vogelen &c. vergaderd; en wy hebben eene aanmerkelyke vordering gemaakt, in het leeren van de taal des Eilands, welke, gelyk die van meest alle Volken, tusſchen de keerkringen woonende, zagtvloeiend is, doorgaans met klinkletters de woorden eindigende. Wy hadden 'er verſcheide *Europiſche Zaaden* gezaeid, van welke geene dan Mostaard, Kers en Meloen groeiden. Naa ons wel voorzien te hebben van het Linnen, de Werktuigen en Gereedſchappen der *Otahiteërs*, als ook van hout en water, vertrokken wy, op den 13den van July 1769 van *George's Eiland*,

aan

aan boord hebbende eenen *Indiaan* TOBIA geheeten, die voorheen Opperpriester op *Otabitée* geweest was; maar met den tegenwoordigen Bevelhebber in ongenoegen geraakt zynde, kwam hy uit eigen beweeging by ons aan boord, om met ons de reis te doen; met zich brengende een *Indiaanschen Jongen* TIATO, die hem voor knegt diende.

LEEVENSGEVALLEN VAN JOHN MILTON, DEN PRINS DER ENGELSCHE DICHTEREN.

Overgenomen uit the Univerfal Magazine.

JOHN MILTON, doorgaans de Engelfche Poëet geheeten, ftamde af van een' Vader, die denzelfden naam voerde, en nog jong zynde onterfd was, om dat hy den Proteftantfchen Godsdienst omhelsd hadt; hy verliet zyne Ouders en Familieplaats te *Milton* in *Oxfordshire*, en als Notaris zich te *Londen* nedergezet hebbende, trouwde hy met eene Juffrouw van aanzienlyke afkomst, en kogt een Huis in *Breedfmeet*. In dit Huis werd zyn oudfte Zoon, de groote MILTON, op den negenden December, des Jaars 1608, gebooren. Van zyne vroegfte jeugd af werd hy, door zyne Ouders, zorgvuldig tot Deugd en Godsvrugt opgebragt; zy namen eenen byzonderen Leermeester in huis om hem in de eerfte beginzelen der Geleerdheid te onderwyzen; naderhand zonden zy hem na *St. Paul's School*, onder 't opzigt van Mr. ALEXANDER GILL. Hier bevlytigde hy zich dermaate in de Letteroefeningen, dat hy zyne lichaamsgefteltenis, die anderzins de fterkfte niet was, benadeelde; doch hy maakte groote vorderingen, en gaf reeds vroeg blyken van eene wondere zinlykheid voor de Dichtkunst. Zeventien jaaren bereikt hebbende werd hy *Sizar* of *Dienaar* van *Christ's College* in *Cambridge*, onder het opzigt van Mr. WILLIAM CHAPPEL. Hy verwaarloosde geen gedeelte der Letteroefeningen op de Hooge Schoole; maar zyne hoofdftudie, en hoogst vermaak, beftond in het beoefenen en aankweeken zyner Dichterlyke bekwaamheden. De Gedichten zyner jeugd kunnen ten genoegzaamen bewyze ftrekken van deeze ftelling; doch 't zal meer voldoen en meer genoegen geeven, hoe hy 'er zelve zich over verklaart. „ Ik heb „ mynen tyd gehad, *fchryft by*, gelyk anderen, die zeer „ grooten voorraad van Geleerdheid hebben opgedaan, om

„ na

„ na die plaatzen gezonden te worden, waar men denkt dat
„ ze het ſpoedigst verkreegen wordt; en, volgens Schoolgebruik, was ik niet onbedreeven in die Schryvers, welke de grootſte aanpryzing wegdraagen; eenigen waren ernsthaftige Redenaars, en deftige Geſchiedſchryvers, welke ſtoffe my behaagde; doch ik verſtondt ze naar de vatbaarheid myner Jaaren; anderen, zagtvloeijende Dichters, die op de Schoolen niet ſchaars zyn, de ſtreelende aangenaamheid hunner rollende verzen, geviel my best, als meest overeenkomende met myne geaartheid; ook behaagde my de Stoffe, veelen te overbekend. Ik vermaakte my dermaate met ze te leezen, dat geene uitſpanning my beter ſmaakte.

In den Jaare 1628, werd hy tot *Bachelor der Kunſten* verheeven, welken trap van waardigheid hy met grooten lof beklom. 't Was zyn Vaders oogmerk hem tot de Geestlykheid te ſchikken; ook hadt de Heer MILTON zelve eenigen tyd geen ander oogmerk; maar wanneer ryper jaaren hem met zyn oordeel deeden raadpleegen, liet hy deeze gedagten vaaren, tegen den raad zyner vrienden aan; en dagelyks meer en meer verliefd wordende op zyne bekoorelyke Zanggodin, naar maate hy haar beter leerde kennen, beſloot hy die Studie vast te houden tot welke hy natuurlyk zo zeer overhelde; hy wydde zyn geheele leeven en al zynen arbeid aan de Dichtkunst. „ Ik oordeelde het best, *zegt hy*, aan eene onlaakbaare ſtilzwygenheid den voorrang te geeven, boven de heilige waardigheid om in 't openbaar te ſpreeken".

Met den Jaare 1632, werd hy Meester der Vrye Kunſten, en nu zo veel tyds op de Hooge School doorgebragt hebbende, als voegde voor iemand, die niet beſlooten hadt zich tot de Godgeleerdheid, Regtsgeleerdheid, of de Geneeskunde, over te geeven, verliet hy dezelve; zyne boezemvrienden betreurden zyn weggaan. Hy was grootlyks misnoegd wegens de wyze daar gebruiklyk om de Godgeleerdheid te leeraaren: en in 't algemeen te onvreede over de openbaare handhaaving der Kerklyke zaaken, kreeg hy langs hoe ſterker afkeer van de gedaante des Kerkbeſtuurs, en van 't geheele plan der opvoedinge op de Hooge Schoolen. En waarlyk deeze vroegtydige wederzin van de Hooge School groeide tot een volſlaagen afkeer op, en deedt hem ontwerpen ſmeeden om de Geleerde Opvoeding op eenen anderen voet te brengen; dit ſchynt de beweegreden geweest te zyn, die hem aanzette om zelve het Schoolmeesterſchap te aanvaarden. Behalven het plan zyner Leerſchoole,

le, 't welk in zich bevatte het onderwys der Jeugd in alle Kunsten en Weetenschappen; zo Burgerlyke als Krygskundige, stelt hy elders voor, dat de inkomsten der Landen, misbruikt tot bygeloovige oefeningen, moesten aangelegd worden om zulke Leerschoolen, door het gansche Land, op te rigten, waar men Taalen en Kunsten teffens leerde: zo dat de Jeugd te gelyk een voorraad van Geleerdheid kreeg, en tot eenig eerlyk bedryf werd bekwaam gemaakt; en dat de zodanigen, die Geestlyke gaven hadden, buiten staat zynde om zonder de Tienden te bestaan, door de ondersteuning van andere, waardige Bedienaars van het *Euangelie* zouden weezen.

Dus zyne leevenskeuze bepaald, en in 't Staatkundige zyne beginzels vastgesteld hebbende, keerde hy weder tot zyn' Vader, die, naa genoegzaame middelen zyns agtens vergaderd te hebben, zyn beroep nedergelegd, en zich te *Horton*, naby *Colnbroocke* in *Buckinghamshire*, ter woon begeeven hadt. Zyne Ouders ontvingen hem met alle toegenegenheid, niettegenstaande hy hun oogmerk van een Geestlyke te worden, door zyne gedaane keuze, dwarsboomde. Het gemaklyk leeven, 't welk zy hem in die stille woonplaats vergunden, besteedde hy om zynen geest te verryken met het uitgeleezenste van de *Griekſche* en *Romeinſche Geleerdheid*, getoogen uit de beste Schryvers in elke taal, steeds het oog op de Dichtkunst gevestigd houdende; deeze ging hem meest ter harten, en ten haaren dienste verzamelde hy voornaamlyk deeze schatten. Zyne Tooneel-en Dichtstukjes, getyteld *Comus*, *l'Allegro*, *Il Penseroso*, en *Lycidas*, alle op deezen tyd van hem geschreeven, waren van dien aart, dat zy alleen, al hadt hy noit iets anders geschreeven, zyn naam tot de laate naakomelingschap zouden hebben doen duuren.

Het scheen dat MILTON, door den gelukkigen uitslag, waar mede deeze Stukjes het licht zagen, zyner verdiensten bewust, en met een hoope vervuld wierd, dat hy, ten eenigen tyde, eenen onsterflyken roem, door zyne werken zou inleggen. Dit blykt uit een zyner Brieven, aan zynen vriend DIODATI, waar in hy verklaart een yverig streever te zyn na Zedelyke schoonheid en deugd; met versmaading der algemeen aangenomene begrippen, en eene regtmaatige meewustheid zyner eigene vermogens, en een voorgevoel van den hoogen rang, tot welken derzelver aankweeking hem in zyn eigen eeuw en in alle volgende zou opvoeren; te verstaan geevende, dat het

voor-

voorwerp zyner gedagten niet minder was dan de Onsterflykheid. Nogthans was hy met deeze verheevene gevoelens en Letteroefeningen, die hy met de grootste vuurigheid van geest voortzette, zo niet ingenomen, of hy ging dikwyls na *Londen*, wanneer eenige bezigheid, de zaak zyner Studien, of het verzoek van goede vrienden, hem derwaards riep. Ook bleeven zo veele treflyke hoedanigheden niet onbekend by de omliggende lieden op het Land; in 't gezelschap der aanzienlykſten en bekwaamſten vondt hy menigwerf eene genoeglyke uitſpanning.

Naa vyf jaaren beſteed te hebben, in te huis deeze vorderingen te maaken, verwierf hy van zyn' Vader, toen zyne Moeder geſtorven was, verlof om buitens Lands te gaan reizen. Zulk een tocht hadt hy reeds lang gewenscht te doen: wanneer hy aanbeveelings brieven en de noodige onderrigtingen, hoe zich te gedraagen, van den Heer HENRY WOTTON, toen Provoost van *Eton College*, ontvangen hadt, ging hy, in de Lente des jaars 1638, op reis na *Frankryk*; en eenige dagen te *Parys* doorbrengende, hadt hy het genoegen om daar ingeleid te worden by den beroemden HUIG DE GROOT. Deeze gunst verzogt hy van Lord SCUDAMONE, toen *Engelsch* Afgezant aan 't *Fransche* Hof. De roem van DE GROOT in de geleerde Wereld was genoegzaam om de nieuwsgierigheid, van hem te gaan zien, op te wekken. Maar onze MILTON hadt waarſchynlyk eene byzondere beweegreden, die hem aanzette. DE GROOT hadt, onder andere *Latynsche* Dichtſtukjes, een Treurſpel geſchreeven over ADAMS Val, op welk onderwerp MILTON, met het zelfde oogmerk, gedagt hadt; dit ſtukje van DE GROOT was, in den Jaare 1601, gedrukt onder den Tytel van *Adamus Exul* of *Adam in Ballingſchap*.

Van *Parys* zette onze Dichter zyne reis voort na *Nice*, waar hy Scheep ging, om na *Genua* te vaaren, en trok van daar door *Livorno* en *Piſa* na *Florence*. In deeze Stad, welke hy reeds lang gewenscht had te zien, bragt hy twee maanden met groot genoegen door: hy deedt zich, by uitſtek, kennen, op eenige byzondere Academien, aldaar tot voortzetting der Letterkunde aangelegd; verſcheide Mannen van het eerſte aanzien en de beroemdſte Geleerdheid bejegenden hem met buitengewoone hoogagting en vriendſchap. Hy noemt de verſen welke hy daar maakte, geringe Stukjes; doch vermeldt ons, egter, dat ze met groote toejuiching werden ontvangen.

Van *Florence* ging hy door *Sienna* na *Rome*, waar hy des-

gelyks twee maanden verbleef, en zich vereerd vondt door by verscheide Geleerden in kennis te geraaken, inzonderheid by LUCIUS HOLSTENIUS, Opzigter der *Vaticaansche Boekerye*, die hem alle de *Grieksche* Schryvers vertoonde, zo de uitgegeevene als de andere, die door hem overgezien en verbeterd waren; hy bragt hem by den Cardinaal BARBARINI, die op een Concert, ten zynen koste aangelegd, onzen Dichter aan de deur opwagtte, en hem by 't gezelschap inleide.

Vervolgens toog hy na *Napels*, voorhebbende van daar na *Sicilie* en *Griekenland* te gaan: maar hoorende van de onlusten, die toen in *Engeland* reezen, overwon zyn Godsdienst-yver zyn' Letterzugt; dezelve liet hem niet toe den raad van den Heer HENRY WOTTON op te volgen, „ om „ zyne gedagten geheim, en zyn voorkomen vry te houden, „ 't welk hem veilig door de geheele Wereld zou doen rei„ zen". Het verwaarloozen hier van hadt hem te *Rome* reeds in groot gevaar gebragt, en maakte dat hy, te *Napels*, veele verwagte vriendlykheden moest missen. De beroemde GIOVANI BAPTISTA MANSO, wien hy aanbevolen was, door een Heremiet, die met hem van *Rome* gereisd was, ontving hem met groote hoogagting, bezogt hem verscheide keeren, en betuigde, wanneer MILTON gereed stondt om te vertrekken, dat hy hem gaarne meer goede diensten zou beweezen hebben, indien hy behoedzaamer in zyne gesprekken over den Godsdienst geweest was; hy gaf hem tot afscheid het volgend tweeregelig versje, slaande op deeze onbeleefdheid, en de aanmerking door Paus GREGORIUS gemaakt, op de schoonheid der Engelsche Jongelingen.

Ut mens, forma, decor, facies, mos, si pietas sic,
Non Anglus, verum hercle Angelus ipse fores.

Geen wonder dat hy de gedagten, om, in een zo hachlyk tydsgewrigt, zo lang van huis te zyn, als het plan, 't welk hy zich in zyne reize voorgesteld had, wel vereischte, niet kon verdraagen. Dus gesteld keerde hy weder na *Rome*, met een voorneemen, om zyne gevoelens in den Godsdienst openlyk te verdeedigen, tegen den herhaalden raad zyner Vrienden, die hem waarschuwden, dat de *Jesuiten* hem, te dier oorzaake, laagen leidden. Naa twee maanden binnen het bereik van den Vaticaanschen blixem zich onthouden te hebben, keerde hy behouden weder te *Florence*, waar zyne vrienden hem op

't hartlykst verwelkomden; hy bleef zo lang als voorheen by hun, doende slegts een kleine reis na *Lucca*. Zyne begeerte, om dit gedeelte van *Italie* te zien, was ongetwyfeld te sterker, om zyn boezemvriend en medeleerling CAREL DIODATI, wiens Vader uit dit Land afkomstig was; te bezoeken. Waarschynlyk hadt hy reeds, op deezen tyd, den dood diens Heers vernomen. Hy verhaalt ons dat hy dit nieuws op reis ontving; en dezelve schynt, kort na zyn vertrek uit *Engeland*, voorgevallen te weezen, als af te neemen is uit een regel in den Herderszang, welken hy, kort naa zyne t'huiskomst, ter gedagtenisse zyns Vriends opstolde. DIODATI beoefende de Geneeskunde, en was in de Taalkunde zeer bedreeven. De Heer TOLAND vermeldt, dat hy twee Brieven, zeer fraay en cierlyk in 't Griekscb van DIODATI aan MILTON geschreeven, in zyn bezit hadt.

Onze Dichter, vervolgens, het *Apennynsche* Gebergte overtrekkende, ging, over *Bologna* en *Ferrara*, na *Venetien*, waar hy zyne Boeken, op zyne reize door *Italie* verzameld, afscheepte, en daar slegts ééne Maand verblyvende; trok hy door *Verona*, *Milaan*, en langs de *Alpen* na *Geneve*. Naa eenigen tyd in deeze Stad doorgebragt te hebben, keerde hy door *Frankryk*, den zelfden weg als op zyne heenreize neemende, te rug na *Engeland*, waar hy aankwam omtrent denzelfden tyd als de Koning voor de tweede reis tegen de *Schotten* was uitgetoogen.

MILTON'S Vader, *Horton* verlaaten hebbende, onthieldt zich, met zyn' jonger Zoon; ten deezen tyde te *Reading* in *Berkshire*. Onze Schryver nam, derhalven, zyn verblyf voor tegenwoordig in *St. Bride's Church-yard*, *Fleet-Street*, en vernam hier wel haast hoe de zaaken van den Staat een' keer naar zyn' wensch genomen hadden. De Heer FENTON betuigt zyne verwondering, dat iemand van zo onderneemenden geest, als MILTON zekerlyk was, in deezen tyd, niet ten velde toog. Onze Dichter zelve bevroedde zo wel dat men zyn gehouden gedrag ten kwaade zou kunnen duiden, dat hy het noodig oordeelde eene verdeediging op te stellen, waar in hy verklaart, dat zulks niet voortkwam uit gebrek aan moed, om de moeilykheden te verduuren en de gevaaren onder de oogen te zien, die aan zulk eene keuze verbonden waren; doch uit eene volkomene overtuiging, dat hy met zyn pen der zaak meer dienst zou kunnen doen. Daarenboven, dreef hem zyn eerzugt tot dit besluit; dewyl hy hoope hadt om in het letterperk eenen onsterflyken roem te behaalen, en zyne lichaamszwakheid, welke ook de moed van zyn' geest en zugt tot Krygslof mogt weezen,

zen, hem belette dien, met grond, in den oorlog te verwagten.

De tyd nogthans niet gekomen zynde om met zyn pen de Bisschoplyke Orde te bestryden, besloot hy den loop zyner byzondere Studien, die hy nog niet tot zyn genoegen voleindigd hadt, voort te zetten. Wy hebben reeds gezien, dat de eerste flikkeringen van hoope, om zich, door eenig groot werk, eenen onsterflyken naam te verwerven, reeds een jaar, voor dat hy op reis ging, zich vertoonden. Die hoop, geduurig aangekweekt, was, naa zyne te rug komst, nog veel sterker. Terwyl hy nog in *Italie* was, zag hy reeds uit na eenig onderwerp, en dagt om Koning ARTHUR voor zyn Held te neemen, gelyk te zien is uit eenige regelen in zynen Herderszang, tot opschrift voerende: *Mansus*. Hy bleef, naa zyne aankomst in *Engeland*, by 't zelfde besluit, gelyk blykt uit eenige spreekwyzen in zyn' Herderszang op den Dood van DIODATI. Middelerwyl was zyne hoop om eenen onsterflyken naam te maaken, door zyne Vrienden in *Italie* en elders kragtig gevoed, tot een vast vertrouwen opgegroeid. Hier mede streelde hy zyne verbeelding. Hy was nu een' stap verder gegaan, hy hadt naamlyk het besluit genomen om dit groote werk, welk het ook mogt weezen, in zyne Moedertaale uit te voeren; hy liet tevens zyne gedagten op verscheide onderwerpen gaan, maar zonder zich te bepaalen of vast te stellen, welk een slag van Dichtstuk het zou weezen.

Met dit grootsch onderwerp bezwangerd, zette hy zyne Letteroefeningen voort, en deeze stelden hem in staat, om een byzonderen last hem toevertrouwd te beter uit te voeren: de opvoeding naamlyk zyner twee Neeven, EDWARD en JOHN PHILIPS, de Zoons van zyne eenige Zuster ANNA, by Mr. EVERARD PHILIPS van *Shrewsbury*. Dan deeze zorge bepaalde zich niet tot zyne Neeven: want, door verscheide Vrienden aangezogt zynde, om ook hunne Kinderen te onderwyzen, kon hy hun deeze gunst niet wel weigeren; hy huurde daar op een fraay Huis met een Tuin in *Aldergate-street*, tot dat einde geschikt. Hier ontwierp hy zyn plan van eene Academische opvoeding, geevende aan zyne Kweekelingen een voorbeeld van volyverige Letteroefening en sobere leevenswyze; zyn Leertrant, geschikt zynde om de opvoeding der Universiteiten 't onderst boven te werpen, was geheel het tegenovergestelde van die men op de Schoolen gewoonlyk volgde. Hy onderwees het *Grieksch* en *Latyn*, niet door de Treurspel-Lier- en Heldendichten te leezen; maar door hun PLUTARCHUS, QUINCTILIANUS, CEBES en andere Boeken, over de opvoeding,

in handen te geeven, vervolgens ging hy over tot Schryvers, die over de Natuurlyke Wysbegeerte, Aardryks- en Starrekunde handelden, en voorts tot de Redenaars en Dichters. Volgens dit ontwerp las men, in zyne School, van het tiende tot het vyftiende jaar Schryvers, die men in de gemeene Schoolen nauwlyks hoorde noemen. Deeze leerwyze schonk hem dit voordeel, dat hy, eenigermaate, zyne eige kunde uitbreidde: en het zou mogelyk gediend hebben tot bewaaring zyns gezigts, indien hy niet onophoudelyk met leezen en schryven zich bezig gehouden hadt. Het Zondags werk voor zyn Kweeklingen bestondt grootendeels in het leezen van een Hoofdstuk uit het Grieksch Testament, en 'er zyne verklaaringen over te hooren; daar benevens schreeven zy, terwyl hy hun voorlas, een gedeelte van een stelzel der Godgeleerdheid, 't geen hy uit eenige weinige hem geliefde Schryvers hadt opgemaakt.

Dan, noch de yver welken hy betoonde in zyn Kweekschool, noch de brandende begeerte, welke hy hadt om den loop zyner eigene Letteroefeningen te voltrekken, kon hem beletten, in den Jaare 1641, de pen tegen de Bisschoppen op te vatten: in 't gemelde jaar gaf hy vier vry sterke Stukjes in 't licht tot verdeediging van de *Presbyteriaansche* party, en in 't volgende jaar voegde hy 'er een vyfde nevens. 't Is eene aanmerking van JOSEPH SCALIGER: *Est ars quædam maledicendi.* —— *'Er is eene zekere kunst van kwaadspreeken.* MILTON hadt reeds veele jaaren met deezen haat tegen de Kerkvoogden bezwangerd gegaan. Dus lang zag hy wel, schoon met smerte, dat hy niet veel kon uitvoeren; doch zo ras 't gevaar van spreeken over was, brandde een vuur in zyn binnenste; zyn afgemat geduld geraakte ten einde. 't Is waar hy beklaagt zich over het lot hem ten deele gevallen: om dat hy meer wist dan anderen. GOD geboodt hem zulks door zyne Stedehouder het geweeten; en het stondt hem niet vry daar tegen aan te gaan. „ GOD, zegt hy, gaf hem dien last: en wanneer GOD „ ons iets oplegt, hangt het niet van 's Menschen wil af, „ wat hy zal zeggen of zwygen". Geen wonder dat dit hevigblaakend twistvuur alle zyne byzondere Letteroefeningen verteerde. Alle zyne hoogmoedige vooruitzigten van onsterflykheid moesten wyken voor het onvermydelyk werk, om eerst de Bisschoplyke, en daar op de Koninglyke magt uit te rooijen. Waar by het ook toekwam, dat zyn *Paradys verlooren* het ligt niet zag dan naa de *Herstelling.*

(Het Vervolg en Slot by de naaste gelegenheid.)

GEDAGTEN OVER DEN MINNEYVER.

(*Uit het Engelsch.*)

GEmeenlyk gaat met de Liefde eene zamengestelde Drift gepaard, welke onze aandagt verdient van wegen haaren invloed op onze Zeden, en de werking welke de Zeden, op haare beurt, op deeze Drift hebben. Men noemt deeze Aandoening doorgaans Jalousie of Minneyver: de aart en uitwerkzels hier van worden niet altoos naar behooren begreepen; zomtyds houdt men deeze Aandoening voor eene aangeboorene geaartheid, zomtyds voor eene Drift van ons eigen maakzel.

De zugt tot het zelfsbelang, elk Mensch zo onuitwischbaar diep ingedrukt, verbindt hem ten sterksten aan alles wat hy denkt hem goed en nuttig te weezen. Indien hy denkt dat het bezit eener Vrouwe tot zyn geluk noodzaaklyk is; zal hy wenschen haar, met uitsluiting van alle anderen, te bezitten. Het Belang, 't geen men in eigendom stelt, zal Minneyver hervoort brengen, deeze Aandoening is natuurlyk. ——— Wanneer, ten eenigen tyde, de algemeen heerschende denkbeelden Eer hegten aan het winnen van de Liefde eener Vrouwe, zal de Begeerte, om de voorkeuze te verwerven, ons doen wenschen, alleen de streelende onderscheiding van het beminde voorwerp te genieten, en onze Minneyver uit grootsheid hervoortkomen. ——— Maar, dewyl het misbruik van deeze twee Aandoeningen eenigen inhaalig, anderen eerzugtig maakt, zal dit zelfde misbruik onderscheide trappen van Minneyver geeven aan verschillende Characters. Men vindt ook Menschen van eenen somberen en neteligen aart, die, zonder eenig voorwendzel, zonder eenig regt, jalours zyn op het geheele Menschdom, enkel om dat zy het geluk aan anderen misgunnen. 't Is gevolglyk Eigenliefde, Grootsheid en Nyd, die het weezen van den Minneyver uitmaaken.

Alle Menschen zyn aan deeze Driften meer of min onderhevig. Nogthans zien wy, dat de uitwerkzels van den Minneyver zich, onder verschillende Volken, in onderscheide gedaanten vertoonen, en, onder het zelfde Volk, nu deeze dan geene gedaante aanneemen. Zy, die alles zoeken uit te leggen door natuurlyke oorzaaken, verklaaren deeze veranderingen door de uitwerkzels der Lugtstreeke. De Inwoonders van warme Landen, zeggen zy, zyn grootlyks overgegeeven aan de vermaaken der Liefde, welke als 't ware het leeven van hun leeven is. Het saisoen verandert, koude Landen krygen een grooter maate van hette, en de Inwoonders gevoelen de Driften, eigen aan heete Gewesten. Menschen die de sterke aanprikkelingen der Liefde gewaar worden,

moe-

moeten de Liefde voor het hoogste goed aanzien: zy zullen het niet kunnen verdraagen, daar van beroofd te weezen, de Minneyver zal hun aangrypen.

Wanneer men een aandagtig en opmerkend oog slaat op het Menschdom, zal welhaast de valschheid en ongenoegzaamheid deezer beginzelen blyken. De barste en ongenadigste Noordsche Gewesten brengen Menschen voort zeer genegen tot Minnenaaklykheden; ja wier Godsdienst zelve op den vleeschlyken wellust gebouwd is. Integendeel ontmoeten wy, in 't Zuiden, voorbeelden van koele Volken en onthoudingen, die de bewoonders van het Noorden zouden verwonderen. En, indien een heete Zonneschyn leeven geeve aan de Driften der Inwoonderen van deeze gelukkige Gewesten, veroorzaakt die zelfde groote warmte in hun eene slapheid, eene kwyning, welke hun verhindert deeze Driften te voldoen, en hun ten minsten onverschillig doet worden.

De Minneyver volgt nog minder de orde der Lugtstreeken. Eene kleine uitgestrektheid van slegts weinig mylen scheidt dikwyls de *Africaansche Volken*, tot alle woede van Minneyver overhellende, af van anderen, die 'er eere in stellen om hunne Vrouwen, aan hunne Vrienden, en zelf aan vreemdelingen, aan te bieden. De zonderlingste en van allen Minneyver verst verwyderde gewoonten zyn in de *Indiën* aangenomen. De Vrouwen genieten daar eene volkomene vryheid, zy zyn trots op een ligtvaardig gedrag; en de kieschheid der Mannen vindt zich geheel niet beledigd door deeze vryheden en minnehandelingen. Hunne Egtgenooten zelve zoeken Minnaars voor haare Vrouwen op, en het vermeerdert de verdiensten der jonge Dogteren, wanneer zy proeven van eene vroege vrugtbaarheid geeven. Te *Mindanas* agt het Opperhoofd zich vereerd, als de vreemdelingen smaak in zyne Wyven vinden. De *Guebers*, de *Armeniërs* zyn niet Minneyverig, te midden van een Minneyverig Volk. De Inwoonders van *Cachemir* brengen hunne Wyven tot hunne Vorsten, op dat het adelyk bloed in hunne geslachten moge overgaan. De *Italiaanen* zyn Minneyverig, hunne Voorouders waren het niet. ——— Zo groot zyn de grilligheden van deeze Drift, dat, onder de Minneyverigste Volken, een Man, die zich gehoond zou agten, door zyns gelyken, zonder wederzin zyne Vrouw en Dogter aan de ongebondene geilheid der Priesteren overgeeft.

Men moet, derhalven, de rede van dit onderscheid in zedelyke oorzaaken zoeken: de leden eener Maatschappye, onder welken de geest des eigendoms niet heerscht, zullen niet ligt dat denkbeeld aan de bezitting van Vrouwen hegten, zy zullen niet Minneyverig weezen; en wy weeten dat de Wilden daar door niet zeer beheerscht worden. Het viel LYCURGUS geenzins zwaar eene soort van gemeenschap der Vrouwen in te voeren, naa dat by de gemeenschap van

goederen hadt vastgesteld. Indien de aart eens Staatsbestuurs tot vryheid overhelle, zullen de Vrouwen zich van die algemeene onafhanglykheid bedienen, en de Mannen, niet in staat om haar eigendunklyk te bezitten, minder Minneyverig weezen. De oude Gemeenebesten waren weinig met dit euvel bezogt. —— In slaafsche Landen, in tegendeel, waar elk Ingezeeten, den Oppervorst navolgende, het eigendom van een ander aantast, zullen de Mannen zeer Minneyverig weezen over hunne Slavinnen, en zorgvuldig passen op het eenig eigendom, waar over zy beschikking kunnen maaken. Dit uitwerkzel zal zo veel zekerder volgen, indien de veelwyvery zich voege by de Alleenheersching; een schuldenaar, buiten staat om zyne schulden te betaalen, zal zich voor zyne schuldeischers poogen te verschuilen.

Byaldien de Trotsheid zich vermenge met de Liefde, zal de Minneyver andere gedaanten aanneemen, en onderscheide maaten van sterkte hebben, naar gelange van het denkbeeld 't welk een Volk aan de Liefde hegt. Een Groote in een Land van eigendunklyk gezag, niet gewoon anderen dan slaaven te zien, die op zyn wenken beeven en voor zyne voeten kruipen, zal eischen dat het hart zyner Vrouwe zich ook slaafsch aan hem onderwerpe, en niet dulden dat het eenige neiging voele dan die hemwaards strekke; daar hy zich boven allen verheeven waant. —— Een *Spaanjaard*, vol van romaneske droomen, een *Italiaan*, geestdryvend verrukt door Platonische harssenschimmen, stelt zyn gansch geluk in 't bezit eener Vrouwe, en zal het verlies van haar niet kunnen draagen, zonder alle de woede van eene dolle drift te gevoelen. Onze goede Voorvaders waren, in de tyden der Doolende Ridderschap, en in die, wanneer deeze drift nog overbleef, niet in staat, om, zonder verontwaardiging, hunne Godinnen te zien beledigen en hoonen.

Maar wanneer de zeden bederven; wanneer de Liefde niets meer is dan eene verdorvenheid der Inbeeldinge, welke niets anders beoogt dan schandelyke overwinningen te vermenigvuldigen; wanneer de Vrouwen de veragting van verstandige Mannen zich op den halze haalen; wanneer zy door haar gedrag, en de stilzwygende toestemming van het gemeen, bykans voor een gemeenschaplyk goed gehouden werden, zal de Minneyver schielyk verbannen worden. Het oordeel kan geen hoogen prys stellen op 't geen veragtlyk is, noch standvastig volharden in om iets te willen bewaaren, 't welk uit eigen aart, van tyd tot tyd, min aankleeflyk wordt, en dan is de Minneyver belachlyk; een kwaade gesteldheid van ziel; eene zwakheid; een blyk van laagheid, of van een kwaaden smaak; een vyandschap tegen het Menschdom, en eene gereedheid om de vermaaken des leevens te verstooren.

Deeze Drift wordt, derhalven, door onze Zeden, onze Opvoeding en Vooroordeelen geregeld. Maar, indien dezelve afhangt van deeze oorzaaken, heeft ze, op haare beurt, een magtigen in-

vloed op de Zeden en het Geluk eens Volks. Te veel daar van, of geheel niets, is even nadeelig voor de Menschlyke Maatschappye.

Een Volk, te zeer overgegeeven aan Minneyver, zal van een somberen, harden en wreeden aart weezen; deszelfs Zeden zullen smaaken naar het bedwang, waar in de Vrouwen gehouden worden. By dus een Volk zullen dezelve ten minsten opgeslooten, en van de gemeenzaame verkeering met de Mannen afgescheiden zyn; als die zulke zwakke Schepzeltjes niet bloot willen stellen aan geduurige verzoekingen, of gevaar loopen van haar te verliezen, door mangel van genoegzaame wagt over haar te houden. Deeze vrees is wel gegrond. — Een vooroordeel, dat verstandige Vrouwen bekwaam zyn om een misbruik te maaken van haare bekwaamheden, doet hun de opvoeding der Vrouwlyke Sexe verwaarloozen, en eene verwaarloosde opvoeding komt by de natuurlyke zwakheid. De Mannen zullen zich beroofd vinden van de zoetigheden der verkeeringe met de Vrouwen; de gevaaren welke dezelve verzellen niet waagen, en geene verbintenissen zoeken aan te gaan met Persoonen van weinig verdiensten: maar tevens ook onkundig zyn van de bevalligheden, welke die ommegang te wege brengt; niets weeten van de beschaafdheid, veroorzaakt door eene wederkeerige zugt, om te behaagen in beide de Sexen, en de mededeeling van denkbeelden uit gemeenzaame gesprekken voortkomende. —— En, indien een harssenschimmig denkbeeld van Eer zich met den Minneyver paart, zullen verschriklyke volvoeringen van wraak gebezigd worden, om de beledigde eer te wreeken. Het Volk zal een grimmige, agterdogtige en wraakzugtige geaartheid krygen. En dit gebrek alleen is genoegzaam in staat, om 't zelve tot onbeschaafdheid en woestheid te doen vervallen.

Indien, in tegendeel, de Zeden eens Volks dermaate bedorven zyn, dat het zelve allen Minneyver verbanne, zal het mangel aan die Drift geduurig iets toe brengen tot de verbastering dier zeden. De Schande heeft uit: geringen prys zal men zetten op een schat, welks bewaaren belachlyk is. De Vrouwen, wier bezit een onverschillig stuk wordt, geraaken in veragting, en Persoonen, die elkander behoorden te beminnen, gedraagen zich jegens elkander als Vreemdelingen, gereed om alle oogenblikken de een den ander te verlaaten. Men vindt niet langer vertrouwen, verknogtheid, hoogagting, en, gevolglyk, zullen alle de vrugten van eene verbintenis, tusschen twee Persoonen van verdiensten, verlooren gaan. De Getrouwden, beschaamd over eene bezitting, welks eigendom hun niet ter harte gaat, tragten zich daar van te verwyderen, om naar de mode te weezen. De Huwelyken zullen zo ras ontbonden als geslooten, en de Maatschappy beroofd worden van alle voordeelen uit eene wel geregelde Liefde, en daar op gegronde Trouwe te wagten.

Dezelfde zwaarigheden, en dezelfde hulpmiddels, welke ten aanziene van de Liefde plaats grypen, doen zich op aan een Wetgeever, die

die de Minneyver wil matigen, zo dat dezelve met de belangen der Maatschappye zamenstemme. Doch, naardemaal de Minneyver geheel afhangt van onze Opvoeding en Zeden, valt deeze meer onder de magt des Wetgeevers dan de Liefde. —— In onze hedendaagsche Staatsbestuuren, zal de waardy, welke men stelt in de opvoeding der Vrouwen, ten naasten by het plan bepaalen, 't geen best geschikt is tot het welvaaren van de Maatschappy, en bestaanbaarst met den aart der regeling, voor welke deeze Drift vatbaar is. Alles zal op eenen goeden voet gaan en blyven, indien, om my van de uitdrukking eens beroemden Schryvers te bedienen, de Mannen zich daar mede te vrede houden, dat de Vrouwen het vermaak der zamenleevinge zyn, en zy zich bepaalen tot de vermaaken van één eenige.

Indien de heerschappy, welke de waarheid over ons geluk voert, zich immer klaar ontdekt, doet dezelve zich duidelyk op in de beheersching deezer driften. Door derzelver natuur te overweegen, en ze op haare rechte waarde te stellen, zullen wy ons zelven niet bezoedelen met eene beestagtige ongeregeldheid: wy zullen tot geene schandelyke slaaverny vervallen; wy zullen belachlykheden, die ons character en onze talenten niet voegen, vermyden: wy zullen in betaamelyke verbintenissen een onuitputbaare bron van vermaak ontdekken, en de middels vinden om de beminnelykste hoedanigheden te volmaaken: met één woord, wy zullen leeren ons zelven geen schertuig te laaten worden van eene Drift, ons gegeeven om ons geluk te vermeerderen.

DE BELANGLOOZE EDELMOEDIGHEID.

(*Eene Oostersche Vertelling.*)

EEn jong Man, BEKIR geheeten, was de Erfgenaam van groote goederen. Wanneer hy zyn eigen Meester werd, volgde hy alleen de aandrift zyner Hartstogten op, en bragt, binnen korten tyd, alle zyne goederen door. Om aan zyne greetige Schuldeisschers te voldoen, vondt hy zich genoodzaakt zyn Huis, Huissieraaden, Slaaven en Slavinnen te verkoopen, zonder die hy 't meest beminde te kunnen houden. Eén derzelven, nogthans, GULROUI geheeten, behieldt hy: het bezit van haar vertroostte hem, wegens het gemis van alle de overige. Zy hadden wederzyds eene allersterkste genegenheid tot elkander; noit waren 'er vuuriger en standvastiger Gelieven onder de Zonne.

Ondertusschen nam de behoefte van BEKIR, van dag tot dag, toe; en hy vondt zich, in 't einde, in de allerdrukkendste omstandigheden. Op zekeren dag met zyne teder beminde GULROUI van zyne ongelukken spreekende, als zy in den diepsten kommer zaten, en al de schriklykheid van hun aanstaand lot zich voor oogen stelden, liet hy

gy zich dus hooren. „ Ik zou, zonder morren, de ongelukken,
„ welke de Hemel my laat overkomen kunnen dragen, ongelukken,
„ die ik wel dubbel verdiend heb, indien gy 'er niet in deelde. Ik
„ heb myn ongelukkig leeven met het uwe vereenigd, alleen om u
„ gestraft te zien over misdryven, waar aan gy geen schuld hebt;
„ alleen om het beminnelykste, 't geen de Natuur oit voortbragt,
„ aan alle de onheilen des rampspoeds, blootgesteld te zien. Ik
„ kan maar één middel bedenken tegen deeze opeenhooping van
„ elenden; de liefde boezemt my 't zelve in. Ik ben bereid om het
„ te werk te stellen. — Ik zal u verkoopen aan een' ryk Heer, dan
„ zult gy, maar uwe verdiensten, kunnen leeven. Ik zal tragten
„ myne smerte te vergeeten, door te denken dat gy gelukkig zyt".
— *Wreede*, riep GULROUI uit, eên vloed van traanen stortende; *kunt gy denken, dat ik gelukkig kan zyn van u afgescheiden leevende? Kunt gy u verbeelden, dat het leeven als dan voor my eenige aantreklykheden zal hebben? Neen! Ik zal myne toestemming tot dit scheiden noit geeven.* —— *Maar wat zeg ik? Tot welk eene buitenspoorigheid vervoert my myne Liefde? Gy offert uwe rust aan de myne op! en zal ik dan in twyfel hangen om my zelven aan u op te offeren?* — *Neen.* — *Ik geef myne toestemming aan den voorslag van my te verkoopen: dewyl de prys, daar van komende, zal kunnen dienen om uwe onheilen te verzagten.*

BEKIR, dit besluit zyner Zielsvriendinne hoorende, verdrukte de stem der liefde met eene hartknellende standvastigheid, en gaf haar in handen van een Slaavenkooper, die haar by eenen ryken *Emir* bragt, *Moter* geheeten. Schoon de *Emir* in zyn Vrouwentimmer de beminnelykste Vrouwen van *Asia* hadt, stondt hy versteld over de schoonheid van GULROUI. —— „ Welke bekoorelykheden! riep hy „ uit zo ras hy haar zag, welk een mond! welke oogen, noit aan„ schouwde ik zulk eene Schoonheid! Hoe veel eischt gy voor dit „ Wonder der Natuure"? —— *Twee honderd duizend stukken Gouds* antwoordde de Koopman. —— Men zondt onmiddelyk om den Eigenaar van deeze schoone Slaavinne; en de *Emir* betaalde hem de geëischte somme. En daar de edelmoedige *Arabier* dagt, dat zo schoon eene Vrouw niet te duur kon gekogt worden, gaf hy den Koopman een geschenk van tien Satynen kleederen, tien Paarden en tien Muilezels.

Het noodlottig oogenblik was nu gekomen, waar op BEKIR afstand zou doen van 't geen hem in de Wereld allerdierbaarst was. Woorden kunnen maar zeer gebreklyk den stryd zyner Ziele uitdrukken. GULROUI vondt zich in een even beklaagenswaardigen toestand. De troostlooze schoone, met de bitterste traanen haare wangen bevogtende, en nauw in staat om haare oogen, door druk beneveld, open te slaan, bragt met eene kwynende stemme deeze woorden ten afscheid voort. „ *Vaar wel, myn dierbaarste Minnaar, ik zal schielyk in een verblyf komen, waar ik u niet meer zal zien: doch*

waar

waar uw beeld my altoos voor den geest zal zweeven. Mogt de prys, dien gy voor my ontvangt, u uit uwe ongelegenheden en rampen redden, ik hoop de dood zal ras een einde van de myne maaken. — „ Eéns hoopte ik" was het antwoord van BEKIR, 't geen met zugten en snikken werd uitgebragt, „ eens hoopte ik — dat „ de dood alleen onze verbintenis — kon breeken. — Maar de „ wangunstige Fortuin heeft my duidelyk de bedrieglykheid van die „ hoop getoond! Leef schoone GULROUI, leef — en denk zomtyds om een Man, die u aanbidt. — Ik staa gereed om, ver van „ u afgescheiden, naargeestige en smertvolle dagen te slyten; en „ met ongeduld te wagten op het oogenblik — wanneer de dood „ een einde aan myne kwellingen zal maaken"!

MOTER, edelmoedig van aart, was ten hoogsten ontroerd door dit alleraandoenlykst tooneel. Hy nam de hand der schoone Slaavinne, en gaf haar weder aan BEKIR, zeggende. —— „ God verhoede het dat ik twee harten, zo nauw en teder aan een verbonden, zou scheiden. Ik geef u uwe Zielsvriendinne weder: en ik „ bid u, mynenthalve, de twee honderd duizend stukken Gouds, „ welke gy ontvangen hebt, te houden. —— Weest gelukkig met „ elkander; en denk zomtyds in uw geluk om hem, die 'er iets aan „ toegebragt heeft, door afstand te doen van het voorwerp zyner „ eigen". —— Doch laat ik myne Zelfsverlochening niet vergrooten — Hy die, uit het denkbeeld van pligt, belang of lust aan de Weldaadigheid opoffert, kan noit ongelukkig weezen.

PROGRAMMA VAN DE HOLLANDSCHE MAATSCHAPPYE DER WEETENSCHAPPEN, *opgericht te Haarlem, voor het Jaar* 1772.

IN de Vergaderinge van de Hollandsche Maatschappye der Weetenschappen, opgericht te HAARLEM, aldaar gehouden den 21 May 1772, zyn overwoogen de Antwoorden, ingekoomen op de Vraage, *Welken zyn de Ziekten onder de menschen, die uit de natuurlyke gesteldheid van ons Vaderland voortvloeijen? Hoe kan men zich tegen dezelven behoeden, en door welke middelen kunnen zy geneezen worden?* Zynde in het Jaar 1770 opgegeeven, om ze te beantwoorden voor het begin van het Jaar 1772. Hoe zeer de Maatschappy erkenne, dat daar onder eenigen zyn, dewelken blyken geeven van de kundigheid hunner Schryveren, oordeelde zy nogtans, dat aan geen van die allen de Prys door haar kon toegeweezen worden, om dat zy allen in zeker opzicht de Vraag niet voldeeden. Eenigen zyn overtollig in het beschryven van ziekten, die in ons Land voorvallen, zonder zich te bepaalen aan die, dewelken, uit de natuurlyke gesteldheid van ons Land voor het grootste gedeelte voortvloejende, veelmaalen voorkomen. Anderen gaan verscheide

van

van onze Land-eigene ziekten geheel voorby, of roeren dezelven maar even aan. Tegen de Methode van sommigen is vry veel te zeggen, voornaamlyk omtrent het bepaalen zoo van de oorzaaken, als van de geneeswyze der Ziekten. Men bouwt zeer veel op willekeurige onderstellingen, zonder zyn zeggen te staaven door Schriften ofte eigene Waarneemingen, zelfs zonder daarvan te spreeken; of is te wydloopig, en koomt tot byzonderheden, die men alom by de beste Schryveren vind. Sommigen zyn in alle deeze opzichten te gelyk gebrekkig.

Om alle deeze redenen heeft de Maatschappy geoordeeld, deeze Vraag nog eens te moeten opgeeven, met verzoek, om op de voorgemelde herinneringen by het antwoorden te letten, en die Antwoorden voor het begin van het Jaar 1775 haar te doen toekoomen. Zy vind nochtans noodig te herinneren, dat de Maatschappy door ons Vaderland verstaat de Zeven Vereenigde Provintien en Geassocieerde Landschappen, en dat zy den Schryveren de vryheid geeft, om by hun spreeken van de Ziekten, die uit de natuurlyke gesteldheid van ons Land vloeijen, 'er zoo veel (doch niet meerder) van de levenswyze by te voegen, als zy noodig denken, om de Ziekten *uit het verband der natuurlyke gesteldheid des Lands met de levenswyze* op te maaken.

Zy stelt voor tot eene VRAAG, om ze te beantwoorden voor het begin van het Jaar 1775: *Welke Boomen, Graanen, Wortels, Peulvrugten, of Planten, ons noch by aankweeking onbekend, zou men met vrucht in ons Land kunnen invoeren? En welken van dezelven, en van de geenen, die wy bezitten, kunnen naar de gesteldheid der Lucht en der Gronden met het meeste voordeel, tot voedsel van Menschen en Dieren, in onze Gewesten geteeld worden?*

De Vraag, door haar opgegeeven in het Jaar 1771, om ze te beantwoorden voor het begin van het Jaar 1773, is:

Daar het door de ondervindinge bekend is, dat 'er uit de Natuurlyke Gesteldheid en andere omstandigheden der Rivieren van ons Vaderland, voornaamlyk van den Neder-Rhyn of Lek, zekere gebreken noodzaakelyk voortvloeijen, waar door aan den eenen kant derzelver Kanaalen, tusschen dezelfde of soortgelyke Dyken besloten, te eeniger tyd onbekwaam zouden kunnen worden, om, behoudens de veiligheid der aanpaalende Landen, dezelfde hoeveelheid Waters af te brengen; en aan den anderen kant de Dyken in buitengewoone gevallen, zoo van Ysdammen als anderfints, in gevaar gebragt worden van te bezwyken; zo word gevraagd: *Kunnen die gebreken zelven, of ook derzelver gevolgen door andere middelen, dan door Afleidingen, voorgekoomen worden? zo ja, welken zyn dan die middelen? —— maar, indien één of meer Afleidingen de eenigste middelen zyn mogten, waar door zoodanig oogmerk op eene duurzaame wyze bereikt kan worden, zyn dezelven, naar de gelegenheid der Landen, moogelyk? zo ja; waar, en op welke wyze moe-*

moeten zy dan gemaakt worden, en kunnen zy veilig ondermoomd worden, zonder de vaarbaarheid der Rivieren te benaadeelen?

Men onderstelt by deeze Vraage, dat door het sluiten der Bywegen langs den Boven-Rhyn, als het eerste en Natuurlykste Middel, niet alleen de vaarbaarheid der Rivieren bovenwaarts behouden, maar ook tevens een geregelde verdeeling tusschen de Takken te weeg gebragt zal worden; des men by het beantwoorden der bovengemelde Vraage niet noodig hebbe, in aanmerking te neemen, die buitengewoone hoeveelheid van Water, welke men sints eenige jaaren door het openliggen der Bywegen, op den Neder-Rhyn en Ysfel, ondervonden heeft.

Voorts verwagt de Maatschappy, dat de Schryvers de Middelen of Projecten, die zy by hunne Antwoorden mogten voorslaan, eenigsints uitvoerig, des noods met byvoeging van eene beraaming der kosten, daar toe noodig, zullen gelieven voor te stellen.

De Vraag, die zy in het zelfde voorgaande Jaar voorstelde, om ze te beantwoorden voor den eersten January 1774, is: *Welke is de Grond van Hollands Koophandel, van zynen aanwasch en bloey? Welke oorzaaken en toevallen hebben dien tot heden toe aan veranderingen en verval blootgesteld? ——— Welke Middelen zyn best geschikt en gemaklykst te vinden, om denzelven in zyne tegenwoordige gesteldheid te bewaaren, zyne verbetering te bevorderen, en den hoogsten trap van volkomenheid te doen bereiken?*

De prys, gesteld op ieder van de *Vier* bovengenoemde Vraagen voor den geenen, die haars oordeels dezelve best beantwoord, is eene Goude Medaille, op den gewoonen Stempel der Maatschappye geslaagen, met den naam van den Schryver, en het Jaartal op den rand.

De Antwoorden op de Vraagen moeten niet met den eigenen naam der Schryveren, nogte met meldinge van hunne Woonplaatse, maar met eene Zinspreuke, getekend, en met een verzegeld Billet, het welk dezelfde Zinspreuk tot opschrift heeft, waarin des Schryvers naam en adres gemeld zyn, aan C. C. H. VAN DER AA, Secretaris deezer Maatschappye, zeer leesbaar geschreeven, in het *Nederduitsch*, *Fransch* ofte *Latyn*, FRANCO gezonden worden.

De Maatschappy vreest, dat zy door het juist bepaalen van de grootte der Antwoorden, die zy verwagt, ligt den Schryveren de gelegenheid beneemen zoude van het noodige te melden. Nochtans moet zy verklaaren, dat het haar zeer aangenaam zal zyn, wanneer de Schryvers hunne Antwoorden, zoo veel mogelyk is, bekorten, door alles daar van af te laaten, 't geen niet volstrekt tot de hoofdzaake, die zy vraagt, behoort.

Ieder eenen, wie hy ook weezen mag, staat vry, na den prys te dingen, uitgezonderd hen, die in eenig opzicht Leden van deeze Maatschappy zyn. Ook zal het den geenen, deweike den prys behaalen zal, niet vry staan zyne Verhandeling, waar op hem de prys is toegeweezen, hetzy in het geheel of ten deele; het zy apart ofte

by

by eenig ander werk, te doen drukken, zonder de toeftemming van deeze Maatfchappye daar toe verkreegen te hebben.

Wat aanbelangt de Vraag, *welken zyn de beste Middelen, om Vaarwaters te verdiepen, het zy de Ondiepten gekoomen zyn door Verzandingen, Kleijen, Slikken, ofte anderzints* in het voorgaande Jaar 1771 voor de tweede reize opgegeeven, om ze te beantwoorden voor het Jaar 1773, refereert zich de Maatfchappy tot het Programma van het Jaar 1771.

Men verftaat, dat de Heer JOHANNES BACHERACHT, *Directeur van Bengalen*, op den 21 May 1770 aangefteld tot Directeur van de Holl. Maatfch. der Weetenfch. het zelve heeft aangenomen.

Ook zyn op den 21 May 1772 aangefteld tot *Directeuren* van de zelfde Maatfch. de Wel Edele Geftr. Heeren

Mr. ABRAHAM CALKOEN, *Bailjuw en Dykgraaf van Amftelland.*
Mr. JAN VAN LOON, *Secretaris der Stad Amfterdam.*
Mr. RUTGERUS PALUDANUS, *Raad en Hoofd-Officier der Stad Alkmaar.*
JACOB CORNELIS SYLVIUS VAN LENNEP, *Raad in de Vroedfchap der Stad Haarlem.*
Mr. CORNELIS VAN LENNEP, &c. &c. te Haarlem.

Voorts tot *Leden*, de Heeren

Mr. JAN VAN LIER, *Ontvanger Generaal des Landfchaps Drenthe* te Asfen.
GEORG. BRUGMANS, *Med. Doctor en Burgemeester* te Dockum.
P. BODDAERT, *Med. Doct. Oudraad der Stad Vlisfingen, &c. &c.* te Utrecht.
Mr. HENRICUS JOHANNES ARTZENIUS, *Prof. en Rector* te Zutphen.
Mr. GERARDUS NICOLAUS HEERKENS, *Lid van verfcheide Genootfchappen*, te Groningen.
Mr. C. G. WAGLER, *Med. Doct. Hofmedicus van Z. D. H. den Heer Hertog van Brunswyk Wolffenbuttel*, te Brunswyk.
BENJAMIN CARRARD *Min. du St. Ev. à Orbe.*
FRANÇOIS HEMSTERHUIS, *Commis van den Raad van Staate &c.* in 's Hage.
ADAMUS GOTTLOB SCHIRACH, *Predikant in Klein Budisfin in de Opperlausnitz, Lid van verfcheide Maatfchappyen.*
JEAN GOTTLOB WILHELMI, *Pasteur de Diebfe, Lid van verfcheide Genootfchappen.*

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,

in July 1772.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo.	mi.	av.	Winds Streek. 's morg.	's midd.	's av.	Weder. Gesteldh.
1	30. 1½	30. 1½	30. 1½	61	67	61	N	N	N	Held. Betr.
2	— 2¼	— 2½	— 2½	63	70	61	—	—	—	—
3	— 2½	— —	— 2	62	69	62	—	—	—	— Reg.
4	— 2	— —	— 2½	62	70	66	N O	N O	N O	Reg. Held.
5	— 3	— 3	— 2¾	63	73	63	—	N t W	N	Helder.
6	— 2	— 2	— 1½	63	66	63	N W	W t N	—	Reg. Held.
7	— 1½	— —	— 2	63	69	63	N t O	N t O	N t O	Betr. —
8	— 1½	— 1¼	— 0	59	67	61	N t W	N t W	N t W	—
9	29. 11½	— 0	— —	64	70	62½	N t O	N t O	N	H. Wolk.
10	— —	29. 10½	29. 9¾	62	74	63	N O	N O	N O	—
11	— 10¼	— 10¼	— 10¼	64	70	64	—	N	N	— Wolk.
12	— 11½	— 11	— 10½	64	70	65	W	W	Z W	— Regen
13	— 11	— 11½	30. 0½	63	67	63	—	—	W	— Wind.
14	30. 0½	30. 1	— —	63	70	64	Z W	N W	Z W	Reg. Held.
15	29. 11½	29. 11	29. 10½	63	74	67	—	W	N W	H. Wolk.
16	— —	— 11¾	— —	65	71	65	N W	N W	W	—
17	— 10¼	— 11	— —	65	71	66	Z W	W	Z W	— Wolk.
18	— —	— 10¼	— 9½	66	71	69	—	Z	Z	— — R.
19	— 8¾	— 9½	— 9¾	66	74	66	Z	Z W	Z W	Reg. Held.
20	— 9¼	— 9¼	— 8¾	64	71	65	Z W	W	—	H. Wolk.
21	— 9½	— 11	— 11½	65	70	63	W	N W	N W	—
22	30. 0½	30. 1	30. 1½	63	70	66	Z W	Z W	Z W	D. Buijig.
23	— 2½	— 2½	— 2½	67	75	69	O	O	O	—
24	— —	— 2¾	— —	70	75	69	—	O t N	O t N	—
25	— 1½	— 0½	29. 10½	70	78	73	O t N	—	—	— Wolk.
26	29. 8	29. 7	— 5½	66	66	67	Z	Z	Z	Regen.
27	— 4½	— 4½	— —	64	62	62	Z W	Z W	W	— D.
28	— 6	— 8½	— 10½	62	68	63	—	W	N W	Buijig.
29	30. 0½	30. 0¾	30. 0	65	73	66	—	—	W	Helder.
30	29. 11½	29. 11½	29. 11	66	73	67	Z	Z W	Z W	— Wolk.
31	— —	30. 0	30. 0	64	71	67	W	W	—	—

Hoogste Barometer d. 30. 3
Laagste Barometer d. 29. 4½ } middelb. d. 29. 9¾

Hoogste Thermometer gr. 78.
Laagste Thermometer gr. 59. } middelb. gr. 68½.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

VERHANDELING

Over de woorden WEEST NIET AL TE REGTVAARDIG, *Pred.* VII. 16.

Door JOHN JORTIN D. D. Aardsdiaken van *Londen*, Rector van *St. Dunstan in the East* en Vicaris van *Kensington*.

EEn wys Schryver heeft een wys Leezer noodig; hierom is het, dat SALOMO, in de Voorreden van zyn Spreukenboek, zodanig iemand, die bekwaam is om eene Spreuke, de Uitlegging eener Spreuke, de woorden der Wyzen en hunne Raadzelen, te verstaan, aanmerkt als zeer verre in kennis gevorderd.

De Spreuken van SALOMO zyn zomtyds een soort van Raadzelen, voorgesteld om de bekwaamheid te toetzen, den geest te oefenen, en de dwaasheid te toonen der haastigen en bedilzieken, die veroordeelen wat zy niet begrypen.

In deezen onderwystrant zogt SALOMO, gelyk ander Wyzen onder de *Oosterlingen*, zeer kort te zyn, en veel in weinig woorden te bevatten. Maar kortheid gaat niet zelden met duisterheid gepaard, en deeze strekt ter oorzaake van verscheidenerlei uitleggingen.

Duisterheid hielden zy veel eer voor een çieraad dan voor een gebrek in Opstellen van deezen aart; naardemaal klaare waters niet diep, maar diepe waters donker zyn.

Zodanige duistere Spreuken betreffen doorgaans de eerste beginzels en gronden van den Godsdienst niet, deeze behooren duidelyk en eenvoudig te weezen, ingerigt naar de vatbaarheid der geringste verstanden: doch 't zyn lessen van voorzigtigheid en wysheid, geschikt voor de zulken, die in Zedekundige, Staatkundige en Godsdienstige kennisse, vorderingen gemaakt hebben. In deezer voege vindt men dat de Tien Geboden klaar zyn, schoon men dit van alles, wat de Heilige Schryvers opleveren, niet kan zeggen, en MOSES houdt het Volk van *Israël* voor oogen, dat zy geene reden van klaagen hadden, wegens de verborgenheid van ee-

eenig noodzaaklyk ſtuk des Godsdienſts. „ Dit gebod, dus „ luidt zyn woord, 't welk ik u heden gebiede, dat is voor „ u niet verborgen, en dat is niet verre; het is niet in den „ Hemel om te zeggen, wie zal voor ons ten Hemel vaa- „ ren, dat hy 't voor ons haale en ons hetzelve hooren „ laate, dat wy het doen? Het is ook niet op geene zyde „ der Zee, om te zeggen, wie zal voor ons overvaaren „ aan geene zyde der Zee, dat hy het voor ons haale en „ ons 't zelve hooren laate, dat wy het doen: want dit „ woord is zeer naby u, in uwen monde en in uw harte „ om dat te doen".

De Godsdienst der *Egyptenaaren*, onder welken de *Israëliten* zo langen tyd verkeerd hadden, was gansch en al verborgenheid, in duisterheid opgewonden, en alleen eenige weinigen, onder gelofte van geheimhouding, medegedeeld; en dit kwam ongetwyfeld zeer te paſſe om valschheid en wartaal te bedekken. Doch, in de Heilige Bladeren, is alles, ten algemeenen gebruike noodig, open voor allen, en de verborgener gedeelten zyn beſtemd voor de zodanigen die lust en bekwaamheid hebben om 'er zich in te oefenen. Gelyk in de *Wet*, zo is 'er ook in het *Euangelie*, *Melk* en *vaste Spyze*; voorſchriften van betragting voor de jongen en eenvoudigen, verhevener ſtukken om den geest der onderzoeklievenden te oefenen. Beiden onder de *Wet*, en het *Euangelie*, was het GODS wil, dat 'er altoos eene opeenvolging van Leeraars zou weezen, om de onkundigen te onderwyzen in alle dingen, tot het Geloof en de Betragting noodig; en voor de kundigen, de verheevener Waarheden open te leggen, welke misſchien eer als çieraaden dan als weezenlyke deelen van den Godsdienst moeten aangezien worden.

In de duisterder gedeelten der Schriftuure, is een Uitlegger genoodzaakt zyne toevlugt tot gisſen te neemen, en kan zelden hooger dan tot de waarſchynlykheid komen. Hy moet zodanige verklaaringen voordraagen, als hy oordeelt met het oogmerk des Schryvers overeen te ſtemmen: en, indien hy in zyne ophelderingen, over dusdanig eene Schriftuurplaats, zich vasthoudt aan de gezonde Leere, aan de groote beginzels der Zedeleere en van den geopenbaarden Godsdienst, zal hy, ſchoon misſende in eenige zyner gisſingen, geene dwaaling van eenig gevaarlyk gevolg begaan: vermids het geen hy 'er uit afleidt, Godsdienſtige waarheden behelst, ſchoon het juist dezelfde niet zyn, welke de gewyde Schryver beoogt; dit zal inzonderheid plaats hebben, wanneer hy zyne bedenkingen voorſtelt met die omzig-

zigtigheid en schroom, welke ieder verstandig Man openlyk zal belyden, ingevalle hy geene volkomene zekerheid hebbe.

Onder deeze duistere, afgebrookene, spreukagtige en zonderlinge gezegden mogen wy de Woorden van SALOMO, „ Weest niet al te Regtvaardig ", tellen. Hy waarschuwt hier, gelyk het in den eersten opslage voorkomt, de Menschen byzonder zorg te draagen, om niet al te goed, al te Godsdienstig te weezen; eene waarschuwing welker onnoodzaaklykheid hun doorgaand gedrag uitwyst, en tot het geeven van welke SALOMO, in zyne dagen, zo min rede hadt als wy in de onze, om ze aan te dringen.

Hoe onvoegelyk, nogthans, des Wysften Konings raad moge schynen, is het naar allen schyn, de welvoeglykheid, welke hy aanpryst, gelyk ik in de volgende Verhandeling zal zoeken te toonen.

Eenige oude Zedekundigen hebben beweerd, dat de Deugd het midden is tusschen twee tegen elkander over staande Ondeugden. Dit gaat door ten opzigte van de Deugd of Godsdienst in 't algemeen genomen, en ook ten opzigte van eenige Deugden in 't byzonder, schoon het op alle niet toepasselyk schynt. —— Godsdienstigheid is even ver afgescheiden van Lauwheid of Onverschilligheid, en van Overgeloof of Bygeloof; en wat byzondere Deugden betreft, zullen wy bevinden dat, by voorbeeld, Liefddaadigheid zo verre af is van Gierigheid, aan den eenen, als van Verkwisting aan den anderen kant; Maatigheid in spys en drank houdt zich op gelyken afstand van gezondheid krenkende Onthouding, als van Overdaad en Brassery.

SALOMO schynt den Godsdienst uit dit oogpunt beschouwd, en de Regtvaardigheid aangemerkt te hebben als eene gesteltenis en een gedrag, waar in men zo wel te verre kan gaan als te kort schieten. En, indien wy zyn Vermaan in deezen zin opvatten, zal het ons niet bezwaarlyk vallen, 't zelve op verscheide gevallen toe te pasfen.

De al te regtvaardige Man, by SALOMO, is geen Guit, geen Schynheilige: want zodanig een is niet Regtvaardig in 't geheel, en heeft niets te doen met deeze waarschuwing: maar zodanig iemand, die een goed oogmerk en opregte inzigten ten minsten geene oneerlyke hebbende, nogthans oordeel en welvoegelykheid mist; zwak en welmeenend zynde, loopt hy in uitersten en overtreedt den regel. Van dit onvoorzigtig gedrag ontmoeten wy ongelukkig veele voorbeelden; welke wy kortlyk zullen nagaan: want zy zyn zo talryk, dat het te lang zou vallen om over een derzelven uit te weiden.

Vooraf moeten wy nog twee ſtukken aanmerken. — In de eerſte plaatſe, dat wy met eerbied behooren te denken aan de wysheid van SALOMO, wiens raad, hoe vreemd en zonderling dezelve ook ſchyne, de hoofdſom is van groote voorzigtigheid en langduurige ondervinding. — In de tweede plaatſe leere men hier uit zorgvuldig op zichzelven te letten, en dewyl 'er zo veele wegen open ſtaan, om al te Regtvaardig te zyn, door geen derzelven verlokt te worden; maar ons voor's hands te wapenen tegen de veelvuldige verleidingen, die ons omringen, en te gevaarlyker zyn voor een Eerlyk Man: dewyl zy zich hervormen in Engelen des lichts, het beminnelyk gelaat en 't zedig kleed hebben van Deugd en Godsvrugt.

„ Weest niet al te Regtvaardig".

In het voorbygaan ſtaat hier te letten, dat gelyk SALOMO deezen Raad geeft aan den Godsdienſtigen Man, hy tevens aan den Godloozen eene les geeft, welke, in den eerſten opſlage, niet min vreemd voorkomt dan de andere, hy zegt, „ Weest niet al te Godloos". Dit ſchynt als of hy den broozen Mensch, niet wilde toeſtaan tot eene zekere maate ſnood te weezen! Dan dit beoogt hy in geenen deele: dit zou ſtryden met het beſluit deezes Boeks, en den uitſlag zyner naſpeuringen, welke hy in deeze overheerlyke woorden opgeeft. „ Van alles wat gehoord is, is het einde van de zaak: Vreest God en houdt zyne geboden: „ want dit betaamt alle Menſchen"; tot dit einde zyn zy geſchaapen, dit is hun grootſte belang. Maar, gelyk een kundig Geneesheer, wanneer hy de kwaal niet gansch en al kan herſtellen, zich bevlytigt om de pyn te verligten, en de kwaadaartigheid daar van te verzagten, zo ſchynt SALOMO op de zelfde wyze met den Zedelyk-kranken te handelen. Indien gy dan Godloos wilt zyn, zegt hy, weest het met zekere maate van omzigtigheid, want daar is eene Godloosheid welke den Mensch met geſcheurde Kleederen doet gaan, hem met ziekten en ongemakken vervult, met ſchande bedekt, in ballingſchap dryft, in de gevangenis en tot eenen ſchandelyken dood brengt. Vermydt ten minſten alle misdryven van deezen aart; zo zult gy u zelven en de maatſchappye minder nadeels toebrengen: en door van deeze groovere euveldaaden af te laaten, zult gy mogelyk ſmaak voor Deugd en Pligt verkrygen.

„ Weest niet al te Regtvaardig".

Het is eene droefgeestige bedenking, dat het zo bezwaarlyk een ſtuk ſchynt, voor byzondere Perſoonen en voor gehee-

heele Maatschappyen, den gulden middenweg te houden, tusschen Ongeloof en Bygeloof, Ongodsdienstigheid en Geestdryvery, dat de Menschen zo gereed van 't een in 't ander uiterste loopen en anderen mede sleepen. 't Geen onze Zaligmaaker zegt van den Weg des Godsdiensts, is ook waar ten opzigt van den Weg der Betaamelykheid of Voorzigtigheid. „ Eng is de weg, en weinigen zyn 'er die denzelven vinden": weinigen in de daad, by vergelyking gesprooken.

Luiden naar de Mode en van eene losbandige Leevenswyze, die alleen om deeze wereld en haare zondige genietingen denken, en of volslaagene Ongeloovigen zyn, of zich nimmer wegens den Godsdienst bekommeren, maaken, zelf in Christen-Landen, een talryk geslacht uit. Het licht van het Euangelie schynt voor hun te vergeefsch; zy verkiezen in de duisternisse en de schaduwe des doods te zitten. Zy toonen dikmaals 'er maar al te zeer op gesteld te weezen, om alles, wat naar Heiligheid zweemt, te bespotten en door te stryken, zy tragten de Godsvrugt veragtlyk te maaken, en belachlyk te doen voorkomen.

Eene dweepende Godsdienstigheid, of een Godsvrugt zonder welvoeglykheid, verschaft veel stofs ter bespottinge, waar van de Tegenstanders zich meesterlyk weeten te bedienen. De dwaasheden en ongerymdheden, waar toe dit slag van Luiden vervalt, de Geveinsdheid en Snoodheid, welke zomtyds van onder den mantel der gemaakte Godsvrugt uitkykt, leveren den Godloozen een ryken voorraad van begekkinge op. Waare Deugd, ongemaakte Braafheid, een Yver gepaard met Verstand, en bestuurd door Voorzigtigheid, hebben iets ontzaglyks iets eerwaardigs, en het valt den Boozen ligter ze te haaten, dan te veragten en te bespotten. Zodanige voorbeelden beantwoorden niet aan de oogmerken dier Onheiligen. Hierom vallen zy aan op By-en Ongeloof, en zoeken teffens de Wereld diets te maaken, dat alle Godsdienst Bygeloof is.

Aan den anderen kant zyn 'er Persoonen van eene Godsdienstige geaartheid, maar van een naargeestige en sombere gesteltenisse, en heet van verbeelding, die een afschrik hebben van de Godloosheid en ligtvaardigheid, dermaate de overhand hebbende in de vrolyke en beschaafde Wereld. Dus verre is alles goed, en zy verdienen gepreezen te worden. Maar zy laaten het daar by niet berusten: hunne Godsdienst is van die soort, welke hun ongemaklyk, ondraagelyk trots en berispziek maakt. Zy denken en spreeken liefdeloos van de zodanigen, wier Godsvrugt minder gerugts maakt, en wier Godsdienst redelyker is. De Rede verdenken zy, stellen ze op te laagen

 prys,

prys, en zien de Voorstanders daar van aan als Menschen met lauwheid behebt, en onverschilligen omtrent de zaak van CHRISTUS.

Wat nu zal men by dit beiderlei slag van Lieden uitrigten? Helaas! zeer weinig; naardemaal de Vrygeest niet wil, en de Geestdryver niet kan denken dat iets gelykt. Indien zy niet willen luisteren na de Rede, de Rede, welke door den een misbruikt wordt, en waar van de ander eenen afkeer heeft, indien zy de hand niet willen leenen, en iets doen te hunner eigene verbeteringe, kunnen anderen by hun zeer weinig uitwerken.

De Vrygeest is verre weg de ergste van de twee. Heeft hy bekwaamheden, hy bedient 'er zich van tegen den Geever, en schaamt zich niet, (mag ik deeze spreekwyze gebruiken,) GOD voor zynen Weldoender, en den Duivel voor zynen Leermeester te hebben. De Dweeper kan ook van vermogens niet misdeeld weezen; maar zyne verbeelding heeft zyne bekwaamheden om te redenkavelen bedorven: en voor zo verre dit by hem eene geaartheid geworden, en in eene ongesteldheid des Ziele en des Lichaams veranderd is, moet men 't eer een ongeluk dan een misdryf noemen.

Maar wy mogen, uit het een en ander, leeren, zorg voor ons zelven te draagen, ten-einde een haat tegen Godloosheid en Ongebondenheid, ons niet vervoere tot een stuursche, gemaakte Godsvrugt vol verrukkingen; ook behoort de afkeer van deeze oordeelooze Godsdienstdrift, ons niet te brengen tot koelzinnigheid omtrent den Godsdienst, en eene losheid van gedrag, welke zelf de uiterlyke welvoeglykheid niet in agt neemt, en de Menschen doet spreeken en handelen, als of zy zich schaamden, dat men hun voor *Christenen* hieldt; dit geeft rechtmaatige ergernis aan ernstige Menschen, een slegt voorbeeld, en is van den schadelykften invloed op de jongen en onbedagten. —— Laat onze Godsvrugt opregt en werkzaam, doch tevens gemaatigd en bedaard weezen; laaten wy ons meer bevlytigen, om een goeden grondslag van Godsdienstige kundigheden te leggen, en volgens goede beginzels te werk te gaan, dan om ons te gewennen aan geestlyke verrukkingen. De Rede is bestendig, en haare uitwerkzels zyn duurzaam. De Hartstogten zyn wispeltuurig, zy hangen zeer af van de gesteltenis des lichaams, van de ebbe en vloed der geesten. Zomwylen zegt de Mensch met Apostel PETRUS; „ Heere al moest ik ook met u sterven, zo zal ik u geenzins „ verlochenen", en op eenen anderen tyd bezwykt hy voor

ee-

eene veel minder verzoeking, dan waar door die Apostel ten val kwam.

„ Weest niet al te Regtvaardig".

1. Over 't algemeen zyn de zodanigen al te Regtvaardig, die tot uiterften loopen, in het verrigten van bedryven van eene Godsdienftige Natuure, die goed, en in zekere maate volftrekt noodzaaklyk zyn, by voorbeeld, het Gebed, de Befpiegeling, de Afzondering, het Leezen der Heilige Schriften en andere goede Boeken, het bywoonen van den openbaaren Eerdienst, het Onderwyzen van anderen, de Onthouding, het Dooden van het vleesch, het geeven van Aalmoesfen, en de Godsdienftige Verkeering. Deeze Verrigtingen gaan te ver, wanneer dezelve tegen andere noodzaaklyke Pligten aanloopen, zo dat men die daarom verzuimt; of wanneer ze verder worden uitgeftrekt, dan de gezondheid des Lichaams kan uitharden, of de aandagt der Ziele daar by blyven, of de omftandigheden deezes leevens gehengen.

2. Al te Regtvaardig te zyn is mede gelegen in alles, wat met recht den naam van Eigenwilligen Godsdienst draagt. Eigenwillige Godsdienst beftaat, over 't algemeen, in het verzinnen en volvoeren van zodanige vonden, om GOD te behaagen of te bevredigen, als noch door Rede, noch door Openbaaring, worden voorgefchreeven: en die, daar ze niet begreepen zyn in de Wet der Natuure, of in de Wet van GOD, of fnood, of ten minften beuzelagtig en dwaas moeten weezen. Deeze Eigenwillige Godsdienst is door alle Eeuwen, en op alle plaatzen, de beftendige metgezel, en het zeker teken des Bygeloofs geweest. Het zou een eindlooze en tevens onnoodige arbeid weezen, alle de wyzen van Bygeloovigheid op te noemen, en alle de gedaanten te vermelden, waar in dezelve zich vertoond heeft onder de *Jooden*, de *Heidenen* en de *Christenen*. Het is genoeg in 't algemeen, de natuur van Eigenwilligen Godsdienst befchreeven te hebben.

Voor ons *Christenen*, is het *Euangelie* eene genoegzaame en volmaakte regel des gedrags; en indien een *Christen* 't zelve eenigzins verftaat, zal hy welhaast deezen zynen regel zo ftrikt en uitfteekend vinden, dat hy geene rede hebbe om na hooger voorfchriften te zoeken, of na hooger vorderingen te ftaan. Laat hy zyn pligt, zo als dezelve hier is voorgefchreeven, behoorelyk overweegen, en in ernst zich zelven afvraagen. Heb ik alle de geboden volbragt? Zyn geweeten, durf ik vast ftellen, zal hem daar op Neen antwoorden: en zeggen, gy hebt dat toppunt van volmaaktheid nog niet beklommen, gy fchiet, in dit en dat opzigt, te kort. Laat hy eerst de

Wetten van het *Euangelie* volvoeren, en dan zullen wy hem toestaan, om zich tot een Eigenwilligen Godsdienst over te geeven, en overtollige werken te doen. Maar die tyd zal zekerlyk niet komen. Zyn leevenszon zal ondergaan, voor dat hy zo verre zyne taak heeft afgewrogt, en, indien GOD hem in gunste aanneemt, zal dit niet volgens Regt, maar uit Genade geschieden, om JESUS wil, zyne poogingen goedkeurende, en zyne zonden vergeevende.

3. Godsdienst-yver, natuurlyk vuurig en moedig zynde, is eene geaartheid, die ligt tot uitersten overslaat, en de groote wet der Liefde schendt, wanneer dezelve Verdrukking en Vervolging voortbrengt. De Yveraar beroept zich op zyn geweeten, ter verdeediging van zyn gedrag; doch hy wil noit toestaan dat zy, die van hem verschillen, zich daar op beroepen; welk eene verkeerdheid, welk eene ongerymdheid!

In Landen waar eene Kerklyke Vaststelling, en een Volksgodsdienst plaats vondt, zyn de Vervolgingen doorgaans voortgezet door Menschen, die in de daad geen Godsdienst in 't geheel hadden; maar zich lieten beweegen, door inzigten van Staatkunde of vuil Eigenbelang, gepaard met een' hoogmoedigen en wreeden inborst. Men kan, egter, niet ontkennen of men heeft onder de Vervolgers Menschen gehadt, die weezenlyk op hunne wyze Godsdienstig, en hun geweeten getrouw waren. Voor zeker weeten wy het van éénen, naamlyk den Heiligen PAULUS voor zyne bekeering. Onze Zaligmaaker zegt tot zyne Jongeren: „ De tyd komt waar in zy, die u „ dooden zullen, meenen GODE eenen dienst te doen". Die dagen kwamen welhaast, en PAULUS was een van die woedende Bygeloovigen. Zyn voorbeeld strekt ter waarschuwinge voor allen, en boven al voor hun die in hoogheid gesteld, of met magt bekleed zyn, om hunnen yver te bedwingen, dat dezelve niet uitbarste tot onverschoonelyke hevigheid, in het handhaven van 't geen zy voor den waaren Godsdienst houden. Te dier zelfde oorzaake is de al te schielyk en heftig ontstooken yver van den H. JACOBUS en JOANNES te boek geslaagen, die CHRISTUS verzogten vuur van den Hemel te mogen laaten nederdaalen, om de onherbergzaame *Samaritaanen* te verslinden. „ Gy weet niet, zegt onze Zaligmaaker tot „ zyne door yver vervoerde Jongeren, gy weet niet van hoe- „ danig een geest gy zyt: want de Zoon des Menschen is „ niet gekomen om de Zielen der Menschen te bederven, „ maar te behouden".

4. De Overregtvaardigheid heeft zich by uitstek vertoond, in onvoegelyke gestrengheden, een Eenzaam Leeven, eene

Vry-

Vrywillige Armoede, en Geloften van den Ongehuwden ſtaat. Ik voeg deeze alle by elkander, om dat ze dikwyls zamen gingen.

'Er ſchynen Zielskwaalen te weezen, zo wel als Lichaamsongemakken, die, op zekere tyden, zich vertoonen, beſmettend en algemeen te zyn. Deeze ſoort van Dweepery, van welke wy thans ſpreeken, ontſtondt reeds in oude tyden, en kreeg de overhand in de *Christen-wereld*. Men begon de *Christenen* te onderſcheiden in twee ſoorten, Wereldlyke en Geestlyke.

Een goed *wereldsch Christen*, in die dagen, was, by voorbeeld, een Man, die eene Vrouw getrouwd, en een eerlyk beroep ter hand geſlaagen hadt, die zich als een braaf Egtgenoot en goed Huisvader, een goed Heer, een goed Buurman, een goed Onderdaan of Overheid gedroeg, beleefd jegens allen, minzaam omtrent zyne Bloedverwanten en Vrienden, liefddaadig aan den Armen was, die den Openbaaren Godsdienst waar nam, de Bedienaars van het *Euangelie* eerbiedde, in 't kort een Man, die zyn best deedt om Maatig, Regtvaardig en Godzalig te leeven. Zodanig een Man zouden wy, in onze dagen, een Goed Man noemen, en 't ware te wenſchen dat wy een grooten voorraad van Lieden van dit character hadden. —— Maar deezen rekende men toen voor eene laage, onvolmaakte en gemeene ſoort van *Christenen*. De verhevener Godsdienst, ten dien dage de *Christlyke Wysbegeerte* geheeten, werd gehandhaafd door Godvrugtige Perſoonen, die zich tot het afgezonderd leeven ſchikten, hunne huizen en vrienden verlieten, na eenzaame plaatzen vertrokken, waar zy hunne dagen ſleeten in, met hunner eigen handenwerk, zich een ſchraal beſtaan te verſchaffen; doch boven al in bidden, waaken, vasten, beſpiegelen en ſtilzwygen; zy leefden by ſlegt, ruw en ongezond voedzel, en behandelden hunne lichaamen met zulk eene ſtrengheid, dat zy, hadden hunne *Heidenſche vyanden* hun dit aangedaan, zulks met regt eene ontmenschte vervolging zouden genaamd hebben. Dit voerde het verbieden des Huwelyks in, zich uitſtrekkende tot de Monniken, de Nonnen, en de Geestlyken. —— Eene geringe maat van bedaarde opmerking moest de *Christenen* overtuigd hebben, dat dit alles Overregtvaardigheid was, en de Godsdienst van welmeenende Menſchen, die yver zonder verſtand, en Godsvrugt zonder oordeel hadden. Zodanig iets, nogthans wordt, door de Kerk van *Rome*, in top geheeven, aangepreezen en afgeëischt.

5. Dit brengt my tot een ander voorbeeld van Overregtvaardigheid, welke gemeen was onder de oude *Jooden*, beſtaan-

ſtaande in het doen van plegtige Geloften aan GOD, zonder behoorelyk te overweegen, in welke ongelegenheden dezelve hun konden brengen. Zodanige Geloften werden of verwaarloosd, en dus maakte men zich aan trouwloosheid ſchuldig, of men volbragt ze al zugtende, en met wederzin; GOD mishaagende, die een bereidvaardig hart eischt. SALOMO ſpreekt daarom van dit bedryf op eene wyze, welke 'er ons eer van afmaant dan toe aanmaant. „ Het is beter, zegt hy, dat gy niet „ belooft dan dat gy belooft, en het niet betaalt". En ſtaat het dus met de zaak geſchaapen, zo is het best ons buiten het bereik van zulke verzoekingen te houden, door zulke Geloften niet te doen.

6. De Yver, of Regtvaardigheid overſchreedt ook het perk, wanneer de Menſchen zich in onnoodig gevaar begeeven, zelf voor eene goede zaak. Elk heeft een natuurlyk regt om dien Godsdienst, welken hy in gemoede geloofť waar te zyn, openlyk te belyden, indien hy geene gevoelens beweert der Maatſchappye nadeelig. Hy heeft ook het regt om dwaalingen af te keuren en te verwerpen. Maar hy kan dit doen op ongeleegen tyd, en op eene onvoegelyke wyze. De oude *Christenen* hadden eenen lofwaardigen yver voor het *Euangelie*; doch deeze vervoerde zommigen hunner tot eene ſpoorlooze onvoorzigtigheid in het tergen, beſpotten en uittarten hunner *Heidenſche Vyanden*, en het zoeken na den Marteldood, wanneer zy tot het ondergaan van denzelven niet geroepen werden. Dan men heeft opgemerkt, dat verſcheide van deeze voorbaarige Yveraaren, wanneer het op de beproevinge huns Geloofs aankwam, ſchandelyk afvielen, en hunnen Godsdienst verzaakten; terwyl andere *Christenen*, die vreesagtig en min ſtoutmoedig waren, die vlooden en zich zelven verſchoolen, en alle geoorlofde middels gebruikten, om de Vervolging te ontgaan, gegreepen en op de proef des lydens geſteld zynde, door den genadigen byſtand van GOD, voorbeelden van moed en ſtandvastigheid uitleverden.

Het gedrag van den H. PAULUS, naa zyne Bekeering, is een baak van Godvrugtige beſcheidenheid; geen Christen paarde oit gelukkiger „ de voorzigtigheid der Slangen met de op- „ regtheid der Duiven". Wy zien hem, door de vlugt, de handen zyner vyanden ontſnappen; wy hooren hem zyn voorregt als *Roomsch Burger* handhaven; hoe hy het verſchil der *Phariſeen* en *Sadduceen* te baate neemt; zich van den *Joodſchen Raad* op 's Keizers regtbank beroept, en beſchouwen hem by de *Roomſche Overheden*, eerbiedig en beleefd.

7. Nog een ander voorbeeld van Overregtvaardigheid, vinden

den wy in eene al te groote, bemoeizugtige en indringende voorbaarigheid, om, de weezenlyke of gewaande misslagen, in de Leer, of misbruiken in den Eerdienst en Zeden der *Christenheid* te hervormen. Het Hervormen is elks werk niet. Hy is 'er toe geroepen, zal hy zeggen; maar een roeping, om onrustig en oproerig te weezen, is geene roeping van GOD. De Apostels, zal hy wyders in brengen, waren Hervormers, zonder des verlof te vraagen. Dat is waarheid; maar zy konden blyk en bewys geeven van hunne roeping, en van hun gezag tot dat werk. Zints de dagen der Apostelen, heeft nauwlyks eenige Hervorming opgang gemaakt, zo niet de Burgerlyke Overheid dezelve begunstigde en bestuurde. Het Gemeene Volk is een slegte Leidsman en Raadgeever in zulke onderneemingen, en dusdanig zyn de Aanvoerders van de heffe des Volks. „ Hy die een twistzaake begint, zegt de Wyze „ Man, is als een die aan het water opening geeft": en wanneer het water van Volks-twist dus doortogt verleend is, sleept die modderige stroom alles wat voorkomt, goed en kwaad, mede, en brengt eene algemeene verwoesting te wege.

8. Eindelyk zal een zedig en voorzigtig Man niet al te Regtvaardig zyn, in de volgende stukken. —— Hy zal niet vooruit loopen om allen die verkeerd handelen, ten allen tyde, en by alle gelegenheden, te bestraffen, wanneer de verkeerde gesteltenis, of de hooge staat der Boosdoenderen, hun onverduldig maakt om na bestraffinge te luisteren, en hun aanzet om hem te gemoet te voeren: „ Wie heeft u tot een Regter „ en Regeerder over ons gesteld? Zie toe voor u zelven, en „ verbeter uwe eigene gebreken". —— Hy zal zich niet greetig toonen, om met ieder dwaalenden te twisten. Misschien is 'er geene afkeer verwekkende hoedanigheid nader aan de ondeugd, dan een geest van tegenspraak en twistgraagte, schoon dezelve de waarheid voorstaat. Menschen van dien stempel, schynen veel eer op 't oog te hebben, de meerderheid van hunne eigene doordringenheid en oordeel te toonen, dan anderen te onderrigten, of eene goede zaak te verdeedigen. Zy zyn alleronaangenaamst in gezelschappen, en de nutloosste harrewarders. De ondervinding leert, dat in meest alle geschillen, zelf tusschen beleefde en bescheide Mannen, elk by dat gevoelen blyft; en naa veel over en weder gesprooken te hebben, is 'er niets, ter overtuiginge, afgedaan. Dit zal een Verstandig Man beweegen, om zich niet te zeer te bemoeien met het verbeteren van hun, die in verkeerde begrippen steeken.

Dus denk ik, melding gemaakt te hebben van de meeste ge-

gevallen, waar in de Menschen al te Regtvaardig kunnen zyn; en het schynt zeer dienstig, alle deugdzaamen en welmeenenden des te waarschuwen. Wat de boozen betreft, zy hebben geene waarschuwing, ten deezen opzigte, noodig; maar een Godsdienstig Man moet men dikmaals meer leeren op zyne hoede te weezen tegen Overregtvaardigheid, dan tegen Godloosheid; en wel om deeze duidelyke rede, dat hy, verzogt wordende tot eenige zonde, strydig met een bekenden pligt, een Vermaaner in zich zelven heeft, en door zyn eigen geweeten afgeschrikt wordt; maar wanneer hy in uitersten van Godsdienstigheid loopt, keurt hy ongelukkig zyn eigen gedrag goed, en zyn dwaalend Geweeten moedigt hem aan om voort te vaaren. —— Doch met dit alles blyft het waarheid, dat; wat 's Menschen toekomend lot betreft, het voor hen veel beter zal zyn, Overgodsdienstig dan Godloos geweest te zyn. Het eerste is een dwaaling, het laatste een misdaad; het eerste doorgaans een gebrek des Verstands, het laatste een gebrek des harten.

WAARNEEMING OVER EEN KOLYK, GENEEZEN DOOR HET IN- EN UITWENDIG GEBRUIK VAN YS. Door M. ROCHARD, *Médecin de la Faculté de Douay, Correspondant de l'Academie royale de Chirurgie, & Chirurgien à Meaux.*

(Uit het Fransch.)

Ik werd den 23sten February 1770 gevraagd te komen te *Condé sainte Libiaire*, naby *Meaux*, om te zien de Vrouw van *François Vigniers*, de jonge: welke byna vyfen-veertig jaaren oud zynde, sedert langen tyd aangetast was geweest van een Kolyk, het welk tegen alle de gewoone middelen tegenstand gebooden had. Ik vond haar in het Bed, sterk schreeeuwende van pyn, en zo mager als een mensch die van de teering uitgeteerd is; haar pols, welke men moeite had te voelen, was ingekrompen en krampachtig; haare oogen en wangen waren hol; de bekleedzels van den onderbuik raakten byna aan den ruggegraad, en het was niet mogelyk dezelve aanteraaken. De pynen lieten haar evenwel eenige tusschenpoozingen over. Ik bleef lang genoeg in myn eerste bezoek by de zieke, om my te verzekeren, dat de pynen haare zitplaatse hadden in de *Uterus* en de omleggende deelen; en dat het bygevolg een waar

Ze-

Zenuw- of Krampkolyk was. Ik vernam dat men weekmaakende en zacht ontlastende middelen gebruikt hadde, lavementen, aderlaatingen op den arm en voet, pynstillende middelen, en zelfs warme baden: maar men zeide my, dat, zo dra ze daarin geplaatst wierde, ze in flauwte viel.

Onderricht zynde aangaande den aart der Ziekte, dachte ik dezelve te moeten aantasten, met Krampontbindende, bevochtigende en versterkende middelen; ik nam by gevolg myn toevlucht tot de Castoreum, het stillend Zout, tot de wateren van Lindebloemen, Walstroo, Vedenik, Munte, tot de Syroop van Stæchas, &c. Maar deeze middelen hadden geen beter gevolg dan de voorgaanden. Ik maakte by myn tweede bezoek gebruik van Kalfswater (*l'eau de veau,*) Amandelmelken, en ik stelde voor alle drie uuren lavementen van Ys-water (*d'eau à la glace,*) aanleggingen van linnen met het zelfde water doortrokken, boven op den onderbuik. Deeze handelwyze kwam de omstanders zeer buitengewoon voor, welke niet als met moeite tot myn voorneemen konden overgehaald worden; ik dachte ondertusschen dat ik deeze elendige Vrouw niet moeste verlaaten, voor dat ik haar twee van deeze lavementen hadde zien toedienen, en aanleggen op den onderbuik, de doeken met het Ys-water doortrokken: ik nam voor, dewyl de Lyderes geen nieuwe aanvallen van pynen onderging, in deeze handelwyze te volharden: ik ging 'er niet van daan, voor dat ik wel verzekerd was dat men met dezelfde middelen zoude aanhouden, hebbende de gevoelige vermindering der toevallen de bystanders en de Lyderes zelve moed gegeeven. Deeze behandeling geduurende drie dagen aangehouden, en geholpen door het ruim drinken van Kalfswater, bragte een volkomene kalmte te weege; de Stonden zelfs kwamen ten voorschyn. De oppasster en de nabestaanden hielden dit een beweegreden te zyn, om met het gebruiken van de aangewende middelen, tegen welke nog altyd, niet tegenstaande hunne gelukkige werking, een vooringenomenheid plaats hadde, op te houden; ze wierden daar toe dies te meer bepaald, om dat ze bemerkten, dat telkens als men de doeken op den onderbuik nieuws aanlegde, de Zieke beefde en zuchtte. Dit ophouden bragt wederom de eerste toevallen voort, welke zelf geweldiger scheenen te zyn dan te vooren: men komt by my loopen, en op het verhaal het welk men my gaf van het geen 'er gebeurd was, belastte ik van wederom te beginnen met de lavementen, en aanleggingen, ja zelfs de Lyderes Ys te doen drinken. Het welk men stiptelyk uitvoerde; de kalmte kwam

wederom, en de Stonden hielden hun' loop; agttien maanden daarna was deeze Vrouw bevryd van alle die toevallen, welke zo groote bekommering voor haar leven veroorzaakt hadden.

De twee volgende gevallen kunnen dienen, om de krachtige werking van deeze handelwyze, welke ik in de Ziekte die het onderwerp van deeze Waarneeming uitmaakt, gevolgd hebbe, te bevestigen. Den 22ſten Mey 1770 werd ik geroepen in het Dorp *de Fileport*, om de Vrouw van *Dufour* van denzelfden ouderdom, en ten naasten by van dezelfde Ziekte aangetast als de voorgaande, te bezoeken; de gewoone Geneesmiddelen, in dergelyke gevallen, hadden de gehoopte uitwerking niet te wege gebragt. Myn voorneemen was dezelfde geneeswyze als in het voorgaande geval te volgen, maar geen Ys kunnende krygen, was ik genoodzaakt dit te vervullen door minder krachtige middelen; daar volgde ook zo ſchielyk geene verlichting op. Ik ſchreef haar bevochtigende middelen voor, en ik verzamelde alle de meest maatigende en pynſtillende planten, welke ik in den omtrek van haar huis konde vinden, zodanigen als de dolle kervel, *Solanum offic. Solanum ſcandens ſeu Dulcamara*, de bladen van Hondstonge, Bilſen-kruid, &c. Ik liet ze kooken, en, geheel koud geworden zynde, op den buik leggen. Ik liet insgelyks van het afkookzel lavementen geeven, na dat het koud geworden was: waarby ik nog voegde koud put-water. Op de aanlegging van deeze hulpmiddelen volgde aanſtonds een ſtilſtand van pynen, van ſchreeuwen en krampen; maar zo dra als de doeken weder warm wierden, en de lavementen ontlast waren, kwamen de toevallen wederom. Men trachte deeze middelen zo dikwyls te herhaalen als de toevallen het vereischten. Uit vreze dat deeze middelen niet mogten voldoenende zyn, en om nog des te beter de geneezing te verzekeren, voegde ik 'er het gebruik van zuivere pynſtillende en antihyſterike dranken by, zo veel als haar inſchikkelykheid en ongemakkelykheid het my toelieten, het welk maar weinig was.

Meer dan drie maanden daarna zag ik in de zelfde plaats een Vrouw nog meer jaaren hebbende, van de zelfde Ziekte aangetast, welke men reeds een groot getal Geneesmiddelen hadde toegediend. Ik ſchreef haar dezelfde Geneeswyze voor als de voorgaande; ze had 'er in den begin tegen, want de Landlui zyn gelyk aan de Stedelingen, welke men altyd iets moet ordonneren, het welk men by een' Apothecker koopt. Ze bepaalde zich ondertusſchen van, tot de

voor-

voorgeſtelde middelen, toevlucht te neemen, en ſchoon ik haar ſedert niet wederom heb gezien, heb ik evenwel vernomen, dat ze in de daad daar door verlichting gekregen heeft.

VRAGEN: *door* Dr. W. HEBERDEN.

Geleezen in de Vergadering, den 11den Aug. 1767.

(*Uit het Engelsch.*)

I. MEn heeft de Koortsbast gegeeven aan een Vrouw, met goed gevolg in de hoeveelheid van een vierden deel loots, twee dagen na de Verloſſing, geduurende vier en twintig uuren zonder eenige vermindering van de *Lochia*; men heeft ze ook veelmaalen aan anderen gegeeven geduurende haare *catamenia* zonder de minſte inbreuk van dien.

In de ſamenvloeijende Kinderpokjes heeft men niet gezien, dat een zeer ruim gebruik van dezelve in een menigte van gevallen de kwyling heeft verminderd. Heeft men dan wel eenigen billyken grond van de Koortsbast, voor zó een ſterk zamentrekkend geneesmiddel te houden, dat ze eenige natuurlyke of krityke ontlasting zoude ſtoppen, en daardoor de gezondheid in gevaar brengen; of om ons bevreesd te maken, van dezelve, om deeze aanmerking, te geeven, in gevallen alwaar 'er anders goede reden zyn om dezelve te gebruiken?

II. Word de kragt by ſommigen aan de Campher toegeſchreven van een *Strangurie* voor te komen, wel genoegzaam door de ondervinding bevestigd? Twee ſcrupels van dezelve, aan een Vrouw in een lavement gegeeven, zyn gevonden zodanig te prikkelen, dat ze pynen aanbragten even als van een Vrouw in arbeid. Een andere Vrouw werd overvallen door een *Strangurie*, welke ſchielyk volgde op het neemen van een Campher-brok: ze zelve ſchreef de pyn aan de Campher toe, en daar kon ook geen andere waarſchynelyke reden van gegeeven worden. Campher is in zyn aart naauw vermaagſchapt met den Geest van Terpentyn, een vierde deel loots daar van inwendig genomen, brengt zo zeker een *Strangurie* aan, als de *Cantharides*.

III. Verſcheide Lyders aangetast zynde met Koortſen met uitſlag, welke by geval ieder dag een kleinen tyd buiten het bed waren, voor verſcheide dagen ſamen, hebben ſtandvastig ge-

gevonden, dat de uitſlag grooter was, wanneer ze koel en op waren, en dat hy begon te verflauwen, zo dra als ze in het bed heet wierden. Is men het verſchuldigd aan ondervinding of veronderſtelling, dat men gelooft dat de uitſlag krachtiger uitgedreven word door warmte en in het bed te liggen?

IV. Is het Podagra een zo zeker hulpmiddel tegen andere gebreken, als men in het gemeen veronderſtelt? Is het niet veel erger kwaad dan de meeste van die gebreken voor welkers geneezing het dikwyls gezocht word?

V. Verlammingen en Beroerten, welke maar zyn verſchillende graden van de zelfde Ziekte, vallen meest die geenen aan, welke de middel-lyn van hun leven reeds voorby zyn, en dikwyls de zodanigen, welken ten minſten reeds zyn onder het gebied van den ouderdom. Deeze zyn meermaalen ongemakken van Perſoonen, verſleten door zorgen, ziekten, en tyd: zeldzaam worden die geenen, welke jong en ſterk zyn, en onderworpen aan ontſteekende Ziekten, 'er van aangedaan. De Geneesmiddelen ook tot hier toe door de ondervinding bevestigd, tot voorkoming van de nieuwe aanvallen, zyn meest alle, de Buikzuiverende uitgezonderd, van de prikkelende en hartſterkende Klasſe genomen.

Is dit alles niet genoeg om te vermoeden, dat men kwaad kan doen, met zonder onderſcheid gebruik te maaken van ruime Aderlaatingen in alle Perſoonen, welke door zulke toevallen geſlagen worden? De Schryvers maaken in de daad een onderſcheid, tusſchen een ſlymige en bloedige Beroerte; in de laatſte van deeze gevallen alleen, beveelen ze het Aderlaaten aan: maar dit onderſcheid is niet ligt te ontdekken, en ſchynt nauwlyks ooit in de Praktyk waargenomen te worden. Alwaar de ſtaat van gezondheid zodaanig geweest is, dat men met recht tegenwerpingen konde maaken, tegen het wegneemen van bloed, voor den aanval van Lamheid of Beroerte, daar zal naar myne gedachten ook altyd goede redenen gevonden worden, zo niet geheel al tegen het Aderlaaten, tog zekerlyk tegen het wegneemen van veel bloed, na zodaanig een aanval; het heeft my vervolgens toegeſcheenen, dat men aan ſommige Lyders door een Beroerte aangetast, nadeel gedaan heeft met groote en herhaalde bloedlaatingen.

NA-

NATUURLYKE HISTORIE VAN DEN CONDOR OF CUNTUR.

(Volgens BUFFON.)

INdien de bekwaamheid van vliegen eene weezenlyke eigenschap is van een Vogel, dan moet de *Condor* voor den grootsten der Vogelen gehouden worden; de *Struisvogel*, de *Kasuaris*, en de *Dod-Aars*, wier Wieken en vederen niet geschikt zyn om te vliegen, en te dier oorzaake zich van den grond niet kunnen opheffen, mogen 'er geenzins mede vergeleeken worden: deeze zyn, om zo te spreeken, onvolmaakte Vogels, eene soort van tweevoetige Landdieren, die tusschen de Vogels en de Viervoetige Dieren eene middelsoort uitmaaken, gelyk de *Vliegende Honden van Ternate*, en de *Vledermuizen*, eene tusschensoort zyn tusschen de Viervoetige Dieren en de Vogelen. De *Condor* bezit, zelf in een veel hooger graad dan de *Arend*, alle de hoedanigheden, alle de vermogens, welke de Natuur aan de volkomenste soorten, onder deezen rang van weezens, geschonken heeft. Zyne Wieken hebben achttien voeten vlugt, het Lyf, de Bek, de Klauwen zyn naar evenredigheid zo groot en zo sterk; en zyn Moed evenaart zyne Kragt.

Om een juist denkbeeld te geeven van de gedaante deezes Vogels, en de evenredigheden, welke de deelen zyns lichaams tot elkander hebben, kan ik niet beter doen dan hier invoegen 't geen Pater FEUILLE, de eenigste van alle Natuurkundigen en Reizigers, die deezen Vogel breedvoerig beschreeven heeft, deswegen optekent. —— „ De *Condor*, schryft hy, is een Roofvogel dien ik vond, in de valei van *Tlo* in het Ryk van *Peru*. Ik zag 'er een, die op een groote rots zat, ik naderde hem, tot hy een snaphaanschoot van my af was, en ik brandde los: doch dewyl myn snaphaan alleen met grooten hagel gelaaden was, kon de schoot niet genoegzaam doordringen, ik bemerkte ondertusschen aan zyn vlugt, dat het hem getroffen hadt: want zich zeer traaglyk opheffende, kon hy met veel moeite op een andere rots vliegen, omtrent vyf honderd schreeden van de andere af, en aan den zeekant gelegen; ik laadde, derhalven, myn snaphaan op nieuw, zette 'er een kogel op, en trof den Vogel onder den strot; toen had ik hem in myne magt, en liep heenen om hem weg te neemen, ondertusschen worstelde hy nog met den dood, en zich op zyn rug gewenteld hebbende, verdeedigde hy zich tegen my met opengesparde klauwen, zodanig dat ik niet wist hoe hem aan te tasten, ik begon zelf te denken dat hy niet doodlyk ge-

troffen was, en vond veel werks om hem te vermeesteren; eindelyk fleepte ik hem van de hoogte der rotze na beneden, en bragt hem met behulp van een Matroos in myn tent, om deezen verbaazenden Vogel af te tekenen, en in kleuren te brengen.

„ De Wieken van den *Condor*, die ik zeer nauwkeurig mat, hadden, van het een tot het andere einde, elf voeten en vier duimen, en de groote blinkend zwarte flagpennen, de langte van twee voeten en twee duimen. De dikte van zyn Bek was evenredig aan die zyns Lichaams, de langte drie duimen en zeven linien; het bovenfte gedeelte was fcherp, haakig, krom en wit aan 't einde, voorts zwart. Een kort dons, donker grauw van kleur, bedekte den geheelen Kop deezes Vogels. Zyne Oogen waren zwart met een bruinrooden kring. Verder was zyne geheele Pluimadie, zelfs het onderfte van den buik, tot het uiterfte van den Staart, helder bruin, van boven een weinig donkerder; de Dyen waren aan de Knien toe met dergelyke bruine vederen bedekt. De langte der Dyen was tien duimen en één linie, en die der Schenkelen vyf duimen en twee linien. Den Voet vond ik zamengefteld uit drie Klauwen van vooren, en ééne van agteren, zynde deeze laatfte anderhalven duim lang, beftaande uit één enkel gewricht, uitloopende in een zwarten Nagel negen linien lang: de middelfte of grootfte Voorklauw haalde vyf duimen en acht linien, hadt drie Gewrichten; ook was de Nagel aan 't einde negen linien lang, en zwart gelyk de andere; de binnenfte klauw was drie duimen en twee linien lang van twee Gewrichten, en gewapend met een Nagel van dezelfde grootte, als die des middelften Klauws: de buitenfte Klauw was drie duimen lang, had vier gewrichten en een nagel van één duim: de Schenkels waren bedekt met kleine zwarte fchubben, gelyk ook de Klauwen; doch op deeze laatfte waren ze veel grooter".

Deeze Vogels houden doorgaans huis in 't Gebergte, waar zy genoegzaam voedzel vinden; zy komen niet aan den oever dan in den Regen-tyd, de Koude vermydende, zoeken zy daar een warmer lugt. Want fchoon deeze Bergen onder de Brandende Lugtftreeke gelegen zyn, laat zich de Koude daar zeer ftreng gevoelen; bykans het geheele jaar door, vindt men ze bedekt met fneeuw; maar 't meest in den Winter, en 't was toen den één-en-twintigften dier Maand.

Aan den Zeekant ondertusfchen vinden zy maar weinig voedzel, uitgenomen, wanneer de Stormwinden eenige groote Visfchen op ftrand werpen; dit doet hun daar niet lang vertoeven, zy komen doorgaans tegen den avond, brengen 'er

den

den geheelen nagt over, en keeren 's morgens weder te rug.

FRESIER spreekt, in zyne *Reize na de Zuidzee*, van deezen Vogel op de volgende wyze. „ Wy doodden op zekeren dag een Roofvogel, *Condor* geheeten, die negen voeten vlugt hadt, een bruine kam; niet getand, gelyk die der *Haanen*; zyn strot was rood, zonder vederen, gelyk die van een *Kalkoen*. Hy is doorgaans zeer groot, en sterk genoeg om een Schaap weg te voeren. GARCILASSO verhaalt, dat men 'er in *Peru* vindt, die zestien voeten vlugt hebben".

In de daad het blykt, dat de twee *Condors*, door FEUILLE en FRESIER waargenomen, klein en jong waren: want alle andere Reizigers beschryven ze veel grooter. RAY geeft het berigt op van Kaptein STRONG, die 'er een schoot, wiens uitgestrekte Wieken dertien voeten van een stonden (*). Pater d'ABBEVILLE en DE LAET verzekeren, dat de *Condor* tweemaalen zo groot is als de *Arend*; en zo sterk, dat hy een geheel Schaap verscheurt, de Harten niet ontziet, en gemaklyk een Mensch 't onderst boven werpt (†), ACOSTA (‡) en GARCILASSO (§) getuigen, dat men 'er gezien heeft, wier uitgespreide Wieken vyftien, ja zestien voeten van een stonden; zy hebben een Bek zo sterk, dat ze de huid van een Koe doorpikken, en twee van die Vogels kunnen 'er een dooden en opeeten; zy laaten ook de Menschen niet ongemoeid; gelukkig zyn ze weinig in getal, waren zy veelvuldig, zy zouden al het Vee verscheuren (§§). DESMARCHAIS verklaart, dat deeze Vogels meer dan achttien voeten vlugt, groote, sterke en kromme Klauwen hebben, en dat zy, volgens 't verhaal der *Americaansche Indiaanen*, eene Hinde of een jonge Koe aanvatten en wegvoeren, als of die niet meer dan een *Konyn* waren, dat zy in grootte een Schaap evenaaren, dat hun vleesch taay en stinkend is, dat zy een doordringend oog, een stout en zelf wreed gezigt hebben, zich in de bosschen onthouden, en 'er eene vry wyduitgestrekte ruimte vereischt wordt, zullen zy

(*) RAY *Synops. Avium*, p. 11.

(†) *Hist du Nouveau Monde*, par DE LAET, p. 533.

(‡) *Hist. des Indes*, *par* JOS. ACOSTA, p. 197.

(§) *Hist. des Incas*, Tom. II. p. 201. Hy tekent op, dat twee deezer Vogelen een Stier of een Koe aantasten en afmaaken, ook Jongens van tien of twaalf jaaren ten prooy wegneemen: dat het geluid, 't welk zy met hunne wieken, in 't nederstryken, maaken, iemand als doof doet worden.

(§§) DE LAET: als boven.

zy de Wieken uitslaan: dat men ze ook aan 't Zeestrand op de oevers der Rivieren, en in de weiden aantreft (*).

Ray, en meest alle Natuurkundigen naa hem, hebben gedagt dat de *Condor* tot het Geslacht der *Gieren* behoorde; van wegen den Kop en den ongepluimden Hals; ondertusschen valt hier over zeer te twyfelen: dewyl hy veel meer de natuur van eenen *Arend* heeft. Hy is, volgens 't eenpaarig berigt der Reizigeren, moedig en zeer stout, alleen valt hy op een Mensch aan, en doodt ligt een Kind van tien of twaalf jaaren (†); hy doet een kudde Schaapen stil staan, en kiest, op zyn gemak, dat Schaap uit, 't geen hem best aanstaat; hy doodt Rheebokken, Hinden, Koeijen, vangt groote Visschen: hy leeft, derhalven, even als de *Arenden*, van de Jagt, en aast niet op doode krengen: in dit alles heeft hy meer van den *Arend* dan van den *Gier*.

Wat hier van ook zyn moge, het schynt my toe dat deeze Vogel, die, dewyl hy overal zeldzaam voorkomt, nog maar zeer onvolmaakt bekend is, niet alleen en bepaald zyne wooning hebbe in de Zuidlykste deelen van *America*; ik houd my verzekerd, dat hy ook in *Africa* en *Asie*, en misschien mede in *Europa* gevonden wordt. Garcilasso mogt met rede zeggen, dat de *Condor* van *Peru* en *Chili* (§), dezelfde Vogel is als de *Rucb* of *Roc* der *Oosterlingen*, zo beroemd in de *Arabische Vertellingen*, en van welken marc paulus gesprooken heeft; hy mogt ook met rede marc paulus, beneffens de *Arabische Vertellingen* by brengen: dewyl men in zyn berigt, bykans, even zo veel vergrooting aantreft. „ Men vindt, schryft „ hy, op het Eiland *Madagascar* eene wonderlyke soort van „ Vogels, die zy *Roc* noemen, zy gelyken wel wat naar *Arenden*, doch zyn veel grooter . . . . de Pennen der Vleugels „ zyn

(*) *Voyage de* desmarchais, Tom. III. p. 321, 322. Tot den *Condor* moet ook gebragt worden, 't geen spilberg verhaalt van twee zeer groote Roofvogels op het Eiland *Loubet*, op de kust van *Peru Recueil des Voyages de la Compagnie des Indes de Hollande*, Tom. IV. p. 528. Ant. de solis zegt, *in zyne Hist. de la Conquete du Mexique*, Tom. I. p. 5, dat in de Menagerie des Keizers van *Mexico* Vogels waren van eene zo verbaazende grootte en wreedheid, dat ze Monsters scheenen, dat hunne vraatagtigheid, volgens de Aantekening van zeker Schryver, zo verre ging, dat ieder deezer Vogelen, telkens als hy at, een gansch Schaap gebruikte.

(†) Sloane *Phil. Transact.* No. 208.

(§) *Hist. des Incas*, Tom. I. p. 27.

„ zyn zes-en-dertig voeten lang, en het lichaam naar evenredigheid groot; zy hebben zo veel kragts, dat één alleen „ en zonder eenig behulp, een *Olyphant* vat, in de lugt opneemt en op aarde laat vallen om hem te verpletteren, en „ zich dan met het vleesch te voeden". (*) Het is niet noodig op dit buitenſpoorig berigt eenige aanmerkingen te maaken, het is genoeg veel echter berigten, die reeds door ons zyn bygebragt, en nog zullen voorgedraagen worden, daar tegen over te ſtellen. My dunkt dat de Vogel, omtrent zo groot als de *Struisvogel* (†), waar van geſprooken wordt in de *Histoire des Navigations aux Terres Auſtrales*, dezelfde is als de *Condor* der *Americaanen* en de *Roc* der *Oosterlingen*, dit denk ik ook van den Roofvogel omtrent *Tarnaſar*, een Stad in *Oost-Indie*, die veel grooter is dan de *Arend*, en van wiens Bek men zich bedient, om de greepen van deegens van te maaken (‡). Desgelyks hou ik den *Gier* van *Senegal*, die Kinders opneemt (§), en de wilde Roofvogel in *Lapland*, zo groot en zwaar als een Schaap, van welken REGNARD en LA MARTINIERE ſpreeken (§§), en welks nest OLAUS MAGNUS heeft doen in 't koper brengen, voor ſoortgelyke Vogels. — Maar wat behoeven wy onze vergelykingen van zo verre te ontleenen; tot welk eene andere ſoort zal men den *Lammeren-Gier* van *Duitschland* brengen? Deeze die zo dikwyls in *Duitschland* en *Zwitzerland* gezien is, en in grootte den *Arend* verre overtreft, kan geen ander dan de *Condor* weezen. GESNERUS verhaalt, op 't getuigenis van een geloofwaardig Man GEORG. FABRICIUS, de volgende byzonderheden. De Boeren tusſchen *Meiſen* en *Briſa* verlooren alle dagen eenige Beesten,

(*) *Deſcription Geographique* &c. par *Marc. Paul.* Liv. III. Cap. XL.

(†) Aan de takken van den Boom, die de vrugten voortbrengt, *Pains de Singe* geheeten, hingen zeer groote nesten van zwaare takken vervaardigd, ik had het genoegen niet om de Vogels, wier werk zy waren, te zien; doch de Lieden daar omſtreeks woonende verzekerden my, dat ze omtrent de gedaante hadden van de *Arenden*, by hun *Ntann* geheeten. Mag men, uit de grootte van het nest eenigzins oordeelen, over de kloekheid van den Vogel, dan moet hy niet veel kleinder weezen dan een *Struisvogel*, Tom. II. p. 104.

(‡) LUD. PATRITIUS by GESNERUS, *Av.* p. 206.

(§) *Voyage de* LE MAIRE, p. 106.

(§§) *Voyage des Pays Septent. par* LA MARTINIERE, p. 76. REGNARD, *Voyage de Lapponie*, p. 181.

ten, welke zy te vergeefsch zogten in de bosschen, eindelyk ontdekten zy een zeer groot nest op drie eikenboomen rustende, uit stokken en boomtakken zamen gesteld, en van die uitgestrektheid, dat 'er een wagen onder staan kon; zy vonden in dit nest drie jonge Vogels, reeds zo groot, dat de uitgespreidde wieken zeven ellen wyd waren, de pooten veel zwaarder dan die van een Leeuw, de Nagels zo groot en dik, als de vingers van een Man; men zag in dit nest veele huiden van Kalvers en Schaapen. De Heeren VALMONT DE BOMARE en SALERNE denken, gelyk ik, dat de *Lammeren-Gier* van 't *Alpisch gebergte* de *Condor* van *Peru* is: hy heeft, schryft de eerstgenoemde, veertien voeten vlugt, voert eenen geweldigen oorlog tegen Geiten, Schaapen, Konynen en Lammeren (*). De laatstgemelde brengt een geval by, 't welk gewigtig genoeg is om hier plaats te vinden. „ De Heer DERADIN, Schoonvader „ van den Heer DU LAC, doodde, in den Jaare 1719, op zyn „ Kasteel *Mylourdin*, behoorende tot het Kerspel de *Saint* „ *Martin d'Abat*, een Vogel die achttien ponden zwaar was „ en achttien voeten vlugts hadt, hy vloog eenige dagen „ rondsom een vyver, en werd met twee kogels onder den „ vleugel getroffen. Het lyf boven op was zwart, grys, en „ wit, en het benedenste van den buik rood als scharlaken; „ de vederen waren gekruld: men heeft 'er van geëeten op „ het Kasteel *Mylourdin*, als ook te *Chateauneuf-sur-Loire*, „ het vleesch was hard en slegt van smaak. Ik heb een van „ de kleinste Pennen uit de wieken gezien: en deeze was veel „ grooter dan de grootste zwaanen schagt. Deeze zeldzaame „ Vogel scheen de *Condor* te weezen (†)". In de daad, de verbaazende Grootte mogen wy voor een beslissend kenmerk houden, en schoon de *Lammeren-Gier* der *Alpen* van den *Condor* in *Peru*, in kleur van Pluimadie, verschille, kan zulks niet verhinderen, hem tot dezelfde soort te brengen, ten minsten tot den tyd, dat men van den een en den ander nauwkeuriger beschryvingen ontvangen hebbe.

Uit de verhaalen der Reizigeren blykt, dat de *Condor* van *Peru* de Pluimadie heeft van een *Aakster*, dat is zwart en wit onder een gemengeld; die groote Vogel op het Kasteel *Mylourdin* in *Frankryk* geschooten, geleek hem, derhalven, niet alleen in grootte, dewyl hy achttien voeten vlugt hadt, en achttien ponden zwaar was; maar ook in kleur, zynde wit en zwart.

Men

(*) VALMONT DE BOMARE *Diction. de Hist. Nat.* Art. *Aigle*.
(†) SALERNE, *Ornithol.* p. 10.

Men heeft, over zulks, rede om te gelooven, dat deeze eerste en voornaamste soort onder de Vogelen, schoon gansch niet talryk, egter in beide de Wereld-deelen voorkomt, en dat deeze Vogels zich met allerlei soort van prooi kunnende voeden, en niemand dan den Mensch te vreezen hebbende, de bewoonde plaatzen schuwen, en alleen in wyduitgestrekte wildernissen of op hooge bergen leeven. (*)

(*) De Woestynen van het Landschap *Pachacama* in *Peru* boezemen een diepgaanden schrik in, men hoort 'er het gezang van geen een Vogel; op alle die Gebergten heb ik 'er maar een Vogel gezien *Condor* genaamd, die de grootte van een Schaap heeft, zich in de dorste Gebergten onthoudt, en de Wormen, die daar in 't zand zyn, tot voedzel gebruikt. *Nouveau Voyage autour de Monde, par* LE GENTIL. Tom. I. pag. 129.

LEEVENSGEVALLEN VAN JOHN MILTON, DEN PRINS DER ENGELSCHE DICHTEREN.

(Vervolg en Slot van bl. 451.)

IN den Jaare 1643 tradt hy in den egt met MARIA, Dogter van RICHARD POWELL *Esq.* van *Forestbill* in *Oxfordshire*, een Heer van aanzien en middelen, in die Landstreeke, doch een sterk Koningsgezinde: zyne Dogter hadt met haaren Man niet veel langer dan éène maand geleefd, of zy verliet hem, onder voorwendzel van haare Familie te gaan zien. Hier over vergramd, besloot hy haar noit weder tot zich te neemen, en schreef verscheide Stukjes tot verdeediging van dit voorneemen: hy ging zelf zo verre, dat hy zich vervoegde tot eene zeer schrandere en schoone jonge Juffrouw, met oogmerk om haar te trouwen. 'Er is, misschien geen merkwaardiger voorbeeld, hoe zeer 's Menschen rede zomtyds eene Slaavinne der drift wordt, dan MILTON gegeeven heeft in zyne Schriften *over de Leer en Tugt der Egtscheidinge.* Hy onderneemt het uit de Schriftuur te bewyzen, dat het geöorlofd is eene Vrouwe te verlaaten, alleen ter oorzaake dat zy ons niet behaagt. Hy hadt dit Huwelyk in grooten haast aangegaan. 't Was omtrent Pinxteren, of iets laater, dat hy een reize door 't land deedt, niemand dagt dat hy 'er iets anders in bedoelde dan alleen zich wat te verlustigen: naa eene maand van huis

geweest te zyn, keerde hy getrouwd weder t'huiswaards, benevens zyne Vrouw en eenige haarer naaste bloedverwanten. Kort naa het vieren van de bruiloftsvermaaklykheden trok haare Maagſchap weder na *Forestbill*, laatende de nieuwgetrouwde, niet zeer met deeze ſtaatsverwisſeling in haaren ſchik, by haaren Man. Want één maand, of daar omtrent, een Philoſophisch leeven geleid hebbende, daar zy voorheen in een aanzienlyk gezin gewoon was zeer vrolyk, in allerlei vermaaken, haare dagen door te brengen, kreeg zy, mogelyk op haar eigen aanzoek, een Brief van haare Vrienden, met bede, dat zy het overige van den Zomer in 't gezelſchap haarer naastbeſtaanden zou ſlyten: dit werd haar toegeſtaan op voorwaarde, dat zy in September omtrent *St. Michiel* zou te rug komen. Dien tyd verſtreeken zynde zonder taal of teken van haar vernomen te hebben, verzogt MILTON met een brief dat zy t'huis zou komen. Deeze en verſcheide andere onbeantwoord blyvende, vaardigde hy een Bode af met een lastbrief om haar t'huis te bezorgen.

Men behandelde deezen met ſmaadheid. Dit ontſtak MILTON's toorn dermaate, dat hy het zich tot ſchande rekende haar weder te ontvangen, en hy zogt allerlei bewyzen uit te denken om dit genomen beſluit te verſterken. De Heer FENTON merkt zeer wel op, dat de beginzels van Mr. POWELL zo zeer ſtrydig waren met die van zynen behuwd Zoon, dat men zich meer over 't Huwelyk, dan over de ſcheiding, moest verwonderen: en MILTON verdeedigde verſcheide jaaren daar naa zyne beginzels over de Egtſcheiding, als eene noodzaaklyke leer in deeze dagen, in 't byzonder, wanneer Man en Vrouw tegen elkander zo vyandig waren, dat de Man t'huis met de Kinderen leefde, terwyl de Vrouw, de Moeder des huisgezins, haare woonplaats nam onder de Vyanden, haaren Man met de dood en het verderf dreigende.

Doch dit geval zyner Vrouwe deedt hem den zorg en yver voor zyn Kweekſchool niet vergeeten. In den Jaare 1644 ſchreef hy, op 't verzoek van een Vriend, eene kleine verhandeling over de *Opvoeding*, en de gewoonlyke bepaaling van de vryheid der drukpersſe, door een bevel van het Parlement in dit Jaar weder vastgeſteld zynde, ſchreef hy ſtoutlyk ter verdeediging van die vryheid. Dit hadt nogthans geene uitwerking op het Parlement, 't welk, ten dien tyde, voor 't grootſte gedeelte uit *Presbyteriaanen* beſtondt, die, gelyk Mr. TOLAND opmerkt, toen zo vasthoudend waren,

om

om de bepaalingen ten opzigte van anderen vast te houden, als zy voorheen klagten hadden uitgeboezemd over hun die ze eertyds hun hadden opgelegd.

Wanneer zyn Vader, naa de overgave van *Reading* aan den Graaf van *Esſex*, in de maand April des Jaars 1643 by hem was komen woonen, en zyn Kweekſchool toenam, huurde hy een grooter huis in *Barbican:* doch eer hy derwaards vertrok, vondt hy zich, een Vriend in de nabuurſchap bezoekende, verrast door de inkomst zyner Vrouwe, die op de knien vallende hem om genade en wederaanneeming badt, met belofte van gehoorzaamheid. Zo aandoenlyk een vertoon, gepaard met en verſterkt door de tusſchenſpraak van wederzydſche Vrienden, kon hy niet wederſtaan; hy ontving haar weder in gunſte, en zy kwam omtrent July des Jaars 1645, wanneer alles in zyne nieuwe woonplaats gereed was, by hem.

In het zelfde jaar, als MILTON zich met zyne Vrouw verzoende, gaf hy de Dichtſtukjes zyner Jeugd in 't *Engelsch* en *Latyn* uit. Niet lang voor de verandering in 't Leger in dit Jaar, dagt men dat hy tot *Adjudant Generaal* zou worden aangeſteld; doch door zyne laatst uitgegeeven Schriften haatlyk geworden zynde, by den Aanhang der *Presbyteriaanen*, vervloog al zyne hoope. Hy moest het leger van den Heer WILLIAM WALLER volgen. Dit is alleen een gisſing van den Heer PHILIPS, die daar op nog eene andere bouwt, naamlyk, dat, wanneer dit doorgegaan was, zyn Oom waarſchynlyk het ontwerp zyns Kweekſchools zou doorgezet hebben. Hoe 't ook zy, 't gaat vast, dat hy in zyn plan ook 't oog byzonder hadt op de Krygsverrigtingen, waartoe hy elken dag eenigen tyd beſteedde, dit zyn oogmerk was buiten tegenſpraak zeer te pryzen.

Naa den dood zyns Vaders, omtrent den Jaare 1647, gingen de Vrienden zyner Vrouwe, die, zints hunne wedervereeniging, niettegenſtaande ze hem zeer verbitterd hadden, vrylyk onder zyn dak gekomen waren, van hem af. De Heer FENTON meldt, dat ze hem niet begaven voor dat, door MILTON's tusſchenſpraak, by de overwinnende Party de zaaken van den Heer POWELL op goeden voet gebragt waren. Van deeze byzonderheid, MILTON dermaate tot eere ſtrekkende, maakt de Heer PHILIPS geen gewag.

In de Lente des Jaars 1647, ging hy na een kleinder huis in *High-Holborn*, hier zette hy zyne Letteroefeningen ſterk voort; met vermaak ziende, dat de zaaken van den Staat dagelyks naar zynen wensch gingen, tot dat die geheel vervuld

werd, door den dood des Konings. Maar naa deezen slag deedt de woeling der *Presbyteriaanen*, zamenstemmende met de natuurlyke gehegtheid des Volks aan oude gebruiken, hem dugten voor 't mislukken zyns oogmerks in 't oprigten van een Gemeenebest: hy gaf daar op weder een Stukje in 't licht, getyteld *het Regt der Koningen en Overheden, ten bewyze, dat het wettig en altoos als zodanig aangemerkt is, dat allen, die de magt hebben, een dwingland of snooden Koning mogen te regt stellen, en, naa de overtuiging zyns misdaads, dooden, indien de gewoone Overheid zulks verwaarloosd of geweigerd hadt.* De *Schotsche Presbyteriaanen*, die te *Belfast* in *Ierland* zich onthielden, kort daar naa van het *Parlement* afvallende en zich by den *Marquis* van *Ormond* vervoegende, stelde hy zyne pen te werk om de gevaaren, welke de nieuwe vastitelling daar door dreigden, voor te komen. Dit Stukje was niet afgevaardigd, of hy ving zyne Geschiedenis van *Engeland* aan; een Werk; waar in die zelfde Geest van Gemeenebestgezindheid heerscht, geschreeven, gelyk hy zelve bekent, met oogmerk om zyn Land door 't zien van 't eertyds voorgevallene te hoeden, van zich ten eenigen tyde aan 't Koninglyk bestuur te onderwerpen. Maar voor dat hy 'er merkelyk in gevorderd was, werd hy, het Gemeenebest opgerigt en de Staatsraad vastgesteld zynde, tot *Latynschen* Secretaris aangesteld. En het berugte Εἰκὼν Βασιλικὴ, 't *Portrait des Konings*, omtrent deezen tyd uitkomende, gaf onze Schryver, in dat zelfde Jaar, op 't bevel van zyne Meesters, zyne *Iconoclastes* uit. Op denzelfden last maakte hy, in den Jaare 1651, het beroemde Stukje, 't welk naderhand met 1000 Ponden St. beloond werd, genaamd *Pro Populo Anglicano Defensio, contra Claudii Salmasii Defensionem Regiam:* dat is, *Verdeediging des Engelschen Volks ter beantwoording der Verdeedinge des Konings van Salmasius.* Dit Stukje deedt zyn naam door geheel *Europa* klinken, doch deeze overwinning kwam hem duur en wel op 't verlies van zyn gezigt te staan. Niettemin zette hy zyne behaalde voordeelen voort, tot hy, in twee volgende Stukjes, over 't zelfde onderwerp, zyne overwinning volkomen gemaakt hadt.

Staande het *Interim* was hy van *High-Holborn* nader aan de plaats, waar zyn Ampt hem riep, gaan woonen, eerst op Kamers voor hem geschikt in *Schotland-yard*, vervolgens in een Huis in *Petty France*, *Westminster*, uitkomende op *St. James Park*. Dit viel voor in den Jaare 1652, in dit zelfde Jaar overleedt zyne Vrouw, aan de Teering, niet lang naa dat ze van haar vierde Kind verlost was: omtrent dien zelfden tyd

tyd verloor hy zyn gezigt te eenemaal door een *Gutta Serena*, die 'er zints lange jaaren zich op gezet hadt. In een Brief aan LEONARD PHILARAS, Afgezant des Hertogs van *Parma* by den Koning van *Frankryk*, gedagtekend *Westminster* den 28sten September 1654, geeft hy het volgende omstandig berigt van 't verlies zyns gezigts. „ Naardemaal gy my raadt „ alle hoope op het herkrygen van myn gezigt niet weg te „ werpen: dewyl gy, te *Parys*, eenen Vriend hebt, die be„ roemd is wegens het geneezen van oogkwaalen, Doctor „ THEVENOT, en gy zo vriendlyk aanbiedt hem, ten mynen „ behoeve, te willen raadpleegen, indien gy van my een be„ rigt ontvangt, waar uit hy kan oordeelen over de verschyn„ zelen en de oorzaak myns ongemaks, wil ik dien raad vol„ gen, op dat ik niet schyne eenig hulpmiddel te versmaa„ den, 't welk GOD my mogelyk laat aanbieden. Ik denk 't „ is omtrent tien jaaren of daar omtrent geleden, dat ik eeni„ ge verzwakking en verduistering aan myne oogen bespeur„ de, op den zelfden tyd was ik zeer met winden geplaagd; „ wanneer ik, in den morgenstond, volgens myne gewoon„ te, begon te leezen, kreeg ik terstond ongemak aan myne „ oogen, zy wilden my in 't leezen niet ten dienst staan; doch, „ naa eene maatige lichaamsbeweeging ging zulks beter. „ Rondsom de kaars vertoonden zich, als ik 'er na keek, de „ kleuren van den Regenboog. Kort daar naa ontstondt 'er „ op 't slinker gedeelte van myn slinker oog (want dit werd „ eenige jaaren vroeger verdonkerd,) eene beneveling, wel„ ke alles aan die zyde verduisterde, en wanneer ik, voor„ waards ziende, myn rechter oog sloot, vertoonden de voor„ werpen zich kleinder. Myn ander oog deeze laatste drie „ jaaren allengskens afneemende, scheenen, eer myn gezigt „ geheel weg was, de voorwerpen rechts en links te zwem„ men. Eenige dampen scheenen myn voorhoofd en de slaa„ pen myns hoofds te bezetten, welke, boven al naa den „ middag tot den avond, myne oogen met eene slaaperige „ zwaarigheid drukten. Ik moet niet nalaaten hier aan te te„ kenen, dat, zo ras ik te bedde lag, en ik my op de rechte „ zyde wendde, vry veel lichts uit myne gesloote oogen „ schoot; en naar maate myn gezigt verminderde, werden „ de kleuren van dag tot dag doover, doch met geweld uit„ schooten: maar nu dat licht bykans geheel is uitgebluscht, „ dringt zich eene volslaagene donkerheid, of anders iets be„ wolkts, en als met aschkleur gemengd, in. Niettemin schynt „ de aanhoudende donkerheid, waar in ik zo wel 's daags „ als 's nagts leef, meer naar 't witte dan het zwarte te trek-

„ ken,

„ ken, en 't oog eenigzins draaiende, fchynt het, ik weet
„ niet welk een gering licht, als door een reet, in te laaten."
—— MILTON verdroeg dit ongeluk met de voorbeeldlykfte grootmoedigheid, als een Wysgeer en een Christen, gelyk te zien is uit alle zyne Schriften, naderhand uitgegeeven; fchoon hy dit zyn lot, in zyn *Paradys verlooren*, met zielroerende verven afmaalt.

Wanneer CROMWELL, in den Jaare 1653, den Staatsraad afgefchaft en het Opperbewind in eigen handen genomen hadt, maakte deeze verandering geene verandering by MILTON, die in zyne bediening als Secretaris by den Protector bleef, dien hy, als ook deszelfs Zoon, met den zelfden yver en getrouwheid diende als zyne voorgaande Meesters. Dit gedeelte zyns gedrags is misfchien het minst van alle te verdeedigen. Dus lang hadt hy eenpaarig gehandeld, ten minften zich beftendig tegen de Koninglyke magt verzet; doch nu onderwierp hy zich niet flegts aan eenen Dwingeland, maar ftondt hem ten dienfte: want men ftemt in 't algemeen toe dat de Protector binnen kort in een Dwingeland veranderde. Hy bejegende CROMWELL met eerbied, en vleidde hem op 't laaghartigst, krommende zich onder 't juk der flaavernye, en kusfende de hand, die 't hem oplei. Zyn groots genomen befluit, om niets laags te doen, begaf hem; ondertusfchen fpeelde hy deeze rol met zo weinig behendigheids en zo onbevallig, dat zyn Heer en Meester hem gebruikte, maar niet betrouwde. Zyn Amptgenoot JOHN LILBURNE was ftandvastiger, en handelde overeenkomftiger met zyne eigene beginzelen. Dit verfchil in hun gedrag moet duidelyk toegefchreeven worden aan de verfchillende geaartheid dier twee Perfoonen. LILBURNE hadt eene natuurlyke hardvogtigheid van aart, die hem onverfchrokken maakte in gevaaren. MILTON's geest was in zagter vorm gegooten: waar door hy, fchoon het prangen des juks gevoelende, zulks verdroeg, en niet durfde fpreeken. Daarenboven was zyn voornaamfte eerzugt voldaan, en hy gelukkig in 't bezef, dat hy zyn naam onfterflyk gemaakt hadt door het verdeedigen dier dwingelandy.

Terwyl hy het Ampt van Secretaris waarnam, befteedde hy zyne ledige uuren aan het voortzetten zyner Letteroefeningen, en hy was zo verre van daar in wederhouden te worden door het verlies zyns gezigts, dat hy veel eer moed fchepte uit dit ongeluk meer vlugts van geest te zullen krygen, en befloot het voorbeeld van Koning TELEPHUS te volgen, die geheeld wilde worden door het Zwaard, waar van hy de wonde ontvangen hadt. Dus welgemoed trouw-

de

de hy, omtrent den Jaare 1650 zyne tweede Vrouwe CATHARINA, Dogter van Capitein WOODCOCK van *Hackney*; zy ſtierf binnen 't jaar in 't Kinderbed, en werd kort daar op van haar Kind gevolgd.

Naa het afzetten van RICHARD, in de bediening van Geheimſchryver gebleeven zynde, op het weder beleggen van het Lange Parlement, gaf hy wederom een Stukje in 't licht, pleitende voor eene verdere hervorming van de Wetten, tot den Godsdienst betrekkelyk. Hy zondt het aan 't Parlement, onder den tytel van *Verhandeling over de Burgerlyke Magt in Kerkelyke Zaaken* &c. met de pligtplegendſte betuiging van de opregtheid der Leden, en niet zonder op 't wangedrag des voorgaanden Beſtuurs te ſteeken.

In beantwoording hier van vinden wy, dat dit Stukje hem weder in de gunst bragt van zommigen zyner Gemeenebestgezinde Vrienden, die door zyn gedrag, ſtaande het Protectorſchap gehouden, zyne aankleeving aan hunne beginzels hadden in twyfel getrokken. Kort hier op gaf hy zyne *Bedenkingen over de beste middelen, om de Huurlingen uit de Kerk te weeren*, in 't licht.

De ontbinding van het Lange Parlement, door middel der Krygsmagt in den Jaare 1659, bragt onzen Schryver in de grootſte verlegenheid. Hy zag den Koning op 't punt om weder te keeren, en alle zyne veruitziende hoop te leur geſteld. Hier op gaf hy verſcheide Staatkundige Schriften in 't licht.

Op den 16 Juny des Jaars 1660, beſloot het *Huis der Gemeenten* den Koning te beweegen, dat hy MILTON's *Inconnoclastes*, en zyne *verdeediging van 't Volk van Engeland*, zou laaten ophaalen om verbrand te worden, en dat de *Procureur Generaal* hem en GODWIN in regten zou vervolgen. Op den 27 Juny werd dit vonnis van den 16den herhaald, en bekend gemaakt, dat de Perſoonen niet te vinden waren; doch dat men de twee gemelde Boeken van MILTON zou ophaalen; dit ſtelde men ook vast op den 13den Augustus. Op den 27ſten der maand werden de gezegde Boeken door Beulshanden verbrand: op den 29ſten werd 'er eene Algemeene Schuldvergiffenis aangekondigd, zonder uitzondering van MILTON, die daar op dagt geen reden te hebben om zich langer te verſchuilen. Doch de *Procureur Generaal*, niet ontſlaagen zynde van den last om hem in regten te vervolgen, nam hem in hegtenis. Mr. RICHARDSON verhaalt ons in zyne Leevensbeſchryving van MILTON, dat te deezer gelegenheid de Secretaris MORRIS en de Heer THOMAS CLARGES zyne Vrienden waren,

ren, die de zaaken kunstig ten zynen voordeele beschikten. Maar de goedheid zyner Majesteit was hier in zo buitengemeen groot en onverwagt, dat men 'er eene byzondere rede voor gezogt heeft: eindelyk wordt vermeld dat de Heer WILLIAM D'AVENANT voor MILTON pardon verworven hebbe, ter vergelding van die zelfde gunst door MILTON voor hem bewrogt in den Jaare 1650, wanneer hy zich veroordeeld vondt.

Zo ras deeze storm geheel bedaard was, ging hy woonen in *Holborn*, en zyn Vriend Dr. PAGET last gegeeven hebbende, om eene Vrouwe voor hem te zoeken, trouwde hy, op diens raad, ELISABETH Dogter van Mr. MINSHALL, een Heer in *Chesbire*, aan den Doctor vermaagschapt. Hy hadt geene Kinders by deeze Vrouwe, die hem overleefde. Korten tyd daar naa huurde hy een huis in de *Artillery-walk*, gaande na *Bunhill-fields*. Dit was, gelyk de Heer PHILIPS aanmerkt, het laatste huis 't geen hy bewoonde, en waar hy zich langer dan ergens anders onthieldt. Hier, zegt men, was hy gewoon, by warm zomer weer, aan de deur te zitten, in een grauw ruw lakens kleed, in welk gewaad hy ook de bezoeken ontving van geleerde en aanzienlyke Mannen. Dezelfde Schryver tekent aan, dat Dr. WRIGHT, een oud Geestlyke in *Dorsetsbire*, hem verhaald hadt, hoe MILTON in een klein huisje van slegts eene verdieping woonde, waar hy hem vondt in eene kamer met verbleekt groen behangzel, zittende in een Leunstoel, bruin gekleed; eindelyk, bleek maar niet doodsch van kleur, met podagreuse en kalksteenige vingers, en dat hy, onder andere gesprekken, ten deezen opzigte, betuigd hadt, dat, indien hy vry ware van de pyn die de Podegra hem aandeedt, zyne blindheid hem draaglyk zou vallen.

Schoon MILTON's tydlyke omstandigheden zeer veel geleden hadden, door de Herstelling, kon hy, zyne beginzels vasthoudende, zich niet tot eenig Ampt aan 't Hof verbinden. Ten deezen opzigte hebben wy van Mr. RICHARDSON, de volgende geschiedenis, hem verhaald door HENRY BENDISCH *Esq.*, die ze uit den mond der Weduwe of der Dogter van MILTON of van beiden hadt, dat naamlyk de Koning, kort na de Herstelling, haaren Man het Ampt van Latynschen Secretaris, welke post door hem met zo veel bekwaamheids by CROMWELL was waargenomen, hadt doen aanbieden; MILTON sloeg het af, en wanneer zyne Vrouw op het aanvaarden drong, voerde hy haar te gemoet. *Gy hebt gelyk; gy zoudt dan, even als andere Vrouwen, in uw*

koets ryden: doch wat my betreft, ik wil als een eerlyk Man leeven en sterven. Zich voortaan, om zo te spreeken, met den loop der Staatszaaken niet bekreunende, waren de Letteroefeningen zyn eenigste bezigheid, en hy zette zich met yver neder, tot het voltooijen van zyn groot Dichtwerk.

De eerste vrugt zyns Letterarbeids was een *Aanleiding tot de Spraakkunst*, die in den Jaare 1661, in 8vo, het licht zag. Dit Werkje strekt ten blyke, dat een der grootste geesten, die immer leefde, zich zette op een der gemeenste onderwerpen, alleen uit zugt voor de goede Opvoeding der Jeugd, welke hy zeer ter harten nam, en waar voor hy zyn ganfche leeven den grootsten yver betoonde.

In den Jaare 1665 verliet hy, ter oorzaake van de pest, zyne wooning, trekkende met zyn Gezin na een klein huisje, te *St. Giles's Chalfont* in *Buckingshamshire*. Voor dat hy weder van 't land vertrok, voltooide hy zyn *Paradys Verlooren*, en hebbende, op de leuze hem van een Vriend gegeeven, zyn *Paradys Herwonnen* aangevangen, voleindigde hy 't zelve ook kort naa zyne wederkomst in *Londen*, wanneer de pest was opgehouden, in den Jaare 1666. Het eerstgemelde Werk gaf hy uit in den Jaare 1667; het laatstgenoemde volgde in 't Jaar 1670. Hy verkogt de Copy van het *Paradys Verlooren*, voor niet meer dan vyf Ponden gereed geld, en vyf Ponden, naa het verkoopen van dertien honderd afdrukken, en nog vyf Ponden als 'er zo veel van den tweeden druk verkogt waren; het getal van elken druk zou niet meer dan vyftien honderd beloopen. MILTON beleefde den tweeden druk niet. Hy liet zyn overgebleeven regt op de Copy aan zyne Weduwe, die met SIMONDS den Boekhandelaar over een kwam, om acht Ponden tot voldoening van haaren ganschen eisch te ontvangen. 't Is onnodig iets te zeggen van de algemeene toejuiching, waar mede dit Dichtstuk, naa des Dichters dood, ontvangen werd, en van de veelvuldige drukken daar van opgelegd, en in hoe veele taalen het is overgezet. Het *Paradys Herwonnen*, een Werk, waar aan veel minder tyd ten koste was gelegd, blyft, wat men ook onlangs gedaan hebbe om 't zelve te verheffen, met het *Paradys Verlooren* vergeleeken, een Dichtstuk dat 'er niet by haale.

In den Jaare 1669, gaf hy zyne *Geschiedenis van Groot-Brittanje* in 't licht, en, in den Jaare 1672, zyne *Artis Logicæ plenior Institutio*. Op de toegeeflykheid in het volgende Jaar, omtrent de Disfenters gebruikt, stelde hy op eene *Verdeediging van de Algemeene Verdraagzaamheid der Aanhangeren van al-*

allerlei benaamingen, uitgenomen de Papisten. —— 't Is noodig hier aan te merken, dat MILTON meer dan eens zyne gevoelens, ten opzigte van de onderscheide Aanhangen in den Godsdienst, veranderde. In zyne jongere jaaren was hy Regtzinnig, gelyk men 't noemt, wat de *Ariaansche* geschillen betreft, zo als te zien is uit zyn Boek, *over de Hervorming in Engeland*, waar hy, opgemerkt hebbende; „ dat daar elk „ opregt *Christen* een Martelaar zal weezen, wanneer hy daar „ toe geroepen wordt, hier uit niet volge, dat elk, die voor „ den Godsdienst lydt, zonder uitzondering, een opregt „ *Christen* is. Getuigen, zegt hy, de *Ariaanen* en *Pelagiaanen*, die door de *Heidenen*, ter oorzaake van het omhelzen des Christlyken Godsdiensts, werden omgebragt, „ nogthans houden wy deeze beiden voor geene waare Vrien„ den van CHRISTUS". Hy was ook, in dit tydperk zyns leevens, een Voorstander der *Puriteinen*. In 't middelste gedeelte zyns leevens, vondt hy den meesten smaak by de *Independenten* en *Anabaptisten*, als die meer vryheid gaven dan anderen, en, zyns agtens, in hunne gebruiken der eerste Kerke het naast kwamen; doch, in 't laatste gedeelte van zyn leeven, was hy geen openbaar lid van eenigen byzonderen Aanhang onder de *Christenheid*; hy verscheen in geene hunner Vergaderingen, noch maakte in zyn huis gebruik van eenige Plegtigheid by de *Christenen* in zwang gaande. Omtrent deezen tyd gaf hy eene nieuwe Uitgaave zyner Gedichten, en eenige Latynsche Stukjes uit.

Den laatsten tol der natuure betaalde hy, in den Jaare 1674, ten zynen huize in *Bunhill fields*, in 't voorst van November, en werd den twaalfden dier maand begraaven by zyn Vader, in het Choor der Kerke van *St. Gils*, *Crippelegate*, begeleid door een groot getal zyner Vrienden. In den Jaare 1737 werd een deftig gedenkteken te zyner eere opgerigt in de *Westminster abdy*, door WILLIAM BENSON. Hoewel zyn dood veroorzaakt werd door de Jigt, was zyn einde zo gemaklyk, dat de persoonen, die op hem pasten, het oogenblik zyns stervens niet bemerkten.

Wat zyn Persoon betreft, in zyne Jeugd was hy zeer bevallig van gedaante: waarom hy te *Cambridge* het Juffertje van *Christ's Collegie* genaamd werd. Zyn huid was licht bruin van kleur, de trekken van zyn weezen evenmaatig, levendig van opslag, bevallig blank met rood gemengeld. Hy verhaalt ons zelve, dat hy blauwe oogen hadt. Mr. WOOD zegt, dat ze niet zeer leevendig stonden. Hy was middelbaar van langte, en noch te rank noch te dik, welgemaakt van beenen en vlug;

doch

doch hy hadt eene zwakke gesteltenis, en met veel ongesteldheden te worstelen. In 't eeten was hy niet graag, doch kiesch; van allen sterken drank hadt hy een afkeer. Te laat overtuigd, hoe zeer hy zyne gesteltenis, in zyne jongere jaaren, verzwakt hadt, door veel by nagt te studeeren, gewende hy zich vroeg, en zelden laater dan negen uuren, te bedde te gaan; des Zomers stondt hy gewoonlyk ten vier uuren op, en 's Winters ten vyf uuren. Maar, wanneer hy te ongesteld was om op zyne gewoone uuren op te ryzen, zat altoos iemand by zyn bed te leezen. Eerst opstaande, las hy een Hoofdstuk uit den Hebreeuwschen Bybel, en hieldt zich doorgaans tot twaalf uuren met zyne Letteroefeningen bezig: dan nam hy een uurtje uitspanning, gebruikte vervolgens het middagmaal; naa het eeten speelde hy op 't orgel, zong, of liet zyne Egtgenoote zingen, die, gelyk hy gewoon was te zeggen, een goede stem maar geen ooren hadt. Daar op ging hy weder aan zyne Studie tot zes uuren, wanneer hy den overigen tyd des avonds tot acht uuren met zyne goede Vrienden sleet. Dan nam hy een ligt avondmaal, rookte een pyp, en ging, een glas water gedronken hebbende, na bed. Wanneer zyne blindheid hem belette andere oefeningen ter bewaaring zyner gezondheid te werk te stellen, liet hy een werktuig vervaardigen, om in te schoppen.

Zyn voorkomen was openhartig, zyn ommegang spraakzaam, inneemend en leerryk. Zyn vernuft en beleezenheid straalen in zyne Werken door; en wy vinden waargenomen, dat 'er meer dan eene plaats is, in de Dichtstukken zyner Jeugd, die grond geeven om te gelooven, dat zyn dicht-ader het overvloedigst en gemaklykst vloeide in den Voortyd: van hier is het ook dat Mr. PHILIPS verhaalt, als uit den mond van MILTON zelven, „ dat zyn dichtader het best vloeide van den Herfstzonnestand „ tot den Lentezonnestand". Deeze schynbaare tegenstrydigheid heeft veel stoffe van bespiegeling gegeeven. Mr. FENTONS aanmerking desaangaande is mogelyk de eenige des bewaarens waardig. „ Dat, naamlyk, de ongelykheden, in de „ Dichtstukken van MILTON voorkomende, toonen hoe hy „ zomtyds niet meer dan een ander Mensch geweest hebbe". Zyne meest geliefde Schryver was HOMERUS, dien hy grootendeels van buiten kon, hy zou hem in 't Engelsch hebben overgezet; doch oordeelde zulks voor zich te laag. Dus verre is onze Schryver wonder voortreflyk, en, in veele opzigten, gadeloos, een eer voor het Land zyner Geboorte, en zelf voor het Menschdom. Dan wy moeten ons door deezen luister niet laaten verblinden, dat wy zyne gebreken niet zouden zien

en erkennen. Wy mogen wenschen, dat ze geen plaats in hem gehad hadden; doch ze zyn te bekend om geloochend of vergoelykt te worden: en wanneer wy zyne beginzels verguld vinden met den schoonschynenden naam van liefde voor volstrekte Vryheid, en afkeer van de cieraaden en kosten der Koninglyke Regeeringe, dient zulks alleen om ons voor den geest te brengen, zynen Tydgenoot JOHN LILBURNE, en zyn oproerig rot, die altoos dit zeggen in den mond hadden. Doch, om deeze lastige taak van onaangenaame waarheden niet verder op ons te neemen, zullen wy gereed overhellen om hem zyne misslagen te vergeeven, om den wil van het overige zyns Zedelyken en Godsdienstigen characters: want van allen wordt erkend, dat hy een yverig Voorstander was van zedelyke Schoonheid en Deugd, met eene volkomene versmaading van de heerschende Volks-denkbeelden. Het groot oogmerk zyner byzondere Letteroefeningen was, om in staat te zyn die door eenig gewigtig werk te bevorderen. Hy betuigde altoos, zo in woorden als met daaden, den diepsten eerbied voor GOD; en betuigde zyne Vrienden, dat de Godlyke Volmaaktheden van Goedheid, Regtvaardigheid en Genade, de regelmaat der menschlyke bedryven behoorden uit te maaken, dat ze de voorwerpen waren onzer navolginge, zo wel als die onzer verwondering en eerbiedenisse.

Schoon de middelen, hem door zyn Vader nagelaaten, niet zeer groot waren, maakte hy, door ze wel aan te leggen, dat ze voor hem en zyn Gezin toereikten. Op 't laatst zyns leevens, verkogt hy het grootste gedeelte zyner Boekerye: dewyl zyne Erfgenaamen 'er geen gebruik van konden maaken, en hy dagt ze voordeeliger te zullen kunnen verkoopen dan zy: hy kreeg 'er 1500 Ponden voor.

Zyne drie Vrouwen waren alle, toen hy ze trouwden, noit gehuwd geweest. In zyne verdeediging voor SMETYMNUS, geschreeven voor dat hy trouwde, verklaart hy, nevens hem van gedagten te weezen, dat wie met verstand en voorzigtigheid, omtrent het Huwelyk, te raade gaat, eene Maagd van geringe middelen, doch die eene goede opvoeding genooten hadt, ver boven de rykste Weduwe zal kiezen. Hy hadt geene Kinders dan by zyne eerste Vrouw. Drie Dogters overleefden hem, de twee jongste moesten voor hem leezen, de oudste bleef des verschoond, uit hoofde haarer zwakheid en bezwaarde spraake. Zy lazen voor hem in acht Taalen, 't welk zy, schoon niets dan *Engelsch* verstaande, vaardig en nauwkeurig konden doen. Hun Vader zeide menigwerf, dat éène Taal voor eene Vrouw genoeg was. Wanneer zy, in 't

ein-

einde eenigen wederzin betoonden, in deeze taak van geduurig te leezen, liet hy ze eenige vrouwlyke handwerken leeren. De oudste trouwde aan een Architekt, en stierf van haar eerste kind in 't kraambedde, 't welk ook overleedt. De tweede bleef ongehuwd; de derde tradt in den egt met ABRAHAM CLARKE, een Linnenwever in *Spitbal-fields*, en stierf den 27 Aug. 1727; zes en zeventig jaaren bereikt hebbende. De overledene Koningin CAROLINA zondt aan Juffrouw CLARKE vyftig ponden ten geschenke, en zy ontving van verscheide Heeren aanzienlyke giften. Den 5 April 1750, werd, ten voordeele van haare Dogter *Juffrouw* FOSTER in *Dury-lane*, de *Vermomde Comus* gespeeld, met een voorafspraak van Mr. SAMUEL JOHNSON, 't welk haar omtrent 130 Ponden opbragt.

DE MINNEYVERIGE EGTGENOOT.

Aan de Schryvers der Hedendaagsche Vaderlandsche Letteroefeningen!

MYNE HEEREN!

„ IN uw vorig Stukje, hebt gy eenige gedagten over den *Minneyver* in uw Maandwerkje geplaatst (*); het leezen daar van „ herinnerde my eene Geschiedenis voor eenige jaaren in *Frankryk* „ voorgevallen; ik zogt dezelve op, las ze, en heb de moeite ge„ nomen om die te vertaalen; terwyl ik, met deezen, de vryheid „ gebruik om dit Stukje aan U toe te zenden, met verzoek om 't „ zelve in uw Mengelwerk te plaatzen, waar ik meermaalen dergelyke Zedelyke Geschiedenissen, met vermaak, en niet zonder nut, „ leeze. Ik blyf

UL. Welwenscher
S. S.

SOTAIN, een *Fransch Heer*, was ryk en van goeden huize, en, indien de Minneyver hem niet belachlyk gemaakt hadt, zou hy den naam van een verstandig Man hebben mogen draagen. Tien jaaren was hy in *Italiaanschen dienst* geweest, en stondt bekend voor een dapper Krygsman. In zynen ommegang straalde ernst door, gepaard met aangenaamheid. Nauwlyks hadt hy den ouderdom van dertig jaaren bereikt, wanneer hy na zyn Land vertrok, met oogmerk om zich daar te vestigen. Onder verscheide Huwelyksverbintenissen hem voor-

(*) Zie de *Hedend. Vaderl. Letteroef.* I Deel, bl. 452.

voorgesteld, gaf hy de voorkeuze aan eene jonge Juffrouw, schoon van gelaat en bevallig van Zeden, wier verstand en goede geaartheid hem gelukkige en vreedzaame dagen beloofden, wanneer hy slegts geweeten hadt hoe zich van het geluk, hem beschooren, te bedienen.

Hy verzogt haar ten Huwelyk, en verwierf weldra haare hand. Hy bezat de kunst om zich by haar bemind te maaken, en geene Echtverbintenis was, in den beginne, gelukkiger dan deeze. De twee eerste jaaren huns Huwelyks gingen als een droom voorby, en twee Kinderen, zo schoon als men zich kan verbeelden, waren in deezen korten tyd de dierbaare panden hunner onderlinge Liefde. Overal werden zy bygebragt als een voorbeeld van volmaakte Echtvereeniging. Hunne tederheid scheen van dag tot dag toe te neemen. Met één woord, zy waren gelukkig, en, by aldien de Minneyver van den Man geene wanorde veroorzaakt hadt in dit gezegend huisgezin, zou vrede en geluk, alle de dagen huns leevens, de lieflykste verkwikkingen aan 't zelve verschaft hebben. Maar de gulheid, de vrolykheid en het vertrouwen verlieten SOTAIN als in één oogenblik. Hy werd agterdogtig, dofgeestig en stilzwygend. Deeze geaartheid deedt hem de eenzaamheid zoeken, en zo hy, by wylen, in 't gezelschap zyner huisgenooten kwam, was het om de lieve Medgezel zyns leevens te plaagen met alle de verwyten en smaadredenen, welke zyne droefgeestigheid hem inboezemde.

De arme Juffrouw stelde niets tegen de kwaadheid en ongemaklykheid haars Mans te werke, dan liefdebetooningen en traanen, en de barbaarsche Man beschuldigde haar van veinsery en trouwloosheid. Zy dagt eindelyk, dat de eene of andere inwendige ongesteldheid het verstand haars Echtgenoots, dien zy nog teder beminde, van streek geholpen hadt. Zy wilde de Geneesheeren raadpleegen; doch haare tedere bezorgdheid verbitterde hem; en hy belachte haar smaadlyk. Niet langer in staat om zyne onedelmoedige en laage behandeling te verdraagen, verviel zy in eene gevaarlyke krankte, en SOTAIN scheen des ontroerd. Hy wendt alle zorge omtrent haar aan, en spaart geen moeite: maar hy behieldt zyne sombere geaartheid, die hy niet scheen te kunnen afleggen.

De wreede drift, welke hem beheerschte, was verre van zyne Liefde te verzwakken; ja men mag zeggen dat hy zyne Vrouwe, hoe hy haar meer plaagde, des te meer meer beminde. Hy bemerkte niet dat haare ziekte gevaarlyk was, of de allerdoorsteekendste blyken van wanhoop vertoonden zich. Zyne Rede holde dermaate van 't spoor, dat hy, wanneer iemand onvoorzigtig gezegd hadt, dat zy gestorven was, heenen liep om zich te doorsteeken, en zulks gedaan zou hebben, was hy toen niet in de kamer zyner Vrouwe ingeloopen, en van het tegendeel overtuigd. Hy stelde alle liefdebetooningen te werk, en deedt duizend verklaaringen van Liefde èn Vertrouwen. Zy, die tot herkryging van haare gezondheid, niets beters kon erlangen dan de zekerheid van de Liefde haars Echtgenoots, be-

begon fchielyk te beteren: doch welhaast moest zy dezelfde verdrukkingen lyden. SOTAIN werd ongemaklyker dan hy ooit voorheen geweest was. ——— Buiten ftaat om den rechten grond te peilen van zyn ongemaklyken aart, befloot zy eindelyk hem daar over voor de vuist te vraagen. Hy ontveinsde het nog langer dan drie maanden, en het was niet dan door het ernftigst aanhouden en fmeeken dat zy het droevig geheim uit hem vernam. Hy verklaarde haar zyne vreeze, dat een ander met hem in haare liefde deelde, en dat deeze vrees alle vreugde zyns leevens verbande. Die deugdzaame Vrouw, wel verre van hem met grievende verwyten, wegens zulk een wantrouwen te overlaaden, bedankte hem voor dit nieuwe blyk zyner Liefde. Zy hield zich te vrede met hem vriendelyk te vraagen, of hy in haar gedrag iets vernomen hadt, 't geen aanleiding gaf tot zulke vermoedens; en beloofde, te zyner gerustftelling, voortaan, indien het mogelyk was, omzigtiger in haar gedrag te zullen weezen. Wyders fmeekte zy hem haar voor te fchryven, welk Gezelfchap zy mogt zien, zeggende ten befluite met de tederfte omhelzingen: „ Alle de wenfchen van myn hart bepaalen zich om u te beminnen „ en te behaagen, en my volftrekt aan uwen wil te onderwerpen".

Dusdanig een verklaaring ftelde SOTAIN eenigzins te vrede. Hy verzekerde haar geene verandering te zullen maaken in zyn gedrag, tot hier toe omtrent haar gehouden. Maar zy oordeelde het best t'huis te blyven, en allen gezelfchap daar buiten te vermyden. Zy ging niet uit dan na de Kerk, en, om SOTAIN te bewaaren voor uitgelachen te worden, van wegen zyne harsfenfchimmige zwaarigheden, ftemde zy toe dat de rede van haare verandering in leevenswyze, aan haare eigene verkiezing zou worden toegefchreeven. —— Haar Vader en Moeder, die zy nauwlyks meer ging bezoeken, konden uit haar geen andere reden haalen van haare afgezonderde leevenswyze, dan die zy aan ieder gaf. Zo infchiklyk een gedrag zou ongetwyfeld SOTAIN geneezen hebben, was zyne kwaal niet ongeneeslyk geweest. Hy hadt geen rust meer, en daar de eerfte ontdekkingen des Minneyvers het moeilykst vallen, fchroomde hy nu niet zyne Vrouw te verwyten, dat haare Huisgenooten Overfpeelers waren. Zy nam toen alleen kleine Jongens en Meisjes in haar dienst. Eindelyk vielen de verdenkingen van deezen jalourfchen Man op den Tuinman, en die op het Landgoed werkten: hier op nam zy 't befluit, om volftrekt haar kamer te houden.

Schoon zeer gevoelig aangedaan, over de beledigingen haars haatlyken Echtgenoots, hadt zy vast beflooten, niemand tot Vertrouweling te neemen in haare boezemfmerte: en dit voornaamlyk met oogmerk, om den goeden naam haars minyverigen Mans te bewaaren; doch hy drong haar, door zyne buitenfpoorigheden, om het geheim, zo lang bewaard, te laaten uitlekken.

De Vader zyner Vrouwe was een ergernis in zyne oogen: hy verzogt haar hem het huis te verbieden; maar op zulk eene wyze dat

dit bleek niet van hem te komen. Zy badt ontflaagen te mogen weezen van hem in dit geval te gehoorzaamen, bybrengende hoe veel reden van hoogagting en eerbied zy voor haaren Vader hadt. „ Ach, fprak hy, in drift opfluivende, het is geen hoogagting, het „ is geen eerbied, welke u wederhoudt. Ik bemerk een andere „ rede, die u met fchande zal doen fterven". Hier op bedreigde hy haar met den degen, of door vergif van kant te zullen helpen, indien zy dit zyn laatst gegeeven bevel niet gehoorzaamde.

Om het onheil te ontgaan, 't welk zy voorzag, dat de woede van een' Dwaazen haar zou doen overkomen, volbragt zy zyne begeerte. Als haar Vader by haar kwam eeten, drukte zy zich met eenige onvriendlykheid tegen hem uit, in 't byweezen van haare Moeder en Man. De Vader denkende dat het boertend gezegd was, vondt zy zich genoodzaakt duidelyk te verklaaren, hoe ze hem niet meer wenschte ten haaren huize te zien. Deeze met regtmaatig misnoegen vervuld, gaf haar te kennen, dat zy onwaardig was een zo goed Echtgenoot te hebben als haar Man, dat zy de Liefde, welke hy haar toedroeg, misbruikte „ en, indien, dus vervolgde hy, myne „ Vrouw tot haaren Vader het honderfte gedeelte gezegd hadt, van „ 't geen gy my gezegd hebt, al myne tederheid voor haar zou my „ niet beletten, haar tot haar pligt te brengen. Ik wil u niet langer „ voor myne Dogter erkennen, en noit den voet weder over uw „ dorpel zetten; doch uwe kwaadaartigheid zal my niet beletten, „ met uw Man te verkeeren"!

Sotain kon de rol van een doortrapten Veinfaart zo wel fpeelen, dat hy tegen zyne Vrouw de party zyns Schoonsvaders opvatte: en het arme fchepzel, 't welk zich gedrongen vondt, eene zo onaangenaame zaak te volvoeren, kwam in de noodzaaklykheid om nog meer te zeggen. Zy verzogt haar Man geen verkeering met hem te houden, en verklaarde haar Vader, dat hy niets anders deedt, dan den vrede en rust haars Huisgezins te verftooren. Hier op ging zy weg, zo wel om haare traanen te verbergen, als uit fchaamte wegens de blinde gehoorzaamheid aan haaren onwaardigen Echtgenoot betoond.

Zy verliet haaren Vader met een vast befluit, om hem nimmer weder te zien. De Moeder, die geen enkel woord gefprooken hadt, en haars Dochters charaćter door en door kende, dagt dat 'er agter dit alles iets fchool. Zy befpeurde in de oogen haars Schoonzoons tekens van een boosaartig genoegen. Derhalven niet twyfelende, of dit geheele fchandelyke fpel was van zyne vinding, befloot zy eenig licht daar van te krygen.

Eenige weinige dagen daar naa moest haar Man op reis, en zy haalde hem over haaren Schoonzoon met zich te neemen, onder voorwendzel dat het eene Familie-zaak was, die hun beiden even zeer betrof. Zy gingen uit, sotain niets vermoedende van het oogmerk zyner Schoonmoeder. Dewyl zy wist dat de bedoelde reis

een

een dag werk was, ging zy na haare Dogter, die zy in eene zwaare droefgeestigheid gedompeld zag. Zy vroeg 'er de rede van; en als CELENIA, (dus was de ongelukkige Vrouw geheeten), haar poogde af te zetten, sprak zy, „ Neen, neen, Dogter, ik zie meer dan gy „ denkt. Ik wyt u niet, 't geen gy uw Vader gezegd hebt; dewyl „ uw Character toen een aangenomen Character was, en uwe woor- „ den niet uit het hart voortkwamen: maar ik wil weeten wat u „ bewoog, toen zo veel gewelds op u zelven te doen. Uw Echt- „ genoot komt dagelyks, en gedraagt zich zeer openhartig, doch „ daar is iets onder verborgen, gy moogt het my zeggen of niet. „ Indien de vrees om een schandelyk geheim te sullen ontdekken u „ wederhoudt, dan zweer ik u een eeuwig stilzwygen; maar indien „ gy my laat gissen wat het is, zonder het aan anderen bekend te „ maaken, gy kunt u verzekerd houden, ik zal u noit weder zien". Zy sloeg dit zeggende haare armen om den hals haarer Dogter, en drong, door herhaalde aanzoeken, het geheim af. —— Oordeelt over den schrik die deeze eerlyke Juffrouw beving, wanneer zy vernam, dat haar Schoonzoon in staat was, om zyn Schoonvader en Huisvrouw te verdenken, van eene zo allerverfoeilykste misdaad. Zy vertroostte CELENIA zo goed als zy kon, of liever zy nam deel in haar onheil, en sloeg haar voor, te scheiden van een Man, haarer zo geheel onwaardig: maar zy, haaren Echtgenoot nog beminnende, wees zulks van de hand, en besloot niets anders te doen, dan alleen, in 't verborgen, haar ongelukkig lot te beklaagen.

De Moeder en de Dogter waren nog by elkander, toen SOTAIN t'huis kwam. Hy vatte hier uit ongenoegen op, en liet tegen beiden zyne ongemaklykheid blyken. De Moeder hieldt zich eerst of zy hem niet verstondt, en trädt, afscheid genomen hebbende, uit de kamer; doch, vreezende dat haare Dogter eenig onheil mogt wedervaaren, keerde zy terstond te rug, en stondt eenige oogenblikken by de Kamerdeur. Zy hoorde SOTAIN de verschriklykste eeden doen, CELENIA vraagende, of haare Moeder haar behoorelyk onderweezen hadt, hoe zy de oogen haars Mans moest blinddoeken; op wat tyd, by wien, en op wat plaats, het bestemd was elkander te ontmoeten? De Vrouw antwoordde, dat haare Moeder te voorzigtig was om haar zulken raad te geeven, en te deugdzaam om eenige zondige overleggingen te koesteren. Zyn toorn klom nu ten hoogsten toppunte, en CELENIA, die alle de mishandelingen van haaren Man verdraagen hadt zonder murmureeren, kon het niet langer dulden, als zy haare Moeder hoorde lasteren; en de ontaarde Man, nu tegenspraak ontmoetende, vergat zich zelven zo verre dat hy haar sloeg.

De arme Juffrouw begon bitterlyk te weenen; doch haar Moeder des verdraagens moede, liep schielyk ter kamer in, en vervoegde zich op de zyde haarer Dogter. Haare tegenwoordigheid wekte SOTAIN's grimmigheid weder op, hy zogt haar uit de kamer te krygen; zy boodt kloekmoedigen wederstand, en maakte zo veel ge-

rugts, dat alle de Dienstmeiden in het vertrek der Juffrouwe kwamen; waar zy volkomen verslag ontvingen van de verongelykingen, haare Juffrouwe aangedaan, en de smaadredenen tegen haare Moeder uitgesprooken. Zo lang zy daar in dienst bleeven, kwam hier van niets aan den dag; doch wanneer SOTAIN ze onvoorzigtig uit zyn dienst gejaagd hadt, geraakte dit geheele geval bekend en in elks mond.

Middelerwyl zondt CELENIA's Moeder om haaren Echtgenoot, wiens tegenwoordigheid SOTAINS woede ontwapende. Hy nam zyne Vrouw en Dogter met zich, haar niet willende overlaaten aan de genade of ongenade eens Dwaazen. Doch den volgenden dag kwam SOTAIN, wierp zich neder voor zyne Vrouwe, en verzogt vergiffenis wegens 't geen 's avonds te vooren was voorgevallen. Naa haar tederlyk omhelsd te hebben, gaf zy haare toestemming om met hem weder na huis te keeren. Liefde vergeeft alles, en CELENIA's hart bleef, in weerwil van alle de mishandelingen haar door SOTAIN aangedaan, hem toegeneegen. Zy verdroeg verder de verontwaardigende plaageryen van haaren Egtgenoot, en haare Deugd bleef onwrikbaar pal staan, te midden van deeze vervolgingen.

Een jong Officier, die in SOTAINS Nabuurschap in de Winterlegering lag, vernam uit een der weggejaagde Dienstbooden, hoe SOTAIN zyne Vrouwe behandelde, en besloot haare Verlosser te weezen; Hy vroeg of 'er mogelykheid was om haar te zien? Berigt ontvangende dat zy nimmer haar kamer verliet dan om ter Misse te gaan, in de Kapel van 't Kasteel, overlei hy by zich zelven, hoe hy alle deeze hinderpaalen zou te boven komen; hinderpaalen, welke hem te sterker aanzetten om dit stuk te onderneemen. Hy verkleedde zich in 't gewaad van een Abbé, en vervoegde zich den eerstkomenden Zondag op den weg, die van het Dorp na het Kasteel liep. Zo ras hy den Priester bemerkte, die de Mis zou doen, liep hy na hem toe, verzogt om een aalmoes, zeggende, dat hy een arm Geestlyke was, nu eerst uit *Rome* gekomen. De Priester stelde hem voor mede te gaan om de Mis by te woonen, beloovende, by 't wederkeeren, hem een ontbyt en verdere ondersteuning te zullen geeven. Dit was juist het geen de Officier verlangde. Hy hadt het genoegen om de Juffrouw te zien, die hy zeer schoon vondt, doch hy kon dien dag niets uitvoeren, en was verpligt met den Priester te vertrekken, egter niet zonder oogmerk, om ten eenigen tyde toegang tot het Kasteel van SOTAIN te vinden.

Hy hoorde dat SOTAIN langen tyd in *Italie* in Krygsdienst geweest was, en de taal diens Lands volmaakt verstondt. Hy twyfelde niet of de Minneyver was een kwaal, welke hy van daar hadt mede gebragt: en daar het hem reeds gelukt was, eenige jaloersche Mannen in *Italie* te slim te weezen, hoopte hy wel te zullen slaagen by een *Franschman*. —— De grootste zwaarigheid bestondt in toegang tot het Kasteel te krygen. Hy beraamde verscheide ontwerpen, die alle mislukten. Dit gelukte eindelyk: hy trok het weinigje baards,

't welk

't welk hy nog hadt, uit, en plaatste zich, de kleeding en houding eener *Italiaansche Vrouwe* aangenomen hebbende, op een Heiligen dag aan de Kerkdeur, waar hy wist dat SOTAIN zou te Kerk komen. Hy verscheen, en de vermeende *Italiaansche Vrouw* vroeg hem, in 't *Italiaansch*, om een aalmoes. Hy deedt haar verscheide vraagen. Zy antwoordde dat ze van *Florence* kwam, en een Juffrouw van rang te *Parys* opzogt, welke zy tot de *Alpen* gevolgd was; waar de Roovers haar genoodzaakt hadden, zich van haar af te scheiden. Zy betuigde te hoopen, dat deeze Juffrouw zorg voor haar zou draagen; dewyl haar Man, door haar te verdeedigen, het leeven verlooren hadt. „ *Gy zyt dan*, sprak SOTAIN, *een Weduwe?* Ja, antwoordde zy, de „ Weduw van een *Franschman*, wiens gedagtenis nog altoos dierbaar zal weezen; dewyl ik aan hem de bewaaring van myne eere „ verschuldigd ben, welke deeze Bandieten my zouden ontnomen „ hebben, hadt hy my niet tegen hun geweld verzekerd". *Hy stierf dan om u te verdeedigen*, zeide SOTAIN. „ Neen antwoordde zy, „ hy was reeds verslaagen, eer de *Bandieten* de overhand hadden". ——— *Hoe is het dan mogelyk, dat gy de bewaaring van uwe Eer aan hem kunt verschuldigd weezen?* ——— „ Ik bid u, verschoon my dat ik u dit slag van geheimen, welke altoos tusschen „ Man en Vrouw moeten blyven, niet vermelde". —— SOTAIN, niet onkundig van de voorzorge, die zommige *Italiaansche* en *Spaansche Mannen* draagen, giste wat zy meende, en vroeg: *of haar Man haar een gordel der Kuischheid geschonken hadt?* Zy scheen verleegen, op het hooren deezer woorden, en gaf, de oogen nederslaande, geen antwoord. Hier op was de Jaloursche Man verheugd, dat hy de eerste *Franschman* niet zou weezen, die dusdanig een behoedmiddel tegen zyne Vrouwe gebruikte, 't welk hy op het eigen oogenblik besloot te werk te stellen. Hy gaf deeze gewaande *Italiaansche Vrouw* eene vereering, en verzogt haar te wagten tot dat de Mis gedaan was. Hier over verblydde zich de Officier ten hoogsten, en beloofde zich van een zo goed begin een allergewenschten uitslag.

Naa haar te eeten en te drinken gegeeven te hebben, bragt SOTAIN haar in 't agterste van de Tuin, waar niemand hun kon hooren, en beloofde haar onderhoud te zullen bezorgen. Met een geveinsde houding bedankte zy hem voor zyne goede oogmerken, en dankte den Hemel dat ze een zo braaf Heer hadt aangetroffen, die haar bewaarde voor de schande van te moeten bedelen in een Land, waar zy de taal niet kende. SOTAIN ontdekte haar vervolgens de ongelegenheid, in welke hy zich bevondt, en poogde van haar den gordel te krygen dien zy droeg. Zy wilde denzelven gaarne geeven; doch bragt duizend zwaarigheden by, over de wyze om 'er van ontslaagen te worden, voornaamlyk aandringende op haare zedigheid, als welke noit kon gehengen dat eenig Man haar zou aanraaken om haar des te ontdoen. Niettegenstaande de Eeden van SOTAIN, dat hy haare

eer niets in 't minste zou belaagen, hieldt zy het twee uuren uit eer zy haare toestemming gaf. Eindelyk ging zy na een der donkerste plaatzen, waar zy hem om een vyl verzogt, en door behulp van dit werktuig kreeg zy het slot los. De eenige zwaarigheid was nu een slot te vinden, om in stede van het stukken gevylde te hangen. SOTAIN verklaarde dat hy om zulk een boodschap zich by geen Smit durfde vervoegen, en scheen geheel met de zaak verlegen, tot dat de vermeende Weduwe zelve deeze boodschap op zich nam. Zy bleef twee dagen uit, en verzorgde een nieuw hangslot. Een der sleutelen leverde zy aan SOTAIN over, en bewaarde de andere zorgvuldig. Hier op stelde hy aan zyne Vrouwe deeze Weduwe voor, welke zy zonder tegenkanting in haaren dienst nam.

SOTAIN zich verbeeldende, dat de gewaande *Italiaansche Vrouw* zeer weinig *Fransch* verstondt, bedwong zich, haarent halven niet in zyne gesprekken met zyne Egtgenoote, en deedt haar, diensvolgens niet uit de kamer gaan, wanneer hy CELENIA onderrigtte van het geheim, 't geen hy hadt uitgevonden, om zich van alle agterdogt te ontheffen. De braave Vrouw voldeedt aan zyne begeerte te eenemaal, in de hoope dat dit nieuw ongelyk, haar aangedaan, haar voor 't toekomende tegen verdere mishandelingen zou hoeden. Maar Minneyver kon zich op niets verlaaten; en SOTAINS zonderlinge voorzorg kon hem slegts eenige dagen gerust stellen.

Ondertusschen poogde JULIA, (deezen naam hadt de Officier aangenomen,) op allerlei wyzen de gunst van haaren Heer en Juffrouw te winnen. Hy sprak nimmer een enkel woord *Fransch*, in tegenwoordigheid zyns Heers, en scheen zich koel en onverschillig omtrent de Juffrouw te gedraagen. Maar zo ras SOTAIN 'er niet by was, werd CELENIA, door den oppassenden vlyt van den Jongen Heer, wegens wiens Sexe zy nog geen het minste vermoeden hadt, ingenomen. Hy mogt wenschen die te ontdekken; doch kon het niet doen zonder het grootste gevaar te loopen. De jaloersche Man gaf eindelyk hem het middel aan de hand.

Door niet af te laaten van haar te plaagen, vervreemde de barbaar CELENIAS hart meer en meer. Zyne liefkoozingen verveelden haar, en zy kon dit verveelen niet ontveinzen. Hy beweerde, dat zy ongelyk hadt, en niets tot duidelyker blyk van de liefde eens Echtgenoots strekte dan deeze gewaande verontwaardigingen, van welke zy met zo veel vergrooting sprak. Deeze Zedekunde smaakte CELENIA niet, zy verstoutte zig hier over te lachen, en betoonde, voor de eerste reis haars leevens, eenige scherpheid in de verwyten aan den dwingeland. SOTAIN verbeeldde zich dat zyne Vrouw met ongeduld de vryheid miste, van welke de gordel haar beroofde, en geloofde dat zy, indien niet met de daad, in het hart hem tot een hoorndraager maakte; dit bewoog hem om haar te slaan; en ware het niet geweest om de tegenwoordigheid van JULIA, hy zou haar nog deerlyker mishandeld hebben. Wanneer hy vertrokken was, floot

CELENIA zich op in haar kamer, waar zy een vloed van traanen stortte.

Dit verschafte aan den Officier eene allerschoonste gelegenheid. Hy volgde zyne Juffrouw, zich op zyne knien werpende, omvatte hy de haare met eene vuurigheid, welke haar grootlyks verwonderde, hy bood zich aan, haar te zullen wreeken. Bemerkende dat CELENIA hem niet afweerde, omhelsde hy haar met eene vervoering, welke haar noodzaakte hem te wederstreeven. De verwondering der Juffrouwe nam toe, wanneer de vermeende *Italiaansche Weduwe* goed *Fransch* sprak, en verklaarde haar op 't vuurigst te beminnen. Hy bediende zich van de verbaasdheid, waar in CELENIA zich gebragt vondt, om haar te onderrigten van de verscheide streeken door hem gebruikt om in huis te geraaken, en SOTAINS vertrouwen te winnen. Hy bepleitte zyne zaak zo wel, dat hy de weinige liefde, voor SOTAIN nog in 't hart zyner Echtgenoote overgebleeven, geheel vernietigde; en besloot dit alles met haar een eerlyke wykplaats te zullen bezorgen, indien zy zich aan zyn bestuur wilde overgeeven: hy voegde 'er nevens, dat zyn leeven in haare magt stondt, en wel wist een Man des doods te weezen, indien zy hem wilde overleveren aan de woede van haaren Man, en verzogt haar wel te overweegen, of SOTAIN zulk eene offerande waardig was, en of zy besluiten kon het beste haars leevens in de bitterste kwelladien, en onbillykste bejegeningen door te brengen, welke dit Monster haar aandeedt. Met één woord, hy stelde haar de zaaken en de gevolgen in zulk een licht voor, dat zy weende, en nieuwe betuigingen van zyne liefde verzekerden haar, dat SOTAIN de veragtlykste der Mannen was.

De Officier oordeelde het raadzaam niet verder te gaan: hy hoopte dat, op een anderen tyd, het hem gemaklyk zou vallen de aangevangene overwinning te voltooien. Maar hy hadt te doen met eene Vrouwe, aan welke de verontwaardigende behandeling haars Echtgenoots mogt mishaagen, zonder dat zy dagt eenig regt te hebben om zich te wreeken, dan door het toonen van veragting.

Middelerwyl was de Minneyverige SOTAIN genoodzaakt, eene vry lange reize te doen. Hy gaf hier van aan zyne Huisvrouw geen kennis, dan op 't oogenblik dat hy gereed stondt te vertrekken. Zy hadt nog niet besloten hoe zy zich omtrent haaren Minnaar zou gedraagen; doch nam schielyk een besluit haarer deugd waardig. Zy verzogt haaren Man van JULIA te mogen ontslaagen worden eer hy vertrok. Dit was genoeg om JULIA van vrees te doen beeven; ware zyne vrees niet terstond geweeken, door eene volstrekte weigering van dit verzoek. Hy dagt, dat zyne Vrouw geene andere rede hadt, om zulk een verzoek te doen, dan om bevryd te worden van eene, die haar op 't zorgvuldigst bewaakte. Hy antwoordde haar, met zyne gewoone bitsheid, dat zy maar weinig bedreevenheids betoonde in het bedekken van haare misdaadige oogmerken; 'er by voegende, dat JULIA niet alleen by haar zou blyven; maar ook in haare kamer

slaa-

slaapen, en haar zo min begeeven als de schaduw het lichaam. Zonder haar tyd tot wederantwoord te verleenen, deedt hy een bed boven brengen, naast dat van CELENIA plaatzen, die hy strikter dan oit aan JULIAS waakzaamheid aan beval.

SOTAIN was langer dan eene maand uit, en staande al dien tyd moest onze Heldinne alle de aanvallen verduuren, welke een driftig verliefd Minnaar op de deugd eener Vrouwe kan doen. De jonge Officier bediende zich van het voorregt hem vergund om in CELENIAS kamer te mogen slaapen, en twyfelde geenzins of hy zou haar in 't einde overhaalen. Doch hy vondt haar geheel onverzettelyk. Zy kwam niet verder dan dat zy haar genoegen betuigde wegens zyne volharding, en dat zy alle liefde voor haaren snooden Echtgenoot afgelegd hebbende, hem zou kunnen beminnen, indien zy tot eenigen misdaadigen stap kon besluiten, doch dat de Eer haar het dierbaarst was op deeze wereld;' zy verzogt hem, derhalven, te willen aflaaten van verder op dit stuk te dringen; en, daar het niet bestaanbaar was met haar Eer en Pligt in een staat van geduurige verzoeking te leeven, smeekte zy hem, by al wat dierbaar was, haar te willen verlaaten en niets meer te onderstaan. De jonge Heer bragt de dringendste redenen by, altoos besluitende met de betuiging van niets te zullen onderneemen, dat kwetzend was voor de eer van CELENIA die hy met hoogagting beminde.

De Liefde nogthans, die in zyn hart brandde, was hem te geweldig om de vlaagen van vervoering te bedwingen. Van dag tot dag durfde hy meer bestaan, en de deugdzaame Juffrouw begon te vreezen by hem alleen te weezen. Zy dreigde verscheide maalen hem te zullen aanklaagen; doch hy agtte haare bedreigingen niet: dewyl hy bemerkte dat ze noit tot daadlyke uitvoering kwamen. Zy waagde het anderwerf haaren Echtgenoot op 't ernstigst te smeeken om van JULIA ontslaagen te worden: de ernst waar mede zy dit verzoek voorstelde, bragt een tweede weigering te wege. SOTAIN verbeeldde zich, dat haar afkeer van JULIA alleen voortkwam uit het waakzaam oog 't welk de vermeende Weduwe op haar gedrag hieldt, wier tegenwoordigheid de genomene maatregels om hem te bedriegen te leur stelde. Vervuld met dit denkbeeld, deedt hy haar de schamperste verwyten, en behandelde haar als was zy eene schaamtlooze overspeelster: hy bragt JULIA weder by haar, zeggende „ deeze Vrouw te haaten is by
„ my eene genoegzaame rede om ze by u te laaten blyven; in-
„ dien gy 'er op nieuw van spreekt om haar te doen vertrekken,
„ wees dan verzekerd, dat een wel geslooten plaats uw verblyf
„ zal weezen: ik zal u behandelen als een wild en gevaarlyk
„ Dier".

Dit gezegd hebbende ging hy weg, laatende de Officier in de kamer by CELENIA, die, voor haare voeten nedervallende, uitriep, *Gy doet alles wat gy kunt tot uw eigen nadeel. In 's Hemels naam,*

beh

Heb medelyden met u zelven! Zy antwoordde, onder een vloed van traanen, „ gy zoekt my te bederven, gaa van my af, zeg ik „ u nogmaal, en indien gy deezen dag dit besluit niet neemt, ver- „ zeker ik u dat myn Echtgenoot morgen zal weeten dat gy een „ Man zyt, en, schoon dit my het leeven mogt kosten, zal ik ten „ minsten het genoegen genieten van myn pligt gedaan te hebben." Hier op ging zy in een ander vertrek en sloot de deur.

De Officier nu rede hebbende om te denken, dat CELENIA haare bedreiging, met de daad, zou volvoeren, besloot eindelyk voor haare standvaste deugd te bukken. Hy vervoegde zich tot haar, betuigende, op de onderdaanigste wyze; „ Het is gedaan, Mejuffrouw, „ gy hebt overwonnen, uwe deugd Zegepraalt, ik heb niets te doen „ dan u hoog te agten, te beminnen, medelyden met u te hebben, „ en u te gehoorzaamen. Gy wilt dat ik u verlaate, ik wil het mor- „ gen doen; maar bedenk aan welke gevaaren myn weggaan u „ bloot stelt. Wat moet gy niet vreezen van de woede uws Echt- „ genoots? Twyfel geenzins of hy zal u rede van myn vertrek af- „ vraagen. Ik wil u begeeven; doch 't is alleen met oogmerk om „ u vryheid te bezorgen: en ik heb beslooten te sterven door de „ hand van uwen Vervolger, of door de myne het onschuldig slacht- „ offer zyner wreedheden te wreeken". ——— *Heb deernis met my*, sprak de schreyende CELENIA, *bemin my*, *of slaa my toe zulks te denken; maar onderneem niets tegen myn' Man. Dit beveel ik u by de Liefde, welke gy my toedraagt, en de Dankbaarheid welke ik my met genoegen aan u verschuldigd reken.* ——— „ Ik „ beloof u niets, Mevrouw, antwoordde de Officier, de toestand, „ waar in ik my bevind, is te smertlyk om niet te verlangen daar „ uit ontslaagen te worden. Gy bemint my en dryft my van u af! „ Ik bemin u, en gy geeft my over aan het mismoedig bezef van „ 't deerlyk onheil 't welk u over 't hoofd hangt! myn hart kan zo „ veel gewelds niet uitstaan". Dus spreekende vielen zy in elkanders armen, en de woorden, welke de Liefde hun ingaf, werden door snikken afgebrooken; doch CELENIA bleef standvastig tegen alle de aanzoeken haars Minnaars; alles, wat hy van haar kon verwerven, was, dat hy nog vier dagen zou vertoeven.

Geduurende deeze vier dagen, welke zy doorbragten in betuiging van onderlinge Liefde, waren zy op middelen bedagt om eene geheime verstandhouding te beraamen. Geen hoop, om hier in wel te slaagen, scheen haar toe te flikkeren, wanneer de beslissing van hun lot zich van zelve opdeedt. De jonge Officier, die eenig schoonschynend voorwendzel zogt om weg te geraaken, zonder dat CELENIA in 't vermoeden viel van de oorzaak des vertreks te weezen, maakte verschil te krygen met een der Huisgenooten, die by SOTAIN 't meest in gunste stondt. Twee dagen waren nu verstreeken van de vier, en de twee gelieven gaven zich over aan de smertlyke overweeging, dat een zo hartgrievend scheiden nu op handen was. Zy om-

omhelsden elkander tederlyker dan dit te vooren: dan deeze minbetooningen werden schielyk afgebrooken.

SOTAIN hadt bemerkt, dat, zints vier of vyf dagen, CELENIA en JULIA beide zeer droefgeestig waren, hy stelde vast dat dit ontstondt uit haat aan den eenen en uit kwaade bejegening aan den anderen kant. Nogthans wilde hy, voor dat hy iets deswegen liet blyken, weeten of zyne vermoedens wel gegrond waren; en ten dien einde verborg hy zich om hunne heimlykste onderhandelingen te beluisteren. Zo ras hy bemerkte dat de vermeende JULIA een Man was, die CELENIA beminde, stoof hy ter kamer in, met den degen in de vuist, uitroepende: „ Trouwlooze Echtbreekster, gy zult sterven "! De Officier, vol woede op het gezigt dat het voorwerp zyner vuurigste liefde in leevensgevaar was, boodt SOTAIN tegenstand, en wierp hem op den grond neder, na dat hy den degen hadt weggenomen. CELENIA redde zich door de vlugt, en de overwinnende Minnaar bedreigde zynen vyand op dat eigen oogenblik te zullen dooden, indien hy het minste gerugt maakte. „ Beneem my het leeven, „ sprak de doldriftige Echtgenoot, gy zult my wel haast volgen". De Officier, die hem niet van 't leeven wilde berooven, ontdeedt zich van hem, agterlaatende een zak waar uit hy de andere sleutel van het slot niet gereedlyk kon krygen. Het zien van deezen sleutel bragt de wanhoop van SOTAIN tot het uiterste. De jonge Heer volgde zyne Zielsvoogdes, bragt haar in een afgeleegen Klooster, waar hy haar in veiligheid liet, en binnen weinig dagen na zyn Regiment wederkeerde.

De verlaaten Echtgenoot hadt de onvoorzigtigheid om zyne schande in 't openbaar te brengen. Niemand hadt medelyden met hem en hy strekte tot spot van de geheele nabuurschap. Het wegloopen zyner Vrouwe verwekte, nogthans, veel gespreks. Men zogt haar te vergeefsch gedurende drie maanden, dat haare verägtenswaardige Man nog leefde. Eindelyk niet langer in staat om zyne jaloersche woede te wederstaan, kreeg hy een brandende koorts, welke hem wegrukte. Dewyl hy CELENIA niet by het Gerègt hadt aangeklaagd, wedervoer haar niets kwaads. Zy verscheen weder in 't openbaar, schooner en meer geagt dan oit te vooren, en gaf zich geheel over aan haaren Minnaar: dien zy trouwde, toen hy uit den naastvolgenden Veldtogt te rug kwam.

EEN

EEN FABEL.

DE LAURUS-TINUS EN DE ROOZEBOOM.

(*Uit het Engelsch.*)

IN den hoek van een Hof, waar verscheidenerlei soorten van Planten, zonder byzondere schikking, door een stonden, schoot een *Roozeboom*, naast een *Laurus-tinus* op. De *Roos*, in de Maand Juny, door eene streelende warmte gekoesterd, stondt in vollen bloey, en zag met verагting op den *Laurus-tinus* neder, welke niets anders dan zyne groene bladeren vertoonde. — „ Welk een allerjammerlykste plaats is deeze! riep de *Roos* uit, „ welk slegt gezelschap wordt my hier toegevoegd! Veel beter is „ het in een wildernis te bloeijen, en af te vallen, dan my ge- „ plaatst te zien naast zulke droevige gewassen! Is dit eindelyk „ het lot van my, die door alle Volken, in alle eeuwen, voor het „ puik der Bloemen ben gehouden, en tot wier eer de Dichters „ gezongen hebben! Ben ik waarlyk die schoone en alle andere „ overtreffende Bloem, laaten dan de mindere soorten zich van „ my verwyderen, of laat 'er ten minsten rondsom my een kring „ getrokken worden, voeglyk aan myn rang en waardigheid. — „ Tuinman kom hier met uwe spade, steek deezen *Laurus-tinus* „ af, of breng hem op een geschikter plaats".

Wees wel te vrede, *myn geliefde* Roos, gaf de Hovenier ten antwoord, *bezit met gematigdheid uwen hoogen rang, en gy zult alle eerbied ontvangen, welke uwe schoonheid kan vorderen. Denk dat in den Winter, wanneer gy, noch een van uwe soort, eenigen bloem of blad draagt, dit Gewas, nu zo veragtlyk in uw oog, de roem van myn Hof is. Voorzigtigheid zo wel als Dankbaarheid eischen, dat ik een Vriend spaare, die in Tegenspoed zyne Vriendschap betoont.*

WAAR-

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,

in Augustus 1772.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo.	mi.	av.	Winds Streek. 's morg.	's midd.	's av.	Weder. Gesteldh.
1	30. 0	29. 11½	29. 10½	63	72	68	Z	Z	Z	H. Wolk.
2	29. 9	— 8½	— 8	66	68	65	—	Z W	W	Regen. W.
3	— 8	— 8	— —	64	70	64	Z W	—	Z W	H. R. D.
4	— 9½	— 11½	30. 1	62	66	60	W	N W	N W	Buijig.
5	30. 2½	30. 3	— 3	64	70	65	—	W	W	H. Wolk.
6	— 4	— 4	— —	62	78	71	O	N O	N O	—
7	— 3	— 2	— 1	68	80	71	N O	—	—	—
8	— 0	29. 11	29. 10	70	76	71	W	W	Z W	— W. R.
9	29. 10½	30. 0	30. 0	62	69	59	—	W t N	W t N	Helder.
10	30. 0	— —	29. 11½	63	67	65	—	W	Z W	— Regen.
11	29. 11	29. 11	— —	65	65	61	—	—	N	Reg. D.
12	30. 0½	30. 1½	30. 2	59	62	61	N t W	N	—	Betr. Held.
13	— 2	— 2¼	— 1¾	61	66	61	W	W t N	W	Held. Reg.
14	— 1½	— 1½	— 1	59	67	61	N	N	N	Betr. Held.
15	— 0½	— 0½	29. 11½	61	66	62	—	N t W	N t W	Buijig.
16	29. 11¼	29. 11½	— —	62	69	63	N W	N W	N	—
17	30. 0	30. 0½	30. 0½	62	67	63	W	—	W	Helder.
18	— 0½	— 0	— 0	62	68	64	—	W	W	Betr. Held.
19	29. 11½	29. 11¼	29. 10½	64	71	67	Z W	Z W	Z W	Helder.
20	— 9½	— 8	— 6½	66	76	69	O	O	Z	W. R. W.
21	— 6	— 6	— 7	67	69	62	Z W	Z W	W	Buijig.
22	— 7½	— 7½	— 7½	63	69	64	—	—	W	—
23	— 8	— 8	— 5½	64	70	65	—	—	Z W	Held. Reg.
24	— 6½	— 7½	— 6½	63½	67	63	—	W	—	— Wind.
25	— 6¾	— 6¾	— 5½	62	67	65	—	Z W	—	D. Regen
26	— 7½	— 9	— 11	61	67½	62	W	W	W	Buijig.
27	30. 0	30. 0	30. 0¼	62	67	61	—	—	N W	Helder.
28	— 0¼	— 0¼	— —	61	66	64	O	O	N O	—
29	29. 11½	29. 11	29. 10½	63	74	68	Z O	Z W	Z W	— Wolk.
30	— 11	— 10½	— 10	68	73	67	Z	W	W	Reg. Held.
31	— 8½	— 7½	— 6	66	74	66	Z O	Z	—	Dond. R.

Hoogste Barometer d. 30. 4 }
Laagste Barometer d. 29. 5½ } middelb. d. 29. 10¾

Hoogste Thermometer gr. 80. }
Laagste Thermometer gr. 59. } middelb. gr. 69½

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

VERTOOG, OVER DE NUTTIGHEID OM DE ZUGT TOT ROEM AAN TE MOEDIGEN EN TE VERSTERKEN.

(Naar het Engelsch.)

——— ——— *Thou shalt flourish in immortal Youth*
Unhurt, admidst the War of Elements.
The Wreck of Matter, and the Crush of Worlds.

ADDISON's CATO.

DE algemeene Zugt na Roem is een bewys, uit de Rede ontleend, 't welk vry verre gaat, voor de Onsterflykheid der Ziele. Aangeblaazen en opgeheeven door dit beginzel in het voortzetten van deugdzaame bedryven, moet het GODE zelve behaagen, te zien, hoe zyn Schepzel na de volmaaktheid streeft, en de uiterste poogingen inspant om Hem, den oorsprong, het voorbeeld van alle weezenlyke Volmaaktheid, te gelyken. —— De Ziel te bespiegelen, als voortgaande van kragt tot kragt, van deugd tot deugd, van kennis tot kennis, en steeds schitterende met eenen toeneemenden aanwas van Roem en Vermaardheid, heeft iets in zich, 't welk wonder aangenaam is voor die Eerzugt, den Mensch zo natuurlyk eigen, zo diep ingeschaapen. Deeze Wereld is, derhalven, ten aanziene van de Vermaardheid beschouwd, alleen eene Kweekschool voor de toekomende, en verscheide geslachten van redelyke Schepzelen, die, in zulke schielyke opvolgingen, te voorschyn komen en verdwynen, ontvangen hier alleen de eerste beginzels van Toejuiching, en zullen naderhand overgevoerd worden in een beter Gewest, waar zy op den duur den Lof zullen hooren van hunne braave verrigtingen; waar de streelende en wel verdiende lofspraaken hun deel zullen weezen.

De middelen, die de Menschen geschikt en uitgekoozen hebben, om hun Roem voort te zetten, bestaan in het oprichten van Gedenktekenen, het doen slaan van Gedenkpenningen, en het verkrygen van een plaats in de Geschiedenissen. Eenigen, rechtmaatige redenen hebbende, om te wanhoopen van hunne

Vermaardheid, door het laatstgemelde middel, te vestigen, droegen zorg, om, terwyl zy leefden, door aanzienlyke Gebouwen, Beelden, en het vervaardigen van Gedenkpenningen zich eenen onsterflyken naam te maaken; doch wanneer zy hier in zich alleen lieten leiden door Ydelheid en Hoogmoed, werd hunne nagedagtenis haatlyk: want het is niet genoeg dat deeze Gedenktekens en Penningen spreeken, zy moeten de waarheid spreeken, anderzins zal 't geen met oogmerk om lof te verkrygen begonnen werd, in 't behaalen van schande verkeeren.

Het beste middel om in de Jaarboeken der vermaardheid te leeven, is het genot daar van uit te stellen. 's Menschen recht character wordt hem van zyne Medemenschen gegeeven. De dankbaare Naakomelingschap zal niet nalaaten, Eergedagtenissen voor den braaven te stichten. Niemand kan een slegter weg tot Beroemdheid inslaan, dan dat hy zich al te overmaatig bekommerd toone om dezelve te verkrygen. De dood zet, als 't ware, het zegel op iemands Character, en plaatst hem buiten het bereik van misdryf en schande. De dood alleen is beslissend, ten opzigte van den goeden of kwaaden Naam. Het is gevaarlyk de Menschen te pryzen terwyl zy leeven: want, dewyl zy bloot staan aan verandering, kunnen wy in de noodzaaklykheid gebragt worden, om de gegeevene lofspraake te herroepen. Gelyk men niemand Gelukkig of Ongelukkig kan noemen, voor dat hy het einde zyns leevens bereikt hebbe, zo kan men voor dien tyd ook geen uitspraak doen, over zyn Deugd of Ondeugd: en even als 'er geen naargeestiger bedenking is voor een braaf Man, dan dat hy bloot staat aan zulk eene verandering, zo is 'er niets roemrugtiger, dan eene eenpaarigheid in zyne bedryven te bewaaren, en de zuiverheid van Character, tot het laatste toe, onbesmet te houden. Dikwyls heeft men het einde van iemands leeven vergeleeken, by het slot-bedryf eens wel geschreeven Toneelstuks, waar in de Hoofdpersoonadien, welk lot zy ook ondergaan, in hun Character blyven: want hy die tot gisteren alle de pligten des leevens wel en loflyk volbragt heeft, maar heden zyn pligt verzuimt, en allen voorgaanden Roem bezwalkt, heeft eigenlyk niets gedaan, om eenen duurzaamen Roem te verdienen: hy staat zich zelven in 't licht; terwyl hy, die bestendig op de heirbaan der Deugd voortstreeft, alle reden hebbe, om, schoon hem nu en dan de nyd en laster leelyk aangrimde, in dankbaare en roemryke nagedagtenisse te zullen leeven. Kragtig drukt onze VONDEL dit uit, als hy schryft:

De

De tyd heeft nimmer weggenomen
Den naam en 't overschot der Vroomen:
Want na dat zy zyn overleen,
Zo blinkt hun lof voor yder een.

Ten aanziene van alle welbeſtuurde Staaten mogen wy opmerken, dat niets meer toegebragt heeft tot de voldüuring van derzelver voordeeligen ſtand, dan dat zy de edele Zugt tot Roem, in de gemoederen hunner Onderdaanen, hebben zoeken aan te kweeken, en leevendig te houden. Beloonde Deugd, waar zy ook gevonden wordt, is het hoofdroerzel van deeze Drift; en die Drift moet altoos pryslyk weezen, als ſtrekkende duidelyk tot het bevorderen van het welvaaren der Maatſchappye. De groote, de braave Man, derhalven, wiens eerzugt hem aanprikkelt, om een welgevestigden Roem te behaalen, zal alle laâge en baatzoekende inzigten, welke in hem mogten opkomen, verwerpen; weetende dat deeze niets kunnen toebrengen, om zyne Agting te vestigen, en dat de algemeene Hoogagting alleen het waardig voorwerp is van zyne poogingen: naardemaal deeze altoos ten blyke ſtrekt van de openbaare dankerkentenisſe, en dus ten bewyze van weezenlyke verdienſten. Dus aangemoedigd, vindt hy niets te zwaar of te moeilyk, om de algemeene Toejuiching te verwerven: en gelyk de hoogmoed, om over Koningen gebied te voeren, de *Romeinen* vergoeding verſchafte, voor het verduuren van de ſtrengheid der Krygstugt, zo vertroost het edel vermaak van geagt te zyn, den beroemden Man, als hy onder den last van onverdiende wederwaardigheden moet zugten: en indien hy deeze Agting verworven heeft, ziet hy zich zelven aan als de Bezitter van den allerwenschlykſten ſchat. In de daad, welk eene onverſchilligheid men moge voorgeeven te betoonen voor de algemeene Hoogagting, elk dingt na Roem, en oordeelt zich te meerder waardig, daar door in een luisterryker licht te praalen, naar maate hy zich algemeener geagt vindt.

Dewyl onze behoeften, onze driften, en boven al onze traagheid in onze gemoederen, dien heevigen zugt na Roem niet uitdooven, is 'er geen Mensch, of hy poogt zich diens waardig te maaken, of hy wenscht om de openbaare toeſtemming, als eene verzekering van het goed gevoelen, 't geen hy van zich zelven koestert. Overzulks is eene verſmaading van de Hoogagting, en het opofferen van dezelve aan baatzugt of andere inzigten, altoos herkomſtig uit wanhoop om ons beroemd te maaken.

De noodzaaklyke uitwerkzels van kwaalyk beſtuurden Hoogmoed

moed zyn het pochen op 't geen wy bezitten, èn het veragten van wat wy niet hebben. Dit vindt geen plaats by den Man, die Roem zoekt te behaalen door daaden ten beste van 't Gemeen. Indien hy al het kwaad, 't welk hem niet aangedaan word, als eene weldaad aanmerkt, en het goede, 't welk de boosheid der Menſchen hem toelaat te genieten, voor eene gifte houdt; indien hy over de misſlagen van anderen, de verzagtende balzem van medelyden ſtryke, en agterlyk is in die te ontdekken, dit geſchiedt, om dat de verhevenheid zyner Ziele hem niet toelaate uit te weiden, in de dwaasheden en gebreken van byzondere Perſoonen; maar over die van 't Menschdom in 't algemeen. Beſchouwt hy hunne misſlagen, hy doet het niet met een kwaadaartig oog, 't welk altoos verkeerd ziet; maar met die bedaardheid, waar mede twee Menſchen, begeerig om het Menschlyk hart te kennen, elkanders Character over en weder nagaan. Is hy teder omtrent zyn' goeden naam, het is, om dat hy genoegzaame blyken gegeeven heeft van dien verdiend te hebben. Het Gemeen kan geene verdienſten kennen of agten, noch eenige eisſchen op Vermaardheid goedkeuren, dan die weezenlyken grond hebben. Zal het oordeelen over Menſchen van onderſcheiden rang, het vraagt den Krygsheld, welk eene Overwinning hebt gy behaald? den Staatsdienaar, wat goeds hebt gy het Volk beweezen? den Geestlyken, hebt gy aan de veelvuldige pligten van uwe gewigtige bediening beantwoord? den Burger, in welk opzigt hebt gy het welzyn der Maatſchappye behartigd? &c. —— Wie geen voldoenend antwoord op deeze Vraagen kan geeven, zal by het Gemeen onbekend en ongeagt blyven. Nogthans zyn 'er veelen, die, misleid door de begogelingen van magt, door den praal van grootheid, en de hoop op gunſte, werktuiglyk den lof uittrompetten van aanzienlyke Staatsperſoonen. Maar hunne lofſpraaken, zo wankelbaar als het ligt veranderlyk aanzien der gepreezene, kunnen geen verſtandigen bedriegen. Het Gemeen, door geen belang overgehaald, oordeelt als een Vreemdeling, die hem alleen voor een Man van verdienſten houdt, wiens uitmuntende bekwaamheden hem dien naam waardig maaken.

Een Mensch, die begeerig is om zyne eigene waarde recht te kennen, of wil weeten, welk eene maate van Roem hy verdiend hebbe by het Gemeen, moet zich aan het oordeel des Gemeens onderwerpen. Alle daaden zyn niet even groot niet even heldhaftig; en wy vinden dat de agting van het Gemeen, op deeze of geene daad geſteld, niet geëvenredigd is aan de maate van ſterkte, dapperheid of edelmoedigheid, noodig

dig om dezelve ter uitvoer te brengen; maar aan het gewigt van dat bedryf, en het voordeel, daar door het Gemeen beweezen. Wanneer één Krygsman, aangemoedigd door de tegenwoordigheid des Legers, vegt tegen drie, welke hy wondt, is dit bedryf buiten twyfel braaf; doch van dien aart dat veele gemeene Soldaaten daar toe bekwaam zyn, schoon zy des, nimmer in de Geschiedenissen zullen vermeld worden. Doch wanneer de behoudenis eens Ryks van den uitslag diens gevegts afhangt, is HORATIUS een Held; de verwondering zyner Medeburgeren, en zyn naam in de Geschiedenissen beroemd, wordt aan het laate nageslacht overgeleverd. Twee Persoonen beneemen zich zelve het leeven, door van een steilte of in een brandenden vuurpoel te springen; SAPPHO deedt het eerste, CURTIUS het laatste: de een om een einde te maaken aan de kwellingen van te leurgestelde liefde, de ander om *Rome* te behouden: SAPPHO houdt men deswegen, voor een Zottin, CURTIUS voor een Held. Dat de naam van WILLEM BEUKELSZ. by ons met Roem gedagt wordt, dewyl hy het kaaken en zouten der Haaring heeft uitgevonden, is niet van wegen de verhevenheid des vernufts, noodig tot zulk eene ontdekking; maar om het belang daar van, en het voordeel daar door te wege gebragt.

Maar, de beweegreden van de Nuttigheid ontleend, welke voornaamlyk by den Staat in aanmerking komt, in het uitdeelen der Eerbelooningen aan de verdiensten toegevoegd, ter zyde gesteld zynde, mogen wy in 't algemeen aanmerken, dat een vuurige Zugt na Roem, het eerste beweegmiddel, en misschien het eenige is, 't welk de Menschen aanspoort tot het volvoeren van die heldhaftige bedryven, en die grootsche denkbeelden doet gebooren worden, welke de verbaasdheid en verwondering van alle eeuwen wegdraagen.

In de Zedelyke Wereld zyn de Driften 't zelfde, als 't geen de beweeging is in de Natuurlyke. 't Is begeerte na geld, welke de Schepen den wydgapenden Oceaan doet oversteeken. 't Is Hoogmoed die valeien vult, bergen vlak maakt, en zich een weg door de rotzen baant, de Pyramiden van *Memphis* bouwt, en den *Colossus* van *Rhodes* giet. Het was de Geestvervoering van Dank-erkentenis, die de Weldoenders des Menschdoms in den rang der Goden plaatste. Aan de begeerte van voor iets meer dan gemeens aangezien te worden, zyn wy de uitvinding, de volmaaking van Kunsten en Weetenschappen verschuldigd. Uit zugt tot Roem, plaatst de Starrekundige zyne werktuigen op de ystoppen der hoogste bergen, en verduurt daar de felste koude; deeze doet den Liefhebber van Planten,

de gevaarlykste steilten beklimmen, om nog onbekende Kruiden te zoeken: hier door opgewekt, reisden de oude Beminnaars der Weetenschappen na *Egypte*, *Ethiopie* en de *Indien*, om de beroemdste Wysgeeren op te zoeken, en de Lessen der Wysheid uit hun mond te hooren. Hoe sterk vertoonde zich die drift in DEMOSTHENES, die, om als Redenaar uit te munten, dagelyks na den oever der zee ging, en, ter verbetering van zyn uitspraak, met steentjes in den mond, voor de bruizende golven zyne redenvoeringen uitsprak. En wat anders bewoog de Leerlingen van PYTHAGORAS, om zich aan den last van een driejaarig zwygen te onderwerpen, dan ten einde zy daar door bekwaam mogten worden om diep te denken, om dien lof weg te draagen? Met één woord, het is door den kragtdaadigen invloed van deeze Drift, dat wy gevaaren en smerten getroost zyn, en den dood zelf lyden, die ons aanzet om de stoutmoedigste voorneemens op te vatten en te volvoeren.

Toen CATO nog een Jongeling was, ging hy met zyn Voogd na het Paleis van SYLLA, en ziende de bebloede koppen der verbanne Burgeren, vroeg hy met brandend ongeduld den naam van dat Monster, 't welk zo veele *Romeinsche Burgers* hadt doen ombrengen? Het antwoord was, SYLLA. „ Hoe, „ zeide hy, begaat SYLLA zo veele moorderyen en leeft hy „ nog? Ja, antwoordde de Voogd, de naam van SYLLA alleen ontwapent onze Burgers". Hier op riep CATO uit, „ ô, Rome! hoe beschreienswaardig is uw lot, dewyl 'er, in „ den wyden omtrek uwer wallen, geen Man van deugd te „ vinden is, en de arm van een zwak Jongeling alleen zich „ tegen de dwingelandy durft verzetten"! Voorts keerde hy zich tot zyn Voogd, met deeze taal. „ Geef my uw dolk, ik „ zal dien onder myn kleederen verbergen, SYLLA naderen, „ en hem nedervellen. CATO leeft, en *Rome* is weder vry".

Overal heeft deeze braave liefde tot het Vaderland, deeze edele hoogmoed, deeze Vaderlandlievende Roemzugt eenigen aangezet, om de heldhaftigste stukken uit te voeren. THRASEA, vermaand zynde om zich aan NERO te onderwerpen, antwoordde, „ Hoe zal ik my zo laag vernederen, om myn „ leeven eenige dagen te rekken? Neen, de dood is een tol, „ dien wy allen moeten betaalen. Ik wil daar aan voldoen „ als een Vryman en niet als een Slaaf". Uit den mond van Menschen, met zulk een sterke Drift tot Roem en Onsterflykheid vervuld, kan men alleen zulk een taal verwagten. Het uitgestrektste vernuft kan, in zulke gevallen, het gebrek van aandoening niet aanvullen. Wy zyn onkundig van de taal der driften, welke wy noit in onze Zielen gevoelen. Het is de

ge-

geduurige werking dier hartstogten in verhevene gemoederen, welke by hun dusdanige denkbeelden teelt, die in koelhartigen zo min opkomen, als het zand op een barre rots gezaaid. Het is dezelfde oorzaak, welke de aandagt bepaald en onverwrikbaar vestigt op het verlangde voorwerp, en zich aan ons gezigt opdoet, onder gedaanten aan anderen onbekend, en dus de Helden aanzet, om zulke grootsche ontwerpen te vormen en uit te voeren, die, tot dat de uitslag de mogelykheid daar van toone, belachlyk en romanesk voorkomen, en, in de daad, der menigte niet anders kunnen toeschynen. De Cardinaal RICHELIEU was gewoon te zeggen, de rede waarom een vreesagtige Ziel de eenvoudigste ontwerpen als onuitvoerlyk aanziet, terwyl iemand van eenen tegenovergestelden aart, de hachlykste als ligt volbrengbaar beschouwt, is daar in gelegen, om dat in 't oog van den laatstgemelden de bergen als verdwynen, en in dat van den eerstgenoemden molshoopen in bergen herschaapen worden. Het is, derhalven, zulk een sterke Drift alleen, die door verder te zien dan bedaard Verstand alleen, ons het buitengemeene van het onmogelyke kan leeren onderscheiden, 't geen zy, die enkel met het Verstand te raade gaan, altoos verwarren; dewyl zy, door geene sterke Driften aangeprikkeld, zich noit boven het middelbaare verheffen.

Wanneer de Vermaarde TAMERLAN zyne Krygwapens wendde tegen *Smyrna*, welke stad de krygsmagt des *Ottomanischen Ryks*, met groot verlies, hadt moeten verlaaten, wist hy wel hoe hachlyk zyne onderneeming was; hy wist dat hy een plaats aantastte, welke de Christen Mogenheden steeds met voorraad konden voorzien. Maar de zugt tot Vermaardheid, welke hem tot die onderneeming aandreef, gaf hem ook de middelen ter uitvoering aan de hand. Hy vulde de verbaazendste diepten, bedwong de Zee, en stelde de *Europeaansche vloot* te leur door een dyk; ontrolde zyne overwinnende standaarden op de muuren van *Smyrna*, en toonde aan de verwonderd staande Wereld, dat niets voor groote Mannen onmogelyk is.

Als LYCURGUS het plan ontwierp om *Lacedemonie* tot een Gemeenebest van Helden te maaken, zette hy dit niet voort door ongemerkt deeze en geene veranderingen in te voeren, volgende daar in den traagen, en daar door bestendiger tred, van 't geen men Wysheid noemt. Deeze groote Man, door sterke Drift aan 't blaaken, bemerkte dat hy, door veronderstelde Godspraaken, zyne Landsgenooten kon bezielen met denzelfden gloed, welke in zynen boezem gloeide, en dat hy, door zich te bedienen van de eerst ontstooke vlaag, de gestel-

tenis der Regeeringe kon veranderen, en een geheelen ommekeer in de zeden des Volks, op een ſprong, te wege brengen, tot welke, volgens de gewoone handelwyze van bedaarde voorzigtigheid, veele jaaren zouden noodig geweest zyn. Hy wist dat de Driften gelyk waren aan de Vuurbraakende bergen, welker ſchielyke uitbarſtingen den loop van eene rivier veranderen, die de Konst niet zou hebben kunnen verleggen, dan door eene andere bedding te graaven, en gevolglyk niet dan met groote kosten, en in een lang verloop van tyd. Door deeze middelen ſlaagde hy in een ontwerp, misſchien het ſtoutſte dat immer werd ondernomen, 't welk al te zwaar zou geweest zyn voor een Man van bedaard Verſtand, die, deezen naam enkel ontleenende van zyne ongeſchiktheid om door ſterke driften geroerd te worden, ook buiten ſtaat is, dezelve in anderen op te wekken. En waarlyk, indien Lieden van een bezadigd overleg het ondernamen, om zulke middelen in 't werk te ſtellen, zy zouden 'er noit in ſlaagen, dewyl zy niet gewoon zyn met Driften om te gaan; zy moeten betreeden paden bewandelen; indien zy daar van afwyken, geraaken zy ligt verbysterd en verdoold. Traagheid is by hun altoos de heerſchende hoedanigheid, zy hebben niets van die werkzaamheid van Ziel, welke verheevene gemoederen in beweeging brengt. Het boek van het toekomende ligt alleen open voor den Man die na Roem dorst; deeze drift heeft, als 't ware, doordringende oogen om in den duisteren afgrond van het toekomende te zien. Onverſchilligheid is blind en gevoelloos ter wereld gekomen.

Wanneer de Zugt tot Roem 'er geene gemeenſchap mede hebbe, en de denkbeelden en daaden uit andere Driften, als Geldzugt en Liefde, herkomſtig zyn, worden zy in 't algemeen weinig geagt; dit ontſtaat geenzins daar uit, dat deeze denkbeelden en daaden niet dikwyls eene groote maate van kundigheid, en veel overlegs vereiſchen; maar om dat zy, voor het Gemeen of onverſchillig of nadeelig zynde, niet veronderſteld kunnen worden, eenig regt te hebben om den naam van braaf en edelmoedig te mogen draagen. Van alle Driften nu is het de Zugt tot Roem alleen, welke noit mislukt: want, de Ziel en het leeven zynde der Menſchen van bekwaamheid en vermogens in allerlei ſoort, wekt zy haare Aanhangers ſteeds op, en geeft hun de ſcherpſte ſpooren, om onvermoeid voort te gaan.

Wy mogen hier uit opmaaken dat wy, wanneer de Zugt tot Roem, de Trek om Eer te behaalen, geheel van onder ons verbannen was, tot eene volſlagene logheid zouden ver-

vallen; terwyl wy, aan den anderen kant, aan dit vuur, 't welk de zedelyke Wereld, dat ik my dus uitdrukke, verwarmt, de Kunften en Weetenfchappen en de verheffing der Ziele tot al wat groot en edel is, verfchuldigd zyn. —— Zegt men dat deeze Zugt dikmaals de oorzaak is van ondeugd, en 'er verfcheide rampen uit gebooren worden. Wy ontkennen het niet. Doch het goede, daar uit herkomftig, kan het kwaade, daar uit voortgefprooten, ryklyk opweegen. Verheeve Deugd, blinkende Wysheid zyn haare Dogters. Men gedenke altoos aan deeze zinryke regels van het Kunstgenootfchap *Natura & Arte:*

Geen ydele roem of lof maekt iemands naem onfterflyk,
De fchoonfte glorykroon is nietig en bederflyk,
En word, in weinig tyds, bezoedelt of verplet,
Zoo ons de Deugd die zelf niet heeft op 't hoofd gezet.

'T VERHAAL VAN EEN GEBROKEN BORSTBEEN, &c. *Door* Mr. JOHN MEEK, Heelmeester te *Falkirk*.

(*Uit het Engelsch.*)

J. M. van B—— e, 74 jaaren oud, fomtyds aangetast wordende door ontfteekende Ziekten, met hoest, welke, niet tegenftaande zyne jaaren, altyd grootlyks verligt wierden door 't verlies van 7 of 8 Oncen bloeds, zynde anders zeer gezond, had in Juny 1764 't ongeluk dat 't rad van een gelaaden Wagen over hem heen ging: de beleediging was overdwars gefchied, en begon met de linker Schouder, gaande over de borst, fchuins naar beneeden; gelyk bleek uit de blauwte van de huid volgens die ftreek: 't borstbeen en de drie onderften van de waare ribben aan de regter zyde, waren hierdoor gebroken: hy gaf een aanmerkelyke hoeveelheid bloeds op. Men hoorde duidelyk, binnen den afftand van agt of negen roeden van den Lyder, eene byna aanhoudende kraaking: onderzoek doende naar de oorzaak hiervan, vond ik dat 't zelve veroorzaakt werd door 't wryven van de randen van 't gebroken borstbeen, de een tegen den ander: want met myn hand op zyn borst te leggen, konde ik gemakkelyk voelen dat 't onderfte gedeelte van 't borstbeen, by ieder inädeming, gedreven werd voorby 't bovenfte gedeelte, 't welk maar weinig gevoelige beweeging on-

onderging; by de uitädeming keerde het weder zó ver inwaards, dat ik met myne vingers voelde de gebroken rand van 't bovenste gedeelte van 't borstbeen.

Wanneer ik trachtte met myn hand 't onderste gedeelte van 't been te houden, dat 't niet verder konde uitschieten dan in een lyn met 't bovenste gedeelte, veroorzaakte 't hem zo veel ongemak, dat hy ademloos en flaauwachtig te gelyk 'er van wierd, en hy was niet in staat van 't op die wyze op één tyd boven de twee Minuten uit te houden.

Ik zach hem omtrent een half uur na dat hy zyn ongeluk kreeg; wanneer hy koud was, en in eene flaauwte lag, dewyl hy nog niet weer te rug gekomen was, van de ongevoeligheid waarin hy gevallen was, na dat 't Rad over hem heen was gegaan. Ik liet hem drinken warm Water met Wyn, en bezorgde dat men zyne beenen in warme flenelle doeken bewond, en dat men heete steenen aan zyne voeten leide; maar, des niet tegenstaande, onderging hy een vry sterke beevende koude, 't welk van een koorts gevolgd wierd, met groote benauwdheid in 't ademhaalen.

Ik moet openhartig bekennen, dat 't geval van deezen Lyder my wanhoopig toescheen, wanneer ik in aanmerking nam zyne hooge jaaren, de geschiedde beleediging, en de belette beweeging van de Longen &c. Waarby kwam de volstrekte onmogelykheid van 't borstbeen vast te houden op zyne behoorlyke plaats, zo dat 't weder aan malkanderen groeide. Tog dewyl men geen geval, hoe wanhoopig ook, mag verwaarloozen, nam ik voor, alles wat ik kon, ter behoudenis van deezen Lyder, in 't werk te stellen, en met dat oogmerk, dewyl zyn pols al te vol was, liet ik hem eenig bloed ontneemen, en herhaalde zulks *pro re nata*; ik liet hem ook verzachtende en ontbindende lavementen geeven, als ook voor zyn gewoonen drank *Spiritus Mindereri* en *Sal. Nitri* in garste water ontbonden; ik bragt hem in 't kort tot een nauwkeurige ontsteeking tegengaande regelwyze, beide in geneesmiddelen en diëet. Wieken, in azyn en water doortrokken, wierden op de beleedigde deelen gelegd, en 't lighaam werd ter dier plaatse door een maatig drukkend verband rondom omwonden.

Hy kon by geen mogelykheid in 't bed liggen, want zyn borst, in welke legging hy ook geplaatst wierde, veroorzaakte hem zo groote pyn, dat hy dezelve niet konde verdraagen: hy werd daarom geplaatst in een gemakkelyke stoel met zyn lighaam een weinig voorover hellende, en een andere stoel met kussens, om 'er met zyn hoofd op te

leg-

leggen, werd voor hem gezet. Geduurende tien dagen werd hy byna in deeze plaatzing gehouden; de koorts en 't bloedſpuwen begonnen ten einde van deezen tyd te verminderen; de ſcherpe pyn werd ook dragelyker, maar 't kraakend geluid van de gebroken beenen was meest 't zelve als in 't begin.

Hy was eenigen tyd, voor dat hy deeze beenbreuk gekregen had, aangetast geweest van een zwaare hoest, dezelve was nu byna geheel opgehouden, 't welk vreemd ſchynt, dewyl men natuurlyk zoude verwachten dat ze meenigvuldiger zoude worden, om dat de omloop van 't bloed door de longen nu nog meer verhinderd was. Heldert dit niet op de aanmerking van HIPPOCRATES, dat een grooter pyn in een aanmerkelyke trap 't gevoel van een minder pyn beneemt? Ik heb hem dikwyls geduurende deeze tien dagen gezien, byna geſtikt door ſcherpe zinkingen op de borst; en, zo dra als hy poogingen deed om te hoesten, was hy gewoon te mompelen (want hy was nauwelyks in ſtaat om verſtaanbaar te ſpreeken) dat de pyn naar zyn hart overging. Maar nu, terwyl de pyn een weinig verligt was, werd de hoest wederom zeer lastig, en maakte dat de gebroke beenen zodanig kraakten de een tegen den ander, dat hy gewoon was te zeggen dat 'er iets inwendig in zyn lighaam brak: dit veroorzaakte dat de pyn by tyden met hevigheid wederom kwam. Deeze toevallen maakten 't gebruik van de pynſtillende middelen noodzaaklyk, om hem een weinig rusts te bezorgen.

Omtrent deezen tyd, tien dagen namentlyk na dat hy dit ongeluk gekregen had, begonnen wy (hy was toen zeer vermagerd en uitgeteerd van 't lyden) met hem alle nachten in 't bed te brengen, alwaar hy in een half agterover geboogge plaatſing voor drie ofte vier uuren rustte, wanneer 't noodzaaklyk werd van hem wederom in zyne voorgaande plaatſing in de leuningſtoel te zetten; want, indien hy langer in 't bed bleef, werd hy zeer erg.

'T kraakend geluid van de beenen werd, omtrent drie weeken na dat dezelve gebroken waren, zeer weinig meer vernomen; en in vier weeken tyds meer, was hy in ſtaat van te gaan met zich ergens aan vast te houden.

'T Borstbeen en de Ribben zyn nu, niet tegenſtaande de beweeglykheid welke ze gehad hebben, zo nauw wederom ſamen vereenigd, dat 't niet kan ontdekt worden dat ze gebroken zyn geweest, was 't niet wegens een klein uitſteekenden rand, welke 'er gevonden word over 't *callus* heen.

Se-

Sedert heeft hy altyd, zyne jaaren in aanmerking genomen zynde, vry gezond geweest, uitgezonderd dat hy in den morgenſtond altyd walgachtig en misſelyk is, 't welk gemeenlyk omtrent in één uur, na dat hy opgeſtaan is, overgaat; wanneer 't weêr mistig is, is hy benauwd in de borst, en dikwyls gekweld met een lastige hoest, welke hem by tyden bloed doet opgeeven. Geen van alle middelen, waarvan ik de proef genomen hebbe, verlicht deeze ongemakken zo veel als 't verlies van 4 of 5 Oncen bloeds, wanneer zyne krachten 't willen toelaaten.

VRAAGEN DOOR DR. WILLIAM HEBERDEN.

Geleezen in de Vergadering, den 21 July 1768.

(*Medical Tranſactions.*)

I. Vraag.

IS de dikke korst, welke men dikwyls ziet op 't bloed, van eenig nut in 't bepaalen van de Geneeswyze?

Zodaanig bloed noemt men gemeenlyk ontſtoken; tog 't is bekend, dat deeze korst ſomtyds zich niet vertoont op 't eerſte bloed 't welk in zwaare ontſteekende Ziekten ontlast word; en in tegendeel dat men dezelve gevonden heeft in andere Ziekten, in welke bloedlaating in 't algemeen afgekeurd word, tog waarin 't gebeurt was dat de Lyder adergelaaten werd.

SYDENHAM, ſpreekende van 't Podagra, zegt, dat ſchoon 't bloed, 't welk in deeze Ziekte afgetapt word, in 't gemeen gelykt naar 't bloed van die geenen, welke aan 't zydewee en ontſteekende zinkingen onderheevig zyn, evenwel de aderlaatingen hier geen minder nadeel doen aan den Lyder, dan ze in de twee voorgenoemde Ziekten voordeel aanbrengen. De Baron VAN SWIETEN, in zyne zeer Oordeelkundige Aanmerkingen over de Korte Stellingen van BOERHAAVE, brengt zyn getuigenis tot 't zelve einde by: ik hebbe gezien, zegt hy, wanneer men zeer gezonde Menſchen in 't voorjaar jaarlyks deede laaten, dat 'er meermaalen zodanige korst op 't bloed was, en daar en tegen heeft men, in de ſterkſte ontſteekende Ziekten, ſomtyds geene zodanige korst op 't bloed waargenomen (§. 384.). BALLONIUS, *Ephem.* I. 11. p. 126, be-

bevestigt insgelyks dat sommigen van de gezondste gestellen altyd onzuiver bloed vertoonden; en dat in andere, wiens ingewanden in een zeer ziekelyken staat waren, 't bloed altyd by uitstek goed scheen te zyn.

Het is niet noodig in eene Vergadering van Geneesheeren, tot staaving van deeze waarheid, eenig Auteur aan te haalen. 'T gebeurt al te dikwyls dat den Lyder bloed gelaaten is voor dat een Geneesheer geroepen word, en dat hy gelegenheid heeft, gelyk ik dikwyls gehad hebbe, van dit ontstooken bloed te zien in *Erysipelateuse* Verstervingen, in de Waterzucht, in eene met verrotting verzeld gaande Keelziekte, gelyk ook in 't bloed van zwakke en stervende Menschen; in welke gevallen men wenschen zoude dat de laating niet geschied was, en waar dit veronderstelde teeken van ontsteeking in geenen deele een blyk is om meer bloed af te trekken.

Ik hebbe met opzet in een groote meenigte van gevallen waargenomen, de kleur van 't bloed, 't welke in verschillende vaten opgevangen was; waardoor ik ondervonden hebbe dat het zeldzaam in allen gelyk was; en dat by beurten 't eerste, tweede, of derde geheel verschilde van al 't overige. De korst word 't meest gevonden op 't bloed, 't welk 't eerst uit de ader komt; tog ik weet dat de agt eerste Oncen bloeds waren zonder korst, terwyl de laatste Once in een byzonder vat opgevangen, een dikke korst hadde. Wanneer in dit geval niet meer dan de agt eerste Oncen weggenomen waren, zoude niet de Geneesheer, welke hieruit 't bloed niet geschikt oordeelde tot 't maaken van zodanig een verschynzel, een al te schielyk oordeel geveld hebben? En wie kan, na dat de negende Once gelaaten was, zeggen, uit welken van deezen men den staat van 't bloed zoude moeten bepaalen?

SYDENHAM, in 't Hoofdstuk over 't Zydewee, zegt dat 't bloed, 't welk met een vollen stroom loopt, dikwyls deeze taaije korst zal vertoonen; terwyl een ander gedeelte van 't zelve bloed, 't welk langs den arm nederdruipt, 'er geenen heeft. Dit is evenwel niet altyd zo; want ik hebbe waargenomen dat 't dikke bloed alleen gevonden wierd uit drie koppen met bloed in de zelfde laating afgetrokken, op die waar 't bloed langs den arm was nedergekropen, en by droppen in den Kop gevallen was: 't bloed in de overige twee Koppen had met een volle straal geloopen, dog was niet in 't minste van zyn kleur veranderd. De zelfde Auteur verzekert ons insgelyks, dat, hoe ook 't bloed loopt en van wat aart 't zy, wanneer 't zelve, zo dra als 't uit de ader

ge-

gelaaten is, met den vinger geroerd word, de oppervlakte rood en bloeijende zal blyven. Overeenkomstig met SIMSON (*de re Medica*) zal een nauwe band, voor een kleinen tyd om den arm gedaan, zekerlyk de ontstokene korst veroorzaaken, welke hy zegt dat altyd gevonden word op 't bloed van Vrouwen die Zwanger zyn. Daar moeten buiten deezen andere omstandigheden zyn, welke in staat zyn van de kleur van 't bloed te veranderen, dewyl wy 't zo dikwyls in verschillende Koppen verschillend zien, in de zelfde laating, schoon 't al met een vollen straal gevloeid heeft, en 'er geen van geroerd is geweest. Wat gebruik nu kan men maaken van dit teeken, indien 't van zo veele geringe oorzaaken afhangt; van welken men op sommigen maar zeldzaam acht genoeg kan geeven, daar anderen geheel onbekend zyn?

Dog, byaldien het nog zo standvastig en regulier in zyne verschyning was, blyft 'er tot nog toe de zwaarigheid van te weeten, welke praktikaale regels ons met deeze verschillende gekleurde oppervlakte van 't bloed gegeeven worden. Men veronderstelt in 't algemeen dat 't aanduid de gepastheid van bloedlaatingen; dog de eerste laating moet gewaagd worden zonder te weeten of het zal verschynen of niet: daarby zal men vinden, dat dikwyls, in ontsteekingen van de longen en mazelen, 't eerste bloed met geen korst zal bedekt zyn, schoon 't leven van den Lyder van de herhaalde wegneeming van bloed afhangt: indien, als 't zich vertoont, eene herhaaling van laating te kennen word gegeeven, zal niet de aanhoudendheid 'er van even sterk pleiten voor een tweede, en een derde? En waar zal men dan ophouden? Eenige Auteurs maaken in der daad geen zwarigheid in te zeggen, dat een laating zo dikwyls moet voorgeschreven worden, als 'er zich een korst op 't bloed vertoont; ik ben verzekerd, dat, volgens deezen regel, verscheide Lyders zo niet ter dood, ten minsten tot in een waterzucht, zouden gelaaten worden.

Hoe meer wy leeren van 't menschelyk lighaam, hoe meer reden wy vinden om te gelooven dat men de zitplaats der Ziekten niet moet zoeken in 't bloed, dezelve schynen zeer weinig overeenkomst te hebben met de zichtbaare hoedaanigheden van 't bloed; en schoon 't verondersteld word door te gaan in alle ziekten, is 't tog maar inderdaad in zeer weinigen, dat het bloed (en ik mag 'er wel bydoen, het water) veel nuttige onderrichting aan den Praktizyn geeft.

ONA-

NATUURLYKE HISTORIE DER WOUWEN, OF KUIKENDIEVEN, EN BUIZERTS.

(Volgens BUFFON.)

De *Kuikendieven*, of *Wouwen*, en *Buizerts* zyn onedele, morsſige en laf hartige Vogels, in aart en zeden de *Gieren* (*) gelykende: deeze laatstgemelden bekleeden, in weerwil van hunnen ſlegten inborst, door hunne grootte en ſterkte, een voornaamen rang onder het Gevogelte. De *Kuikendieven* en *Buizerts*, die deeze voordeelen niet hebben, en in grootte voor de *Gieren* moeten wyken, gaan ze in getal verre te boven; zy zyn veel gemeener en veel lastiger dan de *Gieren*; zy vertoonen zich menigmaalen in en omſtreeks bewoonde plaatzen; zy onthouden zich zelden in de woeſtynen; zy geeven de voorkeuze aan vlakten en vrugtbaare heuvelen boven dorre Gebergten: dewyl zy in allerleien prooy ſmaak vinden, en alles hun ten voedzel ſtrekt, en een Land, hoe vrugtbaarder in gewasſen, ook des te meer van Inſecten, kruipende Dieren, Vogelen en klein Gedierte voorzien is. Zy houden doorgaans hunne woonſtede aan den voet der bergen, of op plaatzen waar zy veel Gedierten, Gevogelte en Visch vinden. Zonder kloekmoedig te weezen zyn ze egter niet vreesagtig, zy hebben eene ſoort van drieste domheid, welke hun de houding van eene bedaarde ſtoutmoedigheid byzet, en de kennis van gevaar ſchynt te beneemen: men nadert ze, men doodt ze veel ligter dan *Arenden* of *Gieren*. In den gevangen ſtaat zyn ze geheel onvatbaar voor onderwys: men heeft ze van alle tyden her uit de Lyst der edele Vogelen gelaaten, en niet waardig gekeurd in de Valkerye te worden opgebragt.

Schoon de *Wouwen* en de *Buizerts* elkander in Aart, in Grootte des Lichaams, in de gedaante van den Bek, en veele andere hoedanigheden, elkander gelyken, is de *Wouw* nogthans zeer gemaklyk t' onderſcheiden, niet alleen van de *Buizerts*, maar ook van alle andere Roofvogelen, door één enkel kenmerk, 't geen zich terſtond voordoet. Hy heeft naamlyk een

(*) Zie de Natuurlyke Historie der *Gieren*, *Hedend. Letteroeff.* I. Deel. II. St. bladz 290——297.

een gevorkten Staart, welks middelste pennen veel korter zyn dan de zydepennen, laatende eene spleet, die men van verre kan zien, uit welken hoofde men zeer oneigen aan deezen Vogel den naam gegeeven heeft van den *Arend met een gevorkten Staart.* Zyne Wieken zyn ook naar evenredigheid veel langer dan die der *Buizerts*, en geeven hem een veel gemaklyker vlugt: hy brengt zyn leeven, als 't ware, in de lugt door, noit bykans rustende, vliegt hy alle dagen zeer veel velds af. Dit doet hy niet om te jaagen of eenigen prooy te agterhaalen; doch het schynt dat vliegen zyn natuurlyke staat is, en hy daar in het grootste genoegen vindt. Men kan niet nalaaten zich te verwonderen over de wyze waar op hy vliegt, zyne lange en smalle Wieken schynen onbeweeglyk, en de Staart, die steeds in beweeging is, alles te verrigten. Hy heft zich, zonder moeite, in de hoogte, en daalt neder als of hy van een hellend vlak nedergleed: hy gelykt veel eer te zwemmen dan te vliegen. Hy versnelt zyn vaart of vertraagt dezelve: hy houdt zich op en blyft geheele uuren op dezelfde plaats hangen, zonder dat men eenige beweeging in de Wieken kan bespeuren.

In *Frankryk* is maar eene soort van *Kuikendieven*, in 't Grieksch ἴκτις, in 't Latyn *Milvus*; in 't Italiaansch *Milvio*, *Nibbio*, *Poijana*, in 't Spaansch *Milano*, in 't Hoogduitsch *Weike* of *Weiber*, in 't Engelsch *Kite* of *Glead*, in 't Poolsch *Kania*, in 't Zweedsch *Glada*, in 't oud Fransch *Ecousse*, *Ecouffe*, *Huau*, *Milion* en in 't hedendaagsch *Milan Royal* geheeten, deeze bynaam van *Koninglyke* is daar van herkomstig, dat die Vogel den Vorsten ten vermaak strekt, wanneer zy op hem jagt laaten maaken, door een *Valk* of *Sperwer:* dit levert een aartig Schouwspel op, men ziet hoe deeze lafhartige Vogel, schoon voorzien met alle hoedanigheden, welke hem moed behoorden te geeven, daar 't hem noch aan wapenen, noch aan kragt, noch aan vlugheid ontbreekt, het vegten weigert, en vlugt voor een *Sperwer* schoon veel kleinder dan hy, steeds in het al hooger vliegen zich omwendende, om zich in de Wolken te verbergen, tot dat de Jagtvogel hem agterhaale, met de Vleugelen slaat, met den Bek pikt, en met de Klauwen vat, en eindelyk, min gewond dan geslaagen, neder smyt, eer door vrees dan door de kragt zyns vyands overwonnen.

De *Kuikendief*, welks gansche zwaarte twee en een half pond haalt, en maar zestien of zeventien duimen lang is, van het end des Beks tot het uiterste der Pooten gemeeten, heeft

heeft niettemin omtrent vyf voeten vlugts; het Wasch aan den Bek is geel, gelyk ook de Regenboog der Oogen en de Pooten. De Bek is aan 't einde zwart, en deeze kleur hebben ook de Nagels. De scherpzienendheid zyns Oogs evenaart de snelheid van zyne vlugt; hy houdt zich dikmaals op eene hoogte, dat hy ons oog ontwykt; van daar ziet en ontdekt hy zyn prooy of voedzel, en valt op alles aan, wat hy kan doorzwelgen, of zonder tegenstand wegneemen; de kleinste Diertjes en zwakste Vogeltjes worden alleen van hem aangetast; bovenal zyn jonge Kuikens van zyn smaak: maar 't enkel geschreeuw der *Klokbenne* is genoeg om hem op de vlugt te dryven. „ De *Kuikendieven*, (schryft my „ myn Vriend de Heer HEBERT,) zyn de allerlafhartigste Die- „ ren; ik heb gezien dat twee derzelven een Roofvogel na- „ vloogen om dien den gevangen prooy te ontzetten, veel eer „ dan op hem aan te vallen, en het hun egter mislukte; zy „ worden door de *Raaven* bespot en op de vlugt gedreeven; „ zy zyn zo verslindend en gulzig als lafhartig, ik heb waar- „ genomen dat ze kleine doode en halfbedorven vischjes, op „ het water dryvende, aten; een' lange Slang in de Klauwen „ namen; op de krengen van Paarden en Runderen gingen „ zitten eeten, en nederstreeken op de Ingewanden, welke „ een Vrouw schoon maakte, en die zy van haare zyde weg- „ namen: eens gaf ik aan een jongen *Kuikendief*, dien de „ Kinderen in 't huis, waar ik woon, hielden, een vry groote „ jonge Duif, hy flokte dezelve geheel met vederen en alles „ in".

In *Frankryk*, en boven al in *Fransche - comté*, *Dauphiné*, *Bugey* en *Auvergne*, is deeze soort van *Kuikendieven* gemeen, als mede in andere Landschappen diens Koningryks, digt aan 't Gebergte gelegen. Zy zyn geen Trekvogels: want zy maaken hun nest in die Landstreeken, in de spleeten der Rotsen. De Schryvers van *The British Zoology* verklaaren desgelyks, dat zy in *Engeland* nestelen en het geheele jaar overblyven. Het Wyfje legt twee of drie eijeren, welke, gelyk die van alle vleeschvreetende Vogelen, veel ronder zyn dan Hoender eijeren: de eijeren van de *Kuikendief* zyn witagtig, met vuil geele vlekken. Eenige Schryvers hebben gezegd, dat de *Kuikendief* zyn nest maakt in de Bosschen op oude Eiken- of Dennen-boomen; dan, zonder dit volstrekt te lochenen, kunnen wy verzekeren dat men ze doorgaans in de spleeten der Rotsen vindt.

Deeze soort schynt door de geheele Oude Wereld verspreid

te weezen, van *Zweeden* af tot *Senegal* toe (*); doch ik weet niet of dezelve ook in de Nieuwe Wereld gevonden wordt: want de beſchryvingen van *America* melden van deezen Vogel niets. 'Er is alleen een Vogel, die men zegt in *Peru* t'huis te hooren, en enkel in den Zomer in *Carolina* gezien wordt, en in eenige opzigten naar den *Kuikendief* gelykt, even als hy een gevorkten Staart hebbende. De Heer CATESBY heeft 'er eene beſchryving en de aftekening van gegeeven, onder den naam van den *Sperwer met een Zwaluwen Staart*; BRISSON noemt hem de *Kuikendief van Carolina*. Ik hel over om te denken dat deeze ſoort zeer na komt aan onzen *Kuikendief*, en de plaats daar van bekleedt in de Nieuwe Wereld.

Maar 'er is eene andere ſoort die denzelven veel nader komt, en zich in onze Lugtſtreeke onthoudt als een Trekvogel, en den naam voert van den *Zwarten Kuikendief*. ARISTOTELES onderſcheidt deezen Vogel van den voorgaanden, dien hy alleen *Kuikendief* noemt, door den bynaam van den *Etoliſchen*: dewyl dezelve waarſchynlyk ten zynen tyde veel gemeener was in *Etolie* dan elders. BELLONIUS maakt ook gewag van deeze tweeërleie *Kuikendieven*: doch hy heeft mis, wanneer hy zegt, dat de eerſte, de *Koninglyke Kuikendief*, veel zwarter is dan de tweede, dien hy desniettemin den *Zwarten Kuikendief* heet; het is mogelyk enkel een drukfeil: want het is zeker dat de *Koninglyke Kuikendief* zo zwart niet is als de andere. Wyders heeft niemand der Natuurkundigen, oude of hedendaagſche, het

(*) Het blykt dat deeze ſoort van *Kuikendieven* in *Zweden* voorkomt: dewyl LINNÆUS dezelve op de lyst der *Zweedſche Vogelen* plaatst, onder den naam van *Falco cerâ flavâ, caudâ forcipatâ, capite albidiore. Faun. Suec.* No. 59. Men ziet ook, uit de getuigenisſen der Reizigeren, dat men ze in de heetſte Landen van *Africa* vindt. „ In *Guiné*, zegt BOSMAN, is eene ſoort van Roof„ vogels, 't zyn *Kuikendieven*, zy neemen, behalven de *Kuikens*, „ van welker wegvoering zy den naam gekreegen hebben, alles weg „ wat zy kunnen magtig worden, 't zy vleesch, 't zy visch, en dit „ met zulk een ſtoutheid, dat zy de Negerinnen den Visch, welken „ zy ter Markt brengen, of by de Straat te koop roepen, ont„ rukken, *Voyage de Guiné*. p. 278. Langs de Rivier *Senegal*, „ verhaalt een ander Reiziger, vindt men een' Roofvogel behoo„ rende tot de *Kuikendieven*, waar aan de *Franſchen* den naam „ van *Ecouffe* geeven; allerlei voedzel ſmaakt zynen verſcheuren„ den honger; hy is niet bang voor ſchietgeweer. Gekookt vleesch „ lokt hem dermaate aan, dat hy de Matroozen de ſtukken ontneemt, „ terwyl zy die na den mond ſteeken. *Hist. Gen. des Voyages, par* „ *M. l'Abbe Prevost.* T. III. p. 306".

het blykbaarst verschil tusschen deeze twee Vogels opgetekend, hier in bestaande, dat de *Koninglyke Kuikendief* een gevorkten staart heeft, en de staartpennen van den *Zwarten Kuikendief* bykans even lang zyn. Dit egter belet niet, dat deeze twee Vogels elkander in soort zeer na bestaan: dewyl zy, uitgenomen deeze gedaante van den Staart, in alle andere kenmerken, elkander gelyken: want de *Zwarte Kuikendief*, schoon kleinder en zwarter dan de *Koninglyke*, heeft dezelfde kleur van Pluimadie, de Wieken naar evenredigheid, even smal en lang, een Bek van dezelfde gedaante, even smalle en lange vederen, en komt in aart geheel over een met den *Koninglyken Kuikendief*.

Aldrovandus zegt, dat de *Hollanders* deezen *Wouw*, den naam van *Kuikendief* geeven, die, schoon dezelve veel kleinder zy dan de *Koninglyke*, niet te min veel sterker en vlugger is. Schwenckfeld verzekert in tegendeel, dat dezelve veel zwakker en nog lafhartiger is, en alleen aast op Veldmuisjes, Springhaanen en kleine Vogeltjes, die even het nest verlaaten: hy voegt 'er by, dat deeze soort zeer gemeen is in *Duitschland*, dit kan waar zyn; doch wy kunnen verzekeren, dat, in *Frankryk* en *Engeland*, de *Koninglyke Kuikendief* veel gemeenzaamer voorkomt. Deeze laatstgemelde is een Vogel des Lands, welke daar een gansch jaar over blyft, de andere, in tegendeel een *Trekvogel*, die onze Lugtstreek in den Herfst verlaat, om zich na warmer Gewesten te begeeven. Bellonius is ooggetuige geweest van hunne verhuizing uit *Europa* na *Egypte*: zy verzamelen by één, en gaan, by groote troepen, over den *Pontus Euxinus* of de *Zwarte Zee*, in den Herfst, en keeren op dezelfde wyze weder, in 't begin van April. Zy blyven den geheelen Winter in *Egypte*, en zyn zo gemeenzaam, dat zy in de steden komen, en op de vensters der huizen gaan zitten; zy hebben een zo goed gezigt, en een zo vaste vlugt, dat ze de stukjes vleesch, hun in de lugt toegeworpen, opvangen.

De *Buizert*, wordt in 't Grieksch Τριορχης geheeten; dewyl men verkeerdelyk geloofde, dat deeze Vogel drie ballen hadt. De Latynsche naam is *Buteo*, de Italiaansche *Buzza* of *Bucciario*, de Hoogduitschers noemen hem, *Busz-hen*, *Buzant*, *Buze* en *Bus-hard*, de Engelschen *Buzzard*, *Common-Buzzard*.

Te zeer bekend, om 'er eene breede beschryving van te geeven, is de *Buizert*. Hy heeft niet minder dan vier en een halven voet vlugt, haalt in de langte twintig of één en twintig duimen, de Staart is acht duimen lang, en de zamengeslaagene Wieken strekken zich een weinig buiten den Staart uit; de

Regenboog der Oogen is bleek geel, bykans wit; de Pooten zyn geel, gelyk ook het wasch aan 't grondſtuk des Beks, de Nagels zwart.

Deeze Vogel onthoudt zich het geheele Jaar door in de bosſchen van *Frankryk*, en blykt dom te zyn, zo in den ſtaat van een Huisvogel, als wanneer hy zich in vryheid bevindt; hy houdt zeer van ſtilzitten, en mag zelf lui heeten. Hy blyft dikwyls uuren agter een op denzelfden boom zitten. Zyn nest is gemaakt van kleine takjes, en van binnen bedekt met wolle of andere kleine zagte ſtoffe. De *Buizert* legt twee of drie witagtige Eijeren, geel geſpikkeld; het Wyfje voedt en bezorgt de jongen veel langer dan andere Roofvogels, die dezelve zeer vroeg uit het nest dryven. De Heer RAY verzekert zelf, dat het Mannetje de Jongen opvoedt, wanneer men het Wyfje doodt. —— Deeze Roofvogel vangt zyn prooi niet in de vlugt, hy zit te rusten op een tak, een haag, of aardhoop, en valt van daar aan op al het kleine Wild, 't welk binnen zyn bereik komt; hy vangt jonge Haazen en Konynen, zo wel als Patryzen en Quartels; hy ſtoort en verwoest de nesten van veele Vogelen; hy voedt zich ook met Kikvorſchen, Haagdisſen, Slangen, Springhaanen *enz.* wanneer hem ander Wild ontbreekt.

Zodanig is deeze ſoort van Vogelen aan verandering onderworpen, dat, wanneer men vyf of zes *Buizerts* by elkander vergelykt, men 'er nauwlyks twee vindt die elkander wél gelyken. Men heeft 'er bykans geheel witte, andere, die alleen den Kop wit, nog andere die bruin en wit op onderſcheide wyzen gemengeld hebben. Deeze verſchillendheden hangen grooten deels af van den Ouderdom en de Sexe; want men treft ze alle aan in onze lugtſtreeke.

Een Vogel, in 't Fransch *Bondrée* geheeten, en in 't Latyn bekend onder den naam van *Buteo Apivorus* of *Vespivorus*, om dat hy van Byen en andere Inſecten leeft, verſchilt weinig van den *Buizert*, en is daar van niet onderſcheiden, dan door hun die deeze twee Vogels zeer zorgvuldig met elkander hebben vergeleeken. Zy hebben, in de daad, meer overeenkomende dan verſchillende kenmerken: maar deeze uitwendige onderſcheidenheden, gevoegd by die van eenige natuurlyke geaartheden, zyn genoegzaam om 'er twee Soorten van te maaken, die, ſchoon elkander zeer na komende, niet te min verſchillend zyn.

De *Bondrée* is zo groot als de *Buizert*, en weegt omtrent twee ponden; zy haalt in de langte twee en twintig duimen, van den Bek tot den Staart, en achttien tot de Pooten gemeeten:

ten: de ingeſlaage Wieken ſtrekken zich drie vierde deelen buiten den Staart uit, en hebben vier voeten en twee duimen vlugts: haar Bek is een weinig langer dan die van den *Buizert*; het Wasch aan den Bek is geel, dik en oneffen; de Neusgaten zyn lang en krom; als zy den Bek opent, vertoont zy een zeer grooten mond van eene geele kleur; de Dyen en de Pooten hebben dezelfde kleur, en de niet ſterk gekromde Nagels zyn zeer zwart; het bovenſte van den Kop is breed en vlak, de Pluimadie is aschgrauw. Men vindt eene breedvoerige beſchryving van deezen Vogel, in het Werk van den Heer BRISSON, en in dat van D'ALBIN. De laatstgenoemde Schryver zegt, naa de uitwendige deelen van de *Bondrée* vermeld te hebben, dat zy veel korter zyn dan die van den *Buizert*; hy voegt 'er by, dat men in de Maag van een *Bondrée* veele groene Rupſen, en andere Rupſen, als mede Inſecten gevonden hadt.

Deeze Vogels maaken, gelyk de *Buizerts*, hunne nesten van takjes, vullen ze met eene wollige ſtoffe van binnen, waar op zy de Eijeren leggen, die aschkleurig en met kleine bruine ſtipjes geſprikkeld zyn. Zomtyds neemen zy de nesten van andere Vogelen in; men heeft ze gevonden in een oud nest van een *Kuikendief*. Zy voeden haare Jongen met Poppen, en boven al met die van Wespen. Men vondt de koppen en ſtukken van Wespen in een nest, waar in twee jonge *Bondrées* waren; zy zyn in den eerſten tyd met een wit dons bedekt, zwart geſprikkeld; en hebben als dan bleek geele Pooten, en wit wasch aan den Bek. Ook heeft men Kikvorſchen en geheele Haagdiſſen gezien in de maag der *Bondrée*, die zeer groot is. Het Wyfje is in deeze ſoort, gelyk in die van alle groote Roofvogels, veel grooter dan het Mannetje. Beide loopen zy, zonder zich van de Vleugels te bedienen, zo ſnel als onze *Haanen*.

Schoon BELLONIUS zegt, dat de *Bondrée* zeer gemeen is in *Auvergne*, gaat het vast dat deeze Vogel thans, in *Frankryk*, veel zeldzaamer is, dan de *gemeene Buizert*. Onder meer dan twintig *Buizerts*, welke men my van tyd tot tyd in *Bourgogne* gebragt heeft, was geen één enkelde *Bondrée* te vinden: en ik weet niet, uit welk een Landſchap van *Frankryk* de *Bondrée* gekomen is, welke wy in 's Konings Verzameling hebben. De Heer SALERNE verhaalt, dat men, in *Orleans*, de *Gemeene Buizert*, den naam van *Bondrée* geeft: doch dit belet niet dat deeze twee onderſcheide ſoorten van Vogelen uitmaaken.

De *Bondrée* onthoudt zich doorgaans op de boomen in vlakten, om zyn prooi op te doen. Zy aast op Veldmuisjes, Kik-

Kikvorſchen, Haagdisſen, Rupſen en andere Inſecten. Zy vliegt van boom op boom, van haag op haag, altoos in de laagte zonder zich te verheffen, gelyk de *Kuikendief*, naar welken zy voor 't overige genoeg gelykt in aart; doch van wien men haar altoos kan onderſcheiden, zo wel van verre als van naby, deels door haare Vlugt, deels door den Staart, die niet gevorkt is, gelyk die van den *Kuikendief*. Dewyl de *Bondrée*, in den Winter, zeer vet is en goed om te eeten, legt men zich op het vangen van deezen Vogel toe.

Eindelyk moeten wy hier nog ſpreeken van den *Buizert der Moerasſen*, in 't Grieksch Κίρκος, in 't Latyn *Circus* of *Milous æruginoſus*, in 't Engelsch *Moor Buzzard*, in 't Fransch *Buſard de Marais*: of enkel *Buzard*.

Deeze Vogel is veel verſlindender, en op verre na zo lui niet als de *Buizert*, en 't is misſchien alleen uit deezen hoofde, dat hy min dom en kwaadaartiger ſchyne. Hy voert een bloedigen oorlog tegen de Konynen, en is zo zeer op Visch als op Wild geſteld. In ſtede van, gelyk de *Buizert*, bosſchen en gebergten te bewoonen, onthoudt hy zich alleen in Kreupelhout, ſtronken, heijen, omſtreeks moerasſen, poelen en vischryke rivieren. Hy vervaardigt zyn nest niet hoog boven den grond, in de Kreupelbosſchen, of zelf op hoogten door breed uitgeſpreide gewasſen bedekt. Het Wyfje legt drie, zomtyds vier eijeren, en ſchoon zy ſterker ſchynen voort te teelen, dan de gemeene *Buizerts*, die, gelyk zy vaste Vogels zyn, natuurlyk aan *Frankryk* eigen, en daar het geheele jaar blyvende, zyn ze nogthans veel zeldzaamer, of veel bezwaarlyker te vinden.

Men zal niet ligt de *Buizert der Moerasſen* verwarren met den *Zwarten Kuikendief*, hoewel hy, in veele opzigten, naar denzelven gelyke: dewyl de *Buizert der Moerasſen*, zo wel als de *Gemeene Buizert*, de *Bondrée*, een veel dikker en korter hals heeft, daar die der *Kuikendieven* veel langer is. De *Buizert der Moerasſen*, is ligt van den anderen *Buizert* te onderſcheiden. —— *Voor eerst*, door de plaatzen waar hy zich onthoudt. —— *Ten tweeden*, door de Vlugt, welke veel ſneller en ſtouter is. —— *Ten derden*, dewyl hy niet rust op hooge boomen, maar zich gemeenlyk op den grond of in Kreupelboschjes houdt. —— *Ten vierden*, door de langte zyner Pooten, die naar evenredigheid veel hooger en dunner zyn, dan die van andere Roofvogels.

De *Buizert der Moerasſen* geeft de voorkeuze aan de Jongen van Watergevogelte, als die van *Duikers*, *Eendvogels* en anderen, hy vangt leevende Visſchen, en voert ze in zyn

Klau-

Klauwen weg: by gebrek van Wild of Visch, eet hy Kruipende gedierte, als Padden, Kikvorſchen en Water-Inſecten. Hoewel veel kleinder dan de *Buizert*, eet hy veel meer; dit ontſtaat waarſchynlyk uit zyne grootere leevendigheid, welke hem meer beweegings en hongers geeft; ook is hy veel kloekmoediger. Bellonius verzekert 'er gezien te hebben, die op de Jagt afgerigt en geleerd waren, Konynen, Patryzen en Kwartels te vangen. Hy vliegt veel zwaarder dan de *Kuikendief*; en wanneer men hem door *Valken* jaagt, ſtreeft hy niet, gelyk de *Kuikendief* na de hoogte, maar zoekt zydwaards te ontkomen. Een enkele *Valk* is niet genoegzaam om hem te krygen, hy zou zich daar van ontſlaan, en zelf zich te weer ſtellen. Meer kragts en moeds hebbende dan de *Kuikendief*, verweert hy zich beter dan deeze tegen den *Schuifuit*, ſchoon hy 'er voor moet onderdoen. Om met *Valken* zyn oogmerk te bereiken, is het noodig twee of drie op den *Buizert der Moerasſen* los te laaten. De *Havikken* en de *Steenſmetzers* vreezen voor den *Buizert der Moerasſen*, vermyden hem te ontmoeten, en vlugten zelf op zyne aankomst.

BRIEF VAN DEN HEER DE LA LANDE, *Lid van de Academie der Weetenſchappen*, AAN DEN HEER ****, OVER DEN VERMEENDEN WATERZIENDER, JEAN JACQUES PARANGUE.

„ EEnige onzer Nieuwspapieren hebben, in navolging van „ de *Franſche*, een en andermaal gewag gemaakt van een „ Jongeling, voorzien met het zeer zonderling vermogen, om, „ door den grond heen, den loop des waters te ontdekken, „ na te gaan en aan te wyzen. Veele getuigenisſen, voor de „ waarheid hier van, worden van verſcheide plaatzen opgegeeven. Wy zullen deeze niet ophaalen; maar een Brief „ daar toe betreklyk, door den beroemden Heere DE LA LANDE geſchreeven, in ons *Mengelwerk* plaatzen".

Myn Heer ****.

De Academie heeft uwen Brief, gedagtekend den 5 Juny, ontvangen, ſchoon dezelve geen kennis heeft gelieven te neemen van de gevallen, daar in vermeld, behaagde het haar, nogthans, dat een der Leden U zou antwoorden en bedanken, voor de genomene moeite. Het geen ik U over dit ſtuk ſchryf is het gevoelen niet van eene ſtaatlyke overweeging der Aca-

 de-

demie, maar van verscheide gesprekken, gehouden ter gelegenheid van het leezen uws Briefs, en verscheide stukken uit de *Gazette de France*, die van dit geval spreeken.

Het is waarlyk vreemd, Myn Heer, dat iemand van verstand en bekwaamheid zich heeft kunnen laaten verstrikken in een valstrik, gespannen door een kleinen Bedrieger. Uwe braafheid heeft het getuigenis en de verzekering van veele geloofwaardige persoonen niet kunnen wederstaan; en de vooringenomenheid, U daar door ingeboezemd, hebben u de gevallen, waar gy een ooggetuige geweest zyt, doen gelooven. Gy zyt zo zeer niet gewoon, als wy hier, om blyken te zien, van de verbaazende ligtgeloovigheid en domheid des Volks; en Gy hebt geoordeeld dat eene zaak, door het getuigenis van veele Persoonen bekragtigd, waar moest weezen, zonder na te gaan, hoe het bedrog, het vooroordeel, de zugt tot het verwonderlyke, de algemeene bronnen zyn van de wonderbaare, en met getuigenis bevestigde verschynzels in alle tyden, en op alle plaatzen; maar dat de Natuurkundigen dezelve noit gelooven, wanneer ze aanloopen tegen de duidelyke denkbeelden, welke wy hebben van de kragten der Natuure.

Wy leeren, door eene steeds standhoudende ondervinding, dat overal waar een Guit is, en ligtgeloovige Lieden zyn, ook altoos dergelyke wonderen gebeuren. Men behoeft zich des niet te verwonderen; maar, wanneer men werk gemaakt heeft, om de menschen te leeren kennen, en weet hoe verre de ligtgeloovigheid van eenigen gaat, en hoe veelen geneegen en gereed zyn, om zich daar van te bedienen; wanneer men duizend voorbeelden van bedrog en onkunde zich kan te binnen brengen, heeft men zelf de beleefdheid niet langer om zyn oordeel op te schorten; men beklaagt ze die daar aan gelooven; volharden zy in dat geloof, men veragt ze, en ik twyfel geenzins, Myn Heer, of gy zult het wel haast nevens ons doen.

Men heeft U gezegd, dat JEAN JACQUES PARANGUE verscheide verborgene bronnen aangeweezen heeft: doch het is U genoeg bekend, dat 'er bykans overal water gevonden wordt, en dat de bedding van aarde, welke den Aardkloot omringt, op eene zekere diepte, water onder zich heeft, op welk eene plaats men ook graave, om, door een put of bron, daar aan uittogt te geeven: ik heb noit gezien, dat men in vlakke landen of in valeien delfde, zonder water aan te treffen. Zy die in het land rondgaan, om putten te booren, verkiezen doorgaans, zonder des iets te zeggen, eene plaats welke de geschiktste is voor 't huislyk gebruik, 't welk men van een put be-

beoogt te maaken; zy ftellen hunne kunst te werk, en flaagen altoos. Zy zouden kunnen zeggen, dat zy het water zagen, en bykans overal zou men hun gelooveu: zy zouden een veel grooter aantal getuigen kunnen bybrengen, dan uwe nieuwe Waterziender; doch zy zyn zo onbefchaamd niet als hy. Gy kunt over deezen onderaardfchen waterfprong, een vry breed Vertoog vinden, in myne *Voyage d'Italie*, Tom. I. p. 556, als ik van *Modena* fpreek, waar dezelve overvloediger, en op eene mindere diepte is, dan men dien doorgaande vindt. —— Gy fchynt boven al overgehaald, om geloof te flaan aan 't geen PARANGUE voorgeeft, om dat hy den loop en de richting aanwyst der onderaardfche wateren; doch wanneer de helling der plaatze den loop des waters bepaalt, kan men zich daar in niet vergisfen; en wanneer het een vlakke plaats is, zal de richting, waar in men de groeve maakt, den loop van 't water altoos bepaalen; men kan het van het Noorden na het Zuiden brengen, en de Propheet zal altoos gelyk hebben.

De Historie der vaten vol water, welke men verborgen hadt en die hy ontdekt heeft, is eene omftandigheid, door het gerugt daar by gevoegd, om het wonderbaare te vergrooten; wy weeten door ondervinding, dat dit dagelyks gebeurt. Ook kan PARANGUE, als de Waarzegger van de buurt, voor af des wel onderrigt geweest zyn; voorts gaf zyne raadzelagtige wyze van antwoorden, by die gelegenheid te kennen, dat hy een agterdeurtje open hieldt; hy kan het ook by toeval geraaden hebben.

Hebt gy kunnen veronderftellen, Myn Heer, dat het licht door het aardryk heen drong, en 't zelve door het water is wederom gekaatst? Hebt gy u kunnen verbeelden, dat eene vloeiftof minder fyn, dan het licht, de oogen van dit kind heeft kunnen aandoen, en dat men voor dit Mensch in 't byzonder nieuwe wetten in de Natuur moet toeftaan? Behoorde men, voor het toeftaan van zulke wonder vreemde ftellingen, niet bezogt te hebben, het op allerlei wyzen te ontknoopen; en is de oplosfing, gezogt in de ligtgeloovigheid des Volks, niet de allernatuurlykfte, de alleronbetwistbaarfte, en door de ondervinding van alle eeuwen geftaafd?

Onze Gefchiedenisfen zyn opgevuld met gevallen, ruim zo zeldzaam, ruim zo openbaar, ruim zo met getuigenisfen geftaafd; doch welke niemand gelooft, naa dat de fmaak voor het wonderbaare plaats gemaakt heeft, voor het gezonde verftand. Al de Wereld, behalven de Natuurkundigen, is op het wonderbaare verflingerd; doch deeze zyn gewoon, de verfchynzels der Natuure na te gaan, te bevestigen, te bevatten,

ten, uit te leggen, en van het wonderbaare af te scheiden.

De Abbé de *St. Ruf* schryft aan uwen Waterziender eene natuurlyke wiskundige werking toe, waar door hy de diepte der waterloopen kan kennen: dit toont my duidelyk, hoe een Man van verdiensten, door de veelvuldigheid der getuigenissen misleid, zyn werk kan maaken om het wonderbaare te ondersteunen; deeze werking is zeker zeer verre boven de bekwaamheid van dien Landjongen.

Een der Leden van de Academie te *Parys*, te *Toulon*, veel hebbende hooren spreeken van den vermeenden Waterziender, begaf zich voorleden jaar na eene Hofstede, waar men deezen Knaap hadt verzogt te komen: hy verscheen; doch op het voorplein gehoord hebbende, dat een kundig Heer hem op den toets zou stellen, ging hy schielyk heen, en men zag hem niet weder; men heeft daar, op zyn woord af, gegraaven; doch de uitslag beantwoordde niet aan het voorgeeven.

Een aanzienlyk Magistraats-persoon, die gisteren in de Academie tegenwoordig was, toen men uw Brief las, stelde voor PARANGUE hier te ontbieden; wy hebben hem verzogt zulks niet te doen: dewyl dit natuurlyk zou strekken, om aan belachlyke gerugten geloof by te zetten, en een zweemzel van belang te geeven, 't welk zy waarlyk niet verdienen; men zou dan overal weeten, dat men dien Jongen te *Parys* hadt doen komen, en misschien noit verstaan, hoe hy daar ontmaskerd, en als een dwaazen Bedrieger veragt was.

Men vondt, in onze laatste *Gazette*, een antwoord van deezen Jongen, wegens zyne mistasting op eene plaats, waar het water zeer naby hem was; dit antwoord verraadt hem genoegzaam, en toont dat hy doortrapt genoeg is, om zich uit ongelegenheid te redden, en dat hy, gelyk zo veele andere Bedriegers, voor een tyd, de domheid heeft kunnen bedotten van het gemeene Volk, 't welk altoos geneegen is, om zeldzaame dingen te gelooven, juist om dat ze ongeloofiyk zyn. Wy hebben in 't voorleden Jaar, te *Parys*, de Duivels van *Louvet* gehadt, en dit Jaar de Gezondmaaker in de Straat *Moineaux*: van tyd tot tyd doen 'er zich Menschen op, die zich van deeze geestneiging des Volks zoeken te bedienen.

Gy zult, Myn Heer, in de *Dictionnaire* van BAYLE, op de woorden ABARIS en ZAHURIS, wonderheden van dezelfde soort vinden, als die des Waterzienders, welke ten blyke strekken, dat men, door alle eeuwen heen, guiten en ligtgeloovige menschen gehad heeft, zo wel als nu, en zelfs meerder.

Men brengt my, op dit eigen oogenblik, een Brief van den 20 Juny 1772, veertien bladzyden druks beslaande, en goed ge-

gekeurd, waar in gy andere dergelyke gevallen zult vinden, en andere redeneeringen, die de bedriegery en de onbekwaamheid van uwen Waterziender aan den dag leggen.

Verschoon, Myn Heer, de vryheid, met welke ik my in deezen heb uitgedrukt; ik dagt het zou U meer behaagen uit my te verstaan, wat wy hier over dit geval denken, dan Complimenten te ontvangen. Ik zou de moeite niet genomen hebben, om eenen zo langen Brief te schryven aan iemand, dien ik minder hoogagting toedroeg, en ik bid U myne onbewimpeldheid aan te merken, als een bewys van het belang, 't geen ik stel in uwe agting, en in uw oordeel.

Ik heb de eer van te zyn, &c.

DE VOORNAAMSTE BYZONDERHEDEN, WELKE VAN ABARIS, EN DE ZAHURIS VERTELD WORDEN.

„ WY hebben de Artykels, in den voorgaanden Brief „ van den Heer DE LA LANDE, in het Woordenboek „ van BAYLE nageslaagen, en geoordeeld, dat het veelen on- „ zer Leezeren niet ongevallig zou weezen, het voornaamste „ daar in vermeld, hier geplaatst te vinden".

ABARIS was een *Scyth* van afkomst, de Zoon van SEUTHUS. Men verhaalt van hem zo veel fabeltjes, dat HERODOTUS zelve zich schynt te schaamen, om ze alle te vermelden, en 'er een volslagen berigt van te geeven. Hy zegt daarom alleen, dat die Barbaar alomme een Pyl met zich droeg, en geen voedzel nuttigde. Dit is de zaak niet van den wonderbaarsten kant voorgesteld; want, die ze van dien kant beschouwen, hebben voorgegeeven, dat ABARIS op dien Pyl door de lugt reedt, als op een vliegenden *Pegasus* gezeten; en dus Rivieren, Zeën en Plaatzen, voor anderen ontoeganglyk, zonder eenige vertraaging, over vloog. Deeze Pyl hadt aan APOLLO toebehoord, en was mogelyk dezelfde met welken hy de *Cyclopen*, de Smeeders van den Blixem, dien JUPITER tegen ESCULAPIUS gebruikte, gedood hadt. APOLLO verborg zyn Pyl, naa deezen moord, in het Land der *Hyperboriërs*; doch hy bekwam dien op eene wonderbaare wyze wederom: want de winden bragten denzelven weder t'huis, zo ras de toorn van JUPITER gestild was. ——— ABARIS gaf zich voor een Waarzegger uit, en hy verspreidde zyne voorzeggingen overal, waar zyne zwervende leevenswyze hem heenen leide: zo dat men hem met recht het *Wandelend Orakel* zou hebben

kun-

kunnen noemen. Eenigen zeggen, dat hy de Maaker was van het *Palladium*, dat noodlottig pand van de behoudenis der Steden, welke het in 't bezit hadden, en dat hy het aan die van *Troje* verkogt, en, zo men wil, van Menschen beenderen vervaardigd. Hy kon, gelyk men verhaalt, de Aardbevingen voorspellen, de Pest doen ophouden, en de Onweders stillen. SUIDAS tekent aan, dat hy verscheide Boeken schreef; in 't byzonder vindt men aangetekend, dat hy in *Lacedemonie* offeranden deedt van zo veel kragts, dat dit Land, zeer aan de Pest onderworpen, daar naa noit met dezelve bezogt werd. Hy schreef verscheide Werken, op één na alle in Ondicht. Voorts wordt hy beschreeven als iemand, die zich, door zyne heuschheid, braafheid en gespraakzaamheid bemind maakte.

Misschien vraagen onze Leezers, hoe komt dit Berigt van ABARIS by den Waterziender te pas? Wat bewoog den Heer DE LA LANDE, om 't zelve zo byzonder aan te wyzen? Hier op dient ten antwoord, dat deeze wonderbaare Pyl aan ABARIS toegeschreeven, den Heer BAYLE gelegenheid geeft, om, in eene breede aantekening, te spreeken van de bedriegeryen, door JAQUES AYMAR gepleegd, met de zogenaamde *Wichelroede*, en welk bedrog, hoe veel opgangs het in den beginne ook maakte, op het tastlykst ontdekt werd, door den Prins van *Condé*. Wy zullen, om niet te lang te zyn, 'er slegts met een kort woord van spreeken. Deeze JAQUES AYMAR, was een Boer van *St. Veran*, dicht by *St. Marcellin* in *Dauphiné*; hy maakte zich, in het einde der laatst afgeloopene Eeuwe, vermaard, door het gebruik van de Wichelroede, door middel van welke men zeide, dat hy de verborgene Waterwellen, en alle metaalen, in de aarde begraaven, kon ontdekken. —— Hy wilde de kragt daar van nog verder uitbreiden, en wel tot de ontdekking van alle andere geheime gestoole verborgen dingen; tot het uitvinden van de Lyken van Menschen, die vermoord en heimlyk begraaven waren, ja van de Moordenaars zelve. Dan ongelukkig voor zyne vermeende Kunst, kwam hy op zekeren tyd te *Parys*, om zyne bekwaamheid in het Paleis des Prinsen van *Condé*, en verscheide andere huizen te vertoonen, alwaar zyne Wichelroede hem begaf, en geen de minste werking deedt, zo dat hy geheel verlegen stondt, en al den roem, dien hy in zyne Geboorteplaats en elders verkreegen hadt, geheel verloor, bekentenis deedt van het bedrog, en des verschooning verzogt. Eene aanmerking van LEIBNITZ, by dit voorval gemaakt, en door BAYLE opgetekend, is meldens waardig. „ Indien de Prins van *Condé* zo veel moeite „ niet aangewend, en zo veel kosten niet gedaan hadt, om

„ dit

„ dit ſtuk te onderzoeken en uit te vorſchen, zouden wy nog „ te ſtryden hebben met de zodanigen, die zich liever door „ het wonderbaare willen laaten bedriegen, dan in de eenvoudige waarheid beruſten (*).

Wat de *Zaburis*, door zommigen *Zabories* geheeten, aanbelangt, deeze naam wordt, in *Spanje*, aan eenige Lieden gegeeven, welke men wil, zo ſcherpziende te zyn, dat zy de waterleidingen, metaalen, ſchatten en lyken, onder den grond kunnen ontdekken. Zy hebben roode oogen. MARTIN DEL RIO verhaalt, dat hy, in den Jaare MDLXXV, te *Madrid* zynde, een kleinen Jongen, tot dit zeldzaam ſlag van Lieden behoorende, gezien hadt. Deeze Schryver meent, dat de onderaardſche Wateren uit zekere uitwaasſemingen, het Metaal onder de aarde uit zekere Kruiden, welke by de plaatzen gemeenlyk groeien, door de *Zaburis* kunnen gekend worden; maar wat de Schatten en Lyken betreft, derzelver ontdekking ſchryft hy aan de medewerking des Duivels toe: naardemaal zy weeten te zeggen, welk voor Schatten, en welke Lyken zy zien, en zy dit vermogen maar op Dingsdag en Vrydag bezitten. Kostelyk geredenkaveld! Wonder opgelost! Anderen, en alle verſtandige Lieden, houden wat van deeze *Zaburis* verteld wordt voor een louter verdichtzel, 't welk, gelyk veele andere, uit bygeloof herkomſtig is: want dewyl men wil, dat deeze Lieden op goeden Vrydag gebooren zyn, heeft men van hun vercierd, dat zy in de kuilen en de graaven konden zien: vermids 'er zich, ten tyde van het Lyden onzes Heilands, veele graven openden, en veel Heiligen opſtonden.

(*) De Wichelroede, maakte omtrent dien tyd veel ophefs; de *Nederduitſche Leezer*, die van de Voorſtanders en Tegenſtreevers dier werkinge wil leezen, en zich met dat Wichelſpel vermaaken, zie de *Boekzaalen van* P. RABUS, van het Jaar MDCXCVI. bladz. 495 &c. en van het Jaar MDCXCVII. bladz. 390 &c. die een ſterk Voorſtander van deeze grol was; en een *Vertoog wegens de Wichelroede, waar in zeker Geſchrift van* P. RABUS, *in de Boekzaal van Mey en Juny des Jaars* 1697 *te vinden, beantwoord is door 't Collegium Phyſicum, tot Haarlem.* Te Leid. by J. d. V.

AAN-

AANWYZING DER GEBREKEN VAN DE TEGENWOORDIGE GELEERDE OPVOEDING.

(Uit het Engelsch.)

WY zyn aan de Hoogeschoolen de weinige Wysgeeren, die, zints de herleeving der Letteren, ons verlicht hebben, niet verschuldigd. MONTAIGNE, BACON, DESCARTES, NEWTON, LOCKE, LEIBNITZ, SCHAFTESBURY, MAUPERTUIS, waren in 't midden der Wereld, in den loop hunner bezigheden, of in het Leger, gevormd. Indien deeze groote Mannen zich onderworpen hadden aan Schoolsche onderwyzingen, was hun vernuft uitgedoofd geworden, door de besmettende middelmaatigheid hunner Leermeesteren.

De Schoolen, met den aanvang deezer, en op 't einde der voorgaande Eeuwe, in *Frankryk* opgerigt, om de Wysbegeerte van EPICURUS te leeren, leveren een voldingend bewys van deeze waarheid op. De Naavolgers dier Wysbegeerte kwamen niet te voorschyn, uit de donkere schuilhoeken van eene Leerplaats; zy vertoonden alles wat groot, vernuftig, beschaafd en braaf was onder dat Volk. Mannen die kieschheid van smaak by dapperheid voegden, verheevene bekwaamheden met gezellige hoedanigheden paarden; die wisten hoe zy hunne Letterkennis moesten vereenigen, met die hun bekwaam maakten in het Veld en ten Hove! Van dit getal was de welspreekende POLIGNAC, en de verstandige CATINAT.

Laaten wy onze nauwbeperkte Geleerde Opvoeding vergelyken by de uitgebreide en verheevene der Ouden. Een Jongeling gaf zich vroegtyds aan de zorg van eenen Wysgeer over, die dikmaals een Staatsman of een Veldheer was. In stede van hem bezig te houden met ydele bespiegelingen en nauwgezetheden, liep het geheele onderhoud, over de groote en nuttige gedeelten der Weetenschappen. Ten zelfden tyde, als het Verstand verlicht en beschaafd werd, vormde men ook het Hart, door grondregelen aangedrongen, door voorbeelden. Men sloeg nauwkeurig agt op de zuiverheid der Zeden, de sterkte en gezondheid des lichaams. Alles liep uit op een bezig en werkzaam leeven, en strekte om groote Mannen, en goede Burgers, hervoort te brengen.

Wysgeeren van de aanzienlykste geboorte, van de beroemdste agting, en met hooge ampten bekleed, oordeelden het niet beneden zich de Opvoeding der Jeugd ter hand te neemen. Wat denkt een beuzelende Eeuw, als zy ziet dat een AGESILAUS

LAUS werd opgevoed door XENOPHON, een DION door PLATO, een ALCIBIADES door SOCRATES, een PHOCION door XENOCRATES, een PHILOPÆMON door MEGALOPHANES, verscheide edele *Romeinen* door CICERO, een NERO door SENECA, een TRAJANUS door PLUTARCHUS, een ZENOBIA door LONGINUS? Wat zou zy zeggen indien een BACON, een CATINAT, een TEMPLE, een SHAFTESBURY, deeze groote Mannen hadden nagevolgd? Stelt deeze naamen over tegen die onzer tegenwoordige Leermeesteren, Hoogleeraaren, en oordeelt dan van de uitwerkzels van dat verschil. Elk een geniet het geluk niet van eenen SHAFTESBURY; wy zyn allen niet opgevoed door een LOCKE.

By deezen verdorven smaak in onze Opvoeding, en op onze Hoogeschoolen, heerschende, komt nog een misslag, ten opzigte van de hoogstagtbaarste soort van Wysbegeerte. De Natuurlyke Wysbegeerte neemt te veel van onzen tyd weg, en de Oefenende wordt verwaarloosd. Op alle de Leerplaatzen, hoort men niets dan van Natuurkundige Proeven, en Waarneemingen over de Natuurlyke Historie. Onze Wysgeeren zyn slegts Natuurkundigen, eu ongelukkig van de geringste soort; die zich met beuzelingen, enkele liefhebberyen, en niets anders, bemoeien.

Wy moeten met dankbaarheid erkennen, de vorderingen, welke wy verschuldigd zyn aan Wysgeerige nafspeuringen, en ontdekkingen in de Natuurlyke Historie. Deeze hebben nieuw licht verspreid over de Kunsten, en grooten dienst in de Geneeskunde gedaan. Wy genieten veele geryflykheden en voordeelen, ontstaande uit het beoefenen deezer Weetenschappen. Maar, gelyk alles voor misbruik bloot staat, zo benadeelt een al te groote bevlytiging van Natuurkundige waarneemingen, de Wysbegeerte.

Daar zyn takken van Kundigheid, welke eer tyd en arbeid vereischen dan vernuft. Van dien aart is de Natuurlyke Historie, voor zodanig moet men byzondere deelen van de Natuurkunde aanmerken. Een Mensch kan onmogelyk alles zien: geholpen door waarneemingen der geenen, die hem voorgegaan zyn, kan hy in staat weezen, om 'er iets by te voegen, eenige verbeteringen te maaken. Wy hebben noodzaaklyk meer vorderingen in de Natuurkunde gemaakt, dan de Ouden. —— Deeze gemaklykheid, 't zy dan weezenlyk of ingebeeld, om de Ouden te overtreffen; deeze hoop om iets nieuws te ontdekken, vervoerde onze Geleerden, om zich op de Natuurkundige Weetenschappen toe te leggen. Een aantal

van Academien, geſchikt om dezelve aan te kweeken, houdt die drift wakker. Maar zy ſlaan den rechten weg niet in.

Onder het leezen der Werken van ARISTOTELES en PLINIUS, ſtaát elk verſteld over de uitgeſtrektheid hunner kundigheden, en de uitgebreidheid hunner oogmerken. Men verwondert zich, als men ziet dat 'er een vernuft in heerscht, 't welk niet eigen ſchynt aan de Natuurlyke Historie. De Verhandeling van THEOPRASTUS over de Steenen vertoont eene ſchranderheid, wyd en ver verheven boven de eng beperkte bekwaamheden onzer Proefneemeren. —— In ſtede van deeze voorbeelden tot baaken te neemen, vervallen de hedendaagſche tot eene vrugtlooze langdraadigheid. Wy zien niets anders dan Leerwyzen, die het lot der Bovennatuurkundige Stelzels ondergaan. De eene vernietigt de andere, de een ſlokt de andere op, gelyk de ſlangen der Toveraaren. Onze Natuurlyke Historie is als 't ware in een Woordenboek verandert.

Men verlaagt zich zelf tot beuzelingen. Een wyduitgeſtrekte Koophandel ſtelt ons in ſtaat, om de Zeldzaamheden uit alle de Werelddeelen te verzamelen. Men maakt Kabinetten. Doch hoe jammerlyk zyn ze dikwyls opgevuld? Hoe durven wy lachen om een pedantſchen Liefhebber der Oudheden, die een niets beduidenden voorraad van met ſtof begruisde overblyfzels by een verzamelt; als wy het hoofdwerk onzes leevens maaken met Kapellen te vangen, die in orde te ſchikken, met ſchulpen en gefigureerde ſteenen by een te voegen? NICOLE noemde PASCAL, wanneer hy hem zyn beuzelagtigen aart wilde verwyten, een Verzamelaar van ſchulpen. Wat zou hy zeggen van onze Liefhebbers, die in de Velden rond zwerven? Van onze Steenverzamelaars? Speelgoed is voor Kinderen, en onze gewaande Wysgeeren maaken 'er eene ernſtige bezigheid van.

Men moet nogthans niet denken, dat deeze aanmerkingen gemaakt zyn met oogmerk, om de beoefening der Natuurkunde, of der Natuurlyke Historie te veragten, of te mispryzen. Elk verſtandig Mensch erkent het vermaak en het nut, daar in opgeſlooten. Alle bekwaamheden vorderen onze hoogagting; doch in ongelyke maate. Het is louter Geleerde dweepery, alle ſtudien verſchillende van die, welke men byzonder heeft uitgekoozen, als onwaardig, buiten te ſluiten. —— Maar de heerlyke naam van Wysgeer wordt misbruikt, als men dien geeft aan een beuzelend Neemer van proeven; aan eenen met bloed bemorſten Ontleeder; aan eenen ſnuffe-

lenden Kruidkenner, of een berookten Stookkundigen. Een Metzelaar is buiten twyfel een noodzaaklyk Man om een Paleis te bouwen; doch hy moet zich den naam van eenen Bouwkundigen niet aanmaatigen, die naam en de agting, daar aan verschuldigd, komt alleen toe aan den Man van vernuft, die het plan ontwerpt en het werk bestuurt.

Deeze korte vergelyking van de Oude Wysbegeerte met de Hedendaagsche toont elk hoe zeer deeze laatste de veragting verdient, in welke zy vervallen is; en hoe veel 'er ontbreeke aan onze tegenwoordige wyze van Opvoeding in de Weetenschappen.

EENIGE LEVENS-BYZONDERHEDEN VAN DEN HEER DE MARIVAUX.

De *Boerin van Fortuin*, de *Boer van Fortuin*, de *Mariamne*, de *Fransche Spectator*, van MARIVAUX, zyn in ons Land zo wel, en zo gunstig, bekend, dat men niet onverschillig kan zyn, om den Schryver dezer aangenaame en nuttige Werkjes, wat byzonderer te kennen. Men heeft in den Jaare 1769 te Parys, met de *Esprit de Marivaux*, eene egte Levensbeschryving van denzelven uitgegeeven, zaam gesteld uit Familiestukken en byzonderheden door aanzienlyke Mannen, die hem gemeenzaam gekend hebben, opgegeeven; waar uit wy onzen Lezeren de volgende byzonderheden mededeelen.

Peter Carlet de Marivaux wierdt geboren in de Parochie van St. Germain te Parys, in den Jaare 1688. Zyn Vader was van eene goede Familie in Normandye, deszelfs tydelyke bezittingen waren zeer aanmerkelyk, en hy spaarde niets in de opvoeding van zyn Zoon, in den welken men zonderlinge bekwaamheden, en een zeer beminlyk karakter, ontdekte. Hy lag zig niet toe op de geleerdheid, om daar eene kostwinning van te maaken, maar hy wierdt door zyn overheerschende neiging tot dezelve overgehaald, en hy stondt zelf, zo wel als anderen, verwonderd een Schryver te zyn geworden.

Zyn eerste Werk was *Les Nouvelles folies Romanesques*, of de Hedendaagsche *Don Quichot*, waar in veel geest en levendigheid bespeurd wordt, schoon het niet gelyk is met andere Stukken van de zelfde soort, die hy naderhand geschreeven heeft.

Kort na dat hy het Kollegie verlaaten hadt, raakte hy in een gezelschap, waar in het schryven van eene goede Komedie, als eene zeer moeijelyke zaak, wierdt aangemerkt. *Marivaux* antwoordde onbedagt, dat hy dit als zeer gemaklyk aanzag, en een der aanweezenden voegde hem toe, dat hy als een Jongeling praatte, die het gewigt der zaake niet kende. Dit verwyt, hoe wel verdiend,

ftak hem geweldig, en in éénen dag maakte hy de fchets van een Toneelftukje, 't welk hy de *Voorzigtige Vader* noemde. Hy toonde die Schets aan een Vriend, die daar zeer groot behaagen in hadt, en hem aanmoedigde om dezelve uit te werken, waar toe hy befloot, en het welk hy in agt dagen volvoerde. Deze fpoedige voortgang moest toen, en moet nog, te meerdere opmerking baaren, om dat het Stukje in Vaarzen was, en indien die fchielyke vervaardiging de menigvuldige gebreken, die in het Stukje zyn, niet ten eenemaal verfchoont, kon dezelve ten minften tot een bewys verftrekken van het geen de Schryver in ftaat zou wezen te volbrengen, wanneer hy zig wat meer tyd wilde geeven, en na dat hy wat meer ondervinding zou gekreegen hebben.

Onder de vroege voortbrengzels van MARIVAUX is *l'Homere Travestie*, welk Werk hy aangevangen en voortgezet fchynt te hebben, om te toonen, hoe gemaklyk, de ernftigfte en gewigtigfte onderwerpen, in een belagchelyk licht gefteld kunnen worden. De kragt van SCARRON's *Roman Comique* beftaat meer in de wyze van voordraagen en uitdrukken, dan in de zaaken, die van de verkleedde *Homerus* van *Marivaux* meer in de zaaken zelve, dan in de wyze van voordraagen of in de uitdrukkingen.

Marivaux ondernam, toen hy omtrent twee-en-dertig jaar oud was, namelyk in den Jaare 1720, een Treurfpel te fchryven. Hy bepaalde zig tot den dood van Hannibal, welk ftuk vertoond, maar niet met zulk eene toejuiching ontvangen wierdt, als gefchikt was om hem aan te moedigen; van dezen tyd af, volgde hy de natuurlyke leiding van zyn Geest, welke meer tot het vrolyke en aangenaame, dan het ernftige of droevige overhelde. Hy alleen onderfteunde het Italiaansch Theater voor een langen tyd, en hy fchreef met een even gunftigen uitflag voor het Fransch. Meest alle zyne Stukken hebben hunne waarde federt op het Theater behouden, en fchynen nieuw vermaak te geeven, door de herhaalde vertooning. Die, welke, naar zyne eigen gedagten, de voorkeur verdienden, zyn de *dubbele Onftandvastigheid*; de *Liefdes-Verrasfing*; de *Moeder vertrouwde*; de *Sinceres*, en het *Slaaven eiland*. En het Gemeen bevestigt myn oordeel in dezen.

Toen *Marivaux* de karakters hadt uitgeput, lag hy zig zelven toe om toevallen en intrigues in zyn Stukken te brengen, waar in hy gezegd mag worden, zyn eigen model te zyn geweest. Zo alle zyne Blyfpelen niet een even goeden uitflag hadden, men moet ten minften zeggen, dat hy, in allen, zyne verbeelding aan de voorzigtigheid, en zyne boerteryen aan de betaamelykheid onderwierp, en nimmer een van beiden anders gebruikte, dan om deugd en goede zeden te bevorderen.

Het Eiland van de Rede, een zeer geestig Bly-of Zinnefpel van dezen Schryver, wierdt in 1727, op het Fransch Theater vertoond, maar met weinig gevolg. Het Gemeen vindt nooit fmaak in verfierin-

ringen, daar de zinnen tegen opkoomen. De Aanschouwers konden hen, die zy als van de gewoone statuur gewend waren te beschouwen, niet als Pigmeen aanzien; maar schoon dit Stuk om de gemelde reden niet zeer geschikt is voor het Theater, laat het zig met zeer groot vermaak in het Kabinet leezen.

Marivaux gaf zyne eerste Stukken zonder zyn naam uit, en wierdt ten laatsten door een toeval ontdekt. Hy hadt zyne *Liefde's Verrassing* aan het Italiaansch Theater gegeeven, maar de Akteurs vatteden de Genie van het Stuk niet volkomen; Juffrouw *Sylvia*, eene zeer bekwaame Actrice, voelde haare gebrekkige uitvoering, maar konde die niet naar haar zin verbeteren. Een van haare Vrienden, die tevens ook een Vriend was van *Marivaux*, sprak haar op zekeren avond, na dat het Stuk gespeeld was, en hoorde haar verscheidenmaalen zeggen; „ Ik zou zeer veel geeven, om den Autheur „ van dit Stuk te kennen, op dat hy het ons eens voorlaze, wy „ zouden het dan veel beter uitvoeren". Deze Vriend bewoog *Marivaux*, om Juffrouw *Sylvia* een bezoek te geeven, zy vonden haar aan haar Toilet, en, na de eerste beleefdheden, gaf de Heer *Marivaux*, die een boekje by haar zag leggen, zyne nieuwsgierigheid te kennen, om te weeten, wat het ware. *Sylvia* prees daar op zyn Stukje hemelhoog, maar zeide tevens; „ Ik ben boos op den Schry„ ver, om dat hy zig niet bekend maakt, wy zouden, zo hy het ons „ eens voorlaze, oneindig beter regt doen aan een Stuk, dat onze groot„ ste oplettenheid zo wel verdient als dit ". *Marivaux* nam de Komedie, en begon een gedeelte van *Sylvia's* rol te leezen; zy stondt verbaasd over de nauwkeurigheid, smaak, en buigingen zyner uitspraak, waar door zy, gelyk zy verwagt hadt, nieuwe fraeiheden in het Stuk ontdekte, en in staat gesteld wierdt om veel beter te speelen. „ Myn Heer, riep zy uit, gy leest dit, zo als ik verwardelyk „ begreep, dat het moest geleezen worden, maar niet in staat was „ het zelve te leezen: Gy moet gewisselyk de Schryver van dit Stuk „ zyn, het is anders onmogelyk, het zelve zo volmaakt te leezen". *Marivaux* antwoordde met eenige bedremmeling, en was van dit oogenblik af bekend als een Toneelschryver.

Marianne en de *Boer van Fortuin* zyn twee bekende en geagte Werken van denzelfden Autheur; wy behoeven egter nauwelyks te zeggen, dat hy het 12de Deeltje van *Marianne* zelf niet geschreeven, en slegts de vyf eerste Boeken van de *Boer van Fortuin* opgesteld heeft; het verschil van styl en denkwyze is al te zigtbaar, om die waarschouwing noodig te hebben. Maar men zal natuurlyk nieuwsgierig zyn om de reden daar van te weeten; van de *Boer van Fortuin* kunnen wy zeggen, dat de Schryver bang was voor ongenoegen, het welk het Werkje hem van den kant der Grooten verwekken konde, en een gerust leven verkoos boven den roem, welken hy verkreegen zoude hebben, door een Werk te voltooijen, 't welk hy tot hier toe zo geestig agtervolgd hadt.

De *Voiture embourbée* en de *Coquette reformée* zyn ook Werkjes van den Schryver, die zyn groote bedrevenheid in het vrolyke, en zyne volmaakte kennis van het Menschelyk hart, duidelyk aantoonen.

Zyne *Fransche Spektator* deedt hem groote eer, en men beschouwde hem in Engeland gelyk met den beroemden LA BRUYERE. In dit Werk heeft hy de algemeene Verdorvenheid van Zeden, de valsheid der Vriendschappen, de konstenaryen der Staatzugt, de elenden der Gierigheid, de ondankbaarheid der Kinderen, de grillige tyranny der Ouderen, de verradery der Grooten, de onmedogenheid der Ryken, en de boosheid der Armen, gelukkig ten toon gesteld. De beide Sexen, Ouden en Jongen, Grooten en Kleinen, kunnen in dit Werk een Egt afbeeldzel van hunne ondeugden en gebreken vinden. Maar de Schryver behandelt zyn onderwerp, op eene wyze, overeenkomstig met zyn karakter, en dezelfde beminlyke hoedanigheden vertoonen zig in zyne Schriften, gelyk als in zyn leven. Zyne geaardheid was stil en ingetoogen, hy hadt egter alle konsten om te behaagen in de Verkeering. Hy was bekend voor een Man van de striktste eerlykheid, van eene ongeveinsde opregtheid, eene edele belangeloosheid, en eene ongemaakte zedigheid. Hy hadt eene beminlyke gevoeligheid van hart, en eene fraeije aandoenlykheid van smaak; hy was gespraakzaam en verpligtende, en boven al zorgvuldig om alles te vermyden, wat iemand aanstoot geeven konde.

In den Jaare 1743, wierdt hy met algemeene stemmen tot Lid van de Fransche Akademie verkoren, en zyn Werken zyn in een-en-twintig Boekdeeltjes verzameld en uitgegeeven.

Na dit algemeen berigt van den Heer *Marivaux* gegeeven te hebben, moeten wy nu nog eenige byzonderheden van hem melden.

In den ouderdom van omtrent agttien jaaren, vattede hy eene sterke drift op voor eene jonge Dame, die veel middelen, en omtrent gelyke jaaren hadt als hy; zy was zeer schoon, maar scheen het zelve niet te weeten. Dit trof *Marivaux* met verwondering en eerbied, en zyne verknogtheid aan haar wierdt yder uur tederer en sterker. Maar ongelukkig verrastte hy dit zonderling voorbeeld van natuurlyke en eenvoudige schoonheid, voor een Spiegel praatende met haar zelve, en alle de houdingen en lagjes beproevende, welke zy onderstelde, dat haar bevallig Persoontje op de gunstigste wyze vertoonen zouden. *Marivaux* stondt verslagen, en het speet hem geweldig, dat hy zig door de konst hadt laaten bedotten, terwyl hy waande, de eenvoudige Natuur te eerbieden. Hy brak zyne Verbintenis, schoon het Huwelyk op het punt was van geslooten te worden, af, en staakte op eenmaal zyne bezoeken, zonder daar reden van te geeven. Mogelyk zyn wy aan dit toeval een goed gedeelte dier Philosophische Aanmerkingen verschuldigd, welke hy in verscheidene zyner Werken gemaakt heeft, over de heimelyke Springveeren van der Menschen daaden, en de karakters, welke daar uit geboren worden.

By

By deze gelegenheid wil men, dat hy eene tegenzin opvattede, niet slegts tegen zyne Meesteres; maar ook tegen de geheele Sexe; dezelve sleet egter allengs, en, na dat hy omtrent vyftien jaar na dit geval, ongehuwd gebleeven was, trouwde hy in den Jaare 1721, met eene jonge Dame van eene goede Familie, en waar voor hy de tederste genegenheid hadt; hy verloor haar ongelukkig, reeds in den Jaare 1723, en beklaagde dat verlies tot op het einde van zyn leven.

Zy liet hem ééne Dogter na, die naderhand Non werdt, in het Klooster *du Thresor*. De Hertog van Orleans, die wist in hoe middelmaatige omstandigheden *Marivaux* zig bevondt, en die eerbied hadt voor zyne Menschenliefde en Edelmoedigheid, gaf de jonge Juffrouw eene uitzetting, en betaalde alle de onkosten van haare Profesfie.

Eene jonge Juffer eene uitzetting te geeven, en dan haar, voor haar geheele leven in een Klooster op te sluiten, is zulk eene ongerymde vermenging van goedaartigheid en wreedheid, dat redelyke Schepzels, niet anders dan door Bygeloof tot zulk een gedrag gebragt kunnen worden; dit veragtelyke uitwerkzel van vrees en dwaasheid heeft onzen roem zo dikwils in schande verkeerd, heeft den Godsdienst zo dikwils veragtelyk, de Deugd zo dikwils haatelyk gemaakt, dat men zig hier over naauwlyks meer verwondert.

Marivaux hadt, van een Pensioen uit 's Konings beurs, vier duizend Livres, door welk inkoomen hy in Frankryk, vooral in dien tyd, in staat wierdt gesteld, niet slegts de noodzaaklykheden, maar ook het aangenaame des levens te genieten; byaldien hy minder gevoelig was geweest voor het leed van anderen, en minder mild om derzelver behoeften te vervullen. Hy behieldt nauwelyks de helft van zyn inkoomen voor zig zelven, en besteedde het overige onder hen, die het noodig hadden.

Ondertusschen was *Marivaux* met alle zyne beminlyke, en alle zyne groote hoedanigheden, een zeer lui Mensch; en een zyner Brieven, die nog nooit te voren het licht gezien heeft, bevat eene Verdediging van deze zyne gesteldheid.

„ Ik erken, zegt hy, myn waarde Vriend, dat ik lui ben, en dat „ ik dien onwaardeerbaaren Zegen geniet, welken de fortuin my niet „ ontneemen kan, schoon zy my weinig anders gelaaten heeft. Ik „ zoude inderdaad meer gehad hebben, by aldien myne luiheid altoos standvastig en eenpaarig geweest ware, by aldien ik nu en „ dan niet voor eene korte poos geluisterd had naar hen, die myne „ luiheid begromden, en denkende wyzer te zyn dan ik, my aanzetteden, om dezelve te overwinnen. Is dit niet een blyk, dat de „ Luiheid redelyk, en dat dezelve onschuldig is van de meeste dingen, die haar ten laste gelegd worden? Te blyven wat ik ben is „ de eenige voorwaarde, waar op ik kan bewaaren het geen ik heb, „ en het geen ik heb is genoeg in staat, om my te bewaaren. Maar

„ myne goede Vrienden konden niet rusten, voor dat zy de gunstige „ gelegenheid, zo als zy meenen, om myne inkomsten te verdubbe„ len, ja drie- of viermaal grooter te maaken, hebben waargenoo„ men. Ik was byna beschaamd van my dus werkeloos te vertoo„ nen, en, ingenoomen met het gewoone begrip, dat een Jongeling „ zig moet pousseeren, en dat hy zig moet gedraagen naar het „ oordeel van oude en ervarene Lieden, liet ik hen over myn for„ tuin, naar hun welgevallen, beschikken; ik liet hen verkoopen, „ om te koopen, en werkte ongelukkig zelf mede, om de Ontwer„ pen uit te voeren, welke zy voor my gesmeed hadden. ô Heilige „ en heilzaame luiheid! Had ik uwe neigingen gevolgd, ik zou zo „ veele beuzelagtige Vertellingen niet geschreeven, maar ik zoude „ meer dagen van geluk genooten, en minder verdrietelykheden „ ontmoet hebben. Werkeloosheid, myn Vriend, maakt een Mensch „ niet ryker dan hy is, maar zy maakt hem ook niet armer; gy kunt, „ in een staat van rust, bewaaren wat gy hebt, schoon gy het niet „ vermeerdert, en ik weet zelfs niet, of het geen gy hebt, zomtyds „ niet vermeerderd wordt, als de belooning eener wyze ongevoe„ ligheid voor de bekoorlykheden der rykdommen".

Men kan uit dezen Brief verscheiden byzonderheden ophelderen. Het blykt, dat *Marivaux* de goederen van zyn Vader geërfd heeft, die men zeide dat zeer aanmerkelyk waren. Dat hy een goed gedeelte daar van verloor, door het maaken en agtervolgen van eenig ydel Ontwerp, daar anderen hem toe aanspoorden; dat hy zyn schryven heeft doorgezet, om zyn bestaan te verbeteren; en derhalven wel een Pensioen van nooden hadt; het blykt ook dat dit verlies zyner goederen reeds gebeurde, terwyl hy nog jong was; waar uit men dan schynt te mogen gissen, of dit verlies zyner goederen niet ruim zo veel deel hadt, in het verbreeken van zyn Huwelyk met eene jonge en ryke Schoonheid, als zyne ontdekking van haare koquetterie, en daar op volgende afkeer van de Sexe.

Wat hier ook van wezen moge, *Marivaux* was zo voorzigtig om zyn eigen huisselyk ongeluk, en gebrek aan geld, te verbergen, als hy die bedryven van goedaartigheid en edelmoedigheid, waar door hy de nooden van anderen verligtte, zorgvuldig bedekte.

Fontenelle, op zekeren tyd gehoord hebbende, dat hy ziek was, en vreezende, dat hy, die nooit geld in voorraad hadt, daar aan thans zelf gebrek mogt hebben, ging by hem, en gaf hem, toen zy alleen waren, zyne vermoedens te kennen. „ Misschien, zeide hy, „ hebt gy meer geld van nooden, dan waar over gy thans beschik„ ken kunt; Vrienden moeten niet wagten, tot dat zy gevraagd „ worden; hier is eene beurs met honderd Louis d'Or, welke gy „ my vergunnen zult by u te laaten. Ik beschouwde dezelve, zegt „ *Marivaux*, als ontvangen en gebruikt, en antwoordde: vergun my „ nu uwe Vriendelykheid te erkennen, met eene dankbaarheid, die „ op zulk eene gunst past; en deed hem dezelve van myne hand te „ rug ontvangen".

De goedhartigheid van *Marivaux* bleek zelfs in de geringste gevallen; op zekeren tyd naar buiten zullende ryden, met Mevrouw *Lallemand*, wierdt hy, terwyl hy op het rytuig wagtte, door een jongen flordigen knaap, om een Aalmoes aangefprooken; gelyk de Jonge, omtrent agttien of twintig jaar oud, en dik en fterk was, beftraftte *Marivaux* hem over zyn bédelen: „ Schaamt gy u niet, „ zeide hy, daar gy zulke fterke ledemaaten, en zulk eene goede „ gezondheid hebt, uw brood te gaan bédelen, in plaats van daar „ voor te werken"? De jonge knaap krabde zyn hoofd, en antwoordde? Och! ja, Myn Heer, gy hebt wel gelyk; maar — zeker „ Myn Heer, gy weet het niet —— ik ben zo lui". — *Marivaux*, die zelf het ongemak van werken voelde, hadt zo veel vermaak in deze opregte bekentenis van den Jongen, dat hy hem een kroon gaf, welke het egter waarfchynlyk is, dat hy, by nadere overdenking, zeer kwalyk befteed heeft geoordeeld.

Hy wierdt zwak in den laatften tyd van zyn leven, en zag den dood met langzaame fchreden naderen; hy bleef egter niet flegts wel te vreden, maar zelfs vrolyk; hy ftierf gelyk een Philofooph, zonder zig zelven te kwellen, en gelyk een Christen met de hoop der Onfterflykheid; op den 11den February 1763, in het zeven-en-vyftigfte jaar zyns ouderdoms.

VERGELYKING TUSSCHEN CAREL V, EN FRANCISCUS I.

(Overgenomen uit *Histoire du Royaume de France*, &c. *Paris* 1771. 8*vo*. 2 *Vol.*)

„ Niets is gefchikter om beroemde Perfoonen wél te leeren kennen, dan hunne Portretten nevens malkanderen te befchouwen, en fchoon wy al meer Vergelykingen tusfchen Carel V, en „ Franciscus I, en zelfs al in Werken, die in het Nederduitsch vertaald zyn, hebben, kwam ons deze egter zo kort en goed voor, „ dat wy geene zwaarigheid maakten, dezelve over te neemen".

Carel V en Franciscus I zyn het misfchien over en weder aan malkanderen verpligt, dat zy beide groote Mannen zyn geworden. Zy hebben beiden verfcheiden voordeelen boven den anderen gehad. De voornaame trekken in hun karakter fchynen, in Carel V, de fynheid, de agterhouding; in Franciscus I, de opregtheid, de openhartigheid, te zyn geweest. Beiden hebben zy groote daaden uitgevoerd, maar Carel V heeft zig zelven flegte bedryven veroorloofd, en Franciscus I heeft fouten begaan.

Zo men de beide Vorften in hoedanigheid van Krygslieden befchouwt, zal de fomme hunner groote verrigtingen, ten naasten by, gelyk zyn. Die van Franciscus I hebben egter meer gerugt gemaakt. Zyne eerfte ftappen in de loopbaan des Oorlogs verwierven hem

een luister, die over zyn geheel leven heeft geschitterd, en die zig in zyn ongeluk zelve heeft opgehouden. Eene Overwinning, in een ouderdom van twintig jaaren, maakt altoos doorlugtig. Carel de V tradt, of onderscheidde zig ten minsten, al te laat in deze loopbaan. Zyn eerste gewigtige optogt was die in 1532 tegen de Turken; die naar Tunis in 1536 is de eerste, welke men in vergelyking kan brengen met den Slag van Marignan. Maar gewislyk is het beter den Slag van Mulberg gewonnen, dan dien van Pavia verlooren te hebben.

In alles was Carel V misschien meer Generaal, en Franciscus I meer Soldaat. Die Verdeeling der Krygstalenten onder hen is zelfs overeenkomstig met hunne karakters in het algemeen. De een was bedaard, werkzaam en peinzend, de ander was schielyk, driftig, geweldig.

Wat de Staatkunde betreft, men kan niet ontkennen, dat de meerderheid hier geheel aan de zyde van Carel V was. Hy veroverde of behieldt al wat zyn Mededinger hem betwistede; hy verkreeg het Keizerryk, maakte zig van het Milaneesche meester, en behieldt het Koningryk van Napels. Hy was alle die voordeelen verschuldigd aan een voorzigtig gedrag, aan wél genomen maatregelen, aan middelen, geschikt om de einden té bereiken. Hy was gelukkig, en zoude inderdaad waardig geweest zyn dat te zyn, zo het bedrog hem niet dikwils geleid hadt in de keuze zyner middelen, en zo die middelen altoos zo eerlyk als nuttig waren geweest.

Hy hadt alle de noodige weetenschap voor Koningen; de Konst van de menschen te kennen, en de verdiensten te onderscheiden. Men zag altoos de grootste Generaals van Europa aan 't hoofd zyner Legers; zyne Ministers bestierden hem niet, hy leidde hen, en hy gebruikte hen altoos tot dat geen, daar zy meest bekwaam toe waren. Hy kende, en zyne Onderdaanen en de Vreemdelingen; hy wist, dat Bourbon een Held, en dat Saluces niet dan een Traiter, was. Hy bedient zig van Bourbon om te overwinnen, en van Saluces om te verraaden.

Carel V hadt nog een groot voordeel boven zynen Mededinger, dat namelyk van werkzaamer en standvastiger te zyn. Franciscus I heeft schitterende oogenblikken, die door hunnen luister verbluffen, maar hy heeft lange tusschenpoozen van slaap of kwyning. Carel de V kent die niet. Hy is altoos werkzaam, hy maakt toebereidzelen, hy voert Ontwerpen uit, hy vangt Onderhandelingen aan, hy kuipt, hy verdeelt, hy loopt Duitschland, Italie, Spanje door, hy is overal; hy houdt de Groote Mogenheden in teugel, hy onderwerpt de Kleine, hy ketent haar allen door zyne Onderhandelingen. Maar Franciscus I is verre boven Carel, terwyl hy Provence tegen hem verdedigt, en het strekt hem tot grooteren roem, zyn Koningryk te hebben kunnen bewaaren in den staat, waar in hy zig bevondt, dan aan Carel V, in zyne andere Veroveringen, geslaagd te zyn, en deze te missen in weerwil van alle de voordeelen, welke zyne magt en kuiperyen hem gaven.

Nog

Nog was Franciscus I boven Carel V, toen hy hem berigt gaf, wegens den opstand der Gentenaaren, toen hy hem den doortogt door zyne Staaten vergunt, toen hy den oproerigen Rochellers hun misdryf vergeeft, toen hy, door de lasteringen des Keizers, allerwegen in Duitschland zwart gemaakt, zig deswegen niet wreekt, dan door de Duitsche Kooplieden met weldaaden te overlaaden.

Eindelyk is Franciscus I ten minsten gelyk te schatten met Carel V, ten opzigt hunner krygsdeugden. Zyne minderheid, zelfs in de Staatkunde, was gedeeltelyk het uitwerkzel van zyne meerdere kiesheid in de keuze der middelen, en kan dus gedeeltelyk als eene Deugd beschouwd worden.

Wy hebben in deze vergelyking Franciscus I niet beschouwd, dan met betrekking tot de Staats- en Krygsbedryven; dit is evenwel het minst gunstig oogpunt, waar uit men dezen Vorst kan zien. De Historie der geleerdheid en konsten zou hem in een veel schooner dag vertoonen, zy zoude hem eene onbetwistbaare meerderheid geeven, niet slegts boven zynen Mededinger, maar ook boven alle de Vorsten van zyn tyd.

PROGRAMMA

VAN HET BATAAFSCH GENOOTSCHAP DER PROEF-ONDERVINDELYKE WYSBEGEERTE TE ROTTERDAM.

HEt *Bataafsch Genootschap der Proef-Ondervindelyke Wysbegeerte te Rotterdam* heeft, op deszelfs algemeene Vergadering, gehouden den 10 Augustus 1772, onder het *Præsidium* van den Heere *Directeur* LEONARDUS PATYN, *Stads Med. Doctor en Professor Honorarius, te Rotterdam*, geöordeeld:

Dat, de Vraag: *Is 'er eenig Middel om onze Landen, die door Regen- of- Opperwater overstroomd zyn, en het Water uit zig zelve niet loozen kunnen, op eene spoediger en gereeder wyze, en met geen meerder kosten, dan tot hier toe door Wind- en Molenwerk geschied is, van het zelve te ontlasten? zo ja, welk?* voorgesteld den 14 July 1770, om te beantwoorden voor den 1 Mey 1772, door geen der twee ingekomene Antwoorden zoodanig voldoende beantwoord is, dat aan het zelve de Prys kan toegewezen worden:

Dat egter beide die Antwoorden hunne byzondere verdiensten hebben, en wel zoodanig, dat de Schryvers 'er van behooren aangemoedigd te worden om dezelven verder te onderzoeken en te volmaaken:

Dat naamelyk in het Antwoord, met de Zinspreuk: *Een Inwoner van de laage Landen aan eene van de op-en afloopende Rivieren*, een Middel wordt opgegeeven om de overstroomde Landen, aan de Rivieren, waar in Eb en Vloed gaan, gelegen, zonder Wind-Water-Molens droog te maalen; welk Middel, zo niet in allen deele,

ten minste in de toepassinge geheel nieuw schynt te zyn, en waarschynlyk met winst van tyd en minder kosten ter bereikinge van dat oogmerk zou kunnen in 't werk gesteld worden; edog dat de Schryver had behooren te geeven eene omstandiger en naauwkeuriger beschryving van het sàmenstel des Werktuigs, met bygevoegde Profil- of Standteekeningen van de noodige Raderwerken, benevens een Plan of Kaartje van de verdeeling der Boezems, de legging der Waterleidingen en de plaatsing der ontworpene Werken; dat 'er daarenboven in ontbreekt eene betooging van de vereischte uitwerkinge en eene behoorlyke begrooting der kosten:

Dat in het Antwoord, met de Zinspreuk: *Door Reden en Ondervinding*, ook eenige nieuwe en nuttige Voorslagen, Ondervindingen en Proeven voorkomen; dog dat de Schryver zyne byzondere Stellingen en Beöordeelingen in het eerste Lid van zyn Antwoord niet breedvoerig genoeg ontvouwd, nog naar vereisch betoogd heeft; dat hy ook eene behoorlyke Afteekening met de vereischte maaten had dienen te geeven van het tweede Middel, dat hy ter verbetering van de Wind-Water-Molens voorstelt; en dat over het geheel dit Antwoord minder dan het voorige voldoet aan het uitdrukkelyk geëischte in de Vraage: 't welk eigenlyk bestaat in het opgeeven van eenig ander Middel dan een Wind-Water-Molen, om de overstroomde Landen droog te maaken:

Om al het welke het Genootschap beslooten heeft:

Den Schryver van het Antwoord, onder de Zinspreuk:

Een Inwoonder van de laage Landen enz.

den Prys van de *gouden Medaille* toe te zeggen, mits dat hy zyn Antwoord, volgens de bovengemaakte aanmerkingen ten genoegen van het Genootschap verbeterd, op de gewoone wyze aan het zelve toezende voor den 1sten Maart 1773, of zoo veel eerder als zulks hem doenlyk zyn zal:

Dit niettegenstaande dezelfde Vraag nu voor de tweede maal, onder uitbiedinge van denzelfden Prys eener *gouden Medaille*, ter zwaarte van 30 Ducaaten voor te stellen, om te beantwoorden voor den 1sten Maart 1773; waar toe het zelve te meer bewoogen is, om dat het meent, dat 'er, behalven de van hun opgegeevene Middelen, nog anderen uit te denken of aan te wyzen zyn, die, zonder Wind- of Molen Werk aan het geëischte in de Vraagen zouden kunnen voldoen.

Onderwyl blyft het Genootschap by de laatst voorgestelde Vraagen, verlangende dezelven naar eisch beantwoord te zien.

De Heer JOHANNES NICOLAUS SEBASTIANUS ALLAMAND, *A. L. M. Phil. Doctor en Professor te Leiden*, *Lid Consultant van het Genootschap*, heeft aan de Vergaderinge het *Model* van eene *Vuur-Machine*, naar de laatste verbetering vervaardigd, vertoond, deszelfs samenstelling en werking verklaard, waar na hy ze heeft laten werken; wyzende ook by deze gelegenheid aan, het groot nut, dat 'er

ons

ons Land uit trekken zoude, indien men Vuur-Machines in plaatze van Water-Molens gebruikte.

Verders zal het Genootſchap, om het één of de twee jaaren, naar goedvinden, een dergelyken Prys uitdeelen aan hem, die volgens deszelfs oordeel, geduurende dien tyd, de nuttigſte *Ontdekking* of *Uitvinding* in eenigen Tak der Proefondervindelyke Wysbegeerte gedaan zal hebben, mits dezelve van belang zy, en de Auteur dezelve aan het Genootſchap, om ze door het zelve gemeen te maaken, medegedeeld hebbe.

Ingevalle hy, die zoodanige Ontdekking of Uitvinding zal gedaan en aan het Genootſchap medegedeeld hebben, wegens gebrek aan geld of tyd, buiten ſtaat ware, om de Proeven, die ter bevestinge van dezelve vereischt worden, in 't werk te ſtellen, zal het Genootſchap, zulks goedvindende, zelf de noodwendigheden daar toe vervaardigen en de onkosten 'er van op zig neemen: voor zoo verre naamelyk deszelfs Fondſen in dezen toereikende zyn zullen.

De *Vraagen* zullen ook mogen beantwoord worden door de Leden, die over dezelven niet geraadpleegt zyn; dog de Prys zal alleen toegewezen worden aan het best voldoend Antwoord van den genen, welke geen Lid van het Genootſchap is.

De *Antwoorden* op de *Vraagen* en de medegedeelde *Ontdekkingen* moeten niet met den eigen naam der Schryveren, maar met eene *Zinſpreuk* geteekend, en met een verzegeld Billet, 't welk dezelfde zinſpreuk tot Opſchrift heeft, en waar in der Schryveren naam en Adres gemeld zyn, zeer leesbaar, in 't *Nederduitsch*, *Fransch*, *Engelsch*, *Hoogduitsch* of *Latyn* geſchreven, verzegeld en *franco*, voor den bepaalden tyd, gezonden worden aan den *Directeur* en *Eerſten Secretaris* van het Genootſchap den Heere L. BICKER, *Medicinæ Doctor, Lid van de Hollandſche Maatſchappye der Weetenſchappen te Haerlem, van de Keizerlyke Academie der Natuur-Onderzoekeren en Lid-Correspondent van het Genootſchap ter aanmoediginge der Konſten, Manufacturen en Commercie te Londen.*

De Auteurs zullen de *Verhandelingen*, op welken zy een Prys behaald hebben, niet mogen laaten drukken, dan met goedvinden van het Genootſchap, en 'er geen gebruik van maaken, voor dat het Genootſchap dezelven zal hebben uitgegeeven; welk laatſte mede zal plaats hebben omtrent alle andere *Verhandelingen*, *Ontdekkingen*, *Proeven* en *Waarneemingen*, die men het zelve heeft ter hand geſteld, en welken het zelve, van wien zy ook aangeboden worden, altoos met genoegen zal aanneemen, om, wanneer zy goedgekeurd zyn, onder deszelfs *Verhandelingen* uit te geeven, mits zy met de eigen naamen der Schryveren onderteekend zyn; zullende het Genootſchap geen ontfangene Schriften te rug geeven, en aan zig de vryheid behouden, om dezelven geheel, of ten deele, of in 't geheel niet, te doen drukken.

WAAR-

WAARNEEMINGEN
omtrent de
LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,
in September 1772.
DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo.	mi.	av.	Winds Streek. 's morg.	's midd.	's av.	Weder. Gesteldh.
1	29. 6¼	29. 3	29. 4¼	64	62	62	Z W	Z W	Z W	H. D. R.
2	— 6½	— 10	— 10½	62	63	59	W	W	N W	W. Reg.
3	— 10½	— 10¼	— 10	59	61	60	O	Z O	W	Held. Reg.
4	— 11	— 11	— 11	61	65	65	—	O	—	— —
5	— 11½	—	— 10	67	74	70½	Z t W	Z W	Z W	— W. W.
6	— 10¼	—	— 11	68	71	67	Z W	W	W	Regen. —
7	— 9½	— 9½	— 9½	65	69	64	Z	Z W	Z W	Dond. H.
8	— 10	— 10	— 8½	65	69	65	Z W	—	O	Held. Reg.
9	— 7½	— 7½	— 7½	62	67	65	O	O	N W	Regen.
10	— 8	— 9	— 10	61	66	61	Z W	Z W	W	— Held.
11	— 10½	— 11	30. 0	62	67	65	O	O	N O	Helder.
12	30. 1¾	30. 2	30. 1½	64	67½	65	—	—	O	—
13	— 1	— 0	29. 11	62	70	62	Z	Z	Z	—
14	29. 9	29. 8½	— 8½	59	66	62	O	O	O	— Wolk.
15	— —	— 10	— 11	64	66	62	Z	Z	Z	— R.
16	— 10½	— 10½	— 10	63	68	63	—	O	W	Helder.
17	— 8¼	— 7½	— 7½	62	65	58	W.	N W	N W	Buijig.
18	— 8	— 8	— 9	58	61	56	N W	—	—	—
19	— 10	— 10½	— 11½	58	62	58	W	Z W	—	—
20	30. 1	30. 1¾	30. 1	59	63	57	—	W	Z O	Helder.
21	— 0½	29. 11½	29. 11½	58	65	63	Z	Z	Z	Betr. Held.
22	29. 10½	— 10½	— 10	61	64	62	Z W	W	W	Reg. —
23	— 8	— 6¼	— 1½	61	64	61	Z	Z	Z O	— D. St.
24	— 4	— 6	— 4½	52	56	56	Z W	Z W	Z W	Regen. W.
25	— 2¾	—	— 7¾	58	62	56	—	—	—	W. Held.
26	— 8	— 9	— 10	56	60	56	—	—	W	Betr. Held.
27	— 11	— 11½	30. 0	54	62	54	—	—	Z W	Helder.
28	30. 0	— 11	29. 10	54	58	58	O	O	N O	Mist. Held.
29	29. 8½	— 7½	— 7	58	66	62	—	Z O	Z O	Betr. —
30	— 7½	— 8	— 9	63	68	64	Z W	W	W	Wolk. —

Hoogste Barometer d. 30. 2
Laagste Barometer d. 29. 1½ } middelb. d. 29. 7¾

Hoogste Thermometer gr. 74.
Laagste Thermometer gr. 52. } middelb. gr. 63

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

EENIGE BEDENKINGEN OP DE VRAAGE: OF HET, IN EENIG GEVAL, TE VERONDERSTELLEN IS, DAT EEN EERLYK EN ONPARTYDIG ONDERZOEKER DE BAARBLYKLYKHEDEN, VOOR DE WAARHEID VAN DEN CHRISTLYKEN GODSDIENST, ZOU WEDERSTAAN EN VERWERPEN: Briefswyze aan een Vriend voorgedraagen.

(*Uit het Engelsch.*)

Myn Heer!

SChoon 'er zeker veele geestige en treffende slagen voorkomen in Dr. YOUNG's Stukje *De Centaurus geen Verdichtzel* (*), waar door hy, met eene rechtmaatige strengheid, zich verzet tegen den alle paal en perk overschreedenden Wellust, het heerschend gebrek deezer Eeuwe; en schoon ik niet twyfel of daar is doorgaans een vry nauw verband, tusschen losbandige Bedryven, en losbandige Beginzelen, als strekkende om beurtling elkander voort te brengen en te versterken, „ zo „ dat, gelyk die Schryver aanmerkt, deeze omver geworpen „ zynde, geene moeten vervallen", kan ik, egter, niet van my verkrygen te denken, dat zy beide op dezelfde wyze moeten aangetast worden: en het schynt my toe, dat den trant door hem gehouden, om den Ongeloovigen zyne dwaalingen te doen bemerken, niet gelukkig gekoozen is, en bezwaarlyk het bedoelde einde zal bereiken. „ Het is onmogelyk, zegt hy, „ dat een braaf Man eene hem voorgestelde Openbaaring ver„ werpt, zonder onderzoek te doen of dezelve regt hebbe „ op den hoogen Tytel welken zy aanneemt; en voor een re„ delyk Mensch is het onmogelyk, de *Christlyke Openbaa„ ring* te verwerpen, indien hy ze onderzoekt: by gevolge „ moet het eenen *Deïst*, in een Land door de *Euangelieleere* „ verlicht, aan goedheid des Harten, of aan gezond Verstand „ ont-

(*) In 't *Nederduitsch*, in den Jaare 1768, uitgegeeven, by *P. Meijer*.

„ ontbreeken; hy is snood of dwaas ". Wyders merkt hy aan: „ dat het gedrag der *Deïsten* niet deugdzaam kan wee„ zen: weshalven zy beidshands misdaadig en zot zyn", of, met andere woorden, Guiten en Domkoppen. —— Dit is vry kortbondig en onbewimpeld met hun gehandeld: maar dusdanige beslissende zetten, door geene bondige bewyzen gestaafd, mogen, myns oordeels, met rede in twyfel getrokken worden, door de Vrienden zo wel, als door de Vyanden der Openbaaringe.

Wat my betreft, ik betuig u in allen ernst en opregtheid myns harten, dat de blykbaarheden voor de waarheid van den *Christlyken Godsdienst* my sterk en voldoende genoeg voorkomen, om ten grondslage te dienen van een vast en redelyk Geloof. En, hoewel ik my dikmaals, door de Tegenwerpingen der Ongeloovigen, en de zwaarigheden, die by my zelven opkwamen, in verlegenheid bevonden heb, hadden deeze noit gewigts genoeg om tegen de vaste bewyzen, op welke myn Geloof gebouwd was, op te weegen. Maar, gelyk in ontelbaare andere gevallen, waar veel van wederzyden kan bygebragt worden, omtrent een betwist onderwerp, het geen klaar en zeker is voor den eenen, eenen anderen, niet min verstandig en eerlyk, in een gansch verschillend licht voorkomt, zo is het hier ook met de zaak geleegen; hoe voldaan ik ben over de redenen van myn eigen Geloof, kan ik niet beweeren, dat ze even voldoende moeten voorkomen aan elk een, die niet klein verstandig of volstrekt snood is.

In de daad, ik ben zeer verre van de *Deïsten* voor een wyzer geslacht te houden dan de *Christenen*, die zy steeds over hunne ligtgeloovigheid belachen, en deswegen versmaaden. Ik oordeel geenzins, dat de vryheid van denken alleen gevonden wordt by hun, die op den Tytel van *Vrydenkers* zo zeer gezet zyn. Het zou, nogthans, eene groote onkunde aan den dag leggen, of ten blyke van een zeer sterk vooroordeel strekken, als iemand ontkende, dat verscheidene der geenen, die doorgaans op de lyst der *Deisten* geplaatst worden, Mannen geweest waren van groote bekwaamheden: en misschien zou men veel te voorbaarig handelen met te beweeren, dat niemand hunner oit opregt geweest was, in het onderzoek der Waarheid. —— Van hun Zedelyk Character kan ik, volgens eigen waarneeming, weinig of niets zeggen, dan alleen zo verre het uit hunne Schriften kan worden opgemaakt: en ik moet bekennen, dat, in veele derzelven, maar al te doorsteekende kenmerken zyn van onopregtheid, verdraaijing, valsheid en boosheid. Ik weet men houdt hen, in 't algemeen, voor zo ongebon-

bonden in Zeden als los in Beginzelen: en kan niet nalaaten te vreezen, dat zy meerendeels behooren tot dat ongelukkig slag van Lieden, *die de duisternis liever hebben dan het licht, om dat hunne werken boos zyn:* Maar dat allen, die de *Christlyke Openbaaring* verwerpen, noodwendig snoodaarts moeten weezen, en Menschen, die geen ontzag of eerbied toonen voor de verpligtingen van den *Natuurlyken Godsdienst*, is meer dan ik geloof te mogen verzekeren.

In tegendeel, wanneer ik in aanmerkinge neem, hoe bezwaarlyk het valle de meening en het oogmerk van de Voorzeggingen des *Ouden Verbonds*, welke vervuld zyn in het Leeven, den Dood, en de Opstanding van CHRISTUS, te bepaalen; wanneer ik my te binnen breng, de veelvuldige Bedriegeryen voor Wonderwerken in de wereld uitgevent, door alle eeuwen heen, (ja ook zommige als verrigt door Mannen van beroemde vroomheid), en hoe moeilyk het is eenige zekere kenmerken te neder te stellen, volgens welke zy van de waare en weezenlyke Wonderen kunnen onderkend worden; wanneer ik denk aan de Godvrugtige bedriegeryen, door eenigen zo onbeschaamd gesmeed, en door anderen al te gereed aangenomen, zelf in de vroegste Eeuwe der Kerke; wanneer ik my herinner, hoe hoog Geestdryvers en Bedriegers, van tyd tot tyd, opgegeeven hebben van Godlyke aanblaazingen en openbaaringen; en de verbaazende voortplanting der valsche Godsdiensten, zo wel als van dien, welken wy voor den waaren houden, komt het my geenzins ongelooflyk voor, dat eenige verstandige en braave Mannen, hunne gedagten al te veel derwaards heenen wendende, zich verbeeld hebben, dat de uitwendige Baarblyklykheden, voor de waarheid des *Christendoms*, daar door zo zeer verzwakt wierden, dat ze by hun maar weinig opmerking verdienden: schoon ik ze aanzie als van zodanig een aart, dat ze den toets van 't nauwkeurigst onderzoek, en der onbevooroordeelste vergelyking kunnen uitstaan.

Het komt my voor, dat de beste, de geschiktste en gereedste weg, om een *Godsdienstig Deïst* van de Waarheid der *Euangelische Openbaaring* te overtuigen, deeze is, dat men een begin maake met de inwendige Baarblyklykheden, ontleend uit de zuiverheid der Zedeleere, uit de verheevenheid, nutheid en kragt der Leerstellingen, als strekkende om onze Kennis uit te breiden, ons in Heiligheid te doen toeneemen, en onze eeuwige Gelukzaligheid te bevorderen; uit de gadelooze voortreflykheid en beminnelykheid van het Character onzes Zaligmaakers in allerlei opzigten, en de zo zonderling aanmerkelyke

eenvoudigheid en onbezweeke standvastigheid, door zyne Apostelen in alle gelegenheden betoond; uit de verwonderenswaardige overeenstemming der onderscheide deelen van het *Nieuwe Testament;* en de algemeene overeenkomst van deeze laatste en beste Godsdienst-bedeeling, met de voorgaande Bedeelingen, van welke in het Oude Verbond gesprooken wordt, en blyken tot voorbereidzels daar toe gediend te hebben. Dit zyn omstandigheden, die den Godsdienst van JESUS aller aanneeming waardig maaken, en de Godlyke herkomst van denzelven middag klaar aanwyzen: naardemaal het vast gaat, dat de menschlyke Wysheid, nimmer, een Stelzel van Godsdienst en Zedekunde, daar mede eenigzins te vergelyken, te voorschyn bragt; en zonder de Godlyke Zending van den Insteller, en den Godlyken bystand den Apostelen verleend, te erkennen, kan men geen rede geeven, van waar het bykwam, dat zy alle de Wyzen der Oudheid, in Leerstellingen, in Leevensvoorschriften en betragting, zo verre overtroffen.

Bedenkingen van deezen aart zullen, zeker, door de Voorstanders der *Christenheid*, niet gering geagt worden: dewyl zy niet kunnen nalaaten, op alle ernstige en welgeschikte gemoederen, eenen diepen indruk, ten voordeele dier Leere, te maaken. Doch het is, door de Inwendige en Uitwendige baarblyklykheden, met elkander in haar behoorelyk verband te plaatzen, dat zy beide zich op het voordeeligst vertoonen: in dit vereenigd punt beschouwd, verkrygen zy zulk eene kragt, dat men ze als genoegzaam bestand tegen allen aanval zou aanzien. ——— Een Godsdienst, zo Hemelsch en Godlyk in zyne natuure, zo voordeelig en gunstryk in zyne oogmerken, zo geschikt naar den staat, de behoeften en omstandigheden van het Menschdom, was zeker waardig ter Wereld ingevoerd, bekragtigd en voortgeplant te worden, door eenige buitengewoone tusschenkomingen der Godheid. ——— En gelyk het, aan den eenen kant, zeker is, dat niemand weezenlyk zulke Wonderdaaden kon verrigten, als aan CHRISTUS en de Apostelen worden toegeschreeven, indien GOD niet met hen ware; zo kan men, aan den anderen kant, zich niet verbeelden, dat Menschen van dat Character, die, in wat zy deeden en leeraarden, alleen konden gedreeven worden door de Godvrugtigste, goedertierenste en verheevenste inzigten, zonden voorgeeven met bovennatuurlyke gaven en kragten aangedaan te zyn, welke zy daadlyk niet bezaten. ——— Desgelyks is het, in geenen deele, eene aanneemelyke stelling, dat een Godsdienst, dermaate aangekant tegen de heerschende lusten, en diep gewortelde vooroordeelen des Menschdoms, en die, met de daad,

van de eerste verkondiging af, de sterkste tegenkanting ontmoette, van 't Vernuft en de Geleerdheid, van de Magt en de Staatkunde der Menschen, zo spoedig wyd en zyd zou voortgeplant weezen, hadt dezelve de onlochenbaarste gebeurtenissen niet ten grondslage gehad, en was dezelve niet bevestigd geworden door de ontegenzeglykste blyken, door het getuigenis van den Geest, en de blykbaare betooningen van Godlyke magt, welke allerwegen de eerste Verkondigers van het *Euangelie* vergezelden, en eene genoegzaame staaving verleenden aan de Leerstellingen, daar aan byzonder eigen.

Op deeze en dergelyke gronden, denk ik, mag een *Christen* zyn Geloof veilig laaten steunen. Niettemin is het mogelyk, dat derzelver kragt en vastheid in twyfel kunnen getrokken worden door Menschen, die ze slegts ten deele, en van elkander afgescheiden, beschouwen. En men moet, naa alles wat wy bygebragt hebben, wegens de redelykheid en uitmuntenheid deezer Godsdienst-stelzels, begreepen in de Schriften des *Nieuwen Verbonds*, en van deszelfs algemeene overeenstemming met dat in het *Oude Verbond* voorkomt, erkennen, dat 'er eene meenigte van zwaarigheden, zo in 't eene als in 't andere, ons ontmoet, die nog nauwlyks ten vollen zyn opgelost. —— Gy zyt niet onkundig van de tegenwerpingen, welke men ingebragt heeft op de waarheid der Heilige Schriften in 't algemeen, ontleend uit veele schynbaare tegenzeggelykheden daar in voorkomende, en byzonder tegen het Godlyk Gezag des *Ouden Verbonds*, uit verscheide plaatzen, welke men aanmerkt als ongerymd of zedeloos; en, niettegenstaande alle aangewende moeite, om dezelve uit den weg te ruimen, moet gy toestemmen, dat eenige deezer tegenwerpingen van zulk eenen aart zyn, dat zy een onderzoeklievend gemoed nog zeer kunnen verlegen maaken. En nogthans is de verdeediging deezer oude verhaalen, een stuk van geen gering belang voor de geloofwaardigheid van het *Euangelie*, aangemerkt het nauw, en, in verscheide opzigten, onafscheidelyk verband, 't welk het daar mede heeft. —— Ook is het *Nieuwe Verbond* zelve niet geheel ontheeven van dusdanige tegenwerpingen. Want, schoon een groot gedeelte dier Schriften klaar en verstaanbaar genoeg is, en de hoofd-inhoud der Leerstellingen en Geboden volmaakt overeenstemt met de voorschriften des gezonden Verstands en des Geweetens; egter is de duisterheid van zommige plaatzen zo groot, dat deeze natuurlyk gelegenheid schynt gegeeven te hebben, aan de ontelbaare hoogstschadelyke Geschillen, die de gemoederen der *Christenen* ontroerden, en, door alle eeuwen heen, met bitterheid jegens el-

kander vervulden. En elk weet hoe Leerstelzels, rechtdraads strydig met de gezonde Rede, GOD ten zeersten onteerende, en geschikt om de groote einden van allen Godsdienst te verwoesten, Leerstelzels, die nimmer genoegzaam gestaafd konden worden, door eenige voorwendzels eener Godlyke Openbaaringe, welke geloofsbrieven men ook mogt medebrengen, gebouwd zyn op de verkeerde verklaaring van verscheide Texten; die, in den eersten opslage, dezelve scheenen te begunstigen. — Hoewel tegenwoordig, door den arbeid van geleerde en oordeelkundige Uitleggers, veele der zwaarigheden hier aangeroerd, genoegzaam opgehelderd, en eenige gedagten opgegeeven zyn, die, ten minsten over 't algemeen, den sleutel ter ontsluiting van de overige ons in handen stellen; en, hoewel, zints men eene redelyker wyze van Schriftuurverklaaren heeft ingevoerd, deeze in eene vry groote maate gezuiverd is van de blaam, als behelzende die ongerymde, schadelyke en tegenzeggelyke denkbeelden, daar aan maar al te veel toegeschreeven: nogthans is het niet te verwonderen, dat eenige opregte Onderzoekers der waarheid, door mangel van een goed geleide, om hunne nasspeuringen, op de beste wyze, in te rigten, deeze zwaarigheden onoverkomelyk geagt, en de tegenwerpingen, tegen den *Christlyken Godsdienst*, daar uit ontstaande, gewigtig genoeg gehouden hebben om al de zwaarte der tegenovergestelde baarblyklykheid op te weegen.

Myne eigene ondervinding van de verlegenheden, waar in ik my zomtyds, ten deezen opzigte, gevonden heb, en de opregte verklaaringen eeniger veel verstandiger en beter Mannen van de sterke verzoekingen tot Ongeloof, met welke zy te worstelen hadden (*), doen my denken, dat het zeer mogelyk is, hoe eenigen in groote twyfelingen en zwaarigheden tot het einde huns leevens toe gebleeven zyn, of zelf een *Godsdienstige Deistery* den voorrang gegeeven hebben boven den *Christlyken Godsdienst*; bovenal deezen beschouwd zynde in die onvolmaakte gedaanten, onder welken men dien maar al te dikwyls voordraagt, terwyl zy nogthans zo groot eene opregtheid des harten, en zuiverheid des leevens, bewaarden, dat zy de Godlyke gunste niet verbeurden.

Ik beken, dat wy Christenen, het stuk *van vooren* beredeneerende,

(*) Zie inzonderheid BAXTER's *Preface to his reasons of the Christian Religion*, en Dr. WATTS *Solemn addres tot the Deity, on occasion of what he had written, in the Trinitarian Controversy.*

de, eigenaartig zouden besluiten, dat, indien den Menschdomme eene Godlyke Openbaaring geschonken wierd, dezelve vergezeld zou gaan met zulk eene baarblyklykheid, als elk opregt en welmeenend Onderzoeker moest overtuigen. Doch op bewyzen van deezen aart, denk ik, kunnen wy niet veel bouwen: want, op den zelfden voet redenkavelende, zou iemand veelligt vastſtellen, dat, indien 'er eene Openbaaring van zulke Waarheden, als van algemeen aanbelang en gebruik zyn, in 't geheel gedaan was, dezelve algemeen zou weezen, en vergezeld gaan van veel ſterker Blykbaarheden, dan die men tegenwoordig beſpeurt, of ten minſten niet onderhevig zou geweest zyn aan zo veele zwaarigheden, en bloot geſteld aan zulke tegenwerpingen, als wy moeten toeſtaan, dat gemaakt kunnen worden. — Doch, met dit alles, behooren wy Christenen ons te vernoegen met de *Euangeliſche Openbaaring* aan te neemen, zo als wy dezelve vinden, 't zy dezelve overeenkomt, met onze *van vooren* opgemaakte Redekavelingen, dan niet. En, wat my betreft, ik twyfel niet of dezelve is alleszins der Godlyke Wysheid waardig, ſchoon derzelver natuur en omſtandigheden, in verſcheide opzigten, zodanig zyn als de menschlyke Wysheid niet zou hebben voorgeſchreeven, en waar van dezelve misſchien even min rede kan geeven, als van verſcheide verſchynzels in de Natuur, en gebeurtenisſen onder het beſtuur der Voorzienigheid. Ik twyfel niet of deeze Openbaaring heeft reeds zeer veel goeds in de Wereld gedaan, en zal vervolgens nog veel meer nuts doen, ſchoon men niet kan nalaaten zich te verwonderen, dat de heilzaame uitwerkzels daar van, dus lange niet, uitgebreider en veel aanmerkelyker geweest zyn.

Wat de woorden van onzen Zaligmaaker, door u aangehaald, betreft. *Indien iemand wil den wil doen des geenen, die my gezonden heeft, die zal van deeze myne Leere bekennen, of zy van* GOD *is, dan of ik van my zelven ſpreeke* (*). Zy geeven duidelyk te verſtaan, dat de Godsdienst, welken hy verkondigde, in zyne eigene natuur zodanig, en van zulke blykbaarheden vergezeld was, dat deeze zich aanprees by alle eerlyke en welgeſtelde gemoederen; „ en dat de overeen-
„ komst, welke een waarlyk opregt Man moest ontdekken,
„ tusſchen het geheele Stelzel der *Christlyke Leere*, en zyne
„ eigene inwendige overtuiging, by hem zo veel moest gelden
„ als duizend beſpiegelende bewyzen daar voor gegeeven (†).

Des-

(*) *Joan.* VII. 17.
(†) DODDR. over de aangehaalde plaats.

Desgelyks, wanneer CHRISTUS de Menschen waarschuwt, van het gevaar in het verwerpen van zyn getuigenisse, en het verblyven in het Ongeloove opgesloten; behelst dit baarblyklyk in zich, dat de tegenkanting, welke zyn Euangelie ontmoette, ten minsten by de eerste verkondiging, (toen de baarblyklykheid daar voor misschien het sterkste was,) iets zo verkeerds en misdaadigs, in de Tegenkanters veronderstelde, dat zy, *over 't algemeen*, zich der verdoemenisse over hun uitgesprooken, waardig maakten.

Men heeft, 't is waar, zomtyds op deeze veroordeelingen aangemerkt, dat ze hard en streng waren; doch derzelver redelykheid en rechtmaatigheid kan, myns bedunkens, verdeedigd worden, door, aan den eenen kant, in aanmerkinge te neemen, hoe klaar het *Euangelie* was voorgedraagen, en hoe sterk bevestigd en bekragtigd, door de eerste Verkondigers; en, aan den anderen kant, bedenken, het droevige verderf, waar in toen de Godsdienst onder *Jooden* en *Heidenen* vervallen was; en hoe weinig gronds van hoope 'er zich opdeedt om de bekeering en beterschap te wagten der zodanigen, die moedwillens de oogen slooten voor het glansryk licht, 't welk toen de Wereld bestraalde, en zich beroofden van de Godsdienstige hulpmiddelen en voordeelen, welke het *Euangelie* hun zou geschonken hebben. Het stuk uit dit gezigtpunt beschouwende, gelyk de Eerw. MORRIS in 't breede gedaan heeft, in zyne Leerreden over dit Onderwerp, kon 'er geen onregtvaardigheid weezen in de veroordeeling van zodanige persoonen: hun Ongeloof in zich zelve, eene moedwillige Zonde zynde, vergezeld van eene groote en verzwaarende snoodheid; terwyl de gedreigde straffe het natuurlyk en onvermydelyk gevolg was van dit Ongeloof. En indien de veroordeeling van zulke Ongeloovigen regtvaardig en noodzaaklyk zou weezen, was het eene daad van medelyden hun te waarschouwen, tegen het gevaar van het koesteren deezer vooroordeelen, en het volharden in dien zondigen wandel: twee stukken die van zo heillooze gevolgen zouden vergezeld gaan. —— De bedreiging was zeker niet ingerigt, om hun te dringen tot het Geloove zonder baarblyklykheid, of te belyden te gelooven, 't geen zy met de daad niet deeden, (schoon de Schryver van het Stukje, 't welk ten Tytel voert *Christianity not founded on argument*, het dus verdraaid voordraagt,) maar alleen om hun op te wekken, tot een aandagtig hooren van de Waarheden, door onzen Zaligmaaker en de Apostels overgeleverd, en te letten op de blykbaarheden, ter staavinge daar by gevoegd:

voegd: tot eene eerlyke bekentenis van de overtuiging huns harten; en tot eenen wandel, daar mede overeenkomstig.

Misschien zou het, egter, buiten 's Zaligmaakers oogmerk gaan, in de bedoelde plaatzen, indien wy beweerden, dat geen recht eerlyk en welgeschikt hart in 't Ongeloof kon verblyven, zelf op dien tyd en op die plaatzen, waar het *Euangelie* geopenbaard en gepredikt werd. Het geval van den Heiligen PAULUS, voor zyne wonderdaadige Bekeering, schynt het tegendeel aan te duiden. Veel min zou ik op my willen neemen staande te houden, dat deeze verklaaringen, door CHRISTUS gedaan, ten opzigte van de zodanigen, die oor- en ooggetuigen waren van zyn Leeven, Leer en Wonderen, in even sterken zin, toepasselyk zyn op ons, die alles, wat hem betreffende verhaald wordt, moeten aanneemen, op 't gezag van Menschlyke getuigenis en overleevering; welke, hoe geloofwaardig ook, by volstrekte onfeilbaarheid, te kort schiet: op ons, die eene Eeuw beleeven, waar in de zuivere en heilige Godsdienst van Hem zo zeer bezwalkt en zodanig vermomd is, door de verdorvene uitleggingen en byvoegzelen der Menschen, dat het niet gemaklyk valle te weeten, wat Hy leeraarde, of te zeggen, welke van de veelvuldige strydende partyen en aanhangen, onder het verdeelde *Christendom*, best zynen Naam voere; op ons, die, schoon wy veel van de *Christenheid* hooren, zeer weinig zien van haare natuurlyke bevalligheden, in het leeven der Belyderen; en die (het gezag der Schriftuure eens ter zyde gesteld zynde), veel beter Stelzels van den Natuurlyken Godsdienst en Zedekunde, (die de groote grondslagen van den *Christlyken Godsdienst* uitmaaken), bezitten dan de *Heidensche Wereld* oit kon opnoemen: Stelzels niet bezwaard met de *Joodsche Offerpligten* en *Tempelplegtigheden*, die, schoon wyslyk geschikt naar den aart en omstandigheden diens Volks, voor eenen tyd, zeer eigenaartig strekten om 'er te veel in te stellen, en de gewigtiger deelen van de Wet te vergeeten. Een voordeel, 't geen wy buiten tegenspraak voornaamlyk verschuldigd zyn aan het licht der *Euangelie-Leere*. Dan het dunkt my niet onmogelyk, dat eenigen, die deezen oorsprong niet recht bezeffen, nogthans daar van een goed gebruik kunnen maaken. En ik durf geenzins stellen, dat een Leeven, ingerigt naar een wel geregeld Stelzel van den Natuurlyken Godsdienst, GODE min aangenaam zou weezen, dan een waar in men, ik zal niet zeggen de voorschriften van een Roomsch Priester, maar ook van zommige andere Christen-Leeraars, volgde.

ZELDZAAME WAARNEEMING VAN EENE ONTLASTING VAN 'T BUIKWATER (*Ascites*), WELKE BYNA TWINTIG JAAREN GEDUURD HADDE, DOOR INWENDIGE MIDDELEN BY EEN GELUKKIG TOEVAL, IN AGT EN VEERTIG UUREN VEROORZAAKT.

In een Brief medegedeeld van den Heer MUDGE.

(*Medical Transactions.*)

EEne jonge Vrouw, van byna 20 jaaren, werd aangetast van Toevallen, welke een Waterzucht voorſpelden. Haar buik begon te zwellen; en ſchoon ze alle de overige Toevallen had, welke gemeenlyk deeze Ziekte verzellen, had ze evenwel geene zuchtige (*Anaſarkeuſe*) zwellingen in de beenen, of op andere plaatzen van haar lighaam. Ze wiste geene andere waarſchynlyke oorzaak, waar aan ze haar Ziekte konde toeſchryven, als eene zeer vermoeijende oppasſing, en langduurig waaken by een Zieke Juffrouw, wiens Meid ze was. Ze was toen ter tyd te Lisbon, alwaar men alle mogelyke hulp van de Kunst voor haar zochte, dog te vergeefs. De Zwelling van haar buik vermeerderde van tyd tot tyd, en werd ten laatſten buiten-gewoon groot. Eenigen tyd hier na kwam 't Huisgezin over in Engeland; haar Meester bezorgde haar, beide te *Londen* en te *Bath*, de hulp en raad van de meest ervaarene Geneesheeren; dog met geen gelukkiger gevolg. Zy kwamen inderdaad in het geheel niet overeen, aangaande den aart van de Ziekte; zommigen hielden het voor een *Ascites*, terwyl anderen uit de buitengewoone hardheid van den buik oordeelden, dat de zwelling veroorzaakt werd, door een Knoestachtig gezwel van eenigen van de Ingewanden. Ze ſtemden evenwel allen overeen, in het niet aanraaden van de Doorbooring (*Paracenteſis*). Ik zag haar by geval: de elendige ſtaat, waar in ze ſcheen te zyn, trok myn aandacht tot haar, en op myn onderzoek naar haare Ziekte, deelde ze my het Verhaal mede, het welk ik hier ter neder ſtelle. Daar waren nu zeventien jaaren verloopen, van het begin van haare Ziekte, geduurende dien tyd had haar leven haar, gelyk ze zeide, tot eene pyniging verſtrekt. Ze was nu zeer vermagerd, haar aangezicht was met een vel, naar parkement gelykende, bedekt. Haar Pols was ſchielyk en klein, de dorst was onverzadelyk, ze ontlastte weinig water; de ademhaaling was zeer moeijelyk; en ze konde uit vreeze van verſtikking in haar bed niet nederliggen.

Dee-

Deeze en verscheide andere klachten, (waar onder een zeer zwaare pyn in den geheelen omtrek van den buik), gevoegd by de moeite van zodaanig een last omtedraagen, deeden haar bestaan haar aanmerken, als een ondraagelyke elende. Ze verzochte my, om den toestand van de Zwelling te onderzoeken, en, indien mogelyk, haar eenige verlichting toe te brengen.

Overeenkomstig met haar verzoek, onderzochte ik haar *Abdomen*, en verwachtte, uit de boven-verhaalde toevallen, dat ik tekens van water zoude vinden. Dezelve was zeer gezwollen en naar gissing wel zo dik, als de buik van een' Lyder, welke door de aftapping bevonden wordt, 70 a 80 ponden water te bevatten: het was 'er zo verre van daan, dat men de minste golvende beweeging konde gevoelen, op een vry sterken slag met de hand tegen de Zwelling, dat het eer scheen zo hard te zyn als een stuk houts; dog zonder eenige onevenheid in de oppervlakte. In 't kort, het was als of de bekleedzels van den buik tot barstens toe, door een groot Knoestgezwel, in een van de Ingewanden uitgerekt wierden. Aangedaan zynde van deeze vertooning, en hebbende nu geen vermoeden van water, wees ik het van de hand, om iets tot haar hulp te onderneemen; misschien vooringenoomen zynde, door dat de poogingen van de beroemdste Geneesheeren van Engeland vruchteloos geweest waren.

Ik hoorde niets meer van deeze elendige Vrouw, dan twee jaaren daar na; wanneer haar Man by my kwam, welke my te kennen gaf, dat ze toen en reeds eenige dagen te vooren 't bed had moeten houden, wegens hevige *rheumatyke* pynen in haare beenen, verzoekende my te gelyk om haar eenige Zweetpoeijers te geeven, waar mede ik eenigen van zyne buuren geholpen had. Dit was niet anders dan *Dover's* Poeijer, naderhand aangenomen van Mr. WARD, en te famengesteld uit *Ipecacuanha*, *Opium* &c. Ik zond haar vervolgens hier van vier Giften; twee scrupels in ieder Gifte, famen met de gewoone bestiering hoe zich te houden, geduurende de werking van 't Geneesmiddel. De Man kwam drie dagen daar na weder by my, en deelde my 't volgende Verhaal mede. Zyn Vrouw had geene aanmerkelyke werking van de eerste Gifte gevoeld, als dat de pyn in haare beenen eenigzins verminderd was; maar het hadde geene ontlasting, van wat soort ook, verwekt. Ze nam den volgenden nacht de tweede Gifte, en in een uur of twee, na dat ze het genomen hadt, begon ze in groote meenigte te wateren; 't welk den geheelen nacht door aanhieldt: zo schielyk, als ze het water ontlastte, slonk haar buik. Ze nam den volgenden avond wederom een Gifte van de

Poei-

Poeijer, 't welk dezelfde uitwerking deed als 't voorgaande: de zwelling van de buik was nu geheel geslonken; en daar had, naar alle waarschynlykheid, een geheele en volkoomene ontlasting van 't water plaats gehad, 't welk de bekleedzels van den buik zo slap gemaakt hadden, dat ze byna rondom 't ligchaam, tot aan de Ruggegraat konden gebragt worden. Dus werd dit vreeslyk buikwater (*Ascites*), 't welk byna twintig jaaren geduurd hadde, door een gelukkig toeval, in agt-en-veertig uuren ontlast. De geneezing was volkomen, want, van deezen tyd af, scheen 'er een algemeene hernieuwing van haar gestel plaats te hebben; de vermogens van de Natuur, welke zo langen tyd door de Ziekte waren onderdrukt geweest, vertoonden zich aanstonds met kracht, door een aanhoudenden staat van gezondheid te bevestigen, welke de arme Vrouw eenige jaaren genooten heeft.

Wanneer men dit geval nader nadenkt, is men verwonderd, hoe 't mogelyk is, dat een verzameling van water, welke byna twintig jaaren geduurd heeft, de Ingewanden van den buik, geduurende deezen langen tyd, niet beschadigd heeft. De schielyke en volkomene herstelling van haare gezondheid is een bewys dat de Ingewanden niet beschadigd waren. Ik hebbe in de daad, in myn praktyk, dikwyls waargenomen, en ik geloove dat het in het algemeen waar zal bevonden worden, dat, als 't uitgestorte vocht, geduurende eenige jaaren, ten naasten by in denzelfden staat gebleven is, de ontlasting van 't zelve een volkomene geneezing te wege brengt; dewyl het byna een zeker teken is, dat de wezentlyke deelen van 't leeven niet beschadigd zyn. In dat geval heeft de Natuur niet meer nodig, om zich te herstellen, dan een bevryding van den last, welke haar onderdrukte. Ik weet hiervan verscheide voorbeelden. Vier jaaren geleeden taptte ik een Vrouw 't Water af, welke tien jaaren lang van een *Ascites* was aangetast geweest. Haar buik was schielyk, by 't begin van haare Ziekte, byna zo dik, als dezelve was, wanneer ze by my kwam. Ik ontlastte haar ten naasten by van 30 pinten water; en niettegenstaande deeze drukkende last, vertoonde ze anderzins alle tekenen van gezondheid: ja, (tot een Proef dat de levenskrachten werkzaam geweest waren), ze had geduurende haare Ziekte drie Kinderen gehad. De bewerking van de Kunst genas haar in den grond; ze heeft sedert dien tyd nog kinderen gehad, en geniet nu een volkomene gezondheid.

Plymouth 21 Juny 1771.

VER-

VERHAAL VAN EEN AFZETTING VAN DEN ARM, ZONDER BLOEDSTORTING. Door Dr. MUDIE, *Geneesheer te Montrose*, in een Brief aan Dr. MONRO *Senior.*

(*Essays and Observations Physical and Litterary.*)

Myn Heer!

Hier nevens zende ik u het verhaal van eene afzetting van den Arm, zonder eenige daaropvolgende bloedstorting, met verzoek, van dezelve, indien ze, volgens uwe gedachten, een plaats in de Natuur- en Letterkundige Verhandelingen waardig is, aan 't Genoodschap aan te bieden, om ze, wanneer ze goedgekeurd word, daarin te plaatzen.

Een gezond sterk Vrouwsperzoon, 30 jaaren oud, geplukt linnen werpende in de draaybakken van een Molen, werd daar door ongelukkig by haar linker hand gevat, en verder met den voorarm, arm, en 't voorste gedeelte van de Schouder, getrokken in deeze vermorzelende Werktuigen. Door dit ongeluk werden de vingers en de hand zeer zwaar gekneusd, en verscheide beenen van beiden gebroken; de bekleedzels van de voorhand waren in stukken gescheurd; de *Arteria Radialis* was, op de plaats daar men de Pols voelt, doorgesneden; de voorarm en de arm waren zeer gekneusd, byzonder in haare samenvoeging (*Articulatie*), en het Schouderbeen (*Os humeri*) was op een afstand van 2½ duim van zyn bovenste gedeelte gebroken: ik raadde de afzetting van het lid aan; 't welk geschiedde even boven de breuk van 't Schouderbeen, omtrent vier uuren na dat 't ongeval gebeurd was; na het doorsnyden van de bekleedzels, spieren en been, kwam 'er, het Tourniket losgelaaten zynde, geen bloed voor uit de arm-slagader, noch konde men eenige klopping in deszelfs uiteinde waarneemen, schoon de kleinste vaatjes hun bloed ontlastten zo als by dergelyke gelegenheden geschiedt. De arme Vrouw betuigde dat ze niet flauwachtig was, (ze had ook geen groote hoeveelheid bloeds verlooren) ze kreeg evenwel 't beste hartsterkend middel, dat haare wooning verschaffen kon, zynde een dronk warm dun Bier, met een weinig Genevers 'er onder; een Spons, in warm water gedoopt, werd dikwyls een half uur lang op de stomp geplaatst; wanneer 'er geene bloeding bespeurd werd, wierde 't verband, als gebruikelyk is, aangelegd, zonder dat de slagader toegebonden werd, of dat 'er eenig stoppend middel, (*stypticum*) op geplaatst werd. De wond

wond droeg zeer wel; en was volkomen eenige weeken daarna geheeld, 't welk was 2 ½ maand na de bewerking, zonder dat 'er ooit eenige vloeijing van bloed voorviel; de Vrouw is nu wederom in een goede gezondheid.

De verhaalen van M. M. DERANTE (*), BELCHIER (†), en ANTROBUS (§), zyn ongemeen en verwonderlyk, dewyl 'er geen zwaare bloeding op het doorsnyden van zulke groote slagaders vernomen werd; dog ik verbeelde my dat 't bovengemelde voorbeeld ten vollen zo buitengewoon, en minder te verklaaren zy.

Ik ben &c.

(*) *Philosophical Transactions*, No. 370.
(†) *Ibidem*, No. 449.
(§) *London Observations*, *Vol.* 2. *Art.* 10.

NATUURLYKE HISTORIE VAN DEN STRUISVOGEL.

(Volgens BUFFON.)

DE *Struisvogel*, in 't Hebreeuwsch *Jacuab*, in 't Arabisch *Neamah*, in 't Grieksch Στρουθος, in 't Latyn *Strubio*, in 't Spaansch *Avestruz*, in 't Italiaansch *Strutzo*, in 't Hoogduitsch *Strufs* of *Straufs*, in 't Engelsch *Ostrich*, in 't Fransch *Austruche*, geheeten, is van zeer oude tyden af bekend: dewyl men in de oudste Boeken deswegen melding vindt; ja dezelve moet zeer bekend geweest zyn: daar de Heilige Schryvers verscheide vergelykingen 'er van ontleenen (*). Oudtyds was waarschynlyk het vleesch van deezen Vogel een' gemeene spyze, ten minsten onder het Joodsche Volk: vermids de Wetgeever der *Jooden*, dit Volk het eeten daar van als eene onreine spyze verbiedt (†). HERODOTUS, de oudste der Ongewyde Schryveren, heeft 'er van gesprooken, en de vroegtydigste Wysgeeren, die over de Natuurlyke Historie geschreeven hebben, gewaagen van dien Vogel. En in de daad. hoe kon een Vogel, zo aanmerkelyk door zyne Grootte, zo zonderling van Gedaante, zo verbaazend door zyne Vrugtbaarheid, van natuure aan ééne lugtstreek verbonden, *Africa* naamlyk en een gedeelte van *Asie*, onbekend blyven in Landen van zo oude tyden her bevolkt, waar men vee-

(*) *Jes.* XIII. 21. *Klaagl.* IV. 3. *Mich.* I. 8.
(†) *Levit.* XI. 16. *Deut.* XIV. 15.

veele wildernisſen en woestynen vindt, doch geene dan die door de Menſchen bezogt en doorkruist zyn?

Het Geſlacht van den *Struisvogel* is, derhalven, zeer oud; en mag niet minder op zuiverheid dan op oudheid roem draagen: dewyl het, door een lange reeks van eeuwen, zich ſtaande gehouden heeft in dezelfde Landſtreeken, zonder verandering of verbastering: weshalven de *Struisvogel* onder de *Vogelen* gelyk ſtaat met den *Olyphant* onder de viervoetige Dieren, en eene volſtrekt onderſcheide ſoort uitmaakt van alle de andere, door kenmerken zo in 't oogloopende als onveranderlyk, te onderkennen.

De *Struisvogel* gaat voor de grootſte der Vogelen, doch vindt zich, door zyne grootte, beroofd van het grootſte voorregt der Vogelen, ik meen het vermogen van te kunnen vliegen. Een deezer Vogelen, op welken VALLISNIERI zyne waarneemingen deedt, hadt, ſchoon zeer mager, gevild, en van alle ingewanden ontleedigd zynde, de zwaarte van vyf en vyftig ponden: zo dat, wanneer men twintig of vyf en twintig ponden ſtelt voor deeze afgenomene deelen, en het ontbeerende vet, de zwaarte van een leevenden en middelbaar gevoedden *Struisvogel*, zonder vergrooting, gerekend mag worden op vyf en zeventig of tachentig ponden. Welk eene ſterkte nu zou 'er niet noodig zyn in de wieken, en de ſpieren tot derzelver beweeging dienende, om zulk een zwaar lichaam in de lugt te heffen en op te houden? —— De kragten der Natuure ſchynen oneindig, wanneer men dezelve by elkander en in 't algemeen beſchouwt, maar vestigen wy daar op een aandagtiger en onderſcheidender oog, wy vinden alles bepaald: en het is in het wel naſpeuren van de eindpaalen welke de Natuur zich, volgens de regelen der Wysheid en niet uit Onmagt, heeft voorgeſchreeven, dat de regte wyze, om hunne Werken en Gewrogten te beoefenen, beſtaat. Hier hebben wy een gewigt van vyf en zeventig ponden, 't welk, door zyn enkelen wederſtand, alle de middelen te boven gaat, welke de Natuur weet te werk te ſtellen, om een Lichaam op te heffen en te doen vliegen, in de vloeiſtoffe des Dampkrings, welks ſoortlyke zwaarte duizendmaal grooter is dan die deezer vloeiſtoffe: en 't is uit dien hoofde, dat geen der Vogelen, welker zwaarte by die van den *Struisvogel* kome, het vermogen van vliegen hebbe of konne hebben. 't Is waar, de zwaarte is de eenige hinderpaal niet van het vliegen; de ſterkte der borstſpieren, de grootheid der Vleugelen, derzelver plaatzing, de ſteevigheid en digtheid der Pennen &c. zouden hier zo veel noodiger vereischten zyn,

als

als de tegenſtand, die overwonnen moet worden, grooter is; doch alle deeze vereischten ontbeert de *Struisvogel* geheel en al: want de Pennen, aan de zeer kleine Vleugels, ſtaan van elkander af, en de veertjes aan dezelve zyn geheel niet vereenigd, en gansch ongeſchikt om de lugt met voordeel te ſlaan, 't welk het voornaamſte werk van de Pennen der Wieken uitmaakt. De Staartpennen zyn van 't zelfde maakzel, en kunnen, gevolglyk aan de lugt geen genoegzaamen wederſtand bieden: daarenboven zyn ze volſtrekt ongeſchikt, om, door vereischte uitſpanning, zamentrekking of wending, de vlugt te beſtuuren: wyders is het opmerkenswaardig, dat alle de vederen die het lyf dekken van 't zelfde maakzel zyn. De *Struisvogel* heeft, gelyk de meeste andere Vogelen, geen Vederen van verſcheidene ſoort, als donsagtige, die onmiddelyk op de huid gevonden worden, digtere, die de evengemelde dekken, en nog langere en ſterkere, die tot de beweeging dienen. De geheele Pluimadie van den *Struisvogel* is van dezelfde ſoort, de veertjes zyn als losſe draaden, zonder ſtevigheid, zonder zamenhang: met één woord, geheel onbekwaam tot vliegen of de vlugt te beſtuuren: te welker oorzaake de *Struisvogel*, als met een dubbele keten aan de aarde is vast gehegt, zyne verbaazende zwaarte naamlyk, en het maakzel zyner Wieken; hy vindt zich genoodzaakt op den grond te blyven, en is zo min als de Viervoetige Dieren in ſtaat, om door de vlugt in een andere hoofdſtoffe te zweeven.

In veele opzigten gelykt de *Struisvogel*, in en uitwendig, de Viervoetige Dieren. Hy heeft, gelyk zy, veel eer Hair dan Vederen, op de meeste deelen zyns Lichaams. De Kop en de zyden hebben weinig of geen hair, zo ook de Schenkels, die zeer lang en ſterk geſpierd zyn, en waar in de voornaamſte ſterkte van deezen Vogel beſtaat; aan de groote, zwaar geſpierde, en vleezige Pooten vindt men ſlegts twee Toonen, niet ongelyk aan die der *Kameelen*, die onder de Viervoetige Dieren zelve, wat de Pooten betreft, zonderling zyn. De Vleugels, gewapend met twee Spooren, niet ongelyk aan de ſteekels van een Egelvarken, zyn min voor Vleugels dan voor eene ſoort van wapenen te houden, aan deezen Vogel te zyner Verdeediging gegeeven. De gaten der Oogen zyn bloot, en hebben inwaards alleen eenige hairtjes, omtrent de gehoorbuis. Het bovenſte Ooglid is beweegbaar, gelyk in meest alle Viervoetige Dieren, en voorzien met lange ooghairen, even als by den Mensch en den Olyphant gevonden worden; het geheele maakzel der Oogen heeft veel meer overeenkomst met die der Menſchen dan die der Vogelen, en ze zyn derwyze geplaatst, dat

dat hy in staat is om met beide te gelyk het zelfde voorwerp te zien. Eindelyk doen de eeltagtige, en van hair gansch ontbloote plaatzen, aan het onderste van het Borstbeen en van het Schaambeen, hem gelyken naar zulke Land-dieren, als natuurlyk de zwaarste van gestalte zyn, en het zwaarst belaaden worden. THEVENOT was dermaate getroffen door de gelykheid, tusschen den *Struisvogel* en den *Kameel*, dat hy dagt ook den bult op den rug te zien; schoon de rug, boogswyze gekromd, niets van die verhevenheid hebbe. De gelykvormigheid ondertusschen, tusschen deezen Vogel en den Kameel, brengt te wege, dat de *Hedendaagsche Grieken*, de *Turken* en de *Persiaanen*, den *Struisvogel* den naam geeven van den *Kameelvogel*.

Slaan wy 't oog op het inwendige van den *Struisvogel*, wy zullen op nieuw kenmerken ontwaar worden, die de ongelykheid aan de Vogelen, en de gelykheid met de Viervoetige Dieren aanduiden: zo dat over 't geheel genomen dit zonderling Dier mag aangemerkt worden als een twyfelagtig weezen, of eene middelsoort, tusschen de Viervoetige Dieren en het Gevogelte. In de daad, in welken rang kunnen wy een Schepzel plaatzen, wiens Lyf half Vogel, half Dier, op de Pooten van een Viervoetig Dier rust, en den Kop van een Vogel heeft; terwyl het Mannetje met een Roede, en het Wyfje met een Kittelaar voorzien is, gelyk in de Viervoetige Dieren; en nogthans eijerleggend is: en zy een Krop hebben gelyk de Vogels, en teffens verscheide maagen en ingewanden, welke ruimte en maakzel deels met die van herkauwende, en deels met die van andere Viervoetige Dieren overeenkomen.

Wat de vrugtbaarheid betreft, hier in schynt de *Struisvogel* meer naar de Viervoetige Dieren, dan naar de Vogelen, te zweemen; want dezelve is zeer vrugtbaar, leggende verscheide maalen twaalf of vyftien eijeren te gelyk. Brengt men nu den *Struisvogel* onder de Vogelen, dan zal dezelve de grootste weezen, en moest, gevolglyk, 't minst sterk voortteelen, naar de orde, welke de Natuur bestendig houdt, in de vermenigvuldiging der Dieren, welker evenredigheid in een omgekeerde rede staat tot de grootte der byzondere Dieren, daar hy gebragt zynde onder den rang der Landdieren, vry klein is met betrekking tot de grootste; en kleinder dan de middelbaare, als het Zwyn: zo dat zyne groote vrugtbaarheid, in de natuurlyke en gemeene orde inkomt.

De *Struisvogels* staan bekend voor zeer geil, en vermengen zich dikwyls. De tyd, waar op zy Eijeren leggen, hangt af van de Lugtstreek in welke zy woonen, en valt altoos in om-

omtrent den Zomer-zonnestand, dat is het begin van July in *Noord-Africa*, en omtrent het einde van December in *Zuid-Africa*. De Lugtsgesteldheid heeft ook veel invloeds op de wyze van broeden: onder de brandende Lugtstreek, agten zy het genoeg de Eijeren te leggen op een hoop zands, met de Pooten byeengeschraapt, en waar de warmte der Zonne alleen ze doet uitkomen; nauwlyks gaan zy 'er 's nagts op zitten; en dit zelfs is niet altoos noodzaaklyk: naardemaal men ze heeft zien uitkomen, op welke de Moeder niet gezeeten hadt, en die niet blootgesteld geweest waren aan de hitte der Zonne: doch, schoon de *Struisvogels* geheel niet, of zeer weinig op hunne Eijeren zitten, zyn ze verre van die te verlaaten: in tegendeel zyn zy zeer op hunne hoede tot derzelver bewaaring, en houden ze bestendig in 't oog, dit heeft oorzaak gegeeven tot het zeggen, dat zy met hunne oogen broeden, 't welk dus verre letterlyk waar is. —— Schoon de Lugtstreek van *Frankryk* veel kouder is dan die van *Barbarye*, heeft men, in de Menagerie te *Versailles*, de *Struisvogels* zien Eijeren leggen; doch de Heeren van de *Academie* hebben vrugtloos getragt, deeze Eijeren te doen uitkomen door eene kunstige Broeding, met behulp der Zonne of van het vuur. Dan de Heer DE REAUMUR leefde toen nog niet.

Deeze Eijeren zyn zeer hard, zeer zwaar en zeer groot; maar men beeldt ze dikwyls veel grooter af, dan ze in de daad zyn, de Eijeren der *Krokodillen* voor die der *Struisvogelen* neemende. Men heeft gezegd, dat ze het hoofd eens Kinds evenaarden; een pint vogts konden bevatten; vyftien ponden weegden, en dat elke *Struisvogel* 'er 's jaarlyks vyftig lag: ÆLIANUS brengt het getal tot tachtig. Maar het meerendeel deezer byzonderheden schynt my toe, zeer vergroot te weezen. – *Voor eerst.* Hoe kan het weezen, dat een Ei, welks schel niet meer dan één pond weege, en ten hoogsten genomen een pint vogts bevatte, geheel genomen vyftien ponden zwaar zy? Ten dien einde was het noodig, dat het wit en geel van dit Ei zevenmaal digter ware dan Water, driemaal zwaarder dan Marmer, en omtrent zo zwaar als Tin, 't welk bezwaarlyk valt te veronderstellen. —— *Ten tweeden.* Wanneer men met WILLUGHBY toestaat, dat een *Struisvogel* jaarlyks vyftig Eijeren legt, elk vyftien ponden weegende, zou daar uit volgen, dat de geheele zwaarte der gelegde Eijeren, zevenhonderd en vyftig ponden bedroeg: 't welk waarlyk gansch veel is voor een Dier, 't geen zelve tachtig ponden haalt. My dunkt, derhalven, dat 'er eene zwaare aftrekking gemaakt moet worden, zo ten aanziene van het Gewigt der

Eijeren, als ten opzigte van derzelver getal: het is zeer jammer dat wy geen genoegzaam zekere aantekeningen hebben, om met juistheid, deeze aftrekking te bepaalen. Men zou, ondertusschen, het getal der Eijeren met ARISTOTELES op vyf en twintig of dertig, en met de Hedendaagsche Natuurkundigen die 'er verstandiger dan de Ouden over spreeken, op zes en dertig kunnen rekenen: en wanneer men twee of drie broedzels stelt, elk van twaalf Eijeren, zou men de zwaarte van ieder Ey, op drie of vier ponden kunnen brengen: één pond min of meer neemende voor den dop, en twee of drie voor het wit en geel daar in begreepen; doch het is 'er ver af, dat deeze gissende bepaaling op nauwkeurige waarneeming ruste. —— Veele Menschen schryven; doch weinigen meeten, weegen en vergelyken. Van vyftien of zestien *Struisvogels*, in verscheide Landen ontleed, is 'er maar één dien men gewoogen heeft, en naamlyk die, welks beschryving wy aan VALLISNIERI verschuldigd zyn.

Men is ook onkundig van den tyd ter Broeding noodig; alles wat men des weet, of wat men des verzekert, is dat de jonge *Struisvogels*, zo ras zy gekipt zyn, zich in staat bevinden om te gaan, ja om te loopen en hun voedzel te zoeken: derwyze dat zy, onder de brandende Lugtstreek, waar zy eene genoegzaame warmte hebben, en het eigenaartig voedzel vinden, by de geboorte aan zich zelven overgelaaten, en de Moederlyke zorge, hun onnoodig, niet deelagtig worden; doch in min heete Landen, by voorbeeld aan de *Kaap de Goede Hoop*, heeft de Moeder, volgens het getuigenis van KOLBE, 't opzigt over de Jongen, zo lang zy haare hulp behoeven: en overal is deeze zorg aan de behoefte geëvenredigd.

De jonge *Struisvogels* zyn, in 't eerste Jaar, aschgrauw, en hebben overal vederen; maar deeze houden geen stand, en vallen welhaast van zelfs uit, zonder weder te komen op die gedeelten van het lichaam, welke naakt worden, als de kop, het bovenste gedeelte van den hals, de zyden van den buik, en onder de vleugelen; op het overige des lyfs komen vederen te voorschyn beurtlings zwart en wit, en zomtyds grys door de zamenmenging dier twee kleuren: de kortste vindt men aan het onderste einde van den hals, het eenigste daar mede bekleed, op den buik en den rug worden ze langer, en de allerlängste op 't einde van den Staart en Wieken; ook hebben deeze de meeste waarde. De Heer KLEIN zegt, in navolging van ALBERTUS, dat de vederen op den rug by de Mannetjes zwart, en by de Wyfjes bruin zyn: dan de Heeren van de Academie, die acht *Struisvogels* ontleed hebben, waar van 'er

vyf Mannetjes en drie Wyfjes waren, vonden de Pluimadie van beide zeer gelyk aan elkander: en men heeft noit gezien, dat ze roode, groene, blauwe en geele vederen hadden, gelyk CARDANUS schynt geloofd te hebben.

REDI verzekert ons, uit veele herhaalde Waarneemingen, dat meest alle Vogels Luizen in de vederen hebben, en zelf van verscheide soort, dat men, by de meesten, Insecten aantreft, welke men by de andere niet vindt: maar nimmer hadt hy Luizen gevonden op de *Struisvogels*, schoon hy twaalf van deeze Vogels hadt onderzogt, van welke eenige eerst uit *Barbarye* kwamen. —— VALLISNIERI, die twee *Struisvogels* ontleedde, ontdekte van binnen geen Wormen of eenigerhande Insecten; het schynt dat geen Ongedierte smaak vindt in het vleesch der *Struisvogelen*, dat het zelf daar van een afkeer heeft, en 'er iets in is, 't welk de vermenigvuldiging daar van belet; of men zou dit uitwerkzel, ten minsten wat het inwendige betreft, moeten toeschryven aan de sterkte van de maag, en van alle de deelen die ter spysverteering dienen: want ten deezen opzigte is de *Struisvogel* zeer beroemd, en veelen gelooven nog, dat hy yzer verteere, gelyk de gewoone Vogels graankorrels: eenige Schryvers hebben zelf beweerd, dat hy gloeiend yzer kon verteeren: doch men zal my wel willen ontslaan van de laatstgemelde byzonderheid, in goeden ernst, te wederleggen; het zal genoeg weezen, wanneer wy door proeven aantoonen, in welken zin de *Struisvogel* gezegd mag worden, koud yzer te verteeren.

Het gaat vast, dat deeze Vogels hun meeste voedzel uit het groeiend ryk haalen, dat zy een Krop hebben, gelyk alle Graaneetende Vogels met zeer sterke spieren voorzien; als mede dat zy dikwyls yzer, koper, steen, glas, hout, en alles wat hun voorkomt, opslokken. Ik ontken ook niet, dat zy nu en dan gloeiend yzer hebben doorgezwolgen, mits het eene geringe hoeveelheid geweest zy: nogthans denk ik geenzins, dat dit zonder letzel toeging. Het blykt dat zy alles, wat zy vinden, inslokken, tot dat hunne groote maagen geheel vol zyn: en dat de noodzaaklykheid, om wel geballast te weezen, een der voornaamste oorzaaken is van hunne vraatagtigheid. De Heeren WARREN en RANBY vonden in de *Struisvogels*, door hun ontleed, de Maagen zo vol en uitgespannen, dat die twee Ontleedkundigen in 't eerst zeer twyfelden, of deeze Vogels zulk een vragt van spyze wel konden verteeren. RANBY voegt 'er nevens, dat het geen in deeze Maagen was, maar weinig verandering scheen ondergaan te hebben. VALLISNIERI vondt desgelyks de eerste maag geheel opgevuld met

krui-

kruiden, vrugten, nooten, ſtukken touw, ſteenen, glas, koper, yzer, tin, lood en hout; en onder andere een ſtuk, het laatst doorgezwolgen, dewyl het boven op lag, 't welk bykans één pond haalde. De Leden van de Academie te *Parys* verzekeren ons, dat de Maagen der acht *Struisvogelen*, door hun ontleed, alle opgevuld waren, met hooi, gewasſen, graanen, boonen, beenderen, ſtukjes geld, koper en ſteenen, en onder deeze die de grootte van een Ey hadden. De *Struisvogels* ſlingeren, derhalven, alles in hunne Maagen, om dat dezelve zo groot zyn, en noodwendig gevuld moeten worden, en daar zy eene gemaklyke ſpysverteering hebben, is hunne onverzaadelykheid gereed te begrypen.

Doch hoe onverzaadbaar de *Struisvogel* ook moge weezen, zal men nog blyven vraagen, niet waarom hy zo veel ſpys gebruikt, maar waarom hy dingen in zwelgt, welke geen voedzel kunnen geeven, en zelf kunnen ſchaden? Ik antwoord, dit ontſtaat uit gebrek in het zintuig des Smaaks; en dit is te waarſchynlyker, dewyl de tong, door bekwaame Ontleedkundigen nauwkeurig bezien zynde, hun voorkwam geheel ontbloot te weezen van die Tepeltjes, in welke men, op goeden grond, gelooft dat de gewaarwording des Smaaks huisvest. Ik denk ook dat de Reuk in den *Struisvogel* verre van ſcherp is: want van dit Zintuig maaken de Dieren het meeste gebruik om hun voedzel te onderkennen; en de *Struisvogel* heeft zo weinig van deeze onderſcheidende bekwaamheid, dat hy niet alleen yzer, ſteen en glas oppikt; maar ook koper, 't welk een zo kwaade reuk heeft. VALLISNIERI hadt 'er een zien ſterven, door dien hy zeer veel ongebluschte kalk hadt gegeeten. ——— De *Hoenders* en andere Graan-eetende Vogels, die niet zeer kiesch van Smaak zyn, zwelgen gereed kleine ſteentjes in, welke zy mogelyk voor kleine graankorreltjes neemen, wanneer ze daar onder vermengd zyn; maar indien men hun een bekend getal van ſteentjes, als 't eenigst voedzel voorſtelde, zouden zy eer van honger ſterven, dan 'er een doorſlokken, veel min zouden zy ongebluschte kalk eeten; en hier uit mogen wy, myns bedunkens, veilig beſluiten, dat de *Struisvogel* een dier Vogelen is, wiens Zintuigen van Smaak en Reuk, en zelf dat van gevoel in de binnenſte gedeelten des Beks, allerſtompst zyn, in welk opzigt zy zeer verſchillen van de Viervoetige Dieren.

Maar wat wordt 'er van die harde, onverteerbaare, en ſchadelyke dingen, welke de *Struisvogel*, zonder keuze, inſlokt, en alleen met oogmerk om de maag te vullen? Wat in 't byzonder, van het koper, glas en yzer? — Over dit ſtuk heb-

ben de Natuurkundigen verſchillende gevoelens, en ieder brengt verſchynzels by, ter begunſtiging van zyne geliefde ſtelling dienende. De Heer PERRAULT, zeventig ſtukjes geld in de maag van een deezer Vogelen gevonden hebbende, merkte op dat de meeste verſleeten waren, tot bykans drie vierde van derzelver gewigt; doch hy oordeelde, dat zulks meer ontſtondt uit de onderlinge wryving, en de ſchuuring der ſteentjes, dan uit oorzaake van eenig zuur; dewyl eenige deezer geldſtukjes, die krom waren, bleeken zeer afgeſleeten te weezen op de ronde zyde, die 't meest aan de ſchuuringen was bloot geſteld en aan de holle zyde niets geleeden hadden. Waar uit hy beſluit, dat by de Vogelen de ontbinding des voedzels niet alleen geſchiedt door fyne en doordringende geesten, maar ook door de werktuiglyke werking van de maag, welke drukt, en by aanhoudenheid de ſpyze klein maakt, door de harde lichaamen, die deeze Vogels, door een Inſtinct aangedreeven, inzwelgen; en, daar alles, wat in de maag was, zich groenagtig vertoonde, ſtelt hy, dat het koper daar in ontbonden was, niet door eenig byzonder ontbindvogt, noch door de ſpys-verteering, maar op dezelfde wyze als dit zou toegaan, indien dit metaal geſtooten was met kruiden, of in eenig zuur of zout vogt. Hy voegt 'er nevens dat koper, wel verre van tot voedzel te dienen in de maag des *Struisvogels*, in tegendeel, als een vergift werkte, en dat die 'er veel van inſlokten, kort daar naa ſtierven.

VALLISNIERI denkt, in tegendeel, dat de *Struisvogel* de harde lichaamen verteert, of dat ze in de maag ontbonden worden, door de werking van het ontbindvogt der maage, zonder de wryvingen, die deeze hoofdwerking te hulpe kunnen komen, uit te ſluiten. Hy geeft hier voor zeer ſchynbaare blyken op; doch zyne Proeven zyn te breed, om hier plaats te vinden (*).

De *Struisvogel* is byzonder eigen aan *Africa*, hy wordt gevonden op de nabuurige Eilanden, en in dat gedeelte van *Aſia* 't welk aan *Africa* grenst. Deeze Gewesten, die het Vaderland zyn van den *Kameel*, den *Rhinoceros*, den *Olyphant*, en verſcheide andere groote Dieren, ſtrekken ook zeer eigen ten Vaderlande aan den *Struisvogel*, die de *Olyphant* der Vogelen mag heeten. Dr. POCOCK zegt, dat men ze veelvuldig ontmoet op het gebergte ten zuidwesten van *Alexandrie* gelegen.

(*) *Memoires de l'Académie des Sciences.* Années 1705, 1706, en VALLISNIERI. Tom. I. p. 242.

gen. Een Zendeling verhaalt dat men ze te *Goa* vindt, maar veel minder dan in *Arabie;* PHILOSTRATUS verzekert zelf, dat APOLLONIUS ze gevonden heeft aan de *Ganges:* doch dit was, buiten twyfel in een tyd, toen deeze Landen min bevolkt waren dan tegenwoordig; de hedendaagsche Reisbeschryvers, hebben 'er in die Landen geene gevonden, dan die 'er van elders gebragt waren; volgens THEVENOT, houdt men ze in de Menagerien des Konings van *Persie*, 't welk ten blyke strekt, dat ze in die Landen niet gemeen zyn. —— Naardemaal de *Struisvogel* niet vliegt, deelt hy in 't zelfde lot met de Viervoetige Dieren van de Zuidlyke gedeelten des ouden vasten Lands; naamlyk dat hy niet in staat geweest is, om in de Nieuwe Wereld te komen: dus heeft men 'er geene in *America* gevonden; schoon men den naam van *Struisvogel* gegeeven hebbe aan den *Thouyou*, die in de daad daar naar gelykt, door dien hy niet vliegt, en in eenige andere opzigten; maar eene gansch verschillende soort uitmaakt. Te dier zelfde oorzaake treft men deezen Vogel niet aan in *Europa*, waar hy egter eene lugtstreek met zynen aart overeenkomstig zou vinden, in *Morea*, nog in het zuidelykst gedeelte van *Spanje* en *Italie*; doch om in deeze Landen te geraaken, zou hy de tusschen beide komende Zeën hebben moeten overzwemmen, iets voor hem ondoenlyk; of anders buiten deeze Zeën om, tot den vyftigsten graad breedte opklimmen, en van het Noorden weder te rug keeren, door zeer volkryke Landen; eene nieuwe hinderpaal, dubbel onoverkomelyk voor een Schepzel gewoon aan, en behaagen scheppende in heete en eenzaame Gewesten; want de *Struisvogel* bewoont, by verkiezing, de eenzaamste en droogste plaatzen, waar het nauwlyks oit regent, en dit dient ter bevestiging van het zeggen der *Arabieren*, dat zy nimmer drinken. In deeze woestynen vervoegen zy zich in groote troepen by één, 't welk op eenigen afstand het vertoon maakt, of 'er eene ruiterbende aankomt, en dit gezigt heeft meer dan eene Caravansera in groote verlegenheid gebragt. In deeze uitgestrekte wildernissen moeten zy een hard leeven leiden; doch zy vinden 'er liefde en vryheid; en welke woestyn zou, voor dien prys, niet in een Paradys veranderen! Het is om in den schoot der Natuure deeze onschatbaare zegeningen te genieten, dat zy den Mensch vlieden; doch de Mensch, weetende wat voordeel hy van deeze Vogels kan trekken, zoekt hun op in de afgelegenste schuilplaatzen, en vindt voedzel in de eijeren, het bloed, het vet en het vleesch, en verciert zich met de vederen; ook koestert hy de hoop om dien grooten Vogel zich volkomen onder-

worpen te maaken, en onder het getal zyner Slaaven te tellen. De *Struisvogel* belooft den Mensch te veel voordeels, om, zelfs in de droevigste wildernissen, eene veilige schuilplaats te vinden.

Geheele Volken hebben den naam van *Struthophagi*, of *Struisvogel-eeters* gekreegen, om dat zy gewoon waren het vleesch van deezen Vogel te gebruiken, gelyk anderen wegens het eeten van *Olyphanten*, den naam droegen van *Elephantophagi*. APICIUS schryft, en met zeer groote rede, een welsmaakende saus voor om by dit vleesch gebruikt te worden; 't welk bewyst, dat de *Romeinen* deeze Vogels tot spyze nuttigden; hier van hebben wy nog duidelyker blyk, de Keizer HELIOGABALUS liet zich op éénemaal de harssens van zes honderd *Struisvogels* opdisschen; deeze wellustige Vorst hadt, gelyk bekend is, het voor een vasten stelregel, om, elken dag, maar eene soort van vleesch te eeten, als dat van *Phaisanten*, *Hoenders* &c. en de *Struisvogel* behoorde op deeze lyst; doch ongetwyfeld op de wyze, door APICIUS voorgeschreeven, toegemaakt. De Inwoonders van *Lydie* en *Numidie*, heden ten dage, voeden *Struisvogels*, eeten het vleesch en verkoopen de vederen. De Honden egter, noch Katten wilden het vleesch proeven van een *Struisvogel*, door VALLISNIERI ontleed, schoon dit vleesch versch en zeer rood was; doch deeze Vogel was zeer mager, en misschien zeer oud. LEO AFRICANUS, die het vleesch geëeten hadt, verzekert ons dat men alleen de Jongen nuttigt, en wel naa dezelve gemest te hebben, en Rabbi DAVID KIMCHI voegt 'er nevens, dat men de Wyfjes uitkiest; misschien zou men de Mannetjes, door ze te kapoenen, nog smaaklyker doen worden. CADOMOSTO en andere Reizigers verklaaren de eijeren der *Struisvogelen* geëeten, en niet kwaad bevonden te hebben; DE BRUE en LE MAIRE verzekeren, dat in één deezer eijeren genoeg is tot voedzel voor acht menschen; en KOLBE zegt, dat 'er zo veel in gaat als dertig Hoender-eijeren bedraagen; dit is nog verre van vyftien ponden te weegen, waar van wy boven gesprooken hebben. Men vervaardigt van den dop eene soort van schaalen, die met den tyd hard worden, en eenigzins naar yvoor gelyken.

De *Ethiopiers* vellen de *Struisvogels*, en verkoopen de huiden aan de Kooplieden van *Alexandrie*. Het leder daar van bereid is vry dik, de *Arabiers* vervaardigden 'er voortyds een soort van onderkleederen van, die hun tot een' kolder dienden. BELLONIUS hadt eene groote menigte van deeze toebereide *Struisvellen*, met de vederen daar op, in de winkels te *Alexandrie* gezien. De lange witte vederen van den staart en de vleu-

gelen heeft men, ten allen tyde, zeer gezogt, de Ouden gebruikten ze tot cieraad, en tot onderscheiding in den kryg, zy namen de plaats in van Zwaanen-vederen: de Vogels hebben altoos het voorregt gehad, om, zo wel aan beschaafde als aan onbeschaafde Volken, een gedeelte huns cieraads op te leveren.

ALDROVANDUS leert ons, dat men te *Rome* nog twee Standbeelden vindt, een van MINERVA, en een van PYRRHUS, wier helmen vercierd zyn met *Struisvederen*; waarschynlyk was de pluimadie der *Romeinsche Soldaaten*, van welke POLYBIUS spreekt, en uit drie zwarte of roode vederen bestondt, van omtrent een elleboog hoog, van die vederen gemaakt; want dit is juist de hoogte der groote *Struisvederen*. In *Turkye* heeft tegenwoordig een *Janitsaar*, die zich door eenige Krygsbedryven uitsteekend maakt, het regt om zyn Tulband daar mede op te cieren; en de *Sultane*, in het *Serail*, de zoetste overwinningen poogende te behaalen, laat ze in haar optooizel vlechten. In het Koningryk *Congo*, voegt men *Struis*- en *Pauwen*-vederen zamen, om 'er Oorlogs-standaarden van te maaken, De Juffrouwen in *Engeland* en *Italie* draagen 'er eene soort van waaijers van: men weet hoe groot eene menigte in *Europa* gebruikt wordt tot hoeden, tot pluimen op de helmen, en anderen opschik van 't Tooneel, tot het uitmonsteren van verhemelzels, en den optooi der Jufferschap.

De *Struisvogels*, schoon Inwoonders der wildernissen, zyn zo wild niet als iemand zich ligt zou verbeelden, Alle Reizigers stemmen daar in overeen, dat ze, jong zynde, gemaklyk getemd kunnen worden. De Inwoonders van *Dara* en *Libie*, houden geheele kudden, van welke zy ongetwyfeld de *Struisvederen* van de beste soort krygen, als welke alleen uit de leevende Vogels getrokken worden; de enkele gewoonte van menschen te zien, van hun voedzel en eene goede behandeling te ontvangen, maakt deeze Vogels tam. Eenigen heeft men zo ver gebragt dat ze, als een Paard, toelieten, dat iemand hun beschreedt. Dit is geene nieuwe uitvinding; want de Dwingland FIRMIUS, die, omtrent het einde der derde Eeuwe, in *Egypte* heerschte, liet zich, gelyk verhaald wordt, door groote *Struisvogels* draagen. De *Engelsche Heer* MOORE hadt te *Joar*, in *Africa*, een Man zien reizen op een *Struisvogel*. De Heer ADANSON zag twee jonge *Struisvogels* te *Podor*, welker sterkste sneller liep dan de beste *Engelsche Harddraaver*, schoon 'er twee Negers op zaten. Dit alles wyst uit, dat deeze Vogels zo verre getemd kunnen worden, dat ze in troepen te veld gaan, om te eeten, en toelaaten, dat men ze berydt; nogthans is het misschien onmogelyk het zo verre te brengen, dat

dat zy den wil des Ryders gehoorzaamen. Het verhaal van ADANSON leert ons, dat de *Struisvogel* te *Podor* niet ver liep, maar verscheide keeren in 't rond deedt, en niet kon gestuit worden, dan door den toegang te stoppen. Tot zekeren trap leerzaam door domheid, schynt hy van natuure onhandelbaar; en dit mogen wy te meer stellen: dewyl de *Arabier*, die het *Paard* getemd en den *Kameel* zich onderworpen gemaakt heeft, tot nog den *Struisvogel* niet geheel naar zyn zin kan zetten. Niemand kan derhalven zeggen van de sterkte en vlugheid des *Struisvogels* eenig nut te trekken: want de sterkte van een onleerzaam huisdier loopt altoos ten nadeele van den Meester uit.

Voor 't overige, schoon de *Struisvogels*, in snelheid, de Paarden overtreffen, bedient men zich nogthans van Paarden, om ze te jaagen en te vangen; doch ten dien einde is het noodig eenige list te gebruiken. De *Arabiers* leggen het dus aan, dat zy den *Struisvogel* steeds in 't oog houden, zonder hem te sterk na te zetten, hem genoeg ontrustende om te beletten, dat hy geen voedzel neeme, maar niet zo veel dat hy de vlugt kieze: dit kan te gemaklyker geschieden, door dien de *Struisvogel* bykans noit recht uit loopt, maar meest altoos een cirkel beschryft. De *Arabiers* maaken een nauwer cirkel, en loopen dus minder velds af. Als de *Struisvogel* dus twee of drie dagen ontrust en belet is in het eeten, neemen zy hun slag waar, zetten hem na op een volle galop, hem zo veel mogelyk tegen den wind opjaagende; 'er by komende, slaan ze hem met knuppels dood, op dat het bloed het zuiver wit der vederen niet besmette. De *Strutbophagi* hadden eene andere wyze om deeze Vogels te jaagen, zy bedekten zich met de huid eens *Struisvogels*, en bootsten de beweegingen deezer Dieren, om ze te verschalken, naa. Men heeft zich ook van Honden en Netten bediend om ze te vangen; doch met Paarden gelukt het best; en dit kan genoegzaam ter verklaaring dienen van den afkeer, welken men bespeurd heeft, tusschen het Paard en den *Struisvogel*.

Wanneer de *Struisvogel* loopt, spreidt hy zyne vleugels en de groote pennen van zyn Staart uit, niet om daar door sneller voortgang te maaken: want hy doet het ook tegen den wind oploopende, wanneer ze belemmering moeten geeven, maar door de gewoone overeenstemming der Spieren, even als een Mensch, die loopt, de armen mede beweegt. Niettegenstaande zyne sterkheid, heeft hy den aart der graan-eetende Vogelen, en lust geen kleine Dieren, dan ook verzet hy 'er zich zelden tegen, hy is genoeg gewapend tegen hunne aanvallen,

door

door zyne natuurlyke bekleedzelen; en, door zyne snelheid, weet hy de gevaaren, die grootere hem dreigen, te ontkomen; is hy genoodzaakt zich te verdeedigen, hy doet het met den bek, met de spooren zyner wieken, en boven al met zyn pooten.

In den paartyd hoort men den *Struisvogel*, en zelden anders, geluid slaan. In de Heilige Schrift wordt dit geluid een *Treuringe* geheeten; en men wil, dat de *Hebreeuwsche naam Jacnab*, afstamt van *Janab*, 't welk *builen* betekent. Dr. BROWNE zegt, dat het geluid der *Struisvogelen* gelykt, naar dat van een heesch geschreeuwd kind, en nog naarder is. In de daad, hoe treurig, ja hoe verschriklyk moet dan de stemme des *Struisvogels* weezen, gelyk de Heer SANDYS het uitdrukt, voor Reizigers, die, met verbaasdheid en schrik, de onmeetlyke woestynen intrekken, waar elk leevend Schepzel, den Mensch niet uitgezonderd, een vrees verwekkend voorwerp, en eene gevaarlyke ontmoeting is.

MANIER OM DE HOEGROOTHEID VAN ZON, OF MAAN, IN TEEKENINGEN EN SCHILDERSTUKKEN TE BEPAALEN,

Door JOH. NETTIS, V. D. M. *M. Dr. en Oog-Arts.*

§. 1. HEt is aan de Liefhebbers van Teekeningen, Prenten en Schilderyen bekend, dat, in dezelven *de Zon* en *Maan* verbeeld wordende, deze Hemel-ligten in veel van elkanderen verschillende grootte gezien worden; en dat, in Zon- en Maane-schynen, ieder Kunstenaar, enkel naar zyn believen en welgevallen, deze Hemelligten nu grooter, en dan weder kleinder maakt; als of het even veel ware, hoedanig dezelven vertoond worden, en als of daar op geene maat behoorde, moeste en konde in agt genoomen, en als of daar op geene vaste regel ware, nog konde gesteld worden.

§. 2. My is niet bekend, dat, in Teeken-of Schilder-boeken, hier van eene juiste of duidelyke onderrigting voorkomt.

§. 3. Wyl nu de Sterrekunde den hoek afmeet, waar onder deze Hemelligten gezien worden; en wyl de Gezigt-of Doorzigt-kunde, of wel de Geometrie, de schynbaare hoegrootheid van de zigtbaare Voorwerpen, die op eenen bekenden afstand, en onder eenen bepaalden hoek gezien worden, bepaalt; zoo beving my de lust, om de nuttigheid van de Sterre-en Gezigt-of Doorzigt-kunde, op eene Geometrische wyze behandeld, in deze gevallen aan te wyzen, ten nutte, dienste en volmaaking, of verbetering van de Teeken-Schilder-en Graveer-kunsten.

§. 4.

§. 4. Hier toe is in de Eerste plaats aan te merken, dat Teekeningen en Prentkunst doorgaans van nader by worden beschouwd; en de Voorwerpen daarom kleiner daar in afgemaald worden, dan wel in Schilderyen, die ook in 't gemeen op een verderen afstand beschouwd worden; uitgezonderd de Miniatuuren, die mede van naby gezien worden.

§. 5. Te weeten: ieder Mensch beschouwt kleinigheden op het nauwkeurigste op eenen korten afstand, doorgaans van agt duims lengte, van het Oog af te reekenen: op korter of verder afstand, bevind ieder (*) doorgaans, dat het naauwkeurig en duidelyk zien afneemt en vermindert; zoo dat hy zeer naby, of veel verder van het Oog, kleine Voorwerpen, niet duidelyk in hunne byzondere deelen zien kan: dit komt ook in Aanmerking in Miniatuuren, en in Teekeningen, die uitvoerig uitgewerkt zyn: Schilderyen, die met zulke fyne trekken niet vervaardigd zyn, en grooter Afbeeldingen behelzen, worden doorgaans niet zoo naby, maar van verder afstand beschouwd.

§. 6. Ten Tweeden: kan van dienst zyn hier aan te merken; dat Teekeningen en Schilderyen vervaardigd worden, op verscheiden wyzen. Geoeffenden doen dit alleenlyk op het Gezigt, op het enkel beschouwen van de Voorwerpen, die zy voor zig hebben, om die te schetsen en op te maaken.

A. Aan Leerlingen en Mingeoeffenden, is door den beroemden Kunstenaar *Albert Durer*, in 't Jaar 1528 overleeden, het Middel van een Vierkanten Teekenraam aan de hand gegeeven en afgebeeld, (in zyne *Geometrise Onderwyzingen*, op bladz. 183, te Parys, uit het Hoogduits in het Latyn gedrukt, Ao. 1535 in Folio,) om uit een bepaald en vast of verschuifbaar Oogpunt de Voorwerpen te teekenen: van zoodanig een meld de Vermaarde *G. de Lairesse*; bladz. 310. De groote Wysgeer, en Professor *Chr. Wolff*, geeft van diergelyken ook eene Afbeelding op Plaat 2, in de Doorzigtkunde van het Iste Deel van het *Kort Begrip der geheele Mathesis*, in 't Latyn gedrukt te Lausanne en Geneve, in 't Jaar 1742, in 8vo.

Scheinerus beschryft en beeld af een ander Instrument ten zel-

(*) Die, op korter afstand van 6 duim of nog minder, duidelyk zien, worden *byzienden* genoemd; en kunnen op verren afstand niet onderscheidenlyk zien, dan door behulp van een hol of verkleinend glas; die op verder afstand van 1 of 1½ voet duidelykst kunnen zien, worden door bolle of vergrootende Glazen geholpen, om te leezen en van digter by onderscheidenlyk te zien; dit is aan den Ouderdom doorgaans eigen.

zelven oogmerke en dienste, in *Arte nova delineandi* of *Pantographice*, *Romæ* 1631. *in 4to.*

B. Door beoeffening van de Gezigt-en Doorzigtkunde, is er eene andere manier uitgevonden, om Teekeningen te maaken, namelyk die van draagbaare, en grooter Donker-gemaakte Kamers, waarin de buiten Voorwerpen, die verligt zyn, zeer duidelyk, en met hunne levendige koleuren, op het fraaiste afgebeeld, gezien worden; zo dat zy met potlood of met verwen gemaklyk kunnen nagetrokken worden.

§. Dog om Teekeningen van Landschapjes, gestoffeerd met Beelden, Dieren, Gebouwen, enz. op deze manier te maaken, zoo dient de Donker-gemaakte Kamer wat lang te zyn, en het Stuk klein; om dat in eene kleine Kamer, en op een niet klein Stuk, of Plan, de Voorwerpen, in het midden kleiner en duidelyker geteekend zynde, op eenigen afstand, uit het midden na buiten van 't Plan wat grooter en minder duidelyk zig vertoonen: waarom draagbaare donkere Kamers, (gelyk de Heer Professor *'s Gravesande* uitgevonden, beschreeven en afgebeeld heeft, in zyne *Perspective*, in 't Fransch uitgegeeven, en in 't Engelsch ook overgezet en gedrukt,) waarin men alleen maar plaatse heeft om te zitten, en de Vertooningen van de buiten zynde Voorwerpen te teekenen of na te trekken, van maar weinig gebruik kunnen zyn, om Landschapjes te teekenen; waar toe ook de kleiner draagbaare donkere Kamers van geen dienst zyn.

§. Egter zyn die allen zeer goed, om te vertoonen en te meeten, de hoegrootheid, die Zon of Maan hebben, en in Teekeningen, Prenten en Schilderstukken, die op eenen juisten en bepaalden afstand behooren gezien te worden, ook hebben moeten.

By voorbeeld: in eene Donker-gemaakte Kamer, wanneer in eene Blinde, of Venster, in een rond gat, geplaatst word een Voorwerpglas van eenig lang Zonne-brandpunt, gelyk dat van 20 voet, zoo zullen de buiten zynde verligte Voorwerpen op een wit papieren Raam, in die Kamer, op eenen afstand van 20 voet van het Voorwerpglas af, zig zeer duidelyk vertoonen, hoewel in eenen omgekeerden stand, en in 't byzonder de Zon en de Maan, in de schynbaare grootheid, als *Fig.* 10 in de nevensgaande *Plaat.*

§. Indien men zig bedient van Voorwerpglazen, van minder lange brandpunten, gelyk die van 15, 10, 8 voet enz. zoo zullen de Voorwerpen, en dus ook de Zon en Maan, zig kleiner vertoonen, gelyk aan de afgeteekende *Figuuren* 9, 8 en 7 enz. En op die wyze kunnen ook de Zon-en Maan-Eclipsen,

sen, in Donkere Kamers, waargenomen, en afgeteekend worden.

§. In eene Draagbaare donkere Kamer, op het mat gesleepen glas, of op een gevernisd of ge-olyd papier, zal de Zon en de Maan zig vertoonen, in de grootte van *Fig.* 1, 2, 3, door een Voorwerpglas, van een of twee of drie Voet brandpunts, het welke voor in de buis van de *Camera Obscura* geplaatst is.

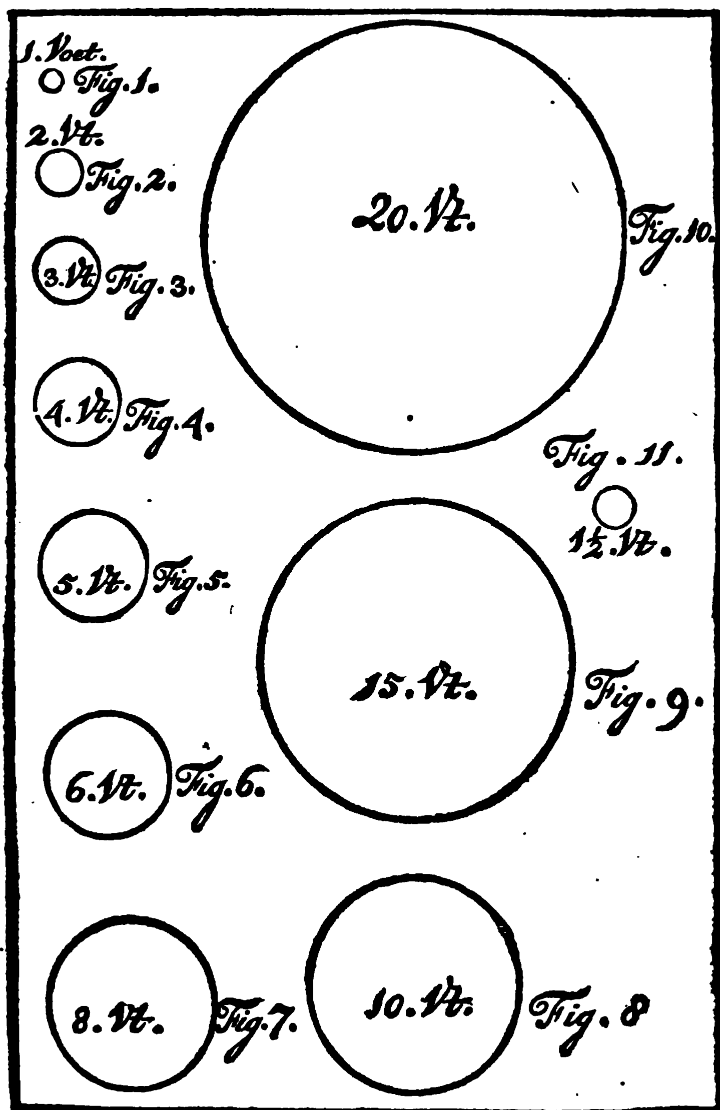
C. Even dit zelve verkrygt men ook, als men te werk gaat volgens de beginzelen van de Geometrie, in 't byzonder van de hoekmeeting, en van de Gezigt-Doorzigt-en Sterrekunde; wanneer 'er uit een stip twee regte lynen worden getrokken, die zig van elkanderen verwyderen, en die juist, of iets meer dan een hoek van een halven graad, van een geheelen Cirkel van 360 graaden met elkanderen maaken. Wanneer die twee verwyderende lynen regt voortgetrokken worden, zullen zy, op den afstand van 1 tot 20 voet, van het punt, waar uit zy getrokken zyn, dat is, van het punt hunner Verwyderinge, juist van elkanderen afwyken, de breedte of de Diameter van de Zon, of de Maan van 1 tot 20 voet; gelyk aan de Diameter van de Figuuren, of afgebeelde Rondjes der Zon en der Maan, gelyk zy zig in eene donker-gemaakte Kamer vertoonen.

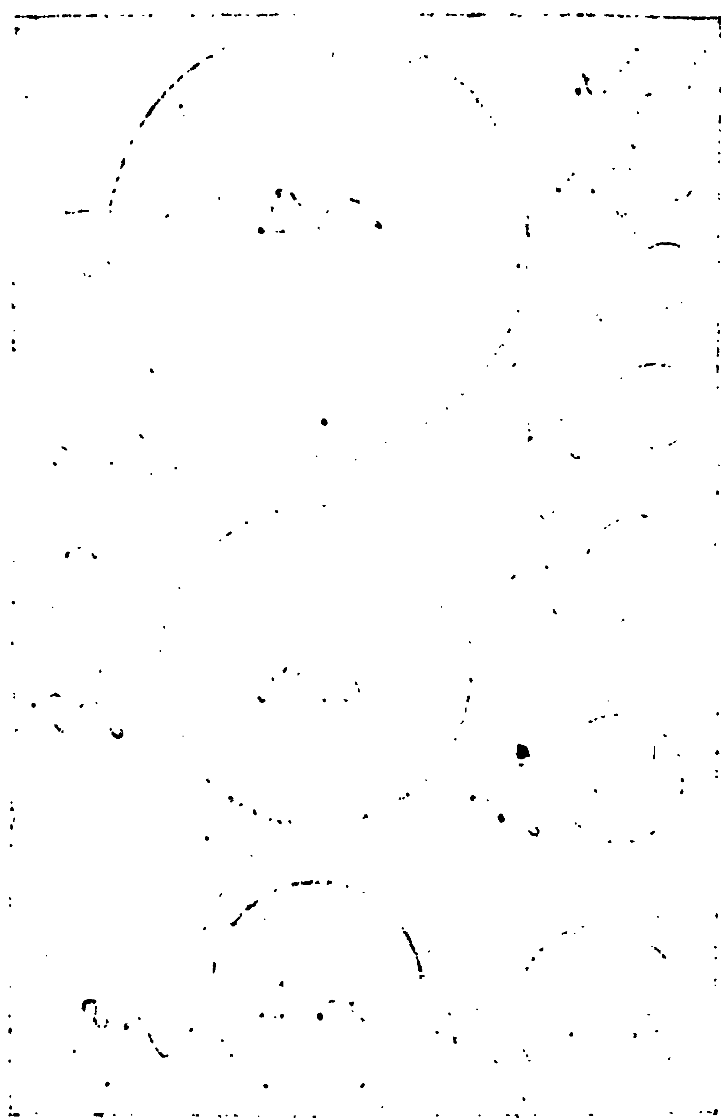
Of anders: wanneer men zulke rondtjes van zwart stevig papier of Carton maakt, juist gelyk aan de rondjes op de Plaat; en de vlakte van ieder rondtje houd, tusschen het Oog en tusschen de Zon of Maan, op den afstand van 1 tot 20 Voet, van het Oog; zoo zal ieder rondtje, klein of grooter, op zynen behoorelyken afstand, juist die Hemel-ligten bedekken; als zynde die rondtjes, gelyk aan de schynbaare hoegrootheid van de Zon en Maan, in de verscheidene afstanden van 1 voet tot 20 voet van het Oog af, na de Zon en Maan toe, in eene regte lyn.

Uit welke drie verscheidene, dog met elkanderen volmaakt overeenstemmende, manieren blykt, dat de hoegrootheid van de Zon en de Maan, in Teekeningen en Schilderstukken af te beelden en te vertoonen, in haaren schynbaaren stand, (door *G. de Lairesse*, haare natuurlyke en levensgrootte genoemd; hoewel, dunkt my, zeer oneigen en onnatuurlyk gezegd,) zeer wel bepaald en geregeld kan worden: en dat in Schilderstukken, die by voorbeeld, op eenen afstand van 8 voet best beschouwd worden, de Zon of de Maan in de grootte, als in *Fig.* 7. wel mogen afgebeeld worden; en in Teekeningen, die doorgaans op den afstand van 9 duim beschouwd worden, omtrent als in *Fig.* 1. of op den afstand van twee Voet: als *Fig.* 2.

Hier

AFBEELDING VAN DE HOEGROOTHEID VAN ZON EN MAAN, IN EENE DONKERE KAMER, DOOR MIDDEL VAN GESLEPENE GLAZEN TOT VERREKYKERS VAN VERSCHILLENDE BRANDPUNTS LENGTE.

Hier uit is gemakkelyk af te leiden, dat doorgaans die groote Hemelligten te groot in Teekeningen, Prenten en Schilderstukken zyn afgebeeld; en wel hoe veel te groot dezelven vertoond zyn, om eene waare navolging en juiste Afbeelding der Voorwerpen zelve genoemd te mogen worden. Dog ik laat dit voorts liever aan de kundigheid van die ervarene en oordeelkundige Kunstenaars en Werkbaazen over, dan dat ik dit door Voorbeelden, die overvloedig en genoeg by de hand zyn, zou tragten aan te toonen. Alleenlyk zal ik 'er ten slot nog eene algemeene aanmerking aan hegten, die overeenkomt met het geen ik, betreffende de hoegrootheid van Zon en Maan, gezegd heb.

Wyl de Teekeningen en Schilderyen zomtyds zyn navolgingen en schetsen van wezenlyke Landschappen en Voorwerpen, (en niet enkele uitvindingen en verbeeldingen van Kunstenaaren), zoo behooren die ook alzoo geschikt te zyn, dat zy, op zekeren bepaalden afstand van het Oog des Kunstenaars of van Kenders geplaatst zynde, juist bedekken de Voorwerpen en het Landschap, dat zy vertoonen; immers dat dit alzoo zoude gezien worden, als het stuk doorschynende, of op helder wit glas met doorschynende koleuren geschilderd ware.

10 Maart: 1772.

OVER DE DESPOTIEKE REGEERINGEN.

(Meest door den Ridder de JAUCOURT.)

De Despotieke Regeering is die van een enkel Mensch, wiens wil aller wet is; zodanig is de Regeering van Turkye, van den Mogol, van Japan, van Persie, en byna van geheel Asië. Laat ons den aart van zulk eene regeeringswyze wat nader openleggen, en den Hemel danken, dat wy onder eene betere leeven.

Het beginzel der Despotieke Regeeringen is, dat een Vorst daar alles naar zyne goeddunkelyke magt beschikt, en dat alle gezag en wetten in zyn Persoon alleen berusten. Hy is de Uitdeeler van alle waardigheid, en ieder Officier van de kroon, elk amptenaar, bezit zyne bediening door hem alleen, en geen oogenblik langer, dan hy goedvindt hem dezelve te laaten behouden.

De eerste Staatsminister, de Vizier, aan wien de Despoot zyn willekeurig gezag overdraagt, moet noodwendig een Des-

poot

poot op zyne beurt worden, hy is de arm, om zo te spreeken, of het hoofd, van den Dwingeland, of zo gy wilt, hy is de werkende Dwingeland; terwyl de Despoot zelf, als de slaapende Dwingeland, beschouwd kan worden.

Het vloeit onvermydelyk uit den aart der Despotieke regeeringen, dat 'er zulk een tweede Despoot, zulk een Onderdwingeland, aan 't hoofd der zaaken is. Na dat de Gesnedenen het hart en het verstand der Oostersche Vorsten bedorven en verzwakt hebben, in zo verre, dat zy hunne geboorte en staat zelve niet kennen, haalt men hen uit het Paleis om hen op den Throon te plaatsen; zy moeten derhalven een Vizier aanstellen om de zaaken te bestieren, terwyl zy zig, by aanhoudenheid, aan alle de uitersten hunner domme driften overgeeven; dus bemoeit zig zulk een Vorst, naar maate hy grootere heerschappy heeft, natuurlyker wyze minder met dezelve, en naar maate hy zyne zorgen moest verdubbelen, wordt hy altyd zorgeloozer; zyn Vizier moet voor alles opkoomen. Deze mag zelfs nog zyne vrees aan den Sultan voordraagen, nog zyn bepaalden last afvorderen, nog zyne rust op eenigerhande wyze stooren. Hy mag niet anders dan hem de gelukkige nieuwstydingen mededeelen, en verliest zyn hoofd, zo de fortuin hem tegenloopt. In Persie zoude het, na dat de Sophi iemand veroordeeld heeft, als een gebrek van eerbied, en gevolgelyk als een hoofdmisdaad, beschouwd worden, voor hem te spreeken, of een Smeekschrift in te leveren. De Sophi mag dronken, hy mag woedend, hy mag der zaaken onkundig zyn; maar hy mag zig zelven niet tegenspreecken, en hy zou zig tegenspreeken, zo hy een veroordeelden genade bewees.

Maar keer het blad van dat volstrekt, van dat willekeurig gezag eens om; zo dra, in Despotieke regeeringen, de Vorst gevangen wordt genoomen, wordt hy als dood beschouwd, en een ander beklimt den Throon; de verdragen, welke hy als gevangen maakt, zyn kragtloos, zyn Opvolger stoort zig daar niet aan; inderdaad, gelyk hy den geheelen staat, alle Wetten en zelfs alle billykheid, in zyn Persoon alleen besluit, en zo dra hy ophoudt, een regeerend Vorst te zyn, volstrekt niets is, zo zoude, werdt hy niet als dood beschouwd, de Staat straks t'onderst boven keeren; hy is het middelpunt, hy is het eenigst verband.

De opvolging in de Despotieke regeeringen kan niet dan zeer onzeker zyn; vergeefsch zoude men een opvolgings-regt vast stellen in een Ryk, daar de Vorst meester is van alle regt, en niets behoeft te verantwoorden. Dewyl elk Prins van het

Vor-

Vorstelyk bloed even goede kans heeft, om den Throon te beklimmen, laat hy, wien dit geluk boven de anderen ten deel valt, straks zyne Broeders verworgen, gelyk in Turkyen, of de oogen uitsteeken, gelyk in Persie, of van hun verstand berooven, gelyk in den Indostan; of, neemt hy, die voorzorgen niet, gelyk in Marokko, zo is 'er, telkens als de Throon open valt, een ysselyke burgerlyke Oorlog te dugten. Dus, is in Despotieke regeeringen, de Despoot geen Vorst door regt, maar enkel door bezitting.

Men ziet wel, dat alle menschen, in zulke heerschappyen, gelyk, dat is te zeggen, dat zy allen Slaaven, dat zy niets zyn. Geen Geboorte-regt, geene Erfbezittingen; de grootste Lieden worden met een wenk vernietigd, en Slaaven in derzelver plaats gesteld. Geene grootmoedigheid, geene deugd derhalven in zulke regeeringen; vrees vervult het meest, en het Bygeloof doet het overige; het is in het Mahometaansch gebied, uit den Godsdienst voornaamlyk, dat het Volk den eerbied haalt, welken zy hunnen Vorst toedraagen.

Oneindige nadeelen vloeijen uit zulk eene gesteldheid onvermydelyk voort. Het Volk moet dom en bang, en gevolgelyk onkundig zyn. De opvoeding bepaalt zig, om hun hart met vrees te vervullen, de Weetenschap is gevaarlyk, de naaryver doodelyk. Het is even gevaarlyk, wél of kwalyk te redeneeren, het redeneeren zelf is misdaadig.

De Vrouwen zyn daar Slavinnen, en gelyk het geoorlofd is verscheidene te neemen, is men, om duizend redenen, verpligt dezelve op te sluiten; gelyk de Vorsten zo veele neemen, als zy goedvinden, verwekken zy verscheidene Kinderen by dezelve, voor welken zy even weinige genegenheid hebben, als deze voor hunne Broeders. Daarenboven heerscht 'er zo veel list en kuipery en snoodheid in het Serrail, dat de zwakke Vorst zelf als de eerste gevangen in hetzelve beschouwd mag worden.

Het is een vry algemeen gebruik in Despotieke regeeringen, niemand boven zig iets voor te draagen, zonder hem geschenken te doen. De groote Mogol neemt geene Smeekschriften van zyne Onderdaanen aan, zonder dat dezelve van eenige giften vergezeld worden. Dit is een natuurlyk gevolg van het denkbeeld, dat de meerdere niets aan den minderen verschuldigd is; dit moet zo zyn in eene Regeering, alwaar geen ander beginzel heerscht, dan vrees, en alwaar de Menschen door geene andere banden verbonden zyn dan door straffen, welken zy over malkanderen oeffenen.

De armoede en de onzekerheid van Fortuin maaken den woeker aldaar natuurlyk; elk vermeerdert de waarde van zyn

geld, naar evenredigheid van het gevaar, 't welk hy heeft in het te leenen. Daarenboven, gelyk geene billykheid of wetten heerſchen, en men zig alles geoorlofd rekent, zo de vrees het niet afraadt, is de eerſte toevlugt de Uitvoerders van 's Vorſten wil om te koopen; de Onderdaanen moeten, om regt te bekoomen, het zelve betaalen, en eene kroonbediende, wien men de handen niet gevuld heeft, is altoos een ongunſtig regter.

In een gebied, alwaar de Vorst zig Eigenaar verklaart van alle landeryen, en erfgenaam van alle zyne Onderdaanen, moeten de landeryen, noodwendig, ten grooten deele woest liggen. „ Wanneer de Wilden van Louiſiana de vrugt van een boom „ willen hebben, hakken zy denzelven aan den grond neder, „ en plukken dan de vrugten; zie daar de Despotieke Regee„ ring", zegt de onſterfelyke Schryver van den Geest der Wetten; Raphaël heeft de School van Athene niet netter geſchilderd.

Daar zyn derhalven, in zulk eene regeering, geen burgerlyke Wetten, tot den eigendom der landeryen betreklyk; dewyl deze allen aan den Despoot behooren; daar zyn even weinig wetten over de erfenisſen, dewyl de Souverein de eenige Erfgenaam is. De uitſluitende handel, welke hy in zommige Landen doet, maakt daar alle wetten tot den Koophandel betreklyk insgelyks nutteloos. Gelyk de ſlaverny niet verder gaan kan, maakt men in de Despotieke Regeeringen van het Oosten, in Oorlogstyden, geene nieuwe Ordonnanties, wegens de belastingen; men neemt dan en altoos zo veel men krygen kan. De huwelyken met Slavinnen maaken, dat 'er ook weinige wetten zyn tot het huwelyk betreklyk. In Maſulipatam heeft men niet kunnen ontdekken, dat 'er eenige geſchreeven wetten zyn; de Vedan en andere dergelyke Boeken bevatten geene burgerlyke wetten. In Turkyen, alwaar men even weinig werk maakt van de goederen, als van de eer en het leven der Onderdaanen, eindigt men de geſchillen in een oogenblik; de Bacha laat eene der partyen, of beiden, eenige ſtokſlagen tegen de voetzoolen geeven, en zendt hem kreupel naar huis, ten zy een van beiden hem een genoegzaam geſchenk heeft gegeeven, om de zaak ten zynen voordeele uit te ſpreeken.

Behandelt men dus de geenen, die regt komen verzoeken, hoe geſtreng, of liever wreed zal men woeden tegen hen, die eenige misdaad begaan hebben; ook voelt men, de voorbeelden van de afgryslyke wreedheid van zommige Sultans in de Historien leezende, alle de onheilen, alle de laagheid, daar de menſchelyke Natuur toe kan vervallen, met eene grievende

ſmart.

smart. In Japan is het nog erger; daar straft men bykans alle misdaaden met den dood; daar is het oogmerk der straffen nooit om den Schuldigen te verbeteren, maar om den Keizer te wreeken; een Mensch, die geld in het Spel waagt, wordt met den dood gestraft, om dat hy geen Eigenaar of Vrugtgebruiker is van dat geld; dat is de Kubo.

Het Volk, dat niets in eigendom heeft, kan ook geene verknogtheid aan hun Vaderland hebben, en is vooral onverschillig voor den Vorst. Gelyk de Onderdaanen altoos het zelfde jok moeten draagen, onder welken Despoot zy ook dienen, en gelyk men dat jok reeds zo zwaar gemaakt heeft, als zy het met moogelykheid torschen kunnen, neemen zy nooit deel in de verwarringen van het hof, zy laaten de Kroon gerustelyk overgaan aan hem, die 'er zig meester van maakt, en zien den vermoorden Despoot en zyn Opvolger met even onverschillige oogen. Een Siammer treedt den dood rustig tegen, om zig van eene byzondere belediging te wreeken, om zig te verlossen van een leven, 't welk hem ten last verstrekt, of om zig aan eene wreede straf te onttrekken; maar voor den Vorst of het Vaderland te sterven, is eene onbekende deugd in dat land; zy die door den Koning van Pegu tot gevangenen gemaakt worden, blyven gerust in de plaats, die men hen aanwyst, om dat hun staat niet erger kan zyn, dan die te voren was. De inwooners van Pegu handelen even eens, wanneer zy door de Siammers gevangen genomen worden. Die ongelukkige zyn juist in het geval van den Ezel van PHEDRUS. „ Waarom zoude ik „ vlugten voor den vyand? Hy kan my niet meer dan myn last „ opleggen, en wat verschilt het my, wien ik dien". De opstand van Sacrovir verwekte het Romeinsche Volk vreugde; de algemeene haat, welke *Tiberius* zig door zyne goeddunkelyke regeering verwekt hadt, maakte, dat men den openbaaren Vyand een gelukkigen uitslag toewenschte. *Multi odio præsentium, suis quisque periculis lætabantur*, zegt TACITUS.

Ik weet dat de Koningen van het Oosten beschouwd worden, als aangenoomen kinderen des Hemels; men gelooft, dat de Godheid hen in zyne byzondere bescherming neemt, en dat zy zo veel waardiger zyn als hunne Staat dien hunner Onderdaanen in geluk overtreft. Zo dra egter iemand tegen hen opstaat, begint men aanstonds te twyfelen, of de oproerige thans niet wel de gunsteling des Hemels moge zyn, en men onderwerpt zig in die twyffeling, gewillig, aan denzelven.

Daar vallen in deze Landen nooit kleine oproeren voor, daar is geen tusschentyd, tusschen gemor en een algemeenen opstand; nog tusschen den opstand en de omwenteling. De mis-

noegde valt aanstonds den Vorst aan, treft hem, werpt hem neder, en zyne gedagtenis is vergeeten. In een oogenblik is de Slaaf meester, en van Overweldiger een wettig Vorst. De groote uitkomsten worden daar niet door groote oorzaaken bereid; in tegendeel het minste toeval brengt een groote omwenteling voort, dikwils even weinig voorzien van hen, die dezelve uitwerken, als van hen die dezelve ondergaan. Toen *Osman* Keizer der Turken wierdt afgezet, verzogt men hem blootelyk eenige abuizen te herstellen; eene stem wierdt by toeval uit de menigte gehoord, die den naam van *Mustapha* noemde, en straks wierdt *Mustapha* Keizer.

Hy die een Vorst wil onttroonen, behoeft niets anders te doen, dan denzelven, gelyk in het geval van den Dey van Algiers in onze dagen, om te brengen, en zig zelven Souverain te noemen. Gelyk het gezag in een enkel Mensch bepaald is, gaat het ligtelyk van den een tot den anderen over, by gebrek van Lieden, die in het zelve deelen, en belang hebben om het te bewaaren. Het is de Vorst alleen, die belang heeft om den Vorst te beschermen; terwyl, in gemaatigde regeeringen, honderd duizend Armen belang hebben, om voor hem te waaken.

Wel verre dan dat de Despooten, door hunne onbepaalde magt, veiliger zouden zitten op hunnen Throon, zyn zy daar door slegts in grooter gevaar, om 'er af te vallen; wel verre dat zy daar door meerdere zekerheid voor hun leven zouden hebben, zyn zy daar door slegts te nader, om het zelve op een geweldige en treurige wyze te eindigen. De Persoon van een Sultan is dikwils met mindere plegtigheid in stukken gehouwen, als die van eenen Boosdoener uit de heffe des Volks. Ware hun gezag minder, hunne veiligheid zou grooter zyn; *Nunquam satis fida potentia ubi nimia*. CALIGULA, DOMITIANUS en COMMODUS, die willekeurig regeerden, wierden omgebragt door hen, tot welker dood zy bevel gegeeven hadden.

Het besluit is dus even duidelyk als zeker; dat de Despotieke regeering zo nadeelig is voor de Vorsten als voor het Volk zelf, en dat het ten alleruiterslten verderflyk is op alle tyden en in alle Landen, om dat het overal vernielend is in zyne beginzelen en uitwerkzelen. Het zyn byzondere omstandigheden, Godsdienstige begrippen, vooroordeelen, voorbeelden van anderen, vastgestelde gebruiken, zeden en levenswyzen welken de verschillen voortbrengen, die men daarin, in verscheiden Landen bespeurt, maar welke deze verschillen wezen mogen, de menschelyke natuur verzet zig heimelyk of openlyk tegen zulk een regeering, die het ongeluk van den Vorst

Vorst en des Volks beiden maakt, en zo wy nog eenige woeste of afgodische Natiën onder deze Regeerings-form gebukt zien, het is om dat zy door het bygeloof, door de opvoeding, de gewoonte en het klimaat geketend worden.

Onder Christenen kan 'er, zo 'er de grond van dezen Godsdienst niet ten eenemaal omgekeerd worde, geen volstrekte en onbepaalde Alleenheersching plaats hebben; de Despoot is een onregtvaardige, om dat hy een magt oeffent, die hem niet toekomt, een geweldenaar en dwingeland, zelfs dan, wanneer men onderstellen konde dat hy billyk regeerde, om dat hy den onderdaanen by aanhoudenheid hun wettig regt onthoudt, en, al ware hy zelf billyk, genoodzaakt is aan wettelooze Staatsdienaars een magt toe te vertrouwen, welke hy byna zeker weet, dat zy misbruiken zullen. Zodra hy wetten maakt daar hy hen en zig zelven aan onderwerpt, zodra hy een gedeelte van zyn gezag aan het volk, waar uit het voortgevloeid is, te rug geeft, houdt hy op Despoot te zyn: een Christen Vorst weet, dat hy Stedehouder van God is, maar hoe zoude hy dan zig zelven eene magt aanmaatigen, welke God zelf niet aanneemt of kan aanneemen, namelyk van zyn wil alleen tot zyn wet te maaken. Het gezag van het Opperwezen steunt op Rede, zyne wil wordt standvastig bepaald door de voorschriften der volmaaktste wysheid; de eeuwige regels van regtvaardigheid, billykheid en goedheid zyn de onveranderlyke regels van zyn gedrag.

Dus, om met LA BRUYERE te spreeken; „ te zeggen, „ dat een Christen Prins de meester is van het leven der Ingezetenen, drukt niet anders uit, dan dat sommige Ingezetenen hoofd-misdaadig kunnen worden tegen de wetten, „ en alsdan hun leven verbeuren; maar te zeggen dat hy „ meester is van hunne goederen, maakt hem zelven tot den „ grootsten misdaadiger, om dat dit alle wetten tevens vertreeden zoude; dit kan niets meer dan de taal eener bedriegelyke vleijery, of het Systema van een verblinden Gunsteling „ zyn, die tegen zyn geweeten aanbruischt, en zyn heillooze „ gevoelens op zyn doodbedde herroepen zal."

De Vorst kan en moet het leven en de bezittingen der Onderdaanen beschermen, dit is blykbaar het eenig oogmerk zyner aanstelling, hoe zouden dan zy, die, met de verkiezing van een Vorst, niets anders bedoelden dan om goed en leven veilig en ongestoord te bezitten, in 't hoofd kunnen krygen om denzelven eene onbepaalde magt daar over te geeven, dat is te zeggen, zig van hun eigendom te berooven, op dat men hun eigendom niet ontneemen mogt? Zy mogten zig al zo

goed den kop hebben laaten afslaan om geen tandpyn te krygen! Opmerkelyk zyn de woorden van den Raadsheer van Staat, LA MOTHE LE VAYER, in zyne *Oeconomie du Prince*, welke hy aan Lodewyk den XIV heeft opgedragen. „ Wy „ stellen paalen aan uwe Oppermagt, maar het zyn die zelfde „ paalen, binnen welke de Opperbestierder der waereld de „ zyne wil beperken, het zyn de paalen van rede en billyk„ heid; en wel verre van u daar door te verlaagen, verheffen „ wy u daarentegen; terwyl wy willen en verwagten, dat gy, „ even als de Godheid, uw gezag naar wetten regelt. Gy „ zyt ons Regt en Bescherming verschuldigd, en gy weet, „ dat de opperste Regter allen Vorsten zo wel als hunne on„ derdaanen, rekenschap zal afvraagen, hoe wel of kwalyk „ zy hunnen pligt betragt hebben!"

Ook heeft Lodewyk XIV in alle zyne grootheid nimmer beweerd dat hy iets vermogt, 't welk met de wet der Natuur, met het regt der Volkeren, en met de grondwetten van den Staat strydig ware. Ik bepaal niet, of hy dit nooit gedaan heeft, de herroeping van het Edikt van Nantes zou my in 't aanzigt vliegen; maar ik zeg hy heeft nooit beweerd dat hy het mogt doen, en in het manifest van de Regten der Koningin van Frankryk, in 1667 op zyne order uitgegeven, om zyne aanspraak op een gedeelte der Katholyke Nederlanden te billyken, vindt men deze schoone woorden: „ Dat „ *de Koningen dat gelukkig onvermogen hebben, en moeten* „ *hebben, om iets tegen de wetten van hun Land te kunnen* „ *doen*? —— Het is, vervolgt de uitgeever, nog eene on„ volmaaktheid nog eene zwakheid in de oppermagt zig te „ binden aan de wet haarer beloften, of te onderwerpen aan „ de wet haarer verpligtingen. De noodzaakelykheid van goed „ te doen, en het onvermogen van kwaad te doen, zyn de „ grootste trappen van volmaaktheid; God zelf bevindt zig „ door de uiterste volkomenheid zyner natuur, door zyne „ zedelyke regtheid of heiligheid, in dit geval; en het is „ in dit wenschelyk vermogen van goed, dit wenschelyk on„ vermogen van kwaad te kunnen doen, dat de Vorsten, „ die zyn beeld op aarde, die zyne Stedehouders zyn, „ hem gelyken moeten. *pag.* 279. —— Dat men dan „ niet zegge, voegt 'er dezelfde uitgeever by, die uit „ naam en met toestemming van Lodewyk XIV spreekt, „ dat men niet zegge, dat de Souverain niet onderworpen „ zoude zyn aan de wetten van den Staat, nademaal het te„ gendeel eene waarheid van het regt der Volkeren, en van „ de wet der Natuur is; eene waarheid, die door de vleijery

„ zomtyds aangevallen is, en welke eerlooze bedriegers, in „ den schyn van Gunstelingen, gepoogd hebben te verdonkeren, maar die door alle goede Vorsten steeds als de „ Bescherm-Godheid hunner Staaten, en het schild hunner eigen veiligheid, aangemerkt en verdedigd is geworden. Met hoe veel meer grond van regt mogt de wyze „ PLATO zeggen, dat het volmaaktst geluk van eene Regeering hier in bestaat dat de Souverain gehoorzaamd worde „ van zyne onderdaanen, dat de Souverain gehoorzame aan de „ wetten, en dat de wetten steeds de billykheid en het algemeen belang bedoelen." Ydere Regeering, die dit bedoelt en betragt, het zy dezelve dan één- of meer-hoofdig zy, kan niet missen gelukkig te zyn. —— Den Ingezetenen derhalven van alle Landen zy de wagt bevolen, om zorg te draagen, dat, in hunne Regeeringen, deze regel zo veel moogelyk worde in agt genomen, en dat in dezelve niets insluppe het welk naar *Despotismus* zweemt.

GEDAGTEN OVER DE GEMELYKHEID OF KNORRIGHEID.

HEt valt moeijelyk zig op eene beschaafde wyze te gedraagen, wanneer men eene gemelyke luim heeft; men kan veele gebreken verbergen, maar de Gemelykheid is ontembaar. Hy is dikwils een gevolg van eene wanorder in de Machine; zo dra de kwade luim voorby is, zo dra het bloed zyn gewoonen loop hervat heeft, bloost men over zig zelven, men belooft zig zelven, in het vervolg, beter op zyne hoede te zullen zyn; des anderen daags nieuwe luimen en het oude spel!

* * *

Ja! de ongelykheid van humeur hangt ten grooten deele van de lighaamsgesteldheid af; schoon wy die ongunstige verandering, welke wy ondergaan, geene ziekte noemen, voelen wy egter duidelyk, dat wy niet welgesteld zyn, dat 'er verstoppingen plaats hebben, dat de vogten niet geregeld vloeien.

* * *

Alle ziekten maaken ons niet gemelyk, daar zyn 'er die ons vrolyk maaken; zo dra het kwaad zig naar de buitenste deelen wendt, worden wy, zomtyds, met zwaare pynen, lugthartig, zo dra de onderbuik verstopt, en de wurmswyze beweeging belemmerd is, zyn wy knorrig.

* * *

Zedelyke oorzaaken, genoegen of ongenoegen, winst of

verlies, enz. hebben ook invloed op het humeur, om dat zy de lighaamsgesteldheid, 't zy voor een tyd, 't zy voor altoos, veranderen.

* * *

Het verdriet bederft de gezondheid, en het bederf der gezondheid maakt gemelykheid.

* * *

Men moet droefheid, en zelfs droefgeestigheid, zorgvuldig van Gemelykheid onderscheiden; wezenlyke rampen maaken ons niet gemelyk maar droevig; kwyning en verveeling maaken ons niet droevig maar gemelyk.

* * *

Niets maakt ons eer knorrig of gemelyk dan dat wy iets tegen onzen zin moeten doen, al zouden wy het op andere tyden met vermaak gedaan hebben. Bezoeken, die ons mishaagen; een werk dat ons verveelt; menschen te moeten ontzien, die wy niet beminnen; te moeten ontveinzen wat men denkt; die door dat alles niet knorrig wordt is een zeer eenpaarig mensch.

* * *

De Schryvers van een zwakke gezondheid vertoonen zig gemeenlyk gunstiger in hunne werken, dan in de verkeering; zy schryven niet dan in hunne gunstige, en zy moeten dikwils spreeken in hunne gemelyke luimen.

* * *

Gemelyke lieden spreeken gemeenlyk met meer kragt en overreeding dan zy schryven, en zy schryven met meer juistheid en waarheid dan zy spreeken.

* * *

Men maakt zeer verschillende aanmerkingen over alle dingen, men voelt en men ziet dezelve zeer verschillende naar dat men vrolyk of knorrig is: daar is een zorgelooze vreugd die alles doet glinsteren, daar is eene Gemelykheid die alles zwart maakt, wy gaan zomtyds beurteling van den eenen dier Staaten tot den anderen over, en, 't geen zonderling is, wy meenen in beiden wél te zien en te voelen. „ Uwe zwarte „ gal, zeide men tot *Timon*, doet u de voorwerpen als „ zwart beschouwen; dan beschouw ik de voorwerpen, gaf „ hy ten antwoord, net zo als zy zyn." Zie daar juist het oordeel van elk Hypokondrist.

La

* * *

La bruyere merkt aan, „ dat men in beschaafde gezel„ schappen, in minder dan een uur, dikwils zig zelven vlak „ tegenspreekt, uit beleefdheid om hen, daar wy mede praa„ ten, niet tegen te spreeken;" Maar een gemelyk mensch valt, door eene strydige oorzaak, nog veel eer in dat gebrek; hy wil yder tegenspreeken, en hy spreekt zig zelven tegen, om niemand gelyk te geeven.

* * *

Ik heb braave Lieden, in gemelyke luimen, te sterk tegengesprooken grondregels hooren staande houden, die even zeer met hun hart en karakter als met de wetten van eer en deugd strydig waren.

* * *

Men mag het als een zeker blyk van Gemelykheid, of, zo gy wilt, van ongesteldheid, in zig zelven beschouwen, zo men de waereld meer dan naar gewoonte berispelyk vindt.

* * *

Men zegt, dat alles zyne dagen heeft, de geest, de moed, de wysheid zelve, maar dat een goed hart onveranderlyk goed is; de Gemelykheid maakt dien regel valsch. Het hart zelf heeft zyne dagen in de beste lieden, zo zy aan gemelyke luimen onderhevig zyn; en wat mensch leeft 'er, die daar aan niet onderhevig is!

* * *

Ik ontmoet *Benignus* in gezelschap; men hadt my den man altoos als een vriendelyk en goedhartig man afgeschilderd; ik vind hem egter korzel, stuursch, grommig; elk staat verwonderd; men vereenigt zig om hem tot zig zelven te doen wederkeeren, men slaagt eindelyk; *Benignus* bedankt zyne vrienden, en betuigt, dat, buiten hunne vereende poogingen, hy, zyns ondanks, dien avond een zot of haatelyk mensch gebleeven zoude zyn.

* * *

Menschen, die veel aan gemelyke luimen onderhevig zyn, zyn gemeenlyk menschen van verstand; zo veel te erger voor hen zelven en voor anderen: hun verstand, hen de fouten en gebreken van anderen doende bemerken, helpt hunne Gemelykheid en verdedigt dezelve. „ Moet men niet de oogen „ willens sluiten om zulke dingen niet te zien? en kan men „ dezelve zien, zonder daar van te gruwen?" is hunne ge-

woone taal; van daar die bittere welspreekenheid, die men zo dikwils by gemelyke lieden aantreft, van daar die sterke betoogingen, daar men zo bezwaarlyk op kan antwoorden.

* * *

Een mensch, die dikwils van gemelyke luimen wordt aangetast, is in het zelfde geval als een Nydigaart, hy is ongelukkig, en hy wordt gehaat, om dat hy ongelukkig is. Ik heb medelyden met hem en kan hem niet haaten; ik wenschte hem te kennen, zo niet om hem te verbeteren, ten minsten om hem te beklaagen, en misschien zoude ik, door hem te beklaagen, hem een weinig verbeteren.

* * *

Een gemelyk mensch, maar die egter een gezond verstand, en een goed hart heeft, bedwingt zig tien maal tegen dat hy eens zig zelven ontsnapt. Zie daar eene nieuwe en sterke beweegrede om hem te verdraagen, om hem te beklaagen, om hem te helpen, en zelfs om hem te agten en te beminnen. DE NYD VERDIENT BEKLAG, GEEN GRAAUWEN, is de tytel van eene korte maar fraaije Verhandeling in een Periodiek werkje in den jaare 1770. begonnen. Dit is niet minder waar ten opzigt van de Gemelykheid. Zulk een mensch is dubbel ongelukkig door de poogingen, welke hy verpligt en gewillig is te doen, en door de fouten, welke hem, ondanks zyn poogingen, ontsnappen, en die hy zig zelven verwyt. Men haate dan, in 's Hemels naam, niet langer een mensch, die zig zelven om zyne onwillige verkeerdheid haat.

* * *

Men staat zomtyds verwonderd over de *geweldigheid* waar mede een gemelyk mensch zig zelven ontkoomt, maar men bedenke, dat hy daarom zo geweldig uitspat, om dat hy zig lang en geweldig heeft ingehouden.

* * *

Wy hebben de gemelykheid in haaren eersten oorsprong als een ziekte opgegeeven; zy is het inderdaad, maar blyft niet lang eene lighaamsziekte alleen; de zedelyke gesteldheid van den mensch vermengt 'er zig mede en de Gemelykheid bederft dezelve; dit voelt een braaf mensch, die zig over het lighaamelyk ongemak zoude troosten, zo zyn zedelyk karakter daar niet by leedt; hy voelt dat hy zomtyds onredelyk is, en dit maakt zyne smart te grievender; het is hier

Video meliora proboque, Deteriora sequor.

En

En het geen zyn verdriet ten toppunt voert, is dat men zyn geest en hart dikwils naar zyn ongunstige luimen beoordeelt.

* * *

Van het oogenblik af, dat een mensch van eene gemelyke luim is, moet men uit alles wat hy zegt of doet niets tegen zyn karakter besluiten.

* * *

Een der menigvuldige groote nadeelen van de Gemelykheid is, dat de lieden, die met ons verkeeren moeten, door de harde dingen, welke wy tegen hen zeggen, en den ruwen toon, dien wy gebruiken, natuurlyk besluiten moeten, dat wy hen nog agten nog beminnen, schoon wy hen dikwils zeer hoog schatten en teder lief hebben.

* * *

Hoe meer geest en hoe meer tederheid gemelyke lieden hebben, hoe lastiger zy dikwils in de verkeering zyn.

* * *

Wat is het, ik herhaal het, beklaagelyk, dat men, met veel verstand en een goed hart, een veragtlyk en haatelyk voorkoomen heeft? Men zoude, in zulk een toestand, byna wenschen, minder van het een en ander te hebben, en beminlyker te zyn.

* * *

Een gemelyk mensch wagte zig voor twistredenen, voor al met hen, welken hy niet bemint, het is nog beter te zwygen, of zelfs te grommen, dan hevig uit te vaaren.

* * *

Hy verdubbele steeds zyne poogingen om zig te weerhouden; de onmoogelykheid van een volkoomen zegepraal ontslaat ons niet van de verpligting tot een aanhoudenden stryd. Wy zyn daar toe geroepen, en kunnen geene verschooning vorderen dan voor het geen volstrekt buiten onze magt is. En gelyk zy, die met ons verkeeren moeten, niet minder lyden, schoon wy hen tegen onzen dank doen lyden, zyn wy hen, voor deze fouten, al zyn dezelve onwillig, eene schadeloosstelling verschuldigd; zo dra derhalven de Rede wederkome, moet een gemelyk mensch zyn ongelyk edelmoedig belyden, de nadeelen zyner kwaade luimen door eene verdubbelde vriendelykheid herstellen, en zyne vrienden bidden, om hem zagtmoedig te verdraagen, en zyn gebrek te helpen overwinnen.

BERIGT

VAN HET ZEEUWSCH GENOOTSCHAP DER WEETENSCHAPPEN TE VLISSINGEN.

IN de Vergadering van het *Zeeuwsch Genootschap der Weetenschappen te Vlissingen*, gehouden den 29 October 1772, is geoordeeld, dat aan de vraag: *Mag een Natuuronderzoeker uit de reeds gemaakte waarnemingen en proefondervindingen verdere gevolgen trekken ter uitvorschinge van de noch onbekende oorzaken der verschynzelen? zoo ja, hoe verre mag hy daar in voortgaan, en welke regelen moet hy daar omtrent in acht nemen?* door het zelve voorgesteld om voor den eersten Mey 1772 te beantwoorden, best voldaan is door den Schryver, wiens zinspreuk was, *Pedetentim, gradatim & circumspecte*, en die, by het openen van het *billet*, bevonden is een Lid van dit Genootschap te zyn; blykende by de verdere opening van eenen tweeden omslag, dat de Schryver van dit antwoord was de Heer JOSUA VAN IPEREN, *A. L. M. Phil. Doct. Lid van de Hollandsche Maatschappye te Haarlem, en Predikant te Vere*, aan Wien derhalven de prys der gouden *medaille* zou hebben moeten toegewezen worden, ten ware, volgens de wet van dit Genootschap en het *Programma* van 't voorleden jaar, de Leden wierden uitgezonderd om dien eerprys te behalen. Hierom heeft het Genootschap, 't welk zyn genoegen over den lofwaardigen arbeid van dien Heer openlyk betuigt, goedgevonden den gemelden prys toe te wyzen aan de insgelyks voldoende verhandeling, die tot zinspreuk heeft: *Non pari periculo res non tentatur, & non succedit, in hoc enim rei omnium pretiosissimæ veritatis, in illo exiguæ humanæ operæ jactura est. Baco Verul.* en geschreven is, gelyk uit het geopend *billet* bleek, door den Heer JOSEPHUS PAP DE FAGARAS, *Hungaar*, te *Utrecht*.

En is wyders besloten het antwoord van den Schryver, onder de zinspreuk *Nunc alio, nunc rursum alio fit obvia vultu. Hom.* met een zilveren *medaille* te bekroonen, indien Hy zal goedvinden zynen naam aan het Genootschap door eenen brief bekend te maken.

Het Genootschap herhaalt by dezen de vragen, in 't voorgaande jaar opgegeven, en waar op de antwoorden voor den eersten Mey 1773 moeten ingeleverd worden, welker eerste is: *Wat is de reden van het sterk afnemen der Zeeuwsche, voornamelyk der Walchersche duinen en stranden? hoe is zulks voorte-*

bekomen, en welke middelen, buiten de reeds bekende, zyn op de nuttigste en minst kostbaare wyze tot derzelver behouding aan te wenden? de andere: *Hoe konnen de vallen of grondbraaken in de zee-dyken, voornamelyk die der Provincie Zeeland, best en minst kostbaar voorgekomen worden?* zullende het aan 't Genootschap aangenaam zyn, indien de Schryvers der antwoorden op deze vraag noch eenig nader licht konnen byzetten aan de oorzaken van die vallen, en aan de middelen om dezelve, op de spoedigste, zekerste en minst kostbaare wyze, te herstellen.

Ook stelt het Genootschap voor tot eene vraag, om voor den eersten January 1774 te beantwoorden: *In welke evenredigheid zyn de landen in de Provincie* Zeeland, *en in ieder eiland in 't byzonder, aangelegd tot* bosschen, boomgaarden, weilanden *en* bouwlanden? *Is die evenredigheid, welke thans tusschen dit viersoortig gebruik der landen in deze Provincie plaats heeft, de voordeeligste, volgens welke de landen binnen dezelve kunnen worden aangelegd? —— Zoo neen, hoedanige verandering is daar in voor het algemeen belang wenschelyk, en welke zyn de beste en vruchtbaarste middelen, om dezelve daar te stellen? Welke soorten van hout-gewas en landvruchten zyn 'er, buiten die welke in* Zeeland *doorgaans het meeste worden aangekweekt, die in onze Zeeuwsche gronden, met een even gelyk of grooter voordeel voor het Gemeenebest en voor den landman dan de thans* gecultiveerde, *zouden kunnen worden geteeld; welke van dezelve verdienen in het byzonder aangemoedigd te worden; en hoedanige zyn de geschiktste middelen, om derzelver* culture *gemeen te maken?*

Het Genootschap verlangt, dat de beantwoording van het eerste lid dezer vraag op plaatselyke en zoo naauwkeurige onderzoekingen, als de aart der zaak gehengt, gegrond moge zyn; dat de bewyzen daar van, zoo veel mogelyk, by wyze van bylagen, nevens de beantwoordinge met *renvoy* aan dezelve, worden overgezonden. En met opzicht tot het tweede en de verdere leden dezer vraag wenscht het Genootschap, dat de gronden en redenen, waar van de Schryvers tot stavinge van hunne begrippen zullen gebruik maken, voornamelyk ontleend worden uit den aart van onze Zeeuwsche gronden en luchtsgesteldheid, uit het geen de ondervinding in andere landen, alwaar een dergelyk *climaat* en gelyksoortige gronden voor 't grootste deel te vinden zyn, heeft geleerd, en uit de byzondere nuttigheid, voordeel en geschiktheid van deze of gene planten of gewassen, het zy tot eigen' *consumptie* of verwerkinge in de Provincie, het zy tot vervoeringe naar elders, en gevolgelyk ook uit de handeldryvende belangen van de Provincie.

De

De prys, gesteld op ieder van de drie bovengenoemde vragen, voor den Autheur die dezelve, naar het oordeel van 't Genootschap, best beantwoord zal hebben, is een gouden *Medaille*, op den stempel van 't Genootschap geslagen, met het jaartal en den naam van den Schryver.

De antwoorden op de vragen moeten niet met den eigen naam des schryvers, maar met eene *zinspreuk* geteekend, en met een verzegeld *billet*, het welk dezelfde *zinspreuk* tot opschrift heeft, waar in des schryvers naam en adres gemeld zyn, verzegeld aan den Heer *Justus Tjeenk*, *Secretaris* van dit Genootschap, zeer leesbaar geschreven, in het Nederduitsch, Fransch of Latyn *franco* worden toegezonden, voor den bepaalden tyd, na welken geene meer tot den prys zullen worden toegelaten.

Ieder een, wie hy ook mag wezen, staat vry naar den prys te dingen, uitgezonderd hun die in eenig opzicht Leden van dit Genootschap zyn. Ook zal het den genen, die den prys behalen zal, niet vrystaan zyne verhandelinge, waar op hem de prys is toegewezen, het zy in 't geheel of ten deele, het zy afzonderlyk of by eenig ander werk te doen drukken zonder uitdrukkelyke toestemminge van dit Genootschap.

Evenwel zal het den Leden, des goedvindende, vrystaan, om, schoon zonder naar den prys te dingen, over de opgegevene vragen te schryven, en derzelver antwoorden, op de bepaalde wyze, alleen met byvoeging van de woorden *Lid van het Zeeuwsch Genootschap* achter de *zinspreuk*, zoo boven op het verzegeld billet, als op de verhandelinge zelve geplaatst, te laten toekomen, ten einde het Genootschap daar van ook een nuttig gebruik voor het algemeen, het zy door derzelver Verhandelingen, geheel of by uittreksels van het byzonderste, mede te deelen, konne maken.

En ten einde de Verhandelingen over de opgegevene vragen, door zulken, die *geen Leden* zyn, toegezonden, schoon zy den prys niet behalen, evenwel niet in het duister blyven, zal het Genootschap ook daar van gebruik maken, en dezelve, of geheel of ten deele, met den druk gemeen maken, 't zy onder de bygevoegde zinspreuk, of met melding der naamen, indien de Schryvers dezelve aan het Genootschap gelieven te openbaren, na dat de prys zal zyn toegewezen, en zulks in de nieuwspapieren zyn bekend gemaakt.

En hoewel het Genootschap aan geene van de in dit jaar toegezondene verhandelingen van zulken, die geen Leden van het zelve zyn, de beloofde twee zilveren gedenkpenningen kan toewyzen, alzoo de medegedeelde stukken, niet tegenstaande

som-

sommige hunne verdiensten hebben, aan de voorgestelde vereischten niet voldeden, volhardt echter het zelfde Genootschap in de toezegginge van twee zilveren *medailles* aan de twee beste verhandelingen, welke eenige nieuwe uitvindingen of verbeteringe van oude, in de onderscheidene takken van kunsten en weetenschappen, ter nuttige uitbreidinge van dezelve, zullen behelzen.

BERIGT

WEGENS HET STOLPIAANSCH LEGAAT.

DE Heeren Bezorgers van 't Legaat van wylen den Heer *J. Stolp* hebben, in hunne jongste Vergadering, welke om genoegzaame reden in plaats van den 13 gehouden is op den 20 October, de Verhandelingen overwoogen, welke geschreven en hen toegezonden waren over de voorgestelde Vraag, om *uit de eigenschappen, die aan alle de dingen, welke dit Geheel-Al uitmaaken, gemeen zyn, te betoogen, dat dezelve dingen niet noodzaakelyk bestaan, maar door een noodzaakelyk Wezen geschapen zyn.* De Gouden Eer-Prys is toegeweezen aan de Verhandeling, tot Zinspreuk hebbende: *O tu, qui putas, necessarium esse hoc universum, me censere secus, esse necesse putes:* Waar van, by 't openen van 't bygevoegd verzegeld Briefje, de Schryver bevonden is de Eerw. zeer Geleerde Heer LAURENTIUS MEYER, *Predikant te Twysel en Kooten, onder de Eerw. Classis van Doccum.* Ook is beslooten, behalven dit Werkje, nog een ander te doen drukken, tot Zinspreuk hebbende: *Post nubila Phœbus*, waar van de Schryver reeds bekend is te zyn, de Eerw. zeer Gel. Heer A. HULSHOFF, *A. L. M. Phil. Doctor, Leeraar by de Doopsgezinden te Amsterdam en Lid der Holl. Maatsch. der Wetenschappen te Haarlem.*

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,

in October 1772.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

	Barometer.			Therm.			Winds Streek.			Weder.
D.	*'s morg.*	*'s midd.*	*'s av.*	*mo.*	*mi.*	*av.*	*'s morg.*	*'s midd.*	*'s av.*	*Gesteldh.*
1	29. 10	29.10½	30. 0	60	67	63	O	O	Z W	Held.Reg.
2	30. 1¼	30. 1½	— 2	61	65	62	Z W	Z W	Z	——
3	— 1	— 0	29. 11	60	68	62	O	Z O	Z O	— Wolk.
4	29.11½	29.11	——	61	66	64	Z	Z	Z	— ——
5	30. 0	30. 1½	30. 2	61	65	59	Z W	W	W	— ——
6	— 3	— 3	— 2½	55	65	60	Z	Z	Z W	— ——
7	— 2	— 1½	— 1	57	66	62	——	Z W	——	— Wolk.
8	— 0½	— 0½	— 2	59	65	58	Z O	Z O	Z O	— Betr.
9	— 2½	— 3	— 3½	58	62	60	W	W	O	—
10	— 3½	— 3½	— 3	59	61	57	O	N O	N O	—
11	— 2½	— 1¼	— 1	56	62	56	Z O	Z O	Z O	—
12	— 0	29.11½	29.11	55	60	59	——	——	——	— Mist
13	29.11½	30. 0½	30. 1½	56	60	55	N W	N W	N W	Reg.Held.
14	30. 2	— 2	— 2	52	59	54	——	W	Z W	Mist Reg.
15	— 1½	— 1½	——	56	59	58	Z W	Z W	——	Regen.
16	— 2	— 2½	——	57	62	57	——	——	——	Helder.
17	— 1	— 1	— 2½	54	62	61	Z t W	Z t W	W	— Wolk.
18	— 3½	— 3½	— 4	60	66	62	Z W	Z W	——	Mist Held.
19	— 4½	— 4½	— 4½	59	63	59	Z	N O	N O	— ——
20	— 4	— 3½	— 3¼	55	60	58	O	O	O	Helder.
21	— 3	— 1¼	— 1½	53	58	55	Z O	Z O	Z O	——
22	— 0½	29.11½	29. 11½	47	54	49	O	O	O	Betr. Held.
23	29.11	— 10½	— 10¼	50	56	53	Z O	Z O	Z O	Held. W.
24	— 9½	— 9	— 8	49	56	54	Z t O	Z t O	Z t O	—— R.
25	— 5	— 4¼	— 3½	53	56	53	Z	Z t W	Z t W	Betr. —
26	— 2	— 3½	— 5	54	57	54	——	Z W	Z W	R. Wind.
27	— 6	— 7	— 5½	53	56	55	Z W	——	W	Buijig.
28	— 4½	— 6	— 9	55	57	53	——	W	——	——
29	— 8	— 7¾	— 7¾	57	61	60	Z	Z	Z	Held. W.
30	— 7½	——	— 9	59	61	58	——	Z t W	W	Betr.Held.
31	— 8	— 8	— 7½	59	64	63	Z t O	Z	Z	— ——

Hoogste Barometer d. 30. 4½ }
Laagste Barometer d. 29. 2 } middelb. d. 29. 9¼

Hoogste Thermometer gr. 68. }
Laagste Thermometer gr. 47. } middelb. gr. 57½

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

REDENVOERING OVER DEN HUISLYKEN VREDE,

door WILLIAM ENFIELD.

Verstoort u niet op den weg. JOSEPH. Gen. XLV. 24.

Dit zeggen, *Verstoort u niet op den weg*, was de afscheidsraad, welken JOSEPH aan zyne Broederen gaf, naa die aandoenlyke en hartroerende zamenkomst; waar in hy hun ontdekte, 't geen de lange afweezigheid, en de verandering in zyn gestalte en staat verborgen hadt, dat hy hun Broeder was. Hy hadt hun zyne onveranderlyke genegenheid te hunwaards te kennen gegeeven, zeggende: *Weest niet bekommerd, en de toorn ontsteeke niet in uwe oogen; om dat gy my hier heenen verkogt hebt: want* GOD *heeft my voor uw aangezigte gezonden tot behoudenisse des leevens*, om den hals zyns Broeders BENJAMIN hangende geweend, en het verwonderd Broedertal gekust. —— Naa 't eindigen van dit teeder Tooneel, terwyl zyn hart nog week was, en de traanen van genegenheid en vreugde hen ten ooge uitbiggelden, zyne Broeders zullende laaten trekken, om zynen gryzen Vader het aangenaame nieuws zyns welstands en voorspoeds te brengen, wist zyne liefde hun geen beter, geen gepaster raad te geeven, dan hun aan te maanen tot onderlingen Vrede en Eendragt. —— Hy bevroedde ligtlyk, dat deeze onverwagte ontmoeting van eenen Broeder, door hun, zo haatlyk en onmenschlyk voorheen behandeld, gelegenheid zou geeven tot geen aangenaam onderhoud op de t'huis reize. Hy voorzag en vreesde dat elk, zo veel mogelyk was, zich zou zoeken te verontschuldigen van een bedryf, waar over zy nu zich allen schaamden, en gereed weezen om de schuld, de een op den ander te leggen; 't geen onmiddelyk twist en tweedragt moest baaren. Ten afscheidsraad zegt hy, derhalven, *Verstoort u niet op den weg.*

Zeer eigenaartig mag dezelfde raad gegeeven worden aan allen, die in eene Huislyke betrekking tot elkander staan. Het is hun lot, de reis des leevens te gader af te leggen; en het hangt voor geen gering gedeelte van hun zelven af, om die aan-

aangenaam en vermaaklyk, of troostloos en verdrietig te maaken. Eene onbeteugelde geweldigheid, hardnekkigheid en korselheid van aart, zal den weg met ontelbaare doornen en distelen bezetten; daar eene goedaartige, minzaame en verpligtende geestgesteltenis het pad des leevens met roozen bestrooit, alles effen en gemaklyk doet worden. Het is, derhalven, voor alle Huisgenooten van het grootste belang, den raad van JOSEPH getrouw in agt te neemen.

In 't byzonder, (op dat wy ter zaake treeden,) zal de aangelegenheid van den Huislyken Vrede duidelyk blyken, wanneer wy in aanmerkinge neemen, hoe noodzaaklyk dezelve is tot een geregeld en bereidvaardig waarneemen van de wederkeerige Pligten. — Geduurige onlusten in de Huisgezinnen moeten die goedwillige genegenheden, welke den grondslag van alle Zamenleevingsdeugd uitmaaken, allengskens verzwakken, zo niet volstrekt vernietigen. Wanneer het vuur der liefde dagelyks verdoofd wordt, door de dampen van kwaadaartigheid en twist, wat kan men dan anders in 't einde verwagten, dan eene volslaagene uitblussing? — Of, by aldien het nog ontstooken blyve, met welk vermaak of genoegen kunnen de vriendlyke pligten des Huislyken leevens volbragt worden, te midden van dagelyksche oneenigheden en onophoudelyken twist? Hoe kunnen de zodanigen, die steeds tegen elkander opstaan, van harten, en met goeden ernst, zich vereenigen tot het bevorderen van hunne gemeene belangen, en elk het zyne toebrengen, tot onderlingen welstand en geluk? Welk vermaak, welk voordeel kunnen zy haalen uit hunne Godsdienstoefeningen? Hoe onvoeglyk is het dat zy, die den ganschen dag hebben doorgebragt in gekyf, in morrende wederspraak, en tergende bedryven, 's avonds zich nederbuigen voor dat Weezen, den Vader des Vredes, die de Eendragt lief heeft, en bidden dat zy vercierd mogen worden met dien zagtmoedigen en gerusten Geest GODE zo aangenaam? — Kan men zich verwonderen dat de zodanigen, die ongelukkig in gestadige onmin leeven, by trappen, minder belang stellen in het welweezen hunner Gezinnen, agtloos en werkloos worden, of zich overgeeven tot het najaagen van ongeoorlofde vermaaken, en dien Vrede dat vergenoegen, 't geen zy t'huis niet kunnen genieten, buiten 't zelve zoeken. Wanneer een Man, daar hy hoopt de duidlykste blyken van hoogagting en liefde te vinden, wanagting, kwaadheid en boosaartigheid aantreft, moet hy of geheel gevoelloos weezen, of de onvergelyklykste grootheid van Ziel bezitten, wanneer hy onder dien last niet bezwykt, of dien afwerpt.

In

In tegendeel doet de Huislyke Vrede de onderlinge genegenheid der Leden van een Gezin sterker worden en toenemen, en maakt alle de wederzydsche pligten des leevens gemaklyk en aangenaam. Onder den invloed van dit heilzaam beginzel zal elk zich, in zyn eigen kring, naarstig kwyten, ten voordeele van de kleine Maatschappy, tot welke hy behoort, waar in hy weezenlyk genoegen en voldoening vindt. Hy zal, met allen vlyt, de bezigheden aan zynen staat verbonden, volbrengen, bezield met het vooruitzigt, om de zodanigen, die hy de hartlykste genegenheid toedraagt, in de vrugten van zynen arbeid te doen deelen. De hoop van geagt, goedgekeurd en gepreezen te worden van zyne tederbeminde Bloedverwanten en Vrienden, is een steeds prikkelende spoor ter Deugdsbetragtinge. Hy zal gereed zyn om de zwaarste en arbeidzaamste taak, ten hunnen dienste, ter hand te slaan, ondersteund door een opregt en hartlyk deel neemen in hun welvaaren, en verzekerd dat hy hunne dankbaarheid en liefde, het eenig loon dat hy verwagt, zal ontvangen. Wat zal een braaf Man niet doen ten voordeele van hun, met welken hy langen tyd in vrede en stille rust verkeerd, en eene menigte van de streelendste geneugten, die het menschlyk leeven kan verschaffen, gesmaakt heeft?

Het onderhouden van den Huislyken Vrede is, daarenboven, van het grootste belang voor de jongere Leden van het Huisgezin. Wanneer de Ouders in geduurigen twist hunne dagen doorbrengen, zyn ze weinig geschikt om behoorelyk agt te slaan op de opvoeding hunner Kinderen. Hunne aandagt wordt van dit allergewigtigst werk afgetrokken, door de steeds opborrelende oneenigheden, en beuzelagtige geschillen; hunne Zielen zyn al te zeer ontrust en verwilderd, om 't zelve met eenig genoegen of eenen gelukkigen uitslag te volvoeren. — Of, indien zy zich der Opvoedinge van hun kroost aantrekken, is het zeer waarschynlyk, dat zy een geest van tegenspraak, of eene onverzettelyke verkleefdheid van elk aan zyne byzondere gevoelens, hun zal aanzetten, om verschillende, ja zelf recht tegen elkander overgestelde wyzen van Opvoeding te volgen. De beginzels en grondregels, welke de een uit al zyn magt inscherpt, zal de ander met niet min yvers zoeken uit te rooijen. Misslagen, die de een wil verschoonen en over 't hoofd zien, oordeelt de ander dat noodwendig gestraft moeten worden. Dus staat gezag tegen gezag, en invloed tegen invloed gekant. Het natuurlyk gevolg hier van is, dat de Kinders allen ontzag en eerbied, de grondslag van Kinderlyke Gehoorzaamheid, verliezen. Of ten minsten zullen de Kinders

daar door geleid worden, om den een hunner Ouderen aan te merken, als een' die met wysheid en liefde hun bestuurt, en den ander als iemand, die hun met onredelyke strengheid behandelt — den een aan te zien als hun Vriend, den ander als hun Vyand. ——— Maar al ware dit het geval niet, schoon wy eer stellen, dat zy overeenstemmen, in het onderwys en de Tugt hunner Kinderen, wat kunnen de geboden baaten, daar hun voorbeeld steeds dezelve tegenspreekt? Hoe kunnen zy verwagten, dat hunne Kinderen elkander zullen beminnen, elkander genegenheid en liefde betoonen, daar zy zich, by aanhoudenheid, aan de daar tegenovergestelde driften overgeeven, en den eenen dag voor den ander naa flyten, in twist en tweedragt, in haat en vyandschap? Zodanige voorbeelden moeten den aart der Kinderen verbitteren, hun goeden smaak vervalschen, en hunne zeden bederven.

Doch wanneer zy, die de Hoofden eens Huisgezins uitmaaken, door tedere toegenegenheid vereenigd zyn, en in ongestoorde eendragt hunne dagen slyten, hebben hunne Kinders gedurig een beminnelyk voorbeeld voor oogen, 't welk niet kan missen hunne agting en liefde op te wekken, en hun zal aanzetten, om daar aan gelykvormig te worden. En in het huis, waar deeze eenigheid der harten heerscht tusschen de Ouders, zal deeze de genegenheid tot de Kinderen versterken, en een kragtige dryfveer weezen, om hunne poogingen tot het welzyn van hun geslacht te gader in te spannen. Zy stellen hun vereenigde kunde en invloed te werke, ter volvoeringe van de gewigtigste taak, de Opvoeding; en, in gevolge hier van, wordt hun oordeel met allen eerbied bejegend, hun raad met ontzag gehoord, zy zien hun gezag verdubbeld, en doen hunne Kinderen gemaklyk wandelen, op den weg dien zy gaan moeten.

De Huislyke Vrede is, desgelyks, een voorwerp onze ernstigste aandagt en betragting waardig: vermids dezelve zeer veel toebrengt tot onze vordering in deugd, en ons bereidt om op de openlyker tooneelen deezes leevens te verschynen. Elk byzonder Huisgezin is eene school van Deugd of Ondeugd. Onze geaartheden en characters worden niet in 't openbaar, maar binnenshuis, gevormd. Gewennen wy ons daar bot te vieren aan een grynigen en ligtgeraakten aart, wy zullen eene hebbelykheid van toorn en grimmigheid krygen, die wy mede brengen in onzen openbaaren wandel. In tegendeel, wanneer wy verdraagzaamheid, goedertierenheid en zagtmoedigheid oefenen in onzen dagelykschen ommegang, met onze Bloedvrienden en Huisgenooten, zullen wy de beminnelykste hoeda-

danigheden in onze harten aankweeken; leeren het geheele Menschdom, als onze Broeders, aan te zien, en opregt, eerlyk, goedertieren en edelmoedig weezen, in alle onze handelingen. —— Ter bevestiginge hier van mogen wy aanmerken, dat de voorbeelden der zodanigen, die zich vriendelyk en toegenegen gedraagen omtrent hunne Huisgenooten, en tevens onbillyk, ongetrouw en verdrukkend zyn in hun gedrag jegens anderen, zeer zeldzaam voorkomen; terwyl het geenzins ongewoon en vreemd is, dat Menschen, die in 't openbaar den schyn van beleefdheid en minzaamheid aanneemen, in hunne eigene Huisgezinnen, lastig en knorrig zyn. Hierom is het, dat wy eenen Man ziende, die zich in 't Huislyk leeven wel gedraagt, terstond genegenheid te hemwaards opvatten, en gereed zyn om hem in onzen dienst te neemen, of vriendschap met hem te houden; ten minste heeft hy verre de voorkeuze boven iemand, van wien het tegenovergestelde bekend is.

Tot nadere ophelderinge van ons tegenwoordig onderwerp, mogen wy aanmerken, dat de Huislyke Vrede van het grootste aanbelang is, om ons van de vermaaken des Huislyken leevens te verzekeren. —— Wilt gy des ten vollen overtuigd worden, bezoekt de verblyfplaats van Tweedragt en Onmin, slaat het oog op de gestelteni s, en het gedrag haarer bewoonderen. Hoe strekt elk voorval om hunne gemoederen te ontrusten, en hunne weezenstrekken te vervullen, met de leelyke en afzigtige blyken van woedende geraaktheid en wraakzugt! Hoe stelt de beuzelagtigste omstandigheid hun geheel buiten staat, voor de aangenaame genietingen deezes leevens! Te vergeefsch zyn hunne tafels met de lekkerste spyzen ryklyk voorzien, te vergeefs hunne Kamers op het prachtigst, en in den grootschsten smaak vercierd, te vergeesch draagen zy de kostlykste gewaaden. Hunne kwaadaartige driften misvormen in hun oog alle voorwerpen. Zy vinden zich, even als een, die geen honger heeft, buiten staat om de lekkerheid der spyzen te smaaken; en zo min de heerlykste tooneelen iemand, wiens verbeelding door eene heete korts verwilderd is, kunnen voldoen, zo min genoegen scheppen zy uit al den grootschen toestel, welke hun omringt. Gegrond is daarom de Spreuk van den wysten der Koningen. *Beter is een geregt van moeskruiden, waar liefde is, dan een gemeste Os, en twist daar by.*

Wat is de rede, waarom wy zo dikmaals zien, dat zy, die, ten uiterlyken oogschyne, in hunne eigene Huizen alles hebben, 't welk genoegen en voldoening kan schenken, steeds buiten zwerven om geluk te zoeken, van het eene tooneel des vermaaks tot het ander gaan, en noit meer te onvrede en rust-

loos zyn, dan wanneer zy een eenzaam uur aan hunne eigene Huizen moeten doorbrengen? Het is om dat hunne eigene onbestuurde driften en dwaaze grilligheden, of die der zodanigen, aan welke zy zich verbonden vinden, hun niet toelaaten de bedaarde en hartstreelende vermaaken des Huislyken leevens te genieten. Want voor een Man, die tederheid en gevoeligheid van hart heeft, die gelukkig genoeg is van aangenaame verbintenissen in dit leeven aangegaan te hebben, zal zyn eigen Huis altoos de vermaaklykste verblyfsplaats weezen, en hy zal het zuiverst en duurzaamst genoegen in de verkeering met zyne Huisgenooten smaaken. —— Gaat in de laag gedooke hut, waar Liefde en Vrede verblyf houden, en *ziet hoe zoet en liefiyk het is dat Broeders in vrede zamen woonen.* Geeft agt op de ongemaakte vriendelykheid, welke in hun weezen speelt —— hoort met hoe onopgesmukt eene taal zy de vergenoeging en vreugde hunner harten te kennen geeven, —— neemt in aanmerkinge, met welk eene bereidvaardige goedwilligheid zy elkander duizend diensten en waare beleefdheden bewyzen —— met welk een genoegen zy nederzitten, aan een eenvoudigen, doch voor de gezondheid heilzaamen, maaltyd —— met welk eene opregte dankbaarheid en vreugde zy hunne dankzeggingen opzenden tot den algemeenen Vader des Menschdoms, hoe hartlyk zy elk zich zelven, en de een den ander, aan 's Hemels hoede aanbeveelen. —— Onthoudt u eenigen tyd in dit gezegend Gezin, en leert daar de onschatbaare waarde en voortreflykheid van Huislyken Vrede en Liefde. — Waar harten dus vereenigd zyn, door de sterkste en zagtste banden van onderlinge toegenegenheid, en waar die toegenegenheid zich ontdekt in eene bestendige opeenvolging van de verpligtendste diensten, daar, in de daad, heeft het Vergenoegen en 't Geluk den zetel gevestigd —— daar zal men die weezenlyke voldoening vinden, welke men vrugtloos zoekt in de woelige en drukke Tooneelen van bezigheid en vermaak. De Man, die de onvervalschte en stille geneugten van het Huislyk leeven kan genieten, mag gerust aan de Kinderen der eerzugt en ydelheid, aan de slaaven van onmaatigheid en verkwisting, en hun, die de speelballen zyn eener wyfelende Mode, hunne ingebeelde plaisieren overlaaten, en, met eene volkomene gerustheid des herten, zeggen: IK HEB GENOEG.

Doch hoe schoon dit tooneel ook moge weezen, wy moeten ons niet verbeelden, dat het geheel van onvolmaaktheden bevryd, en van ramp ontheven is. Welk eene maate van vergenoegen en geluk wy ook in onze eigene Zielen, en in de zamenleeving met onze Huisgenooten mogen genieten, wy kun-

kunnen niet verwagten, schoon wy te zullen weezen voor van buiten aankomende onheilen. *De Mensch is tot moeite geboren, gelyk de vuurspranken die om hoog vliegen.* En wy hebben geen grond altoos, om ons te vleien met de gedagten, dat wy ontheven zullen weezen van 't algemeene lot der menschlykheid. Onze tegenwoordige rust en gemak zal waarschynlyk worden afgebrooken, door Ziekten en Lichaams-ongemakken, door verliezen en te leurstellingen in onzen handel, of andere onaangenaame ontmoetingen. En het sterfuur wagt een ieder; schoon wy een onafgebrooken genot van Huislyken Vrede, tot het einde onzer dagen, gesmaakt hebben, het smertlyk oogenblik van scheiden komt, wanneer wy ten grave zullen daalen, *en het oog, dat ons aanschouwde, ons niet meer zal zien.*

Oordeelt nu of onder den drukkenden last van de tegenheden deezes leevens, en in het vooruitzigt des op handen zynden doods, waar genoegen en troost zal gevonden worden in die Huisgezinnen, in welke Vrede en Liefde vreemdelingen waren; of in die in welke zy steeds hun verblyf hielden? —— Zy, die in een staat van onmin en vyandschap leefden, hebben geene inwendige bewustheid van overeenstemmende en welgeregelde genegenheden, geene aangenaame herdenking van eene vreedzaame en gelukkige zamenwooning, geene blyken van de agting en liefde hunner Vrienden in hun op te beuren en te vertroosten in hunne jongste oogenblikken. —— Maar zy, in tegendeel, die hunne dagen doorbragten in eene gestadige beoefening van goedgunstigheden, en het volbrengen van alle wederkeerige liefdepligten, kunnen op dat tydstip, eene onuitspreekelyke voldoening raapen uit de herdenking des verloopen leevens; zy mogen met bedaardheid en gerustlyk elkander beveelen aan dat Weezen, dat de Leidsman hunner jeugd en steun huns Ouderdoms geweest is; en zich streelen met de opbeurende hoope van elkander in gelukkiger staat te zullen ontmoeten, en voor eeuwig te leeven in de gewesten van nimmer eindigende Vrede en Vreugde.

Dit zyn de drangredenen die ons den Huislyken Vrede aanpryzen. Deeze is noodig tot het geregeld volbrengen onzer Onderlinge Pligten —— deeze is van het allergrootste belang omtrent de Opvoeding onzer Kinderen, —— deeze brengt zeer veel toe tot onze vordering in Deugd, en stelt ons in staat tot het behoorelyk volvoeren van de pligten des openbaaren leevens, —— deeze eindelyk, gaat vergezeld van het hoogst genoegen, het zuiverst en bestendigst vermaak, 't welk op de wereld kan genoten worden. Welk eene raadgeeving kan, over zulks, de ernstigste opmerking van allen die zich in Huisly-

lyke verbintenisfen gefteld vinden, waardiger weezen, dan die van JOSEPH, *Verftoort u niet op den weg?*

Wilt gy dan deezen raad volgen en alle de voordeelen en vermaaken van den Huislyken Vrede genieten — Draagt zorge dat geene drift van toorn in u gaande worde over nietige en beuzelagtige voorvallen. Het gebeurt dikwyls, dat de geringfte omftandigheden verdeeldheden in de Huisgezinnen veroorzaaken, en van den allerjammerlykften nafleep zyn. — Bewaart, om dit voor te komen, altoos een verheven denkbeeld van het aanbelang des Huislyken Vredes; houdt dien voor een allerkostbaarst Juweel, in vergelyking met welke meest alle andere dingen loutere beuzelingen zyn. — Gewent u, om u te onderwerpen aan en te fchikken naar de begrippen van anderen, in ftukken van eenen onverfchilligen aart of weinig aanbelang, zelf dan wanneer zy tegen uwe eigene genegenheid of begrip ftryden. — Eene ftellige, onverzettelyke en halftarrige geaartheid, ontftaat uit hoogmoed, onkunde en boosheid, en is oorzaak van ontelbaare onvriendelykheden en vyandfchappen. — Volgt, om u daar voor te wagten, het gedrag van ABRAHAM, die, wanneer 'er twist rees tusfchen zyne knegten en de knegten van LOTH, deeze vreedebevorderende taale voerde, *Laat 'er dog geene twistinge zyn tusfchen my en u, tusfchen uwe Herders en myne Herders; want wy zyn Mannen Broeders. Is niet het ganfche Land voor uw aangezigte? Scheid u doch van my, zo gy de flinkerhand kiest, zo zal ik ter rechterhand gaan, en zo gy de rechterhand kiest, zal ik ter flinkerhand gaan.* — Ten befluite. Kweek onderlinge Hoogagtinge en Liefde aan, door dagelyks elkander de verpligtendfte dienften te bewyzen. Dit is de gewigtigfte en meestbevattendfte regel tot het onderhouden van Huislyken Vrede: want indien gy elkander hoogagt en bemint, zult gy allerminst tot het ongeluk vervallen, *om elkander op den weg te verftooren.* De aanmerking van den Apostel PAULUS, omtrent de liefde in 't algemeen, mag met het grootfte regt toegepast worden, op die genegenheid welke behoort plaats te hebben tusfchen de leden van het zelfde Huisgezin. *De Liefde is de vervulling der Wet*, ziet dan toe dat gy elkander hartlyk bemint met eene vuurige Liefde.

DE

DE UITWERKING VAN EEN ZEER RUIME GIFTE VAN OPIUM. Door wylen Dr. DAVID CLERK, *Geneesheer te Edinburg.*

(*Essays and Observat. Physical and Literary.*)

A. B. agt-en-twintig jaaren oud, zynde van een droefgeestig gestel en middelmatige krachten, leefde zeer gezond tot de Maand January laatstleden, wanneer hy, wegens eenige huisselyke zaaken, moedeloos werd: hy werd aangetast van duizeling, hoofdpyn en verzwakking in zyn gezicht: hy werd insgelyks gekweld met pyn in beide zyne armen, zich verspreidende van de elboogen tot de schouders; de aangedaane deelen veroorzaakten hem een gevoel van volheid, als of dezelve aan het barsten toe waren. Deeze pynen waren de ergste wanneer hy uit het bed was, en byzonder wanneer hy het een en ander verrichtte. Tegen het midden van February zocht hy hulp van een Chirurgyn-Apotheker, (*Surgeon-Apothecary*) in de Stad, welke hem een Braakmiddel, een gifte van Rhabarber, en verscheide giften van de Koortsbast ordonneerde, hebbende voornamentlyk aan hem geklaagd over eene verzwakking en winden in zyn maag; dog hy gebruikte noch het Braakmiddel noch de Rhabarber, maar alleen de Koortsbast, welke hem loslyvig maakte, en zyn eetenslust een weinig vermeerderde. Omtrent het begin van April begon hy eenige pyn te gevoelen in de nieren, hy had ook pyn in het wateren; zyn water was dunner dan gewoonlyk, men ontdekte 'er geen zand noch steentjes in.

Hebbende geleezen in een *Magazyn*, dat de Turken *Opium* gebruikten om de geesten op te beuren, en dat ze het zelve in een groote hoeveelheid met een goeden uitslag namen, zo nam hy het voorneemen, geen gevaar hiervan vermoedende, van hetzelve ten naasten by in dezelfde gifte, als hy daar gemeld gevonden had, te beproeven. Hy kogte vervolgens drie giften van rauwe *Opium*, ieder van ¼ deel loots, en nam den 8sten April, omtrent twee uuren na dat hy een kom soup voor zyn middagmaal gebruikt hadde, de helfte van één van deeze giften in, hebbende het eerst wél gekauwd: daar op at hy een stuk gezoden en ongezouten Osfen-Vleesch, zonder 'er iets op te drinken. Een half uur omtrent na dat hy de *Opium* genomen had, vond hy dezelve ten uitersten aangenaam en hartversterkend, zelfs meer dan wyn gewoon is te zyn; ze hadde zyn hoofdpyn, en de zwaarte van zyne oogen

weggenoomen, en de pyn van zyne armen verminderd; zemaakte hem in het kort, zo als hy dachte, volkomen wel, gevoelende meer leeven, moed en kracht, dan hy ooit te vooren gehad hadde. Omtrent tien minuten daarna begon hy de andere helfte van de *Opium* te eeten, kauwende 'er een gedeelte van; van het overige maakte hy drie kleine pilletjes welke hy doorflikte, hebbende het geheel op gebruikt in den tyd van twee minuten.

Twintig minuten daarna werd hy aangetast van een zwaare duizeling en verwarring in zyn hoofd en gezicht, met eene zwakte, zo dat hy niet in ftaat was om te gaan; hy gevoelde eene ongemakkelykheid over zyn geheele ligchaam, en eene walging van de maag; hy dachte dat 'er vlammen vuurs uit zyne oogen kwamen, en hy zach verfchrikkelyke vertooningen.

Gevoelende toen dat de *Opium* hem nadeel gedaan had, dronk hy rykelyk koud water, en daarna warm water, waarop hy fterk braakte: hy nam toen twee glazen wyn, en braakte wederom, wanneer hy fterk den fmaak van de *Opium*, in het geen hy opgaf, gewaar werd. Hebbende een grooten dorst zo dronk hy nog veel meer warm water, en braakte verder geduurende den geheelen agtermiddag. Tegen agt uuren in den avond kwam zyn Chirurgyn-Apotheker, en liet hem verder aanhouden met het drinken van warm water, braakende geduurig van tyd tot tyd, tot half tien, wanneer ik hem voor het eerst bezochte.

Hy klaagde toen over eene verwarring en draaijing in zyn hoofd, tog lang zo heftig niet als het zelve eenige uuren te vooren was geweest. Hy gevoelde insgelyks eene algemeene warmte en droogte, het welk geduurd had van den tyd dat hy had beginnen te braaken. Hy zeide dat hy maar flegts eenige minuten tusfchen zeven en agt uuren gefiaapen hadde; want dat, fchoon hy flaperig was, en pogingen deed om te flaapen, hy evenwel vondt dat hy 'er niet toe komen konde. Zyn Pols was zacht en week en floeg 82 maalen in één minuut. Ik ordonneerde hem aanftonds twee Oncen *Elixir Sacrum*, om in twee maalen na een kleine tusfchenpoozing te neemen; ik verbood hem eenig water meer te drinken, en fchreef hem een Spaanfche Vlieg-Pleister op zyn rug te leggen voor.

Ik vond ten *half elf* dat hy de eerfte helfte van de *Elixir* weder had overgegeeven: zyn Pols was een weinig voller, en floeg 86 maalen in een minuut, maar ze was nog zacht. De hitte en droogte hielden nog aan. Hy had ten elf uuren twee lepels vol van 't *Jalapium Salinum* genomen, maar hy hadde het

het weder overgegeeven. —— Ik liet zyn Voeten en Beenen in warm water houden, 't *Julapium* verder voort gebruiken, en warmen wyn en water (*Negas*) drinken, met oogmerk van hem te doen zweeten.

Den 9den April ten elf uuren voor den middag, vernam ik, dat, na dat de Blaarpleister was aangelegd, zyne Voeten gebaad, en hy warm Negas gedronken had, aanstonds het zweet was uitgebroken. Hy viel schielyk daarop in slaap, en sliep gezond tot aan den morgen, zonder eenige ontrustende droomen, als hy gewoon was in zyn ongezonden staat; hy ontwaakte grootelyks verligt zynde. Hy had eenige verwarring en pyn in het hoofd zo als hy gewoon was te hebben voor het neemen van de *Opium*, als ook een brand op het hart, zo als hy het noemt, 't welk hy zegt dat hem niet nieuw is. De dorst was nog niet opgehouden. Hy had geen afgang gehad, en geen water geloosd. De Pols was 96 slagen en wat week. Hy nam maar één gifte van 't *Julapium* in den nagt. —— Een ontbindend lavement werd hem aanstonds toegediend.

Ten zeven uuren in den avond. Een afgang van het lavement. Eene goede ontlasting van de blaar. Hy at een weinig soup en brood voor zyn middagmaal, maar met weinig trek. Hy was ten vier uuren uit het bed gekomen en had sedert opgezeten. Hy heeft minder pyn in zyne armen en hoofd, en is zo duizelig niet dan voor het neemen van de *Opium*; maar nu is het agterste gedeelte van zyn hoofd het meest aangedaan, daar het van te vooren het voorste gedeelte was. Hy heeft eenig hoog gekouleurd water zonder pyn gemaakt. De Pols 92 slagen, en weeker dan in den morgen. Zyn gezicht was wat gezwollen. —— ℞. *Elix. sacri unc. et dimid. h. s.*

Den 10den April ten een uur na den middag. Hy had slegts drie uuren den laatsten nacht geslaapen; hy was gewoon van te vooren wél te slaapen. Hy gevoelde pyn door al zyne beenderen, voornamentlyk van de heupen naar beneeden; maar weinig van de gewoone pyn in zyne armen. De Pols 84 slagen en week.

Ten zeven uuren in den avond. Hy heeft den geheelen dag tot vyf uuren gezweet, wanneer hy op kwam, waar na de pyn gemakkelyker wierd, en hem schielyk geheel verliet. Hy had weinig geslapen. Zyn Pols was 80 slagen en voor het eerst was dezelve natuurlyk vol. Geen afgang sedert gisteren. *Repet. enema u. a.* ℞. *Aloes socotrinae, Saponis Hispan. scrup. j. syrupi commun. q. s. ut f. pilulæ XII. sumendæ h. s.*

Den 13 April ten twaalf uuren. Hy had drie afgangen gehad van het lavement, in den nagt van den 10den deezer, en twee den volgenden dag van de Pillen. Hy heeft den 10den be-

begonnen te gebruiken, zes Oncen van een Aftrekzel van Kamille-bloemen tweemaalen daags, 't welk hy aanhoudt. Zyn maag en lust is beter. Hy heeft gisteren en van daag een natuurlyken ſtoelgang gehad. Hy loost nu zyn water gemakkelyker. De pyn in zyne armen is niet ten vollen zo lastig. Duizeling en pyn in het voorſte gedeelte van het hoofd als te vooren. Hy ſlaapt weinig. De Pols 80, en is vry vol en ſterk.

Dewyl hy nu, ten naasten by, denzelfden ſtaat van gezondheid genoot, welke hy gehad hadde, voor het gebruik van de Opium, zo liet ik af met hem te bezoeken; hebbende hem verzocht om tweemaalen daags zes of agt Oncen van een Aftrekzel uit gelyke deelen van Kamille-bloemen, en Wilde Valeriaan te drinken.

Voor dat ik van hem ging, verzochte hy my dat ik hem wilde toelaaten, van nog een Gifte van de *Opium* te beproeven; want dat het genoegen, het welk hy van de laatſte Gifte gehad hadde, ſchoon maar van een korten duur, onbeſchryflyk ſterk was geweest, terwyl het duurde.

Den 17den July, 1766.

GEVAL VAN EEN HARDNEKKIGE AFGAANDE KOORTS. *Door* DONALD MONRO M. D.

(*Medical Transactions.*)

VOorvallen van zeer hardnekkige afgaande Koortzen zyn zeer gemeen in de moerasſen van *Esſex* en *Lincolnshire*, *Holland*, en andere moerasſige Landen; dezelve zyn zeldzaamer in Londen, en worden voor het grootſte gedeelte ſchielyk geneezen, door een behoorlyke beſtiering, wanneer de lyders met zodanige Koortſen uit die Landſtreeken hier komen; als 'er reeds nog geene vastgezette verſtoppingen ontſtaan zyn, welke de geneezing verhinderen.

De volgende is een van de hardnekkigſte Koortſen, welke ik ooit ontmoet hebbe; den 20ſten April 1768 werd *James Greenton*, een Dragonder, onder het Koninglyke Regiment Grauwe Schotten, gezonden naar *St. George's* Hospitaal, wegens eene anderdaagſche Koorts, welke reeds langer dan anderhalf jaar geduurd hadde, niet tegenſtaande het gebruik van den Koortsbast, en verſcheide andere middelen, welke hem van den Regiments-Heelmeester gegeeven waren. Hy zeide, dat de Koorts dikwyls op het beproeven van een nieuw Geneesmiddel, voor twee of drie dagen, was geſtuit geweest, maar dat ze altyd binnen kor-

korten, met zo groot geweld als van te vooren was wederom gekomen; hy had deeze Koorts gekreegen, door zyn dienst waar te neemen, aan de Kust van *Sussex*.

Wanneer hy in het Hospitaal kwam, was hy zeer vermagerd, en zag 'er uit gelyk iemand, die reeds ver in de Teering is, dog hy had weinig of geen' hoest.

Ik ordonneerde hem, in het eerst, den Koortsbast onder verscheide gedaanten, en mengde dien met bittere Aromatike, en andere Geneesmiddelen. Ik gaf vervolgens herhaalde braakmiddelen, Camille-bloemen, en andere bittere Geneesmiddelen, Staal en uit Spiesglas samengestelde middelen &c. Ik beproefde in het kort byna alle Geneeswyzen, regel- of onregelmatige daar ik ooit van, tot de geneezing van een afgaande Koorts, had hooren gebruik maaken, dog alles zonder eenige uitwerking; het koude bad inderdaad stuitte dezelve voor veertien dagen, dog ze kwam met even groot geweld wederom als te vooren.

Ten laatsten, wanneer ik reeds aan de geneezing wanhoopte, merkte ik op, in het overzien van de lyst der Geneesmiddelen, welke ik voorgeschreven had, dat hy nooit eenige bereiding van Kwik gehad hadde: ik ordonneerde daarom voor hem een van onze, in het Hospitaal gebruikelyke, Kwik-brokken, welke gemaakt worden uit tien greinen Kwikzilver gedoofd in Conserf van Roozen, het welk om den anderen nacht gebruikt werd; ik verzochte den Apotheker van het Hospitaal om dikwyls na hem te zien, en uit te scheiden met het gebruik van de Kwik wanneer hy mogte bemerken, dat 'er zyn mond in het minste van aangedaan werd; dog niet tegenstaande deeze voorzorge, bragte de derde Kwik-brok hem tot eene kwyling, welke drie weeken duurde, het welk hem zo zwak maakte dat ik bevreesd was, dat het hem in het graf zoude gebragt hebben. Geduurende den geheelen tyd van de kwyling, kwam de aanval van de Koorts regelmaatig om den anderen dag wederom. Wanneer de kwyling begon te verminderen, deed ik hem drinken allen dag een pint van een afkookzel van Sarsaparille, en gelastte dat hem dikwyls *Sago*, en ander voedzel, gegeeven werd.

Na dat hy een weinig weder tot zyne krachten gekomen was, gelastte ik hem te neemen ieder dag een Once Koortsbast, met een lood *serpentaria Virginiana*, gemaakt tot een *electuarium* met syroop, en een weinig conserf van Roozen: wanneer hy deeze hoeveelheid daaglyks één week lang genomen had, bleef de Koorts weg. Ik liet hem toen dezelfde hoeveelheid van dat Electuarium, om den anderen dag, voor veer-

veertien dagen langer gebruiken, en dan alleen eenmaal in de week, tot den vyf-en-twintigsten January 1769, wanneer men hem uit het Hospitaal liet gaan, op het oog in een volmaakte goede gezondheid, hebbende in dien tyd zyne krachten en vleesch wederom gekreegen. Ik ontmoette hem gevallig op de straat twee maanden daar na, wanneer hy 'er gezond en sterk uitzag; hy zeide my, dat hy geen aanval van de Koorts wederom hadde gehad.

Schynt het niet waarschynlyk in dit geval, dat 'er eenige verstoppingen hebben plaats gehad, welke in het begin den Koortsbast en andere Geneesmiddelen verhinderden, van hunne gewoone uitwerking te doen? Dat vervolgens de Kwik, door deeze verstoppingen weg te neemen, ruimte hadde gemaakt voor den Bast, om zyne Koortsbreekende kracht te oefenen.

NATUURLYKE HISTORIE VAN DEN TOUYOU.

(Volgens BUFFON.)

De *Touyou*, van zommigen de *Americaansche Struisvogel* geheeten, is geen *Struisvogel*, ik geloof dat LE MAIRE de eerste Reiziger is, die, misleid door eenige trekken van gelykvormigheid met den *Struisvogel* van *Africa*, daar aan deezen naam gegeeven heeft. KLEIN, die wel zag dat de soort geheel verschilde, vergenoegt zich met hem den *Bastaard Struisvogel*, te noemen. Ik voor my verkies, van de veelvuldige naamen aan deezen Vogel gegeeven, dien van TOUYOU, als hebbende waarschynlyk eenige overeenkomst met de stem, of het geluid deezes Vogels.

Het Vaderland van deezen Vogel is *Zuid-America*; doch men vindt hem in alle de deelen van dat Land niet even zeer verspreid. MARCGRAVE onderregt ons dat de *Touyou* zich zeldzaam vertoont omstreeks *Fernabucq*, hy is niet te vin in *Peru* en langs de meest bezogte kusten, doch werdt veelvuldiger in *Guinea* gevonden, in de Landvoogdyschappen van *Sanegippe*, en *Rio-grande*, in de binnenste Landschappen van *Brasil* in *Chili*, en de groote Bosschen, welke ten Noorden van den mond der Riviere *la Plata* gevonden worden, en in de onmeetlyke Wildernisfen ten Zuiden van deeze Riviere, in 't gantsche Land van *Magellaan*, tot aan de Haven der Begeerte, zelf tot aan den kant die aan de Straat van *Magellaan* komt. Voortyds waren 'er streeken in *Paraguai*, inzonderheid die door de *Uraguai* besproeid werden, daar mede ver-

vervuld; doch, naar gelange de Menschen vermenigvuldigd zyn, heeft men er veelen gedood, en de rest op de vlugt gedreeven. Captein WOOD verzekert, dat, schoon ze veelvuldig zyn op de Noordzyde van de Straat van *Magellaan*, men ze geheel op den Zuidkant niet ziet; en hoewel COREAL in zyne reize zegt, dat hy ze gevonden heeft op de Eilanden in de *Zuidzee*, schynt deeze Straat de Eindpaal te weezen van de Lugtstreek welke met den aart van den *Touyou* overeenkomt, gelyk de *Kaap de Goede Hoop* de Eindpaal is van die Lugtstreek welke met den aart des *Struisvogels* strookt. En die Eilanden van de *Zuidzee* op welke COREAL zegt *Touyous* gezien te hebben, zyn waarschynlyk eenige der geenen, die aan den Oostkant van *America* omtrent de gemelde Straat gevonden worden: het blykt daarenboven, dat de *Touyou*, die, gelyk de *Struisvogel* de verzengde Lugtstreek ter verblyfplaatze kiest, gemaklyker aan min heete Landen kan gewennen: naardemaal de uithoek van *Zuid-America*, beslooten door de Straat van *Magellaan*, veel nader komt aan de Pool dan de *Kaap de Goede Hoope*, of eenig ander Gewest, door de *Struisvogels* uit eigen verkiezing bewoond: maar, dewyl, volgens alle verhaalen, de *Touyou* niet meer vermogen heeft om te vliegen dan de *Struisvogel*, en even als deeze een Landvogel is, en *Zuid-America* door een wyduitgestrekte Zee van het oude vaste Land wordt afgescheiden, zo volgt dat men op dit vaste Land niet meer *Touyous* zal aantreffen, dan men *Struisvogels* in *America* vindt, en dit wordt met de daad bevestigd door het getuigenis van alle Reizigers.

De *Touyou*, schoon zo groot niet als de *Struisvogel*, is de grootste Vogel der *Nieuwe Wereld*. De oude haalen, volgens BARRERE, zes voeten in de hoogte, en WAFER, die een dyebeen van een der grootsten gemeeten heeft, vondt het bykans van dezelfde grootte als dat van een Man. Hy heeft den langen Hals, den kleinen Kop en den platten Bek des *Struisvogels*; doch voor het overige meer overeenkomst met den *Kasuaris*: ik vind zelf in de Geschiedenis van *Brasil*, door den Hr. PREVÔT, maar nergens anders, gewag gemaakt van eene soort van hoorn, welken deeze Vogel op den Bek zou hebben, en die, bestaat ze met de daad, hem eene trek meer van gelykvormigheid met den *Kasuaris* zou doen krygen.

Het Lyf van den *Touyou* is eyvormig en schynt bykans geheel rond, wanneer het van vederen geheel ontbloot is. Zyne Vleugels zyn zeer kort en ongeschikt tot het vliegen: schoon men voorgeeft dat ze hem in 't loopen te stade komen. Hy heeft op den Rug, en rondsom de Stuit, lange vederen, die zich ag-

agterwaarts uitstrekkende en nederhangende den Aars bedekken, anderzins is hy van Staart ontbloot. De geheele Pluimadie is grys op den Rug en witagtig aan den Buik. Deeze Vogel staat hoog op de Pooten, en heeft aan elken Poot drie Vingeren, alle drie voorwaards staande: want men moet die ronde eeldagtige verhevenheid, welke zich van agteren opdoet, en waar op de Poot, als op een hiel rust, niet voor een Vinger houden. Aan dit maakzel der voeten schryft men de bezwaarlykheid toe, met welke hy op een afhellende plaats kan te recht komen, en daar gaan zonder vallen; maar anderzins loopt hy, op een vlak Veld, zeer vlug, ligtende nu den eenen dan den anderen Vleugel op; doch dit laatste doet hy met een oogmerk 't geen nog niet genoeg is opgehelderd. MARCGRAVE wil dat het geschiede om zich daar van te bedienen als van een zeil om den wind te vangen; NIEREMBERG oordeelt dat hy dus den wind te rug kaatst na de Honden, die hem nazetten; PISON en KLEIN zyn van gedagten, dat hy daar door geduurig den streek van zyn loop verandere, om door die wendingen de pylen der Wilden te ontwyken; anderen, eindelyk, geeven voor, dat hy zich dus tot sterker loopen aanspoort, zich steekende met eene soort van prikkel, waar mede zyne Vleugels gewapend zyn (*); doch, wat 'er ook moge weezen van deeze oogmerken der *Touyous*, het gaat vast, dat zy met eene zeer groote snelheid loopen, en het een Jagthond zeer bezwaarelyk valle hun te krygen. Men verhaalt 'er van een, die, zich gebeeten voelende, met zulk eene snelheid wegvlood, dat hy de honden agter liet en op het Gebergte ontkwam. De Wilden, buiten staat hun anders te vangen, vinden zich genoodzaakt list te gebruiken en strikken te spannen om ze in te verschalken.

MARKGRAVE zegt dat zy van vleesch en vrugten leeven: doch, hadt men ze beter waargenomen, zonder twyfel, zou men ontdekt hebben, aan welke van deeze twee soorten van

(*) PISON, MARCGRAVE, noch iemand anders van die den *Touyou* gezien hebben, spreeken van deezen prikkel aan de wieken; het kan zeer wel weezen dat men dezelve aan deezen Vogel enkel uit de overeenkomst hebbe toegekend: denkende dat men hem, als een *Struisvogel* aangemerkt, alle de eigenschappen van den *Africaanschen Struisvogel* mogt toeschryven. Een onvermydelyk gevolg van het verwarren der naamen.

van voedzel zy de voorkeuze gaven; by gebrek van waarneemingen, zou men kunnen gissen, dat deeze Vogels, het zelfde Instinct hebbende als de *Struisvogels*, en de Graaneetende Vogels om steenen, yzer *enz.* op te pikken en door te zwelgen, ook onder de Graaneetende moeten geteld worden, en zomtyds vleesch eeten: of om dat zy zich door honger geprangd voelen, of om dat hun reuk en smaak zo stomp zynde als die der *Struisvogelen*, zonder onderscheid, alles wat hun voorkomt, inzwelgen.

NIEREMBERG verhaalt zeer vreemde dingen, ten opzigte van de voortteeling deezer Vogelen. Volgens zyn berigt is 't het Mannetje, 't welk de broeding der Eijeren op zich neemt: ten dien einde doet het twintig of dertig Wyfjes by een komen, op dat zy in 't zelfde nest de Eijeren leggen: zo ras dit gedaan is, jaagt hy ze weg, en zet zich op de Eijeren neder; met het byzonder voorbehoedzel, om 'er twee af te zonderen, welke hy niet broedt: wanneer de andere uitkomen, zyn die twee bedorven, en het broedend Mannetje heeft de bedagtzaamheid om 'er een stukken te breeken, 't welk een menigte Vliegen, en andere Insecten, aanlokt, die tot voedzel voor de Jongen dienen: het eerste genuttigd zynde, wordt het tweede gebrooken, en dient tot het zelfde einde. Het is zeker, dat dit alles zeer natuurlyk kan gebeuren; dat de onvrugtbaare eijeren, by geval, gebrooken zyn, de Vliegen en Insecten gelokt, en deeze tot spyze voor de Jonge *Touyous* gediend hebben. Niets dan het oogmerk van den broedenden Vader is hier te verdenken; het zyn altoos deeze oogmerken, welke men los en onbedagt aan de Dieren toeschryft, die van de Natuurlyke Historie een Roman maaken. ——— Wat de byzonderheid betreft, dat het Mannetje, met uitsluiting van de Wyfjes, het broeden waarneemt, ik hel zeer over, om aan de waarheid hier van te twyfelen, als niet genoegzaam gestaafd, en strydig met den gewoonen loop der Natuure; doch het is niet genoeg eene dwaaling aan te wyzen, men moet, zo veel men kan, de oorzaak daar van tragten te ontdekken, die zomtyds op iets waars steune. Ik wil daarom gaarne gelooven, dat dit steunt op het bevinden, dat eenige deezer broedende Vogelen ballen, en misschien eenigzins het vertoon van een roede hadden, gelyk men dit by de Wyfjes der *Struisvogelen* vindt, waar op men meende te mogen besluiten, dat dit Mannetjes waren.

WAFER zegt, op een woeste plaats, aan 't Noorden van de rivier *la Plata*, omtrent den vier-en-dertigsten graad zuider breedte, eene menigte van Eijeren van den *Touyou*, in het zand gevonden te hebben, waar, gelyk hy wil, deeze Vogels

ze, door de warmte, laaten uitbroeden: indien dit waarheid is, dan kan het verhaal door NIEREMBERG, van de broeding dier Eijeren opgegeeven, niet waar zyn, dan alleen in min heete landstreeken, nader aan de Pool gelegen. In de daad, de *Hollanders* vonden omstreeks de haven der *Begeerte*, op den zeven-en-veertigsten graad zuider breedte, een *Touyou*, die te broeden zat, en, naa het wegvlugten diens Vogels, negentien Eijeren in het nest. Even zo broeden de *Struisvogels*, onder de verzengde Lugtstreek, niet of bykans niet; terwyl zy, aan de *Kaap de Goede Hoope*, waar de hitte niet genoegzaam is. om ze te doen uitkomen, deeze moeite op zich neemen.

Wanneer de jonge *Touyous* te voorschyn komen, zyn ze tam en gemeenzaam, zy volgen den eersten Mensch, die hun ontmoet: doch, ouder geworden, krygen zy een wilden aart. Hun vleesch schynt, over 't algemeen, een goed voedzel op te leveren: doch dat der ouden is hard en slegt van smaak.

De Vederen der *Touyous* zyn op verre na zo schoon niet als die der *Struisvogelen*: CORRAL zegt, dat ze nergens toe kunnen dienen. Het waare te wenschen geweest, dat de Reizigers, in stede van ons slegts te verhaalen, hoe weinig deeze Vederen waardig zyn, ons een recht berigt gegeeven hadden van derzelver maakzel. Veel heeft men over den *Struisvogel* geschreeven, niet genoeg over den *Touyou*: om de Natuurlyke Historie van den eerstgemelden op te maaken, is de grootste zwaarigheid, alle de bescheiden te verzamelen, die te vergelyken, en alle de gevoelens te schiften; en de waarheid te vinden in een doolhof van verschillende berigten, of duister door de veelheid der woorden: maar om van den *Touyou* te spreeken, hebben wy ons dikwyls genoodzaakt gevonden te raaden wat 'er van is, en vervolgens wat 'er van moet weezen: en, by gebrek van 't waare, ons moeten te vrede houden met het waarschynlyke; met één woord, om te twyfelen over een groot gedeelte der voornaamste byzonderheden; en voorts onkundig te blyven, tot dat nadere waarneemingen ons in staat stellen tot het aanvullen van 't gebreklyke noodzaaklyk over in de Natuurlyke Historie van deezen Vogel.

VERKLAARING DER OORZAAKEN VAN DE BEURTWISSELENDE BEWEEGINGE IN DE VUUR-MACHINES; EN AANMERKINGEN, OP DE GROOTE VOORDEELEN, DIE 'ER ONS LAND DOOR GENIETEN ZOUDE, ALS ZE IN PLAATS VAN WATERMOLENS GEBRUIKT WIERDEN. *Door* P. STEENSTRA.

DE voor eenige Maanden aangetoonde groote voordeelen der Vuur-Machines leezende; en daar in vindende, dat met een dier werktuigen, alleen, zo veel als met 40 gewoone Schepradmolens, te gelyk, verricht zoude kunnen worden; is my een zaak van al te grooten aanbelang voorgekomen, om niet de oplettenheit der geenen, die den toestand van ons Land ter harten gaat, en eenige kennis van de Natuur- en Werktuigkunde hebben, te verdienen. Deeze werktuigen reeds een reeks van jaaren, by ons, en door geheel Europa, bekent geweest zynde; zullen veelen zig buiten twyffel verwonderen, dat zulke importante voordeelen niet eer door onze Landgenooten gemerkt, en zelfs aan het schrander vernuft van onzen 's GRAVEZANDE, die anderzints aan haare verbeetering in Engeland heeft deel gehad, ontsnapt zyn. Het is eer waarschynlyk, dat de doordringentheid van het wiskundig oog van deezen uitmuntenden Wysgeer, zwaarigheden voor derzelver gebruik in ons Land gevonden heeft, dan dat hy daar niet met allen ernst aan zoude hebben gedagt. Ik heb daarom, de heilzaame Les gevolgt, die ons de Schryver van de groote Voordeelen der Vuur-Machines, op pag. 7 geeft, *van geene nieuwigheden zonder onderzoek geredelyk aan te neemen, en geenen te begunstigen, dan die, wel onderzogt, ontwyffelbaar goed bevonden zyn*, en diensvolgens met alle mogelyke oplettenheid, den aart der opgegeevene voordeelen onderzogt, of het voor eene ontwyffelbaare waarheid te houden zy, dat met een der Vuur-Machines, hier te Lande, zo veel als met veertig Schepraden verricht kan worden; waar omtrent my eenige omstandigheden zyn voorgekomen, die my toegescheenen hebben, eene nadere opmerking te verdienen. Denkende dat veelen myner Landgenooten wel eenig deel in een zaak van zo veel aanbelang zullen neemen, heb ik besloten hun myne Aanmerkingen mede te deelen, en zo eenvoudig voor te stellen, dat ze van allen gelezen, en beoordeelt kunnen worden.

Om dit oogmerk te bereiken, heb ik, wegens de beschryving van dit Werktuig, zo veel uit DESAGULIERS overgenomen,

als tot verklaaring van deszelfs werking noodig is; ik heb het, door de bygevoegde Figuur, die de voornaamste gedeelten van het Werktuig bevat, opgeheldert. Men zal dezelve, by wyze van een Nota, onder op deze en de drie volgende Pagina's vinden. Voorts heb ik in den Text, door eene ruwe Reekening, de oorzaaken van de beurtwisselende werkingen der Pompen aangetoont; eensdeels om dat men die misschien te vergeefs elders zoude zoeken, en ze van veelen niet wel begrepen worden; anderdeels om daar aan het Werktuig, dat ons in de groote Voordeelen voorgestelt wordt, te toetzen; en 'er myne aanmerkingen op te vestigen.

Nasporing der beweegende oorzaaken, in het Werktuig van DESAGULIERS.

§. 1. Dewyl een Yard gemeenlyk op 3 voeten gereekent wordt, moet de put 150 voeten diep zyn, en het water uit dezelve tot 150 voeten hoogte worden opgebragt; zo dat de Zui-

Beschryving der Vuur Machine van DESAGULIERS, *IIde Deel. pag.* 83.

Uit een Welput, Groef of Myn; als P, die 50 Yards diep is, moet het water gepompt worden met een pomp, waar van het staande stuk 7½ duim middellyn wydte heeft. Derhalven weegt de Colom water, die op den Zuiger staat, en opgebragt wordt, (in ronde getallen) 3000 ponden. De pompstok is *i*, gehegt aan de ketting *i* H, welke hangt aan H, het verste end van den boog *g b* 2 H; die vast gemaakt is aan het eene einde van een grooten balk *b* 8 *b* 2, beweegbaar om zyn as 8. Indien men nu aan de ketting H L van het ander einde des balks hondert touwen vastmaakt, om 'er even zo veel menschen aan te voegen, zullen deeze het einde *b*, volgens de streeklyn *l* L trekken, en naar beneden kunnen brengen, en dus het ander einde *b* 2 opligten. Op welkers boog H 9 de ketting H *i* zal worden opgewonden, waar door de Zuiger van de Pomp, met deszelfs stang, volgens de streeklyn P*p* zal naar boven gaan; na dat een zekere hoeveelheid van water, die aan de grootheid van den slag evenredig is, zal worden opgebragt en in P uitloopen. Dit kan met 100 man 15 of 16 maalen in eene minute geschieden; nademaal elk man 30 Ponden te gelyk kan neertrekken, op de wyze, als men de klokken luit, werkende. Maar dewyl 'er zonder tusschenpoozing gewerkt moet worden, op dat de Myn door de Wellen in den grond niet overstroomt wordt, worden 'er nog 100 man vereischt, om de eersten, als ze moede zyn, te verpoozen. Naardemaal 'er al een ryke Myn vereischt wordt, die voor-

Zuiger van de waterpomp, die 7½ duim middellyn heeft, met een' Colom van water belaaden is, die de hoogte van 150 voeten heeft, wiens gewigt DESAGULIERS, in eene ronde Reekeuing, op 3000 ponden ſtelt. Dit water nu, wordt by elken ſlag, door de drukking van den Dampkring op den Zuiger van de Damppomp ter hoogte van 6 voeten opgeligt. Het komt 'er meest op aan om een begrip te maaken, van de beurtwisſelende beweeging deezer beide pompen: daar toe is niet genoeg dat men weete, hoe dit groot gewigt van water door de drukking van den Dampkring kan opgeligt worden; maar men moet ook de oorzaak weeten, door welke de Zuiger van de Waterpomp, als hy zyn water opgebragt heeft, t'elkens wederom naar beneden gaat, om op nieuws water te ſcheppen. Want men moet zig niet verbeelden, dat de Damp van het kookend water in ſtaat zy om den Zuiger van de Damppomp op te ligten', zo als men *uit pag.* 15. *van de groote Voordeelen der Vuur-Machines*, ſomtyds zoude opmaaken; al het geen ik beneden in de Beſchryving van DESAGULIERS op pag. 623, 624 en 625 Curſief heb laaten drukken, ſtrekt tot een duidelyk bewys

voordeel genoeg zoude geeven, om deeze onkosten goed te kunnen maaken, zullen wy eenen anderen weg inſlaan, en zien wat 'er door Paarden verricht kan worden. Een Paard doet zo veel als vyf Man, derhalven moeten 'er 20 Paarden te gelyk werken, om het vereischte water op te brengen: en om dat Paarden meer verpoost moeten worden dan Menſchen, moet men 50 Paarden hebben, om het werk geduurig gaande te houden, het end *b* van den Balk 16 maalen in een minute naar beneden te brengen, en het noodig getal van ſlagen in de pomp te maaken; *het gewigt van welkers ſlang, na elken ſlag het end b 2 naar beneden zal brengen*, met te trekken langs de raaklyn *i* H. Elk kan duidelyk begrypen, dat ſchoon men Paarden beter koop kan houden dan Menſchen, het echter een zeer kostbaar middel zyn zoude. Vervolgens zullen wy eens onderſtellen, dat 'er een Philoſoof komt, en een middel vindt om het end *b* van den Balk neer te brengen zonder behulp van Menſchen of Paarden, naamelyk op deeze wyze. Aan de ketting H L hegt hy een Zuiger en Pompſtok L C om te ſteeken in de koperen Buys L C, omtrent 8 à 9 voeten lang, en van 22 duimen middellyn binnens werks, alwaar de Buis zo glad uitgeboort is, dat 'er de Zuiger Z, wel geleedert zynde, gemakkelyk genoeg in op en neer kan ſchuiven, zonder lugt door te laaten: wy onderſtellen dat deeze groote Buis vast op haare plaats ſtaat, en van onder eene pyp *d* D heeft, met een kraan in dezelve, om in de Buis eene opening te maaken, en weer toe te kunnen ſluiten, wanneer men wil. Verder onderſtellen wy dat de Philoſoof ene lugtpomp aan het werktuig voegt in E, die, eenigen tyd gewerkt hebbende, al de lugt zal pompen uit de ruimte C *d n* van

 de

wys van het tegendeel. Waar van men nog veel meer overtuigt kan worden, als men de moeite neemt van de geheele Beschryving van DESAGULIERS te leezen. Om den waaren grondslag der beurtelingse werkingen deezer beide pompen te kennen, moet men onderzoeken, welke overmaate van gewigt beurtelings, dan den Zuiger van de Waterpomp L, en dan wederom dien van de Damppomp P naar beneeden drukt.

Dit

de Buis onder den Zuiger. Dan zal de Dampkring met een' Colom, die omtrent 5800 ponden weegt, in den streek L C den Zuiger C neerpersen, tot *d n*, waar door het end *b* van den Balk neergetrokken, het ander end *b* 2 geligt, en een slag gemaakt zal worden, (evengelyk aan de lengte, die de Zuiger in de groote Buis naar beneden beweegt,) om water te geeven uit de pomp in P. De kraan in D aanstonds open gedraait, en de lugt in de lugtledige ruimte van de groote Buis ingelaaten zynde, zal de Zuiger, door de op nieuws ingelaaten lugt, tegens den Dampkring ondersteunt worden, zo dat hy niet anders dan zyn eigen gewigt hebbe, om neer gehouden te worden: *maar dewyle dat gewigt veel minder is, dan het gewigt van den Pompstok aan het ander ende b 2 van den Balk, zal dat end b 2 neervallen*, en den Zuiger C naar L optrekken; van waar hy wederom neer getrokken kan worden, door een tweede werking van de Lugtpomp in E, waar door wederom een nieuwe slag van de pomp gemaakt zal worden.

Dit zou zeer wel gaan, als de lugt op die wyze spoedig genoeg konde worden uitgepompt; maar de Buis kan op die wyze niet meer dan twee maalen in een uur geledigt worden, waar door men twee slagen van de pomp kan krygen in denzelfden tyd, in welken men 960 slagen moet hebben, dewyl 'er 16 slagen elke minute noodig zyn, om het water de overstrooming van het werk in de Myn te beletten. Nu heeft men een kragtig middel gevonden, om 16 maalen in een minuut een lugtledige ruimte onder den Zuiger C te maaken, door zig van den damp van kokend water te bedienen, in plaats van lugt: (*want deszelfs veerkragt kan men zo sterk maaken als die van lugt*) *welke damp zo veel doet als de lugt, in het ligten van den Zuiger* C, en dan weer verdikt, en dus weggenomen wordt, door een straal van koud water; zo dat 'er een lugtledige ruimte gemaakt wordt onder den Zuiger, in minder dan twee secondes, en dit geschiet op de volgende wyze.

Daar wordt een groote ketel B, van de gedaante D*ooo* A*ooo* vastgezet onder de Buis, waarmede hy gemeenschap heeft door de pyp E D*d*. Een dampkraan, of bestierder 10 E schuift een plaat in E onder de pyp D*d*, of trekt ze daar weer van daan, door middel van de sleutel 10, het welk de gemeenschap van den Ketel met de Buis opent of toesluit, naar dat het noodig zy. De Ketel met water gevuld zynde, ter hoogte van S*f*, stookt men

een

Dit zal ik doen in eene ronde ruwe Reekening, zonder my in kleinigheden in te laaten.

§. 2. De Put 150 voeten diep zynde, zal de yzeren Pompstok *i* ter diepte van 150 voeten in het water gaan: dus voor eerst deeze 150 voeten langer moeten zyn dan de stang L C van den Dampzuiger, welke niet laager dan omtrent op den bodem van de Damppomp komt, die doorgaans 15 voeten bo-

een vuur in A, tot dat het water kookt, en uit zyn oppervlakte een damp doet opgaan, *die wat sterker is dan lugt*, maar 16 maal à 17 maalen ylder. Wanneer men dan, (onderstellende de Zuiger C in *d n* te zyn, en aldaar door de drukking van den Dampkring gehouden te worden) de sleutel 10 van 10 naar *n* omdraait, wordt 'er een doortogt van omtrent 4 duim eensklaps geopent, om de damp uit den Ketel in de Buis te laaten gaan, *alwaar de damp*, onder *den Zuiger* werkende, denzelven *zo veel ophoud*, *als gemeene lugt zoude gedaan hebben. Die damp de nederwaartse persing van den dampkring op den Zuiger evenaarende, geeft aan den pompstok, die aan het ander end van den Balk hangt, vryheid om neer te vallen, en een slag water te haalen.*

Wanneer de Zuiger tot in C, of wat hoger is opgekomen, en de sleutel 10 naar O terug getrokken wordt, sluit de plaat van den bestuurder E al de gemeenschap af, zo dat 'er geen damp meer in de Buis kan komen. Dan moet de ligter O 1 (gemeenlyk de F genoemt) geligt worden, zo dat hy met zyne tanden het huis van de inspuitkraan in N omdraait. Het water dus neer kunnende komen, door de pyp *g* MN, uit den inspuitbak *g*, geeft een sprong van koud water door *n*, tegens den onderkant van den Zuiger C, van waar de druppels weeromstuitende, en zig door de geheele Buis verspreidende, den damp weer tot water verdikken, maakende deszelfs volumen 14000 maalen kleinder, dan toen hy damp was: het welk een lugtledige ruimte maakt, die genoegzaam is, om de persing van den Dampkring, die nu door geen tegenwerking meer geëvenaart wordt, weer te doen werken, en het ander end van de Balk *b* 2 met zyn Pompstok te ligten, en het water in P te ontlasten. Deeze werking nu wordt volbragt in twee secunden; het welk het zelfde is, als of de Lugtpomp, in dien tyd, de lugt uit de Buis kon pompen. Sluit de inspuitkraan, (NB.) en open den dampbestuurder, om den damp tegens den Zuiger te laaten werken, *eer hy laag genoeg komt, om de pyp te verpletteren*, dan zal hy weer opgaan naar L, van waar hy weer neer gebragt zal worden, door het sluiten van den dampbestuurder en het openen van den inspuitkraan gelyk te vooren, enz. Dus kan een Man den Dampbestuurder 10 E, en den Inspuitkraan N, beurtelings openende en sluitende, dit Werktuig 16 slagen in een minute doen maaken.

boven den grond ſtaande, maakt dat de ſtang *i* 165 voeten langer dan de ſtang L C is: ik ſtel ze beiden van dezelfde dikte te zyn, naamelyk van anderhalve duim middellyn. DESAGULIERS zegt beneden in de beſchryving duidelyk, *dat het overwigt van deeze ſtang i den Zuiger van de Waterpomp doet daalen:* by gevolg zal ik eerst het overwigt der ſtang *i* boven het gewigt van L C zoeken. Ten dien einde

1,5 Duim
met 1,5 Duim gemultipliceert

geeft 2,25 Quad. Duim. dit met $\frac{11}{14}$ gemult.
geeft 1,77 Quad. Duim. voor de doorſneede der ſtang.
met 165 Voeten langte

885
1062
177

292,05

geeft 292,05 $\frac{1}{144}$ deelen van Cubique Voeten
64 Ponden een Cubique Voet water rekenende

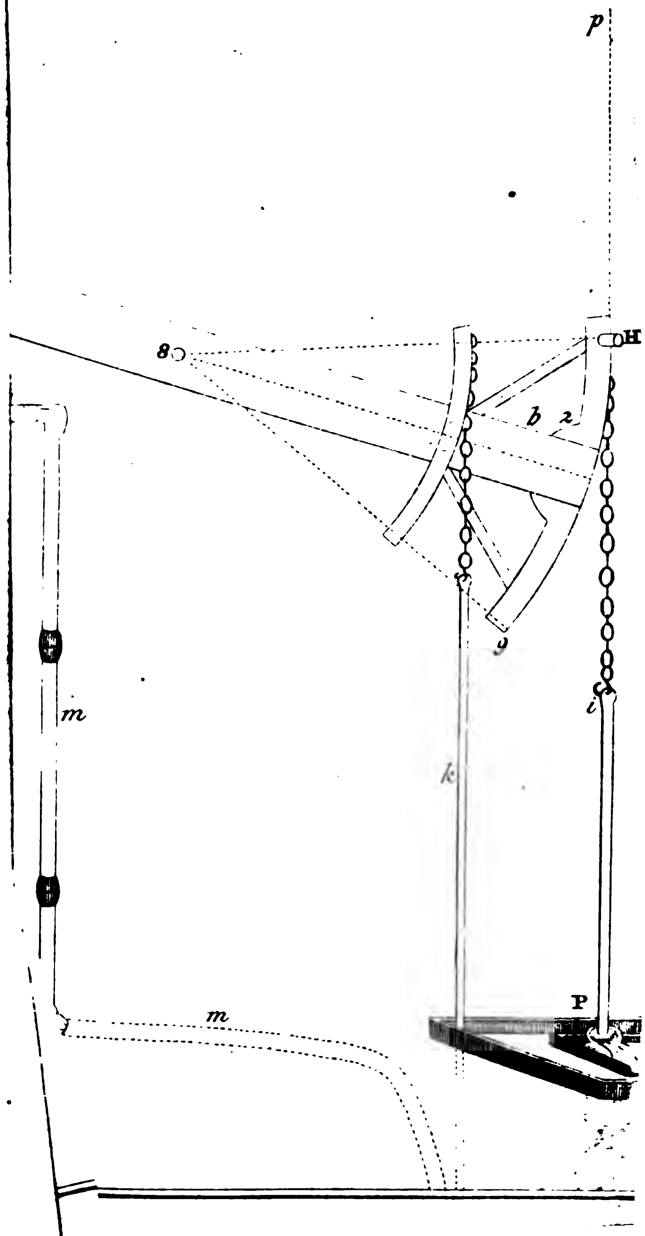
116820
175230 } 129,8 Ponden.
1869120
144...

429..
288..

1411.
1296.

1152
1152

krygt men na genoeg 130 Ponden. Zo veel zoude het overwigt der ſtang *i* boven dat van L C zyn, als het yzer dezelfde zwaarte van water had. Maar volgens MUSSCHENBROEK het yzer 7,7 maal zwaarder dan het water zynde, weegt de ſtang *i* 7,7 maal 130 of 1000 Ponden, dat is ruim $\frac{1}{6}$ van 't gewigt der lugt meer dan L C. Eigentlyk zoude dit gewigt ruim 100 Ponden moeten vermindert worden, voor het gedeelte der ſtang, dat in het water gedompelt blyft, en daar door van zyn ge-

p
8
H
b
2
9
m
i
k
P
m

ge
ke
de
de
flu
Do

ge
va
te
li
in
L
p
h
h

g
r
r
l

gewigt verliest. Dog dewyl ik slegts op een enkele stang reekene, en die van DESAGULIERS ruim twee derde deelen van de geheele lengte dubbelt is, zal ik my met deeze 1000 Ponden overwigt vergenoegen, schoon men met gerustheid besluiten mag, dat het by DESAGULIERS grooter is. By BELIDOR §. 1318, is het veel grooter.

§. 3. Aan het beneden einde van deeze stang *i* is een Zuiger van 7¼ Duimen middellyn: welke derhalven de middellyn van de Colom van water is, die men reekenen moet, ter hoogte van 150 Voeten op deezen Zuiger te staan: want de verdeeling der Pomp, in verscheide stukken, maakt geen onderscheid in de bereekening van de drukking der Watercolom. DESAGULIERS reekent deszelfs gewigt op 3000 Pond, dog tegens 64 Ponden op een Cubique Voet reekenende is het gewigt van

het water . . . . 3460 Ponden
hier by het gewigt der stang *i* 1000 Ponden

geeft in het geheel . . . . 4460 Ponden, voor het geene door de drukking van den Dampkring op den Dampzuiger moet worden opgeligt. Daarom van het gewigt der Lugtcolom, die op den Dampzuiger staat, en 5800 Ponden is, afgetrokken deeze 4460 Ponden,

blyven 'er over 1340 Ponden.

Hier uit blykt derhalven, dat de drukking van den Dampkring op den Zuiger C, 1340 Ponden grooter is, dan de drukking van het opgeligte water, en overwigt der Pompstok *i*, te zamen genomen. Zo dat de Zuiger C, en arm H*b* gaat naar beneden met een kragt van 1340 Ponden, dat is, $\frac{1340}{5800}$ of ruim $\frac{1}{5}$ van het geheele vermogen des Dampkrings.

§. 4. De neerdalende oorzaak van den Dampzuiger C, en deszelfs vermogen gevonden hebbende, moeten wy de oorzaak der neerdaaling van den Waterzuiger *i* zoeken. Dat dit 1° door geen opstooting van den damp geschiet, is in §. 1. reeds gezegt, DESAGULIERS zegt duidelyk met ronde woorden, dat de kragt van den damp met die van de lugt doorgaans evenwigt maakt. 2° Ook helpt de drukking van de Watercolom op de Zuigers niet, dewyl het opgebragte water, terwyl de stang *i* neergaat, op de klappen der staande stukken van de Pompen staat. Zo wel dan als de drukking van den damp onder den Dampzuiger evenwigt maakt met de drukking der lugt boven denzelven; heeft ook de drukking van het water boven den Zuiger geen overmagt op die van het water beneden denzelven. Zo dat 3° de oorzaak der neerdaaling van den Zuiger in de Wa-

terpomp, alleen in deszelfs zwaarte gezogt moet worden. Deeze zwaarte krygt hy door het gewigt van zyne ftang *i*, welks overwigt boven de ftang L C wy §. 2. na genoeg op 1000 Ponden hebben bereekent. Weshalven deeze 1000 Ponden, dat is $\frac{1000}{7700}$, of byna $\frac{1}{6}$ van het gehcele vermogen des Dampkrings, de magt is, die de Waterzuiger naar beneden drukt, en den Dampzuiger opligt.

§. 5. Hier uit zal men nu gemakkelyk de beurtwisfelende beweeging der beide Zuigers kunnen opmaaken. Want terwyl de Zuiger C van de Damppomp om hoog, en door de verdikking van den damp het lugtledige onder denzelven gemaakt is; zakt de Zuiger C door het lugtledige C *d*, met een kragt van 1340 Ponden §. 3, die hy uit de drukking van den Dampkring verkrygt. En als, deeze Zuiger om laag zynde, door inlaating van den Damp onder C, het evenwigt der drukking met die van de Lugtcolom boven C herftelt is; werkt het overwigt dat de ftang *i* boven L C heeft, en doet nu deeze op zyn beurt met een kragt van 1000 Ponden naar beneden gaan; waar uit de beurtwisfeling blykt, die ik moeste aantoonen.

§. 6. In den eerften opflag zoude het kunnen fchynen, dat in dit Werktuig de Waterzuiger met minder fnelheid naar beneden zal gaan, dan de Dampzuiger; om dat de Waterzuiger maar met een kragt van 1000 Ponden, en de Dampzuiger met die van 1340 Ponden neerdaalt. Dog het tegendeel zal blyken, als men de zaak wat dieper inziet. Want in het neergaan des Zuigers van de Damppomp, is de last, die alleen in water opgeligt wordt, 3460 Ponden; waar mede derhalven, en met 5800 Ponden lugt, het Werktuig meer belaaden is, in het neergaan des Zuigers van de Damppomp, dan wanneer de Waterzuiger naar beneden gaat; welke vermeerderde drukking van 9260 Ponden, benevens de beweeging der Water-Colom door de Buizen der Pompen, de fchuuring in het Werktuig merkelyk vermeerderen; terwyl boven dien de neergaande Zuiger van de Damppomp C, ook nog het water in de Buizen *m m m* moet opligten, om den Waterbak *g* aan te vullen, welke ik kortheids- en gemakkelykheidshalven buiten de reekening heb gelaaten.

Toepasfing van de hier vooren gevondene beweegende oorzaaken op de Vuur-Machine, van den Schryver der groote Voordeelen.

§. 7. Volgens de bereekening des Schryvers, van de Voordeelen der Vuur-Machines, zal men met een dier Werktuigen zo veel kunnen doen, als met 40 van onze Schepradmolens. Dog de Auteur voegt 'er op pag. 9 deeze aanmerking by, *dat*

wy

wy die Werktuigen zouden kunnen gebruiken, als men het middel vinden konde, om ze dezelfde hoeveelheid waters, die ze tot 200 *of* 300 *voeten in eens opligten, tot de hoogte van* 1 *tot* 10 *voeten te doen opbrengen*; wy kunnen niet onderstellen, dat hy over een onderwerp van zo veel aanbelang Kasteelen in de lugt zal bouwen; gelyk het waarlyk schynen zoude, als hy dit nog zoeken moest: daarom mag men niet twyffelen, of de Schryver moet dit middel reeds gevonden hebben. Hy zoude derhalven ons Land op het duurste aan zig verplichten, en voor zig zelven een onsterflyken naam behaalen, door deeze uitvinding, die zo nuttig voor ons Vaderland, en zo roemrugtig voor hem zelven is, bekend te maaken: om hem hier toe aan te spooren, zal ik de vryheid neemen van de zwaarigheid, die ik 'er nog in vind, op de klaarste wyze, en zo ik meene op goede gronden, voor te stellen; en daarom de boven bereekende werkende oorzaaken, in het Werktuig van DESAGULIERS, op zyn Werktuig toepassen. Waar in aan den Zuiger van de Damppomp een middellyn van 50 Duimen word gegeeven, en daar op de drukking van den Dampkring gereekent 29460 Ponden te zyn, aan welke ⅓ overwigt, zynde . . . . 9820 Ponden, gegeeven wordt.

Wanneer men ⅔ of . . . . . 19640 Ponden water behoudt, die gemakkelyk elken slag kunnen worden opgebragt: schoon het opgebragte water, in het werktuig van DESAGULIERS, merkelyk minder dan ⅔ van het vermogen des Dampkrings is; zie §. 3. en by BELIDOR, *Archit. Hyd. T. II.* §. 1318, minder dan de helft van dit vermogen; om dat in des Schryvers Waterpomp de schuuring van den Zuiger zeer veel minder zyn zal.

§. 8. Deeze 19640 Ponden door 64 gedeeld zynde, geeven 306, 875 Cubique voeten water, welke elken slag tot de hoogte van 4 voeten zullen worden opgebragt, en derhalven op den Zuiger van de waterpomp een Colom maaken, wier hoogte 4 voeten is. Daarom deeze 306, 875 Cubique voeten, door 4 deelende, krygt men voor het vlak der basis van de Colom 76, 72 vierkante voeten. Als dan deeze hoeveelheid van water, door een enkele pomp zal worden opgebragt, gelyk het oogmerk des Schryvers schynt te zyn, moet zyn Zuiger de grootheid van 76, 72 quadraat voeten hebben. Derhalven een vierkanten Zuiger neemende, zal dezelve 8¾ voeten lang, en 8¾ voeten breed moeten zyn. Het komt my nog geenzints onmogelyk voor, om zulk een Zuiger, schoon hy wat groot is, in gebruik te stellen: voornaamelyk om dat zodaanige Zuigers, in hunne staande stukken, niet behoeven te

ſluiten. Ook vind ik nog geene onmogelykheid, om twee of meer waterpompen te gelyk, door eene enkele Damp-pomp, te doen beweegen: wanneer de Waterzuiger van elk ſlegts de helft, een derde enz. van deeze oppervlakte zoude noodig hebben. Hoewel zulke groote putten, zo naby den grondſlag van het heiwerk, dat dit gantſche werktuig, met al zyn gewigt van water en lugt moet draagen; benevens de verſchrikkelyke ſpoeling van zulk eene groote hoeveelheid van opgebragt water; en boven dien nog de ſchokken, die het 14 maalen elke minute, door het aanſchieten van 716 Tonnen water, moet uitſtaan, by ſommigen misſchien nog al eenige bedenkingen zouden kunnen baaren. Voornaamelyk zo men, door den arm van den balk van 8 tot *b* 2 een derde korter dan van 8 tot *b* te maaken, misſchien bedoelen mogt den ingeſlopen misſlag in de bereekening op *pag*. 30. (die ik in §. 13 zal aantoonen) goed te maaken. Want behalven dat hier door de put of putten ⅓ nader aan den grondſlag van het gebouw komen, moeten ook dan de Zuigers van de Waterpompen nog de helft grooter worden, waarom de verkorting van den arm zo veel te bezwaarlyker wordt.

§. 9. De Grootheid der oppervlakte van den Zuiger bepaald hebbende, zal ik de zwaarte zoeken, die de ſtang *i* moet hebben, om 'er de beurtelingſche neerdaaling van den Zuiger door te verkrygen; dezelve moet een ſesde part van het gewigt des Dampkrings hebben §. 4, dat 29460 is; derhalven moet de ſtang *i* van de Waterpomp 4910 ponden zyn: 64 ponden een Cubique voet water zynde, en het yzer 7,7 maalen zwaarder, geeft 7,7 maal 64 of 492,8 ponden voor een Cubique voet yzer: daarom 4910 ponden door 492, 8 deelende, krygt men 9,96 Cubique voeten voor den lighaamelyken inhoud van de yzeren ſtang. Zo men deeze ſtang de lengte van 18 voeten geeft, en van eene ronde gedaante maakt, zal dezelve een yzere Colom van 18 voeten worden, wier middellyn 10 duim zal moeten hebben.

Ik heb alleen maar de dikte van deeze yzeren Colom bereekent, om dat derzelver overwigt van zwaarte niet ſlegts medewerkt, zo als uit *pag*. 14 *en* 16 *van de groote Voordeelen* zoude kunnen worden opgemaakt, maar *alleen* den Zuiger van de damppomp moet opligten, dien van de waterpomp doen daalen, en middelerwyl de Kraanen beſtuuren; want wy hebben §. 1. reeds getoont, dat de veerkragt van den damp daar niets in helpt, waarom 'er geen redenen zyn voor het geene in Noot VI. op pag. 31 van den Schryver geſtelt wordt, dat het gewigt der yzeren ſtangen en kettingen, zo aanmerkelyk zoude kun-

kunnen worden vermindert. Zo men twee pompen gebruikt, zoude elke ſtang, van dezelfde lengte, ruim 7 duimen moeten zyn; en neemt men 3 pompen, dan komt elke ſtang byna op 6 duimen middellyn.

§. 10. Om eindelyk ter zaake te komen, die eigentlyk myn zwaarigheid behelst, en misſchien zeer gering is, moet in aanmerking genomen worden, dat, het zy men een enkele pomp of meer pompen gebruike, de kragt, met welke de dampkring werkt, als de Zuiger met het water begint opgeligt te worden, ruim een vyfde part van het geheele gewigt des Dampkrings, moet zyn §. 3, het welk in deezen 5892 ponden zoude maaken; dog het komt hier op geen 1000 ponden meer of min aan: de drukking van den Dampkring heeft het vermogen, van met het begin der beweeging, een tegenwigt van water van 19640 Ponden te overwinnen, en den Zuiger van de Damppomp neer te drukken; die, volgens den aart der Vallende Lighaamen, met een verſnellende beweeging naar beneden gaat, al bleef zelfs de gantſche hoeveelheid van water op den Zuiger van de waterpomp ſtaan. Maar die Zuiger (of Zuigers) brengt al dit water op, en ſtort het zelve geheel en al uit; zo dat de overmagt der drukking van den Dampkring op den Zuiger van de Damppomp, onder het neerdaalen van dien Zuiger, nog met een kragt van 19640 ponden vermeerdert word; een omſtandigheid, die ik, behoudens het uitſtorten der gemelde quantiteit van 19640 ponden water, geen kans zien te vermyden. Nu is maar myn vraag, 1. Of dan de Zuiger niet met zo veel kragt en geweld op den bodem van de Damppomp zal neer komen, dat hy deezen bodem, zig zelven, en voornaamelyk de Dampbuizen, zo niet in den allereerſten ſlag, ten minſten in zeer weinige ſlagen, geheel en al verbryzelen zal? Men behoeft zig maar de val van een Lighaam van 25500 ponden, door een hoogte van 4 voet te verbeelden, om 'er een denkbeeld van te maaken, of dat 'er met een hamer van 25500 pond gewigt van binnen op de Damppomp geſlagen word. 2. Zullen de Zuigers van de Waterpompen, boven gekomen zynde, niet zo veel ſnelheid hebben, dat ze boven de Pompen zullen uitvliegen? Ik weet wel, dat men dit door tegenkeeringen kan tragten voor te komen; maar zullen deeze tegenkeeringen dien geweldigen ſchok kunnen uitſtaan? En zo ze het al een of twee ſlagen uitſtonden, want veele is onmogelyk, zullen dan nog de kettings tegens zulke geweldige ſchokken beſtand zyn.

§. 11. Men behoeft in geenerlei manieren te twyffelen, of deeze verſchynzelen gebeuren zullen. Want DESAGULIERS, pag. 86 en 88. en BELIDOR *Archit. Hydr.* T. II. §. 1287. tekenen bei-

beide aan, dat men in hunne pompen, tegens deeze schokken; de noodige voorzorgen gebruiken moet; terwyl in de pomp van DESAGULIERS, het overweegend vermogen van den Dampkring, slegts 1666 ponden is, en onder het neerdaalen van den Dampzuiger niet vermeerdert wordt; nademaal voor het uitgestorte water, dat, in die pompen, maar een klein gedeelte van de geheele Water-Colom uitmaakt, het opgetrokken water onder de Zuigers in de plaats komt; en dus de drukking der Water-Colom genoegzaam altyd dezelfde doet blyven. Hoe veel te grooter moet dan niet de schok zyn, in dit Werktuig, in welke het overweegend vermogen van den Dampkring al reeds 5892 Ponden is, en onder het daalen van den Dampzuiger nog met 19640 Ponden vermeerdert word; om dat het elken slag 19640 Ponden water uitstort: waar door al het tegenwigt van water verloren word. Ik wil gaarne bekennen, dat ik tot nog toe geen middel heb kunnen uitdenken, om, behoudens dezelfde uitgestorte quantiteit van water, deeze schok genoegzaam te kunnen verzagten. Het zoude my niet vreemd voorkomen, dat de Heer 's GRAVESANDE deeze zwaarigheid gemerkt, en daarom van het gebruik deezer Werktuigen, in ons Land, geen het minste gewag gemaakt heeft; weshalven deeze Werktuigen in ons Land niet agterwege zouden gebleeven zyn, uit gebrek *van behoorlyke onderrichting van haare vermogens*, maar van kennis, om die zo groote vermogens behoorlyk te kunnen maatigen. Dit is 't geen wy stellen moeten, door den Schryver gevonden te zyn, en waar van wy hem de mededeeling verzoeken.

§. 12. Nademaal wy dan geene redenen hebben, om ons over de groote voordeelen der Vuur-Machines, voor ons Land, te verheugen, zo lange wy het middel nog niet weeten, om ten naasten by de *Waterzuigers het zelfde gewigt te laaten houden, terwyl ze* 19640 *ponden waters verliezen*, zoude ik hier myne Aanmerkingen op dezelve wel kunnen eindigen. Dog dewyl 'er, in de bereekening van het vermogen dier Werktuigen, door den Schryver een misslag van eenig aanbelang begaan is, zal ik de vryheid neemen, van die onder het oog te brengen; en ook de vergelyking van het vermogen der Vuur-Machines, met de Watermolens, een weinig van een anderen kant beschouwen, dan van den Schryver gedaan is. Misschien zullen deeze Aanmerkingen eenigzints tot troost, over het gemis der Vuur-Machines, voor ons Land verstrekken kunnen: zo lange wy de bovengemelde Uitvinding van den Schryver nog ontbeeren.

Naauw-

Naauwkeuriger bereekening van het vermogen der Vuur-Machine van den Schryver.

§. 13. De Schryver stelt op pag 20. dat de Vuur-Machine een derde part meer water, tot de hoogte van 4 voeten, dan tot de hoogte van 6 kan opbrengen: om dat de eerstgemelde hoogte een derde part minder dan de laatste is; dog in deeze rekening, denk ik, dat hy een misslag begaat. Want zo men voor deeze ⅓ vermindering van hoogte, een derde vermeerdering van water wilde reekenen, zoude het tegenwigt van het opgebragte water, dat nu . . . 19640 Ponden is, met een derde part vermeerdert . . 6546 Ponden

bedraagen . 26186 Ponden
hier by het overwigt der yzeren stang . . 4910 Ponden

krygt men een gewigt van 31096 Ponden.

Het welk de Dampkring door zyn eigen gewigt, dat niet meer dan 29460 Ponden is, zoude moeten opligten; en boven dien nog de schuuringen overwinnen, en de kraanen openen en fluiten; dat onmogelyk is: by gevolg kan 'er in denzelfden slag geen meer water tot de hoogte van 4, dan tot de hoogte van 6 voeten worden opgebragt. Ook moet men zig niet verbeelden, dat men de Pomp meer slagen in een minute zal konnen laaten doen, als zy het water maar 4 voeten opbrengt: daar zyn verscheide redenen die dit beletten, en die ik, om kort te zyn, voorby gaa. Alleen zal ik hier maar by voegen, dat ik, voor eenige weeken te Rotterdam zynde, by den Hr. STEVEN HOGENDYK, een zoort van Zuiger gezien heb, zo als men in de Waterpompen der Vuur-Machines zoude behooren te gebruiken. Welke Zuiger, zo myn geheugen my niet bedriegt, 3 voeten lang en 2 breed was, dus 6 vierkante voeten inhield. Ik heb gemerkt, dat het opgebragte water, na dat de andere arm reeds om laag was, nog een merkelyken tyd noodig had, om van deezen Zuiger van 6 vierkante voeten af te loopen, hoe veel te meer tyd zal het water dan niet noodig hebben, om een Zuiger te verlaaten, die 76 vierkante voeten bevat; dus 12 maal grooter oppervlakte heeft, en met 12 maalen meer water belaaden is, dat weg moet loopen met veel kleindere snelheid; dewyl deeze vergrooting van oppervlakte, de helling, of het verval van water, op dien Zuiger, 4 maalen minder maakt, dan op den Zuiger van den Hr. HOGENDYK: by gevolg ook de afloop zo veel te langzamer. Misschien zal men denken, dat ik hier in al te verre gezogte kleinigheden treede; maar geenszins; als 'er 14 slagen in elke minute gedaan zullen

wor-

worden, moet elke Zuiger zyn gantsche werking in 2 secunden verrichten; waar van niet veel tyd gemist kan worden. Boven dien is de zaak van zulk een aart, dat de Waterzuiger geen ogenblik meer, na dat de Dampzuiger om laag is, waterloozen kan. Want de Dampzuiger moet onder *het neergaan* de dampkraan openen, en kan derhalven aan den Waterzuiger geen tyd van rust laaten, om zyn water kwyt te raaken. Om dan den misslag van den Schryver te verbeeteren, en de opgebragte kwantiteit van het water, voor een geheel rond jaar, te vinden; zal men de reekening op volgende wyze moeten maaken.

§. 14. Het Vuurtuig kan elken slag 19640 Ponden water opbrengen; als men 14 slagen in een minute reekent, krygt men 274960 Ponden voor elke minute, dit met 64 gedeelt krygt men 4296$\frac{1}{4}$ Cubique Voeten, om dat 64 Ponden een Cubique Voet maaken; voorts 6 Cubique Voeten voor een Ton neemende, krygt men 716$\frac{1}{24}$ Ton water, die door de Vuur-Machine elke minute zoude worden opgebragt. Dit eerst met 60 gemultipliceert krygt men de Tonnen die het in een uur opbrengen zoude, welke met 24 de opgebragte Tonnen voor een dag, en met 365 voor de opgebragte Tonnen van een Jaar zouden geeven 376.351.500. Men zoude eigentlyk 365$\frac{1}{4}$ moeten neemen, om dat de lengte van het Jaar eigenlyk 365$\frac{1}{4}$ dag is. Dog deeze vierde part heeft de Schryver verwaarloost, *om de voordeelen der Machine zo min te neemen als men vergen kan*, *pag*. 32. op dat wy gerust vertrouwen kunnen, dat het Werktuig ten minsten zo veel doen kan, als zyne bereekening aanwyst.

19640 Ponden
14
———
78560
64 { 19640 / 274960 } 4296
256...
———
189..
128..
———
616.
576.
———
400
384
———
16
geeft 4296$\frac{1}{4}$ Cub. Voet.
6) ———
716$\frac{1}{24}$ Tonnen,
60
———
42962$\frac{1}{2}$
24
———
171850
85925
———
1031100
365
———
5155500
6186600
3093300
———
376.351.500

§. 15.

§. 15. Maar of schoon het nu al niet onmogelyk valt, ons te verbeelden, dat dit Werktuig, het geheele jaar door, nagt en dag gaan kan; mogen wy daarom zo vast onderstellen, dat het zelve, zonder een enkele minute in het jaar te verliezen, zal doorwerken; van 'er onze rekening op te bouwen, daar wy de Molens mede vergelyken, zo als de Schryver doet? 1. Hebben wy ondervinding, dat de assiduiteit van het werkvolk, als ze zonder opzigt zyn, zo bestendig is? Zoude de Oppasser 's nagts, wanneer hy, om de donkerheid niet veel uit en in kunnende loopen, by een warm vuur zit, niet wel nu en dan van slaap worden bevangen; wanneer het werk juist wel niet stil zal staan, maar echter telkens, met de verflauwing van het vuur, vertraagt zal worden. Ik zal hier slegts maar een uur in het Etmaal voor stellen.

2. Wanneer het vuur vernieuwt wordt, en de Asse en uitgebrande koolen enz. weg genomen worden, dat zekerlyk dagelyks geschieden moet, by welke gelegenheden 't Werktuig telkens flauwer gaat; moet daar voor ook niet iets worden afgetrokken? Ik zal daar maar een half uur daags voor rekenen.

3. En eindelyk, mag men in de berekening van het vermogen der Vuur-Machine onderstellen, dat dit Werktuig, het welk, met zulk een vervaarlyken last belaaden zynde, nog zo snel werkt, van elke minute 14 slagen; en boven dien met zyn eene helft gedurig in eene zeer groote hette, en met zyn andere helft in de opene lugt, aan de ruwheid van weer en wind is blootgestelt; mag men, zeg ik, een rekening maaken, dat zulk een Werktuig, in zulke omstandigheden, het geheele jaar rond zal kunnen werken, zonder ooit eenige reparatie noodig te zullen hebben? Vooral daar de Ketel onophoudelyk zulk een sterk vuur, tot kooking van het water, noodig heeft, en de kragt van den damp moet uitstaan; ik zwyge van de schuuring der kraanen, de menigte van looden pypen en buizen enz. De geenen, die den aart van pompwerken en derzelver reparatien kennen, ben ik verzeekert dat ten minsten rekenen zouden, elke week het Werktuig een halven dag te moeten laaten stille staan, om de kleppen der Pompen, Zuigers, Buizen, en het geen verder aan slytage onderworpen is, te examineeren, en het versletene te herstellen: het welk een verlies van 26 dagen voor het geheele jaar maakt; en voorzeker nog te weinig is, dewyl wy nog de beletzelen, die in den Wintertyd door de Vorst, en voor het overige uit gebrek aan sluisgangen kunnen ontstaan, verwaarloozen. Ik denk dan, dat men het vermogen van zodaanig een Vuur-Machine niet te kort doe, als men rekent, dat hy 339 dagen van het jaar, en elken dag 22½ uur

gaan. Derhalven zal men de [illegible] Tonnen voor, die het Werktuig in een uur opgemaalen heeft, eerst met [illegible] en dan met [illegible] moeten multipliceeren; waardoor men voor het opgemaalde water der Vyver-Molen, over het geheele Jaar gerekend, [illegible] Tonnen zal bekomen, in plaats van [illegible] een, voor de rekening van den Schryver.

§. [illegible]. Nu [illegible], dat wy de berekening van het vermogen der Scheprad-molens [illegible], de Schryver heeft zyne rekening op een [illegible] vermogen van [illegible]: ik zal de berekening met een [illegible] zeggen, waar in zo veel [illegible] [illegible] En zal my van de voorbeeld[illegible] die hy [illegible] als een [illegible] van de geringe ve[illegible] Scheprad-molens. De [illegible] [illegible] 8 dagen, [illegible] Morgen [illegible], volgens pag. 96. [illegible] welke [illegible], geeven [illegible] [illegible] Cubique Roeden, die elk 12 voeten [illegible], daarom met 12. [illegible] Cubique voeten voor de 5 Morgen in 8 dagen [illegible] eerst met 5 en dan met 8 [illegible], heeft men het geen elke Morgen in een dag heeft opgemaalen; en dit met 6, om dat 6 Cubique voeten een Ton maaken; krygt men [illegible] Tonnen voor elke Morgen in een dag. Dit met 36 gemultipliceerd, om dat, volgens den Schryver, de Wind maar 36 dagen in het jaar [illegible] [illegible] van door te maalen, krygt Tonnen, voor het geen elk dier Scheepraden in opmaalen.

	100[illegible]
	600[illegible]
	12.0[illegible]
	12
	144.0[illegible]
5)	48.0[illegible]
8)	6.0[illegible]
6)	1.0[illegible]
	36
	36.0[illegible]
	327.[illegible]

Dan de	327.696.468	Tonnen van de Vuur-Machines gedeelt, krygt men ruim 9, of omtrent $9\frac{1}{9}$. Waar uit dan blykt, dat een Vuur-Machine over het geheele jaar genomen, ruim zo veel zoude kunnen doen, als 9 Schepraden.
door deeze	36.000.000	9
	324	
	3	

§. 17. Hoe zeer dit de voordeelen der Vuur-Machines doet daalen, zyn wy echter nog niet, daar wy wezen moeten. De geenen, die de verbeterde Watermolens kennen, en dezelve onpartydig beschouwen, weeten ook, dat 'er Molens voor handen zyn, die, over het geheele jaar genomen, ten minsten tweemaal zo veel Water kunnen opbrengen; behalven nog tot grooter hoogte, dan de Schepradmolens, zonder dat ze kostbaarder zyn. By gevolg de Vuur-Machine tegens deeze laatste Molens vergeleeken, zal een Vuur-Machine minder dan $4\frac{1}{2}$ van deeze laatste Molens doen, en zal, volgens rekening van den Schryver, zo veel als vier zulke Molens moeten kosten; zodat dan, op elke Vuur-Machine, omtrent een halve Molen zoude worden uitgewonnen.

§. 18. Het is niet vreemd, maar overeenkomstig met de Eigenliefde, die wy menschen natuurlyk bezitten, dat wy onze eigene uitvindingen van de beste zyde beschouwen; maar dit zelfde grondbeginzel behoorde ons niet te vervoeren, om de voortbrengzelen van anderen juist in het slegtste daglicht te stellen. Het is buiten allen twyffel waar, dat wy, zonder behulp der Wiskunde, niet in staat zyn, de vermogens der Werktuigen te berekenen; ook zyn wy genoodzaakt op Theoretische Grondbeginzelen onze rekeningen te bouwen, als wy van nieuwe Uitvindingen handelen, waar omtrent nog geene Proeven genomen zyn, om ons andere Grondbeginzelen te verschaffen. Maar waarom Theoretische Rekeningen tot een grondslag gelegt, als men de spreekende ondervinding voor zig heeft. Ik begryp derhalven niet, waarom de Schryver zyne berekening van het vermogen eenes Sheprads, pag. 19 tot 25 vestigt, op Meetkundige onderstellingen, daar hy zelf voorbeelden van ondervinding voor handen heeft, en ons opgeeft: dan ten zy om het kleinste vermogen der Schepraden voor te stellen. Want, volgens zyne berekening, kan een Schep-rad in een Minute niet meer dan $217\frac{1}{7}$ Tonnen waters opbrengen, *pag.* 24. En uit zyne Opgave van het geen de 3 Kralingsche Molens gedaan hebben, blykt; dat elke Molen, agt dagen lang, elken dag heeft opgebragt 1000000 Tonnen waters, deeze met 24 en met 60 gedeelt, geeven na genoeg 694$\frac{4}{9}$.

Tonnen, voor het geen elk deezer Molens in elke Minute heeft opgebragt. Terwyl de Vuur-Machine, volgens *den Schryver pag.* 29. elke Minute 274960 Ponden of 716$\frac{1}{24}$ Tonnen opbrengt, dus geen 22 Tonnen meer dan een deezer Schepraden. Weshalven een Vuur-Machine, in plaats van elke Minuut zo veel als 4 Sceprad-Molens te geeven, niet meer geeft dan 1$\frac{1}{31}$ Sceprad. Zo dat 31 Vuur-Machines in een Minute nog 12 Tonnen minder zouden geeven, dan 32 Kralingsche Schepraden. Als men de Schepradmolens 329 dagen in elk Jaar wil laaten stille staan, en maar 36 dagen doen maalen, moet elk deezer 36 dagen, ten minsten een van de allerbesten zyn. Het voorbeeld van de Kralingsche Molens is niet eens zo ongemeen; dewyl 'er 3 Molens agt dagen agter een, ieder in elken dag, of elke Minute, zo veel hebben opgebragt.

GEDAGTEN OVER HET SLEGT SPREEKEN, EN WEL SCHRYVEN; EN HET WEL SPREEKEN, EN KWALYK SCHRYVEN.

DAar zyn Lieden, die wél Schryven en slegt Spreeken; daar zyn anderen, die wél Spreeken en slegt Schryven; dit is eene bekende zaak; maar welke zyn de redenen van dit Verschynzel, het welk men natuurlyker wyze niet schynt te moeten verwagten?

I.

De eerste Vraag; „ Hoe het bykoome, dat zy, die wél „ Schryven, dikwils vry slegt Spreeken "? is de gemaklykste op te lossen.

I. Om wél te Spreeken, moet men zo wel vaardig als net denken. Nu zyn 'er juiste, maar traage en koele Geesten, die tyd nodig hebben, om hunne gedagten tot een zekeren trap van volkomenheid te brengen. Men verwondert zig over deze Lieden als Schryvers, maar zy vallen deerlyk af in de Verkeering.

II. De geleerdste Lieden, en geagtste Schryvers, hebben dikwils weinig omgang met Menschen; het zyn Kluizenaars, die meer leezen en schryven dan Spreeken; de styl der Verkeering is hen dan niet eigen; de onderwerpen der Gesprekken zyn het nog minder, en vestigen hunne Aandagt niet. Veelen hunner houden zig zelfs bezig met dingen, daar men byna nooit van spreekt in de Wereld, of zo zy over stukken van smaak, over vermaakelyke onderwerpen schryven, is het op eene afgetrokken en beredeneerde wyze, die behaagen kan in een Boek, al-

alwaar men deze onderwerpen wysgeerig onderzoekt; maar die in een gezelschap verveelen zoude; men weet het antwoord, 't welk ISOCRATES aan de Tafel des Konings van Cyprus gaf; hy was stil, men drong hem om te praaten; „ Het „ geen ik weet, zeide hy, koomt hier niet te pas, en het geen „ hier te pas koomt, weet ik niet".

III. Mannen van een verheven Geest drukken zig dikwils minder gemaklyk uit, dan Lieden van een middelmaatig Verstand, om dat de eersten meer denken; dat is te zeggen, om dat hunne Gedagten nieuwer, fyner, dieper zyn. Het is geen wonder, dat gemeene en eenvoudige denkbeelden aanstonds klaar en onderscheiden zyn, nog ook dat nieuwe denkbeelden, saamgestelde gedagten, diepzinnige redeneeringen, zig niet dan verwardelyk aan den Geest vertoonen, en dat men dezelve, derhalven, niet aanstonds wél uitdrukken kan. Men ondervindt dagelyks in het schryven en spreeken, en byzonderlyk, wanneer men iets uit de eene taal in eene andere zal overzetten, dat de beste gedagten die zyn, waar van de uitdrukking de meeste moeite kost. —— Men verstaat dikwils eene fraaije plaats van HORATIUS, of van OVIDIUS, volmaakt wél, men voelt 'er alle de schoonheid en fynheid van, en het is egter niet, dan na daar lang op gedagt te hebben, dat men dezelve gelukkig overbrengt; dikwils zelfs slaagt men daar geheel niet in. —— De rykste taal vindt zig in zommige gelegenheden arm, en gelyk een goed Overzetter dikwils voelt, dat hy zynen Schryver niet volkoomen uitdrukt of evenaart, zo voelt een goed Schryver dikwils, dat hy zig zelven niet volkomen uitdrukt of evenaart. „ Het gebeurt zelden, zeide „ my onlangs één onzer beste Schryvers, dat ik geheel vol- „ daan ben over het geen ik schryf; het schynt my toe, dat ik „ beter ben dan myne Werken, dat ik verder denk dan ik my „ uitdruk, en dat, zo men in myn Geest leezen konde, ter- „ wyl ik aan een onderwerp, dat ik wél overdagt heb, werke, „ men daar meer, of betere gedagten zoude vinden, dan ik „ op Papier kan stellen".

Het is derhalven zeker, dat de schoonheid der Gedagten, dat is te zeggen, derzelver nieuwheid, fynheid, diepte, in zig zelven eene belet-oorzaak is, om die wél uit te drukken; en het is hier door, dat een Man van geest, juist daarom, om dat hy een Man van geest is, met minder gemak en vaardigheid spreekt, dan veele Lieden van een zeer oppervlakkig verstand.

IV. De zuiverheid en fraaiheid van den styl maaken een groot gedeelte der verdienste van een Werk van smaak; en zo

 men

men dezelve niet volstrektelyk in alle soorten van Werken vordert, kan men ten minsten zeggen, dat 'er geen zyn, die door deze bykoomende sieraaden niet winnen. Maar een al te keurige styl is niet geschikt voor de Verkeering, en is daarenboven, in dezelve, niet wel in agt te neemen. Ondertusschen krygt men daar smaak in door het schryven; men gewent zig ongevoelig aan eene zekere juistheid van gedagten en uitdrukkingen, zonder welke men zig voor zig zelven schaamt te spreeken. Men zoude gaarne niet willen zeggen, dat niet in den haak ware. Men schryft, om zo te zeggen, al spreekende; van daar een voorkoomen van moeite en arbeid, het welk hen, die u hooren, doet lyden; van daar eene langzaamheid, die hen ongeduldig maakt. Men beschouwt dit als loutere Pedanterie, en eene kwalyk begreepen verwaandheid; het ware gewislyk beter, minder wél en bevalliger te spreeken.

Men moet niet schryven, gelyk men spreekt, Brieven misschien alleen uitgezonderd; men moet even min spreeken, gelyk men schryft. Het is in zyn oorsprong moogelyk eene lofspraak geweest, van iemand te zeggen, hy spreekt als een CICERO, maar het is welhaast eene beschimping geworden.

V. Gemaklyk spreeken en wél spreeken; Ongemaklyk spreeken en kwalyk spreeken, is dezelfde zaak voor de meeste Toehoorderen, en dat kan niet anders zyn. Gemaklyk spreeken, en het geen daar gemeenlyk een gevolg van is, vaardig spreeken, toont eene zekere kundigheid en overtuiging, die my bekoort en overhaalt; Ongemaklyk spreeken veroorzaakt my eene zekere moeite, die my belet de kragt van uwe redenen, of de fraaiheid van uwe Aanmerkingen te voelen. Het is derhalven natuurlyk, dat ik dezelve niet gunstig beoordeele.

Dit oordeel is zelfs niet geheel valsch, en het is in zekeren zin waar, dat hy, die moeijelyk spreekt, kwalyk spreekt; men spreekt met meer of min gemak en vaardigheid, naar dat de denkbeelden klaarer zyn, en malkanderen schielyker of langzaamer opvolgen; dit gemaklyk en vaardig spreeken is derhalven eene wezenlyke verdienste, en het tegendeel is een gebrek.

In het algemeen denkt hy, die langzaam en moeijelyk spreekt, even eens, en de woorden sleepen niet, dan omdat de gedagten ook sleepen.

Het is zeker, dat men te schielyk kan spreeken, omdat de Toehoorder dus met denkbeelden overlaaden en vermoeid wordt; het is ook zeker, dat de vaardigheid van spreeken de fyne schoonheden van een gesprek dikwils verbergt, en ongemerkt laat voorby glippen; maar het blyft waar, dat hy die

vaar-

vaardig spreekt ons op eene aangenaamer wyze bezig houdt door de menigte denkbeelden, welke hy ons tevens vertoont, dan hy, die langzaam spreekende, onzen geest geen werk genoeg verschaft, en ons dus doet kwynen; het blyft waar, dat een vaardig gesprek veele gebrekkige aanmerkingen doet doorslippen, zo wel als dat het de goede bevalliger maakt.

VI. Zy, die weinig verkeering in de wereld hebben, zyn gemeenlyk vreesagtig, en daar door verlegen en gedwongen in hun spreeken, schoon zy anders zeer wel spreeken kunnen; gy zult niet zelden menschen aantreffen, die u voorkoomen byna dom en wezenloos te zyn in zommige gezelschappen, en over welken gy u, wanneer gy hen in hunne gewoone kringen hoort, als over mannen van zeer veel geest verwonderen zult.

De bedeesdheid verstyft en ketent de talenten; eene zedige vrymoedigheid; het vertrouwen, dat men met vermaak gehoord word; de kennis van het karakter der geenen, met welken men spreekt, verlevendigt ons, en geeft ons gelegenheid om ons zelven te vertoonen, zo als wy zyn.

VII. Een Schryver koomt zelden met een volkoomen vryheid van geest in de gezelschappen. Hy gaat dikwils een bezoek doen sterk bezig met de gedagten, welken hy overdenkt, en met zyn onderwerp vervuld. Hy is nog op zyne Studeerkamer terwyl men hem in de gezelschappen ziet. Hoe kan hy wél spreeken, daar hy nog niet in staat is te luisteren! Van daar die *distractiës* der geleerde lieden, die zomtyds zo klugtige toneelen voortbrengen.

Voeg by deeze oorzaak de uitputting van geesten, welke zy aan hunnen arbeid besteed hebben!

Een Schryver gaat, na een lange en vermoeijende bezigheid zig in een gezelschap ontspannen; men kondigt hem aan; het is een Man door zyne talenten bekend; elk smaakt by voorraad het vermaak van zyne verkeering, en vleit zig wonderen te zullen hooren. Niets daar van. Op de eerste pligtpleegingen volgt een koel stilzwygen, 't welk niemand durft afbreeken; men wagt tot dat de beroemde Schryver zal willen spreeken. Moede van langer te wagten wekt men hem door eenige woorden op, en hy antwoordt met Monosyllaba. Waar is dan zyn geest? Waar zyn vrolykheid? Waar die schitterende en vrugtbaare verbeelding? Waar? De helft van zyn geest is op zyn Studeervertrek reeds gespild, en de andere helft is nog met zyne werken bezig.

Maar behalven die groote uitputtingen, door te veel inspanning veroorzaakt, is het een gewoon uitwerksel van eene

aanhoudende boekoeffening de levendigheid van den geest te verminderen, en hen, die zig daar aan overgeeven, min geschikt te maaken voor de verkeering. „ Sedert dat de Heer „ N. Schryver is geworden, zeide my Mevrouw *** op zekeren dag, heb ik evenredig aan hem verlooren, als het gemeen gewonnen. Het Publiek heeft my myn vriend en „ myn vermaak ontnoomen."

Zie daar, geloof ik, de voornaamste oorzaaken waarom men dagelyks ziet, dat die wél schryven, flegt spreeken, of ten minsten van lieden, welken zy in wezenlyke verdiensten zeer verre overtreffen, in de verkeering als vernietigd worden.

II.

De andere vraag „ waarom zy, die wél spreeken, dikwils kwalyk schryven, en de agting, in de gezelschappen „ verworven, op hunne Studeerkamers geenszins staande „ houden;" is zo gemaklyk niet te beantwoorden.

Spreeken en schryven, zoude men zeggen, verschilt slegts van het meerder tot het minder, en het is moeijelyker wél te spreeken, dan wél te schryven, naardien hy, die spreekt, op het oogenblik, moet vinden wat hy zeggen moet en hoe hy het zeggen moet, terwyl hy, die schryft, meester is om daar al den tyd toe te gebruiken, welken hy verkiest; de denkbeelden, die men in eene eerste beschouwing niet gevonden heeft, zullen zig in eene tweede overdenking vertoonen. Het oordeel kan eene keus doen onder die, welke de verbeelding voorstelt, maar in de verkeering moet men alles aangrypen wat zig voordoet; men heeft geen tyd om te volmaaken, of beter te zoeken; en, derhalven, hy, die wél spreekt, moet nog beter schryven.

I. Wy zullen straks zien hoe veel waar of valsch deze aanmerkingen bevatten. Nu zal ik by voorraad zeggen, dat zy die wél spreeken altoos nog beter schynen te spreeken, dan zy inderdaad doen.

De ooren laaten zig ligter voldoen dan de oogen; de geest loopt schielyk over het geen hem door de eerste werdt overgebragt, en in dat onderzoek zelf loopen duizend dingen samen om hem te misleiden. Alle de bevalligheden van den spreeker werken ten voordeele van het geen hy zegt; wien is het niet gebeurd, dat hy, eene Redenvoering leezende, welke hy hadt aangehoord, zig verwonderde hoe hy dezelve met zo veele verrukking hadt kunnen hooren! En niets is zekerer, dan dat zo wy die zelfde woorden, welke wy in de verkeering met zo veele toejuiching hooren, geschreeven lazen,

wy

wy daar van dikwils geeuwen zouden. Ik gaf eenen myner vrienden, die in de gezelſchappen doorgaands ſchitterde, eens den raad, om nu en dan een geſprek op te ſchryven, het welk hem de meeste toejuiching hadt verworven, en het zig zelven of my voor te leezen; „ moet ik dien raad vriendelyk of kwaad- „ aartig noemen, gaf hy my ten antwoord, en ziet gy my „ voor zo hoogst verwaand aan, dat ik zulk eene alleruiterſte „ vernedering noodig heb?"

II. Het is eene waarheid door de ondervinding dikwils bevestigd, dat zy, die gewend zyn hunne aanſpraaken op te ſtellen, en van buiten te leeren, gelyk Predikanten, Redenaars, enz. beter ſpreeken, wanneer zy door eenige oorzaak verpligt worden, om ſlegts een algemeen ontwerp te maaken, en voor het overige voor de vuist te ſpreeken. Koël en wysgeerig in hun kabinet, worden zy met een levendig vuur bezield op het gezigt van eene talryke vergadering, die naar hen luistert. Die hitte der verbeelding brengt in de ſtem, en de gebaarden, eene kragt en harmonie, die de overreeding medevoert; lighaam en ziel worden tevens aangedaan; men voelt eene ſoort van dronkenſchap; en terwyl zig een menigte ſterke en gelukkige denkbeelden voor den geest des ſpreekers vertoonen, welke hy met gepaste woorden en gebaarden voordraagt, wordt zyne welſpreekenheid onweerſtaanbaar voor den Toehoorder.

Het is niet uit de geſchreeven redenvoeringen, welke wy van CICERO en DEMOSTHENES hebben, dat wy beoordeelen moeten, hoe veel invloed zy op de Volks-Vergadering konden hebben; zy hebben zekerlyk die Oraties niet woord voor woord uitgeſprooken, zy hebben 'er ſtukken by gedaan naar dat hunne *Enthusiasmus* hen dezelve onder het ſpreeken verſchafte; het is niet uit de gedrukte Predikatien, dat wy de eerſte Redenaars van onzen tyd beoordeelen moeten; die gedrukte ſtukken zyn ongetwyffeld netter, kieſcher, meer bewerkt, dan de aanſpraaken, welk zy van den Predikſtoel gedaan hebben, maar de ondervinding heeft zeer dikwils geleerd, dat de laatſte kragtiger, vuuriger, overreedender waren.

Ik ken een geleerd Man, die, eer hy zig zet om eene verhandeling op te ſtellen, nooit mist van daar eerst over met zyne vrienden te ſpreeken; niet om denkbeelden by dezelve op te haalen, hy heeft die inderdaad overvloedig in het hoofd; maar om zyne denkbeelden, door het vermaak en de levendigheid der verkeering te voorſchyn te doen koomen. Hy heeft my meermaalen betuigd, dat hy op deze wyze in weinige uuren of zomtyds oogenblikken meer vorderde, dan

hy, in eene doffe eenzaamheid, in verscheiden dagen gedaan zoude hebben.

III. Zie hier nog eene andere reden van de zaak, welke ik tragt te verklaaren; minder algemeen inderdaad dan de vorige, maar, naar myne gedagten, niet minder wezenlyk.

Daar is een smaak van *Instinkt*, om zo te spreeken, en een smaak van opmerking. Zommigen hebben niet dan de eerste soort van smaak; een gevoel van het geen schoon en goed is; 't welk vaardig en oogenblikkelyk werkt, en niets te doen heeft, met redeneering: de eerste indruk, welke zy krygen, is de veiligste; zo zy willen gaan denken en redeneeren; zo zy het oordeel, dat zy, in gevolge van dat eerste gevoel, geveld hebben, willen uitpluizen, verwarren zy zig, en weeten niet langer, waar zy zig aan houden moeten, en begonnen hebbende met wél te voelen, eindigen zy veelal met kwalyk te oordeelen. Dit is veeltyds het geval der Vrouwen, en dit zelfde gebeurt in het schryven. De tyd, welke zommige Schryvers hebben van hunne gedagten te onderzoeken, dient hen niet, dan om eene kwaade keus te doen; want terwyl het oordeel zig verwart, verkouwt de verbeelding; de overdenking blust al hun vuur uit, en zy houden nog licht nog warmte over.

IV. Eindelyk zyn 'er levendige geesten, die bykans onbekwaam zyn om eenen eenzaamen afgezonderden arbeid voort te zetten, door de verstrooijing van gedagten, daar zy voor bloot staan, zo dra zy zig alleen bevinden. Hunne zwervende verbeelding waart van denkbeeld tot denkbeeld; door hunne levendigheid voor sterke indrukzelen vatbaar, ontbreekt hen niet dan het vermogen om dezelve duurzaam te maaken, en dit is het uitwerkzel van de verkeering, of van de gezellige, en, als ik het zo mag uitdrukken, van de gezamenlyke werking. De redenen welken men tot hen rigt, en waarop zy verpligt zyn te antwoorden, de aandagt en het luisteren van eene talryke vergadering welke zy rondom zig hebben, die hun gesprek kan beoordeelen, die daar agt op slaat, en aan welke zy lust of belang hebben van te behaagen; dit alles vestigt hunne wuftheid, bepaalt hen tot hun tegenwoordig onderwerp, roept hen derwaards weder, wanneer zy zig daarvan verwyderen, en brengt dus een verband en order in hunne denkbeelden, die daar anders in ontbreeken.

V. „ Ik geloof, zeide iemand myner bekenden, dat ik zeer
„ fraaije Boeken zoude schryven, zo ik, uit een gezelschap
„ t'huis koomende, my nauwkeurig konde herinneren, en de

„ moei-

„ moeite nam van op 't papier te stellen, alles wat ik in dat „ gezelschap gezegd heb". Men beschuldigde hem algemeen van eene alleruiterste trotsheid; maar byaldien hy gezegd hadt: „ dewyl ik, naar het oordeel van de geheele Wereld wél „ spreek, geloof ik, dat ik ook wél schryven zoude, indien „ ik wilde schryven", zoude hy minder aanstoot gegeeven, en men zoude zyne gedagten zelfs waarschynlyk gevonden hebben. Men staat toe, dat een Man, die veel geest toont, in de Verkeering, zig bekwaam agte om goede dingen te schryven. Maar men kan niet dulden, dat hy durft denken, „ dat die dingen, welke hy voor de vuist, en zonder voor- „ afgaande bereiding, zegt, verdienen zouden gedrukt te worden, „ en met vermaak geleezen zouden worden". Ondertusschen is het waar, dat veele Lieden zig zeer bedriegen zouden, wanneer zy het eerste deezer oordeelen over zig zelven velden, en „ om dat zy wél Spreeken, geloofden wél te zullen Schry- „ ven"; terwyl zy het laatstgemelde oordeel veilig zouden mogen maaken, en vast stellen: „ dat de dingen, die zy voor „ de vuist, en zonder voorafgaande bereiding, gezegd heb- „ ben, opgeschreeven zynde, zig met vermaak zouden laaten „ leezen". Deze Lieden, om het met andere woorden uit te drukken, kunnen zig, zonder verwaandheid niet bekwaam agten om wél te Schryven, om dat zy anders Schryven zouden dan zy Spreeken: schoon zy, alles, wat zy in een goed gezelschap gezegd hebben, woordelyk ten papiere brengende, zig met genoegen zouden doen leezen.

Om zommigen myner bekenden, die zo vaardig in gezelschap spreeken, en die my egter voorkoomen, zo fraai en zo juist te spreeken, op hunne regte waarde te schatten, wenschte ik, dat men de Konst mogt te werk stellen, om, door middel van Karakters, een gesprek woordelyk op te schryven. Ik zoude, met de Heeren *** en *** in gezelschap zynde, eenen Karakter-Schryver agter het tapyt zetten, en ik zoude my toeleggen, om die Heeren te doen praaten, over het geen daar ik weet, dat zy meest op gevat zyn: ik verbeelde my vastelyk, dat hun woordelyk gesprek, naderhand geleezen wordende, een uitneemend goed uitwerkzel zoude hebben! En dat ik het Gemeen deze geestige en geleerde Samenspraaken, die niets gekost zouden hebben aan de Autheuren, mededeelende, het zelve een veel beter geschenk zoude doen, dan zy gedaan hebben in verscheiden Schriften, welke zy met veele moeite op hun Kamer bewerkt hebben, en welken ik wenschte dat nooit verscheenen waren. Gewisselyk zoude een Boek, 't welk niets anders bevatte, dan het geen deze Heeren zon-

der

der voorbereiding, en als ſpeelende, in gezelſchap gezegd hebben, zig met meer vermaàk en nut laaten leezen, dan het geen zy in hun Kabinet met veele moeite vervaardigen. Zie daar derhalven myne laatſte rede, waarom zy, die wél ſpreeken, dikwils niet wél ſchryven; naamlyk. „ Om dat zy niet „ woordelyk ſchryven „. wat zy ſpreeken ".

VERSCHEIDE TREKKEN DER EDELMOEDIGHEID VAN HATEM-TAI, EEN ARABISCH PRINS (*).

HATEM-TAI (†) was voòr zo milddaadig beroemd, dat de magtigſte Vorſten nayverig waren, over de groote hoogagting, welke hy daar door hadt verworven. De Sultan van *Damas* wilde zelve eene proef neemen, of de roem, die van deezen *Arabier* uitging, waarheid was. Hy liet een zyner voornaamſte Hovelingen, belaaden met geſchenken, na HATEM-TAI trekken, met verzoek, dat hy hem twintig roſſe Kameelen met zwarte oogen wilde zenden; deeze ſoort van Kameelen is zeer zeldzaam, en daar door zeer hoog van prys. —— HATEM-TAI, dit verzoek gehoord hebbende, deedt in de wildernisſen alle de *Kameelen* opzoeken, die ros van hair en zwart van oogen waren, beloovende de dubbele waarde voor ieder te zullen betaalen. De *Arabiers*, die op HATEM-TAI het grootſte vertrouwen ſtelden, bragten honderd zodanige Kameelen zamen. HATEM-TAI zondt dezelve aan den Sultan van *Damas*, en gaf daarenboven den Afgezant ryke geſchenken. —— Deeze, verbaasd over de grootheid dier Gifte, zogt HATEM-TAI te overtreffen, hy deedt dezelfde Kameelen belaaden met de koſtbaarſte ſtoffen, en zondt ze hem te rug. Hier op liet HATEM-TAI terſtond alle de *Arabiers*, die hem deeze zeldzaame Kameelen bezorgd hadden, tot zich komen, en ſchonk hun alle de ryke ſtoffen, welke zy aanbragten. Op de tyding hier van bekende de Koning van *Damas*, dat hy door HATEM-TAI overwonnen was.

De roem van deezen *Arabiſchen Prins* beperkte zich niet binnen de grenzen van *Aſie*, maar klonk tot in *Europa*. De Keizer

(*) *Melanges de Litterature Orientales.*

(†) HATEM-TAI leefde voor het invoeren van den *Mahometaanſchen* Godsdienst; en was dus geen *Muſulman*; doch zyn Zoon werd 'er een in 't zevende Jaar van de *Hegira*. Dit Hoofd der *Arabieren* was door 't geheele Oosten zo beroemd, wegens zyne edelmoedige mildheid, dat zyn naam nog heden ten dage de grootſte lofſpraak is, welke aan een edelmoedig Mensch kan gegeeven worden.

zer van *Constantinopole* het niet konnende verdraagen, dat men een Opperhoofd der *Arabieren*, uit hoofde zyner groote edelmoedigheid, met de grootste Oppervorsten durfde vergelyken, wilde, gelyk de Sultan van *Damas*, 'er eene proef van neemen. — Onder het groot getal Paarden, 't welk *Hatem-Tai* hieldt, was 'er een zo uitmuntend, dat hy 't zelve hooger dan alle zyne rykdommen schatte; de Natuur hadt noit volmaakter Paard gevormd, het scheen vuur ten neuze uit te blaazen, en overtrof in snelheid de vlugste Harten. Dit Paard was in 't Oosten niet min beroemd, door zyne schoonheid, dan zyn Heer door zyne edelmoedige Milddaadigheid. — De Keizer, weetende, hoe zeer HATEM-TAI op dit Paard gesteld was, besloot het zelve van hem te verzoeken, vermids hy dagt daar door de zo hoog gepreezene Deugd des *Arabiers* op de hardste proeve te stellen. Hy vaardigde eenen Hoveling af; hy kwam tot HATEM-TAI in een donkeren avond, terwyl het geweldig onweerde, in dat getyde des Jaars, wanneer alle de Paarden der *Arabieren* in de weiden loopen. Deeze Afgezant werd ontvangen naar zynen rang als een Afgevaardigde des Keizers, door den grootmoedigsten der Menschen; naa den avond-maaltyd bragt hy zyn gast in eene zeer ryke Tent. — 's Anderen daags, leverde de Afgezant aan HATEM-TAI de geschenken zyns Vorsten over, benevens eenen Brief, behelzende het verzoek om het gemelde Paard. HATEM-TAI, dien leezende, scheen onthutst, en liet zich dus hooren. ——— „ Indien gy my gisteren uwen last geopenbaard „ hadt, zou ik my heden niet in de grootste verlegenheid bevinden, en den Keizer dat gering blyk myner Dienstvaardigheid geeven; maar het Paard, om 't welke hy verzoekt, is „ niet meer; alle Beesten waren in de weide, en wy zyn gewoon slegts een Rypaard by ons te houden, en hier toe hadt „ ik dit Paard verkooren. Verrast door uwe aankomst, en niets „ hebbende om u te onthaalen, heb ik het den hals doen afsnyden, 't heeft gediend tot uw Avondmaal; de duisternis en „ het slegte weer verhinderden my de Schaapen te doen haalen „ die in ver afgeleegen Landen weidden". Hier op liet HATEM-TAI terstond de schoonste Paarden te voorschyn brengen, en badt den Afgezant, deeze zynen Meester aan te bieden. Deeze Vorst kon niet nalaaten, zich te verwonderen over dit buitengewoon blyk der edelmoedigheid van HATEM-TAI, en erkende, dat hy waarlyk den eernaam van den milddaadigsten aller Menschen verdiende.

(*Het Vervolg hier na.*)

EUZEBIA.
OF
DE GODVRUGTIGE DIENSTMAAGD.

De braave EUZEBIA, reeds in haar' Lenteryd,
Met Ligchaam, Ziel en Geest, haar' Maaker toegewyd;
In rampſpoed opgebracht, ten dienstbren ſtaat gebooren,
Beſloot dien Kring, waar toe God zelf haar had verkooren;
Hoe laag, in veeler oog, hy is of ſchynen mag,
Regt groot te maaken, door haar loffelyk gedrag.
'k Ben hier (dus dacht ze) alleen geplaatst om vroom te leeven:
Ik moet myn Kring, myn Kring moet my geen luister geeven.
Geen Dienstbaarheid is laag dan die der zonde, en hy,
Die zynen Maaker dient, is maar alleen regt vry.
Dus zuiver dacht ze, en, van Gods vrees geheel doordrongen,
Betrachtte zy haar pligt ſteeds blyde en onbedwongen,
En deed dat werk, 't welk haar Gods hand had opgeleid,
Als in het licht geplaatst der tegenwoordigheid
Van 't onbegrypelyk en alvervullend Wezen.
Zy heiligde alles, door in alles God te vreezen,
En 't minſte huislyk werk, door haare hand verricht,
Veranderde in een daad van Godsdienst en van pligt.
Opregt van hart en vreemd van laage en valſche ſtreeken,
Zou ſteeds haar zuivre mond de taal des harten ſpreeken:
En op het naauwst verknocht aan de onverzetbre trouw,
Zogt zy eenvoudig, in den dienst van Heer en Vrouw,
Den Zoon van God, haar Heer en Meester, te behaagen.
Geen ſtugge of ſtoute taal, geen murmureerend klaagen,
Geen onvernoegde zucht, zelfs geen onvriendlyk woord,
Of fluisterend gemor, wierd uit haar' mond gehoord.
Eerbiedig, vriendlyk en bedagtzaam in haar reden,
Oplettende op haar hart, beminlyk in haar zeden;
Een minnares der vrede, een vyandin van twist,
Heeft ze op het pad der Deugd, moetwillens, nooit gemist.
't Onëerelyk gewin kon nimmermeer haar ſtreelen;
Traaghartig tydverzuim was, naar haar oordeel, ſteelen;
Zy, ſchoon medogend en gulhartig van gemoed,
Was nimmer gastvry van haar Vrouw of Meesters goed;

En,

En, onervaaren in de Kunst van listig fluiken,
Zou zy voor zich het beste en kostbaarst' nooit gebruiken;
Die dit bestond was, naar haar denkbeeld, gantsch niet vry
Van laage snoeplust en verborge dievery.
Nooit zou haar groote Ziel in eedler toorne ontbranden,
Dan als de lasterzucht den naam zogt aan te randen
Der zulken in wier dienst zy pligt en voordeel vond:
Dan lei de Godsvrucht zelv' haar woorden in den mond,
Om, zonder vrees voor 't geen ook andren zouden zeggen,
De snoode logentaal grootmoedig te weêrleggen,
En de agterklap, ten blyk hoe veel de deugd vermag,
De twistzieke agterklap, verstomde als hy haar zag.
Zy zogt met heel haar hart de vrede te bewaaren,
Doch, naar der ouden Wet, alleen tot aan de Altaaren;
Die zelfs ten koste van de deugd de vrede zogt,
Had, naar haar oordeel, deezen schat te duur gekogt.
Dus heeft zy zich getrouw van haaren pligt gekweeten;
Voor God gewandeld met een rein en bly geweten;
Van Waereldwyzen wel versmaad, bespot, belacht,
Maar van haar' Heiland en haar' Vader hooggeacht.
In haaren dienstbren staat, zo vol gewoel en zorgen,
Lag voor haar schooner werk en eedler dienst verborgen.
De Waereld, die alleen maar op 't uitwendig' ziet,
Merkte, in dat schynbaar laag, haar waare hoogheid niet:
Maar 't opgeklaard gezicht der zuivre Hemellingen,
Bekwaam gemaakt om door 't uitwendig heen te dringen,
Zag dat haar eedle Geest, geheel van zonden vry,
Alreeds geschikt was tot der zaal'gen Maatschappy;
Waarom ze, op 's Heilands last, haar vroome ziel ontslaakte,
Vergeestelykte en voor den Hemel dienstbaar maakte.
Nu leeft zy zalig in de stooreloosste rust,
En, nog op deugdzaam werk en liefde-dienst belust,
Is mogelyk, in één van 's Hemels Oeffenschoolen,
De zorg voor 't geestlyk Kroost haar toezigt aanbevolen.
Dan, wat men gissen moog' van haar gelukkig lot,
Zy werkt al rustende, en rust werkzaam in haar' God.

1772. A. D.

WAAR-

WAARNEEMINGEN
omtrent de
LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,
in November 1772.
DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

	Barometer.			Therm.			Winds Streek.			Weder.
D.	*'s morg.*	*'s midd.*	*'s av.*	*mo.*	*mi.*	*av.*	*'s morg.*	*'s midd.*	*'s av.*	*Gesteldh.*
1	29. 8	29. 9½	29.10	59	57	55	Z W	Z W	Z W	Betr. Reg.
2	30. 0	— 11½	———	51	53	51	Z O	Z O	Z O	Helder.
3	29. 8	— 7	— 7½	51	55	53	Z	Z	Z W	Wolk. R.
4	— 8½	— 10	— 11½	50	51	49	W t Z	N W	W	Buij. Hag.
5	30. 0	— 11	— 10½	46	51	52	Z	Z W	Z W	Held. Reg.
6	29. 10½	— 10½	———	54	57	57	Z W	———	———	Reg. Betr.
7	— 11	— 10	— 8	57	60	56	———	———	Z O	Betr. Held.
8	— 5½	— 5¼	— 5¼	54	54	51	Z	W	Z W	Regen.
9	— 6½	— 8	— 9½	51	54	50	W	W t N	W t N	Held. W.
10	— 7	— 7	— 6½	55	56	55	Z W	Z W	Z W	R. Wind.
11	— 4½	— 5	— 5	55	56	55	———	———	———	— Storm.
12	———	— 5½	— 8	52	52	51	Z	W	W	— ———
13	— 9	— 9½	— 10	48	48	46	W t N	W t N	W t N	Buijig.
14	— 10½	30. 0	30. 1	44	49	46	W	N O	N	Held. Mist
15	30. 3	— 3½	— 3	46	46	45	O	O	O	Betr. Reg.
16	— 0	29.10½	29.10½	42	43	44	———	N O	N O	Held. Reg.
17	29.11½	30. 0	30. 0½	44	44	44	N O	———	———	Betr. Held.
18	———	29.10	29. 9	42	43	42	———	———	Z	——— R.
19	— 8½	— 8½	— 9½	44	46	44	Z W	Z W	W	Reg. Held.
20	— 9	— 9	— 8¼	42	47	44	———	———	Z W	Mist ———
21	— 5	— 3	— 2	42	45	45	Z	Z t O	Z t O	Reg. W
22	———	— 8	— 9	45	45	44	W	N W	N W	Buijig.
23	— 9	— 6½	— 5½	44	49	48	Z W	Z	Z	Reg. W.
24	— 7	— 8	— 8	45	47	46	———	Z W	———	Held. Reg.
25	— 9	— 10½	— 11½	43	46	42	———	N W	Z W	Dond. B.
26	— 11	— 7½	— 4	42	43	43	Z	Z O	Z O	Mist Reg.
27	— 3½	— 5½	— 6	45	45	41	Z W	W	W	Reg. W.
28	— 5½	— 4	— 4	42	44	42	Z	Z	Z O	Betr. Held.
29	— 4¼	— 5	— 7½	41	43	42	Z O	Z O	O	Helder.
30	— 9	— 10	— 10½	40	43	40	O	O	———	Mist Held.

Hoogste Barometer d. 30. 3½ }
Laagste Barometer d. 29. 2 } middelb. d. 29. 8¾

Hoogste Thermometer gr. 60. }
Laagste Thermometer gr. 40. } middelb. gr. 50

Merkwaardig is de hitte, die men vermeld heeft uit Tunis in Barbaryen in de maand Augusty deezes Jaars. Men had aldaar, sedert twee maanden, zulk een geweldige Hitte gevoeld, dat het den Inboorlingen van het Land niet heugde, immer dergelyke ondervonden te hebben. Den 10, 24, en 29 van de maand Augusty, stond de Thermometer van REAUMUR op eene opene plaats na het Noorden geplaatst, tot de Hoogte van 37 graaden gelyk aan 115¼ graaden volgens *Fahrenheit*: het Veld was alomme gezengd, en de Grond overal vaneen geborsten, gelyk men in Europa in de alderfelste Vorst bespeurt.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

PROEVE OM TE BEWYZEN DAT DE HERCULES DER HEIDENEN DEZELFDE IS MET JOSUA, DIE ONS IN DE HEILIGE SCHRIFTEN VOORKOMT.

(Uit het Engelsch.)

De oorsprong des naams van HERCULES, zeggen de *Grieken*, betekent zo veel als *de Roem van* JUNO, veronderstellende, dat hy haar Zoon was: doch dezelve is eigenaartiger van een *Phenicische* of *Hebreeuwsche herkomste*, betekenende, de *Groote Held of Prins in 't wit gekleed.* De Inwooners van het grooter deel van *Syrie* werden oudtyds *Pheniciers* geheeten. Zy waren de Uitvinders der Letteren, van de Zeevaardye, en van andere Kunsten en Weetenschappen: zo dat het niet vreemd zal voorkomen, indien wy de *Hebreeuwen* of *Israëliten* met hun verward vinden, van welke, in de daad, alle kennis van Godlyke en menschlyke dingen, elders voorkomende, oorspronglyk was: en uit deezen hoofde mogen wy de Boeken van MOSES aanmerken, als 't eerst geschreeven, en de taal, waar in dezelve zyn opgesteld, als de eerste taal van welke alle andere afstammen.

Dat HERCULES, zo wat zyn Naam, als wat zyn Persoon aanbelangt, oorspronglyk niet van *Grieksche* maar *Phenicische afkomst* is, blykt uit de Plaatzen, de Tempels, den Eerdienst, en de Plegtigheden hem toegeheiligd. —— Om te beginnen met dien ouden Tempel aan HERCULES toegewyd op de plaats, de *Pylaaren of Kolommen van* HERCULES geheeten, by den mond van de *Straat van Gibralter*, blykt het, dat HERCULES daar gediend werd op de *Phenicische wyze*. „ Zyn Tempel, „ zegt APPIANUS, welke by de *Pylaaren* is, schynt door de „ *Pheniciers* gebouwd: want hy wordt 'er, tot deezen dag „ toe, op de *Phenicische* wyze gediend: en deeze God is „ geen *Thebaansche* maar een *Tyrische*". MELA wilde, dat deeze Tempel behoorde aan den *Egyptischen* HERCULES; doch daar gestigt door de *Tyriers*. Dan BOCHART bewyst, dat de *Egyptische* HERCULES dezelfde is als de *Phenicische*. Deeze Tempel, HERCULES toegeheiligd, was zeer beroemd wegens

veelvuldige zeldzaamheden, meest al verdicht. Dezelve was, gelyk zy beuzelden, geplaatst op het uiterste einde der wereld, waarom aan de *Pylaaren* van HERCULES het *Ne plus ultra* was toegeëigend. Men hieldt dit gestigt voor zeer oud en oorspronglyk gebouwd door de *Pheniciers*, in hunne eerste Scheepstogten na deeze Gewesten, ten tyde van MOSES en JOSUA. Zy zeggen desgelyks, dat het Hout veele eeuwen onbedorven bleef. Men hadt 'er verscheide Kunststukken der Beeldhouwkunde, die tot den luister des Tempels niet weinig toebragten, benevens veele begiftigingen, als de *Hydra*, de Paarden van DIOMEDES en de twaalf heldendaaden van HERCULES, in steen gehouwen, en PYGMALIONS gouden Olyfboom. Zy verbeeldden zich, dat HERCULES zich heimlyk in den Tempel onthieldt; en dat zy, door de inwooning dier Godheid, voor allen ramp beveiligd waren.

Wyders zal het blyken, dat HERCULES van eene *Phenicische* of *Hebreeuwsche* afkomst was, uit de voetstappen, welke wy van hem vinden onder de Oude *Gaulen* en *Britten*. De *Gaulen* noemden hem OGMIUS; en eenigen leiden dien naam af van OG, Koning van *Basan*, die door JOSUA, den *Phenicischen* HERCULES, verslaagen werd. Doch BOCHART maakt van OGMIUS een *Phenicische* of *Hebreeuwsche* benaaming, van dezelfde kragt als *Agemi* betekenende in 't *Arabisch*, *Barbaaren* of *Vreemdelingen*: dewyl HERCULES van *Africa* of van *Gades* komende, na het uitstaan van veele moeilykheden en reistogten, zo te Zee als te Land, eindelyk onder de *Gaulen* kwam.

Wat de veelvuldige Fabelen, wegens den onvermoeiden arbeid en heldhaftige Krygsverrigtingen van HERCULES, aanbelangt, zommigen denken dat ze ontleend zyn van ESAU's bedryven: maar anderen leiden ze, op veel waarschynlyker gissingen steunende, af van de overwinnende heldendaaden door JOSUA uitgevoerd. Eenigen, zegt SANDFORT (*), zullen zich misschien verwonderen, hoe het bykomt, dat JOSUA niemand onder de Dichters gevonden heeft, om zynen roem te vermelden; daar zy omtrent hem schynen te zwygen. Maar het tegendeel blykt wel duidelyk: want zy gewaagen meer van hem dan van iemand anders, MOSES alleen uitgezonderd; zo dat wie hunne waare HERCULES, als mede wie hunne egte APOLLO was, gereedlyk zal blyken, wanneer 'er recht bescheid van alles, wat zy wegens de Reuzen zingen, voor 't licht gebragt wordt: want het is duidelyk, dat de Dichters deeze geheele Historie uit de *Hebreeuwsche gedenkstukken* ontleenden, en

dat

(*) De *Descensu Christi*.

dat de Oorlog, door JOSUA tegen de *Canaaniten* gevoerd, ter bronne strekte, waar uit de *Grieken* de meeste dingen putten, die zy vercierden wegens de Reuzen, door de Goden overwonnen. De Fabels komen met de Geschiedenis daar in overeen, dat de Goden, die den stryd tegen de Reuzen, dat zyn de *Canaaniten*, aangingen, uit *Egypten* opkwamen; dat zy uit twaalf Stammen bestonden; en dat deeze Stammen BACCHUS, dat is MOSES, aanstelden tot Opperhoofd van 't geheele Leger; maar om dat, naa den dood van MOSES, het Opperkrygsbewind aan JOSUA werd gegeeven, schryven ze het voornaamste van de voering des Oorlogs aan hem toe, onder den vercierden naam van HERCULES. De zeer geleerde VOSSIUS (*) bewyst dat men *Arabie* te verstaan hebbe, als 'er gesprooken wordt van de togten door HERCULES en BACCHUS na *Indie* gedaan: want de *Grieken* merkten alle Landen, verder dan de *Middelandsche Zee* Oostwaards geleegen, aan, als deelen van *Indie*: de eigen woorden van dien Man zyn deeze: „ want de „ togt van LIBER en HERCULES was na *Arabie*: 't welk niet „ ontkend kan worden, daar wy beweezen hebben, dat LIBER, MOSES en HERCULES JOSUA was". De tyd komt ook zeer nauwkeurig overeen, volgens den Oudvader AUGUSTINUS, die den leeftyd van HERCULES en BACCHUS stelt, tusschen den uittogt der Kinderen *Israëls* uit *Egypten*, en den dood van JOSUA.

Wat de Persoonen, in deezen kryg voorkomende, aanbelangt, APOLLODORUS (†) verhaalt: „ dat aan den eenen kant „ TYPHÆUS stondt met de overige Reuzen: en aan den anderen kant JUPITER met HERCULES, en de overige Goden". Deeze *Oostersche* HERCULES was, zegt VOSSIUS (‡), eenige eeuwen ouder dan de *Thebaansche*, en zyn rechte naam was JOSUA, die tegen de *Canaäniten* oorlogde, onder welken de Zoonen van ANAK en andere Reuzen waren (§). Maar byzonder werd het Land van *Basan*, het *Land der Reuzen* geheeten, onder welken OG als Koning regeerde (§§). Deeze OG werd van de *Grieken* Τυφῶν, Τυφῶς, Τυφάων of ook Τυφωεὺς geheeten van Τύφω *ontbranden*, *ontsteeken*, eene benaaming van dezelfde kragt als OG, 't welk afkomt van עוג, dat is, *branden*. Weshalven *Typho* 't zelfde is als OG; en het blykt duidelyk, dat de Oorlog van HERCULES tegen de *Reuzen*, en die van JOSUA tegen de *Canaaniten*, nauwkeurig overeenkomen in tyd, plaats en wyze van vegten. Laa-

(*) Vossius *de Idolol.* Lib. I. Cap. XXX.
(†) *Biblioth.* I. (‡) *Id. Idololat.* Lib. I C. XXVI
(§) *Num.* XIII. 29 - 33. (§§) *Deut.* III. 13, 14.

Laaten wy 't oog vestigen op de vyanden; deezer Overſten was TYPHÆUS: dat deeze dezelfde was met OG, den Koning van *Baſan*, blykt, onder meer andere bewyzen, uit zyn Bedſtede. HOMERUS vermeldt ons (*), dat het Opperhoofd der Reuzen zyn *Bed* hadt εἰν Ἀρίμοις, in *Arimis*, 't welk volkomen beantwoordt aan het verhaal der Schriftuure. „ Want OG, de „ Koning van *Baſan*, was alleen van de overige Reuzen overgebleeven; ziet zyn Bedſtede, zynde een Bedſtede van „ yzer, is ze niet te *Rabba* der Kinderen *Ammons*? Negen ellen is haare lengte, vier elle haare breedte, naar eens Mans „ ellebooge (†)". Het is derhalven mogelyk, dat HERCULES van deezen naam OG, eerst by de *Pheniciers*, en naderhand by de Oude *Gaulen*, OGMIUS genaamd is.

HERCULES desgelyks blykt dezelfde te zyn met JOSUA, als wy in aanmerking neemen de wyze van ſtryden, en het behaalen der overwinninge. Men wil, dat JUPITER, wanneer HERCULES met de Reuzen ſtreedt, ſteenen deedt regenen; dit beantwoordt volkomen aan 't geen wy in de Geſchiedenis van JOSUA leezen. „ Het geſchiedde nu toen ze voor het aangezigte van *Israël* vlugteden, zynde in den afgang van *Bethboron*, zo wierp de HEERE groote ſteenen op hun van den „ Hemel, tot *Azeka* toe, dat zy ſtorven: daar waren 'er meer „ die van de hagelſteenen ſtorven, dan die de Kinderen *Israëls* „ met den zwaarde doodden (‡)". ——— Vraagt men van waar haalde HOMERUS, de overleevering van die verſchriklyke Aardbeeving, Donder en Blixem in den Reuzen ſtryd? Hy kan dit ontleend hebben uit de voorvallen zelve: want dit gevegt in *Baſan* was het allerſchriklykſte, zo ten aanziene van de groote toebereidzelen tot het zelve, als van wegen het ſchriklyk oordeel van GOD, 't welk hy op 't verbaazendſte toonde, door hagelſteenen op zyne vyanden te werpen: ſchoon het zeer waarſchynlyk is, dat de Dichter hier twee geſchiedenisſen, in de Heilige Gedenkboeken van elkander onderſcheiden, by een voegt: en dus tot deeze geſchiedenis brengt, 't geen wy in 't Boek der Pſalmen leezen. „ De wateren zagen u, ô GOD, de „ wateren zagen u, zy beefden: ook waren de afgronden „ beroerd. De dikke wolken gooten water uit; de bovenſte „ wolken gaven geluid; ook gingen uwe pylen daar heenen: „ het geluid uws donders was in dit ronde; de blixemen verlichten de wereld, de aarde werd beroerd en daverde (§)". Ook

(*) *Iliad. β.* (†) *Deut.* III. 11. (‡) *Joſua* X. 11.
(§) *Pſalm* LXXVIII. 17 &c.

Ook doet 'er zich eene groote gelykheid op, tusschen JOSUA en HERCULES, ten aanziene van de plaats, waar deeze stryd gestreeden werd. 't Is waar, zommigen stellen, dat dezelve voorgevallen is in *Narbonne*, tusschen *Marseille* en den mond der *Rhone*; anderen in *Pallene*, noch anderen in *Arcadia*. Doch VOSSIUS (*) geeft ons eene veel waarschynlyker gisfing op, te weeten dat de plaats, waar HERCULES en de Reus TYPHO streeden, in *Arabie* was, naby *Nysfa* en *Serbonis*. Dit kan beweezen worden uit eene plaats van APOLLONIUS (†), welker zin hier op uit komt. „ Hy (naamlyk TYPHÆUS), kwam dus „ tot het gebergte en het veld van *Nysfa*, waar hy nog ligt „ gedompeld onder het water van *Serbonis*". Dat men hier, door *Nysfa*, een berg in *Arabie* te verstaan hebbe, erkent de *Scholiast*, welke berg *Nysfa*, of *Nysa*, zommigen meenen dezelfde te zyn met den berg *Syna*, alleen in letterzetting daar van verschillende. Anderen verstaan 'er door, den berg *Nysa*, aan BACCHUS of MOSES toegeheiligd, die Διόνυσος, de *God van Nysa*, genoemd werd, volgens *Exod.* XVII. 15. *Jehovah Nisfi. De* HEERE *is myn baniere.*

Wat *Serbonis* aanbelangt, de andere plaats, naby welke de Reus TYPHO overwonnen werd door HERCULES, volgens het berigt van PTOLEMEUS, was deeze tusschen *Egypte* en *Palestina*; en, naar 't zeggen van PLUTARCHUS, in het Leeven van M. ANTONIUS, noemen de *Egyptenaars* de Moerasfen van *Serbonis* de *Uitwaasemingen* van TYPHO. Waar uit duidelyk is af te neemen, dat de verdelging van TYPHO, door HERCULES naby *Nysfa* en *Serbonis*, slaat op de nederlaage van OG, en de andere Reuzen van *Canaan*, door JOSUA en de *Israeliten* in hun togt na *Canaan*.

De geheugenis van OG's *yzeren Bedstede*, waar van wy hier boven gesprooken hebben, is ook by de *Heidenen* bewaard gebleeven. HOMERUS gewaagende, dat JUPITER met zynen Blixem den Reus TYPHO nedervelde, voegt 'er by, Εἰν Ἀρίμοις, waar men zegt, dat de Bedstede van TYPHO nog is. VIRGILIUS oogt hier op als hy zingt

——— ——— durumque cubile
Inarime, Jovis imperiis impôsta Typhæo.

alleen met dit onderscheid, dat hy in 't éene woord *Inarime* zamenvoegt, 't geen HOMERUS in twee woorden Εἰν Ἀρίμοις voor-

(*) VOSSIUS *de Idolat.* Lib. I. Cap. XXVI.
(†) In *Argonautic.* b.

voorstelt. Dit *Arima*, waar TYPHONS Bedstede is, kan geen ander Land weezen dan *Syrie*: dit wyst ons STRABO aan als hy schryft (*) dat zy door de *Arimi* de *Syriers* verstaan, die nu *Arami* genaamd worden, en met regt: want ARAM, de Zoon van SEM, was de Vader der *Syriers*: waarom *Syrie* ook *Aram* geheeten wordt, en de *Syriers* den naam *Arameërs* draagen.

Dus hebben wy genoeg gelykheden bygebragt om te toonen dat de waare Geschiedenis, die ons de Heilige Bladeren opgeeft, ten grondslage dus strekt van dit deel der Fabelhistorie; 't welk blykbaar daar uit ontleend is.

(*) STRABO *Lib.* XVI.

BERIGT

VAN

CORNELIS PLOOS VAN AMSTEL, JACOBS CORNELISZ, MEDEDIRECTEUR DER TEKEN-ACADEMIE TE AMSTERDAM,

Aan de Liefhebbers der Tekenkunst.

DE Studie der Tekeningen verschaft ons niet minder eene nuttige Oeffening dan een aangenaame uitspanning; niet alleen de zodanige, van welken 'er voorhanden zyn, die in juistheid van uitvoering en in kragt van koloriet, naauwlyks voor de beste stukken in Olieverw behoeven te wyken; maar ook de zulken die minder beärbeid, en slegts lugtige schetzen zyn, waar in de Meester zyn eerste gedagten heeft poogen uit te drukken. Want gelyk de ongedwongen trant waarop deeze laatste doorgaans behandeld worden, den Tekenaar niet zelden aanleiding geeft om het vuur zyner verbeelding met meerder vryheid en kragt in zyne kloeke en fiksche omtrekken te doen doorstraalen, dan hem wel in 't opmaken derzelven mogelyk is, waar in hy somtyds de weligheid van 't vernuft aan de wetten der juistheid en naauwkeurigheid van uitvoering dient te onderwerpen; zoo mogen wy uit dezelven voornaamlyk den Geest des Kunstenaars als van naby leeren kennen, die zig daarin, als 't ware, met een zeker soort van vryheid en gemeenzaamheid, voordoet, 't welk den Kunstlievenden meermalen gelegenheid verschaffen kan tot oordeelkundige bespiegelingen, ja zelf tot nieuwe ontdekkingen in de Kunst.

Hier by komt nog dat de Tekeningen, even gelyk de Prenten, naar gelang hunner menigte, weinig plaats ter bewaring vereifchende, beknoptelyk byëen verzameld, en weggelegd kunnen worden. Zoo dat een enkel Kunstboek of Omslag, om zoo te fpreken, een geheel Kabinet der heerlykfte Teken- en Prentwerken, vervatten kan, op de befchouwing van welken wy gewoon zyn elkander te vergasten en uit te noodigen; eene bezigheid die ons veeltyds aanleiding tot verftandige en aangenaame gefprekken geeft, waar door wy onze Avondüuren vermakelyk tevens en nuttig met elkander kunnen doorbrengen. Geen wonder dan dat men overal waar de edele Teken- en Schilderkunst gebloeid hebbe, de voortreffelyke Gedenkftukken en Voortbrengfels der Kunst van alle tyden getracht hebbe op te zamelen. Ons Vaderland, dat, benevens Italien, zoo veele doorluchtige Schildervernuften heeft voortgebragt, is insgelyks niet onvruchtbaar geweest in Lieden van fmaak en oordeel, die zig der moeite waardig geacht hebben, om, ter aankweeking en aanmoediging van Kunst en Kunftenaaren, de Werken van oude en laatere Meesters by een te vergaderen. *Jacques Razet*, *Bartholomeus Ferrerus*, *Cornelis Gerritsz. Vlasman*, en meer anderen, waren, in 't begin der voorgaande Eeuw, reeds als Kunstliefhebbers vermaard; en wy hebben in onze dagen gezien de heerlyke Verzamelingen van een' *Tonneman*, *ter Smitten*, *Walraven*, *Broijel*, *Feitama*, *Oudaan*, *Hagelis*, en andere Mecenaten, welke Kunstfchatten van alle oorden gretiglyk opgekogt, en onder de beste Kabinetten zyn verdeeld geworden. Naarmate in vroeger dagen de Koophandel in deeze Landen toenam, begunftigde de daarüit voortvloeijende Welvaart insgelyks den Voortgang deezer voortreffelyke Liefhebberye, waarin van tyd tot tyd aanmerkelyke fommen befteed wierden, welke meerendeels, behalven de vrugten die dezelve hadden kunnen opgebragt hebben, by den verkoop der Verzamelingen, met aanzienlyke Voordeelen in de Kasfe der Eigenaaren weder gekomen zyn.

Was 'er ooit eene Kunstverzameling uitmuntend, en in alle deelen dubbelwaardig der opmerking en verwondering van alle kundige Liefhebbers, 't is het *Kabinet Tekeningen* nagelaten door den Heer DIONIS MUILMAN, in wien de Kunst een groot Beminnaar en Voorftander verliest. Gelyk deeze Verzameling in dit Voorjaar in 't openbaar zal verkogt worden, kan een ieder alsdan gelegenheid vinden om een ruimen voorraad op te doen van alles wat in de Tekenfchool van Nederland als heerlyk en uitmuntend is voortgebragt; al het welke men zo naauwkeurig als doenlyk geweest is zal befchreven vinden

in de Catalogus, welke men thans bezig is te vervaardigen.

Om intusschen den Liefhebberen eenig denkbeeld te geeven van deeze heerlyke Verzameling, die uit meer dan Zestienhonderd Tekeningen van de beste Nederlandsche Meesters bestaat, zy het my vergund, zoo tot herinnering van hen die dezelve gezien, als tot narigt voor hen die daar toe geene gelegenheid gehad hebben, den hoofdzakelyken inhoud daarvan, zoo beknopt als my mogelyk is, hier op te noemen.

Behalven verscheiden fraaije Landschappen van JAN VAN HUYSUM, zyn 'er zyn twee vermaarde Bloem-vrugtstukken, die in bevalligheid van ordonnantie, tederheid van kleur, juistheid van uitvoering, en wonderbare natuurlykheid onnaarvolgbaar zyn. Voorts een aanzienlyk getal Tekeningen van CORNELIS VISSCHER, waarin uitmunten het heerlyk stuk verbeeldende *de Heidin*, by de Prent, door hem zelf in 't Koper gebragt, genoeg bekend, en veele Portretten, gelyk dat van *C. Visscher* zelven, van *J. Merius*, *Barchman Wuytiers*, en andere, in alle welken, deeze groote Meester, die in de behandeling van 't zwart kryt en 't graveeryzer waarschynlyk zyn's gelyk niet gehad heeft, zyne Kunstvermogens, zoo in de zuiverheid der kloeke en breede artseringen, als in de kragt en malschheid zyner toetsen, overvloediglyk schynt gebezigd te hebben. Van HENRIK GOLTZIUS zyn 'er ook veele Portretten, zoo uitvoerig en vast met rood en zwart kryt getekend, als 'er ooit van hem gezien zyn, te weten zyn eigen afbeelding, die van zyn' Zoon *Jacobus Matham*, van den vermaarden Schilder *Fredrik Zucchara*, *Dirk de Vries*, *Daniel de Breen*, en andere. Hier by komen eene menigte der beste Tekeningen van ABRAHAM BLOEMAERT, zoo uit zyn Tekenboek, als andere. Men vind 'er ook de heerlykste Tekeningen van NICOLAAS BERGHEM, welke meerendeels uit de Kabinetten van de Heeren *Tonneman*, *ter Smitten*, *Walraven*, en andere voortreffelyke Verzamelingen, gekomen zyn. Dog ongemeen ryk is hier het getal der Tekeningen vau LUDOLF BAKHUYZEN, ieder om 't zeerst uitvoerig tevens en meesterlyk behandeld, strekkende tot zoo veele Proeven van de edelheid van zyn penseel, waar uit Wolken, Lucht en Water schynen als voortgevloeid te zyn. 't Zelfde kan men zeggen van die van ALLART VAN EVERDINGEN, welke hier ook in menigte zyn, waar in men welhaast erkennen zal, die helderheid, kragt en wonderbaare natuurlykheid, welke hy door zyne dunne en toetsägtige behandeling met het penseel wist te weeg te brengen, en waar door hy ons in het beschouwen zyner Werken verrukt. Het ontbreekt hier ook niet aan Tekeningen van HERMAN ZAFTLEVEN, in welke

de

de vastheid van omtrek, heldere en zonägtige dagingen, waarin deeze Kunstenaar zoo gelukkig was, allezins uitmunten. Van FRANS VAN MIERIS is 'er eene van de drie heerlyke bekende Tekeningen, die, waarlyk van zyn hand zynde, toonen hoe hy, in de naauwkeurige naarvolging der Natuur, en in het eigenaartig verbeelden der voorwerpen, byna zyn's gelyk niet gehad hebbe; en even gelyk die van JAN DE BISSCHOP en NICOLAAS VERKOLJE, waar van hier veele gevonden worden, de Kenners verbaasd doen staan, over hunne onnavolgbare hoewel verschillende manier van wasschen met roet en oostindische Inkt, waarin de behandeling hunner penseelen niet minder meesterlyk dan edel en uitvoerig is; gelyk onder anderen blykt aan de zeven Tekeningen van den laatsten, gevolgd naar een gelyk getal Schilderyen van *Gerard de Lairesse*, te zien in de Raadkamer van den Ed. Hove van Holland. Nog zyn in deeze Verzameling verscheiden Tekeningen in kleuren van CORNELIS TROOST, alle ryk in geestige en bevallige ordonnantien, kragtig en natuurlyk van ligt en donker, hartstogten en Karakters; om nu niet op te halen de Tekeningen van WILLEM en ADRIAAN VAN DE VELDE, van welken eersten Meester onder anderen uitmunt, ééne, verbeeldende het gezigt van de Staatsche Vloot in den jaare 1665 in het nieuwe Diep leggende by Texel; nog die van de beide OSTADEN, CORNELIS DUSART, den FLUWEELEN BREUGHEL, van JABOB RUYSDAAL, JAN ASSELYN, THOMAS WYK, DIRK DALENS *den Ouden*, KAREL DU JARDIN, en andere; van alle welke in dit Kabinet een ryke overvloed voor handen is. Ook zouden wy ons te verre laten vervoeren, indien wy wilden uitweiden in de beschryving der prachtige Hofgezichten van ISAAC DE MOUCHERON, van de grootsche ordonnantien van GERARD DE LAIRESSE of JACOB DE WIT, die het bevallige met het verhevene wonderbaar in zyne onderwerpen wist saam te voegen; om van welke drie laatstgenoemde Meesters de Kunstvermogens te gelyk in één Kunststuk byeen te brengen, is in dit Kabinet een Tekening, verbeeldende het Feest van Ceres, waaräan ieder van hen arbeidende, dat gedeelte der Kunst, waarin hy voornamelyk uitmuntte, in volle kragt schynt gebezigd te hebben, en waarin de grootschheid der gedagten, de juistheid van Tekening, de schoonheid en kragt van Koloriet, ligt en donker, één geheel Meesterstuk uitmaken, dat de ongemeene verdiensten deezer groote Mannen waardig is.

Behalven deeze voortreffelyke Verzameling van Tekeningen, ontmoet men in dit Kabinet nog eene van de heerlykste Prentkunst der beste Italiaansche, Fransche en Nederlandsche Meesters, waaronder het kostbaar Werk van REMBRAND VAN RHYN,

dat hierin, zoo ten aanzien van de menigte, als van de schoonheid der drukken, zoo uitmuntend is als ergens in dit land gevonden word. 't Schynt aan den eenen kant beklaaglyk dat zulk eene Verzameling, als dit werk van Rembrand uitmaakt, om het welke tot een dergelyke uitgestrektheid en fraaiheid te brengen byna de geheele leeftyd van een Mensch nodig is, door den verkoop zal verspreid worden; nogtans kan zulks daar en tegen tot genoegen strekken, aan Liefhebbers welke daar door gelegenheid kunnen vinden om de Werken, die zy van Rembrand bezitten, met de fraaiste enen raarste drukken te vergrooten. Nog munten onder de Prentkunst uit de schoone Werken van CORNELIS VISSCHER, van HENRIK GOLTZIUS met de bekende Meesterstukken; ook de Werken van ABRAHAM BLOEMAERT, P. P. RUBBENS en ANTONI VAN DYK; behalven eene menigte andere kostbare Prentkunst, alle ongemeen schoon van druk en conditie, welke in dit Kabinet gevonden worden, waarin het schynt dat een juist oordeel, en eene zuivere smaak gelykerhand gediend hebben om den besten welstand te geven aan de ryke kostbaarheid, waar mede het zelve is saamgesteld geworden.

LEVENSBYZONDERHEDEN VAN DE MARKGRAVINNE DU CHATELET.

DE Markgravinne DU CHATELET stamde af van een zeer oud Geslacht in *Picardye*; en werd gebooren den 17 December des Jaars 1706; NICOLAS, Baron van *Preuilly*, was haar Vader, en ANNA DE FROULLAI haare Moeder. Onder de Vrouwen van haar Land, die zich beroemd gemaakt hebben, verdient zy zekerlyk de eerste plaats. Voor haar verwierven veele haarer Sexe roem door aangenaame Romans en Dichtwerken, waar in de bevalligste trekken van vernuft en geest uitstaken. Voor haar hebben verscheide Vrouwen in *Frankryk*, in 't gemeenebest der Letteren, verdiensten verkreegen, door zich op de Taalkunde toe te leggen, en haare Vertaalingen met haare ophelderingen te verryken: doch zeer weinigen bestonden het in de geheimen der Natuure door te dringen, en zich te oefenen in de afgetrokkene berekeningen der Wiskunde. Deeze eere was bewaard gebleeven voor de Markgravinne DU CHATELET, en, door werken op te stellen over onderwerpen, alleen geschikt voor Menschen van zonderlinge doordringenheid en oordeel, heeft zy zich zelven in den rang der voornaamste Wysgeeren geplaatst: en mag eene Mededingster van LEIBNITZ en NEWTON genaamd worden.

Smaak

Smaak voor afgetrokkene Weetenschappen was ondertusschen het eenige niet, 't welk zy bezat. Zy hadt zich met vlyt en eenen gelukkigen uitslag geoefend in de Beschaafde Letteren, en, haare vroegste Jeugd aan het leezen van de Schriften der Ouden toegewyd. VIRGILIUS was de Schryver op welken zy 't meest gesteld scheen. Zy was nimmer verzaad van 't leezen in zynen *Eneas*, en hadt zelf eenen aanvang gemaakt eener Overzettinge. Hoe jammer is het dat zy dezelve niet voltooide: zy was geschikt en bekwaam om ons eene keurlyke overzetting van zulk een Meesterstuk te geeven.

De beste *Fransche Schryvers* hadden mede haare aandagt getrokken, en zy kende de fraaiste plaatzen uit dezelve van buiten. Inzonderheid vondt zy smaak in zoetvloeiende verzen: dan haar kiesch gehoor vondt zich beledigd door stukken, die geen meer verdiensten hadden dan dat ze middelmaatig mogten genoemd worden.

In andere leevende Taalen hadt zy zich desgelyks geoefend, zy kon TASSO en MILTON met gemak leezen. Maar van haare Moederspraake maakte zy verre 't meeste werk, en liet eenige geschreevene aanmerkingen des betreffende na, die den keurigsten Taalkenner tot geene schande zouden gestrekt hebben. De zuiverheid, waar mede alle haare Werken geschreeven zyn, strekt ten onlochenbaaren blyke dat zy het *Fransch* in den grond verstondt.

Zy schiep genoegen in alles wat haar de volmaaktheden der Natuure voor den geest bragt. De schoone Kunsten, die men als navolgingen van de Natuur kan aanmerken, waren haar niet min behaaglyk dan de Welspreekenheid en de Dichtkunde. De Muzyk hadt by haar uitsteekende bekoorlykheden; met eene teergevoelige en aandoenlyke gesteltenisse begaafd, gevoelde zy noodwendig al het vermogen en de verrukkende streeling van welzamenstemmende klanken.

Alle deeze verkreegene kundigheden waren voorbereidzels, welke haar in staat stelden om hooger oefenperk in te streeven, om zich toe te leggen op Bovennatuurkundige nasspeuringen. LEIBNITZ, die schrandere en diepdenkende Wysgeer, was de leidsman die haar eerst den weg aanwees op dit moeilyk spoor; maar hadt zy verpligting aan hem, zy betaalde die ryklyk door het licht 't welk zy over zyne Schriften verspreidde. Zy verklaarde de Wysbegeerte diens grooten Mans in een Werk, getyteld *Institutions Physiques*.

Indien dit werk grooten roem verdient van wegen de duidelykheid waar mede en de wyze waar op het opgesteld is, het Vertoog daar voor geplaatst mag aangemerkt worden als een meester-

terstuk van Welspreekendheid en gezonde Redekaveling; 't zelve is ingerigt aan haar' Zoon. Zy dringt daar in aan op de onvermydelyke Pligt der Ouderen om over de Opvoeding hunner Kinderen te zorgen: zy maant haaren Zoon aan om zyne redelyke vermogens, by derzelver eerste opdaagen, te oefenen, en zich te wagten voor die onkunde, welke zo gemeen is onder lieden van hoogen rang. „'t Is noodzaaklyk, zegt zy, „ dat gy u vroegtydig gewent aan eene hebbelykheid om te „ denken, en genoegen by u zelven te vinden: gy zult dan, „ door de ervaarenis leeren, welke bronnen van troost uit de „ Letteroefeningen ontspringen; en weeten hoe dezelve den „ Mensch tot geluk en vermaak strekken."

Zy raadde hem zich voornaamlyk toe te leggen op de Natuurkunde, zy schetste hem het plan, 't welk hy volgen moest, in de lessen welke zy hem daar in gaf, en telde de verpligtingen op, welke deeze Weetenschap hadt aan de Wysgeeren, die, zints den tyd van DESCARTES, te voorschyn traden. Zyn aandagt vestigende op het Stelzel van dien grooten Man en op dat van NEWTON, laat zy geenzints na, haare aanmerkingen op te geeven over de hevige geschillen, daar uit ontstaan, en wekt hem op om zich, door den geest van partyschap, niet te laaten vermeesteren, als welke altoos de ontdekking der waarheid in den weg staat. „ Het is, dus vaart zy voort, ten hoogsten „ oneigen en ongerymd, dat men een Volkszaak zou maaken „ van de gevoelens van NEWTON en DESCARTES. Wanneer „ het geschil is over een Boek der Wysbegeerte, is het zeker „ van weinig gevolg, wat de verdiensten betreft, of de Schryver een *Engelschman*, een *Duitscher* of een *Franschman* is." Het gebeurt al te dikwyls dat de lieden in het oordeel, 't welk zy over Boeken vellen, zich laaten leiden door ydele vooringenomenheden of de characters der Schryveren.

Desgelyks vermaande de Markgravin haaren Zoon om den eerbied, aan groote Mannen verschuldigd, niet te veel te laaten gelden, en hun als afgoden te eeren. Naa het geeven deezer voorschriften spreekt zy van LEIBNITZ, en de denkbeelden diens Wysgeers in het stuk der Bovennatuurkunde. Maar, misschien, vergeet zy, van deezen Man gewaagende, iets van den regel door haar ingescherpt, en geeft haare hoogagting voor hem in te sterke bewoordingen te kennen. Deeze geringe misslag is de eenige, welken zy begaan heeft in dat Vertoog, 't welk zo veel heilzaam onderwys bevat, en eene schoone schets is, van het Werk voor 't welk 't zelve ter Inleidinge dient.

De weetenschappen, welke ons van den weg der Waarheid afleiden, zyn niet geschikt voor hun, die van ongeduld branden

den, om daar toe te genaaken. De Markgravin DU CHATELET zogt dezelve met te veel yver, en was met te veel voordeelen omringd, om te veel tyd te verliezen in de hersfenfchimmen der Bovennatuurkunde. Toen zy kennis gekreegen hadt aan NEWTON, liet zy LEIBNITZ vaaren. De klaare en duidlyke leerftellingen van den eerstgemelden hadden voor haar meer bekoorlykheden, dan de twyfeling en onzekerheid van den laatstgenoemden. Naa zich, door een allervlytigfte beoefening, gemeenzaam gemaakt te hebben met de Schriften deezes Wysgeers, werd zy ontftooken door de begeerte om eene altoosduurende eere in te leggen, en zy ving een allergewigtigst werk aan; zeker het grootfte, in 't ftuk der Weetenfchappen, oit door eene Vrouwe ter hand genomen. NEWTON hadt, door zyne Werken, in de *Latynfche taale* uitgegeeven, alleen voor de geleerden gefchreeven. De Markgravinne fchreef, door dezelve in 't *Fransch* te vertaalen, en met haare uitmuntende Aantekeningen te verryken, voor al de wereld. Door deeze groote onderneeming bevorderde zy haaren eigen roem, ftondt de zaak der Letterkunde by, en deedt NEWTON's vermaardheid misfchien wyder klinken.

In haare overzetting verbetert zy zomtyds de wyze van haaren Schryver, en brengt eenigen zyner misftellingen te recht. Doch haare Aantekeningen zyn verre te fchatten boven haare Vertaaling. Dezelve maakt twee deelen uit: vooraan vindt men eene korte Gefchiedkundige fchets van de Starrekunde, zints den tyd van PYTHAGORAS tot de Eeuw welke zy beleefde. Het eerfte Deel behelst eene verklaaring en opheldering van de voornaamfte verfchynzels in het Wereldftelzel. Het tweede befteedt zy ter oplosfing van de voornaamfte vraagftukken, die betrekking hebben tot dit Stelzel. In dit Deel heeft de Markgravin ook verfcheide Befpiegelende Voorftellen opgelost; met eene baarblyklykheid, welke naby een volftrekt betoog komt. Wanneer wy het onaantrekkelyk voorkomen van de onderwerpen hier behandeld in aanmerking neemen, en tevens letten op de leevendigheid, en andere hoedanigheden haarer Sexe, welke met zodanige afgetrokken oefeningen weinig ftrooken, gaat onze verwondering van verbaasdheid vergezeld.

Men kan niet ontkennen, dat zy aan de onderwyzingen van den Heer CLAIRAUT veel hadt dank te weeten. Nauwlyks hadt zy een hoofdftuk van haare Aantekeningen af, of zy lag het bloot aan 't oordeel diens Mans. Maar zy was altoos alleen wanneer zy haare uitrekeningen vervaardigde, en vondt deeze beroemde Wiskunftenaar niets te doen dan 'er eenige ge-

geringe verbeteringen in te maaken. Derhalven moet men de zodanigen, die zeggen, dat zy de Opstelster niet was van de stukken, welke haaren naam draagen, aanmerken als lieden die kwaalyk onderrigt of haar vyandig waren.

Doch zy die de Markgravin alleen uit haare Schriften kennen, hebben van haar slegts eene onvolmaakte kennis. Haare zeden waren niet min behaaglyk dan haare bekwaamheden. Door haare gestalte, rang en verstand geschikt om uit te munten boven alle met welken zy verkeerde, scheen zy zich niet te bedienen van de voordeelen die zich in haar vereenigd vertoonden. Zy was op roem gesteld, doch zonder gemaaktheid. In alle de bedryven haares leevens straalde de inneemendste eenvoudigheid door. „ Nimmer, zegt VOLTAIRE, was „ 'er eene geleerder Vrouw, of die 'er min op gesteld was om „ haare geleerdheid ten toon te spreiden. Zy sprak niet over „ de Weetenschappen, dan met de zodanigen van welken zy „ dagt eenige onderrigting te kunnen ontvangen; nimmer deedt „ zy het om ydele eere te bejaagen. Zy verzamelde rondsom „ zich geen kring van verwonderaaren om den roem haars ver„ nufts te verspreiden. Gebooren met een zonderling vermo„ gen van welspreekenheid stelde zy 't zelve noit te werk dan „ op voorwerpen haarer waardig. Die uitgezogte toonen van „ uitdrukking, die kieskeurige netheid, waar op eenige be„ roemde Juffrouwen zich toeleggen, vondt men by haare groo„ te talenten niet. Kragt, nauwkeurigheid en eigenaartig„ heid zyn de kenmerken van haare Welspreekendheid: zy „ heeft daar in meer overeenkomst met PASCAL en NICOLE dan „ met Mejuffrouw DE SAVIGNE."

Deeze schets mogen wy voor echt houden: want niemand hadt beter gelegenheid om de Markgravinne te kennen, niemand kan beter over haar oordeelen, dan de eerstgemelde Schryver. Men weet hoe nauw eene verkeering tusschen haar en den Heer DE VOLTAIRE plaats hadt. Hun beider smaak in de Wysbegeerte en de Fraaije Letteren dienden tot een grondslag der Gemeenzaamheid, welke den laatstgemelden zo zeer behaagde. Haar raad en verbeteringen hebben de waardy van veelen zyner stukken niet weinig doen vermeerderen.

Eene Vrouw, die alleen het voordeel heeft van geleerd of geestig te weezen, is van weinig nuts in de zamenleeving. By deeze verdiensten voegde de Markgravin andere. Haare zugt tot de Weetenschappen belette haar niet alle de pligten, aan haar Gezin verschuldigd, te volvoeren. Zy nam den last der Opvoedinge van haaren Zoon op zich, en oordeelde het niet beneden haare waardigheid de huislyke zorge te bestuuren. Haare braaf-

braafheid was uitsteekende, noch vierde zy bot aan eene kwaadaartige bespotting, en dikmaals betoonde zy haare bezorgdheid om de zodanigen te verdeedigen, wier characters of persoonen den Laster en Schimplust ten doele gestaan hadden. — Het eenige, 't geen in de Markgravinne te berispen was, is de verregaande verwaarloozing haarer gezondheid. Zy offerde die op aan haare zugt tot roem. Vreezende dat zy niet lang genoeg zou leeven, om de laatste hand aan haare Aantekeningen te slaan, arbeidde zy daar aan nagt en dag; en haare onvermoeide poogingen verhaastten haaren dood. ——— „Zy voelde, schryft VOLTAIRE dat haar einde naderde, en, schoon „het eene tegenstrydigheid moge schynen, zy bedroefde „zich over de kortheid des levens, en zag nogthans den „dood onverschrokken te gemoete. Die getuigen geweest „zyn van haare laatste oogenblikken voelden dubbel haar „verlies, aangedaan door hunne eigene ontroering en door „haare klagten; zy hadden gelegenheid om zich te verwonderen over de kragt dier ziele, die, met aandoenlyke smerte, de „grootste standvastigheid wist te paaren." Zy stierf in het drie en veertigste jaar haars ouderdoms.

VERSCHEIDE TREKKEN DER EDELMOEDIGHEID VAN HATEM-TAI, EEN ARABISCH PRINS.

(Vervolg en Slot van bladz. 647.)

HET was HATEM-TAI's lot, alle de Vorsten tot nayver te verwekken. NUMAN, Koning van *Gelukkig Arabie*, vatte een geweldige Jalousie tegen hem op. Deeze Vorst wilde voor Edelmoedig doorgaan; doch 't was, in den grond der zaake enkele trotsheid. Hy deedt met groote staatsy, in 't gansch *Oosten*, aankondigen, dat allen die eenige gunst begeerden, zich voor zynen Throon zouden vervoegen. Hy bedoelde HATEM-TAI in Edelmoedigheid te overtreffen, en den naam van eenen haatlyken Mededinger uit de gedagten der menschen te wisschen: maar eene onteilbaare menigte vermeldde den naam van dien Weldoender des Menschdoms, en verbreidden zynen lof. NUMAN geraakte in woede, en riep uit. „Is het mogelyk, dat men met my gelyk stelt „eenen *Arabier* die geen Scepter zwaait, of geen Kroon draagt, „en in de Wildernissen omzwerft"? ——— Deeze nayver groeide steeds aan, en hy dagt het gemaklyker hem van kant te helpen, dan hem te overtreffen. ——— Men vondt aan NUMANS Hof een diet Hovelingen, die alle de grilligheden van den Vorst opvolgen, en gereed zyn alles te onderneemen, om alles te verkrygen. De Koning ver-

verkoos hem tot het werktuig eens allerschandelykften misdryfs.
„ Gaa heen, fprak hy, verlos my van een Mensch, wien ik
„ een' doodlyken haat toedraag, maak ftaat op eene belooning, ge-
„ evenredigd aan den dienst, welken gy my zult betoonen".
De greetige Hoveling ging ylings heen, en kwam in de Wildernis, waar de *Arabiers* zich onthielden: van verre hunne Tenten ontdekkende, bedagt hy HATEM-TAI noit gezien te hebben, en zogt hem te ontdekken, zonder iets van zyn oogmerk te laaten blyken. Hier op diep peinzende kwam hem iemand van een vriendelyk opflag te gemoet treeden, en noodigde hem in zyne Tent. Hy bewilligde in dit verzoek, en ftond verfteld over de beleefdheden hem beweezen; naa een kostbaaren avondmaaltyd, wilde hy affcheid neemen van zynen heufchen Gastheer. De *Arabier* bezwoer hem eenige dagen te blyven. „ Edelmoedige Onbekende, gaf hem de Hove-
„ ling ten antwoord, ik vind my verlegen over de beleefdheden
„ aan my beweezen: doch een ftuk van het uiterfte aanbelang dringt
„ my u te verlaaten." — *Zoudt gy my*, fprak de *Arabier*, *deeze zaak kunnen ontdekken, waar in gy zo veel belang fchynt te ftellen? gy zyt een vreemdeling in deeze Landftreeke, misfchien, zou ik u van eenigen dienst kunnen weezen*. De Hoveling overwoogen hebbende dat hy het oogmerk zyner ondernome reize, zonder ontdekking, niet zou kunnen bereiken, befloot zich te bedienen van de edelmoedige aanbiedinge zyns Gastheers. „ Gy zult,
„ *dus voerde hy hem te gemoet*, kunnen afmeeten welk een vertrou-
„ wen ik in u ftel uit het gewigt des geheims 't welk ik u ontdek.
„ Weet dan, dat NUMAN, Koning van *Gelukkig Arabie*, HATEM-TAI
„ den dood gezwooren heeft. Die Vorst, wiens Gunfteling ik ben,
„ heeft my verkoozen om de uitvoerder zyner wraake te weezen:
„ maar hoe zal ik zyne bevelen volbrengen, ik, die HATEM-TAI noit
„ gezien heb? Leert hem my kennen, en voeg deeze weldaad by
„ alle de beleefdheden my zo overvloedig beweezen." — *Ik heb u mynen dienst beloofd*, antwoordde de Arabier, *gy zult zien dat ik een flaaf van myn woord ben — Steek toe*, voegde hy 'er nevens, zyn borst ontblootende, *ftort myn bloed; kan myn dood uwen Vorst, die na denzelven haakt vergenoegen, en u de belooning, welke gy beoogt, bezorgen — Voor 't overige moet ik u waarfchuwen, dat de tyd kostlyk is, ftel het volvoeren van den last uws Vorften niet uit, en vertrek dan terftond van hier. De duisternis zal u verbergen voor de wraak myner vrienden en bloedverwanten. Indien gy u op morgen te deezer plaatze bevindt, is 't met u gedaan.* ——— Deeze woorden klonken den Hoveling als een Donderflag in de ooren. Getroffen door het bezef van de fnoodheid zyns misdryfs, en de Grootmoedigheid van HATEM-TAI, viel hy neder op zyne knien, uitroepende; „ God verhoede dat ik een heilig-fchendige hand aan u
„ flaa; moet ik in de ongenade van myn Vorst vallen; moet het
„ my het leeven kosten, niets zal my overhaalen, om zulk eene

„ lang-

„ digheid te begaan". —— Dit gezegd hebbende, keerde hy weder na *Gelukkig Arabie*. — De wreede Vorst vorderde den kop van HATEM-TAI, van den wedergekeerden Gunsteling, deeze verhaalt het gebeurde. — NUMAN staat versteld en roept uit. „Met regt, ô „ HATEM-TAI, eert men u als eene Godheid. Menschen alleen ge- „ dreeven door de aanprikkeling van Edelmoedigheid, kunnen alle „ hunne goederen schenken; maar zyn leeven dus op te offeren, is „ eene daad die de Menschlykheid te boven streeft!"

De Edelmoedigheid en grootheid van ziel waren als erflyk in het Geslacht van HATEM-TAI. Naa zynen dood weigerden de *Arabiers*, over welken hy het bevel gevoerd hadt, het *Ismaëlismus* te omhelzen. De Wetgeever MAHOMET verwees ze allen ter doodstraffe; hy wilde de Dogter van HATEM-TAI, uit eerbied voor de nagedagtenis haars Vaders, spaaren. Deeze edelaartige Vrouw, de beulen gereed ziende om het gevelde doodvonnis te volbrengen, wierp zig voor MAHOMETS voeten neder, hem smeekende haar het leeven te beneemen. — „ Herneem, *was haare taal*, herneem uwe rampzalige gifte; deeze „ zou voor my eene duizendmaal zwaarder straffe weezen, dan die, „ waar mede gy mynen Medeburgeren dreigt: schenk aan allen vergiffenis, of laat my met hun omkomen". MAHOMETH, getroffen door zulk een edelmoedig voorstel, herriep het gestreeken vonnis, en bewees genade aan den geheelen Stam, om den wil der Dogter van HATEM-TAI.

HATEM-TAI overleeden zynde, zogt zyn Broeder zyne plaats te bekleeden. CHERBEKA, zyne Moeder, stelde hem geduurig voor, dat hy noit den welverdienden roem zyns Broeders zou evenaaren. Daar hy, op het voetspoor van HATEM-TAI, allen die gewoon waren zich by zynen Broeder te vervoegen, tot zich wilde noodigen, deedt hy eene zeer ruime Tent opslaan, in welke dit Opperhoofd der *Arabieren*, de menigte die iets kwam verzoeken, ontving. Deeze Tent had zeventig uitgangen; CHERBEKA zich in 't gewaad eener arme Vrouwe gekleed, en 't aangezigt met een sluier overdekt hebbende. Haar Zoon, haar niet kennende, gaf haar eene aalmoesse: dezelfde verkleedde Vrouw kwam, door eene andere opening, weder binnen, en verscheen voor zyn oog. De nieuwe Weldoener ziende, dat die zelfde Vrouw, welke hy zo even eene gifte geschonken hadt, weder kwam, wees haar af, en bestrafte haar over haar onbeschaamd aanhouden. Toen deedt CHERBEKA de sluier weg, en sprak: „ Had ik „ het mis; myn Zoon, wanneer ik zeide, dat gy HATEM-TAI niet „ zoudt evenaaren? Op zekeren dag heb ik my, om uwen Broeder te „ beproeven, op dezelfde wyze vermomd, en tradt agter elkander in, „ door de zeventig poorten van deeze Tent, en ontving van hem „ zeventig maalen eene gifte. Ik heb van uw beider vroege Kindsheid af ontdekt, dat uwe geaartheden zeer verschilden. Uw Broe- „ der HATEM-TAI wilde niet zuigen, of een ander Kind moest nevens „ hem aan myne borst liggen; gy, in tegendeel, hieldt, terwyl gy „ aan de eene borst laagt, met uwe hand de andere vast, om den

„ geenen af te weeren, die 'er zich aan zou hebben willen vervoegen".

HATEM TAI gevraagd zynde, of hy in zyn leeven een Mensch, die hem in grootmoedigheid te boven ging, hadt aangetroffen, antwoordde: „ Voorzeker, ik ging eens voorby de hut van eenen armen *Arabier*, „ die, zonder my te kennen, my aanboodt te herbergen; het was „ laat, en ik nog ver van huis. Ik nam gaarne zyne aanbieding aan; „ ik had eenige duiven rondsom zyne hut zien vliegen; daar ik niets „ anders verwagtte, dan op. ryst en eenige eijeren, de gewoone spys „ dier Lieden, onthaald te zullen worden, zag ik een dier Duiven, „ welke ik wist dat den geheelen rykdom van dien armen Man uit- „ maakten, opdisschen. Hy wilde zelf niet, dat ik 'er hem eenige er- „ kentenis voor schonk, en kon hem geen anderen dank betoonen, „ dan door hem te roemen over de spyze, die hy my hadt voorge- „ steld. —— Ik maakte my 's anderen daags vroeg reisvaardig, en „ was by my zelven bedagt op eenig middel, om de Edelmoedigheid „ van den Onthaalder te vergelden: ik zag hem my te gemoet treeden „ met tien andere Duiven in zyne handen, die hy den hals hadt af- „ gedraaid, hy badt my dezelve te willen aanneemen als het eenige „ 't geen hy my kon schenken. 't Was, in de daad, alles wat hy „ bezat. Hoe zeer ik my ook ontroerd voelde, wegens de verre- „ gaande beleefdheid my beweezen, daar hy zich van alles beroofd „ hadt om my te beter te onthaalen, vaarde ik het geschenk aan, „ 't welk my dierbaar geworden was. —— Zo dra ik t'huis kwam; „ zond ik dien armen Man, drie honderd Kameelen, en vyf hon- „ derd Schaapen".

Wat spreekt gy, voerden hier op HATEM-TAI's Vrienden hem te gemoete, *van de Edelmoedigheid diens armen Mans, als de uwe overtreffende? uwe Edelmoedigheid aan hem betoond was veel grooter.* —— „ Neen, *sprak* HATEM-TAI, die arme *Arabier* overtrof „ my buiten twyfel, hy wist niet wie ik was, en schonk my alles „ wat hy bezat, zonder op eenige wedervergelding te kunnen hoo- „ pen, en ik vereerde hem slegts een klein gedeelte myner bezit- „ tingen".

DE ONVOORZIGTIGE ZOON, EN STRENGE VADER.

(Uit het Fransch.)

GERREUEL, naar niets dan de bewegingen van zyn hart luisterende, hadt zig aan al het geweld ener liefde overgegeven, die door den *Marquis de* NEMOND zyn Vader wierdt afgekeurd. De schone en deugdzame Cecilia hadt in zyn ziel gevoelens verwekt, welke de afwezendheid niet hadt kunnen uitdoven; welke de dreigementen van zynen Vader niet hadden kunnen vernietigen, en die uit hunne heimelyke verbintenis nog nieuwe kragten ontvingen.

De

De gemeenzame verkering, in welke zy leefden, zettede hunne liefde nog meer bekoorlykheden by, en de aanstaande geboorte van een pand hunner wedermin stondt hun geluk te volmaken, wanneer de afgunstige Fortuin hen in vrees en ongelukken dompelde.

De Marquis krygt berigt van het geheime huwelyk van zyn' Zoon; hy wordt vervoerd van woede; hy spreekt van niets minder dan van hem op te fluiten, van zyne Vrienden hier toe te gebruiken; hy zweert zig te willen wreken. Een dienstbode, getuige van zyne woede, loopt de ongelukkige gelieven van dit voorval kennis geven.

Gewigtige gelegenheden zyn geschikt om de harten te beproeven. „Cecilia drukt de hand van haren echtgenoot: hoor toe, zegt „ zy, wy moeten vlugten; bemint gy my genoeg om u het verlies „ uwer vaderlyke goederen te getroosten? bemint gy my genoeg „ om u dezelve nooit te beklagen? Myn waarde Cecilia, zegt Ger„ feuil, ik durfde u in uwe tegenwoordige omstandigheid dit mid„ del niet voorstellen, gy wilt het, ik stem het gaarne toe; ik ga „ de edelmoedigheid van enige myner vrienden beproeven, en bin„ nen weinige uren zullen wy veilig zyn tegen de ondernemingen „ van een wreedaard, die het vermaak niet kent ener deugdzame „ en tedere verbintenis."

Hoe ongewoon het zyn moge in tegenspoed vrienden te ontmoeten, Gerfeuil heeft egter dit geluk; hy vindt gevoelige zielen, die, hem ongelukkig ziende, hun beurs aanbieden; zyne edelmoedigheid liet hem slegts toe ene zeer geringe som aantenemen. Hy vliegt weder naar Cecilia; de nagt begunstigt hunne vlugt, en zy bereiken Duitschland by grote dagreizens.

De Marquis, hunne vlugt bemerkende, troostte zig gemakkelyk over hun vertrek; hy was zeer gierig, en, alles wel ingezien zynde, vondt hy dat het nog beter was het kostgeld uit te winnen dat hy voor Cecilia en zyn Zoon hadt moeten betalen, dan zyn wraakzugt te boeten.

De noodzakelykheid en de liefde geven kragten en vernuft. Gelukkig dewyl zy by elkanderen waren, (gelukkig zo zy het altoos blyven konden,) zogten zy middelen om te bestaan, en vonden dezelve. Juffrouw HERBERT, ene oude Fransche Vrouw, die een winkel deedt, nam hen by zig in huis; zy beschouwde hen als hare Kinderen, en zy eerbiedigden haar als hunne Moeder. De liefde en de vriendschap bragt dagelyks duizend aandoenlyke tonelen voort. Het geluk bewoonde dit kleine verblyf. Gy Rykdommen en eerampten, kunt gy een oogenblik die zoete gevoeligheid opwegen, welke drie deugdzame wezens bezielde, door de onschenbaarste banden der vriendschap verenigd, die door het ongeluk nog nauwer toegetrokken worden! Dierbare ogenblikken welke de voorzienigheid voor de ongelukkigen bewaard heeft, gy moest altoos duren!

Twe lieve kinderen, een zoon en dogter, waren de dierbare telgen uit den egt van Gerfeuil met Cecilia gesprooten. Men zeide

hun niet wat zy waren, maar wat zy moesten zyn. Hun Vader leerde hen in zyne uren van uitspanningen wel te doen, door hen de wellust daar van te doen smaken. Hier door vormde hy hun hart, en hy vervroegde in hen de vrugten der aanmerkingen, in een ouderdom waar in men doorgaans niets dan bloemen inzamelt. Cecilia waakte voor haar huishouden, en voor de gezondheid harer Kinderen; dit was haare enigste bezigheid zo wel als haar enigst vermaak; Wanneer Gerseuil van huis was, liefkoosde zy hare kinderen om dat zy tevens Gerseuil toebehoorden; en wanneer deze t'huis kwam, omarmde zy hem zonder haare kleine familie te vergeten. De overmaat der driften vergroot onze zielen, en verdubbelt onze aandoeningen; men gevoelt nooit het minste ydel wanneer tedere liefde en vriendschap onze harten met hare goddelyke inblazingen vervult.

Zy zaten rondom den Haard; Gerseuil vertoonde met een ROLLIN in de hand het gantsche Heelal aan zyn zoon; hy onderrigtte hem en hieldt hem tevens op ene aangename wyze bezig, terwyl hy hem de agtereenvolgende omwentelingen der Staten verhaalde, en hem de oorzaken deedt naspeuren welke zulke grote gelukken of onheilen veroorzaakt hadden. Cecilia, haare dogter op haaren schoot houdende, leerde haar de handeling van de Naald krygen. Terwyl zy op deze wyze een stil genoegen smaakten, hoort men een harden gil in de kamer van Juffrouw Herbert, zy snellen beide na haar toe, en zy vinden haar zonder gevoel uitgestrekt op den grond liggen, men helpt haar aanstonds op, en tragt haar door eene tydige hulp weder te doen bykomen, maar te vergeefsch; ene beroerte hadt Juffrouw Herbert het leven, en onze beide ongelukkige egtgenoten hunne weldoenster benomen.

Ik ga met stilzwygen de smart en tranen van dit gevoelig huisgezin voorby. Tedere en ongelukkige zielen, gy weet hoe medelydend die genen zyn, die zelve door ongelukken gedrukt worden, of voormaals onder rampen gezugt hebben; gy ziet onze gelieven zulke tranen storten, ik behoef dezelve niet te vertoonen, en myne gebrekkige pen zoude eer dienen om die smartelyke maar dierbare aandoeningen te verwekken, dan uit te drukken.

Juffrouw Herbert maakte hen erfgenaam van hare kleine bezittingen, maar was niet in staat om hen hare klanten en haar crediet na te laten. Gerseuil verkogt in het eerst zeer weinig, maar op het laatst in het geheel niets; hy zag met smart alle zyne hoop in rook verdwynen.

De meid van Juffrouw Herbert wilde hen in hunne droevige omstandigheden niet verlaten; zonder opvoeding, of Philosophie, bezat Marianne een eerlyk, opregt, maar eenvoudig gemoed; zy hadt nooit enige opmerking gemaakt; maar hadt dit niet nodig om wel te doen: ik zal u niet verlaten, zeide zy, waar zoude ik beter Meesters kunnen vinden? ik zal grootsch zyn op myne armoede, indien ik dezelve met u mag delen; uwe kinderen zyn nog jong, naauwlyks

lyks bereikt de oudste den ouderdom van elf jaren, wat zoudt gylieden doen? Ik voldoe myn hart beter als ik denken mag u beiden van dienst te zyn, dan wanneer ik enkel denk om myn fortuin te maken.

De blinde en ligtvaardige Godin vlugt de beden der behoeftigen; zy verkiest de Paleizen der ryken boven het akelig verblyf van een eerlyk maar arm mensch; te vergeefsch tragten onze gelieven haar te herroepen; alle hunne pogingen zyn vrugteloos, zy zien de armoede en derzelver vernederingen reeds van naby aankomen.

Zy hebben reeds het grootste gedeelte hunner meubelen verkogt, en, tot overmaat van ongeluk, wordt Cecilia ziek; zy heeft hulp nodig; het was Gerfeuil niet mogelyk zyne beminde in gevaar te zien, zonder alles te beproeven wat hem mogelyk was om haar enige verligting toe te brengen; hier toe ontbrak hem alles; maar Gerfeuil kiest aanstonds zyn party. Groosch op de daad die hy kwam uit te voeren, komt hy weder t'huis. Marianne, zegt hy, gy moet myne Vrouw doen geloven dat ik op het land ben, om enige oude schulden in te vorderen. Hoe Myn Heer, zult gy haar nu gaan verlaten? — Neen Marianne, maar ik moet haar behouden: zie hier twintig rykedalers, haal aanstonds een Geneesheer, en voorzie haar van al het nodige. — Twintig Ryksdalers Myn Heer! hoe hebt gy zulk een som kunnen by malkander krygen? —— Ik ben dezelve aan niemand dan aan my zelven verschuldigd, ik heb dienst genomen. — en wat zal 'er dan van uwe arme Vrouw worden. —— Moogiyk zal de hemel ons wel enige uitkomst verlenen .... De zaak lydt geen uitstel, verberg haar myn vertrek tot dat zy geheel herstekd is. Vaarwel Marianne, vaartwel myne dierbare Kinderen, vaartwel!

Marianne gehoorzaamde; alle avonden kwam Gerfeuil naauwkeurig tyding van zyne beminde vragen; welhaast hoort hy dat 'er voor zyne Cecilia reeds niets meer te vreezen, dat zy byna geheel herstekd is... Dagelyks vroeg zy naar haren egtgenoot; en dagelyks bedekte men zyne daad met enig nieuw voorwendzel. Marianne was eindelyk genoodzaakt haar het geheim te ontdekken, en de heldendaad van Gerfeuil te verhalen; de wreedaard, roept Cecilia, in tranen smeltende, waarom liet hy my niet liever sterven! kon hy denken dat ik ver van hem enig vermaak smaken kan, of dat het leven zelv my aangenaam kan zyn? Wat zal 'er nu van my elendige, verlatene, op deze wereld worden!

Marianne vertoont haar op dit ogenblik hare kinderen; en zy begrypt door deze stilzwygende welsprekenheid dat zy om deze dierbare panden denken moest; zy omhelst hen terwyl zy de waardige dienstbode aankykt... Hunne pligt, zo wel als de myne, is zig voor hunnen Vader op te offeren, hy heeft ons het eerst dit voorbeeld gegeven... Loop, vlieg Marianne, verkoop myn linnen, myne klederen,

verkoop alles, op dat ik van daag nog myn man in vryheid stellen moge. Marianne voerde den last van Cecilia uit, zy deedt meer zy voegde 'er hare kleine bezittinge by, zonder hier van aan hare Meestres iets te zeggen.

De som hier door opgebragt, schoon door Marianne's edelmoedigheid nog groter geworden, was egter zeer gering: Cecilia begeeft zig egter naar den Capitein van haren egtgenoot, en werpt zig voor zyne voeten neder. De goede Duitscher aangedaan door hare bevalligheden en tranen, vraagt haar de reden van hare ontsteltenis! Helaas, Myn Heer! myn man heeft, om my enige allernoodzakelykste hulp in myne ziekte te bezorgen, dienst genomen; het is my onmogelyk zonder hem te leven; ik heb enig geld hy één geraapt en kom het u aanbieden — Wat houdt gy dan nog over? — Niets Myn Heer, maar ik zal myn' egtgenoot by my hebben, en alle myne rampen in zyne armen vergeten. Wat zoude 'er zonder hem, van my, wat van myne kinderen, worden? Ach Myn Heer ik bid u weiger my dit niet; ik zoude aan uwe voeten sterven.... Stel u gerust, hernam de Capitein, zie hier het ontslag van uwen man, ik neem alles op my, behoud gerust uw geld.

Cecilia betuigt hem hare erkentenis op de levendigste wyze. Zy vliegt naar het Regiment; Gerfeuil beefde van zig ontdekt te zien, maar hy stelt zig gerust toen Cecilia hem al glimlachende de hand toereikte; hy leest den ontslagbrief, hoort de edelmoedigheid van den Capitein en vliegt met Cecilia naar hem toe, om hunnen Weldoener voor de betoonde edelmoedigheid te gaan bedanken.

Het weinige geld, dat deze niet hadt willen aannemen, duurde niet lang; de vertering van vyf menschen is altoos jammerlyk in weerwil van hunne verregaande zuinigheid. De elende naderde hen weldra van alle kanten; verpligt om van naam en woonplaats te veranderen, namen zy hun intrek op een zolder. Daar sliepen onze vyf ongelukkigen op stro. Cecilia denkt niet dan om hare kinderen. Zy maakt hen een bed dat zy met hare tranen bevogtigt. Welk een yslyk lot, welk een akelig toekomende vertoont zig voor u in het verschiet, arme ongelukkigen! ô Myn God! waarom doet gy hen onze vermaken betalen.... Myn Zoon, gy kent reeds alle ongelukken, leer ook alle uwe kragten kennen. Zie hier het ogenblik om standvastig te zyn; God beproeft u, hy zal u ook kragten geven om de beproevingen door te staan.

Zy veinsden beide ene gerustheid die zy niet hadden; tot overmaat van ongeluk raakte de goede Marianne onder de wielen van een koets in een gedrang, men brengt haar verpletterd en stervende t'huis. Alle hare ongelukken schenen verzagt, toen zy zig in de armen van het bedroefde huisgezin zag; zy omhelst hen op hare beurt, en besproeit hen met haar bloed en tranen, en geeft den geest in hunne armen. ô Dood, moest gy gene wezens eerbiedigen, die het menschdom zo veel eer aandoen!

On-

Onbekend op hunne zolder, hadt dit waardig huisgezin weldra aan alles gebrek: de honger vertoonde zig wel ras met alle zyne afgryselykheden. Cecilia smolt in tranen; zy omhelst hare kinderen, een ogenblik daar na stoot zy hen met schrik van zig af... De bloem der jeugd was op hunne wangen verwelkt; de ziekte en ene doodsche bleekheid hadt haare woonplaats op hunne aangezigten gevestigd; hunne ogen waren hol en ingevallen, en de dood scheen slegts een ogenblik te zullen wagten om op zyne prooi neder te storten.

Weldra wierdt de liefde, die onder hen tot nog toe bestaan hadt, geheel uitgedoofd; de Natuur hadt hare regten byna geheel en al verloren. In plaats van de tedere vervoeringen hunner harten en hunne aandoenelyke liefkozingen, hoorde men tegenwoordig niets dan zugten en beklag.... De kinderen stooten hunne Moeder te rug, en hunne Moeder raakte hen niet dan met schrik aan. Gerseuil, tegen den muur leunende met gespannen ogen, zyn aangezigt met zyne handen bedekkende, tragtte op deze wyze voor een zyner zintuigen dit akelig toneel te verbergen, verdroeg met verwoedheid zyn yslyk noodlot en vervloekte zyn bestaan.

De avond valt, de kinderen zugten en vragen om brood..... Cecilia, die zy het hart verscheuren, toont hen aan haren egtgenoot... Zult gy hen dan maar laten sterven, vroeg zy hem bitterlyk; waartoe dienen die akelige overpeinzingen; de nagt verspreidt haar sluier over de Natuur, ga heen en spreek de edelmoedigheid van gevoelige zielen aan. —— Hoe ik! ik zoude om een aalmoes gaan vragen! —— Moet gy blozen dit voor uwe kinderen te gaan doen; wilt gy hen liever van honger zien sterven? —— ô Neen, neen! ik zoude voor u sterven. ô Myn God, sta myne pogingen by, gy ziet onze ongelukken en onze onderwerping.

Gerseuil gaat uit; hy ontvangt, na verscheiden vernederingen, eindelyk een klein stukje geld, hy gaat 'er een stuk brood voor kopen, en brengt het aan zyn radeloos huisgezin. Cecilia rukt het hem uit de handen om het aan hare kinderen te geven; de moederlyke tederheid maakt haar gierig; zy zoude het aan haren egtgenoot aan zig zelven hebben willen weigeren.

Den volgenden dag waren zyne zorgen en moeiten vrugteloos, Gerseuil keert zonder enigen voorraad weder te rug. De klagten en tranen zyn het enige onthaal dat men heeft; tien malen was hy op het punt om zig zelven om het leven te brengen, enkel uit vrees voor dit droevig onthaal, en tien malen weêrhieldt hem de vreze voor dien God die hem geschapen hadt, de vrees voor zyne vrouw, en voor zyne kinderen.

De twede dag was reeds op het einde: Gerseuil allerwegen weigering ontmoetende, zonder kragt of hoop, begeeft zig weder naar zyn afgryselyk verblyf; men omringt hem, men beschouwt hem met gretige ogen, open monden, en uitgestrekte armen, men wagt

op het verslag dat hy geven zal; zyn stilzwygen en droevige houding berigten het genoeg; de kinderen gillen hunne elende uit, en rollen zig op het vuile stro, dat hun tot bed dient. Hunne woedende honger doet hen in stuiptrekkingen vervallen; zy willen zig zelven verscheuren, het hoofd tegen den muur verbryselen; de wanhoop doet hen verschrikkelyke vervloekingen uitslaan... Cecilia, verbitterd door zo vele ongemakken, wordt ook woedende.... Ongelukkige, zegt zy tegen Gerseuil, waarom brengt gy ons niet met eigen handen om het leven; gy vreest u zelven schande aan te doen door het medelyden der voorbygangeren af te smeken, en uwe grootschheid brengt ons om het leven; gy zyt een Monster, onwaardig om den tederen naam van Vader te dragen. ——— Houd op, gy verscheurt myn hart.... Waarde Cecilia, kunt gy my dus behandelen, ik zelf ben uitgeput; bedorven groenten, die ik op straat heb opgeraapt, hebben my enige ogenblikken in het leven gehouden; tegenwoordig waggelen myne benen, draaien myne ogen, en ik word flaauw... Durft gy dan nog de wreedheid hebben van my te beschuldigen... Ach zo myn bloed u voeden kan, neem het, ik zal het gewillig voor u storten..... Cecilia weêrhoudt zyn arm, en drukt hem de hand... beiden omhelzen zy elkanderen, de tranen vlieten uit hunne ogen, maar eene yslyke vertoning geeft Cecilia alle hare woede weder. Gy schreit,... lafhartige... zie uwe kinderen, zy verslinden de kalk der muren; zy gaan zig zelven verslinden; wy moeten hunne ongemakken eindigen, help my, grote God.... Cecilia.. gy... wat gaat gy beginnen.... waarde Vrouw... In Gods naam een ogenblik...Ik bezweer het u .. Ik werp my voor uwe voeten.... Ik eisch niet langer dan één uur. Cecilia herroep uwe reden... Indien ik u binnen een uur geen brood breng, zullen wy alle te zamen sterven... stil hen en u zelve slegts gedurende dien tyd.

Hy krygt een oud pistool dat in eén hoek van zyn zolder ligt, en gaat uit.

Hy begeeft zig naar een afgelegen straat, vast voornemens om den voorbyganger aan te tasten; hy ziet een bejaard man naderen; Gerseuil komt uit zyn schuilhoek te voorschyn, en vraagt hem zyn beurs of zyn leven. Genâ, roept de grysaard, zie hier myn geld maar spaar myn leven.

Op die woorden, verbergt Gerseuil zyn Pistool, geeft een gil, en werpt zig voor de voeten van den Gryzaard, zonder eens te denken om zig van het verkregen voordeel te bedienen. De oude Man blyde van hier met zo weinig gevaar af te komen, bedient zig van zyne vryheid, om zig op den loop te begeven. De Patrouille komt voorby en grypt Gerseuil aan, die zyn aangezigt met zyne handen bedekte; men brengt hem naar den Regter, en hy wordt opgesloten. De oude Man vervoegt zig by den Regter, om zyne verklaring te doen.

Een

Een der Wagten hadt den Aanvaller voor JONES herkend, dit was de naam, dien Gerſeuil hadt aangenomen. Hy ſtelde dan den Regter voor, of hy de Vrouw en Kinderen van den Misdadiger wilde gaan halen, om te weten of zy zyne Medeplígtigen waren.

Men doet Gerſeuil boven komen om hem te verhooren; hy wil zig volſtrekt verbergen. Enige Geregtsdienaars, nog wreder dan de orders die zy ontvangen hadden, ſleepten Cecilia en hare Kinderen, die zig aan haar vast hegtten, ſtervende naar de Gehoorzaal. Zo dra die Vader en Gemaal geboeid zagen, vergeeten zy alle drie hunne elende, en willen hem met een gil om den hals vallen. Gerſeuil went zyne ogen na hen op die verſchrikkelyke gil, en ſlaat dezelve vervolgens op zynen Beſchuldiger. Deze, tot nog toe onbeweeglyk, valt daar op in flauwten en ſtuiptrekkingen. Men bezorgt hem een ſpoedigen byſtand.... Ach myn God, roept hy met ene flauwe ſtem, het is myn Zoon, het is myne Dogter, het zyn myne Kinderen; Myn Heer, vaart hy voort, zig tot den Regter wendende; Ik ... ik alleen moet hen ondervragen. Wie heeft u tot deze daad aangezet, Gerſeuil? Hebt gy uwe handen met het bloed van uwen Vader willen bezoedelen? Ach myn Vader, beſpaar my dit verſchrikkelyk vermoeden. Kon ik u herkennen, kon ik zelvs weeten dat gy in Duitschland waart! Ach myn Vader, vergroot de ongelukken niet, waar mede gy my overladen hebt, kunt gy my geloven in ſtaat te zyn, om uwe dagen te hebben willen verkorten! myn pistool was niet geladen, zelfs buiten ſtaat om mede geſchoten worden; de dringendſte nood, en de yslyke elende van ons allen, heeft my genoodzaakt, met geweld eenigen byſtand te vragen, om myn ongelukkig Huisgezin in het leven te houden: zie hier myn Vrouw, myne Kinderen en my zelven, geen van ons allen heeft in twee dagen iets gegeten. Hier op riep Cecilia alle hare kragten by malkander, om den Marquis op deze wyze aan te ſpreeken.

Wreedaard! geniet nu een Schouwſpel, dat uwe onverzaadelyke gierigheid waardig is; koom ons bloed opſlurpen; uwe Schoondogter en uwe Kleinkinderen gaan van honger en woede ſterven, en gy ſleept uwen eenigen Zoon naar het Schavot.... Gy zult alleen overblyven... Maar ge zult 'er niet te minder om lyden. God is regtvaardig, hy laat u het leven, ook uw geweten en uwe wroegingen behouden... Houd op Cecilia, hernam Gerſeuil, beledig myn Vader niet, het zoude onzer onwaardig zyn ons te willen wreken; wy zyn reeds gewroken, door zyn inwendig beklag, door de doodſche bleekheid die op zyn aangezigt geſchilderd ſtaat, door de tranen die zyne wangen bedekken; in Gods naam, myn Vader, doe deze arme ongelukkigen eenig voedzel geven, zedert twee dagen hebben zy niet gegeten... Heb medelyden met hen, myne Heren.... Men gaf hen eenige hartſterkingen, en boodt 'er Gerſeuil ook eenige aan die hy weigerde, waar op hy zig na zyn Vader wendde.

Kan ik by myn dood hopen, dat gy my een gunst zult toeſtaan,

bo-

boven alles dierbaar aan myn hart; bescherm deze drie slagtoffers, hunne liefkozingen zullen u over myn gemis vertroosten; uwe goedheden zullen hunne ongelukken verzagten... Vaarwel myne waarde Vrouw, vaarwel myne lieve Kinderen; vervloekt uwen Vader niet... Omhelst hem, omhelst hem voor het laatst, laten wy ons alle ... voor het laatst omhelzen... Vaartwel... verlaat my alle, en laat my met rust om myne laatste ogenblikken denken. .... Valt aan de voeten van myn Vader, en verbergt hem het yslyk Schouwspel van myn dood. Neen gy zult niet sterven, hernam de Marquis, ik zoude al te misdadig zyn. Gy zult leven om myne wreedheid te vergeten, en myne weldaden te gevoelen; ik vlieg na het Hof, ik zal den Keizer te voet vallen; ik zal hem door myne tranen bewegen; ik zal voor zyne voeten sterven indien het nodig is, of ik zal uwe genade verwerven. Ah! waarom hebt gy my niet van het leven beroofd, gy zoudt u slegts van een wreedaard gewroken hebben..... Maar neen, op het horen van myne stem, hebt gy uwe wapenen van u geworpen; gy zyt voor myne voeten gevallen, en ik heb u beschuldigd.... Myne Heren, wagt na den uitslag van myne reis, ik ben Vader, gy zult my voor hun leven instaan. Vaartwel myne dierbare Kinderen, zo ik na dezen dag uwe tranen nog zie vloeien, zullen het de tranen van erkentenis zyn... Vaarwel, ik zal geen rust hebben voor dat ik uw pardon verkregen heb.

Hy verhaalde den Keizer het geval, op ene zo aandoenelyke wyze, dat hy aanstonds de verzogte vergiffenis verkreeg; hy vertrok ogenblikkelyk om hen die aangename tyding te brengen. Gevoelige, tedere Zielen vergeten schielyker de ongelukken, die men hen veroorzaakt heeft. Zy zagen in den Marquis niets dan een beminden en eerbiedenswaarden Vader, de vriendschap vereenigde hen, en storte zyne aangenaamste gunsten over hen uit. De Gryzaard weende, zo dikwils hy bedagt, dat hy zig in zyne oude dagen zo lang van het grootste vermaak beroofd hadt; de dood kwam schielyk een einde van zyn leven maken. Hy wierdt opregtelyk beklaagd. De gelieven keerden weder naar hunne Landgoederen, waar zy hunne Kinderen de groote kunst leerden van gelukkig te zyn, en anderen gelukkig te maken.

KORTE AANMERKINGEN OVER DEN LASTER.

(Uit het Engelsch.)

Laster is een haatlyke leugen, welke ieder Mensch bestraft en verfoeit, al ware het om geene andere rede dan de vrees, dat hy 'er den eenen of anderen dag zelve het voorwerp van kan worden. Doch het gebeurt maar al te dikwyls, dat Persoonen, die het allerhevigst en sterkst tegen het Misdryf uitvaaren, des niet onschuldig zyn, door zich altoos getrouw aan de waarheid te houden, en, of door eene onverschoonelyke praatzugt, of scha-

schadelyke hebbelykheid, den goeden naam des Naasten aantasten. Een zeker onfeilbaar en in de daad het eenigst middel om noit gevaar van Lasteren te loopen, is nooit ten iemands nadeele te spreeken.

Laaten wy ons een ingebeelde wereld voorstellen, waar alle de woorden, die gesprooken worden, de getrouwe kenmerken zyn van des spreekers gevoelens; waar hy, die, als een Vriend, u aanbiedt goede diensten te doen, in de daad alleen door genegenheid wordt aangezet; waar niemand eenig voordeel zoekt te trekken van uwe onkunde of ligtgelooyigheid, om u met ydele beloften te paaijen; waar de waarheid alle woorden getrouw vergezelt, en met alle toezeggingen gepaard gaat; eene wereld, by gevolge, uit welke agterdogt, wantrouwen, geheel verbannen is, en men beveiligd leeft voor alle aanvallen van bedrog, trouwloosheid, en lasterende vertellingen. Welk een aangenaame en vertrouwende ommegang zal 'er plaats vinden tusschen de bewoonders van zulk eene wereld! —— Wie derhalven verlangt dat dus een staat van geluk, op de wereld, welke wy beleeven, stand grypt, die brenge van zynen kant, al wat in zyn vermogen is, daar aan toe; hy spreeke de waarheid met zynen naasten, hy wandele in ongeveinsde opregtheid.

De beroemde Schryver over den *Aart der Wetten* merkt aan, dat, onder de *Romeinen*, de Wet, welke beveelt dat de eene Burger den anderen Burger beschuldige, goed was, de Staatkundige gesteltenis van dat Gemeenebest in aanmerking genomen zynde, als waar in elk Burger gehouden was altoos waakzaam op zyne hoede te weezen voor 't algemeen Welzyn. Maar onder de Keizers bragt die zelfde Wet eene menigte van Lasteraars voort. Het was, volgens het berigt diens Schryvers, SYLLA, die, gedurende zyn Dictatorschap, hun door zyn eigen voorbeeld leerde, dat zo doemwaardig eene soort van Menschen niet moest gestraft, maar somtyds veel eer beloond worden. Doch gelukkig is het Staatsbestuur waarin zy welverdiende straffe ontvangen.

Te *Athene* bewees men aan den Laster eere: en APELLES, de beroemdste Schilder der Oudheid, vervaardigde ten dien einde eene Schildery. In dit voortreflyk Stuk vertoonde hy de Ligtgelooyigheid met groote ooren, haare handen uitsteekende na den Laster dien haar te gemoet kwam. De Ligtgelooyigheid ging vergezeld van Onkunde en Achterdogt, eene blinde Vrouw strekte ten voorbeeld van de eerstgemelde, en de laatste werd afgeschetst door een Man door heimelyke onrust gedreeven en zich zelven toejuichende over eene gedaane ontdekking. De Laster, met een verwilderd uitzigt, maakte het middelste beeld des tafereels uit, en zwaayde een toorts met zyn slinker hand, terwyl hy met de regter de Onschuld, beweeglyk vertoond door een Kind, 't welk den Hemel tot getuige scheen aan te roepen, by 't hoofdhair hieldt. De uitgeteerde Nyd met diepgezonken oogen vergezelde den Laster, en op eenigen afstand volgde List en Vleiery. De Waarheid volgde langzaam de voetstappen der Laster, leidende het Naberouw, met treurgewaad omhangen.

Welk een meesterstuk! De *Atheners* hadden welgedaan, indien zy het Standbeeld door hun voor den Laster opgerigt te neder geworpen, en de Schildery van Apelles in stede gehangen hadden.

WAAR-

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, 'te AMSTELDAM,

in December 1772.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo.	mi.	av.	Winds Streek. 's morg.	's midd.	's av.	Weder. Gesteldh.
1	29. 11	29. 11¼	30. 0	40	45	44	Z O	Z O	Z O	Mist Reg.
2	— 11½	— 11	29. 11	35	38	40	O	O	O	—— Betr.
3	— 10½	— 10½	— 10	41	44	41	——	——	——	——
4	— 9½	— 9½	——	39	40	42	——	——	——	——
5	— 11	— 11½	30. 0	41	45	42	N O	N O	N O	——
6	30. 0	30. 0	29. 11½	40	41	40	Z O	O	O	——
7	29. 11	29. 11	— 11	35	36	36	O	——	——	——
8	——	——	——	36	36	37	——	——	——	——
9	— 10	— 9½	— 9½	36	42	44	Z	Z W	Z W	——
10	— 6½	— 5	— 3	44	46	48	Z W	——	——	Regen.
11	— 5¼	— 7	— 8½	44	44	43	W	N W	N W	Buijig.
12	— 8	— 5½	— 1½	39	41	43	Z W	Z	Z	—— R.
13	— 4	— 6½	— 9½	44	45	43	N	N	N W	——
14	30. 0	30. 0	30. 0	44	45	49	Z W	W	W	Reg. Mist
15	29. 11	29. 10	29. 9½	47	48	47	——	Z W	Z W	Mist Reg.
16	— 9½	——	— 10½	48	49	49	——	——	——	Held. Betr.
17	— 10½	— 10½	— 11½	48	48	48	——	——	——	Regen.
18	30. 0	30. 1½	30. 3	48	48	46	——	W	W	Betr. Held.
19	——	— 0	— 0	51	51	50	——	Z W	Z W	Regen.
20	29. 11½	29. 11½	29. 11½	49	51	47	——	——	——	W. Betr.
21	— 10½	— 11	30. 0½	46	47	44	Z W	N	N W	Reg. Held.
22	30. 1½	30. 2	— 2½	46	43	42	N	N W	——	Mist Reg.
23	— 3	— 3½	— 4½	40	41	40	N t O	N O	N O	Helder.
24	— 5½	— 5½	— 5½	36	37	36	N O	O	O	— Ryp.
25	——	— 5	— 5	33	35	35	O	——	——	— Betr.
26	— 4½	— 4½	— 4	35	33	34	N O	N O	N O	Betr.
27	— 3	— 2	— 2	30	31	31	——	——	——	——
28	— 1¾	— 1¾	——	28	31	32	——	——	——	— Sn.
29	— 2	— 2	——	32	33	33	Z W	Z W	Z W	— ——
30	— 1	— 0½	29. 11	31	30	28	——	——	——	——
31	29. 8	29. 5	— 3	28	31	34	Z	Z t W	Z t W	— Sn. R.

Hoogste Barometer d. 30. 5½ }
Laagste Barometer d. 29. 3 } middelb. d. 29. 10¼

Hoogste Thermometer gr. 51. }
Laagste Thermometer gr. 28. } middelb. gr. 39½

B[illegible]HERMOMETERS

DE Waarn[illegible] den Winter omtrent 8 uuren, en des Zom[illegible] uuren, en 's avonds gemeenlyk omtrent 11 uur[illegible] verdeeld, en die drie gemiddelde hoogten van ie[illegible]

Jaaren.	*Nov.*	*Dec.*	*Het geb. J. door een.*
1763.	$43\frac{9}{15}$	43	1763 —— ——
1764.	$41\frac{2}{7}$	35	1764 —— ——
1765.	$44\frac{1}{4}$	36	1765 —— ——
1766.	$44\frac{5}{6}$	36	1766 —— ——
1767.	$47\frac{3}{5}$	$34\frac{2}{3}$	1767 —— ——
1768.	44	39	1768 —— ——
1769.	$43\frac{1}{2}$	40	1769 —— ——
1770.	$42\frac{3}{4}$	$41\frac{1}{7}$	1770 . . . . $49\frac{3}{4}$
1771.	$43\frac{1}{18}$	$40\frac{3}{4}$	1771 . . . . $48\frac{5}{12}$
1772.	$47\frac{1}{10}$	$39\frac{1}{4}$	1772 . . . . $49\frac{1}{2}$
Gemiddelde v. ieder Maand.	$44\frac{1}{15}$	$38\frac{1}{2}$	—— —— $49\frac{3}{4}$

Men ziet uit [illegible]ot ultimo April, $40\frac{1}{2}$ Graden voor de gemiddelde [illegible]oo precis niet bepaald, en zullen, naar gissing, [illegible]geduurende 8 jaaren (waarin de koude Winters va[illegible] $35\frac{1}{4}$, February 38, Maart $40\frac{1}{8}$, April 46, Nov[illegible]e Zomer, May op $52\frac{1}{8}$, Juny $57\frac{1}{2}$, July $61\frac{1}{4}$, Aug[illegible] waar toe de zeer koele Zomer van het Jaar 1740, [illegible]n het Winter-halfjaar op 40 gr. of daar omtrent[illegible]de, dan komt de gemiddelde Temperature van o[illegible]g in het Noorden geleegen.

In Engeland [illegible]eeft daar 's Winters weinig Vorst, en in den Zom[illegible]van het eene of ander. Op de Orkney Eilanden, [illegible]ie ons in den Zomer hitte aanbrengen, veroorza[illegible] Lente, en daarnaa den Winter aanbrengen. Den [illegible]op 54 graden. Het begon zeer hard te waaijen, en [illegible]n volkoomen storm, en de lugt helder wierdt, en [illegible]zakt. Anderzins zyn hier de Veranderingen van[illegible]k en Italien, alwaar de Sneeuw der hooge toppen [illegible]en veroorzaakt. Dan ze zyn nog niet te vergelyk[illegible], en in het Noorden van Asia uitleveren: alwaa[illegible] wel heet zyn; dog met eene mengeling van kou[illegible] Europa, op 55 graden.

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,

in December 1772.

DOOR *ANTONIUS WILHELMUS SCHAAF*, Med. Doct.

	Barometer.			Therm.			Winds Streek.			Weder.
D.	*'s morg.*	*'s midd.*	*'s av.*	*mo.*	*mi.*	*av.*	*'s morg.*	*'s midd.*	*'s av.*	*Gesteldh.*
1	29.11	29.11¼	30. 0	40	45	44	Z O	Z O	Z O	Mist Reg.
2	— 11½	— 11	29.11	35	38	40	O	O	O	—— Betr.
3	— 10½	— 10½	— 10	41	44	41	——	——	——	——
4	— 9½	— 9½	——	39	40	42	——	——	——	——
5	— 11	— 11½	30. 0	41	45	42	N O	N O	N O	——
6	30. 0	30. 0	29.11½	40	41	40	Z O	O	O	——
7	29.11	29.11	— 11	35	36	36	O	——	——	——
8	——	——	——	36	36	37	——	——	——	——
9	— 10	— 9½	— 9½	36	42	44	Z	Z W	Z W	——
10	— 6½	— 5	— 3	44	46	48	Z W	——	——	Regen.
11	— 5¼	— 7	— 8½	44	44	43	W	N W	N W	Buijig.
12	— 8	— 5½	— 1½	39	41	43	Z W	Z	Z	—— R.
13	— 4	— 6½	— 9½	44	45	43	N	N	N W	——
14	30. 0	30. 0	30. 0	44	45	49	Z W	W	W	Reg. Mist
15	29.11	29.10	29. 9½	47	48	47	——	Z W	Z W	Mist Reg.
16	— 9½	——	— 10½	48	49	49	——	——	——	Held.Betr.
17	— 10½	— 10½	— 11½	48	48	48	——	——	——	Regen.
18	30. 0	30. 1½	30. 3	48	48	46	——	W	W	Betr.Held.
19	——	— 0	— 0	51	51	50	——	Z W	Z W	Regen.
20	29.11½	29.11½	29.11½	49	51	47	——	——	——	W. Betr.
21	— 10½	— 11	30. 0½	46	47	44	Z W	N	N W	Reg.Held.
22	30. 1½	30. 2	— 2½	46	43	42	N	N W	——	Mist Reg.
23	— 3	— 3½	— 4½	40	41	40	N t O	N O	N O	Helder.
24	— 5½	— 5½	— 5½	36	37	36	N O	O	O	— Ryp.
25	——	— 5	— 5	33	35	35	O	——	——	— Betr.
26	— 4½	— 4½	— 4	35	33	34	N O	N O	N O	Betr.
27	— 3	— 2	— 2	30	31	31	——	——	——	——
28	— 1¾	— 1¾	——	28	31	32	——	——	——	—— Sn.
29	— 2	— 2	——	32	33	33	Z W	Z W	Z W	—— ——
30	— 1	— 0½	29.11	31	30	28	——	——	——	——
31	29. 8	29. 5	— 3	28	31	34	Z	Z t W	Z t W	— Sn. R.

Hoogste Barometer d. 30. 5½ }
Laagste Barometer d. 29. 3 } middelb. d. 29. 10½

Hoogste Thermometer gr. 51. }
Laagste Thermometer gr. 28. } middelb. gr. 39½

BEHERMOMETERS

DE Waarne den Winter omtrent 8 uuren, en des Zome uuren, en 's avonds gemeenlyk omtrent 11 uure verdeeld, en die drie gemiddelde hoogten van ied

Jaaren.	*Nov.*	*Dec.*	*Het geb. J. door een.*
1763.	43 9/10	43	1763 ————
1764.	41 2/7	85	1764 ————
1765.	44 1/4	36	1765 ————
1766.	44 5/6	36	1766 ————
1767.	47 3/5	34 2/3	1767 ————
1768.	44	39	1768 ————
1769.	43 1/2	40	1769 ————
1770.	42 3/4	41 1/5	1770 . . . . 49 1/2
1771.	43 1/18	40 3/4	1771 . . . . 48 1/12
1772.	47 1/10	39 1/4	1772 . . . . 49 1/2
Gemiddelde v. ieder Maand.	44 1/15	38 3/8	———— 49 1/4

Men ziet uit ot ultimo April, 40 1/2 Graden voor de gemiddelde :oo precis niet bepaald, en zullen, naar gissing, geduurende 8 jaaren (waarin de koude Winters van 35 1/4, February 38, Maart 40 1/2, April 46, Nove Zomer, May op 52 1/2, Juny 57 1/2, July 61 1/4, Aug waar toe de zeer koele Zomer van het Jaar 1740, n het Winter-halfjaar op 40 gr. of daar omtrentde, dan komt de gemiddelde Temperature van ong in het Noorden geleegen.

In Engeland heeft daar 's Winters weinig Vorst, en in den Zomvan het eene of ander. Op de Orkney Eilanden, ie ons in den Zomer hitte aanbrengen, veroorza Lente, en daarnaa den Winter aanbrengen. Den op 54 graden. Het begon zeer hard te waaijen, en n volkoomen storm, en de lugt helder wierdt, enzakt. Anderzins zyn hier de Veranderingen vank en Italien, alwaar de Sneeuw der hooge toppen en veroorzaakt. Dan ze zyn nog niet te vergelyk, en in het Noorden van Asia uitleveren: alwaa wel heet zyn; dog met eene mengeling van kouEuropa, op 55 graden.

Jaaren.

Jaaren.					
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
1704.	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
1705.	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
1709.	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Gemiddel[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

INHOUD

VAN HET

MENGELWERK.

Tot Fraaije Letteren, Konsten en Weetenschappen betrekkelyk, in het Eerste Deels Tweede Stuk.

Na-

Be-

Vraa-

INHOUD.

BERIGT VOOR DEN BOEKBINDER.

Het Plaatje met *Figuuren* te plaatfen tegen over bl. 584

De Afbeelding van een *Vuur-Machine* tegen over 638